

Four hand-drawn sketches of clouds, labeled 1 through 4. Cloud 1 is a cumulus cloud, Cloud 2 is a cirrus cloud, Cloud 3 is a stratus cloud, and Cloud 4 is a nimbus cloud.

[Faint, illegible handwritten notes]

[illegible]

118

1924.

సంధ్య

FOREWORD.

It is with pleasure that I respond to the invitation of my learned translator of the *Ramayana* from the Sanskrit to contribute a foreword to his volumes. It must always be a matter of great inspiration for any Hindu to be reminded of this masterpiece which has furnished spiritual consolation to the millions of our land for the last many centuries and has won for this country a high place in the literature of the world. There is probably nothing which arouses greater love and enthusiasm in the hearts of the people of India, than the remarkable series of episodes connected with the hero of this epic. Wherever one may roam over this vast country, the affection and esteem in which the name of this incarnation of God is held is noticed even by a casual observer. This writer has many recollections of numerous scenes testifying to the existence of the widespread influence. On the heights of the Himalayan mountains at night at a hill station, he has heard the hillmen gathered around the camp-fire and singing to themselves stories of the *Ramayana* in sing-song accents. Pushing as far as Cape Comorin one November afternoon, this writer found a group of people in a small house near the seashore entertaining themselves with stories from the same epic. Staying amidst the ruins of Vijayanagar

needs of clearness and simplicity which are probably two of the fundamental qualities of all good style. On many an occasion, he has triumphed over the difficulties presented by the obscurity of Samskrit and the limitations imposed by the needs of literal translation. Figures of speech and the ordering of words, with a view to produce harmonious expression are always accomplished in the most unobtrusive manner. He retains uniformity of excellence in all kinds of composition occurring in the course of the volumes in the telling of the story, in the description of nature, in the treatment of philosophical problems and in the expression of spiritual devotion. While congratulating him on the production of such a monument of literary accomplishment, we will venture to express the hope, especially as he is still young in years, that he is destined to enrich Telugu literature by further contributions of even higher value.

It is impossible to close without a word of appreciation of the generous enthusiasm of the publishers of this monumental work who have undertaken it, as has been the case in many instances with them out of the mere love of Telugu literature. During the last few decades, it has been their privilege to add many masterpieces to Telugu literature and to revive the popularity of many more. We have no doubt that when the time comes for the writing of the full history of the literary renaissance of the Telugu people during this period, a grateful and honourable reference will be made to the numerous beneficent activities of this enlightened publishing house.

THE BENARES HINDU UNIVERSITY

Benares. 21 Sept., '24.

P. SESHADRI,

*Head of the Department of
English studies*

ప్రీతి క.

శ్రీవాల్మీకిరామాయణము నాంధ్రీకరించి, శ్రీయుత జనమంచి శేషాద్రిశర్మ గారు వారి గ్రంథమునకు నన్ను వీరికను వ్రాయ నుద్దేశింప, నే నానందపూర్వకముగ నాపనికి గడంగుచున్నాను. అనేక శతాబ్దములనుండి లక్షలకొలది హిందూదేశ ప్రజల కాధ్యాత్మికసుఖమును గలుగఁజేయునట్టియు, భారతవర్షమునకు ప్రపంచక వాఙ్మయమునం దధిక గౌరవమును స్వీకరించినట్టియు, రామాయణమహాకావ్య స్వరణమే హైందవునిహృదయము పులకరింపఁజేయకుండును? ఈమహాకావ్యకథా నాయకుఁడగు శ్రీరామచంద్రుని పవిత్ర చరిత్రకంటె, నధికప్రేమయు నుత్సాహము నుఁ గలుగఁజేయునది వేటొకటి లేదని చెప్పవచ్చును. ఈ విశాలదేశమునం దె చ్చట గ్రుమ్మరిన నీయవతారమునకు ప్రజలయందుండు ప్రేమయు గౌరవమును విశద మగుచునే యుండును. విస్తీర్ణమయిన యీ ఆర్యావర్తమం దనేకప్రాంతంబుల నీ ప్రాబల్యమును దెలుపు సూచనలు గమనించియుంటిని. హిమాలయోన్నత ప్రాంత పర్వత సగరమునం దొకరేయి చలిమంటకాచుకొనుచు పాటరూపమున అమితా నందముతో రామాయణకాలక్షేపము చేయుచున్న కొందఱఁ గొండమనుష్యులఁ గాంచఁ గల్గితిని. ఒకానొక మాఘమాసమధ్యాహ్నమున కన్యాకుమారి అగ్ర మును జేరుచు సముద్రతీరమునొకచిన్నగృహమందు రామభక్తులు గుమిఁగూడి రామాయణము చదువుటయు గంటిని. శ్రీకృష్ణదేవరాయ సామ్రాజ్యస్థానమై ప్రఖ్యాతినొంది ప్రస్తుతము శిథిలమైన విజయనగరమున నొకరాత్రి రామదివ్య చరిత్రను ప్రభాతకాలముపఱకు పాడుచుండు టచ్చట వింటిని. దక్కను మధ్య ప్రదేశకాననములందేమి, కేరళదేశతాళననములందేమి, ఉత్తరహిందూస్థాన బయల్లయందేమి, రాజపుత్రస్థానపు సరిహద్దులకెంత నేమి, హిందూదేశపశ్చిమ సముద్రతీర ప్రాంతముననేమి, ఘూర్జరదేశమందేమి, వేయేల, అతిదూర సాగరాంతరసింహళద్వీపమందుఁగూడ, మానుషచరిత్ర శిఖామణియైన రామావతారమందదే ప్రేమయు నుత్సాహమును నాకన్నులారఁ జూడఁగల్గితిని.

శ్రీవాల్మీకిమహాగ్రంథము నప్పుడప్పుడు తెనుఁగు భాషయందు గ్రంథకర్త లనేకవిధముల ప్రదర్శింపఁబూను టాశ్చర్యమయిన విషయము గాదు. గోపినాథ భాస్కరరామాయణము లుండనే యున్నది.

నాంధ్రీగరించిరి. అనేకవర్షముల పాండిత్యపరిశ్రమముచే శేషాద్రిశర్మగారిచే కొన నాగింపబడిన యీనవీనభాషాంతరీకరణమునకు కారణమొసంగుటకు హేతువు లేదు. కవితాకన్యను ఏమాతమున నలంకరించినను సౌందర్యవతిగనే యుండునని 'హరెసు' యనెడి 'లాటిక' కవి వ్రాసిన వాక్యము రామాయణమునకు తప్ప కను వర్తింపవచ్చును. అధ్యాత్మభక్తిపరులకన్ననో రామాయణకథ నింకొకసారి అమూల్యముగ చెప్పుకొనుటయే యొక తృప్తి.

భాషాంతరీకరణకులు ద్రోహులని 'ఇటలీ' దేశస్థులలోనొకలోకోక్తిగలదు. కాని ఈసామాన్యమగునమ్మకమునకు కొన్నిసమయములం దనేకవిరోధనిరూపణము లు దృశ్యములు. ఆంధ్రగీర్వాణభాషల యత్యంతానోన్యమువలనను, ఈభాషాంతరీకరణకులకు ఉభయభాషలయందుఁ గల గాఢపాండిత్యమువల్లను, ఈగ్రంథమం దు రమ్యరచనయు, భాషీయసంప్రదాయమును, అర్థరూఢిత్యమును, శుద్ధశైలియు నిమిడియున్నవి. ఇంత పరిశ్రమముతోను, సమగ్రతతో నొనరించిన యీగ్రంథమునకు ఏపొగడ్తయు నెక్కువగాదు. ఈమహాకావ్యవిస్తీర్ణతను గమనించి నపుడు గ్రంథకర్తకింకను నెక్కుడు ఘనత నియ్యవలసియుండును. పాశ్చాత్యగ్రంథకర్తలచే మిక్కిలి గౌరవముతోఁ బేర్కొనఁబడు వారికావ్యములు మనదేశపు రామాయణమహాభారతములతోఁ బోల్చినఁ దృణతుల్యములు.

పరిశ్రమపూరితమయిన యీసుందరకావ్యమువలన గ్రంథకర్తగారికాంధ్రవాఙ్మయమం దిదినఱకే యేర్పడియున్న యశస్సు మిక్కిలి వృద్ధియగుట కేమియు సందేహములేదు. గ్రంథకర్తగారికి కొలదికాలములోనే పెక్కుగ్రంథములు వ్రాయు ప్రాప్తిలభించినది. బ్రహ్మాండపురాణమును, లలితోపాఖ్యానంబును మిక్కిలి అందముగా తెనిగించిరి. పాండవజ్ఞాతవాసకథను నాటకరూపంబున సప్తాంకము లో ప్రచురించిరి. విరామములేని గ్రంథరచన కార్యమువలన మనదేశపు మహాకావ్యము లనేకవిధములందు వీరు జనసామాన్యమున కందునట్లు చేసియున్నారు. ఈవాల్మీకిమహాకావ్యసంపూర్ణాంధ్రీకరణభారము పూనుటకు పూర్వము రామాయణమహాభారతముల స్త్రీలకును బాలురకు నుపయోగమగునటుల సంగ్రహ

ర్భములందు గీర్వాణభాషాకాఠిన్యమును, భాషాంతరీకరణాటంకములును జయించిరి. అలంకారప్రయోగమునందును, శబ్దమాధుర్యముకొఱకు పదగుంభనముఁ జేయుటయందును, శ్రమలేకయే తమసామర్థ్యమును జూపిరి. శైలి అన్నిచోట్లను సమలాలిత్యముగానే యున్నదని చెప్పవచ్చు. ఇతిహాసవివరణమునందును, ప్రకృతి వర్ణనమందును, తత్వశాస్త్రచర్చయందును, భక్తిభావప్రకాశకమునందును, ఒకే రీతిని కవిత్వముఁ జెప్పియుండిరి. వారు వ్రాసిన యీగొప్పగ్రంథమునకు వారినభి నందించుచు, ఇప్పటికిని యుక్తవయస్కులు గాన, నాంధ్రవాఙ్మయమున కింకను నమూల్యమగు గ్రంథములను సమర్పింప సాహసులని విశ్వసించుచున్నారము.

ఈపీఠికను విరమించుటకు ముందు, కేవలము భాషాభిమానముచే ననేకే తరగ్రంథములవలె దీనినిఁ గూడ ప్రచురింపఁబూనిన, వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రుల సుపుత్రులగు వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులను పొగడకుండుట భావ్యము కాదు. గడచినకొన్నిదశాబ్దములలో నాంధ్రభాషకనేకనూతనకావ్యములఁజేర్చియు, ననేకపురాణకావ్యముల ప్రాబల్యములను పునరుద్ధారణముచేసియు, వారు నాంధ్రుల కృతజ్ఞతకు మిక్కిలి పాత్రులయిరి. ఈకాలపు ఆంధ్రభాషోద్యమ చరిత్ర వ్రాయ సంభవించినపుడు, విజ్ఞానులయిన యీగ్రంథప్రచురకారులవా రొనరించిన సత్కీర్తియలకొఱకు కృతజ్ఞతతోను గౌరవముతోను తప్పక పేర్కొందురని నమ్ముచున్నాను.

హిందూవిశ్వవిద్యాలయము,
వారణాశి. }

పూండి శేషాద్రి,
ఆంగ్లభాషావిభాగప్రధానుఁడు, కాశీవిశ్వవిద్యాలయము.

అంధశ్రీమద్రామాయణకృతీసమర్పణోత్సవ ప్రశంస.

294-592
SE2

అభిరూప శేఖరులారా !

ఈశ్వరానుగ్రహము పెద్దలయాశీర్వాదము పూర్వజన్మసుకృతము ప్రోత్సాహకులయాదరము సహాయములు కాఁగా “యేన కేనా పృథామేన” యన్నయట్లు నేనాంధ్రశ్రీమద్రామాయణమును బూర్తిచేయఁగల్గితి. సజ్జనోత్తముల సాయమున ముద్రణము పూర్తియయ్యెను. రామాయణము పఠించి యన్నశాంతి చేయుట పెద్దలయాచారము. ఇంకఁ బలుసారులు పఠించి వ్యాఖ్యలం జదివిన నేనాయాచారము ననుసరింపఁదగినవాఁడనే కదా.

ఎట్లో వెట్టిమొట్టి యన్నట్లు పద్యములు వ్రాయఁగల్గితి. ఈకృతిని శ్రీరామచంద్రమూర్తి కర్పించుపని నే నొనరింపఁగల్గుదునా? “ఉత్పద్యంతే విలీయంతే దరిద్రాణాం మనోరథాః” యన్నట్లు పెద్దల నొకచోటఁ జేర్చి వారి నాతిథేయ సత్కారముల నర్పించి వారిసమ్ముఖమున శ్రీరామచంద్రునకు నాయీకృతిని సమర్పింప శక్తి నా కేవిధమునను లేదు కదా. ఎట్లు లీమహాకార్యము నెఱవేర్పఁగలను? అను శంక మనస్సున నంకురించి బాధింప నారంభించెను. అన్నశాంతి ప్రధానకృత్య మనునూహ స్థిరపడియె. అది ద్రవ్యసాధ్య మనునిశ్చయము గల్గె. ఇంక నే నక్కార్యమున నశక్తుఁడ ననుభావము సిద్ధాంతపదవి నధిరోహించెను. తరువాతఁ జింతాభరంబు నాపైఁ బడియె. దాన మనస్సు కలవిలపాటొంద సాగె. ఏమి చేయవలయునా యనునదియే నా కనవరతము కన్నులయెదుటఁ దోచ సాగెను.

కొలఁదికాల మిట్లు గడచె. పరిణామ మెట్లు లనునాలోచన ముదయించె. ఇంతటికార్య మీయశక్తునిచేఁ జేయించిన భగవంతుఁడు పరమేశ్వరుఁ డీకార్యము మాత్రము చేయింపఁజాలకుండునా యనునూహయు నుదయించె. ఈరెండును గొంతకాలము క్రిందను మీఁదనుం బడుచుండెను. మొండిసిబ్బరము గల్గెను. జానకీమనోనాయకునకు విన్నవిత మనునది గట్టిగా నాటెను. వేఱుగతి లేదనియుఁ దోచెను.

ఒక్కనాఁడ శుభముహూర్తమున శ్రీమద్దామచంద్రమూర్తిని నాచంచలమనస్సున నెట్లో నిల్పితి. భక్తిమెయి నిట్లు విన్నవించితిని.

శ్రీ. ఆపదుద్ధారకుఁ ♦ డన్న నీవిఖ్యాతి సార్థకం బయి యిల ♦ నలరు నేని

దీనబంధువు రామభూనాథుఁ డనుకీర్తి వాస్తవం బయి భూమి ♦ వఱలు నేని

యాశ్రితశశకుం ♦ డగు రాముఁ డ౯ ఖ్యాతి సత్యపదస్థ మై ♦ సాగునేని
తారకబ్రహ్మ మా ♦ శ్రీరాముఁ డనునుడి వేదసంసిద్ధమై ♦ వెలయునేని
తే. కవ్వదశనుండి దీనతఁ ♦ గాంచి నిన్నె, నన్ని కడతేర్తు నీవను ♦ నుమ్మలికను
గనెడు నన్నిప్పు డిట్టియిక్కట్టునుండి, యెట్లు దరిఁజేర్తువో జానఁకీశ! యీశ!.

ఈనాదీనాలాపంబులకు నాయల్పభక్తికి నానిస్సారకవిత్వమునకు నీనాయ
శాస్త్రప్రార్థనంబునకు భగవంతుఁ డెట్లు సంతోషించునో యని నేనె వెఱగందితి.
ఒరులమాట యిటఁ బ్రస్తావింపనేటికి? ఆకాలమహిమ మేమోకాని వెంటనే
నాకొక్కయూహ తోఁచె. తోఁచినది స్థిరపడియె. కార్యరూపమున ఫలించునను
సంతోషము గలిగె.

ఆమఱుదినము భానువార మగుట స్మృతికి వచ్చె. ఉదయమునఁ గృత్య
ముల నిర్వృత్తిచితి. ఏమి యిఁకఁ జేయఁదగునది యని యూహించితి. శ్రీరా
మునిం బ్రార్థించితి. నీవే దిక్కిఁక వేఱుగతి లేదని బాష్పములచే నయనగోళ
ముల నింపితి. పత్రికలు లిఖించితి. నన్ను గురువుగా భావించిన నాకన్నమంద
ప్రజ్ఞఁ డొకఁ డుండ నాతనిచేతి కిచ్చి “వత్సా!

నాయందుఁ బుత్రవాత్సల్య మునిచి నాశ్రేయస్సులం గోరుచు నాయభి
వృద్ధి కేవగింపక పరమానందముం బొందుచు నెట్లులేని సాయముం గోరినఁ
జేయుదుమా యని యువ్విఘ్నరుచున్న మ|రా|రా|శ్రీ విరూరు పిచ్చయ్యగారికిని,
కురుడి గుండురావుగారికిని, కొకూరు శ్రీనివాసరావుగారికిని, సాద్వజ్ఞ సర్వోత్తమ
రావుగారికిని, బీ-పి. దేవరాజులునాయడుగారికిని ఇచ్చి రమ్మా” యని పంపించితి.
ఈయెదుగురుమహానుభావులలో నాల్గవతడవ లెక్కింపఁదగినవారు హైస్కూలు
నందుఁ బ్రధానోపాధ్యాయులు. తక్కినవారు న్యాయవాదులు.

నాపంచినపత్రిక యందగనే నాయందు వారి కెట్టికరుణయో గాని యర్థ
ఘటికకాలమునకే నాగృహమున కరుదెంచిరి. వారిరాకచే సంతుష్టాంతరంగుఁ
డనై నాకార్యము నెఱవేఱినట్లే భావించి రామాయణమున ముద్రింపఁబడి నా
యొద్ద నప్పుడున్న యెదుకాండములు వారియెదుట నునిచి మదీయోద్యమంబు
సర్వము విన్నవించితి. వా రాక్షణముననే యీరాముకార్యము నిర్వహింతు మని
తమయుదారాభిప్రాయమును వెల్లడించుటయ కాక నాయెదుటనే పని యిట్లు
సాగింపఁదగునని ముచ్చటించుకొనిరి ముద్రణము పూర్తికాఁగా వేసవిసెలవులు
ముగిసినపిమ్మట నీయుత్సవము జరపుద మని సంతోషమున నుడివి నన్నుఁ గృతకృ
త్యునిం జేయ బద్ధకంకణులై తమతమనిలయంబుల కరిగిరి.

వేసవిసెలవులు గడచె. న్యాయస్థానపాఠశాలల కవాటోద్ఘాటనము చేయఁ
బడియె పలుదెసలనుండి న్యాయవాద్యుపాధ్యాయాదిసద్విజసంఘము లరుదెంచి
యథాపూర్వముగ స్వశాఖాపదముల నధిష్ఠించె. కొలఁదిదినములు మధురవా

క్కులఁ గాలము గడపఁబడియె. గుసగుసలతో నించుకకాలయాపనము చేయఁ బడియె.

ఈశ్వరానుగ్రహమున వావిళ్ళ వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగారు ముద్రణమును బూర్తిగావించిరి. ఆవార్త శ్రుతిపథమునఁ బడియె నావిజ్ఞప్తి నాలకించియున్న పెద్దలకు సంరంభ మధికమాయె. ఒక్కనాఁడు కృత్య మిదమిత్థ మని నిర్ణయింప సభఁ గావించిరి. కడపనగరపౌరాగ్రేసరులు పెక్కుమంది యరుదెంచిరి. ఆనాటి సభకు నభ్యున్నతన్యాయస్థానన్యాయవాది (హైకోర్టువకీలు) గారగు శ్రీమాన్ సి. నరసింహాచార్యులుగా రగ్రాసనాధిపత్యము వహించిరి. ఈపని నీరీతిఁ జేయఁదగు నను క్రమము చర్చలపై సిద్ధాంతము చేయఁబడియెనని నాకుఁ దెలియవచ్చె. నా మనశ్చింత కాలూనఁజాలక పరుగిడెను. కార్యము ముగిసినంతదనుక నీకు నామన స్సునఁ జోటుగలదుండు మని తెల్పితిఁగానీ యది యిఁక నిట నుండుట నాకు గౌరవముకాదని యోజించి కాఁబోలు చెప్పకయే పలాయన మంగీకరించెను.

రెండుమూఁడుసారులు చర్చింపఁబడి కార్య మిట్లు సాగింపఁ దగునను సిద్ధాంతము చేయఁబడినపిదప నాహ్వనసంఘ మేర్పఱుపఁబడియె. ఆమహాసభ యందు ఘనతవహించి పరోపకారబద్ధకంకణులై, పరశ్రేయస్సహనవిఖ్యాతికిం బాత్రభూతులై యలరారుచున్న

మ||రా|| శ్రీ విరూరు పిచ్చయ్యగారు, బి. ఏ., యఫ్. యం. యు.

,, మరుడి గుండురావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, కాకూరు శ్రీనివాసరావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, టి. యం. నరసింహాచార్యులుగారు, బి. ఏ., బి. యల్., యం. యల్. సి.

,, సి. నరసింహాచార్యులుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, ఏ. లక్ష్మీనారాయణరావుగారు, బి. ఏ., బి. ఇ.

,, సి. పి. బాబురావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, బి. పి. దేవరాజులనాయుడుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, యస్. సర్వోత్తమరావుగారు, బి. ఏ., ఎల్. టి.

,, వి. ప్రకాశముహంతులుగారు. బి. ఏ., బి. యల్.

,, ఏ. శతకోపాచార్యులుగారు, బి. ఏ.

,, కే. లక్ష్మణరావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, వి. రాధాకృష్ణయ్యగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, ఏ. నంజుండప్పగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

,, పి. ముద్దుకృష్ణయ్యగారు, బారిస్టర్.

,, పి. వేంకటకృష్ణయ్యగారు

,, కా. వేంకటేశముశ్రేష్ఠిగారు

,, పుల్లగూరు శేషయ్యశ్రేష్ఠిగారు

- మ||రా||శ్రీ పత్తి. రాఘవులుశ్రేష్ఠిగారు
 ,, భోగనాథము వేంకటసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు
 ,, పైడిమట్టి వేంకటసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు
 ,, చౌ. ఏకాంబరముశ్రేష్ఠిగారు
 ,, కృష్ణము రామలింగయ్యశ్రేష్ఠిగారు
 ,, కంచరాజు నరసింహయ్యగారు
 ,, నుంకేసుల సుబ్బయ్యగారు
 ,, మంచిరాజు శేషగిరిరావుగారు
 ,, ఆలూరు లక్ష్మీనరసయ్యగారు
 ,, కందనూరు గురుమూర్తయ్యగారు
 ,, తిలుపుల వేంకటసుబ్బయ్యగారు
 ,, గోపవరము గోపాలరెడ్డిగారు
 ,, పేరూరు పెద్దవేంకటసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు

సభ్యులుగనుండుట కంగీకరించిరి. ఈయాహ్వానసంఘమునకు మ||రా||శ్రీ కౌకూరు శ్రీనివాసరావుగా రధిపతులుగను, మ||రా||శ్రీ విరూరు పిచ్చయ్యగారు, కురుడి గుండురావుగారు, సి. పి. బాబురావుగారు ననున్యాయవాదులు కార్యనిర్వాహకు లుగను నియమింపఁబడిరి. అందఱు సభ్యులు నీమహాకార్యమును జక్కఁగా నెఱ వేర్ప నడుముకట్టిరి.

+ ❧ విషయవిభాగము. ❧ +

అన్నశాంతి ప్రధానకార్యముగానఁ దత్కార్యము మతత్రయమునకు వేఱు వేఱు సాగించుట మంచిదని యూహించిరి. అందు మధ్యభూసురులకు మ||రా||శ్రీ కౌకూరు శ్రీనివాసరావుగారును, శ్రీవైష్ణవభూమిదివిజులకు శ్రీమాన్ శతకోపా చార్యులుగారును, స్వార్థక్షీతిసురులకు మ||రా||శ్రీ కామిసెట్టి వేంకటేశముశ్రేష్ఠి గారు నన్నప్రదానముచేయఁ గోరికొనిరి. గ్రంథకర్తను గౌరవించుసత్కార్యము మావంతుగా నుండ నంగీకరింపుఁడని మ||రా||శ్రీ పత్తి రాఘవులుశ్రేష్ఠిగారును, భోగనాథము వేంకటసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారును వాంఛించిరి. వికలాంగులకుఁ గడు బీదలకు నన్నదానపుణ్యము నాకు రానిం డని మ||రా||శ్రీ గోపవరము గోపాలు రెడ్డిగా రభ్యర్థించిరి. ఈకార్యము లిట్లే జరగవచ్చు ననువిషయము సంఘసభ్యు లచే మహానందపూర్వకాంగీకారమును బడసెను. తక్కుంగల కృత్యము లన్నియు యథామర్యాదగా జరపఁబడవలయు ననియు నది యందఱకృత్యమనియు సిద్ధాంతము చేయఁబడియెను.

ఇప్పట్లున ననవసరమే యైనను నాలుమాటలు చెప్పవలసియున్నది. గ్రంథ కర్తృసత్కారకృత్య మొనరింపఁగోరిన శ్రేష్ఠిరత్నము లిరువురును గొంతకాలము

క్రిందట నారామాయణము ద్రణమునకు సాయముచేయుదుమని నాతో మందలిం
చిరి. ఏటికో నేనే యపు డుపేక్ష వహించితి. మ||రా||శ్రీ వావిళ్ళ వేంకటేశ్వర
శాస్త్రులుగారి కగుణ గలదను గర్వమే యట్లుపేక్షవహింపఁ జేసియుండునని తలం
చెద. అట్లు నాకు సాయముచేయ నువ్విఱ్ఱుడు నాశ్రేష్ఠీరత్నము లిరువురు నిపు డీ
కార్యము మావంతని యడుగుటయు సంఘసభ్యు లాకార్య మీరీతిగా జరపవలసి
యుండు నని నియమపూర్వకముగ నంగీకరించుటయుఁ బై నాయూహను దృఢపఱు
పకపోవు. ఇట్లు సర్వవిధముల నాయశమునే తమదిగా భావించు నీసంఘసభ్యుల
కే నెట్లు కృతజ్ఞతను జూపఁగలనో యెఱుంగఁజాలకున్నాఁడను.

ఇట్లు చేయందగుకార్యము లిట్టి ట్లని నియతిమై నేర్పాటుచేసికొని యావలి
కార్యములలోఁ బ్రధానమగు కృతీసమర్పణోత్సవసభాధిపతిని నిర్ణయించుట
చర్చింపఁబడియె. ఈమహాసభకు శ్రీ వేంకటగిరిసంస్థానాధీశకుమారరత్నములై
కుమారరాజవిఖ్యాతిం గాంచి శ్రీరామచంద్రచరణసరసిజనిహితసరసహృదయ
మట్టదులై యశశీర్తిసంవ్యాప్తదిగంతకులై యలరారు శ్రీ వెలుగోటి సర్వజ్ఞ
కుమార కృష్ణయాచేంద్రబహద్దరువా రాధిపత్యమును వహించుట సమంచిత
మనియు శ్రీవారియనుమతిం గొన విజ్ఞప్తిపత్రము సంపవలయు ననియు నేకవాక్య
ముగ నంగీకరింపఁబడియె. అచిరకాలముననే ప్రార్థనాపత్రికఁ బంపుటయు శ్రీవా
రందుల కంగీకరించితిమని తంత్రీవార్త సంపుటయునను నీకార్యద్యయము సాగెను.

ఆవల నీమహోత్సవ మెచ్చట జరగవలయు ననుశంక తలనూపె. కొంద
టొంటిమెట్ట కోడండరామాలయమున జరపుట మేలనినట్లు తెలియవచ్చెను. కృతి
పతి శ్రీరామచంద్రుడేయనియు, నాయాంధ్రశ్రీమద్రామాయణకృతినాయకుఁడు
సర్వాంతర్యామియే యనియు, నట్లెటఁ గడపనగరముననే సాగవలయుననియు
నాహ్వానసంఘసభ్యులకు విన్నవించితి. నాయూహనవి నంగీకరించి కడపనగరమున
రక్తాక్షి సంవత్సరశ్రావణమాసమున రోహిణీనక్షత్రనవమీతిథియందు శ్రీవైష్ణవశ్రీ
కృష్ణజయంతి యగుటయు స్థిరవారమగుటయుఁ గారణంబులుగా శ్రీరామకృతి
మహోత్సవము జరపుట మేలని నిర్ణయింపఁబడియె. ఆకార్యము రెండుదినములు
సాగవలయుననుటయు నిర్ణయపదవి నెక్కిెను. దొరతనపులెక్క ననుసరించి పందొ
మ్మిదివందలయిరువదినాల్గవ సంవత్సరమున నాగష్ట నెలయం దిరువదిమూఁ డిరువది
నాలవ దినములందు శనివా రాదిత్యవారముల నీమహాసభ సాగునట్లు నిర్ణయము
సాగె. ఈమహాసభ కొలఁదిమాసములక్రింద నిర్మింపఁబడిన ముద్దుకృష్ణనాటక
శాలయందు జరగుట యుత్తమం బనియు నందుఁ బెక్కుపర్యాయములు ప్రహ్లాద
హరిశ్చంద్ర కుశలవప్రముఖభగవత్కథాపవిత్రనాటకము లాడుట నాస్థలము పావన
తమ మనియు, నీరామకృతి యందే వినుట ముఖ్యమనియు నీమొదలగు హేతు
వులంబట్టి నిశ్చయింపఁబడియె.

పిదప శుభముహూర్తమునఁ బండితులకు న్యాయవాదులు లోనగు పెద్ద
లకు సభనలంకరింపుఁడని యాహ్వానపత్రికలు పంపఁబడియె. జబ్బుచే రాజాల
మని బ్ర॥శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులుగారును, కృష్ణాష్టమీప్రయుక్తోపవాస
ద్వయ మగుట రాజాల మని బ్రహ్మశ్రీ శతావధానులు కాశీ కృష్ణాచార్యులు
గారును, దేవికిఁ బ్రసూతిసమయముగాన రావీలుండ దేమో యని బ్ర॥శ్రీ శతావ
ధానులు చెల్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రులుగారును, అనివార్యకారణములంబట్టి రాజాలక
పోతిమని బ్ర॥శ్రీ కవిరాజు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారును, కార్యంతర
నిమగ్నుల మగుట రావీలులేకున్నదని బ్ర॥శ్రీ మారేపల్లి రామచంద్రశాస్త్రులు
గారును, దుర్భరకార్యవ్యగుల మగుట రాలేమని బ్ర॥శ్రీ బులుసు పాపయ్యశా
స్త్రులుగారును, జబ్బుచే రావీలులేదని వ్రాయు మనసొప్పు కున్నదని శ్రీశ్రీ విక్రమ
దేవవర్మగారును లోనగుపండితకవిరాజులు పత్రికలు వ్రాసిరి. విఖ్యాతన్యాయవాదు
లగు మ॥రా॥శ్రీ అల్లాడి కృష్ణస్వామయ్యరు బి. ఏ., బి. యల్ గారు కార్యంతర
వ్యగు తొట రాజాలమని తంత్రీవార్త నంపిరి. మ॥రా॥శ్రీ జయంతి రామయ్య
పంతులు బి. ఏ., బి. యల్ గారును, మ॥రా॥శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి యమ్.
ఏ. గారు రాజాలమని వ్రాసిరి.

ఉత్సవమునకుఁ జనుదెంచు పెద్దల కర్తా రీతి నివాసాదు లేర్పఱుపఁబడియె.
ఆగష్టు నెల 22-వ తేది రాత్రి మదరాసునుండి శ్రీరాజా వెలుగోటి సర్వజ్ఞ కుమార
కృష్ణయాచేంద్రబహద్దరువాడు సపరివారముగ విజయముచేసిరి. వారింగూడియే
మ॥రా॥శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగారును, ఆరాత్రియే మ॥రా॥శ్రీ జి. రామే
శ్వరరావుగారును, పండితకవులును, న్యాయవాదులునగు మ॥రా॥శ్రీ నాగపూడి
కుప్పస్వామి అయ్యరుగారును దయచేసిరి. అనంతపురము కళాశాలాంధ్రపండితు
లును, కవిరత్నములు నగు బ్ర॥శ్రీ ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రులుగారును, బల్లారి
హైస్కూలునందు సంస్కృతాంధ్రపండితులగు బ్ర॥శ్రీ కావ్యతీర్థ రావాడ వేంకట
రామశాస్త్రులుగారు, కవిశిరోమణి చింతలపల్లి నరసింహశాస్త్రులుగారును, దయ
చేసిరి. ప్రొద్దుటూరునుండి తర్కాలంకారశాస్త్రపండితులగు బ్ర॥శ్రీ రూపావతా
రము శేషశాస్త్రులుగారును, శతావధాని కవిసింహు డి. రాజశేఖరముగారును, బద్వేలు
నుండి పాఠశాలాంధ్రోపాధ్యాయులగు బ్ర॥శ్రీ విద్యా రామకోటిశ్వరశాస్త్రులు
గారును, కొండపేటనుండి సాహిత్యశిరోమణులును, నాకుం గొంతకాలము నివస
ములను జెప్పినకరుణామూర్తులగు బ్ర॥శ్రీ నేరేళ్లపల్లె రామకృష్ణశాస్త్రులుగారును,
మదరాసునుండి కావ్యతీర్థ మద్దులపల్లి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారును,
హిందూపురనివాసులై ప్రస్తుతము బల్లారియందుండిన 'పౌరాణిక కేసరి' బిరు
దాంచితులై వేదాంతపండితులును సత్కవులు నగు బ్ర॥శ్రీ సక్కా రాఘవేంద్రా
చార్యులుగారును దయచేసిరి.

బ్ర॥శ్రీ కవిరాజ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలుగారును, వేంకటగిరి హైస్కూలు హెడ్ మాస్టరుగారు బ్ర॥శ్రీ అల్లాడి జగన్నాథశాస్త్రిలు బీ.ఏ.ఎల్.టి గారును, 'సాహిత్యరత్న' బిరుదాభిరాములయి తర్కపండితులయి సురపురముసంస్థానపండితులు నయిన బ్ర॥శ్రీ అన్నావర్ణుల సీతారామశాస్త్రిలుగారును దమ యామోదమును దెల్పుచుఁ బద్యములను బంపిరి. పులివెందులనుండి నాచిరంతన మిత్రములగు మ॥రా॥శ్రీ యల్. వేంకటరమణయ్యగారు రాజాలక పద్యములం బంపిరి.

శ్రీకృష్ణజయంతియుదయమే పుష్పవిమానాధిరూఢుం డగు శ్రీజానకీనాథు నెదుట ఆంధ్రశ్రీమద్ద్రామాయణ మునుపఁబడియె. తూర్యఘోషములతో నాగృహమునుండి దేవునికడపయందు వేంచేసియున్న శ్రీప్రసన్న వేంకటేశ్వరాలయము నకుం బోవఁ బౌరజనమహాశయులు గుమిగూడిరి. శ్రీరామకీర్తనలం బాడుచు భక్తు లరుదేర శ్రీరామజయనాదములు దిక్కులఁ బ్రతిధ్వనింపఁజేయ మహోత్సవమునఁ బ్రయాణము సాగింపఁబడియె.

మార్గమధ్యమున శ్రీరాజకుమారకంఠీరవులు స్నానాదికృత్యములం దీర్చుకొని తమపాఠశాలాంధ్రపండితులగు మ॥రా॥శ్రీ యమ్. వేంకటసుబ్బయ్యగారిం గూడి బాష్పశకట మధిరోహించి శ్రీనావిల్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలుగారితో నిష్టాలాపంబు లాడుచు నీమహోత్సవదిదృశానుయాయిపౌరబృందమును గలిసికొనిరి.

దేవునికడపపౌరప్రముఖులు మ॥రా॥శ్రీ రావిపెద్ది వేంకటరామయ్యప్రభృతులు మేళతాళములతో శ్రీరాజకుమారరత్నముల నెదుర్కొనిరి. అంత శ్రీవారు రథావతరణ మొనరించి పాదచారులై పౌరప్రముఖులతో నిష్టాలాపము లాడుచు దేవాలయమును జేరి ప్రదక్షిణపూర్వకముగఁ బ్రవేశించి శ్రీప్రసన్న వేంకటేశ్వర స్వామిపూజాసమయమున భగవంతుని నేవించిరి.

ఆసమయము చూడఁజూడ వేడుకగా నుండెను. ఆ దేవాలయము ప్రాచీన శిల్పమును దెల్పును. శాలివాహనశకము ౧౫౪౭ సం॥లుకాఁగా విజయనగర రాజవంశజులగు శ్రీసదాశివరాయలుగారు శ్రీవేంకటేశ్వరుల దర్శించి యాగోపురమును గట్టించిరి. ఆ దేవాలయమున నాడు శ్రీకుమారరాజుగారును బండితకవులును, సుద్యోగస్థులును, న్యాయవాదులును గలిసి యుండఁగా శ్రీకృష్ణ దేవరాయల యాస్థానమా యని తోఁచెను. కొండ అట్లే వచించిరి. ఇక నాంధ్రభోజలయాస్థాన మెట్లుండునో యన్న యూహ యియుత్సవసమావేశము తోఁపింపఁజేసెను. పూజయగువఱకు శ్రీవారు నిలువంబడి భగవంతునిం గన్నులారఁ జూచుచుండిరి. ఆవల మండపమునఁ గొంతసేపు కూరుచుండి దేవాలయచరిత్రమును విని పండితకవుల నందఱం గాంచి కరము హర్షించి మధ్యాహ్నము కాఁగా నిరవునకు దయ చేసిరి. నాటిమధ్యాహ్నమునకు సహస్రకంఠరామాయణాంధ్రవామనపురాణ

కర్తలగు బ్ర॥శ్రీ రామావర్ణ్యుల కొండయ్యశాస్త్రులుగా రగుడెంచిరి. ఆయుత్సవ ముతోనే శ్రీ రామచంద్రమూర్తి నాటకమందిరాంతరసంస్థాపితసింహాసనోపరిభాగ మును జేర్పఁబడియె.

ఉదయము మొదలు సాయంకాలముదనుక మ॥రా॥శ్రీ గోపవరము గోపాలు రెడ్డిగారు బీదల కన్నదానము నోపికమై నొనరించిరి. ఆకార్యమే ప్రధానముగా భావించి శ్రద్ధమై జేయుచుండుట సభకు రాజాలరైరి. పదునేనువందలమంది కడుబీదలన్నదానమున సంతృప్తులైరి. ఆయుత్సవమును జాలమంది చూచి యిట్టి పుణ్యము తమకు లభింపజేయక పోయిరని చింతించిరి.

మరల 3 గంటలకు సభాంగణము పౌరులతో నిండియుండెను. కడపనగర ముననున్న పెద్దమనుష్యులందఱు నయచేసి స్థలము నించుకంతయు లేకుండఁ జేసిరి. క్రిక్కిరిసియున్న భక్తబృందముతో నాటకశాల కడు మనోహరముగ విరాజిల్లుచు నేత్రోత్సవము నొసంగుచుండెను.

శ్రీ సభాధిపతిగారు సపరివాకులై బాష్పశకటము నధిరోహించి తూర్వ ధ్వను లంబరం బగులింప విజయంచేసిరి. సభాభవనప్రవేశముతఱిఁ బౌరులయు త్సాహము వర్ణనాతీతము. కరతాళధ్వనులు మిన్న ముట్టెను. అంత యథావిభ వముగ శ్రీశ్రీకుమారరాజావా రుసవిష్టులైరి ఆసమయము శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కవిపండితగాయకాదివిద్యత్పరివేష్టితుం డై నిండోలగంబున నుండునట్టి సమయ మిట్లే యుండు నని స్మృతికిం దెచ్చెను. మహానందమునఁ బౌరు లుల్లసిల్లుచుండిరి.

గౌతమీతీరవాసులై శ్రీ రామచంద్రవీరముం గొనివచ్చి కొంతకాలము నుండి యీయూర నుత్సవములు జరిపించు కైంకర్యము నొనరించు ఘనపాదులు బ్ర॥శ్రీ ధవళ లక్ష్మీనారాయణావధానులుగారు తొలుదొలుత మంగళాచరణము వేదమంత్రముచేఁ గావించిరి. ఆవేదనాదము శ్రుతిమనోహరమై హృదయప్రమో దసంధాయకమై యొప్పెను అవ్వలఁ దిరుపతినుండి దయచేసిన పండితకవిరత్నము లయి న్యాయవాదులై యిపుడు పుత్రనిహితసంసారభారులై సదా పరమేశ్వర ధ్యానపరతంత్రులై కాలముం బుచ్చుచున్న బ్ర॥శ్రీ నాగపూడి కుప్పస్వామయ్య బీ. ఏ., గారు స్వవిరచితములగు దేవతాస్తుతిపద్యముల గానసంయుతములుగాఁ జదివి సభ్యుల నానందాంబుధి నోలలాడించిరి. ఆపద్యగానము,

క. 'వీనులవిం దై యమృతపు, సోనలపాం దై యమందఁనుమచలదళినీ

గానముక్రం దై యాస్వన, మానందబ్రహ్మమైన నధిపతి పల్కె-౯.'

అను వసుచరిత్రపద్యమును జ్ఞప్తికిం దేక వదలలేదు. విదపశివస్తుతిరూపముననొప్పి శ్రీమదప్పయ్యదీక్షితవిరచితముగు చూర్ణికం జదివి సభ్యులమనస్సులు భక్తిరస నిమగ్నములు గా నొనరించిరి.

తర్వాత కడపపురమునఁ గలపాఠశాల(హైస్కూలు)యందుఁ దృతీయోపాధ్యాయపదవియం దుండి భక్తులై వేదాంతశాస్త్రగోష్ఠి నెసంగుచు బహువిధ

నాటకముల నెఱింగి భగవత్సుతిరూపగానము సేయుతఱి నారదుడే యనందగిన బ్ర॥శ్రీ జయరామాచార్యులు బీ. ఏ., గారు హయగ్రీవావతారబోధకచూర్ణిక ననర్గళధారతో శ్రావ్యముగ నర్థవంతముగఁ జదివి సభ్యులకానందముం గూర్చి ప్రభుశిరోమణుల సుస్థితమునకుఁ బాత్రులై శ్రీరామచంద్ర సేవచేసి కృతకృత్యులైరి.

ఆమీఁద నాహ్వనసంఘాధిపతులగు బ్ర॥శ్రీ॥మ॥రా॥శ్రీ సత్యధీర కాకూరు శ్రీనివాసరావు బి. ఏ , బి యల్. గారు ముద్రించియున్న తమస్వాగతోపన్యాసమును జక్కఁగా సభ్యు లెల్లరు శ్రవణముల నిక్కించి వినునట్లు చదివి కడప మండలకవులచరిత్రము నించుక వివరించి యీకృతీసమర్పణమహోత్సవము కడపమండలమున మూడవపర్యాయము జరగుచున్న దనుట బోధించిరి. కడప మండలఖ్యాతి నాయుపన్యాసము వేనోళ్లఁ జాటె ననుట యతిశయోక్తి కానే కాదు. అందు నాచనసోమనాథకవి, అలసానిపెద్దన్నకవి కడపమండలమువారే యని సిద్ధాంతముచేసిన భాగము ప్రభుశిరోమణులకు పై తము నిర్భరానందమును గల్పించెను. యుక్తియుక్తముగను న్యాయముగ నుండె నని యెల్లవారు నొడల లూఁచిరి.

తరువాత నాహ్వనసంఘకార్యదర్శులలో నొకరగు మ॥రా॥శ్రీ వియారు పిచ్చయ్య బీ. ఏ., గారు సభాంగణమున నిలిచి యీమహోసభకు రాజాలక, పత్రికలువ్రాసిన మ॥రా॥శ్రీ జయంతి రామయ్యవంతులు బీ. ఏ., బి. యల్. గారు లోనగు మహాత్ములపత్రికలం జదివిరి.

ఆవల సభాధిపతిత్వనిర్ణయము వాడుకచొప్పున మ॥రా॥శ్రీ గుండురావు బీ. ఏ , బి. యల్. గారిచేతను బ్ర॥శ్రీ రూపావతారము శేషశాస్త్రులుగారిచేతను జేయఁ బడి సర్వజనాంగీకృతమయ్యెను. శ్రీవారు సభాధిపత్యస్థానము నలంకరింపఁ గర తాళధ్వను లలరారె.

శ్రీసర్వజ్ఞ కుమార కృష్ణయాచేంద్రబహద్దరువారు లేచి తమయారంభోపన్యాసమును మెల్లగా మృదుమధురశైలిని సభ్యులహృదయముల నాకర్షించునట్లు చదివిరి. తమయాస్థానకవులయి రామాయణము నాంధ్రీకరించిన శ్రీగోపీనాథము వేంకటకవిగారికవితను బేరుకొని, ఆంధ్రవాల్మీకి బిరుదాంచితులగు బ్ర॥శ్రీ వావిలి కొలను సుబ్బరావుగారి రామాయణముశైలిని స్పృశించి ప్రకృతమగు నాంధ్ర శ్రీమద్భాగవతమునను విమర్శించి భాషావిషయమగు స్వమతమును వివరించి తమయుదారభావమును శ్రీరామచంద్రమహిమను గుఱించి దెలిపి యింద టిట్లు రామాయణమునే తెనిగింప నేల యన్న సంశయమును దొలఁగించుప్రసంగముల విస్తరించి సభ్యుల హృష్టమనస్కులఁ గావించిరి.

ఆయుషన్యాసమే శ్రీరాజావారిభాషాభిమానమును, కవిత్వపక్షపాతమును, కవిప్రీతిని స్పష్టపఱచెను. ప్రభుశిరోమణులభావ మిట్లుండునే బలీయని యెల్లరు మెచ్చుకొనిరి. పరమభక్తులై కృష్ణాష్టమి యాట నాఁడు శుశోకపవాసముండి వయసునఁ జిన్నవారయ్య బుద్ధిమహిమమున వృద్ధులై, యుదారాశయములఁ బ్రాచీనప్రభుపుంగవుల మించి యలరారు శ్రీవారి గంభీరోపన్యాస మెంతో విస విస వేడుకను బుట్టించుచుండెను.

అనంతరము ఆంధ్రశ్రీమద్ద్రామాయణమున ఇష్టదేవతాస్థానాదికముగాఁ గృతినమర్పణమును జోధించు వ్యవ్యంతపద్యములదనుక మ॥రా॥శ్రీ బలపనగూడూరు నారాయణరావుగారిచేతను, బ్ర॥శ్రీ ఏచూరు చెంచయ్యగారిచేతను జదువఁ బడియె. అందఁ దుచితరీతిని బ్ర॥శ్రీ నేరేళ్లపల్లి రామకృష్ణశాస్త్రిలవారిచే సర్థము చెప్పఁబడియె.

తదుపరి బ్ర॥శ్రీ నాగపూడి కుప్పుసామయ్య బి.ఏ., గారు శ్రీరామమహిమ మునా నొప్పు నుపన్యాసముం జదివిరి. రామశబ్దనిరుక్తి యెవరెవ రెట్లెట్లు చేసిరో ఆవిషయము రామతాపనీయోపనిషత్తునుండియు, స్కాందాదిపురాణములనుండి యుఁ జెలిపి రామాయణపఠనఫలమును వివరించి రామాయణప్రతిపాదితభరతాది పాత్రముల యనురాగభక్తివైచిత్ర్యముల వెల్లడించి జానకీపాతివ్రత్యమును తేట పఱచి రామాయణరచనాకాలమును సిద్ధాంతీకరించి రామావతారతత్వము నెఱింగించి సభ్యుల కమితభక్త్యుల్లాసములఁ గల్గించిరి. ఆయుషన్యాసాంతమున రామాయణవట్కండకథాసారమును దెలుపువాక్యములు వర్ణనాతీతములు. వాని నీగ్రంథమున నింకొకచో ముద్రింతును. చూడఁదగు. వీరియుపన్యాసము ముగియునప్పటికే యేడుగంటలకు మించెను.

+❧+ బహుమానము. ❧+

తరువాత నాహ్వనసంఘమున సభ్యులై, గ్రంథకర్తనగు నన్ను బహూక రించుకృత్యమున నియతులైన మ॥రా॥శ్రీ పత్తి రాఘవులుశ్రేష్ఠి, భోగనాథము వేంకటసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు తెచ్చిన సువర్ణసింహముఖాంచితకంకణములు కాశ్మీర దేశపుజోడుశాలువలు వస్త్రములు శ్రీరాజావారిసమ్మతిమున నునుపఁబడియె.

శ్రీరాజావా రామఱుదినము సభాధిపత్యము వహింప నవకాశము చాల దని తెలిపిరి. అనివార్యకారణములచేతనే యిట్లు చేప్పవలసివచ్చెననియు, నిందుండి యీరెండుదినములు భక్తులతో మెలఁగుట ప్రాప్తము లేదనియుఁ దమ కిది విచారమునే గల్గించుచున్నను విధిలేక వెళ్లుచున్నా మనియుఁ బల్కిరి. కావున మఱుదినము జరపఁదలఁచిన బహుమాన మానాఁడే శ్రీవారిద్వారా జరపఁదగు నని వెల్లడియాయె.

అంత శ్రీరాజావారు లేచి యాకంకణముల నాకుఁ గటాక్షించి శాలువలఁ గప్పి తామును రెండునూటపదార్లును జోడుశాలువలును దమసంస్థానమునుండి పంపుదు మని వాక్రుచ్చిరి.

2312

అప్పుడు మదరాసునుండి వచ్చియున్నట్టియు నీగ్రంథముద్రణమునకుఁ జాల ధనసహాయము చేసియున్న మ||రా||శ్రీ బొల్లు రామయ్యశ్రేష్ఠిగారు కాశ్మీరశాలువను శ్రీరాజావారిద్వారా యిప్పించిరి. వేంకటగిరినుండి హైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయులగు మ||రా||శ్రీ అల్లాడి జగన్నాథశాస్త్రులు బి. ఏ., ఎల్. టిగారుపంపిన రూప్యములు తక్కుంగలరామభక్తు లొసఁగినరూప్యములు శ్రీవారిమూలముగా నొసఁగఁబడియె.

294-592

పిదపనాకృతజ్ఞత నించుక నిస్సారపుమాటలచే విన్నవించితి. తమరుండఁ జాలమికిఁ జింతిల్లుచు శ్రీకుమారరాజాగారు 7-50 గంటలకు బసకు దయచేసిరి.

ఆరాత్రికి నీనగరమున మ||రా||శ్రీ బి.పి. దేవరాజులునాయడు బి. ఏ., బి.యల్ గారిచే నెలకొల్పఁబడిన దీనరక్షకసభ వారిచేఁ బ్రదర్శింపంబడు పాదుకా పట్టాభిషేకనాటకమును శ్రీకుమారరాజావారు దిలకించి యాసభవారికిఁ దమసంస్థానమునుండి యర్థనూటపదార్లు బహుమతిగాఁ బంపుదుమని వాగ్దానమొనర్చి యారాత్రికే పయనమై దయచేసిరి.

555

మఱుదిన ముదయము 7 గం||కు సభాశాలపౌరులచే నలంకృత మాయెను. ఆసభకు నధిపతిగా మ||రా||శ్రీ నాగపూడి కుప్పుసామయ్య బి. ఏ గారు నియోగింపఁబడిరి. వారు తమయారంభోపన్యాసము ముగించి కార్యక్రమమునకుం బూనిరి. బ్ర||శ్రీ చింతలపల్లి నరసింహశాస్త్రులుగారు భాషాంతరీకరణపద్ధతి యనువిషయము నుపన్యసించిరి. ఆదినుండికవు లెట్లెట్లు మార్పుచు వచ్చినదియు, నిపు డీపద్ధతి యెట్లుగా మాటినదియుఁ దేటపఱచిరి. ఆనాటిసభకు నొంటిమిట్టనుండి మ||రా|| శ్రీ ఆంధ్రవాల్మీకి వావిలికొలను సుబ్బరావుగారు దయచేసిరి. తొలినాఁడు రాఁజాలమికి శ్రీకృష్ణజయంతియే కారణ మనిరి. అత్తటి నుపన్యసించిన శ్రీనరసింహశాస్త్రులుగారి యుపన్యాసము చక్కనియనుభవమునఁ జెప్పినట్టిదై శ్రుతి హితముగ విహితముగ రసవంతముగ వాస్తవముగ నుండెను. సభ్యు లెల్ల మిగుల సంతోషించిరి.

పిదప బ్ర||శ్రీ కావ్యతీర్థ రావాడ వేంకటరామశాస్త్రులుగారు ఆంధ్ర శ్రీమద్ద్రామాయణము రామాయణమున కెట్టిమార్పు యను విషయమును ముచ్చటించుచుఁ బెక్కుతావుల వ్యాఖ్యలం జదివి వానిభావములం దెల్పి యాభావము లిందుఁజేర్పఁబడినవనియుఁ దేటపఱచి తమగంభీరోపన్యాసమును బూర్తిం గావించిరి. తదుపన్యాస మించుకంతయుఁ బక్షపాతములేక సత్యపదస్థమై యొప్పురుచున్నదని సర్వజనాంగీకృత మయ్యె ననుట కరతాశధ్వనులమూలమున స్పష్టమయ్యెను.

ఆవెనుక నేతన్మండలకవిచరిత్రము హైస్కూలునందు సహాయాంధ్రోపాధ్యాయులగు బ్ర॥ శ్రీ కావ్యతీర్థ కవిభూషణ జనమంచి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మ గారిచే నుపన్యసింపఁబడియె. ఈకడపమండలమున నేఁబదియాఱు సంఖ్యగల కవులు గలరని వారిగ్రంథనామములం బట్టియు శౌసనములం బట్టియుఁ దేటపఱచుచు నాచనసోముని వాసస్థలము పెంచికలపాడనఁబడు గ్రామమును విషయము శాసనములద్వారా రూఢిపడుచున్నదను సిద్ధాంతము చేసిరి. ఆయుపన్యాసాంతమునఁ గడపమండలమహాజనులసంతోషమున కవధి లేకుండెను. కవులతో మండలము నింప వలయునన్నంత యుత్సాహము నూచింపఁబడియె.

తర్వాత నీగ్రంథమును గూర్చి పండితులు పంపినవియు, దయచేసినవారు చదివినవియు నగునీపద్యములు సభాస్థారులప్రీతికిఁ బాత్రము లయ్యెను.

కవిరాజు శ్రీ పాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రులుగారు
పంపినపద్యములు.

శ్లో. శ్రీవెలుగోటికుమార! సభాయాం నివసత్సు పండితేంద్రేషు,
శ్రీమద్ద్రామాయణవిషయే శేషాద్రికవిః ప్రశంసనీయః కవిభిః.

చ. జనులకు మంచివాఁ డను స॥సంబున నొప్పుట మంచివర్తనం
బునఁ బాలుపొందు చుండుట న॥పూర్వములై న మహాప్రబంధముల్
పొనరిచి మంచి వన్ననుడిఁ ♦ బొందుట మంచి కవీంద్రుఁ డౌట నీ
కొనరెను శేషపండిత! మ॥హోన్నతికై జనమంచి నామమున్.

1

ఉ. శేషుఁడువోలె విద్యల న॥శేషవిశేషము లెల్ల నేర్చి వా
గ్భూషణభూషితుండ వయి ♦ పొల్చి ప్రబంధము లెన్నియేని సం
తోషము పేర్పడం జదివి ♦ తోరపుఁ గీర్తిసిఁ గాంచితయ్య! నీ
వేష మమానుషంబు నిను ♦ విశ్వము మెచ్చెడు శేషభూసురా.

2

మ.నవలల్ నాటకముల్ పొనర్చుకవు లీ॥నాటన్ సహస్రంబు లీ
భువికిన్ భూషలు భావగర్భితకవుల్ ♦ పుంఖానుపుంఖంబు లా
చెవలల్ నాకటముల్ కవిత్వములొకో ♦ శేషాద్రిశర్మా! భవ
త్కవనంబున్ భవదీయకావ్యములు లో॥కస్తుత్యముల్ బాపురే!

3

మ త్తకోకిల. ఎంకిపాటలఁ బాటిచేసెడు ♦ నిట్టికాలమునందు నే
వంకఁ జూచిన నట్టికై తమ ♦ వాములై కనుపట్టు న
య్యెంకటయ్యలఁ జెప్ప నేమిటి ♦ కిప్పు నీకవితామృతం
బంకితం బయి యట్టికన్యము ♦ లంతరింపఁగఁ జేయడే.

4

క. చూచితి నీబ్రహ్మాండముఁ, జూచితి నీలలిత నిన్నుఁ ♦ జూడకయున్నన్
జూచితి నీరామాయణ, మాచార్యుఁడు వేంకటేశు॥నాలయమందున్.

5

శా. గోపీనాథకవిత్వ మాధురికి నెఱ్ఱొక్కఁ గౌతుకం బున్న పృ
థ్వీపాలాగ్రణినందనుండు ఘనుఁ డావెల్లోటి నర్వజ్ఞుఁడే
నీపాలం గలఁ డై సభాధిపతి యై నీకోర్కూ లీడేర్చువాఁ
డై పంచారమునేయు నీమహిమ శేషాద్రీశ! సామాన్యమే.

6

తే. వింటి వావిలికొలను పృథ్వీసురునకు
'నాంధ్ర వాల్మీకి' నామసమర్పణంబు
రామకృతిసేత; నిపు డట్టిరామకృతియె
కాన నీ కేబిరుద మిడఁ గలదొ కడప.

7

ఉ. ఓజనవంచిశేషవిబుధోత్తమ! నీకవితామతల్లికిన్
రాజిత మత్యనర్గళమరాశము నైన ప్రచారమయ్యె న
య్యోజఁ గడంగి నీ విపు డను కములైన మహాపురాణముల్
తేజముమీఱ నాంధ్రమునఁ దీర్పుము కూర్పురు లెన్న నేర్పునన్.

8

రాజమహేంద్రవరము.
20-8-24.

}

శ్రీసాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి.

మ||రా||శ్రీ అల్లాడి జగన్నాథ శాస్త్రులు బీ.ఎ., ఎల్.టి.గారు
వేంకటగిరినుండి పంపినపద్యములు.

శా. శ్రీమద్వేంకటశైలనాథుఁ డలనారీరత్న మంగాంబికా
ప్రేమాధారుఁడు లోకపావనుఁడు నుర్వీముఖ్యసోపాననా
మామోదాత్తపురీనివాసయశుఁ డత్యంతాయురైశ్వర్యస
త్తేమం బిచ్చుతఁ గావ్యతీర్థ జనమంచిఖ్యాతశేషాద్రీకిన్.

1

ప. మును శ్రీభాస్కరుఁ డాదిగా సుకవు లామూలంబు రామాయణం
బును దెన్గించి యశంబు నించి రనిశంబుం బుణ్యవాల్మీకికిన్
బ్రుణతాంధ్రీకృతసానుమూలగతవిశ్వగ్రంథరాజంబులన్
ఘనతం గాంచుట మీర లబ్బురమె మాన్యవ్యాసవాల్మీకు లై.

2

. రాముని మించినదె వము, రామాయణము నిరసించి గ్రంథం
బీమహి లేదని నీతా, రామస్తరణమున నిహారంబు లమరుతన్.

3

. రామాయణఖ్యాతిఁ గ్రాలుచుండఁగ మీరు రామాయణఖ్యాతిఁగ్రాలువారు
శ్రీవిద్యలను గీర్తిఁ జెందుచుండఁగ మీరు శ్రీవిద్యలను గీర్తిఁ జెందువారు
లలితాతిహితశీలకలితాత్మకులు మీరు లలితాతిహితశీలకలితమతులు
తతశేషగిరిధామధన్యాహ్వాయులు మీరు తతశేషగిరిధామధన్యమతులు
నిచట సర్వజ్ఞ వెల్లోటికృష్ణయాచ, నృపులు నగ్రసనాసీననిరతు లగుట
నై జమగుభూపభూసురన్యాయముగను,దనరు నీకీర్తి యాచంద్రతారకముగ.

సోమున కొక్కపోగ నెడు ♦ నూ క్తిని నీనవరత్న హారమున్
బ్రేముడి నిత్తుఁ గై కొనుము ♦ పెద్దగ నీశుభ వేళ మిత్రమా!.

9

24-8-24

చింతలపల్లి నరసింహశాస్త్రి.

బల్లారిహొస్కూలునందు సంస్కృతపండితులగు బ్ర॥శ్రీ కావ్యతీర్థ
రావాడ వేంకటరామశాస్త్రులుగారిచే జదువఁబడినపద్యములు.

శ్లో. దృప్యద్దానవపర్వతౌఘదళ నే దంభోలిధారాయ తే
సేవాస క్తజనాళితాపహరణే వీయావ సేకాయ తే,
సాకూతం స్వనిరీక్ష్యమాణదయితాకంఠే సుమాలాయ తే
యా దృష్టిః కమలాప తే రవతు సా శేషాద్రివిద్వద్వరమ్.

1

శ్లో. వాల్మీకిమానివదనేందువినిస్సృతం శ్రీ
రామాణాఖ్య మమృతం నిబుధేంద్ర ఏషః,
భాషాంతరీకృతిమిషా త్పరిపీయ తుష్టా
నన్యా నృధా న్య దకరో త్త దతీవ చిత్రమ్.

2

శ్లో. శ్రీ దేహళీపురవరస్య సదేశభూమా, సంతివృత సుకవిపుంగవమండలస్య
శ్రీ రామభ క్తిరథి కేతి విలోక్యమన్యే, శేషాద్రి, వా, సు, కవిపోతన, రామభ ద్రాన్.

శ్లో. మహోన్నతం ము క్తిఫలప్రదం నృణాం, రామాయణాంధీకరణాఖ్యసాలమ్
సమాధిరోఘం కతమః పటు ర్భవే, త్యక్తౌ సుశాఖాం హరిభ క్తిరూపామ్ 4

శ్లో. మూలగ్రంథే సువిహితరసోల్లాసభావార్థజాతం
నీత్వా పుష్టిం లలితమధురై రాంధ్రవాక్యై ర్వ్యతానీత్,
కావ్యం యస్తా ద్ద్రఘువరకథాసంగతం సూరి రేష
స్తస్తా దేనం జగతి కలయే నవ్యవల్లీకసూనుమ్.

5

24-8-24

కావ్యతీర్థ రావాడ వేంకటరామశాస్త్రి.

బ్ర॥శ్రీ కవిసింహ శతావధాని డి. రాజశేఖరముగారిచే జదువఁబడినవి.

తే. అందఱకు మంచి జనమంచియయ్యగారు
సరసకవిమాళి శేషాద్రి శర్మ గారు
వ్రాసె రామాయణం బిట్టి ♦ పరమకృతిని
వ్రాయ నేర్తురె యిప్పు డెవ్వరలై న.

1

రు. మనముల్ రంజిలఁజేయు భావరససంపత్తిం దగన్ బొల్చుచున్
వినుఁగా వీనులపండు వై యలరు మీ విఖ్యాతరామాయణం
బును నందందుఁ బఠించినారము ముదంబుం గంటి మాంధ్రావనీ
జను లెల్లప్పు వహింతు మీయెడఁ గృతజ్ఞత్వాతి రేకంబులున్.

2

తే. కలితసర్వజ్ఞ బిరుదవిఖ్యాతు లైన, వేంకటగిరి కుమార పృథ్వీవరాధి
పత్యములభించె మీ గ్రంథవైభవంబు, లేమనివచింతు మోనుకవింద్ర వంద్య!

ఆ. ఎంతో శ్రమము చేసి యిట్టి యుద్ధగ్రంథంబు
వ్రాయుకతన మేటిపండితాళి
యరసి మీ కొసంగె నభినవవాల్మీకి
బిరుద మది చిరంబు వెలయుఁగాత.

4

కవిసింహ రాజశేఖర వేంకటశేషకవులు. శతావధానులు.

పదునొకండుగంటలు కాఁగా సభ ముగింపఁబడెను.

ఆనాఁడు మఱిరాశ్రీ కౌకూరు శ్రీనివాసరావు బీ. ఏ., బి. యల్. గారు
మధ్యభూసురులకు నాబాలవృద్ధముగాఁ దృప్తిమీఱి నన్నదానమొనరించి శ్రీరా
మచంద్రార్పణమ స్తని కృతార్థులైరి. శ్రీమాన్ శతకోపాచార్యులు బీ. ఏ.,
గారు శ్రీవైష్ణవభూసురులకు మృష్టాన్నదాన మొసంగి దాశరథిపాదార్పణమ
స్తని కృతకృత్యులైరి. మఱిరాశ్రీ కామిసెట్టి వేంకటేశముశ్రేష్ఠిగారు స్వార్థవిప్రు
లకు లడ్వసహితముగా నన్నదానమొనరించి యశఃపాత్రులైరి. ఆహ్వానసంఘము
వారు పైగ్రామములనుండి దయచేసినవారికి యథామర్యాదగా రెండుదినములు
ఫలాహారాన్నదానము లొసంగి తమవిధి నెఱవేర్చి హృష్టాంతరంగులైరి.

ఆనాఁడు 3 గంటలకు మరల సభాభవనము ప్రేక్షకసభ్యులచే నిండియుం
డెను. అగ్రాసనాధిపతిగారు స్వస్థలము నధిష్టించిరి. పౌరమహాశయు లానాఁడు వచ్చి
నంతమంది యీవఱకే సభకు రాలేదని యనునట్లాయెను.

తొలుదొలుత అనంతపురము కళాశాలాంధ్ర పండితులగు బ్ర. శ్రీ ప్రయాగ
వేంకటరామశాస్త్రిలుగారు రామాయణకృతిప్రశంసను గూర్చి మనోహరరీతి నభి
జ్ఞానశాకుంతలాదినాటకములయందలి యుదాహరణములం గైకొని కవిభావచమ
త్కృతుల వెల్లడించుచు గంభీరోపన్యాస మొనరించి తమవైదుష్యము సభ్యుల
యానందపాత్రము గావించిరి. చక్కనిభాషయు, భావగాంభీర్యము, పూర్వోత్తర
సందర్భశుద్ధి గలిగి పారియుపన్యాసము వినవిన సొంపు నింపుచుండెను. వారు తమ
యుపన్యాసమును ముగించుచు నీక్రిందిపద్యములఁ జదివి సభ్యుల హృష్టాత్ములఁ
గావించిరి.

శా. శ్రీమీఱం బ్రభవిల్లి యాంధ్రమున శ్రీశేషాద్రి నుద్యద్ధుణో
ద్దాచప్రక్రియ సప్తశాఖల రసోదంచదగతిం బాటి శ్రీ
రామాంభోనిధిఁ జేరునీకృతినదీరత్నంబు ధాత్రీజనుల్
సేమం బంద నుధీవగుల్ కవులు రంజిల్లు విరాజిల్లుత.

1

(ఇది యర్థద్యయముగలది)

ఉ. అద్రులు లేవె యెల్లెడల • నాతతశృంగచయంబుతోడ శే
షాద్రికిఁ జెల్లుఁగాక మహాదాదర మొందఁగ నొడ్డకొప్పునే
మాద్రికి మీటి సర్వజనమానితవై భవమందుఁ దా జగ
ద్భద్రవిధాయి శ్రీహరి సదా వసియించుట నాత్మధాత్రిలోక.

2

మ. పరమానందము గొల్పువై భవము చెప్పంగాదు లోకై కసుం
దర మాకారము చిత్ప్రభావము జగద్వాప్యప్తం బుపక్రాంతభా
స్కరమాహాకుల మట్టిరామవిభునే • జామాతగాఁ గాంచితొ
తరమా, శేషసుధీంద్ర! నీనుచరితోత్కర్షంబు వర్ణింపఁగన్.

3

ఉ. ముద్దులుగుల్కుపల్కులును • ముచ్చటగొల్పు నుదారభావముల్
దిద్ది బెడంగులౌ నడలఁతీరులు వేర్చి మహార్థసంపదల్
తద్దయుఁ గూర్చి పెంచి సదలంకృతిశోభితఁ గావ్యకన్యకన్
నిద్దపుభక్తి రామధరఁణీపతిప్రేయసిఁ జేసి తయ్యరే!

4

మానిని. శ్రీకలితాత్మకృతీరితభావవిశేషముల నివరింపఁగ వా
ల్క్వికిమునీంద్రుడె శేషకవీంద్రునిలీల నెసంగె నొకో కడపన్
గా కలరామకథానుగతంబు నఁగాధము నామహితార్థము న
స్తోకముగాఁ దెనిఁగింపఁగ శక్యమె • చూడఁగ నన్యుల కీకరణిన్.

5

శ్లో. విశ్వం శశ్వ త్ప్రభవతి యత శ్చిత్ర మున్మేషమాత్రా
ద్వీతాతంకం తదపి సదయై ర్వర్ధతే యత్కటాక్షైః,
యస్మిన్నేతత్పున రపి జగల్లీయతే యన్నిమేషా
తోఽయం దేవ సుతత మవతాత్సర్వశక్త స్సభాస్థాన్.

24-8-24.

ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రి.

అంతనగ్రాసనాధిపతిగారు లేచి నేఁ డాంధ్ర వాల్మీకివిరుదాంచితులగు బ్రశ్రీ
వావిలికొలను సుబ్బరావుగారు రామాయణవిషయమై యుపన్యసింపఁబోవుచున్నా
రని సభ్యులకుం దెల్పిరి.

శ్రీసుబ్బరావుగారు లేచి రామాయణమహిమమును గుఱించి యింఁచుక
తెలిపి తదర్థమును దురూహమనుట వివరించి భాషాంతరీకరణకష్టములఁ దేటపఱచి,
యందలిరహస్యార్థములఁ దెలుపరాదనుభావములను స్పృశించి భాషాపోషణమునఁ
గడపమండలపౌరు లింకను శ్రద్ధపూనవలయు నని హెచ్చరించి తమకు నీమండల
ముపైఁ గల పక్షపాతమును దల్లి పిల్లలకు బోధించునట్లు తెల్పిరి.

ఆవల రామాయణకృతివిషయకకవితంసాశయములఁ దెలుపునట్టిపద్యములఁ
జదువ నవకాశ మిచ్చితి మని యగ్రాసనాధిపతిగారు నుడివిరి. అపుడు చదివినపద్యము
లిందుక్రింద వ్రాయఁబడుచున్నవి.

- మ.రా.శ్రీ. వనము కృష్ణస్వామయ్యగారు (కలెక్టరుకచ్చేరియద్యోగులు).
 క. సరసామృతగుణవర్షము, కురిసెను శృంగారముఖరఃకూటమె రసమాః
 బరఃగఃగః ద్రాక్షౌపాకము, వఱలెడు మృదుమధురశైలిపదముల నమరెన్.
 క. గంగానది స్వచ్ఛం బగు,భంగిని గవితారసంబు ధావము లొప్పున్
 మంగళమగు నీనుదినము,సంగతులఁ బురాణరామసత్కథ వినఁగన్.
 క. సురుచిరకవితాలంకృతి, వరరుచిఁగను మీకు నిత్తు ధవందన మొదవన్
 వఱలఁగ నాయువు సిరులగుఁ,బరమానందంబుగాఁగఁ ధవరఁగుత యశమున్.

శ్లో. శ్రీమన్! శ్రీపరదేవతాలసితమంత్రోపాసనాసాదిత
 శ్రేయఃప్రాయిక సంస్కృతాంధ్రకవితాసౌభాగ్య! విద్యద్దురో!,
 శ్రీమద్రామకథాపయోధిమథనే మంథానభూమిధరా!
 ౨యం హస్తాంజలిబంధనం నతియుతం విజ్ఞాపయా మ్యల్పకమ్,
 శా.నానాజాతిసువృత్త చిత్తహృదలంకారాధ్య మత్రేభశో
 భానూన ధ్రియమాణసద్గణ యతిప్రాసాంకిత శ్రీరమే
 శానాంశాంచిత సంస్కృతాంధ్రకవితాసామ్రాజ్యసింహాసనా
 సీనుల్ మీరలు స్వల్పవాక్కులను నాచే నొనె? కీర్తింపఁగన్.

2

మ.క్షమకుం బోలఁగ లేక శేషుఁడు భుజంఁగస్థానముం జేర దై
 ర్యమునన్ సాటికి రాక యద్రియు జడఁతావ్వవస్థనుం బొంద నా
 శమదై ర్యాత్కనామముం గనిన మీఁచారిత్రశక్తి గణిం
 చి మిమున్ సన్నతిఁ జేయ నాతరమె శ్రీశేషాద్రిశర్మా! గురూ!.

3

ఉ. ఈవిధి నాకచింత్యముగఁనే తగియుండిననున్ “నహింగిత
 జ్ఞోవసరేవసీదతి”యనుం గడ న్యాయము గాన శ్రీభవ
 త్పావనపాదతామరసంభక్తి వచించెద నే యధార్థమున్
 భావము లుల్లసిల్ల ఘనపాండితి! తాండవకృష్ణ! దేశికా!.

4

సీ. హాలాస్యమాహాత్మ్య ధాంధ్రీకరించి భాషావృద్ధిజేయంగఁ జాలినారు
 లలితాచరిత్రమ్ము తెలిగించి “బాలసరస్వతి”బిరుదుచేఁ జాలినారు
 ఆంధ్రీకరించి బ్రహ్మాండపురాణంబు కవితాప్రచారమ్ము గడపినారు
 రామాయణగ్రంథరాజమ్ము తెలిగించి జగతివాఙ్మయముగా సలిపినారు
 తే. చిన్నిపాత్రంబులను నెన్నొ చేసినారు, వెదకిచూచిననింకొక్క విభవమున్నె?
 ను,జనమంచికులాంభోధిసోమ! శ్రీమ, గంబికాపదసీమ! శేషాద్రినామ!.

5

ఉత్పలమాలిక:—

ప్రాసకు వేసటం బడఁగఁరాదు యతిప్రతిపాదనార్థమై
 గాసిని జెందరాదు గణకల్పనకోసము జల్లిపల్కుల
 భ్యాసము చేయరాదు తగినంతటి సొంపుగ నొక్కపద్యమే

వ్రాసినఁ జాలదే కవిశిరంబుల నుయ్యెల లూఁప నేపునన్
నా సరియైన సూరివచన ప్రచురప్రతిపాదితార్థముల్
శాసన మంచుఁ దేటఁగఁ బొసంగి యెసంగు ప్రసంగసంగతిన్
వ్రాసి విశేషితార్థముల ♦ భావవిభావనశోభ గల్గఁగాఁ
జేసి కృతిన్ రఘూద్వపానిచేతి కొసంగితి రింతె చాలదే.

6

మ. గురుశక్తిం బ్రకటించి తీ రతిశయోక్తుల్ గావు మున్నేకవి
శ్వరు లిన్నింటి రచించినార లిటు భాషావృద్ధికై లెక్కెడన్
సరసాద్యాంధ్రకవిత్వకీర్తి! యింకను ♦ భాషాభివృద్ధిం దగం
జరకాలంబును జేయ వేడెదను శ్రీశేషాద్రిశర్మా! గురూ!.

7

మ. అనయమ్మున్ జగమందు నెల్లెడల విద్యావృద్ధి గల్గంగ నిం
కను బద్ధాదరులై “పరోపకృతయే ♦ జ్ఞానాయ విద్యా సతా”
మ్మను వాగ్రీతి రచించి గ్రంథముల సాహాయ్యమ్మునుం జేయఁగన్
మనవిం జేసెదఁ ‘గావ్యతీర్థ’బిరుదాంకా! దేశికగ్రామణీ!

8

మ. తరమే యెంతటివారి కైన రఘునాథశ్రీకథాంధీకృతుల్
తరమే వానిమహోత్సవాచరణలీలాభోగ్యభాగ్యంబులుం
బరిపూర్ణంబుగ గేహళివారికి సంప్రాప్తించె వెన్వేంట ని
ప్పురభోగంబును బొరపాళికలుముల్ ♦ బోధింప శక్యంబుతే.

9

ఉ. శ్రేణిగ గ్రంథముల్ గొనెడు ♦ చేతలు నేర్చితి వమ్మ యింకనున్
రాణ గవీంద్రులం గని పరంపర వాఙ్మయవృద్ధి సేసి వి
న్నాణముగా ననారతసనాతనకీర్తి గడించి నిత్యక
ల్యాణము పచ్చతోరణము ♦ నై తగ వర్ధిలు దత్తమండలీ!

10

కడప.

24-8-24.

}

విధేయశిష్యుఁడు,

కావ్యతీర్థ మద్దులపల్లి వేంకటసుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి.

బ్రహ్మశ్రీ పౌరాణిక కేశరి బిరుదాంచితులగు పక్కారాఘవేంద్రాచార్యులుగారు.

శ్లో. శ్రీమాన్ శేషమహీధరనిలయ శ్రీశేషదేహపర్యంకః,
దాసజనదోషహర్తా కలయే చ్ఛేషాద్రిశర్కణ సౌఖ్యమ్.

1

శ్లో. వల్లీకసంభూతపయఃపయోధిసముత్థితం రామకథామృతం యః,
బుద్ధై కభోగ్యం కృతవా నశేషజనోపభోగ్యం కవిరా ట్న జీయాత్.

2

శ్లో. ప్రాయో వాణీకుచద్వంద్వగ్రాహిణ సురవ్యపండితాః,
అయం తు తన్మనోగ్రాహీ భాతి శేషాద్రిసత్కవిః.

3

శ్లో. యః ప్రాగ్గీర్వాణవాణ్యాం విరచిత మమలం వామలూరూదృభవేన
శ్రీమద్ద్రామాయణాఖ్యం విబుధజనమనోవేద్య మాద్యం సుకావ్యమ్,

- తైలింగా భాషయా ద్రాగకృత సులభయా మోదదాత్ర్యాఽనవద్యై
 ర్హృద్యైః పద్యైః కవీనామపి జగతి సదృక్కః కవే రద్య భూయాత్. 4
- శ్లో. బహుభిః కవిభి ర్బహుధా రచితం శ్రీమద్ద్రామాయణ మిద మధునా,
 టీకోక్తైః ఖలు విషయై రఖిలై ర్యుక్తత యైత దను త్తమ మాస్తే. 5
- శ్లో. నిద్రాళుం దయితం విలోక్య జడధిం తాతం స్వకీయం పరా
 భూతం కుంభ భువా జవాన్నిజసుతం భాలానల స్యేశితుః,
 భీత్వాఽనంగ ముదీత్య మోహ మచిరా దుత్సృజ్య తేషు న్యాయం
 త్వామే హంబుజగేహినీ కవివర! ప్రేష్ణాఽధునాఽశిశ్రియత్. 6
- శ్లో. పురాణం బ్రహ్మాండం రచిత మమునై వాంధ్ర వచసా
 తథై వోక్తం దేవ్యా అపిచ లలితాయా స్సుచరితమ్,
 ఉభాభ్యా మాంధ్రాణాం పరమ ఉపకారః కిల కృతః
 కథంవా నస్తుత్యః కవి రయ మిదానీం గుణమణిః. 7
- శ్లో. వాణీ విలోక్య నిజకాంత మతీవ వృద్ధ
 మామ్నాయపారపరిబృంహితచి త్తపద్మం,
 ధ్యాయంత మచ్యుతపదాబ్జ మథాబ్జయోని
 ముత్సృజ్య నృత్యతి యదాస్యసురంగభూమా. 8
- శ్లో. ఆంధ్రావనీసురాణాం య శ్రీమద్ద్రామకథామృతమ్,
 పిపాసయిషయా చక్రే గీర్భి రాంశీభి రంజనా. 9
- శ్లో. ఏతాదృక్కృతికరణే కలాస్య విద్యా
 మారోగ్యం శ్రియమపి చాయుషోఽభివృద్ధిమ్,
 అర్థాప్తిం హరిపదపద్మయుగ్మభక్తిం
 దత్వాఽవ్యా ద్దీక్షుకులవారిరాశిసోమః. 10

సురపురసంస్థానపండితులయి సాహిత్యరత్నబిరుదాంచితు లగు బ్రహ్మశ్రీ॥
 అన్నావర్ణుల సీతారామశాస్త్రులుగారు తమయాశయము నిట్లువ్రాసి పంపించిరి.

ఆంధ్రశ్రీమద్ద్రామాయణప్రశంసాముక్తాఫలమ్.
 శ్లో. హియా మాద్రిసుతా శశ్వ చ్చుశ్రావ పరమేశ్వరీ,
 నై వోత్కిరతి శేషాద్రిగతా రామకథాఽమృతమ్.

(దీనికి గొప్పవ్యాఖ్య వ్రాసి పంపిరి. విచిత్రతార్థబృంహితాశీర్వచనరూపక
 ముక్తాఫల మని తల ధరించితిని.)

బ్రహ్మశ్రీ నేరేళ్లపల్లి రామకృష్ణశాస్త్రులుగారు.
 శ్లో. శ్రీరామః కావ్యనేతా కవి రపిచ మహా నత్ర వల్లీకజన్తా
 శ్రీమాణ శేషాద్రిశర్కా కవి రభవ దిహా ప్యాంధ్రభాషానువాదీ,
 నానాశాస్త్రార్థతత్వగ్రహణపటుమతిః కావ్యతీర్థోపనామా

- గ్రంథేఽస్మిన్ కస్య నోదే త్యఘహరణపరే భూరిచేతఃప్ర మోదః. 1
- శ్లో. పదలాలిత్యరసప్ర పోషణగుణాలంకారసత్కల్పనా
మధురత్వాదిగుణై స్సమేతి సమతాం మూలేన భాషాంతరమ్,
అధికాంశా నధికృత్య య త్ప్రవృత్తే వ్యాఖ్యాగతార్థాంతరా
నధికానందద మి త్యవేద్మి మనసా వాచాపి తోషం వహన్. 2
- క. శేషాద్రిశర్క! యుష్మ, ద్భాషామయ మైన కావ్యభణితిని విని ని
ర్దోషము సగుణం బని సం, తోషింపనివారు దోషదూషితహృదయుల్. 3
- సీ. పండితోత్తముఁ డని ♦ భావంతమంటిమా రసవత్కవిత్వవిరాజితుండు
కవిపుంగవుం డంచు ♦ గణుతింతమంటిమాకార్తాంతికౌఘాగ్ర గణ్యయశుఁడు
దై వజ్ఞమణి యంచుఁదలపోయిదమటన్నమంత్రబై షజ్యాదిమహితమూర్తి
మంత్రబై షజ్యాదిమహితుఁడన్మాత్ర మే వేదలోకాచారవిధు లెఱుంగు
తే. నిన్నివిద్యలచే నొప్పు ♦ నీఘనునకు, శాస్త్రి కవి జోసి సంజ్ఞలు సమము లగునె
ఆత్మవర్తన మెప్పు లోకాళి కతుల, శర్కదం బొట శేషాద్రిశర్కయ యగు. 4

సహస్రకంఠరామాయణ, ఆంధ్ర వామనపురాణకర్తలు బ్రహ్మశ్రీ
రామావర్ణుల కొండయ్యశాస్త్రిగారు పంపిన పంచరత్నములు.

- ఉ. శ్రీజనమంచివంశవరసింధుసుధాకర! వాక్సతీకృపా
రాజితవాక్యసుందర! నిరంతరకీర్తిధురంధరా! మహా
రాజగణస్తవాకర! ధరాసురశేఖర! పంకదూర! వి
భ్రాజితశేషగోత్రకవిరాజ! జయింపుము దీప్తి దిక్కులన్. 1
- సీ. ధరణి వాల్మీకికృతంబు వ్యాఖ్యాచతుష్టయశోభితంబు దుష్కలుషరాశి
హరణంబు నైన రామాయణం బందున్న యఖిలార్థములఁ గొంచెమైన వీడ
కతిభక్తి నిర్వచనాన్వితముగ నాఱు కాండమ్ము లుత్తరకాండ మాంధ్ర
కావ్యంబు నిర్మించి ♦ కరుణాలవాలుఁ డౌ రామభూపతికి నర్పణమొనర్చి
తే. కవులవలనను భూపాలగణమువలనఁ
గడపపురమందు మన్నన ♦ గలుగుపసిఁడి
బిరుదములఁ జెంది కీర్తితో ♦ వెలసి తొర
నీప్రభావంబుఁ గొనియాడ ♦ నెంతవాడ. 2
- క. మున్నీరామాయణమును, సన్నుతిఁ గన్నట్టి కవులు సరసాలంకా
రోన్నతవాగ్యక్తులతోఁ, జెన్నలరఁగ నాంధ్రమందుఁ ♦ జెప్పిరి కృతులన్. 3
- క. ఈవరకవికై వడిఁ గా, భావంబుల నెల్ల నాంధ్రపద్యములందున్
నావిరి నిమిడ్చి రహి నా, ధీవరు లేకారణమునఁ ♦ దెనిఁగింపరాకో. 4
- క. సురమునిగణ్యుఁడు రఘుకుల, సరిదధిపాబ్జుండు నిత్యసత్యాత్ముఁడు భా
సురమూర్తి యైన రాముం, దురుదయ నీకవికి నొసఁగు ♦ నున్నతపదవిన్. 5

ఇట్లుపండితకవు లాశీఃకరనము సల్పినపిదపఁ బలువురు రామాయణముద్రణమునకు సాయముచేయుపొంటె స్వర్ణముద్రికలను జదివించిరి. వారిపేరు లెల్ల నిర్వాహకాదులనుగుఱించి చెప్పియున్నపద్యములలోఁ గననగు. కడపనగరము వారంద టీయుత్సవకాలమున నందుఁ జేరినవారని యెఱుంగనగు. శ్రీరామకృష్ణ సమాజమువా రాదృతిమై శ్రీరామకృష్ణపరమహంసగారియాశీస్సయాపమని యుత్తరీయము నమూల్యమును బ్రసాదించిరి.

ఆమీఁద “అభినవాంధ్రవాల్మీకి” యనునామము గ్రంథకర్తకు నిచ్చుట సముచితమని పండితు లుపపాదించిరి. అగ్రాసనాధిపతిగా రావిషయము సభకుం దెల్పిరి. సర్వసమ్మతమనునూక్తి వినఁబడియె. ఇది సర్వజనాంగీకృత మయ్యెనని యగ్రాసనాధిపతిగారు తెల్పిరి.

ఈచరిత్రమంతయు మూఁడుగంటలనుండి రాత్రి యెనిమిదిగంటలవఱకు సాగెను న్యాయవాదులు, నుద్యోగిస్థులు, పౌరులు గ్రామాంతరాగతసజ్జనులు నొక్కరై నను దమస్థలముల వదల లైరి. ఇట్లు లాయపన్యాసములు సభ్యుల నాకర్షింపఁజాలెను.

అంత నగ్రాసనాధిపతిగారు లేచి యుపన్యాసమున కారంభింపఁ గరతాళధ్వను లలరారె. వారు ప్రకృతసభాక్రమము, ఆంధ్రభాష, ప్రకృతరామాయణము, పూర్వకాలికాంధ్ర గామాయణములు, అద్యతనకాలికాంధ్ర భాషాస్థితి లోనగువిషయముల విమర్శించుచు నెల్లరు పరమానందభరితు లగునట్లు గంగాప్రవాహమువలె నిష్కళంకవాగ్వైఖరి మెఱయ నొక్కగంటసే పుపన్యసించిరి. ఒక్కొక్కవాక్కును రసవంతమై యలరారుచుండెను. సభ్యు లద్దిరే యననివారు లేరని చెప్పుటలో సంశయమే లేదు.

ఆవల నాహ్వనసంఘాధ్యక్షులగు మ||రా||శ్రీ కౌకూరు శ్రీనివాసరావు గారు సంఘపక్షమునఁ దమకృతజ్ఞత నెల్లవారికిం దెల్పిరి. కడపమండలమును బవిత్రముచేయ నరుదెంచిన పండితకవినికాయమునకును, సభను జక్కఁగా సాగించు పొంటె విజయముచేసిన పెద్దలకును, శ్రీకుమారరాజావాఁకిని, మ||రా||శ్రీ నాగపూడి కుప్పుస్వామయ్య బీ. ఏ, గారగు ప్రకృతసభాధిపతిగారికిని, గడపపౌరులకును దమకృతజ్ఞతాసూచకవందనము లొనరించి యిట్టిసభలు కడపనగరమున ననేకపర్యాయములు జరగఁగలవని తమయుదారభావ మని యుపన్యసించిరి. నాటకశాలాధికారులకును, దమ కెల్లభంగులఁ దోడుపడిన దీనరక్షకసభ వారికిని దమకృతజ్ఞతను వెల్లడించిరి. రాత్రి తొమ్మిదిగంటలు నిరువదినిముసములకు సభ చాలించుప్రయత్నము చేయఁబడియె.

ఈరీతిఁ గడపపౌరులు నాయాయాంధ్రశ్రీమద్ధామా యణకృతీసమర్పణోత్సవమును విధియుతముగ నెఱవేర్చిరి. నాయందుఁ దమకున్న యవ్యాజప్రేమాతిశయమును గ్రియారూపమున వెల్లడించిరి. బ్రహ్మాండపురాణ మొనరించినతఱిని,

ఇప్పుడును నాయుద్యమమునే కొనసాగించుపొంటెదమయాదార్యమును, భాషాభిమానమును జూపి నిష్కళంకయశశ్చంద్రచంద్రికల నెల్లయెడల వ్యాపింపఁజేయఁగల్గిరి.

న న్నేరీతిగా నైన సత్కారపాత్రుని జేయవలయుననియు నాభాషాసేవయత్వల్పమే యైనను దానిని బెద్దచేయవలయుననియు భావించు నిర్మలస్వాంతులు పరశ్రేయస్సహనసద్గుణగణవిరాజితులు భాషాపోషణబిరుదాంచితులు నగు శ్రీమదాహ్వానసంఘసభ్యులకు నాహృదయపూర్వకమగు వందనశతవితతి నర్పించి కృతజ్ఞతను దెలుపుకొనుచున్నాను. అందును విశేషించి నన్ను సువర్ణభూషణవిభూషితునిఁ జేయవలయునన్న పట్టుదలనుబూని యట్లే సువర్ణకటకాలంకృతునిఁ గావించి సిద్ధప్రతిజ్ఞలై నై శ్వరత్నములై పరోపకారతత్పరు లగు మ||రా||శ్రీ పత్తి రాఘవశ్రేష్ఠి, భోగనాథము వేంకటసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగార్లకు నాకృతజ్ఞత నేతన్మూలమునఁ దెలుపుకొనుచున్నాను. స్వకృత్యముల వదలి యీ కార్యము నెఱవేర్చుటయే స్వకృత్యనిర్వహణ మని సంభావించి యథాక్రమముగ నిప్పనిం దీర్చిన కార్యనిర్వాహకసంఘకార్యదర్శులకు, సంఘాధిపతులకు, నాయపారకృతజ్ఞతను దెలుపుకొనుచున్నాను. నన్ను గౌరవించుట తమ్ము గౌరవించుటగ భావించి నాయం దపారవిశ్వాసమును జూపిన పురపాలకసంఘసభ్యులకుఁ దదధిపతులకు నాకృతజ్ఞతను విన్నవించుకొనుచున్నాను.

ఎవ్వ రెఱుఁగని నన్ను నలరించుపొంటె విజయముచేసి తమయాదార్యమును జూపి సభను నిర్వహించిన ప్రభుశిరోమణులు కరుణోదారులు కవితాప్రియులు శ్రీభగవద్భక్తిధురంధరులు నగు శ్రీ వేంకటగిరి సంస్థానాధీశ కుమారరాజావారికి నాహృదయపూర్వకకృతజ్ఞతను దెలుపుకొనుచున్నాను దేహరోగ్యము చాలకున్నను, గార్యాంతరము లెన్నియుండినను, సభ కరుదెంచి రెండవదినము సభాధిపత్యమును వహించిన పండితకవులు, న్యాయవాదులు, పరమేశ్వరచరణారవిందమరందపానాసక్తస్వాంతద్విరేఘులు నగు మ||రా||శ్రీ నాగపూడి కుప్పుస్వామయ్య బీ. ఏ , గారికి నాయపారకృతజ్ఞతను దెలుపుకొనుచున్నాఁడను. నాపాండిత్యము శూన్యప్రాయ మైనను, నాకవిత్వము నిస్సార మైనను, ఆంధ్రీకరణపటిమ స్తవ్యముగాకున్నను నన్నుఁ బలువిధముల నలరించి పద్యరూపమున నన్నాశీర్వాదించి 'యభినవాంధ్రవాల్మీకి'యను నామముఁ బ్రసాదించి నాపురోవృద్ధిం గోరిన పండితకవులకుం బ్రణమిల్లి 'దాసోహ'మ్మనుసూక్తిచే నాశిష్యత్వసూపవినుతిని సమర్పించుకొనుచున్నాను. గ్రామాంతరములనుండి న న్నలరించు నెఱమున దయచేసిన న్యాయవాదిప్రముఖసజ్జనశిరోమణులకు నాయపారకృతజ్ఞతను విన్నవించుకొనుచున్నాను. వారు వీరన నేల సభ నలంకరించినవారికిని, రాజాలక నాయం దాదృతిఁ జూపినవారికిని, నాకృతజ్ఞతను దెలుపుకొనుచున్నాఁడను.

ఇంతకన్న నేఁ జేయవలసినపని విశేషించి లేదని నానమస్కారముల సజ్జనుల కందఁజేయుచు, నాయాంధ్రరామాయణకృతీసమర్పణమహాకార్యమును సాగించిన శ్రీకడపనగరవాస్తవ్యసజ్జనప్రతతికి 'సేవకోఽహ'మ్మను నొక్కమాట విన్నవించి త్రికాలముల వారినామస్తరణ మొనరించుటకంటె వేఱుతరణోపాయము లేదని విన్నవించుచు నాయీలేఖనిని బ్రహ్మపురాణశిష్టభాగాంధ్రీకరణమున నియమించుచున్నాను.

ఓం తత్సత్.

ఇట్లు విన్నవించు సుజనసేవకుఁడు,

జనమంచి, శేషాద్రిశర్మ.

కడప.

+జ్ఞ మఱిగొన్ని పండితాభిప్రాయములు. ✽✽✽

ఉ. శ్రీరమణుండు దేవగణఃసేవితపాదసరోజః డార్ద్ర
తొరతుఁడప్రమేయగుణఃజాలుఁడచింత్యమహత్త్వభూతివి
స్ఫూరుఁడు భక్తలోకపరిఃపాలనధుర్యుఁడు యోగిచిత్తసం
చారుఁడు శేషభూమిధరఃశర్మకవీశ్వరుఁ బ్రోచు నిచ్చులున్.

1

ఉ. వెల్లనిమేనిచాయమును ధ వెల్లనినవ్వును వెల్లపూతయున్
వెల్లనికొండకాపురము ధ వెల్లనిసొమ్ములు వెల్లవార్వమున్
వెల్లనిజాలు నొడలను ధ వెల్లనిక్రొన్నెలపూవుఁ గ్రాలు నా
చల్లనివేల్పు శేషగిరిఃసత్కవికిచ్చుత మెల్లభద్రముల్.

2

ఉ. అద్రివరప్రియాత్మజ సుధాంశుకిశోరవతంస యోగని
ర్నిద్రమునీంద్రసన్నత విరించిముఖామరవంద్య గౌరియ
క్షుద్రదయాసనున్విత యశురతితదివ్యమహానుభావ శే
షాద్రికవీశుఁ బ్రోచుఁ బురుషార్థము లెల్ల నొసంగి సత్కృపన్.

3

నీ. వాల్మీకిమానిప్రవరవినిర్మిత మైన యాదికావ్యమగు రామాయణంబు
నిఖిలకిల్బిషహరం ధ బఖిలశుభోత్కరప్రదము గావున నెల్ల ధ భాషలందు
నీకావ్యమును సత్కవీశ్వరుల్ భాషాంతరంబు గావించి యశంబుఁ గనిరి
తెలుఁగున భాస్కరాదులు తొల్లి లోకోపకారకంబుగ ముదఁమార వ్రాసి
తే. రివుడు కడపపురంబున ధ నెసఁగువిబుధ, సఖుఁడు జనమంచి శేషాద్రిశర్మసుకవి
లలితముగనువిశేషార్థకలితముగను, వ్రాసెదెలుఁగునభువినెల్లఁవారుఁబొగడ.

క. మూలంబున కిది సరియగు, శైలి సులభ మర్థసరణి ధ సరసత నొప్పున్
మేలిమి నీరామాయణ, మీలోకమునందుఁ గాంచి ధ యెసలారుఁ గడున్.

ఉ. శ్రీయుతుఁడార్యసన్నతుఁడు ధ శేషగిరిప్రథితాభిధుండు రా
మాయణకావ్య మాంధ్రమున ధ మానితశైలి విశేషభావధా

రేయత మీఱ నూత్నమగుఁగీతి రచించిన సత్కవీశ్వరుం
డాయతకీర్తి గాంచి యలఁరారెడు సర్వమనోరథా ప్తిమైన్.

6

మ. కవిలోక స్తవనీయకావ్యకలనాఁకార్యైకదీక్షుండు కే
శవగౌరీపతిపూజనాభిరతుఁ డాఁజన్తఁచి శేషాద్రి స
త్కవివర్యుండు రచించినట్టి రసవత్కావ్యంబు పెంపొంది యా
రవించంద్రక్ష ముగాఁ జెలంగుతను నీఁరామాయణం బుర్విలోన్.

క. చంద్రునికై వడి నీకవి, చంద్రుఁడు వెలుఁగొందుతను యశశ్చంద్రికలం
జంద్రవతంసునిక్రియఁ గవి, చంద్రవతంసుఁడు వెలయుఁ బ్రశస్తవిభూతిన్.

క. కడువేడుక నిమ్మెయి నె, కుడుముదమున నాగపూడి ఁ కుప్పుస్వామ్యా
ర్యుఁడు రామాయణముం గని, కడుకొని శేషాద్రిశర్మకవిత నుతించున్.

9

ఇట్లు నాగపూడి కుప్పుస్వామయ్య.

సీ. జనమంచివంశాబ్ధిశశధరుండవుగాఁగఁ జదివితె వెల్లశాస్త్రముల లెస్స
ఉభయభావలయందునురుకీర్తిగడియించిమెప్పుఁబొందితి వొరఁయొప్పుమీఱఁ
బలుకావ్యనాటకప్రతతిఁ జక్క నొనర్చి ప్రజల మెప్పెల్లెడఁ బడసినావు
కాళికాపురి కేగి ఁ కావ్యతీర్థాహ్వాయ కమనీయవిరుదంబుఁ గాంచినావు
తే. ఔర! నీకీర్తి నీశాంతి ఁ యమలకరుణ, యాదరంబును బొగడంగఁనలవిగావు
కమలనాభుండు నీవై నఁ గరుణచూపి, మెచ్చి సంపద లనిశంబుఁనిచ్చుఁగాత.

క. శ్రీరామాయణకావ్యము, నౌరా! యని బుధులు మెచ్చు ఁ నద్భుతశైలిన్
గారా మారఁగ నొనరిచి, శ్రీరాముల కొసఁగి తీవు ఁ శేషాద్రికవీ!

2

ఉత్సాహము. అందమైన నీదుప్రతిభ ఁ యాంధ్రలోక మెల్లెడన్
ఇందు నందు సందులేక ఁ యింపుమీఱఁ బర్వెగా
యెందునైన నుండువెల్లు ఁ నేర్పడంగఁ బృథ్విలో
నందుచుండు నీదుకీర్తి ఁ యలరుచుండు నిచ్చులున్.

3

ఇట్లు ఎల్. వేంకటరమణయ్య.

పులిశెందుల.

శ్రీ రామమహిమము.

ఈవిషయము బ్రహ్మశ్రీ నాగపూడి కుప్పుస్వామయ్యగారిచే జదువబడినది.

బాలకాండము.

- 1 వనజభవవాసవిశ్యామిత్రవసిష్ఠనారదాదిదేవర్షిగణస్తూయమాన సమస్త నిస్తులప్రళస్తగుణస్తోముఁడు, అరిగిపూదనపరాక్రమోద్దాముఁడు.
- 2 పుత్రకామేష్టిసమాచరణనుప్రీతయజ్ఞేశ్వరానుగ్రహసంజాతవిబుధస్తుతదళ రథపుత్రుఁడు, సకలజనమనఃకమలమిత్రుఁడు.
- 3 అమృతకరసమప్రియదర్శనుఁడు, సమధిగతాఖిలదర్శనుఁడు.
- 4 తాటకాది విశ్యామిత్రసురద్విషద్వధానందితవిశ్యామిత్రవిశ్రాణితసకలది వ్యాస్త్రుఁడు, తనూపౌందర్యపరాభూతకుసుమాస్త్రుఁడు.
- 5 గాధేయకథితగంగావతరణకార్తికేయసంభవాదిపుణ్యకథాశ్రవణప్రముది తపరిపూతహృదయుండు, సకలప్రాణికోటిసదయుండు.
- 6 అహల్యాశాపవిమోచనుఁడు, భవబంధమోచనుఁడు, అగవిందలోచనుఁడు.
- 7 హంశరాసనలీలావిభంజనపరాక్రమసముపలబ్ధజానకీపరిగ్రహణ పరితోషిత స్వాంతుఁడు, అతులితనీతిమంతుఁడు.
- 8 సముచితమధురభాషణాఖిలపౌరజానపదానందనుఁడు, కౌసల్యానందనుఁడు.

అయోధ్యాకాండము.

- 9 పితృవాక్యపరిపాలనార్థసమనుష్ఠితారణ్యవాసుఁడు, సౌభాగ్యశ్రీనివాసుఁడు.
- 10 నిరంతరసేవాపరాయణానుసరల్లక్ష్యుఁడు, మహాపురుషలక్ష్యుఁడు.
- 11 అభివాదనాదినపర్యావిశేషప్రమోదితభారద్వాజుండు, కమలినీరమణసమ తేజుండు.
- 12 రాజ్యప్రతిగ్రహవిషయకభరతప్రార్థనావసిష్ఠానుమోదననిరాదృతిపురస్సర పితృవాక్యపరిపాలనైకనిరతుఁడు, నిజపాదుకాయుగళప్రదానానుగృహీత భరతుఁడు.
- 13 సత్యసంధుఁడు, దీనబంధుఁడు.
- 14 వాత్సల్యసమాదృతశత్రుఘ్నుఁడు, సురశత్రుఘ్నుఁడు.

ఆరణ్యకాండము.

- 15 విరాధఖరదూషణకబంధప్రముఖనిఖిలరక్షోనివహవక్షోదశనవరిరక్షితతాప
సవృషభుఁడు, భక్తిసులభుఁడు.
- 16 నిబిరీసభక్తిపరతంత్రశబరీపరికల్పితనిజసపర్యాప్రహృష్టచిత్తుఁడు, భక్తజన
ముక్తిప్రదానాప్రమత్తుఁడు, ధీరోదాత్తుఁడు.

కిష్కింధాకాండము.

- 17 అగ్నిసాక్షికమిత్రీకృతసుగ్రీవుండు, మహానుభావుండు.
- 28 సునిశితైకసాయకనిహతవాలికపివర్యుఁడు, ధైర్యగుణధుర్యుఁడు.

సుందరకాండము.

- 19 అబ్ధిలంఘనసీతాన్వేషణాంగుళీయకప్రదానలంకాదహనాదినిజహితచర్యా
చరణైకతానమానసపవమానసూనుండు, యోగిజనమానసాధీనుండు.

యుద్ధకాండము.

- 20 కపికులసౌహార్యపరినిర్మితగభీరపారావారసేతుబంధనధురంధరుండు, విన
యాదిగుణబంధురుండు.
- 21 విదారితకుంభకర్ణుఁడు, వృషోపలనీలవర్ణుఁడు.
- 22 దశకంఠకంఠవిలుంఠనపరితోషితదివిజేంద్రుండు, ధర్మాచరణనిస్తంద్రుండు.
- 23 శరణాగతపరిత్రాణలోలుఁడు, కరుణాలవాలుఁడు.
- 24 లంకాసామ్రాజ్యప్రదానపరిపూర్తమనోరథవిభీషణుఁడు, సాధులోకతోష
ణుఁడు.
- 25 సత్యపూతస్థితపూర్వమితపూర్వభాషణుఁడు, ఆశ్రితపోషణుఁడు.
- 26 రామేశ్వరక్షేత్రశివలింగప్రతిష్ఠానావాప్తసకలకాముఁడు, కామాద్యరివర్గ
భీముఁడు.
- 27 సకలలోకవిదారణరావణవధానంతరనీవీకృతసామ్రాజ్యపట్టాభిషేకుండు,
పుణ్యశ్లోకుండు.
- 28 విబుధజనరంజనుఁడు, నిరంజనుఁడు.
- 29 శ్రీతాఖిలకామితార్థప్రదాయకుఁడు, తులితసురనాయకుఁడు.
- 30 సర్వజనప్రియంబదుఁడు, భక్తజనవశంబదుఁడు.
- 31 జితేంద్రియుఁడు, సతీప్రియుఁడు.

32 దనుజవ్రాతతమఃపుంజభంజనతిగ్ధాముఁడు, భక్తలోకజీవంజీవనుధాధాముఁ
డు, సర్వపూర్వగీర్వాణాఖర్వగర్వనిర్వాపణప్రహర్షితగీర్వరాత్మజాదిసువర్వ
వాచంయుమిసోముఁడు, సకలన్యపకులతిలకాయమానరాజలలాముఁడు,
సకలకలుషవిధ్వంసనపురస్సగనిఖలపుమర్థసంధాయకదివ్యనాముఁడు, ఆశౌం
తపూరితచంద్రికావదాతసుయశోభిరాముఁడు, ఆత్మారాముఁడు, రాముఁడు.

సీత.

- 1 జనకమహారాజపరిపాలితావనీసంభూత, అయోనిజాత.
- 2 రామచంద్రపాణిగ్రహణోపజాతప్రభూతకౌతుకోపేత, అరవిందమందిరాంశ
సంజాత.
- 3 నిరంతరహృదంతరభజమానరామపదాబ్జాత, ఉత్తమసతీగుణసమేత.
- 4 వినయసౌశీల్యోపచితపరిచర్యాసరితోషితశ్వశ్రూప్రముఖనిఖలబంధువ్రాత,
అవలేపాద్యవగుణాపేత.
- 5 నిజవిశ్లేషణదూయమానప్రాణేశ్వరప్రత్యాయనార్థనిజచూడామణిప్రదాన
బహూకృతాంజనాతనూసంజాత, అవిగీతచారిత్రవిఖ్యాత.
- 6 వీతిహోత్రప్రవేశనప్రకటితనిజపాతివ్రత్యమాహాత్మ్యప్రస్ఫీత, నిరవధిని
ర్వాజకరుణానీవిత.
- 7 సర్వాభీష్టకలనసంతుష్టహనూమత్ప్రముఖభక్తజాత, భవాంబుధిపోత.
- 8 పరమపూత, లోకమాత.

ఇట్టిసీతయు, సీతాసమేతజనకజామాతయు మనల నందఱి రక్షించుఁగాత.

నాగపూడి. కుష్మసావయ్య.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

శ్రీః. ఉ పా ద్ధా త ము.

❦❦❦❦❦

❦❦ శ్రీరామావతారతత్త్వము. ❦❦

“సర్వచైతన్యరూపాం తా మాద్యాం విద్యాం చ ధీమహి,
బుద్ధిం యా నః ప్రచోదయాత్”.

(దేవీభాగవతము.)

చ. ప్రకృతినిబద్ధుఁ డౌచ శ్రుతిఁ పరితదివ్యతమాత్మశక్తియై
సకలవిదుండు నోంకృతివిశాలతనుండు విరాట్టు నాఁగ నె
న్నికఁగను నాపరాత్పరుని ఁ నిత్యముగాని జగంబు నిత్యమై
నకరణిఁ జేసి నెమ్మిఁగను ఁ నాథుని నాత్మను సంస్కరించెదన్.

సజ్జన శేఖరులారా !

ఆనందమయుండై జ్యోతిస్స్వరూపుఁడయి సకలకర్తృత్వాదిశ్రుతిపాదిత
మహానుహిముఁడయి స్వీయతత్త్వం బివమిత్యమ్మని యెఱుంగరామి నుపనిషత్తులు
నివ్వెఱింబొంద, మహర్షులు దిగ్భ్రమనొంద, సురవరు లిది యేమి, ఎవ్విధి నెఱుం
గ నగు నని కలంతఁ బొంద, నెవ్వారికే నేకాలమందే నీతత్త్వ మిట్టిదని యెఱుంగ
ననువుపడక, జగత్కర్త, జగత్సాక్షి, జగత్స్వరూపుఁడు నయి తత్స్వరూప మిట్టిదని
నిర్ణయింపఁజాలని వేదము లోంకారమయుం డని యుచైచ్చరాదంబున నుద్ఘో
షింప, “తథాస్తు” అని తక్కుంగల శాస్త్రములు తద్విదులు తృప్తిం బొంద, నింత
వఱి కెవ్వారికే నిట్టి దీతత్త్వ మని లక్ష్యలక్షణపురస్సరంబుగా సిద్ధాంతము చేయ
శక్యమే కాక, యిందం దనరాక యెల్లతావుల నిండి యనిర్వచనీయశక్తియై యల
రారు భగవంతుఁడు పరమాత్మ యొక్కఁడు కలండు. సత్యమని యెల్లవారు నమ్మి
యుండుట శ్రొత్తవిషయము గాదు. దీనికిం బ్రమాణము లివి యని చూపఁబూ
నుటకన్న వెట్టితన మింకొక్కటి యుండదు.

న హి కారణం వినా కార్య స్యోత్పత్తిః.

యను సూక్తి యెంతయు సమంజస మనక తప్పదు. ‘జగత్సత్యమ్’ అనుసిద్ధాంత
మెంతయో సేపు నిలువఁజాలదు. నశ్వర మనశ్వర మని సిద్ధాంతికరింపఁబూనుట
యొకశక్తి కాదు. స్థావరజంగమాదిశబ్దములే యీయజ్ఞానమును దొలఁగించుచుం
డఁ — ‘చూరుపట్టుకొని వ్రేలాడె’ నన్నట్లు కుతర్కయుక్తులచేఁ బ్రలాపించుచు
స్వావంకారమును జూపుటకన్న హాస్యాస్పదవిషయము వేఱుగ నుండదు.

అట్టి యనిర్వాచ్యపరతత్త్వము నుపాసించు టెట్లు? ఆయుపాసనను మానము క్తి లభించు టెట్లు? అను ప్రశ్నము రాక మానదు. ఈప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పటకే యిన్ని వేదములు, ఇన్ని శాస్త్రములు, ఇన్ని పురాణములు తల్లడపడుచున్నవి. సంశయాస్పదపదములచే నర్థమును దెలుపుచున్నవి. ఎవరికిఁ దోచినట్లు వారు స్వమతసిద్ధాంతమును జేసికొను నవకాశ మొసంగుచున్నవి. కాబట్టి యే కొందఱు మనస్సునఁ దనది యథార్థము కాదని స్ఫురించినను బైకి బింకములు మానక యడ్డుమాటలాడుచు వెట్టిమొట్టిగా మాటలాడుచుందురు. గ్రంథముల నట్లే వ్రాయుచుందురు ఏవిషయమున కైనను మూఁడునాలుగుయుక్తులు లేకపోవు వానినే పలుమాఱు త్రిప్పి త్రిప్పి వ్రాసిన నొకగ్రంథము కాకపోదు. కాని యాగ్రంథకర్త జిజ్ఞాసువే యైనచో నాయుక్తులే యాతనిచిత్తము నీటెలపోటులవలె బాధించు చుండు ననుట నిస్సంశయము.

ఈవిషయమును సిద్ధాంతమును జేయఁబూని వేదములు నోరుమూసికొని తికమకపడుచున్న వన నింక మందబుద్ధినయిన నావంటివానిమాట యిటఁ జెప్పనేటికి? ఈవ్రాతవలననే నా కీవిషయమున వాస్తవము గోచరింపలేదని స్పష్టము కాక మానదు. అది సత్యమే.

గోచరముకాని విషయమును జర్చింపఁ బూనుట యవివేకము కాదా? యనవచ్చును. కాని యెట్టి మందస్వాంతునకైన నేదో యొకవిషయమున నించుక జ్ఞాన ముదయింపక మానదు. కాదేని భగవదంశము నిష్ఫల మగును అట్లు కాఁగూడదు కదా.

వేదవేదాంతములు, వేదాంగములు, తదర్థప్రతిపాదకన్యతులు, తన్మహిమానువాదకపురాణములు, తదనుసరణేతిహాసాదు లవి యివి యననేల యెల్లగ్రంథములు జగత్సృష్టిస్థితిలయాత్మకవికారములు మాయాకల్పితము లని యంగీకరించును స్పష్టముగనో యస్పష్టముగనో యాయుర్థమున గ్రంథములు పప్పులోఁ గాలువై చినవియే కాని వేఱుగాదు.

ప్రకృతిపురుషుల కవినాభావసంబంధము నజ్ఞనాంగీకృతము. తత్ప్రేరేపితంఁ డయై యోంకారరూపుఁ డగు విరాట్టు జగన్నిర్మాణాదికృత్యమునకు సన్నతించును. కాని తానుమాత్ర మాపంకమున కా లూనఁడు. కాననే సర్వసాక్షి యన్న పేరాతత్త్వమూర్తికిఁ జెల్లు.

ప్రకృతిశబ్దము స్త్రీలింగమని వ్యవహరింపఁబడును గానఁ బ్రకృతి యనఁగా స్త్రీ యని వ్యవహారము గల్గినది. ఆప్రకృతిస్థితి యెట్టిదో యెవ రెఱుంగుదురు? ఎవరికిఁ దోచినట్లు వారు స్తుతింతురు. ఆవ్యక్తి విరాట్టువును గూడ ననఁగా నిర్గుణునిసైతము సగుణుం గావింపం జాలిన దట అబ్బా! ఏమి యావ్యక్తిశక్తి.

సర్వసాక్షియైన విరాఙ్మూర్తి యనుమతింప నామూలప్రకృతి యాతత్త్వమును విడువఁజాలదు గాన విడిచినట్లు కనఁబడుచు స్వప్రభావమున క్షణమాత్ర

మున సకల ప్రపంచము నిర్మించెను. మహాదహంకారాదులఁ గలిగించె. పృథివ్యాది మహాభూతపంచకమును నిర్మించె. ఇట్లు క్రమముగా జీవకోటిభేదములను సంఖ్యా తీతముల స్వస్వకర్తానువు త్రిగలవానిని నిర్మించెను. ఔరా! ఏమి యాపరమేశ్వరి శక్తి! అనిర్వచనీయము, అప్రతర్క్యము!, అమేయము, సర్వవ్యాప్యము, శ్రుత్యంత దురధిగమ్యము.

మూలప్రకృతి యనఁ బరఁగు నాపర దేవతనే సత్వరజ స్తమఃప్రధానమూర్తు లనుగ్రహించి యసమానవిఖ్యాతినలరుచున్న లక్ష్మీసరస్వతీపార్వతులనుగాభావించి పూజించుచున్నారు. వీరి నాశ్రయించియే విష్ణుబ్రహ్మశంకరులు జగత్పూజ్యులగు చున్నారు. ఈనుడి తొలుదొలుత విన్నంతమాత్రమున శ్రుతికటువుగఁ దోచును. కాని యిందలి తత్త్వ మెద్దిరా యని నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నాలోచింపఁ జరకాల మున కిదియే సత్యమని తోచకపోదు. మూటికిముమ్మాటికి నిది యిట్లే యని తోచును. శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారు శ్రీమద్ద్రామానుజాచార్యుల వారిదియే హస్తవమని సిద్ధాంతము చేసి నట్లూహింపవచ్చు.

శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యులవా రాప్రకృతినే శివశక్తి యనిరి. ఈమెకు లోబడియే త్రిమూర్తులు వర్తింపుచున్నారనిరి. ఈమెసాయము లేకున్నఁ బరమపురుషుఁడు కూడఁ గదలఁజాలఁ డనిరి. సృష్టిచమత్కృతీయంతయు నీప్రకృతి విలాస మనిరి.

శ్లో. శివ శృక్త్యా యుక్తో యది భవతి శక్తృ ప్రభవితమ్
నచే దేవం దేవో న ఖలు కుశల స్సంధితు మపి,
అత స్త్వా మారాధ్యాం హరిహరవిరించాదిభి రపి
ప్రణతుం స్తోతుం వా కథ మకృతపుణ్యః ప్రభవతి?

శ్లో. తనీయాంసం పాంసుం తవ చరణపంకేరుహభవం
విరించి స్సంచిన్వృ విరచయతి లోకా నవికలమ్,
ఐహ త్యేనం శౌరిః కథమపి సహస్రేణ శిరసాం
హర స్సంతు ధైర్యం భజతి భసితోద్ధూళనవిధిమ్

ఈమెయే సర్వోపాస్య యనియుఁ దేటపఱచిరి.

శ్లో. తటిల్లేఖాతన్వీం తపనశశివైశ్వానరమయాం
నిషణ్ణాం షణ్ణా మ పుష్పరి కమలానాం తవ కలామ్,
మహాపద్మావ్యాం పృదితమలమాయేన మనసా
మహాంతః పశ్యంతో దధతి పరమానందలహరీమ్.

శ్లో. జగత్సూతే ధాతా హరి రవతి రుద్రః క్షపయతే
తిరస్కుర్వ న్నేత త్స్వమపి ఐపు రీశ స్తిరయతి,
సదా పూర్వ స్సర్వం త దిద మనుగృహ్లాతి చ శివ
స్తవాఙ్గా మాలంబ్య క్షణచలితయో ర్భూతికయోః.

ఈపర దేవతనే బహునామముల నెల్లకుఁ బూజించుచున్నా రనిరి.

శ్లో. గిరా మాహు దేవీం శ్రుహిణగృహిణీ మాగమవిదో
హరేః పత్నీం పద్మాం హరసహచరీ మద్రితనయాం,
తురీయా కాపి త్వం దురధిగమనిస్తీమమహిమా
మహామాయా విశ్వం భ్రమయసి పరబ్రహ్మమహిషి!.

(సౌందర్యలహరి.)

ఇట్లు శ్రీశంకరాచార్యులు ఆదిప్రకృతివిలాసవిలసిత మీనగవ్యప్రపంచమని సిద్ధాంత మొనరించిరి. బలీ! ఆచార్యులవారి తత్త్వశక్తి యెంతయుఁ గొనియాడ ననంతున కేని శక్యమా?

శ్రుతి నీలతో యదమధ్యస్థా ద్విద్యుల్లేఖేన భాస్వరా,
నీవారకూకం తస్య పీతా భాస్వ త్యణూపమా.
తస్యా శ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః,
స బ్రహ్మ స శివ సృ హరి స్సేంద్ర స్సోఽక్షరః పరమ స్స్వరాట్.

ఈశ్రుతి ప్రకృత్యగ్రుండు పరమపురుషుఁ డని తెల్పును గదా. ఆపర మాత్మయే బ్రహ్మరుద్రహరిహయులనియు, నాదేవుఁ డక్షరుఁ డనియుఁ దేటపఱచును. కాఁబట్టి తదిచ్చాశక్తియే యాదిప్రకృతి తదతీతుఁడే విరాట్టు. అనుట సిద్ధాంతము గదా.

శ్రీరామానుజాచార్యులుగా రీవిషయమునే భంగ్యంతరముగా సిద్ధాంత మొనరించిరి. శ్రీప్రధానత్వమే వారిసిద్ధాంతసారము. విష్ణువు విరాట్పురుషుఁడు. లక్ష్మీ ప్రకృతి. లక్ష్మీదేవిద్వారా విష్ణువు భక్తవాంఛల నొసఁగును గాని తానుగా నీయఁదలంపఁడు. అని స్పష్టముగఁ దెల్పిరి. కాఁబట్టియే శ్రీవైష్ణవులని తచ్చిష్యులకుఁ బేరు గల్గెను.

ఇట్లు మహాత్ములు బ్రహ్మమును సగుణనిర్గుణభేదముగ నిరూపించిరి కారణ మేమన సగుణ ముపాస్యము. నిర్గుణ ముపాస్యము కానేరదు.

శ్లో. పూర్ణ స్యావాహనం కుత్ర? సర్వాభాతస్య చాసనమ్?,
స్వచ్ఛస్య పాద్య మర్ఘ్యం చ కుద్ధ స్యాచమనం కుతః?,
నిర్మలస్య కుత స్నానం వాసో విశ్వోదతస్య చ?,
అగోత్రస్య త్వఞ్జస్య కుత స్త స్యోపవీతకం?,
నిర్విశేషస్య కా భూషా? క్వాఽలంకారో నిరాకృతే?,
నిరంజనస్య కిం ధూపై? ర్దీపై ర్వా సర్వసాక్షిణః?,
నిజానందైకత్వప్రస్య నై వేద్యం కిం భవే దిహ?,
విశ్వానందయితు ర్విష్ణోః కిం తాంబూలం ప్రకల్ప్యతే?,
స్వయంప్రకాశచిద్బ్రాహ్మో యోఽ సా వజ్ఞాదిభాసకః,
గీయతే శ్రుతిభి స్తత్ర నిరాజనవిధిః కుతః?.

ప్రదక్షిణ మనంతస్య ప్రణామోఽద్యయవస్తునః,

వేదవాచా మవేద్యస్య కింనా స్తోత్రం విధీయతే?
 బహి రంతశ్చ సంపూర్ణో కథ ముద్వాస్యతే విభుః?,
 ఇతీయం భావనా యస్య దృఢా భవతి సర్వదా.
 నైవ తస్య పరా పూజా మహాన మేవ పరో జపః,
 అచింత్య మపరం ధ్యానం ధ్యానం నిర్విషయం మనః.
 దేహో దేవాలయః ప్రోక్తో జీవో దేవ స్సనాతనః,
 త్యజే దజ్ఞాననిర్మల్యం సోఽహంభావేన పూజయేత్.

ఇదియే నిర్గుణపర బ్రహ్మపూజయని పెద్దలనువదించిరి. ఇట్టి నిర్గుణము నుపాసించు టెట్లు? కాన సగుణమనునది స్త్రీవ్యక్తి నాశ్రయించి యుండవలసినది. ప్రకృతిపురుషసంయుతీయే జగత్తు. తదైక్యమే జగన్నాశము. అనునది సిద్ధాంతము.

గాయత్రాదిసకలమంత్రము లేయర్థమును దెలిపినను స్త్రీలింగవాచ్యము లయ్యెను. గాయత్రమంత్రమని యనరాదు కదా. తదర్థ మాలోచింప స్త్రీవ్యక్తి సావితంత్ర్యమును దెలుపదు. కాబట్టి తొలుచొలుతఁ బ్రకృతినో, తత్పరిణామ విలసితులగు హరిహరాదులనో యుపాసించి తజ్జన్యజ్ఞానంబున భగవంతునిఁ దెలిసి కొనవలయు ననుటకన్న సర్వశ్రుతిసమ్మతమార్గము వేటొకటి కానరాదు.

ఈగొడవలోఁ దిగినచోఁ బునరావృత్తియే యొదవదు. ప్రమాణవాక్యము లకు యుక్తులకు మేర యుండదు. ఆమీఁద వాక్కులహములకుఁ దృప్తియేలేదు. తుదకు ముష్టియుద్ధమువలకు నీవాదాపారపారావారము వ్యాప్తి నొందక యూరక విడువదు. అట్లని యూరకుండరాదా యన్న వాక్చాపల్యమూరకుండనీయమి నిట్లు తుచ్చవాక్కుల నాల్గింటిని బ్రేలితిని. సమ్మతముగాకున్న ఊమింతురుగాక. క్రోధాగ్నిజ్వాలలఁ గ్రుమ్మరింపక పుత్రభావమున నన్ను మన్నింతురుగాక. దీనివలన న భావ మిట్టిదని తెలిసికొంటిరి గదా. అంతియే చాలును.

ప్రకృతవిషయము శ్రీరామావతారవిషయము. శ్రీరాముఁడు విష్ణువా? శివుఁడా? చతుర్ముఖుఁడా? యన్న నీమువ్వురును గావచ్చును. మేలిమిబంగారమును వాంఛానురూపముగ గ్రహించి కటకకుండలాద్యాకృతుల విభజించి యాయాయి పేరులతో వ్యవహరించుచు నానందించునట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని దోచి నట్లు ధ్యానించుచుఁ బూజింపవచ్చు. ఫల మొక్కవిధముగానే యుండును. భక్తి సమత నొందినచోఁ దత్ఫలము సమత్వమొందును. భక్తి భిన్నరీతి నుండెనేని ఫల మట్టిదియే. కాబట్టియే శ్రీరామతత్త్వవిషయమునం దాస్తికుల కెల్లరకు నభిప్రాయభేదములు లేవు. తక్కుంగల యవతారవిషయము లట్లుగాదు.

ఇక శ్రీరామరూపమున భగవంతుఁడు మహీస్థలమున నవతరించెనా? దాని కవకాశ మాకాలమునఁగలదా? యనునదియే ప్రధానప్రశ్నము. శ్రీరాముఁడు విష్ణువనియే యివుడు భావంతము. విష్ణుశబ్దము వైకుంఠవాసియగు దైవపరము

కాదనియు విరాట్పరమనియుఁ జెప్పఁబూను వాద మిప్పుడు వలదు. ఏరూపమున నుపాసించినను బ్రకృతిద్వారా భగవంతునిం జెందును. బ్రకృతిద్వారమును దదు పాసనఁజేయక భేదించుట యేరికే దుర్లభము. ఆమె కాయనయే లోఁబడు ననఁగా నిక రూపనామధారులమాట యిట నేటికి ?.

+|| శ్రీ రామావతారకారణము. ||+

కేవలయు క్తులచేతను, హ స్తవిన్యాసములచేతను, వాక్చమత్కృతిచేత నగు ప్రతిపక్షీముఖపిఠానముచేతను ఈవిషయము సిద్ధాంతము కాఁజాలదు. కర్త సిద్ధాంతమును నమ్మి భగవంతుఁ డొకఁడు లేకున్నఁ బ్రపంచమేలేదని నిశ్చయించి గమ్య స్థాన మాభగవంతు నొందుటయే యందఱకుఁ బ్రధాన మను దృఢవిశ్వాసము గలిగి యాలోచించినఁగాని యీవిషయము తేలదు. ఇవిగలవారలకే యీవిషయము రుచించును. కర్త మనాది కాదన్నవారి కది యనాదియేయని నచ్చఁజెప్పుట బ్రహ్మకై న శక్యముకాదు. కాఁబట్టి ముం దా స్థిత యావశ్యకము. అది యున్న నీవిషయము కరతలామలకముగాఁ దోచును. అదిగల మాన్యులే కృతార్థు లగుదురు.

భగవంతుఁ డవతరించునంతటి ధర్మహాని యాకాలమునఁ గలదా?

శ్లో. పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం,

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే.

అను భగవద్వాక్యము భక్తులకు శరణము కదా!.

త్రేతాయుగమున నాల్గవభాగమునఁ బ్రపంచ మెట్లున్నదని తొలుత విచారింతము.

నిరంతరభగవత్పాదపరాయణచిత్తులగు మహర్షులకుండరామిపాటిల్లుటయు, దేహబలమున విష్ణువీఁగు క్రూరదానవులు ప్రబలి విచ్ఛలవిడి సంచరించి నూనవులఁ గబళించుటయు, సర్వకాలసాధారణకృత్యముగ నుండెను. పురములు, నగరములు, గ్రామములు, పల్లియలు చాలతక్కువగ నుండెను. భీకరారణ్యములు ప్రబలియుండెను. ప్రజలు నడచుమార్గములు కడు భయంకరకంటకమృగపన్నగరాక్షసాక్రాంతములై యొంటరిగఁ జరింప నలవిగాకుండెను. అందందుఁ బురములుండినను సామాన్యముగా నడవులే యధిశ్ఠలము నాక్రమించియుండెను. ఆహార పదార్థములు చాలినన్ని లేకుండెను. మాంసాహారమే ప్రధానముగ నుండెను. మహర్షులుకందమూలఫలములభక్షించుచుండినను రాజ్యగృహములయందెప్పుడో భుజించుట సంభవించినపుడు కొండలు మేధ్యమృగమాంసమును దినుచుండిరి. సత్యమున కాకాలమున మిగుల గౌరవము వ్యాప్తియు నుండెను దేవతల నారాధించుట నేమిఁకొఱతలున్నను దద్వారా తొలంగునన్న సమ్యక్ము జనసామాన్య

మున కుండెను. భూతదయాపశ్చాత్తాపములు గలవారు కొలదిగ నున్నను వారికి మర్యాద హెచ్చుగా నుండెను. శ్రుతిస్మృత్యుక్తక్రియాచరణమున శ్రద్ధగలవారు మహర్షులనఁ బరఁగుచుండిరి. వారిసంఖ్య యత్యల్పముగ నుండినను వారియశస్సు విశేషముగ వ్యాపించియుండెను. ఇన్నియుండినను స్వేచ్ఛాప్రవర్తకులు, హింసా పరాయణులు, దోర్బలప్రధానులు, క్రూరాచారనిరతులు నలుదెసల వ్యాపించి సాధుజనులకు విశేష బాధను గల్గించు చుండిరి. వారి నాపఁ జాలువా రుండినను వా రల్పసంఖ్యాకు లగుట స్వకృత్యము నెఱవేర్పఁ జాలకుండిరి. కొందఱు తత్కార్యమునం బ్రవర్తిల్లి వారిచే మృతఁబొందిరి. క్రూరరాక్షసదృష్టిం బడక యెట్లొ యే కానలలోనో, ఏకొండగుహలలోనో నివసించుచు సాధుజనులు బాధల ననుభవింపుచుండిరి వర్షములు లేక జనులు బాధపడలేదు గాని ప్రాణములకుగా, మాన సంరక్షణమునకయి చాలఁ గష్టముల ననుభవించుచుండిరి ఏసత్కర్మములు చేయఁ బూనినను గ్రూరగతవిఘ్నములు గలుగక సాగకుండెను. దాన వాని మాని, యూరకుండవలసివచ్చెను. అట్లుండట మతీంత దుర్భర మయ్యెను ఇఁకఁ జేయ వలసినదేమియను నూహ లే సర్వకాలసర్వావస్థలయందు వారికిఁ బ్రసరింపసాగెను. ఈకష్టములనుండి గట్టెక్కఁగలమా యను శంక పొడమెను. హాహాకారములు చెలరేగెను. భగవంతుఁడు తప్ప వేఱు శరణము లేదని వారికిఁ దోచెను.

ధర్మము నశించుటయు, నధర్మము వృద్ధియగుటయు భగవదవతారకారణములని యేదో యొకరీతిగా నందఱు అంగీకరించినట్లు చెప్పనొప్పు పైఁ బేర్కొనిన కారణములకన్న నెక్కువకారణము లేకాలమునఁగాని యుండఁ జాలవనుట నిస్సంశయసిద్ధాంతము. ఊహూ! అని యనంగీకారనూచకముగాఁ దలద్రిప్పువా రుండరని నానమ్మకము.

బాహుబలమున విష్టవీఁగు క్రూరచిత్తులగర్వమును దుర్బలులచే నడఁగించుటకు భగవంతుఁ డూహించునని మనము నమ్మవచ్చును. అట్లు సంభవించినఁగాని లోకులకు గుణపాఠము చక్కనిది కుదురదు. మాకన్న బలవంతులే లేరనువారిని, వారిని మించినవారిని బుట్టించి వారిచేఁ జంపించుట మంచిది గాదనియు, దాన బలవంతులును గ్రూరులు నగువారికి బుద్ధి రాదనియు సర్వేశ్వరుని తాత్పర్యమైనట్లొకయూహ కలుగుటలోఁ బ్రమాద మేమియు నుండదు. అట్టి యప్రధర్మ బలశాలురను దుర్బలులు జయించినచోఁ జూచువారును, ఆచరిత్రమునువినువారును నహంకారమును దొలంగి యీశ్వరమహిమకు సాధ్యముకాని దేదియు లేదని గ్రహించి విష్టవీఁగుట మాని సాధువులు కావచ్చు ననుట దుహాహ కాదు అట్టి గుణపాఠము నేర్పుటయే భగవంతుని చమత్కృతి.

ప్రకృత మనుసరించెద. రావణుఁడు సహజబలోపేతుఁడయ్యుఁ దపఃప్రభావమున బ్రహ్మదేవు నలరించి దుర్లభవరముల నొంది, దాన గర్వయై విష్టవీఁగుచు మాఱు లేక దిగ్విజయమొనరించి దుర్వారప్రతాపమున సింద్రాదిదిక్పతులజయించి

లోకము లచ్చెరువందఁ గైలాసం బగలించి శంకరుని మెప్పించి దుర్లభాస్త్రములం బడసి మారుకొన శూరుఁడు లేడేయని తలంచువాఁడు. కార్తవీర్యుఁడు వాలియు జయించినను మృతినొందింపఁ జాలరై రి. అట్టితఱి నెందఱో భూపతు లాతని శరా నలార్చులకు శలభప్రాయులై రి. ఇక సామాన్యులమాట ప్రస్తావింప నేల?

పోనీ, రావణుఁడు శూరమారణమునఁ దృప్తి నొందె ననుకొందమా! లేదు. సాధ్వీతిలకములఁ జెఱఁబట్టఁ జొచ్చెను. దుర్భరదురంతఘోరసంతాప మంతకంటె వేఱొందు గలదే? సాధువులఁ జంపుట, యవమానించుట లోనగుదుష్కార్యములఁ జేయ జంకుపడకుండెను. వానిప్రాపున మఱి కొందఱు క్రూరు లట్టికార్యము లనే చేయుచు నాతనికి బంధువులును మిత్రులు నై రి. ఆకాలమున లోక మేకరణి నుండునో చెఱఁబట్టి తనపత్నిని గొంపోవుచుండఁ గన్నులారఁ గాంచుచు నాసాధ్వీ విలపింప నాలకించుచుఁ జేయ నేరకున్న సతులమనస్థితి యెట్లుండునో, అట్టివార్తల విన్నపరోపకారపారీణులస్వాంతము లేరీతి నుండునో, అట్టిదురాత్మకుల ఖండములు ఖండములుగా ఛేదింపఁజాలక తమస్రతాపమును దూఱుకొనుశూరుల యూహ లెట్లుండునో వర్ణింప శేషునకేని దరమగునా? యనుశంక నాకుఁ గలుగుచున్నది. అక్కటా! ఆతరుణమున మరణించినవారే పురుషులు. బ్రదికియున్నవారు పురుషులనఁబడుదురా?.

ఇట్టి ఘోరపాపముల నెన్నియో చేయుచుండ నెంతకాల మొర్చుకొని భగవంతుఁ డుండఁగలఁడు? ఆలోచించి యాలోచించి బ్రహ్మవరములఁ దప్పింప సాధ్యము కామిం దలంచి యెట్టులైన వానిం జంపక తప్పదు. కాన నరాకృతిం దాలెచును. తమకుఁ గావలసిన పరిజనులను ముందే పుట్టఁజేసెను. భగవదవతారమున కెన్నియో కారణము లుండవలయును అట్టి పరమపురుషుఁ డుదయింపఁదగినంత పుణ్యము చేసికొన్న దంపతు లుండవలయుఁ గదా! ఆకాలమున కవన్నియు సమకూడెను.

1. అనరణ్యభూపాలుఁడు రావణునితోఁ బోరి శరీరమును విడుచు కాలమున నావంశమున జనించినవాఁడు నిన్నుం జంపునని శపించుట.
2. వేదవతి తన్నుఁ బట్టుకొనిన రావణుని హుంకారమున నదలించి యగ్నిప్రవేశ మొనరించుచుఁ దాను విష్ణువునే పెండ్లియాడెన ననియు నిన్నుఁ జంపించుటకుఁగా నే నయోనిజనై పుట్టుదు ననియు శాప మొసంగుట.
3. రావణుఁడు బ్రహ్మను వరమడుగుకాలమున మనుష్యవానరేతరజంతువులచేఁ జావకుండ వర మడుగుట.
4. విష్ణువునకుఁ బత్నీవధకారణమున భృగుమహర్షి మనుష్యజన్మ మెత్తఁదగునని శాప మొసంగుట.
5. అహల్యకు రామపాదరజస్సంగమువలన స్వనూపప్రాప్తి గలుగునట్లు గౌతమ శాపమోక్షరూపవర ముండుట.

ఈమొదలగు ననేకకారణములు, విష్ణుమూర్తి మనుష్యయోనిం బుట్టుటకు, నందు నిత్యోక్తువంశమున జనించుటకు సహాయము లయ్యెను.

ఈవిషయము ముందే దేవతలకుఁ దెలియును గాననే తమతమయంశముల భల్లూకవానరములఁ బుట్టించిరి. వారెల్ల నయోధ్యాలంకామధ్యభాగమునఁ బర్వతారణ్యముల నాశ్రయించియుండిరి. రామదర్శనమాత్రముననే వారెల్ల దాసులై సాయముచేయ సంసిద్ధు లైరి.

ఇట్లు భగవత్సహాయము లేకున్నఁ బ్రజలు జీవింపఁజాలరు. ధర్మము కాలూన నవకాశము లేదు. క్రూరులు స్వేచ్ఛగాఁ బ్రబలిరి. అట్టికాలమునఁ గాక మఱెట్టి కాలమున భగవంతుఁ డవతరింపఁబూనును ?

ఇఁకఁ ద్రేతాయుగమానవుల మనోవృత్తి యెట్టిదని యిండుక విచారించెదను. త్రేతాయుగమున నెల్లరకుఁ బరోపకృతి యొనర్చుట ముఖ్యధర్మము. సత్యభాషణము ప్రప్రధానధర్మము. ఇవి మనుష్యులు మొదలు పక్షిజాతులవఱకు వ్యాపించెను. ఆర్తులను సంరక్షింప స్వప్రాణముల విడుచుటకు సంసిద్ధముగనుండుట యాకాలపుఁబ్రాణికోటికి నైజవృత్తిగా నుండెను. బలాబలవిచారముగూడ నాలోచింపక తమ రాపని నెఱవేర్చుఁ బూనునంతటి యుత్సాహ మాకాలపు జీవులకు వాడుకపడెను.

ఇవి కాక మఱి కొన్ని యాకాలపు టలవాటులఁ బరిశీలింతము.

1. పెక్కుమందిస్త్రీలను వివాహమాడుట.
2. దేవతాప్రార్థనాదికములయందు హెచ్చుగా మద్యమాంసముల నుపయోగించుట.
3. పరస్పరసహాయమునఁ గృత్యముల నెఱవేర్చుకొనుట.
4. పితృమాతృగురుభక్తి.
5. రాజులు ప్రజలయనుమతి వేడక యేకార్యము చేయకుండుట.
6. నాణెములుగా గోవుల నుపయోగించుట.

ఈ మొదలగునవి యాకాలపుటలవాటు లని రామాయణమునుండియే తెలును. దీని కుదాహరణములు చూపుట యంతగా నవసరమని తోఁపనందున వదలితి. రామాయణకథ నెఱుంగని భారతీయుఁ డుండఁడనునదియే నాదృఢవిశ్వాసము. అదియే నన్నుదాహరణములఁ జూపకుండఁ జేసినది.

ప్రజలను హింసించునలవాటుగల స్త్రీలనైనను శిక్షించుటయో చంపుటయో పాపము కాదనుట రాజధర్మమై యుండెను. అనఁగా రాజు ప్రజాహితమునే కోరుచు, దాని నెఱవేర్చు సంసిద్ధుఁడై యుండుట యాకాలపురాజనీతులలోఁ బ్రధానమని తెలిసికొనఁదగినది. స్త్రీవధము మహాపాపమను శాస్త్రము, ప్రజాహింసాశృత్యనిరత స్త్రీవిషయము కాదనియు, ప్రజాహింసనుజూచుచు నూరకుండుటయే స్త్రీవధపాపమును మించినపాపమనియు రాజనీతిజ్ఞులసిద్ధాంతమని గ్రహింపఁ

దగును. దీనిని దృఢపఱచు నుదాహరణము లందఱకుఁ గరతలామలకములు గాన వదలవలసివచ్చెను. జనులకు నిత్యతుష్టిపుష్టులు గలవు. కాననే యారోగ్యముగలిగి యకాలమరణములు లేక దీర్ఘాయుర్రాయము గలిగి పుత్రమరణదుఃఖము ననుభవింపక యుండుటకు ననకాశము గలిగియుండెను. ఎప్పుడో నొకప్పుడు పుత్రమరణదుఃఖము కలిగినచో నది రాజనీతియం దొకలోపము కలదని వారు భావించుచుండిరి. అంతతో విడిచిరా? వెంటనే రాజుతో నిట్లుజరగినదే. ఏమిదీని హేతువు? దీని నెట్లు తొలఁగింతు వని యధిక్షేపించుటయు, రా జందులకుం జింతించి తనయం దేదియో లోపము గలదని నిశ్చయించుకొని విద్యవృత్తిపౌరులతో నాలోచించి దానిఁ బాపఁ బ్రయత్నించుచుండెను అంతియగాని తన్నాక్షేపించుట తప్పుగా భావింప కుండెననుటయు గ్రహింపఁదగినది. ఔరా! ప్రజాహితమునకన్న వేఱొండుపనియే తమకు లేదనియు, నదియే ముక్తిపదచునియు నాకాలపుఁ బ్రభువులు భావించి రనుటకన్న విశేష మేదిగలదు ?

+|| ప్రజలకష్టములు. ||+

జానపదులుగూడఁ దమకుఁ గలిగిన కష్టముల రాజుతోఁ దమరే విన్నవించుకొనుచుండిరి. ప్రతిదిన మందులకై యొకకొంతకాలము నేర్పాటుచేసి రాజు కాచుకొనియుండును. నిశ్చయముగా వారు విన్నవించుకొనుచుందురు. నీతిజ్ఞులఁ గొందఱం బిలిచి రా జావిషయ మెట్లు తీర్మానింప నగునని యోజించుచుండెను. అంతియగాని తోఁచినట్లు తీర్పుచెప్పు నాచారము లేదు. ఇట్టి యాచార మాకాలమున నుండుటకు సత్య మాతరుణమున దృఢముగ నెలకొని యుండుటగాక వేఱు కారణ మేమి యుండును? తమతప్పులను వారొప్పుకొనుచుండిరి. కాన సాక్షులతో నంత యవసరము లేకుండెను. తమపక్షవాదమును జెప్పుకొనుట కష్టము కాకుండుటచే నితరులసాయ మపేక్షణీయము గాకుండెను. దీర్ఘదృష్టి నారయ జను లాశాపిశాచి కావేశపరవశులు కాక సత్యనిరతు లగుటచే నాకాలపుఁ బ్రభుత్వ మట్లు సాగుచుండె నని గ్రహించుటయే సరసము. మనుస్మృత్యుక్తధర్మముల మించిన ధర్మము లాకాలమున నుండెననుట కావంతయు సంశయము లేదు.

+|| విద్యాభ్యాసము. ||+

ఆకాలమునఁ బ్రధానముగ వేదవిద్య నభ్యసించుట వాడుకయైనట్లు కనుపట్టు. మూఁడువేదము లభ్యసించి ధను ర్వేదరహస్యముల నెఱింగి మంత్ర దేవతోపాసనామూలమున నాయాయుస్త్రముల వశంగతములఁ జేసికొని గుఱియందు నేర్పఱులై యుండిరి. కాననములు దట్టముగా నుండుటచే మృగబాధ లధికముగ నుండుటచే సప్తవ్యసనములలోనొక్క టియగు వేట నింద్యమైనను ప్రజాహితము

ప్రధానధర్మముగఁ బరిగణింపఁబడుట రాజు లాదరణము మీఱఁ గొంతకాల మా ఘోరారణ్యములఁ దిరిగి సింహ శాన్దూలాదిక్రూరమృగముల హింసించి ప్రజలయా ర్తిని బాపుచుండిరి.

శ్లో. స్వే స్వే ధర్మే నివిష్టానాం సర్వేషాం మనుపూర్వశః,
వర్ణానా మాశ్రమాణాం చ రాజా సృష్టోఽభిరక్షితా.

అను మనుస్మృతిధర్మ మాకాలమునఁ జక్కఁగా రాజుల కెఱుకపడియుండె ననుట నిస్సంశయము. ప్రజలు రాజును బరదైవముగా భావించి తమకష్టములఁ దెలుపుకొనుచుఁ బ్రభువులకష్టములఁ దమవిగా భావించుచు నుండిరి. ఈవిషయము లన్నియు రామాయణమునుండియే తేలును.

రామాయణము కావ్యముకానఁ గల్పితములం దుండునని యొకప్రశ్నము రావచ్చును. వర్ణనాంశములు కావ్యములయం దుండుట సహజమే. కాని యేకవి యైనను బ్రపంచములో లేనియాచారములను గాని సృష్టిలో లేని వస్తువులకుఁ బేరులఁగాని కల్పింపఁ జాలఁడు. ఉన్నవానిని బెంచివ్రాయుట ప్రకారాంతముగాఁ జమత్కృతిగ వ్రాయుట కవికి శక్యమగును గాని సృష్టిలో లేని వస్తువులకు నామ ములఁ బెట్టుటకు మాత్రము వలంతికాఁడు. కావున రామాయణములోని విషయ ములు కల్పితములనుట వెట్టితనము. ఏగ్రంథముగాని యాకాలపుమనుజులయభ్యా సములఁ దెలుపుట కిసుమంతయైన జంకదు కాని లేనివానిని గల్పింపఁజాలదు. వర్ణనాంశములలోఁ దనస్వేచ్ఛను జూపు ననుట నిర్వివాదాంశము.

ఈపై కారణములను బట్టి యాలోచింప నాకాలమునఁ బ్రజలకష్టములఁ దొలఁగించుటకు భగవంతుఁ డవతరింపవలసిన యవసరము కలెను. రావణాదిరాక్ష సులు శివుని బూజించుచుంట శంకరుఁ డాజ్ఞోలికి రా నవసరము లేదయ్యె. ఇఁక నీభారము విష్ణువు నె త్తినఁ బడియెను. జయవిజయుల గాధను బట్టియే వారిని శాప విముక్తులఁ జేయుట నారాయణమూర్తిపనియే యై యుండెను.

ఆశ్రమచతుష్టయమున గృహస్థాశ్రమము ప్రధానతను గాంచినట్లు లోక త్రయమున మర్త్యలోకము ధర్మకర్తాచరణమునఁ బ్రధానత్వముఁ గాంచెను. ఇందుఁ జేయుసత్కృత్యములద్వారా దేవతలకుఁ దృప్తి గల్గును. కాన మర్త్య లోకమునందు ధర్మమునశింపకుండ జాగరూకుఁడై యింద్రుఁడు కాపాడుచుండును. తన కశక్యమైనపుడు విష్ణువుతో మొట్టపెట్టుకొనుట యింద్రున కాచారమై యుండెను.

రావణునికాలమున మధ్యమలోకమున రాక్షసబాధ లెక్కువగ నుండిన కతన యజ్ఞాదిసత్కృత్యములుసాగకయుండెను. గాన దేవతల కాలోపముమొందుగఁ దోఁచెను. కాన రాక్షసుల మాయంపఁజేయుట వారికిం గూడ నవసరమయ్యెను. ఇంద్రాదులు భగవంతునిం జేరి భక్తిమై మొట్టపెట్టుచుండిరి. మహర్షులు ధ్యాన రూపముగా నీపనినే చేయుచుండిరి. శ్రీమన్నారాయణమూర్తియుఁ గాలమునకై

వేచియుండెను. ముందు దేవతలు స్వాంశమువలన భల్లుకవానరములఁ బుట్టిం
చియే యుండిరి. పరికరములన్నియుఁ గుదిరినవి. కాన సచుయుము రాఁగా తా నవ
తరింపఁ గడుంగడు సంతసపడు చుండెను.

వై కుంతమును బాడుపెట్టి విష్ణువు మర్త్యరూపమున రామనామమున నవత
రించెనని కొందఱుద్ఘోషించుచుందురు. అదేంతవఱకు సత్యమో యెఱుంగఁజాల
కున్నాను. ఇపు డాతర్కము నా కనవసరము.

భగవంతుఁడు తనచర్యలనుండి యితరులు నేర్చుకొనఁ జేయుచుండువాఁడు
కదా! ఉపదేశకులు, భక్తులు, శ్రుతులు, స్మృతులు పురాణాదులునుగూడ ధర్మము
నుపదేశించు చుండును. కాబట్టి మర్త్యరూపమునఁ దా నవతరించి తరువాతి
ప్రజలు తనచర్యలను బట్టి నద్వైతి నేర్చుకొనవలయునని యూహించెను. తా
నవతరించుటకు ముందే స్వాభిన్నయై సప్రవృత్తికి హేతుభూతుకాలగు శ్రీదేవిని
వేదవతివచనానురూపముగ నామెయందుఁ బ్రవేశింపఁ జేసెను స్వశక్తియవత
రింపఁగనే తా నవతరింపక యుండఁజాలఁడు. గానఁ దాను నుద్యాక్తుడయియే
యుండెను. ఇంతలో దేవతాధీశులు ప్రార్థించిరి. అనన్యగతికుల మని స్వాభిప్రాయ
ములఁ దెల్పిరి. రావణబాధలు పతివ్రతలకుం గూడ దుర్భరము లయ్యె ననుట
యాత్మకుం దోఁచెను. ఇఁకఁ దడవుచేయుట యుక్తముకాదని భగవంతుఁడు నిశ్చ
యించెను.

ఇంతలోఁ బుత్రకామేష్టిఁ జేయ దశరథుఁ డుద్యోగించెను. ఇత్సోకువం
శము పవిత్రతమమైనది గాన దశరథపుత్రత్వము నొంద శ్రీమన్నారాయణమూర్తి
యివ్వవడెను. తాటకాసుబాహుప్రముఖులగు రాక్షసులకుఁ దనచేఁ జానఁదగిన
కాల మాసన్నమగుటయు, దేవతలు త్వరపడి యవతరింపుమా యని వేడుటయు,
మహర్షులు మర్త్యరూపధారియగు తనను సేవింప నాతురపడు చుండుటయుఁ గార
ణములుగా శ్రీవిష్ణువు మర్త్యలోకమునకు వేంచేసెను. దశరథునికోరికలుపండెను.
మహర్షులతపస్సులు ఫలించెను. దేవతలసంతాపము తుదముట్టెను. ఇత్సోకుల
పూర్వులగు సనరణ్యాదులవాక్యములు సత్యపూతము లయ్యెను. ధర్మరూపధేనువు
కాలూన నవకాశము గల్గెను. అధర్మరూపపిశాచము నిలువ వీలుకా దయ్యెను.

ఇట్లు భక్తపరాధీనుఁడు, కరుణాశరధియగుహరి దాశరథియయ్యెను. అనం
తుఁడు లక్ష్మణుఁ డయ్యెను. శంఖచక్రములు భరతశత్రుఘ్నులైరి అయోధ్యానగ
రము భూలోకవై కుంత మయ్యెను.

ఏకారణము నుద్దేశించి జ్ఞాననిధియగు వసిష్ఠమునిచంద్రుఁడు రఘువంశము
నకుఁ బురోహితుఁడయి కృత్యముల నిర్వర్తించుచుండెనో యాయుద్దేశ్యముఫలిం
చెను. జననానంతరకృత్యములు యథావిధినిర్వర్తించి వసిష్ఠుఁడు “కృతార్థోఽస్మి”
యనుకొనెను.

మనుష్యులు మనుష్యులయం దుత్తములం జూచియు, దేవతలు తదుత్తములం జూచియు సద్వృత్తముల నేర్చుకొందురు. అనఁగా భిన్నజాత్యాచారముల నేర్చుకొన నెవరుగాని తలంపరు. కావున రాముఁడు మనుష్యుల కుదాహరణభూతుఁడై నటించెను.

+|| శ్రీ రాముని యుత్తమప్రవృత్తి ప్రభృతులు. ||+

1. సర్వభూతహితచర్య.
2. వేదవిద్యాభ్యాసము.
3. జనుల రంజింపఁజేయు పలుకులు.
4. గజాశ్వరథారోహణాభ్యాసము.
5. ధనుర్వేదపాండిత్యము.
6. పితృశుశ్రూషణనిరతి.
7. స్మితపూర్వకసంభాషణము.
8. కరుణాదృతి.

ఇత్యాదులు రామునకు సహజములుగ నున్న ట్లుండెను. మహాపురుషులక్షణము లన్నియు మూర్తీభవించినవనియే యందఱు తలంచు చుండిరి. ఇంతియకాక శ్రీ రాముని సద్గుణములయం దెల్ల

శ్లో. ప్రామంతః కీర్తిమంత శ్చ సర్వజ్ఞా దీర్ఘదర్శినః.

అను శ్లోకోక్తమైన గుణవితతియందు, “ప్రామంతః” అనునది ‘ప్రమాదాత్ ప్రాప్తాకృత్యచింతాసు లజ్జావంతః’ అని వ్యాఖ్యాత లుపదేశించినసద్గుణమే. అనఁగా మనుష్యవ్యక్తికేఁ బ్రమాదమే లేకుండుట నైజము కాదు. కాన నట్టిది సంభవించినపిదప నిట్టిప్రమాదము చేసితి నని సిగ్గుపడుట. ఇంతకన్న వేఱొకటి యుండఁబోదని నానమ్మకము. ఈశ్లోకార్థమే

సీ. “సకలసద్గుణయుక్తు ధీమాకపరి యొనరించునట్టి ప్రమాదకార్యముఁ దలంచి సిగ్గునొంచుచు”

అని తెనిగింపఁబడినది. ఔరా! వ్యాఖ్యాత లెట్టి యుపదేశమున మనకు దాని యర్థమును దెల్పిరి?

ఎట్టిబుద్ధిమంతుఁడైన నొకప్పుడు ప్రమాదవశమునఁదానొకతప్పుచేసినపుడు పిదప నది తప్పని తాఁ దెలిసికొని దానినే యొప్పుని సిద్ధాంతము చేయఁబూనక సిగ్గుపడఁ దగుననుట దీనినుండి గ్రహింపఁదగిన సద్విషయము. ఇట్టి సకలసద్గుణములు శ్రీరామచంద్రునియందు నైజము లయ్యెను. రాజలక్షణము లన్నియు నొక్కచో వెలసిన ట్లుండెను.

శ్లో. తీక్ష్ణ శ్చైవ మృదు శ్చ స్యాత్కార్యం వీక్ష్య మహిపతిః,

తీక్ష్ణ శ్చైవ మృదు శ్చైవ రాజా భవతి సమృతః.

యస్య ప్రసాదే పద్మా శ్రీ ర్విజయ శ్చ పరాక్రమే,
మృత్యు శ్చ వసతి క్రోధే న్యతేజోమయో హి సః.

అను మనుస్మృత్యుక్తగుణములు క్షత్రియధర్మము లగుట నవి యన్నియు
నీరామచంద్రనియందు నెలకొనియుండె ననుట యొకవిచిత్రవృత్తాంతము కాదు.

కిష్కింధాకాండమునందు రామసుగ్రీవుల సంభాషణమున రామోక్తిగా

“మయా చ య దిదం వాక్య మభిమానా త్సమిరితమ్,

త త్త్వయా హరిశార్దూల! త త్త్వ మి త్యుపధార్యతామ్.

అన్యతం నోక్తపూర్వం మే న చ వత్స్యే కదాచన

ఏత త్తే ప్రతిజానామి సత్యేనైవ చ తే శపే.”

(2 స. ౨౨ శ్లో.)

ఈశ్లోకములు కనుపట్టు. ఆకాలమున సత్యమున కెట్టి ప్రచారము గలదో
కనుగొనవచ్చును. రామావతారఫల మిదియే యని భక్తులు గ్రహింపఁదగు.
“అన్యతం నోక్తపూర్వం మే న చ వత్స్యే కదాచన” అను సూక్తిని మించినది
మఱేముందును? అట్లు వచించినవారినుండి నేర్చుకొనఁదగిన విషయము లెన్నియుం
డవు? ఇట్టి యుత్తమపురుషసూక్తులు ఎన్నియో రామచంద్రనిఘాటల నుండి
నేర్చుకొనఁదగినవి శ్రీరామచంద్రుఁడు పరమపురుషుఁడు కాన నన్నియు లక్ష్య
భూతములే. అట్టిశ్లోకముల నెల్ల నిట వ్రాసి పాఠకులఁ గన్పెట్టఁబూనకవిరమించు
చున్నాఁడను. శ్రీరామచంద్రదివ్యచరిత్రమునందు నంగుళిం జూపి యిది లోపమని
చెప్పఁదగినవిషయము కలదా?

‘వేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్షా ద్ద్రామాయణాత్తనా.’

అను సూక్తి సర్వజనసమ్మత మైనది ఇంతియ కాక,

“చతుర్వింశతिसंख्याका गायत्रीवर्णसंयुताः,

యే శ్లోका స్సంతి తా నత్ర విలిఖామి యథాక్రమమ్.

శ్లోకే చ ప్రతిసాహస్రం ప్రథమే ప్రథమే క్రమాత్,

గాయత్ర్యక్షర మేకైకం స్థాపయామాస వై మునిః.”

అను సూక్తులంబట్టి గట్టిగ నాలోచింప రామాయణము వేదసార మనియు
నిరువదినాల్గువేలశ్లోకములకుఁ బ్రతివేయింటికి నాదియందు గాయత్రీవర్ణము సంఘ
టిత మనియుఁ దెలియ నగు. కొందఱు రామాయణమునుండి వేదమంత్రముల
నన్నింటిని గనఁబఱుపవచ్చునని యందురు. అనఁగా వరుసగనో మఱియెట్లో వేద
మునంతయు దీనినుండి వెలువరించవచ్చునని వారిభావము. అది యంతగా మన
మాదరింపరాదు. ఒకనియమము ననుసరించి “ఇషే త్వేతి” మంత్రవర్ణములఁజూపి
నచో వారు వంద్యులే. నియమములు పలువిధములఁ గల్పించుకొని వేదమంత్రా
క్షరముల నపూర్వక్రమంబునఁ దెలుపఁబూనుట కేవలపక్షపాతము. నియమము
తాత్కాలికపరిణామములఁ బొందునేని అమరకోశమునుండియు నాల్గు వేదములం
జూపవచ్చును. కాఁబట్టి వేదార్థమెట్టిదో యీశ్రీమద్ద్రామాయణార్థ మట్టిదని

చెప్పట న్యాయము. వేదము చతుర్విధపురుషార్థప్రదము. రామాయణ మట్టిదియే. భగవద్గీత హిమావ్రతిపాదితము వేదము. భగవద్గీత హిమావ్రతిపాదితము శ్రీమద్భాగవతము మని గ్రహింపఁదగునని నాభావము. ఈనాభావము న్యాయసమ్మతము గాదేని పెద్దలు నాకుం దెలుపవచ్చు. శిరసా వహించి గ్రహించి మనసునఁ బదిలము చేసికొనియెద.

శ్రీమద్భాగవతము రామచంద్రుఁ డశ్వమేధయాగము చేయఁబూని నప్పటికే యత్కించిచ్చిష్టముగా ముగింపఁబడినట్లు రామాయణమునందే కలదు కదా. శిష్టభాగము రామావతారము సమాప్తి నొందినపిదప విరచితము.

కిష్కింధాకాండమున నలువదియొకటవ సర్గమున

“మేఖలా మత్కలాం చైవ దశార్ణనగరాణ్యపి,

అశ్వవంతీ మవంతీం చ సర్వమే వానుపశ్యత.

౧౦

విదర్భా నృషికాం శైవ రమ్యా ప్తాహిష్టకా నపి,

తథా వంగాః కళింగాం శ్చ కౌశికాం శ్చ సమంతతః.

౧౧

అన్వీత్య దండకారణ్యం సపర్వతనదీగుహం,

నదీం గోదావరీం చైవ సర్వ మేవానుపశ్యత.

౧౨

తథై వాంధ్రాం శ్చ పుండ్రాం శ్చ చోళా న్పాండ్యా న్సకేతలాః.”

అని చెప్పఁబడినది. ఇందే కా వేరీనది మలయపర్వతము తామ్రపర్ణినదియుఁ జెప్పఁ బడినవి.

కిష్కింధాపురమునుండి దక్షిణదిక్కు నకుం బంపఁదలఁచిన యంగదజాంబవ దాంజనేయాదికపులకు సుగ్రీవుఁడు మార్గము నుపదేశించుఘట్టమున నీవిషయము చెప్పఁబడినది. దీనింబట్టి చూడ నాంధ్రాదిదేశము లాకాలమున నున్నట్లు స్పష్టమగును. ‘మాహిష్టకా విదర్భా కళింగా వంగా’ అను శబ్దములను బట్టి కిష్కింధకు దక్షిణమున నీదేశములు కలవా? యనుప్రశ్నము రాకమానదు. వంగ కళింగదేశములు కిష్కింధకుఁ దూర్పున నున్న ట్లిప్పటిస్థితిని బట్టి చెప్పనొప్పును అప్పటి కీదేశములపేరు లేవిగా నుండెనో యేయేదేశ మెట్లెట్లు మార్పునొందెనో యాకాలమున వంగదేశమనఁగా నేదో మనము చెప్పఁజాలము. ఈదేశనామము లంబట్టి రామాయణ మిటీవలనిర్మింపఁబడినదని సిద్ధాంతీకరింపఁబూనుటమాత్రము వెట్టితనము. అప్పటిదేశవిభాగ మిపుడు లేదు. ఆంధ్రదేశ మిపు డెంతవఱకు వ్యాపించియున్నదో కొంతకాలముక్రిందట నెంతవఱకు వ్యాపించియుండెనో యాలోచించినఁ దేటపడును. అక్షజముగానుండును. కొలఁదిశతాబ్దములలో నింతటిమార్పు నొందఁగా నింక నెన్నియో లక్షలసంవత్సరములక్రిందట నున్న దేశములవిభాగ మిప్పటి దేశవిభాగముతోఁ బోల్చి తప్పుగా నున్నదని చెప్ప సాహసించుట సరిశ మార్గము కాదు. మనమూహింపఁజాలనికార్యములను గాలము తుణమాత్రమునఁ

జేయఁజాలును. ప్రయాగము రామాయణకాలమున భరద్వాజాశ్రమముగ నుండెను. మహారణ్యముగా నుండెను. ఇపు డరణ్యముండిన జాడగూడఁ గానరాదే.

రామాయణము రచించినకాలమునఁ గాశీనగరమువర్ణింపఁబడ లేదు. కారణ మేమి? అపు డింత పత్తనములేక శ్రీవిశ్వేశ్వరక్షేత్రవిఖ్యాతినొందియుండె నని యూహింపఁదగియున్నది. ప్రయాగస్థలమున నగర ముండినచో మహారణ్య మని వర్ణింపఁబడునా? కాఁబట్టి యాప్రశ్నముల కవకాశ మే లేదు. ఆంధ్ర దేశముపేరుప సిషత్తులయందుఁ గన్నట్టును. మనుస్మృతియందగపడును. ఆ కాలముననిదియెట్లుండునో తద్దేశవాసులకృత్య మేమో తలంచినఁ దల కంటగించుచున్నది.

‘మేధాంధ్రచంచుమక్షానా మారణ్యపశుహింసనమ్.’

మనుస్మృతికాలమున నాంధ్రులనఁగా నరణ్యవాసులో లేక గ్రామనగరాది నివాసులో లేటపడును. ద్రావిడులు నిట్టివారే యని యందే చెప్పఁబడినది. వీని నన్నింటిని దలంచినచో దేశము లాకాలమున నున్న స్త్రీకాలమున నుండక వచింప వీలులేనంత మార్పు నొందెనని తోఁచెడిని. కాఁబట్టి కిష్కింధనుండి దక్షిణభాగమున నాపేరులుగల భాగములుండెనని యంగీకరించినచో నష్టము కన్నట్టదు. కాదుకూడదని యేమేమో చెప్పఁ బూనినను సిద్ధాంతము కాఁబోవునదియులేదు. ఊహ లెపుడు నేవిషయమునుగాని తత్త్వముగ నిర్వచింపఁజాలవు. ఎవరికి వారే సంతోషించునంతమాత్రము పనిచేయఁ జాలును.

రామాయణకాలమున దేశవిభాగములు లేకపోలేదు. ఇపు డున్నట్లు మాత్రము లేవు. దండకారణ్యమునం గూడ నందందు మునులుండు తావు లుండెను. వైఖానసు లనఁబడువారు వృక్షమూలముల నివసించుచుండిరి. రామచంద్రుఁ డాయూయిస్థలములను జూచుచు మునుల మొఱు లాలకించుచుఁ బోయి పంచవటీ తీరమున నివసించెను.

అగస్త్యాదిమహర్షులు రాక్షసవధమొనరింప రామభద్రుం బురికొల్పుటయే గాక దివ్యచాపాదిపరికరముల నొసంగిరి. పంచవటీతీరము నివాసార్హ మనియు సూచించిరి. ఆప్రాంత్యముననే ఖరదూషణాదిక్రూరదానవులు కాపుర ముండిరి. వారిబాధలు దుర్భరములుగా నుండెను. మహారణ్య మగుటను, మహర్షులతపశ్శక్తి యమేయమని తెలియుటను ఖరాదులు లోపముద్రాపతి లోనగుమహాత్ములజోలికిఁ బోరైరి. మునితనయులం గొందఱం జంపుటయుఁ గొందఱ బాధించుటయు జరగుచుండెను రావణానుజయగు శూర్పణఖ విచ్చలవిడి నందందు దిరుగుచుండె ను దానిబాధ మఱింత దుర్భర మయ్యెను. ఇట్టి దుర్భరపరితాపము మనుజులకుం గలుగఁగా భగవంతుఁ డవతరింపక యూరకుండ సాధ్యముకాదు. కావున మనుజురూపమున రావణాదిక్రూరరాక్షసవినాశార్థమా నారాయణమూర్తియవతరించెను.

రామచంద్రునిప్రవృత్తిని జూచి నేర్చుకొందగిన విషయము లిన్నియని చెప్పుటకంటె మనుజుఁ డుత్తముఁడు కాఁదగినవాఁ డెట్లుండవలయునో ఆసద్గుణ

ములన్నియు నేర్చుకొనఁదగిన వని వచించుట యుత్తమము. ఏకపత్నీవ్రతాది సకలసద్గుణముల లోకులకు నేర్పఁ దా మనుజుత నొందె ననుట సిద్ధాంతము.

ఇంక రామాయణశ్లోకముల నెత్తి యిట వ్రాసి పెద్ద యుపోధ్వాతమును వ్రాయఁబూనను ఈశ్లోకములు విశేషార్థములు గలవని యాయాస్థలములయందే వివరించితిని. కాన నిట ననవసరముగా నావిషయముల వ్రాయక నాకుఁ దోచిన ముఖ్యవిషయముల వ్రాయఁదలఁచుచున్నాను.

+|| రామాయణకాలము భారతకాలమునకంటె నవీనమా ? ||+

రామాయణకాలము భారతకాలమునకన్నఁ బ్రాచీనము కాదనియు భారత మునఁ గన్పట్టు రామాయణగాథ యిటీవలఁ జేర్పఁబడినదనియు, రామాయణ కాలమున నీఖండమున నాగరికత గలదనియు, భారతకాలమున నదిశూన్యమనియు నొక ప్రతీతి వినఁబడియెడు. ఇంతియకాక భారతమున ననేకవిషయము లిటీవలఁ జేర్పఁబడినవనియు నొకవాదము బయలుపెడలి చాలకాలమైనది. నాకుఁ దోచిన విషయము లీవిషయములకు సమాధానములుగా వ్రాయక వదలుటకు మన సొప్పమిఁ గడంగెదను.

ఆర్యులను నొక తెగగుంపు ఉత్తరమున నెందో యుండి పలుదిక్కులకు వెడలిరనియు నందుఁ గొందఱు దక్షిణమున కరుదెంచిరనియు, వారిద్వారా నాగరికత యీభాగమునఁ గల్గినదనియు హిమాలయదక్షిణభాగమున నున్న భాగముల యందలి నాగరికత ఆగుంపుద్వారా కలిగెననియు నొకవాదధ్వని శ్రవణమార్గ మును జొచ్చుచున్నది. తలతోఁక లేని యీవాదమునకు సమాధానము చెప్పుటయా మానుటయా యన్న మానుటయే మేలని తోచెడిని. అయినను బుద్ధి చపలస్వభావము గలది. కాన నాలుగుమాటలు వ్రాయఁబూనెద. అది సమాధానమయిననుగావచ్చును, గాకున్నను గాకపోవచ్చును. అట్లే యాక్షేపముగూడ యుక్తమో కాదో యేదో యొకటికావచ్చును. కాఁబట్టి యీరెండును ఒక్కరీతిగ నేయుండును.

+|| ఆర్యు లొకగుంపుగా నుండిరా ? ||+

హిమాలయప్రాంతభూముల నెందో యొకమహిభాగమున నార్యులను తెగవా రుండిరి అనుమాట విన్నతోడనే నవ్వు పొంగి పొరలి రాకమానదు. ఆర్యులను వారెవరు? ఏలోకమునుండి వచ్చిరి? పుట్టుకతో నార్యులైరా? లేక కొంతకాలమున కా? దేనిని బట్టి యీవిధము దృఢపడును? అను ప్రశ్నములు మన సునఁ దట్టక మానవు. వెట్టిమొట్టిగా నేదో యొకసమాధాన మూహాలపై నూహలతో రాకమానదు. అది సిద్ధాంతమగునా? కానేరదు. వారు చెప్పినమాటల నూఁకొట్టుచు స్థాణుత్వము నొందిన నది సిద్ధాంతమగునేమో కాని యిందుక నోరుకదలించిన నది పరుగెత్తిపోవును. వేదములనుండియు వేదాంతములనుండియు స్మృతులనుండియుఁ బురాణములనుండియు వారికి వలసినభాగము లుదాహ

రింపఁబడునుగాని వారివాదమును నిరసించునవిమాత్రము ప్రక్షిప్తములనఁబడును. ఇట్టి యవకతవకయనఁ జెల్లు వాదమునకు సమాధానమేమి? వృథా కాలహారణమే. అట్లని యూరకుండ నగునా? తగదుకదా!

+ ❧ ఆర్యులు. ❧ +

1. హిమాలయప్రాంతముల నెందో యొకకొంతకాల ముండి యందుఁ గొందఱు తిండిపోతురామన్నలు దక్షిణభాగమునకు బయలుదేరిరి. ఇంతకన్న వెట్టి ప్రసంగ ముండదు. 2. ఆకాలమున నీదక్షిణభాగముల రాక్షసాచారములు గలిగినవనుజు లుండిరి. ఇంతకంటె నసంగతప్రసంగము లేనేలేదు. 3. అప్పుడగస్త్యుఁ డనునార్యుఁ డీదేశమునకు వచ్చెను. దీనికిఁగారణమైన స్కాందపురాణకథ యబద్ధమఁట. అగస్త్యముని రాకమాత్రము నిశ్చయ మఁట ఇంతకన్నఁ దలచిక్కగలదా? ఒకగ్రంథము ప్రమాణమైనచో నందుఁ గొన్నిభాగములు కావా? అట్టి వాదమున న్యాయ ముండునా? దానికిఁ గాలూన నవకాశమైనఁ గలదా? అగస్త్యముని దక్షిణభాగమునకు వచ్చినపు డీప్రాంత్యముల నెట్టివనుజు లుండిరి? మహర్షులుండినట్లు ప్రమాణములు లేవా? అవిప్రమాణములు కాక జల్పితములై సహో నన్నియు నట్టివే యన్నఁ దప్పిండునా?

❧ { భారతకాలమున దేశ మెట్లుండెను? దండకారణ్య }
 ❧ { భూభాగస్థితి యెట్టిది? రామాయణకాలమున } ❧
 నవియెట్లున్నవి?

అని యించుక విచారితము. ధార్మరాష్ట్రులు పాండుపుత్రులు కలిసి హస్తినాపురమునఁ గొలఁది కాలముండిరి. వారలకుఁ గలహములు పొసఁగెను. దుర్యోధనాదులప్రక్క దుష్టులు పలువురుచేరిరి. విదురాదులు పాండుపక్షపాతులే. అనఁగా ధర్మపక్షపాతులు. రాజగు ధృతరాష్ట్రుఁ డంగహీనుఁడు. కాఁబట్టి కొడుకుమాటను దిరస్కరింపఁజాలక విదురాదుల యాశయమును వీటిఁబుచ్చ నూహింపక త్రిశంకు స్వర్గముగా నుండెను. కాని పాండుసూనుల తేమమును మాత్రము కోరుచుఁ బాండురాజు మృతికై వగచుచుండెనని చెప్పుటలో జంకవలసిన యవసరము కానరాదు కొడుకున కీవార్త మనస్సునఁదోఁచెను. పాండుపుత్రులు హస్తినాపురమున నున్న భీష్మాదికురువృద్ధులు విదురాదిమంత్రులు పాండుసూనుపక్షపాతులు కాఁబట్టి వారి కొకకీడు చేయు వలనుపడదని నిశ్చయించుకొనెను. శకునిప్రభృతి దుష్టమిత్ర బృందమును గూడి మంతనము నల్పెను. ఊగువెడలించుట యుక్తమని తీర్మానించుకొనెను. వారాణసీనగరము హృష్టపుష్టజనాకీర్ణము. అందుఁ బాండుపుత్రులకు వసతిఁ గల్పించి యందుంచినఁ దాఁ జేయఁబూనిన కీడు వారికిఁ దాఁకునని యాతని యూహ. కాఁబట్టి తండ్రితో ధర్మరాజాదులను గాళీనగరమున నుంచుట యుక్తమని తెల్పెను. వీరందఱ తొకచో నుండుటకన్న భిన్నస్థలముల నుండుట కొంత

మేలే యని యాజనుమాంధుఁ డంగీకరించెను. కాని కొడుకు చేయనున్న దుడుకుఁ దనము నెఱుంగఁడు. ఈఘట్టమున భారతమునఁ గాశీవిషయమెట్లున్నదో చూడుఁడు.

ఆదిపర్వము - ౧౪౩ అధ్యాయము.

ధృతరాష్ట్రః. మ మైతే పురుషా నిత్యం కథయంతి పునః పునః,

రమణీయతమం లోకే నగరం వాతణావతమ్. ౧

తే తాత! యది మన్యధ్వ ముత్సవం వాతణావతే,

సగణా స్సాన్వయా శ్చైవ విహతధ్వం యథామరాః. ౨

బ్రాహ్మణేభ్య శ్చ రత్నాని గాయత్రేభ్య శ్చ సత్వశః,

ప్రయచ్ఛధ్వం యథాకౌమం దేవా ఇవ నువత్ససః. ౩

హృష్టపుష్టజనాకీర్ణమై కాశీనగర ముండెనని యీ ప్రమాణములనుండి తేలును. రామాయణమునఁ గాశీనగరము ప్రస్తావమే లేదు. కాని

యాని త్వత్తీరవాసీని దై వతాని వసంతి చ,

తాని సర్వాణి యత్యైమి తీర్థా న్యాయతనాని చ. (అయో. ౫౨. స. ౯౦. శ్లో.)

తీర్థాని మణికర్ణికాదీని ఆయతనాని కాశ్యాదీని అనిగోవిందరాజులు. తీర్థాని ప్ర యాగాదీని ఆయతనాని కాశ్యాదీని అని తీర్థులు వ్రాసిరి.

ప్రయాగకాశీస్థలములు పెద్దనగరములై యుండినట్లు చెప్ప నవకాశము కలదా? ప్రయాగవిషయమై రామాయణాయోధ్యాకాండమున నేఁబడినాల్గవ సర్గమునందు

యథా క్షేమేణ గచ్ఛన్ పశ్యం శ్చ వివిధాన్ ద్రుమాన్,

నిష్పత్తమాత్రే దివసే రామ స్సౌమిత్రి మబ్రవీత్. ౪

ప్రయాగ మభితః పశ్య స్సౌమిత్రే! ధూమ మున్నతమ్,

అగ్నే ర్భగవతః కేతుం మన్యే సన్నిహితో మునిః. ౫

నూనం ప్రాప్తా స్తన్ సభేదం గంగాయమునయో ర్వయం,

తథా హి హ్రూయతే శబ్దో వారిణో వారిఘట్టితః. ౬

దారుణి పరిభిన్నాని వనజై రుపజీవిభిః,

భరద్వాజాశ్రమే చైతే దృశ్యంతే వివిధా ద్రుమాః. ౭

వీనింబట్టి గట్టిగా నాలోచింప నాకాలమునఁ బ్రయాగమున భరద్వాజాశ్రమ ముండెననియు, దట్టముగ వృక్షము లుండెననియు, నాటవికులు ఛేదించిన వృక్ష ములు పడియున్నవనియుఁ దేలక మానదు. అనఁగా నరణ్యమధ్యమభాగమున భర ద్వాజాశ్రమ మున్నట్లు స్పష్టము.

భారతకాలమున కాప్రాంతమహాభాగములు నగరములతో విరాజిల్లుచుం దుట లేదా? అరణ్యములు గ్రామనగరాదు లగుట సృష్టిసహజము గాని పురము

లరణ్యము లగుట సృష్టివిరుద్ధము. కాబట్టి భారతకాలమునకన్న రామాయణ కాలము ప్రాచీనకాల మనుట స్పష్టము.

చిత్రకూటపరిసరభాగములు మహారణ్యభూయిష్టములని రామాయణమున వర్ణింపఁబడినవి. ఆభూభాగములు నగరమయములై యుండనరణ్యములుగనున్నట్లు వర్ణింపఁబడియె ననుట హాస్యాస్పదము. స్వభావవిరుద్ధము. భారతకాలమున నా భాగము లరణ్యములుగ నున్న ట్లూహింప వీలు లేదుకదా.

రామచంద్రుడు గుహుని వదలి గంగను దాటి దక్షిణతీరమును జేరి లక్ష్మణునితో

“ప్రణష్టజనసంబాధం క్షేత్రరామవిసర్జితం,

విసమం చ ప్రపాతం చ వన మద్య ప్ర వేక్ష్యతి.”

(౫౨. స. ౯౮. శ్లో.)

అని చెప్పెను. గంగాదక్షిణభాగము నిర్మానుష్యమగు నరణ్యమయ మని స్పష్ట మగును.

భరద్వాజముని రామునకుఁ జిత్రకూటమార్గమును దెల్పుచు

“తత్ర యూయం ప్లవం కృత్వా తరతాఽంశుమతీం నదీమ్,

తతో న్యగ్రాధ మాసాద్య మహాంతం హరితచ్ఛదమ్.”

అని తెల్పెను.

తా కాష్ఠసంఘాట మథో చక్రతు స్సుమహాష్టవమ్,

శుష్కై ర్వంశై స్సమాస్తీర్ణ ముశీరైశ్చ సమావృతమ్.

తతో వేతసశాఖా శ్చ జంబూశాఖా శ్చ వీర్యవాక్,

చకార లక్ష్మణ శ్చిత్వా సీతాయా స్సుఖ మాసనమ్.”

ఇట్లు యమునానదిని దాటుటకుఁ దమరే వడవను నిర్మించుకొనుట యెంత పూర్వ కాలపు టాచారమో తెలిసికొనవచ్చును గదా.

వ్రయాగక్షేత్రము మొదలు కిష్కింధానగరమునఱకు మహారణ్యముగా నుండుట రామాయణకాలము. భారతకాలమున నీభాగ మరణ్యమయ మని చెప్ప వీలున్నదియా? దీనింబట్టి యోజించినను రామాయణకాలము భారతకాలమున కన్నఁ బ్రాచీనమని తేలకపోదు.

దండకారణ్యమునఁ బ్రాచీనసృష్టినిం దెలుపునట్టి ప్రాణికోటి యుండినట్లు రామాయణము తెలుపును. ఇంచుకే నాగరికత లేనివారుగ నున్నట్లు స్పష్ట మగును.

“వివృద్ధ మశిరోగ్రీవం కబంధ ముదరే ముఖమ్,

రోమభిర్నిచితై స్తీక్ష్ణై ర్మహాగిరి మివోచ్ఛ్రితమ్.

నీలమేఘనిభం రాద్రం మేఘస్తనితనిస్వనమ్,

అగ్నిజ్వాలానికాశేన లలాటస్థేన దీప్యతా.

మహాపక్షేణ పింగేన విపులేనాఽఽయతేన చ,
ఏకే నోతసి ఘోరేణ నయనే నాశుదర్శినా.

మహాదంష్ట్రోపపన్నం తం తేలిహానం మహాముఖమ్,”

(ఆరణ్య. ౭౯. స.)

అని కబంధదానవరూపము వర్ణింపఁబడినది. ఇంతియకాక లంకాపురమున రాక్షసరూపములు నామములు వికృతితను దెలుపును.

“ఏకాక్షీ మేకకర్ణాం చ కర్ణప్రావరణాం తథా,
అకర్ణాం శంకుకర్ణాంచ మస్తకోచ్ఛ్వాసనాసికాం.
అతికాయోత్తమాంగీం చ తనుదీర్ఘశిరోధరాం,
ధ్వస్తకేశీం తథా కేశీం కేశకంబళధారిణీం.

లంబకర్ణలలాటాం చ లంబోదతపయోధరాం,

లంబోష్ఠీం చుబుకోష్ఠీం చ లంబాస్యాం లంబజానుకామ్.”

(సుందర. ౧౭. స.)

ఇట్టి రూపములుగలవారు పెక్కుమంది యాకాలమునఁ గన్పట్టుచుండినట్లు చెప్పఁబడినది. ఈలాటిసృష్టి ప్రాచీనకాలమును దెలుపదా? భారతకాలమున నిట్టి వారు కలరా ?

+ ❧ యుద్ధములు. ❧ +

రామాయణకాలమున వ్యూహాదిచమత్కృతులు లేక గుంపులు గుంపులుగాఁ గొందఱు రాక్షసులు తమయధిపతితోఁగూడిపోవుటయు, విచ్ఛలవిడి యుద్ధ మొనరించుటయు, మాయాయుద్ధము చేయుటయు, శిలావర్షమును గురిపించుటయు, నదృశ్యులై యుద్ధముచేయుటయు, నాభిచారికహోమములు చేసి దారుణ యుద్ధములు చేయుటయు నాచారములై యుండెను.

భారతకాలమున వ్యూహాదిచమత్కృతులుగలిగి సేనాధిపతి చెప్పినచొప్పున నందఱును బ్రవర్తించుచు నెక్కటికయ్య మొనరించుచు నాయుధములతోఁ బోరాడుచు మధ్యాహ్నకాలమునఁ గొన్నిముహూర్తములుపోరుమానుచు సాయంకాలమున విడుదుల కేగుచు యుద్ధముచేయు నాచారము లుండెను. ఇంతియకాక గదాయుద్ధమున నాభికిఁ గ్రిందిభాగమున నొప్పింపరాదను లోనగు నియమము లుండెను. నియమవిరుద్ధముగ యుద్ధ మొనరించినచో నింద గలుగుచుండెను. ఈ యుద్ధము యుద్ధశాస్త్రమున నెన్నియో మార్పులు గలిగి నియమములు పెక్కులు చేయఁబడినట్లగపడును గదా.

రామాయణభారతయుద్ధధర్మముల రెండింటిని బరిశీలించినచో మొదటిది నియమబద్ధము కాని యుద్ధమనియు, రెండవది నియమాదివిహితయుద్ధ మనియుఁ దేటపడును. ఫలితము మొదటిదానికంటె రెండవది నాగరికత గలిగినవా రేర్పఱచిన నియమములు గలదనుటయే కదా.

ఒక రిద్దలు రాక్షసులు మాయాసంగర మొనరింపలేదా? యనుప్రశ్నము రావచ్చును. ఆప్రశ్నమే క్రూరదానవస్వల్పతమసంఖ్యను దెలుపుచుఁ బైప్రశ్నము నకు నుత్తరముఁ దెల్పును. దీనింబట్టి యోజించినను భారతకాల మిప్పటికి సమా సన్నకాలమే యని దృఢపఱచును.

+ఁజి సత్యము. ✽✽

రామాయణకాలమున మనుజులు సత్యపాశై కసంయతాత్ములుగ నుండిరి. భారతకాలమున దానియందుఁ జమత్కృతి యించుక గనుపట్టు. “రాను సత్య పరాక్రమః.” అనువిశేషణము రామాయణమునఁ బెక్కుతావుల నుపయోగింపఁ బడినది కదా! అట్లే భారతమున నుపయోగింపఁబడినదా?

దశరథునికాలపు సత్యవాక్కును ధర్మరాజుకాలపు సత్యవాక్కును బరిశీలిం చిన నెంతయో భేదము కన్పట్టక మానదు. ఏదియుక్త మేది యయుక్త మను ప్రశ్నము వలదు. రెండవది సమీపకాల మనుటను జెప్పక చెప్పుచున్నదనుట నిస్సం శయము.

‘సత్యం బ్రూయా త్ప్రియం బ్రూయా న్న బ్రూయా త్సత్య మప్రియం,
ప్రియం చ నాన్యతం బ్రూయా దేష ధర్మ స్సనాతనః.’

అను ధర్మసూక్తము భారతసత్యమునఁ గన్పట్టు. రామాయణసత్యమున నట్టి మార్పులు లేనట్లే తెలియనగు. చమత్కృతి హెచ్చుట ప్రాచీనకాలలక్షణముకాదు.

+ఁజి లాక్షాగృహనిర్మాణమును బరిశీలింతము. ✽✽

“శణసర్జరసాదీని యాని ద్రవ్యాణి కానిచిత్,
ఆగ్నేయా న్యత సంతీహ తాని తత్ర ప్రదాపయ.
సర్పిస్తైలవసాభి శ్చ లాక్షయా చా ప్యనల్పయా,
మృత్తికాం మిశ్రయిత్వా తం లేపం కుడ్యేషు దాపయ.
శణం తైలం ఘృతం చై వ జతుదారూణి చై వ హి,
తస్మి న్వేత్త ని సర్వాణి నిక్షిపేథా స్సమంతతః
యథా చ త న్నపశ్యేరన్ పరీక్షంతోఽపి పాండవాః,
ఆగ్నేయ మితి తత్కార్య మితి చాన్యేఽపి మానవాః.

... ..

జ్ఞాత్వా చ తాన్ సువిశ్వస్తాన్ శయానా నకుతోభయాన్,
అగ్ని స్త్వయా తతో దేయో ద్వారత స్త్వయే వేశ్మనః.
దహ్యామానే స్వకే గేహే దగ్ధా ఇతి తతో జనాః,
న గర్హయేయ రస్తా నై వ పాండవార్థాయ కర్హిచిత్ ”

(ఆది. ౧౪౪. ఆ.)

ఇట్టి కృత్రిమోపాయములు రామాయణకాలమునఁ గలవా? మాయాసీ తాదిసందర్భనాదులు లేవా? యన్న నీరెండింటికిం గలతారతమ్య మూహించి నచోఁ గాలభేదము బుద్ధిమంతులకుఁ దట్టక మానదు.

“పారేషు వినివృత్తేషు విదుర స్సర్వధర్మవిత్,
బోధయన్ పాండవశ్రేష్ఠ మిదం వచన మబ్రవీత్.

*ప్రాజ్ఞః ప్రాజ్ఞప్రలాపజ్ఞః ప్రలాపజ్ఞ మిదం వచః,

ప్రాజ్ఞః ప్రాజ్ఞం ప్రలాపజ్ఞః ప్రలాపజ్ఞం వచోఽబ్రవీత్. (భారత. ౧౮౫. అ.)

ఈవిషయమును బరిశీలించిన నీకాలమెంత సమాసన్న కాలమో తెలియం దగు. ఈలాటిభాషాభిజ్ఞుల రామాయణకాలమున నేరికే గలదా? ఇంచుక యోజింపుడు.

“భామం చ బిల మద్వైవ కరవామ స్సుసంవృతమ్,
గూఢోచ్ఛ్వాసా న్న న స్తత్ర హుతాశ స్సంప్రధత్యతి
వసతోఽత్ర యథాచాస్తా న్న బుధ్యేత పురోచనః,
పరో వాపి జనః కశ్చ తథా కార్య మతంద్రితైః.”

(ఆది. ౧౮౬ అ.)

ఇట్టి చమత్కృతిగల కృత్రిమకార్యధురీణుల రామాయణమున గలదా? ఇట్టివిషయముల నెన్నింటినో యెన్నివిధములం దలంచినను భారతకాల మీకాల మునకు సమాసన్న కాల మనియే తోచును.

+ ❧ + బకవధము. ❧ +

ఏకచక్రపురవాసులు ప్రతిదిన మొక్కొక్కరిని బంచుటకుఁ దన యాఁకలి నంతమాత్రమున నడంచుకొనుటకు నచ్చటివారును బకాసురుఁడును నియమము గావించుకొనిరి. ఆరీతిగాఁ గొంతకాలము సాగెను. పాండుతనయులు కుంతియు నం దుండిరి. ఆనాఁడు వారున్న యింటివారి కా నియమమురీతి వంతువచ్చెను. భీముఁడు తదర్థమే తాను బోయి బకునిం జంపెను. ఇదియే కథాసారము. దీనింబట్టి యోజించిన రాక్షసులక్రార్యము కొంత తగ్గినట్లు కొన్ని నియమములకు వారు లోబడి నట్లు కనుఁగొనవచ్చును. ఇట్టి పద్ధతుల రామాయణ కాలిక రాక్షసు లవలంబించి నట్లు కనపట్టునా? బకాదులకన్న ఖరాదిదానవులు క్రూరులు, క్రూరాచారవిహార పరాయణులని కదా కనపట్టును. ఇద్దానిం బట్టి నిష్పక్షపాతముగ నాలోచించిన భారతకాలమున నాగరికత హెచ్చిన దని తెలియఁబడదా?

+ ❧ + జూదము. ❧ +

ప్రభువులు పందెములు పెట్టి జూద మాడుట. దాన రాజ్యముల నోడుట, దానఁ దృప్తి చాలమి భార్యను బందెముగా నుంచుట యను నివి కేవల మనాగ

* ప్రాజ్ఞః బుద్ధిమాన్ ప్రకర్షణ అజ్ఞాః ప్రాజ్ఞాః శశుప్రాయాః మేచ్ఛాః తేషాం ప్రలాపం ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగేన అనిష్పన్నత్వా దర్థానవబోధకం లుప్తాదివికృతవర్ణవ త్పదకదంబనిబద్ధం దేశభాషారూపం వచనం జానా తీతి తథోక్తః విదురః ప్రలాపజ్ఞం మేచ్ఛభాషాభిజ్ఞం యుధిష్ఠిరం ప్రతి ప్రాజ్ఞః ప్రకర్షణ అజానతః ప్రాజ్ఞం ప్రకర్షణ అర్థానాం అనవబోధకం ప్రలాపజ్ఞః ప్రలాపం జానతః ప్రలాపజ్ఞం ప్రలాపజ్ఞాపకం ఏతద్భృశం వచః వచనీయ మిదం వత్సయమాణం వచః అబ్ర వీత్. ఇతి సంబంధః.

రికతను దెల్పును. ఇవి భారతకాలమునఁ గన్పట్టు. రామాయణకాలమున నిట్టివి లేవు. కాఁబట్టి రామాయణకాలము నాగరికతగలకాలముగా నెన్నఁదగియున్నది. దానంజేసి భారతకాలమునకంటెఁ దరువాతిది యేలకాఁగూడదను ప్రశ్నము రాక తప్పదు.

ఈప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పటయన నంతకష్టమైనదికాదు. దుర్యోధనాదుల ప్రయత్నము ధర్మవిరుద్ధమనియు, దీనఁ గులక్షయ మగుననియు విదురాదులు స్పష్టముగఁ దెల్పిరి. భీష్మాదు లీయర్థమునే యంగీకరించిరి. ఇప్పట్టున నీ శ్లోకములు గన్పట్టు.

“శ్లో. ఏవం ప్రవర్తితే ద్యూతే ఘోరే సర్వాపహారిణి,
సర్వసంశయనిర్మోక్తా విదురో వాక్య మబ్రవీత్.
మహారాజ! విజానీహి య త్త్వం వత్సోమి భారత!
ముమూర్షో రాషధ మివ న రోచే తాపి తే శ్రుతమ్.
యద్వై పురా జాతమాత్రో రురావ గోమాయుష ద్విస్వరం పాపచేతాః,
దుర్యోధనో భాతతానాం కులఘ్న స్సోఽయం వ్యక్తం భవతాం కాలహేతుః.
గృహే వసంతం గోమాయుష త్వం వై మోహో న్నబుధ్యసే,
దుర్యోధనస్య రూపేణ శృణు కావ్యాం గిరం మమ.
మధు వై మాధ్వీకో లబ్ధ్వా ప్రపాతం నైవ బుధ్యతే,
ఆరుహ్య తం మజ్జతి నా పతనం వాధిగచ్ఛతి.
సోఽయం మత్తోఽక్షద్యూతేన మధువ న్న పరీక్షతే,
ప్రపాతం బుధ్యతే నైవ వైరం కృత్వా మహారథైః.
విదితం మే మహాప్రాజ్ఞ! భోజే ష్వే వాసమంజసమ్,
పుత్రం సంత్యక్తవాన్ పూర్వం పౌరాణాం హితకామ్యయా.(సభాపర్వము. ౬౧. ఆ.)

ఈఘట్టమునఁ బేర్కొనఁబడిన నీతులం దలంప ద్యూత మాకాలమున నెంతగా నిందింపఁబడినదో యెఱుంగనగు. ఇట్టి యాచారమును దత్పూర్వముండి నట్లు దీనినుండి తెలిసికొనవచ్చు.

+ ❧ మానభంగము. ❧ +

ద్రాపదిని సభలోని కీడ్చి తెచ్చుట యనఁ గేవల మనాగరికత కాదా? యను నదియుఁ బైప్రశ్నమునకుఁ దరువాతిప్రశ్న మనవచ్చు.

దుష్టచతుష్టయమూత్రాంగీకృతమై భీష్మాదికురువృద్ధునిందిత మగు నిది యాకాలమున సర్వజనాంగీకృతమార్గము కాదనియు సభాముఖముననే యాక్షేపింపఁ బడియె ననియుఁ దెలియుచుండఁగాఁ బ్రత్యేకసమాధానము సుసంగతము కాదు.

‘ధి గస్తు నష్టః ఖలు భాతతానాం ధర్మ స్తథా త్మత్రవిదాం చ వృత్తమ్,
యత్ర హ్యతీతాం కురుధర్మవేలాం ప్రేక్షంతి సర్వే కుతవ స్సభాయామ్.(సభా. ౬౨. ఆ.)

అను నీచ్రాపద్యక్తి పై సమాధానమును స్థిరపఱచుట లేదా? ఇట్టి యాచార మా కాలమున వాడుకగా లేదనియు, ధర్మాతిక్రమణము నొనరించిన దుర్యోధనునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము చక్కఁగనే జరిగినదనియు నెఱుంగఁదగు.

దీనింబట్టి యిట్టి యాచారములు గలకాలము చాలప్రాచీనమని తేలుననుట మొండిపట్టు. శూర్పణఖి సేవ్యుఁగాఁ దిరుగుచు రామునిం గామింప దానిముక్కు సెవులు భేదింపఁబడియోఁ గదా! అది క్రూరాచారము కాదా? అట్టి యాచారము గలకాల మింతకంటెఁ బ్రాచీనము కాదన నెట్టి యవకాశము గలదు?. అట్టి శిక్ష భారతకాలమునఁ గానరాదు కదా. కాఁబట్టి యీకథను బురస్కరించుకొని ప్రాచీన నవీనకాలనిర్ణయము చేయ వీలుకాదు. జనసామాన్యచారవ్యవహారాదులం బట్టియే నిర్ణయింపవలయు.

+ ❧ + పురనిర్మాణము. ❧ +

ఇది ప్రాచీననవీనకాలపు టాచారములఁ దెలుపఁజాలు. ఎట్లనః పూర్వకాల మున నగరము నిర్మించినపిదప నందుఁ బ్రవేశించుట యాచారమైనట్లు కనుపట్టు. ఇప్పటివలెఁ దొలుతఁ జిన్నపల్లియలుండి యావల వరుసగా నగరము లగుటలేదు. ఉత్తరకాండమునుండి యీవిషయము తేలును.

విశ్వకర్త తత స్తేషాం రాక్షసానాం మహాభుజః,
నినాసం కారయామాస శక్రస్యే వామరావతీమ్.
దక్షిణ స్యోదధే స్తీరే త్రిక్షాటో నామ పర్వతః,
సువేల ఇతి చా ప్యసో ద్వితీయో రాక్షసేశ్వరాః.
శిఖరే తస్య శైలస్య మధ్యమేఽం బుదసన్నిభే,
శకునై రపి దుష్ప్రాప్తే టంకచ్ఛిన్నచతుర్దిశి.
త్రింశద్యోజనవిస్తీర్ణా శతయోజన మాయతా,
స్వర్ణప్రాకారసంవీతా హేమతోరణసంవృతా.
మయా లంకేతి నగరీ శక్రాజ్ఞప్తేన నిర్మితా,
తస్యాం వసత దుర్ధర్షాః! పుర్యాం రాక్షససత్తమాః!
అమరావతీం సమాసాద్య సేంద్రా ఇం దివౌకసః.

... ..

విశ్వకర్తవచ శ్రుత్వా తత స్తే రాక్షసోత్తమాః,
సహస్రానుచరా గత్వా లంకాం తా మావస స్ఫురీమ్.

(ఉత్తరకాం. ౫. స)

దేవేంద్రునియాజ్ఞరీతి లంకానగరము నిర్మింపఁబడెననియు, మాల్యవత్సు మాలిమాలినామక రాక్షసులు మువ్వురు బ్రహ్మదత్తవరగర్వితులై విశ్వకర్తనుబిలిచి మా కుండఁదగుతావు చూపుమా యన నాతఁడు లంకానగరము తగినదని చెప్పె ననియు, నందు వారు నివసించి రనియు, గొంతకాలమునకు విష్ణువు వారి నోడిం

వఁగా దానిని వదలి భీతులై రసాతలమునకుం బోయిరనియు, ఆనగరము నిర్జనమై యుండెననియు, గుబేరుఁడు విశ్రవసునివలనఁ గలిగి నివాస మడుగ లంకానగరమున నుండు మని చెప్పెననియు, రావణుఁడు సోదరులం గూడి వరగర్వితుఁడై లంకానగరము నాక్రమింపఁ బ్రహస్తుని దూతగాఁ బంపఁగాఁ గుబేరుఁడు ప్రహస్తునితో

దత్తా మ మేయం పిత్రా తు లంకా శూన్యా నిశాచరైః,

నివేశితా చ మే యత్నై ర్దానమానాదిసన్తతైః.

(ఉత్తరకాం. ౧౧. స)

అని చెప్పెననియుఁ గథ కన్నట్టైదు. మఱియు

ఏవ ముక్తో గృహీత్వా తు త ద్వచః పితృగౌరవాత్,

సదాఠపాఠసామాత్య స్సవాహనధనో గతః.

శూన్యా సా నగరీ లంకా త్రింశద్వ్యజన మాయతా

క్షీప్రమే వాభవ ద్ద్రామ! నిర్జనా చాథ నిర్భయా.

... ..

ఏవ ముక్తో దశగ్రీవః ప్రహస్తేన మహాబలః,

వివేశ నగరీం లంకాం సభ్రాతృబలవాహవః.

ధనదేన పరిత్యక్తాం నువిభిక్తమహాపథామ్,

ఆరురోహ స దేవారి స్స్వర్గం దేవాధిపో యథా.

(ఉ. ౧౧ స.)

కుబేరాదులు విడువఁగా నిర్జనమగు నాలంకానగరమును దశగ్రీవుఁడు ప్రవేశించినట్లందే కనఁబడును. ఆవల

ధనేశ్వర స్త్వధ పితృవాక్యగౌరవా న్న్యవేశయ చ్చశివిమలే గిరా పురీమ్,

స్వలంకృతై త్భవనవరై ర్విభూషితాం పురందరః పుర మమరావతీం యథా. (ఉ. ౧౧. స.)

కుబేరుఁడు హిమాలయమున దివ్యభవనాలంకృతమగు నగరము నాక్రమించెననియు నందే కానఁబడును.

ఈవిషయములనుబట్టి చక్కఁగా యోజింప నాకాలమున ముందు శిల్పులు నగరముల మంచితావుల శత్రుదుర్భేద్యములుగ నిర్మించి యుంచుట వానినుచిత రీతి బలవంతులగు వా రాక్రమించుటయు నాచారములుగ నున్నట్లు మనస్సునకుఁ దట్టును. ఇట్టి యాచారము భారతకాలమున నున్నట్లు కన నగునా?

+ఇతి అస్త్రవిద్యాభ్యాసము. ✽✽

రామాయణకాలమున రాజపుత్రులు తండ్రియొద్ద శస్త్రవిద్యాభ్యాసము చేయుట యాచారమైనట్లగపడు. ఆవల సతఁడే యస్త్రముల యథాపుణ్యముగ సంపాదింపఁ గల్గునట్లు చూపట్టు. భారతకాలమున నొకపాఠశాలయు, నందు నిపు ఁడగు గురువు నాతనియొద్దఁ గొంతమంది రాకొమరులు శస్త్రవిద్య నభ్యసించుటయు నాచారముగ నున్నట్లు తెల్లమగు అంతియకాక నానాభూషణురపుత్రులు బ్రహ్మణులు గూడ నాపాఠశాలయందుఁ జేరి విద్యాభ్యాస మొనరించు చుండు

టయుఁ గొంతకాలము కాఁగా వారిని బరీక్షించుటయు, నదిబహుజనసమక్షమున జరుగుటయు నాచార మగుట విస్పష్ట మగు.

కురుకుమారులు కృపాచార్యునొద్ద నస్తవిద్య నభ్యసించుచుండిరి. ఇంతలో ద్రోణాచార్యుఁ డచటికి వచ్చెను. అప్పుడు భీష్ముఁ డాద్రోణునితో

అసజ్యం క్రియతాం చాపం సా ధ్వస్తం ప్రతిపాదయ,
భుంక్తు భోగాన్ భృశం ప్రీతః పూజ్యమానః కురుక్షయే.

కురుకా మస్తీ య ద్విత్తం రాజ్యం చేదం సరాప్రకం,

త్వమేవ పరమో రాజా సర్వే చ కురవ స్తవ,

యచ్చ తే ప్రార్థితం బ్రహ్మ! కృతం త దితి చింత్యతామ్.

దిప్త్యో ప్రాప్తోఽసి విప్రశ్శే! మహా స్తే ౭-నుగ్రహః కృతః.

(ఆది. ౧౩౧. అ.)

అని చెప్పెను.

తత స్సంపూజితో ద్రోణో భీష్మేణ ద్విపదాం వరః,

విశ్రామ మహాతేజాః పూజితః కురువేక్షని.

విశ్రాంతే ౭థ గురౌ తస్మిన్ పాత్రా నాదాయ కౌరవాన్,

శిష్యత్వేన దదౌ భీష్మ వసూని వివిధాని చ.

(ఆది. ౧౩౨. అ.)

ఈశ్లోకార్థములం దలంప నాకాలమున గురుగృహమే పాఠశాలగ నమర శిష్యులందఱు చటికిం బోయి యస్తవిద్య నభ్యసించుచుండుట తేటపడు. కౌరవపాండు నూనుప్రభృతుల యస్తవిద్యాపరీక్షావిషయము నొక్కమాట మనసున నూహించిన నెంత చక్కని యేర్పాటు లప్పు డుండెనో తేటపడక మానవు. ఇట్టి యేర్పాటులు రామాయణకాలమున లేనేలేవు కాఁబట్టి భారతకాలము రామాయణకాలమునకన్నఁ దరువాతినని విస్పష్ట మగు.

దేశవిభాగమునుబట్టియు, అడవులసాంద్రతను బట్టియు, నగరాదినిర్మాణములఁ బట్టియు, జనసామాన్యప్రవృత్తిని బట్టియు విద్యాభ్యాసతత్పరీక్షానియమములం బట్టియు, యుద్ధనియమములం బట్టియు, క్రూరాచారములం బట్టియు, సృష్టివైచిత్రిని బట్టియు, నిట్టి వెన్నియో విషయములం బట్టి యెట్లు లాలోచించినను రామాయణకాలము భారతకాలమునకంటె నతిప్రాచీనమని స్పష్టము కాక పోదు. ఇద్దానిని దృఢపఱచు నుదాహరణముల నీరెండు గ్రంథములనుండి చూపఁబూన నిటఁ జోటు చాలదు. స్థావరీపులాకన్యాయమునఁ గొలఁదివిషయముల స్మరించి వదలితి. బుద్ధిమంతు లాలోచింతురుగాక.

+❧ ఆర్యులు. ❧+

ఆర్యులవిషయమున నాలుగుమాటలు వ్రాయక విరమింప లేఖని యొప్పు కున్నది. ఆర్యులు తరమున నెందో గుంపుగ నుండిరి. ఆకాలమున దక్షిణమున నాటవికు లుండిరి అనునీవాదము నిస్సారము. అంతియెగాక దుస్సారము. రామ

లక్ష్మణులు పంచవటీతీరమునకు వచ్చినపుడు సుందరాకారులగునట్టివారి నంతకు మున్ను కని విని యెఱుంగమి శూర్పణఖ మోహించెననియు, దదాదిగా నాద్యులచ్చటి కనఁగా వింధ్యపర్వతయామ్యభూభాగమునకు రా మొదలిడినని దీనివలనఁ దేటపడుచున్నదనియుఁ జెప్పెడి వాక్యములకుఁ దలతోఁక యనునవి లేవు. ఇది యొక చచ్చువాదము. మహాత్ములు, త్రికాలజ్ఞులు నగు మునివరేణ్యు లెందఱో యందుండిరి. కాన నీలాటి యూహలచే నిట్టి గొప్పవిషయములను సిద్ధాంతము చేయఁబూనుటకంటె సాహసకార్యము వేటొకటి కానరాదు. అట్టిసిద్ధాంతములకు సమాధానము చెప్పఁబూనుటయు నంతకంటె వెట్టితనము. కాన నావిషయమై మిక్కిలి శ్రమించినట్లు వ్రాయక వదలి యింక రామాయణవిషయమై నాలుగు మాటలు వ్రాయఁ దలంచితి.

❧ రామాయణకాలపు భాష. ❧

రామాయణకాలమున జనసామాన్యమునకుఁ దెలిసిన భాష సంస్కృత భాష. సంస్కృతము దేశభాషగా నున్నట్లు గానరాదు. కాని స్త్రీలులోనగువారికిం దప్ప నందఱకు సాధారణముగా సంస్కృతము తెలిసియే యుండెను. బ్రాహ్మణులు సంస్కృతభాషనే తఱచుగ మాటలాడువారు. ఇతరులు సంస్కృతభాష సామాన్యముగాఁ దెలిసినవారేయనవచ్చును. దేశభాషలు లేకపోలేదు. సంస్కృతభాషాజ్ఞానములేనివారు కొలఁదిమందియే. దేశభాషలకంటె సంస్కృతభాష మర్యాదను బొందియుండెను. స్త్రీలు లోనగువారు దేశభాషలనే యెఱింగినవారుగా నుండిరి. సంస్కృతభాషను స్త్రీలుఁ గొంచెమైన నెఱుంగరని చెప్ప వీలులేదు. స్త్రీలు విదుషీమణులుగ నుండిరి. స్త్రీవిద్య మర్యాదను బొందకుండె ననుట కవకాశము లేదు. రాజభాష దేశభాషయే గాని సంస్కృతభాష కాదన నవకాశము గలదు. ఈవిషయము

వాచం చోదాహరిష్యామి మానుషీ మిహ సంస్కృతామ్,

యది వాచం ప్రదాస్యామి ద్విజాతిరివ సంస్కృతామ్.

రావణం శున్యమానా మాం సీతా భీతా భవిష్యతి,

వానస్య విశేషేణ కథం స్యా దభిభాషణం.

అవశ్యమేవ పక్షస్యం మానుషం వాక్య మర్థవత్,

మయా సాంత్యయితం శక్యా నాన్య భేయ మనిందితా (సుం. 30. స. ౧౯. శ్లో.)

అను నీభాగమునుండి యూహింప సాధ్యము. 'సంస్కృతామ్=ప్రయోగసౌష్ఠవ లక్షణసంస్కారయుక్తామ్.' అని గోవిందరాజులు వ్రాసిరి. సంస్కృతాంగీర్వాణాం అని మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసిరి. ఇరువురిభావ మొకటియే. 'అత్రవాక్యస్య మానుషత్వం కోసలదేశవర్తిమనుష్యసంబంధిత్వం వివక్షితం తాదృగావ్యక్తస్యైవ దేవీ పరిచితత్వాత్' అని తిలకవ్యాఖ్యానకర్తలు వ్రాసిరి. గోవిందరాజమహేశ్వరతీర్థ

లెరువు రీట్లు వ్రాయకుండుటం జూడ 'తాదృగావ్యక్తస్యైవ' అనునీయర్థము వారికి సమ్మతము కాదని తోచెడిది. సీతాదేవి జనకరాజాంతఃపురమునఁ బెరిగిన వనితామణి. ఆమెకు సంస్కృతభాషాజ్ఞానము లేదనరాదు. హనుమ సామాన్యదృష్టి నాటోచించి సంస్కృతభాషాజ్ఞానము కలదో లేదో యని సంశయించి మానుష భాషతో మాటలాడిన మేలని యూహించె నని చెప్పినను జెప్పవచ్చు. మొత్తము మీఁద దేశభాషాజ్ఞాన మెల్లరకుం గలిగియుండుట సహజము. సంస్కృతజ్ఞానము దానికన్నఁ దక్కునమంది కుండునని హనుమ యూహించె ననుటలోఁ దప్పేమియుఁ గానరాదు. దేశభాష యొక భాషయే యాకాలమున నున్న ట్లుహింప నవకాశము గలదని కొందఱు అందురు గాని యది యంతగా విశ్వాసార్హమైనది కాదు. ఆకాలమున సాధారణముగా సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మెల్లరకుం గలిగియే యుండెను. కావున నితరజనపదవాసి వచ్చినపుడు నోరుకొట్టుకొని కడుపు చూప నక్కరయుండదు, దేశభాషలు పెక్కు లుండి యుండు ననుటయే సరసము. వ్యాకరణము దేశభాష కుండెనా? యనుప్రశ్నము వెట్టితనమును సూచించును. ఏలన సంస్కృతభాష ప్రాయశః ప్రచారముగ నుండెను. అదియే గౌరవస్థానము నధిష్ఠించెను. తక్కుభాషలు దేశగౌరవప్రదర్శనార్థ ముండియుండనని యూహించుట మంచిది. కాఁబట్టియే హనుమంతుఁడు సంస్కృతభాషతో మాటలాడిన వానరుఁ డిట్లు మాటలాడుట సంగతముకాదు. కాఁబట్టి వీఁడు రాక్షసుఁడే యగునని సీత శంకించునని తలంచి "మానుషం వాక్య మర్థవత్" అని యూహించి యర్థము చక్కఁగా నగునట్లు దేశభాషతో మాటలాడెను. కోసలదేశభాష యాకాలమున నేది యుండెనో యాభాషతోఁ దనభాషమును బవమానతనయఁడు తెలిపెను. కిష్కింధకుఁ గోసలదేశము కడంగడు దూరము. ఆ శభాష హనుమ కెట్లు తెలిసియుండెను. అనుటకు ప్రశ్నము. హనుమ దాదులవిషయమున నిట్టి ప్రశ్నములు బ్రహ్మాస్త్రములవలెఁ బ్రయోగింపరాదు.

సీతకు సంస్కృతభాషాపాండిత్యము కలదనియే చెప్పవలయు. సీతకే కాక లంకానగరమున నుండు రాక్షసస్త్రీలకుం గూడ గీర్వాణభాష వచ్చియుండును. కాఁబట్టియే సీతతో మాటలాడఁ గల్గిరి. ఇవి యన్నియు సూహించినచో నించు మించుగా దేశభాషవలె గీర్వాణభాష యాకాలమున జనసామాన్యమునకుఁ దెలిసియుండెననియు, దేశభాషలు గౌరవస్థానము నాక్రమింపఁజాలక యుండె ననియుఁ దేటపడును. స్త్రీశూద్రాదులకుఁ బ్రాకృతాదిషడ్భాషాజ్ఞానము కలిగి యుండె ననుటయు స్పష్టమగు. ఏదోయొకరీతిగా దేశభాష లుండియేయుండును గాని మరియున నందియుండె ననుట సంశయాస్పదమే యని నాయూహ. ఈనా యూహ సరియైనది కాదన్నను జిత్ర ముండదు.

+ఇ విద్యాపఠనము, వ్రాత, ✽

వేదవేదాంగాదివిద్యలు, సంగీతాదికళలు గ్రంథరూపముననుండక యొకరి

నుండి యొకరు నేర్చుకొనుటయు, నందున నవి నశింపక నిలిచియుండుయుఁ గలిగె ననుట యసంగతప్రసంగముకాదు వ్రాతలేనే లేదనువాదమున నేఁ జేరఁగల్గినంత బుద్ధిమంతుఁడను గాను. వ్రాత చాల తక్కువ యనవచ్చు. భూదానాదులు తామ్రాదిపత్రములపైఁ జెక్కఁబడుచుండెను. అక్షరములే యాకాలమున లేవు. అనువాదము మాత్రము హఠవాదము.

“రామనామాంకితం చేదం పశ్య దే న్యంగులీయకమ్!,

ప్రత్యయార్థం త వాసితం తేన ద త్తం మహాత్మ నా.

సమాశ్వసిహి భద్రం తే క్షీణదుఃఖఫలా హ్యసి,

గృహీత్వా ప్రేక్షమాణా సా భర్తుః కథవిభూషితమ్

భర్తార మివ సంప్రాప్తా జానకీ మదితాఽభవత్.”

(సుల. 3౬. ౪.)

అక్షరములే లేకపోయినచో రామనామాంకితత్వము సంభవించునా? “రామ” అను రెండక్షరములు చెక్కఁబడియున్న యుంగరమని కాదా దీని యర్థము? అక్షరశూన్యముగా నావేరు నిమిడించుట యెట్లొ తెలియరాకున్నది. రత్నములనే ఆగుర్తు కనఁబడునట్లు చేయఁబడినదని కొందఱు వైశ్లోకమున కర్థము చెప్పుదురు. కాని రత్నములనే ‘రామ’ యను వర్ణములు కనఁబడునట్లు చేయుట యనఁగా నక్షరము లున్నవనియే స్ఫురించును గదా. ఇక నాయర్థమున స్వారస్య మే మున్నది? మఱికొందఱు రామాయణము జరగిన చాలకాలమునకు వాల్మీకి రామాయణమును రచించి యాకాలమున నక్షరము లున్నందున నవాని నాకాల మున నున్నట్లు చెప్పెను గాని రామాయణకాలమునమాత్రము లేవని చెప్పుదురు. ఔరా! ఏమి వీరిచమత్కారము. అప్పుడు రామాయణ మంతయు నబద్ధమే కావచ్చును. కుశలవ్రలచే నశ్వమేధయజ్ఞ కాలమున రామాయణము వాల్మీకి చదివించె నన్నమాటయు శిష్టభాగమును దర్వాతఁ జేసెనన్న సూక్తియు వ్యర్థములు కావలసివచ్చును. ఆమహాత్ములనే మీరిట్లు చెప్పుటకు హేతు వేమని ప్రశ్నించిన నలుదిక్కులు చూడక యేమి చెప్పఁగలరు. స్వప్నమున మాతాతలు చెప్పిరని సమాధాన మిడుదురా? కాఁబట్టి యిట్టి కుయుక్తులతో నేవిషయము సిద్ధాంతము కాఁజాలదు.

మఱికొందఱు త్రికాలవేత్తలు హనుమంతునిఁ బంపునపుడు పత్రిక వ్రాసి యాయకపోవుటయే యాకాలమున నక్షరములు లేవనుటకు దృష్టాంతమని చేతులు త్రిప్పి త్రిప్పి చెప్పుదురు. పత్రిక వ్రాసియిచ్చిన రాక్షసులు కనుఁగొనిరేని గుట్టు బయలుపడును గాన నీయభిజ్ఞానముచే నీవు నాదూతవని నీతయెఱుంగును గాఁబట్టి దీనిఁ బదిలముగఁ గొనిపోవ్మా యని హనుమతో రాముఁడు చెప్పి యుండునని యేల తలంపఁగూడదని యడిగిన వారేమియు సమాధానము చెప్పఁజాలక మినుక రింపవలసివచ్చును. కాఁబట్టి యిట్టి యూహల కవకాశమియక, మనకుఁ దోచినవే గొప్పవిషయముల సిద్ధాంతము చేయఁజాలునని భ్రమపడక ప్రాచీనగ్రంథము

లయం దుండిన భక్తివిశ్వాసములఁ జెడఁగొట్టఁ గంకణము కట్టుకొనక, యితరులు నవ్వుదు రేమో యని సందేహముఁ బూని యూరకుండుటయే వారికి గౌరవము.

✽ ఆటవికులు, వారిమర్యాదలు. ✽

అరణ్యములు తఱచుగా నుండుటం జేసి రాజు లాటవికులలో నొక్కని రాజుగ నేర్పఱచి యాతనినుండి మధ్యాదిపదార్థములు కప్పముగా గ్రహించు చుండిరి. వా రనాగరికు లన వీలులేదు. మర్యాదలు వారికిఁ జక్కఁగాఁ దెలిసి యుండెను. ఈవిషయము రాముఁడు గుహుని జూచుఘట్టమువలనఁ దెలియనగు.

రాముఁడు తన దేశముం జొచ్చుటను విని గుహుఁడు వృద్ధుల సమాత్యులం గూడి రామునిం జూడఁబోవ రాముఁ డాతనికి నెదురుగఁ బోవ నానిషాదాధిపతి రాముం గొఁగిలించుకొనియెను. ఈపట్టున నిట్లున్నది.

“తి మా ర్త స్సంపరిష్వజ్య గుహో రాఘవ మబ్రవీత్.

యథాఽయోధ్యా త థేయం తే రామ! కింకరవాణీ తే,

ఈదృశం హి మహాబాహో! కః ప్రాప్స్యి త్యతిథిం ప్రియం.

తతో గుణవ దన్నాశ్య ముపాదాయ పృథగ్విధం,

అర్ఘ్యం హోపానయ త్త్రిప్రం వాక్యం చేద మువాచ హ.

స్వాగతం తే మహాబాహో! త వేయ మఖిలా మహీ,

వయం ప్రేష్యా భవాన్ భర్తా సాధు రాజ్యం ప్రకాశి నః.

భక్ష్యం భోజ్యం చ వేయం చ లేహ్యం చేద ముపస్థితం,

శయనాని చ ముఖ్యాని వాజినాం ఖాదనం చ శే”.

(ఆ. ౫౦. ౮)

ఈవిషయమును బట్టి చక్కఁగా నాలోచింప నాకాలమునఁ దొలుదొలుత మిత్ర బంధుసందర్శనము కాఁగా నాలింగన మొనర్చుట యాచారమై యున్నట్టు కను పట్టు. ఆవల సర్వస్వపాద్యాదు లనియు స్పష్టమగు. ప్రియవాక్యములు పలుకు టయే గాక యారీతిఁ బ్రసర్తించుటయు నుండునట్లు సిద్ధాంత మగును. భక్ష్య మనఁగాఁ గూర మొదలగునవి, భోజ్యమనఁగా నన్నము, వేయమనఁగా పానకాది కము, లేహ్యమనఁగా రసాయనాదికము. ఈయాహారమే చతుర్విధాహార మనఁ బడు. పిండివంటలు లోనగునవి భక్ష్యశబ్దవాచ్యాహారములోఁ జేరును. పానకాదు లనఁగా, పంచదారపానకము కాదు. వైద్యశాస్త్రప్రతిపాదితా నేకారోగ్యకరవస్తు వులం గలిసినది. లేహ్యమనఁగా పలచనగా నున్న యాహారవస్తు వ్రాతము. పులుసు లోనగునవి యిందుఁ జేరును. ఇట్టి యాహార మాకాలమున మనుష్యప్రీతికరమని తోఁచును గదా. ఇట్టి చతుర్విధాహారములం దెచ్చితి నివిగో ఆపదార్థములని గుహుఁడు విన్నవించెను. గుఱ్ఱముల కాహారము సిద్ధపఱచితి నని మనవి చేసెను. మఱియు శయనార్హాసనము లివిగో పరిగ్రహింపుమా! యని ప్రార్థించెను. ఆకాలపు మర్యాద లిట్టివని గ్రహింపఁదగును.

‘అశ్వానాం ప్రతిపానం చ ఖాదనం చైవ సోఽన్వశాత్.’ (అ. ౫౦. స.)

గుఱ్ఱములకు గడ్డి, ప్రతిపాన మనఁగా క్షీరములో నగునవియునిండు. అని గుహఁడు తనసేవకుల కాఙ్గ యిడెను. దీన నాకాలమున గుఱ్ఱములకు బడలిక లుడుగఁ బాలు త్రావు నాచార మున్నట్లు తెలిసికొనవచ్చును.

+|| ప్రజాప్రభుసంబంధము. ||+

ఆకాలమునఁ బ్రజలకును బ్రభువులకు నెట్టి సంబంధములు గలవో యను నది విచారింపఁదగిన విషయము. రాముఁ డడవికిఁ బోవుచుఁ దన దేశము గడచి పోవుచుండఁగా జనులు రాముఁడు వినునట్లు

శ్లో ‘రాజానం ధి గ్దశరథం కామస్య వశ మాస్థితం,
హా నృశంసాఽద్య కై కేయా పాపా పాపానుబంధినీ,
తీక్ష్ణసంభిన్నమర్యాదా తీక్ష్ణకర్తణి వ త్తతే.
యా పుత్ర మీదృశం రాజ్ఞః ప్రవాసయతి ధార్మికమ్,
వనవాసే మహాప్రాజ్ఞం సానుక్రోశం జితేంద్రియం.
కథం నామ మహాభాగా సీతా జనకనందినీ,
సదా ముఖే వ్యభిరతా దుఃఖా న్యనుభవిష్యతి.
అహో దశరథో రాజా నిస్సేహ స్వసుతం ప్రియం,
ప్రజానా మనఘం రామం పరిత్యక్తు మిహేచ్ఛతి.
ఏతా వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినాం,
శృణ్వ న్నతియయా వీరః కోసలాఽ కోసలేశ్వరః.’

(అ. ౪౯. స)

ఇట్లు పలికిరి దీనిచే రామునియందుఁ బ్రజలకుం గల యనురాగము తేటపడు. చాటుచాటున గొణుగుకొనక రాముఁడు వినుచుండ దశరథు నాక్షేపించిరి. రాజు నందున్న దోషముల వెలిపుచ్చిరి. ఎన్ని సద్గుణము లున్నను దుర్గుణముల నడంపం జాల వనునీతి యిట గ్రహింపఁదగు.

రామచంద్రుఁడు పల్లెటూరులు దాటి పోవునపుడు కన్నీరునించుచు దాన నేత్రము లెఱ్ఱవాఱఁగా హస్త మెత్తి ప్రజల సంబోధించి

‘అనుక్రోశో దయా చైవ యథార్హం మయి విః కృతః,
చిరం దుఃఖస్య పాపీ యో గమ్యతా మథసిద్ధయే.’

(అ. ౫౦ స.)

నాప్రజలారా! న న్నాదరించితిరి. ఆరీతి దయమెయి నన్ను గారవించితిరి. నన్నుఁ జూచుటవలన మీకుఁ బెనువగ గల్గును. కాన నింక మీపనులకుఁ బొండు. అని ప్రార్థించెను.

తన ప్రజలను వదలిపోవుట రాజుల కాకాలమున నెంత కష్టముగఁ దోచు చుండెనో విస్పష్ట మగును. ప్రజలును

‘విలపంతో నరా ఘోరం వృతిష్ఠంత క్వచి త్క్వచిత్.’

కన్నీరు మున్నీరు కాఁగా దుఃఖించుచు నిలువఁబడి రఁట. ఔరా! ఆకాలపు రాజ ప్రజాసంబంధ మెంతదృఢతమ మైనదియో తెలిసెను గదా.

+|| ఇత్వోకువంశము, వారి దేవేదము ? ||+

రామునిది ఋగ్వేదమని కొందఱు, యజుర్వేదమని కొందఱు, ఈరెండును గానే కావు సామవేదమని కొందఱును గంతశోషముగా నుద్ఘోషించుచుందురు. ఏ వేదమైన నేమి యనుమాట యటుండ నిండు. ఏ వేదము వీరు తొలుదొలుతఁ బఠించునదియని విచారించుట యధిక ప్రసంగముకాదు. ఈవిషయము బాలకాండమునఁ బదునాల్గవ సర్గమునఁ జెప్పఁబడిన యీశ్లోకమునుండి సిద్ధాంత మగును.

‘సచిత్యో రాజసింహస్య సంచితః కుశలై ర్ద్వితైః,

గరుడో రుక్తపక్షో వై త్రిగుణో మష్టదశాత్తకః.’

(౨౭. శ్లో.)

‘ఉచ్యతే-త్రిగుణత్వక్తే పంచదశాత్తకత్వం ప్రతీయతే. తైత్తిరీయకే పంచచితయో’ భవంతీతి విధానాత్, త దిదం వాజసనేయకపక్షావలంబనం ద్యోతయితు మష్టదశాత్తకత్వోక్తిః.

అని గోవిందరాజులు వ్రాసిరి.

సీ ‘నేర్పఱులొ మేదినీపతి యాజమల్ శాస్త్రోక్తరీతి నాస్థానమును ద

గంగ నిర్మింపఁగ ♦ గరుడాకృతిని మీటి కనకపక్షంబులఁ ♦ గ్రాలి యాఱు

ప్రస్తావములకన్న ♦ భావింపఁ ద్రిగుణమై యష్టదశాత్తకమై చెలంగె

జననాథుఁ డతఁడు వాజసనేయశాఖను జేరి యుండుట ♦ నట్లు చేయఁబడియె

నవ్యానియందు శాస్త్రానుసారంబుగ నాయాయదివిజాల ♦ కర్తములగు

తే పశువులు భుజంగమమ్ములఁ ♦ బతులును ని, యుక్తములయి కనుంగొన ♦ నొప్పి యుండె

వాని విధియించు తఱి రాఁగ ♦ వాజిమేధ, మునకుఁగా విధి నిర్ణయించిన హయంబు.’

అని తెనుఁగున వ్యాఖ్యానార్థము స్పష్టమగునట్లు వ్రాయఁబడినది.

ఈపై ప్రమాణమును బట్టి రామచంద్రునిది శుక్లయజుర్వేదమని తేట పడినది

‘యజుర్వేదవినీత శ్చ వేదవిద్భి స్సుపూజితః,

ధనుర్వేదే చ వేదేషు వేదాంగేషు చ నిష్ఠితః’

(సుం. ౩౫. స. ౧౩. శ్లో.)

‘వేదేషు యజుర్వ్యతిరిక్తవేదేషు, అనేన స్వస్య యజుర్వేదత్వమ్ నూచితమ్’

అని గోవిందరాజులు. యజుస్సనఁగాఁ గృష్ణయజుర్వేదమా, శుక్లయజుర్వేద మా యన్న సందేహ మశ్వమేధయాగవిషయమునుండియే తెలెను.

వ్యాఖ్యానకర్తలే యీవిషయము వ్రాయక యూరకున్నచో నెవరెట్లు గంతులు వై చినను జెల్లుచుండును. వాజసనేయకపక్షావలంబుల కశ్వమేధమునఁ బదునెనిమిది చితులని శ్రుతి యుద్బోధించుట నెఱింగి మహాత్ములు గాన వ్యాఖ్యా

తలు వ్రాసిరి. అంతయే కాని తోచినట్లు కాదు. కృష్ణయజుశ్శాఖావలంబులకుఁ బదునేను సంఖ్యయని వేదము శాసించును. కావున రాముఁడు శుక్లయజుశ్శాఖగల వాఁడనునది సిద్ధాంతము. ఈసిద్ధాంతము స్వేచ్ఛాప్రవక్తల వాక్కులను బంధింపక మానదు. కాశ్యపగోత్రమని కొందఱును, వసిష్ఠగోత్రమని కొందఱును, గౌతమగోత్రమని కొందఱు రామునిగోత్ర మనుచున్నారు. రామాయణమునుండి యీ విషయము స్పష్టముగా సిద్ధాంతము చేయ వీలులేదు.

+|| రామాయణమునుండి వేదములను ముక్కుకుఁ ద్రాడు గట్టి లాగవచ్చునా? ||+

ఇక్కాలమునఁ గొందఱు పుణ్యజనులు రామాయణమునుండి వేదత్రయము నేర్పఱుపవచ్చుననియు, దాని కిది మార్గమనియుఁ జెప్పుచుఁ దోచిన ట్టెల్ల నియమముల విధించి వంకరటెంకర యన్నట్లు వర్ణములను లాగి లాగి యిదిగో వేదమంత్ర మొక్కండైనది. ఇక రెండవ దిదిగో యని యుపన్యసించుట వినఁబడి యెడు. ఇట్లు చేయుటకుం గారణము

‘వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే,

వేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సౌతా ద్ద్రామానుజాత్మనా.’

అను వాక్యమని వా రందురు. ఇట్లు వారు చెప్పుట వారికిం గల భక్త్యతిశయమును దెలుపును. అది ప్రశంసార్హమే కావచ్చును. కాని సభాముఖమున నిలిచి వేదములు రామాయణమున నిమిడియున్నవియా? యని ప్రశ్న మెవ్వరే నొనరించిన సమాధానము నిజమే యని చెప్పుట సాహసము.

ఎచ్చటనుండికాని యొకతావున నారంభించి యిన్నవ యిన్నవ యక్షరముల రీతి లెక్కపెట్టఁగా నేవేదముగాని యాదినుండి యంతమువఱకు నగునని చెప్పినచో నది సిద్ధాంతమే. అట్లుగాక నియమములఁ బలుభంగుల నేర్పఱచి తద్రీతి లెక్కించిన రామాయణమునుండియే కాదు, ఏసద్గ్రంథమునుండియైనను వేదత్రయమంత్రములు బయలువెడలవచ్చును. అది పరిహాసాస్పదము.

ఇంతమాత్రమున నీవిషయమై చర్చమౌనరాదు.

‘ఇదం పవిత్రం పాపఘ్నం పుణ్యం వేదై శ్చ సమితమ్,

యః పఠేద్ద్రామచరితం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే.’ (బా. ౧ స. ౧౮. శ్లో.)

‘వేదై శ్చ సమిత మితి. సర్వవేదసదృశ మిత్యర్థః. ఇదం రామచరితం సంక్షేపరూపం యః పఠేత్. వేదవత్ సనియమం ప్రతిదినం పఠేత్ సర్వపాపైః పూర్వోత్తరాభ్యైః ప్రముచ్యతే.’ అని గోవిందరాజులు.

‘వేదై శ్చ సమితం తుల్యం సర్వవేదార్థప్రతిపాదకత్వా త్తుల్యత్వమ్’

అని మహేశ్వరతీర్థులు.

‘వేదై స్సమితం సకలవేదార్థతహస్యప్రతిపాదకత్వా ద్వేదతుల్యమ్.’

అని తిలకవ్యాఖ్య.

వ్యాఖ్యాతలభావములను దిలకించితిరి కదా! వేదతాత్పర్యబోధకమని వివరింపఁబడియె. 'వేదైః' అను తృతీయావిభక్తి తుల్యార్థమును దెలుపును గదా. వేదములవలెఁ బఠనార్హమనియు, జతుర్విధపురుషార్థప్రదమనియు, దాత్పర్యముతోఁచును గాని యీరామాయణమున వేదము లన్నియు నిమిడియున్నవనియు లాగినచోఁ బైకి వచ్చుననియు భావము కాదు. ఇట్లు లేనిపోని యర్థములం జెప్పిన కొలఁదిని మొదటికి మోసము వచ్చునేమో యని సందియ ముదయించెడిని.

ఈవిషయమునఁ గొందఱు గాయత్రీమంత్ర మిం దిమిడియున్నయది. ఆ మంత్రము పాదత్రయనిబద్ధము. ఆపాదత్రయము వేదత్రయోద్భృతము. కాఁబట్టి వేదసంయుత మని యర్థము చెప్పుచున్నారు. ఈవాదము చక్కఁగనే యుండును. గాయత్రీమంత్రము రామాయణమున వరుసప్రకారమే యున్నయది. ఆరీతి నాలొచించినను వేదసారాన్వితమగునే కాని దీనినుండి వేదమంత్రములు వెలువడనేరవు కదా. ఆభావమే వ్యాఖ్యాతలు తేటపఱచిరి ఇంతకన్న నెక్కువ చర్చ యీవిషయమున వలదు. వేదము లిం దిమిడినవన్నను లేదన్నను ఫల మొక్కటియే రామాయణమునకు గౌరవము హెచ్చుటగాని తగ్గుటగాని లేదు. అనుపమానమగు నీపుణ్యకావ్య మిహాపరసాధనము కాన నెవ రెవ రెన్నియెన్ని యర్థములు గలవని యూహించి భక్త్యతిశయమునఁ బఠించినను మేలే. ఆవిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లుండవని నాభావము.

+ప్ర: రామాయణమహిమము. క్క+

ఇక రామాయణమహిమమును గూర్చి యిండుక వ్రాయవలసి యున్నయది. రామాయణమాహాత్మ్యమును వ్యాఖ్యాతలే వేనోళ్లఁ గొనియాడి యున్నవారు. ఆవిషయమునే యిట వ్రాసిన గ్రంథబాహుళ్య మగును. ఐనను గొలఁది విషయములు వ్రాయ కుండరాదు.

బాలకాండమున నమరప్రార్థనము నంగీకరించి తాఁ జేయఁదగుపని కిది సుసమయమని భావించి యవతరించుటచే నవతారప్రయోజనము, తాటకాసంహరణాది మహాద్భుతకృత్యములచేత సజ్జనాభయదానము, హరధనుర్భంగాద్యమానుషకృత్యప్రదర్శనమున దుష్టరాక్షసభీతియు లోనగువిషయములు చెప్పఁబడినవి.

అయోధ్యాకాండమునందు నిరవధి కాసమాన వేదవినుతసత్యవాఙ్మిరతియు, సదుపదేశము, పితృవాక్యసరిపాలనరూపధర్మాచరణము, తుచ్ఛతరమానుషభోగవిరక్తియు, సత్యవాక్పాలనమే సర్వధర్మాచరణ మనుమహోపదేశము లోనగు నుత్తమవిషయము లుక్తములు.

ఆరణ్యకాండమున భగవదవతారప్రయోజనమగు విరాధాదిముక్తియు మహర్షుల కభయదానము, రావణహననరూపమంగళకృత్యనాందీముఖరూపశూర్పణఖావమానము, అజేయఖరదూషణాదిక్రూరనిశాచరవధరూపభగవచ్ఛక్తితిశయ

ము, శబరీముఖభక్తవారము క్తిప్రదానరూపకరుణాపరతంత్రతయు మొదలగు విషయములు ప్రతిపాదితములు.

కిష్కింధాకాండమున నాశ్రితసంరక్షణరూపప్రతిజ్ఞయు, హనుమదాదిస్వకీయపరివారమునకు దర్శనాదు లొసంగుటయు, సప్తతాళనిపాతనాద్యద్భుతకృత్యప్రదర్శనము, పరాక్రమగర్వమున వీరువాలివధము మొదలగునవి సూక్తములు.

సుందరకాండమున స్వభక్తప్రతిరూపమున స్వమహిమాప్రదర్శన మనువదింపఁబడినది.

యుద్ధకాండమున శరణాగతత్రాణము, సేతుబంధనరూపదుష్కరకార్యకరణము, దుష్టరాక్షసవధరూపభగవదవతారప్రయోజనము, అగస్త్యప్రేరణమున నాదిత్యుని బ్రార్థించుటచే దేవతాస్థాన మవశ్యాచరణీయ మాపత్పరిహార మద్దానఁ గలుగునను కర్తాచరణసదుపదేశము, ప్రజావిశ్వాసము పరమధర్మమను నీతిని సీతాపరీక్షారూపమునఁ దెలుపుటయు, స్వవాగ్దానమురీతి నయోధ్య కరుదెంచి భరతుని గౌఁగిలించుటచే సత్యవాఙ్మీరతియు భ్రాతృవాత్సల్యము ముఖ్య మనుటయు లోనగు సద్విషయములు వివృతములు.

ఉత్తరకాండమున నీవట్కాండవిషయసంగ్రహరూపమున నవతారప్రయోజనము, దనుజవశ్యాదులకుం గూడ ముక్తి నొసంగుటచే భగవత్కరుణాగుణము ప్రోక్తము.

ఇట్లు రామాయణమున భగవదవతారప్రయోజనము వివిధభంగులచే వివరింపఁబడినది. ఇట్టి ధర్మము లవశ్యానుష్ఠేయములని తెలుపకుండ నవి శ్రీరామచంద్రుని ధర్మాచరణరూపమున నుపదేశింపఁబడినవి. ఇంత యేల పురుషుఁ డీరూపమునఁ బ్రవర్తించినఁ గాని యుత్తముఁడు కాఁడని తెలుపుటయే రామాయణ కావ్యప్రయోజనము. ఇంతకంటె నేకావ్యము, ఏపురాణము, ఏయితిహాసము, మఱి యేయితరగ్రంథములు నీతుల నుపదేశింపఁ జాలవు. 'కావ్యాలాపాం శ్చ వర్జయే' త్తను న్యాయము రామాయణమువైపునకుఁ గన్నులఁ ద్రిప్పినైనఁ జాలదు. ఈకావ్యము సకలపురాణేతిహాసధర్మసారమును దెలుపఁజాలును. ఇంతయేల పఠనపాఠనాదులచే నిహపరముల నీయంజాలును. సకలాపత్తులఁ దొలఁగింప నమర్థము ఇట్టి యుత్తమకావ్యము వేటొండులేదని చాటవచ్చును ఉచ్చైర్నాదమున దిక్కులఁ బ్రతిధ్వనింపఁ జేయవచ్చు. రెండుబాహువు లెత్తి యిది సత్య మిది సత్య మిది సత్య మని భూనభోవివరములు నిండ నుద్ఘోషింపవచ్చు. గాయత్రీమంత్రసంయుత మగుట నిది సకలపురుషార్థప్రద మని శపథముచేయవచ్చు. వేదసారరూపధర్మప్రకాశక మని నడుము కట్టుకొని వక్షస్థలమున హస్త మునిచి నిబ్బరముగాఁ బలుకవచ్చు. ఉత్తమోత్తమమను నొక్కమాట చెప్పుటకన్న నింకేమి చెప్పవలయునని సభాముఖమున సుస్థితక్రమున ననువదింపవచ్చు. దీని నమ్మితి.

నీవే గతి. అని భగవంతుని సర్వగుణసంపన్నుని శ్రీరామచంద్రుని బ్రార్థించి తరింతు నీక భయములేదని నమ్మియుండవచ్చు. భక్తుల కెల్ల నీదియే నే బ్రార్థించి తెలుపు మాట యని మూఁడుసారు లుచ్చరించి యీకఁ జెప్పు మాటలు లేవని ధ్యాననిష్ఠను బొందవచ్చు.

ఈరామాయణమున ననేకరహస్యార్థము లిమిడియున్న వనుచున్నారు. ఏ గ్రంథమునకుఁ గాని ఫలస్తుతి ననువదించునపుడు హెచ్చుగాఁ జెప్పుట వాడుక. మహాత్ము లట్లు వ్యర్థోక్తులఁ జెప్పుదురా యని ప్రశ్నింపవచ్చు. దృఢభక్తిమై బరించిన నట్లగు నేమో వచింపఁజాలను. కాని ప్రాయశః ఫలస్తుతి యతిశయోక్తికి లక్ష్యమయియే యుండును. ఒక్కొక్క విషయమును విచారితము.

ఖరదూషణాదియాతుధానులం జంపి రామచంద్రుఁడు నిలిచి యుండఁగాఁ జెంత నున్న గుహనుండి లక్ష్మణుఁడు సీతయు వచ్చిరి. అపుడు సీత సంతుష్టురాలై కన్నులారఁ బ్రాణేశ్వరునిం జూచెను. ఆస్థలమునందు

‘తం దృష్ట్వ శత్రు హంతారం మహర్షీణాం సుఖావహం,

బభూవ హృష్టా వై దేహీ భర్తాఽం పరిషస్వజే.’

(ఆశ. 30 స. 3౯. శ్లో.)

దీనికి గోవిందరాజు హేశ్వరతీర్థ లిరువురు పందెములు వేసికొన్నట్లు సమయోచితముగా సీత యీభావములు గలదయి శ్రీరామమూర్తిని గాంచె నని వ్యాఖ్యలు వ్రాసిరి. ఇంతచాలక మఱికొందఱు సాంప్రదాయకార్థము లని గొన్నింటిని జెప్పుచున్నారు.

ఎట్లనఁగా, “ఇందు రామునిప్రతిజ్ఞ గలదు.

‘పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం,

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే’

అను భగవద్గీతాశ్లోకమే యిటఁ జెప్పఁబడినది. ఇందు శత్రువులఁ జంపి శిష్టరక్షణము చేయుదునని వెనుకముందులు చేయఁబడినది. కాఁబట్టి యిది భగవంతుని యాశయము తెలుపు శ్లోకము. దీనిం బరించిన శత్రుక్షయ మగును. మనోరథసిద్ధియగును.” అని.

‘శత్రుహంతారం మహర్షీణాం సుఖావహమ్’

అను పదములను బట్టి యిది యొక మంత్రముగా భావించునెడలఁ బ్రతిశ్లోకము మంత్రమే యగును. శ్లోకముగాని అర్థముగాని పాదముగాని పఠించినను జాలునన్న శ్లోకముచే నీయర్థము చరితార్థమగును. ఇట్లు చెప్పుట గ్రంథప్రాశస్త్యమును బాగదుట యనఁబడును.

+ ❧ మారణప్రయోగము. ❧ +

‘ధర్మత్వా సత్యసంధ శ్చ రామో దాశతథి త్యది,

పారుషే చాప్రతిద్యుంద్య శ్చరై నం జహి రావణిమ్.’

(యుద్ధ. ౯౦. స. ౭౩ శ్లో.)

లక్ష్మణుఁ డింద్రజిత్తును పధించుటకుఁగా బాణమును సంధించి యిట్లు ప్రతి
జ్ఞను జేసెను. దీనికి గోవిందరాజమహేశ్వరతీర్థులు వ్యాఖ్యకూడఁ జేయక వద
లిరి. ఈచాటివిషయము వారికిఁ దెలియకపోయి యుండదు. ఈశ్లోకమును బడించిన
మాత్రమున శత్రువులు నశింతురనియు నిదియొక మంత్రమనియు వచించుట సాహ
సము. అట్టి యవకాశమును లేదు. లక్ష్మణుఁ డాగ్రహోదగ్రుండై శ్రీరామమూర్తిం
దలంచి తద్గుణములు కీర్తించి యివి రామునియం దుండుట సత్యమేని యోబా
ణమూ రావణపుత్రు నింద్రజిత్తుం జంపుమా యని పలికి బాణమును బ్రయో
గించెను. దీనితరువాతనే

‘ఐంద్రాస్త్రేణ సమాయోజ్య లక్ష్మణః పరవీరహః.’

అని యున్నది. ఐంద్రాస్త్రమంత్రముతో నభిమంత్రించి ప్రయోగించెను. దీనిచేత
నది మంత్రము కాదని తేలక మానదు. కాఁబట్టి యిట్టివిషయములు తెల్పుట
యుక్తము గాదు. ఈశ్లోకము లక్ష్మణుని సత్యనిష్ఠతను, శ్రీరామచంద్రునియం దా
యనకుఁ గల భక్తిని దెలుపును. ఆకాలమున సత్యమే సర్వాతిశయవై భవమున
నలరారుచున్నదని దీనినుండి గ్రహింపఁదగు. ఇంతియేగాని యిదియొక ప్రయోగ
మని కల్పించినచోఁ బామురు లిద్దానిని నమ్మి శత్రువధము సులభముగా నగునని
దీనిం బఠింతురు ఫలింపకున్న నిది యబద్ధ మందురు దాన మొదటికే మోసము.
కాఁబట్టి యిట్టి ఫలములను గల్పింపరాదు. గాయత్రీమంత్రసంఘటిత మాన్న కార
ణముచేతనే యీమహాకావ్యమున కసమానవిఖ్యాతియు, వేదసారత్వము ప్రకటిత
ములు గాకమానవు. అంత చాలక పామరజనమోహకములుగా నిట్టి ఫలస్తుతులం
గల్పించి యుద్వోషింపరాదు.

ఇక నిట్టివిషయములు వదలి వేటొకవిషయమై లేఖనిం ద్రిప్పుచున్నాను.
రామాయణమునుండి ముఖ్యముగా నేర్చుకొనఁ దగినవిషయ మొక్కటికలదు.
అదియే ప్రధానము. ఏదనఁగా రామచంద్రుఁడు సుగ్రీవునిని వాలిని పధింపఁ
బంపి యాతఁడు దెబ్బలు తిని రాఁగా రెండవపర్యాయ మాచుర్కనునున గొక
పుష్పహారము నిచ్చి యాతనిసందియములు పాపఁ గోరి

‘అన్యతం నోక్తపూర్వం మే వీర! కృచ్ఛేఽపి తిష్ఠతా,

ధర్మలోభపరీతేన న చ వత్సే కథంచన.’

(కీష్కింధా, ౧౪. స. ౧౪. శ్లో.)

చ. ‘అన్యతము పూర్వ మెట్టిసమయంబున నైనను ధర్మలోపభీ

తిని బలుకంగ లేదికను ♦ దెంపునఁ బల్కును జాము.’.....

సుగ్రీవా! వీరోత్తమా! నే నిదివఱ కసత్య మెట్టి యిక్కట్టునందును జెప్పలేదు.
ధర్మలోభపరీతుఁడనై ముందును జెప్పఁ దలంపను. అని దీనిసారాంశము ఇదియే
శ్రీరామచంద్రుని హితోపదేశము. సుగ్రీవసంభాషణముద్వారా లోకుల కిది
యనుష్ఠేయ మని శ్రీరామమూర్తి యుపదేశించెను. ఈయుపదేశమే భక్తులు

గ్రహింపఁదగినది. రామావతారముల నుపదేశము లన్నియు నిజే యుండును. రామభద్రుఁడు తా నాచరించి తద్వ్యాసమున మార్గదర్శకుఁ డయ్యెను.

ఇట్టి సదుపదేశముల నెన్నింటినో యె త్తి చూపవచ్చును. ఆపని చేయుట గొకసారి గ్రంథమంతయుఁ బఠించిన మేలని ప్రార్థించుటయే యుక్తతర మని తోఁచెడిని.

రామాయణమున రామచంద్రనివయస్సు మొదలగువానిలోఁ బూర్వ పరవైషమ్యములు కొన్ని యున్నట్లు తోఁచును. వానిని వ్యాఖ్యాతలే సమన్వయము చేసిరి. ఆవిషయముల నిట వ్రాసిన సంస్కృతమును దెనుఁగునకు మార్చినట్లగును. ఇంతదనుక నే వ్రాసినవిషయము బుద్ధికి స్ఫురించినంతయే వ్రాసితిని గాని వ్యాఖ్యాతల భావములను దెనుఁగునఁ బఠింపఁజేయలేదని విన్నవించుచున్నాఁడను. ఏదే నట్టి దుండినఁ బ్రమాదమని తమింతురుగాక.

+॥ శ్రీరామచంద్రజననము. ॥+

‘తత శ్చ ద్వాదశే మాసే చైత్రే నావమి కే తిథౌ,
నక్షత్రే ౭దితి దైవత్యే స్వోచ్ఛసంస్థేషు పంచమ.
గ్రహేషు కర్కటే లగ్నే వాకృతా విందునా సహ,
ప్రోద్యమాసే జగన్నాథం సర్వలోకనమస్కృతమ్.
కౌసల్యా ౭జనయ ద్ద్రావం సర్వలక్షణసంయుతమ్,
విష్ణో ర్థం మహాభాగం పుత్ర మైష్వాకవర్ధనం.

(బా. ౧౮ స.)

చైత్రమాసమున శుక్లపక్షమునఁ బునర్వసూనక్షత్రమున సూర్యాంగారక గురు శుక్ర శని లను నైదు గ్రహములు మేష మకర కర్కటక మీన తులా రాసులనఁబడు తమ యుచ్ఛస్థానములయందుండఁగా బృహస్పతి చంద్రునితోఁ గూడి యుండుతఱి గురు పుడయించుచుండఁగాఁ గౌసల్యాదేవి పరమేశ్వరుం డగు రామునిం గాంచె నని దీనిసారాంశము చంద్రుఁడు గురుయుక్తుఁ డయ్యె ననుట, గురు పుచ్చయం దుండె ననుట యను నీకారణద్వయమునఁ బునర్వసూనక్షత్ర చతుర్థపాద మని తెలియఁదగు. బుధుఁడు వృషభ రాశియందున్న ట్లూహించుట సమంజసము. వృషభ రాశి యందు బుధుఁడుండినఁగాని యాయుర్దాయము పూర్ణాతి శయము గాదని భావము. ఇట్టి గ్రహసంపత్తిగల కర్కటకలగ్నమున భగవంతుఁ డవతరించెను.

శు	ర	బు	
	రాశిచక్రమ్		ల చగు
కు			
		శ	

సూర్యుడు మేషరాశియందుండఁగాఁ జైత్రశుక్ల నవమియందుఁ బునర్వసూనక్షత్ర ముండునా? యనుట విచారింపఁదగినది. అది పౌసఁగదు. సూర్యుడు మీనమందుండఁగాఁ బునర్వసూనక్షత్రము చైత్రశుక్ల నవమియందు వచ్చునే కాని మేషమందుండఁగా రాదు. ఇప్పటిసిద్ధాంతములను బట్టి యీయాక్షేపము సుసంగతము. అటులైన వాల్మీకి యసంగతమగు నీవిషయ మేలాగు చెప్పెను? అను ప్రశ్నము రాకమానునా? వ్యాఖ్యానకర్త లీవిషయమును విమర్శింపఁబూనలేదు. కారణ మేమో తెలియదు. ఈవిషయ మంత ముఖ్యమైనది కాదని వారి భావమై యుండునను నూహ జనించును. వారి కీవిషయము తెలియ దనుట యజ్ఞానము.

అసంగతమగు నీవిషయమును సమర్థించు టెట్లు? ఊరక జారవిడుచుట న్యాయమా? అన విమర్శించుటయే మేలు ప్రారంభస్థానమునకుఁ జలనము గలదని యిటీవల ననఁగా శాలివాహనశకమున నాల్గువందలుకాఁగా గుఱుతించిరి. అయనగతి యని దానికిఁ బేరు పెట్టిరి. శా॥ శ. ౪౧౯ అని కొందఱు, ౪౨౦ అని కొందఱు, ౪౪౪ అని గణేశదైవజ్ఞులు తమభావముల వెల్లడించిరి. తదాదిగా అయనమని సంక్రమణమనిరెండు భాగములుగా సూర్యరాశిప్రవేశమును విభజించిరి. ఇట్లు చేయక తప్పకపోయెను. ఎంతకాలమునకు ముందో యది జరగెను. దానిని బ్రకృత హేతువులంబట్టి యూహించిరి. సూక్ష్మమతులుగాన భాస్కరాదు లొకరీతి సిద్ధాంతము చేసిరి. ఎంతకాలము క్రిందటనో ప్రారంభస్థానము గతిమంతమయ్యెనని యెఱింగి వేఱుగ మార్పవీలులేక తదాదిగా అయనమని సంక్రమణమని రెండు పేరులం బెట్టిరి. ఈరెండును ముఖ్యకాలములే యనిరి. తరువాతిధర్మశాస్త్రకర్తలు గూడఁ దదనుసారముగాఁ గర్తాచరణకాలములను దత్ఫలములను దెల్పిరి. కాలమాధవీయమునందు, వృద్ధవసిష్ఠః

“అయనే కోటిపుణ్యం చ సహస్రం విషువే ఫలమ్,

షడశీత్యాం సహస్రం తు ఫలం విష్ణుపదేషు చ.” ఇతి.

“మేషాదిసంక్రాంతయో యస్మిన్ దినే భవంతి. తతః ప్రా కృత్వా ద్వా తత్కాలికదృగ్గణితాగతసంఖ్యాకదినే మేషాయనం వృషభాయన మిత్యేవం తత్తత్సంక్రాంతినామాంకిత మయనం భవతి. తస్మి న్నయనే స్నానాదిపుణ్య మాహ జాబాలిః ‘సంక్రాంతిషు యథా కాల స్తదీయే ప్యయనే తథా, అయనే వింశతిః పూర్వా మకరే వింశతిః పూ’ ఇతి. మకరవ్యతిరిక్తైకాదశసంక్రాంతి సంబంధిష్యయనేషు తత్సంక్రాంతివ త్పుణ్యకాలో ౭౪గంతవ్యః. మకరే సంక్రాంతిసంబంధి న్యయనే తత్సంక్రాంతివైలక్షణ్యం, తథా మకరాయనే ప్రాచీనా వింశతిఘటికాః - మకరసంక్రాంతౌ తు పాశ్చాత్యా వింశతిఘటికాః పుణ్యాః. ఏతేన దృగ్గణితా గత మయనం సిద్ధాంతగణితా గతా సంక్రాంతి శ్చేతి పృథ క్పుణ్యకాలా వర్గా త్సిద్ధౌ.

ఇ ట్లయనసంక్రాంతులకు వేఱువేఱు పుణ్యకాలములు చెప్పఁబడినవి. ప్రాచీనస్మృతులయం దీభేదము కానరాదు. కావున నీభేదము రమారమి పదు

నాల్గువందలసంవత్సరములనుండి కల్గినది. తత్సార్వ మీభేదము గుఱుతింపఁబడ లేదని విస్పష్ట మగును.

మేషతులాయనప్ర వేశదినములందే యహోరాత్రప్రమాణము సమముగా నుండును. మేషతులాయనక్రమణదినములందు నహోరాత్రప్రమాణము సమముగ నుండ వీలులేదు. కాఁబట్టి అయనమే ప్రధానమని తెలియఁదగు. దానియందలి భేదము కనుఁగొనఁబడక చాలకాలము జరగెను. కనిపెట్టినప్పటినుండియు రెండును గర్తాచరణయోగ్యము లని సిద్ధాంతీకరింపఁబడినవి. కావున రామావతారసమయ మునం దయనమే ప్రధానమని లెక్కించినచో నీభేదము రాదు. మీనసంక్రమణా నంతరము తొమ్మిదిదినములకుఁ బైన పదునొకండుదినముల లోఁగా మేషాయన మగును. ఆరీతి మన మాలోచించినచో మేషాయనముతర్వాతఁ జైత్రశుక్ల నవమి పునర్వసూనక్షత్రముతోఁ గూడఁగలదు.

వేదాంగజ్యోతిషమునందు గ్రహగతులు లోనగునవి యిప్పటిసిద్ధాంతము లలో నున్నట్లు లేవు. అహోరాత్రప్రమాణాదు లిప్పటివానికంటెఁ జాలవ్యత్యయ ముగా నున్నట్లు చెప్పఁబడినవి. వీని నన్నింటిని బరిశీలించినచో రామావతారసమ యమునఁ జెప్పఁబడిన గ్రహస్థితి తప్పు గాదనియు నది తప్పునుటయే తప్పనియుఁ దేటపడును. ఋతువులు పంచసంఖ్యగ నుండెను. అవి యిపు డాఱుగ లెక్కింపఁ బడుచున్నవి. అనఁగా హేమంతము రెండుభాగములుగాఁ జేసి శిశిరర్తువను పేరిడి రని కొందఱు అందురు. ఏది యెట్లున్నను ద్రేతాయుగమునకు నిప్పటికిని మార్పులు గ్రహచారమునఁ జాలఁ గల్గినవి కాఁబట్టి యిప్పటిస్థితిని బురస్కరించుకొని యిప్ప టిస్థితి తప్పునుట యంత సమంజసము గాదని నాభావము.

కొందఱు రామాయణమహిమము నెన్నియో పద్ధతులుగాఁ గొనియాడుదురు. ఈరామాయణమే సాంఖ్యమనియు నిదేయోగమనియు నిదియే వేదాంత మనియు నెన్నియో రీతులఁ దోఁచినట్లు తలతోఁక లేనిచందముగా ఘోషింతురు. వాని నెల్ల నిట వెల్లడించుట యుక్తముకాదు పరచుపవిత్ర కావ్య మనుటచేతనే దానిమహిమము వెల్లడియగును. ఇదియే సకలశాస్త్రము లనుటకన్న వెట్టితనము వేఱుగ నుండదు. భక్తిమైఁ బారాయణముచేసిన శ్రీరామచంద్రకరుణచే సఫల మనోరథుఁ డగుననుట నిర్వివాదాంశము. సకలాపదలు తొలఁగుననుట ఫలస్తుతియే. తొలంగవా యన్న ప్రశ్నము రావచ్చును. రామాయణపారాయణముచేత సకలాపదలు తొలంగినచో “ప్రార్థ మనుభోక్తవ్యమ్” అను న్యాయ మేటఁగలియును. సకలపాపములు భక్త్యములగునన్న విశ్వాసము గలిగియుండినచో నామనుష్యుఁడు మఱిపాపములకు జేయఁడు. పాపములను జేయుచు రామాయణపారాయణము చేయుచుండిన నవి నశించునన్న విశ్వాసముగల భక్తుల కిది ఫలము నీయఁజాలదు. నిర్మలమనస్సు గలిగి నిష్కపటభక్తి యొప్పార శ్రీరామమూర్తిని

ధ్యానించి తచ్చరితమును బారాయణమును జేసినచో నతఁడు భగవత్కరుణా పాత్రుఁ డగుననుట యీ ఫలస్తుతుల సారాంశ మనుటకన్న నతిశయముగఁ జెప్ప వీలుపడదు. “సకలవేదములు రామాయణమునుండి పుట్టును” అను వాదము సరసమనీషులకు రుచించునదికాదు. వేదపారాయణఫలము నిచ్చు నన్నచో నా వాక్యము గ్రహ్యము. భక్తజనసురతగునగు హరి రామదూపమున ననతరించుటచే నానుహామహాని దివ్యచరిత్రము పరమపావనము కాదని యేపుణ్యజనుఁ డనఁ గలఁడు? అన్నచో నాతఁడు పుణ్యజనుఁడే యనఁదగు.

సుందరకాండము రామాయణమునఁ బ్రధానత్వమును బడయుట కనేకకారణములు గలవు. హనుమ నీతా సందర్శనముచే గృతకృత్యుఁ డయ్యెను గాన నా కాండమును బారాయణముచేసిన నట్లే గృతకృత్యు లగుదు రని కొందఱిభావము. అది నిశ్చయమే. హనుమంతునంతటి భక్తునకుఁ గృతకృత్యత గల్గుటలో లోప ముండదనియే నాభావము. అట్టిభక్తుఁడు కాకున్న యథాశక్తి న్యాయమే శరణము. చాలమంది యాపత్సమయముల దానినే పారాయణము చేయుదురు. ఇతరకాండము లట్టివి కావని కాదు. అది యుత్తమోత్తమ మని వారిభావము. కారణము పై నుదాహృతమే. శ్రీరామజననసత్కథాభూషితమగు బాలకాండ మట్టిది కాదా? యని ప్రశ్నింపరాదు. గతానుగతికన్యాయము మఱుపునకు రాఁ గూడదు. హనుమన్మంత్రములలో సుందరహనుమన్మంత్రముగలదు. ఆమంత్రము హనుమన్మంత్రములలోఁ బ్రధానము. ఆమంత్రము నుపాసించుచుఁ దత్పొగుష చిహ్నమగు నాసుందరకాండమును బారాయణము చేసినచో శీఘ్రఫలప్రద మని పెద్దలభావము. మంత్రమును వదలి కాండమును బారాయణము చేయుచున్నారు. భక్తి గలిగినచో నాహనుమంతుఁడే శ్రీరామచంద్రునానతి సకలపురుషార్థముల నీజాలును.

ఈరామాయణమును గుఱించినగాథ యొకటి కలదు. అది రామాయణ వ్యాఖ్యాతలచేఁ జెప్పఁబడలేదు. గాని యొకచో వ్రాయఁబడియున్నది. అది ముఖ్యమని యిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

భక్తుఁ డొకఁడు కుటుంబపోషణభేదమున శ్రీమద్ద్రామాయణమునే పురాణము చెప్పుచు జీవించుచుండెను. ఆతఁ డొకతఱి సంసారబాధ లధికముగా మనస్సును బాధింపఁగా వేసరి రామాయణము నెత్తుకొని కిష్కింధకుం బోయి యందుఁ దుంగభద్రానదీపరిసరమునఁ జక్రతీర్థముచెంతనున్న శ్రీరామాలయమునఁ గూరుచుండి పురాణము చెప్పుచుండె నట. వానరము లన్నియు వచ్చి యాపరిసరతరువులపైఁ గూరుచుండి వినుచుండె నట. పట్టాభిషేకము రే పనఁగా నాఁ డాభక్తుఁడు రామచంద్రా! రేపు పట్టాభిషేకము కావలయు. నాయొద్ద నేమియు లేదు. ఏమి చేయుదును? అంతయు నీభారమని మనవిచేసి కన్నీరు నించుచుం జని యాచుట్టు

నున్న పల్లియలకుం బోయి పదార్థములను నై వేద్యమునకుఁగా సరిపాదించి తెచ్చె నట. ఉదయ మాభ క్తుఁ డచ్చటికి వచ్చుసరికిఁ బచ్చనియాఁకులతో దేవాలయ మలంకృతమై కన్నులపండువుగా నుండెనట. ఆభ క్తుఁ డానందపరవశుండై తెచ్చిన పదార్థముల వండి భగవంతునకు సమర్పించి పట్టాభిషేకసర్గము చదివి పురాణము చెప్పె నట. ఆసర్గము పూర్తియగునప్పటికి వానరము లన్నియుఁ జెట్లకొమ్మల నుండి దిగి వచ్చి యాయనపైఁ బాపాణముల వైచి పోయె నట. ఇదియేమి గ్రహ చారమో యని యాయన రాముని నేకాగ్రమనస్సునఁ బ్రార్థించి తిరిగి చూడఁగా నాపాపాణము లన్నియు బంగారుముద్దలై కన్నడియె నట. ఆభ క్తుఁ డాయదృశ్యత మును గొనియాడుచు రామమహిమమును వేనోళ్లఁ బొగడుచుం బోయె నట.

ఇట్టిగాథలు పెక్కులు గలవు. వాని నన్నింటిని వ్రాయుట కవకాశములేక వదలితి. రామమహిమమును దెలుపునంతటి పాండిత్యమును నాకు భగవంతుఁ డీయ లేదని విచారించుచున్నాఁడను ఇంక నీచర్చ మాని రామాయణమును జదివి శ్రీరా మమూర్తి యుపదేశించినట్లు లెఱుంగఁదగు నొకటి రెండుదాహరణములఁ జూపెద.

“దేశే దేశే కళత్రాణి దేశే దేశే చ బాంధవాః,

తం తు దేశం న పశ్యామి యత్ర భ్రాతా సహోదరః.” (ము. ౧౦౨. స. ౧౨. శ్లో.)

లక్ష్మణుఁడు రావణుశక్తిచే మూర్ఛిల్లఁగా వగచుచు రామమూర్తి వచించినవాక్య మిది. రామునిభ్రాతృవాత్సల్య మెంతయుఁ గొనియాడఁదగినదనుట యంతప్రశస్త వాక్యము కాదు. శ్రీరామమూర్తి యిట్లుపదేశించె నన్నవాక్యమే ప్రశస్తతమ ము ఇదియే నేర్చుకొనఁదగినది. సోదరవాత్సల్యముగలవాఁడే మనుష్యుఁ డన్న నీతి నీరూపమున భగవంతుఁ డుపదేశించెను. సోదరుని వైరినిగా భావించుట రాక్షస కృత్యమని పరమపురుషుఁడు నొక్కి చెప్పెను. సోదరునికన్న నెక్కుఁడగు బంధువే లేడని యొత్తి చెప్పెను. భార్యను బురస్కరించి సోదరుల విడనాడుట మిగుల నన్యాయ మనునీతి యిటనుండి గ్రహింపఁదగు. ఇట్టి నీతు లెన్నియో రామాయ ణమునుండి చూపవచ్చును.

“కన్యాపితృత్వం దుఃఖం హి సర్వేషాం మానకాంక్షీణామ్.” (ఉ. ౯. స. ౯. శ్లో.)

కన్యకుం దండ్రీయాట నిష్క్రముగ దుఃఖ

కరము మర్యాదఁ గాంక్షించుపురుషులకును.

సుమాలి తనపుత్రికయగు కైకసినిగూర్చి చెప్పిన శ్లోక మిది. ఈయది యీకాల మునందేకాక యీకాలమందు ననఁగా రామజననమునకన్నఁ బూర్వమే యను భవసిద్ధమైనట్లు కనుపట్టు.

ఇట్టి విషయముల నెత్తి చూపఁ బూనినచో రామాయణమంతయు నెత్తి వ్రాసినట్లగును. కాన మానితి. నావంటి యల్పమతి కాపని శక్యమైనదియుఁ గాదు. మహాత్ము లాపసికిం బూని నామధారు లగుదురుగాక.

+ః భాషాంతరీకరణవిషయము. ✽

ఇక దీని గుఱించి నాలుగుమాటలు వ్రాసి యీవిషయమును ముగించెదను. రామాయణమును బలువు రాంధ్రీకరించిరి. భాస్కరకవిత్వజుడు తొలుత రామాయణమును దెనిగించెను. కథాభాగమును గ్రహించి స్వేచ్ఛగా వ్రాసెను. ఆవల రంగనాథాదులు క్రొత్తకథలు చేర్చియు వర్ణనాంశములను దోచినట్లు వ్రాసియు రామాయణమును బూర్తిచేసి “ధన్వాస్తవః” యని సంతసించిరి. వారి భావము రామాయణకథ యందఱకుఁ దెలుపుటయే యని కనబడును. రంగనాథరామాయణమునందు కాలనేమివృత్తాంతము సులోచనాసహగమనము లోనగుకథలు క్రొత్తగాఁ జేర్పఁబడినవి. పంపానరోవరవర్ణనము లోనగుఘట్టముల యందించుకంతయు మూల మనుసరింపఁబడక యిష్టానుసారము కల్పనలు కల్పింపఁబడినవి. అయ్యలరాజు రామభద్రకవి మొట్ట లోనగువా రీపద్ధతినే యవలంబించిరి. ఈ గ్రంథములద్వారా రామాయణపవిత్రచరిత్రము లోకులకు విస్పష్టమైనది.

శ్రీ గోపీనాథము వేంకటకవివరేణ్యులు యథామూలముగాఁ దెనిగింప నారంభించినవారిలో మొదటివారని నాయెఱింగినంతవఱకుఁ దెలుపఁగలను. వారిగ్రంథము నేఁ జదువలేదు. అందందుఁ బదిపద్యములు చదివితినని. మూలార్థము వదలకుండఁ దెనిగించిన ట్లగపడియెను. అది భారతాదులం బోలి పద్య గద్యాత్మికముగా నలరారెడు. దానిం జదివి లోకులు చాలమంది సంతోషించిరి. శ్రీ వేంకటగిరి సంస్థానకవీశ్వరులై వారు పెక్కుగ్రంథముల రచించిరి. వీరు రామాయణమున నాఱుకాండములను మాత్రమే రచించిరి. ఉత్తరకాండమును వదలిరి. కారణ మేమో.

ఆవల శ్రీవావిలికొలను సుబ్బారావుగారు యథామూలముగా దెనిగించిరి. నిర్వచనముగా వ్రాయుటయే వారిభావ మైనట్లు కనుపట్టు దానినింగూడ నేఁ జదువలేదు. నాలుగైదుపద్యముల నెందైనఁ జదివెయిందు నేమో. వీరుత్తరకాండమునుగూడఁ దెనిగించి సఫలమనోరథులైరి. వీ రొంటిమెట్ట శ్రీరామభద్రుని యాస్థానవిద్యద్భుతులు. శ్రీరామమూర్తియే వీరిని బిలుపించుకొని తమయాస్థానమున నుంచుకొని రను కింపదంతి కలదు.

నేనును రామాయణమును మిత్రప్రేరణముననే రచించితి. శ్రీరామమూర్తి కరుణ నాయందుఁ గలదు గదా యనియే నాసత్తుకము. రామమూర్తియాజ్ఞఁ గొని యీకావ్యరత్నమును దెనిగింపఁ బూనలేదు. మ॥రా॥శ్రీ వావిళ్ళ. వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగారు తొలుదొలుత నన్నుఁ బ్రోత్సహించిరి. ఈసంగతి గ్రంథమునందే వ్రాసితి. ఆవల మ॥రా॥శ్రీ అల్లముపాటి పోలిరెడ్డిగారు నాయూహను దెలిసికొని మిగులఁ బ్రోత్సహించిరి వీరు నెల్లూరుజిల్లా ఆత్మకూరుతాలూకా మంగుపల్లెవాస్తవ్యులు. నాశ్రేయస్సును గోరి బ్రహ్మాండపురాణముద్రణమునకు సర్వవిధ

ముల సాయముం జేసిరి. ఈరామాయణమునకు మూడువేలరూప్యము లిప్పింతు మని వాగ్దానమును జేసి యారీతిగాఁ దమబంధువులు మిత్రులు నగువారలతోఁ జేప్పి వాక్కును సూన్యతనిమగ్నముగా నొనరించిరి. వారివేరు లన్నియు గ్రంథము ననే యగపడును. ఈప్రయత్నమునకు వారింగలిసి నిర్వహించినవారు మ||రా||శ్రీ అల్లంపాటి పెంచెలురెడ్డిగారును, గుని సెట్టి రోశయ్యశ్రేష్ఠిగారును, బొల్లు రామయ్య శ్రేష్ఠిగారును లోనగువారు. వారినామము లన్నియు గ్రంథోద్ధారకులు లోనగువారి చరిత్రమునఁ గననగు. మ||రా||శ్రీ వావిళ్ళ వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగారు ముద్రణ ప్రయత్నమున సర్వవిధములఁ దోడ్పడిరి. నే ద్రవ్య మిచ్చిన నీయకున్నను గార్యమును నిలుపక సాగింతునని వాగ్దాన మొనర్చి దానిని నెఱవేర్చిరి.

రామాయణము నెందఱో వ్రాసియుండ మరల నీప్రయత్న మేల? అని ప్రశ్న మొకటి కలదు దానికి ను తరముగా నాలుగుమాటలు వ్రాయఁదలఁచితిని. సావధానముగా నాభావముం బరిశీలించి పండితమహాశయులు మన్నింతుడుగాక.

రామాయణమునకు భక్తులు పెక్కుమంది వ్యాఖ్యలు చేసిరి. ఏల? వాల్మీకి ముని రామాయణమును రచించి యిట్టి మహోపకారమును జేసిరని యందఱికిఁ దెలుపుటయే వారిభావము. మూలమున కివి యర్థము, ఈశ్లోక మీవిషయమును దెలుపును అని వారు వెల్లడించిరి. శ్రీరామాదు లొకరితో నొకరు సంభాషించు తఱి నీయుద్దేశ్యము మనస్సునం దుంచుకొని యీమాట చెప్పిరని సందర్భశుద్ధి నెఱింగించిరి. భక్తిని బోధించు నీశ్లోకమని తెల్పిరి. ఈభావమున నీతఁ డీకార్యమును జేసెనని సప్రమాణముగా సయ్యక్తికముగా వ్యాఖ్యచేసిరి. విశేషార్థము లివి యని తేటపఱచిరి. ఎన్నియో యపూర్వవిషయములను సామాన్యదృష్టికి గోచరింపనివానిని బోధించి మహోపకార మొనరించిరి. వారివ్యాఖ్యలచేతనే శ్రీమద్ద్రామాయణ మింత విఖ్యాతినొందెను గాని లేకున్న నేమూలనో పడి యుండును. కావున వా రేయర్థమును దెల్పిరో యాయర్థమును విస్పష్టముగా నాకుం దెలిసినంతవఱకుఁ దెలుపుటకే నాయీప్రయత్నము. కవిత్వగర్వముచేతఁ గాదు. పూర్వకవులలో నే నెవ్వరిపాదధూళికిని సముఁడిను గాను. పండిత్య మేవిషయ మందును లేదు. అట్టి నే నిట్టిపనికిం బూని యెట్లు నెఱవేర్చితినో యీక్రిందిమాటలద్వారా మహాశయులకుఁ దెలుపుకొనుచున్నాను. ఇం దధికపాఠశ్లోకములఁ దెనిఁగించుతఱిఁ గుండలీకరణ మొనరించితి.

+ ❧ బాలకాండము. ❧ +

దేవతలు విష్ణుమూర్తితోఁ దమకష్టములం దెలుపుకొనుతఱి

“రాజ్ఞో దశతథస్య త్వ మయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః,

ధర్మజ్ఞస్య వదాన్యస్య మహర్షి సమతేజసః.

తస్య భార్యాసు తిస్సుషు ప్రీతీకీర్త్యపమాను చ,

విష్ణో! పుత్రత్వ మాగచ్ఛ కృత్వాత్తానం చతుర్విధమ్.”

(౧౫. స. ౧౯. శ్లో.)

నీ. సకలధర్మజ్ఞః డై ♦ సమధికదాతృత్వగుణముల నలరారి ♦ ప్రణుతిఁ గాంచి
మునిపర్యసమతేజఃమునఁ దేజరిల్లుచు నయ్యయోధ్యకుఁ బ్రభు ♦ వై యెసంగి
దశరథుఁ డనుపేరఁ ♦ దనరురాజునకు ప్రీతి కీర్తి లనుపేరఁ ♦ జెల్వఁ గాంచు
దక్షకన్యకలతోఁ ♦ దలఁప సామ్యముఁ జెప్పఁ జాలిన మువ్వురు ♦ సాధ్వ లొప్పు
తే. వార, లవ్వారలందు నోవారిజాతు!, నినుఁ జతుర్భాగములుచేసి ♦ నీవె రావ
ణుని దదాత్త జగంధర్వులను లవణునిఁ, బొలియఁజేయఁగఁ బుత్రత్వమును వహింపు.
అని తెనుఁగు.

‘ప్రీతి కీర్తియో దక్షకన్యా స్తా ఉపమా యాసాంతా స్తథా, చాతుర్విధ్యవిధానం రావణ
రావణి లవణ గంధర్వ వినాశాయ.’

అని గోవిందరాజులు.

‘చాతుర్విధ్యవిధానం రావణేంద్రజిత్తు లవణ గంధర్వవిధాదీనాం దేవకార్యాణాంసద్భావాత్.’

అని మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసిరి.

ప్రీతి కీర్తులను కన్యకలు మువ్వురు దక్షునికుమారిత లని తెల్పుటయు,
నాల్గుభాగములుగా నిను నొనరించుకొని యవతరింపుమా, అనుచోట రావణు
నింద్రజిత్తును లవణ గంధర్వులను వధించుటకొఱ కని వ్రాయుటయు ముఖ్యములు.
లవణగంధర్వు లని వ్యాఖ్య యుండఁగా గంధర్వ లవణుల నని పద్యమున వ్రాయుట
రాముఁడు రావణుని, లక్ష్మణుఁడు రావణాత్మజుఁడగు నింద్రజిత్తును, భరతుఁడు
గంధర్వుని, శత్రుఘ్నుఁడు లవణుని జంపి రను క్రమమును దెలియఁజేయుటకును,
రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులను క్రమము ననుసరించియు నని తెలియందగు.
ఇంతియకాని పద్యము కుదురక చేసిన యపరాధమని మహాశయు లూహింపరని
నావిశ్వాసము.

ఇందు వ్యాఖ్యాతలు ప్రీతి కీర్తులు దక్షకన్యక లని తెలుపకున్నచో,
నాల్గువిధములుగ విభజించి యనుచో రావణాదులను సంహరించుటకై యని
బోధింపకున్నచో వీ రెవరని, ఇ దెందుల కని సందేహము లుదయింపక పోవు.
వానిని వారు తీర్చిరి. ఆవిషయమునే యిందుఁ జేర్చితిని. మఱియు

“న చ పుత్రకృతస్నేహం కర్తు మర్హసి పార్థివ,

అహం తే ప్రతిజానామి హతౌ తౌ విద్ధి రాక్షసా.

అహం వేద్మి మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్.”

(౧౩౪. శ్లో.)

“షణ్మహాఽపి మహాతేజా యే చేమే తపసి స్థితాః.”

(౨౦ స. ౧౪. శ్లో.)

‘నేతి. పుత్రకృతం స్నేహం పుత్ర త్వేన కృతం స్నేహం కర్తుం నార్హసి’

అని తీర్థులు. దీనితరువాతిశ్లోకమునకు

‘రామస్య పరబ్రహ్మత్వం నూచయ న్నాహ.’

అని గోవిందరాజులు వ్రాసిరి. ఆవ్యాఖ్యను, ఈయవతారిక ననుసరించియే

చ నరవర! గోమునం బెరిగిఁనాఁడు కుమారుఁ డటంచు నేహవి
 నుభరణము నొందఁబోకు, దనుసూనులఁ జంపఁగఁ జాలునంచు నే
 నరసి ప్రతిజ్ఞ చేసెద రఁజావనిలో హతు లై నయట్లు ల
 య్యిరువుర నిశ్చయింపు మిది యెట్లు లెఱింగితి నన్నఁ జెప్పెదన్.

అను నీపద్యము వ్రాయఁబడినది. అవతారికయర్థమును జేర్చుచో రసపుష్టి తగ్గక
 మానదు.

“అహం వేద్మి” అను శ్లోకమునకు

‘అహం బహుగురూపాసనేన లబ్ధజ్ఞానః యద్వా యోగబలసాక్షాత్కృతపరాపతతత్త్వ
 యాథాత్మ్యః.’

అని గోవిందరాజు లనేకభంగుల వ్యాఖ్య వ్రాసిరి. నేను దెలియుదు ననఁగాఁ
 బెక్కుమంది గురువుల నేవించి విజ్ఞానము గలిగి మోక్షమార్గమును గనఁజాలు
 తపోనియమములను బూనిన నే నని తెలుపకున్నఁ జప్పిడిగా నుండును. కాబట్టి
 యర్థపుష్టి నిచ్చు నీవ్యాఖ్యానసారమునే గ్రహించి

నీ. పెక్కండు గురుల నేవించి జ్ఞానము నంది యపవర్తమును బొందునట్టి కృత్య
 ములఁ జేసి మునినయి యెలయు నే నీరాము సత్యపరాక్రమశాలి యనుచు
 మఱి మహాత్ముం డని యగుటింపఁ జాలుదు నేనె కాదు వసిష్ఠమానిపతియు
 నెఱుఁగంగఁ జాలు మహితతేజఁ డౌటచే.....

అని తెలిగించితిని. ‘అహమ్’ అనుదానికిఁ బెక్కండుగురువుల నేవించి యని
 యర్థము వ్యాఖ్యాతలు చెప్పిరి. కాని వాల్మీకిభావ మేమో యెవరికిఁ దెలియునన్న
 ప్రశ్న మసంగతము. అట్లన్నచో నింక వాల్మీకియే వచ్చి నాయర్థ మిది చూడీ యని
 తలంచినపు డెల్ల నందఱకు నర్థము చెప్పవలసివచ్చును.

“మా నిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమ శ్శాశ్వతీ స్సమాః,

య త్కౌఁగించమిథునా దేక మవధీః కామమోహితమ్.”

(౨ స ౧౫ శ్లో)

క వినుమానిషాద క్రాంచమి, ధునమున నీ వేటి కొకఁడు యనిమితో కామం

బున మోహము నొందుచుఁ గడుఁ, దనరఁగ నిలఁగనుమశాశ్వతమగు ప్రతిష్ఠన్.

ఇటఁ బెంచి పెద్దపద్యముగా వ్రాయ వీలుకాదు కాన నట్లే వ్రాయఁబడినది.

+ఇ అయోధ్యాకాండము. ౫౭+

“ఏత న్నే ప్రి య మాఖ్యాతుః కిం వా భూయః కరోమి తే.

(౨. స. ౩౪. శ్లో.)

రామే వా భరతే వాహం విశేషం నోపలక్షయే”

(౩౪౫. శ్లో.)

చ. మనమున కింపుఁబెంసఁ దగుమాటను బెప్పిన నీకు నేమి యి

య్యను గలదాన; నీసవతియొత్తజుపై నిటు ప్రీతి యేలాకో

యనియెదవేమి? రాఘవునియందును నానుతునందు భేదమున్

గనుఁగొనఁ జాల నిద్దఱును యాదిలిపుత్రులె నాకుఁ గావునన్.

కై క మంధరకు ను త్తరము చెప్పుచున్నది. మంధరా! రామచంద్రునకుఁ బట్టాభి
షేకమహోత్సవ మనుసువార్తఁ జెప్పితివి. నీకు దీనికిఁగా నే నేమియఁగలదాన,
అని పలికి నాకు రామభరతులలో భేద మేమియుఁ గానరా కున్నదనియె.
గోవిందరాజులు—

“నను సపత్నిపుత్రే కథం వై తావ్యశీ ప్రీతి రిత్యత ఆహ.”

అని యవతారిక వ్రాసిరి. ఈయవతారికభావము తెనుఁగునఁ జేర్చిన నెంతరసపుష్టి
కనఁబడుచున్నదో పరికింపుఁడు. మంధరకు సవతిపుత్రుఁడగు రామునియం దేల
యిట్టి ప్రీతియను దుర్భావము గలదు. దానిం బోఁగొట్టఁదగునను భావము నూ
హించి యనునర్థ మెంత సరసముగ నున్నదో పాఠకు లూహింతురుగాక. ఇట్టి
వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము చేర్చుట వాల్మీకిభావము కా ది దనవచ్చునా?

ఇట్టి తావులసంబంధమును గల్పించుభావము తెనుఁగునఁ జేర్చితి. “రామం
దశరథం విద్ధి” యను మొదలగుశ్లోకములఁ దెనిఁగించునపు డాయర్థముల నెఱుంగు
రీతి క్రింద వ్రాయఁబడినది. కావున వాని నెల్ల నిట వ్రాయ లేదు.

+ ❧ ఆరణ్య కాండము. ❧ +

“తం దృష్ట్వా శత్రుహంతారం మహర్షీణాం సుఖావహం,
బభూవ హృష్ట వై దేహీ భర్తారం పరివస్వజే.”

(30. స. 3౯౪ శ్లో.)

ఈశ్లోకమునకు నీసమాలిక వ్రాయఁబడినది. ఏల యనఁగా మూలమునం
దున్న తచ్ఛబ్దమునకు నీత యెన్ని యెన్ని విధములుగా నూహించియుండునో యన్ని
రీతుల వ్యాఖ్యాతలు దానియర్థమును దేటపఱచిరి. ఆయర్థముల సారమును దెనిఁ
గింపకున్న నది తెలుఁగే కాదేమో యని తత్సారము నిటఁ జేర్చితి. ఇన్నియర్థ
ములు వాల్మీకి యూహించి యుండునా? యని కొందఱు ప్రశ్నింతురు. ఊహించి
యుండఁగూడదా? యనునదియే దానికిం దగును త్తరము. వాల్మీకిభావ మిది కావ
చ్చును గాకపోవచ్చు ననువారు కొందఱు గలరు. వాల్మీకిభావ మిది యని చెప్పు
వారే లోకమున నుండరే యనునదియే వారికి సమాధానము.

+ ❧ సుందర కాండము. ❧ +

“దదత్త చంద్రం స హరిప్రవీరః పోష్ఠాయమానం సరసేన హంసమ్.” (౨. స. ౫౮. శ్లో.)

తే. సరసునం జనుచున్నట్టి ♦ సన్నరాశ, మట్లు వనచరకుంజరుం ♦ డమలశశిని

గాంచి లంకఁ బ్రవేశించి ♦ కార్యసరణిఁ, దీర్ప మది నెంచె; రామభ♦క్తిని జెలంగి.

ఇందు నాల్గవపాదమున నున్న “రామభ♦క్తిని జెలంగి” అనునది ప్రకృతార్థమును
బోపించును గాన నెక్కువగఁ జేర్పఁబడినది.

“న వీరసేనాగణశో చ్యవంతి న వజ్ర మాదాయ విశాలసారమ్,

న మారుత స్యాస్య గతేః ప్రమాణం న చాగ్నికల్మః కథణేన హంతుమ్.”

(ర౮. స. ౧౨. శ్లో.)

నీ పరునిమర్దింపునూ; ♦ సుశపతినిజయించినట్టి వీరా! విను ♦ మాతఁ డొకఁడె
శత్రుబలౌఘంబు ♦ సమయించు చున్నాఁడు కనుక నాతనిపయిఁ ♦ జనుతరుణము
నందు నైన్యములు స♦హాయము చేయంగఁ జాలవు; మఱి యల్ప♦సాధమైన
వజ్రముఁ గొని కపి♦వరుడైకీఁ బోకుము వాయువుకంటె జ♦వంబుమిన్న
తే. గాఁగ నాతని కుండును ♦ గాఢవహ్ని, కల్పఁడగుఁ గాన ముష్ట్యాది♦కములఁ జంప
నలవి గాకుండు; నేఁ జెప్పి♦నట్టి విషయముననె చక్కఁగఁ బరికించి ♦ పనిని దీర్ప.

అనునది పై శ్లోకమునకుఁ దెనుఁగు. శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యాతలే యర్థమును వ్రాయ
కున్నచో నెట్లుగా నర్థము చెప్పుదురో ‘ఎవరికి వా రే యమునాతీరే’ యన్నట్లగును.
కాన వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయము ననుసరించినఁ గాని మూలార్థ మిది యని
తేలదు. ఆయర్థసారమే యీనాభాషాంతరీకరణమని గ్రహింపందగు

ఇంక నుదాహరణములం జూపి యుపోద్ఘాతమును బెద్దది చేయఁదలంపను.
ఎందెందు వ్యాఖ్యానాభిప్రాయము చేర్పఁబడినదో, ఎందెందుసమానార్థకవిశేషణ
ద్వితీయము కనఁబడునో, ఎందెం దనతారికభావము కూర్పఁబడినదో, ఎందెందు
మూలార్థమును బోషించుపొంటె నెక్కువగ వ్రాయఁబడినదో, ఎందెందు సంద
ర్భోచితవ్యాఖ్యానోదాహృతగాఢలు వ్రాయఁబడినవో యాయాయితావుల “ఇద
మిథ్య” మ్మని తేటపడుటకై క్రింద వ్రాసితని. పాఠకక్షేళములఁ దొలఁగించుటకే
యట్లు వ్రాసితని. గాని గ్రంథము పెద్దదిగాఁ గనఁబడవలయుననికాదు.

భాషాంతరీకరణమున మూలార్థమును వ్యాఖ్యానకర్తలు వ్రాసినదింతయుఁ
జేర్పరాదనియు దానఁ బెక్కుకీడులు మూఁడుననియు వాల్మీకి యుచితజ్ఞుఁడుకాఁ
డని తేలుననియు లోనగు ప్రశ్నముల నొనరించువారి కందందు నాభావమిది
యని తేటపడునట్లు వ్రాయఁబడియే యున్నయది. దాని నిట వివరింపఁబూనను.

వేడినీరు పోసిన నిండ్లు కాలిపోవునని భయంపడునట్లు మూలార్థమును దేట
పఱచిన వ్యాఖ్యాత లుచితజ్ఞులు కారను సంశయ మొందుట యంతగా సమంజ
సముకాదు. వాల్మీకివంటి మహాకవిశిరోమణి యంత యాలోచనలేనివాఁడును
గాఁడు. వ్యాఖ్యానకర్తలభావము వాల్మీకిది కాకపోవచ్చునను శంక నొంద నవ
సరము లేదు. వాల్మీకి యుచితజ్ఞుఁడే. వ్యాఖ్యాతలు రసికులే. శంక నొందువారికే
యీకష్టములు గలిగినవి.

ఈకావ్యమునకు మహోపాధ్యాయాదిబిరుదాంచితులయిన బ్రహ్మశ్రీ వేదము
వేంకటరాయశాస్త్రిలుగారే ఆంధ్రశ్రీమద్ద్రామాయణమని పేరిడిరి. కృతిపతి
శ్రీరామచంద్రమూర్తియే యని నాకు హిత ముపదేశించిరి. ఈపద్ధతిని రచించిన
బాగని హెచ్చరించిరి. రెండు మూఁడు స్థలముల నాపద్యముల విని హర్షించిరి.
“రామం దశరథం విద్ధి” యను శ్లోకమునకు నే వ్రాసిపంపిన కందమును గాంచి పర
మానందము నొందితి మిది బాగున్నదని లిఖించిరి. సర్వవిధముల నన్నాశీర్వదించి
శంకావిరహితునిం గావించిరి.

+ఐ కృతజ్ఞత. ఐ+

గ్రంథరచనకుం బ్రోత్సహించి యభయ మొసంగిన, ఆంధ్రగ్రంథోద్ధారకులు భాషాభిమానులు దానజితకర్ణులు కరుణానీరధులు నగు మ||రా||శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలుగారికిని, రామాయణాంధ్రీకరణమునకుఁ బాండవులకు శ్రీ కృష్ణమూర్తివలె సాయపడి శక్తికిమించినసాయము స్వహస్త పరహస్తరూపమున నొసరించిన సదృశులు దేవతాభక్తులు ఆశ్రితపోషకులు నగు మ||రా||శ్రీ అల్లముపాటి పోలిరెడ్డిగారికిని, ద్రవ్యవిషయమున నేలోపము లున్నను సాయమొసరింతుమని నాభీతిం బాపిన పరోపకారతత్పరులు పరమాస్తికులునగు మ||రా||శ్రీ గునిపెట్టి రోశయ్యశ్రేష్ఠి, అల్లంపాటి పెంచెలరెడ్డి, బొల్లు రామయ్యశ్రేష్ఠి ప్రభుతులకును, అచ్చుప్రతిని వ్రాసియిచ్చి యోపికమొయి మరలం బరించి నా కుపకృతి నొనరించిననామిత్రులగు బ||శ్రీ కావ్యతీర్థ మద్దులపల్లి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, కావ్యతీర్థ జనమంచి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మగారికిని నాకృతజ్ఞతం దెలుపుకొనుచున్నాఁడను.

+ఐ ప్రార్థన. ఐ+

కార్యము నాదృష్టికిఁ గడుంగడుం బెద్దది. పాండిత్యమో చాల తక్కువ. ముద్రణ మారంభించుతఱి నే సరిచూచుట. ఇట్లగుటంజేసి పెక్కుతావుల యతి ప్రాసాదిదోషము లుండవచ్చు. ఉండవచ్చునను సంశయమేల? ఉండకతప్పదు. ఇక వ్యాకరణదోషముల లెక్కింప శక్యము కాదేమో. ఇన్ని తప్పులుగా వ్రాయకున్న నేమనిమాత్రము ప్రశ్నింపరని నమ్మెదను. భక్తి నొండె, ప్రతిష్ఠఁ గోరి యొండె ఎట్లో రచించితి. ఇది తప్పు. దీని నిట్లు సవరించిన బాగని తెలిపెడు సత్పురుషుల పాదారవిందముల శిరసావహించెద. గుగువులని సంభావించెద. ఒక్కతావున నుత్తరకాండమున నాహ్వామని పడినది. ఆహ్వాశబ్దము స్త్రీలింగమని యెఱుంగుదును. ఎట్లో పడినది. తుమింతురుగాక.

“కిం వా ప్రార్థనయా పరోపకృతిషు స్వాభావిక స్తుతాః.”

అన్న నూక్తి గట్టిగా వల్లించితి.

శ్లో. నిందతు నందతు వాస న్నసూయుః శనసూయుః రత్ర కిం తేన,

య త్సన్తానసగమనాయై వేదం మమ తు పాథేయమ్.

అను సద్వాక్యమును మఱువలేదు. పండితకవుల కింతకంటె నెక్కువ విన్నవింప నక్కఱలేదు. ఇందలి తప్పు లన్నియు రెండవసారి ముద్రించు నదృష్టము నాకు సజ్జనులయాశీఃప్రభావమునఁ గల్గినచో సవరించుకొందును. శ్రీరామచంద్రకరుణయు గురువర్యుల యాశీర్వాదములు, పండితకవుల యాదృతియు నాయం దుండుఁగాక యని నమ్ముచున్నాను.

ఇట్లు విన్నవించు సజ్జనపాదసేవకుఁడు,

జనమంచి శేషాద్రిశర్మ.

ప్రశంస.

ఆంధ్రశ్రీమద్రాయణమునకు సహాయముచేసిన పుణ్యాత్ములు ఉద్ధారకనిర్వాహకపోషకనామంబుల నిందుఁ గ్రిందఁ బేర్కొనంబడుచున్నారు.

ఉద్ధారకులు.

మ॥రా॥రా॥శ్రీ, శ్రీ మహారాజా రావువేంకట కుమారమహిపతి సూర్యారావు బహదూర్ గారు.

,, అల్లంపాటి పోలిరెడ్డిగారు	మంగుపల్లె	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, అల్లంపాటి పెంచెల్ రెడ్డిగారు	,,	,,
,, గునిసెట్టి రోశయ్యశ్రేష్ఠిగారు	కుల్లూరు	,,
,, బొల్లు తంగయ్యశ్రేష్ఠిగారు	పాల్లపల్లె	,,
,, బొల్లు రామయ్యశ్రేష్ఠిగారు	మదరాసు	
,, గోపవరము గోపాలురెడ్డిగారు	గోపవరము	(కడపజిల్లా)
,, చల్లా చెంచుపాపిరెడ్డిగారు	చండ్రపల్లె	,,
,, ఏచూరు చెంచుసుబ్బయ్యగారు	శేషమాంబాపురము	,,
,, అల్లాడి జగన్నాథశాస్త్రిగారు బి ఏ ఎల్ టి	వేంకటగిరి	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, జి. రామేశ్వరరావుగారు బి ఏ బి ఎల్	అనంతపురము	,,
,, పత్తి రాఘవులుశ్రేష్ఠిగారు	కడప	
,, భోగన్నాథము వేంకటసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు	,,	
,, శ్రీమతి. తలుపుల వేంకటసుబ్బయ్యగారు	,,	
,, వేలమూరు రామిసెట్టిగారు	ఓబుళాయపల్లె	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, శ్రీమతి. తోట నరసమ్మగారు	కుల్లూరు	,,
,, దీనరక్షకసభ	కడప	
,, శ్రీమతి. సముద్రాల లక్ష్మమ్మగారు	,,	

నిర్వాహకులు.

,, విరూరు పిచ్చయ్య బి ఏ గారు	కడప	
,, కురుడి గుండురావు బి ఏ బి యల్ గారు	,,	
,, కాకూరు శ్రీనివాసరావు బి ఏ బి యల్ గారు	,,	
,, బీ. పి. దేవరాజులునాయుడు బి ఏ బి యల్ గారు	,,	
,, సాబ్బడే సర్వోత్తమరావు బి ఏ బి ఎల్ టి గారు	,,	
,, పాటూరు వీరమరాజుగారు	కలువాయ	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, లోకా సుబ్బయ్యగారు	సోమశిల	,,
,, పాపుతిప్ప కొండారెడ్డిగారు	రామపురము	(కడపజిల్లా)
,, చిట్లూరు వేంకటయ్యకుమారుడు రాచయ్యశ్రేష్ఠిగారు మంగుపల్లె		(నెల్లూరుజిల్లా)
,, వేములపాటి పోలయ్యగారు	అమానుచిరువేళ్ల	,,

మ రా రా శ్రీ,యాదాళ్ల శేషయ్యశ్రేష్ఠిగారు	బెడుసుపల్లె	(కడపజిల్లా)
,, మురుకూటి కొండారెడ్డిగారు	చాపురాళ్లపల్లె	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, నున్నా లక్ష్మీనారాయణశ్రేష్ఠిగారు	చుంచులూరు	,,
,, పప్పు వేంకటసుబ్బారెడ్డిగారు	బమ్మవరము	,,
,, బుట్టి బ్రహ్మారెడ్డిగారు	కామిరెడ్డిపాడు	,,
,, రాఘూరు వేంకటసుబ్బారెడ్డిగారు	గార్లదిన్నెపాడు	,,
,, పర్నా వెంగయ్యశ్రేష్ఠిగారు	పెనుబర్తి	,,
,, చల్లా వేంకటనరసారెడ్డిగారు	కలునాయ	,,
,, నాగిరెడ్డి కొండారెడ్డిగారు	,,	,,
,, భూమా సుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు	దుల్లూరు	,,
,, చల్లా పెంచెలరెడ్డిగారు	,,	,,
,, చెమర్తి చిన్నపుల్లమరాజుగారు	దుల్లూరురాచపాళెము	,,
,, చింతలపల్లె వేంకటనరసారెడ్డిగారు	మహిమలూరు	,,
,, వాకాటి నారసింహారెడ్డిగారు	,,	,,
,, గుండ్రా శేషారెడ్డిగారు	,,	,,
,, కొండూరు వేంకటసుబ్బారాజుగారు	ముస్తాపురము	,,
,, గంగవరపు నరసపునాయడుగారు	గవరవరము	,,
,, మల్లు వేంకటరెడ్డిగారు	కంపసముద్రము	,,
,, నారపురెడ్డి నరసారెడ్డిగారు	,,	,,
,, కాలువ ముసల్ రెడ్డిగారు	బేలాయపల్లె	(కడపజిల్లా)
,, గంజాము నరసింహాచార్యులుగారు	మహిమలూరు	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, స్వామి వేంకటాచలముశ్రేష్ఠిగారు యమ్.యల్.సి. మదరాసు		
,, ఎడ్డమాను లక్ష్మయ్యగారు	కమలకూరు	(కడపజిల్లా)
,, మద్దిసెట్టి కొండయ్యశ్రేష్ఠిగారు	చాపురాళ్లపల్లె	(నెల్లూరుజిల్లా)

పోషకులు.

,, కంచిరాజు నరసింహయ్యగారు	కడప	
,, నుంకేసుల సుబ్బయ్యగారు	,,	
,, కందనూరు గురుమూర్తయ్యగారు	,,	
,, మాడుగుల సుబ్బయ్యగారు	,,	
,, నూకల వేంకటసుబ్బయ్యగారు	అప్పారావుపేట	(కడపజిల్లా)
,, పోచంపల్లె ఆత్తారామయ్యగారు	బద్వేలు	,,
,, తల్లము మునయ్యశ్రేష్ఠిగారు	కొండాపురము	,,
,, కలిసెట్టి పెంచెలుశ్రేష్ఠిగారు	చిల్లమానుచేను	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, శ్రీకాకుళము రామయ్యశ్రేష్ఠిగారు	కడప	(కడపజిల్లా)
,, మంచిరాజు శేషగిరిరావుగారు	,,	,,
,, మంచి రాఘవయ్యగారు	మందపల్లె	,,
,, సంబటూరు వేంకటసుబ్బయ్యగారు	చండ్రపల్లె	,,

మ॥రా॥రా॥శ్రీ, మాలెపాటి సుబ్బరామయ్యశ్రేష్ఠిగారు	మంగుపల్లె	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, దొమ్మరాజు ఎరికెలరాజుగారిఁబుల్ రాజుగారు	గుడిగుంట	,,
,, పందీటి సుబ్బరాజుగారు	,,	,,
,, సంగరాజు వేంకటసుబ్బరాజుగారు	,,	,,
,, మునగపాటి వెంగమరాజుగారు	చిలకలమట్టి	,,
,, మునగపాటి వేంకటసుబ్బరాజుగారు	,,	,,
,, మునగపాటి నల్లమరాజుగారు	,,	,,
,, అమరా సుబ్బరామయ్యశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, అమరా సుబ్బరాయులుశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, సన్నపురెడ్డి శేషారెడ్డిగారు	చాళురాళ్లపల్లె	,,
,, కంచి సుబ్బయ్యగారు	,,	,,
,, పాబోతు శేషయ్యశ్రేష్ఠిగారు	గోగులపల్లె	,,
,, వేమన రామిసెట్టిగారిసింగయ్యశ్రేష్ఠిగారు	చంచులూరు	,,
,, వేమన పిచ్చయ్యశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, నుద్దపల్లె గిడ్డయ్యశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, గ్రంథే చెన్నయ్యశ్రేష్ఠిగారు	పడమటి నాయనిపల్లె	,,
,, మన్నె కొండారెడ్డిగారు	,,	,,
,, సోమిసెట్టి కృష్ణమశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, కలువాయ రామిరెడ్డిగారు	బమ్మవరము	,,
,, పప్పు పిచ్చిరెడ్డిగారు	,,	,,
,, బుట్టి వేంకటరామిరెడ్డిగారు	కామిరెడ్డిపాడు	,,
,, మెటుకూరు చెంచురామిరెడ్డిగారు	ముత్తుకూరు	,,
,, దరిసి కృష్ణమశ్రేష్ఠిగారు	కుల్లూరు	,,
,, పత్తి గురుమూర్తిశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, వడ్లపూటి రామయ్యశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, సుంకర నరసయ్యశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, తోట పాపిశ్రేష్ఠిగారు	,,	,,
,, మేకపాటి చిన్ననరసారెడ్డిగారు	మద్దులేటిగడ్డ	(కడపజిల్లా)
,, కాకే నాగరెడ్డికుమారుఁడు శేషారెడ్డిగారు	,,	,,
,, కాకే సుబ్బారెడ్డికుమారుఁడు శేషారెడ్డిగారు	,,	,,
,, మడకల యెల్లారెడ్డిగారు	,,	,,
,, గోపిరెడ్డి నాథపురెడ్డిగారు	మంగుపల్లె	(నెల్లూరుజిల్లా)
,, నందిమండలము సుబ్బరాజుగారు	ముస్తాపురము	,,
,, చల్లా శేషిరెడ్డిగారు	మంచేలపల్లె	,,
,, రూపిరెడ్డి కొండారెడ్డిగారు	,,	,,
,, పల్ల కొండ వేంకటనరసయ్యగారు	పాతళ్లపల్లె	,,
,, గంగవరపు రామానాయుడుగారు	గవరవరము	,,
,, గంగవరపు వెంగమనాయుడుగారు	,,	,,
,, సిద్దు శేషయ్యగారు	బేతాయపల్లె	(కడపజిల్లా)
,, కనుమళ్ల గురునాథముశ్రేష్ఠిగారు	చండ్రుపల్లెపేట	,,
,, పాబోతు చిన్నరామయ్యశ్రేష్ఠిగారు	గోగులపల్లె	(నెల్లూరుజిల్లా)

ఉద్ధారకులు.

ఉ. నూనృతవాక్కు పాండిలియుఁ ♦ జొక్కపునీతియు భావశుద్ధి పెం
పూనినసత్ప్రవర్తనము ♦ నూహలమించిన కార్యరీతియున్
మానితరావు వేంకటకుఁ♦మారమహిపతి! సూర్యరాయ! భూ
జానిమణి! మనోజ్ఞగుణఁ♦సార! తగుం గద నీకు; సత్కవీ
శానవరాశిపంబులను ♦ శంకరుసత్కృప నార్యసంఘ మెం
తే నొనరించు దీవనల ♦ నెంతయు నిద్దరఁ బెంపు నొంది సం
తానసమృద్ధిఁ గాంచి గురుఁ♦ధర్మరతిం గని భూమి నేలుమా
శ్రీనిధియా పరాత్పరుఁడు ♦ సిద్ధుల నీ కిడుఁగాత మాదృతిన్.

సీ. తనహరికీర్తిప్ర♦తానని నిర్జరతరువరంబుల నల్లి ♦ తమి వహింపఁ
దనదానజీవనం ♦ బనుపమకలశాబ్ధిపూరణదక్షతఁ ♦ బొలుపునొందఁ
దనసద్గుణవ్రాతఁ♦ఘనతరకుసుమంబు జై వాత్మకునితోడ ♦ సరసమాడఁ
దనదైవభక్తిరత్నస్ఫారహారంబు నారదవీణాన♦నమునఁ బెనఁగ
తే. నర్థిజనకల్పకంబయి ♦ యార్తిహారణ, దత్తుఁ డై సాధుశీలుఁడై ♦ తగి కులావ
తంసుఁ డై పండితాదృతి ♦ ధన్యుఁ డగుచు, భూతలంబున వెలయును♦బోలిరెడ్డి.
క. అల్లంపాటి కులార్ణవ, మల్లన నుప్పొంగ హిమకఁ♦రాభుం డయి తా
నుల్లసిలున్ సుయశోగురు, మల్లిక లాశాకరీంద్ర♦మండనములు గాన్.
చ. ఋతమే వచించి యాశ్రితుల ♦ నెల్ల యథోచితగౌరవంబునన్
సతతము దన్పుచున్ సుగుణఁ♦శాలి యితం డనుసాధుసూక్తి యీ
క్షేతిఁ గడు నావరింప వరఁశీలము భూషణ మై రహింప న
చ్యుతనిజధర్మబుద్ధి యయి ♦ శోభిలు నెప్పుడు పోలిరెడ్డి తాన్.
సీ. రామాయణంబు నాంధ్రంబుగ నొనరింపఁ బూనఁగాఁ దగునని♦పోలఁ దెల్పి
యచ్చుఁగూర్పఁగఁ ద్రిసహస్రరూప్యంబుల నిత్తు నిప్పింతు నీ ♦ కేమికొఱఁత
మొదలిడుమా యని ♦ ముదమొప్ప వచియించి చెప్పినచొప్పును ♦ దప్పకుండ
సాయ మొనర్చి యజస్రము ప్రీతిచే గారవించుచు ధన్యుఁ♦గా నొనర్చి
తే. నన్నుఁ బ్రోచిన సాధుగుఁణవ్రజైక, భూషణుని దీనపోషకు ♦ భూతదయను
మించు శ్రీపోలిరెడ్డిని ♦ మేటికరుణఁ, బ్రోచుఁగావుత శ్రీహరి ♦ పూజ్యభంగి.
సీ. నిస్వభూసురులకు ♦ నెమ్మి నుద్వాహముల్ ధన మిచ్చి చేయించె♦దగువిధమున
వనతటాకారామ♦వసుమతీ త్రిదశోపనయనాదినిత్యసంఠతుల నిలిపె
ను త్తమద్భుం డయి ♦ యొప్పుగా నధమద్భులను గప్తపెట్టక ♦ ఘనతఁ గాంచె
బీదసాదల నెల్లఁ ♦ బ్రియమూరఁ బోషించి కృతకృత్యుఁడనుభూరికీర్తిమించెఁ
తే. గాశికాముఖసుత్రైత్ర♦గణముఁ గొలిచి
ధన్యుఁ డయ్యెను భూరివ♦దాన్యుఁ డయ్యె

నట్టి యల్లముపాటివంశాబ్ధివిధుఁడు
పోలిరెడ్డి యజస్రంబు ♦ పొలుచుఁగాక.

- చ. ఘనగుణమే విభూషణము ♦ గాఢగు ధర్మమే తోడునీవఁగా
వినయమే యాశ్రయంబుగ నువ్వు తమే సంప్రమదాస్పదంబుగాఁ
గనదురు సద్యశంబున నికామము విస్తృతి గాంచి మించు స
ద్వినుతుని సాధుమానసుని ♦ బెంచెలరెడ్డిని శ్రీశుఁ డోముతఁ.
- తే. తన్ను మాలినధర్మంబు ♦ తగ దటన్న, నూక్తి లక్ష్యంబు చేయక ♦ యొప్పిదముగ
ద్రవ్య మొసఁగుచుఁ గీర్తిసంధి తినిబడసి, దైవభక్తిని జెలువారు ♦ ధన్యతముఁడు.
- ఉ. ఉడుగని దానసంతతుల ♦ నొప్పుగఁ జేయుచు సజ్జనాదృతిం
బడయుచు నుత్తమర్ణుఁ డయి ♦ బ్రహ్మణసంతతికల్పకంబు నాఁ
గడు వినుతిం జెలంగుచు నఖండయశంబునఁ జాల మించుచున్
విడువనిశ్రీల నొప్పుతను ♦ బెంచెలరెడ్డి తనూజసంయుతిఁ.

- చ. వినయము సాధువర్తనము ♦ విద్యయు భూతగణానుకంప స
జ్జనహితచర్య దేవగురు ♦ సంతతభక్తి పరోపకారమే
యొనరుచునూహ పాపమున ♦ కొప్పనిచిత్తము భూషణంబు లై
తనరఁ గృతజ్ఞుఁ డీతఁడను ♦ ధన్యయశంబునఁ జెన్నుమీఱుచున్.
- క. గునిసెట్టి వంశమాక్తిక, మనఁదగు రోశయ్యశ్రేష్ఠి ♦ యాపరమేశాం
ఘ్రినియతచిత్తుఁడు సంతత, మునుసంపద లంది సుయశః ♦ మునఁ దగుఁగాతఁ.
- చ. పరమదయన్ ననుం గనుచు ♦ భవ్యమతిన్ మృదుభాషణంబులన్
నిరతము దన్నుచున్ ధనము ♦ నెమ్మిని సద్యయమే యొనర్చుచున్
నిరుపమరామసత్కృతికి ♦ నిశ్చలభక్తిని ద్రవ్య మిచ్చి య
ట్టారులను బ్రోత్సహించిన గుణోత్తరు నీశుఁడు ప్రోచుఁగావుతఁ.
- చ. గరువమొకింత లేదు తనుఁ ♦ గానఁగ వచ్చిన దీనులన్ మహా
దరణము మీఱి శక్తికిని ♦ దద్దయు నర్హముగాఁగఁ బ్రోవ నా
తురపడుఁ గాని నీ యనుట ♦ దా నెపుడే నెఱుంగండు భూస్థలిం
బరఁగెడు లక్ష్యభూతుఁ డయి ♦ భవ్యగుణాధ్యుల నీఘనం డొగిన్.
- తే. ఆయురారోగ్యభాగ్యంబు ♦ లాదియైన, సకలసంపద లొసఁగి శ్రీశంకరుండు
వాసు దేవుండు ప్రోవంగఁవఱుఁగాత, సాధుగునిసెట్టి రోశయ్యఁ ట్కృతలమున.

- నీ. యుక్తధనవ్యయ ♦ మురుతరసద్బుద్ధి శ్రీరామపదసరః ♦ సీరుహైక
భక్తి విద్యాగోష్ఠి ♦ పండితాదరణంబు దీనజనాపనఁదీక్ష సాధు

జనహితచర్యయు ♦ సహజవాత్సల్యంబు మర్యాద నెన్నుచు ♦ మాటలాడు
నేర్పు వాఙ్మయమంబు ♦ నీతిజ్ఞతయు లోనుగాఁగలనద్గుణగణము సహజ
తే. భూషణంబులుగాఁ దగ ♦ బొల్లువంశ, దీపకుం డయి రామప్రతిష్ఠఁ జక్కఁ
జేసినట్టి శ్రీరంగయ్యశ్రేష్ఠి గాచుఁ, గాత శ్రీరామమూర్తి సత్కరుణనెఱుడు.

సీ. పెద్దలఁ బొడఁగన్న ♦ భృత్యునిరీతిఁగా వర్తింపఁజాలిన ♦ భవ్యశక్తి
యాచకులను గన్న ♦ నర్హరీతిని వారి గౌరవింపఁగఁ జాలు ♦ కమ్రబుద్ధి
యాశ్రితులను గన్న ♦ యంతనే వారల కష్టముల్ తొలఁగింపఁ ♦ గల్గునేర్పు
దీనులఁ బొడఁగన్న ♦ మానితకరుణవారలఁ గావఁ బూనెడునలఘుధైర్య
ఆ. మాదినుండి యలర ♦ నవని యశస్సున, వెలయుచున్న బొల్లుకులపయోధి
చంద్రుండగుచురామచంద్రభక్తుండగు, రామయ్యాయనెలురాముడెఱుడు.
సీ. కట్టించె నెంతోవేడ్కను బార్లపల్లెయన్ స్వగ్రామమునరామచంద్రమూర్తి
నర్హరీతిని బూజ ♦ నాదృతిఁ దన్పంగఁదగినదేవాలయతల్లజంబు
వాహనాదుల నిల్పి ♦ వార్షికోత్సవ మొప్పు సాగుపద్ధతులను ♦ జక్కఁజేసె
బీదల కర్హమా ♦ విధిని సాయముచేసె హరిభక్తివితతుల ♦ నాదరించె
తే. నట్టి రామయ్యశ్రేష్ఠిని ♦ ననవరతము
పుత్రపౌత్రాభివృద్ధియు ♦ భూరిభాగ్య
మతులభక్తియు వెలయంగ ♦ నరసి ప్రోచుఁ
గాత శ్రీరామమూర్తి విఖ్యాతకీర్తి.

సీ. గోపవరాన్వయదీపకుం డై ప్రభుశక్తి యొప్పారఁగ ♦ సాధుపోష
ణాదృతి వెలయంగ ♦ యాచకబృందాళిఁ గాంచిన నంతోషకలిత మైన
స్వాంతపంకజ మొప్పు ♦ సతతవిద్యద్గోష్ఠి నెసఁగుచు దీనులనే తలంచి
వారికష్టమ్ములఁ ♦ బాపంగ నెంచుచు సత్కవులం జాల ♦ సంతసిల్లఁ
తే. జేయుచు దయాగుణంబు నిస్సీమమైన
ధైర్యమును బొల్పుమీఱ నత్యంతరాజ
మానుగోపాలరెడ్డి ననూనకరుణఁ
బ్రోచుఁ గావుత లక్ష్మీవిభుండు చక్రి.

చ. ధనముఁ బరోపకారమునఁ ♦ దప్పక ప్రీతి వ్యయించుచున్ సతం
బును మృదుభాషణంబులఁ గవుల్ ముదమందఁగ నాడుచున్ మనం
బునఁ గులదై వచింతనమె ♦ పూనికఁ జేయుచు దుష్టసంఘభీ
తిని గలిగించుపౌరుషము ♦ ధీవిభవంబును విస్తృతిం దగన్.
క. చల్లాఖ్యాన్వయవారిధి, కుల్లాసముఁ గూర్చుచంద్రునోజను గనఁగా

నెల్లెడలఁ గీర్తి రాజిల, నుల్లమునం గరుణ సతత ♦ మొప్పుచు నుండన్.

తే. పెద్దలను జూడ భక్తియుఁ బ్రీతియుఁ గడు, నలర నాశ్రితరక్షణ ♦ మరసి చేయు
చున్న శ్రీచెంచుపాపిరెడ్డి న్నరహరి, పరమపురుషుండు ప్రోచుతఁ బరమకరుణ.

సీ. పరహితవృత్తియుఁ ♦ బరశివసేవయు నిరతాన్నదానంబు ♦ నిశ్చలమతి
శక్తికి మించిన చందంబుగా దాన మిచ్చుట భూదేవ ♦ తేంద్రహితము
చేయుట పెద్దల ♦ సేవచేయుఁగ మతి యలరుట యనుమొద ♦ లై ననుగుణ
పుంజ మొప్పారఁగాఁ ♦ బాలుచు నేచూరునంశజనితుండయి సాధు ♦ సంఘయుక్తుఁ
తే. డైన శ్రీచెంచునుబృదువు ♦ నమలశీలు, భూతహితచర్యుఁ బర్యత ♦ భూరిధైర్యుఁ
బ్రోచుఁగావుత శ్రీపతి ♦ పుత్రపాత్ర, చిరతరాయుస్సు పాంచాళి ♦ సిద్ధులలర.

సీ. సగసకవిత్వంబు ♦ సాధుమనీషయు నుచితజ్ఞతయు దురూ ♦ హోరువిషయ
విజ్ఞాననిష్ఠయు ♦ విమలశీలము గురుసఖజనభక్తవా ♦ త్సల్యనియతి
దూరదృష్టియు మహో ♦ దారనీతియు సాంఖ్యతత్త్వ మెఱుంగుము ♦ దము గభీర
భావము నను నిన్వి ♦ ప్రాకుకృతంబున సహజగుణంబుల ♦ చంద మొంద
తే. ధార్మికుం డయి మిత్రసం ♦ తతహితాచ
రణపటిష్ఠుండు గ్రంథక ♦ రణసుముఖుఁడు
నగుచు నల్లాడిసాధువం ♦ శాబ్ధిచంద్రుఁ
డగు జగన్నాథశాస్త్రిని ♦ హరి మనుచుత.

చ. మితహితభావణంబు గురు ♦ మిత్రహితాచరణంబు నూన్మత
వ్రతరతి యుక్తరీతిని బ్ర ♦ వర్తనముం గనఁజేయునేర్పు స
న్మతివిభవంబు పాండితియు ♦ మంచియె చేయుతలంపు నార్జవం
బతిశయనీతి సంప్రమద ♦ మారయ నీకె తగున్ మహాత్మునం
దతిశయభక్తి గల్గినకృ ♦ పాలయు యాచకకల్పభూజు న
చ్యుతపదపంకజాతయుగ ♦ శోభితచిత్తమదద్విరేఘునిన్
సతతము గార్ల దిన్నెకుల ♦ జాతుని రామపదేశ్వరుం గృపన్
క్షీతితనయానునోహరుఁడు ♦ శ్రీరఘునాయకుఁ డోముఁగావుతన్.
క. శ్రీరామేశ్వరరాయని, సారమతిం బ్రోచుఁగాక ♦ త్కాజాత కృపా
వారాశి సకలసంప, దూభరితరాయుస్సు లొసఁగి ♦ భూస్థలి వెలయన్.

సీ. భాగవతాది ♦ పారాయణాసక్తి దేవభూదేవభ ♦ క్తిహితచర్య
లామోడముననె ధ ♦ ర్తాచరణంబును జేయునేర్పును మన ♦ స్థిరత న్యాయ
పరమాదృతియు మిత్ర ♦ పరిపాలనాభినివేశంబు బాంధవ ♦ ప్రీతి దీన
మానవదర్శన ♦ మాత్ర సాయముచేయు పూనిక పండిత ♦ పోషణైక

తే. నియతి యనునిట్టి సద్గుణనిచయమె తన
యశము దిక్కుల నింపఁగా ♦ నవనిఁ బొలుచు
పత్తి రాఘవశ్రేష్ఠిని ♦ బరమకరుణఁ
బ్రోచుఁగావుత శ్రీరామమూర్తి సతము.

సీ. భాషాభిమానంబు ♦ భక్తియుక్తస్వాంత మాళితావనదీక్ష ♦ యాచకాళి
సమృతింపఁగఁ జేయు♦సాధుదానము మతశ్రద్ధ దేవార్చనా♦సక్తి హితము
గనె మాటలాడునేర్పును గులదేవతాభక్తివిశ్వాసముల్ ♦ పరహితాభ
రణమునఁ బూనిక ♦ ప్రజల రంజిలఁజేయు శక్తియు ననునివ్వి ♦ సహజగుణము

తే. లగుచు వెలయంగ భోగనాధాఖ్యవంశ్యుఁ
డైన వేంకటసుబ్బాఖ్యుఁ ♦ డైనశ్రేష్ఠి
రత్నమును బ్రోచుఁగాత శ్రీరాముఁ డెలమిఁ
బుత్రవృద్ధియు భాగ్యంబు ♦ పొలయునట్లు.

సీ. పరమేశ్వరునియందుఁ ♦ బరిపూర్ణభక్తియు గామాయణాదిసద్గ్రంథపఠన
సంశ్రవణాసక్తి ♦ సంతతసత్పాత్రదానంబు భూసురతల్లజాళి
యందు విశ్వాసంబు ♦ ముందు తెల్పక భక్తిమెయిదానమిచ్చుట♦మితనచనము
లలరఁ బల్కుట భర్తయందు దైవతబుద్ధి పరిశుద్ధనిర్మలవర్తనంబు

తే. తనయశంబును గొనియాడఁ ♦ దలుపులాన్వ
యమును వెలయంగఁ జేయుచు ♦ నమలచిత్త
మలరు వేంకటసుబ్బాంబ ♦ నాపరేశుఁ
డరసి కాపాడుఁగాక యత్యంతకరుణ.

తే. వేలమూరు వంశంబునవెలసి సాధు, వినుతినిం గాంచి సత్కీర్తివెలయుచున్న
రామశ్రేష్ఠికి శ్రీరఘురామమూర్తి, యశమునొసఁగునుగాతనయ్యంబుమీఱ.

సీ. భర్తగుణంబునఁ ♦ దనరారి సత్కార్యకరణంబునఁ ఖ్యాతిఁ ♦ గాంచి మించి
యాడితప్పనిసూక్తి ♦ యలరార నుపకృతిఁ జేయుటే కృత్యమై ♦ చెలఁగ దుష్ట
జనులఁ గన్నులనైనఁ ♦ గనక సజ్జనగోష్ఠిఁ గాలంబుఁ బుచ్చుచుఁ♦గాంచనాంబ
రునిసేవచేయుచుఁ ♦ దనశక్తి సంతయు దేవతాకృతికయి ♦ తివిరి వ్యయము

తే. చేయుచును దోట వంశంబు ♦ స్థిరయశంబుఁ
గనఁగ నొనరించు నరసమాంబను రఘూత్త
ముందు కరుణార్ద్రదృష్టిని ♦ బూని ప్రోచుఁ
గాక యేకీడు గాననికరణి ధరణి.

సీ. బహువిధరూపకః ప్రకటశాఖల మించి సత్పాత్రపల్లవః సమితిః జలఃగి
నీతిప్రదాయకః నియతిపుష్పాఢ్య మై యుపకృతిఫలములః నొప్పు మిగిలి
జనరంజనాభిఖ్యః ఘనతచేః బెంపొంది సజ్జనావృతిరూపః చారుతః గని
నటరాజయోగాభినయభృంగముల మీటి సాధుప్రకాశైకః సరణిః జేరి
తే. దేవరాజాధిపత్యసంధీ ప్తి మెఱయ, సరసకవిరాజసద్విజః సంఘ మొలయః
గడపపురి మించు దీనరక్షకసభాను, రద్రుమము వృద్ధిః గాంచుతః రాముకరుణ.

సీ. వరసముద్రాలానవః వాయార్ణవంబునః గల్పవృక్షంబు నాఃగః జనించి
పాత్ర మపాత్రమః పరమభేదంబునః బ్రజ్ఞఃగాంచి కృపాంబుః రాశియగుచుః
బరులవాక్కుల సుంతః పాటింప కాదృతిః దనబుద్ధిరీతిగాః దానమిచ్చు
నియతిచే వెలయుచుః నిశ్చలశ్రీరామభక్తిచే నొప్పుచుః బ్రావ్తాణగురు
తే. దేవతాసముదయమందుః దృఢతరంపుః, ప్రీతివెలయులక్ష్మన్తునుః శ్రీరఘుకుల
పంశమాక్తిక మనియెడుః భవ్యయశము, గన్న రాముండు ప్రోచుతః గరుణమీఱ.

నిర్వాహకులు.

తే. ఇంగితజ్ఞత యర్థిజః నేష్టసిద్ధి
చేయునే దుచ్చితజ్ఞతః న్యాయబుద్ధి
యోగ్యతను గురైఱుంగఃగః నొప్పుశక్తి
యివ్వితగుః బిచ్చయార్యునః కెన్నిచూడ.
చ. సరసమనీష యొప్పఃగ వఃచ స్తతిగౌరవ మెంతొచక్కఃగాః
బరఃగః బరోపకారమునుః బాగుగః జేయుతలంపు రాజిలః
నిరతము పండితాదృతియెః నెమ్మిని గల్గఃగః జేయఃగా విరూ
ర్వరకులసంభవంబుః గనిః వర్ధిలుసూరిని బిచ్చయార్యు నీ
శ్వరుఃడు పరాత్పరుండు సుఖః సంపద లిచ్చుచుః బ్రోచుఃగావుతః.

చ. కురుడికులాబ్ధిసోమనిభుః గుంభితవాగ్విభవుః సదార్థిభా
సురనిజసాధు దానజితః సూర్యతనూభవు సత్కవీంద్రవా
క్పరినుతసద్యశుః విపులః వైభవు భూతదయాభిరామహృ
త్సరసిజు గుండురాయనిః బ్రసంగవిశారదు సర్వసంపదల్
పరమకృపాబ్ధి రాఘవుఃడుః పాయ కొసంగుచు నేలుఃగావుతః.

క. కౌకూరువంశజలనిధి, రాకాశీతాంశుసముఃడుః రాఘవపాదా
బ్జాకలితహృన్మధుకరుఃడు, శ్రీకలితుఃడు సాధువర్యః చిత్రేష్టదుఃడుః.

ఆ. సకలసుగుణరాశి ♦ శాంతధనుండును, యాచకామరతరు ♦ వార! యనఁగ
వాసి గన్న శ్రీనివాసరాయని సత్య, ధీరు నోముఁగాక ♦ శ్రీరమణుఁడు.

చ. వినయము సాధుసంఘనుతఃపృత్యము దీనజనావనాదృతిం
గను మతి దైవభక్తి కలఁకాలము యాచకబృందముం గడుం
దనువుస్వభావముం దనకుఁ ♦ దప్పని భూషలుగాఁ జెలంగ నొ
ప్పిన బి. పి. దేవరాజు లనువిశ్వహితుండగునాయనిఁ ముదం
బును గనఁ బ్రోచుఁగాతఁ బరిపూర్ణదయాఁ రఘురాముఁ డెప్పుడుఁ.

క. వినయంబె భూషణంబుగ, ఘనవిద్యయె మూలధనముఁగా నుపకృతిఁ దా
నొనరుచుటయె కృత్యము గాఁ, గను రాజులునొక్కనూరి ♦ కడపపురమునఁ.

తే. సాధ్వుడాన్వయపాథోధిచంద్రుఁ డగుచు
రహిఁ జెలంగు సర్వోత్తమఁరాయనిఁ గృప
శ్రీహరియు నాపరాంబయు ♦ శ్రీసమృద్ధుఁ
జేసి రక్షింతుగావుత ♦ వాసిమీఱ.

తే. మిత్రబంధుసమాదృతి ♦ మితహితవచ
నము దయాయుక్తచిత్తము ♦ విఫలదీర్ఘ
యోజనయు సుముఖత్వము ♦ నొప్పుచున్న
వీరయామాత్యుఁ డలరుఁ బాటూరుకులుఁడు.

తే. సకలసద్గుణమణిఖనిఁసరసుఁడుఖల, యుక్తిదూరుఁడుసత్కార్యఁ మొప్పఁజేయు
నియతిగలవాఁడుసూన్యతఁనిర్మలుండు, నై నశ్రీవీరయామాత్యఁహరిమనుచుత.

క. నిరతాన్నదానరక్తియు, గురుసఖయాచకుల కెల్లఁ ♦ గూర్చుమతియు ని
ర్భరపౌరుషంబు నీతియుఁ, గరము విరాజిల్లుచుండఁగా నిపుణుండై .

క. హరపూజారతచిత్త, స్ఫురణము తనరార సుకవిపూగవిహితకా
ర్యరతుం డై లోకాన్వయ, గురుతరవార్ధ్యజ్ఞుఁ డనఁగ ♦ ట్లోణి వెలయుచుఁ.

క. హితకృత్యనియతిఁ గనుచుఁ, నతతము ధర్మంబునందె ♦ స్వాంతము వెలయఁ
క్షితిఁ దగు సుబృహ్యని శ్రీ, పతి ప్రోచుతఁ బుత్రపౌత్రభాగ్యము లలరఁ.

క. వినయము భారతముఖగ్రంథనికరపతనంబు పంశఁదైవతపూజా
దినిఖిలకృత్యసమాదృతి, తనరంగాఁ బావుతిప్పు ♦ ధన్యకులజుఁ డై .

ఆ. అవనిఁ గీర్తిఁ గాంచి ♦ యాశ్రితరక్షణ, మలర యుక్తదాన ♦ మతిశయిల్లు
భూసురైకభక్తిఁ ♦ బూనుకొండారెడ్డి, సరసమతిని సాధుసంఘవినుతు.

తే. గర్వశూన్యని నియతసత్కార్యనిరతు
భూతదయయుఁ బశ్చాత్తాప ♦ మాతతముగఁ

గలిగి యలరారు సజ్జనుఁ ♦ గాంచనాంబ
గుండు నిత్యంబు పోషించు ♦ చుండుఁగాక.

సీ. చిట్టూరువంశంబు ♦ చెలఁగి వర్ధిల్లఁగా వేంకటశ్రేష్ఠికి ♦ విమలమతికిఁ
దనయుఁడై వినయాదిఘనగుణమణియు నై దేవతాగురుభక్తి ♦ తేజరిల్లఁ
గాశ్యాదికక్షేత్రఁగణము నుపాసించి దానంబులొసఁగి నిత్యమును నియతిఁ
గులదేవతోపాసనలఁ గాలముం బుచ్చుచును దురాచారమ్ములను నెఱుంగ

తే. కాశితాదృతి పెంపార ♦ నర్హా నీతిఁ
గాలముం బుచ్చుచున్ నీతికలితుండు నగు
నట్టి రాచయ్యశ్రేష్ఠిని ♦ నరసి ప్రోచుఁ
గాత శ్రీరఘురాముండు ♦ కరుణ సతము.

ఉ. శ్రీమహితాత్ము నాశ్రితుల ♦ సిద్ధమనస్కులఁ జేయుదాత ను
ద్దామగుణాఘ్య సూరినుతుఁ ♦ దత్త్వవిదు త్తమభక్తితత్పరున్
వేములపాటి వంశమున ♦ విస్తృతిఁ గాంచిన పోలయాద్యనిన్
శ్రీమహితుండు కీర్తిఁ గనఁజేయును గాక దయాంతరంగుఁడై.

తే. లలరుయాదాళ్లవంశపయస్సముద్ర, చంద్రు శేషయ్యశ్రేష్ఠినిజలజనయనుఁ
డన్వయము వృద్ధి నొందెడునట్లు కరుణ, నేలుఁగావుతనిత్యంబునెంతొకూర్చి.

నీసమాలిక:—

మురుకూటివంశసముద్రంబు వెలయింపఁ జింతామణియనంగ ♦ వింతపుట్టి
చేతనై నంత సంసిద్ధమతిన్ సాయమునె చేయఁ గంకణమును ధరించి
స్థితభాషణంబులఁ ♦ జెలఁగుకొండా రెడ్డి నార్తరక్షకుండు సూర్యాన్వయాభి
శశియగు శ్రీరామచంద్రుండు కాపాడుఁ గాక; నున్నావంశకమలవనము
వెలయింపఁ బుట్టి నిస్తులదానదత్తుఁ డై పొలుచులక్ష్మీశబ్దపూర్వుఁ డైన
నారాయణశ్రేష్ఠి ♦ నరహరి కాపాడుఁగాక; పప్పుకులంబు ♦ త్కౌతలమున
నెగడఁజేయఁగఁ దానె ♦ నిల్చి ధీరుం డయి పెద్దలమాటలఁబ్రయము మీఱ
వినఁగఁజాలినయట్టి ♦ వేంకటసుబ్బాఖ్య రెడ్డిని గావుత ♦ శ్రీరఘుపతి
బుట్టివంశంబునఁ ♦ బుట్టి కీర్తిని గాంచి దాత యై సత్కవితతికి మోద
మలరంగఁ జేయుచు ♦ వెలయు బ్రహ్మరెడ్డిఁ గాపాడుఁగావుతఁగంజనయనుఁ;
డమలరాపూరువంశాభికి నుత్పలమిత్రుఁ డై సుజనుఁ డై ♦ మేటికీర్తి
యలరార విద్యల ♦ నాదృతి వెలయింపఁ జేయుచుఁ గవులకు ♦ న్యాయరీతి
సాయ మొనర్చుచు ♦ సతతపండితగోష్ఠిఁ దగినమాన్యుని బహుధర్మచిత్తు
వేంకటసుబ్బాఖ్యవినుతిఁ గాంచినరెడ్డి నీశుఁ డోముతఁగృపయెసఁగుచుండఁ;
బర్హన్వయముఁజాలఁబ్రఖ్యాతి వెలయింప నవతరించినమేటియనఁగ నలరు

వెంగయ్యశ్రేష్ఠిని ♦ విబుధభక్తుని హరి కాపాడుఁగావుతఁ ♦ గమ్రకరుణ;
 సాధుచల్లాన్వయ ♦ శరధి నుప్పొంగఁగాఁ జేయునుత్పలమిత్రుఁ ♦ డే యనఁదగి
 చారుశీలత నొప్పి ♦ శాంతభూషణుఁ డయి యుపకృతిఁజేయఁగా ♦ నూహలెపుడు
 ప్రసహింపుచుండ ధర్మార్థరెడ్డిపుత్రుఁడై పాత్రత వెలసిన ♦ ప్రజ్ఞ యలర
 గ్రంథశోధకుఁ డయి ♦ కరుణాత్ముఁ డైన వేంకటనరసారెడ్డి ♦ త్కృతనూభ
 వాధవుం డోముత ♦ భద్రంబు లొనఁగుచుఁ గంటికి రెప్ప నాఁ ♦ గ నిరతంబు;
 నాగిరెడ్డికులంబు ♦ నం బ్రభవిల్లి నిత్యంబును భోగభాగ్యముల నొప్పి
 పౌరుషం బలరారఁ ♦ బరఁగుకొండా రెడ్డిఁ గంజలోచనుఁ డెప్పు ♦ గాచుఁగాక;
 భూమాన్వవాయంబుఁ ♦ బూతంబుగాఁజేయ శాంతగుణంబెయ్యె ♦ సంగుచుండఁ
 జెలఁగునుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిని బుత్రపౌత్రాదు లొప్పఁ గాపాడుఁగా ♦ కుర్విజాత
 ధవుఁ డగు శ్రీరామ ♦ తారకబ్రహ్మంబు కల్యాణమూర్తి యు ♦ త్కంఠ మెఱయఁ;
 జల్లాన్వయంబున ♦ జనియించి విఖ్యాతయశమునఁ జెలఁగుచు ♦ ససముఁ డైన
 యట్టి పెంచెలరెడ్డి ♦ నాయురారోగ్యంబు లలరఁ గావుత రఘు ♦ కులవిభుండు;
 సాధుచెమర్తివంశంబున విఖ్యాతి యలరఁగా జనియించి ♦ యమలధర్మ
 బుద్ధియై తగుచిన్న ♦ పుల్లమరాజును శ్రీవిభుఁ డోముత ♦ సిరుల నొనఁగి;
 చింతలపల్లినాఁ ♦ జెలఁగువంశంబుధిశశి ధర్మబుద్ధి ని ♦ స్తంద్రకీర్తి
 కమనీయగుణుఁడు వేంకటనరసారెడ్డి వర్ధిల్లుఁగాక శ్రీ ♦ వాసుదేవు
 కరుణచే బుత్రాది ♦ కలితుఁ డై బహుధనధాన్యసంపద లెప్పు ♦ తనరుచుండ;
 వాకాటిసద్వంశ ♦ భవుఁ డయి త్యాగి యై నిత్యదానంబుల ♦ నియతిఁ జేయు
 చును న్యాయవర్తన ♦ మునఁ గీర్తి గాంచుచు నర్థిచాతకమేఘుఁ ♦ డై చెలంగు
 నారసింహారెడ్డి ♦ నయనిధి నీశుండు గాపాడుఁగావుత ♦ తమ దనరఁగ;
 గుండ్రాన్వయంబు నీ ♦ త్కోణి వర్ధిల్లంగ భాసురకీర్తి యై ♦ ప్రభవ మొంది
 భక్తుఁ డై నీతిసంసక్తుఁ డై నిరతాన్నదానతర్పితదీన ♦ తతియు నగుచు
 నలరు శేషారెడ్డి ♦ నారఘురాముండు కాపాడుతం గల ♦ కాల మెలమి;
 రాజవంశంబును ♦ రమణ వర్ధిలఁజేయ జనియించి కొండుూరు ♦ ఘనకులంబు
 పరిపూతముగఁ జేయు ♦ పట్టుదలను బూని పాత్రదానంబున ♦ భవ్యయశము
 గాంచి మించినయట్టి ♦ ఘనుని వేంకటసుబ్బరాజును శ్రీరఘు ♦ రాముఁ డెపుడు
 ధనధాన్యపుత్రపా ♦ త్రనికరముల నిచ్చి కాపాడుఁగావుతఁ ♦ గరుణమీఱ;
 గంగవరపువంశ ♦ కలశపాథోరాశినీహారరశ్మి యై ♦ నెగడి శక్తి
 కెంతొ మించిన యట్టు ♦ లెల్లదానంబులఁ జేయుచుఁ జాల నా ♦ శ్రితులు గ్రాలఁ
 బరమకీర్తిని మించు ♦ నరసపునాయని శ్రీహరి కాపాడు ♦ సిద్ధు లొనఁగి
 మల్లువేంకటరెడ్డి ♦ సల్లలితగుణాధ్యు వ్యవహారదత్తు వి ♦ భవవిశాలు
 నాశ్రితరక్షకు ♦ నమలవిఖ్యాతిని మించుసజ్జను నేలుఁ ♦ గాంచనాంబ
 రుండు చక్రి సతతంబు ♦ బుడుతల నొనఁగుచు సిరులమించఁగ ఫల ♦ సిద్ధియలర;

నారపురెడ్డియఁ న్యయునిశ్రీయుతు దాత నయగుణవిఖ్యాతు ♦ సుయశు సుజను
సాధుభక్తుని నరఁసారెడ్డిఁ గాపాడుఁగాత మెప్పుడు రఘుఁకాంతుఁ డెలమి;
గాలువయనునట్టి ♦ ఘనవంశభవునిఁ గీర్త్యనివ్వితు సుముఖత్వ ♦ మలరువాని
తే. ఘను ముసల్ రెడ్డిఁ గాపాడుఁగాక సతత
మాయురాగోగ్యభాగ్యంబు ♦ లలరునట్లు
రఘుకులాంభోధిచంద్రుండు ♦ రామమూర్తి
కరుణ వెలయుచు నుండ నిఁక్కంపుఁబూన్కి.

క. నిరుపమమతి వైద్యుఁడు స, త్కరుణానిధి సాధుమతియుఁ ♦ దప్తసువర్ణాం
బరపదభక్తుఁడు శాంతుఁడు, నరసింహాచార్యుఁ డెన్న ♦ నయహితుఁ డలరున్.
ఆ. బీదజనుల మిగులఁ ♦ బ్రేమించుగంజాము, వంశమందు రత్నవర్య మెసఁగు
నట్లు పుట్టి ద్రవ్యమందు నాసక్తి లే, కలరు నతని భక్తు ♦ నరయు నృహరి.

సీ. స్వామివంశంబునఁ ♦ జారుమాక్తిక మన రాజల్లి సద్గుణరాజి యలర
నిరుపమానప్రభఁ ♦ బరఁగి విఖ్యాతిని మించి దాతయు నౌచు ♦ నంచితమగు
పద్ధతిఁ బ్రాపించిఁవ్యవహారవిదుఁ డయి సరనుఁ డై యాచకఁచాతకముల
కాష్టాద మొనరించు ♦ నబ్జము నాఁ దగి సద్భాషణముల నిశ్చలపరేశ
తే. భక్తి సజ్జనసంఘసంఁసక్తి మించు
వేంకటాచలశ్రేష్ఠిని ♦ విపులశుభస
మృద్ధునిం జేయుఁగాత లఁక్ష్మీశుఁ డఖిల
శరణదుఁడు చక్రి సత్కృపాసాంద్రుఁ డెపుడు.

సీ. వడ్డమాన్యన్వయభవుఁడు చిదానందపుత్రరత్నము సాధుపూతచిత్తుఁ
డనవకారి వదాన్యుఁ ♦ డతిమితభాషణుం డవగతగర్వండు ♦ హరపదాంబు
జాతభక్తుఁడు పితృచరణదాసుండును వేంకటసుబ్బాఖ్య ♦ వెలయు సుజను
ననుజాతుఁ డాదృతి ♦ నద్ధుల నలరించుమేటి వాఙ్మధురిమి ♦ మించుఘనుఁడు
తే. బహువిధాగ్రహారంబులఁ ♦ బరఁగునీశుఁ, డెట్టిచో మాటఁ దప్పనిఁయింగితజ్ఞుఁ
డైన లక్ష్మయ్య నాహరిఁయాయురతుల, భాగ్యయుక్తునిఁ జేసి కాపాడుఁగాత.

తే. మద్దిసెట్టికొండయశ్రేష్ఠి ♦ మానధనుఁడు
సాయమును జేయఁ జేయింపఁ ♦ జతురుఁ డెల్ల
కాల మీశ్వరభక్తుండు ♦ కరుణగలుగు
వాఁడు శ్రేయస్సహనమునఁ ♦ బరఁగుఘనుఁడు.
తే. ప్రియముగలవాఁడు బాంధవప్రియుఁడు భూరి
బుద్ధి యాశ్రితులం గృప ♦ పొలయఁ గాచు

సరనుఁ డాఘను శ్రీరఘుఁడవరుఁడు కరుణఁ
గాచుఁగావుత మభివృద్ధిఁ ♦ గాంచునట్లు.

పోషకులు

సీ. అనయమ్ము వినయమ్మును నయమ్ము వెలయంగ నలరారు నెవ్వనిఁ యాత్మనీమ
అనిశమ్ము భూతదయాలతాంకూరమ్ము వర్ధిల్లు నెవ్వనిఁ భావనీమ
అసమానదైవభక్తి కృతిశయమ్మున కాలవాల మా నెవ్వనిఁ స్వాంతనీమ
దానదాక్షిణ్యద్యనూనసద్గుణములు చెన్నారు నెవ్వనిఁ చిత్తనీమ
తే. అట్టి సద్భాసురకులీనుఁ ♦ డై నయట్టి, కంచిరాజు సృసింహార్యుఁ ♦ గాచుఁగాత
మాయురారోగ్యపుత్రపాత్రాభివృద్ధి, గలుగ రాముండు నిండులఁ గంబుగాఁగ.

ఉ. ధీసముదంచితముం డయి సుధీవరులందలిభక్తిభావవి
శ్వాసవిశేషుఁ డై తెలుఁగుఁ బాసకుఁ బోషకుఁ డై చెలంగునుం
కేసుల సుబ్బయ్యార్యుఁ దిలకించునుగాత సమస్తసంపద
ల్లాసవిలాసముల్ వెలయ ♦ లాలసలీల రఘూత్తముం డొగిన్.

శా. దైవబ్రహ్మణభక్తి సత్యరతియున్ ♦ దాక్షిణ్యభావంబు శ్ర
ద్ధావిశ్వాసము లర్హవృత్తులు గడుం ♦ నల్కొత్త నొప్పారుభా
వావేశోజ్జ్వలుఁ గందనూరుగురుమూర్త్యులున్ సదా ప్రీతిమైఁ
బ్రోవుంగావుత నిండువై భవమునన్ ♦ భూపుత్రికానాథుఁడున్.

సీ. అమితాన్నదానవ్రతాచారధీరుండు బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞానవైభవుండు
దీనజనాలోకనానూనకరుణుండు కరుణోల్లసద్దాసకంకణుండు
దేవతాబ్రహ్మణదివ్యభక్తినిదాన మతిపరోపకృతిప్రథితయశుండు
సత్కార్యదీక్షితస్వాంతుండు నిత్యంబు ననుపాలితాతిసత్యవ్రతుండు
తే. నైన శ్రీమాడుగుల సుబ్బయ్యార్యవర్యు
విమలవిజ్ఞానసంపదల్ ♦ వెలయఁజేసి
కరుణ నెల్లప్పుడును బ్రోచుఁగాత రామ
చంద్రుఁ డప్రమేయకరుణాసాంద్రుఁ డగుచు.

ఉ. ప్రాకటదైవభక్తియును ♦ బ్రహ్మణభక్తియు సత్యరక్తియున్
జేకురఁజేసి వాసిగ నశేషవిశేషసుసిద్ధభోగభా
గ్యాకరుఁ జేయుఁగాతఁ దనుపార సపారకృపార్దృష్టితో
నూకలసుబ్బయ్యార్యుని ఘన రఘునాథుఁడు సర్వకాలమున్.

తే. ధనము ధాన్యము ధర్మము ♦ దాన సత్య
శౌచము లొసంగి శ్రీరామచంద్రుఁ డెలమి
సతము పోచముపల్లినంశజనితుఁ డగు
నాత్మరామయ్యనామధేయార్య నోము.

క. ఎల్లప్పుడు శ్రీసాధుం, డుల్లాసం బుల్లసిల్ల ♦ యుక్తశ్రీసం
పల్లాభంబు లొసంగుతఁ, దల్లముమునినామునకు నుదారగుణునకున్.

తే. ప్రోచుతన్ దశరథరాజముద్దుపట్టి, పరమకల్యాణముల పరంపరలు గట్టి
కరము నానందముం గలుగఁ దలపెట్టి, షీతిని గలిసెట్టి పెంచెలుసెట్టి జెట్టి.

మ. షీతి శ్రీకాకుళవంశజాతు గురుభక్తిప్రాధభావున్ ద్విజ
ప్రతతిప్రాచితభక్తిసంయుతుని శ్రీరామయ్యశ్రేష్ఠిన్ బహు
స్థితిఁ గారుణ్యతరంగితాషీసరణిన్ ♦ శ్రీరాముడుం బ్రోచుతం
దతకళ్యాణపరంపరావిభవవిజ్ఞానప్రదానుండు నై.

చ. వినయము సాధుశీలమును ♦ విశ్రుతకీర్తియు దైవభక్తియున్
ఘనకరుణాంతరంగము నఖండవిభూతియు నొప్పుమీఱఁగాఁ
దనకు నలంకృతిత్వము నితాంత మొసంగఁగ మంచిరాజపా
వనకులజాతుఁ డై తనరువర్ణ్యగుణున్ గరుణాలవాలు స
జ్జననుతు ధీరు శేషగిరిసాధుమతిన్ హరి ప్రోచుఁగావుతన్.

చ. అతులితమంచినామకులమందు జనిం గని యన్నదానమున్
సతతము చేయుచున్ దివిజసత్కృతులందె యెసంగువేడ్కతో
షీతిసురవర్యుఁ డై పొలిచి ♦ శ్రీశివభక్తుడు నాచు రాఘవా
ఖ్యతగ నెసంగునూరిని గుణాకరు నేలుత దేవదేవుడున్.

తే. సంబటూరుకులంబున ♦ సాధుశీలుఁ
డుదయ మందెను నెఱదాత ♦ యొప్పుమీఱఁ
బల్కునేర్పటి సజ్జనపాలిఁ గూర్చి
గాచుసన్నతి హరికృపఁ ♦ గన్నఘనుఁడు.

క. నందవరీకబ్రాహ్మణుఁ, డందఱకుం గోర్కి చెలఁగునట్లుగ సాయం
బుం దమిఁ జేయుచుఁ గాలంబుం దగఁ బుచ్చెడు మనీషఁబొల్చునతండున్.

తే. అర్థిజనకల్పభూరుహం ♦ బన్నఖ్యాతిఁ, గన్నవేంకటసుబ్బార్యుఁ ♦ గాచుఁగాత
మాయారాగ్యపుత్రపాత్రాభివృద్ధి, నందునట్లుగ శ్రీరాముఁ డాదరమున.

నీసమాలిక.—

కాశీముఖక్షేత్రగణము సందర్శించి పెద్దలఁ బొడఁగన్నఁ బ్రియము నొంది
యుచితదానంబున నొప్పు మా లేపాటి సుబ్బరామశ్రేష్ఠి శుభచరిత్రుఁ
గాపాడుఁగాక శ్రీకాంతుఁడు కరుణాబ్ధి సర్వాంతరంగవసతి సతంబు;
దొమ్మరాజుకులంబు నిమ్మహి వర్ధిల్ల రహిఁ జేయు నెరికలరాజుగారి
యోబులరాజునభ్యుదయంబునొందంగఁ గాచుఁగావుతరమాకాంతుఁడెలమి;
బందీటి యన ధాత్రిఁ బరఁగువంశంబున కెంతొకీర్తిని దెచ్చి హితమితవచ
నములఁ బల్కెడు భూరినయహితు శ్రీసుబ్బరాజును గావుత రామమూర్తి;
సంగరాజుకులాబ్ధిశశి యివి గలమేటి సాధుసంగతిఁ గోరుచతురుఁడాంధ్ర
భాషాభిమాని యుర్వరఁ గీర్తిగన్న వేంకటసుబ్బరాజును గాచు శౌరి;
మునగపాటి యనంగఁ బొలుచు కులంబునఁ బుట్టి వేటొకజోలిఁబోక తనదు
కృత్యంబె చేయుచుఁ గీర్తి గన్నట్టి యావెంగమరాజును విమతహరుఁడు
శ్రీరఘువతివృద్ధిఁ జేయుత మాయుర్మృతము లిచ్చుచుం గలకాల మెలమి;
మునగపాటిసువంశమునఁ బేరు ప్రఖ్యాతి గాంచి నీవాడ నేఁ గరుణఁ గావు
మన్నచో నుప్పొంగి మన్నించి కాపాడు సద్గుణంబునఁ బొల్చుసరసబుద్ధి
శోభితు వేంకటసుబ్బరాజును రామమూర్తి కాపాడుత మూర్తి బాపి;
నల్లమగా జనునామంబు వెలయంగ మునగపాటిసువంశమును వెలయఁగ
జేయుచుఁ బెద్దల సేవించుమాన్యుని రక్షించుఁగాత శ్రీరఘువరుండు;
వైశ్యకులంబున వలెడునమరాన్వవాఁడుంబునం బుట్టి వాసిఁగాంచి
సుగుణభూషితుఁడైన సుబ్బరామశ్రేష్ఠి రక్షించుఁగాక శ్రీరామమూర్తి;
యమరాహ్వ మించిన యల్లవంశంబున విఖ్యాతినిం గాంచి వెలసినట్టి
సుబ్బరాయశ్రేష్ఠి శుభముల వర్ధిల్లఁ జేయునుగావుత శ్రీవిభుండు;
సన్నపురెడ్డిశేషారెడ్డి ద్విజపక్షపాతిని మేల్దాతఁ బరమపురుషుఁ
డఖిలసంపద లెచ్చి యన్వహంబును బ్రోచుచుండునుగాక యెంతొకరుణను;
గంచ్యన్వయంబునఁగమ్రగతిం బుట్టి సుగుణమండితుఁడైన సుబ్బయాఖ్య
ననవరతంబు నాహరిపుణ్యఫల మబ్బఁజేయునుగాక విస్తృతకరుణను;
సరసు బాపోతుశేషశ్రేష్ఠిని భోగభాగ్యవిభూతिसంభరితుఁ గాగ
శ్రీరామమూర్తిసంసిద్ధకృపాసింధు వెలమిఁజేయుచు నిష్ఠ మిడెడుఁ గాక;
వేమనవంశంబు వెలయింపఁగా బుట్టి పెద్దలయందు సంప్రీతి గలిగి
తనరుసింగయశ్రేష్ఠి దశరథపుత్రుండు గాపాడుఁగాక నిక్కంపుఁగరుణ;
వేమనసద్వంశవిమలమాక్తికమగు పిచ్చయ్యశ్రేష్ఠిని విపులదాన
తర్పితయాచకతతిని శ్రీరాముండు కాపాడుఁగావుతఁ గరుణమెఱయు;
సుద్దపల్లెకులాబ్ధిసోముఁడై ధని యయి యాశ్రితవాత్సల్య మలరుచుండఁ
జెలఁగుగిడ్డయ్యశ్రేష్ఠిని రామచంద్రుండుకరుణమింపఁగఁగాచుఁగాక సతము;

గ్రంధవంశంబునఁ ♦ గడుధర్మమూర్తి యై జన్మించి విమలయశంబుఁ గాంచి
 చెన్నమశ్రేష్ఠినాఁ ♦ జెలఁగుధర్మాత్మునిఁ గాంచనచేలుండు ♦ కాచుఁగాతఁ;
 మన్నెకులంబున ♦ మహితయశం బొప్పఁగా జన్మమొంది విఖ్యాతి మించ
 ధర్మకార్యంబులఁ ♦ దాఁ జేయ నూహించు నట్టికొండా రెడ్డి ♦ నారఘుకుల
 వంశపాథోధిజై ♦ వాత్మకుండు కృపాబ్ధియునగు రాముండు బా ♦ గొప్ప నేలు;
 సోమి నెట్టిసువంశ ♦ మీమహి రాజిల్లునట్లు చేయుచును ధ ♦ ర్మాత్ముఁ డగుచు
 నలరుకృష్ణమశ్రేష్ఠి ♦ నారఘురాముండు కాపాడుఁగావుతఁ ♦ గరుణ మెఱయఁ;
 గలువాయకులము ని ♦ క్కంబుగా వెలయించు ధర్మచిత్తుని నిత్య ♦ నిర్మలయశు
 రామిరెడ్డిని రఘు ♦ రాముండు కాపాడుఁగాక భాగ్యాదులఁ ♦ గరుణ నొసఁగి;
 పప్పువంశంబునఁ ♦ బ్రభవిల్లి సాధు వై ధర్మాంతరంగుఁ డై ♦ నిర్మలయశ
 మునఁ దగుపిచ్చిరెడ్డిని గాచుఁగాక శ్రీరామచంద్రుండు క ♦ రంబు కరుణ;
 బుట్టికులంబును ♦ నెట్టన వృద్ధియై ధాత్రి నెసంగ ను ♦ ద్దామకీర్తి
 యుతముగా నొనరింప ♦ నుంకించు వేంకటరామిరెడ్డిని నోము ♦ రామమూర్తి;
 మెటుకూరునత్కుల ♦ మిత్రుఁ డై దాత యై సద్గ్రంథపోషణ ♦ చతురుఁ డగుచు
 రంజిల్లు శ్రీచెంచు ♦ రామిరెడ్డిని గాచుఁగావుతఁ గాంచన ♦ కన్రుచేలుఁ;
 డలఘుగుణాధ్యుని ♦ హర్షప్రదాలాపు దరిసికృష్ణయశ్రేష్ఠి ♦ నరసి రాముఁ
 డఖిలభాగ్యము బబ్బు ♦ నట్లన్వహంబును గాపాడుఁగావుతఁ ♦ గరుణఁబూని;
 పత్తికులాబ్ధికు ♦ వలయమిత్రుం డయి సత్కార్యనిరతుఁ డై ♦ సతత మాత్మ
 కులదై వతంబులఁ ♦ గూర్కిఁ బూజించుచు నర్థుల కర్థంబు ♦ లాదరమున
 నుచితరీతి నొసంగి ♦ యొప్పెడుగురుమూర్తిశ్రేష్ఠిని గావుత ♦ శ్రీవిభుండు;
 వడ్లపూటిసువంశ ♦ వరమాక్తికంబును రామయ్యశ్రేష్ఠిని ♦ రామపాద
 భక్తుని సుస్వాంతుఁ ♦ బరహితమతి రాముఁ డాదృతిఁ గాపాడు ♦ నన్వహంబు;
 సుంకరవంశజ ♦ శుభగుణనిలయుని నాశ్రితవత్సలు ♦ నపగ తేర్చు
 నరసయ్యశ్రేష్ఠిని ♦ నరహరి పెనుశిలస్థలవాసి గావుత ♦ దయ చేలంగ;
 ధర్మగుణంబునఁ ♦ దద్దయు రాజల్లి తోటవంశంబును ♦ బాటవముగ
 యశమున నలరించు ♦ నాపాపిశ్రేష్ఠిని గవిని గావుత రఘు ♦ కాంతుఁ డెపుడు;
 మేకపాటికులంబు ♦ మించఁగఁ జేయుచు మాట దప్పక సాగు ♦ మాడ్కిఁ జేయు
 చిననరసా రెడ్డి ♦ ఘనుని గాపాడుత భోగభాగ్యము లిచ్చి ♦ భుజగశయనుఁ;
 డలఘుకృపాధ్యుఁ డై ♦ యలరు కాకేనాగిరెడ్డికుమారు స ♦ ద్వృత్తిభాజ
 మాన్యు శేషారెడ్డి ♦ త్కృపుత్రికానాథుఁ డనుకంప నేలుత ♦ మన్వహంబు;
 ధరణిఁ గాకేవంశతల్లజుఁ డై నసుబ్బారెడ్డి కాత్మజుఁ ♦ డై రఘూత్త
 మునిభక్తుఁ డై నిత్యమును ధర్మ మొనరించుచున్న శేషారెడ్డి ♦ నోము శౌరి;
 మడకలవంశంబు ♦ మహి వర్ధిలంజేసి దేవతాభక్తిని ♦ దేజరిల్లు
 నట్టి యెల్లారెడ్డి ♦ ననయంబు శ్రీరఘుకాంతుండు గాపాడుఁ ♦ గాతఁ బ్రీతి;

గోపి రెడ్డికులాబ్ధిః కువలయా పుడు ధీరుఁ డైన నారపురెడ్డి ♦ నాదరమున
 బహుపుత్రపౌత్రాళిః భాగ్యయుక్తుని జేయుఁగాక శ్రీహరికలఁకాల మెలమి;
 నందిమండలము నా ♦ నిందుతుల్యకులంబు నుద్ధరింపఁగఁ బుట్టి యురుతరగుణ
 విభవుఁ డై దాత యై ♦ వెలయుధీరుని సుబ్బరాజును గావుత ♦ రాఘవుండు;
 చల్లాహ్వయకులంబు ♦ నుల్లసిల్లఁగఁ జేయుఘనుఁ డైన శేషి రెడ్డిని సుతాళి
 ధనధాన్యసంయుతుఁగను జేయుఁగావుత శ్రీరఘురాముండు ♦ గారవమున;
 గూపిరెడ్డిసువంశ ♦ మేపగిది వృద్ధి నొందునో యట్టిగుఁగోన్నతిఁ దగి
 వెలయుకొండా రెడ్డి ♦ సులలితవచనుని రఘురాముఁ డోముతఃరమణ సతము;
 పల్లకొండాన్వయః భవుని వేంకటనరసయ్య నుదారగుఁణాఘ్య ధీరు
 నరసి శ్రీరాఘవుం ♦ డాకరుణాఘ్యుండు కాపాడుఁగావుతఁ ♦ గాంక్షమీఱ;
 గంగవరాన్వయః కంధిశీతాంశుండు యైనరామానాయఁ ♦ డఖిలబంధు
 హితుఁడు సజ్జనుఁడు విఃహీనగర్వుఁడు రాముకరుణవర్ధిలుఁగాక ♦ కడుసిరులను;
 గంగవరకులంబుఁగడఁగి వృద్ధిని బొందఁగాఁ బెంపుమీఱి సత్కార్యములను
 జేయువెంగమనాయఁ ♦ డాయపారకృపాబ్ధి రామునికరుణచే ♦ రహిఁ జెలఁగుత;
 సిద్ధుశేషయ్య ప్రసిద్ధకీర్తియుతుండు రాఘవపాదై కరతుఁడు ఘనుఁడు
 శ్రీరాముకరుణచేఁ ♦ గోరిక లొప్పంగ నభివృద్ధి నొందుత ♦ మన్వహంబు;
 కనుమర్లకులజునిఁ ♦ గమ్రగుణాఘ్యుని సద్గుణసాంద్రుని ♦ సాధుభక్తుఁ
 డనుఖ్యాతినొందిన ♦ యట్టియాగురునాథశ్రేష్ఠిని గావుత ♦ శ్రీవరుండు;
 పాబోతుకులమును ♦ బరమకీర్తియుతంబుగాఁ జేయునూహచేఁ ♦ గ్రాలి దాత
 యగుచిన్నరామయ్యః యనుశ్రేష్ఠి శ్రీరాముఁ డాదృతి నోముతఃమన్వహంబు;
 వీరెల్ల దృఢబుద్ధి ♦ నారాముకార్యంబు సాగింపఁగా నాకు ♦ సాయ మొప్పఁ
 తే. జేసి రీధర్మమతులను ♦ శ్రీరఘుపతి
 నిత్యభోగభాగ్యంబుల ♦ నిర్మలతర
 యశము నాయుస్సు నొసఁగి నిత్యంబు గాచుఁ
 గాత భక్తేష్టదాత నా ♦ ఖ్యాతి మిగుల.

విషయ సూచిక.

విషయము.

పుట.

ఇష్ట దేవతాస్తుతి	...	1
గురుస్తుతి	...	3
సంస్కృతకవిస్తుతి	...	4
ఆంధ్రకవిస్తుతి	...	„
రామాయణ ప్రశంస	...	8
కృతిక ర్తృవంశము	...	10
కృతి సమర్పణము (షష్ఠ్యంతములు)	...	12

బాలకాండము.

కథాప్రారంభము	...	1
బ్రహ్మ వాల్మీకికిఁ బ్రత్యక్షమగుట	...	9
శ్రీరామాయణవిషయ సంగ్రహము	...	14
రామాయణకథాసంగ్రహము	...	„
కుశలపులు రామాయణమును బాడుట	...	18
రామాయణ కథా ప్రారంభము	...	22
అయోధ్యాపురవర్ణనము	...	„
దశరథుని రాజ్యపాలనము	...	24
మంత్రిప్రముఖ వర్ణనము	...	28
దశరథుఁడు పుత్రకామేష్టిఁ జేయఁ బ్రయత్నించుట	...	30
ఋశ్యశృంగుని చరిత్రము	...	33
వేశ్యలు ఋశ్యశృంగుని దోడ్కొనివచ్చుట	...	35
దశరథుఁడు ఋశ్యశృంగుని దోడ్కొనివచ్చుట	...	38
దశరథుఁడు యజ్ఞము నేయఁబూనుట	...	41
అశ్వమేధ యాగసంభారములఁ గూర్చుట	...	43
దశరథుం డశ్వమేధము చేయుట	...	46
దేవతలు బ్రహ్మతో సంభాషించుట	...	53
దేవతలు భగవంతునితో రావణుని క్రూరకృత్యములను జెప్పుట	...	55
దేవతలు ప్రార్థింప విష్ణువు మనుష్యావతారమెత్తుట కొడంబడుట	...	57
దశరథునకుఁ బ్రాజాపత్యపురుషుఁడు పాయసము నిచ్చుట	...	58
దేవతలయంశముల వానరాదులు పుట్టుట	...	61
శ్రీమద్రామచంద్రావతారఘట్టము	...	64
దశరథునికడకు విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చుట	...	68
రామునిఁ దనతోఁగూడఁ బంపుమని విశ్వామిత్రుఁడు దశరథు నడుగుట	...	71

విషయము.	పుట.
విశ్వామిత్రునివెంట రాముని బంపుటకు దశరథుఁడు చింతించుట	... 73
వసిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రునినుహిమ రాజునకుఁ జెప్పుట	... 77
రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునివెంట నరుగుట	... 79
విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు బలాబలలను విద్యల నిచ్చుట	... 80
అంగ దేశవృత్తాంతము రామలక్ష్మణులకు విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పుట	... 82
మలయ కరూశ దేశవృత్తాంతము	... 84
తాటకావృత్తాంతము	... 87
మారీచుఁడు శాపమువలన రాక్షసుఁ డగుట	... 88
తాటకావధ	... 89
రామునకు విశ్వామిత్రుఁడు దివ్యాస్త్రము లిచ్చుట	... 93
ఉపసంహారముల రామున కుపదేశించుట	... 95
వామనమూర్తి చరిత్రము	... 97
రామాదులు సిద్ధాశ్రమమును జేరుట	... 100
రాముఁడు మారీచాది రాక్షసుల జయించుట	... ,,
విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులం దోడ్కొని మిథిలకుఁ బ్రయాణము సేయుట	... 102
కుశ కుశనాభులవృత్తాంతము	... 105
బ్రహ్మదత్తుని చరిత్రము	... 107
విశ్వామిత్ర కాశికీనదుల వృత్తాంతము	... 110
గంగాపార్వతుల జన్మవృత్తాంతము	... 112
పార్వతి వృత్తాంతము	... 114
కుమారస్వామి జననము	... 116
సగరచక్రవర్తి చరిత్రము	... 119
సగరుని యజ్ఞాశ్వము నిందుఁ డపహరించుట	... 121
సగరపుత్రులు కపిలునిచేఁ జచ్చుట	... 123
యజ్ఞాశ్వము నంశుమంతుఁడు తెచ్చుట	... 126
భగీరథుఁడు గంగకై తపంబొనర్చుట	... 128
గంగావతరణము	... 130
బ్రహ్మ భగీరథునికడకు వచ్చుట	... 134
వికాలాపుర వృత్తాంతము	... 136
పాలసముద్రమును మథించుట	... 137
ధన్వంతరి పుట్టుట	... 138
పుత్రశోకాతురయైన దితి తపంబుచేయుట	... 140
సప్తమరుత్తుల చరిత్రము	... 142
అహల్యావృత్తాంతము	... 144
రాముఁ డహల్యకు శాపవిముక్తి ననుగ్రహించుట	... 147

విషయము.

పుట,

రామాదులు మిథిలఁ జేరుట	...	149
కాశికుఁడు రామలక్ష్మణులవృత్తాంతము జనకునకుం దెల్పుట	...	151
విశ్వామిత్రచరిత్రము	...	152
కామధేనువు నిమ్మని విశ్వామిత్రుఁడు వసిష్ఠు నడుగుట	...	157
కామధేనువు విశ్వామిత్రుబలంబులఁ దునుమాడుట	...	159
విశ్వామిత్రుఁడు తపంబున కరుగుట	...	162
విశ్వామిత్రుఁడు రాజర్షి యగుట	...	166
వసిష్ఠపుత్రులు త్రిశంకుని నిరాకరించుట	...	168
త్రిశంకునిమిత్రము విశ్వామిత్రుఁడు యజ్ఞప్రయత్నము చేయుట	...	171
త్రిశంకువుకొఱకు విశ్వామిత్రుఁడు స్వర్గమును నిర్మించుట	...	174
శునశ్శేపు నంబరీషుఁడు పశువుగాఁ గొనుట	...	177
విశ్వామిత్రుఁడు మహర్షి యగుట	...	181
మేనక విశ్వామిత్రుకడకు వచ్చుట	...	182
విశ్వామిత్రుఁడు రంభను శపించుట	...	184
విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మర్షియగు విధము	...	186
శివధనుః ప్రభావమును జనకుఁడు చెప్పుట	...	190
రామచంద్రుఁడు శివునివిల్లు విఱుచుట	...	192
జనకభూపతి యయోధ్యకు దూతలఁ బంపుట	...	195
దశరథుఁడు మిథిలాపురికిం బోవుట	...	197
ఇత్వాకువంశ క్రమమును వసిష్ఠుఁడు జనకునికిఁ జెప్పుట	...	199
జనకుఁడు వసిష్ఠునితోఁ దనవంశ క్రమమును జెప్పుట	...	203
దశరథుఁడు గోదానాదులు చేయుట	...	205
సీతాకళ్యాణము	...	207
దశరథాదు లయోధ్యకుఁ బోవుట	...	211
పరశురామ సందత్సనము	...	212
శ్రీరాముని పరశురాముఁడు తిరస్కరించుట	...	213
పరశురాముని గర్వభంగము	...	217
దశరథాదు లయోధ్య కరుగుట	...	219

అయోధ్యాకాండము.

రామగుణ వర్ణనము	...	226
దశరథుఁడు ప్రజలతో రామాభిషేకవిషయమును ముచ్చటించుట	...	232
పట్టాభిషేకమునకు వలయువస్తువులం గూర్చుట	...	239
దశరథుఁడు రాము నభిషేకమునకుఁ బ్రోత్సహపఱచుట	...	245
వసిష్ఠుఁడు రాము నుపవాసముండుమని చెప్పుట	...	249

విషయము.

పుట.

రామపట్టాభిషేక ప్రయత్నము	...	252
కైకకు మంధర దుర్యోధనము చేయుట	...	255
మంధర కైకకు దుర్యోధనము చేయుట	...	260
కైకేయి మంధరమాటలకు లోబడుట	...	265
దశరథుఁడు కైకేయిని జూడవచ్చుట	...	272
కైకేయి దశరథుని వరము లడుగుట	...	276
కైకమాటలకు దశరథుఁడు శోకించుట	...	279
దశరథుఁడు పరితాపమునొంది శోకించుట	...	293
రాజు రాము నడవికిం బంప నిశ్చయించుట	...	296
పట్టాభిషేక సంభారవర్ణనము	...	303
సుమంత్రప్రేరితుఁడై శ్రీరాముఁడు తండ్రికడకు వచ్చుట	...	308
రాముఁడు తండ్రియొద్దకు వచ్చుట	...	314
కైక రామునితోఁ దనయభిప్రాయమును జెప్పుట	...	317
కైకతో రాముఁ డడవికిఁ బోయెదనని చెప్పుట	...	321
కౌసల్యతో నడవికిఁ బోయెదనని రాముఁడు చెప్పుట	...	326
కౌసల్యను సౌమిత్రి యూహించుట	...	333
లక్ష్మణునిరోషమును రాముఁడు పోగొట్టుట	...	341
దైవబలముకన్నఁ బురుషకారమే ప్రబలమని లక్ష్మణుఁడు చెప్పుట	...	346
రాముఁ డడవులకుఁ బోవఁ గౌసల్య యంగీకరించుట	...	351
కౌసల్య శ్రీరాముని దీవించుట	...	356
రాముఁడు నీతకడకు వనగమనముఁ జెప్పఁబోవుట	...	360
అడవికి రావలదనఁగా నీత కోపమొందుట	...	364
నీతకు రాముఁడు వనవాసకష్టములఁ జెప్పుట	...	367
నీత భర్తతో నడవులకు రాక తప్పనని నొక్కి చెప్పుట	...	370
నీత రాము నాక్షేపించుట	...	373
రాముఁడు వనములకు రావలదని లక్ష్మణునకుం జెప్పుట	...	379
రాముఁడు దానములు చేయుట	...	383
నీతాలక్ష్మణులం దోడ్కొని పోవ ననుజ్ఞ వేడ రాముఁడు తండ్రికడకుఁ బోవుట	...	387
రాముఁడు మరలఁ దండ్రికడ నెలవు పుచ్చుకొనుట	...	390
సుమంత్రుఁడు కైకను నిందించుట	...	397
దశరథుఁడు రాముని సపరివారముగా నడవికిఁ బంపఁ దలంపఁ గైక కూడదనుట	...	400
సిద్ధార్థుఁడు కైకకు నీతిఁ జెప్పుట	...	402
రామాదులు కైక యిచ్చిన నారచీరలు ధరించుట	...	404
దశరథుఁడు నీతకు నారచీరలు వలదని కైకను వేడుట.	...	408
రాముని వనగమనమునకు దశరథుఁ డనుమతించుట; సుమంత్రుఁడు రథమును దెచ్చుట...	...	410

విషయము.

పుట.

రాముఁడు వనవాసమునకుఁ బ్రయాణమగుట	...	415
రాముని వనగమనమునకై యంతఃపుర స్త్రీలు శోకించుట	...	422
దశరథునివిలాపము	...	424
కౌసల్య విలపించుట	...	428
కౌసల్యను సుమిత్ర యూఱడించుట	...	431
రాముఁడు తనవెంటవచ్చు పౌరుల నూఱడించుట	...	434
రాముఁడు తమసానదియొడ్డున విశ్రమించుట	...	438
పౌరులు రామునింగానక యయోధ్యకు మరలిపోవుట	...	441
రామునిగూర్చి పౌరులు దుఃఖించుట	...	443
వేద శ్రుతి, గోమతు లనుశదుల రాముఁడు దాటుట	...	446
రాముఁడు గంగాతీరముఁ జేరుట	...	448
గుహుఁడు లక్ష్మణునితో సంభాషించుట	...	454
రాముఁడు గంగను దాటఁ బ్రయత్నించుట	...	457
సుమంత్రునికిం జెప్పఁదగు సందేశముల రాముండు చెప్పుట	...	458
రాముఁడు పరితపించుచు లక్ష్మణుని నింటికిఁ బొమ్మనుట	...	466
రాముఁడు భరద్వాజాశ్రమమున కరుగుట	...	471
చిత్రకూటాశ్రమగమనము, యమునానదిని దాటుట	...	475
రామాదులు వాల్మీకియాశ్రమమునకుం బోవుట	...	479
సుమంత్రుఁ డయోధ్యఁ జేరుట	...	483
రామునివార్తల సుమంత్రుఁడు దశరథునకుఁ జెప్పుట	...	486
సుమంత్రుఁ డయోధ్యాపురజనులచింత రాజునకుం జెప్పుట	...	491
కౌసల్య శోకింపఁగా సుమంత్రుఁ డూఱడించుట	...	495
రామవనవాసమును గూర్చి కౌసల్య భర్తతోఁ జెప్పి దుఃఖించుట	...	498
దశరథుఁడు మార్చుపోవుట	...	501
కౌసల్య భర్త నూఱడించి మున్నింపుమని వేడుకొనుట	...	502
రాజు కౌసల్యతోఁ దాను మున్ను మునికుమారునిం బ్రమాదంబునం జంపినవార్తఁ జెప్పుట	...	504
దశరథుఁడు రామునిం దలఁచుకొనుచు మృతినొందుట	...	510
రాజపత్నులు దశరథుమృతికై విలపించుట	...	518
కౌసల్య విలపించుట	...	521
రాజపత్నుల విలాపము	...	523
మార్కండేయులు వసిష్ఠునితో నరాజకమునుజెప్పి వేడుట	...	525
భరతునిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకై వసిష్ఠముని దూతలం బంపుట	...	528
భరతుఁడు తనదుస్స్వప్నమును మిత్రులతోఁ జెప్పుట	...	531
భరతుఁ డయోధ్యకుఁ బ్రయాణమగుట	...	533
భరతుఁ డయోధ్యఁ జేరి తండ్రియింటికిఁ బోవుట	...	536
కైక భరతునితో జరిగిన వృత్తాంతముంజెప్పి రాజ్యమును బూనుమనుట	...	540

విషయము.	పుట.
భరతుఁడు కైక నాక్షేపించుట	... 545
భరతుఁడు కైకను నిందించుట	... 549
భరతశత్రుఘ్నులు కౌసల్యను జూడఁబోవుట	... 552
భరతుఁడు శపథములు చేయుట	... 554
భరతుఁడు తండ్రికి సంస్కారముచేయుట	... 559
భరతుఁడు శ్రాద్ధములఁ జేయుట	... 561
వసిష్ఠుఁడు భరతునికి బోధించుట	... 563
శత్రుఘ్నుఁడు మంథరను శిక్షించుట	... ,,
భరతుఁడు రామునియొద్దకుఁబోవ మార్గములు చక్కఁజేయ నాజ్ఞాపించుట	... 566
వనమార్గమును జక్కఁబఱచుట	... 568
భరతుఁడు శోకించుట	... 570
భరతుఁడు పౌరులతోఁగూడి రామునికడకుఁ బ్రయాణమగుట	... 572
భరతుఁడు పయనమయి పోయి గంగాతీరంబు చేరుట	... 576
గుహుఁడు భరతుని సత్కరించుట	... 579
భరతుని గుహుఁ డూఱిడించుట	... 581
గుహుఁడు భరతునకు రామవిషయకవృత్తాంతములఁ జెప్పట	... 583
రాముఁడు జలము లాహారముగా గారచెట్టుక్రిందఁబండుకొనినవృత్తాంతము గుహుఁడు చెప్పట.	586
సీతయాభరణములలోని బంగరుపొడి గారచెట్టుక్రింద రాలియుండుటకు భరతుఁడు శోకించుట.	588
భరతుఁడు భరద్వాజాశ్రమమున కేగుట	... 592
భరతుఁడు భరద్వాజునితో మాట్లాడుట	... 595
భరద్వాజముని భరతాదుల కౌతిర్య మొసఁగుట	... 597
భరతుఁడు చిత్రకూటమునకుఁ బ్రయాణముచేయుట	... 606
భరతుఁడు చిత్రకూటప్రాంతవనమును బ్రవేశించుట	... 610
రాముఁడు పర్వతశృంగారమును సీతకుం జెప్పట	... 613
రాముఁడు సీత శుపలాలించుట	... 616
అడవిమృగములు భయపడి పాఱుటంజూచి రాముఁడు తత్కారణమును లక్ష్యణుని జూడుమనుట.	618
రాముఁడు లక్ష్యణునికోపమును శాంతినిొందించుట	... 621
భరతశత్రుఘ్నులు గుహాదులును రామాశ్రమమును వెదకుట	... 624
భరతుఁడు గుహాదులతోఁ బోయి శ్రీరామునిజేరుట	... 626
రాముఁడు భరతునిఁ గుశలప్రశ్నముచేయుచు రాజనీతి బోధించుట	... 631
రామునకు భరతుఁడు తండ్రిమృతి నెఱింగించుట	... 641
రాముఁడు తండ్రికై శోకించి తర్పణ మొనర్చుట	... 643
కౌసల్యాదులు రాముని దగ్గఱకు వచ్చుట	... 647
భరతుఁడు రాజ్యముఁ గైకొనుమని రాముని వేడుట	... 650
తండ్రియాజ్ఞ శ్రేష్ఠమని రాముఁడు చెప్పట	... 652

విషయము.

పుట.

రాముని రాజ్యమును గ్రహింపుమని మరల భరతుఁడు ప్రార్థించుట	...	653
రాముని భరతుఁడు మరల యుక్తియుక్తముగఁ బ్రార్థించుచు మాటలాడుట	...	658
భరతుఁడు దశరథుఁడు కామమోహితుఁడని నిందింపఁగా రాముఁడు కాఁడనిచెప్పట.		662
చార్వాకమతము నవలంబించి జాబాలి రాముని రాజ్యముచేయునుని చెప్పట	...	664
జాబాలిమతమును నిరాకరించి రాముఁడు వైదికమతమును స్థిరపఱచుట	...	667
వసిష్ఠుఁడు రామునికోపమును దీర్చి హితముపడేశించి రాజ్యముఁ గొనుమని చెప్పట...		671
వసిష్ఠుఁడు గురుమతమును విడనాడరాదని రామునకుఁ జెప్పట	...	674
రాముఁడు గురువుమాటకంటెఁ దండ్రీమాటయే శ్రేష్ఠమని చెప్పట	...	675
భరతునకు సమాధానముచెప్పి రాముఁ డయోధ్యకుఁ బంపుట	...	678
భరతుఁ డయోధ్యఁ జేరుట	...	682
భరతుఁ డయోధ్యనుజూచి శోకించుట	...	684
భరతుఁడు నందిగ్రామమున రామపాదుకలఁ బురస్కరించుకొని రాజ్యమును బాలింపఁబూనుట.		687
శ్రీరాముఁడు చిత్రకూటమును విడిచి వేటొకయాశ్రమమున కరుగుట	...	689
రాముఁ డత్రిముని యాశ్రమముఁ జేరుట	...	692
సీత యననూయతోఁ బాతి వ్రత్యధర్మములఁగూర్చి ముచ్చటించుట	...	694
రాముఁ డత్రియాశ్రమమునుండి దండకారణ్యమునకుం బోవుట	...	700

శ్రీరస్తు.
అంధ్ర

శ్రీమద్రామానుజాయనామము

ఇష్ట దేవతాస్తుతి.

~~~~~

+శ్రీ సహరివారకృతిపతిస్తుతి. ✽+

మాన్యంబు కృపాకరంబు విమలశ్రేయఃప్రదానంబు ను
త్రామాదీశ్వరపూజితంబు శ్రుతినంతానై కవేద్యంబు ని
త్యామోదప్రద మోంకృతిస్థిరపదాయత్తంబునై పొల్చు శ్రీ
రామబ్రహ్మముఁ గొల్తు నన్వహము భద్రప్రాప్తికై భక్తిచేన్. 1

మ. కనకచ్చాయ తగన్ మనోజ్ఞ తరయై ధాంకేయరూప్యస్రగా
1 శిని జెన్నొందుచుఁ జంద్రశీతలత బాళిన్ మించఁగా దివ్యకాం
తిని జెన్నారుచు హాటకాఘమయమై ధీపించురూపంబుతోఁ
గననౌ లక్ష్మీసమాఖ్య నీతఁ దలఁతుం ధాంతులి సిద్ధింపఁగన్. 2

సీ. పావకాననమున ధక్తులకాంక్షల వెలయించి యామ్నాయవినుతిఁ గాంచి
2 క్షీరసాగరజనిఁ జిత్తంబుగా నొంది కనకమయాంగవిఖ్యాతిఁ జెంది
శ్రీబీజనంయు క్తసిద్ధమంత్రస్థయై మించి మహోన్నతి ధేళగించి
నిత్యపుష్టాహ్వయ నిర్మలకీర్తిని దనరారి యోగిచిత్తములఁ జేరి
తే. భర్తసరసీరుహాంతరవనతిఁ జెలఁగి, నిర్మలాత్మలసహవాసనియతి మెలఁగి
యాశ్రితాళికి సురతరువై యెసంగు, లక్ష్మీ మాకిచ్చు నిత్యకల్యాణములను.

మ. ధర నవతార మెత్తి ఖలదైత్యుల మ్రందఁగఁ జేసి ధర్మమున్
3 స్థిరతరమై చెలంగునటు ధేయఁగ లక్ష్మీవిభుండు పూన న
త్తరుణమునందు నొంటిగను ధాను వసించుట కష్టమంచు సో
దరుడయి లక్ష్మణాఖ్యఁ గని ధద్దయుఁ గొల్చు ననంతు నెన్నెదన్. 4

1 శ్రీనూక్తప్రథమముక్తిపాదిత శ్రీదేవీరూప మిటఁ జెప్పఁబడినది. 2 శ్రీనూక్తప్రతిపాదితసమస్తీరూప మిట ననువదింపఁబడియె. 3 శ్రీరామావతారము విష్ణువతారసర్వస్వభూతమనుమతము నిది దెలుపును.

క. నరుడయి విష్ణువు పుట్టఁగ, భరతుఁడు శత్రుఁఁడు డనఁగఁ ♦ బరఁగి నిరతిఁ ద
చ్చరణయుగంబును గొల్చెడు, దరచక్రములన్ సతంబు ♦ దలఁచెద భక్తిన్. 5

చ. జనిఁ గనినంతనే రవిని ♦ సత్ఫలమంచును మ్రొంగఁబోయె నే
ఘనుఁ డవలీల సంబునిధిఁ ♦ గ్రన్నన దాఁటె మహాత్ముఁ డెవ్వఁడొ
య్యన గిరిఁ దెచ్చి లక్ష్మణుని ♦ నాదృతిమై బ్రదికించె నెవ్వఁడా
యనిలజ రామభక్తుని గృహకరునిన్ హనుమంతుఁ గొల్చెదన్. 6

+ ❧ శి వ స్తు తి. ❧ +

చ. అనుసమచంద్రరేఖ విను♦లాభరణంబయి మాళి నొప్పుఁ జ
క్కనిమణిభోగిహారములు ♦ కమ్రతగాంగమునం జెలంగ వే
దనికరసంస్తుతిం గనుచు ♦ దైవము తా నయి భక్తవారమున్
ఘనకృప నేలు శంకరు జగత్పతిఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికై. 7

+ ❧ ప ర దే వీ స్తు తి. ❧ +

నీ. ¹తనదివ్యమహిమంబుఁ♦గనలేక మానులు విస్తయంబున వేదవితతిఁ బొగడఁ
దనమహాత్మరశక్తితత్త్వమెఱుంగలే కమరులు నీవె దిక్కునుచు వేడఁ
దనవై భవము నెన్నఁ ♦ దరముగాక రమాసరస్వతుల్ వరచామరముల వీవఁ
దనవిక్రమం బింత ♦ యని యెఱుంగకహరిశతధృతిప్రముఖులు♦సతముగొలువ
తే. జగములకుఁ దల్లి శ్రీదేవి ♦ సర్వశక్తి, యనుచు సిద్ధులు భక్తిచేఁ♦నను నుతింప
వెలయు శంకరురాణి నిస్తులఘృణాధ్యై, గొలుతుశివకామనుందరి♦లలితభక్తి.

చ. జగముల సృష్టిచేయ సుఖ♦నంపద వానిని బెంప నొక్కటం
²దగ నడఁపం ద్రిమూర్తులను ♦ దా వెలయించి విరాట్టుఁ గూడి సొం
పుగ విధివిష్ణుశంకరులు ♦ పూని యొనర్చెడు కృత్య మెంతొ ప్రి
తిఁ గనుచుఁ జెన్నుమీఱు పర♦దేవి మహేశ్వరి నన్నుఁ బ్రోవుతన్. 9

మ. కలఁడే యొక్కఁడు నీకృపంగనక లో♦కంబందు వర్ధిల్ల ని
³స్తులశక్తిం దగు నావిరాట్పురుషుఁడే ♦ శుంభద్భవచ్ఛక్తిచేఁ
జలనంబుం గను లేకయున్న నొకటన్ ♦ స్థాణుత్వముం బొందఁడే
లలితా! యిట్టి నినున్ సదా దలఁచెదన్ ♦ లక్ష్మ్యంబుగా నాత్మలోన్. 10

1 స్వతంత్రప్రతిపాదిత శ్రీపరమేశ్వరీస్వరూప మిటఁ జెప్పఁబడినది. 2 సకలామ్నాయప్రొ
క్తమయి, యనాదియయి, సకలజగత్కారణత్వవిలసితమయిన యాదిశక్తిస్వరూప మిటఁ బ్రతిపా
దితమని యెఱుంగనగు. 3 శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పదాచార్యప్రతిపాదితానాదిత్వవిభాసులలితాదూ
ష మిటఁ బ్రతిపాదితమని గ్రహింపవలయు.

+ఐ బ్ర వ్తా స్తు తి. ఐ+

చ. ఉరువదనాంబుజాతములనుండి శ్రుతుల్ వెడలంగ వానిను
స్థిరవరభావముం దలచి ♦ దేవమునుల్ కృతకృత్యులై నిరం
తరము మహాత్త్వముం గనగఁ ♦ దానె జగంబుల కెల్లఁ గర్తయై
పరమకృపాభియై యలరు ♦ బ్రహ్మ చిరాయు వొసంగి ప్రోవుతఁ. 11

+ఐ వా గ్వా ది నీ స్తు తి. ఐ+

సీ. వాఙ్మన్మథపరాఖ్యవర్ణంబు లేదేవి దివ్యమంత్రాకృతిఁ ♦ దెలుపుచుండు
1 శ్రుత్యాగమాఘముల్ సొంపుగ నేయంబభవ్యమహాత్త్వంబుఁ బలుకుచుండుఁ
దుంబురునారదాదులు భక్తి నేతల్లి వాగై వ్యభవంబును ♦ బాడుచుందు
రమదులు సిద్ధసాధ్యాదు లేజనయిత్రి కరుణైకదృష్టికై ♦ కాచియుందు
తే. రట్టి లోకై కపూజిత ♦ యబ్జభవుని, తాణి బంభరసమనీల ♦ వేణి వాణి
సరసపావనకవిత నొసంగి నన్నుఁ, గరుణ చెలువారుచుండంగఁ గాచుఁగాత.

+ఐ గణ ప తి స్తు తి. ఐ+

మ. వ్రత్యూహచలతీక్ష్ణవజ్రనిభు భాన్వద్దంతివక్త్రా ముని
స్తుత్యప్రాభవు దేవతార్చితపదాంబుం గాంక్షితార్థప్రదుఁ
నిత్యోద్భాసిత తేజనిఁ గణపతిఁ ♦ నృత్యద్విరేఖాఘసం
యుత్యుత్తేజితగండభాగు మహనీయుం గొల్తు నిష్టాప్తికై. 13

+ఐ గు రు స్తు తి. ఐ+

క. కరుణాకరునిఁ రాజ్ఞీ, వరకులపాథోధచంద్రు ♦ బహువిధశాస్త్రా
త్కరపారంగతు యజ్ఞను, సరసింహాహ్వాయుని సుకవి నాథుని గొలుతుఁ. 14

సీ. తనశిష్యులకు విద్య ♦ ననువుగ నేర్పుటే కృత్యంబుగా మది ♦ నెన్నుఘనుని
శాస్త్రాఘచర్చ యజ్ఞస్రము చేయుటే ధన్యంబటం చెంచు ♦ తత్త్వవేత్తఁ
బరులకు నుపకృతిఁ ♦ బాటించుచుంటయే పుణ్యంబటం చెంచు ♦ పూతచిత్తు
నంబికాంఘ్రియంబుజాధ్యానం బొసర్చుటే పరమార్థమని యెంచు పండితేంద్రుఁ
తే. గరణరత్నాదిసద్గ్రంథకర్త నన్ను, వేదచతుర్విదుని జేసి ♦ వెలసిసట్టి
రమ్యతోపల్లివేంకటరామదైవవిదుని గురువర్యుఁబ్రార్థింతు ♦ మది సతంబు. 15

+ ❧ స ం స్కృ త క వి స్తు తి. ❧ +

సీ. ఆదిఁ గవిత్వంబు ♦ నవతరింపఁగఁ జేసినట్టి వాల్మీకిసం♦యమిని గొలిచి
శ్రుతుల విభాగించి ♦ శుభ పురాణంబుల నొనరించినట్టి వ్యా♦సుని నుతించి
నీవె నేనని కాళి ♦ నెమ్మిఁ బల్కించిన కాళిదాసుని సాధు♦కవిని బొగడి
సురుచిరసత్పద♦స్ఫూర్తికవిత్వంబుఁ జక్కఁ జెప్పిన దండి ♦ సత్కరించి

తే. కాళిదయఁ గన్న భవభూతి♦కవినిదలఁచి, భాషనంతయుఁ గ్రక్కిస♦బాణు నెన్ని
కల్పనానల్పుఁడైనమా♦ఘకవి నెంచి, యితరసంస్కృతకవులను♦ నెలమిఁగొలుతు.

+ ❧ ఆ ం ద్ర క వి స్తు తి. ❧ +

చ. సరసపదార్థసంయుతిని ♦ జక్కఁగ భారత మాంధ్రభాష నె
వ్వరుస రచింప రుచ్యమయి ♦ భాసిలునో యటు నిర్ణయించి యా
దరమున మూఁడుపర్వములు ♦ తత్క్రమ మొప్పు రచించి వ్యాకృతిక
ధర వెలయించినట్టి కవి♦తల్లజు నన్నయభట్టుఁ గొల్చెదన్.

17

చ. తెనుఁగున నిట్టిదే కవిత ♦ తీర్చినయట్లుగ నుండునంచుఁ జ
క్కనిగతి శిష్టభారతముఁ ♦ గమ్రపదంబులఁ గూర్చి యజ్వయై
తనవరకీర్తిచంద్రుని స♦దా వెలయంగను జేసినట్టి తి
క్కనకవిధాత నామది న♦ఖండతరప్రతిభున్ స్మరించెదన్.

18

చ. ఇరువురుసత్కవుల్ వెలసి ♦ రీతఁడు మూఁడవవాఁ డటంచుఁ దన్
వరమతులెన్నఁగాఁ గృతుల ♦ బాగుగఁ గూరిచి భారతంబునన్
వరకవి చేయ శిష్టమగు♦భాగముఁ దెన్నొనరించి కీర్తి ని
ద్ధరణిని నిల్పినట్టి కవి♦తల్లజుఁ గొల్చెద శంభుదాసునిన్.

19

మ. మనుజేంద్రార్చితుఁడై మహామహిముఁడై ♦ మంత్రప్రధానుండునై
ధనభోగంబులఁ బెంపుమీటి కవినం♦తానేంద్రుఁడై శైవుఁడై
ఘనకీర్తిప్రతిభాభిరాముఁడయి ని♦క్కం బీతఁడై యాంధ్రవా
ణిని గాపాడె నటంచు ఖ్యాతిఁ గనువా♦నిం గొల్తు శ్రీనాథునిన్.

20

సీ. తనకవిత్వముఁ గాంచి ♦ ఘనమతుల్ మేల్తేలటంచునొదలలూఁచి♦యాదరింపఁ
దనసాంద్రభక్తిని ♦ గని సుధీజను లెల్ల నానందసాగర♦మందు మునుఁగఁ
దనదునిర్తోహిత్వ♦మును గని యోగులు తా రభ్యసింపంగఁ ♦ దత్తఱపడఁ
దనదున్వచ్ఛందజీ♦వనమును గని ధీరు లంద తొరొర యం ♦ చనునరింప

తే. సుకవి భక్తుండు సుజ్ఞాని ♦ శుభచరిత్రుఁ
డగుచు భాగవతంబుఁ దెన్లుగ నొనర్చి

యొంటిమెట్ట శ్రీరామున ♦ కొనఁగినఘనుఁ
బోతనాహ్వయుఁ దలఁతు నెప్పుడు ముదమున.

21

క. హరిహరనాథపదాంబుజ, నిరతమనోబంభరుండు ♦ నృపపూజ్యుఁడనై
పరఁగు కవీశుని నాచన, వరకులజని సోమనాథుఁ ♦ బ్రార్థింతు మదిన్.

22

చ. తనకవితారసాంబుధిని ♦ తాతనిమగ్నమనస్కుఁడై తనం
తన కవిగండ పెండెరము ♦ ధన్యుఁడ నైతి నటంచు సంఘిఁ జ
య్యన నలరించి భూమిపతి ♦ “యాంధ్రలసత్కవితాపితామహః”
యని పొగడంగఁ బెంపలరినట్టి మహాత్ముని నెంతుఁ బెద్దనన్.

23

ఉ. ముద్దులు మూట గట్టునటు ♦ మోదమునించు నుడుల్ చెలంగఁ ద
నైబద్ధనఁ బోలె భూమిపతి ♦ వేడుకమై నుతిచేయఁగాఁ గృతుల్
తద్దయుఁ బాండితిన్ వెలసి ♦ తా నొనరించి యశంబునన్ దెసల్
దిద్దిన ముక్కుతిమ్మనను ♦ దివ్యకవీంద్రునిఁ బ్రస్తుతించెదన్.

24

సీ. ప్రతిపక్షవిద్యద్వివిరదసింహు నయ్యలరాజాన్వయుని నెన్ని ♦ రామభద్రు
సుకవివతంసుఁడై ♦ శోభిల్లు శ్రీరామరాజభూషణు మదిఁ ♦ బ్రస్తుతించి
యసదృశమహిమచే ♦ నాదిశంకరుని మెప్పించిన ధూర్జటిఁ ♦ బ్రీతిఁ దెలఁచి
రసవార్ధిగఁ గవిత ♦ రంజిల్లఁ జేసిన యలరామలింగని ♦ నభినుతించి

తే. నుతియుమహి తాత్ములై గ్రంథమండలముల, వెలయఁ జేసియశంబును ♦ నిలిపినట్టి
యాంధ్ర సత్కవివర్యుల ♦ నాదరింతుఁ, బావనంబయిమత్కృతివఱలు కొఱకు.

చ. కృతిపతి నిర్ణయించి కృతి ♦ యెల్లవిధంబులఁ బెంపునొందు నీ
క్షీతి నని యాశిషంబు లిడి ♦ శీఘ్రమై రాముకృతిన్ వచింపు మీ
వితమున నంచుఁ బద్ధతుల ♦ వేడుకఁ దెల్పిన సత్కవీంద్రు న
ద్వితతినుతుం దలంచెదను ♦ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రినిన్.

25

ఆ. పూర్వపద్ధతులను ♦ బోనాడ కాంధ్రభాష నిలఁ బెంపుఁ జేయు ♦ సంతసమున
గ్రంథరాజుఁ జేయు ♦ కవిపుంగవుల నెల్లఁ, దలఁతు సాధుమతుల ♦ నెలమిమీఱ.

ఉ. ఎవ్వరికే బ్రమాదమును ♦ టేర్పడియుండును దాని మానియే
యివ్వసుధం జెలంగునరుఁ ♦ డేయెడఁ గన్నడఁ దెన్నిచూడ నే
నెవ్వఁ డి గాను బండితుఁడ ♦ నింకఁ బ్రమాదము లొందకుండునే
యవ్వి పొనంగినం గరుణ ♦ నారసి సత్కవులార! ప్రోవరే.

26

ఉ. భారత మాంధ్ర భాషఁ గల ♦ భవ్యకృతీంద్రములందు నాద్యమై
సారపదప్రయోగగణ ♦ సాంద్రముగాఁ గనుపట్టు; నానుధా

ధారలఁ గ్రోలునట్లు నుపదప్రయుతంబగు తద్ద్రసంబునున్
నూరిజనుల్ ముదంబలర ♦ సొంపుగఁ ద్రావుదు రెల్లకాలమున్.

29

తే. భాస్కరుండును శ్రీనాథఁపండి తేంద్రుఁ, డట్లెయొనరించినారుగ్రంఁథాళిశాస్త్ర
విహితమై తగ నవాని ♦ విశ్వసించి, కవిత చెప్పిన ధాత్రిలో ♦ గణన కెక్కు.

ఉ. వారల సత్ప్రయోగముల ♦ భంగిని మీఱఁగ రాదు మీఱినన్
గౌరవ మింతలేదు కలఁకాలము నిందయె కల్లుఁ గావునన్
సారతదు క్తిధోరణుల ♦ చందము నెన్ని కృతుల్ రచించుటే
ధారణి సద్యశంబుఁ గనుఁదారి మఱొక్కవిధంబుఁ జెల్లునే ?.

31

చ. అని తలపోసి దేవతల ♦ నాత్మఁ దలంచి గురువ్రజంబునున్
మనమున సంస్తుతించి కవిఁమండనులం గొనియాడి వారిగ్రం
థనికరసత్ప్రయోగములఁ ♦ దద్దయుఁ బూనిక సంగ్రహించి చ
క్కనికృతిఁ జేయఁగాఁ దలఁచి ♦ గ్రంథములం దలపోయు చుండఁగన్.

32

నీ. వావిళ్లసద్వంశఁపరమా క్తికంబయి వేంకటేశ్వరశాస్త్రీ ♦ విశ్వవినుత
విఖ్యాతినిం గాంచి ♦ వెలసెఁ; దదగ్రజం డనఘుఁ డనంతనాఁరాయణార్కుఁ
డఖిలశాస్త్రజ్ఞుడై ♦ యాది, మహాశూరసంస్థానపండితఁసత్కృతిఁ గని
మాతృభాషాసేవ ♦ మహితరీతిని జేయు కౌతూహలంబును ♦ గాంచి యాంధ్ర
సద్గ్రంథముద్రణఁసనుధికకృత్యంబు నిర్వహింపఁగఁ బూనెఁనేర్పు మెఱయ;

తే. వేంకటేశ్వరశాస్త్రీకి ♦ వినుతవాద, ఖండనోద్దండునకు సయ్యెఁ ♦ గాంత మంగ
మాంబనీతివిభూషణఁయూయిరువుర, కాత్మజుఁడుగల్గె విద్యదాఁరాధ్యుఁడగుచు.

క. ఘనమతి భాషాద్వయవిదుఁ, డనుకంపానీరరాళి ♦ యాశ్రితసుజనా
వనచతురుఁడు శీతి వెలసెను, వినుతమహాకీర్తి యగుచు ♦ విబుధేంద్రుండై.

క. తను రామస్వామిసమా,ఖ్యను బిల్వఁగ నూరివినుతుఁడై పరమేశాం
ప్రినిహితమతియై చెలఁగెను; ఘనమతి కాపండి తేంద్రఁగణవినుతునకున్.

33

చ. పతిహితచర్యయే తనకు ♦ భద్రవిభూషణమై చెలంగ ను
న్నతిమతి నర్థిబృందము లఁనారత మెంతయు వేడ్కరాఁగ నా
దృతిమెయి నన్నదానమున ♦ నేర్పడఁ దన్నుచు సాధుశీలయై
సతి యలరారె భూతదయ ♦ చాలఁగ నొప్పఁగ సద్గుణాధ్యయై.

36

క. జ్ఞానాంబ యనెడు నాహ్వయ, మూని సతీరత్న మామె ♦ యొప్పి కనియె స
త్సానుఁ గుమారునిఁ బార్వతి, తా నెలమిం గన్నయట్లు; ♦ తత్తనయుండున్.

- చ. తననుగుణప్రసూనము సతంబు మనోహరరీతి బొల్చి స
జ్జననుతిఁ గాంచి దిగ్యువతిఁ చారుశిరోరుహభూషణంబుగా
దనరి యతుల్యమై తగువిధంబున నొప్పుగ నర్థిచాతకా
వనఘనుడై మహానుగుణఁ వారమనోహరుడై చెలంగుచున్. 38
- సీ. వావిళ్లనద్యంశఁ వార్ధిసుధాంశుడై భాషాప్రపంచసత్పాలనై క
నిరతుడై యచ్చిన్ననియతినమాదృతి నెనఁగి పండితసత్కవీశ్వరాళి
బహువిధంబుల; గౌరవంబున నలరించి యానందపరవశుం డగుచు వెలయు
వేంకటేశ్వరశాస్త్రి వేడుక నొకనాఁడు తనపంక్తి భుజియించుననుసమాదృ
తే. తినిగనుంగొని బ్రహ్మాండఘనపురాణ, మునురచించితి వాంధ్రభాషనుదగంగ
నాదికావ్యముఁ దెనిఁగింపవయ్యభవ్య, భణితసత్కృత్యమిదియనిపరమనియతి.
- చ. అని పురికొల్ప నయ్యనఘునావతి కీర్తికరంబు పుణ్యదం
బునగునటన్న యాశయముఁ బూని మహాత్మక! యట్లై రాముగా
ధను దెనిఁగింతు నన్నఁ బ్రమదంబున వేగ రచింపు మెప్పుడో
యనకు మటంచు నన్నలకునట్లుగఁ జేసె ననూనమైతితోన్. 40
- ఉ. అంతియకాక ముద్రణసహాయముఁ జక్కఁగఁ జేయువాడ నీ
వింతయుఁ జింతనొందఁ దగఁ దే గలుగంగ నటంచు నాదృతిం
బంతము మీఱఁ బల్కి తనవాక్కు ఫలింపఁగఁ జేసె సత్యమా
వంతయుఁ దప్పకుండ నుజునావనదక్షత పెంపుమీఱఁగన్. 41
- చ. అనుజనియట్లు నన్నుఁ గనఁ నాదృతి మీఱఁగఁ బిల్వఁబంచు నేఁ
గనఁబడ సంతసించుఁ గలఁకాలము నాదగు చెంతనుండుమా
యని మృదుభాషణంబు లొగిఁ నాడును, వీడుట కాత్మనోడు నా
యనఘుని నెన్నఁగా వశమె యల్పతరోక్తుల నించు కేనియున్. 42
- చ. కపట మొకింతలేని దయఁ గన్పడ రాముకృతిన్ రచింపుమా
యిపుడని భుక్తికాలమునఁ నెంతయు నాదృతిఁ బల్కు సంతసం
బపరిమితంబుగాఁ బొలయఁ నైతిని ధన్యుడ నేటి కంచు రా
ముపదసరోరుహంబులకుఁ మ్రొక్కి “తథాస్త”ని వారిచెంగటన్. 43
- సీ. పని విని కడవకుఁ జనుదెంచి శ్రీగార్లదిన్నెకులాంబునిధిన్ విధుండు
నా నుద్యవంబందిఁ నయహితన్పత్తియై న్యాయవాదియు నొచునలరుచున్న
రమ్యసద్గుణసాంద్రుఁ రామేశ్వరామాత్యు సౌధంబున వసించిఁ సంతసమున
నాయనమన్ననఁ లందుచు నాండ్లైయపాఠశాలఁ దెనుంగుభాష నేర్పు

వృత్తిచే సంసార • మెట్టొ సాగించుచు రామాయణంబు నాంధ్రమొనరింపఁ
బూనితి; సావనఁమానంబునన్ నాదు వయసుముప్పదియైదవ దగుచుండఁ
బెద్దలయనునుతిఁ • బ్రియమార మొదలిడి వర్షత్రయంబు నాపైని మాన
దశకంబు లెక్కింపఁ • దగునంతకాలంబునను బూర్తి నొందించితిని బరేశు

తే. కరుణ; నిట్టులు సజ్జనుల్ • నిరుపమప్రియంబునంబ్రోత్సహింపది • వ్యతమగాధ
యనుయశంబును గాంచిన • యట్టిరాము, చరితమును జేయ నెంచిన • స్వాంతమలర.

సీ. హాలాస్యమాహత్య • మనుస్కాండభాగంబు నాంధ్రీకరించితి • నాదియందు
నవ్వలలితాంబ • దగునుపాఖ్యానంబుఁ దెనిగించినాఁడను • దేశికాజ్ఞఁ
బండితేంద్రానుజ్ఞఁ • బాటించి బ్రహ్మాండమనుపురాణముఁ జేసితిని దెనుంగు
వీనియంతరముల • విమలగాథలఁ గొని చిలుతగ్రంథములుగఁ • జేసినాఁడ

తే. నాదికావ్యంబునాఁగ విఖ్యాతిఁ గాంచి
యిహపరసుఖంబుల నొసంగు • నీపవిత్ర
రమ్యరామాయణంబు నాంధ్రమొనరింతు
శ్రీరఘూత్తముఁ గృతిపతిఁ • జేసి యిపుడు.

45

+ ❧ రా మాయణ ప్ర శం స. ❧ +

ఉత్పలమాలిక:—

ఎందఱొ తెన్నొసర్చి రిపు • డేలొకొ? యిట్టిప్రయత్నమంచు న
న్నందురుగాక నిశ్చయమ • యా నొకభంగిఁ దలంపఁ, గాని నా
ముందటివార లిట్టి విధముం గయికొన్నయెడన్ జగంబునన్
బృందముగాఁగ రాముకథ • లిన్నివిధంబుల నుండకుండుఁగా?;
యిందఱె తెన్నుఁజేయఁదగు • నీకృతినంచు నియామ మున్నదే?
యెందఱు రామచంద్రుని యహీనకథానుధఁ గ్రోలి తృప్తినిం
బొందెడుపుణ్యముం గనుచుఁ • బొల్తురొ వారల కిట్టి కావ్య మిం
పొందఁగఁ జేయుభాగ్య మిల • నొక్కవిధంబునఁ గల్గు; మానిరా
డ్బృందవరుండు వాల్మీకియు • విస్తృతసారతర్కయుక్తిచే
నుందరమైన యీకృతిని • శోభిలఁ జేసె జగంబునందు; నే
మందుఁడుగాని దాని నొకమాటు తలంచిన సాధుచిత్తుడై
పొందును విష్ణులోకమును; • బూనిక మీఱఁ దెనుంగుసేయఁ బూ
నందగు భాగ్యమే గలిగిఁనన్ మఱి చెప్పఁగనేల? కాన నె
ట్లెందఱు తత్ప్రియత్నముల • నింపుగఁ జేసిన నంతమేలె యాఁ;
జందరు నెందఱేఁ గనినఁ • జాలు నటంచుఁ దలంతురే? జగ
త్సుందరు రామునిం బొగడుచున్ మదినిన్ స్మరియించుచుండినన్

బొందును బుణ్యరాసులును ♦ బూజ్యతరంబగు ముక్తి; కావునన్
దెందములోఁ దలంచుచుఁ గడిందిముదంబునఁ దత్కథన్ సతం
బుం దమి వ్రాయుచున్ మఱియుఁ ♦ బూజ్యతదర్థము నెంచుచుండుటే
యందము, తృప్తినిం గనఁగ ♦ నొనొకొ? యెవ్వరి కైన నిద్ధరన్. 46

క. అనుచుం దలంచుచు రామా, యణమును బఠియించి దాని ♦ వ్యాఖ్యలఁ జక్కం
గను బాఱఁజూచి నెప్పున, మునయందున్ వానియర్థమును గైకొనుచున్. 47

తే. పెక్కు వ్యాఖ్యలు భావముల్ ♦ పెక్కుగతులఁ, దెల్పునరిపడకుండును ♦ దిందలంప
నొక్కదానికి వేటొకఁ ♦ డొక్కచోట, నన్నియునుగూర్చి తెనిగింపఁనగు నె? నరిగ.

క. జననీభావముఁ గనఁబఱచు నొక్కవిద్వాంసుఁ డట్టి ♦ చోటనె జక్కం
గను భార్యయనెడు భావముఁ, గనఁబఱచుమఱొక్కసూరి ♦ కడుఁ బాండితిచేన్.

ఆ. అట్టితావులందు ♦ నయ్యర్థములు రెండు, సరిగ నన్వయించు ♦ చందమునను
దెనుఁగుచేయుటనఁగఁ ♦ జనదె? కష్టం బన, దీని నెఱుఁగరొక్కొ? ♦ ధీరు లెల్ల.

సీ. గోవిందరా జొక్క ♦ గూఢార్థమును లాగు నట మహేశ్వరతీర్థుఁ ♦ డర్థమొందు
దెలుపు నట్లే యితరులు వేఱు భావంబుఁగనఁ బఱతురువానిఁ ♦ దెనుఁగునందుఁ
బలుక శక్యముగాదు ♦ పలుతావులం దట్లు కనఁబడుఁగాన నేనును శ్రమించి
వ్యాఖ్యామహార్థంబు ♦ బాగుగ గ్రహియించి సందర్భశుద్ధిని ♦ జక్క నెఱిగి

తే. తనదుపై త్యంబుకొంతయుఁ ♦ దాల్లపాక, వారిపై త్యంబుకొంతయన్ ♦ భంగినిర్వు
రనువదించినయర్థంబు ♦ గనఁబడునటు, కూర్చినా భావమునుగొంత ♦ చేర్చిమఱియు.

క. మునివాక్కులఁ గల యర్థం
బును వ్యర్థముచేయ కొక్క ♦ పోలికను దెనుం
గునఁ గూర్చితి; వ్యాఖ్యాద్యయ
మునఁ గల్గిన యర్థయుగము ♦ మునుకొని యొకచోన్. 52

క. తెలియంగ లలితపదములఁ, బలికితి మూలార్థమునకు ♦ భంగమ దెట్టుల్
గలుగంగనీక పాండితి, గలిగినయందాఁకఁ గూర్పఁ ♦ గల్గితిఁ జుండీ!. 53

శా. పారావారముభంగి నిమ్మమగు తాత్పర్యంబునం బొల్పుచున్
సారస్థారపదార్థయోగమున మిం ♦ చం జాలి చెన్నారుచున్
శ్రీరామాయణ మొప్పు దానిఁ దెనుఁగుం ♦ జేయంగ నర్హుండనే?
శ్రీరాముండె సహాయుఁ డన్న నియతిం ♦ జిత్తుంబు తృప్తిం గనన్. 54

మ. పరదేవీకరుణై కదృష్టి పొలయన్ ♦ భవ్యంబుగాఁ జేయ నా
తరమే? యంచుఁ దలంచి మానక యనంతంబైన భక్తువృన్దతిం
బరమంబై తగు రాముగాథఁ దెనిగింపం బూనితిన్ సత్కవీ
శ్వరులారా! కరుణింపుఁ డీకృతి సభాస్తారాదృతిం బొందఁగన్. 55

క. అనుచున్ శ్రీమద్ద్రామా, యణమును దెనిగించు నాశయం బిది యనుచున్
మనమున సిద్ధాంతముఁ జ, క్కనిభంగి నొనర్చుకొని నికామముదమునన్. 56

తే. పెద్ద లుపదేశ మిచ్చి రీప్రియతమంపుఁ
గృతిని రామాంకితము చేయు డి మీవటంచు
మేలు మేలిది దీనిని డి మించుశుభము
గలదె? జగమందు వెదకినఁ డి గాని యెపుడు.

57

క. కృతి యాదికావ్యమట శ్రీ, సతి రాముం డిట్టికృతికిఁ డి బతియగునట పం
డితులాజ్ఞ చేసిరట ఫల, మతిశయమట కొదువయేమి డి యగు నా కింకన్. 58

సీ. శాంతశృంగారాదిసకలరసంబులే యాభరణాళిగా డి నలవరించి
నిరుపమాలంకారనియతిఁ బెంపొందించి శాస్త్రపద్ధతులను డి సంస్కరించి
గంభీరభావముల్ డి గలుగంగ వెలయించి పాకశయ్యాశుద్ధిఁ డి ప్రాథఁ జేసి
గతివిశేషములఁ జిక్కనిరీతిగాఁ బెంచి సందర్భసంశుద్ధి డి సంతరించి

ఆ. కృతికుమారి దీని డి జతనంబు మీఱంగ, సకలవిధములను నెసంగఁ జేసి
రామచంద్రు నకును డి రమణ సర్పించితిఁ, బరమమంగళంబు డి బడయఁ గోరి.

తే. ఏకపత్నివ్రతుండ నా డి కేల యిట్టి, కృతినీతంబిని యనఁబోకు డి క్షీతిసతీంద్ర!
ధరణితనయ యయోనిజతనరు నెట్లొ, యట్టిదేసుమ్ము స్థిరతరఁఖ్యాతినిదియు.

క. ఇసుమంతయైన దోనము, పొసఁగదుగద దీనియందుఁ డి బూజ్యయశమునన్
దెసలెల్ల నానరించును, నసమతరాకృతిని వెలయు డి నవని సతంబున్. 61

చ. అనిరఘురామచంద్రు వినయంబున వేడి మహాత్ము లాజ్ఞ యి
చ్చినవిధ మెల్ల నామదిని డి జేర్చి సునిశ్చలమానసుండనై
తను విది కల్గినందులకు డి ధన్యుడ నైతిని నేటి కంచు నెం
చి నియతి; నింక నాకథను డి జెప్పెద నించుక మూడుమాటలన్. 62

+ ❧ కృతి కర్తృ సంశయము. ❧ +

తే. ఎందు సుకవులునద్యశంబొందియుండి, నారొకవిధాతయగుతిక్కనయుజనించి
ప్రథితకీర్తిని మించి భారతముఁదెన్గుఁ, జేసెనో మండలం బదిక్షీతిఁజెలంగు.

తే. అదియె నెల్లూరుమండలం డి బందునున్న
వారు నెఱజాణులనఁగఁ బేర్వడిసి యుంట
యెల్లరికిఁ దెల్లమే కద డి యల్లపురికిఁ
బల్చిమంబునఁ దగుఁ గలువాయ యనఁగ.

63

క. జననంబందితిఁ దత్పురి, మును పచ్చటఁ గొంతకాలము వసించిరి నా
జనకునిపూర్వు లదేటికొ, ఛనుదెంచిరి వారు కడపనన్నిధి నుండన్. 64

సీ. చారుపినాకినీ తీరమ్మునం దగి ఖ్యాతినొందినయట్టి ♦ కడపపురికి
నీశాన్యమున నాలు ♦ గే యామడలమేర రంజిల్లు నగ్రహారం బొకండు
తృణకాష్ఠజలసమ్మ ♦ ద్ధిని గాంచి వేంకటరామపురంబు నా ♦ రమ్యమగుచు
నలరారు నప్పరి ♦ వెలసిరి మావారు జనమంచివారనఁ ♦ దెనుఁగునాటి

తే. ధాత్రినురు; లింక మత్ప్రసి ♦ తామహుండు
నూరుభట్టన వెలసెను ♦ శ్రుతివిదగ్రుక్క
డతని తనయుండు వేంకటేశావధాని
యతనికిని బేరమాంబ భార్యయయి వెలసె.

23/2

65

క. పతిభక్తియై తనకున్నత, గతి యను నిశ్చయము తనరఁ ♦ గాఁ దత్సతి యీ
క్షీతిఁ గీర్తనీయసుగుణా, కృత్యమగుచుం బేరమాంబ ♦ యెనఁగె ననమతఁ.

సీ. ఆదంపతుల కిద్ద ♦ తాత్కభవుల్ గల్గి రందు సుబ్రహ్మణ్యఁ ♦ డగ్రజన్ముఁ
డతనిసోదరుఁడు శే ♦ షాహ్వయుం డీయిర్వ రమలచిత్తులు భవ్య ♦ యశులు దేవ
దేవాంఘ్రిసంకజా ♦ ధీనమానసులునై వెలసిరి; శేషార్ద్యఁ ♦ డెలమిఁ గాంచె
బుత్తు లక్షీశబ్ద ♦ పూర్వకనారాయణాహ్వయు; నగ్రజుం ♦ డై న యట్టి

తే. భూరికీర్తి సుబ్రహ్మణ్య ♦ బుధవరేణ్యఁ
డఖిలజననుతశీల భ ♦ వ్యగుణజాల
నుభయకులకీర్తిదాయని ♦ నురుడయార్ద్ర
హృదయఁ గామాక్షి యనునతి ♦ నెలమిమిగుల.

294-592

555

67

క. పెండిలియై సద్గుణగణ, మండితుఁ డాభూనురుండు ♦ మహిమం జేసెన్
ఖండేందుధరప్రియము ల, ఖండఫలప్రదములు నగు ♦ కార్యములఁ దగన్. 68

ఆ. అట్టిదంపతులకు ♦ నాత్మజ లింగురు, తనయుఁ డొక్కఁ డగ్ర ♦ తనయ సుబ్బ
మాంబ యన్నపూర్ణ ♦ యనుజాత శేషాద్రి, యనెడు నేను వారి ♦ కవరజుండ.

క. జని నేఁ గలువాయపురం, బునఁ గాంచితి నన్నుఁ బ్రీతిఁ ♦ బూనినమదిఁ బెం
చెను మేనమాను ఖ్యాతిం, గని వేంకటసుబ్బయాఖ్యఁ ♦ గనిన మహితుఁడే.

సీ. పిన్నతండ్రియు నన్నుఁ ♦ బ్రియమునరక్షించె మాతులుం డప్పు డ ♦ మర్త్యలోక
మున కేగియుంట న ♦ న్ననునయంబున గౌరిపెద్దివంశ్యుడయి ♦ విమలచిత్తుఁ
డలరి కాపాడె రా ♦ మయ్య రెండవబావ జననిలేనికొఱంత ♦ గనఁబడనటు;
లంతియకాక వి ♦ ద్యార్థినై కాశ్యాదిదూరస్థలంబులఁ ♦ దోచునన్నుఁ
గనఁజాల కార్తిని ♦ గనునాదుతండ్రికిఁ దగుసహాయమొసంగి ♦ దయచెలంగ
నన్నును ద్రవ్యదా ♦ నంబున నలరించి యుద్వాహమున కెంతొ ♦ యుపకరించి
పిన్నవాఁడ నెయైనఁ ♦ బెద్దగా నను నెంచి చెప్పినచొప్పును ♦ దప్పకుండ
వర్తించె; నీవిధి ♦ బంధుపోషణమునఁ ♦ దనరారి గురుపాద ♦ వనరుహముల

తే. గొలిచి శ్రీ దేవి సంప్రీతిఁ ♦ దలఁచి పెద్ద, లనుమతింపఁగ నాదికావ్యమునుదీసి
దెలుఁగొనర్చిమహాఫల ♦ మెలమిఁ గోరి, యమలభ క్తిని శేషాద్రి యనెడు నేను.

+ ❧ కృతి స మ ర్పణ ము. ❧ +

క. ఓంకారరూపునకుఁ బటు, హంకారప్రశమితారి ♦ యోధునకు మన
స్సంకటహరునకు విగతక, శంకునకుఁ సుగుణగణవి ♦ లానయశునకుఁ. 72

క. అండజవిభువాహనునకు, ఖండితశివచావునకును ♦ ఖరముఖ్యమహా
ద్దండాసురయమునకుఁ బ్రహ్లాండాగణాధీశ్వరున క ♦ హర్యబలునకుఁ. 73

క. ఉద్యద్దివేళబింబ, ప్రద్యోతాంగునకు యోగి ♦ రాదున్నతహృ
ద్విద్యోతమానరూపున, కాద్యునకుఁ సర్వదేవ ♦ తాధీశునకుఁ. 74

క. కరుణాపారావారుస, కరుణాన్వయవాగ్ధిశశికి ♦ హరిహయముఖి
ర్జరసంఘార్చితపదునకు, హరికిఁ శ్రీపతికి దశర ♦ థాత్మజమణికిఁ. 75

క. ధాగాధరరూపునకు గ, భీతాశయునకును భక్త ♦ భీతిహరునకుఁ
మారుతినేవితపదునకు, శ్రీరామున కఖిలమాని ♦ చిత్తవసతికిఁ. 76

తే. భక్తవాంఛాప్రదుండను ♦ పరమకీర్తి, గన్నపరమేశునకు శ్రుతి ♦ గమ్యునకును
సర్పణంబుగఁ దెనిఁగించి ♦ నట్టి యీమ, హాకృతికి నెవ్విధంబున ♦ నాది యనిన.

శుభమస్తు.

ఆంధ్ర శ్రీమద్రామాయణము.

బాలకాండము - ౧ సర్గము.

క. మునివరుండు తపస్సాన్విధ్యా, యనిరతుఁడై పండితాళిఁ యందుత్తముఁడై
తనరెడు నారదుఁ బ్రశ్నిం, చెను వాల్మీకి యనుతపస్విఁచి త్తం బలరన్. ౧ 1

క. ఈవసుధాస్థలి నిత్తటి, నేవాఁడు స్రతాపశాలి ఁ యెవఁడు గుణయుతుం
డేవాఁడు సత్యవచనుం, డేవాఁడగు ధర్మవేత్త ఁ నృథనిశ్చయుఁడున్. ౨ 2

తే. సర్వభూతహితుండును ఁ సచ్చరిత్ర
యుక్తుఁడును బ్రయదర్శనుం ఁ డురుతరజ్ఞఁ
డతిసమగ్ధుఁడు జితకోపుఁ ఁ డాత్మవిదుఁడు
కాంతియుతుఁడు కృతజ్ఞుఁడై ఁ క్రాలు నెవఁడు. 3 3

క. అనసూయుం డెవ్వఁడగు, జనసంక్షయకాలమందు ఁ జాతామర్షం
బున నొప్పు నెవని కమగులు, ననయము భయ మందుచుందుఁరాత్మలయందున్.

తే. ఇద్ది నే వినఁ గోరఁగ ఁ నెంతొ కౌతు, కంబు గలవాఁడ నోమునిఁకాంత, యిట్టి
నరు నెఱుంగ సమగ్ధుండఁవరయ నీవె, యనెడు వాల్మీకిప్రశ్నవాఁకృము విని తగ.

తే. మూఁడులోకంబుల నెఱుంగు ఁ మునివరుండు
నారదాహ్వయుఁ డోమునిఁనాథ, వినుసు
యనుచు నామంత్రణముచేసి ఁ హర్ష మెంతొ
యతిశయంబుగఁ బొంగ ని ఁ ట్లనియె నపుడు. ౬ 6

చ. విను మునివర్య! నీ విచటఁ ఁ బేర్కొనినట్టి గుణంబులెల్ల మే
దినిఁ గడు దుర్లభంబులు మదిం దలపోసి వచింతు నిట్టివా
ఘనగుణముల్ కలట్టినరు ఁ గాథపరాక్రమశాలి రాముఁడం
చును జనముల్ తనుం బిలువ ఁ శోభిలు; ధీరుఁడు రశ్మిమంతుఁడున్. ౭ 7

సీ. ఇట్లొక వనఁబడు ఁ పృథ్వీశుకులమున జనియించి, వశియయి ఁ శత్రుసూద
నుఁడు, వాగ్ధి, బుద్ధిమంతుఁడు నీతిమంతుఁడు నర్థవంతుఁడు నియఁతాత్మకుండు

విపులాంసకుండును ♦ వితత బాహువు, సుహాహనువు, గంబుగ్రీవు ♦ శరీరముండు
 దీర్ఘతూణీరుండు ♦ దీర్ఘవక్షుండు, గూఢశత్రు, వాజానుహ ♦ స్తద్వయ్యుండు
 తే. చారుశీర్షుండు, విక్రమ ♦ సంయుతుండు
 హారిఫాలుండు, సమవిభ ♦ క్తాంగుండు, సము
 డతులసున్నిగ్ధవర్ణుండు ♦ సతివిశాల
 వక్షుండు, విశాలదృశుండు సు ♦ లక్షణుండు. ౧౧

8

క. అతిశయబక్తీనంతుండు, ప్రతాపఖని, ధర్మవిదుండు ♦ ప్రజలకు హితమే
 సతతముగోరెడుపుణ్యుండు, ఋతవాక్స్త్రియుండునుయశస్వి ♦ యోగ్యుగళించియున్.

తే. జ్ఞానసంపన్నుండు సుబుద్ధి ♦ సంయుతుండు
 వశ్యుండు ప్రజాధినాథుండు ♦ ద్వంద్వసముండు
 శ్రీయుతుండు, ధాత, రిపుహర్త ♦ జీవలోక
 రక్షకుండును, ధర్మసం ♦ రక్షకుండు. ౧౩

10

క. తనధర్మము రక్షించుచు, దనప్రజలను గాచి వేద ♦ తత్త్వ మెరిగి నే
 దనికరమున కంగము లై, తనరెడు ¹శిక్షాదిపట్క ♦ తత్త్వజ్ఞుం డై. ౧౪

11

క. వెలయు ధను ర్వేదంబున, సలఘుతరప్రౌఢిమమున ♦ సలగుచు శాస్త్రం
 బుబయర్థతత్త్వమెఱుంగుచు, నిల ²ప్రతిభాసంబుస్మృతియు ♦ నెసఁగుచునుండున్.

తే. సర్వలోకప్రియుండయి ♦ సాధువగుచు, గడుసదీనాత్ముండుచిత్తు ♦ ణుండునయితగి
 సింధువులచే సముద్రంబు ♦ సేవితమగు, సల్లుపుడు సజ్జనాఘన ♦ మాన్యతుండయి.

క. ఎపు డేకప్రియదర్శను, డు పూజ్యతము డఖిలసుగుణుండు ♦ డును, గోసలజే
 శపుంబతి యనుంగుంబత్నికి, నపరిమితానందవృద్ధి ♦ సలరించి తమిన్. ౧౬

14

తే. సర్వసముం డై ప్రకాశించి ♦ తును నతండు
 సారగాంభీర్యమున వార్ధి ♦ సరణి మించి
 ధైర్యమున హిమవంతుం డై ♦ తసరి, వీర్య
 మునఁ దగ్గ విష్ణుతుల్యుండై ♦ ఘనత మీతి. ౧౭

15

క. సోమునివలె బ్రియదర్శను, డై మేదినితోడ నోర్పు ♦ నందును, గిష్క
 భీమానలుతో, ఋతమునఁ, దామాటట ధర్మతోడ ♦ దగ సముండగుచున్. ౧౮

తే. అలధనదుతోడఁ ద్యాగంబు ♦ నందు సాటి
 నంది యేవంవిధగుణగ ♦ నాభియుక్తు
 డగుచు సత్యపరాక్రముం ♦ డగుచు, జ్యేష్ఠు
 డగుచు శ్రేష్ఠగుణాన్వితుం ♦ డగుచు వెలసి. ౧౯

17

1 శిక్ష, కల్పము, వ్యాకరణము, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, ఛందస్సు. ఇవి వేదాంగములు.

2 ప్రతిభాసము=వ్యవహారకాలమునందుఁ బ్రకృతశ్రుతార్థము స్ఫురించుట. అదిగ్రహండు.

- క. తనరారెడు శ్రీరామునిఁ, దనప్రియసుతు దశరథుండు ♦ తమిఁ బ్రకృతిజనా
వన మెప్పుడు కోరెడువాఁ, డని ప్రకృతిప్రియసువాంఛ♦నాత్మం గనుచున్. ౨౦
- తే. యావరాజ్యపదంబున ♦ నతనిఁ గూర్పఁ, బ్రీతిచే నిచ్చయించె నా ♦ భూతలపతి;
యతని యభిషేకసంభార♦మంతఁ గాంచి, రాజు ప్రియపత్ని కేకయ♦రాజపుత్రి.
- క. మును వరములఁ బతివలనం, గొని యున్నదిగాన దేవి♦కోరిక యాచిం
చెను భర్త నిట్లు రాముని, వనమున వాసం బొనర్పఁ♦బనుపు జవమునన్. ౨౧
- క. భరతున కభిషేకంబును, జరపుము నాధర్మపాశ♦సంయతుఁ డై యా
సరపతి ఋతవచనుఁడు గను,క రామునిం బ్రియకుమారుఁ ♦ గానకుఁ బంపెన్.
- క. పితృనిర్దేశమువలనన్, బ్రతిజ్ఞనుం గావ వీర♦వరుఁ డగురాముం
డు తరలి కేకయపుత్రీ, హితకారణ మగుటవలన ♦ నేగెన్ వనికిన్. ౨౪ 22
- చ. వని కిటులేగు నాతనిని ♦ భ్రాతకుఁ గూర్చెడు రాము మైత్రిచేఁ
దనజసయిత్రి కెంతయు ము♦దం బొనఁగూర్చెడు లక్ష్మణుండు ప్రీ
తిని వినయాన్వితం డగుచుఁ ♦ వృత్తి సహోదరధర్మ మన్నిటం
గనఁబడఁజేయుచున్ సఖుఁడు ♦ గావున రాముని వెంట నేగెఁ దాన్. ౨౫ 23
- సీ. జనకునికులమున ♦ జనియించి, దేవమాయవలె నిర్మింపంగ ♦ నై నసుదతి
సర్వలక్షణయుక్త ♦ సాధ్వీనుణులలోన నుత్తమనారి నా ♦ నొప్పు గన్న
చారుశీలయు నిత్య ♦ మారామునకుఁ బ్రాణపద మైన ప్రియతమ♦పత్నిసీత
యును రాము ననుసరిం♦చెను, జంద్రురోహిణి యనుసరించు న దెట్టు♦లట్లు; పౌరు
- ఆ. లనుఁగుఁదండ్రి దశరథ♦భావనీసతియు దూ,రంబు తన్నుఁగూడి ♦ రాఁగ నరిగి
యంత శృంగిబేర ♦ మనుపురమ్మన సూతు, గంగ యొడ్డుఁ జేరఁ♦గానె విడిచె.
- తే. బోయలకు రాజు ప్రియుఁడునై ♦ పొలుచు గుహుని
ధర్మసుతి యగు రాముండు ♦ తాఁ జని కని
యతనితోడను సతితోడ ♦ ననుజతోడఁ
గలిసి వనినుండి ననమున ♦ కెలమి నరిగి. ౨౯ 25
- క. జలభారపూర్ణశైవలి, నుల దాటుచుఁ బోయి యచట ♦ నూత్నవిభూతిన్
వెలయు ఘనచిత్రకూటము, న లలి భరద్వాజు శాస♦నంబున గృహమున్. 3౦
- క. మనము నలరించునట్లుగ, ననువొందఁగఁ జేసికొని మ♦హాహర్ష మునన్
వనితాలక్ష్మణసంయు, క్తిని గాలముఁ గడిపె దేవ♦దేవుం డచటన్. 3౧ 27
- తే. దేవగంధర్వసంకాశు ♦ లై వఱలెడు
వార లచ్చట సుఖముగ ♦ వాస మొప్పుఁ
జేయఁగాఁ బురి దశరథుం ♦ డాయనుంగుఁ
దనయుఁ దలపోసి సుత శోక♦మునఁ గృశించి. 3౨ 28

క. హితమతి రాముఁడు సర్వత, పతియందు వసించె నెపుడఁ ♦ పతి యపుడె పురిన్
సుతుఁ దలఁచి యెడ్చి స్వర్గ, క్షీలిం బొందెను; భరతుఁ డట వ♦సిష్ఠస్రముఖుల్.

చ. జనపతి స్వర్గ మొందె నిక ♦ త్కౌతలరక్షణ మీవె చేయుమా
యని తనకాజ్ఞ చేయఁగ మహాబలుఁ డౌ సతఁ డిచ్చగింపఁ డ
య్యెను దనయన్న రాజ్యము; సహీనపరాక్రమశాలి యప్పుడె
చనియెను రాఘవాంఘ్రిల ప్రసాదముఁ గోరి యరణ్యభూమికిన్ . 3౪ 30

తే. అడవి కేగి మహాత్ముని♦నన్న సత్య, విక్రముని రాముఁ గాంచి య♦వీరుఁ డర్థి
నార్యభావపురస్కృతుం ♦ డగుచుఁ గోరె, రాజ్యమున కీవె పతిని ధ♦ర్మజ్ఞుఁడ వని.

క. సరమోదారుఁడు సుముఖుఁడు, పరమయశస్కుండు నగుచు ♦ భాసిలు రాముం
డరిభీకరబలుఁ డప్పుడు, పరిగ్రహింప నిక సనియె ♦ వసుమతి మరలన్ . 3౬ 32

తే. తండ్రి యాసతి మీఱంగఁ ♦ దరము గామిఁ
దెలుప భరతుఁ డవ్వార్తను ♦ దెలిసి యన్న
పాదుకలయందె యారాజ్య♦భార మునిచి
మరల మరలను ధర్మంబు ♦ మందలించి. 3౭ 33

క. తనుఁ బంప జ్యేష్ఠుఁడగు రా,ముని యాసతి మీఱగఱామి ♦ మును కీరిన వాం
ఛను బొందకయేభరతుఁడు, ఘనరామాంఘ్రిల స్పృశించి♦కడలె నెనుకకున్ .

తే. జ్యేష్ఠు నాగమనంబె కాంక్షించి భరతుఁ
డాయయోధ్యకుఁ జనక త♦దంతికమున
సలరుచున్ననందిగ్రామ ♦ మనఁ జెలంగు
దానిఁ దాఁ బొంది రాజ్యంబుఁ ♦ బూని యేలె. 3౮ 35

మ. భరతుం డీగిన నిర్జితేంద్రియసహ♦వ్యాపారుడున్ సునృతా
దరుఁడున్ శ్రీమహితుండునై తనకు నా♦ధాత్రిశుఁ డెంచె స్సదీన్
మరలం బత్తనవాసులౌ జనులు సల్లాటుల్ ననుం జూడ వ
త్తురు నే నిచ్చట నుంట న్యాయముసకున్ ♦ దూరంబు గొకుండునే. 3౯ 36

తే. అనుచు నేకాగ్రమసమున♦ననువుమెఱయ, నెంచితాదండకాటని♦కేగుటయె స
మంచితంబని తలపోసి ♦ యపుడెపోయె; భీమదూపంబుగానది♦వెలయుచుండు.

క. సరసిజనయనుఁడు రాముఁడు, విరాధుఁ డను క్రూరచనుజ♦వీరు సతికి యా
శరభంగముని సుతీర్ణునిఁ, బరమాత్ము నగస్త్యుని *సహని♦భ్రాతను గనియెన్ . ౪౦

చ. సరపతి యాయగస్త్యువచ♦సంబున నక్షయసాయకంబుగా
బరఁగు నిషంగయుగ్మమును ♦ భాసురఖడ్గము నైంప్రచాపమున్

* అగస్త్యునిభ్రాత సుదర్శనాష్టముఁడు. శ్లో. యవీయా నేష మేభ్రాతా సుదర్శనఇతి
స్తోతః. అని సనత్కుమారసంహిత.

బరమముదంబునం గొనియె; ♦ వచ్చెను మానిగణంబు రాక్షసా
నుదుల వధింపఁ గోరుటకు ♦ తోణివిభుండు వసించుచోటికిన్. ౪౩

39

చ. వసచరయు క్తుడై యటవి ♦ వాసముచేయురఘుస్రవీరుడా
మునివరభౌషణంబులను, ♦ మూఱులు రాక్షసు లందు నుంటఁ దా
విని యపు డగ్నికల్పులయి ♦ భీతులు నై తదరణ్యవాసులౌ
మునులు వినన్ బ్రతిజ్ఞఁ దగఁ ♦ బూనె సురారులఁ ద్రుంతు సంచనిన్. ౪౪

తే. అందె నివసించి రాఘవుఁ ♦ డసురనారిఁ

గామదూపిణి శూర్పణఖను వికార

రూపయుతఁ జేసె నాయింతి ♦ పాపబుద్ధి

యై జనస్థానమున నుండుఁనది మునీంద్ర. ౪౫.

41

క. తరుణి యదిపోయి చెప్పిన, నురుబలమున యుద్ధమునకు ♦ నుద్యుక్తులుగా
గరువమున రాగఁ ద్రిశిరుని, ఖరునిన్ దూషణుని వారి ♦ కాల్యలము ననిన్.

క. తునుమాడె; జనస్థానం, బునఁ బదునాలుగుసహస్ర ♦ ములు రాక్షసు లే
పున నున్నవారు నుడిసిరి, వనిఁ గాపురమున్నరాము ♦ వలనం బెలుచన్. ౪౬ 43

క. తదనంతరమున జ్ఞాతులు, పదునాలుగువేలు తెగుటఁ ♦ బరమాగ్రహ మూ
ర్ఛ దశగ్రీవుఁడు గని య,య్యదనున మారీచునిన్ స ♦ హాయము గోరెన్. ౪౭

ఉ. వై రము గూడ దెప్పటికి ♦ బాహుబలుం డగు రాముతోడ నీ

పూరక యుండుటే తగిన ♦ దోదనుజేశ! యటంచు నెన్నియో

సారులు బుద్ధిచెప్పినను ♦ సైరణలేక తృణీకరించి దే

వారియుఁ గాలచోదితుడై ♦ యాటను వాఁడును దోడరా వెసన్. ౪౮ 45

ఆ. రామునాశ్రమంబు ♦ రయమునఁ జేరె మా, యావియైన నిర్జ ♦ రారిచేత

రాకుమారు లిరువు ♦ రేకడకో కొని,పోవఁ బడిన యపుడ ♦ పోయి యతఁడు. ౪౯

చ. జనకజ రాముపత్నిఁ గొని ♦ సత్వర మేగుచుఁ ద్రోవ కడ్డమై

తనుఁ జలమొప్ప మార్కొనిసఁ ♦ దాన జటాయువుఁ బట్టిఁ ద్రుంచి వే

చనియెను; గృధ్రరాజుఁ గని ♦ జానకివార్త నెఱింగి యేడ్చె నొ

య్యసఁ ఘనశోకతప్తఁ డయి ♦ వ్యాకులితేంద్రియుఁ డౌచు రాముఁడున్. ౫౦ 43

తే. ఆజటాయువుదహియించి ♦ యంతశోక, యుక్తుడగుచునువెదకుచు ♦ నురుతరాట

విని గబంధుని ఘోరదర్శనుని రూప, వికృతుఁ గాంచెను రాక్షస ♦ వీరునొకని.

క. ఆరక్షోవీరుని సీ,తారమణుఁడు త్రుంచి కాల్యై ♦ దత్తనువు విధిన్

జేరుచు స్వర్గము నార, తోరమణుఁడు తెల్పె శబరి ♦ చొప్పుం బతికిన్. ౫౧

తే. రాఘవా! ధర్మచారిణి ♦ శ్రవణి ధర్మ, నిపుణఁ గనఁబొమ్ము నావిని ♦ నిఖిలశత్రు

సూదనుండును బృథుల తేజుండు నైన, జానకీనాయకుం డగఁ జబరిఁ జూడ.

తే. శబరి చక్కఁగఁ బూజింపఁ జానకీశుఁ

డరిగి పంపాసర స్తీరఁ మందు నాంజ

నేయుఁ డ౯ వానరునిఁ గూడిఁ నెమ్మి సతఁడు

తెలుప సుగ్రీవుఁ డనువానిఁ గలిసికొనియె. ౫౦

51

చ. అతిబలశాలి రాముఁ డపుఁ డాతనికిం దెలియంగఁ జెప్పి నే

వితమునఁ జెల్లె వార్తయటఁ స్వీయము జానకివా గ్గఁ కోసె

క్షీతిపుని గాఢనంతయునుఁ జెప్ప వినం గతనంబునె ట నా

దృతి దగునట్లుగా విని మదిం బ్రియమందుచు వానరేశుఁడున్. ౫౧

52

ఆ. అగ్నిసాక్షీకముగఁ నారాఘవునితోడ, సఖ్య మొగి నొసర్చిఁ సర్వమును స్వ

చరిత మెఱుకపఱచెఁ జానకీశునికి దుః, ఖమున స్నేహముననుఁ గడఁక నంత.

చ. ప్రతిన యొసర్చె రాఘవుఁడుఁ వాలి వధించెన సలచు; వాలి య

ప్రతిమబలుం డటం చవుడుఁ వాసరరాజు పచించి రామునం

దతిశయశక్తి గల్గునొకఁ యం చనుమానము చెంది రాఘున

క్షీతిపునకుం గనంబఱచెఁ జిత్రకథేబర మొక్కదానినిన్. ౫౩

54

తే. అదియు దుందుభినంబంధమయి మహాద్రిఁ

బోలియుండు, నాయెమ్మునుఁ భూవిభుండు

గాంచి చిఱునవ్వు మోమునఁ గ్రాలఁ గాలి

బొటనవ్రేలను జమ్మినఁ బోయి యదియు. ౫౪

55

క. కడువడి దశయోజనములఁ, బడియె మహాబలుఁడు దీర్ఘఁ బాహువు సగు స

స్పృడమిపతి సప్తసాలము, లడఁగంగా నొక్కవాడియమ్మున నేసెన్. ౫౫

56

క. శర మది యా సాలంబుల, వరుసం దునుమాడి యంతఁ బర్వతమును దూ

టి రసాతలమునకుం జని, త్వరఁగాఁ జనుదెంచి చొచ్చెఁ నననగునదమున్. ౫౬

57

సీ. సంప్రీతచిత్తుడైఁ సరగ వాసరపతి నెమ్మసమ్మున రాముఁడమ్మి యతనిఁ

గూడి వే కిష్కింధకును బోయి యటగుహఁ గని శాతకుంభపింఁగళితనుండు

హరివరుండును నయి యలరు సుగ్రీవుండు పోయి గర్జించిసఁ భూరినిసద

మునుదానివిని వాలిఁతసభార్యదారాఖ్యనూఱిడించుచు స్వసహాదగునయి

తే. గవిసినం గని రాముఁ డొక్కశరనిహారి

నతనిఁ బొలియించె సుగ్రీవుఁ సనుమతి నిటు

వాలి వధియించి తద్ద్రాజ్యవరసదమున

నిలిపె సుగ్రీవు వాసరనికరవిభుఁగ. ౬౦

58

ఉ. వానరనాథుఁ డాత్మపరివారము నెల్లను బిల్వఁ బంపి యా
జానకినిం దగ్గఁ వెదకి ♦ సర్వదిశల్ కలయంగఁ జూచి యెం
దేని మహిజవార్తఁ గని ♦ యెంతొ త్వరం జనుదెండు నాఁగ వా
రూనినశక్తిఁ బోయి రట ♦ నొక్కడఁ గొందఱు వానరోత్తముల్. ౫౯

తే. క్షమను సంపాతి యనెడు నామమునఁ బరఁగు
గ్రద్ద యొక్కటి సీత వార్తను వచింప
నలరి రంతట బలవంతుఁ డై నహనుమ
యుప్పుసంద్రము లంఘించె ♦ నొప్పుమెఱయ. ౬౦

క. శతయోజనవిస్తీర్ణము, నితరాసాధ్యంబు నగుచు ♦ నెసఁగు జలధి దాఁ
టి తగ్గఁ రావణపాలిత, మతిశయవిభవమును లంకయను పురవరమున్. 61

క. కని యం దశోకనామక, వనమునఁ బతిఁ దలఁచుచున్నవనితన్ సీతన్
గనులారఁ గాంచి గుఱుతును, గనఁబఱచి ప్రవృత్తిఁ దెలిపి ♦ గారవ మలరన్.

ఆ. సీత నూఱిడించి ♦ యాతఱి దోరణ, మును గడంకఁ బెఱికి ♦ తనుఁ జెనకఁగ
వచ్చు సంచనై న్యపతులను వధియించి, సప్తమంత్రిసుతులఁ ♦ జావ నణఁచి.

క. శూరవరుఁ డై నయక్షకు, మారుని బడనేసి యస్త్రమహిమకుఁ జిక్కెన్
మారుతి యంతట శతధృతి, గారవమున నొసఁగిన వరకలితుం డౌటన్. ౬౨

క. వై తామహాస్త్రముక్తుం, డై తను బంధించు నిర్జరాదులవీరుం
డై తఱి గాదని యొరిచి, యాతీరున స్వేచ్ఛనుండియంతటఁ గినుకన్. 6౩

క. జానకిని విడిచి యట లం, కానగరముఁ గాల్చి నృపతికాంతునకుఁ బ్రియం
బూని యొసరింపఁ జేరెను, వానరవీరుండు మరలి ♦ స్వపురమ్మునకున్. ౬౪

తే. రామచంద్రమహాత్మ్యనిఁగఁగఱితార్థ,దాయకునిఁగాంచివలగొనితత్త్వమొప్పుఁ
జూచినాడను జనకునిఁనుతనటంచు, విన్నవించెను మారుతి ♦ విమలబుద్ధి. ౬౫

చ. అనిలకుమారుమాట విని ♦ యంతట వానరరాజుఁ గూడి యా
జనకకుమారికాధవుఁడు ♦ సాగరతీరముఁ జేరి పద్మమి
త్రనిభములౌ శరంబుల నితాంతము ఖోభిలఁ జేసె సంబుధిన్;
అనునయమొప్పు సంద్ర మపు ♦ డాత్మశరీరముఁ జూపె తేనికిన్. ౬౬

చ. జలనిధి చెప్పినట్లు నలుసాగరబంధముఁ గట్టఁబంచి య
వ్వలికిని దాఁటి లంకఁ గని ♦ పంక్తిగళున్ బవరానఁ గూల్చి ని
ర్మలగుణధుర్య సీతఁ గొని ♦ రాముఁడు లజ్జను బొంది క్రూరతం
బలికెఁ గఠోరరీతిఁ గ సభం దగువారలు చింత నొందఁగన్. ౬౭

తే. శీలవతి యైన యాసీతచాలఁగుంది, యోర్వఁజాలకచొచ్చె నయ్యగ్రదహను
సంతజ్వలనునిమాటచేనపగతాఘ,జానకియటంచు నెఱిఁగియాచానఁగొనియె

సీ. రాముఁ డొనర్చు కాఁర్యమ్మది దుర్భర మాటచేతఁ జరాచఁరాన్వితంబు
నైన లోకత్రయఁనుమరర్పి గంధర్వసహితంబు సంతోషఁసాంస్త్రమయ్యె;
నిర్జరు లతిభక్తి ఁ నెమ్మితోఁ బూజింప సంస్త్రహృష్టుండు ఁ జానకీశుఁ
డలరారె; నంత నయ్యసురేంద్రుని విభీషణుని లంక కభిషిక్తు ఁ నొనరఁజేసి

తే. రాముఁ డంతటఁ గృతకృత్యుఁడై మనోజ్వ
రంబు లేకయె ముదమందె; ఁ రమణదివిజు
లపుడు వరములు దయచేయ ఁ ననునతించి
వానరావళి బ్రదికించి ఁ మానవనతి. ౮౫

71

క. వరపుష్పకమున మిత్రని, కరయుక్తి నయోధ్య కేగఁగాఁ దరలి మనో
హరసత్యపరాక్రముఁ డగు, ధరణీశుఁడు మార్గమందుఁదమి మునిఁగనియెన్.

క. అతఁడె భరద్వాజుం డన, క్షీతిఁ దగుఁ దత్పర్ణశాలఁ ఁ జేరి యటససిం
చి తగ్గ భరతునిచెంతకు, మతిమంతుని వానరవరు ఁ మాగుతిఁ బంపెన్. ౮౭

క. భరతుని తత్వచరిత్రము, వరుసన్ దెల్పుచును గీశఁవర్యసహితుఁడై
తరలెను బుష్పకమున నా, పరాక్రమధనుండు చాలఁ ఁ బరిశుష్టుండై. ౮౮

క. ఘనమగు నందిగ్రానుం, బును జేరి జటాళి విడిచి ఁ పొదలుచు భ్రాతల్
తనుఁగూడి రాఁగ ననఘుఁడు, జనకసుతం గూడి రాజ్యఁసత్పనమొందెన్. ౮౯

సీ. పరిహృష్టమై మోదఁసరవశమై తుష్టమై పుష్టమై లోక ఁ మపుడు ధర్మ
సహితమై యామయఁశబ్దవిహీనమై టౌమరోగభయంబుఁ ఁ గాంచ కలరెఁ
బురుషు లొకప్పుడు ఁ పుత్రస్మృతిం గన రతివలు విధనలై ఁ యార్తిఁ గుందా
కయె పతివ్రతలయి ఁ నయమున వర్తింతు; రగ్నిభీతియు నలిఁలాగ్తిఁ గనక

తే. జంతువులు గ్రాలుఁ బనమానఁజాతేభయము
జ్వరభయము తుష్ణయంబుఁ దఁస్కరభయంబుఁ
గలుగ దొక్కప్పుడైన నఁగరములెల్ల
నలరు ధనధాన్యసహితంబు ఁ లగుచు నవని. ౯౩

76

క. క్షీతి రాష్ట్రంబులు నివ్వధి, నతిశయితం గ్రాలు నెల్ల ఁ రతిమోదములం
గృతయుగమునందు వలె న, స్రుతిము లగుచు వఱలుచుండుఁవరధర్మములన్.

తే. వాజివేధశతంబులఁబహుసువర్ణ, కముల నొనరించి యయుతకోట్యమలధేను
వుల నొసంగి శతానందుఁడలరులోక, మొందువాఁడు సుకీర్తులఁనొందువాఁడు.

క. ధరణీసురులకు లెక్కిం, సరానిదిగ ధనమొసంగి ఁ భాసురయశుఁడై
నరనాథాన్వయశతములఁ, బరఁగన్ స్థాపించువాఁడుఁబహుధర్మయుతిన్. ౯౬

తే. వర్ణముల నాలుగింటిని ఁ స్వస్వధర్మ, మందు నిలుచు విధంబున ఁ నలరఁజేయు
నవని నేకాదశాబ్దసహస్ర మేలి, బ్రహ్మలోకంబునకు నేగుఁరాఘవుండు. ౯౭

తే. ఇది పవిత్రము పాపఘ్నఁమిద్ది పుణ్య, మిద్ది శ్రుతిసమ్మితంబునొనెవఁడు దీని

రామచరిత్రంబుఁ జదువు సర్వకలుషముల

నుండి నిర్మూలించడం ముక్తి ♦ నొందువాడు. ౯౮

81

క. ఈయాఖ్యానంబును రా,మాయణమును జదువు నాతఁ ♦ డాయుర్యతుఁడై

పాఠక సుతపాత్రాదుల, నాయుత్తమమైన స్వర్గమందు వసింతు. ౯౯ 82

తే. బ్రాహ్మణుఁడు దీనిని బఠించి ♦ వాక్పవిత్ర

తను గనుక, రాజ్యహీనుడౌ ♦ ధరణివిభుకు

లుండు భూపతి తను, నూరు జుండు ధనప

తీత, మహాత్వంబు శూద్రుండు ♦ తృప్తిగఁ గను. ౧౦౦

83

మొదటిసర్గము సంపూర్ణము.

౨ - వ సర్గము.

❖ ❖ ❖ ప్రస్తుతావస్థలోని ప్రత్యేకమగుట. ❖ ❖ ❖

❖ ❖ ❖ ప్రస్తుతావస్థలోని ప్రత్యేకమగుట. ❖ ❖ ❖

క. అనినచియించిన నారద, ముని దగువాక్యంబు వినుచుఁ ♦ బూజించె నుహః

ముని, వాక్యవిశారదుడై, తనరెడు వాల్మీకి శిష్యుఁడతీసంయుతుడై . ౧ 84

శే. ధర్మపత్నియైన వాల్మీకితన్ను విధిని, బూజ నలరంగఁ జేయ విబుధముని యగు

నారదుండును జనవేడి ♦ నాకపథము, నందనుజ్ఞాతుడై పోయె ♦ నంత నచట.

క. మునిషతి ముహూర్తమాత్రం, బున నిర్దరతోకమునకుఁ ♦ బోయిన గంగా

ధునికిం జేరునఁ దమసా, ఖ్యనదీతీరమున కేగి ♦ యాతీరమునఁ. 3 86

మ. తనపార్శ్వంబున నున్న శిష్యుఁగని తీర్థంబంద పంకంబుగాఁ

దనరం జూపి యక్కర్తమం బిది భరద్వాజా ! మనోజ్ఞంబు న

స్కనుజస్వాంతముఁ బోలియున్నది ప్రసన్నంబైనపాథస్సుచే

విను మిందుం గలశంబు నిల్పి యిడుమా ♦ వే వల్కలం బిప్పుడే. ౫ 87

శే. ఉత్తమం బీనదీప్తిర్థ • మత్తటి నిట

స్నానమొనరింతు ననిన నా ♦ చాచ్చుత్రుఁ డమలు

బుద్ధి, నియతుండునై వల్క-మును నొసంగె

మునికి గురువునకు మోదమునఁ జెరింగి. 2 88

తే. చాత్రహస్తమునందుండి ♦ సరగ వల్కు

అమ్మ నియతేంద్రియుండగు ♦ నమ్మనిగొని

విపులననమును నెలైడ ♦ వేక్షక గనుచు

సంచరించుచు సన్నికృష్టస్థలమున. ౮

క. అనపాయంబుగ నిచ్చంగ, వసమునఁ జరియించు క్రౌంచవాజి మిథునమున్

- గనియె మనోజ్ఞస్వసమునఁ, ననరంగ భగవంతుఁడైనఁ ♦ తాచసి యంతఁ. ౯ 90
- ఆ. అట్టి జంట నుండి ♦ యఘనిశ్చయుండయి, సగకు నాలయమయి ♦ పరంగుబోయ
పురుషపక్షి నేసె ♦ ధరణీసురర్షి యుఁ, గాంచుచుండ నదియుఁ ♦ గడవ నపించి.
- చ. ధరణితలంబునం దిరిగి ♦ దారుణరక్తపరీతమై కలే
బరము దగంగఁ జచ్చుటయు ♦ భర్తను గాంచుచు నేడ్చె దీనశం
♦ ధరరవమొప్పు నత్తఱిని ♦ దామ్రశీరంబయి కేళిపైఁ దలుం
బరవశమై విశాలవగఁ పక్షయుగం బయి ప్రాణసుట్టజె. ౧౧ 92
- ఆ. సహచరంబునై న ♦ స్వప్రాణవిభుఁ బాసి, యూఁడవత్తి యోడ్వ ♦ నవని బోయ
వ్రేటు తాఁకి పడినఁ ♦ ద్విజముని గని కృప, నంది భర్తృచిత్తుఁడైన మునియు.
- క. కరుణాపరతంత్రుండై, స్మరకేళి జెలంగు తఱిని ♦ జరఁగవగవటం
చరసి మఱియేడ్చు పక్షిని, బరికించి నచించె హృదయఁ ♦ భావము వెలయన్.
- *క. విను మానిషాద ! క్రాంచము, ధునమున నీ నేటికొకఁడు ♦ నునిమిత్ కామం
బున మోహము నొందుచుఁగడఁ, ననరంగనిలఁగ నునుశాశ్వతమగు ప్రతిష్ఠఁ.
- చ. అని వచియించి పక్షివిధఁమంతయుఁ జూచెడు నమ్మనీంద్రు నె
మ్మనమున నొందె జంత యిటుఁమాట యిట్టె నచించినాఁడనో
వనటఁ గృశించు పక్షిఁగని ♦ వారిని శోకమహాన్తి నొందియున్
గనుఁగొనఁ జిత్రమియ్యదని ♦ క్రమ్మట నమ్మనీనంతఁ డెంతయున్. ౧౩ 96
- తే. అరయఁ బ్రాజ్ఞులలో ప్రాజ్ఞఁ ♦ డగుట నచటఁ
బరమనుసమునఁ జింతించి ♦ పలికె శిష్యుఁ

*ఈపద్యమునకు మూలశ్లోకము “మా నిషాద ప్రతిష్ఠాంత్యమగమోత్సవస్సహాః, మోక్షోక్రం చ
మిగునా దేకమనధీః కామమోహితః” అని. దీనికి నోచునట్లు నర్థముఁ బ్రసంగమువచ్చును. ము
ఖ్యార్థములు రెండు. ఒకటి శాపవరము. రెండవది భగవత్పరము. కాఁబట్టి యీపద్యమునఁ బదవిభా
గముచేయునపుడు మొదటియర్థమున వినుమా, నిషాద ! కమమ, అశాశ్వతమగు ప్రతిష్ఠఁ అనియు,
విభజించినచో ఓబోయవాఁడా! క్రాంచపక్షులు నొందు సంతోషమునఁ తనఁగుచుండ నంగుఁ గామ
ముననొడలు తెలియక క్రీడించుపురుషుపక్షిని చగనేనితివో దానిచే విభ్రాంతమున నశింభమో యని
శాపవరమగునర్థము కావ్యకన్యక తొలుతొలుత వాత్సక్యములునుండి యుత్పరించుటచే దానికి నిట్టి
కఠినమగునర్థము. చెప్పట తగదని భగవత్పరమైన యర్థమును జెప్పిరి. అప్పుడు పైపద్యమునఁ బదవి
భాగ మిట్లు చేయవలయు. విను, మానిషాద! ఇలఁ, కమమ, శాశ్వతమగు ప్రతిష్ఠఁ. అని మా
యన లక్ష్య. మానిషాద! = పక్షినివాసభూతుఁడవగునో శ్రీమహావిష్ణు! క్రాంచపక్షునమునకొర్రులు
మందోదరులనుండి, కామమున నొడలు తెలియక విహరించుపురుషుని (విభ్రాంతి) ఏకాగ్రణమునఁ
దునిమితివో, అట్టి లోకోపకారకార్యముచేటి భూలోకమున శాశ్వతప్రతిష్ఠను బొందుమా అని.
కావ్యమునకు మంగళ చరణము చేయుట ప్రాచీనాచారమగుట కియర్థము సుసంగతమే యని
భావము. మఱియు దీనినుండియే కావ్యార్థసూచనమగునని కొందఱర్థము పెప్పిరి. అట్టిశాఖాచంక్ర
మణములకు మందలయింపదు.

గాంచి యూరీతి నిది సమాక్షరముఁ బాద
బద్ధము నయి తంత్రీలయఁ ధాసురమయి. ౧౭

97

క. తనరారె నిద్ది శోకా, తుని విషయకమా ప్రవృత్తితోఁ దగుఁ గానన్
జను శ్లోకమనఁగ వేటొక, పనికై యిది కావటంచుఁ ధి బల్కఁగనంతన్. ౧౮

క. అనుమోదంబున శిష్యుఁడు, మునివర్యప్రోక్తవాక్యమున నుత్తమమున్
దనవాగ్వశమగు నట్లుగ, నొనరిచె సంహృష్టుఁడయి గుహాత్తముఁ డలరెన్.

చ. మునిపతి యంత శాస్త్రవిధమున్ విడనాడక నిర్మలంబుగాఁ
దనరెడి యాసుతీర్థమునఁ ధి దత్పరబుద్ధి మునింగి యీశ్వరే
చ్ఛను దనయంత వెల్వడిన ధి చారుతరార్థము దానినే మనం
బునఁ దలపోయుచున్ మరలెఁ ధి బూజ్యతరాశ్రమసీమ కంతటన్. ౨౦ 100

క. మునివలన శాస్త్రముల నేర్చిన మేటియు వినయధనుఁడు ధి శిష్యుఁడు నగున
మ్మునియు జలపూర్ణకలశం, బును గైకొని వెంటనంటి ధి పోయెం గడఁకన్. 101

చ. తనదగు నాశ్రమస్థలముఁ ధి దానును శిష్యుఁడు చేరి దేవపూ
జనములు లోనుగాఁగలుగు ధి సద్విధులన్నీయుఁ దీర్చి యాసనం
బున నుపవిష్టుఁడై మునియు ధి బుద్ధిఁ బ్రయత్నము లేకయే జనిం
చినదగు శ్లోకమేమొ యనుఁచింతను బొంది యనేకగాధలన్. ౨౨ 102

క. మనమునఁ దలంచె నవ్వలఁ, జనుదెంచె న్వయంవిభుండు ధి జగముల నిర్మిం
చినమేటి మహాతేజుఁడు, మునిపతిఁ గన బ్రహ్మ నాల్గుముఖము లలరఁగన్.

చ. వనజజు రాకఁ గాంచి మునివర్యుఁడు వేగమ లేచి యంజలిం
బొసరిచి నారదాగమనముఖ్యవిచిత్ర విధిప్రయత్న మే
మని మది విస్మయంపడి స్రవయత్నమునన్ నియతాంతరంగుఁడై
యసఘుని మ్రోల వాఙ్మయమ ధి మారఁగ నిల్చి నితాంతభక్తిమై. ౨౪ 104

తే. అబ్జసంభవు నతనిఁ బాద్యార్ఘ్యములను
నాసన స్తుతిముఖముల ధి నర్చనంబు
సలిపి శాస్త్రోక్తముగ నమస్కారము లిడి
యవ్యయంబగు కుశలంబు ధి నడిగె నంత. ౨౫ 105

చ. తనకయి పూజితంబగుచుఁ ధి దద్దయు రమ్యమునై న యాసనం
బునఁ దగఁ గూరుచుండి మునిముఖ్యుని వాల్మీకిఁ గూరుచుండు మా
సనమున నంచు నాజ్ఞయిడె ధి సారససూతియు పద్విభూతులన్
దనరెడు బ్రహ్మ, యమ్మునియు ధి ధాతృననుజ్ఞ వసించె దానిపై. ౨౬ 106

తే. ఎలమి లోకపితామహుం ధి డెదుటఁ దోచి
యాసనంబునఁ గూర్చుండఁ ధి నయ్యదనునఁ

బక్షిహాననంబు కొందె న్వఁస్వాంత మొలయ

ధ్యానమును జేయుచుండె నఁవత్సానివరుఁడు. ౨౭

107

సీ. రతిలాసంబును ♦ రమ్యకూజితమును నగు మగపులుఁగును ♦ సట్లకార
ణముగఁ జంపెను విరోధమునదానినిబట్టుకొనుబుద్ధియును బాపఁమనసుగలుగు
వ్యాధుండు కుత్సితఁమగును నాతనికృత్యమని శోకపరవశుంఁడగుచుఁ బెంటి
పులుఁగును దనసుసంఁబున నెంచి చింతించి పలుమాఱులిట్లు లఁప్పరమమఱాని
తే. శోకమునెపొందిముందటిఁజ్లోకమాత్మ, జదివె, సజుఁడంతనమ్మునీశ్వరునిఁగాంచి
తత్త్వమెఱుఁగమి మది నిట్లుతత్తఱపడె, ననుచుఁ బెద్దగనవ్వియిట్లనివచించె.

క. మునివర ! శ్లోకమె నీచే, నొనరింపం బడియె దాని ♦ నొగి మనమున నీ
వనుపన మేలొకొ చింతింప, నిఁకఁ మాసంగవలయుఁ ♦ బరమార్థ మదా.

క. వినుమీ మదభిప్రాయం, బుననె సరస్వతి యిదిట్లు ♦ పొందె న్నినుఁ గా
వున మునిపుంగవ ! రాముని, ఘనతరచరితంబు నీవు ♦ కావింపు మిఁకఁ. ౩౦

తే. ధర్మచిత్తుండు పాండితిఁ ♦ వనరువాఁడు
జగతి నుగుణాఘ్నఁ డతిధైర్యఁశాలి రాముఁ
డతని చరితంబు నారదుంఁడను మునీంద్రు
వలన విని సట్లు రచియింపు ♦ మలరి నీవు. ౩౧

111

సీ. సౌమిత్రిసహితుఁడై ♦ ధీమంతుఁడగు నలరాముని చరితంబు ♦ రావణాది
గాక్షసగణచరిత్రంబు సీతాదేవి చారిత్రమును గహఁస్యంబు సర్వ
విదితమావృత్తంబుఁవిబుధముసీంద్రుఁడొ నారదువలన సంఘతయును నీకుఁ
దెలియకయుండినఁదెల్లవకాఁ జుమి సర్వవృత్తాంత మింక నీ ♦ విపుడు చేయఁ

తే. దగిన యట్టికావ్యంబునఁ ♦ ద్వంద్వచస, మ
దేయ్యెడలఁ గొంచెమైన నన్యతము గాక
బాధితార్థంబు గాక సర్వహితమగుచు
వెలయఁ గలదని తెలియుమా ♦ విప్రవర్య ! ౩౨

112

క. ఒనరింపు శ్లోకబద్ధము, మనోహరము పాపహరము ♦ మంజులమును నై
తనరారు రానిచరితం, బును నీవు ధరామరద్విపుంగవ ! యెలమిఁ. ౩౩

113

చ. ధరణితలంబునకొ శిఖరి ♦ తల్లజముల్ నదులెంతదాఁక ను
స్థిరములుగాఁ జెలంగునొ, విశీర్షము గాకయె రాముగాధ సం
చరణము సేయు లోకముల; ♦ సాధునుతిం గనుచుకొ మునీంద్ర ! త్వ
ద్విరచితమైన రాముకథ ♦ వెల్లునొ యెంతటిదాఁక నీధరకొ. ౩౪

114

తే. అంతదాఁక నున్నిర్మిత ♦ మగుచుఁ బైనఁ
గ్రింద నలరాసు నాలోక ♦ బృందమందు
నిచ్చఁ జరియింపఁ జాలుదు ♦ వెపుడు కోర్కె
పుట్టునో యష్టు మోక్షంబుఁ ♦ బొందఁగలవు. ౩౫

115

క. అనిపలుకుచు భగవంతుఁడు, వనజజుఁ డచ్చట నె స్వీయఁవర్త మితరదృ
ప్తినిచయమునఁ బడకుండఁ, గను జేసెను దద్విధంబుఁ ♦ గాంచి మనమునన్ .

ఆ. శిష్యసహితుఁడగుచు ♦ జెలఁగుచు భగవంతుఁ
డైన మాని విస్తృతంబు నొందె
నవల నతని శిష్యు ♦ లందఱుఁ బలుమఱు
సంతసమునఁ బొదలి ♦ వింతపడుచు. ౩౮

117

ఆ. మరల మరల మున్ను ♦ మాని వచించిన, శ్లోకమును బఠించి ♦ సొరిది నొకరి
కొకరు చెప్పుకొనుచు♦నొకచోటఁ జేరి విస్తయము మీఱఁ బొదల♦సాగిరంత.

చ. అనఘ మునీశుచే నెది సమాక్షరమై తగి నాల్లుపాదముల్
తనరంగ జూడఁగాఁబడియె ♦ దానినె శ్లోకము శిష్యసంఘ మొ
య్యసఁ బఠియించుటన్ మరల ♦ నందెను శ్లోకతః; నంత నెమ్మనం
బునఁ బరమేశు నెన్ను మునిబుద్ధిని నివ్విధిఁ దోచె యోచనల్. ౪౦ 119

స్త. ఇట్టి శ్లోకంబుల ♦ నెల్ల రామాయణ కావ్యంబు విరచింతుఁ♦గడఁగి యనుచుఁ
దనబుద్ధి నెంచి యు♦దారచిత్తము గల్గి యశమున నలరారు♦నట్టి మాని
నరుఁ, డుదారంబులై ♦ వఱలు వృత్తంబుల ద్రాక్షొదిపాకవి♦రాజితార్థ
ములుగల పదములఁ♦బొలిచి సుందరములునై సమాక్షరముల ♦ నలరుచున్న

తే. శ్లోకశతముల సద్యశఁశ్శోభితుఁడగు
రాముచరితంబుఁ గీర్తిక♦రంబుగాఁగఁ
బొలుచు కావ్యంబు రచియించెఁ ♦ గలుషహరము
నగుచు నయ్యది సఁధుల ♦ నందమగుచు. ౪౨

120

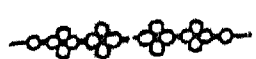
చ. మనమునకింపుఁ గూర్చెడు సమాసములన్ రసవత్పదంబులన్
దనరుచుఁ దూచినట్లు సమతన్ దగుచున్ రసవంతమైన య
ర్థనియతి గల్గునట్లమరి ♦ ధన్యతఁబొల్పురఘుప్రవీరు పా
వనచరితంబు మానివృషభప్రతిపాదిత మొప్ప నెంతయున్. ౪౩

121

తే. అదియు రావణమరణంబు ♦ ననువదించు,
దాని వాల్మీకిశిష్యవితానమునకు
నెఱుక పఱచెను దానినే ♦ యెసఁగు మోద
ముగ నీగీక్షింపుఁడీ యది ♦ ముక్తి నొసఁగు. ౪౩

122

రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

3-వ సర్గము.

-ఐఐఐ శ్రీరామాయణవిషయసంగ్రహము -ఐఐఐ-

- ఆ. ధర్మశీలుఁడై న♦తాచని ధర్మయు,తము సమగ్రమా ను♦రమునికథత
మునగు చరితమెల్ల♦వినియు ధీమంతుఁడౌ, రాముచరితవి స్త♦రంబుగాఁగ.౧ 123
- క. విరచింపఁదలఁచి యమ్ముని,వరుఁడట శాస్త్రోక్తి శ్రీతి ♦ వారిచి నర్హో
త్కరమును బ్రాగగ్రంబుగఁ, బరఁగంగఁజేసి దాని♦పయి జేరి తగ్గ.౨ 124
- చ. తనగురువుం దలఁచి కయి♦వమ్ములు మోడ్చి యజ్ఞప్రసాదల
బ్ధినిరఘరామస్మృతము ను♦దిక్ వెదుకంగను రామలక్ష్మణా
వనితనుజాచరిత్రములు ♦ భార్యలతో నలరాదు రాజు పా
వనచరితంబు రాష్ట్రమున ♦ భాసిలువృత్తము చెల్లినట్లుగ్గ. 3 125
- తే. కాన నయ్యెను మఱియు న♦క్కాలమందు
వారి నవ్వలు మాటలు ♦ వారి గతులు
వారి చేష్టలు నబ్బగ♦వంతు కరుణ
జరగినట్లుగఁ దోచె న♦న్వరముని మది. ౪ 126
- క. తనతమ్మునితో నతితో, జని ననమున రాఘవుండు ♦ సత్యశేషభూం దౌ
య్యసఁ దిగుగునప్పుడట జర,గినదంతయుఁ జూడఁజాలెఁ♦గృతతపుఁ డగ్గుటగ్గ.
- తే. ధర్మమతియైన వాల్మీకి ♦ తత్సమస్త
చరితమును యోగమున మున్ను ♦ జరగినట్టి
దాని జరగంగఁ బోయెడు♦దానిఁ గనియె
గరతలామలకంబును ♦ గాంచినట్లు. ౬ 128
- సీ. ఉన్నది యున్నట్లు ♦ లొగి మహాద్యుతియైన ముని యభిరాముగా♦మునిచరిత్ర
మును నెల్లఁగాంచిదా♦నినిజేయఁబూనె; సయ్యదియప్రధానకా♦మార్గగుణయు
తంబయి కేవల♦ధర్మార్థగుణవిస్తృతంబయి రత్నయు♦తంబయి తగు
సాగరమన నొప్పి ♦ సర్వజనంబుల వీనులవిందుగా ♦ నెలసి చిత్త
- తే. మోదదంబయి తనరారె ♦ మున్ను నార
దముని యెవ్విధిఁజెప్పె నం♦తయును రామ
చరిత మట్లె రచించె ద్వి♦జప్రవరుఁడు
మాని షడ్గుణవిభవుండు ♦ మానితముగ. ౯ 129

-ఐఐఐ రామాయణ కథాసంగ్రహము -ఐఐఐ-

- చ. జనకునిదౌ తపశిఫలము ♦ చక్రవర్తారము నై నయట్టిరా
ముని జననంబు, భూరిబల♦ముగ్, జనతాప్రియవ గ్గనంబు, స
జ్జనులప్రియంబుఁ బొందఁదగు♦చందము గల్గినయున్కి, యోగ్యుసం
దనరుట, యుగ్రభౌవరహి♦తంబుగ నుండుట, సత్యశీలముగ్. ౧౦ 130

చ. అనుజుఁడు లక్ష్మణుండు తను ♦ నాదరమొప్పుఁగఁ గొల్చి రాఁగఁ దా
మునిసతీయైన గాధిసుత♦ముఖ్యమహాధ్వర కృత్యరక్షణం
బును నొనరింపఁబోవుతటి ♦ మోదమునన్ బహుచిత్రగాథలన్
జనువున మాని చెప్పుటయు ♦ శంకరు చాసవిఖండనంబునున్. ౧౧ 131

తే. సీతమొదలగునట్టి యాచెలువల దగు
పరిణయము రామరామవి♦వాద మనల
దాశరథిసద్గుణౌఘకీ♦ర్తనము రాముఁ
బట్టభద్రునిఁ జేయంగఁ ♦ బాటుపడుట. ౧౨ 132

ఉ. దానికి సంతరాయమును ♦ దానొనరింపఁగఁ బూని కైక యెం
తేనిప్రయాసమూనుటయు ♦ నేర్పకనట్టులె విఘ్నమౌటయున్
గాసలకా రఘూద్వహుఁడు ♦ కైకనెసంబునఁ జేసి పోవుటల్
సూనునికై యజాత్మజుఁడు ♦ శోకముమై విలపించుటల్ తగన్. ౧౩ 133

చ. తనయునిదా వియోగమునఁ ♦ దాశఁగఁజాలక వృద్ధరాజు భూ
మిని విషనాడి పోవుటయు, ♦ మిక్కిలి దుఃఖము తమ్మునేఁచఁగా
జనులు తపించి నెంటఁజనఁ ♦ జయ్యన వారిని రాఘవుండు వం
చనమునఁ బాసి యేగుట, నిఘానవిభుం గని రాఘవుం డొగిన్. ౧౪ 134

తే. మాటలాడుటయు, సటు సు♦మంత్రుఁడనెడు
సూతుఁడారాఘవుఁ డీడి ♦ శోక మడరఁ
బురమునకుఁ బోవుటయు, సంత ♦ సురతటినిని
దాటుటయు నవ్వలన్ భర♦ద్వాజుఁ గనుట. ౧౫ 135

సీ. అనల భరద్వాజు ♦ నాజ్ఞ చే జిత్రకూ
టూద్రిని గనుటయు ♦ నచట వాస్తు
శాస్త్రరీతిఁగ నొక్క ♦ సదనంబు నిర్మించి
యందునుండుట, భర♦తాగమనము
సతఁడు రామునిఁ దేర్చి ♦ యభిమతమును దీర్పు
మని వేఁడుటయు, దండ్రి ♦ కచట సలి
కృత్యంబు దీర్చుట, ♦ కీర్తనీయములయి,
సరములై తనరారు ♦ పాదుకలకుఁ
బట్టంబుఁ గట్టుట ♦ భరతుఁ డవ్వని నం
దిగ్రా నుముసయందు ♦ నిల్పుటయును,

తే. రాఘవుండట దండకా♦రణ్యమునకుఁ
జనుటయు, విరాధుఁడనువాని ♦ జంపుటయును
నవల శరభంగదర్శనం ♦ బట సుతీక్ష్ణ
మునిసమాగమమును భూమి♦తనయ యెలమి. ౧౬ 136

- క. అనసూయతో వసించుట, యును నామెయు సంగరాగఁ మొగి నిచ్చుటయున్
ఘనుఁడైన యగస్త్యుని దర్శనలాభ జటాయుపక్షి ♦ సందర్శనముల్. ౧౮ 137
- తే. పంచపటి కేగుటయును శూఁర్పణఖఁ గనుట,
దానితోడి సంవాదము ♦ దానినొగి వి
రూపిణిగఁ జేయుటయు, ఘోరఁదూపులగు ఖ
రత్రిశిరసులు మొదలగు ♦ రాక్షసులను. ౧౯ 138
- క. తునుముట, సీతహరించెడు, చనికై రావణుఁడు తాను ♦ సచ్చుటయును, న
వ్వని మారీచునిఁ జంపుటయును, సీతాహరణమంత ♦ నుగుతాపమునన్. ౨౦
- తే. రాముఁడట శోకమంది యఁరణ్యమెల్లఁ
దినుగుట, జటాయుమృతియుఁ. నఁత్పరిసరమున
నున్నయట్టి కబంధమఁహోగ్రదనుజు
దర్శనముఁ, బంప నాఁబడు ♦ సరసుఁ గనుట. ౨౧ 140
- క. చనిచని యవ్వని శబరిం, గనుటయుఁ బరమానసూనుఁ ♦ గొందుటయును, న
వ్వనినుండి ఋశ్యమూకం, బును జుఁడఁగ వాని పయనఁమును జేయుటయున్.
- తే. అందు సుగ్రీవుఁడను వానఁరాధిపతి న
మాగనుంబును, సాలభేదాదికృత్య
ములను వానికి విశ్వాసఁమును జనింపఁ
జేయుటయు, వానితోఁ జెల్లి ♦ సేయుటయును.. ౨౩ 142
- చ. జనకసుతాధవుండపుడు ♦ సాధ్వీనసించిన చోటెఱుంగఁగా
మనమునఁ గోరి వానికి నఁమానుషవిక్రమశాలికిన్ స్వమి
త్రుసకును నైనవై రమును ♦ రూఢిగ సూర్యసుతుండు చెప్పఁగా
వినుటయు, వారియుద్ధమును; వింతగ వాలివధంబు నవ్వలన్. ౨౩ 143
- తే. ఎలమి సుగ్రీవునకు రాజ్య ♦ మిచ్చుటయును
దార విలపించుటయు భూమిఁతనయవెదుకఁ
గా శరత్కాల మది ముఖ్యఁకాల మగుటఁ
గీశములఁ బంప రామసుగ్రీవు లొకట. ౨౪ 144
- తే. సమయమును జేసికొనుట వఁర్షదినము లొగి
మిన్నకుండుట, మఱి యూరఁకున్నవాన
రావనీశుని పయి రాముఁ ♦ డలుగుటయును
బలములను గూర్చుటయును దిఁక్కులకనుపుట. ౨౫ 145
- చ. బలముల నన్నిదిక్కులకుఁ ♦ బంపెడువేశను గీశభూధవుం
డిలఁగల ద్వీపసింధువుల ♦ నెల్లను జెప్పుట, వాయుసూనుపైఁ

గల కరుణావిశేషమున ♦ త్ప్రేపతిచంద్రుడు సావంగుళీయకం
బలరి యొసంగుటయ్యనిలు ♦ నాత్మజుఁ డందఱుఁ గూడిపోవుచున్. ౨౫ 146

తే. దక్షిణంబున నలరారు ♦ స్థలములందు
సీతఁ గలయంగ వెదకుట, ♦ చిత్రరీతి
జాంబవంతుండు బిలమొక్క ♦ చక్కఁ గనుట
యచట నందఱు మృత్యువు ♦ నందఁ డలఁచి. ౨౬ 147

సీ. కూరుచుండుట, యందు ♦ ఘోరరూపంబగు సంపాతి యను ఖగ ♦ సావమి, వారి
కనులకుఁ దోఁచుట ♦ కడలి దాఁటెడు పూన్కిఁ బరవ్వతం బెక్కుట ♦ పవనతనయుఁ
డంబుధి దాఁటుట ♦ యబ్ధిమాటను విని వచ్చెడు మైనాక ♦ పరవ్వతంబుఁ
గాంచుట, యటసింహి ♦ కావధంబునులంక యంతికంబున నున్న ♦ యట్టి మలయ
తే. పరవ్వతంబును గాంచుట ♦ పత్తనమున
రాత్రిఁ జొచ్చుట, యటఁ గీశ ♦ రాజభటుఁడు
నొంటిఁ జింతించుటయు, నందు ♦ నొక్కచోటఁ
బంక్తిగళుఁ గాంచుటయును, బు ♦ ష్పకముఁ గనుట. ౨౮ 148

క. ఆపానభూమి నచ్చట, నాపననాత్మజుఁడు గనుట ♦ యంతఃపురమున్
ఓపికఁ గనుఁగొంటయు మఱి, యాపత్తనమం దశోక ♦ మను వనమలరన్. ౨౯

క. కనుఁగొన నచటికిఁ జనుటయు, జనకసుతంగనుట, రామ ♦ చంద్రుఁడు దయచే
సినయుంగరమునుగుఱుతుగ, వనజాక్షికి నొసఁగుటయును ♦ వాయుజుడచటన్.

క. సురవై రినాథు రావణుఁ, దరుణీమణి సీతఁ గాంచి ♦ తా భాషింపన్
అరుదెంచిన వానిం గను, టరయక దానవుల కాంత ♦ లాభూజాతన్. 3౦ 151

క. పలుకుల నడలించుటయును, గలనటఁ ద్రిజటాఖ్యవనిత ♦ కాంచుట, సీతా
లలన మణి హనుమ కొనఁగుట, లలితాశోకవనతమవు ♦ లన్ శౌర్యమునన్.

తే. భంగపఱచుటయును, దైత్య ♦ భామలెల్లఁ
బాటిపోవుట, రావణు ♦ భటుల వాయు
తనయుఁ డడరి నధించుట ♦ యును, గపీంద్రు
నింద్రజిత్తు గ్రహించి తా ♦ నేగుటయును. 3౧ 153

క. హనుమంతుఁడు లంకాపుర, మును గాల్చుట, నచటివారు ♦ మొట్టో యని రో
దనము లొనర్చుట, సాగర, మును మరలన్ దాఁటి కీశ ♦ ముఖ్యుఁడు చనుటల్.

క. వానరు లెల్లను మధురస, మానుటయును రామచంద్రు ♦ నతిశుభవార్తా
నూనోక్తి నలరఁజేయుట, జానకి మానికముఁ బతి కొ ♦ సంగుట మఱియున్.

క. సరిదధిపతితోఁ గలియుట, యరుతరజలనిధి నశాఖ్యుఁ ♦ డొగి సేతువు ని
ర్భర శౌర్యంబునఁ గట్టుట, తరించి యద్దాని రాత్రి ♦ దైత్యపురంబున్. 3౪

చ. ఒనరిచి ప్రాజ్ఞవర్యుడయి ♦ యొప్పెడు వాల్మీకి యశ్వమేధయా
గనిరతి కవ్వలన్ జరుగు ♦ కార్యయుతంబు సహా త్తరంబుగాఁ
దనరెడు దాని నెవ్వఁ డిఁక ♦ ధాత్రి సమర్థుడగుం బరింపఁగా
నని మది నూహచేసె, నపు ♦ డయ్యటవిన్ వసియించి పాత్రులై. 3 163

క. మునివేషులయిన కుశలవు, లనువారలు, భావితాత్ముఁడై యెవ్వఁడొ దీ
నిని జదువునంచు నెంచెడు, మునివర్యుని పాదములకు ♦ మ్రొక్కిరి భక్తిన్.

చ. తనదగు నాశ్రమస్థితులు ♦ ధర్మవిదుల్ ధరణీశపుత్రకుల్
ఘనయశముం దగన్ రుచిరఁగానము సేయఁగఁ జాలు నాదమున్
దనరఁగ నొప్పువారలు, నుదారులు నౌ సహజాతులన్ దమిన్
గనుఁగొనియెం గుశున్ లవుని ♦ త్కృసురమాని మహేంద్రుఁ డాతటిన్. ౫

తే. గ్రహణధారణపటువులై ♦ గ్రాలి వేద
ములను నేర్చిన వారల ♦ మునివిభుండు
వేదముల యర్థమెల్ల సువ్యక్తముగను
జేయఁగా నెంచి గ్రహియించె ♦ జిత్తమలర. ౬ 166

క. చరిత్రవ్రతుఁడౌ వాల్మీకి, ధరణిసుతాచరితమెల్ల ♦ దశకంఠునిదౌ
మరణంబుఁ గూడఁ గావ్యము, నరుదౌ రామాయణంబు ♦ ననువునఁ జేసెన్. ౭

సీ. ఉచ్చరించినయప్పుడొగి బాడినప్పుడు మధురంబునై త్రిప్రమాణములనఁ
బరఁగు గానంబును, ♦ ధ్వనిపరిచ్ఛేదంబు లనెడువీనింగూడి ♦ యందమొంది
షడ్జాదికములై న ♦ జాతుల నేడింట బద్ధమై మహితమావల్లకీ ల
యాన్వితంబయి, తగి ♦ యమలమై శృంగారహాస్యకారుణ్య భయానకములు

తే. వీరరాద్రాదికంబులై ♦ వెలయు నవర
సములతోఁ గూడి పెంపొంది ♦ సాధులైన
కావ్యమును దీనిఁ బాడి రక్క-నలు (మాని
భణితి నెవ్విధిఁ దగునట్టి ♦ భంగి మీఱ.) ౯ 168

సీ. గాసతత్వజ్ఞులై ♦ మానితమూర్ఖునా స్థానజ్ఞులై, యన్నదమ్ములగుచుఁ
గంతరమ్యస్వరకలితులై సరవేష మూనిన గంధర్వులొ యనంగఁ
గ్రాలుచు రూపలక్షణముల నలరారి మధురభాషణముల ♦ మాన్యులగుచు
రామచంద్రనిశరీరము నుండి తీసిన యపరబింబంబులొ ♦ యనఁగఁ దనరి

ఆ. నిందనీయవృత్తి ♦ నెగడక నృపసుతు, లయ్య మానివేష ♦ మంది వెలసి
పాఠశుద్ధి నెఱిగి భవ్యాత్ములై మహాభాగులగుచుఁ బూన్కిఁ బరఁగిమఱియు.

తే. జగతిఁ గల సర్వశబ్దలక్షణము లెఱిగి
యలదు కుశలవు లపుడు ధర్మ్యంబుఁ బూర్వ

- వార్తలను దెల్పు నుత్తమభవ్యకావ్య
మెల్లఁ గంతస్థముగఁ జేసి యెలమి మీఱ. ౧౩ 170
- క. మునులయు సాధుద్వీజులయు, ఘనసభలం దొప్పు మీఱఁగఁబాడిరి య
మ్మునియుపదేశించిన గతి, విని వారలు సమ్మదమున యింతగఁబొడలన్. ౧౩౪ 171
- తే. వారు రామాశ్వమేధంబు యవలుచుండ
సిశ్చితస్వాంతులై మునుల్ యెమ్మిఁ గూడి
సుఖముగాఁ గూరుచుండినచోటఁ జేరి
భవ్యకావ్యంబు దానిని యెఱిఁగె. ౧౩౫ 172
- క. విని దాని యమ్మునీంద్రులు, ఘనముల విస్తయము పొడల యంజుభాగితిన్
గనులొలయ బాష్పపూర్ణతఁ, గని వారిని మెచ్చుకొనిరి యెమ్మొక్కలచేన్.
- ఆ. మోదచిత్తులగుచు యములు నిర్మత్సరుల్
మెచ్చుకొనఁగఁ దగిన యేటి గాయ
కులను గవల వారిఁ గుశలవులను సాధు
భాషణములఁ బొగడి యెల్కిరిట్లు. ౧౩౬ 174
- క. ఔరార ! గీతమధురిమ, మహారా ! శ్లోకముల నలరు యనతిమాధుర్యం
బారయఁ జిరనిష్పన్నం, బే రహి నిది మాచిపట్టులే తెలువఁబడెన్. ౧౩౭ 175
- చ. స్వరగణనంపదల్ గలిగి యారుతరంబయి రాగయుక్తమై
పరఁగఁగఁ బాడిరక్కవలు యభావముఁ జక్కఁగఁ దోఁపఁజేయుచున్
వరుస, లయాదియుక్తిఁ గని యప్రథముగాఁ దనరారునట్లు మా
నిరమణు లీర్ష్యఁ బోవిడిచి యిర్మలబుద్ధుల నొప్పుచుండుటన్. ౧౩౮ 176
- తే. వారి శ్లాఘించిరట్టి సభాస్థలమున
నెంతయును హృదయమా రాగయెసఁగు నట్లు
లతిశయస్వాదుతరముగా యనలరునట్లు
కుశలవుల్ పాడిరప్పుడు యొక్కొక్కలలర. ౧౩౯ 177
- చ. ముని యొకఁడొకమారులకు యెదమునన్ వడి తేచి దా నొసం
గెను గలశంబు, నొక్కముని యీర్తధురంధరతన్ బ్రసన్నుడై
ఘనతరవల్కలంబొసఁగె యగ్రాంతముగాఁ దగు లేడిచర్మమి
చ్చె, నొకమునీంద్రుఁ డొక్కముని యెల్వగు మాంజినొసంగె హృష్టుడై.
- క. ఒక మానిపతి కమండలు, ఒకముని యుపవీత మొసఁగె యొగి నిచ్చెను వే
టొకఁ డొదుంబరమై మా,నికి నాననమైనదాని యెమ్మి పొడలఁగన్. ౧౪౦ 179
- తే. ఒకఁడు జపమాలనిచ్చె నింకొక మునీశుఁ
డాయవభివృద్ధియా నన యందఱిప్పు
డతుల సంతోషమున మీకు యాయవధిక
మాననుచు నాదరించిరి యాశిషముల. ౧౪౧ 180

చ. మునిసుతులార ! యద్భుతము ♦ ముఖ్యము వాల్మీకిమహానికీర్తితం
బును వరగాఢ గల్గి సుక♦పుల్ కృతులన్ రచియింప మూలమై
తనరెడు దాని దీనిని యథాక్రమమొప్ప సమాప్తినొంది పెం
పును గని గీతముఖ్యమయి ♦ పొల్చెడుదానిని మీరలింపుగన్. ౨౧౫ 181

తే. పాడితిరి గాన శాస్త్రైక♦పటుసునీషు
తాదు రిది పుష్టిజనకమై ♦ యందఱికిని
వినఁగ నింపయి యాయుస్సు ♦ వృద్ధిచేయు
నట్టిదయి పొల్చుఁ గాదె యీ♦యవని నెపుడు. ౨౨ 182

క. అని మహానులు పొగడఁగ నా, మునివేషకుమారు లొకట ♦ బుధజనులెల్లన్
దనివార రాజమార్గా,ది నిఖిలసుస్థలములందుఁ ♦ దృప్తిమెఱయఁగన్. ౨౩ 183

తే. ఎల్లవారల చిత్తంబు ♦ లెలమిఁ బొదలఁ
బాడుచుండి యొకప్పుడు ♦ భరతుననుమ
తిని మహీధవు శ్రీరాముఁ ♦ గనెడు వేడ్కఁ
బోవ వారలఁ గనియె నా♦భూధవుండు. ౨౩౪ 184

చ. అరిజనకాలుఁడై తనరు♦నట్టి రఘూర్షహుఁ డాత్మదివ్యమం
దిరమున నన్నదమ్ములను ♦ దేవసుతోపము లర్చనార్హులై
పరఁగెడు వారిఁ జేర్చి మృదు♦వాక్కులచే నలరించి తప్తక
ర్బురమయ మాచు దివ్యమయి ♦ పొల్చెడు నర్హతమాసనస్థలిన్. ౨౫ 185

తే. జగములకు నీశుఁడౌ రామ♦చంద్రుఁడెలమిఁ
గూరుచుండి యమాత్యులఁ ♦ గూర్తితమ్ము
లను దగ్గం గూడి యరి జనార్దనుఁడు నియతుఁ
డగుచు నలరారి మది మోద ♦ మతిశేయిల్ల. ౨౬ 186

తే. చక్కఁదనమున నొప్పిన ♦ సహజులఁ గని
భరతు లత్మణు నతని సో♦దరునిఁ జూచి
పలికెఁ జిత్రపదార్థైక♦లలితమైన
గాఢ దీనిని వినఁదగుఁ ♦ గడు ముదమున. ౨౭ 187

క. సురతేజస్సహితుల న,య్యిరువుర గాయకుల నిట్టు ♦ లెలమిఁ గులుకువా
క్పరణిని బ్రేరేపించెను, ధరణివరుండంత నన్న♦దమ్ములు మిగులన్. ౨౮ 188

చ. పలుకులచేత గీతమున ♦ భవ్యము రాగయుతంబు పూజితం
బలఘోతరస్వనంబునయి ♦ యందము నింపుచు వల్లకీ లయం
బులగతి విశ్రుతార్థమయి ♦ పొల్చెడునట్టులు పాడిరంత వా
రల దగు గీతమాసభను ♦ రాజులె సర్వజనానుకూలమై. ౨౯ 189

చ. ఘనసభఁ జేరి యున్నమునిఁకాండశరీరములున్ మనంబు హృ
ద్వనజములున్ సుఖైకరతిఁభాసిలఁ గర్ణసమాశ్రయంబుగాఁ
దనరు సుఖంబు నిచ్చుచును ♦ నద్దయు రమ్యముగాఁ జెలంగె ని
మ్మునులు సరేంద్రలక్షణతఁ ♦ బొల్పుచు భూరితపఃప్రభావులై. 30 190

తే. పరఁగుదురు నాకుఁగూడ సంఘత్కరము మ
హానుభావంబునై తగు ♦ నౌర! చరిత
మిద్ది గావునఁ దెలియంగ ♦ నిపుడె కోరు
వాఁడ నని బుద్ధిఁ దలఁచి భూవరుఁడు నెమ్మి. 304 191

తే. వారి కనుమతి చేయ నాఁబాలకులును, మార్గనిర్వాహసంపద ♦ మాససముల
నలరఁ జేయుచుఁ బాడి రయ్యవనిసతియు, దివ్యసింహాసనమునుండి ♦ భవ్యరీతి.

తే. మెల్లమెల్లన దిగి సభ ♦ మిగుల వేడ్కఁ, గూరుచుండి శ్రుతిన్వయాఁస్తోకసుఖము
సనుభవింపఁగ నాసక్తి ♦ నలరుమనను, గలిగి యుండె నభాస్థలిఁగ్రాలె సపుడు.

నాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫ - వ సర్గము.

— యోగ రామాయణ కథా ప్రారంభము. —

సీ. ద్వీపసప్తకమున ♦ దీపించు నీభూమి జయశాలురై న యేఁత్యౌవతులకు
నమ్మనుప్రభృతిగ ♦ నవనీశ్వరేంద్రుల కొరులకు దుర్లభం ♦ బరయసన్న
యట్టుల దీనత ♦ నందెనో, తనపేర రాజ్యులగా నముద్రము నెవండు
త్రవ్వించె దండయాత్రకుఁ బోన నటువదివేల కుమారులు ♦ విహృతవైరు

తే. లనుసరించిరొ యాసగఁరావనీశుఁ
డే మహీనాయకులలోన ♦ నెసఁగు మేటి
యగుచు; నిత్యోకునంశ్యులై ♦ యమలచిత్తు
లై న యారాజవర్ణుల ♦ యస్వయమున. ౨4 194

తే. అలరు రామాయణంబను ♦ యశముఁ గాంచి
పూజ్యమై యొప్పు నీగాథ ♦ పుట్టె రామ
విషయమును దెల్పుచున్; దాని ♦ విధి యనుగ్ర
హమున నుత్పన్నమయి యొప్పు ♦ నట్టిదాని. 34 195

క. పరఁగంగఁ జేయువాఁడను, వరరామాయణము దానిఁనరున సకలమున్
గరమనసూయను వినఁదగు, స్థిరతరథర్థార్థకామఁసిద్ధిద మగుటన్. ౪ 196

— యోగ అయోధ్యాపురస్థానము. —

చ. ధననిచయంబు ధాన్యసముదాయము గల్గి ప్రమోదయుక్తిమై
జను లలరన్ సమృద్ధమయి ♦ సన్నతమకా సరయూతటంబునం

గనుఁగొనఁగా విశాలతయుఁ ♦ గల్గిన కోసలనామధేయమా

జనపద మొక్కడుండుఁ బురఁసత్తమ మొక్కటి వెల్లు దానిలోన్. ౫ 197

క. పురమద్ది యయోధ్యాఖ్యం, బరఁగు ధరన్ విశ్రుతమయి ♦ ప్రజలకుఁ దా భూ
వరుడై న మనువు దా న, ప్పరవరమును సుప్రసిద్ధమును నిర్మించెన్. ౬ 198

సీ. పదియు రెండామడల్ ♦ వై శాల్యమున వెడల్పున మూఁడు యోజనం ♦ బులుదగంగ
నిది మూలనగరి, నా నెన్నికఁ దగఁ గాంచి శ్రీయుతమై తగి ♦ రెండుపార్శ్వ
ములయందు వృక్షముల్ ♦ పోల్చుట సువిభక్తమయి యొప్పు భూరిమా ♦ గ్గాళి గల్గి
విస్తృతి సొగసున ♦ వెలసి, విచ్చిన పూలు చల్లియు నెప్పుడు ♦ జలమునిండఁ

తే. జల్లియును సొంపుగావింప ♦ జానుమీఱు

రాజవీధిని దగు నప్పురంబు వర్ణి

మగుచు, నలరారు, నాయయోధ్యను వసించి

ధర్మముల భూరిరాజ్యంబుఁ ♦ దనర మనిచి. ౮

199

క. అలరెడు దశరథుడను భూతలపతి యమరావతిని శతక్రతుఁ డెట్లు
జ్వలభంగి వెలయఁ జేసెనొ, పలుభంగుల నట్లు వృద్ధిపఱచె నయోధ్యన్.

సీ. పురబహిర్ద్వారముల్ ♦ పొలుచునట్టి కవాటములఁ దగు; నంగడు ♦ లలరునొకటి
కొకటికిఁ దగులక యుండ; యంత్రంబులు నాయుధంబులు నెల్ల ♦ నలరుచుండుఁ
జిత్రకారాదులు ♦ చెలఁగుచు నుందురు, సూతులు మాగధుల్ ♦ సొరిది, నుండు
ధనధాన్యసంపదల్ ♦ దనరారు, నిరుపమ కాంతి సమృద్ధియుఁ ♦ గ్రాలుఁ బెద్ద

తే. కోటబురుజులు ధ్వజములుఁ ♦ గొమరు మిగులుఁ

బెక్కులు శతస్సులును దగు ♦ నెక్కడఁ గనఁ

బోయినను స్త్రీల కాటలు ♦ పోలనేర్పు

చున్న తావులు సొగసుగ ♦ నుండు నందు. ౧౧

201

తే. మించు తోటలు తియ్యమామిళ్ల నలరు

వనములందందుఁ గనుపట్టుఁ ♦ బట్టణమును

జుట్టియున్న ప్రాకారము ♦ శోభిలుఁ గడు

విఠివి లోతును దనరార ♦ వెలయుఁ బరిఖ. ౧౨

202

క. స్థలదుర్గభూతమై పుర, మలరుట శాత్రవసమూహమందుఁ జొరఁగ లే
దలరారు హస్తిహయగోవులు ఖరములు నుష్టములును ♦ బోడిమిమీఱన్. ౧౩

సీ. కప్పముల్గొనివచ్చి ♦ కాచియున్నట్టి సామంతరాజావళి ♦ మలయుచుండుఁ

గొనఁగ నవ్వంగను ♦ గోరి వచ్చిన బహుదేశవర్తకసంతతియుఁ జెలంగు

బహురత్నచిత్రిత ♦ ప్రాసాదములు క్రీడకయి కై చేసిన ♦ కమ్రగిరులు

చంద్రశాలలుఁ బెక్కు ♦ చందములమహేంద్రపురమునుబోలున ♦ స్ఫురినిబరఁగు

తే. రాజగృహములు, జూదంబు ♦ రనుణనాడఁ

గట్టిన ప్రదేశములు నందుఁ ♦ గానఁబడును

సోయగంబున నలరారు ♦ సుదతులుండ్రు

మణుల గమియు విమానసద్మములుఁ దనరు. ౧౬

204

క. నిందింపఁదగని దగుచున్, సుందరగృహసంఘయుక్తి ♦ శోభిల్లుచు హే

చ్చుం దగ్గు లేక సనుతల, మందె వినిర్మితము నగుచు ♦ నప్పుర మలగున్. ౧౬౫

చ. పురమున నందుఁ దెల్లఁగను ♦ బొల్చెడు బియ్యము; నీరుచూడ ని

క్షురసముఁబోలు, భేరులును ♦ సొంపగు వీణియలున్ మృదంగముల్

పరఁగెడు మర్దశాదులును ♦ ధావసముసేయుచు నుండు నెంతయున్

ధరణిని సాటిలేక పురఁతల్లజ మయ్యది నర్ణ్యమై తగున్. ౧౬౬

206

తే. ఆకసంబునఁ దపమున ♦ నలరి పడసి

నట్టి సిద్ధులదా విమానాళి యట్లు

తగిన భంగి ననుర్చిన ♦ సొగసు గులుకు

గృహములం దగి శ్రేష్ఠమై ♦ యెసఁగుఁ బురము. ౧౬౭

207

సీ. విద్వాంసు లవ్వీట ♦ వెలయుచు నుందురు; శస్త్రాస్త్రవిద్యావిశారదులయి

నేర్పఱులును నగునృపవరు, లసహాయుఁ, దల్లిదండ్రులుగానితనయులు మొద

లై నట్టి వారలు ♦ గాని లేకయె యుండు వానిని, వంచించి ♦ బాణవిత్తి

నేయంగఁ దగువాని ♦ నెన భయంబు జనింపఁ బాఱెడువానిని ♦ బాణహతునిఁ

తే. జేయనొల్లక యుండియు ♦ సింహములును

బులులుఁ బందులు మత్తిల్లి ♦ భూరిరవము

లడర స్వీయవనంబులయందుఁ దిరుగఁ

దెంపుఁ జేతులబలమును ♦ దేటపడఁగ. ౨౦౮

208

క. శితశరములఁ బొలియింతురు, హితులు మహారథులునగుచు ♦ నెసఁగుమహీభృ

త్సుతవరు లట్టిండ్రులరఁగ, క్షీతి నెలసిన యప్పురంబు ♦ చెలఁగుచునుండున్.

తే. ఆహితాగ్నులుశమదమానృఖిలనుగుణ, భూసురులువేదవేదాంగపారగులును

సత్యరతులు మహాత్ములు ♦ సకలదులు మహర్షి కల్పులుఁ గేవలాభ్యాసపరులు.

క. కేవలమునులునునై తగు, భూవిబుధోత్తములచేతఁ ♦ బొలుపారు పురిన్

భూవిభుఁడు దశరథాహ్వయుఁ, డావాసంబొప్పుజేసె ♦ నందం బురన్. ౨౦౯

ఐదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬-వ సర్గము.

—ఁఁఁ దశరథుని రాజ్యపాలనము. ఁఁఁఁ

చ. శ్రుతులనెఱింగి పండితుల ♦ శూరుల సత్కృతి నాదరించి, యం

చితముగ వారిలోఁ గొనుచు ♦ సిద్ధసుతేజము మీఱ, భావిసం

గతవిషయంబులన్ దెలియఁగఁ దగుశీలము గల్గి, పౌరసం

తతికిని గ్రామవాసులకుఁ ♦ దాఁ బ్రియుఁడై మఖరాజిఁ జేయుచున్. ౧ 212

సీ. ఇట్టొకకులమున ♦ నెనఁగు గాజులలోన నతిరఘుఁడై ధర్మతతినిరతిని
బ్రబలి యెల్లరను లోఁబఱచుశక్తి నెనంగి, వరముని కల్పుఁడై ♦ వ సుమతీశ
తనువొప్పుఋషియయి తనరారి, భూర్భువస్వర్లోకములయందుఁ బ్రస్తుతిఁ దగఁ
గాంచుచు, సై న్యసంకలితుఁడౌట హతారియై, సుప్రశస్తమిఁత్రాళి గల్గి,

తే. నిర్జితేంద్రియుఁడై, ధననిచయయుక్తి
నింద్రుతోఁ దురదూఁగుచు; ♦ నెనఁగు నిధులు
గలిగియుండుటచే యక్షకాంతుతోడ
నుసనుఁ గాంచుచు భూస్థలి ♦ నొప్పు మెఱసి. 3

213

ఆ. దశరథాభిధానధరణీశుఁ డుర్వర, నతుల తేజమునను ♦ ఖ్యాతి నలరు
మనువులోక మెట్లు ♦ మనిచె ధర్మంబున, నవిధమున నేలె ♦ న్యాయరీతి. ౪

సీ. అమరావతీపురిహరిహాయుఁ డేరీతి రక్షించె నట్లు ధర్మంబు నర్థ
కామమ్ములను త్రివర్గమ్ము నూని సత్యాభిసంధుండగు ♦ నవనినాథుఁ
డయ్యయోధ్యాపుర ♦ మత్యుత్తమంబును బాలించె నప్పురిఁ ♦ బ్రజలుమిగుల
నావాససుఖముల ♦ నందుట హృష్టులై ధర్మాత్ములగుచు శాస్త్రముల వినికిఁ

తే. బొంది స్వస్వధనంబుల ♦ భూరితృప్తి
నంది లోభంబు విడనాడి ♦ యాచకులకు
దాన మొనఁగుచు నెపుడు సత్యంబె పలికి
యలరుచుందురు మఱియును ♦ నప్పురమున. ౬

215

చ. ధనమును గోవులశ్వములు ♦ ధాన్యము లేనినరుండు స్వల్పమా
ధనమును గల్లు మానవుఁడు ♦ ద్రవ్యముఖంబులఁ గోరికల్ ఫలిం
పనిచునుజుండుగాని యొకపట్టునఁ జూచిననై నఁ గంటికిం
గనఁబడకుండుఁ, గాముకుండు ♦ గాని నృశంసుండు, నాస్తికుండును. ౭ 216

తే. తల్లిసంక్రూల దారపుత్రప్రముఖులఁ
బీడ సేయంగఁ దలఁచు లోభియును, బండి
తుండు గానట్టివాఁడును ♦ నుండఁ డందు
వెదకి చూచినఁ గాని యేవేళలందు. ౮

217

చ. పురుషులు కాంతలెల్లరును ♦ బోల జితేంద్రియులై స్వభావమై
సరఁగెడు శీలవృత్తయతిభాసిలి ధర్మసరాయణాత్ములై
వరమును లట్లు, స్వచ్ఛగు ♦ స్వాంతము గల్గి యెసంగుచుండు ర
ప్పురమునఁ గుండలంబులను ♦ బూననివారలు లేరు చూచినన్. ౯ 218

ఆ. మకుటధారిగాక ♦ మైఁ బూలదండలు, దాల్పకున్నవారు ♦ తలఁచలేరు
అల్పభోగయుక్తుఁ ♦ డభ్యంగవిధి శుద్ధి, నందకున్నమనుజుఁ ♦ డచట లేడు. ౯

సీ. గంధంబుఁ బూయక ♦ కస్తూరికాది చర్బల మించకున్నవఁజ్జి ములు గల్గి
కడుపార భుజియింపఁగా నన్నమే లేక, యన్నంబుఁ బెట్టక ♦ యంగడముల
హృదయభూషణముల ♦ నెల్లను దాల్చక హస్తభూషణ కంకణాదికములఁ
దాల్చక నిర్జితాంతఃకరణుండును గాక యుండెడువాఁడు ♦ కానరాఁడు

తే. యజ్ఞమును జేయనట్టి వాఁరరయ లేరు
విడువ కగ్నిముఖంబున ♦ వేల్చినట్టి
వారు లేర,ల్పవిద్యను ♦ వైభవాల్ప
తను, గనంబడు వారు తద్ధరణి లేరు. ౧౧౫

220

తే. వర్ణసంకరములఁ జేయువాగు లేరు
తస్కరులు లేరు సుస్తుయోధ్యాపురమున
నొక్కరేనియు, నప్పురి ♦ నున్న విప్రు
లాత్మనియతకర్తవ్యుల ♦ నాచరించి. ౧౨

221

క. అనయము విజితేంద్రియులై, ఘనభక్తి జపించి శిష్యగణమున కెలమిన్
దనగుచు విద్యనుఁ జెప్పుచు, గనకాదిపరిగ్రహమునఁ ♦ గడునిస్పృహులై. ౧౩

క. చెలఁగుచు నుందురు, జానపదులలో ను నాస్తికుండు ♦ దోషుఁ డనత్యం
బులఁ బల్కువాఁడు శాస్త్రానళి వినని యతండు గానఁబడను వెరకినన్. ౧౩౫

తే. పండితుఁడు గాని మనుజుఁ, డోర్వంగలేని
యతఁడుఁ బురుషార్థసాధనమం దశక్తుఁ
డైన వాఁడొక్కఁడేని నయ్యవనినాథు
పాలనంబును గన్నట్టి ♦ వసుధ లేడు. ౧౪

224

సీ. వేదాంగషట్కనంజేత్తగాని యతండు చాంద్రాయణాదులఁ ♦ జరసనియతఁ
డఖిలదానంబుల ♦ నర్థుల కియ్యని వాఁడు దీనుండుగు ♦ వాఁడు చతుల
చిత్తుండు వ్యాధులఁజేతఁ బీడింపఁగఁ బడిన యాతఁడు లేడొకఁడునునైన
నప్పురంబున నరులందు భామలయందుఁ గాంతి సౌందర్యముల్ గలుగకున్న

ఆ. వారు లేరు రాజవరునందు భక్తి లేనట్టి వాడొకండు ♦ పరయఁ గానఁ
బడఁడు బ్రహ్మణాదివర్ణసంజనితులు, పూజ సేయుదురు విబుధుల నెప్పుడు.

చ. అతిథులఁ బూజలం దనిపి ♦ యర్థులఁ దన్నుచు దానశౌండులన్
వితతయశంబుఁ గాంతు రల ♦ విప్రులు, విద్యల శూరులై పర
ప్రతతికి వాదకాలమునఁ ♦ బాయక శౌర్యముఁ జూపుచున్ గృత
జ్ఞతను జెలంగుచుందు; రిక ♦ క్షత్రియముఖ్యులు నట్టివారలే.

226

చ. పురమున నందు మానవులు ♦ పూనిక ధర్మము సూన్యతంబునున్
జరపుటఁ జాలయాయువును ♦ సాధ్యులఁ బుత్రులఁ బౌత్రులన్ గునో

హరగతిఁ గూడియుందురెపు డందలి క్షత్రియజాతి బ్రాహ్మణో
త్కరము ప్రధానమంచుఁ గలకాలము వారల యాజ్ఞవర్తిలున్. ౧౮ 227

తే. అనుసరింతుకు వై శ్యులఁ య్యవనిపతులఁ
బాదజులు విప్రబాహుజ డై శ్యులఁ దగ
ననుసరించుచు స్వీయధర్మాళి నిరతి
నొంది కాలంబుఁ ద్రోయుచునుండు వారు. ౧౯ 228

సీ. మానవేంద్రుండును మతినుంతుఁడును నగు మనువుమున్ గాచిన మాడ్కినిప్పు
డిత్వోకుకులజుడై యెసఁగెడు రాజుచే గాపాడఁ బడియె నగరమదియును
శౌర్యాతిశయమున జ్వలనసంకాశులై యకుటిలవర్తను లగుచు దుచిర
వర్చస్సులలర నభ్యస్తవిద్యావళి తనరార నొప్పు వీరనికరములు

తే. గలిగి యప్పురి సింహసంకలిత మగుచుఁ
దగిన గుహయట్లు వెలిగి దుర్ధర్షయయ్యె
బొలుచు సింధు, ననాయు, కాంబోజభవము
లట్లై బాహ్లికజములగు నశ్వము లొగి. ౨౦ 229

క. హరిహాయు నశ్వసరంబును, సరిపోల్పఁగ నొప్పి పురిని జానుగ వెలయున్ ;
గిరులకు సరివచ్చుచుఁ గుంజరములు మనయుక్తి బొల్పుఁ జంచద్ధతులన్.

సీ. అవి కొన్ని వింధ్యనానలరుపర్వతమున జనియించినవియు, దుహినశిఖరిని
బుట్టినయవియు నై భూరిబలంబుల నలరుచు నై రావతాఖ్యహస్తి
వంశంబునను, మహాసత్కగజాన్వయమున, సంజనాన్వయమునను వామ
నాఖ్యదంతీంద్రాన్వయము నందును జనించినవియునునై పురమందు నెసఁగు

తే. భద్ర, మంద్ర, మృగాఖ్యలఁ బరఁగు మూఁడు
జాతులను బుట్టినట్టి గజములు భద్ర
మంద్ర మృగ సుప్రసిద్ధనామముల మూఁటిఁ
దనరి సంకీర్ణమగు కులమున జనించి. ౨౧ 231

తే. భద్రమృగములు మృగమంద్ర భద్రమంద్ర
ములును నను రెంట సంకీర్ణములగు జాతు
లందుఁ బుట్టి మదించిన యట్టి శైల
సమగజంబుల నాపురి సతము గ్రాలు. ౨౨ 232

చ. ఒనరఁ బురోత్తమంబునకు యోజనయుగ్మము దాక సైన్యమల్
తనరుటచే నయోధ్యయన ధాత్రి నెసంగెడువేరు సార్థకం
బని తెలుపంగ వెల్లు, నది; యందు వసించి యజాత్మజుండు ధ
ర్మనిరతచిత్తుడై మనిచె రాజ్యము సౌఖ్యయుతంబుగాఁ దగన్. ౨౩ 233

క. అతిశయ తేజుఁడు దశరథుఁ, డతివిక్రమశమితవైరి యగుచును నక్ష

త్రతతిని శీతాంశుఁడు పలె, బ్రతి లేని విధంబు మెఱయఁ ♦ బాలన సేసెన్.
 చ. పురమది సార్థకాహ్వయముఁ ♦ బూని దృఢార్థశతోరణోఘమై
 పరఁగి విచిత్ర గేహముల ♦ భాసిలి మంగళమూలమై నిరం
 తరమును బూజ్యమానవగఁగఁబులచే జెలువారు, దానినిన్
 హరిహాయతుల్యుడైన మనుఁబాధిపుఁ డాతఁడు ప్రోచె నేర్పునన్. ౨౩౫ 235

ఆటవ సర్గము సంపూర్ణము.

2-వ సర్గము.

— శ్లోకం మంత్రప్రముఖవర్ణనము. — శ్లోకం

తే. అతని కిట్టాకు కులజున ♦ కమలమతికిఁ
 గార్యగతుల నెఱుంగఁగాఁ ♦ గలిగి, యింగి
 తజ్జులై, ప్రియనృపహిత ♦ తత్పరులయి
 సాధుగుణతతిరాజిల్లు ♦ సచివులంద్రు. ౧ 236

క. ఎనమండ్రు కీర్తినయ్యుతు, లనిశము నృపకార్యసాధ♦నాదరులును రా
 జున కపకృతి సేయ నెఱుంగని మంత్రులు వీరుడైన ♦ త్కాకాంతునకున్.
 తే. వెలయు దృష్టి జయంతులు ♦ విజయనాముఁ
 డవల సిద్ధార్థనామకుఁ ♦ డర్థసాధ
 కాహ్వయుఁ, డశోక మంత్రపా♦లాఖ్యు లష్ట
 ముఁడు సుమంత్రాఖ్యుఁడగు, వీరు ♦ భూరిబలులు. 3 238

చ. చెలఁగెడు వామదేవుఁడు, వ♦సిఘ్నఁడు నాఁదగు ఋత్విజుల్ మునీ
 శులగమి మేటులై యలరు♦చున్ సచివోత్తము లైరి యింకనున్
 గలరు సుయజ్ఞముఖ్యముని♦కాంతులు రాజహితుల్ సుమంత్రము
 ఖ్యులగు ప్రధాను లెల్లగును ♦ గుత్సితకార్యములం ద్రపాన్వితుల్. ౪ 239

సీ. విద్యలఁ గడు నేర్చి ♦ విమలాత్ములై విజితేంద్రియులై లక్ష్మీ ♦ యెంతయుఁ దమిఁ
 దమ్ము నావేశింప♦ధాత్రిని వెలయుచుఁ గుశలులై శాస్త్రముల్♦కొఱత నొంద
 కుండ నేరిచి కీర్తి ♦ యొప్పార దృఢవిక్రమాధికులై మంత్ర♦మందు నేర్పు
 గలుగుట సత్కీర్తి ♦ గాంచి భూపాలన మంద్రప్రమత్తులై ♦ యాడినట్లు

ఆ. చేయఁ గలిగి యొర్పు♦చే దేజమున ఖ్యాతిఁ, గాంచి సుస్థితంబు♦గ్రాలుచుండ
 మాటలాడనేర్చి ♦ మఱి శ్రోధకామార్గ, హేతువుల ననత్య♦మే పలుకక. ౬, 240

తే. అలరు మంత్రుల కవ్వారి ♦ కపుడు తమవి
 పరులవియు నైన యజ్ఞన♦పదములందుఁ
 గలుగు చరితము త్రైకాలి♦కమ్ము చార
 ముఖమునన్ విదితంబెయై ♦ పొలుచుచుండు. ౭౫ 241

సీ. వ్యవహారములను నేర్పఱులయి సుపరీక్షితములైన మిత్రభావములు గలిగి
యపరాధ మొనరించు ♦ నతఁడు పుత్రుఁడయైన దండించునట్టి మతంబు గలిగి
ధనరాశి నొడఁగూర్చు ♦ దగిన రీతి ధనంబు వెచ్చించి సైన్యంబు ♦ విస్తరింప
జాగరూకులు నయి ♦ శత్రువు నైనను నపరాధమొనరింప ♦ నట్టివాని

తే. దండనము సేయఁబూనక ♦ దస్యతతిని
వారణక్షమశౌర్యంబు ♦ వఱల శత్రు
విజయమందు నుత్సాహంబు ♦ వెలయ నీతి

శాస్త్రములఁ గూడియుండెడు ♦ స్వాంతము దగ. ౧౦

242

మ. తమదేశంబున నున్న సాధుజనసంతానంబు నెల్లప్పుడు
ద్యమ మొప్పారఁగఁ బ్రోచి విప్రనృపవిత్తంబు హరింపంగ నే
సమయం బందుననే దలంప కొకఁడే ♦ చందంబున గాని నే
రము సేయఁ బెనుపూన్ని దానిదగు సారంబేర్పడం గాంచుచు. ౧౧ 243

ఆ. తస్స నిజమటంచుఁ ♦ దమ మదులం దోషఁ, దగిన విధము గాఁగఁదండనంబు
నెరపి, బొక్కసమును ♦ నిండించి యామంత్రు, లలరు చుండు వార ♦ లర్హ రీతి.

క. పరిశుద్ధత్రికరుణులై, పరఁగుచు వా రై కమత్యభాసురు లగుచు
వరరాజ్యతంత్రరక్షణ, పరులొటఁ దదీయరాజ్యపాలన నులరె. ౧౨ 245

ఆ. వారి పురమునందు ♦ వారి రాష్ట్రంబున, సత్యవాది గాని ♦ జనుఁడు, దుష్టుఁ
డొరుని పత్నిఁగోరునరుఁ డొక్కఁడైనను, దడవి చూచినను ఋతంబు లేఁడు.

క. పురవరమది తద్రాజ్యముఁ, గరము ప్రశాంతముగ నుండుఁగానియొకటియు
విరహితశాంతంబై తగ, దరయఁగ నమ్మంత్రు లెల్ల ♦ నమలాకృతులై. ౧౩౪

చ. సురుచిరదివ్యవస్త్రముల ♦ శోభిలి, సన్నతవృత్తులై, నరే
శ్వరహితకాంక్షలం జెలఁగి ♦ భాసురనీతియుతార్ద్రనృప్తితో
నిరతము జాగరూకులయి, ♦ నేర్పఱులై గురునందు సద్గుణో
త్కరమునె సంగ్రహించుచును ♦ గ్రాలుదు రెంతయు సద్గుణోన్నతి. ౧౩౫

తే. శౌర్యమున ఖ్యాతిఁ గాంచుచు ♦ సర్వవిషయ
ముల నెఱింగెడు సూక్ష్మబుద్ధులు నెసంగు
చుండుట విదేశముల యందు ♦ నొప్పి యుండు
విస్తృతఖ్యాతుల గడు ♦ వెలసి వారు. ౧౩౬

249

సీ. సంధివిగ్రహముఖి ♦ సమధికతత్వంబు నెఱిఁగి సంపత్తుచే ♦ నెసఁగు చుండి
నను దదభావంబునను నొక్కరీతిఁగా వర్తించునట్టి స్వభావము దగ
నలరుచు, రాజకార్యలోచనమ్ముల దాచి యుండెడు శక్తి ♦ దనరి సూక్ష్మ
బుద్ధివిశేషముల్ ♦ పొలుపొంద వెలయుచు నీతిశాస్త్రవిశేషనియతి నెఱిఁగి

తే. ప్రజలఁ గాచుచు మానవసతిహితంబుఁ, గోరి మాటాడనేరిచి ♦ వారలుండు
వార, లిట్లు సమర్థులై ♦ వఱలి సుగుణ, భాసురులగు నమాత్యులు ♦ పరిధవిల్లు.

- క. అనిశము వ్యసనావళిఁ దన, నునమునఁ జొరనీక సకల ♦ మాన్యండగుచున్
జనపతి దశరథుఁ డేలె న,వని న్యాయము తప్పకుండ ♦ వై భవ మలరన్. ౧౮
- ఉ. చారులఁ బంపి రాష్ట్రముల ♦ చర్యల వే గతిగాఁ జెలంగునో
భూరమణుండు దా నెఱిఁగి ♦ పూజ్యగతిన్ బ్రజలన్ సుఖాత్ములన్
గారవ మొప్పుఁ జేయుచు నఖండముగాఁ దగు ధర్మయుక్తి న
వ్వారలు మోదయుక్తులయి ♦ వర్ధిలఁ జేయుచుఁ బ్రోచె నేర్పునన్. ౧౯ 252
- తే. మఱియు నాతఁ డధర్మంబు ♦ మాని నైజ
విక్రమాదులఁ దైలోక్య ♦ వినుతిఁ గాంచి
దాతయై సత్యవాదియై ♦ తనరి పురుష
వర్యుడై పాలనము నేసె ♦ వసుధ నెల్ల. ౨౦ 253
- మ. నతసామంతుఁడు మిత్రవంతుఁడగు భూ ♦ నాథోత్తముం డాతఁ డ
ప్రతిమానంబగు శౌర్యసంగతి నమి ♦ త్రవ్రాతముం ద్రుంచి యు
న్నతిచే మించుటఁ దత్సముండయిన భూ ♦ నాథుండు నుత్కృష్టభూ
పతియుంగానఁగ రాఁడు శత్రువులలోఁ ♦ బల్కాఱు యోజించినన్. ౨౧ 254
- క. ధరణీశుఁ డతఁ డయోధ్యాపురమున వసియించి సకల ♦ భూఖండములన్
సురపురి నింద్రుఁడు వలె ధర్మరతిం బాలించె నుజన ♦ చండల మలరన్. 255
- మ. హితకార్యాళినియుక్తులై కుశలులై ♦ యేకార్యమైనన్ సమా
హితచిత్తంబులఁ జక్కఁ జేయఁదగి యెం ♦ తే ప్రీతి యొప్పార ను
స్థితిచే మించినమంత్రు లెల్లరు దనున్ ♦ సేవింపఁ దేజోమయ
ద్యుతులన్ గూడిన బాలభానుగతి న ♦ య్యుర్వీశుఁ డొప్పిన్ గడున్. ౨౨

ఏడవ సర్గము సంపూర్ణము.

—ఁజిఁజిఁ—

౮ - వ సర్గము.

—ఁజిఁచిఁజిఁచిఁ— దశరథుఁడు పుత్రకామేష్టిఁ జేయఁ బ్రయత్నించుట. —ఁజిఁచిఁ—

- తే. ఇట్టి మహిమల వెలయుచు ♦ నెల్లధర్మ
తతుల నెఱిఁగి మహాత్ముడై ♦ సుతులకొఱకు
నై తపంబొనరించు న ♦ య్యవనిపతికిఁ
గులము నిలిపెడు తనయుండు ♦ గలుగఁడయ్యె. ౧ 257
- చ. తనయులఁ గాంచుటెట్లనుచు ♦ దాఁ దలపోయుచు నున్నతాత్ముడై
తనరెడు నమ్మహిపతికి ♦ దై వవశంబున నశ్వమేధ మి
ప్పనికయి యేల చేయనొకొ ♦ బాపురె యంచు మనీషఁధోఁచె; న
మ్మనుజవిభూత్తముండు మతి ♦ మంతుఁడు గావున నొక్కనాఁ డొగిన్. ౨ 258
- తే. సకలకార్యములందుఁ బ్ర ♦ శస్త్రమైన
యంద్యమంబున నలరారు ♦ చున్న మంత్రి

స త్తముల నందఱుం గూర్చి ♦ స వృత్తంతు

నొనరుపన్ నిశ్చయము సేసికొనుచు నపుడె. 3

259

సీ. ధర్మాత్ముడైన యాధరణీశ్వరుడు మంత్రిమండలమున నుత్తముండు గాఁగ
నొప్పు సుమంత్రుని ♦ నిప్పుడ పోయి తోడ్పొన్న రమ్మ మామకగురువరులను
మఱియుఁ బురోహితముండలమ్ము ననుచుఁ బలికె సత్వరగతి ♦ నలరు నాతఁ
డప్పుడె పోయి వేదాంగపారగులైన వారలను సుయజ్ఞవాసుదేవ

తే. మునుల జాబాలికాశ్యపులను బురోహి

తుని వసిష్ఠుని మఱియుఁ దక్కిన ద్విజోత్త

ములను నందఱుఁ గొనిరాఁగ ♦ నలరి ధర్మ

బుద్ధియగు నాజి యవ్వారిఁ ♦ బూజఁ దనిపి. ౬౪

260

చ. వినయము భక్తియుం గదుర ♦ వీనులఁ బండువుసేయు నర్థముం

గనఁబడ ధర్మయుక్తమయి ♦ కాంతమునై తగు వాక్యసంక్తి ని

ట్లనియె మహాత్ములార ! తన యార్థము నందురుచున్న నాకుఁ ద

త్తనయసుఖంబు గల్గ దిఁక ♦ దానికినై హయమేధమున్ విధిన్. ౭౪ 261

క. చేయంగ బుద్ధి పుట్టెడు, నాయజ్ఞము శాస్త్రసృష్టమైన క్రమమునన్

జేయుట సత్ఫలదం బని, పాయక నద్దానిఁ జేయఁవాంఛింతుఁ దమిన్. ౮౪ 262

క. కావున నేఁ గోరెడు సుఖ,మే వడువునఁ జేయఁ గలనొ ♦ హితమతులన్ మీ
రావిధికిఁ దగు నుపాయము, వావిరిఁ దలపోయుఁ డనుచుఁ బ్రార్థించుటయున్.

చ. అలరి వసిష్ఠముఖ్యులగు ♦ నయ్యవనీసురులెల్ల మేదినీ

శలలితవక్త విచ్యుతముఁ ♦ జారుతరంబును నై చెలంగు న

ప్పలుకును మేలు మేలనుచు ♦ బాగుగ మెచ్చి ప్రమోద మందుచున్

బలికిరి రాజుఁ గాంచి నరపాలక కూర్పుము వస్తుసంతతిన్. ౧౦౪ 264

ఆ. యాగహయము విడువు ♦ మాత్మజప్రాప్తికై, ధర్మయుక్తమగుచుఁదగు మనీష
యట్లు గలిగెఁ గాన ♦ నిక సర్వభంగులఁ, గొడుకు లుద్భవింతు ♦ కోరినట్లు.

చ. అనుటయుఁ దద్విజోక్తులకు ♦ నాతఁడు ప్రీతిని బొంది హర్షసం

జనితజలాకులేక్షణుడు ♦ జ్యోవిభుఁ డంత నమాత్యసంఘముం

గనుఁగొని పల్కె నిప్పుడె మఖక్రియకుం దగు వస్తుజాతమున్

గొని యొకచోటఁ జేర్పఁగఁదగున్ గురువర్యుల వాక్యరీతిగన్. ౧౩౪ 266

తే. మఱియు ముఖ్యర్థిజలతోడ ♦ మఖహయమును

దానిఁ గాపాడఁగా నర్హులైన యట్టి

సైన్యములతో విడుచునది, ♦ సరయు వనఁగఁ

బ్రధితమా నది కుత్తరభాగమందు. ౧౪

267

క. క్రతుభూమిని నేర్పఱుపుడు, క్రతువిఘ్ననివారణార్హకర్తృంబుల నే

గతి శాస్త్రము చెప్పునొ యా,గతి సక్రమముగ నొనర్పఁగాఁ దగుఁ జుండీ.

చ. వినుఁడొక మాట యజ్ఞ మిది ♦ విశ్రుత మిందు ననర్థవంబుగాఁ
జను, నపరాధమేఁ గలుగఁ ♦ జాలక యుండునయేని యందఱున్
జనపతు లిమ్మహాక్రతువు ♦ సంతసమొప్పఁగఁ జేయ నర్హు లే
యనఁ దగుఁ గాదె, యిన్ముఖము ♦ హత్వమెఱింగిన బ్రహ్మరాక్షసుల్. ౧౬ 269

తే. యజ్ఞ కృత్యంబునం దెద్ది ♦ యైన రంధ్ర
ముండునా యని వెనకుచు ♦ నుండు వార
లద్ది గల్గి యాయజ్ఞ కాఁర్యంబు సెడిన
నపుడె తత్క-ర్త నాశంబు ♦ నందుఁ జుండీ. ౧౭ 270

చ. నిరతము యజ్ఞ కృత్యములు ♦ నేర్పఱులై తగు మీర లెట్లు ల
ధ్వరమిది శాస్త్రసన్నతిని ♦ బాగుగఁ బూర్తిని గాంచునట్లుగా
నరసి ప్రయత్నమున్ నలుపుఁ ♦ డంచు వచించిన మంత్రులెల్ల న
స్మరపతి మాటలన్ విని యొ ♦ నర్హుము దేవరయాజ్ఞ చొప్పునన్. ౧౮ 271

క. అని పలికి వృద్ధికరవా, కృత్రికరమున ధరణినాథ ♦ కాంతుఁ దనిపి నె
మ్మనమున నలరుచు ధర్మము నెఱింగిన విప్రనరులు ♦ పోవలఁచి తగన్. 272

క. నరపతిచే ననుమతులై, గురుకార్య మ్మిద్ది సాగుఁ ♦ గోరిన రీతిన్
నరనాథా! యని పలుకుచు, ధరణిసురులు వచ్చినట్లై ♦ తమి నేగుటయున్.

చ. నరపతి యంత విప్రులు చ ♦ నంగ నె ఋత్విజు లెట్లు లానతి
చ్చిరొ యటుసర్వవస్తువుల ♦ సిద్ధము చేయుఁడు మంత్రులార ! య
ధ్వరమును జక్కఁగా నొనరు ♦ సం దగినట్లులుగా మెలంగుఁ డీ
నిరత మటంచుఁ బల్కి తన ♦ నిశ్చయమెల్లను దెల్పి వేడుకన్. ౨౦ 274

తే. చెంతనున్నట్టి సచివుల ♦ షీతిపతీంద్రుఁ
డనిపి సంతోషమునఁ దన ♦ మనము పొంగఁ
దేజరిల్లుచుఁ దనదగు ♦ దివ్యసౌధ
మునకుఁ బోయి గృహాంతర ♦ మున నతండు. ౨౧ 275

చ. మనమున కింపుఁ బెంచు తన ♦ మానినులం గని పల్కె నే నిఁకం
దనయులఁగోరి యజ్ఞము, ను ♦ దారమనీషుల తోడుపాటుచే
నొనరుతు మీరలెల్ల మది ♦ నూనిన భక్తిని దీక్షఁబూనుఁడి
యనుటయుఁ జాల నిష్ఠమగు ♦ నప్పులుకుల్ విని సంతసమ్మునన్. ౨౩ 276

తే. అలరుచున్న సువర్చస ♦ లైన వారి
ముఖసయోజాతములు హిమ ♦ ము చన నవలఁ
దామరలు వోలె శోభిల్లెఁ ♦ దనయవృద్ధి
కలుగు నను నాశతోఁచిన ♦ కారణమున. ౨౪ 277

౯-వ సర్గము.

ఋష్యశృంగుని చరిత్రము. ఋషి-

- చ. క్రతువొనరింతు నేననిన ♦ త్వాపతి వాక్యము నానుమంత్రుడన్
మతివిభవంబునం దనరు ♦ మంత్ర, మనంబున నెంచి యొంటిగా
క్షీతిపతి యున్న సౌధమును ♦ జేరి నచించెను ఋత్విజుల్ దయన్
సుతతతి యుద్భవించుటకుఁ ♦ జూపిన యజ్ఞవిధంబు నంతయున్. ౧ 278
- క. వినుమీ యితిహాసంబుగ, మునునే విని యున్నవాడ ♦ మునుల పరిసరం
బున నాభగవంతుండగు, సనత్కుమారుండు చెప్పెనరసోక్తులతోన్. ౧ 279
- క. తనయులు నీకుదయించెడు, ఘనగాఢను దాని విధముఁ ♦ గడుముదమున నే
వినిపింతు భూమిపాలా!, యని సూతుఁడు చెప్పఁదొడఁగె ♦ ననువొంపంగన్.
- క. మునిపతి యగు కాశ్యపునకుఁ, దనయుండు విభండకాఖ్యుఁ♦దగు వాఁడు జనిం
చెను ఋశ్యశృంగనామక, తనయు నతఁడు గాంచు విస్తృతఖ్యాతియుతున్.
- క. అతఁడు వనస్థలి యందే, సతతముఁ బెగుగుచు నరణ్యచరుడై యెపుడున్
బితరుని గూడియె తిరుగుట, క్షీతిసురపరుఁ డెఱుంగఁడేమి ♦ క్షీతివైఁ గలదో.
- క. వనమొండు తక్క నితరం,బును నేమియు నెఱుంగకుండు ♦ మునిపతికి మహా
త్తున కనికిని దైవవిధ్యము, దనగారును బ్రహ్మచర్యతతనియమమునన్. ౪
- ఆ. అద్ది యెట్టులనిన ♦ నవనీసురస్త్రోక్త, మయి ప్రసిద్ధి నొందు, ♦ నదియుఁ బెండ్లి
యగుటకన్న మున్న ♦ యగు నొక్కరీతిగ, దానివెనుక వేఱు♦గానెసంగు. ౫
- క. జ్వలనునకు యశోనుహిమల, నలరెడు తండ్రికిని దగిన♦మట్లుపచారం
బులఁ జేయుచు వర్తిలైడు, నల మానికిఁ గొంతకాల ♦ మాగతి గడచున్. ౬
- క. తొలి బ్రహ్మచర్యమున న,య్యలఘుగుణం దుండునట్టి ♦ యవసరమున దో
ర్బలమున, శౌర్యంబున, నుజ్జ్వలుడై తనరారు రోమ♦పాదం డవనిన్. 2 286
- క. ఆరాజె యంగదేశ, శ్రీరంజితుడై పొగడ్తఁ ♦ జెందఁ గలఁడు త
ద్భారమణుఁడు ధర్మంబును, గారనమునఁ బ్రోవకుంటఁ ♦ గఱపు జనించున్.
- క. భూతౌఘభయంకరమై, యాతటి ఘోరంబుగాఁగ ♦ నది చిరకాలం
బాతతబాధాస్పదమగుఁ, జూ, తద్దేశంబు నందుఁ ♦ జూడఁ గఠినమై. ౮ 288
- క. మనుజేంద్రుఁ డనావృష్టియుఁ, దనదేశంబునఁ జెలంగఁ ♦ దా దుఃఖితుడై
ఘనశాస్త్రవేత్తలగుచున్, వినుతింగను విప్రవరులఁ ♦ బిలిపించి తగన్. ౯ 289
- తే. సర్వధర్మంబుల నెఱింగి ♦ యుర్విఁ దనరు
చున్నయాచారముల రీతు ♦ లన్ని యెఱింగి
యలరుదురు మీర లిప్పుడీ ♦ యిలను తొమ
మనఁగఁ దగినట్టి నాపాపమునకు ముక్తి. ౧౦

తే. ఎట్టి నియమంబు నేసిన ♦ నిది తొలఁగునొ
యట్టి పాచితమును గృహ ♦ నానతిచ్చి
కావరే యంచు నడుగు; నా♦త్కాసురేంద్రు
లఖిల వేదాబ్ధిపారగు ♦ తొట వలన. ౧౦౫

291

పంచచామరము. ధరాధిపా ! విభంశకాఖ్య ♦ ధాత్రి వెల్లు మానికొ
వరాత్మజాతుఁడుండు నేయు♦పాయమైనఁ బన్ని నీ
ధరాతలంబుఁ జేర్చు వాని ♦ దైవతుల్యుఁ గాఁగ హృ
త్సరోజమందు నెంచి యాత్మ♦జాత నిచ్చి భక్తితో. ౧౧౫

292

తే. నిర్విచారంబుగాఁ బూజ ♦ నెఱపి ఋశ్య
శృంగు నలరింపునుని వారు ♦ చెప్ప వినుచు
నియతమగు బ్రహ్మచర్యంబు ♦ నెఱపుచున్న
యతని రప్పింప నేయుపా♦యంబు గలదొ. ౧౨౫

293

క. అని యారాజు విచారంబును బొందియు మరల, నతఁడు ♦ బుద్ధివిశేషం
బునఁ బొలుచుఁగాన మంత్రులఁ, గని విప్రులఁ దోడి తేరఁ♦గా ద్వీజులెఘనుల్.

క. అని నిశ్చయించి యాతఁడు, తనమంత్రిపురోహితులను ♦ దమి నత్కృతులన్
దనిపి యటఁ బంపఁగలఁ డా, జనపతి మాటలను వినుచు♦నచివాదు లొగిన్.

తే. ఖిన్నులై తలవంచి యో♦క్షితిపతీంద్ర
పోవఁగాఁ జాల మచటికిఁ ♦ బూజ్యుఁడౌ వి
భంశకునకేము వెఱతుము ♦ పలుకులేటి
కనుచు వారలు రాజేంద్రు ♦ ననునయించి.

296

చ. మునిసుతుఁ దోడి తేరఁదగు ♦ బుద్ధివిశేషము లొప్పు వారిన
ప్పనికి నుపాయముల్ తలఁచి ♦ వారునచింతురు రాజుతోడ నా
తనిఁ బిలిపింతు మేము నృప ♦ దానను దోషము బ్రహ్మచర్యని
ష్ఠుడు దగు వాని నించుకయుఁ ♦ జాలదు పొంపగఁ జింతమానుమీ. ౧౬ 297

క. అని పలుకుదు రని యూగతి, సనత్కుమారుండు చెప్పె ♦ జగతీవర ! య
మ్ముని నట్లై వారవనితలఁ, బనిపియె పిలిపించె నృపతి ♦ పత్తనమునకున్. ౧౬౫

చ. ముని యరుదేర మబ్బులగ♦ముల్ తగు నృప్తి నొసంగె శాంతనాఁ
దనరు కుమారి నాతనికిఁ ♦ దద్దయుఁ బ్రీతినొసంగి పెండ్లిచే
సె నతఁడు నీకు నల్లుఁడగు ♦ సిద్ధము నీకు సుపుత్రసిద్ధియా
నని వరమిచ్చునంచు ముద♦మార సుమంత్రుఁడు చెప్పి క్రమ్మఱన్. ౧౭౫ 299

* దశరథునకు శాంత యారసపుత్రిక. ఆమెను రోమపాదునకు దశరథుఁ డొసంగెను.
కావున నాతనికి దత్తపుత్రిక. శాంతభర్త యగుఋశ్యశృంగుఁడు దశరథురోమపాదులకు నల్లుఁడని
తెలియఁదగు.

తే. మండలేశ ! ననత్కుమాఁగుండు చెప్పి
నట్టి వృత్తాంతమును మీకు ఁ ననువదించి
నాఁడ నన విని ముదమందిఁగ్గి నాకుఁ జెపుమ
యతనిఁ దోడ్కొని వచ్చినయవిధంబు. ౧౯

300

తొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦-వ సర్గము.

—ఁఁఁఁ వేశ్యలు ఋశ్యశృంగుని దోడ్కొనివచ్చుట. ఁఁఁఁ

చ. అని నరనాయకుండడుగ ఁ నానచివోత్తముఁ డిట్లు పల్కె నో
మనుజవరేణ్య ! యమ్మనికుమారుని రాకకు మంత్రులెల్లఁ జే
సినవిధమెల్ల నీకుఁ దమిఁ ఁ జెప్పెన నంతఁ బురోహితుండు మం
త్రినికరయుక్తుడై నరపఁతిం గని యిట్టులు పల్కె నేర్పుతోన్. ౧౪ 301

క. నిరపాయమగు నుపాయము, నరసితి మాఋశ్యశృంగుఁ ఁ డటవీస్థలిలోఁ
దిరుగుఁ దపస్సాన్విధ్యాయన, నిరతుండగుఁ జూ పురాణఁనికరమునై నన్. ౨౪

క. ఇతిహాసంబుల నై నన్, మతి నెఱుంగఁడు గాన స్త్రీల ఁ మాట యెఱుంగఁడా
గతి శబ్దాదివిషయ సంతతి సౌఖ్యము నెఱుంగఁ డతఁడు ఁ తథ్యము సుష్మా. 3

క. మనుజుల చిత్తాళిఁ గలం, ప నభిమతములై చెలంగఁ ఁ బ్రాథములుగ దా
కన నింద్రియార్థములు మా, నిని వానిని వశునిఁ గాఁగ ఁ నేర్తు మొనర్పన్.

తే. అట్లు లొనరించి మనవీటి ఁ కమ్మునిసుతుఁ
డెలమి నేతెంచునట్లుగా ఁ నేమొనర్తు
మిపుక నిశ్చయమొనరించి ఁ నృపవరేణ్య !
యాజ్ఞదయసేయుఁడీ మాకు ఁ నని మఱియును. ౪

305

చ. సురుచిరరూపసంపదల ఁ శోభిలి యాభరణాలిచే నునో
హరలయి మన్ననంబడసి ఁ యందటి చిత్తములం గలంచు చా
తురిఁ దగు వేశ్య, లమ్మునిని ఁ దోడ్కొని రాజననొ; నటన్ మునీ
శ్వరుఁ బలుమాయలూని దగఁనంచన సేయుచుఁ డోడితేదగున్. ౫ 306

తే. అట్లు సేయుట కావేశ్య ఁ లర్హులనిన
భూపతి పురోహితునిఁ జూచి ఁ యాపగిది నె
చేయుఁడని చెప్పె, నట్లై యాఁక్షితిసురుండు
మంత్రులకుఁ జెప్పె, జేసి రమ్మాడ్కి వారు. ౬

307

చ. జనముల సత్కృతిం బడయఁ ఁ జాలిన వేశ్యలు మంత్రివాక్యమున్
విని, యట నామహావసము ఁ వేడుకఁ జేరి ఋషీంద్రపుత్రుడై

తనరుచు, నాశ్రమంబున సతంబు వసించుచు ధీరుడై న య
మ్మునిసుతుఁ జూడ యత్నమును • బూనికఁ జేసిరి నేర్పుచెంపునన్. ౨ 308

ఆ. ఆశ్రమంబు యెంత • నతివలు నివసించి, రామనీంద్రపుత్రుఁ • డననరతము
తండ్రి కడనె నిలిచి • తగినట్లు శుశ్రూష, నేసి దానివలన • సిద్ధిఁ గాంచి. ౩
క. తన పర్ణశాల వీడి యొకనిముసమ్మైనను మఱొండు • కడకేగక యుం
డును వాఁడు జననమాదిగఁ, గనియెఱుఁగఁడు స్త్రీలుఁబురుష • కాంతలు నెచటన్.

తే. నగరములయందు గ్రామగణములయందుఁ
గలిగిన పదార్థమును దేనిఁగాని చూచి
యెఱుఁగఁడా విప్రసుతుఁ డెంత • నఱకు, నంత
విధిగతి విభండకసుతుండు • వేడుకలర. ౯ 311

చ. వనితల సంగతిం దనరు • భవ్యవనంబున కొక్కనాఁడు ప
చ్చెను వనినందుఁ గన్గొనియె • జెల్వయరం దగు వారకాంతలన్
ఘనుఁ డతఁ; డావధూనులు • కన్దుగళస్వన మొప్పఁ బాడుచున్
గనదురు చిత్రవేషములఁ • గ్రాలుచు నమ్మునిఁ గాంచి ప్రీతితోన్. ౧౦ 312

క. చేర నరుదెంచి యందఱు, భూరిగుణా ! యెవరికీపు • పుత్రుఁడవోయీ
ఘోరవని విజనముగఁ దన, రారఁగ నీవొంటిఁ దిరుగు • క్రనుమిది యేమో.

క. తెలియంగ మాకుఁ గోరిక, కలిగెన్ వచియింపవయ్య ! • కరుణననిన న
ప్పలుకులకు నలరి యటవీ, స్థలినం దెన్నండు మున్ను • సరసాకృతులన్. ౧౧

ఆ. కోరఁదగిన యట్టి • చాడలావణ్యంబు
కలిగినట్టి సతుల • గాంచి యెఱుఁగఁ
డట్టులౌట నునను • నందూహ జనియించె
దండ్రిఁ దన్నుఁ జెప్పఁ • దగునటంచు. ౧౩ 315

సీ. కౌతూహలమున నక్కాంతలఁ గని యిట్లుపల్కె మాతండ్రి విభంకకాఖ్యుఁ
డతనికే నొరసనుతుఁడను ఋశ్యశృంగఖ్యచేఁ దగువాఁడ • నటవి నిందు
మత్తపోహపకర్తము ఖ్యాతమా ; శుభదర్శనులార ! యీధరణికెన్న
సన్నికృష్టమున నాశ్రమమస్కదీయంబు గలదందు విధియుక్తిగాను మీకుఁ

తే. బూజ చేసెన రండనఁ • బూవుబోడు, లతని యాశ్రమదర్శనమందు బుద్ధి
పొడమ నాతని వెంబడిపోయిరచటి; కచట నామానిపుత్రుఁ డభ్యాగతులకు.

క. ఇదె యర్ఘ్య మిదియె పాద్య, మ్మిది మూల మ్మిదె ఫలౌఘ • మెలమిని గొనుఁడి
సదమలమతులారా ! యని, ముదమునఁ బూజలనొనర్చెఁబూబోడులకున్.

చ. వనితలు మానీపూజల నవార్యముదంబుమెయిన్ గ్రహించి యా
తని మృదుభాషణంబులకుఁ • దద్దయుఁ బొంగి విభండకాఖ్యుడౌ

మునిఁ దలపోసి భీతిలుచు ♦ బుద్ధుల నెంచిరి సత్వరంబుగాఁ
జనుటయె మేలటంచు మునిఁసత్తముతోడ వచించి రంతటన్. ౧౮ 318

ఆ. ఆర్య ! మేఁమొసంగునట్టి యీఫలముల
త్యుత్తమములు గొనుచు ♦ యురుశుభములు
గలుగు నీకు, నింకఁ ♦ గాలంబుఁ బుచ్చక
భక్షణంబు చేయఁవలయు వీని. ౧౯ 319

చ. అని మునిఁ గొంగిలించి వినఁయంబున వేడుచు హర్షయుక్తులై
వనిత, లనేకరీతులగు ♦ భక్ష్యము లాతని కిచ్చి మోదుకా
దినిఖిలరమ్యవస్తువులఁ ♦ దృష్టిగ నిచ్చి రతండు నిత్యమున్
వనమున దివ్యతేజమున ♦ వాసముసేసెడి వాడు గావునన్. ౨౦ 320

క. మును చవియోఁ జూచి యెఱుంగని యాభక్ష్యముల నెల్లఁ ♦ గైకొని తాన
వ్వని రుచిఁజూడనిఫలములై, యని వానిం దలఁచి ప్రీతి ♦ నాస్వాదించెన్. ౨౧

ఆ. అపుడు వారకాంత ♦ లాతనితో నొక్కవ్రతము నాచరింప ♦ వలయునన్న
వ్యాజమూని చనిరి ♦ యాతనితండ్రికి, భీతినొంది యతని ♦ ప్రీతిఁ బడసి. ౨౨

ఉ. అంతటఁ గాశ్యపాత్మజని ♦ యాగణికల్ చనినంత దురిఖను
త్యంతము తన్ను నేఁప హృదయంబు సుఖస్థితి నుండి వీడి తన్
వంతలఁబెట్టఁగా సుఖనిఁవాసము మాని చరించుచుండి య
క్కాంతలు చారుభూషలనిఁకామతనూరుచులన్ వెలుంగుచున్. ౨3 323

క. తనకుఁ గనంబడిన వనం,బున కేగెను మఱుదినంబె ♦ పోలఁ దపోవీ
ర్యనిబద్ధుఁడయ్య నతఁడిటు, వనమునకే తెంచుచున్నవై ఖరిఁ గనుచున్. ౨౪

క. మనముల మోదము చెలఁగంగ నెదుర్కొని పలికిరిట్లు ♦ గణికలు సౌమ్యా !
మునివర ! మామాశ్రమపద,మును జూడఁగ రమ్మయందుఁమోదముగలుగున్.

ఆ. మాస్వదేశమందు ♦ మంజులఫలమూల, భక్షణాదివిధులు ♦ వఱలుచుండు
నింతకంటె నెంతోఁహెచ్చుగ ననిపల్క, మనసు గరఁగఁ జేయుఁమాటలు విని.

సీ. వారితోఁ గూడి పోవంగఁ దలంచె నాతఁడు వానిఁ గొనిపోయిఁతరుణులపుడె
నావపై నెక్కించి ♦ పావనగంగను దాటించి చేర్చిరి ♦ తమజనపద
మున కిట్టులన్లుహఁత్తుఁడు భూసురుఁడురారగ జగములకుల్లాసఁమొగి నొసఁగుచు
నప్పుడె పర్జన్యఁ ♦ డధికవృష్టి నొసంగె వర్షమ్ముతోఁ గూడిఁవచ్చు విప్రు

తే. స్వీయదేశంబు నొందుచుఁ ♦ జెలఁగు వాని
జనపతియుఁ గాంచి వినతుఁడై ♦ సరసఁజేరి
భూమివ్రాలి సమస్కారముల నొనర్చి
యర్ఘ్యపాద్యాదులను సల్పె ♦ న్యాయరీతి. ౨౪౪ 327

చ. మునిపతి నిట్లు పూజలఁబ్ర♦మోదితచిత్తునిఁ జేసి వేశ్యలా
తనిఁ గొని తెచ్చినందులకుఁ ♦ దండ్రీకి “సూనుని మోసగించి తో
డ్కొని చన నొంటిఁజిక్కి తన♦కూరిమిపుత్రునిఁ జూడకున్న నె
మ్మనమునఁ గుందుఁ బొందు జన♦మాన్యునకుం గ్రుధగల్గుకుండఁగాఁ”. 30

తే. నీప్రసాదంబు కాంక్షింతు ♦ నేనటంచు
వేఁడె; నారోమపాదుండు ♦ పినస మాని
నంతిపురమునకుం గొని ♦ యరిగి యాత్మ
జాతసాధుగుణవ్రాత ♦ శాంత నిచ్చి. 31

329

చ. సరపతి శాంతచిత్తమున ♦ న్యాయవిధిం దమిఁ బెండ్లి నేసి హృ
త్సరసిజమందుఁ దృప్తిగ నె; ♦ శాంతనుగూడి విభండకాత్మజం
డురుతరసర్వకామముల ♦ నొందుచుఁ దేజముతోడ వెల్లుచున్
బురమున నందె యుండెఁ బరి♦పూర్ణమనంబుల నందఱున్ గనన్. 32 330

పదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

—ఁజుఁజుఁ—

౧౧ - వ సర్గము.

—ఁజుఁ దశరథుఁడు ఋశ్యశృంగుని దోడ్కొనిపెచ్చుట. —ఁజుఁ—

చ. క్షీతిపతిన త్తమా ! మఱియుఁ ♦ జెప్పెను దేవవరుండు సాధున
మ్మతుఁడు సనత్కుమారుఁడు స♦మంజసరీతిఁ గథన్ దదు క్తమై
హితమగునాదుపల్కు విను ♦ మేమన సూనృతవాక్యమొప్పు న
ప్రతిమనదాన్యుఁడై తనరు ♦ రాజిలఁబుట్టగలండు ధీరుఁడై. ౧ 331

తే. ఆతఁడిఁవ్వాకుకులకల♦శార్ణవాబ్జుఁడగుచు దశరథుఁ డనుపేర ♦ నలరి సిరులు
తనరఁగా సంగదేశభూ♦ధవునితోడఁ, జెలిమి యలరార వర్తిలు♦క్షీతితలమున.

సీ. అంగదేశాధినా♦యకునకు రోమపాదుండునునొకతన♦యుండు గలుగు
నతనికి శాంతనా ♦ నలరు మహాభాగ తనయజనించు, స♦వ్యశమునఁ దగు
దశరథుఁ డాయంగ ♦ ధరణీశు కడకేగి ధర్మాత్మ ! నేను సం♦తానహీనుఁ
డను, నాదుయజ్ఞంబు ♦ ననువొంద నెఱవేర్చు నాకులంబునకు సం♦తానసిద్ధి

తే. కొఱకు నీయనుమతిని నీ♦కూతు మగఁడు,
నాఁగవిని యాత్మవంతుఁ డ♦నంగఁ దనరు
నట్టి యంగేశుఁడూహించి ♦ యతనిఁ బుత్ర
వంతు నీయంగలండు భూ♦వరున కెలమి. ౬ 333

చ. కలవిలపాటులేక మది ♦ గ్రాలఁగఁ బంక్తిరథుండు మానిని
శ్చలమతిఁ గూడి హృష్టమయి ♦ స్వాంతము రాజిల నమ్మఖంబు వి
ప్రుల కృపఁ జేయఁగాఁ గలుగు ♦ భూసురమానికుమారునిం గృతాం
జలియును ధర్మవేత్తయు య♦శస్సురణుండును నై నరాజౌగిన్. ౮ 334

తే. పుత్రకామేష్టి నొనరింపఁ ♦ బుత్రులఁ గన,
దాన స్వర్గము నొందంగఁ ♦ దావరించు
నాద్విజశ్రేష్ఠువలనఁ గా♦న్యక్రతువును
జేయఁగల్గును గోర్కెలు ♦ సిద్ధినొంద. ౯

335

క. అతనికి నలువురు కొడుకు, ల,మితవిక్రము, లన్వయమ్ము ♦ మిగులఁ బ్రతిష్ఠా
కృతినొందఁ జేయు వారలు, హితులును లోకప్రసిద్ధి ♦ నెనఁగిన వారల్. ౧౦

క. కలుగంగఁ గలరటంచును, బలికెను నిర్జరవరుండు ♦ భగవంతుఁడనై
చెలఁగెడు సనత్కుమారకుఁ, డలరుచు మును కృతయుగంబు ♦ నందీగాథన్.

చ. తనయులఁగోరు నీవె చని ♦ ధారణిపాలక ! పూరుషో త్తమా !
వినయము మీఱఁ బూజలను ♦ వేడుక నందఁగఁ జేసి యమ్మహా
త్మునిఁ గొనిరమ్ము సైన్యముల♦తోఁ దగువాహనపంక్తితోడనం
చని, తనమంత్రిచెప్ప విని ♦ సద్గురువైన వసిష్ఠునంతటన్. ౧౨

336

ఆ. పిలువనంపి పూర్వ♦వృత్తంబుఁ జెప్పించి, యవ్వసిష్ఠమౌని ♦ యనుమతింపఁ
బూర్ణమానసమున ♦ భూపతిశాంతతో, నతనిఁ దోడ్చి తేర♦నరుగఁదలఁచి. ౧౩

క. కులసతులు మువ్వరును మం,త్రులు తోడనరాఁగ వేడ్క♦తోడఁ గదలి యు
జ్జ్వలవై భవంబు మెఱయఁగ, నిలాధిపతి యేగె మౌని ♦ యెనఁగెడు పురికిన్.

చ. వనముల నిమ్నగావళుల ♦ వై భవమొప్పుఁగ మెల్ల మెల్లఁగాఁ
గనుఁగొనుచున్ విభండకుని ♦ గాదిలిపుత్రకుఁ డున్న దేశమున్
గని యటఁ జొచ్చి యాన్యపతి♦కాంతుని చెంగట నుండి మండు న
య్యనలునిరీతి వెల్లు ముని♦నాతనిఁ గన్గొనియెన్ ద్విజోత్తమున్. ౧౪

341

చ. తనచెలికానిరాకకు ము♦నంబున స్వాంతము పొంగ నంగరా
జును విధిరీతి హెచ్చుగనె ♦ సొంపుగఁ బూజలొనర్చి మౌనిరా
ట్టనయుని సన్న్యసీషుఁ గని ♦ దావచియించెను శాంతతండ్రి ! యీ
జనవిభుఁడే తలోదరి నొ♦సంగెను నాకును గూర్చి పెంపునన్. ౧౫

342

తే. కన్నకూతునుగా శాంతఁ ♦ గడు ముదమునఁ
బెంచుకొన్నాడ నీతండు ♦ ప్రియతమసఖుఁ
డనుచు సఖ్యసంబంధము♦లను వచించె
మునియు మామకుఁ బూజల ♦ నొనరించె దమి. ౧౬

343

చ. మనుజమృగేంద్రుఁడై పరఁగు ♦ మండలనాథుఁడు రోమపాదుచే
తను మునిచేతఁ బూజఁ గొని ♦ తత్పురవర్యమునన్ వసించె నే
డెనిమిది వాసరంబు లట ♦ నెంతయుఁ దృప్తినిఁబొంది రోమపా
దునిఁ గని యిట్లనున్ దశర♦థుండు మనోరథభంగి యేర్పడన్. ౧౭

344

- చ. సరసమనీష ! నీదుహిత ♦ శాంత నిజేశ్వరుతోడ వేడ్క ను
 త్పురికిని రాదగున్ జరపఁబోలును గార్యమొకండు వారు; నా
 ధరణివిభుండు మోచమునఁ ♦ దద్దమనంబున కొప్పి యమ్మునీ
 శ్వరుఁగని యీధరాధిపతి ♦ సంగతి భార్యనుగూడి పోదగున్. ౨౦ 345
- చ. అనుటయు నావిభండకుని♦యాత్మజుఁ డీకొని వీడికోలుఁ గై
 కొని తమి భార్యఁగూడి చను ♦ కోరిక నొందె; నరేంద్రులిద్దఱొ
 య్యనఁ దమవక్షముల్ దగులు ♦ నట్టివిధంబునఁ గౌగిలించి స్నే
 హనిరతి సంజలున్ సలిపి ♦ యప్పుడు మోచరసాబ్ధిఁ దేలుచున్. ౨౧ 346
- క. చెలికాని సెలవుగొని రఘు, కులతలకుఁడు నశరథుండు ♦ కుతుకంబు మెయిన్
 దెలుపం దను రాకను దూతలఁ బంపెను శీఘ్రగతులఁ ♦ దనపురమునకున్.
- తే. సరినుశము చల్లునట్టి ధూపములు వేసి
 యవలఁ గలయంపి చల్లుచు ♦ నంత నూడ్చి
 కదలికాకాండములఁ బతాకలను గట్టి
 పురముఁ గై సేయఁ దగునని ♦ భూపుఁ డనుప. ౨౨ 348
- చ. షీతిపతి రాక దూతలొగిఁ ♦ జెప్పినఁ బౌరులు సంతసిల్లి య
 ద్భుతముగ నప్పురోత్తమము ♦ భూపతి యానతి యిచ్చిపంపిన
 జ్ఞై తగ నలంకరించి రపుడెంతయు వేడుక విప్రచర్యుఁ ద
 త్సతినిఁ దగంగఁ దోడుకొని ♦ శంఖముఖస్వసముల్ చెలంగఁగన్. ౨౩ 349
- క. సమంకృతమైన పురో, త్తమమును సరవకుఁడు, చొచ్చెఁ ♦ వత్పొరవకుల్
 సముచిరిపుతుల్యుడయి తగు, తమ త్రేడిలు నత్కరించి ♦ ధాత్రీనుకునిన్.
- క. కొని రాగ నతనిఁ గనుఁగొని, మనముల సంతసిలి; రంత ♦ మనుజేంద్రుం డ
 మ్ముని నంతిపురముఁ జేరిచి,తని వొందని భక్తి విధియు♦తంబుగ మునికిన్. ౨౪ 350
- తే. పూజలొనరించి యాతనిఁ ♦ బురికిఁ దోడు
 కొనుచు వచ్చిన కారణమున నె తనను
 వలఁచెఁ గృతకృత్యుఁగా నంత ♦ ధరణివిభుని
 పత్నులెల్లను సంతోషభరితలగుచు. ౨౫ 352
- క. పతిఁ గూడి యిట్లు వచ్చిన, సతిని విశాలాక్షిఁ జూచి ♦ శాంతను మోదా
 ప్రతిమానజలధి మునిగిరి, షీతినాథుఁడు సుతులుఁ దను విశేషప్రీతిన్. ౨౬
- తే. పూజలను దన్పుచుండ నప్పువుబోడి
 శాంత ఋత్విజుడౌ ప్రియకాంతుఁ గూడి
 సౌఖ్యమునఁ దేలుచున్ బురఁ నత్తమమునఁ
 జెలఁగు వేడుకతో నివసించె నంత. 3౦ 354

పదునొకండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౨-వ సర్గము.

~*~ దశరథుఁడు యజ్ఞము సేయఁబూనుట. ~*~

క. చిరకాలము గడువ మనో, హఠతమము వసంతసమయ ♦ మరుదేరఁగ భూ
వరునకు న త్తటి మనమున, హరిమేధ మొనర్ప వలయు ♦ నని స్ఫురియించెన్.

క. సుర తేజంబున వెల్లెడు, ధరణీసురుఁ గాంచి దశరథక్షీతిపతియున్
శిరము ధర సోఁకఁగా మ్రొక్కి రహిం బ్రార్థించి భక్తిఁగీర్తించి తగన్. ౧౫

తే. సుప్రసన్నునిగాఁ జేసి ♦ సుతులనాత్మ
నంశవృద్ధికరులను వాఁ ♦ బడయఁ గోరి
యజ్ఞ మొనరించుటను దెల్పి ♦ యమ్మునీంద్ర
తనయు వరియించె నిట్లు సత్కారమంది. ౨

357

చ. మునిపతి యట్లె యశాననుచు ♦ భూపతితో వచియించి యజ్ఞవ
స్తునికరమెల్లఁ గూర్పనగుఁ ♦ దోష నె యజ్ఞ హయంబుఁ బంపనొ
ననవుడు మంత్రివర్యుఁడగు ♦ నట్టి సుమంత్రునిఁ గాంచి భూపుఁ డి
ట్లనియెను బిల్వనంపు మిఁక ♦ యజ్ఞము సేయఁగ విప్రవర్యులన్. ౪

358

తే. వేదపారగులైన ఋత్విజుల ఘనుల
వానుదేవ సుయజ్ఞ జాబాలి కాశ్య
పాహ్వయులను బురోహితుఁడైన యల వ
సిష్ఠమునిచంద్రు, నితగుల ♦ క్షీతిసురులను. ౫

359

చ. అనుటయు నాసుమంత్రసచివాగ్రణి సత్వరమేగి తోడితె
చ్చెను శ్రుతిపాఠముంగనిన ♦ క్షీత్యమరోత్తములన్; సమస్తధ
ర్మనియతులన్ జెలంగిన ధరావరుఁ డంతట వారిఁజూచి పూ
జనములఁ దన్ని యుక్తనుయి ♦ చారుతరార్థము గల్గి ధర్మయు
క్తిని దగియున్న వాక్కుల నొగిం బలికెన్ బుధులెల్ల నొసనన్. ౭

360

ఉ. భూసురులార ! పుత్రులను ♦ బొందుటకై విలపించుచున్న నా
కాసుతలాభసౌఖ్యము విచిత్రధతుల్యముగాఁ జెలంగె, నే
నీసమయంబునన్ మదిని ♦ నింపెనలారెడు కాంక్ష దీరఁగాఁ
జేసెద నశ్వమేధమును ♦ జత్తము తోడ్పడె దీనికెంతయున్. ౮

361

తే. శాస్త్రవృష్టవిధిం బూని ♦ సస్తతంతు
మౌనరుపం గోరెనన్ మాని ♦ తనయుఁ డైన
ఋశ్యశృంగుని సాహాయ్యఁగీతిఁ జేయు
నీక్రతుమహత్వమున నిష్టమేను గనుదు. ౯

362

క. అనిరాజు తనంతన చెప్పినమాట నసిష్ఠముఖులు ♦ పృథ్వీసురులె

- ల్లను మేలు మేలటంచును, ఘనముగ స్లాఘించి భూమిఁకాంతునితోడన్. ౧౦
 క. పలికిరి విభండకసుతా,దులు, విడువందగును వేగ ఁ తురగవరము, కా
 వలసిన ముఖసంభారం,బులు సిద్ధము సేయవలయుఁ ఁ బూనిక మెఱయన్. ౧౧
 ఆ. అమితవిక్రమములు ఁ నలరు నల్వగు కొడు
 కులను నీవు పశయఁగలవు నిజము
 నుతులకొఱకు నీకు ఁ నతుల ధార్మికబుద్ధి
 గూవిధమున నిష్ఠఁడెసఁగెఁ గాన. ౧౨ 365
- చ. అనుటయు, బ్రాహ్మణోక్తులకు ఁ హర్షము న్నొంది యమాత్యులం గనుం
 గొని శుభవర్ణసంతతిని ఁ గూడిన పల్కుల నిట్లు చెప్పె నీ
 ఘనమతు లాడినట్టులె ముఖక్రియకుం దగు వస్తుజాతమున్
 గొని యొకచోటఁ జేర్పఁదగు ఁ ఘోటకవర్యము నంపఁగాఁదగున్. ౧౩ 366
- తే. మఱియు ముఖ్యర్థిజులతోడ ఁ ముఖహయమును
 దానిఁ గాపాడఁగా నర్హులైన యట్టి
 సైన్యములతో విడుచునది ఁ సరయువనఁగఁ
 బ్రథితమా నది కుత్తరఁభాగమందు. ౧౪ 367
- క. క్రతుభూమిని నేర్పఱపుఁడు, క్రతువిఘ్ననివారణార్హు ఁ కర్తవ్యునే
 గతి శాస్త్రము చెప్పునొ యా,గతి సక్రమముగ నొనర్పఁగఁ దగుఁ జుండీ.
- చ. వినుఁడొకమాట యజ్ఞమిది ఁ విశ్రుత మిందు ననర్థదంబుగాఁ
 జనునపరాధమే గలుగఁ ఁ జాలకయుండునయేని యందఱున్
 జనపతు లిన్ముహాక్రతువు ఁ సంతసమొప్పుఁగఁజేయనర్హు లే
 యనఁ దగుఁ గాదె; యిన్ముఖనుఁహత్వ మెఱింగినబ్రహ్మరాక్షసుల్. ౧౬ 369
- తే. యజ్ఞకృత్యంబునందెద్దియైన రంధ్ర
 ముండునా యని వెనకుచు ఁ నుండువార
 లద్ది గల్గి యాయజ్ఞ కాఁర్యంబు సెడిన
 నపుడె తత్కర్త నాశంబునందుఁ జుండీ. ౧౭ 370
- చ. నిరతము యజ్ఞకృత్యముల ఁ నేర్పఱులై తగు మీరలెట్టుల
 ధ్వంసమిది శాస్త్రసమ్మతిని ఁ బాగుగఁ బూర్తిని గాంచునట్లుగా
 నరసి ప్రయత్నమున్ సల్పుఁ ఁ డంచు వచించిన మంత్రులెల్ల న
 న్నరపతిమాటల్ విని యొనర్తుము దేవర యాజ్ఞచొప్పునన్. ౧౮ 371
- క. అని పలికి రాజు మోవం,బును బొందఁగఁజేసి కార్యమును భూపతి చె
 ప్పినభంగి నొనర్చిరి వి,ప్రనికరమా ధర్మవిదునిఁ ఁ బార్థివవర్యున్. ౧౯ 372
- క. అనఘాత్మ ! వృద్ధికరవా,శ్యనికరమున నలరునట్లుఁగా నొనరిచి యా
 తని యనునుతిఁ గైకొని వచ్చిన యట్టులె పోయిరట్లు ఁ క్షీతిసురముఖ్యుల్.

క. అరుగంగ నుంత్రివరులకు, నరపతి సెలవిచ్చిపంపి ♦ నై జమహితసుం
దరహర్త్యము దేహద్యుతు, లరుదుగఁ గన్నట్టఁజొచ్చె ♦ నామోదమునన్.

పండ్రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౩-వ సర్గము.

అశ్వమేధయాగసంభారములఁ గూర్చుట.

చ. మరల నసంతమంతట సమంచితరీతని రాఁగ నొక్కవ
త్సరము గతించె వీర్యమునఁ జాలఁబ్రసిద్ధిని గన్న యన్తుహీ
నరుఁడు తురంగమేధమును ♦ భక్తి నొనర్పఁగఁ బూనె నాత్మజో
త్సరమును శాంతు నన్న, కుతుఁకంబు మనంబునఁ బొంగి పాఱఁగన్. ౧ 375

చ. తొలుదొలుతన్ వసిష్ఠునకుఁ ♦ దోరపుభక్తిని మ్రొక్కి న్యాయమొ
ప్ప లలితపూజలన్ సలిపి ♦ బ్రాహ్మణవర్య ! మునీంద్ర ! పుత్రకుల్
గలుగుట కేను జేసెడు మఖంబు యథాక్రమమొప్పు సాగి రా
జులఁదగునట్లు చేయుఁడని ♦ చెప్పి యడంకువమీఱ నిట్లనున్. ౨౪ 376

తే. క్రతువు నంగములెల్ల విఘ్నములపాలు
గాకయుండంగఁ జేయుఁడీ ♦ నాకు మీరు
ప్రియతరస్నిగ్ధులే కారె ? ♦ ప్రియతమ గురు
వులు గదా నాడు క్షేమంబె ♦ తలఁచువారు. 3౪ 377

క. మునివర ! నేజేయఁగఁ బూనిన యీమఖభారమెల్ల ♦ నీవె భరింపన్
గను దగుదు వనిన నీప్రార్థనమంతయుఁ దీర్చువాడఁ ♦ దప్పక భూపా! ౪౪ 378

చ. అని ద్విజనత్తముం డవల ♦ నధ్వరకృత్యముఁ దీర్ప వస్తువుల్
ఘనముగ సేకరింప మును ♦ త్కౌపతిచేత నియుక్తులై న స
జ్జనులను భూర్భిఠార్థికుల ♦ సర్వజనస్తుతిఁ గాంచి పెద్దలై
తనరెడు శిల్పకారకులఁ ♦ దక్షకులన్ భృతకవ్రజంబునున్. ౫౪ 379

తే. వాపికూపంబులను ద్రవ్వ ♦ వారి, గణకు
లను, మఱియుఁ జిత్రకారకులను, సమర్థ
తముల నట సర్తకుల శుచితను జెలంగి
నిఖిలధర్మంబులను విని ♦ నెగడు వారి. ౬ 380

తే. శాస్త్రముల నేర్చి వఱలెడు ♦ సత్పురుషులఁ
గాంచి వచియించె మీరెల్ల ♦ త్కౌతలపతి
యాజ్ఞ మఖకార్యముల నెల్ల ♦ నరసి నిర్వ
హింపవలయును బెక్కువేలిష్టకలను. ౮ 381

- సీ. సంగ్రహింపఁగఁ దగు ♦ సత్వరంబుగ రాజసదనముల్ వైభవ ♦ సహితములుగ
నాయామవి స్త్రుతు ♦ లమరంగఁ బెక్కుగుణములతోడఁగూడి ♦ సుమహితములు
గా నొసర్పఁడు శుభ ♦ కలితంబులై బహు భక్త్యాన్నపాన సం ♦ పదలు గలిగి
వర్జితపాదుల ♦ నలస, నేబాధలు పొందకుండెడు నట్లు ♦ సుందరముగఁ
- తే. బెక్కునూలు గృహములు ♦ ద్వీజులకొఱకుఁ
గట్టుఁ డట్టులె పురజన ♦ కాండమునకు
భక్త్యముల నొప్పి విఱివియై ♦ భవ్యపుష్ప
హారచందనముఖముల ♦ నమరి మఱియు. ౧౧ 382
- క. కోరినవస్తువులందు న, వారిగ నలరారునట్లు ♦ వసతుల నెల్లఁ
మీరలు నిర్మింపుఁడు మఱి, చాగుతరగృహంబులెల్ల ♦ జానపదులకుఁ. ౧౨
- తే. పెక్కు నిర్మించి వారలఁ ♦ బేర్కి గాంచి
విధియుతిని సత్కరించి యే ♦ విధమునను ని
రాకరింపక యన్నంబు ♦ రమణఁ బెట్ట
వలయు, నెల్లరు సత్కార ♦ ములను బొంది. ౧౩ 384
- చ. అలరుచు నుండఁగా వలయు ♦ నర్హులు సత్కృతి నొంద నందఱుఁ
బలుకులు వేయునేల ప్రియ ♦ భావముతోడ నె సత్కరింపఁగా
వలయును గాని మైత్రి గ్రుధ ♦ వారి కనజ్ఞ నొసర్పరాదు ని
ర్మలమగు నశ్వమేధమున ♦ మందమనీషులు గాక పూనికఁ. ౧౩ 385
- తే. కృత్యములఁ దీర్చువారల ♦ కెల్ల నట్లై
శిల్పినరులకు హెచ్చుగఁ ♦ జేయవలయుఁ
బూజలొగి ద్రవ్యమున నన్న ♦ మునను వారి
యంతరంబులఁ గాంచి యర్హుమగు విధిని. ౧౪ 386
- చ. ధనమున నన్నదానమునఁ ♦ దాను నిరంతరతృప్తిగాంతు, ప్రే
మను జెలువారు చిత్తము ♦ మంచిగ నన్నిసనుల్ యథాక్రమం
బున నెఱవేర్పఁగావలయుఁ ♦ బొందఁగ రాదు కొఱంత లేశఁబు
య్యనఁగడు జాగరూకులయి ♦ యామఖకార్యములం గనందగుఁ. ౧౫ 387
- చ. అనుచు నసిష్ఠమౌనినయఁ ♦ డాడిన పిమ్మట వారలాతనిం
గనుఁగొనవచ్చి శాస్త్రవిధి ♦ గాఁ దనకుండఁగ లోపలేశముం
గనఁబడకుండఁ జెప్పితిరి ♦ గాదె విధించినయట్లై చేయఁగా
మనమున నిశ్చయించితిమి ♦ మాపనులందుఁ గొఱంతరాదికన్. ౧౬ 388
- సీ. అవల సుమంతుని ♦ నచటికి రావించి సలికె నసిష్ఠుఁడీ ♦ యిలఁ జెలంగి
ధార్మికులై నట్టి ♦ ధాత్రీపతుల నెల్లఁ బిలిపింపు మట్టులె ♦ పృథ్వీ, నన్ని

భాగంబులందున్న ధాన్యమునకు వైశ్యశూద్రులఁ బిల్వఁబంపు మర్హ
సత్కారములతోడ ధాన్యమునఁ బెక్కువేలను; మిథిలాధినాథునిని సత్య

తే. విక్రముని శాస్త్రసంతతి ధాన్యములను
బాండ్లిని గాంచి మేటియై ధాన్యమువాని
శూరవశ్యుని జనకుని ధాన్యచరితుని

బిలువుమా యన్తుహాభాగుఁ ధాన్యము మీఱ. ౨౦

389

క. అతిశయ సత్కారంబుల, నతనిం బ్రయ మందఁజేసి ధాన్యముచు నీవే
మతిమంత ! పోయి ప్రార్థించి తగ్గఁ దోడ్పాటుచు రమ్మ ధాన్యమిచ్చితికి.

క. చిరకాలమిత్ర, మా జన, వరుడే దశరథున కౌటఁ ధాన్యము మునుపే
నరసరు నాతని ముందుగఁ, బరికిం దోడ్పాటుచు రమ్మ ధాన్యమిచ్చితికి.

క. హితమధురోక్తులె పలుకుచు, సతతము దశరథుని మిత్రఁసత్తముడగు భూ
పతిఁ గాశీపతి నతిన, తక్కువఁ దోడ్పాటుచు నీవే ధాన్యమిచ్చితికి. ౨౧

ఆ. మిగుల ధార్మికుండు ధాన్యములి వృద్ధులు
మన ధరాధిపతికి ధాన్యము యగుచు
దనరు కేకయాహ్వఁయనిఁ బుత్రయుతు నీవే
పోయి దోడి తెమ్ము ధాన్యమిచ్చితికి. ౨౨

393

సీ. అంగదేశేశు మహాభాగుఁ గీర్తిమంతుని మనరాజనఁయ్యనకు మిత్రు
బహుమానముల రోమపాదుని నలరించి యిటఁ దోడి తెమ్ము నీవేగి యతనిఁ
దూరుపుదిక్కునఁ ధాన్యము సౌవీర సౌరాష్ట్రరాజుల సింధురాజునట్లై
దక్షిణదిక్కునఁ ధాన్యము రాజులనందఱఁ బిలిపింపు ధాన్యము మనకు

తే. మిత్రులయి యున్నరాజులఁ ధాన్యమిత్ర
బాంధవాదియుతంబుగఁ ద్వరగఁ బిల్వఁ
బంపునునుచు వసిష్ఠుండు ధాన్యము, విని య
తండు వే దూతలం బంపఁనలఁచి యపుడు. ౨౩

394

క. ధరణీశులఁ దోడ్పాటుని సత్వరముగ రాఁ గుశలులగుచుఁ ధాన్యము దూతలం బం
పి రయమున మాని యానతిఁ, బరికించి సుమంత్రుడలరిపయనం బయ్యెన్.

తే. రాజనరులను దోడ్పాటుని ధాన్యము సూతుఁ
డరుగ సంతట మును మాని ధాన్యమునంది
యజ్ఞకృత్యంబు నెఱవేర్చు ధాన్యమునంది
యున్న శిల్పిప్రముఖులెల్ల ధాన్యము మెఱయ. ౨౪

396

క. పనులను దా గొనరింపఁగ, ననువుపడినవానిఁ దీర్చి ధాన్యమునికడకుం
జనుదెంచి నివేదించిరి, పనుల తెఱంగెల్ల, మాని ధాన్యమిచ్చితికి. ౨౫ 397

- చ. పరమమునంబు నొంది పనివాంఛను గాంచి వచించె నిట్టు, ల
 ధ్వరమున నెవ్వరేమడుగ ♦ వారికి దానిని లీలనే ననా
 దరమున నేని యీవల, దుదారమతిం దమి నియ్యనొ; ననా
 దరమున నీయఁగా నదియె ♦ దాతకు గీడొనరించి తీతెడున్. 398
- క. అనుమానము లేనని య,మ్ముని యాడెను; బివప రత్నములఁ బెక్కింటిం
 గొని కొన్నిదినములకు, రా,జనికర మేతెంచె నా దశరథునిఁ జూడన్. 399
- చ. క్షీతిపతిఁ జూచి పల్కెను వసిష్ఠుఁడు చాలఁ బ్రమోదమంది యు
 న్నతభవదీయశాసనమునన్ నరపుంగవ! వచ్చినారు భూ
 పతులు, యథార్హరీతి నృపవర్యుల నాదృతిసత్కరించితిన్
 గ్రతువునిమిత్తమా పరికరంబుల నెల్లను జెప్పినట్లుగన్. 400
- తే. భూధవా! హెచ్చరికతోడఁ ♦ బురుషులెల్ల
 సేకరించిరి చక్కఁగ ♦ సిద్ధపఱుపఁ
 బడియె నయ్యజ్ఞభూమి సర్వపరికరము
 లను బ్రవేశింపు మద్ది చెంతనెచెలంగు. 401
- తే. మనసుచే నిర్మితంబగు ♦ మాడ్కి నద్ది
 వెలయు రాజేంద్ర! చూడంగఁగలదె యనియె
 నవ్విధి నె ఋశ్యశృంగుండు ♦ ననియె నట్లు
 లిరువురును జెప్ప భూనాథుఁ ♦ డెలమి మిగుల. 402
- చ. తనరెడు పుత్రకాంక్ష మునితల్లజులెల్లను దోడరాఁగ శో
 భనతిథితారకల్ చెలఁగ ♦ వైభవమొప్ప మఖంబు చేయఁగాఁ
 జనియె నసిష్ఠముఖ్యులగు ♦ త్త్వాసురసత్తములెల్ల శాంతభ
 ర్త సనుసరించి పోయి మఖధామముఁ జేరి యథావిధిం దగన్. 403
- తే. శాస్త్రమున నెట్లు లధ్వరసరణి చెప్పఁ
 బడియెనో దానిలోన లవంబు దప్ప
 కశ్వమేధంబు నొనరింప ♦ నపుడు మొదలు
 పెట్టిరాఖండలాదులు ♦ ప్రీతినొంది. 404

పదమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౪-వ సర్గము.

— శశరథుం యశ్వమేధము చేయుట —

- చ. జనపతిముక్తవాజనుఖశాలకు వత్సరమొండు పూర్ణమై
 తనరినవచ్చె నాదశరథక్షితిపాలుని యశ్వమేధమున్
 గన నరుదై నయట్లు విధిగా సరయానదిసౌమ్యతీరమం
 దునఁ జెలువారఁ జొచ్చె ద్విజధూర్జటులెల్లను బూన్కిమీఱఁగన్. ౧ 405

ఆ. ఋశ్యశృంగు ముందు ♦ నిడుకొని పరిశుద్ధ, బుద్ధియైన రాజపుంగవుని ను
ఖంబునకును దగినకర్తమ్ము నొనరించి; రంత వేససార ♦ మంత యెఱిగి. ౨

సీ. యాజకులగు విప్రులపుడు యథా వేదముగ యథామిమాంసముగను గల్ప
సూత్రానుసారిగ ♦ శుభతమరీతిగ నర్తిల్లు విధిని బ్రహ్మర్షిచుట్టె
యుపసదంబనుపేర ♦ నొప్పు నిష్ఠి నొనర్చి యుపదేశ శాస్త్రాక్తి ♦ నొగి నధికము
గాఁగఁ బ్రాప్తించెడు ♦ కర్తమ్ముల నొనర్చి రించు కేనియు విధిమించకుండఁ

తే. బిదప మునివరులందఱు ♦ ముదము నంది
కర్తదేవతలను భక్తి ♦ గదురఁ బూజ్య
భంగిఁ బూజించి ప్రాతస్సవనముఖములఁ
గర్తముల నాచరించిరి ♦ క్రమముమెఱయ. ౩

407

క. శతమఘుని హవిర్భాగ, న్ముతులితవిధి మీఱ నిచ్చి ♦ రనఘంబగుచున్
క్షీతివెలయు సోమలతనున్, స్తుతిశస్త్రకదంబములను ♦ స్తుతియించి రొగిన్.

సీ. సవిధి మాధ్యందిననవనంబు నడిపించి రవల మహాత్ముడై ♦ నట్టిరాజ
వరునిమిత్రము శాస్త్రసద్ధతుల నెఱింగి వరుసఁ నృతీయననముఁ జేసి
రంస మంత్రకముగ ♦ నగ్నివేల్చినయది వేల్చి దప్పినయది ♦ వెదకినఁ గనఁ
బడకుండె నంతయుఁ ♦ బ్రత్యూహములులేక మంత్రయుక్తంబుగనుమతఁ జేసి

తే. రాదినంబులఁ దప్పిగొన్నట్టివాఁడు
గాని యాకలి గొనువాఁడు ♦ గాని చూడఁ
బడకయుండెను శతశిష్యవరులు లేని
పండితుం డొక్కఁడును. గానఁబడఁడు ధ్రువము. ౪

409

చ. క్షీతిదివిజుల్ తదర్హమగు ♦ సేవనొనరెడి శూద్రముఖ్యుల
క్రతువున దాపసుల్ యతులుఁ ♦ గామిను లర్భకు లట్లె వ్యాధిబా
ధితులును వృద్ధులున్ సతము ♦ తేకున మీఱ భుజించి రైన న
ప్రతిరుచిగల్గి యుంటఁ గనఁరాకుగదా పరితృప్తి వారికిన్. ౧౧

410

క. పెట్టుఁడు పెట్టుం డన్నము, కట్టను గప్పుకొన వేడఁగా బహుశతఁ జూ
పట్టు నసనముల నిండీ, పట్టుననని రాజవరుఁడు ♦ పరనుప్రీతిన్. ౧౧౫

411

క. పురికొలిపినఁ దత్సేవకు, లరుదుగ నీయుదురు బహువిధాదరముల న
ధ్వరమున శాస్త్రము రీతి గుచిరముగ నొనరింపఁ బడిన ♦ సిద్ధోదనముల్. ౧౧౫

తే. పర్వతంబులఁ బోలి యన్వహము వెలసె
వివిధదేశంబునందుండి ♦ వేడ్కఁ జూడ
వచ్చినట్టి ప్రీపురుషు లవాఁరి గాఁగ
నన్నపానంబులను దృఢు ♦ లైరి మిగుల. ౧౪

413

తే. అన్నముపచార సంయుక్తమై యొసంగఁ
బడియె సుస్వాదువుగ నది ♦ వఱలె నౌర !

తృప్తిగాంచితి మేము క్షీతిపతివర్య !

భద్రమగుఁగాక నీకని ♦ బ్రహ్మాణు లొగి. ౧౫

414

చ. పలుకుచు నుండఁగా వినియె ♦ భానుకులాభరణంబు రాజు, వి
ప్రులకు సుభూషితాంగులగు ♦ పూరుషులెందఱొ భక్త్యభోజ్యముల్
పలుమఱుఁ బెట్టుచుండి రట ♦ భవ్యరుచిం దగు రత్నకుండలం
బులఁ జెలువారు కొందఱల ♦ భూసురవద్యులఁ గొల్చి రెంతయున్. ౧౬ 415

చ. మతివిభవంబు గల్గి స్ఫుటమంజుల వాక్కుల నొప్పు ఋత్విజుల్
క్రతువునఁ గొన్ని వేళలఁ బరస్పరమున్ జయమంద, యుక్తి వా
దతతులఁ జేయుచుండిరి యథావిధి యజ్ఞమునందు నిత్యమున్
క్షీతినుదు లర్హకృత్యములఁ ♦ జేసిరి వృద్ధుల యాజ్ఞచొప్పునన్. ౧౭ 416

తే. నేర్పుగలిగిన నద్విజుల్ ♦ నిత్యమిట్లు, సర్వకర్తముల నొనర్ప ♦ జన్నమందు
నలరు విప్రులలోన పడంగములను, దెలియకున్నట్టి విప్రుండఁగలుగఁడయ్యె.

క. ఒకఁడేని బ్రహ్మచర్యాదికముల నొనరింపకున్న ♦ దీనుఁడు గలుగం
డకలంక శాస్త్రముల నెఱుఁగకయున్న జడుండు చూడఁగా రాడయ్యెన్.

సీ. ధరణిపతీంద్రు సదస్యులలో వాద

కుశలుఁడు గానట్టి ♦ క్షోణీనురుఁడు

గలుగఁడొక్కండై నఁ ♦ గాని యూపస్తంభ

ముల నిల్పఁదగు కాలము చను దేర

బిల్వసృక్షంబులఁ ♦ బ్రియమాఱఁ జేసిన

యూపంబు లాఱు నా యూపములకుఁ

జెంతఁ జండ్రవి యాఱు ♦ వింతగ మోదుగు

యూపంబు లాఱు నట్లొప్పు మెఱయు

తే. విరిగి యనువేరఁ బరఁగెడు ♦ వృక్షశాఖఁ

దెచ్చిచేసిన దొక్కటి ♦ దేవదారు

యూపములు రెండు నిలిపి రయ్యాపములకు

నంతరము రెండు బారల ♦ యంతనలయు. ౨౦ 419

తే. సమత రెండేసి బారల ♦ చాచి గాని

రెండు చేతుల యూపంబు ♦ లుండుచోటు

లందుకొనఁ జాలనట్టి ♦ యభ్యంతరములు

గలిగి యున్నట్లు వానిని ♦ నిలిపి రపుడు. ౨౧ 420

మ. క్రతుశాస్త్రంబులఁ దత్ప్రియోగముల దక్షత్వంబునం బొల్చి య
ప్రతిమానంబగు బుద్ధిచేవెలయు నధ్వర్యు, ప్రభృత్యుత్తముల్

గ్రతుశోభార్థము యూపజాలము సువర్ణప్రాచితంబై తగన్
జతనం బొప్పంగఁ జేసి నిల్పి రది యజ్ఞత్వాస్థలిన్ రాజలెన్. ౨౨

421

చ. ఇరువదియొక్కయూపముల ♦ వెన్నంగ నున్నతి వేలువేలుగా
నిరువదియొక్కమూరలుగ ♦ నేర్పటుపం బడియుండె నవ్వియున్
వరుస నొకొక్కభవ్యమగు ♦ వస్త్రమునన్ సమలంకృతంబులై
సరికొలతం జెలంగి బిలసంగతదోషగణోఘ్నితంబులై. ౨౩

422

తే. ఎనిమిదంచులతో నొప్పి ♦ నునుపుగలిగి
నట్టి యాకృతులం దగి ♦ యాగమోక్ష
విధిని శిల్పులచేత స్థాపింపఁబడియె
మఱియు నాభవ్యతమ యూపమండలంబు. ౨౪

423

క. పరిమళసుమచందనములఁ, బరితస్సమలంకృతమయి ♦ వసనావృతమై
సురపథమున దీప్తులచేఁ, బరఁగెడు సప్తర్షులట్ల ♦ భాసిలుచుండెన్.

424

తే. యజ్ఞకృత్యంబునన్ నేర్పు ♦ లలర వెలయు
బ్రాహ్మణులు, శాస్త్రచోదితపథము నరసి
యై కపరిమితి నిష్టకలోప్పఁ గూర్చి
యగ్నివేదిక గట్టి రాఁరార యనంగ. ౨౬

425

సీ. * నేర్పటులొ మేదినీచతి యాజకుల్ శాస్త్రోక్తరీతి నాస్థానముచు ద
గంగ నిర్మింపంగ ♦ గడుడాకృతిని మీఱి కనకపక్షంబులఁ ♦ గ్రాలి యాటు
ప్రస్తారములకన్న ♦ భావింపఁ ద్రిగుణమై యష్టాదశాత్మకమై చెలంగె
జననాథుఁడతఁడు వాజసనేయశాఖకుఁ జేరియుండుట నట్లుచేయఁబడియె
నవానియందు శాస్త్రానుసారంబుగ నాయాయి దివిజుల ♦ కర్తములగు

తే. పశువులు భుజంగమమ్ములుఁ ♦ బక్షులును ని
యై క్తములయి కనుంగొన ♦ నొప్పియుండె
వానివధియించు తఱిరాఁగ ♦ వాజమేధ
మునకుగా విధి నిర్ణయించిన హయంబు. ౨౮

426

* సచిత్యో రాజసింహస్య సంచితః కుశలై ర్ద్విజైః, గరుశో మక్తవత్తో జై త్రగుశోఽష్టాదశాత్మకః. ౨౭. అని మూలము. “జననాథుఁడతఁడు వాజసనేయశాఖకుఁ జేరియుండుట నట్లు చేయఁబడియె” నన్ననది వ్యాఖ్య ననుసరించి తెనిగింపఁబడినది. దశరథుని వేదశాఖయేది? అని ప్రశ్నము రాఁగాఁ బలువురు పలువిధములఁ దోచినట్లు పలుకుచుందురు. ఆసందేహము తీర్చునెంచి వ్యాఖ్యకర్త “తదిదం వాజసనేయశాఖావలంబనం ద్యోతయితు మష్టాదశాత్మకత్వోక్తిః” అని వ్రాసెను. అష్టాదశప్రస్తారములు గలదిగా ననుటచే వాజసనేయుడే పదునెనిమిది శాఖలని నియమము కాబట్టి యీరీతిఁ జెప్పఁబడియె.

- క. జలచరములు మఱి గ్రామ్యం, బులు యాజకవితతిచేతఁ ♦ బోల వధింపన్
నలసినవి యన్ని నిశ్చితములు నయ్యెన్, యజ్ఞకర్త♦మున ననువుతగన్. ౨౯
- ఉ. అ త్తటి యూపసంఘముల♦యందు నిబద్ధము లయ్యె జంతువుల్
ఉత్తమయజ్ఞ కార్యమున ♦ కొప్పినయట్లవి మూఁడునూలు
శోవ్తతురత్నమానృపుని ♦ దొప్పెఁ గనుంగొన నట్లు వింతయై
చిత్తము పొంగ; నానృపుని ♦ జ్యేష్ఠసతీమణి వేడ్క పెంపునన్. 3౦౪ 428
- చ. తురగము దానిఁ జుట్టి తన♦తోడను దక్కినరాజపత్నులా
దరమున రాఁగ వారల ము♦దంబునఁ గూడి నువర్ణ సూచికల్
గరమునమూఁడనుర్చి హయ♦కాంతుని జీలిచె నంతనామె ను
స్థిరమగు బుద్ధిధర్మఫల♦సిద్ధిని గోరి హయోత్తమంబుతోన్. 3౧౪ 429
- తే. విక్రదినము వసించె న♦య్యుర్విపతియు
*దక్షిణనొసంగ హోతయ♦ధ్వర్యుఁ డవల
నట్లై యద్ధాత బ్రహ్మాయు ♦ నధిపు నగ్ర
పత్నిఁ బరివృత్తిఁ, గొనిరి వా♦వాత నెలమి. 3౨౪ 430
- తే. మఱియుఁ బాలాకలినియను ♦ మహిళవీరి
నల్వరను హస్తములచేత ♦ నాధులు వలె;
నంత యాజకులర్థంబు ♦ లధిపువలనఁ
గైకొనుచు వారినిచ్చిరి ♦ కడురయమున. 33 431
- సీ. విజితేంద్రియండయి ♦ వెలసి ప్రయోగచాతుర్యము నర్ణవమై♦తోఁప నలరు
నధ్వర్యుఁ డప్పుక♦య్యశ్వము క్రొవ్వును గైకొని శాస్త్రమా♦ర్గమునఁ బూని
వండె నంతటి భూమి♦వగుఁ డాత్మసాపముల్ నాశమొందింపఁగ♦న్యాయయుక్త
మగునట్టి చొప్పున ♦ నాహోమకాలంబు తప్పకయుండంగఁ ♦ నద్వప దగు
- తే. ధూమవాసనఁ బ్రియభక్తి♦తోడ నాసి
కములు సఫలత నొందుచుఁ ♦ గ్రాబఁ గ్రోలె
మంత్రముల నేర్చియున్న బ్రా♦హ్మణులు యాజ
కులు పదార్థులు శాస్త్రంబు ♦ పలికినట్లు. 3౫౪ 432
- క. తురగాంగంబులు వై శావనరునందన్నింటి వేల్చి ♦ నైజంబగు నా
పరమక్రియ నెఱవేర్చిరి, తరయజ్ఞంబుల హవిస్సు ♦ తగ సంస్కృతమౌ. 3౬౪

* రాజు మున్ను కామించి పిదప నుపేక్షించినది పరిపూర్తి యనంబడు. రాజుంచుకొన్నవేశ్య వావాత రాజునకుఁ బాత్రయిచ్చునది పాలాకలి. ఈనలువురను హోతకు, అధ్వర్యువునకు, ఉద్ధాతకు, బ్రహ్మకు వరుసగా రాజు దక్షిణగా నీడగినది. ఆయుర్విజులు రాజువలన నాస్తిలకుఁ బ్రతినిధిగా ద్రవ్యమును గ్రహించి వారల మరల నీవలయు. “వశ్చ త్ప్రతినిధిద్రవ్యదానేన నిపత్యైరన్” అని సూత్రము.

- తే. జువ్వకొన్నులయందు నీశుభతరాశ్వ
మేధమున నన్ననో వప ధ మిగులశ్రేష్ఠ
మైన ప్రబ్బలి చాఁపయందాగమోక్త
ముగను సంస్కారముం జేయఁగియె యుండు. 32 434
- సీ. కల్పసూత్రములను ధృతుసురవాక్యంబులను హయమేధాఖ్య ధ మనువదింపఁ
బడియెను ద్రిదిననవనమని, యందాద్యదినము, చతుష్టోమమనియు నవల
దైవతీయదివస, ముక్త్యంబని మూడవదిన మతిరాత్రాఖ్యమనుచు నందు
నితరయాగములు విహితములు చేయంగనని యన్యశాస్త్రంబులనువదించు
- తే. చుండుఁ గావున భూపాలుఁ ధ డుద్యమమున
వానిఁ బెక్కింటిఁ జేసె నవాని పేరు
లలరుఁ బూజ్యంబులై మహాఫలదములయి
గాన వాని నొనర్చె నాత్మావిభుండు. 34 435
- సీ. అవి జ్యోతిష్టోమ మనియు, నాయుర్యాగ, మతిరాత్ర, మభిజిత్తు నల్లె విశ్వ
జిత్తు నప్తోర్యామ ధ ముత్తమోత్తమమయి తనరు మహాక్రతువనియు నలరు
నం దతిరాత్రమ్ము ధ నగు ద్వీరావృత్తులు సేయ నవ్వధి, శాస్త్రసిద్ధమయ్యె
నవి నాలవదినమాదిగాఁ గ్రమమునఁ జేయంగఁ బడియె నాక్షితిపతీంద్రుఁ
- తే. డీవిఁ బ్రఖ్యాతి నంది యాఁయిలఁ జెలంగు
నట్టి యిత్వోకుకులమును ధ నలరఁజేయు
వాఁడు గావున హోతకుఁ ధ బ్రాక్తటమున
నెనఁగు దేశము భక్తిమై ధ నొనఁగెఁ బ్రీతి. ౪౦ 436
- క. ఘనుఁ డయి తగు నధ్వర్యునకును సశ్చిమదిక్కు, బ్రహ్మకును దక్షిణది
క్కును నుత్తర ముద్ధాతకు, మనమార నొసంగె శాస్త్రమార్గముఁ గనుచున్.
- చ. వనజజుఁ డశ్వమేధమఖివర్యము నందిటు దక్షిణన్ ముదం
బున నొసంగె విధించె మునుపూరుషవర్యుఁడు రాజు న్యాయరీ
తిని గ్రతువున్ ముగించి తమి ధ దీఱఁగ భూతలమెల్ల, వారికిన్
గొనుఁడని ధారపోయ నఘకూటవిదూరుని గాంచి ఋత్విజుల్. ౪3 438
- ఉ. మానవనాథ ! నీవె ట్టితిమండలమెల్లను బ్రోవు సర్వతం
బూనినవాడ వొక్కడవె ధ భూమియిదేటికొ మాకుఁ జెప్పుమా
దీని భరించి పాలనముఁ ధ దృష్టిగఁ జేయఁగ నేరమేల యం
చూని వచింతువేమొ విను ధ మొయ్యన మాదగు కృత్యమంతయున్. ౪౪ 439
- చ. శ్రుతులఁ బఠించు నాదృతియ మాధము మాకెపుడట్టులౌటనో
క్షీతివర ! దీనిఁగై కొనుము ధ త్తము రంజిల దీనిమాటుగాఁ
బ్రతికృతి మూల్యమిస్తుది ధ స్వల్పమె యైనను దృష్టిగాంతు మ

ప్రతియగు రత్నమైనను సునర్ణమయైనను గోవులై ననున్. ౪౩

440

తే. నుటియు నేవస్తునిప్పుడో ♦ మానవేశ !

సిద్ధముగనుండునో నీదు ♦ చెంతదాని

నొనఁగుమా నిష్కలంబు మాకుర్విఁ గొనుట

నలననని ఋత్విజులు తగఁ ♦ బలుకుటయును. ౪౪

441

చ. అనఘులు వేరపారగులు ♦ నైన ద్విజోత్తము లిట్లు సర్కుఁగా

విని దశలక్ష గోవులను ♦ వేడుకతోఁ బదికొట్ల హేమమున్

గనకచతుర్థణంబగుచుఁ ♦ గ్రాలెడువెండిని భూసురాళికిన్

జనపతి యిచ్చె ఋత్విజులు ♦ సర్వధనంబును జేర్చి యొక్కచోన్. ౪౫ 442

ఆ. ఋశ్యశృంగునకును ♦ నెల్ల ధీనుంతుల, యందు మేటియైన ♦ యశ్వసిష్ఠ

మునికి నొనఁగి భాగమును బంచియిండని, పలికిరంత శాస్త్రవృద్ధి నొగి.

క. మునులికువుడు వారలకును, ధనము విభాగించి యిచ్చుఁదగఁ గొని మోవం

బునఁ బొదలి శృష్టిఁ గాంచితి, మని పలికిరి, పిదప తేడఁ ♦ హర్షముమీఱన్.

చ. శ్రుతువును జూతవచ్చిన ధరాసుర వశ్యులకెల్లఁ నృప్తి స

మృతినగ నేరఁతుటిగల ♦ నుంజులహేమము గోటినంఖ్యగా

జననము మీఱ నిచ్చె నొక ♦ త్కాసురుఁ డెంతయు నిన్సుష్టఁడై నుహి

పతికరకంకణం బడుగ ♦ భానుకులాభరణంబు ప్రీతితోన్. ౪౬ 445

చ. కరమున వెల్లుచున్న మణికంకణ మిచ్చె ననంతరంబ యా

ధరణిసురోత్తముల్ సకలదానములం బరితృప్తినొంద భూ

సుదులను బ్రేమతోఁ గనెడు ♦ సూర్యకులాంబుధి శీతభానుఁ డి

బృరమగు హర్షయోగమున ♦ బొల్పెసలారెడు చూపుచొప్పునన్. ౪౭ 446

క. వారలకభివందన మిడ, భూరమణుఁ డుదాదుఁ డెల్లఁ ♦ పూజ్యుఁడు త్రిజగ

ద్వీసుండిల బండి నను, స్కారము లొనరింపఁ న్నీతి ♦ గడలుకొనంగన్. ౪౮

క. శ్రుతులెల్లఁ బలికినట్లుగ, సతనికి భూసురవరేణ్యు ♦ లాశీర్వచన

ప్రతీతి యొసంగిరి యాభూ, పతి నారి యమోఘ వచనభంగి కలరుచున్.

క. సరనాథులకై నను దు, మ్మరమును బుత్రులను బొందఁగా బంధకమై

పరఁగెడి పాపమ్ముల వే, హరించునది యుత్తమంబు ♦ సగు సద్వరమున్. ౪౯

తే. మటియుఁ దనయమూలంబున ♦ నుహితమైన

స్వర్గము లభింపఁ జేయంగఁ ♦ జాలునదియను

సనుపమానంబు సగుసత్త్వ ♦ యశ్వమేధ

మాతఁ డొనరిచి సంప్రీతి ♦ నలరి యంత. ౫౦

450

క. సరివిభుఁడు ఋశ్యశృంగునిఁ, బరికించి పచిం నాదువంశము వృద్ధిం

బొరసెడు కృత్యము నీవ యొ, నరుపఁగ నర్హుఁడవు మానినాథ! సుశీలా! ౫౬
 చ. అనవుడు నాద్విజప్రవరుఁ డట్లె యొనర్చెన రాజచంద్రమా
 తనయులు నల్లు రన్వయ, ముదారయశంబును పృథ్విఁ జెంద నీ
 కనయముఁ దృప్తిఁ గూర్పఁ గల యట్టిమహామతు లుద్భవించువా
 రనియె (మనోహరంబయిన యప్పులుకుల్ విని రాజు హృష్టుఁడై. ౫౭౪452
 క. వినయమున మ్రొక్కి యింతని, యనరాని ముదంబు నొందెనంత మహాత్ముం
 డనఘుఁడు సగు నమ్మానియు, మనుజాధిపుతోడఁ బల్కె యమరలం బ్రీతిన్.)

పదునాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౫-వ సర్గము.

ఘోష దేవతలు బ్రహ్మతో సంభాషించుట. ఘోష

చ. తనయుల నల్వరం గనుదు యత్సక నీవనుచుం బ్రతిజ్ఞ చే
 సిన పిదపన్ విభండకుని యిన్నికుమారుఁ డతీంద్రియాన్ధముల్
 గనుఁగొనువాఁ డధర్వము, నఖండముగాఁగ నెఱుంగునట్టివాఁ
 డనునయమొప్పు సుంత మది యధానముచేసి తనర్థవేత్త యై. ౧ 453

చ. మనుజవరేణ్యుఁ గాంచి బహుమానము మీఱి వచించె. నిట్లు స
 త్తనయులు నీకుఁ గల్గుటకు యధానినాయక! యాగమొండు పు
 త్రనికర లాభహేతువయి యరాజులుచుండును దాని నిప్పుడే
 నొనరుతు శాస్త్రయక్తమయి యొప్పువిధానమునన్ ముదంబునన్. ౨ 454

తే. వినుమధర్వశిరస్సున యెలయు మంత్ర
 ములను సంసిద్ధమయి యది యపొలుచు ననుచుఁ
 బలికి సుతలబ్ధి హేతువై యరఁగు దాని
 విధియుతంబుగ నగ్నిని యేల్పె నతఁడు. 3 455

మ. వరతేజంబునఁ బొల్చు మాని యొనరింపం బూని వేల్వంగ న
 ధర్వరమం దిచ్చెడు నంశముల్ గొనఁగ సిద్ధస్తోమగంధర్వని
 ర్జరులున్ బ్రహ్మమునుల్ విరించియును శాస్త్రప్రక్రమం బొప్ప వ
 చ్చి రహిం గూడిరి సత్సభాన్ధలమునం యేతోముదం బొప్పఁగన్. ౪ 456

క. ఒరుల కగోచరులై నిర్జరు లివ్విధి వరుసగాఁగ నభఁ గూడి యజున్
 బరు లోకకర్త గని పల్కిరి ఘనతర వాక్యమొండు యేల్వోడ్పులతోన్. ౫

మ. వినవయ్యా, భగవంత! రావణుఁడనం యేరొందు క్రవ్యాదుఁ డే
 చెను మన్ముండఁ డవత్ప్రసాదముననే సిద్ధించె వీర్యంబు నా

తనికిఁ, వానిని నొంపఁజాల మిఁక సత్యం బిద్ది; ప్రీతుండవై
మును పవానిక నీవె యిచ్చితి వరంబుల్ దేవదేవా! ప్రభూ! ౬౪ 458

తే. నీదుసరముల నెల్ల మున్నించి మేము
వాఁ డొనర్చెడి బాధల ధనున సై చు
చున్నవారము మాచేత ధ యుద్ధమందుఁ
బడఁడు నీవర మట్టిదై ధ నఱలుచుంట. ౭ 459

చ. ఖిలమతిగ్నైన, వాఁడు త్రిజగంబుల భీతిలఁ జేయుచున్నవాఁ
డలరుచు సన్నుతిం గనిన ధ యట్టి మహోన్నత లోకసాలురన్
జలముమెయిన్ విరోధులుగ ధ సాధ్వసహీనతఁ జూచు వాఁడు స్వ
ర్గలలితరాజ్యమేలు సురధరాజునె తానిరసించు వాఁడొగిన్. 460

చ. సురపతిస్థానవిచ్యుతుని ధ శూరతఁ జేయఁగఁ జూచుచున్నవాఁ
డరయుము నీవరంబులనె ధ యాతఁడు దేహమెఱుంగ కల్లభూ
సురముని యక్షరాహుముఖశూరమహాసురులం బ్రతాపవి
స్ఫురణము పొంగ మార్కొ నెడుశూరులు లేమిఁ గలంచెడుం గటా. ౯ 461

తే. మఱియు గంధర్వపుంగవఁడలముల
నొంచుచున్నాఁడు శ్రీహర్ష ధ మురుధరాధ
రంబులఁ జరించువేళ నాఁరాక్షసునకు
నోడి కడు నెండ గాయక ధ యుండు రవియు. ౧౪ 462

ఉ. వేడుకమీఱ రావణుండు ధ భీరువులం దమి మీఱుచుండఁగాఁ
గూడి విహార మెంతయును ధ గోరిక నల్పెడు వేళ వీచినన్
బోఁడిమిఁ గూర్చుచున్నసుమధుల్ క్షీతిరాలునొ యేమొ యంచుఁ దన్
గూడిన భీతి వాయునటఁ ధ గుందుచు నూరకయుండుఁ బ్రక్కనన్. ౧౫ 463

క. చలదూర్తిమాలియై తగు, జలనిధి రావణునిఁ గాంచి ధ చలన ముడిగి ని
శ్చలుండగు; ఘోరాకృతితోఁ, జెలఁగి గనన్ రాని యతనిఁచే మాకెపుడున్.

ఉ. భీతి జనించె నెక్కుడుగ ధ వీరుని నాతని రూపుమాపఁగాఁ
నీతఱి నేయుపాయ, మమధేష్టుముఁ దీర్పఁగఁ జాలియుండునో
భీతశరణ్య! దానిఁగని ధ వేగమ వానివధింపఁ జెప్పునూ
ప్రీతుల మూదు మంచన విరించి సురాపళి దీనభాషున్. ౧౧ 465

చ. విని మది నూహచేసి సురబృందములం గని పల్కె నక్కటా
దనుజుని నాదురాత్మకుని ధ దారుణగూపునిఁ జంపునట్టి యో
జన యిదె నాకుఁ దోచె సురసత్తములార! వచింతు దానినిన్
మును పతఁ డాశరామరసఽమూహముచే మఱి యక్షపంక్తిచేన్. ౧౨ 466

- క. దానవగంధర్వులచే, నే నిహతుడఁ గాక యుండ నిష్క్రావరమం
చూని, ననుం బ్రార్థించెను, గాని మ్మట్లనుచు నంటిఁ ♦ గా ప్రీతిమెయిన్. ౧౩
- క. వరమడుగు నవసరమ్మునఁ, బరిభవమగుఁ దనకటంచుఁ ♦ బలుకఁడు రక్షో
వరుఁ డతఁడు నరులఁ గావున, నరులే మృతికరులు దివిజఁనాయకులారా ! ౧౪
- క. నరులన్ మానిన వాని నొ, కరుఁ డితరుఁడు చంపలేఁడు ♦ గా, యని కరుణా
కరుఁ డాడిన ప్రియవచనం, బరుదుగ విని దేవమునులు ♦ హర్షము వొంగన్.
- చ. దనుజునిచావు నిశ్చయము ♦ తప్ప దిఁకంచుఁ దలంచుచుండఁగా
మనమున దేవవాంఛితము ♦ మాధవుఁ డెంచి సుగాళిరక్షసే
యనుసమయంబు వచ్చుటకు ♦ నాత్మముదంబును బొంది కాంతిపెం
పున నసమానరూపమునఁ ♦ బొల్చిసమస్తము నందుఁ దానయై. ౧౫ 470
- క. సురమాని రక్షణోచిత, పరికరముల శంఖచక్రఁపటుగదలఁ దగన్
గరములఁ దాలిచి పీతాం,బరమును ధరియించి లోకఁపతి యాసభకున్. ౧౬
- క. అరుదెంచి యచట నుండిన, సరసిజసంభవునితోడ ♦ స్వాంతమ్మున ని
ర్జరరక్షణంబు సేయఁగఁ, బరిపరివిధములఁ దలంచి ♦ వసియించెఁ దమిన్. ౧౭ 471

—ఁఁఁఁ దేవతలు భగవంతునితో రావణుని క్రూరకృత్యములను జెప్పట. —ఁఁఁఁ

- చ. అసురులఁ గీటడంచి తముఁనాదృతిఁ గావఁ దలంచుచున్నయా
బిసరుహలోచనుం ద్రిదశఁబృందనరున్ స్తుతియించి మ్రొక్కి దే
వ ! సరసిజాస్య ! లోకహితఁవాంఛలఁ బూనిన మేము నిన్ను లో
కసమితిఁ గావ వేడెదము ♦ కార్యమదేమన నాలకింపుమా. ౧౮ 473
- సీ. సకలధర్మజ్ఞుడై ♦ సమధిక దాతృత్వగుణముల నలరారి ♦ ప్రణుతిఁ గాంచి
మునివర్యసమతేజఁమునఁ దేజరిల్లుచు నయ్యయోధ్యకుఁ బ్రభుఁవై యెసంగి
దశరథుఁడనుపేరఁ ♦ దనకు రాజుసకు ప్రీ శ్రీకీర్తులనుపేరఁ ♦ జెల్వుఁ గాంచు
దక్షకన్యకలతోఁ ♦ దలఁచ సామ్యముఁ జెప్పఁ జాలినమావుగు ♦ సాధ్వీలొప్పు
- తే. వారలవ్వారలందు నో ♦ వారిజాక్ష !
*నినుఁ జతుర్భాగములుచేసి ♦ నీవె రావ
ణుని దదాత్మజ గంధర్వులను లవణునిఁ
బొలియఁ జేయఁగఁ బుత్రత్వఁమును వహింపు. ౧౯ 474

- క. వనజాక్ష ! యాజిసతులకుఁ, దనయుడవై పుట్టి మనుజుఁతం బొంది, బలం
బున వీర్యాదుల నసమతఁ, దనరి సురావధ్యుఁడగుచు ♦ దర్పము మెఱయన్.

* నినుఁ జతుర్భాగములు చేసి ♦ నీవె.....అనుచోట మూ. 'విష్ణోపుత్రత్వ మాగచ్ఛ కృత్వా
త్తానం చతుర్విధమ్.' చాతుర్విధ్యవిధానం రావణేంద్రజిల్లవణగంధర్వవధాదీనాం ప్రత్యేకం దేవ
కార్యాణాం సంభవాత్. అనువ్యాఖ్య ననుసరించి తెనిగింపఁబడినది.

ఆ. అఖిలలోకవైరి ♦ యయి యున్న రావణు, సమరమున వధింపు ♦ చక్రహస్త !
వీర్యగర్వమున నె ♦ వెలసి మూర్ఘుండగు, పంక్తికంఠదనుజఃపతి చెలంగి. ౨౦

క. మునివరులను గంధర్వుల, దనుజారుల సిద్ధగణము ♦ దా బాధింపం
గనుఁగొనుచు సనుభవించుచు, వనజోదర ! యిట్టులున్న వారము దేవా !

తే. మునిస రేణ్యుల సంవనఃసమునందు

విహరణము నల్ప గంధర్వుఁ విబుధవనిత

లను మహాక్రూరుఁడై, బాధలను గలంచె

గాదె, యాతనిఁ జంపుట ♦ కార్యమభవ ! ౨౨౪

478

సీ. మురులును గంధర్వులును సిద్ధచతులు మేమును నీచెంత ♦ కోసమహాత్మ !

వచ్చి నీశరణంబు ♦ జొచ్చితిమో దేవ ! పరవిదారణ నీవె ♦ పరమగతి; ది

విజులగు మాకెల్ల ♦ ద్రిజగంబులకు దేవగులకుఁ బగతురై ♦ నటలు క్రూర

కర్ముల వధియింపఁ ♦ గా నరలోకంబు నందవతారంబు ♦ నొంపఁ గోర్కి

ఆ. సంవవయ్య ! యచుచు ♦ సమరులు ప్రార్థింప

దేవపుంగవుండు ♦ దేవపతియు

నైన విష్ణుమూర్తి ♦ యఖిల లోకసమస్కృ

తుండు విరించి ముఖులఁ ♦ గడప దయఁగని. ౨౨౫

479

క. తనుశరణుఁ జొచ్చి రావణుఁ, దునునుఁగఁ బ్రార్థించుచున్న ♦ దోషాచరవై

రి నికాయముతోఁ బల్కెను, వనజాత్ముండు దివిజులార ! ♦ భయము వదలుఁడి.

తే. ట్టేమమగు మీకు నే నిక ♦ భూమి సవత

రించి క్రూరు దురాత్ముఁ బ్రపంచనాశ

కరుని దేవమునీంద్ర భీకరుని రావ

ణుని రణంబున మీహితమును దలంచి. ౨౨౬

481

చ. తనయులతోడ బాంధవవిఠానముతోడను జ్ఞానమిత్రపౌ

త్రనికర మంత్రి ముఖ్యసముదాయముతోడ వధించినై చి మే

దిని బదునొక్కవేల్ సనులు ♦ దివ్యగతిఁ, వసియింతు ధర్మవ

ర్ధనమును జేయ నీక్షితిని ♦ రక్షణసేయుచు నీజగంబునఁ. ౨౨౭

482

తే. అనుచు సర్వాత్మశేషియై ♦ యలరు దేవుఁ

డమరులకు నిట్లు వర మిచ్చి ♦ యంత స్వీయ

జననభూమిని జింతించె ♦ మనుజులొక

మందు నిర్జరహితమునె ♦ యాత్మనెంచి. ౨౨౮

483

చ. సరసిజనేత్రుఁ డట్లు మనుజత్వము నొందఁగ నెంచి యంత స

త్వరముగ నాల్గుగాఁ దనదువర్జము నేర్పునఁ జేసి తండ్రిగా

నరసి నృపేంద్రుడౌ దశరథాహ్వయు నెత్తుది నిశ్చయించె న
ప్పురుషున రేణ్యునికొ మధుని ♦ పొంక మడంచిన దేవదేవునికొ. 30

484

తే. అప్పు డచ్చరులును కుదురు ♦ లమరవరులు
గరుడగంధర్వముఖులెల్ల ♦ గ్రాలు భక్తి
దివ్యసూపంబులై న స్తుతిప్రబంధ
ములను నిట్లని వినుతించి ♦ రెలమి మిగుల. 3౧

485

చ. జననము తోటిగర్వమును ♦ సాధ్వసముం గలిగించు తేజముకొ
వనజబల్బసవ్వరవివర్ధిత దర్పము గల్గి పాకశా
సనునకు దీర్ఘశత్రువయి ♦ సర్వజగంబుల నేడిపించుచుకొ
వనిఁ దపమూను మానులకు ♦ వైరియు భీతిదుండై చెలంగుచుకొ. 3౨

486

క. ఖలుండై తనరెడు గావణుఁ, బొలియింపుము వాఁడు, లోకములఁ గాటించుకొ
బలమునఁ బొరుషమున ని,స్తులుండై తగుఁ గాన రాక్షసుని రావణునే. 487

చ. బలములతోడ నెయ్యరగు ♦ బాంధవవీరులతోడ నేపునం
బొలియఁగఁజేసి దేవవరపూజ్యము రాగముఖాఘహీనమై
మోయుచు సన్నదామల ప్రవేశము గాంచక శాశ్వతంబు నై
చెలఁగెడు నీదులోకమును ♦ జెందుము మానసతాపమాటఁగకొ. 33

488

పదునై దవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౬-వ సర్గము.

—ఁ— దేవతలు ప్రార్థించి విష్ణువు మనుష్యావతారమెత్తుట కొడఁబడుట. —ఁ—

క. అని సురలు నల్కు నంతట, వనజదళాక్షుండు దేవవర్యనియుక్తుం
డనువొంప మధురముగ ని, ట్లను సకలమెఱుంగువాడె ♦ యైన సురలతోకొ.

క. సురలార! కుమతీయును ఋషి, విరోధియును నైన దనుజవీరుని సనిలో
మరణం బొందింపఁగనే, దరయ నుపాయంబొ సెపుక ♦ యద్దానిఁ దగకొ. ౧

తే. ఏయుపాయంబుఁ బూనిన ♦ నేను దనుజుఁ
జంపుటకు నేర్తునని యిట్లు ♦ చక్రి యవ్య
యుండు పలుకంగ దేవతలొగి వచించి
రని వధింపుమనుకు నరతనువుఁ దాల్చి. 3

491

చ. వినుము మహాప్రభూ! కుజనబృందనిషూదన! వానివార్తలకొ
దనుజుడతండు పద్మజుని ♦ దామదినిల్పి తపంబు ఘోరభం
గిని జిరకాలమోర్పుమెయి ♦ గేవలభక్తిని సల్పె బ్రహ్మాయుకొ
దనమది సంతసితై నతిదారుణమై తగు దానికెంతయుకొ. 3

492

మూతపై భాగమున నొప్పు ♦ మోచమొనఁగు
తస్త్రజాంబూనదమయ పాత్రంబుఁ బూని. ౧౪

501

చ. కనఁబడియెం దదీయమగు ♦ కాంచనపాత్రము దివ్యపాయసం
బునఁ బరిపూర్ణమై వెలసి ♦ పోలఁగ నద్భుతమెద్దియో యటం
చనఁదగి వింతగొల్పుచుఁ బ్రియాకృతివోలెఁ బ్రియంబు నింపుచున్
గనదురుమూర్తియకాచు నది ♦ గ్రాలె నతండును బూన్కిమీఱఁగన్. ౧౫

క. కరముల రెంటిం దాలిచి, ధరణీశునిఁ గాంచి పలికె ♦ దశరథ ! యుష్మ
త్పరిసరమున కేతెంచిన, పురుషుఁ బ్రజాపతి నముద్భవనిగ, నెఱుఁగుమా.

ఆ. అతని యొద్దనుండి ♦ యరుదెంచినాఁడ నే
ననఁగ నపుడె షీతిపుఁ ♦ డనియెఁ జేతు
లొగ్గి భక్తితోడ ♦ నోభగవానుడా !
నీకు స్వాగతమగుఁ ♦ గాక యిపుడు. ౧౬

504

క. నేనేమి నీకుఁ జేయం, గానగునో యానతీయఁ♦గాఁ దగునను న
బూనాయకుతో నాతఁడు, మానితముగ నిట్లు పలికె ♦ మరలన్ దయతోన్.

ఉ. భూతలనాథ ! దేవతలఁ ♦ బొల్పుగ యజ్ఞయుగంబుచేత ని
ట్టితటి సర్పనల్ సలిపి ♦ యెంతయుఁ దృప్తులఁ జేసితివు సం
ప్రీతినిఁ బొందఁజాలితివి ♦ వృద్ధిదమ్మై తగు దీనిఁగాన వి
ఖ్యాతచరిత్ర ! రాజవర ! ♦ యప్రతిమంబగు పాయసంబిదా. ౧౭

506

తే. ఇది సరోజాక్షునిర్మిత ♦ మిది ధనదము, సంతతిప్రద మారోగ్య ♦ సమభివర్ధ
నమ్ము గావున నీవు కై ♦ కొమ్ము దీని, దశరథ ! షీతిపాలచం♦ద్ర ! గుణసాంద్ర !.

ఆ. సకులజాతులయిన ♦ సాధ్వీజనంబుల, కిమ్ము దివ్యపాయ♦సమ్ము దీని
భక్తిఁ దినుడటంచుఁ♦బలుకుచు రాజేంద్ర !, కనుదు వంత సుతులఁ♦గాంతలందు.

క. ధరణీశ ! యేతలంపునఁ, బరమేశ్వరుఁ గూర్చి యీస♦వనమొనరిచితో
వరసుతుల నట్టివారిని, సురుచిర సుగుణప్రకాండ ♦ శుభులఁ గనుదు నూ !

చ. అని పలుకంగ నాన్మపతి, ♦ యకాదల, భక్తిని వంచి యట్లయకా
నని తపనీయపాత్రమును ♦ హారిరమేశ్వర నిర్మితోదనం
బునఁ బరిపూర్ణమై తనరి ♦ పూజ్యసురేశ్వరుచేతఁ బ్రేరితం
బును నయి యొప్పుదానిఁగొని ♦ మోచముపొంగఁగఁ దృప్తిఁజేఁగన్. ౧౮

తే. అద్భుతము ప్రియదర్శనం♦బై తనరెడు
భూతమున కట్టిదానికిఁ ♦ బుడమి మేను
సోకఁ బ్రణమిల్లి కడుఁ దమి ♦ భూకళత్రుఁ
డపుడు భక్తిఁ బ్రదక్షిణ ♦ మాచరించె. ౧౯

511

- క. క్షీణితతి యట దేవవిని, ర్మితపాయసలాభమునకు ♦ మిగులమునమున
ప్రతిమమును బొందె నిర్ధనుఁ, డతిశయ ధనలాభ మొందు ♦ నప్పుడు వోలెన్.
- సీ. అద్భుతా కారమై యతులు కాంతిని మించు నాభూతమంతఁ బా యస మొసంగు
కృత్యంబు నెఱవేర్చి ♦ కృష్ణున నునియందు నందె, యదృశ్యతఁ నందె నంత
సంతోషభరమున ♦ వింతకాంతులు రాజు భార్యాళి వికళంక ♦ భానుగుండగు
శారదచంద్రుని ♦ స్వచ్ఛకాంతులు వెల్లు నంబరంబునుబోలె ♦ డంబుమీఱె
తే. క్షీణిపుఁ డంతఃపురంబును ♦ జేరి కోరి
సుహిషియైన కౌసల్యత్రో ♦ మమతఁ బలికె
బాయసంబిది యాత్మజోత్పత్తికరము
నాకుఁ గావున గ్రహియింపు ♦ నళిననేత్ర. ౨౬
- మ. అని కౌసల్యకుఁ బూర్ణపాయసమునం ♦ వర్ధంబొసంగెన్ సుమి
త్రను బ్రీతింగని పాయసార్థమున నర్ధంబిచ్చెఁ బాదాంశమై
గననౌ పాయసమందు నర్ధమగు భాగంబిచ్చెఁ గైకేయికిన్
దనయోత్పత్తినిమిత్తమై పరఁగునాఁ ♦ దాత్పర్యమేపాటంగెన్. ౨౭
- సీ. అవశిష్టమౌ నష్టమాంశంబు, నన్మృతోపమంబును భూపాలమండనుండు
ముదితలలో రెండువది సుమిత్రయే మూడవదియగు కైకేయియంశమందు
ననుతపీరలు పొందఁ శాస్త్రమొప్పురటంచుఁ దనమది నూహించి తగ మిగిలిన
యష్టమాంశము సుమిత్రాంగిన కేయిచ్చె మరల నివ్విధి రాజు మానినుటకుఁ
తే. బాయసము వేలువేలుగఁ ♦ బంచి యిచ్చె
రాజు నుత్తసుకాంతలు ♦ రమణుఁ డెఱిగి
పిద్దపిన్నుల గ్రమమున ♦ విహితరీతి
నొనఁగెఁ బాయసమని హస్తమెసఁగుచుండ. ౩౦
- క. దానిం గైకొని మది న, మ్మానముగాఁ జూచె భూపమండనుండని య
మ్మానినులు తలఁచి యంతట, దానిం బాయసముఁ గుడిచి ♦ తమి వేత్వోటెన్.
- తే. హుతవిహిత్య తేజస్సు ♦ లొప్పుచుండుఁ
గొంతకాలము గడువంగఁ ♦ గోమలాంగు
లెల్ల గర్భంబులును దాల్చి ♦ రెసఁగు వేడ్క
నంత భూపతివద్యుండు ♦ కాంత లిట్లు. ౩౧
- తే. చూలు తలనూనఁగాఁ గడు ♦ శోభిలుటను
గాంచి సుస్వస్థచిత్తుడై ♦ గడుడసిద్ధ
సురమునిగణార్చితుండయి ♦ సొంపుమీఱు
నింద్రువిధమున సంతోషమెసఁగ వెలసె. ౩౨

513

514

515

517

518

పనునాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౭-వ సర్గము.

~*~ జేవతలయంశముల వానరాసులు పుట్టుట. ~*~

చ. హరియిటులన్మహాత్ముఁ డగు ♦ నాజికేఁ బుత్రుఁడుగా జనింపఁగా
దొరఁకొనుటల్ దలంచి యల♦తోయజ సూతయు భావికార్యవి
ద్యగుఁడు సురావళిం బిలిచి ♦ పల్కె సురోత్తములార! నర్వస
త్పురుషహితంబుఁ గోరి సుర♦పూజ్యుఁడు చక్రధరుండు భూస్థలిన్. ౧౫ 519

ఉ. ఆడినమాటఁ దప్పక మ♦హాత్తరశౌర్యముమీఱఁ బుట్టెడున్
వీడని పూన్కిమీరలల♦వీరునకున్ సుసహాయులైన, బల్
వాడిమగండ్రఁ బెక్కురను ♦ వైఖరిమీఱెడు కామరూపులన్
బోడిమితో సృజింపుఁ డిఁక ♦ మూర్ఖులఁ జంపఁగఁ జాలువారలన్. ౨ 520

సీ. మఱియు నవ్వారలు ♦ మాయావిదులు శూరులనిలాభ వేగులు ♦ హరిసమాన
మగుసరాక్రమమున ♦ నలరంగఁ దగువారు నీతిశాస్త్రజ్ఞులు ♦ నిర్మలాత్ము
లొరులచేఁ జావక ♦ యుండంగఁ దగువారుఁ జతురుపాయజ్ఞులు ♦ సకలశస్త్ర
శక్తియుక్తులు సింహ♦సమదేహాయుతులును నమృత మాస్వాదించి♦నట్టివారు

తే. వోలె మరణంబు నొందక ♦ గ్రాలువార
లప్పరకికామినీమణు♦లందు మఱియు
నమలగంధర్వకాంతల♦యందు యక్ష
వనితలందును బుట్టింప ♦ వలయు మీరు. ౪ 521

తే. ఋక్షవిద్యాధరాదుల ♦ యింతులందు
వానరస్త్రీలయందును ♦ జానుమీఱు
కిన్నరాబ్జాతులందును ♦ సన్నతులను
వానరాకారముల నొప్పు ♦ వారిఁగనుఁడి. ౫ 522

చ. తనయులు వారు శౌర్యమునఁ ♦ దమ్ము సృజించిన యట్టివారితో
నెసయని చెప్పఁగాఁ దనరి ♦ యే, క్షీతేగ్రాలుచునుండఁగావలెన్
వినుఁడిఁక భల్లుకోత్తముని ♦ వేడుక మున్నె సృజించినాడనా
ఘనుఁడిల బాంబసంతుఁ డనఁ♦గాఁ దనరారుచు నున్నవాఁడొగిన్. ౬౫ 523

క. నేనొకట నావులింపఁగా నావదనంబునుండి ♦ కడువడి వెడలెన్
సూనుఁడని బ్రహ్మ పలికిన, నానిర్బదు లాలకించి ♦ యజనాజ్ఞ మెయిన్. ౬ 524

క. సురల్లెఁ గీశరూపుల, ధరఁ బుట్టఁగఁజేసి రల్లె ♦ తనయుల, విద్యా
ధరులును సిద్ధులుఁ జారణు, లురగులు వానరుల నుతుల ♦ నుర్రీస్థలిపై. ౮ 525

తే. పుట్టఁ జేసిరి మహినులఁ ♦ బొల్చు బుఝులు

ననచరులఁ బుట్టఁజేసిరి ♦ వాసవుండు

ధర మహేంద్రాద్రిఁ, బోలిన ♦ ధైర్యయుతుని

వాలి యనువాని సృజించె ♦ వాసరేంద్రు. ౮౫

526

సీ. సూర్యుండు సృజించె ♦ సుగ్రీవు, రిపులను దపియింపఁ జేసెడి ♦ ధైర్యునుని

నదితినం ననగును ♦ వఖిలవాసరముఖ్యులందును మతిమంతుఁ ♦ డైనయట్టి

వాసరచరుఁ దాగు ♦ వసుధపైఁ బుట్టించె నతిండు త్తమో త్తముఁ ♦ డై చెలంగె

ధనదాత్తజాతుండఁ ♦ ధనవంతుండగు గంధమాననుండనువాండు ♦ మహిఁజెలంగె

తే. విశ్వకర్మయు నలుండను ♦ వీరవాస

గుని సృజించెను, బావకుండును సృజించె

నన్నినదృశాభు శ్రీమంతుఁ ♦ డైన నీలు

నలరెఁ దేజోయశోవీర్యముల నతండు. ౧౨

527

క. జ్వలననుతుండగు నీలుఁ డ,ఖిల వాసరవరుల మించెఁ ♦ గీర్త్యాదుల ని

ర్మలహాపద్రవిణయుతీ, జెలంగెడు నయ్యశ్వులొగి సృజించిరి నుతులన్.

క. అలవారలు మైంద ద్వివి,దులనం బ్రఖ్యాతులైరి ♦ యోయప్రభుండున్

గలిగించె, సుపే.ఋండన, నిల నాతండు పరఁగి వాసరేశుండయ్యెన్. ౧౩౫

సీ. శరభు నతిబలుఁ బుష్కలమృందు సృజించె మాదుతాత్తజుండు శ్రీమంతుండు ♦ డైన

హనుమంతుండయ్యె నయ్యనఘండు వజ్రసమానాంగుండు గదుత్తత్సమాన

వేగవంతుండయి ♦ వెలసి వాసరముఖ్యులందును, మతిమంతుండు ♦ బలయుతుఁ

డై చెలంగెను, మఱి ♦ యమరులు పెక్కువేలను సృజించిరి రావణునిపధింపఁ

తే. గోరి యావానరులు నుదిఁ ♦ గోరినట్టి

యాకృతులఁ బొందఁ గల్గి యహార్యబలము

తనర వీరత్వమేపాట ♦ ధైర్యమలర

శౌర్యసారము చెలంగ త్కాన్ధలిఁ బరఁగిరి. ౧౬

530

క. అతిదృఢకాయలు గురుబల,యుతులు సుమేర్వద్రమండఁ ♦ గోర్వీధర తు

ల్యతఁ గనువారలు నగుచున్, ఝీతిఁ బరఁగిరి జైవసుహిమఁచేలువారంగన్.

తే. కొండముచ్చులు నెలుంగులుఁ ♦ గోతు లట్టి

మనుజసృష్టినిఁ బుట్టిరేమాస్కిం దనరు

నెవ్వఁ డాతని తనయుండు ♦ నెనఁగోనట్టి

వేషరూపపరాక్రమ ♦ వృద్ధులందు. ౧౭౫

532

క. మొగమొండు వాసరాకృతి,గఁ గనంబడు చుండుఁగాని ♦ గాత్రంబెల్లన్

దగియుండు బిత్తసమానం,బుగ నిట్లు సృజించిరమరముఖ్యులు నుతులన్.

- సీ. వానరుల్ కొండలు ♦ ప్రభవిల్లి రలకొండముచ్చు చేడియలందు ♦ భూరిశౌర్య
ములతోడ; భల్లుకంబులయింతులందుఁగిన్నరకాంతలందుఁగొండలుజనించి
రతులకీర్తులఁ గన్నయట్టి దేవమహర్షి గంధర్వయతులు ♦ గరుడ నాగు
లురగులు సిద్ధ కింపురుష విద్యాధరు లింక ననేకులు ♦ హృష్టచిత్తు
లయి వేలకొలఁదిగ ♦ నప్పరోముణులందు విద్యాధరాంగనా ♦ వినుల నాగ
- ఆ. కాంతలందు మఱియు ♦ గంధర్వవనితల,యందు విష్ణుమూర్తి ♦ యవతరించు
సమయమందు విపినచరులగు క్రోతులఁ, గల్లజేసిరతుల ♦ కాయఘనుల.
- ఉ. కోరినయట్టి రూపములుఁ ♦ గోరికకుంఠగు దోర్బలంబులన్
గోరికకుద్దియా గతులుఁ ♦ గోతులకుం దగియుండె నింకనున్
భూరిబలై కదర్పములఁ ♦ బొల్చుట నవ్వితరతుసింహగం
భీరత నొప్పుచుండును; గప్పిప్రముఖుల్ పని గల్లు చోటులన్. ౨౩ 535
- చ. శిలల ధరించి యుద్ధమును ♦ జేయఁగఁ జెట్లను దాల్చి వేసి యా
కులపడునట్లు శత్రువులఁ ♦ గోరియొనర్పఁగ నేర్చిరందఱున్
బలువిడి గోల్లఁ గోఱులును ♦ ప్రాథతరాయుధపంక్తులౌను వా
రలకొగి నస్త్రపంక్తుల, నరాతులువై వ నుపాయమొప్పుఁగన్. ౨౪ 536
- తే. వారు తప్పించుకొనెడును♦పాయమలర
నొప్పుచుందురు దేవతాంశోద్భవులగు
టను మఱియు నందఱును గొండలను జలింపఁ
జేయఁ బెనుమ్రాకులఁ గదల్చ ♦ సిద్ధబలులు. ౨౫ 537
- చ. ఉరవడిచే సరిత్పతిని ♦ నుద్ధతునిం గడలిం గలంపఁగా
ధరణిని వ్రక్కలింపఁగఁ బదంబులఁ జుక్కఁగఁ గంధి దాట నం
బరమును బ్రాక మేఘముల ♦ బాహుబలంబునఁ జిక్కఁబట్టఁగాఁ
గరులు మదించి పాఱ వనిఁ ♦ గ్రన్ననఁ బట్టఁగ నేస్తురందఱున్. ౨౬ 538
- క. పులుఁగుల బొబ్బల నానం,బులఁ గూల్పఁగ నేర్తురిట్లు ♦ పొలుపారెడు కోఁ
తులమూఁక కధిపులిలపైఁ, గలిగిరి శతలక్షసంఖ్యఁ ♦ గడిది మనములన్. ౨౭
- తే. వారలింకను గారునూ♦పముల వెలసి
రట్టి వానరసంఘంబునందు వాలి
ముఖుల నేనాధిపతులు చమూవిభూత్త
ములుగఁ జెలఁగిరి విక్రమంబుల నెనఁగుచు. ౨౮ 540
- క. వారును గాంచిరి శూరకు,మారులఁ బెక్కంఢ్రవారు ♦ మహితోత్సాహం
బారంగ ఋక్షువద్ధర, చారుప్రస్థములఁ జేరి ♦ సల్పిరి గ్రీడల్. ౨౯ 541
- ఉ. కొండఱ నేకభూమిధరకూటములన్ బలుకాననంబులన్
జెందిన వేడ్కనుండిరి కుశేశయమిత్రుని పుత్రు నిన్ద్రపు

తుం చగనీలునిన్ నలు మరుత్తుతు నింకను ముఖ్యులై సవా

రిం చగురీతిఁ గొల్పిరి హరిప్రవకుల్ వినయంబు మీఱఁగన్. 3౧౪

542

ఉ. వానరులెల్లఁ దార్జ్యబలవర్ధితులై రణకృత్యమందు నే

గూని మహాగ్రశౌర్యమున ధన్యుడు బెబ్బలులన్ శృంగేంద్రసం

తానము ఘోషసర్పసముదాయము బాధలపాలు నేయుచున్

బూనిక సంచరించి రతిమోహము పొంగఁగ నేచ్చుమీఱఁగన్. 3౧౫

543

ఆ. అమితవిక్రమమున ధన్యమహాబాహు, నైస నాలి యట్టివానరము

నెలుఁగుబంట్ల సట్టులే కొండముచ్చులఁ బోవణంబు సేసె ధుజబలమున.

సీ. వనములఁ గొండల ధర్మతీరంబుల దీపుయందెల్లఁ దెంపుమెఱయఁ

బలువిధంబుల దేహములు గ్రాలఁగావమ్ము గుత్తితింపఁవనినట్టిగుఱుతులెన్నో

యనురంగ నాక్రొతు లలగుచు నిండుగ నుండిరి మఱియు నత్తుగ్రహాప

ములును శరీరముల్ చెలఁగ నుబ్బుల గములో, కొండకూటమ్ములలో యనంగఁ

తే. గనుఁగొనఁవని ధుజబలమున మెఱయుచుఁ

వనరు కప్పిసై న్యనాయకుల్ ధరణి రాను

చంద్రునకు సాయ మొనరింపఁ జాలునట్టి

హేతువున సంచరించిరి యెల్లయెడల.

545

పదునేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦-వ సర్గము.

అతిశ్రీహ ప్రాచీనాచారము.. అతిశ్రీహ

చ. సునుహితమైన యాత్మయుతి ధోభిలు సయ్యజపుత్రువాజుమే

ధము తనయేష్టితోడ విధి చప్పకయుండ సమాప్తినొంద స

య్యమగులు భాగముల్ గొని గృహంబులకున్ దమవచ్చినట్టి చొ

ప్పుమరఁగఁబోయి; రక్షశరథావనిపాలుఁ డుదారయుక్తుడై. ౧

546

తే. యజ్ఞదీప్తోనిమిత్త, నియమముల నొగి

జక్కఁగాఁ బూర్తి నొందించి సకలభృత్య

పై న్యవాహనయుక్తుడై స్వపురవరముఁ

దమి బ్రవేశించె నంత యజ్ఞమునుజూడ. ౨

547

క. చనుదెంచిన పృథివీశుల, జనపతి పూజించె నాయుఁసత్తుతముగ నా

రును ముదితులగుచుఁ బోయిరి, జనపవము; కలమి మొక్కి సంయమిపతికిన్.

చ. క్షీతిపుండ్రయోధ్యచుండి కడుశ్రీయతులై స్వపురాళికేగు భూ

పతులసమ స్తనేనలకు నత్తుములన్ దగు భూషణంబులున్

గుతుకము మీఱ నిచ్చెఁ దమకుం బతిసేసిన గౌరవంబుచే

నతిముద మంది తృప్తి గని ధ యాభటులేగిరి శుభగ్రీతిగన్. ౪

549

చ. జనపతులుం దదీయమగు ధ సై న్యము సంతసమంది యేగ న

న్యనుజవిభూ త్తముండపుడు ధ మానిపురస్సరుడై పురోత్తమం

బును గురునై భవంబు దగఁ ధ బొందె మునీశుండు ఋశ్యశృంగుండున్

దనసతి శాంతఁగూడి ప్రమధంబున రాజొగి బూజసేయఁగన్. ౫

550

ఆ. మోదమంది రోమపాదుండు ధీమంతుఁ, డాత్మసైన్యయుక్తి ధ ననుగమింప

న త్తవారి యింటి ధ కరిగె నంతట రాజు, నఖిలబంధుముఖుల ధ ననిపి పురిని.

క. తనకోరిక లీడేతెడు, నని నిండుమనంబుతోడ ధ నాత్మజులను గాం

తునొ యెప్పుడనుచు నెంచుచు, ఘనసౌఖ్యములొదవనుండెఁ ధ గాంతలతోడన్.

*తే. వాజిమేధంబు నెఱవేటి ధ వర్ష మొండు

గడచెఁ బండ్రెండవదగుచుఁ ధ గ్రాలుమాస

మందు నరుదెంచె నది చైత్ర ధ మనఁగ నలరె

నందు నవమి యనెడు తిథి ధ యరుగుదెంచె. ౭

553

సీ. అదితియేతారకుఁనగు నధిదైవత మది పునర్వసునామ ధ మలర నెనఁగు

నట్టినక్షత్రంబుఁనందు రవ్యంగారకులు గురుశుక్రశఁను లనఁబడెడు

నైదుగ్రహంబులు ధ నాత్మోచ్చరాసుల యందుండఁ గర్కాటకాఖ్యలగ్న

మందుఁ జంద్రునిఁ గూడిఁయమరగురుం డుండ లోకనమస్కృతుఁలోకవిభుని

తే. సర్వలక్షణయుక్తు నిఁక్షౌక్యకువంశ

వర్ధనుని సుహృద్భాగ్యవంతు విష్ణు

నందు నర్ధాంశమునునైన ధ యట్టిరాముఁ

గనియెఁ గౌసల్య పుత్రునిఁ ధ గడుముదమున. ౧౦

554

చ. తనయుని వజ్రలక్షణయుఁతస్ఫురదాయతపాణి భూరితే

జనిఁగని కోసలేశునుత ధ సొంపుగ వజ్రము కేలఁ దాల్చున

త్తనయు నుపేంద్రుఁ గాంచి ప్రమధంబును గాంచిన దేవమాతచా

డ్పున మెఱసెన్ మహీపతియుఁ ధ బొంగుచుఁ గేకయపుత్రియందొగిన్. ౧౧

తే. వాజిమేధంబు...అనుపద్యమునకు మూలము. “తతో యజ్ఞే సమాప్తేతు ఋతూనాం షట్సు మత్యయుః, తతశ్చ ద్వాదశేమాసే చైత్రే నావమికే తిథౌ” రా అని. అశ్వమేధసమాప్తి మొదలుగాఁగాని, పాయసము నుపయోగించినది మొదలుగాఁగాని సంవత్సరమని యర్థము. ఆమొదలు వైశాఖమాసమున నయ్యెను. దానికిఁ బండ్రెండవనెల చైత్ర మాసమనిభావము గ్రహింపవలయు. ఈయర్థమునకే ద్వాదశే=పండ్రెండవదియైన అని పూరణార్థకశబ్దప్రయోగము చేయఁబడియె. ఆసంవత్సరమునఁ గడపటిదగు చైత్రమాసమున శుక్లపక్షనవమియందని యర్థము గ్రహింపఁదగు.

తే. తనయునిం గాంచెఁ బ్రత్యక్షఁ వనజనయను

నందు నాల్గవభాగంబు ♦ నఖిలసుగుణ

ములఁ దదీయంబులనుగూడి ♦ యలరువాని

భరతు సత్యపరాక్రము ♦ భవ్యతనుని. ౧౨౫

556

క. తనయుల వీరుల సర్వాస్త్రనిపుణులను జక్రధరుని ♦ చతురష్టసుభా

గనిమిత్తులఁ గనె లక్ష్మణునిని శత్రుఘ్నుని సుమిత్ర ♦ నెమ్మిం బిదపఁ. ౧౩౫ 557

తే. పుష్యనక్షత్రమున యందుఁ ♦ బుట్టె మీన

రాశిని ప్రసన్నబుద్ధి భరతుఁడు, రవి ప్ర

సృద్ధినొందఁ గటకమందు ♦ వెలసి రురగ

భమున లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను ♦ లమితబలులు. ౧౪౫

558

క. అనుదూపులు గుణవంతులు, తనురుచిఁ బ్రోష్ఠపదతుల్యఁతం బొందుచు నా

మనుజేంద్రసుతులు నలువురు, తనరారిరి వేఱువేఱఁ ♦ దత గురుమత్తులై.

క. తనయులు పుట్టఁగ గంధ,ర్వనికరనుతి మధురముగను ♦ బాడెను, దివిజాం

గనలాడిరి సురదుందుభి, నివదంబులు చెలఁగి దెసల ♦ నిండెం బెలుచఁ. ౧౬౫

తే. కుసుమవర్షంబు దివినుండి ♦ కురిసె నపు డ

యోధ్యయందు మహాజనుఁలొగిఁ జెలంగి

యుత్సవంబులవై భవ ♦ మొప్పుఁజేసి

రఘుహాత్తులు జనియించు ♦ నవసరమున. ౧౭

561

చ. జనములు క్రందుగాఁ దిరుగ ♦ జానగుభావరసంబులొప్ప న

ర్తనములు సేయున ర్తకవిఁతానము నిండఁ జెలంగ గాయకుల్

మనమున కింపుఁగూర్చుగతి ♦ మంజులరీతిని బాడ వాద్యశి

ల్పినికరమెల్ల వాద్యములఁ ♦ బెల్లుగ మ్రోయఁగఁ జేయ రాజమా

ర్గనిచయ మప్పు డారవ విరాజితమై తనరెఁ మనోజ్ఞమై. ౧౮

562

తే. వందిమాగధసూతుల ♦ నటలఁజేసె

బారివోషికముల ధరావరుఁడు మఱియు

భూసురులకిచ్చె గోధనంబును గనకము

వేలకొలఁదిగ సంతోషఁవిహితబుద్ధి. ౧౯

563

సీ. ఎలమి లక్ష్మణుఁ డుడఁయించిన దినముమొదలుగలెక్కించిన ♦ ద్వాదశదిన

మేగ నామకరణఁమెంతయువేడుకఁ జేయంగనెంచి యాఁక్షితివిభుండు

ప్రార్థింపఁగా మునివరుఁడౌ వసిష్ఠుండు సంప్రీతుఁడౌచు జ్యేష్ఠతనయునకు

నన్యుహాత్తునకురామాహ్వానంబిడె, భరతాఖ్యనిచ్చెనుగై కయనుఁగునుతున

తే. కవ్వల సుమిత్రకొమరుల ♦ యందు నొకని

కిడియె లక్ష్మణుఁడనునామ ♦ మితరునకును

బెట్టె శత్రుఘ్నుడను వేరుఁ ♦ బ్రీతినొంది

పౌరులకు జానపదులకు ♦ బ్రాహ్మణులకు. ౨౧౪

564

క. కరమరుదగు భోజనమిడె, ధరణీపతి మఱియు వేడ్క ♦ ధరణీసురులకున్
వరరత్నతతి నమితముగఁ, బరితృప్తిం గను నునమునఁ ♦ బల్కలు నిచ్చెన్. ౨౨

క. తనయులకు జాతకర్తా, దినిఖిల కర్తముల నాక్షి ♦ తిషతి మునిముఖం
బునఁజేయించెను రాముఁడు, తనయులయందెల్ల జ్యేష్ఠ ♦ తంగని కడఁకన్.

మ. తనవంశంబు ధ్వజోత్తమంబు కరణిన్ ♦ ధాత్రిం బ్రకాశింప నొ
య్యనఁ దాఁజేయుచుఁ దండ్రికెంతయు మనోహర్షంబునుం గూర్చుచున్
వనజోద్భూతుని భాతి భూతహితుఁడై ♦ వర్ధిల్లుచున్ వెల్లె నా
తనయుల్ శూరులు వేదవేత్తులును నై ♦ ధాత్రీహితాచారులై. ౨౪

567

తే. జ్ఞానసంపన్నులయి దయా ♦ సత్యముఖము

లై స సద్గుణములు గల్గి ♦ యలరుచుండి

రాతనూజులలో రాముఁ ♦ డతులతేజ

మలరఁ జెలఁగి యమోఘవీర్యమున వెలసి. ౨౫

568

ఉ. అంకములేని చందురుని ♦ యట్టులు నిర్మలుఁడై జనాళికెన్

బొంకముగాఁగఁ జూడఁదగి ♦ పొల్చెడు నేన్దులమూఁపులెక్క ని

శృంకహయంబులెక్క రథ ♦ సత్తమముం గడు నేర్పుమీఱఁగా

సంకటకారి యుద్ధములఁ ♦ జయ్యనఁ దోలఁగఁ దా సమర్థుఁడై. ౨౬

569

క. జనములచేఁ బొగడంబడి, ధనురామ్నాయమున శక్తిఁ ♦ దనరి నిరతమున్

జనకుని శుశ్రూషారతిఁ, గని యసదృశకీర్తిరమను ♦ గాంచి వెలింగెన్. ౨౭

క. సేవాసంపదఁ బెంపుం, గావించుచు బాల్యమాది ♦ లక్ష్మణుఁడున్

భావుకదానపరాయణు, నేవేళను జ్యేష్ఠసహజు ♦ నెలమి యమరఁగన్. ౨౮

క. కొలుచుచు జగదభిరాముని, నలరించుచు సేవసముల ♦ నర్హవిధములన్

జెలఁగెను మఱియును సంపత్కలితుఁడు సౌమిత్రి తనదు ♦ గాత్రము కంటెన్.

తే. రామునే ప్రీతిమై జూచి ♦ రామచంద్రు

నకుఁ బ్రియంబులఁ గూర్చి, యన్నకుఁ దలంపఁ

దనువు వెలుపలిప్రాణమో ♦ యనువిధమున

వర్తనము సేయుచుండు విధాన్వంసులలర. ౨౯

573

చ. అనుజుని లక్ష్మణున్ విడిచి ♦ యప్పురుపోత్తముఁడై స రాముఁడుం

గనఁడు సుషుప్తి; రుచ్యముగఁ ♦ గ్రాలెడు నన్నము తల్లిదెచ్చియుం

చిన భుజియింప నొల్లఁడల ♦ చిన్నిసహోదరుఁ బ్రాణమిత్రముం

గనుఁగొన; కొంటిమై నృపుని ♦ గాదిలి పెద్దకుమారుఁ డొక్కటన్. ౩౦

574

- మ. తురగం బెక్కి- మహాటవీస్థలికి సంఘోషంబునన్ వేట నే
యురతిన్ బోవఁగ లక్ష్మణుండపుడె, నత్యుగ్ర రుకోదండముం
గరమం దొప్పఁగఁ గూడఁబోవు సహజున్ ♦ గావంగనె నన్న యా
తురతన్; లక్ష్మణు తమ్ముడై సరఁగు శత్రుస్సుండు నారీతిఁగన్. 575
- చ. భరతుని గొల్చుచుండు గుణభాసురుడై తగుకై కపట్టి క
ప్పుడుపలలాముఁ డెంతో యనుమోదముఁ గూర్చుచుఁ బ్రాణరాశికం
టె రమణుడయ్యె నట్లగుట ♦ నెమ్మి నతండును దమ్ముఁ జూచుచున్
బరసుసఖుండునై మెలఁగె ♦ నల్వర నుత్తమభాగ్యయుక్తులన్. 3౧౫ 576
- చ. తనయులఁ గాంచి యద్దశరథక్షీతిపాలుఁడు నాల్గుదిక్కులం
బనినడి ప్రోచుదేవతల ♦ భాసురులం గను బ్రహ్మవోలె నె
న్మనమున సంతసిల్లెను; గుహూరులు వారలు తండ్రికిష్టులై
తనరిరి తండ్రి తమ్ముఁ గని ♦ తద్దయుఁ బొంగఁగ జ్ఞానయుక్తులై. 3౨౫ 577
- సీ. సకలసద్గుణయుక్తు ♦ లొకపరి యొనరించునట్టి ప్రమాదకార్యముఁ నలంచి
సిగ్గునొందుచుఁ గీర్తి ♦ జెల్వొంది సర్వకార్యమ్ము నొనరించునట్టివిధము
నెఱిగిదూరమ్ముగ ♦ నెసఁగెడు కృత్యంబుఁ దెలియునంతటి నుబుద్ధియు నెలయఁగ
నసదృశ తేజులై ♦ యసమానమహిమల, నలరుచుండఁగఁ జూచి యాక్షీతీశుఁ
- తే. డబ్బజుని లోకమునకుఁ దా ♦ సధివుడై న
యట్లు సంతోషమునఁ బొంగె; ♦ నక్కుమారు
లాత్మజనకోపలాలితులయ్యుఁ బొగరు
వడక పురుషోత్తములు గానఁ ♦ బట్టుదలను. 3౪౫ 578
- చ. స్మృతులఁ బురాణముఖ్యముల ♦ శీఘ్రమనేర్చుచు నప్రమత్తులై
పిత, కొగి నేవనేయుచుఁ బ్రవృద్ధిని బొందుచుఁ జాపవిద్యయం
దతిశయపాండితిం గనెడు ♦ నట్టిప్రయత్నము నేయుచుండి, రా
క్షీతిపతి కాల్యకృత్యముల ♦ సిద్ధి నెఱింగిన వాఁడు కావునన్. 3౫౫ 579
- తే. సుతులకుం బెండ్లివయసు వచ్చుట యెఱింగి
దారలను వారికిం గూర్పఁ ♦ దలఁచి యవ్వ
షయము బంధుపురోహిత ♦ సమితిఁ గూడి
మంతనముచేయుచుండె; నమ్మాడ్కి నచట. 3౬౫ 580
- ~*~*~ దశరథునికడకు విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చుట. ~*~
- చ. అనుచరమంత్రులం గలిసి ♦ యమ్మహితాత్ముఁడు పెండ్లి సేయు యో
జన తమిఁజేయుచుండ మునిసత్తముడై గురుతేజమొప్ప మే
దిని దనరారు కౌశికుఁడు ♦ దివ్యమనీష నెసంగుఁగాన వ
చ్చె నజుని పుత్రుదర్శనము ♦ నేసెడుకోరిక పొంగుచుండఁగన్. 3౭౫ 581

క. చనుదెంచి ద్వారపాలురఁ, గని గాధికుమారుడైన ♦ కౌశికుఁ డరుదెం
చెను యుష్కద్ధర్మమున, కని మీరాజునకు దెల్పుఁ ♦ డతివేగమునన్. ౩౮౪

చ. అనవిని వారలందఱు మహాతురులై పెనుభీతినొంది య
మ్మునివరు సారవాక్యము దముం గడఁకం బురికొల్ప నప్తు భూ
పునిదగుసౌధసీమ కొగిఁ ♦ బోయిరి వేగమె; యంతవారల
జ్జనపతి యిల్లుసొచ్చి మునిసత్తమురాకను గోర్కమీఱఁగన్. ౩౮౫ 583

తే. విన్నపము సేసి రిక్ష్వాకువిమలవంశ
భూషణుండగు దశరథ ♦ భూమిపతికి
వారివాక్యంబు విని భూమివరుఁడు మోద
మెనయ సపురోహితుఁడు సమాహితుఁడు నగుచు. ౪౧ 584

క. మునివర్యు నెదురుకొనియెన్, వనజాసను నింద్రుభంగి ♦ వాకిట మానిన్
గనియెన్ గాంతి వెలుంగుచు, మునిపతియయి ఘోరనియమములఁదగువానిన్.

క. ఊతిపతి యివ్విధి నమ్ముని, పతినిం గని సంతసమున ♦ వదనమలరఁ గా
జతనంబు మీఱఁగఁ బురోహితముఖ్యునిచేత నర్ఘ్య ♦ మిప్పించె విధిన్. 586

చ. ఊతిపతి శాస్త్రయుక్తముగఁ ♦ గేవలభక్తిసంగు నర్ఘ్యము
ప్రతిమముదంబునం గొని ధరాపతిఁ జూచి నరేంద్ర ! ఊమమా!
హితమతి నేమికోరిన నదెట్టిదియైనఁ గొఱంతలేక నీ
కతిసులభంబ సేకురునె ♦ యంచు దయామతిఁ బ్రశ్నసేయుచున్. ౪౩౪ 587

తే. ధార్మికోత్తముడౌ మునితల్లజుండు
కౌశికుం డిట్లు వచియించెఁ ♦ గ్రమ్మట ఊతి
పతివసంతమ ! పుర, జనపద, ధన, సఖి
బంధు జనములకెల్లను ♦ భద్రమె కద. ౪౪౪ 588

క. జనవర ! నీసానుంతులు, మనమున వినయమున నాజ్ఞ ♦ మన్నింతురె, శ
త్రునికరమును గెలిచితివే, ఘనపౌరుషశాలివగుచుఁ ♦ గడుఁ బూన్కి తగన్.

తే. యజ్ఞముఖరూపముగ నున్నయట్టి దైవ, కర్మజాలమ్ము నతిధిసత్కారముఖము
గాఁ దనరుచున్న మానుషకర్మవితతిఁ, జక్క నొనరించినాఁడవేత్తాతలేంద్ర !.

సీ. అని ఊమవార్తల ♦ నడిగి వసిష్ఠునిజేరి యామునివరు ♦ సేమమడిగి
యచ్చటనున్న మహాభాగులౌ మునివరులనెల్లను న్యాయపథమురీతి
ఊమవార్తలను బ్రశ్నింప వారెల్లను సంతోషమును బొంది ♦ రంత వారు
ఊతిపతినభఁ బ్రవేశించి పూజితులయి యర్హపీఠంబుల ♦ నధివసించి

తే. రంత మిగుల నుదారత ♦ నలరువిభుఁడు
హృష్టమానసుఁడగుచు మునీంద్రుడైన

గాధినంవనుఁ బూజించి ♦ కడుముదంబు

గడలుకొనఁబల్కె నదృక్తి ♦ కలితుఁ డగుచు. ౪౮౫

591

చ. తనయుల పెండ్లిమాటల ముదంబున మేమిటఁ జెప్పకొంచునుం

డినతటి నీవెచ్చితివి ♦ నీదగురాక తగ్గ మరుస్థలం

బునఁ బెనువృష్టి వారినసఁమూహము లిచ్చినరీతిఁగా నుగ్ధా

ఘనతరణాభనుబ్బినటుఁగాదె ? మునీశ్వర ! యెంచిచూచినన్. ౪౮౬

592

తే. మఱియును సజాతియయి పొల్చి ♦ మహితవృత్తి

సలగు సహధర్మచారిణి ♦ యందపుత్ర

కుఁడు తనూజునిఁ గాంచిన ♦ వడువున, నిధి

పోయి నురలఁ గనంబడు ♦ పోల్కినయ్యె. ౪౮౭

593

సీ. ఉద్వాహముఖములొనఁగెనుత్సవములయందు సంతోషముపొంగుఁగాఁచాడునఁదగె

నంచుఁ దలంచెన ♦ నార్యోత్తమా ! నీకు న్వాగతన్ముగు భవఁదాత్మయందు

నేగొప్పవాంచిత ♦ మెనఁగు సంతసమున నేనెట్ల దీర్చనొ ♦ దాని, నాదు

ప్రాగ్జన్మ సుకృతైక ♦ పరిణతి గలయవృష్టసశంబున మదీయఁసదనమునకు

తే. వచ్చినాడవు మద్దానఁపాత్రతముఁడ

వననిదేవోత్తమా ! యిట్లుఁతొట నాదు

జని సఫలమయ్యె నాదుజీవనము మదిని

దలఁపఁగ నుజీవనంబయ్యె ♦ ధన్యమయ్యె. ౫౨

594

తే. తొలుత రాజర్షి వగుచును ♦ బొలిచి పిదపఁ

దసముపెంపున నుద్దీపితప్రభలను

వెలసి బ్రహ్మార్షి తను బొందఁ ♦ గలిగితివటు

కనుకఁ బెక్కుగతులఁ బూజఁ ♦ గొనఁ దగుదువు. ౫౩

595

క. నీరాక యద్భుతావహ, మారా ! యికనింతకన్న ♦ నవనిఁ బవిత్రుం

గా రహి ననుఁ జేయంగా, నారయ నొండెద్దిగలుగు ♦ నవనిసురమునీ ! ౫౩౫

తే. వర్జనం బిచ్చితివి వచ్చి ♦ ధన్యమయ్యె

మఱియుఁ బుణ్యాలవాలమై ♦ మహితమైన

క్షేత్రమయ్యె నాగృహము నుక్షేత్రగతుఁడ

నైతి, మునిరాజ ! లోకవిఖ్యాతకీర్తి !. ౫౪

597

చ. మునివర ! యేమికోర్కి మనఁముం ద్వరపెట్టఁగ వచ్చినారలో

విని ప్రియమందఁ గోరెడిని ♦ వీనులు, మీరలెలుంగవేగ తె

ల్పిన ముదమొప్పు దాని నెఱవేర్పఁగఁ గోరెడఁ గౌశికా ! మదు

క్తిని నెఱవేర్చునే యని మదిం బెనునందియమందఁ బోకుమీ. ౫౫౫ 598

క. విను నీవు నాకు దైవము, వనుమానము మాని తెల్పు ♦ మప్పునికొఱఁతం

600

601

పదు నెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

603

604

605

రక్తవృష్టిని గురిపించు ♦ రాజవర్య !

నియమనిశ్చయమైన యానిర్మలమఖి

మిట్లు విఘ్నయుతంబయి యేపుచెడిన. ౫౪

606

క. శ్రమపడి యొనరించియుఁ గా, ర్యము నిష్ఫలమగుట నిర్ణతాత్మోత్సాహం

బనురంగ వచ్చితి నిద్దేశమునకా వాసంబుసేయఁ డజనదంచు నృపా! ౬౪ 607

మ. క్రతుభంగం బొనరించుదానవుల బోకార్పంగ, శాపంబును

ద్ధతి నీవేల యొనంగనైతి నన నోధాత్రీశ్వరా! చెప్పెదక

దితిజన్మంశ్వముమీఁద నాగ్రహము బుద్ధిందోఁచ దాచార మీ

గతి యజ్ఞీయముగాఁ జెలంగుఁ గనుకం డగాదయ్యె శాపంబిడన్. ౭౪ 608

చ. అవితథవిక్రముండయిన యగ్రతనూజుని రాము, గూరు, భూ

ధవనిబుధేంద్ర! కూకటిని డాల్చినవాఁడనియెంచ కాత్మసం

భవుని నొసంగుమీ; యితఁడు బాలుఁడు శత్రుల నెట్లడంచునో

బవరము నందటంచు బహుభంగుల నెంచకుమీ, మనంబునక. ౮౪ 609

శా. ప్రాప్త నేను మెలంగ స్వీయమగు దివ్యస్ఫారతేజంబుచే

నాపాపాత్ముల నట్టిదానవుల నున్యన్యజ్ఞ కార్యదులక

నూపుమాపఁగఁ జాలునీతఁడు సుపుత్రుంగంటి వీపట్టికిక

త్వాపాలా! బహుభంగులక శుభములం డగల్గింతు సత్యంబుగక. ౧౦ 610

తే. దేనిచే లోకముల మూట డివ్యమైన, ఖ్యాతినందునొ నీతనికట్టిశుభముఁ

గల్గఁ జేసెద సందేహకలితచిత్తుఁ, డవుగఁ గావలదింకఁ గడంగి వినుము. ౧౦౪

మ. అని మారీచనుబాహునామకులు, వీర్యాధిక్యముంగన్నరా

మునిఁ బేరుక్కునఁ దాకి నిల్వఁగలరే డభూపాల యానంతయుక;

మనుజుం డన్యఁడు మేటిశూరుఁ డయినక డుర్దింపఁగా లేడు నీ

తనయుం డొక్కఁడు తక్క, వీర్యమున నున్యన్యర్వీతుల్ దానవుల్. ౧౧౪ 612

చ. అతిశయపాపులౌటఁ జటులాంతక పాశవశంగతాత్మలై

క్షీతిస్థితిఁ గాంచినారు జయసిద్ధిని గాంచఁగలేకు సుమ్ము నీ

సుతుఁడు సుహృత్తుడౌట దనుసూనుల లెక్కగొనండు రాణ్యణీ!

వితతసమిద్ధబాణతతి డవీరుల వారల నూపుమాపుఁ జూ. ౧౨౪ 613

చ. నరవర! గోమునంబెరిగినాఁడు కుమారుఁడటంచు స్నేహవి

స్ఫురణము నొందఁబోకు, దనుసూనులఁ జంపఁగఁ జాలునంచు నే

నరసి ప్రతిజ్ఞ చేసెద రణావనిలో హతులై నయట్టుల

య్యిరువుర నిశ్చయింపుమిది యెట్టు లెఱింగితివన్నఁ జెప్పెదక. ౧౩౪ 614

*సీ. పెక్కండ్ర గురుల సేవించి జ్ఞానమునంది యపవర్గమును బొందునట్టికృత్య

* సీసపద్యమునకు మూలము. “అహంవేద్మి మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్, నసి
ష్టోఽపి మహాతేజాః యే చేమే తవసి స్థితాః.” ౧౪౪. ఇది గోవిందరాజవ్యాఖ్య ననుసరించి విశే

ములఁ జేసి మునినయి ♦ వెలయునే నీరాము సత్యపరాక్రమఁ శాలి, యనుచు
మఱి మహాత్ముండని ♦ గుఱుతింపఁ జాలుదు నేనె కాదు ససిష్ఠఁ మానిపతియు
నెఱుఁగంగఁజాలు మఁహితతేజఁడౌటచే సతతతపోనిష్ఠ ♦ సలుపుచున్న

శే. వామదేవాదులై న యిన్వరమునీశు
లును నెఱుంగుదురో భూప ! ♦ వినుము ధరణిఁ
బరమయశమును ధర్మలాభంబు స్థిరము
గాఁ జెలంగఁగవలె ననుకాంక్షయేని. ౧౫౪

615

చ. తనయుని రామునీయఁడగు ♦ ధర్మమెఱుంగు వసిష్ఠఁ డాదిగాఁ
దనరెడు నీదునుంతులు ముదంబున నిష్ఠనికొప్పిరేని యో
జనవర ! పిన్ముటం దనయుఁసమ్మతిఁ బంపుము పక్తపత్రలో
చనుఁడగు రామునికొదశనిశల్ మఖరక్ష యొనర్ప నిల్పుదుకొ. ౧౬ 616

తే. కాన ముద్దులకొమరుని ♦ మానసమున, నేవిచారము సేయకఁగూయఁడగును
యజ్ఞకాలంబు మీఱక ♦ యలరు నెట్టు, లట్టులీ రామునిం బంపు ♦ నువనినాథ!
క. మనమున నిసుమంతయుఁ జింతను బూనకు మంగళములు ♦ తనరెడు నీకుకొ
జననాథ ! యనుచు ధర్మంబున నొప్పు మనంబు గల్గు ♦ మునినచియించెకొ.

మ. వరతేజంబునఁ బొల్చి మానివరుండై ♦ భాసిల్లు గాధేయుఁడా
ధరణీశాగ్రణితోడ ధర్మయుత మర్థస్ఫూర్తిమంతంబుగాఁ
బరఁగం బల్కుచు నూరకుండెఁ; బతి విశ్వామిత్రువాక్యంబు స
త్పరినుత్యంబు శుభప్రదంబు విని తీవ్రంబైన శోకంబునకొ. ౨౦౪ 619

ఆ. భీతినొంది మోమువెలవెల వాఱంగ, మనసుపట్టు హృదయమును గలంచు
మునివగోక్తి విని యవనిపతి కడునొచ్చి, యాసనమ్మునుండి ♦ యపుడు వడఁకె.

సందొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౦ - వ సర్గము.

—ఘోఘ విశ్వామిత్రునివెంట రాముని బంపుటకు దశరథుఁడు చింతించుట. ఘోఘ—

క. నరపతి శార్దూలుఁడు ముని,వరుసల్కుల విన్నమాత్రఁ ♦ బ్రాణరహితుడౌ
కరణిని ముహూర్తకాలము, జరపి తగం దెల్వినొంది ♦ చయ్యనఁ బలికెకొ. ౧

షార్దూలు గలుగునట్లే తెలిగింపఁబడినది శ్రు. “వేదాహమేతంపురుషం మహాంతమ్, య ఆత్మ
నిత్థికొ.” స్మృ. “నతస్యప్రాకృతామూర్తిః.” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతుల ననుసరించి విశేషార్థము
కల్పింపఁబడినది. ఆయర్థ మీపద్యమున సంగ్రహముగ వివృతము. కాన మూలమున కవిరుద్ధమే
యని తెలియఁడగు.

- *మ. మునినాథా ! నళినచ్చదాంబకుండు గాముం డిట్టి నాపుత్రునం
దనిలోనక దనుజాళినోర్వదగు శౌర్యంబుండునం చే నెఱుం
గను నింకం బదునాఱువత్సరములుం ♦ గాలేదు ఘోరాకృతిం
గను రక్షకప్రకరంబుతో నమరముం ♦ గావింపనె ట్లర్హుడౌ. ౨ 622
- ఉ. ఊహలు వేఱుసేయకు మహోద్యమమొప్పనిదే కనంగ న
తౌహిణిసేన సిద్ధముగ ♦ నున్నది నాదగునాజ్ఞసేయు న
న్నాహముతోడ దీనికిని ♦ నాధుడనెనకదా, జవంబును
త్సాహము మీఱ దీనిగొని ♦ జన్యముచేసెన నేను వారితో. 3 623
- ఆ. నాదుభటులు వీరు ♦ నానాస్త్రశస్త్రవిశారదులును శూర♦న త్తములును
బీఱువోనియట్టి ♦ వీర్యంబునందగు, వారు సగఱితోడ ♦ బోరఁ గలరు. ౪ 624
- చ. కనుక మదాత్మజున్ మఖముఁ ♦ గావఁగఁ దోడ్కొనిపోవనేల యో
మునివర ! నేన సేవలకు ♦ ముఖ్యుడనై పరిపాలకుండనై
ధనువును గై ధరించి ప్రవిదారణ సీమను నిల్చి ప్రాణముల్
తనువున నుండుదాఁకఁ బటు♦దానవవీరులతోడఁ బోరెనన్. ౫ 625
- చ. వ్రతమును గావనచ్చటికి ♦ వచ్చెద దాన భవన్తఖింబు ర
క్షితమయి యంతరాయములఁ ♦ జెందక సాగునుగాన నార్య ! మ
త్సుతుఁ గొనిపోవఁగాఁ గగదు ♦ సూనుండు వీఁ డరయంగ బాలకుం
డతిశయశక్తి వైదుల బలాబలముల్ గనలేడు చక్కఁగన్. ౬ 626
- క. విలువిద్యయందుఁ జక్కని, యలవాటును గొంచియుండఁ ♦ డస్త్రబలంబుం
గలవాఁడు కాఁడు యుద్ధంబుల నేర్పఱితనము సుంత♦పొందఁడు సుమ్మి. ౭
- చ. బలముల మీఱి కూటరణ♦పద్ధతులం దగ నారి తేటి శ
త్రులభయమందఁ జేయఁదగు ♦ రూపములం గనుపట్టుచుండు రో
యలఘుతపస్వి ! యయ్యనురు ♦ లట్టి బలాఘ్యులతోడఁ బోరఁగా
గలఁడె మదాత్మజుండు కను♦గాయగదా తలపోయుమాత్మలో. ౮ 628

* “మునినాథా-అనుసద్యమనకు మూలము. “ఊహనపోడశవర్షోమే రామో రాజీవలోచనః”

అని. ఇచట గోవిందరాజవ్యాఖ్యలో నాక్షేపసమాధానములు బహుప్రకారములుగా విమర్శింపఁ
బడినవి. పదాఱు వత్సరములకుఁ గొన్నియేండ్లు తక్కువగా ననుటచేఁ బండ్రెండేండ్లని గ్రహిం
చుటమేలు. ఆరణ్యకాండమున మారీచుండు రావణునితో “బాలోద్వాదశవర్షోఽయమ్” అని
విశ్వామిత్ర యాగసంరక్షణము చేయవచ్చిన తఱి దాఁ జూచితినినియు, నపుడు ద్వాదశవర్ష నయ
స్కుండే యనియుఁ జెప్పటంజేసి నాలుగేండ్లు తక్కువఁగాఁ బదాఱువత్సరముల వయస్సుని
యర్థమే గ్రహింప సముచితము. దశరథు నభిప్రాయ మేమనఁగాఁ బదాక్షేండ్ల ప్రాయముగల
క్షత్రియకుమారుడే యుద్ధాహ్వాడని ప్రమాణము కాన నంతవయస్సు లేదన్న విశ్వామిత్రుండు
వధులునని యూహించి యుద్ధాహ్వాండు కాఁ డనుటకై ‘ఊహనపోడశవర్షః’ అని చెప్పినాఁడు.

చ. తనయుని శక్తిశౌర్యములఁ ♦ దాపసివర్య ! యటుండనిమ్ము నా
మనవిని జిత్తగింపు సుకుఁమారుని రామునిఁ బాసియుండనో
ప నొకముహూర్తమైన మఱిప్రాణములకా భరియింపఁజాల స
త్యనియత మిద్దికావున మఁదాత్తజునిం గొనిపోవ మానవే. ౮౫ 629

చ. మునివర ! నాతనూజు రఘుఁముఖ్యునిఁ దోడ్కొనిపోవఁ గోర్కీ నీ
కనువుగఁ దోఁచెనేని చతుఁరంగబలంబులతోడ నన్నునుం
గొని చనుమా ? మఱొక్కపలుఁకుకా విను మర్వదివేల పర్వముల్
చనిన యనంతరంబ బహుఁసద్వృతముల్ సలుపంగ నంతటకా. ౯౫ 630

తే. నాదువ్రతముల ఫలమన ♦ నాయశృష్ట
మనఁగ నొప్పెడు వీడు గల్గెను మునీంద్ర !
యింతమాత్రము తలఁచియెఁయేని రాముఁ
దోడుకొని పోవఁ దగదని ♦ వేడుకొనుదు. ౧౦ 631

చ. నలువురుసూనులం దరయ ♦ నాకు రఘూద్వహునందె ప్రీతి మీ
క్కిలి యధికంబు ధార్మికుఁడు ♦ కీర్తిని గల్గఁగఁ జేయఁజాలెడుం
దొలికొడు కట్టి రాఘవుని ♦ దోడ్కొని పోదగదో మునీశ్వరా !
యలరిపు వీరు లెవ్వనికి ♦ నాత్మజు లెట్టి పరాక్రమాధికుల్. ౧౨ 632

ఆ. వారిపేరులెవ్వి, ♦ వారల యాకృతు,లెట్టివయి చెలంగు ♦ నెవరు వారి
కధిపులో మునీంద్ర ! ♦ యతిదంభసమరులౌ, వారిచర్యలెట్టి ♦ వరుసనుండు.

తే. నాదుసేనలు నేనును ♦ నాకుమారుఁ
డలమహారాక్షసుల కెట్టిదై పొసంగు
స్త్రతికృతిని జేయఁ దగుఁ జెప్పు ♦ వారిచరిత
నంతయుకా భగవంతుఁడ ♦ వైన నీవు. ౧౩౫ 634

క. ఏరీతి వారి మార్కొని, పోరందగు దుష్టభావఁముల బొల్పెడు నా
ఘోరాత్ముల బలమత్తుల, దారుణరణమందు నిల్పఁదగు విధమెటులో. ౧౫ 635

చ. అని సరపాలుఁ డన్నవిని ♦ యమ్మునిచంద్రుఁడు గాధిసూనుఁ డి
ట్లనియెఁ బులస్త్యమానికులఁమందు జనించిన రావణుండు దే
వనికరవైర యొక్కరుఁడు ♦ పర్థిలు, వాఁడు పితామహుం దపం
బున నలరించి పెక్కువరఁముల్ గొనియుండిన కారణంబునకా. ౧౬ 636

మ. బలసంపన్నుఁడు భూరివీర్యుఁడును నై ♦ పాపాత్ములౌ రక్షసుల్
పలువుం డ్రైస్పడు తన్నుఁగూడుకొని రాఁ ♦ బంతంబు మీఱంగ మీ
క్కిలి బాధించుచు నున్నవాఁ డిటఁ ద్రిలోఁకికా విశ్రవశిపుత్రుఁ డు
జ్వలతేజుండు కుబేరసోదరుఁ డఖిఁర్యస్ఫారవీర్యుండొగికా. ౧౭౫ 637

తే. రాక్షసుల నాయకుఁడునై న ♦ రావణుండు, పేరుగన్నట్టి వాఁడొటఁబృథ్వీనాథ!

నీవు వినియుందు వేకదా ♦ దేవవైరి, బలసమగ్రుం డతండు తా ♦ వచ్చి కడక.
క. నాయజ్ఞమునకు విఘ్నము, సేయం డటులైన వాని♦చే ననుతనయుల్
మాయావులు ప్రోత్సహితులై యిద్దఱు భూరిబలస♦మాయతులుగుటన్.

తే. యజ్ఞవిఘ్నంబుసేయుదు ♦ రందు నొక్కఁ
డొప్పు మారీచుఁ డన సుబా♦హు వన నొక్కఁ;
డనఁగ నశరథుఁ డనియె ను♦హాత్మ ! యాదు
రాత్తు మార్కొని యనినిల్వ ♦ నలవిగాదు. ౨౦ 640

క. ననుజుని రావణు మార్కొని, యనిలో నిల్వంగ శక్తి ♦ యలగునె నాకున్
వినునీవు ధర్మవిద్యుడు, డన లోకంబులను ఖ్యాతి ♦ నందితివి సుమీ. ౨౧ 641

తే. దైవతంబవు గురుఁడవు ♦ తలఁప నీవె
యట్లు గావున రాముని♦యందు, మంద
భాగ్యుఁడనఁదగు నాయందుఁ ♦ బరమకరుణ
నునునవే యాడినప్పితి ♦ వనక మాని !. ౨౧ 642

సీ. అమర గంధర్వ యు♦తౌసుర పన్నగ పతంగముఖ్యులు మహా♦బలునిఁ, బంక్తి
కంపని మార్కొని ♦ కదసంబునన్ నిల్వరన నింక మానవు ♦ లనఁగ నెంత ?
వాఁడు బలాఘ్నులఁ♦బంతంబు మీఱంగఁ బొలియించుఁగాడె; యట్లలరుచున్న
వానితో నేఁగాని ♦ బలములతోఁగూడి కాని, పుత్రులఁ గూడి♦గాని దురము

తే. సేయఁగాఁ జాల మునివర్య ! ♦ చెప్పువాఁడ
నతనిసేనలతో నైన ♦ జతనమొప్పు
మార్కొనఁగఁ జాల, నమరుల♦మాడ్కి నొప్పి
బొలుఁడగురాము నెట్టియ్యఁ♦జాలువాఁడ. ౨౨ 643

క. తనయుఁడు సమరముచేయం, గనుజాలెడు నైపుణంబుఁ ♦ గాంచఁడు పున్నా
మసరకము నుండి ననుగడ, చను నట్లానరించువాని ♦ సాయంబియ్యన్. ౨౩ 644

క. మనసొప్పు దెన్నివిధములఁ, గనినన్ భయమొందితిన్ మ♦ఖంబును జెఱుపన్
బనిపూని యడరువారు శ, మనునిం బురుడించువారు ♦ మారీచాదుల్. ౨౪ 645

తే. వారు నుందోననుందుల ♦ వలసఁ గలిగి
నారు బలసంతులై మీఱి♦నారు కాన
వారితో ననిసేయఁ గు♦మారు ననుసఁ
జాల నిక్కము; మఱియు రా♦త్తులు వారు. ౨౫ 646

సీ. వీర్యంబులం బొల్చి ♦ విగ్రహ మొసరించు నట్టి కౌశలమున ♦ సమరియున్న
వారు, నేనును మిత్ర♦వారంబుఁ గలిసియు సందొక్కరునితోడ ♦ నైసఁబోరఁ
గలనె యంచాడిన ♦ యలయనంగతవాక్యముల వినుచున్నయ♦మ్మనివ ర్జేఖ్య
సందుఁ బ్రవేశించె ♦ సభకతరక్రోధ; మంత నమ్ముని యజ్ఞ♦మందు హుతము

తే. సేయఁగాఁ బడి తరువాత ♦ నేయివోయ

బగ్గునకొ మండు నగ్నినాఁ ♦ బ్రజ్వరిల్లె

నాడితప్పిన యావిభుఁ ♦ డప్పుడచట

నెదుటఁ గూర్చుండి కనఁబడ ♦ మదికలంగ. ౨౭౪

647

ఇరువదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౧-వ సర్గము.

—ఁఁఁఁ ససిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రునిమహిమ రాజునకుఁ జెప్పట. ఁఁఁఁ

మ. తనయన్నేహసమాకులాక్షరముగా ♦ ధాత్రీశ్వరుం డప్పు చె

ప్పినవాక్యంబుల నాలకించి క్రుధచే ♦ భీష్మాకృతిం దాల్చి య

మ్మునివర్యుండు వచించెఁ దొల్దొలుత నోఁభూపాలకా ! నాదుప్రా

ర్థనముం జేయఁ బ్రతిజ్ఞ సేసి యిపుడఁద్దానికొ విసర్జించితే. ౧౪

648

తే. రఘుకులంబున కిటులాడఁరాదు వంశ

మునకు గల్గినమర్యాద ♦ చనదె దీన

నిట్టులాడ నీకొప్పిద ♦ మేఁ జనియెద

వచ్చినట్టి మార్గంబును ♦ బట్టి భూప ! ౨౪

649

తే. అలరు కాకుత్స్థసంతాన ♦ మందుఁ బుట్టి

నాఁడవో భూమిపాల ! నీఁవాడినట్టి

పలుకు వృధ సేసితివి ప్రియఁబంధుజనులఁ

గలిసి సుఖముండుమని మాని ♦ పలుకుటయును. 3

650

క. మతిమంతుఁడైన యమ్ముని,పతి రోషాక్రాంతుఁ డగుడు ♦ వడఁకె ననుస్త

క్షీతితలము దేవతానం, తతులను భయమంకురించి ♦ తత్తటపటచెక. ౪ 651

క. జగమంతయు నీవిధమున, బెగఁదొందుపెరింగి మానిఁబృందేశుఁడు నాఁ

బొగఁదొందు సువ్రతుఁడు ధీ,రగుణుండు వసిష్ఠుఁ డనియె ♦ రాజేంద్రునితోక.

క. విను నీవిత్వోక్తుకులం,బునఁ బుట్టితి వేటురూపఁమును దాల్చిన యా

ఘనధర్మవే, సాక్షా, త్తని చెప్పందగినవాఁడ ♦ వగుదువు రాజా ! ౫౪ 653

క. సిరిగలవాఁడవు సువ్రత, పరాయణుఁడ వధికధైర్యఁవంతుండవు భూ

వర ! ధర్మంబును దప్పుట, సరియే యటులై న జగతి ♦ సత్యము చెడదే. ౬

తే. రాఘవా ! ముజ్జగముల ధర్మస్వరూప

మైన యాత్మగలాఁడని ♦ ఖ్యాతి గన్న

వాఁడ వాత్మీయధర్మంబు ♦ వదలుకొనక

దానినే యాచరింపుము ♦ మాననగునె. 2

655

తే. అవనిపాల ! యధర్త్తంబు ♦ నాదరింప
కుము; జగంబున నెవఁడేని ♦ కోర్కెనిట్లు
చేయువాఁడను నేనని ♦ చెప్పి యట్లు
సేయఁడే దత్ఫలంబు వఁచింతు వినుము. ౭౪

656

మ. మునుదాఁజేసిన సస్త్తఖంబులఫలంబున్ గూపముఖ్యంబులౌ
ఘనధర్త్తంబుల పుణ్యమున్ జెడు; మహీ♦కాంతా ! యింకం బల్కులం
బనిలేదిప్పుడె రామునిమ్ము మునికిన్ ♦ బ్రాధాన్త్రశస్త్రాళినే
ర్చిననున్ నేర్వకయున్న నీతనయు వంఁచింపంగలేరెవ్వరున్. ౮౪

657

క. మునివరుఁ డీతఁడు నీప్రియ,తనయుని రక్షించుచుండఁ ♦ దరమే చెనకన్
మునుజేశా ! జ్వలనావృత,మును నీయూషంబుభంగి ♦ ముజ్జగములలోన్. ౯

సీ. ఉరీర్విశ ! మాఱునూ♦పొందిన ధర్త్తమే యిక్కొళికుఁడు చూడఁనెల్ల వీర్య
వంతులలో మేలు♦బంతి బుద్ధిని లోకమందీతఁడెక్కుఁడై ♦ యుగచుండఁ
దపమునకుఁ బరమ♦స్థానమీతఁడు సచరాచరలోకంబు♦లందు మూఁట
నలరునే యస్త్రంబు ♦ లవానినన్నింటి నెఱుఁగు నిష్కానీశుఁ ♦ డెఱిగినన్ని

తే. యస్త్రముల నెవ్వఁడెఱుఁగఁడీ ♦ యవని నింక
మీఁద నెఱుఁగంగఁ జాలఁడు ♦ మిగుల నుక్కు
పొదల నలరారు దేవతల్ ♦ మును, లసురులు
రక్కసులునై న నెఱుఁగరు ♦ నిక్క మిద్ది. ౧౧౪

659

క. ఉరగులు గంధర్వులుఁ గి, న్నరులును యక్షులును దీప్త♦నానాస్త్రము లీ
వరమకానిమాడ్కి నెఱుఁగరు, ధరణీశా ! యెఱుఁగు నెట్టి♦తండనియనినన్.

తే. పరమధార్మికులౌ భృశా♦శ్వసుతులెల్ల
నగుదు రస్త్రంబులుగఁ దొల్లి ♦ జగము నీతఁ
డేలునపుడు భృశాశ్వుఁడా ! ♦ యెల్లయస్త్ర
ముల నొసంగినవాఁడు నిర్త్తలమనీష !. ౧౩

661

క. మునుదఱుఁడన్ ప్రజాపతి, తనయులు గలరట్టివారి ♦ దారలఁగాఁ గై
కొనియెన్ భృశాశ్వుఁ డపుడా, వనితలకుం బుట్టినారు ♦ వారు మహీశా !

సీ. బహుగూపములవారు ♦ పరఁగుదు రతివీర్య లతిశయదీప్తుల ♦ నమరువారు
వారు జయంబు ల♦వ్వారిగ నొసఁగుదు రలదక్షునకు దనూ♦జలు సుమధ్య
మలు గల్గిరికువురు♦మానితాచారలు జయయు సుప్రభయు నస్త్రములశస్త్ర
ముల నతిభాస్వరంబుల నూటినిం గాంచి రందు మున్ముందు జ♦యాఖ్యయిట్టి

ఆ. దనఁగరానిమహిమ ♦ నలరుచుఁ గామనూ
పములఁ బొల్చి మేటి ♦ పౌరుషములఁ

దనరునుతులఁ బడసెఁ ♦ దమి నర్థశతసంఖ్య
వఱలు వారి సనుర♦బలము నణఁప. ౧౬

663

సీ. అంతసుప్రభయు సంహారనామకులను శత్రుభీకరులఁ జంచద్బలాఘ్న
 లనమోఘవీర్యులఁ దనయుల నేబండ్రఁ గాంచె; నవాని నీకౌశికుండు
 చక్కఁగ నెఱుఁగునాశస్త్రంబు నెకాదు సకలాస్త్రవిదుఁడౌట జగతి నెవ్వ
 రెఱుఁగని యస్త్రాళి నెంతయు వింతగఁ బుట్టింపఁ జాలును భూరితేజఁ

ఆ. ఉమలక్ష్మి నలరు ♦ నట్టి విశ్వామిత్రు
వీర్యమిట్టి నగుచు ♦ బృథివి బరగు
భూతలేశ ! రాఘవృని బంప ననుమాన
మొందఁదగదు పనుపు ♦ డెందమలర. ౧౯

664

చ. దనుజులగాధినంధనుఁడు ♦ తానెవధింప సమర్థుఁడయ్య నీ
తనయునకుఁ హితంబును ము♦దంబునఁ జేయఁగఁగోరి యిట్లు నిక
గనుఁగొనవచ్చి సాయమును ♦ గావలె నీనుతుఁ బంపవే యటం
చనునయమొప్పుఁగా నడిగె ♦ నంచు వసిష్ఠుఁడు పల్క నత్తటిక. ౨౦ 665

665

తే. రఘువృషభుఁడాననంబునఁ ♦ బ్రమదమలర
 స్వాంతముం బొంగ శ్రీరామఁచంద్రు గమన
 మునకు నీకొని తనయుని ♦ మునికి నీయ
 నాత్మఁదగ నిశ్చయించె స♦ద్యశముఁ గోరి. ౨౧

666

ఇరువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౨-వ సర్గము.

❖❖❖ రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రునివెంట నరుగుట. ❖❖❖

చ మునిపతియకా వసిష్ఠుఁడు ప్ర♦మోదము మీఱఁగ నిట్లుపల్క న
జ్జనపతి యాననాజ్ఞమున ♦ సంతసమొప్పు నలక్ష్మణుండుగాఁ
దనరెడు రామునిం బిలువఁ ♦ దానపు డానతియిచ్చె; నంత రా
మునకు సుమంగళాచరణ♦ముం దమిసల్పిరి తల్లి, దండ్రీయుక్. ౧౫

667

శే. అపుడు రాముఁ బురోహితుం ♦ డగు వసిష్ఠ
మునియు మంగళసూక్తంబు ♦లను బఠించి
దీవనలఁ దన్నె నంతఁ బృథ్వీవరుండు
మూర్ఖునియె ముద్దుకొమరుని ♦ మూర్ధమెఱిమి. ౨౪

668

చ. తనయుని ముద్దుపెట్టుకొని ♦ ధారణినాథుఁడు ప్రీతినొందు నె
మ్మనము తగంగమఱానికి, న♦మానుషశక్తికొసంగె; నంతటన్

వనజదళాక్షు మౌనివశః॥వర్తను రామునిఁగాంచి స్వచ్ఛతఁ

గని ముదమందు స్పర్శమును ॥ గ్రాలఁగవీచె సమీరుఁడల్లనన్. ౮ 669

క. సురదుందుభినిస్వనములు, వరుసఁగ దివి మ్రోగెఁ బుష్పః॥వర్షము మిగులన్
గురిసె మహాత్ముఁడు రాముం, డగుగంగా శంఖరవము ॥ లగుదుగఁ జెలఁగెన్.

తే. దుందుభులు మ్రోసె గాధిసు॥తుండు ముందు

నడువఁగాఁ జాసముం దాల్చి ॥ పుడమితేని

తనయుఁ డారామచంద్రుఁడు ॥ చనియె నతని

వెనుక లక్ష్మణుఁ డరిగె, వి॥ల్లును ధరించి. ౯ 671

క. కూకటులు భాలభాగముఁ, గైకొని యట నాట్యమాడఁ ॥ గా లక్ష్మణుఁడున్
వీకఁ బాలుపారు దనుజా,నీక మడంపంగఁ జనియె ॥ నిర్జగు లలరన్. ౧౦ 672

చ. ఇరువురు సోదరుల్ తగ మ॥హేషుధియుగ్గముఁ దాల్చి యప్పు భీ
కరముగ మస్తకత్రయముఁ ॥ గ్రాలఁగఁ బొల్పెడుపాములట్లుగా
వరుసఁజెలంగి చాసముల ॥ బాహువులొప్పు దిశాష్టకంబునం
బరమును భూమియున్ మెఱయు॥భంగి నొనర్చెడు తేజమొప్పఁగన్. ౧ 673

క. బలవీర్యాదు, లభంగుర,ములుగాఁ దగ సర్వదేవ॥ముఖ్యం డగు న
జ్జలజజుని నశ్వదేవత, లలరుచు వెనుకొనినయట్టు ॥ లరిగిరి భక్తిన్. ౨౪ 674

సీ. చాసంబులందాల్చి ॥ చాచవేషంబుల నలరారి యుడుమన ॥ నవనిఁ బరఁగు
నట్టి జంతువు చర్మ॥ మనువొంద సంకుళి కవచంబుగను హస్త॥కవచమునుగ
నొసరించి యవాని ॥ నొప్పుగ ధరియించి ఖడ్గంబులం బూని ॥ కడునరుదగు
కాంతిచే వెలయుచుఁ॥గమనీయ దేహముల్ లలిమీఱఁదగుగామ॥లక్ష్మణులు,కు

తే. మారులు సహోదరులు ప్రీతి ॥ మౌనివెంటఁ

జనుచు నసదృశమహిముఁడౌ ॥ శంభుఁ గూడి

చనెడు సన్నికుమారులై ॥ ఘనులయి తగు

నట్టి స్కందవిశాఖుల ॥ యట్లు పొల్చి. ౯౪ 675

క. ఇసుమంత కందు నొందని, యసమాన శ్రీప్రభా॥తాంగంబులతో
దెసలన్ భాసిలఁ జేయుచు, వెసనరిగిరి మౌనివెంట ॥ విబుధు లలరఁగన్. ౧౦

— విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు బలాబలసావిద్యల చెప్పుట. —

తే. సార్థయోజన మరిగి యా॥యాసమడఁపఁ

గోరి సరయువు దక్షిణ॥తీరమందు

నిలిచి రంత విశ్వామిత్రుఁ ॥ డలరి మధుర

వాణి మీఱ రామా! యని ॥ వలికె నిట్లు. ౧౧ 677

క. జలము గ్రహియింపు వత్సా!, వలదికఁ గాలంబు గడుప ॥ వరగుదుమంత్రా
వళిసారభూతవిద్యల, బల యబల యనంగఁ బరఁగు ॥ వానిం గొనుమా. ౧౨

క. వాని న్నిపు గ్రహించితి, వేని శ్రమంబేని దాపః మేని గలుగ దీ
మేనును మాటుపునొందక, యే నిలుచును దత్ప్రభావః మిట్టిది సుమ్మి. ౧౨౫

క. విను మేమటుపాటుననై, నను సుపునినై న నిచ్చు ధైర్యము తులెదిరిం
ప సశక్తులై తొలంగుదు, రసభూ! వీనిఁ జపించు ధైర్యము సరసుండు. ౧౩ 680

తే. బాహుబలమున నెవ్వండు ధైర్యము వసుధ, నీకు
సాటిగారాఁడు; మఱియు నీజగములందు
మూఁట నేగుణమందైనఁ ధైర్యము బోలనెన్న
నీసమానుఁడు లేకుండు ధైర్యము నిక్కమిద్ది. ౧౪ 681

సీ. సామర్థ్యమునయందు ధైర్యము సౌందర్యమున జ్ఞానమందిదికృత్యమిఁదా నకృత్య
మని నిర్ణయించెడు ధైర్యము బుద్ధిని, మఱి యుత్తరంబునను బ్రత్యుత్తరమున
నీకుసమానుఁడీ ధైర్యము కంబునందుండఁ దనఁడు! యీరెండు విద్యల గ్రహించి
తేని నీసంకాశుఁ ధైర్యము లేడు ముం దెప్పటికిని నుండఁ ధైర్యము వంబు

తే. జ్ఞానములకెల్ల నివ్వెయే ధైర్యములుగఁ, దనరు; వీనిఁ బఠించుచు మనుజువర్య!
శ్రోవనడచిన నీకు ధైర్యము బిపాస, యును గలుగకుండునింకను వినుము వత్స!

క. ఈరెండువిద్యలను నిం, పారఁగ గ్రహించి తేని ధైర్యము సమానయశం
బోగాను! నీకుఁగలుగున్, నీరేజభవుండు వీని ధైర్యముంచె దగన్. ౧౫ 683

ఆ. కాన సుప్రభావః కలితంబులై వెల్లు, వరకకుత్ స్థవంశభవుఁడ వధిక
ధార్మికుఁడవు నౌటఁ ధైర్యము పాత్రమ వీవె, వీనినొనఁగ నొరుండుగానరాఁడు.

సీ. సౌభాగ్యముఖములౌ ధైర్యమునంబులు పెక్కునీయందె మిక్కిలి ధైర్యమునందు
సంశయంబేలేదు ధైర్యము సౌందర్యమున లభియించె నీవిద్యలను సభక్తి
నుసదేశమును గొనుమో రాఘవా! యివ్వ భూరిఫలమ్ములఁ ధైర్యము జేయు
నిన్ను; దారును భువి ధైర్యము తరీతిని బెక్కువిధంబుల ధైర్యము

ఆ. నని వచించె మాని; ధైర్యము రాఘవుఁ, డాచమించి శుద్ధుఁడై ప్రహృష్ట
వదనుఁడగుచు భక్తిభావితాత్ముండగు, బ్రహ్మమానివలనఁబడసె వాని. ౨౦౫

చ. మునివలనం బ్రతిగ్రహణముం దమిజేసినయంతనే శర
త్తున భగవంతుఁడై తనరు ధైర్యముజమిత్తుఁడు వేవెలుంగునాఁ
దనరుచు భూరివిక్రమము ధైర్యము వర్ధిల రాముఁడొప్పి యం
తనిజగురూ త్తముండలరఁ ధైర్యము సేవలొనర్చె బ్రీతితో. ౨౧౫ 685

క. గురువునకు సేవలొనరిచి, సరయూతీరమున మానిచంద్రునితో దా
శరధులు మిక్కిలిసుఖముగ, జరపిరి యారాత్రి మానసంబు లలరఁగన్. ౨౨౫

చ. ఇరువురు సోదరుల్ గలిసియే తృణశయ్యను బవ్వళించి యా
దరమున గాఢినందనుఁడు ధైర్యము లాలనమొప్పుజేసి నుం

దరముగఁ బొల్చు వాక్యసముదాయము పల్కఁగఁ బొంగుచుండ శ
శ్వరి సుఖరీతిఁగాఁ గడచె ♦ వారికిఁ దోపదు లోటు సుంతయున్. ౨౩౪ 688

ఇరువది రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౩-వ సర్గము.

అంగ దేశస్థులైతఁడు రామలక్ష్మణులకు విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పెను. ఇతి-

ఉ. యామిని తెల్ల వాఱఁ గుళి ♦ కాత్మజుఁ డాత్మణపర్ణశయ్యపై
నేమియుఁ గష్టమే యెఱుఁగ ♦ కింపుగ నిద్దురపోవుచున్న యా
రాము ససోదరుం గనుచు ♦ రాక్షససంఘము నొంచుకోర్కీ యు
ద్ధాసుముగా మదిన్ వెలయుఁ ♦ దానిటు యోజనచేసె నెంతయున్. ౧ 689

శే. ఇతనిఁ గన్నట్టి కౌసల్య ♦ యే తలంప
సుప్రజావతి సౌభాగ్య ♦ శోభితాంగి
యనుచుఁ దలపోసి మెల్లన ♦ ననియె; రామ'
యిదిగొ ప్రా క్షంధ్యన ర్తిలై ♦ నింకలెమ్ము. ౧౪ 690

క. మనుజవరా! దివమందున, నొనరింపం దగినయట్టి ♦ యురుదేవారా
ధనకృత్యము నెఱవేర్పంగను లెమ్మా; గాలమిదియె ♦ గా యప్పనికిన్. ౨

క. అనుటయుఁ బరమోదారము, మునివచనము నాలకించి ♦ భూమిశ్వరచం
ద్రునితనయులు సలిలంబుల, మునింగి రవి కర్ణ్య మొసఁగి ♦ మోదంబులరన్.

తే. పరమ గాయత్రిమంత్రజ ♦ సంబుసేసి
భక్తి సంధ్యనుపాసించి ♦ బ్రహ్మయజ్ఞ
మగ్ని కార్యము మొనలై స ♦ యట్టికృత్య
ములను జక్కఁగ నెఱవేర్చి ♦ రెలమి మిగుల. 3 693

సీ. వీర్యాతిశయలుగా ♦ వెలయు రాకొమరులు తపమె, ధనంబుగాఁ ♦ దనగునట్టి
మూలకీ విశ్వామిత్రుఁడను గురునకు మ్రొక్కి శ్రోవను నడచు సం ♦ తోషమలర
సంసిద్ధులై రిట్లు ♦ శౌర్యసారంబునఁ బొలుచు కుమారులు ♦ మునియు నడచు
చుండీ యొక్కట సర ♦ యూసంగమంబు శుభప్రదంబుగను జూ ♦ పట్ట నందుఁ

తే. గనులకింపగు దివ్యగం ♦ గాభవానిఁ
గాంచి పరమతపంబందు ♦ గాఢనిష్ఠఁ
బెక్కువేలేండ్లు సల్పి సం ♦ వృతమహాప్ర
భావమున నొప్పు మునుల, స ♦ త్పదముఁ గనిరి. ౬ 694

క. మునివర పుణ్యాశ్రమమును, గని మిక్కిలి ప్రీతి నొంది ♦ త్కాకాంతుని స
త్తనయుల్ మహాత్ము గాఢే,యునిఁ జూచి వచించి రిట్లు ♦ లొప్పెడువేడ్కన్. ౭

- క. ఎవ్వనిదీ పుణ్యాశ్రమ, మెవ్వఁడు వసించుచుండు ♦ నిందో మానీ !
యివ్వార్త విసంగఁ బ్రమదము, నివ్వటిలెన్ మామనముల ♦ నెమ్మిం జెపుమా. ౮
- క. అనుటయు వారలప్రశ్నం, బును విని కుశికాత్మజుండు ♦ మోమున హాసం
బనువొందఁ బలికె రామా!, వినుమిది మున్నెవరి దగుచు ♦ వెలయునొ దానిన్.
- సీ. కాముడంచు వచింపఁగఁ బడు నెవఁడు విద్వాంసులచేతఁ గం ♦ దర్పుఁ డతఁడె
తనుధారియై యుండె ♦ మునుపాదురాత్ముండు నియమయుతుండయి ♦ నిశ్చలమతిఁ
బర్వతపుత్రికా ♦ పరిణయవాంఛచే నలరారి తపమును ♦ నలుపుచు దివి
జావళితోఁ గూడి ♦ హరుఁ డిచ్చటికి రాఁగ నమరాధిపతియగు ♦ నతనిఁ బూన్కి
- తే. మీఱ నెదిరించె శివుఁడంత ♦ మిగులఁ గోప
చిత్తుఁ డై హుంకృతినిజేసె ♦ శివుని కంటి
మంటచేఁ గాలె నవ్విధి ♦ మాడినట్టి
యద్దురాత్మునివౌ నవ ♦ యవము లిందు. ౧౧౫ 698
- క. తనుసంగతి విడనాడి య, ననిబడియె మహాత్ముఁడైన ♦ భద్రుండులు కా
ముని నీటుచేయ కూపటి, యె నతం డివ్విధిని, నిర్జ ♦ రేశుని క్రుధచేన్. ౧౨౫
- ఆ. దేహహీనుఁడై య ♦ దిమొదలనంగుడన్
ఖ్యాతి నెల్ల యెడలఁ ♦ గాంచె స్మరుఁడు
వాఁడు స్వాంగములను ♦ వదలెనో యెచ్చట
నదియె, యంగదేశ ♦ మనఁగ నలరె. ౧౩ 700
- క. సిరులెసఁగ నలరు రాఘవ!, హరునాశ్రమ మిదియె, స్థాణు ♦ నాశ్రమ మనఁగాఁ
బరఁగునిది పుణ్యదము, ముని, వరు లిందున్నట్టివారు ♦ పాపవిదూరుల్. ౧౪౫
- క. శితికంతశిష్యులై యున్నత ధర్మసరాత్ములగుచు ♦ నై జతపఃసం
తత కృత్యులగుచు నుందురు, హితముగ నీరేయిఁ బుత్త ♦ మేయిట రామా!. ౧౫౫
- సీ. సత్ఫలదంబులౌ ♦ సరయూవియన్నదీమధ్యంబునందొప్పు ♦ మానియాశ్ర
మమున నీరేయిఁ బుత్తమె శుభదర్శనా! రాఘవా! యెల్లి త ♦ రంగిణీవ
తంసమా గంగను ♦ దాటుదమిచ్చట స్నానకృత్యము సల్పి ♦ జపముచేసి
యగ్నికార్యముఁ దీర్చి ♦ యత్యంతశుద్ధులమై పావనంబగు ♦ నాశ్రమంబుఁ
- తే. గాంచఁబోవుద మందఱ ♦ మంచు వారు, చెప్పుకొనుచుండ నందున్న ♦ సిద్ధమునులు
స్వీయమైన తపశ్శక్తి ♦ చేత దూర, గతవిషయముల నెల్లను ♦ గాంతుగాన. ౧౬౫
- క. వారల రాకయు దానికే, గారణమును జ్ఞానవృష్టిఁ ♦ గాంచి ముదమునన్
వారల కడకేగి శుభ, ప్రారంభులఁ గాంచి కుశిక ♦ వరపుత్రునకున్. ౧౭ 701
- తే. ప్రథమమున సర్వమవ్వఁగ ♦ బాద్యమొసఁగి
వరుసనాచమనీయ పూ ♦ ర్వకము గాఁగ
భోజ్యవస్తువుల నొసంగి ♦ పూజఁ దీర్చి
యాతిభేయంబుఁ బిదప న ♦ య్యర్థకులకు. ౧౮ 705

చ. హితనుతులొప్పు జేసి ముదఁ మేర్పడ నిల్చినఁ జూచి గాధిన
తున్నతుఁడును వారిక్షేమమును ♦ సుస్థితమొప్పుఁగఁ బ్రశ్నచేసె నీ
గతి మునులర్హ కృత్యముల ♦ గాధికి బాలురకుం బొసర్చి సం
స్తుతిఁగనఁజాలు గాధులను ♦ జొక్కఁగఁ జేసిరి వారిచి త్తముల్. ౧౯౫ 706

క. మునులందఱవల దశరథ, తనయులతో నేకరీతిఁ ♦ దగు నునములతో
నొనరించిరి సంధ్యావం, దనము యథాశక్తి జనముఁ ♦ దద్దయు భక్తి. ౨౦

మ. సరసంబౌ వ్రతమూని, కానుపదమున్ ♦ ప్రఖ్యాతిఁగన్నట్టి యా
ధరణిన్ వాసముచేయు మానులు ప్రమోదంబొప్పు బ్రార్థింప ము
వ్వరునున్, వారలఁ గూడిపోయి సుసుఖంబుం గూర్చుసం దా నిశిన్
జరపం గల్గిరి మానిపుంగవుఁడు విశ్వామిత్రుఁ డత్యాదృతిన్. ౨౧౫ 708

తే. రాఘవుని లక్ష్మణుని సభిఁ రానుములగు
పెక్కుగాధల నీతులఁ ♦ గ్రక్కుచున్న
వానిఁ జెప్పుచు సలరించె ♦ వారు వాని
వినుచు ముదనుంది సుఖసంతతి ♦ గనిరి పిదప. ౨౨ 709

ఇరువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౪ - వ సర్గము.

—ఊఊ మలయ కడు శదేశ నృత్తాంతము. ఊఊ—

చ. తెల తెలవాఱి సంతఁ గులఁదీపకులై యరివీరహంతలై
చెలఁగెడు రామలక్ష్మణులు ♦ చెల్వవహించెడు కామునాశ్రమ
స్థలమునఁ గాల్యకృత్యములు ♦ సల్పి మునీంద్రుని గాధపుత్రునిం
గలిసి వియస్నదీతటముఁ ♦ గానఁగనేగిరి వేడ్కమీఱఁగన్. ౧ 710

తే. కష్టసాధ్యవ్రతంబులఁ ♦ గడఁగి పూని
ఘననుతులు వెల్లుచున్నయఁమ్మని పృషభులు
పదిలమగు నోడఁ దెప్పించి ♦ పలికి రెలమి
నోడ నెక్కుము వీరితోఁ ♦ గూడ మాని !. ౨౫ 711

క. అనపాయముగా మార్గమ్మునఁ బయనము గమ్ము, కాలఁమును జరపుట, యే
లనఁ గౌశికుండు వట్లే, యని వారల గౌరవించి ♦ యర్భకయుతుఁడై. 3౫ 712

క. సరినధిపతిగామిని నా, సరిద్వరము దాఁటు చుండు ♦ సమయంబునఁ బు
ష్కరమధ్యమమున కేగఁగఁ, దరంగ సంఘట్టజనిత ♦ దారుణరవముల్. ౫ 713

క. వినవచ్చె వరుస వృద్ధిం, గనుచున్ దద్రావమిట్లు ♦ కడు భీకరరీ
తిని బరఁగ వినియె రాముం, డనుజునితోఁ గూడ సంతఁనవ్విధ మెఱుఁగన్. ౫౫ 714

చ. మనమున నెంచి రాఘవుఁడు ♦ మానిశశాంకునిఁ గాంచిపల్కె ని
ట్లని యితరేతరంబొగి మహాత్మా ! జలంబులు బిట్టుదాఁకఁగా
ఘనముగఁ బుట్టునట్టి ధ్వనిఁగాఁదగునో యిదివేఱుశబ్దమో
యనుటయు రాముపల్కు విని ♦ హర్షయుతుండయి మాని యల్లనన్. ౬౫

చ. నినదము పెద్దగా నిటు జనించుటకుం గల కారణంబులె
ల్ల నిఖిలధర్మవేత్తగఁ జెలంగు మునీంద్రుఁడు నిశ్చయించి చె
ప్ప నెడఁ దలంచి యిట్లనియె ♦ బాలక ! శంకరవాసభూతమై
ఘనముగ నొప్పుగోత్రమునఁ ♦ గంజభవుండు చమత్కృతుల్ దగన్. ౭౫ 716

తే. మానసంబున సృజియించెఁమనుజవర్య !, యందుచే మానసంబనుఁనాఖ్యగల్గె
నాసరస్సునఁ బుట్టిన ♦ యట్టినదియె, సుహృద్యోధ్యాపురమ్మునుఁజుట్టిపాటు. ౮౫

ఆ. బ్రహ్మసరసునుండి ♦ ప్రభవిల్లినది యాట, సరయువనెడిపేరఁ ♦ బరఁగి పుణ్య
నదియటంచు వినుతిఁబొదలెడు నది గంగ, కెదురువచ్చి కలియుఁసదమలాత్మ. ౯

సీ. ఉన్నతస్థలమున ♦ నుండి యాసరయువు వచ్చి గంగానదిఁ ♦ బడుటవలన
నాజలంబులు దాఁకు ♦ నవసరమునఁ బుట్టు పెను నినాదమ్మదె ♦ వినఁగనయ్యె
నియతాంతరంగుండఁవయి రామ ! యీనదీ ద్వయమునకున్ భక్తిఁవందనంబు
సలుపుచుంచివ్వీధిఁ ♦ బలికిన ధర్మాత్ము లిరువురు వందన ♦ మెలమిఁ జేసి

తే. దివిజనది దాఁటి దక్షిణఁతీర మొంది, యవల మెలమెల్ల నంబోయిఁరంత రాముఁ
డతిభయంకర రూపంబుఁనందినట్లు, గానఁబడుచున్న నిర్జనంబైన వనము. ౧౧౫

క. కనుఁగొని విశ్వామిత్రున, కనియె సెబాసీవనంబు ♦ కడు దుర్గమమై
పెనుపొందు నీలపురుగుల, ధ్వనులెల్లఁ నావరింపఁ ♦ బరఁగెడుఁ గంటే. ౧౨౫

శా. భీతింబుట్టఁగఁజేయు క్రూరమృగముల్ ♦ పెంపొంది యిందందు ని
గ్భీతిన్ సంచరణంబుచేసెడిని వేఁవేపక్షీసంతానముల్
చేతోవృత్తిఁ గలంపఁ జాలురుతముల్ ♦ సేయంగఁ బూనెన్ ద్వీజ
వ్రాతంబుల్ మఱియెన్నియో భయదనిఁస్వానంబులన్ గూసెడిన్. ౧౩౫

సీ. పంచాస్యశార్దూలఁపటలంబును వరాహసముదయంబును, భీతిఁదముగ శబ్ద
ములు సేసెడిని, గజంబులు గ్రాలు నాయాయస్థలముల నినుమద్దిఁచండ్రఁచెట్లు
కలిగొట్టు లేకుమద్దులు గంగరేఁగులు మాచేడుతుముకులు ♦ మఱియు నెన్నో
భూజాతములు నిందుఁ ♦ బొదలు దట్టముగాఁగ నివ్వననామంబఁదెద్ది ! యనిన

తే. రామువాక్యంబులకు మునిఁరాజు మిగులఁ
గాంతి నలరారుచున్న యఁక్కొళికుండు
వత్స ! కాకుత్స్థ ! దారుణఁవనమిదెవరి
దో వచించెద వినవయ్య ! ♦ యుద్యమమున. ౧౬

- చ. వనమిది దేశయుగ్మముగఁ ♦ బ్రాకృనుయంబున నుండెఁ దద్వయిం
గనియెఁ “గరూశ” నామము నొకండు మఱొక్కటి యాహ్వాయంబుఁ గాం
చెను “మలదం”బునా, నవియు ♦ శ్రీపరివృద్ధిని ధాన్యవృద్ధిని
గని సురలోకతుల్యములు ♦ గాఁ జెలువారుచు నుండె నెంతయున్. ౧౭ 723
- క. విను రామ ! పేరులవి యా,జనపదముల కెట్లువచ్చె ♦ సంతసమిడు దా
నిని విన్నయింత మునుపొక, దనుజుని వృత్రాఖ్యుఁజంపె♦ దర్పము పొంగన్. ౧౭౪
- చ. శతమఖుఁ డిట్లు దానవునిఁ ♦ జంపినతోడనె బ్రహ్మహత్య యిం
ద్రతనువునొందె దాన విబుధప్రభునందశుచిత్వమట్లె, య
త్యతిశయమైన యాఁకలియు ♦ సంతటఁ బైకొనియెన్ తపోధన
ప్రతతియు దేవతావరులు ♦ పాకహరుంగని యప్పు జాలిచేన్. ౧౮. 725
- తే. గంగమొదలగు తీర్థోదకంబులందు, స్నానమునుజేయఁగాఁ బంచి♦సకలమంత్ర
పూతకలశోదకంబుల ♦ నాతని కభి, పేకమొనరించి రయ్యశుచిత్వమేగ. ౧౯
- సీ. మునులు ప్రాయశ్చిత్తమొనరింప సశుచిత్వ మాఁకలియు నశించె♦నంత నింద్ర
తనువుననుండి పుట్టిన యామలంబును “గరూశమును” దేవకాంతులెల్ల
నీదేశముననుంచి ♦ యెంతయు ముదమంది రంత దేవేశ్వరుం ♦ డచగతమల
“కారూశుఁడై” తానుగడుఁ బరిశుద్ధుఁడై వెలయుట కెంతయువేడ్కనొంది
- తే. దేశయుగము నుద్దేశించి ♦ దృఢమనస్కుఁ
డగుచుఁ బలికె నీదేశము ♦ లస్త్యదీయ
తనుమలంబును గరూశమును ధరించెఁ
గాన ధనధాన్యపరివృద్ధిఁ ♦ గాంచఁ గలవు. ౨౦ 727
- క. మలమును ఖండించుటచే, “మలదం” బని నాకరూశమారణమును జే
సి లలిన్ ధరియించుటచే, నలరుఁ గరూశం బటంచు ♦ నస్త్యత్కృపచేన్. ౨౧౪
- క. ఈపేరున నీదేశము, లేపారుజగంబునందు ♦ నెంతయు ఖ్యాతుల్
దీపింప ననుచు నుత్తమమై పరఁగెడు వరము నొసఁగె ♦ ననఘమనీషా !. ౨౨
- క. ధీమంతుఁడైన వాసవుఁ, డీమాడ్కిని గౌరవింప ♦ నెంతయు సురల
త్యామోదంబున మేల్తే,లో మఘవా ! యని నుతించి♦రో రఘువర్యా !. ౨౩
- తే. దేశగౌరవ మిమ్మాడ్కి ♦ దేవనాథు
కరుణ నలరారె నిటు బహుకాలము ధన
ధాన్యవృద్ధులనివియొప్పెఁ ♦ దాటకయను
కాంత జనియించె నొక కొంతకాలమునకు. ౨౪ 731
- క. ఆపడఁతి యక్షకన్యక, యై పుట్టుకతో సహస్రహస్తిబలముచే
నేపారి కామరూపిణి, యై పరఁగెన్ శుభము నీకు ♦ సగుఁగాత మిఁకన్. ౨౫
- క. ధీమంతుఁడైన సుందుం, డామానినిఁ బెండ్లియాడె ♦ నయ్యతివ సుతుం

క. మారీచుఁడు హరిహాయు, డేమాడ్కిఁ బరాక్రమమునఁ నితఁ డట్లెసఁగున్.
క. దనుజుఁ డతఁడు వట్టువలగు, ఘనభుజములు నోర్వనలవిఁగాని సువీర్యం
బును విపులాస్యము నట్టిదె, తనువును వెలయంగఁ దిరుగు ఁ ధైర్యముతోడన్.

తే. బై రవాకారుఁడై వాఁడు ఁ ప్రజలసతము
దిగులుపడఁ జేయుచున్నాఁడు ఁ పొగరుపట్టి
నట్టి మారీచునకుఁ దల్లిఁయైన దుష్ట
చర్యగల తాటకయు శౌర్యఁసారమలర. ౨౭౪

735

క. జనపదముల నివ్వానిని, వినాశనము చేయుచుండు ఁ వేడుకవోలెన్
విను రామ ! సార్థయోజనమునఁ గలదీ వనమునందెఁముందొకచోటన్. ౨౮

ఆ. మార్గమావరించి ఁ మనుజులకొఱకయి, కాచియున్నదద్ది ఁ కాన రామ!
యదివసించియున్నఁయట్టి వనంబున, కరుగుమార్గమున నెఁయరుగవలయు. ౨౯

క. మానుగ నిజబాహుబలం, బూనుచు దుష్టప్రచార ఁ మొప్పుఁగ నిట్లీ
కానం దిరిగెడు తాటక, దానవిఁ బరిమార్పవయ్య ! ఁ దశరథతనయా!. ౩౦

క. నాయానతి నీదేశముఁ, జేయుము నిష్కంటకముగ ఁ జిష్టువరముచే
నీయవి ముందున్నట్లన, పాయమ్ముగ నలరవలయు ఁ భద్రములలరన్. 30 739

సీ. జనపదం బిది పుణ్యఁసారవంతంబయ్యు ఘోరాకృతిని గాంచి ఁ యేరికై న
నోడింపరాని యట్లుద్ధతిఁ బొల్చు యక్షిణి నిర్జనంబుగఁ ఁ జేయ దీని
నేరుఁ బ్రవేశింప ఁ నేరక యున్నారు, వనమిద్ది భయదమై ఁ కనఁబడియెనొ
మనుజవిహీనమేఁమాడ్కి నయ్యెనొ నేటిదనుక నవ్విధముగ ఁ దారుణాకృ

తే. తిని ధరించియె యున్నదో ఁ తెలిపినాఁడ
నివ్వనంబు వృత్తాంతంబు ఁ నెల్ల నీకు
ననుచు గాధేయుఁడాడిన ఁ నప్రమేయ
మహినుగల మాని యత్యుత్తమవచనంబు. 31

740

ఇరువదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

—
౨౫-వ సర్గము.

— తాటకాస్పృతాంతము. —

క. విని పురుషసింహుఁ డమ్మునిఁ, గనుఁగొని శుభవాక్యమలరఁ ఁ గా నిట్లనియెన్
వినఁబడుఁగా లఘువీర్యము, గనఁబడు యతౌళికంచు ఁ గాధితనూజా!. ౧౪

తే. అట్టి యక్షులలోఁ బుట్టిఁనట్టి యబల
వేయి యేనుంగుల బల, మేఁవిధి ధరించి
యున్న దవ్వార్తఁదెల్పవే ! ఁ యన్నఁ గుశిక
వంశమాక్తిక మీరీతిఁ ఁ బలికెఁ బ్రీతి. ౧౪

742

- చ. వనిత యదేల భూరిబలఁనై భవముం గనియుండు దానికే
 ననువగు కారణంబు మనఁమార వచించెద దానికిన్ వరం
 బునొసఁగుటన్ సహస్రగజఁముఖ్యబలం బలరారె దానిచే
 త, నబలయయ్యు భూరిబల ఁ నర్హిశయై వెలుగొందు రాఘవా !. 3 743
- చ. మునుపు సుకేతుఁడన్న యశఁముం గని వీర్యముతోడఁ బొల్చి స
 జ్జననుతిఁ గన్న యాచరణఁసంగతిఁగాంచిన యత్నుఁడుండె; నా
 ఘనుఁ డనపత్యుఁడై సుతులఁ ఁ గాంచఁగ భూరితపంబొసర్చె నా
 తనిపయిఁ బ్రీతినుంచిన విఁధాతసుతామణినిచ్చె రాఘవా !. ౪ 744
- తే. దానికి సహస్రదంతినఁత్వంబు నొసఁగె
 నదియె తాటక యనుపేరు ఁ నందియుండుఁ;
 దనయ నిచ్చెను గాని పిఁతామహుండు
 భూరియశునకుఁ బుత్రునీఁ ఁ బూసఁడయ్యె. 745
- చ. పరువము రూపముం దనర ఁ భామిని వృద్ధినిబొందెఁ జాల సుం
 దరియను కీర్తిఁగాంచి జనఁసంబును గాంచిననాటనుండి, యా
 తరుణిని ఝర్ఝ సూనుఁడయి ఁ దర్పమునం దగు సుందునెన్ని య
 య్యిరువురకున్ వివాహమును ఁ నెంతయు వేడుకఁ జేసెఁ దండ్రియున్. 2
- తే. పెండ్లి చేసి సుకేతుండు ఁ ప్రియకుమారి
 ననిపె నొకకొంతకాల మట్లరుగ నామె
 కనియెఁ బుత్రుని మారీచుఁ ఁ గడు నజయ్యు
 వాఁడు రాక్షసుఁడయ్యె శాఁపంబునలన. ౮ 747
- ఁఁఁ మారీచుఁడు శాపమునలన రాక్షసుఁ డగుట. ఁఁఁ—
- చ. వినుమిఁక శాపకారణము ఁ వీనులవిందుగ రామచేంద్ర ! సుం
 దుని నొకనాఁ డగ స్త్యముని ఁ తోయజవై రియుఁ ద్రుంచె నందుచేఁ
 గనలి తనూజఁగూడి వడి ఁ గర్జిలుచున్ మునినాథుఁ జంపఁగాఁ
 జను ననియెంచి తాటకయుఁ ఁ శౌర్యము పొంగఁగ మ్రొంగఁ బాటినన్. ౯౫
- తే. పైఁ బడం బట తెంచు నఁప్పాపచిత్త
 దానికొడుకును భగవంతుఁ ఁ డౌ నగస్త్యుఁ
 డాగ్రహమ్మునఁ జూచి ముంఁదాకుమారు
 నడవఁగా నెంచి రాత్రించఁరుఁడవు గమ్ము. ౧౦౪ 749
- మ. అని మారీచు శపించి తాటకను గ్రోఁధాతుల్ తగన్ జూచి యో
 వనితా ! యీవిధి నొప్పుమీటుతనువున్ ఁ వర్జించి నీవింతటన్
 మనుజాళిందినుచున్ వికారమగు వర్షమ్మొప్పుఁగా మోము భీ
 తిని బుట్టించి మహావికారమగు రీతిం గూడఁగా నుండుమీ !. ౧౨ 750

- క. దారుణశాపము నీకగుఁబో రక్కసి ! యని శపించె ♦ భూరిక్రుధ నా
దారుణశాపము తనకతి, భారంబుగఁ దోఁప నుండఁపత్నియు నందున్. ౧౨౫
- తే. ఓర్వఁజాలక మూర్ఛిల్లి ♦ యుగ్రరీతి, నీవనంబున నమ్ముని ♦ యెపుడు తిరుగు
చుంట శుభతరమై పోల్క ♦ చుంట దీనిఁ, బాడుసేయుచు నున్నది ♦ పాపబుద్ధి.
- చ. అతితర దారుణాకృతిని ♦ నట్టిదియై తగు శౌర్యయుక్తి ని
య్యతివయు నీచవృత్తిని నహర్నిశముల్ వనమెల్లఁ జెందుచున్
జశనమునన్ జగంబునకు ♦ సాధ్వీసముం గలిగించుచున్న దు
ద్ధతి; నిక, గోధరామరహితంబునకై వధియింపు రాఘవా !. ౧౪ 753
- ఆ. శాపమొంది యున్న ♦ యీశడంతిని మూఁడు
జగములందు నెవఁడఁ ♦ జంప, సాహ
సింపఁ డీవు దక్క ♦ షీతిపతి పుత్రకా !
యింక దీనిఁ జంపు ♦ మేపు మీఱ. ౧౫ 754
- క. తరుణిని వధించుటెట్లని, నరవర ! దయఁ బూనఁ బోకు ♦ నాలుగుజాతుల్
పరఁగుఁ దదీయహితార్థము, లరసి యొనర్పంగఁ దగు నృపాత్మజునకిలన్. ౧౬
- సీ. ప్రజలను రక్షించు ♦ పార్థివునకు వారిఁ గాపాడు పనికగు ♦ కర్మమద్ది
క్రూరమ్ముగాని యక్రూరమ్ముగాని పాతకముగానీ పుటిదానివలన
నపకీర్తి గలుగనీ ♦ యద్దానిఁ జేయంగ వలయు నుమీ ! రాజ్యభారమూను
వారల కిద్దియే ♦ వఱలు సనాతన ధర్మమై కాకుత్స్థ ! ♦ తాటక యిది
- తే. కన నధర్మపరాయణ ♦ గాన దీనిఁ, జంపు; మిద్దానియందు దోషంబెకాని
ధర్మమనునదియే లేదు♦దగువధింప, వినఁగఁ దగుదీవు తద్గాధలను గుమార !.
- చ. మునుపు విరోచనాత్మజను ♦ భూమిని నాశముసేయఁ బూనుదా
నిని క్రుధ మంధరాహ్వయను ♦ నిర్జరనాథుఁడు చంపినట్లుగా
వినమె భృగుండు నాఁ దనరు ♦ విశ్రుతమానికిఁ బత్ని శుక్రమా
తను బురుహూతుఁ జంపఁగ నితాంతదృఢవ్రతమూను దానినిన్. ౧౭ 757
- క. పనితయని తలఁప కొక్కట, వనజాతుఁడు చంపలేదె ! ♦ వనుధేశసుతా !
వినుమెంతటో నృపాత్మజులనుకంపను మాని నీతి ♦ నలరింపంగన్. ౨౦ 758
- తే. ధర్మహాని యొనర్చుకాంతల వధించి, రట్టివారు మహాత్ములు ♦ నఖిలధర్మ
ముల నెఱింగిన వారలై ♦ వెలయువారు, కాన నీవును జేయు మక్కరణినింక.

ఇరువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౬. - వ సర్గము.

ఐఐ తాటకావధః ఐఐ

- క. మునిపతి యిటు సార్థకముగ, వినిపించినవానినెల్ల ♦ విని రఘుకులవ
ర్ధనుఁడు దృఢవ్రతుఁడును నై, తనరెడు రాముండు గాధితనయునిఁ గనుచున్.

తే. అంజలి ఘటించి యుత్తరం ♦ బతనికీయఁ, దలఁచి తలపోసె నిట్లనితండ్రిపలికె
గాదె కౌశికుఁడెబ్బంగి ♦ గా వచించు, నట్లు నేయంగఁ దగునని ♦ యందునలన.

క. జనకమహాజ్ఞాగౌరవ, మున నీనుహిమాభ్యుఁడైన ♦ మునియు వచించెన్
గనుకను నిశ్చంకముగా, నొనరుపఁ దగు నాకటంచు ♦ నుల్లములోనన్. ౨

క. తలపోసి కౌశికునితోఁ, బలికెన్ గురుమధ్యమమున ♦ భవ్యాత్ముండ్ల
వెలసెడు మజ్జనకుఁడు మీ, పలికిన యటుసేయుమనుచుఁ ♦ బలికెం గాదే. 3౪

చ. జనకుని యానతిం గడువ ♦ శక్యము గాదు తదీయవాక్యమున్
విని యిట బ్రహ్మవాదియయి ♦ విశ్రుతధర్మవిదుండునై జగం
బున యశమొందియున్న ముని ♦ ముఖ్యుని యాజ్ఞను బొందియున్న నే
సనువుగఁ గృత్యమిద్దియని ♦ యవ్వనితన్ వధియించెనన్ గునూ !. ౪ 764

తే. అప్రమేయప్రభావుఁడ ♦ వయిన నీదు
నానతిని జేయఁ బూనితి ♦ దీన గోధ
రామరులకు హితంబు నీయమలజనప
దంబునకు సౌఖ్యసృద్ధియుఁ ♦ దనరు ననుచు. ౫ 765

క. అనిపలికి శత్రుబలసూ, ననుఁడౌ రాఘవుఁడు స్వీయధనువునడుమ ము
ష్టి నమర్చి నారిమ్రోయిం, చెను దీప్రము గాఁగ దానిచే దెసల్లెన్. ౬ 766

ఆ. మాఱుమ్రోసె; నట్టి ♦ మహితనిధాన్వంబు, నాలకించి తాటకాలయముగ
నొప్పునన్వనమున ♦ నున్నట్టి వారెల్ల, భీతినొంది రల నుకేతుతనయ. 767

సీ. అతికోపచిత్తురా ♦ లౌట నాశబ్దంబు విని యేమిచేయుటకును మనమునఁ
దోచక యంత నాలోచించి క్రోధవిస్ఫూర్తిచే మూర్ఛిల్లి ♦ భూరినినద
మే భాగముననుండి ♦ యేతెంచెనోయని దానిఁ జక్కఁగ విని ♦ యానిశాచ
చారగన యాదెస ♦ కతివేగమునఁ బరువెత్తె నంతటఁ గ్రోధమెనఁగ వికృత

తే. పైన యాకారమును వికృతాననంబుఁ
గలిగి మిక్కిలి పొడవుగఁ ♦ జెలఁగు తనువు
భయనమై యొప్పుఁగా నది ♦ వచ్చుచుండఁ
గాంచి రాముఁడు పల్కె లక్ష్యణునితోడ. ౮ 768

క. అనుజా ! లక్ష్యణ ! భీకర, మును వికృతమునై న కాయమును జూడుము దీ
నిని గాంచునపుడె భయపడు, మనుజులహృదయములు శకలమాత్రమ్ములగున్.

క. మాయాబలమ్ము గలిగిన, గూఱియింతిని దలపడంగ ♦ నెటు సులిభంబౌ
నోయనుజ ! ముక్కుజెవులును, గోయంజనునట్లొనర్చి ♦ క్రూరమనీషన్. ౧౧

చ. మరలి భయాతిరేకమున ♦ మాయఁదొరింగి చనంగఁ జేసెనన్
ధరుణిని జంపఁగాఁ దగదు ♦ దానిస్వభావముచేతనే దయా

పరతను గావఁగాఁ జనును ♦ బాలక ! దీనిని సాహసంబునన్
మరణము నొందఁజేయుటకు ♦ మామకమానసమొప్పుదేమియున్. ౧౧౫ 771

చ. కరములఁద్రుంచి శౌర్యమును ♦ గాల్గ ను గొట్టి గతిన్ నశించున
ట్లురుతరశక్తిఁ జేయఁదగ ♦ నుల్లమునందుఁ దలంచువాఁడ సో
దర ! యని యిట్లు పల్కుతఱి ♦ దాటక క్రోధనిమగ్నచిత్తయై
కరములఁ బైకిఁ జూచి కడుఁగర్జిలుచున్ రఘువీరుపైఁ బడన్. ౧౩ 772

క. పరుగెత్తి రాఁగఁ గని భూ,సురమానిచరుండు గాధి♦నుతుఁ డద్భుతభీ
కరరానుశక్తి నెఱిగియుఁ, దరుణీ క్రౌర్యమును గాంచి ♦ తలఁకి మనమునన్.

ఉ. హుంకృతిచేత దానిదగు ♦ నుద్ధతినాప నదల్చి రాఘవే
ణాంకులకున్ శుభంబులగు ♦ నంచు జయంబును గల్గునంచు ని
శ్చంక వచించెఁ దాటక రజఃపటలం బెగఁజల్లుచున్ వడిన్
బంకజబంధువంశ్యులను ♦ భాసుర తేజుల నొంచువేడుకన్. ౧౪౫ 774

తే. ధూళిచే గాఢతమసును ♦ దోఁపఁజేసి, సొమ్మసిలఁ జేసె దశరథ♦నుతవరులను;
సుంతకాలమ్ము పిదప జఙ్ఘుస్సులకుఁ గ,నంబడని యాకృతిందాల్చె ♦ నై జశక్తి.

క. మఱుఁగుననుండియె వారలఁ, గఱకు శిలావృష్టి ముంచెఁ ♦ గనలి రఘువరుం
డఱవఱలుగ నొసరించెఁ బె,నుతాల వర్షమును దేవ♦నుతశరవృష్టిన్. ౧౬౫

సీ. ఇట్లు శిలావృష్టి ♦ నెంతయు శక్తిచే నాపి మీదికివచ్చు♦నట్టి దుష్ట
బుద్ధి యాతాటక ♦ భూరిహస్తంబుల ఖండించె నతితీక్ష్ణ♦కాండములను
ననిత యంతటనేమి♦యును జేయఁ జేతులుపోవుట శ్రమమును♦బొంది ముందు
నిలుచుండియఱచుచుం♦డినఁజూచిసౌమిత్రికోపంబునొందిము♦క్కును జెవులను

ఆ గోసి వైచె నంత ♦ నాసురి కామరూ,పంబు గలది గాన ♦ బహువిధాకృ
తులను దాల్చి నేత్ర♦ములకుఁ గానఁగరాక, శిలలవృష్టి నిగుడఁ♦జేయుచుండె.

క. తన మాయవలన దశరథ, తనయుల మోహింపఁజేయు ♦ తలఁపున భీతిం
గనునట్లఱచుచుఁ దిరుగుచు, వనితయు నుండంగ మాని♦వద్యుండంతన్. ౧౮౫

తే. తనువులెల్లఁ బాషాణవృష్టిని మునుంగ
నున్నరాఘవులను జూచి ♦ యొప్పు మెఱయఁ
బలికె దయఁజూపుటికఁజాలుఁ ♦ బాపబుద్ధి
గలది యిది రామ ! దుష్కార్య♦ముల నొనర్చు. ౨౧ 779

తే. మఱియు నీయక్షతనయ దుర్వార్తములగు
పనులు నిజమాయచేఁ జేయుఁ ♦ బంతమాని
యజ్ఞవిఘ్నంబు నొనరుచు ♦ నట్లు గానఁ
బ్రొద్దుపోవక యుండఁ జంపు మీకె వత్స !. ౨౨ 780

క. ఇనఁ డస్తమింపఁ బోయెడి, ననుచిహ్నము లొప్పె నట్టులైన ననుజులె
ల్లను జెలరేగుదు రప్పుడు, వినుమది వారలకు శౌర్యవృద్ధిదము సుమీ. ౨౨౫

చ. అనుటయు తాలవృష్టి గురియం జరియించుచు నార్జుచున్నయ
క్షునిసుతఁ దాటకం గనెడు ♦ చొప్పుఁ నలంచి తదీయరావమున్
విని, యిది యాదెసం దిగుగు ♦ వింతగ నంచు నెఱింగి దానికిన్
దనదగుశబ్దవేధితను ♦ దప్పక చూపఁగడంగి పూన్కితోన్. ౨౩౫ 782

క. శరములచే దానిని నిలువరించె నయ్యక్షతనయ ♦ వదలక మాయా
స్ఫురణమున నులుఁగునడి యా, శరజాలము చుట్టుముట్టి ♦ శౌంబరి నడఁపన్.

తే. మాయఁ బోనాడి రామలక్ష్మణులపై కి
బాటుతెంచెను ఘోరనిస్వనముతోడ
నివ్వీధిని విక్రమించుచు ♦ నెంతొ వడిగఁ
బిడుగువలె వచ్చుదాని రాముఁడటఁ గాంచి. ౨౪౫ 784

క. ఉరమును గాడఁగ నొకఖర, శరమును నైచుటయుఁ దీవ్రశరఘాతమునన్
దడుణి యది నేలఁ బడి న, శ్వరముగఁ బ్రాణముల వదలె ♦ దత్తచయమునన్.

చ. అసిమొననిట్లు తాటక భయంకరమూర్తి మృతింగనంగ దా
నిని గని నిర్జరేశ్వరుఁడు ♦ నిర్జరులుం గుమిగూడి బాగు బా
గని రఘువంశదీపకుని ♦ నాదృతిమై గొనియాడిరంత న
మ్మునిగని మోదమొప్పు సురముఖ్యుఁడు నిర్జరసంఘయుక్తుడై. ౨౫౫ 786

క. పలికెం శాశిక ! మునిజర !, కలకాలము నీకు శుభము ♦ గలుగుత దేవా
నలియును నేనును ముదమున, నలరిత మీకార్యమునకు ♦ నంచను మఱియున్.

క. కనఁబఱపుము స్నేహము రా, మునియందొక మనవి వినుము ♦ మునినీవు భృశా
శ్వుచకు జనించి మహోన్నతి, గనెడు సరాక్రమము మీఱఁగ్రాలెడువానిన్.

క. అతిలోకతపోబలమున, జతనము మీఱంగ నస్త్రుసముదయములఁ బొం
దితి గాదె ? వాని దశరథ, సుతవర్యున కితనికిమ్ము ♦ శుభకరుఁ డితఁడౌ. ౨౬౫

సీ. స్థిరబుద్ధితో నీకు ♦ సేవలుచేయుటఁ బాత్రుఁ డీతఁడు నీకు ♦ బ్రహ్మమాని !
విబుధనిమిత్తమీ ♦ వీరుండు చేయంగఁ దగు గొప్పకార్యంబు ♦ దానఁ గలుగు
వినులయశంబంచు ♦ విబుధులు వచియించి హృష్టమానసముల ♦ నెంతొభక్తి
శాశికుఁ బూజించి ♦ క్రమ్మటి వచ్చినయట్ల స్థానంబుల ♦ కరిగి రంత

తే. సంధ్యయును దోచె, దాటక ♦ సంహరించు
టకుఁ బ్రమోదము నొందుచు ♦ నకలుషమతి
రాముఁ గనుఁగొని యతనిమూర్ధమును బుణికి
మూనుకొని పల్కె నివ్వీధి ♦ మునిపరుండు. ౩౨౫ 790

ఉ. కన్నులపండువయ్యె నినుఁ ♦ గాంచిన నాకు రఘూవ్యహా ! మదు
క్తిన్నెట వేర్చి చేసితివి ♦ దేవతలున్ ముదమొందుకార్యమున్
మన్ననఁ గాంచితివు బహు♦మానము మీఱఁగ నేటిరేయి యీ
సన్నతిపాత్రమై వెలయు ♦ స్థానమునన్ వసియించి వేకువన్. 33 791

ఉ. నాదగు నాశ్రమంబును గ♦నంజను టొప్పుగు నంచు నాతప
శ్రీధయితుండు కౌశికుఁడు ♦ చెప్పినవాక్యము నాలకించి స
మ్రోదముతోడ రాఘవుఁడు ♦ పుచ్చెను దన్నిశి నావనంబునం
దాదినమందె యావనము ♦ హాయినిజెందెను తాటకాన్ముతిన్. 3౪ 792

క. నిరుపద్రవమై గుహ్యక, వరుడై న కు బేరునకు ని♦వాసార్హంబై
పరఁగెడు చైత్రరథంబును, బురుడించుచు నావనంబు ♦ పొలుపారె గడున్.

చ. సురగణసిద్ధసంఘములు ♦ స్తోత్రము సేయఁగఁ దాటకాహ్వయన్
సురణమునొందఁజేసి ముని♦మండనుతో రఘురాముఁడానిశిం
బరమమునంబునన్ గడిపె ♦ బ్రహ్మమునీంద్రుఁడు తెల్లవాఱఁగా
ధరణివరాత్మజన్ములను ♦ దానొగి మేల్కొలిపెన్ యథావిధిన్. 3౬ 794

ఇరువదియారవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౭ - వ సర్గము.

ఁఁఁఁఁ రామునకు విశ్వామిత్రుఁడు దివ్యాస్త్రము లిచ్చుట. ఁఁఁఁఁ

చ. అమలినకీర్తియైన కుశి♦కాన్వయదీపకుఁ డచ్చటన్ నిశా
సమయమునంతయున్ గడపి ♦ సస్తితుండై మధురాక్షరాళి యు
క్తముగ వచించె రాఘవునిఁ ♦ గాంచి, కుమారక ! కీర్తిరాశి ! నా
కమితమునంబుగల్గె శుభ♦మయ్యెడు నీకొకమేలు చేసెదన్. ౧ 795

క. నీవొనరించిన పనికై, భావంబున నలరినాడఁ ♦ బరమాస్త్రములన్
వేవేగ నీకొనంగెద, రావయ్యా ! వానిమహిమ ♦ రాఘవ ! వినుమా ! ౨ 796

క. క్రతుభుజులనై న గంధ,ర్వతతులనై నన్ ఘణీంద్ర♦వారమునై నన్
బ్రతిపక్షు నెవనినై నను, హృతశౌర్యునిఁగా నొనర్తు ♦ వీయస్త్రములన్. 3

ఆ. కదనమందు శత్రు♦గణముల నీకు లోఁ
బడెడు నట్లొనర్చి ♦ కడువిజయము
గలుగునట్లు సేయఁ♦గాన నీదివ్యాస్త్ర
ములనొసఁగుదు నీకుఁ ♦ గలుగు శుభము. 3౪ 798

సీ. చారుతరము దండ♦చక్రంబు నీకిట్లు ధర్మచక్రాఖ్యసా♦ధనము గాల
చక్రము మఱి విష్ణు ♦ చక్రమత్యుగ్రంబు నైంద్రాస్త్రమనునట్టి ♦ దైన వజ్ర

మును, శైవమగు శూలమును మేటిదై తగు బ్రహ్మశిరస్సనఁ ♦ బరఁగు నస్త్రమును రాను ! యొప్పేకమును నీకొనఁగెద నిరుపమానంబుగ ♦ నెగడుచుండు
 తే. నట్టి బ్రహ్మస్త్రమొసఁగుదు ♦ నవనినాథ
 తనయ ! మోక్షకి శిఖరి నాఁ ♦ దగు గదలొగి
 మెఱయుచున్నవి నాచెంత ♦ మేలటంచు
 వాని నీకిత్తునో రఘునంశతిలక !. ౭౪

799

సీ. ధర్మపాశము మఱి ♦ దారుణంబగు కాలపాశము నిరుపనువరుణపాశ
 దారుణాస్త్రముల ♦ వత్స ! నీకొనఁగెద నార్ద్రాశనియును, శుష్కాశనియును
 గలవు వానింగొను ♦ మలరి యొసంగెదఁ బై నాకమసఁబడు ♦ పాశుపతము
 నారాయణాస్త్రంబు ♦ నరనుత ! నీకిత్తు సన్నికే బ్రియమైనయట్టి శిఖర

తే. మనెడు నస్త్రంబుఁ బ్రథనాహ్వాయంబునఁ నగు
 నట్టి వాయవ్యశరముఁ గ్రాంతాస్త్రవరము
 హయశిరస్సనఁ బరఁగెడు ♦ నస్త్రముఁ గొను
 విష్ణురుద్రాఖ్యశక్తులఁ ♦ బ్రీతి నిత్తు. ౧౧౪

800

తే. అసురవర్షులు ధరియించునట్టి ముసల
 కంకణంబులఁ గాపాలకమును ఘోర
 మైన కంకాశమును మఱియనురులెట్టి
 వాని ధరియింతు, రవాని ♦ వరుస నిత్తు. ౧౧౫

801

క. విను విద్యాధరదైవతము, నందనాహ్వాయముతోడఁ ♦ బొల్చెడు నస్త్రం
 బును నసిని నరవరాత్మజ !, కొనుమిచ్చెద నవి కీర్తికఁ ♦ గొనసాగించుకా.

సీ. గంధర్వులకుఁ బ్రీతి ♦ కరములౌ మానవ ప్రసాదసంబులఁ ♦ బ్రశమనమును
 నొసఁగెద నివ్వయే ♦ యొప్పుగాంధర్వాస్త్రములను, విఖ్యాతిని ♦ వెలయునట్టి
 సౌరాస్త్రమును, మహాసంతోషమున నిత్తు సంతాపనమ్ము, శోషణమునట్లే
 తనరు విలాసన ♦ దర్పణంబులను గందర్పప్రియంబు దుర్ధర్మమునగు

తే. మదనమను నస్త్రమును నొసంగుదును, రాను !

సద్యశోభూషణా ! పిశాచప్రియంబు

నగుచు మోహనమనుపేర ♦ ఖ్యాతమైన

యస్త్రమిచ్చెదఁ బురుషపంచాస్య ! నీకు. ౧౧౬

803

సీ. సౌమన, తామస ♦ సంధర్ధములను, దుర్ధర్ష మౌ మౌసలదారుణయు
 ధమునట్లే మాయాధరమును, సత్యాస్త్రంబు బరులపౌరుషనిరాకరణచణము
 గాఁదగి ఘోరంబుగానొప్పు తేజః ప్రభాస్త్రంబు, శిశిరాహ్వాయమగు సౌమ్య
 శరమును, ద్వష్టనాఁ ♦ బరఁగు దేవత, పతి యేయస్త్రమునకట్టు ♦ తెనఁగు నస్త్ర

తే. మును సుదామననామకమును, భయంక

రమగు శీతేషువను భగాస్త్రమును, మాస

వమును, గ్రహియింపు మీలాటి ♦ వరశరమ్ము
లెన్నియోగల వవాని ♦ నెన్నఁదరమె. ౧౯౫

804

ఉ. కోరినయట్టి రూపములఁ ♦ గూడి మహాబలసంయుతంబులై
యారయ నత్యుదారములె♦యై యలరారెడు నీమహాస్త్రముల్
భూరమణాత్మజుండనయి ♦ భూరిభుజాబలశాలివై న నీ
కో రఘువర్య ! యివ్వి తగు ♦ నొప్పిదమొప్పఁగ వే గ్రహింపుమా. ౨౦౫ 805

చ. అని వచియించి తూర్పుమొగ♦మై శుచియై నిలుచుండి ప్రీతుడై
మునివరుఁ డట్లు రామునకు ♦ ముఖ్యతమంబగు నస్త్రమంత్రపం
క్తి నొసఁగె; వానినన్నిటినీ ♦ దేవతలై న నెఱుంగఁ జాల ర
ట్లనితరసాధ్యమంత్రముల ♦ నమ్ముని రామునకిచ్చి యంతటన్. ౨౧౫ 806

తే. మంత్రములఁ జెప్పి యయ్యస్త్ర♦మంత్ర దేవ
తలను రాముని వశమున ♦ మెలఁగఁ జేయఁ
దలఁచి జపియించె జ్ఞానియై ♦ వెలయుమాని
యాజ్ఞ నర్హ తమంబులై ♦ యలరు నవియు. ౨౩౫ 807

చ. ద్యుతిమయదేహముల్ చెలఁగఁ ♦ దోచి రఘూర్షహు ముందునిల్చి న
మృతిమెయి దోసిల్లాగ్గి బహు♦మానము మీఱవచించెఁ జాల ను
న్నతిఁ దనరారు మేము, రఘు♦నాయక ! కింకరవృత్తి నిన్నుఁ గొ
ల్చి తగినయట్ల యుందు మని♦చెప్పిన రాముఁడు సంతసంబునన్. ౨౪౫ 808

క. పరమోదారములగు న,వ్వరమంత్రము లొ? వచించు ♦ భంగిని సేవన్
గరుణించి వాని నన్నిటినీ, గరమున స్పృశియించి ప్రీతిఁ ♦ గాంచి వచించెన్.

చ. మనసు నెఱింగి వర్తిలుఁడి ♦ మంత్రములార ! యటంచు నాజ్ఞ చే
సెను దరువాత రాఘవుఁడు ♦ చిత్తముమోదమునన్ మునుంగ న
మ్మునిపతికిన్ యథావిధిగ ♦ మ్రొక్కి ప్రయాణము సేయనుండె; నా
ఘనతరతేజుడై వెలయు ♦ త్కృపతి యుగ్రతనూజుఁ డంతటన్. ౨౬౫ 810

ఇరువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౮ - వ సర్గము.

ఐఐఐ ఉపసంహారముల రామున కుపదేశించుట. ఐఐఐ

తే. సకల శస్త్రాస్త్రలాభంబు♦నకు మొగంబు
సంతసంబునఁ జెలువార ♦ స్వాంత మెంతొ
శుద్ధమై తగఁ బయనంబు ♦ శుభతరాశ్ర
మామునకుం జేయుచుండి, య♦మ్మనాని కనియె. ౧

811

క. సకలాస్త్రంబులఁ బొందితి,నిఁక నిర్జరులైన నన్ను ♦ నెదిరింపఁగఁజూ
లక యుందు తదుపసంహృతి,యెకదా తెలియంగఁ దగినదిప్పుడు నాకున్. ౨

క. ఆవిధముఁ దెలుపవే యనఁ,గా విశ్వామిత్రమాని♦కాంతుఁడు శుచియై
భావం బలర దృఢవ్రతుఁడై నలికెన్ ధృతిచెలంగ ♦ నావిధమెల్లన్. 3 813

సీ. సత్యవంతము, ధృష్ట, ♦ సత్యకీర్తి, రభస ప్రతిహారతరముల ♦ వాఙ్ముఖంబు
నట్లై పరాఙ్ముఖ ♦ మహిల విషమ, సునాభకంబులు, దృఢ♦నాభ మట్టి
దైన లక్షాక్షాహ్వా♦యంబు, నశాక్షంబు,నశశీర్ష మును, శత్రో♦నరము,మఱియుఁ
బద్ధనాభము, శత, ♦ వక్త్ర, మహానాభములు దుందునాభాఖ్య♦మును సునాభ
తే. కంబు, జ్యోతిషమును గృశ♦నంబు, విమల
మట్లై నైరాశ్య, యోగంధ♦రాహ్వయములు
ప్రశమనము, దైత్యమును హరి♦ద్రమును శుచియు
బాహు, నిష్కులులును, మహా♦బాహువు నొగి. ౭ 814

సీ. విరుచి, సార్చిర్దాలి♦శృత్తిమంతము, దృతిమాలియు, రుచిరంబు♦మకరము పితృ
సౌనునన, విధూత♦నామముల్, కరవీర కర, ధన, ధాన్యముల్ ♦ కామగూఢ
కానురుచులు, మోహ♦నామ, మావరణంబు సంతాన, నరణముల్♦సర్వనాభ
జృంభకాహ్వయముల♦వెలయువీనిని భృశాశ్వునికుమారత్వంబుఁ♦గనిసవానిఁ
తే. గామగూఢంబులను భక్తి ♦ గైకొనుమివి
భాస్వరములై వెలుంగునో ♦ వత్స! రామ!
నీకు మంగళనుగుఁగాక ♦ నాకు నీవు
పాత్రభూతుండనని, మాని ♦ పల్కుటయును. ౧౦ 815

చ. మనమున హర్ష మొప్పు రఘు♦నుండనుండట్లై గ్రహించువాఁడ స
జ్జననుతశీల! యంచు ఋషి♦సత్తమునుండి పరిగ్రహించె మం
త్రనికరమెల్ల (వానియధి♦దైవతముల్ రఘురాముఁగొల్చె ది
వ్యనుతశరీరముల్ మెఱయు♦వాని ధరించి సుఖప్రదంబులై.) ౧౦౫ 816

సీ. అందుఁ గొన్ని చెలంగె ♦ నగ్నిరీతిని గొన్ని యలరె ధూమాకృతు♦లై నయట్లు
కొన్ని చంద్రార్కులై ♦ యన్నట్లు పొల్చుచు నొకకొన్ని యంజలు ♦లోప్పనంగి
యును,నిట్లునిలిచి యిట్లనియెఁబ్రాంజలిబంధమలరార మధురమా♦పలుకులొప్పు
నిదె వచ్చి నిల్చితి ♦ మిఁక నరశార్దూల! యాజ్ఞ యిమ్మేమిసే♦యఁదగుననిన

తే. నారఘూర్షహుఁ డిచ్చాను♦సార మరుఁగుఁ
డేను కార్యంబు గలిగిన♦మానసమునఁ
దలఁతు నప్పుడ చనుదెంచి ♦ తగినసాయ
మును దగంజేయుఁడీ యన ♦ విని యవియును. ౧౮ 817

క. పలికినయట్లులె చేసెద, మలఘుగుణా! రాను! యనుచు ♦ ననుమతిఁ గొనుచున్

వలగొనివచ్చినయట్టులె, చెలఁగుచుఁ బోయిన మునీంద్రుఁడేఁఖుఁడంతఁ.౧౫
క. (అనుమతి సేయఁగ రాముం, డనుజున కుపదేశమొసఁగె ♦ నవ్వరమంత్రా
ళిని సాంగంబుగ నెంతయుఁ, దనయాత్మప్రమోదమొంది ♦ దైవాఱంగఁ.)

తే. అంత రఘువంశవర్ధనుఁ ♦ డన్తుహస్త్ర
సంతతిని సాంగముగ నిట్లు ♦ సంగ్రహించి
పయనమై పోవుచుండి సు♦వ్యక్తముగను
బలికె మధురోక్తులను, మాని♦వద్యుతోడ. ౧౬ 820

ఉ. అల్లదె కొండచెంతను, మ♦హాద్రుమసంక్తి కనంగనయ్యె నా
యుల్లము చాలసంతసము ♦ నొందె నదెన్నఁగ గొప్పమేఘు మ
ఘ్రలెడఁ దోఁచె దట్టముగ ♦ నిద్ది మృగాఢ్యమునై మనోజ్ఞమై
సల్లలితోక్తు లొప్పఁ దగు ♦ సర్వశకుంతయుతిఁ వెలింగెడుఁ. ౧౭ 821

క. వినవేడుకయ్యె నాకీ, వనచరితముఁ దాటకాని♦వాసము భయదం
బును నగు వనమును దాటితి, మనఘమతీ ! దేశమిద్ది♦యతిసుఖకరమా. ౧౮

తే. కాన నిదియొక యాశ్రయం ♦ బొనటంచుఁ
దలఁపఁ దగుఁగాదె యెవరిదీ♦స్థలము దెలుప
వయ్య ! దీనిచరిత్రంబు♦నంతయు మఱి
తెలుపు, మీయాశ్రమమదెందు ♦ నలరుచుండు. ౧౯ 823

తే. బ్రహ్మఘాతుక దుశ్శీల ♦ పాపబుద్ధు
లగుచు దుర్మతులై న యా♦యసురులోలి
నీదుయజ్ఞముఁ జెఱచుట♦కై, దురూహఁ
దిరుగుచుందురొ ? చెపుమ యా♦దేశమెద్ది !. ౨౦ 824

చ. దనుజుల వారలం దునిమి ♦ తావకయజ్ఞమదంతరాయముం
గని చెడకుండఁగావఁదగుఁ♦గాదె యదెందుఁ జెలంగు నివ్వధం
బును సకలంబునుం దెలుపు ♦ పూనిక నే వినఁగోరినాఁడ నా
విని యవి, చింత్యమానముగ ♦ వెల్లు మహత్వము గల్గి యీగతిఁ. ౨౧ 825

ఇరువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౯ - వ సర్గము.

— ❧ — వామనమూర్తి చరితము. ❧ —

చ. తెలియనివానిచందమునఁ ♦ దీయనిపల్కుల వేడు వాఁడటం
చలరును మానిదివ్యమహి♦మాధికతఁ వెలుఁగొందుచుంట న
య్యలఘుతరోక్తికు త్తరము ♦ నల్లనఁ జెప్పఁగఁ బూని యీగతిం
బలికెను లోకనాయకుఁడు ♦ వారిజనేత్రుఁ డొకప్పు డవ్వనిఁ. ౧౪ 826

- తే. పెక్కునూలులయుగములు ♦ ప్రీతి మీఱఁ
దపము యోగంబునుం బూన్కి ♦ దనరఁజేయఁ
గా నివాసంబుసేసె న♦క్కాననంబె
యలరు వామనదేవు పూ♦ర్వాశ్రమంబు. 3 827
- చ. తపమొనరించుకార్యమున ♦ ధాత్రిని ఖ్యాతిని గాంచియున్న క
శ్యపుఁడనుమాని యవ్వనిని ♦ సల్పెఁ దపంబును సిద్ధిఁబొందె న
త్తపమున నట్టుతొట నిది ♦ ధాత్రిని సిద్ధచుహాశ్రమంబుగా
నిపుడును సన్నుతిం గనెడు ♦ నిట్లు రమాపతి యోగనిష్ఠుఁడై. 34 828
- చ. వనమున నిందునున్నతటి ♦ వాసవుఁ గెల్వఁగఁ బూని యవ్విరో
చను ప్రియసూనుఁడైన బలి ♦ శక్రుని దేవమరుద్గణంబు నొం
చిన దివిజుల్ పలాయనము ♦ సేయఁ ద్రిలోకములందు విశ్రుతిం
గని సురరాజ్యమేలుచు న♦ఖండవిభూతిమఖంబుసేయఁగన్. 35 829
- క. తలపోసి యజ్ఞనిష్ఠుల, సలుపుచు నుండంగ నగ్ని♦సహితంబుగ భీ
తిలిన దివౌకసులందఱుఁ, గలసి తగన్ వచ్చి రల్ల ♦ కాననమునకున్. ౩౬ 830
- క. చనుదెంచి తపము సల్పెడు, పనజాతునిఁ గాంచి భక్తి ♦ బల్కిరి విష్ణూ !
వినుమా బలియొక యధ్వర, మొనరించెడు నది సమాప్తి ♦ నొందకయుండన్.
- క. మనకార్యము నెఱవేఱెడు, పనిఁ జూడుము బలియు నర్థి ♦ పటలమ్ములు కో
రిన దెద్దియైన నొసఁగును, గనుకన్ యాచకులు పోయి ♦ కాంచెదరతనిన్. 24
- క. తనుఁజూడవచ్చు యాచకులను సత్కారమ్ము మీఱి ♦ లాలించు విరో
చన తనయుఁ డింక వామన,తను మాయాయోగమూని ♦ తాల్పుము దేవా!.
- క. సురకార్యము నెఱవేర్చుము, గురుతరభవదీయహాస♦గోపనమున ని
ర్జరవర్య ! మంగళము మా,కరసి తమిం గూర్చు మనుచు ♦ నర్థించి రొగిన్. ౨౫
- ఆ. అట్టియవసరమున ♦ నదితిని గూడి కా,శ్యపుఁడు జ్వలనుకాంతి ♦ నలరువాఁడు
వాసుదేవుఁ గూర్చి ♦ భాగ్యాసహాయుఁడై, తపము సలిపె నిష్ఠ ♦ దనరునట్లు.
- సీ. వేయిదివ్యాబ్జముల్♦పాయక నియమంబుతపము సల్పుచు జనార్దనునిఁ దృప్తి
నందించి చాలించె ♦ నప్పుడు వరదుఁడౌ కమలాక్షుఁడెలమి సా♦క్షాత్కరింపఁ
గనులపండువు గాఁగఁ ♦ గాంచి నుతించె నోపరమాత్మ ! నీవు తపస్సవ్వరూపుఁ
డవు సత్తపోమయుండవు తపోరాశివి తపమె నీయాత్మగాఁ ♦ దనరుచుండఁ
- తే. గడిఁది నిష్ఠచేతఁ ♦ గావించు తపమునఁ, గాంచినాఁడ నిన్నుఁ ♦ గమలనాభ !
పురుషవరుఁడవీవు ♦ పుండరీకాక్ష ! నీ,తనువునందె కాంచె♦దన్ జగముల. ౧24
- క. ఆదియు సంతము లేకయె, యోదేవా ! వెల్లుచుందు ♦ వొగి నిట్టి దయా
నీదగు మహిమ మటంచెవ,రేఁ దలఁపఁగ గాకయుందు ♦ వీవు మహాత్మా !. ౧25

తరళము. శరణుఁజొచ్చితి నట్టిఁడౌనిను ♦ సారసాయతలోచనా !

పరమపూరుష ! యంచు నివ్వీధిఁ ♦ బల్కినన్ విని ప్రీతుఁడై
హరివచించెను ధూతపాపుని ♦ నమ్మునిం గని నీవికన్

వరము లొందఁగఁ బాత్రుఁడౌదువు ♦ వరమదెట్టిదౌ యిచ్చెదన్. ౧౪ 838

క. నీకున్ శుభమెప్పుడు నగుఁ,గాక యటంచనినఁ దమిని ♦ గాశ్యపుఁడను ని

ట్లొ కమలాక్షౌ ! దేవా, నీకమునకు నదితి యనెడు ♦ నెలఁతకు నాకున్. ౧౫

క. వర మొసఁగఁదగుదు భక్తుల,నరయుచు రక్షింతువో ద♦యామయ ! కానన్

బరికింపు మద్ది యేదన, సురరిపు హననంబుసేయ ♦ సుతుఁడవు గమ్మా !. ౧౫౫

తే. నాకు నదితికి నీవు సం♦తానమైనఁ,గాని నాకోర్కొనసాగ♦దో నతార్తి

భంజనా ! దేవపతియైన♦వాసవునకుఁ, జిన్నితమ్ముఁడ వగుమయో♦కన్నతండ్రి !.

క. సురవర్యున కనుజుఁడవై, శరణాగతులగుచు శోక♦సంతపులు నౌ

సురలకు సాహాయ్యముఁ జే,యరతిం గొనవయ్య ! దాన♦వాంతక ! విష్ణూ !.

తే. నీకరుణ నిందు ఫలియించె ♦ నాకుఁ దపము

గాన సిద్ధాశ్రమంబను ♦ ఖ్యాతినందఁ

గలదు, దేవేశ ! యిచ్చోటు ♦ కమలనాభ !

యిఁక నవతరింపఁగా లెమ్ము ♦ ప్రకటశక్తి. ౧౮

843

సీ. అంతమహాతేజుఁ♦డౌ విష్ణువారీతి వామనరూపంబుఁ ♦ బరమసమ్మ

దమ్మునఁ దాల్చి త్రి♦దశమాతయై పొల్చు నదితికిఁ దనయుఁడై ♦ యంత బలిని

గానఁగాఁ జని యభి♦మానంబు విడనాడి మూఁడుపాదమ్ముల ♦ భూమినిమ్ము

దానవేశ్వర ! యని ♦ తగ బిచ్చమడిగి లోకాత్మకుండగుట లో♦కాళి నాక్ర

తే. మించి భూతాళికి హితంబు ♦ నెంచి మూఁడ

వదగునడుగును గొలువంగ ♦ వసుధ లేమిఁ

దేజమున బలిదై త్యుబంధించి లోక

ములను మరల మహేంద్రున ♦ కెలమి నొనఁగె. ౨౦౫

844

క. శతమఖువశమున నె జగ,త్రితయము వెలయంగఁ జేసె ♦ దేవాధిపుఁ, డు

ద్ధతినిట్లు దేవకార్యము, చ్యుతినొందక యుండఁ జేసి♦యొప్పె హరియుఁదాన్.

తే. వామనుఁడు తొల్లి సంసార♦బాధలడఁచు, నీమహాశ్రమమున వసి♦యించె నేను

భక్తిని దదాశ్రమమున ని♦వాసమొప్పుఁ, జేయుచున్నాఁడ, సత్తపస్సిద్ధిఁగోరి.

క. క్రతువిఘ్నకరులు దైత్యులు, జతనము మీఱంగ నిటకె ♦ చనుదెంతురు నీ

వతి దుష్టులవారల, నుద్ధతిఁ జంపఁగఁ దగును బురుష♦తల్లజ ! రామా !. ౨౩

క. అనుపమసిద్ధాశ్రమమున,కును బోవుదమిప్పుడే ర♦ఘుప్రవర ! తగం

గనఁబడు నాశ్రమ మది నా,కును బోలె న్నీకు ధనమ♦గున్ గద యనుచున్.

~*~ రామాదులు సిద్ధాశ్రమమును జేరుట ~*~

కవిరాజవిరాజితము.

ఇరువురఁ దోడ్కొని ♦ యెంతొముదంబున ♦ నేగిక నెంబడ ♦ మిల్లు మునీ
శ్వరుఁడు పునర్వసు ♦ భంబులఁ గూడి తు ♦ మారము మాసినఁ ♦ జాల మనో
హరశశిఁ బోలుచు ♦ నప్పుడు వెల్లిన ♦ నాతనిఁ గాంచి త ♦ దాశ్రమముం
దిరులగు మానులు ♦ నెమ్మి నెచుకొని ♦ దృష్టిగ నల్పిర ♦ తిప్రియముల్. ౨౬

తే. సత్వరంబుగఁ జనుదెంచి ♦ జ్ఞానియైన
కౌశికుని భక్తిఁ బూజించి ♦ త్ప్రపతిసుతు
లకును విధియు క్తముగఁ బూజ ♦ లనొనరించి
రతిధులకుఁ జేయఁదగునట్లు ♦ లాదరమున. ౨౭

850

క. అరిజన శిక్షకులౌ రఘు, వగు లొక్కముహూర్తమందు ♦ వసియించి మునీ
శ్వరుఁ జూచి కేలుమోడిచి, గురువర ! మఖదీక్షఁగొనుము ♦ కోరిక నేడే. ౨౮

సీ. అంతరాయములు లే ♦ కయ్యది నెఱవేఱు; యజ్ఞ మీయది సిద్ధి ♦ నందుఁగాన
సిద్ధాశ్రమం బిద్ధి ♦ చెలఁగును గాత సార్థక నాచుమయి దుష్ట ♦ ననుజులిందు
విధ్యులంచనిన నీ ♦ వచనం బమోఘమై వెలయు గాతమటంచుఁ ♦ బలుక నిద్ధ
తేజుడై యొప్పు గా ♦ ధేయుండువిజితేంద్రియుఁడునియతుండునై ♦ హోమకృత్య

తే. మునకుగా దీక్ష నట్లు పూ ♦ నినఁ గుమారు
లిర్వురును జాగరూకులై ♦ జరపి నిశిని
దెల్లవాఱినఁ దొలినంధ్య ♦ నుల్లసులరఁ
గా నుపాసించి రవికి న ♦ ర్ఘ్యంబు లొనఁగి. ౩౦

852

క. పరిశుద్ధములగు సంతతి, కరణంబులు గలిగి నియతి ♦ గాయత్రి జపిం
చి రయమున మ్రొక్కి రమ్ముని, వరునకుఁ గృతహోమమునకు స ♦ వప్రియమతికిన్.

ఇరువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

30 - వ సర్గము.

~*~ రాముఁడు మారీచాది రాక్షసుల జయించుట. ~*~

చ. పరులనడంచు శక్తి పరి ♦ పాటిగ నొప్పఁగ దేశకాలవి
ద్వరులగు రాసులక్ష్యణులు ♦ పల్కిరి తత్సమయానుకూలమై
పరఁగఁగ దేశముందెలిసి ♦ బ్రహ్మమునింగని యోమునీంద్ర ! య
ధ్వరమున నెప్పుడా దనుజ ♦ వారము నొంపఁదగున్ పచింపుమా !. ౧౫ 854

తే. వారిబాధలఁ బడక య ♦ ధ్వరము సాగ
వలయు నందొక్కక్షణమైన ♦ వ్యర్థముగను

జరపరాదు గదా యని ♦ సమరవాంఛ

లలరఁ బల్కెడు నక్కుమాఁకులను గాంచి. ౨౪

855

క. మునులెల్లఁ బల్కి రిట్లీ, దినమారంభముగ నాటు ♦ దినములు దీక్షం

గని మాని పలుకఁ డటు గావున మీరలు గావవలయుఁ ♦ బూనిక మీఱిన్.

చ. అనవిని రాజపుత్రులు నుహాయశమొప్పుఁగ నొప్పుచుంట నే

పున గతనిద్రులై తగఁ దపోవనముద్ధతి నాటురాత్రులున్

ధనువులఁ దాల్చి శత్రువుల ♦ దండనచేయఁగ సిద్ధయత్నులై

మునిపతిఁ గాచుచుండిరిటు ♦ ముప్పును బొందకయుండఁ గావఁగన్. ౩. 857

క. చనియెను బంచాహస్సులు, చనుదెంచెను షష్ఠమదిషఁసంబు రఘువరుం

డనుజన్తుతోడ నపుడి, ట్లనియెను సిద్ధముగ నుండఁనగు హెచ్చరికన్. 2 858

చ. అనుజునితో వచించి యిటు ♦ లాతఁడు సంగరకాంక్షనుండఁ నా

ఘనమఖవేది ఋత్విజుల ♦ కాండముతో మునితోడఁగూడి చూ

పునకనువై స్రుగన్వితము ♦ పూజ్యసమిచ్చమసాన్వితంబుఁ బా

వన కుశపుష్పమున్ నిగమ ♦ వాక్సముదాయము నొచు నంతటన్. ౪౪ 859

తే. మండె నమృతవర్యము ♦ మంత్రవంత

మగుచు శాస్త్రోక్తకృత్యంబు ♦ నగుచు సాగు

చుండఁగ భయంకరంబయి ♦ వ్యోమమందు

శబ్దమొక్కండు వీతెంచె ♦ సరభసముగ. ౧౦

860

క. వినువీధిఁ గ్రమ్మి వర్షం,బునకుం దగు కాలమందు ♦ భూరిధ్వనితో

డను బయలువెడలుమేఘము,లనమాయంబూని యసురుఁలార్చుచుఁగడఁకన్.

క. కడువడి వచ్చిరి మారీ,చుఁడును సుబాహుండు వారిఁశూరభటులుఁ బెం

పడరఁగ భీమాకృతులై,లైడఁ గనువారలకు భీతి ♦ యెంతయుఁ గలుగన్. ౧౨

క. చనుదెంచి రక్తవర్షం,బును గురియింపంగ వేది ♦ పూతస్రజ్జు

ఖ్యనిఖిల వస్తువిరాజిత,ము నయ్య నారక్తవర్షమునఁ గడుమండెన్. ౧౨౪

క. (మునివేది యిట్లు మండుటఁ, గని క్రోధావేశమొప్పుఁగా రఘువరుఁ డ

య్యనుజన్తుతోడఁ బరుగిడి), కనుఁగొనియెన్ దివిని ఘోరఁకర్బురులనొగిన్.

చ. సరసిజనేత్రుఁ డయ్యసురఁసంఘము పూనికఁ దన్ను మార్కొనన్

దురుసుగ వచ్చుచుంటఁ గని ♦ తోడనపల్కె సుమిత్రపుత్రుతో

సరగున మానవాస్త్రమిదె ♦ సాధువిరోధుల మాంసభక్షణా

దరులను దూలఁగొట్టెడి సదాగతి మేఘమునట్లు చూడుమా. ౧౩

865

క. అని పలికి మెఱుఁగు లీనుచు, ఘనమగు నయ్యస్త్రమును నికామక్రోధం

బున మారీచుని రొమ్మును,జని గాఁడఁగ నేసె బాణఁసత్తమ మదియున్. ౧౩

- చ. ఉరమును దాకి వాని శతః యోజనముల్ గొనిపోయి సాగరాం
తరమున వైచె శీతతరః తల్లజబాధితుఁడై వినంజ్ఞుఁడై
దిరుగుచుఁ బోయిపోయి జలః ధింబడినట్టి సురారి నెన్నిసో
దరుఁ గని పల్కెఁ జూడుమదె ధర్మయుతంబగు మానవాస్త్రమున్. ౧౮
- క. (తనమహిమవలన రాక్షసుఁ, గొనిపోయెన్ గాని జంపఁగోరదు మూర్ఖున్
మునుగంగఁజేసె) మిగిలిన, దనుజుల నిర్ఘృణుల దుష్టతం గను వీరిన్. 868
- క. అతిపాపకర్మనిరతులఁ, క్రతుహంతల రక్తపానః కాంక్షుల నెల్లన్
బిత్తుపతి పురమున కనిపెద, నితరాస్త్రములనె యటంచు ధ నెంతయు శక్తిన్.
- తే. అద్భుతంబగు నాగ్నేయః సును మహాస్త్ర
మును ధనుస్సునఁ గూరిచి ధ మునులలరఁగ
నేఁచెడి సుబాహువక్షంబుఁ జూచివైచె
నద్ది నాటఁగ భువిఁ గూలె ధ నమరవైరి. ౨౦ 870
- క. వాయవాస్త్రము దొడిగి మహాయశుఁడు నుదారుఁడు సగు ధ నారఘువీరుం
డాయసురుల మృతశిష్టులఁ, బాయక వధియించె మానివరు లలరంగన్. ౨౧
- మ. క్రతువిఘ్నంబును జేయు రాక్షసుల నాః రాముండు చక్కాడ ను
ద్ధతులన్ రక్షసులన్ వధింప సురసంఠానంబు దేవేంద్రు, నే
గతిఁ బూజించిరొ యట్టులే మునులసంఘంబు పూజించె నా
క్షీతినాథాత్మజునంత నధ్వరవిధుల్ ధ చెల్లంగ గాధేయుఁడున్. ౨౨ 872
- క. నిరుపద్రవమా దిక్తతిఁ, బరికించి రఘుప్రవీరుఁ ధ బలికె రఘుకులా
భరణా! నీదోర్బలమున, జరగెను యజ్ఞంబు శాస్త్రః సమృతమగుచున్. ౨3
- క. గురువచనం బొనరించితి, వరయఁగ సిద్ధాశ్రమంబు ధ సార్థకమగుచున్
ధరణి నెసంగఁగఁ జేసితి, పురుతర తావకయశంబః దొప్ప స్థిరంబై. ౨౪ 874

ముప్పదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౧ - వ సర్గము.

- విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులం దోడ్కొని మిథిలకుఁ బ్రయాణము సేయుట. —
- చ. పితృవచనానుసారముగ ధ విశ్వహితుండగు నమ్మనీంద్రు స
త్కృతువునఁ దారుచేయఁదగు ధ కార్యములన్ నెఱవేర్చి మానసం
బలిముదనుంద వీరులగు ధ నారఘుపుంగవులందు రేయి స
మృతి దనరారఁ బుచ్చి రవిః మండలచిహ్నము లంకురింపఁగన్. ౧ 875
- క. ఉదయంబునఁ దామొనరుపఁగఁ దగిన కృత్యములఁ దీర్చి ధ కలిసి యిరువురొ
ప్పు దలిర్పఁగ విశ్వామిత్రుడర్చనము చేయ, మానితల్లజులఁ గనన్. ౨ 876

- చ. చనియటఁ బ్రజ్జ్వలద్దహనుఁచాడ్చున తేజము వెల్ల మించు న
 మ్మునికీఁ బ్రదక్షిణంబుగను ♦ మ్రొక్కి మృదూక్తులఁ బల్కిరిట్లు మీ
 యనుమతిఁ దీర్చివచ్చితిమి ♦ యానతి యిండిఁకఁగార్యమేమి మే
 మొనరుప నర్హమో ? మదికి ♦ నొప్పినరీతిఁ దలంచి కౌశికా !. ౫ 877
- ఆ. మీకుఁ గింకరులము ♦ మీరు పంచినయట్లు
 చేయువారమనుచుఁ ♦ జెప్ప మధుర
 భాషణులగు నారి ♦ పల్కులు విని గాధి
 తనయు నాజ్ఞయెల్ల ♦ మునులు ప్రీతి. ౫ 878
- క. మనుజవరా ! మిథిలాపతి, జనకుఁడు ధర్మిష్ఠమైన ♦ జన్నము సేయం
 గను బూని యున్నవాడది, కనుఁగొనఁబోయెదము నీవు♦క్రతువును జూడన్.
- ఆ. మమ్ముఁ గూడివచ్చి ♦ మైథిలు గృహమున, నచ్చెరువుగఁ గాంచ ♦ నర్హమైన
 మేటిచాపమొండు ♦ మెఱయు నద్దానిని, గాంచవలయు దాని♦కథను వినుము.
- క. పరశంకరుండు దత్తౌ, ధర్మరమాచాపమును బూని ♦ ధ్వంసము చేసెన్
 సురలంత సోమశంకరుఁ, బరితుష్టునిగా నొనర్చి ♦ పడసిరి దానిన్. 881
- ఆ. దేవరాతుఁడనెడు ♦ భూవిభుండధర్మ,మందు సురలమోద♦మందఁజేయ
 దాని దివిజులా స♦దస్సున నిడి చని, రదియె జనకునింట ♦ నలరుచుండు. ౮౫
- క. వినుమింతనరాని బలం,బునఁ దగి భీతిదమునగుచుఁ ♦ బొల్చెడు తేజం
 బున వెల్లుచుండు నెక్కిడఁ,గనేర రద్దాని దివిజ♦కాంతులు దనుజుల్. ౮ 883
- క. రక్కసులును గంధర్వులు, నెక్కిడఁ జాలరన నింక ♦ నెవ్విధిమనుజుల్
 అక్కార్యమునకుఁ జాలుదు, రిక్కాలపుఁ జర్యవిను, మ♦హీనబలాధ్యా !. ౯
- చ. ధరణివరాత్మజన్ములు ని♦తాంతబలాఘ్నులు వచ్చి యమ్మహ
 త్తరధనువందుఁ గల్గు పటు♦తంగనఁ బూనియు నెక్కుపెట్టనే
 రదు నరపుంగవా ! జనక♦రాజగృహంబునఁ జూడ నొప్పి య
 చె్చెరువుగఁ దోచు నాధనువు ♦ శ్రీకరముం గను మాత్మరంజిలన్. ౧౧ 885
- తే. మఱి యచటికీవు వచ్చిన ♦ మఖిముఁజూడ
 నౌ నదియు నద్భుతంబుగ ♦ నగచడు రఘు
 వంశముక్తామణి ! చాప♦వర్య మద్ది
 శుభతరాయత లస్తక♦శోభితంబు. ౧౧౫ 886
- సీ. యజ్ఞఫలంబుగా ♦ యాచించె దానిని జనకుండు సుప్రీత♦శంకరాది
 దేవవర్యులు మున్ను ♦ పావనంబగు దాని వారొసంగిరి నర♦వరుని యింట
 నమ్మేటికోదండ ♦ మాయుధోత్సవముల యందెల్ల వివిధగం♦ధాదికముల
 నగరుధూపంబుల ♦ నర్చింపఁబడుచుండు నని రామునకుఁ జెప్పి; ♦ రవల మాని

తే. మునిసమూహము దశరథఃతనయులు దన
వెంటరాఁగఁ బ్రయాణమై ♦ వెడలుతఱిని
నచటివన దేవతలఁ బిల్చి ♦ యనియె మీకు
భద్రమగుఁగాత మోవనఁవాసులార !. ౧౪

887

క. సిద్ధిఁచెఁ గార్యమిట నీ, సిద్ధాశ్రమవసతి వదలి ♦ చేరెద నిపుడే
యిద్ధతమ జహ్నుతనయా, సద్ధతిఁ జని యుత్తరమునఁ ♦ బ్రాలేయాద్రిక. ౧౫

చ. అని వచియించి వారిఁ గొనిఁయాడుచు వీడ్కొని సిద్ధనానుమై
తనరెడు నాశ్రమంబునకుఁ ♦ దాను బ్రదక్షిణ మొప్పఁజేసి పా
వనమగు నాస్థలిక విడిచి ♦ వారలతోఁ బయనంబుచేసె న
మ్మునిపతి; యుత్తరంబునకుఁ ♦ బోయిరి యాశనివెంట రాఘవుల్. ౧౬ 889

ఆ. మఱియు బ్రహ్మవాదిఁమండలంబాత్మీయ, వహ్నిముఖ్యయాగ ♦ వస్తువితతి
శకటశతమునిండఁ ♦ జయ్యసఁగొనిపోయె, బ్రాయశముగ మౌనిఁవరుని వెంట.

చ. వనముననందు నుండు మృగఁవాజగణంబులు దివ్యచిత్తుడౌ
మునిపతితోడ భక్తిమెయిఁ ♦ బోయె నతండు మరల్చె వానినం
తనతండు వారితోఁ జనియెఁ ♦ నద్దయు దూరము సూర్యుఁడప్పుడ
స్తనగము చెంతకేగఁగ నఁదంబగు శోణను గాంచి యందఱుక. ౧౭ 891

తే. దానితటమున వసియించి ♦ తానమాడి
రవియుఁ గ్రుంకిన నగ్నిహోఁత్రముల వేల్చి
యమితతేజంబులం బొల్చి ♦ రపుడు కౌశి
కుని దమిం.గూడి కూర్చుండి ♦ రనఘమతులు. ౧౮ 892

క. రాముండును సోదరయుతుఁ, డై మానులకంజలి యిడి ♦ యటమునిపతియై
ధీమంతుఁడైన యన్వి, శ్యామిత్తుని నికటమందు ♦ సమధికభక్తిక. ౧౯ 893

క. ఉపవిష్టుఁడగుచుఁ దేజం, బసరిమితముగాఁ జెలంగ ♦ నమ్మునిచంద్రుం
దపనాభతేజుఁ గని మో, దపరాయత్తాత్ముఁడగుచుఁ ♦ దాఁ బ్రశ్నించెక. ౨౦ 894

తే. వనసమృద్ధులచేఁ జాల ♦ భాసిలుచు న
యనములకుఁ బండువుగనున్న ♦ యట్టి దేశ
మిదెవరిదొ వినఁగోరెద ♦ నెఱుఁగఁ జెప్ప
వయ్య, గురువర్య ! మీకు శ్రేయస్సు వెలయు. ౨౧ 895

క. అని యడిగిన నారాము వ,చనములకు నదుత్తరంబు ♦ సంపూర్ణముగా
మునిమధ్యస్థితుఁడై తప,మునఁ జాలప్రసిద్ధిగన్న ♦ మునియిటుచెప్పెక. ౨౨
ముప్పదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౨ - వ సర్గము.

ఓఓఓ కుశ కుశనాభుల వృత్తాంతము. ఓఓఓ

తే. బ్రహ్మపుత్రులలో మేలుఁబంతి తపసి
కుశుఁడు నిర్బాధకవ్రతఁకుశులుఁ డఖిల
ధర్మవిదుఁడొప్పు సుజనసంతతిని బూజ
నలరఁ జేయుచు సుగుణాఘ్యుఁ డగుచు మున్ను. ౧

231 2

897

క. అతఁడును హాపకులగుణా,న్వితయగు. వై దర్శియందు ఁ విపులసుగుణసం
తతినొప్పి తనకు నీడగు, సుతులను నల్వరను బడసె ఁ సుతులవార్వరల్. ౨

సీ. యశమొప్పుఁగఁ గుశాంబఁకుశనాభులాధూ ర్తరజసుఁడువసువుమాఁర్తాండతేజు
లసదృశవిక్రముఁలయి భూస్థలంబునఁ దసరుచుండఁగ మహాఁత్సాహులై న
తనయవక్రుల మహాధర్మియులను సత్యవాదులఁ గని తండ్రి ఁ స్వకులధర్మ
మగు ప్రజాపాలన ఁ మ్మునువొందఁజేయంగఁ గోరి పుత్రకులార ! ఁ మీగులోక

ఆ. పాలనంబుసేసి ఁ పడయుఁడీ పుష్కల, ధర్మముల నటంచుఁ ఁ దండ్రియిట్లు
పలుక లోకసమ్మతులగు నానల్వరు, పురనివేశములను ఁ బుద్ధి నెన్ని. ౫ 899

సీ. నిర్మించుకొని రందు ఁ నిర్మలగుణుఁడు, కుశాంబుఁడు గట్టెఁ గాఁశాంబిపురము
ధర్మాత్ముఁడనుకీర్తిఁ ఁ దనరెడు కుశనాభుఁ డలవరించెమహోదయాఖ్యపురముఁ
గట్టె ధర్మారణ్యఁకమ్మునా ధూర్తరజసుఁడు గిరివ్రజఁసత్పురంబు,
వసువు నిర్మించె నీవసుసుతి మతిమంతుఁడైన యవ్వసురాజు ఁ దగును జమ్ము

తే. సర్వతశ్రేష్ఠములివియే ఁ పంచసంఖ్య
నవనిఁజుట్టి ప్రకాశించు ఁ నల్లనదియ
మాగధియను నుతింగని ఁ మగధదేశ
మును ప్రవేశించి యలరాగుఁ ఁ గనుము రామ !. ౮౫

294.592
SES

900

క. ధరణిధరపంచకము, నం,తరమున మాగధియుఁ బూలఁదండవిధమునఁ
గరమరుదుగఁ జెలఁగెడు దా,శరణీ ! యిది వసుమహీశఁచంద్రునిదెసుమా. ౯౫

క. ఇరుప్రక్కల సుక్షేత్రము, లరుదగు పైగులును వెలయ ఁ నానది కను దా
శరణీ ! పడమరకేగెడు, సరగునఁ దూరుపుననుండి ఁ చక్షుర్హితమై. ౧౦ 902

తే. ధర్మబుద్ధియు రాజర్షిఁతల్లజుండు
నైన కుశనాభుఁడను భూపుఁడా ఘృతాచి
యందు నుత్తమకన్యల ఁ సుందరాంగ
ములను దగువారి నూర్వర ఁ నెలమిఁ బడసె. ౧౧

903

చ. పరువము హాపముం దనర ఁ భాసురభూషణరాజిఁ దాల్చి య
త్తరుణులు చందనంబు సునుదామములం గయిసేసి కొంచుఁ దొ

- ల్కరిమెలుపుల్ చెంగుగతిఁ ♦ గాయము లొప్పుగఁ బుష్పవాటికాం
తరమును జొచ్చి యందుఁగల ♦ నాదము లొప్పుగఁ బాడి యాడుచున్. ౧౨౪
- తే. వీణియల మీటుచుం జిత్తన్మత్తి కొలఁదిఁ
బరనుసన్మనమునఁ దేలి ♦ పలులుచుండి
రిట్లు సకలాంగసౌందర్య ♦ మెసఁగుచుండ
నసమహూపంబు తనరార ♦ నలరుచుండి. ౧౩౪ 905
- ఉ. ఆయోధ్యదోటలో నిబిడఁమై తనరారెడు నృత్యపంక్తిలో
నా యోనాగ, లంబుదగఁజాంతరమందు వెలుంగు చుక్కల
ట్లాయెడఁ బొల్పుమీటి సుగుఁజావళి మించుచు నందమొప్పుగఁ
బ్రాయము చెల్వమీఱ నలఁరంగని నాయువు సంతసంబునన్. ౧౩౬ 906
- తే. తాను సర్వాత్మకుంటోటఁ ♦ పరుణు లచట
వెలయుచుండటఁ గాంచి యోఁవెలఁదులార!
కోర్కి మీఱునఁ గలిగె నాఁకు నిఁక మీర
లెల్ల భార్యలు గండు నాఁయుల్లఘటను. ౧౩౭ 907
- చ. మనుజులకున్ దివౌకసుల ♦ సుంకలికెట్లు వివాహసిద్ధియా
నని నుది శంకనొందవలఁదంబురుహాననలార! మీరలీ
మనుజుల వీడి నిర్జరసఁమంబగు నాయువుఁ గాంతు యశావనం
బనునది చంచలంబు గన ♦ యయ్యది మర్త్యులయందు నెన్నఁగన్. ౧౩౮
- క. అతిచంచల మటుగాన వ,నితలారా! నన్ను మీరు ♦ నెమ్మి దలిర్పం
బతిఁగా జేకొనినంతనె, చ్యుతినొందని యశావనంబు ♦ చొప్పుడు మీకున్. ౧౩౯
- తే. అంతమాత్రమెకాదు మీఁరమరవనిత
లగుదురని చెప్పు జెప్పినఁయల్లె చేయు
శక్తిగల వాయుదేవుని ♦ సరసవచన
వటలమున్ విని కాంతలు ♦ పరిహసించి. ౧౪౦ 910
- చ. చలికిరి నిర్జరోత్తమ! ప్రచంచమునం గల భూతపంక్తిలో
వలఁదగఁ బ్రాణసూపమున ♦ వర్తిలుచుందువు నీవటంచు ని
మ్ము నెఱుంగంగఁ జాలెడు మఁముం బవనా! యవమానమొందఁగాఁ
బలుకఁగ నేల? మమ్ముందలఁపం జనుశక్తిధురీణులంచెదన్. 911
- తే. ఎఱుంగుమా? కుశనాభునిఁకేము పుత్రి
కలమటంచుఁ ప్రభంజన! ♦ కాన నిన్ను
నీకుఁ బ్రభువగు జేవేంద్రునిం దగ నధి
కారముననుండి తొలఁగింపఁ ♦ గలము సుమ్ము. 912
- క. వినునుప్పని మేమొనరించిన నస్తద్భూరితసము ♦ చెడుఁ గావున దా
నిని గాన నూరకున్నా, మని మఱియును వార్లనిరి ♦ యవ్వాయువుతోన్,

917

918

918

918

918

918

33 - వ సర్గము.

❖ ❖ ❖ బ్రహ్మదత్తుని చరిత్రము. ❖ ❖ ❖

క. మతిమంతుఁడు కుశనాభ, ఊతినాథుఁడు ప్రేమమీఱఁ ♦ జెప్పిన వాక్య
ప్రతీతి విని స్వశిరంబుల, నతనిపదంబులకు మ్రొక్కి ♦ యతిభక్తిమెయిన్.౧

- క. పలికె నున్నట్లు కన్యక, లిలాధినాయకునితోడ ♦ నిట్లని తండ్రి !
కలఁజుగదా సర్వాత్మకుఁ, డలఁగుబలుండనిలుఁడతఁడె ♦ యవమానించెన్. ౧౫
- క. వినుమది యెవ్వధమన్నన్, గనండు బలవంతపలువఁ♦గా ధర్మముగా
దను దాని, నదియ మంగళ, మనియును బలవంతుఁడౌట ♦ నాతఁడు తండ్రి !.
- ఆ. అట్టి యశుభమార్గ♦మందుఁ దా నిరతుఁడై
ధర్మమును రవంతఁ ♦ వలఁపఁ డయ్యె
నతనితోడ నంచె ♦ మప్పుడు తండ్రి మా
కున్నవాఁడు; జనకు ♦ నుజ్జగించి. ౨౫ 925
- క. పతఁ గోరెడునట్టి స్వతం, త్రతఁ బూనఁగలేదు మేము ♦ తండ్రిగని సదా
గతి! నీవె వేడికొమ్మ, యతఁడొసఁగిన మము గ్రహింప♦నర్హ తగలుగున్. 3
- తే. నీకుఁ బవనా ! శుభంబగుఁ♦గాక యనుచుఁ
బలుకు మామాటలను విన♦కలఁగుపాప
మనుసరింపఁగ నుమ్మెల్ల ♦ నాతఁడిట్లు
నవసుతిం బొందఁజేసెనో♦యయ్య ! యనిన. ౪ 927
- క. గురుపౌరుషమున నొప్పియు, ధరణీపాలకుఁడు పరమ♦ధార్మికుఁ డగుటన్
దరుణులవాక్యములన్ విని, మరుత్తుపై నలుగకనియె ♦ మహిళలతోడన్. ౫
- క. ఓరుపుఁగలవారలు తమ, కేరై నను గీడుసేసి♦రేని ప్రతికృతిన్
వారికిఁ జేయక యెంతయు, నోరుపు నొందుటయె యప్పు♦డొప్పుం జుండీ. ౫౫
- ఉ. కావున మీరలి త్తఱిని ♦ గార్యము గొప్పగఁజేసినారలో
పావనచి త్తలార ! యొక♦భంగిన నందఱుఁగూడి వంశముం
గావఁగఁజేయఁగూడగిన♦కార్యమొనర్చితిరింతె చాలు నో
రేపి పరభూషణంబుగద ♦ యెంచఁగ స్త్రీలకుఁ బూరుషాభికిన్. ౬౫ 930
- క. ఊమ చూపుటయే కష్టము, సుమహిత రూపాతివిభవ♦శోభితులగు న
య్యమరులు తప్పొనరించిన, సమయంబునఁ గష్టతరము ♦ ఊమనుం బొందన్.
- ఆ. అంతకంటె మీర♦లందఱు నొకరీతి
ఊమను చూపుటధిక♦కష్టమగును
యజ్ఞ, దాన, సత్య, ♦ యశముల, ధర్మంబు
వలనఁగలుగు ఫలము ♦ గలుగు ఊమను. ౭౫ 932
- నీ. కానఁ బుత్రికలార ! ♦ ఊమయె యశస్సత్య, యజ్ఞదానంబుల♦ట్లమలధర్మ
మునగు; నోరుపుగల్గుటనె చరాచరజగంబును భూమిపైనుండు ♦ ననివచించి
యమరవిక్రముఁడైన ♦ యక్కుశనాభుండు కొమరితల నీవ్విడు♦కొలిపి యంతఁ
గార్యమాలోచింపఁ ♦ గడుఁ గుశలుండౌటచేతఁ గన్యాదాన♦మే తెఱఁగునఁ

తే. జేయఁదగు సత్కులంబును ♦ బ్రాయముమొద

లై న గుణములుగల్గిన ♦ వానికెవని

కీయఁదగు వీరినంచని♦యెంచి నుంత్రి

వసులతోఁగూడి యోజించె ♦ బ్రజ్ఞమెఱయ. ౯౪

933

సీ. ఏ దేశమునయందు ♦ నేకాలమున వీరి నీయంగఁ దగునంచు ♦ నెన్నికమదిఁ

బుట్టఁగా మంత్రిస♦మూహమ్ముతోఁగూడి కార్యమాలోచించు ♦ కాలమందు

నూర్ధ్వరేతస్కుండై ♦ యరుతరమంగళాచారుండై చూళియన్ ♦ పేరఁబరఁగు

మునివర్యుఁ డొక్కఁడు ♦ మోదంబునన్ వేద, సమ్మతతపము నిష్ఠ నొనరించు

తే. చుండె నక్కాలమునయందు ♦ నూర్తిశయను

దానికూతురు సోమద♦మాననీయ

చరితగంధర్వవనిత య♦చ్చటికి నేగి

యతనిసేవించె రాను ! నీకగు శుభంబు. ౧౨

934

క. మునిపతికి మ్రొక్కి ధర్మంబున నిరతింగల్లు నాతి♦మునియాశ్రమమం

దెనివాసము చేసి మహా, వినయమునన్ గొల్చుచుండె ♦ వేడుకమీఱన్. ౧౨౪

క. కొలఁది దినంబుల కమ్ముని, కలరెన్ సంతుష్టి దేవ♦తాంగనయెడ నా

యెలనాగచేయు సేవా, ఫలమగు కాలంబు రాఁగఁ ♦ బ్రమదము మీఱన్.

క. సురకన్యం గని సేవా, నిరతికి సంతుష్టి గలిగె ♦ నీకు శుభంబౌ

దరుణీ ! నీకుం బ్రియముగ, జరపందగు కార్యమెద్ది ♦ చయ్యనఁ జెపుమా. ౧౨౫

క. కోరినకోరికఁ దీర్చెద, నారీమణి ! యనిన మాని♦నాధుని మదిలోఁ

గూరిమిగలిగె గదాయని, చారుగళస్వనము తనరు♦చానయెఱింగెన్. ౧౨౬

క. మాటలనేర్పునఁ దనరెడు, బోటి ! యిదే సమయమనుచుఁ♦బొంగి వచించెన్

మాటలయందనదృశమగు, పాటనమున నలరు మాని♦పాలకుతోడన్. ౧౨౭

తే. బ్రహ్మవర్చస్సుచే నెల్ల♦వారి మించి, బ్రహ్మతుల్యుండవై తపో♦రాశివగుచుఁ

దనరుచుందువు ధార్మికో♦త్తమ మహాత్మ !, యట్టి నీవీగదే నాకు♦నాత్మజన్ము.

క. తనయుండు బ్రహ్మశక్తిని, గనువాఁడుగ నుండవలయు ♦ త్కొనురమానీ!

విను భర్తలేని నన్నుం, గని యెంచకుమయ్య ! విధవఁ♦గా నీమదిలోన్. ౧౨౮

తే. నీకు శుభమగు మునివర్య ! ♦ నాకునింత

దనుకఁ బురుషుండు లేఁడిపు♦డును దలంప

భార్యగానేరికై న నే♦బ్రహ్మచారి

ణిగనె యుండుదు నిష్ఠచే ♦ దగి మహాత్మ !. ౧౨౯

942

క. మునివర ! శరణుం జొచ్చితిఁ, గనుకఁ దపశ్శక్తి నాకుఁ ♦ గరుణింపు మీకం

తనయుననన్ బ్రహ్మర్షియుఁ, దనయుఁ బ్రసన్నుడయిచ్చె♦దనమానసజన్.

ఆ. బ్రహ్మవత్తుండనంగఁ ♦ బరంగె జూళికుమారుఁ
డన్యు రాజకులజ ♦ యకాట నాతఁ
డట్టివాడె యయ్యె ♦ నటఁ గుశనాభుండు
దనయులను నొసంగఁ ♦ దలఁచునపుడు. ౧౮

944

సీ. సోమదాంబకు నాత్మజుండగు నాబ్రహ్మవత్తుండు స్వర్గప ♦ త్తనమునందు
నతిశయిల్లు విభూతి ♦ నలరు నింద్రునిజోలి కాంపిల్వపురమునఁ ♦ గడుసమృద్ధి
నివసించియుండె ను ♦ నీతిచే మించు నాకుశనాభభూపాల ♦ కుండుబ్రహ్మ
దత్తునికిం దస ♦ తనయల నూర్వుర నియ్యఁదలంచి యా ♦ నృపవరేణ్యుఁ

తే. బిలువఁగాఁ బంచి నెన్తుది ♦ ప్రియమునొందఁ
దనదు తేజంబు దీపింప ♦ ధర్మబుద్ధి
నొసఁగె శక్రసమానుఁడా ♦ యుర్వివిభుండు
వారిఁ బెండ్లాడె గ్రనుము త ♦ స్పృశ ముదమున. ౨౨

945

చ. తమకరముల్ మహీవిభుండు ♦ తాకినయంత నె వారు కుబ్జభా
వమును ద్యజించి తాపమును ♦ బాసి యెసంగడు కాంతియు క్షిప్త
నమలత గానుపింపఁ జెలు ♦ వాటిరి వాయువిముక్తలై న యా
ప్రమదలఁ గాంచి తండ్రి గుణ ♦ వర్ణ్యుని నాధునిఁ బొందిరంచెదన్. ౨౩౫ 946

మ. పరమామోదము నొంది యెంతయును సం ♦ భావించి జామాతనున్
దరుణీసంఘముతోడ బుత్విజులతో ♦ దాఁబంపె గాంపిల్వమున్
• పురికిన్ సోమద యంత సంతసమును ♦ ప్పొంగంగఁ గోడండ్ల సా
దరమొప్పుం దగు భంగిఁ గాంచె దనయున్ ♦ దాత్పర్యమేపారంగన్. ౨౬

క. అనురూపదారలం దోడ్కొని వచ్చుటఁ జూచి యంభో ♦ కోరికఁ గాంచెన్
వినుతించెం గుశనాభుని, వినుమో రఘువర్య ! యవలి ♦ వృత్తాంతంబున్. ౨౬౫

ముప్పదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౪ - వ సర్గము.

— విశ్వామిత్ర కాశికీనదుల పృథ్వింతము. —

క. అలబ్రహ్మవత్తుఁ డిటుపెం, డిల్లియె తనపురికినేగ ♦ నెలఁతలతోడన్
గులమును నిలుపఁగఁ గొడుకులు, గలుగుటకై యిష్టిఁజేయఁ ♦ గడఁగెన్ విధిగన్.

క. తనయవిహీనుం డగుట గు, శనాభుఁ డక్కొఱత దీర్పఁ ♦ జాలెడు, నొకయి
ప్రినిజేయుచుండ బ్రహ్మకుఁ, దనయుండు దారుడగు కుశుండు ♦ తనయునకనియెన్.

మ. తనయా ! ధార్మికుడౌ తనూభవుండు తా ♦ తంబోలువాఁడుద్భవిం
చును నీకాతఁడు గాధినానుమున మిం ♦ చుంజుమ్ము తత్ప్రాప్తిచే

ఘనమై శాశ్వతమైనకీర్తియలరుం ♦ గాకంచు బోధించి తాఁ
జనియెన్ శాశ్వతధాతృలోకమున కం♦చదోవ్యమమార్గంబునన్. ౪ 951

క. మతిమంతుఁడు కుశనాభ, క్షీతివిభుఁడు ఘృతాచియందు ♦ స్థిరధర్మగుణ
ప్రతతియగు గాధినామక, సుతునంతటఁగాంచె నతఁడె♦నూ ననుఁగనియెన్. ౫

తే. వఱలె ధర్మాత్ముఁడై నాధి♦వనుచుతిపతి, కుశునికులజుండనొటఁ గా♦కుత్ స్థనేను
గౌళికుండనై తిఁ జాల వి♦ఖ్యాతిఁగన్న, సత్యవతి యక్కయగునాకు♦సరసధిషణ.

సీ. ఆమె ఋచీకుండన్ ♦ ఖ్యాతిఁజెందిన మునిఁ బెండ్లాడిపతికెద్ది ♦ ప్రియమొ దాని
నాచరించుచును దే♦హంబుతోఁగూడ సర్వమునొందె నంతమా♦త్రంబె కాదు
వినుము కౌళికి యను♦పేర సుహానదియై పూజ్యచారిత్ర♦యై వెలుంగు
నట్లుండనేలన ♦ నై హికాముష్మికములు గల్గుటకు శ్లాఘ్య♦మును బవిత్ర

తే. జలముగల రమ్యనదియయి ♦ యలహిమాద్రి
నాశ్రయించె సర్వమునుండి ♦ యవతరించి
యామె పెద్దక్కగావున ♦ నామెయందు
గలుగు నెయ్యంబువలననే ♦ నెలమి మీఱ. ౯౫

954

క. హిమవత్పార్శ్వంబున సౌ, ఖ్యముగా నివసించుచుందుఁ; ♦ గౌళికియును నా
హిమవత్పార్శ్వంబున నే, సుచుహితగతిఁ దనరుచుండుఁ ♦ జుమ్మ రఘువరా !.

చ. ఋతమున ధర్మచుందుఁ దగి ♦ యెంతయుఁ బావనదూపయై పతి
వ్రతయయి యొప్పుమీఱుచు స్ర♦వంతులలోపల మేటియాచు సం
స్తుతిగను నద్ది నేనును గ్ర♦తుక్రియఁజేయఁగ దానిమాని యీ
క్షీతికరుదెంచి యిందుఁ గృత♦కృత్యుండనై తిని జుమ్మ రాఘవా !. ౧౧౫ 956

తే. నీదు తేజంబునంజేసి ♦ నేను బూని
సట్టి యజ్ఞము నెఱవేఱె ♦ నయ్య ! రామ !
యిదియె నాదగునుత్పత్తి ♦ యిదియె యస్త్ర
దన్వయోత్పత్తి, చరితమహార్య తేజ !. ౧౨౫

957

క. అప్పటి నీప్రశ్నమునకుఁ, జెప్పితి నీదేశవిభవ ♦ సిద్ధుల రామా !
యిప్పటిగాధల నీకే, జెప్పుటచే రాత్రికొంత ♦ చెల్లెను సుమ్మి !. ౧౩౫ 958

క. నిదురింపుమింక నీక, భ్యవయంబులు గల్లుఁగాత ♦ మోకాకుత్ స్థా !
నిదురను మానిన, గతి సా, గదు పతులు తిరుగకునికిఁ ♦ గదలవు ద్రుమముల్.

చ. పులుఁగు లరణ్యజంతువులు ♦ భూరుహభౌగములందు నిద్రతో
మెలఁగెడు నన్నిదిక్కులను ♦ మిక్కిలి చీకటు లావరించెడున్
మెలమెల సంజయేగె నదె ♦ మింటఁ దురంగహుంబులైన తా
గలుడువులొప్పుఁ జూడఁబడె ♦ రాజులు నేత్రము లొప్పునట్లుగన్. ౧౬ 960

క. చలివెలుగులు గల శశి తమ, ములఁ జెందుచుఁ బ్రాణిచి త్తముల కాత్మకరం
బుల నుల్లాసముఁ గూర్చుచు, నలరుచు నుదయించెఁ దూర్పునందురఘవరా!

తే. నిశిఁ జరించెడు ఘూకాదిఁ నీశజములు

తిరుగుచున్నవి యిటునటు ధీక్షణరూపు

లగుచు మాంసాశనులు నగు యక్షరాక్ష

సులగణము సంచరించెడి నలుదెసలను. ౧౮

962

చ. ఉరుతరనై జ తేజమున ధి నొప్పునుహాముని యిట్లుపల్కి - ని

ద్దురఁ గన నూరకుండు మునిధూర్జటులందఱు మేలుమేలటం

చరుదుగ సన్నుతించి కుశిఁకాన్వయ మీయది గొప్పదాచు ధ

ర్మరతిఁ జెలంగుచుండుఁ గుశఁరాజకులోద్భవులందఱు త్తముల్. ౧౯

963

మ. చతురాస్యం బురుడించువాడు లసదఁచ్చఖ్యాతిఁగన్నట్టి నీ

వు తగఁ గాధినుతా! మహాత్ముఁడవు తద్భూపాలసంఘంబులో

క్షీతి నీవంశముఁ జక్కఁగా వెలుఁగఁగాఁ ధి జేయుఁ సరివ్యర్థయం

చరిసంతోషమునఁ నుతింప నతఁడుఁద్యన్తోదమగ్నాత్ముఁడై. ౨౦

965

తే. అస్తమించిన సూర్యునియట్లు నిద్రఁబొందె లక్ష్మణుతోడ రాముండు నిదుర

వలన నించుక విస్మయమొలయ మాని, దివిజవద్యునిఁ బొగడి నిద్రించెనంత.

ముప్పదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౫ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ గంగాపార్వతుల జన్మవృత్తాంతము. ఁఁఁ

సీ. ఆనదీతీరంబునందు మానులఁగూడి రాత్రి శేషమును నిద్రాభరమున

గడిపి గాధేయుండు ధి క్రన్నన మేల్కొని తెలతెలవాటుట ధి తెలిసి రామ

చంద్ర! రాత్రిగతించె ధి జరగుచున్నది తొలుసంధ్య, లేలెమ్మిఁక ధి సత్వరముగ

నీకు శుభంబగుఁ ధి గాక ప్రయాణంబు సేయఁబూనునుటన్నఁ ధి జిన్నిసోద

రునితోడ లేచిప్రాద్దునఁ జేయఁ దగినట్టి కార్యంబులం దీర్చి ధి గమనమునకు

తే. సన్నుతించి మునీంద్రుతో ధి త్వాసురేంద్ర!

పావనజలంబు గల్గు నీభవ్యనదియు

నల్పజలమును బులినతలాభిరామ

మును నగుచు నొప్పుచున్నది ధి కనహితముగ. 3౫

966

క. స్థనసాహాయ్యములేకయె, స్తవంతి దీనిందరిండు ధి జాలుదుమిపుడె

ట్టివిధమున నిందు దాటంగవచ్చునో తెల్పునున్నఁ ధి గౌశికుండు తమిఁ. ౪౫

క. ఈదారి దాటవలెనని, యే దలఁచితి మున్నె మదిని ధి నీపథముననే

పోదురు నుహస్సులనఁగా, నాదారిననే ప్రయాణమయి ధి యందఱొగి. ౫౫

చ. చనుచు వనౌఘమున్ గనుచుఁ ♦ జయ్యన దూరము పోయిపోయి యా
దినమున నర్థమేగఁగ, నదీవర నాఁ బృథుకీర్తిగాంచి న
మృనిగణసేవితాంగియయి ♦ పొల్చినగంగను జూచి రద్దిపా
వనజలమొప్పు హంసముఖవారి పతత్రియుతిన్ వెలుంగుచున్. ౭౪ 969

క. కనుఁగొనఁగాఁ దగునాగం,గను గాంచి మునీంద్రగణము ♦ త్కౌపతిసుతులున్
మనములఁ బొంగెడు మోదం, బున నాతీరమున విడియఁబోలునటంచున్.

ఆ. నిశ్చయంబుసేసి ♦ నిల్చి యవ్వల జల,కంబులాడి వారు ♦ క్రమము దప్పు
కుండఁబితకులకును♦నొగి ఋషులకుఁ దర్ప,ణమునొనర్చి వేల్చి♦రి ముదమొప్పు.

ఆ. యజ్ఞశిష్టమగుట ♦ నమృతతుల్యంబగు, నాహవిస్సు మెక్కి ♦ యతిముదంబు
పొదలునట్టి చిత్తముల నిర్మలంబగు, గంగ యొడ్డుఁజేరి ♦ కలిసి వారు. ౧౦

సీ. ఆగాధితనయు మహాత్మునిఁ గొల్చుచుఁ గూరుచుండిరి చుట్టు ♦ కుతుకమలర
నంత నప్పుడు రాముఁ ♦ డాకౌశికునితోడఁ బలికె నీగంగ త్రిపథములందుఁ
బ్రవహించినట్టి యవావృత్తను వినుపింపు మద్ది ముజ్జగముల ♦ నావరించి
నదనదీపతి యగు ♦ నుపధి నెవ్విధిఁ జెందె వినఁగోరువాడ నేననిన నతని

తే. ప్రశ్నమాత్మను బురికొల్పి ♦ బ్రహ్మమాని
దానియుత్పత్తివృద్ధులఁ ♦ బూనిచెప్పఁ
దలఁచి యిట్లను గై రికధాతునిలయుఁ
డై న తుహినమహీధ్ర నాయకుఁడు తనరు. ౧౩౪ 973

చ. అతనికి లోకమందెచట♦నై నను జక్కఁదనంబునందుఁ దు
ల్యతగలదంచుఁ జెప్పఁదగ♦నట్టికుమారికలిగ్వురై రి మే
రుతనయయా మనోరమ సుహృప సుమధ్యమ యైనతన్వి యా
క్షితిధరవక్తృపత్నియయి ♦ చెల్వమరం, గనె, గూతులం దమిన్. ౧౩౫ 974

చ. ఇరువుర యందు శైవలిని ♦ యీమెయెపెద్దది యీమెచెల్లలై
పరఁగు నుమాఖ్యయే; త్రిపథవాహినియై తగునట్టి గంగని
మృదుదుగ దేవకార్యమును ♦ సార్థకమై తనరంగఁజేయ భూ
ధర యనిదేవతల్ పలుక ♦ ధర్మమటంచు హిమాద్రి, ప్రీతితోన్. ౧౩౬ 975

ఆ. ఇచ్చవచ్చినట్టు ♦ లెందేని ప్రవహింపఁ, జాలి లోకములకు ♦ మేలిపావ
నత్వమొసఁగు గంగ ♦ నై జపుత్రికనిచ్చె, ముజ్జగములకు హితమును దలంచి.

క. సురలు త్రిలోకహితంబును, నిరతము గోరుదురు గాన ♦ నింగికి హిమవ
ద్వరకన్యక గంగను సత్వరగతిఁ గొని చనిరి పండెఁ ♦ దమ పనియనుచున్.

సీ. తుహినభూధరుని కూతులలోన రెండవదగు నుమ యుగ్రమానట్టి వ్రతముఁ
గొని తీవ్రతపమె యాధనమేని భావించి పరశివుంగోరి తపంబు సలిపె
లోకనమస్కృతయా కూతు నుమను సమానరూపుండయి ♦ మాన్యుడై న

శంకరునకు నిచ్చె ♦ శైలవర్యుండిట్లు గంగానదియు నుమా♦కాంతయునిల
తే. సర్వజనపూజనీయలు ♦ చారుగమన !

వత్స! ముష్కార్గములను బో♦వంగఁ జాలు
గంగ యెటు తొల్తపాతెనో ♦ గగనమందు
నావిషయమును దెల్పితి ♦ నవలవినుము. ౨౩

978

ఆ. దూరితాఘ యగుచుఁ ♦ దోయప్రవాహసం

పూర్ణయగుచు నలరు ♦ భూధరేంద్ర
తనయగంగ, దేవ♦తానదియయి దేవ

లోకమునకుఁ దానె ♦ ప్రాకె రామ !. ౨౪

979

ముప్పదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౩౬-వ సర్గము.

—ఁఁఁ పార్వతి వృత్తాంతము. ఁఁఁ

చ. అనియతఁడిట్లు చెప్పుటయు ♦ నారఘుపుంగవు లిద్వరాకథన్
విని ముదమంది యిట్లనిరి ♦ వేడుక మీఱఁగ మౌనివర్య! గో

త్రస్మపతి పెద్దకూతురయి ♦ రంజిలు శైవలినీచరిత్రమున్

వినుతము ధర్మయుక్తమును ♦ వింటిమి మీ రిసుమంతచెప్పఁగన్. ౧౫ 980

చ. సకలమెఱుంగువాడవు వి♦శాలతరంగిణిదైన గాధనుం

బ్రకటముగాఁగ భూస్థలిని ♦ స్వర్గమునందగు దానినెల్ల గౌ

శిక ! యెఱిగింపుమా కడుఁ బ్ర♦సిద్ధినిగాంచినశైలరాజక

న్యక త్రిషధంబులం జనియె♦నంటిరి దానికి హేతువెద్దియో. ౩౫ 981

క. సరిదుత్తమ గంగ యదే, కరణిం ద్రిషధగ యటన్న ♦ ఖ్యాతింగనియెన్

అరువగు కృత్యము లెయ్యవి, జరపి నదీవర్య యనెడు ♦ సత్కీర్తిగనెన్. ౪

క. అని యడిగిన రాకొమరులఁ, గనుచుఁ దపోధనుఁడు, గంగ♦గాధను మీకే

వినిపించెద నంతయునని, మునినుధ్యస్థలి వసించి ♦ ముదమునఁ బల్కెన్. ౫

సీ. కాకుత్స్థ! మును నీల♦కంఠుండు పార్వతిఁ బెండ్లియాడి తపస్సు♦పెంపుఁగల్గు

వాడయ్య మిస్కధ♦బాణాగ్నులఁ దపించిపార్వతిఁ గని మోహ♦పరవశుఁ డయి

కామకేళింగూడఁ ♦ గా నమకట్టె నందమరవర్షసహస్ర♦మట్టె గడచె

గాని కుమారుఁడా♦కాంతయందతనికిఁ గలుఁగఁడయ్యెను సుర♦గణము బ్రహ్మ

తే. మొదలుగా నీనుదంతకుఁ ♦ బుట్టు భూత

మును సహింసఁగ నెవ్వఁడ♦గును సమర్థుఁ

డని భయంబునుబొంది య♦య్యమరనాథు

కడకె చని సాగిమ్రొక్కి య♦ప్పుడిటులనిరి. ౮౫

981

ఉ. నీవు జగద్ధితంబు మది ♦ నిల్చి తదాచరణాదరుండవై
దేవవరుండవై తగుదు ♦ దేవతలిప్పుడు నీమహాంఘ్రిరా
జీవములాశ్రయించిరిదె ♦ చెల్వమరం గరుణింపవే మహా
దేవ! భవత్సుతేజమున ♦ దివ్యసుతుండుదయింప నాతనిన్. ౯౫ 985

క. ధరియింపలేవు లోకము, లరయుము తద్విధము మదిని ♦ నామ్నా యోక్తం
బురుశాంతమునౌ యోగము, గిరిజాయుక్తముగఁ జేసి ♦ కీర్తింగనుమా. ౧౦౫

తే. మూఁడులోకమ్ములకు హితమ్ము నొనరించు
పనికిఁ దేజోమయంబగు ♦ తనువునందె
నీదు రేతస్సును ధరింపు ♦ (నిఖిలలోక
ములను గావుము తన్నాశమ్ము హితమగునె.) ౧౧ 987

చ. అనియిటులాడుచున్న దివిజావళివాక్యము లాలకించి లో
కనిచయశాసకుండు శితికంఠుఁడు దేవతలార! యట్లయ్యా
ననిమఱియున్ వచించె నిక ♦ నట్టులె దీనిధరించువాఁడ నా
తనువున శైలరాట్సుతయుఁ ♦ దాల్చును శోణితమాత్మయందునన్. ౧౨౫ 988

క. సురలును లోకంబులు సుస్థిరసౌఖ్యము నొందుఁ గాక ♦ చెప్పెద వినుఁడీ
సురలార! మునుపె జాతిన, వరమామకతేజమును నెవండు ధరించున్. ౧౩౫

ఆ. అద్ది నిరుపమాన ♦ మగుట స్వస్థానమ్ము, నుండి జాతీయుంట ♦ బెండువడక
తాల్పఁ జాలువానిఁ ♦ దలఁపోసి చెప్పఁడీ,యనిన శివునితోడనమరులనిరి. ౧౪౫

క. చలనము నొందిన తేజము, నిల యిది తాల్చునన శంభుఁ ♦ డిల విడువఁగ, న
య్యలఘుతమతేజమప్పుడ, కలయన్ వ్యాపించె సగిరికాననభూమిన్. ౧౬

సీ. ఇట్లు భూభాగంబు ♦ నెల్లను లోఁగొను నావీర్యమును జూచి ♦ యమరులెల్ల
భయఁపడి తమవలెభయమునొందినయగ్నిఁగని భీతియేలోకోగంధవహునిఁ
గలిసి ప్రవేశింపు ♦ మలరెడు శివవీర్యమున ననఁజొచ్చి దాని, ననలుండు
వ్యాపించెనందున ♦ వాయువుతోఁగూడ నది శ్వేతపర్వత ♦ మప్పుడయ్యె

తే. గాలపరిపాకవశమునఁ ♦ గమ్రశరవ
ణముగ నదిమాటె సూర్యాగ్నిసమముగాఁగ
వెలిఁగె నయ్యది యద్దానివలనఁ గలిగె
నగ్నిజుఁడు కార్తికేయుండు ♦ నై నసుతుఁడు. ౧౮౫ 992

చ. అతఁడురుతేజుడై వెలసె ♦ నంతట మానులఁగూడి దేవతా
ప్రతతివ్యవాయముం జెటుచు ♦ పద్ధతిఁబూనిన దానఁ గోపమా
శితిగళశైలజాతలను ♦ జెందెనొ? యెఱుఁగొ? యంచు వారియా
దృతిఁ గనఁ గోర్కనర్చనల ♦ నెంతయుఁ దన్నెను సంతసంబునన్. ౧౯౫ 993

క. తదనంతర మాపార్వతి, త్రిదశులఁ గని యిట్లు పల్కెఁ ♦ (బ్రియసంగమభం

- గదకృత్యము చేసితిరి గ,ద దానికిం బ్రతిఫలంబు ♦ తప్పక గలుగున్. 994
- ఆ. దాని ననుభవింపఁదగు మీకునని భాస్క, రాభగ్నున గిరిజ♦యపుడె జలముఁ
గొని) సకోపచి త్తమును రక్తనయనంబు,లమర శాపమిచ్చె♦నమరుల కిటు. 995
- చ. తనయునిఁ గాంచఁగోరి ప్రమ♦దంబున భర్తను గూడువేళ న
ప్పనికి విఘాతముం గలుగు♦పద్ధతిఁ బూనితి రట్టులౌట నిం
కను బడయంగ నేరరు స్వ♦కాంతలయందుఁ దనూజులన్ భవ
ద్వనితలు నేటినుండియును ♦ వంధ్యలె యాదరు నిశ్చయంబుగన్. 996
- క. అని నురులకు శాపంబిడి, తనశాపమహాగ్ని బాధ ♦ ధరణికిఁ గల్గెం
పను నలఁచి యోసి ధరణి!, విను నీవిక నూషరాది ♦ వివిధవిధములన్. 997
- తే. చూడఁబడుదువు పెక్కురా♦జులకు భార్య
నగుదు, వో దుష్టబుద్ధి! నా♦కాత్మజుండు
గలుగుటకు నోర్వవై తివి ♦ గాన నాదు
శాపమున నీదుస్రకృతి చం♦చలతనొందు. 998
- క. తనయజనితసంతనమును, గనకుందువుగాక నీవిక♦కన్ భూదేవీ!
యని శపియించెను; శాపం, బును గని సిగ్గొంది, రావి♦బుధు;లట మీఁదన్.
- చ. హరుఁడు గిరింద్రపుత్రి యిడి♦నట్టి మహా త్తరశాపపావకున్
మరలుసరామి సాదివిజ♦మండిల మా ర్తిదపించుచుండ నె
వ్వరునను జూడరామిఁ దన♦స్వాంతమునం దలపోసిపోయె న
వ్వరుణుని యాధిపత్యమున ♦ వర్ధిలు దిక్కున కాత్మ దేవితోన్. 999 1000
- క. చనిచని హిమవత్పార్శ్వం,బున నుత్తరమందు దాని ♦ మూర్ధంబున దే
వినిఁగూడి తపమొనర్పం,గను సంకల్పించె నీల♦కంఠుఁడు వత్సా!. 1001
- తే. రాను! విస్తరముగ గిరి♦రాజపుత్రి
చరితమును జెప్పినాఁడ ల♦క్ష్మణుఁడు నీవు
గంగమహిమము, స్కందుండు ♦ గలుగుటయును
దెలుపువాఁడ వినందగు ♦ నెలమి దీని. 1002

ముప్పదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

32-వ సర్గము.

—ఁఁఁఁ టుమారస్వామి జననము. ఁఁఁఁఁ

- సీ. తొల్లి మహేశ్వరుం ♦ డుల్లమే కాగ్రముగాఁ దనరారంగఁ ♦ గడుఁదపమ్ము
నేయుచుండఁగ సురల్ ♦ క్షీతిసురమానులు సేనాపతిని గోరి ♦ సృష్టికర్త
కడకేగి వీతిహో♦త్రుండు శక్రుఁడాదిగాఁగలుగు దేవతలెల్ల ♦ గాఢభక్తి
భగవంతుఁడైన యా♦బ్రహ్మకుఁ బ్రణమిల్లి మును మాకు సేనాపతినిని మీర

- తే. లొనఁగి యుంటిరి. గాదె [యా♦యుగ్రశత్రు
సూదనుండగునట్టి త్రి♦శూలి యిప్పు
డట్టికృత్యంబునన్ నిల్వఁడయ్యెఁ దండ్రి
యగు నతండ్రిపు తుహినాచ♦లాగ్రమందు]. ౨౪ 1003
- చ. పెనుతపమూని పార్వతిని ♦ బ్రేయసిఁ గూడియె దానిసల్పుచున్
మనమున దేవకార్యమును ♦ మంతనమైనను జేయకున్నవాఁ
డన నికఁజేయఁగాఁదగిన♦యట్టి జగద్ధితకృత్యమెద్ది? యో
వనజభవా! ఘటింపఁదగు♦వాఁడవు నీవెకదా మహాప్రభూ!. 3౪ 1004
- క. అంతయు నెఱిగినవాఁడవు, చింతించిన మాకు నీవె ♦ జీవమనుచు ని
ట్లెంతయు నాడిన సురవా, క్షంతతి విని లోకకర్త ♦ సకలమెఱుఁగుటన్. ౪౪
- చ. హరుఁడు మహాగ్రహ తపము ♦ నందినవాఁడు మరల్పరాదదే
వకుసను దత్ప్రియత్నమగు ♦ వట్టిది యంచుఁదలంచుచున్ మనో
హరతరవాక్యముల్ పలికి ♦ యయ్యమరావళి నూఱడించి యో
సురవరులార! శైలసుత♦సూనులఁ గాంచకయుండ మిమ్ములన్. ౫౪ 1006
- క. శపియించెఁగాన నిక మీ,రు పడంతులవలనఁ బ్రజను ♦ రూఢిగఁ గనలే
రు పతివ్రతయగు పార్వతి, శపథమమోఘమ్ము మీకు ♦ సంశయమేలా!. ౬ 1007
- చ. ఋతము వచించినాఁడ గతి ♦ యేమిఁక నందురయే న్వచించెదన్
హుతవహుఁడీ మహామహిమ ♦ నొప్పెడు నభ్రసరిత్తునందు స
త్సుతుఁగను నాతఁడుద్ధతుల ♦ శూరులవైరులఁ ద్రుంప శక్తుఁడౌ
నతఁడగు దేవసైన్యపతి ♦ యాతని నగ్నితనూజుఁ బ్రేమచేన్. 2 1008
- ఆ. శైలరాజతనయ ♦ సరిదు త్తమఖ్యాతి, నలరు గంగ గాంచు; ♦ నప్పవలని
ప్రీతిచేత నుమయు ♦ నాతనిఁ గైకొను, నలరుఁ డింక సంశయంబు లేదు. ౮
- క. చతురాస్యుం డిటు వల్క్కినఁ, గృతార్థులుగఁ దమ్ముఁ దలఁచి♦యెంతయు భక్తిన్
శతధృతికి మ్రొక్కి పూజించి తరలి గని రంత ధాతు♦చిత్రితశిఖరిన్. ౯ 1010
- తే. అద్ది కై లాసమనుపేర ♦ నలరు నచట
హరుని తేజంబునందు మూ♦ర్త్యంతరమున
నున్న యగ్నినిఁ జూచి యో♦హుతవహా! త్రి
దశులకార్యంబు ఘటియింపఁ ♦ దగును నీకు. ౧౦ 1011
- చ. విను మది యెట్టులన్న గురు♦వీర్యము గల్గినవాఁడవీవు కా
వునఁ, దుహినాద్రిజాతయయి ♦ పొల్చెడు నాకధునీలలామ మం
దున శివవీర్యమున్ విడువు ♦ తూర్ణముగా నని యాజ్ఞసేయ న
య్యనలుఁడు నట్లెయకాననుచు ♦ నాదృతి వారలఁబంపి యంతటన్. ౧౧౪ 1012
- క. గంగకుఁ జని యతఁడిట్లనుఁ, బొంగారెడు చూలుఁ దాల్పు ♦ పొలఁతీ యిదియు

- త్తుంగామోదదమా సుర,పుంగవులకు సనుచు నగ్నిఃపూన్కివచించెన్. ౧౨
- చ. అనలుని మాటలన్ విని, యొక్కయారము మీఱఁగ నొక్కలేమయ్యె
తనరెడు గంగఁజూచి మహిఃతంబగు రూపవిలాసమెన్నికా
మనియత బద్ధచిత్తుడయి ధ మానిత శంకరవీర్య మంత నొ
య్యనఁ దనదేహభాగములయందలరా రెడు దాని నగ్నియున్. ౧౩ 1014
- ఆ. విడిచి గంగఁబట్టి ధ తడవుసేయక దాని, యవయవములయందు ధ హరునివీర్య
మపుడు కొఱఁతలేక ధవ్యాపించునట్లుగాఁ,దడిపె నద్దిచెలఁగెఁదనువునిండ. ౧౪
- సీ. దహను తేజము తన్ను ధ దహియింప సతిదుగ్ధితాత్మయైగంగయఁయ్యమరవరుల
కెల్లఁబురోహితుం ధ డీడు్యండునగు నగ్నిఁ గనిపల్కె నీతేజఁమును ధరింపఁ
జాల నయ్యది వృద్ధిఁ నేలాగునం గనుననిన హుతాశనుంఁడనియె నిదియె
హిమవదద్రీశ్వర ధ మిద్దానిపాదంబునందె యీగర్భంబు ధ సుందరాంగి
- తే. యునుపుమన గంగ యమ్మాట ధ విని యెసంగు
కాంతి నలరారుచున్నయాఁగర్భమచటఁ
దనదు నవయవములనుండి ధ తడయక విడి
చెను, దరంగిణినుండి వచ్చి ధరఁబొంది. ౧౫ 1016
- చ. తనరెడు రుద్ర తేజమది ధ తప్తహిరణ్యనిభంబునై లన
త్కనకము మేలివెండియునుఁగా నలరారెను గృష్ణవర్ణమా
నినుమును రాగియున్ గలిగె ధ నెంతయు నందలి యొరయోగతన్
గనఁబడె సీసముం ద్రపువుఁగా నటఁ దన్నుల మిత్తైఱంగునన్. ౧౬ 1017
- ఆ. గంగనుండి వెడలు ధ ఖండపరశువీర్య,మిలను వివిధధాతుఁపులుగఁ బరఁగె
నట్లుగర్భమునుప ధ నాశ్వేతపర్వత, జనితమైన తెల్లు ధ వసము మిగుల. ౨౦
- క. దానివెలుంగున మెఱయుచుఁ, దానాపర్వతముతోడఁ ధ దపనీయమయం
బై నెఱిఁ గన్నడియెన్ రఘు,భూనాథకులాబ్ధిచంద్ర! ధ పూనిక వినుమా!. ౨౧
- తే. నాటఁగోలె సువర్ణనుఁనలసమాన
కాంతిఁ దగి జాతరూపమన్ ధ ఖ్యాతిఁ బడిసెఁ
బురుషశార్దుల! యావనంఁబునఁ గలతృణ
తరులతాగుల్కములు స్వర్ణఁతంజెలంగె. ౨౨ 1020
- ఆ. గంగ తెల్లునందు ధ గర్భంబు విడిచిన, యంత శిశువు పుట్టె ధ సమరవిభుఁడు
మొదలు గల్లుదేనఁముఖ్యులు కృత్తిక,లకుఁ గుమారునిచ్చిఁలలితభణితి. ౨౩
- సీ. క్షీరప్రదానంబు ధ సేసి యాతనిఁ బెంపుడని నియోగింప నయ్యతివల్లె
మాకెల్లఁదనయుఁడొఁ ధ గాక యీతఁడటంచు మంచినంకేతమఁమరులతోడఁ
గావించుకొని యష్ట ధ గల్గిన శిశువున కెలమిఁబాలొసఁగ మొదలిడిరంతఁ
గార్తికేయుఁడటన్న ధ ఖ్యాతిజగత్రయంబునఁ బొందు నీశిశువనుచు సంది

- తే. యంబు లేదనుచును బల్కి ♦ రమదులెల్ల
వారిపల్కులు విని యల్ల ♦ వనిత లగ్ని
భంగి గురుకాంతి నొప్పి గర్భజలమందు
మగ్నుడై యున్న ముద్దుకుమారుఁ గాంచి. ౨౬. 1022
- క. ముదమున గర్భస్రవమెల్లఁ దొలంగెడునట్లుగా జలకమార్చిరి యా
ద్రిదశులు స్కందుండనువే, రొదవును వీనికినటంచు ♦ నొయ్యనఁబల్కె. ౨౭. ౧
- తే. స్కందుడను ఖ్యాతినింగాంచె ♦ గార్తికేయుఁ
డపుడు గర్భస్రవమునుండి ♦ యవనిఁబడిన
కారణంబున, నంతనక్కాంతలెలమి
స్నానకృత్యంబు చక్కఁగ ♦ జరపి యవల. ౨౮. 1024
- చ. జ్వలనసమాను స్కందుని సుబాహుని గాంచి ముదంబు మీఱఁగా
నలరుచుఁ బాలుచేఁపఁ దమి ♦ నంగనలాతనికిచ్చి రాతఁడు
వెలఁదుల నాహ్వరం దనుచ ♦ వేధరియించి షడాననంబుల
బాలుపుగఁ బాలుఁద్రాగి సురభూషణుడై తనరారె నంతట. ౨౯. 1025
- క. ఒకదినమె పాలుద్రావఁగ, సుకుమార శరీరుడయ్యు ♦ శుంభదభంగ
ప్రకటనుహావీర్యంబున, సకలాసురవరుల గెలువఁ ♦ జాలెను రామా!. ౩౦. ౧
- క. అనలపురోగములై సుర, లనూనకాంతిని వెలుంగు ♦ నాస్కందుని దే
వనికరసేనాధిపుఁగా, ఘనతరసంతోషమొప్పుఁ ♦ గావించిరి సూ!. ౩౧. 1027
- తే. గంగజననంబును వినంగఁ ♦ గాంక్షగల్గి
యడిగితివి స్కందజననంబె ♦ యట్టికథకు
విస్తృతినొసంగుఁ గావున ♦ విస్తరించి
చెప్పినాడఁ బవిత్రమై ♦ చెలఁగు నిద్రి. ౩౨. 1028
- తే. ధన్యమగు నిద్రి యెవ్వఁడు ♦ ధరణి స్కంద
భక్తుడగు నాయువుం బుత్రపౌత్రసహితుఁ
డై చెలంగుచు నంతమండాకుమారు
తోడి లోకంబు నతఁడు పొందుఁ జుము రామ!. 1029

ముప్పదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౮-వ సర్గము.

— శిశు సగరచక్రవర్తి చరిత్రము. —

- చ. అనికుశికాత్మజన్ముడిటు ♦ లారఘవమృతకభ్రగంగ గా
ధను దెలియంగఁ జెప్పి మమత వచియించెను వెండియుం బ్రజా
వననిపుణుండు ధర్మమతి ♦ వర్ధిలుచుండె నయోధ్యకీశుడై
మును సగరుండు శూరుడయి ♦ భూపతి సంతతిలేమి దానికై. ౧. 1030

క. మనమున నువ్విట్లూరుచు, జనపతి సంతతిని బొందఁ ♦ జను నిఁక ననియో
జనసేయుచుండె నాభూ,పునకిక్కురు భార్యలందు ♦ బుధనుతయగుచున్. ౨౫

తే. సత్యవాదిని ధర్మసం♦సక్తచిత్త
మైన కేశిని తొలిభార్య ♦ యగు; విదర్భ
రాజపుత్రిక యామె, యప్రతిమహాస
సుమతికాశ్యపతనయయా ♦ సుందరాంగి. 3౪ 1032

సీ. సగరు రెండవపత్ని ♦ సత్కిర్తి రాజ్యలై వారితోఁగూడి యవ్వసుమతీశుఁ
డలతుహినాద్రికి ♦ నరిగి తత్ప్రత్యంతపర్వతంబగు భృగుప్రప్రవణము
నందుఁ జేసెదపంబు ♦ సంతనూతేఁడులు, నిండ సూన్యతవాది ♦ మండలమున
నాద్యుండై తగు భృగువను మహాముని వారితపమునకుం బ్రీతి♦నపుడపొంది

ఆ. సగరుఁ గాంచి పల్కె ♦ సంతతి మెండుగఁ
గలుగఁగలదు నీకుఁ ♦ గడుయశంబు
దాన భూతలమునఁ ♦ దగుఁబురుషర్షభా!
వంశకరునిగాంచు ♦ వనిత, యొకని. 2౪ 1033

క. అఱువది వేవురు పుత్రులు, మఱి యొకసతి గనునటంచు ♦ మౌనివచింపన్
నెఱిసొప్పు పడఁతులా యి, న్దఱు నారాధించి మౌని♦తల్లజు భృగునిన్. ౩౪

తే. అతిశయంబగు సంతసం♦బంది కేలు
మొగిచి పల్కిరి మౌనీంద్ర ♦ ముఖ్య! యెవతై
యొకకుమారునిఁ బెక్కండ్ర ♦ నొగి నెవర్తు
కాంచు వినఁగోరెదము చెప్పు♦మెంచి మదిని. ౧౦ 1035

క. ఎవ్విధినీవు వచింతువో, యవ్వనితకు నల్లె ఫలము ♦ సగుసూన్యతమా
నివ్వచనమనిన ధార్మికుఁ, డవ్వరమునిచంద్రుఁడనియె ♦ నాతరుణులతోన్. ౧౦౪

క. వనితానుణులారా! మీ, మనములఁగల యిష్టమెదియొ ♦ మఱుఁగుపఱుపకొ
య్యనఁ దెల్పుఁడు వంశకరుం,దనయు నొకనిఁగోరనొక్క♦తనయుఁడెకలుగున్.

క. అతిబలులు కీర్తిమంతులు, సుతులు మహాత్సాహయుతులు♦శుభతమరూపుల్
మతిమంతులు పెక్కండ్రు ను,దతులారా! గల్గుదురు ము♦నంబునఁ గోరన్.

ఆ. ఎవతై యెద్దిగోరు ♦ నీరెండు వరముల, లోన ననిన సంత ♦ మౌనివచన
మాలకించి పెద్ద♦దగు కేశినియు వంశ, కరునిఁదనయుఁ గోరె♦వరుని మ్రొల.

తే. గరుడసోదరి సుమతి ప్రభాతి గల్గు
తనయులఱువదివేవు, రుత్సాహయుతులు
గల్గఁదగునని కోరె రాఘవ! నృపుండు
దారలంగూడి మునికి సంతసము మీఱ. ౧౪ 1040

చ. వలగొని యుత్తమాంగమిల ♦ భాసిలునట్లు నమస్కరించి భా

- ర్యలు తనవెంటరాఁగ న్వపురంబునకేగె ననంతరంబ ని
ర్మలమతియై చెలంగు నసమంజునిఁ గేళిని పెద్దభార్య కాం
చె, లలిన్మపుండు పొంగె గుణసింధువతండగుఁజుమ్ము రాఘవా!, ౧౬ 1041
- సీ. సుదతియు నవ్వల ♦ సారకాయవలె గుండ్ర,మా గర్భపిండంబునపుడు గాంచె
నద్దాని భేదింప ♦ నందుండి యఱువది వేవురు పుట్టిరి ♦ వింతమీఱ
ఘృతకుంభముల రాజనుతుల దాదులు నిల్చి పెనుపొందఁజేసిరి ♦ పెద్దకాల
మునకు, వారెల్ల యశావనమునుబొందిరి చిరకాలమారీతి, ♦ జెల్ల సగర
- తే. భూపతికి రూపయాననములఁజెలంగు
తనయు లఱువదివేవురు ♦ తనరి రంత
సగరపుత్రులయందు, జ్యేష్ఠత నెసంగు
నట్టి యసమంజుఁ డనువాఁ డహారహారమొగి. ౧౯ 1042
- క. పురమునఁగల బాలకులను, సరయూనదియందు వైచి ♦ జలముల మునుఁగన్
గరము ముదంబుననవ్వచుఁ,దిరుగుచునుండె నిటుదుర్మతిని గొనియతఁడున్.
- క. పాపసమాచారుండై, యాపురమున నున్నసజ్జనాళికహితముం
బ్రాపింపఁజేయుచుండుట, భూపతి వెళలంగ నడచె ♦ పురినుండినుతున్. ౨౧
- క. వానికొడు కంశుమంతుఁడు, నా నలరుచు నెల్లరకుఁ బ్రియంబు వలుకుచున్
మానితవీర్యుండై బుధ, మానవ సమ్మతుఁడునగుచు ♦ మహి నొప్పారెన్. ౨౨
- మ. చిరకాలంబిటులేగె నంతఁ గ్రతువున్ ♦ జేయంగఁజిత్తంబు త
ద్ధరణీశాగ్రణికిన్ జనించె దృఢమై ♦ దైవారె నావాంఛ య
ధ్వరకృత్యంబును నిశ్చయించి శ్రుతివిద్యవ్యుండు గానన్ సమా
దర మొప్పంగను ఋత్విజుల్ బలసిరాఁ ♦ దాఁబూనె దీక్షం దగన్. ౨౪ 1046
- ముప్పదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౩౯-వ సర్గము.

— శిశు సగరుని యజ్ఞాశ్వము నిండ్రుఁ డపహరించుట. —

- క. అనివిశ్వామిత్రుఁడు చెప్పిన గాధను రాఘవుండు ♦ విని దానితుదన్
మనమునఁబ్రనుదమునొందుచు, ననలునివలె వెల్లుచున్నయమ్మునికనియెన్. ౧
- తే. బ్రాహ్మణోత్తమ! మీకు శుభంబుగల్గుఁ
గాక, యాయజ్ఞ గాధను ♦ గడువినంగ
నిచ్చపొడమెడి యజ్ఞమ ♦ దెల్లుసేసె
మాకుఁ బూర్వుఁడు సగరక్షమావిభుండు. ౨ 1048
- చ. అనవిని చెప్పఁబూను విషయంబునె తానడిగెన్ సమస్తముం
దనమదిచే నెఱింగియును ♦ దాను నెఱుంగనిపోల్కి బ్రశ్నచే

సెను గదయంచు, సుస్థితము ♦ చెందిన పోల్కిముఖంబు గ్రాలఁగా
ననియెను రానుచంద్ర! నిను♦మా సగరక్షీతినాథు వా ర్తలన్. 3

1049

తే. వి స్తరించి వచించెద ♦ వృషభ కేతు

శ్వశుగుఁడౌ హిమవంతుండు ♦ శైలవిభుఁడు

వింధ్యగిరికిని దాసయు ♦ వెలసి నడుమఁ

బెనుగిరులు లేమిఁ దామొగిఁ ♦ బెద్దవగుట. 3౪

1050

క. ఇత రేతరంబు చూచెడు, గతినుండును, వానినడుమఁ♦గల దేశమునం

గ్రతువద్దానిం జేసెను, క్షితిపాలకుఁ డతఁడు, సుప్ర♦సిద్ధము గాఁగన్. ౪౪ 1051

క. ఆచర్యతముల నడుమనె, యేపారెడు దేశమద్ది ♦ యేమఖ దీక్షం

జూపట్టు ముఖ్యతమమై, భూపతి యాదేశమందె ♦ పూనె, నొనర్పన్. ౪౫ 1052

క. జనకుని యాజ్ఞను పదిఁ గై, కొని యజ్ఞ తురంగనుమున♦కుం గాపై, తాఁ

జనె నంశుమంతుఁ డొక పిను,ధనువునుగైఁ దాల్చి మిగుల♦వర్పముపొంగన్. ౪౬

చ. క్షితిపతి యంత నధ్వరము ♦ చేయుచు నుండఁగ నుక్థ్యనామమై

నతిధిని యజ్ఞవిఘ్నకర♦ణప్రథితాసుర దేహమొప్పుఁగా

శతమఖుఁ డధ్వరాశ్వమును ♦ జయ్యన దొంగిలె నద్దిపోవు ప

ద్ధతి నెఱుగంగఁ జాలకల♦ధారణినాథునిఁ గాంచి ఋత్విజుల్. ౪౭

1054

తే. పలికిరిట్లు మహాత్మా! య♦శ్వంబు నిట్టి

యుక్థ్యదినమందు యజ్ఞంబు ♦ నొప్పుఁజెఱుప

దొంగిలించె న దెవ్వఁడో ♦ తోడనె చని

వాని వధియించి తేఁ బంపు ♦ దాని నిటకు. ౪౮

1055

క. మనకెల్లను గ్రతువిఘ్నం,బున దీన నమంగళంబు ♦ పొనఁగుంగానన్

మనుజేశ! విఘ్నమేదియుఁ, గనకుండఁగఁ జేయవయ్య♦క్రతువున నిందున్. ౧౦

క. అనిన నుపాధ్యాయోక్తుల, విని సభలో నలరుచున్న ♦ పృథివీపతియున్

దనయుల నఱువది వేపుఁ, గనుఁగొని యోనూనులార!♦క్రతువిధి ఘనమై. ౧౧

ఆ. మంత్రపూతులగుచు ♦ మహనీయులగు నుపా

ధ్యాయవరులు జరుప ♦ నలరుచున్న

దట్లుకాన రాక్ష♦సాగమనము నాకుఁ

గానరాదు ఘోట♦క మెటు చనెనొ. ౧౨

1058

క. తెలియక యున్నది యెల్లెడఁ, గలయఁగ వెనకుండు మీకుఁ♦గల్గు శుభంబుల్

జలనిధివలయితమగు భూ,స్థలమున నెందైన వెనకఁ♦జనుఁడిక మీరల్. ౧౩

చ. ధరణి విశాలమైనయది ♦ దానిని బుత్తకులార! మీరలున్

వరుసఁగ నొక్కయోజనము♦వంతున నొక్కరుఁ డిట్లు చక్కఁగా

నరయుఁడి యశ్వచోరకుని ♦ నంతటఁ గన్నడుదాఁక జూడుఁడి

దొరకఁడయేని యాతఁడల ♦ దొంగ కనంబడుదాఁక మేదినిన్. ౧౪౫ 1060
క. పనిఁ బూని త్రవ్వఁడీ నా, సనువున; నే యజ్ఞదీక్షఁ ♦ బట్టితిఁ గానన్
జనరా దెచ్చటికై నం, గనుక నుపాధ్యాయపాత్ర ♦ కలితుఁడ నగుచున్. ౧౪౬

చ. తురగము వచ్చు నెప్పుడని ♦ త్రోవలు చూచుచు నిందె యుండెదన్
ద్వరగఁ జనుండు మీకగును ♦ భద్రములంచు నృపుండు పల్క నా
ధరణిపపుత్రులందఱు నితాంతబలాధికులౌట మోదసా
గరమునఁ దేలి తద్వచనఁగౌరవమెంచెడువారు గావునన్. ౧౪౭ 1062

క. జనకుని మాటకు లోనై, ఘనతరసంరంభ మొప్పుఁగా భూస్థలముం
గనఁబోయిరియోదశరథ, తనయా! యటమీఁది చరితఁతగుఁజిత్రముగన్. ౧౪౮

సీ. ఒక్కొక్కఁ డొక్కొక్కఁ యోజనమంతదౌ వెడలుపు నిడుపును ♦ విక్రమమునఁ
ద్రవ్వఁగాఁ దగునని ♦ తారు వంతులు పెట్టుకొని వజ్రసమములౌ ♦ గోళ్ల చేత
నశనికల్పములగు ♦ నట్టి శూలంబుల హలముఖంబుల భూమి ♦ నంతఁ బగులు
నట్లుగా భేదింప ♦ నశనిసంస్పర్శంబు గలిగినయట్లుగ ♦ త్వైతలంబు

తే. పగిలి ఘోషించె, నప్పుడు ♦ పన్నగములు
బలివసతినున్నయసురులు ♦ బలయుతులగు
రాక్షసులుఁ దక్కు జంతువుల్ ♦ రాజపుత్రు
లేచ నార్వ దుర్ధర్ష మయ్యె, నల రవము. ౧౪౯ 1064

చ. అఱువది వేల యోజనము ♦ లాసగరాత్మజవీరు లట్టిలన్
బిఱుసుఁదనంబుతోఁ దగిన ♦ బింకమునన్ బెకలించి క్రిందుగా
వఱలెడు లోకమట్లు గరు ♦ వంబునఁ జేయుచుఁ బర్వతాళిఁగ్రి
క్కిటిసిన జంబువుంజదిపి ♦ కేళిఁ జరించిరి నాల్గుదిక్కులన్. ౧౫౦ 1065

సీ. అంతట గంధర్వు ♦ లసురులు నసురులుఁ, బన్నగావళియు సంభ్రాంతచిత్త
ముల నందఱుంగూడి ♦ జలజాసనునిపాలి, కరిగి మహాత్ముని ♦ నతనిఁ జాల
వినుతించి దీనవ ♦ దనములు గన్నడ మితిలేని భయమున ♦ శతధృతీ! మ
హాత్మ! యాసగరుని ♦ యాత్మజుల్ భూమి, నంతయుఁ ద్రవ్వెయటరసా ♦ తలనివాసు
ఆ. లై మహాత్ములై న ♦ యందఱ వధియించు, చున్నవారు వీఁడె ♦ యెన్న యజ్ఞ
హర్ష, యిదె గొని చను ♦ నశ్వమునని భూత, కోటి నెల్ల వారు ♦ కొట్టువారు.

ముప్పదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౦-వ సర్గము.

—ఊహ సగరపుత్రులు కపిలునిచేఁ జచ్చుట. ఊహ—

చ. శతధృతి, దేవతావచనఁసంతతి నెంతయు నాలకించి ప్రా
ణితతిని జంపుచున్న ధరఁణిప్రభుపుత్రులదౌ భుజాబలో

- ద్ధతికిభ్రమించి భీతిఁ గని ♦ తత్తటపోవుచు నున్నయట్టి దే
వతలను గాంచి పల్కె నిల ♦ పన్నగశాయిది నిశ్చయంబుగన్. ౧౫ 1067
- ఆ. అతఁడు కపిలరూపఁనుంది యెల్లప్పుడు, భూతలంబునెల్లఁ ♦ బూని తాల్చు
దానిఁగొనిరయేని ♦ తత్కోధపావక, దగ్ధదేహులగుట ♦ దప్పదింక. ౨౫ 1068
- క. ప్రతికల్పంబును దప్పక, క్షీతి ద్రవ్వంబును స్వల్పఁజీవితం లగుభూ
పతిసుతులనాశనము మును, పె తగన్ నిశ్చితము నుండిఁయిలఁద్రవ్వటయున్. 3౫
- క. అనినఁ బితృశుహువాక్యము, విని ముప్పదిమూఁడుకోట్ల ♦ విబుధులు మోదం
బున మిగులఁ బొడలి మును వచ్చినచొప్పునఁ బోయిరంతఁక్షీతిపతిసుతులున్.
- చ. ధరణిని ద్రవ్వచుండ నినఁదం బొకఁ డుద్భవనుండె నద్ది భీ
కర కులిశారవప్రతిమఁ ♦ గాంచుచు నొప్పఁ నదీయనాశనం
బరసి వచించుమాడ్కిని, ధఁరాధిపునాత్మజులెల్ల నాగ్నిచున్
ధరఁ బెకలించి యెల్లడఁ బ్రదక్షిణముం బొనరించి చూచుచున్. ౫౫ 1071
- చ. తురగము నెందుఁగానక శ్రుతుక్రియఁ బూనిన తండ్రిచెంతకె
ల్లరుఁ జని విన్నవించిరి యిలావతివర్య! ధరాతలంబునన్
దిరిగితి మెల్లడన్ బలముఁ ♦ దెంపుచు గల్గిన దానవాళి ని
ర్జరులను నాగకిన్నరపిఁశాచమహోద్ధత రాక్షసావళిన్. ౭౫ 1072
- చ. తునిమితి మెందుఁజూచినను ♦ దోచదు వాఁడవరంబు దానినిం
గొనిచనినట్టివాఁడెచటఁ ♦ గొంకెనొ కాని కనంబడం డిఁకే
పనినొనరించువారము, శుభంబగుభంగిని బుద్ధి నెంచి మా
కనుమతినిం డటం చడుగ ♦ నప్పులుకున్ విని క్రోధయుక్తుడై. ౯౫ 1073
- చ. చని వెదకుండు కార్యమును ♦ జక్కనగున్ శుభముల్ పొనంగు మీ
కని వచియించి యాసగరుఁ ♦ డందఱఁ జూచి ధరిత్రీద్రవ్వ వా
జని గొనిపోవుచోరుని, బ్రసిద్ధభుజాబలమొప్పుఁ బట్టితెం
డని, కృతకృత్యులై మరలుఁ ♦ డంచును బల్కిన నాకుమారకుల్. ౧౦౫ 1074
- చ. గురుమతియకాగురుండు కడుఁగ్రోధము మీఱఁగ నిట్లుచెప్పు సా
గరులు రసాతలంబునకు ♦ గాఢజవంబునఁ బాతి దాని భీ
కరముగఁ ద్రవ్వచుండి యట ♦ త్కౌఠరతుల్యముగా నెసంగుచున్
ధరణితలంబుఁ దాల్చెడు మతంగజవర్యముఁ గాంచి రందఱున్. ౧౨౫ 1075
- తే. అది విరూపాక్షనామమై ♦ యలరు రామ!
గజవరంబది పర్వతఁకాననసహి
తమగు భూతలమంతయుఁ ♦ దలధరించు
నమ్మహాగజ మాయాస ♦ మపనయింప. ౧౪౫ 1076

- చ. మనమున నెంచి భేదమున ♦ మస్తకముం గదలించు నప్పు డు
ర్వినిఁ దగుఁగంపనంబు రఘువీర ధరాధిపపుత్రులాదిశా
వనత నెనంగు హస్తీకిని ♦ భక్తి బ్రదక్షిణ మాచరించి మ
న్ననమెయిఁ బూజనల్పి యట ♦ నాగనివాసము వ్రక్కలించుచున్. ౧౫౪
- క. చని తూడ్చుదిక్కుఁ ద్రవ్వించుఁ, గనఁజాలక యశ్వము నటఁ ♦ గ్రమ్మట నారా
త్తనయులు దక్షిణదిక్కును, గొనకొని భేదించి యందుఁ ♦ గుంజరమలరన్.
- క. కని రద్దిమహాపద్మం, బన మహిమను గాంచి గొప్ప ♦ యద్రినిభంబై
తనరారి భూమిచక్రం,బును దాల్పఁగ నచ్చెరువును ♦ బొందిరి మిగులన్. ౧౫౫
- క. దానికి నటువదివేవురు, భూనాథాత్మజులు విధిని ♦ మ్రొక్కి పడమరన్
గాన నగునంచుఁ జనిచని, దానిని భేదించి కనిరి ♦ దంతావళమున్. ౧౫౬ 1080
- క. బలమున నెంతయుఁ దగు న, య్యిలాధిపతి పుత్రులందు ♦ నెనఁగెడు పృథులా
చలమున కీడగు దంతా,వళమును దిక్పాఠకమును ♦ భాసిలుదానిన్. ౧౫౭
- క. సౌమనస మనెడు దానిని, దామెల్లం గాంచి భక్తితత్పరులగుచున్
క్షేమమునడుగుచు వలగొని, హైమవతీ దిశను ద్రవ్వ ♦ నపు డుద్యతులై. ౧౫౮
- క. పనిఁబూని త్రవ్వి శోభన, తనువునఁ దగి భద్ర మనఁగ ♦ ధరణీతలమున్
ఘనశక్తిఁ దాల్చుచున్ హిమ,మును బోలుచుఁ దెల్లనై న ♦ భూరిగజంబున్.
- క. కనుఁగొని వలఁగొని యాగజ,మును దాఁకి ధరేశతనయముఖ్యులనల మే
దిని ద్రవ్వ పూన్కిమెఱచుం,గను ద్రవ్విరి తురగవరము ♦ గనరై రెందున్.
- క. ప్రాగు త్తరదిక్కును నా, సాగరులు గనంగఁ బోయి ♦ సమధికరోష
ప్రాగల్భ్యంబున భయక్ర,ద్వేగంబునఁ ద్రవ్విరంత ♦ వీరులొకయెడన్. ౧౫౯
- సీ. భీమకాయులు బలవిక్రమసంపన్ను లతిశయమతులునై ♦ యలరువారు
వాసుదేవునిఁ బరాత్పరుని సనాతనుఁ గపిలావతారునిఁ ♦ గాంచి యతని
పరిసరముననె సంఘరణమ్ము సల్పెడు యజ్ఞాశ్వమును గాంచి ♦ యతులహర్ష
మును బొంది వారలెల్లను రఘునందనా! యతని యజ్ఞేయాశ్వహారునిగాఁగఁ
- తే. దలఁచి శ్రోధాకులేక్షణములఁ జెలంగి
లాంగలముల ఖనిత్ర శిలలను బెక్కు
వృక్షములఁ దాల్చి పఱతెంచి ♦ యేపుమీఱ
నిలునిలుమని యదల్చుచుఁ ♦ బలికి రిట్లు. ౧౬0 1086
- సీ. మాయధ్వరాశ్వంబు ♦ మాయచేఁ గొన్నాడ, వోరి దుర్బుద్ధి! నీవున్నయెడకు
వచ్చిన మము భూపవర్యుడౌ సగరునితనయులఁ గాఁగ నీమనమునందుఁ
దెలిసికొమ్మనవారి ♦ పలుకులు విని రామ! కపిలుండు పృథురోషకలితుడగుచు
హుంకార మత్తటి ♦ నొనరింప నసదృశవిభువుడౌ నమ్మునివీరుచేత

తే. నాకుమారకులందఱు ♦ నచట భస్మ
రాసులై పడి, రట సగఁగఁగి తీశుఁ
డాత్తజులు చని బహుకాల ♦ మగుట యెఱిగి
కాంతి నలరారు మనుషునిఁ ♦ గాంచి పలికె. 30

1087

నలువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౦ - వ సర్గము.

యజ్ఞాశ్వము నంశుమంతుఁడు తెచ్చుట. ఛిఁఁ

- క. శూరుండవు కృతవిద్యా, సారపరిశ్రమఁడవీవు ♦ చంచత్తేజ
సాస్థిరమునఁ బూర్వతుల్యుఁడ, వారయుమా ! నీదు పితఁడు ♦ లరిగిన తెఱఁగున్.
- క. తురగముఁ గొనిపోయిన త,స్కగు తెఱఁగుఁ బరీక్ష సేయు ♦ త్కాబిలముల ని
ర్భరవీర్యంబులఁ బొల్పెడు, నుదుజంతువులుండు వాని ♦ నొప్పుఁ జెటువఁగన్.
- క. వాలును విల్లును గరములు, చాలిచి వంద్యులకు నెరఁగి ♦ తత్తురగమ్మున్
లీలఁ గొనినట్టి దుగ్ధణ, జాలులఁ గ్రతువిఘ్నకరులఁ ♦ జంపుము వత్సా. 34
- క. కృతకృత్యుఁడవై నాదగు, క్రతువును నెఱవేర్చు రమ్మ ♦ కడు వే యనుచున్
క్షీతిపతి నొక్కివచించిన, పతిమంతుం డైనయంశు ♦ మంతుం డవుడే. ౪4 1091
- చ. ధనువు ధరించి ఖడ్గమును ♦ చాలిచి శీఘ్రగతుల్ దగంగ భూ
పుని మనుమండు సన్నతులఁ ♦ బొల్పెడు తండ్రులు నాధరిత్రిఁ న్ర
వ్విన గురుమార్గముం గని విభీతిని దానిని జొచ్చె రాజు నా
జ్ఞనుఁ దలఁదాల్చి యందొకటఁ ♦ గాంచెను దిగ్గజమున్ మనోజ్ఞమున్. ౬4
- తే. దైత్యదాసవరక్షునిఁ ♦ తత్త్రిభోగి
గణముచేతఁ బిశాచ నికరముచేతఁ
బూజితం బగుచుండు నాభూరిగజము
గాన గురుతేజుఁ డాతఁడు ♦ గాధభక్తి. 2
- చ. వలగొని మ్రొక్కి దానిదగు ♦ భద్రముఁ బ్రీతిని బ్రశ్న సేసి తం
ద్రులదగురీతి నశ్వమును ♦ డొంగిలినట్టి దురాత్ముచొప్పు ని
ర్మలతరభాషణంబులను ♦ బ్రశ్నమొనర్చ దిశాగజంబు న
ప్పులుకుల నాలకించి యిటుఁపల్కెఁ, గుమారక ! నీకు మేలగున్. ౮4 1094
- ఉ. వచ్చినకార్యముల్ సుఫలఁవంతములౌ మఖవాజిఁగొంచు వే
యిచ్చటనుండి పోవఁగల ♦ వీవనిపల్కిన నాలకించి యా
సచ్చరితుండు దక్కినదిఁశాగజసంతతి చెంతకేగుచున్
ముచ్చటలార న్యాయవిధఁమున్ గ్రమమున్ దగఁ దప్పకుండఁగన్. ౧౦ 1095

క. వినయమునఁ బ్రశ్న సేయఁగను వాక్యము లెఱుంగఁ జాలి ♦ కమ్రభణితఁ దా
మును మాటలాడఁగా, నేర్చిన యాదిగ్గజము లతనిఁ ♦ జెల్వమరంగఁ. ౧౧

తే. పూజలను దన్ని మఖవాజితోఁ జనెదవు
గాక యని పల్కి పురికొల్పఁగా నతండు
వడిగఁ జని పిన్నతండ్రులు ♦ భస్మరాశి
గా నొనర్పంగఁబడిన యక్కడకుఁ జేరి. ౧౨

1097

మ. మునుపే వారిఁ గనంగఁ జాలక వగంబొందంగనై యున్నయా
తని చిత్తం బపు డచ్చటన్ నివులు బృందంబై ధరంబొంది, యుం
డినచందంబు నెఱుంగుటన్ వగల నిండెం దండ్రులల్లాట నిం
తనఁగా రాని మహర్షి నేడ్చి యతఁడంతన్ దత్సమీపంబునన్. ౧౩

1098

చ. తిరుగుచున్నయశ్వమును ♦ దివ్యమఖియముఁ గాంచెఁగాని య
ప్పురుషవరుండు శోకమును ♦ బొంది తపించె ననంతరంబ యా
ధరణివరాత్మజన్ములకుఁ ♦ దర్పణముం బొనరింప నెంచి పు
ష్కరమును గోరుచున్ వెదకెఁ ♦ గన్పడదయ్యెఁ దటాకమెద్దియున్. ౧౪

1099

క. గురు తేజఁడైన యాతం, డురుతరదూరమ్ముగనుట ♦ కొప్పెడు చూడ్కిన్
బరికించి వాయువేగుని, గరుడుని బిత్తమాతులుని ఖగప్రభుఁ గనియెన్. ౧౫

చ. అతఁడు మహాబలుండు ప్రియమారవచించెను బూరుషోత్తమా !
పితరులదౌ వధం బిది పవిత్రజనాదృతిఁ గాంచినట్టిదై
హితమయి యొప్పునట్లగుట ♦ నింక విచారముఁ బొందనేల ? య
ప్రతిమమహత్వశాలియయి ♦ భాసిలు నక్కపిలుండు వారలన్. ౧౬

1101

మ. గురుకోపాగ్ని దహించె బ్రహ్మముని రాటోపాగ్నిదగ్ధాంగులౌ
ధరణీశాగ్రణి పుత్రరత్నములకున్ ♦ ధాత్రీస్థలింగల్లు పు
ష్కరముం గైకొని తర్పణంబొనరుచు ♦ గారాదు తన్నీరమున్
సురమార్గంబుననే నశించును గదా ♦ ఊణీశపుత్రాత్మజా !. ౧౭

1102

తే. ప్రాజ్ఞుడవు నీవు గాన నీవార్త నీకుఁ
దెలియనిది గాదు హిమవదద్రితొలికూతు
రగును గంగాభవాని మహాభుజా ! త
గంగ నద్దానియందె సేయంగవలయు. ౧౮

1103

క. గంగాజలములఁ దర్పణముం గడు భక్తిని నొనర్చి ♦ మునుకొని సంతృ
ప్తిం గనఁగూడదు సజ్జన, సంగా ! యాభస్మరాశి ♦ స్వర్ణది దయతోన్. ౧౯

ఆ. తడుసవలయు నద్ది ♦ తగ లోకపావని, గాన నట్లొనర్చెనేని లోక
కాంతయై చేలంగు ♦ గంగాభవాని సం, స్పర్శముననె నీదు ♦ జనకులెల్ల. 1105

సీ. అఱువదివేవుగు ♦ హతపాపులై స్వర్గ మొందువారవిధి ♦ నొనరుసంగఁ
దగినది యాగంగ ♦ యగుఁ బురుషర్షభా ! కడుభాగ్యయుతుఁడవు ♦ గాననశ్వ
మును గొని సగరునిఁ ♦ గనఁబోయి తాతదా యజ్ఞంబుసంపూర్ణ ♦ మావిధంబు
గా నొనరింపుము ♦ కన్రుగుణోత్తమా ! యనిన సుపద్మ వా ♦ క్యంబును విని

ఆ. శౌర్యశాలి యతఁడు ♦ సరగ గుఱ్ఱముఁగొని
భూరినై జయశము ♦ పొనలుచుండ
మరలి వచ్చి యజ్ఞ ♦ మండపమున దీక్ష
నున్నరాజుఁ గాంచి ♦ ఖిన్నుఁడగుచు. ౨౩

1106

క. తనదు పితృవోగంతం, బును గరుడుఁడు చెప్పినట్లు ♦ పోవిడువక చె
ప్పిన నంశుమంతు వాక్య, మ్ముచు భయదమువినినృపుండు ♦ పొగులుచుఁబిదపన్.

ఆ. క్రమము దప్పకుండఁ ♦ గ్రతువును శాస్తాను, సరణిఁ బూర్తిసేసి ♦ స్వపురమునకు
యజ్ఞసిద్ధి జనితఁమైనట్టి సిరి దగ, నరుగుదెంచి సగరుఁ ♦ డంత నాత్మ. ౨౪

క. సురసదిఁ దెచ్చుటకెంతయు, సరసియు నయ్యుపనుదోఁస ♦ కలజడిఁబడి యా
నరపాలనుణియు నవ్విధిఁ, జరకాలము మంతనమ్ము ♦ సేయక యవలన్. ౨౬

ఆ. చింతఁ బూని భూమి ♦ కాంతుఁడు ముప్పది, వేల వత్సరములు ♦ విశ్వమెల్లఁ
బాలనంబు చేసి ♦ పరమమాన్వర్గంబు, నందె నాత్మవాంఛ ♦ యంతరింప.

నలువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౨ - వ సర్గము.

— ఖిఁ ఖిఁ భగీరథుఁడు గంగకై తపం పొనర్చుట. ఖిఁ ఖిఁ —

క. సగరుఁ డిటు కాలగతి నొం, నఁగ మంత్రులు నంశుమంతు ♦ ధార్మికవరు రా
జుగఁ గోరి రతఁడు కీర్తిం, బొగడొందుచు రాజనివహా ♦ పూజ్యుండయ్యెన్.

క. అతనికి దిలీపుఁడను నొక, సుతుఁ డుద్భవమందెఁ గీర్తి ♦ శోభితుఁడగు నా
సుతునందు రాజ్యమిడి యు,న్నత కీర్తియతండు మాని ♦ నాయకయుతుఁడై.

ఆ. అతిపవిత్రమైన ♦ యాహిమవచ్చిఖ, రమున ఘోరతపము ♦ రమణ నలిపె
భూరినియతి నాతఁ ♦ పోవని ముప్పది, రెండువేలయేం డ్ల ♦ తండు పిదప. 3౪ 1113

క. తనమదిఁగోరిన గంగా, జననముఁ గనులారఁ జూడఁ ♦ జాలకయె తపో
ధనుఁడై న యంశుమంతుఁడు, చనియెను స్వర్గమున; కంత ♦ జనపతి యగుచున్.

క. అతిశయ తేజుండగుచున్, సుతిమంతుండగు దిలీప ♦ మానితనాముం
డతిదుర్భర పై తామహ, గతిఁదలఁచుచుఁ దండ్రి తత్సు ♦ గతిలబ్ధికినై. ౪౪ 1115

సీ. చాల దుష్కరమనఁ ♦ జాలుతపంబును జేసియు సుగతినం ♦ సిద్ధి వారు
పొందునట్లుగఁజేయు ♦ పుణ్యంబు నొందఁగాఁజాలఁడక్కటయని ♦ స్వాంతమందుఁ

- దలఁచి చింతించుచుఁ ♦ గలఁగిన మనమున నేయుపాయము నిశ్చయింపఁజాల
కెట్లుగంగను దెచ్చుటెట్లు వారికి జలక్రియలాచరింపనొరీతిదేన
- తే. వారిఁ దరియింపఁ జేయనొవారకనుచు
నతఁడు చింతాపరుం డయ్యె ♦ నంతధర్మ
మున నతం డిట్లు సతతచింతను మునింగి
యాత్మవిదుఁడయ్యునుండ, నయ్యవనిపతికి. ౬౪ 1116
- క. తనయుండు ధార్మికోత్తముఁ, డనఁబడెడి భగీరథాఖ్యుఁ ♦ డంత జనించెన్
ఘన తేజఁడౌ దిలీపుం, డొనరిచె బహుసత్కృతువుల ♦ నురుదక్షిణలన్. ౭౪
- తే. విమలపథమున ముప్పదివేలవత్సరములు రాజ్యంబుసేసి, ధరావరుండు
సాగరుల నుద్ధరింపనొ ♦ సరణి గాన, కధికచింతామయవ్యాధి ♦ యావరింప.
- చ. క్షీతిపతి యాదిలీపుఁడు భగీరథు రాజుగఁజేసి తాను స్వా
ర్జితమగు పుణ్యకర్తమునఁ ♦ జెందెను స్వర్గము; నిట్టులా మహీ
పతిమృతుఁడైనఁ దత్తనయవద్యుఁడు క్షత్రియమౌనినాఁగ వి
శ్రుతుఁడయి ధార్మికుండగుచు ♦ శోభిలియున్ సుతహీనుఁడౌటచేన్. ౧౦౪
- క. సంతతిఁ బడయఁగఁ దనదగు, స్వాంతంబునఁ దలఁచె నంత ♦ సమధిక తేజో
వంతుండాతఁడు రాజ్యము, సంతానము లేమి నునిచె ♦ సచివుల వైనన్. ౧౧
- క. సురనదిఁ దెచ్చుటయందా, దరమున గోకర్ణమనఁగఁ ♦ దనరు తుహినభూ
ధరపాదమ్మున కరిగి ద,శరథాత్మజ ! దీర్ఘ తపము ♦ సల్పెన్ భక్తిన్. ౧౨ 1121
- క. తన నాల్గుపార్శ్వముల న,గ్నిని బ్రజ్వరిలంగఁజేసి ♦ నింగిని సూర్యుం
గనుచున్ విజితేంద్రియుఁ డూర్ధ్వనిహితబాహుండునయి తపంబొనరించెన్.
- తే. ఒక్కమాసంబునందుఁ దా ♦ నొక్కపూటఁ
గుడుచుచుం బెక్కువేలేండ్లు ♦ ఘోరతపము
సలుపుచుండ సుప్రీతుఁడై ♦ సకలలోక
పతియు నీశ్వరుఁడౌ భగవంతుఁ డజుఁడు. ౧౪ 1123
- క. సురగణసమన్వితుండయి, సరసిజభవుఁ డరుగుదెంచి ♦ సాంద్ర తపమునన్
నిరతుండైన భగీరథ, ధరణీశు మహాత్ముఁగాంచి ♦ తమి నిటుపలికెన్. ౧౫ 1124
- సీ. ఓభగీరథ ! వైభవోన్నత, సువ్రతంబున నీవు చక్కఁగ ♦ ఘనతపంబు
చేసితి ప్రీతినిఁ ♦ జెందితి నీయెడ వరము వేడుమునాఁగఁ ♦ బరమనియతిఁ
దగు నాత్మతపమునఁ ♦ దనరెడు తేజంబు సాంపారవెల్లు నాక్షోణివిభుఁడు
భాగ్యరాశి నచించె ♦ భక్తి గృతాంజలియై పితామహుఁడ్రాల్ ♦ నట్టె నిల్చి
యోభగవంతుడా ! యొప్పుగ నేజేయు తపమునఁ బ్రీతచిత్తమున నలరు
- ఆ. వాడవేని, నాతపంబునకున్ ఫల, మెద్దియైనఁ గల్గునేని సగర
తనయులెల్ల మత్కృతంబగు జలతర్పణమ్మునందు నటు వరమ్ము నిమ్ము. ౧౬

తే. వినుము నాకు ముత్తాతలావీరి భస్మ
మల్ల గంగాంబునంసిక్త ♦ మయ్యేనేని
శాశ్వతంబయి తనరారు ♦ స్వర్గమొందు
వారు వారెల్ల మఱియొక్క ♦ వాంఛగలదు. ౧౯

1126

క. ననజజ ! యిహ్వాకుకులం, బునఁ బుట్టిన నాకునిమ్ము ♦ పుత్రైశ్వర్యం
బును మావంశము కృశతం, గనఁ గూడదుగా స్వధర్మకలితంబగుటన్. ౨౦

క. వరమిది రెండవదని యా, ధరణీశుఁడు పల్కుఁగాఁ బితామహుఁడు నునో
హరపద తాత్పర్యంబు పు, ధురము శుభంబునగు వాక్కుతో నిట్లనియెన్.

క. ఓరాజ ! మహారథ ! నీ, కోరిక యిది ఫలయుతంబగుట శుభమగునీ
కారయ నిహ్వాకుకులో, ధారకుఁడవె యశాదువీవు ♦ తనయప్రాప్తిన్. ౨౧ 1129

చ. హిమగిరి దాపునం ననరు, ♦ నీనది జ్యేష్ఠతనూజయశాఁ జుమీ !
హిమగిరికోధరారమణ ! ♦ యీనదిఁ దాల్చి శివుండె శక్తుఁడొ
బ్రమధగణాధిపుండగు కపర్దిని వేడుము గంగ, దేవలో
కమును ద్యజించి క్రిందఁబడు ♦ కాలమునందగు దానియర్పడిన్. ౨౩౫ 1130

చ. ధరణి సహింపఁజాల దల ♦ దానిధరింప శివుండు దక్క నిం
కొరుని సమర్థునిం గనఁగ ♦ నోపనటంచు నచించి గంగతో
దరుణి, యితండు వేడుతఱి ♦ దప్పక వీని ననుగ్రహింపుమా !
నరవర ! పోయివత్తునని ♦ నాకమగుద్గణుడై విరించియున్.

1131

నలువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౩-వ సర్గము.

— ❧ — గంగావతరణము ❧ —

క. సురనదితో నరపతితో, సరసిజభవుఁ డిట్లు పలికి ♦ స్వస్థలి కేగన్
ధరణి బొటనవ్రేలునుచు, ధరణీశుఁడు నిలిచి చేసె ♦ దనమతిభక్తిన్. ౧

తే. (కరములను బైకిఁ జూపి నిర్గతనిజాశ్ర
యుఁడు నిరాలంబకుండయి వాఁయువు భుజించి
కదల కచ్చట స్థాణువుగతిని నిలిచి
రేయుఁ బవలును దసమొనరించె రామ !.)

1133

స్త్రీ. ఒకవత్సరం బిట్లు ♦ లుగ్రతసంబును జేయ నబ్దమునిండ ♦ శివుఁడు సర్వ
విశ్వసంద్యుఁడు తనవెలఁదిమిన్ననుగూడి వచ్చి రాజును గాంచి ♦ పలికె నిట్లు
నరనాథ ! ముదమొందినాఁడ నీయెవ; నీకు హితమొనరించెన ♦ హిమవదద్రి
తనయయా గంగను ♦ దలధరియించెద నని శంకరుఁడు పల్కె ♦ సంత మంచు

తే. మలకుఁ దొలిపట్టి లోకనమస్కృతయగు
గంగ యప్పు మహారూపకలితయగుచు
దుస్సహంబగు వేగంబు ♦ దోఁప శుభ్ర
భవశిరస్సునఁ బడియె నభంబు నుండి. ౪౫

1134

చ. హరునిశిరంబునం బడుచు ♦ నప్పు తలంచె మనంబులోన నా
సురనది నన్నుఁ దాల్పఁదగు ♦ శూరులు లేరుగదా జగంబులన్
హరుఁ డితఁ డట్టి కృత్యమున ♦ కల్లనఁ బూనెఁ బ్రవాహయుక్తిశం
కరుఁగొని యారసాతలముఁ ♦ గానఁగఁ బోయెద సత్వరంబుగన్. ౫౫

1135

ఆ. త్రిణయనుండు సురనదీ గర్వము నెఱింగి
యాగ్రహించి దాని ♦ నాత్మశిరసు
నందె యడఁప వలయు ♦ నవ్వలఁ బోనీక
యనుచు బుద్ధినెంచె ♦ నపుడు రామ !. ౬౫

1136

తే. పెనుజడలగుంపు గహ్వర ♦ మనఁగవెలయ
హిమగిరికి సామ్యమై పవిత్రము నయి తగు
శంకరుని మూర్ధమునఁ బూజ్యశై వలినియుఁ
బడియె దుర్భరవేగంబు ♦ పరిఢవిల్లి. ౭౫

1137

క. ధుని యది యెట్టి ప్రయత్నము, లొనరించియు శివశిరంబునుండి యిలఁ బడం
గను జాలకయు జటలగుంపుననే చిక్కుపడి వెలికిఁ ♦ బోవఁగనైనన్. ౮౫

క. సామర్థ్యము లేకయె యో, రామా! యానదియు శివశిరంబుననే తా
వేమాటు తిరిగె వర్ష,స్తోమము; రాజేంద్రుడచట ♦ సురశై వలినిన్. ౯ 1139

క. కనఁజాలక పరమతపం, బును బూనిన దానికిన్ శివుండెంతయు నె
మ్మనమున సంతోషంబును, గని బిందుసరంబునందు ♦ గంగను విడిచెన్. ౧౦౫

క. సరసిజభవ నిర్మితమగు, సరనది యద్దానియందు ♦ శంకరుఁ డపుడా
సురనది విడువఁగ నది యా, సరణిన్ సప్తాకృతులుగఁ ♦ జనియెన్, రామా!.

సీ. మంగళజలములై ♦ మంగళకరములౌ ప్లాదిని పావని ♦ యల్లె నళిని
యనునివి మూఁడు తూర్పునఁ బ్రవహించెను శుభజలములగు చక్షువును సీత
సింధువునను మూఁడుచెలఁగి పశ్చిమదిక్కుగాఁబ్రవహించె; త్కాంతుఁడై న
యాభగీరథువెంట ♦ నరిగె నేడవదైన గంగ యారాజర్షి ♦ కమ్రదివ్య

తే. రథముపైఁ గూరుచుండి విరాజితమగు
కాంతి యలరారఁ దాముందుఁగాఁ జనంగ
గంగ యాతనివెనువెంటఁ ♦ గదలిపోయె
గగనముననుండి హరమస్తకమునఁ బడుట. ౧౧౫

1142

క. హరునితలనుండి విశ్వం, భరకేతెంచుటయు నందువలనఁ గలుగు న

- య్యరవడి బెడిదపుఁ జప్పుడు, పరఁగఁగఁ దజ్జలము భూమిపై వ్యాపించెన్.
- క. జలములతోఁ బడు మత్స్యం, బులచేఁ గూర్తములచేత ♦ మొసడుల, గుమిచే
నిల యన్ని జంతువులచే, నలరె నపుడు చిత్రభంగి ♦ నంత సురవదుల్. ౧౬౫
- క. ముని యక్ష సిద్ధ గంధ, రవ్వికరసంబరమునుండి ♦ వసుధకు దిగు గం
గనుఁ జూచు కొతుకంబునఁ, జనుదెంచిరి యాత్మలందు ♦ సంభ్రమమలరన్.
- సీ. సంభ్రమంబులుమీఱఁ ♦ జనునగరములట్లు విపులవిమానముల్ ♦ వెలయహయము
లమలకుంజరసమూ ♦ హములొప్పు నవానిపై నెక్కి యూనదీ ♦ పతనతలము
నకు వచ్చి నిల్చిరి ♦ నైజాద్భుతౌజస్సు లలర నత్యుత్తమ ♦ మై చెలంగు
గంగాపతన మిప్పు ♦ గాంచనో, నత్యద్భుతంబుగనని దేవ ♦ తాగణంబు
- ఆ. లగుగుదెంచె వారి ♦ యాభరణస్రభ, లమిత తేజములును ♦ నపుడు వెలయ
మబ్బుచాటులేని ♦ మాతాండశతము వెలుంగు భాతిగాఁ జెలంగె నపుడు.
- చ. ఉరగర్షపాళినక్రతతి ♦ యొప్పుగ నందుఁ జలించుచుండ నం
బరము తటిత్కదంబమున ♦ వ్యాప్తముగాఁ ననరాకుచుండ న
త్వరగతి వేయిమార్గములఁ ♦ బొలుప్రవాహములందుఁ బొల్చుపె
న్నరుగులు హంసముల్ వెలయ ♦ సూక్ష్మశరస్థు నయు క్తిమీఱు న
ట్లరుదుగ నొప్పె నభ్రతల; ♦ మంత సురాపగ, కొన్నితావులన్. ౨౨౫ 1147
- క. ఉరుతరజవమునఁ బరుగిడు, ధరణీతల మనచురీతిఁ ♦ పగఁ గుటిలముగాఁ
బరఁగున్ దద్యాగంబుల, ధరసమముగ నొప్పు నాయ ♦ తంబుగ నిగుడున్. ౨౩
- తే. తగ్గుభూములు గన్నడ ♦ డిగ్గిపాఱు
శిలలు తాకిన నెగురు, మిట్టలులగుతావు
లందు మెలమెల్లనం బోవు ♦ నరయనొక్క
విధముగాకది పాఠెను ♦ వివిధగతుల. ౨౩౫ 1149
- ఆ. ఒక్కచోట నలిల ♦ ముద్ధత సూర్ధ వము
ఖంబుగాఁగ నేగి ♦ కరుడులగుమి
గలుగు నీటితోడఁ ♦ గడఁగి మార్కొని మఱి
యెగసి క్రిందఁబడును ♦ సొగసుమీఱ. ౨౪౫ 1150
- క. సురపథమునుండి యూశ్వరు, శిరస్సునం దచటినుండి ♦ తీర్చిపైఁ బడి యా
సురనది నలిలము నిర్మల, తరముగ గతకల్మషముగఁ ♦ దా భాసిల్లెన్. ౨౫౫
- క. సురగంధర్వమహద్నులు, ధరపై నివసించునరులు ♦ తత్త్వోయము శం
కరు శిరసునుండి జాఱుటఁ, బరమపవిత్రంబటంచుఁ ♦ బలుకుచు భక్తిన్. ౨౬౫
- సీ. స్పృశియించి రంతట ♦ నిలకు శాపంబున నంబరంబుననుండి ♦ యరుగుదెంచి
నట్టివారలు స్నాన ♦ మాడి శాపమువీడి భాసురతజ్జల ♦ స్పర్శమునను

నిర్ఘాతపాపులై ♦ నింగి త్రోవ మరల స్వీయలోకంబులఁ ♦ జెందిరట్లు
సుప్రకాశంబగు ♦ సురనదీజలములఁ గని మోదమంది లో♦కంబు స్నాన

తే. కృత్యమును సల్పి యపగత♦క్షేళమగుచు

రహి దనరై; భగీరథ♦రాజమాని

దివ్యరథమెక్కి తేజంబు ♦ దీటుకొనఁగ

ముందు చనుచుండ వెనువెంటఁ♦బోయె గంగ. 30౪

1153

సీ. దేవర్షి గణములు ♦ దితిజరాక్షసదానవులును గంధర్వయ♦క్షులును గిన్న
దులును మహారగ♦ములు నచ్చరలు నందతాభగీరథుని ర♦థానుగ యగు
గంగను గనుఁగొని ♦ కడఁ బ్రీతులై వెంటఁ జనిరి; యారీతిని ♦ జలచరమ్ము
లరిగె; సరిచ్ఛేష్ఠ♦యయి పాపబృందంబు నిర్మూలనముచేయు ♦ నేర్పుగలిగి

తే. దివ్యయశమునఁ గ్రాలు నా♦దివిజనదియు

నాభగీరథుఁ డెందెందు ♦ నరుగు దానుఁ

బోయె నాతని వెంబడి ♦ పోవు చోట

మార్గమున నొక్కచో మహా♦మహిమఁగాంచి. 33౪

1154

క. అతిచిత్రకర్తకరణ ని,రతుఁడై తగు జహ్నుమాని ♦ క్రతువరమును స
న్మతిఁ జేయుచుండ సురనది, యతివేగమ ముంచె దాని♦నంతయుఁ గడఁకన్.

ఆ. జహ్నుమాని యప్పు ♦ సరిదవలేపంబు, నెఱిగి కోపమడర ♦ నేపు మీఱ
దానిజలమునెల్లఁ ♦ ద్రాగె జిత్రతరంబు, గాఁగ నంత దివిజ♦కాండ మెఱిగి.

సీ. అతివిస్మయంబున ♦ నన్మహాత్ముని మనుజవరేణ్యుఁ బూజించి ♦ శైవలినిని
నన్మహాత్ముని పుత్రి ♦ యగునట్లు కావింప నద్దానికాతఁడు ♦ హర్ష మొంది
పావనములు గాఁగఁ ♦ బరిగణింపంబడు చెవులనుండి నదిని ♦ సృష్టిచేసె
నద్దానిచే గంగ ♦ యయ్యె జాహ్నువి మఱి; జహ్నుపుత్రిక యన♦జగతిఁబరఁగె

ఆ. నంత దివిజగంగ ♦ యాభగీరథరథ, వరము ననుసరించి ♦ పాటి యతని
కార్యసిద్ధిఁ జేయఁ♦గా సంద్రమును జేర, వచ్చెనపుడు బలి ని♦వాసమునకు.

క. షీతిపతిమాని భగీరథుఁ, డతియత్నముమీఱ గంగ ♦ నటఁ గొని చని యా
షీతినున్న భస్మరాసిని, మతిభేదము నొంది చూచె; ♦ మానితనదియున్. ౪౦౪

తే. తనజలంబుల ను త్తమ♦తరముల సగ

రక్షితీశ్వరసుతభస్మ♦రాశిఁ దడిపె

దాస గతపాపులై శాశ్వ♦తమగు స్వర్గ

మును గనంబోయిరెంతొ స♦మృదము మీఱ. ౪౧౪

1159

నలువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౪ - వ సర్గము.

—అంత బ్రహ్మ భగీరథుని కడకు వచ్చుట. —

- చ. షీతిపతి యిట్లు గంగ తనఁచెంతనె వచ్చుచునుండఁగా సరి
త్పతిఁ గనబోయి సాగరులు ♦ భస్మతనొందినచోటికంత, ను
ద్ధతజవమొప్పుఁగాఁ జనియెఁ ♦ దత్తులిలంబు నరేంద్రపుత్రసం
తతిపయిఁ బాఱఁగా నపుడు ♦ ధాత, జగత్పతితేనికిట్లనున్. ౨ 1160
- చ. పురుషవరేణ్య ! యాసగరుఁపుత్రకు లఱ్ఱదివేపురెల్లు ని
ర్జరులవిధంబునం గనిరి ♦ స్వర్గముఁ బ్రేతత నుత్తరించి; నా
గరజలమెంతకాలము జగంబున నుండునొ యంతదాఁక భూ
వర ! సగరాత్మజుల్ సురలభంగి దినంబున నుండువారొగిన్. ౪ 1161
- తే. గంగ యిది జ్యేష్ఠపుత్రి, కాఁగలదు నీకు
నీవు తండ్రిగ నుండుటఁచే వలలెడు
పేరితో భూతలంబున ♦ విశ్రుతయయి
తనరు; దివమున సంభవించిన కతమున. ౫ 1162
- క. కనుఁ ద్రిపథగ యనునామంబును; భాగీరథియనంగఁ ♦ బొల్పును నీపే
రున; నీనామస్వయమునఁ, ననరాదును దివ్యగంగ ♦ ధరణీనాథా !. ౫౪ 1163
- క. సుర, నర, ఫణి, లోకంబులఁ, దరంగిణి విలాసమొప్పుఁ ♦ దాఁ బాటుటచేఁ
బరఁగును ద్రిపథగ యని యోధరణివరా ! వినుము నీపితానుహులెల్లన్. ౬
- క. పరితృప్తిఁ బొందునటులీ, తరంగిణి సలిలములను ♦ దర్పణమున్ భ
క్తిరతి నొనర్చి ప్రతిజ్ఞను, సరిగా నెఱవేర్పవయ్య ! ♦ సాంద్రఖ్యాతిన్. ౭
- చ. తనరిన ధార్మికోత్తముఁ, డుదారమనీషుఁడు నై చెలంగు న
జ్ఞనపతి నీకుఁ బూర్వుడయి ♦ సాగరసంతతికెల్లఁ దండ్రియై
ఘనుడయి యొప్పి యిప్పనికిఁ ♦ గాఁ దమిఁ బూనెను గాని యిష్టసి
ద్ధిని గనఁజాలఁడయ్యె; నతితీవ్రపరాక్రముఁ డంశుమంతుఁడున్. ౮ 1166
- చ. సురనదిఁ దెచ్చుకార్యమును ♦ శూరతఁ బూనియు స్వప్రతిజ్ఞ, న
ద్ధరణివిభుండు చెల్లెడు విధంబునఁ జేయఁగఁజాలఁడయ్యె; భా
సురగుణమండితుండనఁగ ♦ శోభిలి మానివరప్రభావతం
బరఁగిన యాదిలీపుఁడు నృపాలకమానిగదా ? భగీరథా !. ౧౦ 1167
- చ. జనకుఁడు నీకుఁ బౌరుషము ♦ చాలగఁ గల్గిన వాఁడు త్పత్రధ
ర్మనిరతి నుండువాఁడు మఱి ♦ మత్సముఁడై తగువాఁడు సత్తపం
బున నదిఁ దెచ్చుకార్యమును ♦ బూనఁదలంచెనుగాని దానికై
యనువగుకృత్యమించుకయు ♦ నాతఁడు చేయఁ దలంపఁడయ్యెఁ జూ !. ౧ ౧

తే. అనఘ! పూరుషసత్తమా! ♦ యట్టిప్రతిన
నీవు చెల్లించినాడవు ♦ కావున నతి
పావనము సమృతంబునై ♦ వఱలు యశము
జగమునం బొందినాడవు ♦ శత్రునమన !. ౧౨

1169

సీ. గంగావతరణమ్ము ♦ గావించితివి నీవు గావున దీన, జగత్ప్రపూజ్య
ధర్మప్రతిష్ఠ నితాంతము పొందితి వీనది నరవర ♦ యితరనదులు
వలెగాక సర్వదా ♦ భవ్యమై స్నానార్హతం దగుగాన నీతటిని జలము
లనున్నానమొనరింపు ♦ మనుజేశ! యద్దానం బరిశుద్ధుడవు, పుణ్య ఫలయుతుడవు

తే. కమ్ము; నీతాతలకు నుదాకక్రియలిట
నాచరింపుము నీకు శుభాధికంబు
గలుగుగాత నరేశ యికా మదీయ
పదమునకు నేగెదన్ నీవు ♦ స్వపురికరుగు. ౧౩

1170

చ. అనియిటుపల్కి దేవవరుడై తగు లోకపితామహుండు పా
వనయశమొప్పువాడు తనవచ్చిన చొప్పునబోయె దేవలో
కనివసనార్థియై; యశము ♦ గ్రాలంగ నొప్పు భగీరథుండు రా
జ్ఞునియు గ్రమంబుగా స్మృతినఁమూహము చెప్పినచొప్పు నెన్నుచున్. ౧౬

క. తనపూర్వులైన సగరుని, తనయులకుం దర్పణంబు ♦ దగనొనరిచి త
క్కిన వారికట్లె యొనరిచి, తన పురికేగెం బవిత్రతనుడై యతఁడున్. ౧౭

చ. పురమునకేగి సంపదలు ♦ పొంపిరి పోవంగ రాజ్యమేలె; నో
తరణికులాబ్ధిచంద్ర! వసుధావిభుడై యతఁడుండఁగా నరో
త్కరము వినష్టశోకమయి ♦ కన్రుసదర్శములున్ సమృద్ధిగం
బరఁగుచునుండ రోగములఁ ♦ బాసి ముదంబునఁ దేలె నెంతయున్. ౧౮

క. రామా! నీవడిగిన గం, గామహిమము విస్తరంబుగాఁ దెల్పితిఁగా
దే!, మహితశుభము లొందుము, శ్రీమమతను నిన్నుఁ బొందు ♦ శీఘ్రమెవతాన్!

ఆ. సందెవేళమించి ♦ చననున్నయది నన్నిఁ
కేమి యడుగవలవదెల్ల విప్రు
లందు ధరణిపతులయందు నితరులందు
గంగ యిలకు వచ్చు ♦ క్రమమె వండు. ౨౦

1175

సీ. ధన్యమై కీర్తిసంధాయకంబయి యాయు పీయంగఁ జాలి యెంతేని వెలసి
పుత్రపౌత్రాదిక ♦ భూరిఫలస్తాప్తిదంబునై స్వర్గఫలంబు నొసఁగు
నట్టిదై తగు దీని ♦ ననువొంద వినిపించునోవాని పితృగణమురుముదంబు
నొందుదురు శుభమై ♦ యొప్పు నీయాఖ్యాన మవ్యగ్రచిత్తుడై యాదరమున

ఆ. నెనఁడు వినునొ వానిఁ కెల్లయిష్టంబులు, సిద్ధినొందు కీర్తి ఁ వృద్ధినొందు
నాయు వెనఁగునఘముఁలన్నియు నశియించు, రఘుకులాభిచంద్ర! ఁ రామచంద్ర!

నలువదినాలవసర్గము సంపూర్ణము.

౪౫-వ సర్గము.

— యిళా విశాలాపుర నృత్తాంతము. యిళా—

- చ. అని యిటు మానినల్కిన సహానుజుఁడౌ రఘువర్యుఁ డాదృతిఁ
విని పరమాద్భుతంబుఁ గని ఁ వేడుకఁ బల్కె మునీంద్ర! నీవు చె
ప్పిన సురనిన్నుగాగమనఁవృత్తము, సంద్రము ద్రవ్యి పెంచి రా
ట్టనయులు గాంగనీరమున ఁ దానిని నింపుటయుఁ విసఁ విసఁ. ౨ 1175
- ఆ. అద్భుతంబు పుణ్యఁనుతిపావసంబుగా, నలగుచున్నయవి మహాత్మా! యనుచు
మునివచించినట్టి ఁ ఘనపుణ్యగాఢలఁ, నలఁచుచుండఁ గేయి ఁ తగ గతించె. 3
- చ. తెలతెల వేగినంత రణధీరుఁడు శత్రునిబర్హుణుండు నొ
జలజసఖాస్వయుండఁపుడు ఁ సాంధ్యవిధుల్ నెఱవేర్చి యంత ని
ర్మలనుతినొప్పు కౌశికుని ఁ మానినకుం గని యోతపోధనా!
యెలమి దగంగ మీరు నచిఁయించినదంతయు వింటి శ్రద్ధతో. ౪౫ 1179
- తే. అనుపమంబుగఁ ననరా రె ఁ నదియు దాని
వినుటచే నీనిశీధిని ఁ విమలనుయ్యె
నట్టి గాఢలవిని వాని ఁ నాత్మయందు
నెంచుచుండుట తుణమట్టు ఁ లేగె రాత్రి. ౫౫ 1180
- సీ. పుణ్యకర్తములను ఁ బొలుపార నొనరించినట్టి మానుల కెక్క ఁ నర్హమగుచు
సుఖతరాస్తరణ, సంశోభితంబయి తగు నీయోగ మానీంద్ర! ఁ యిటకు మీరు
వచ్చుట నెఱిగి సత్వరముగ నిచ్చిన దిదె దీనిపై నెక్కి ఁ యెల్లనదుల
యందెక్కుడైన పుణ్యామరనది దీని దాటునమనుచు నన్వశరథసుతుఁ
- తే. డాడినంత మహాత్ముఁడౌ ఁ నతనిమాట
విని మహద్గుల భూపతి ఁ తనయయుగముఁ
గలిసి కౌశికుఁడప్పుడా ఁ గంగదాటి
దానియు తరతీరంబు ఁ గానఁబోయి. ౬౫ 1181
- క. తనవెంట నదిని దాటిం, నను వచ్చిన మానివితతి ఁ బహుమానమునఁ
దనిపి మరలించి తీరం, బున నించుక గూరుచుండి ఁ పురి యొండలరఁ. ౯
- క. కనిరది విశాలయనుపే, నునఁదగు; నాపిదప మునివఁరుండు దశరథా
ననిపాలనుతులఁ దోడ్కొని, చనియెఁ సత్వరముగా, విశాలాపురికి. ౯౫

క. సురపురికిఁ దుల్యము మనో, హరమునునై యెసఁగు, నగరమది; యంత ధరా
వరసుతుఁడు ప్రాజ్ఞఁ డమ్ముని, సురసతిఁగని చేతులొగ్గి ♦ శుభతమభణితీ.౧౦౫

తే. పలికె మానీంద్ర ! యాదివ్యప త్తనంపు
మహిమ యెయ్యది, యేరాజమండనుండు
దీనినిప్పుడు పాలించు ? ♦ వానియన్వ
యం బదెయ్యది ? విన మోదమలరె నాకు. ౧౨

1185

క. వినిపింపు, నీకు శుభమగు, నన విని యమ్మానివర్యుఁ ♦ డానగరపురా
తనవృత్తాంతముఁ జెప్పం, గను బూనివచించె; నగరకథ నిక వినుమా !. ౧౩

ఆ. ఇందు జరగినట్టి ♦ వృత్తాంతమును మఱి
దానికనుగుణముగఁ ♦ దగినయింద్రు
చరితఁ దెల్పువాడఁ ♦ బరమశుభంబగు
నింక వినుము మున్ను ♦ కృతయుగమున. ౧౪

1187

క. దితిసుతులతిబలవంతు, ల, దితిసుతులతిధార్మికులును ♦ ధీరులు బలసం
యుతులు నయిరంతవారల, మతులం దొకయూహతోఁచె♦మహితగుణమణి!.

క. మనకెల్ల ముదిమి రోగని, ధనములు లేకుండుటెట్లూ ? ♦ తగనట్టి విధం
బున నుండవలయునని చింతనసేయఁగ మార్గమొండు ♦ తనరె విధిగతి.౧౬౫

ఆ. పాలకడలిఁ జిలికి ♦ భాసమానామృత
మును గ్రహింపవలయు ♦ ననెడు నూహ
మనములందుఁ దోఁపఁ ♦ గను వారలద్దాని
నిశ్చయించి కార్యనిరతి మెఱయ. ౧౭

1190

తే. అమిత తేజులు గావున ♦ నహి పతియగు
వాసుకినిఁ జిల్కుత్రాడుగ ♦ భాసురమగు

—ॐॐ పాలసముద్రమును మధించుట. ॐॐ—

మందరాద్రిని గవ్వము ♦ మాడ్కిఁ జేసి
పాలకడలిని జల్కిర ♦ వ్వారలెలమి. ౧౮

1191

సీ. (వేయివర్షములంతఁ ♦ బోయిన వాసుకి శిరములు చాల భీకరగతిఁ దగు
విషములఁ గ్రక్కుచు ♦ వెసఁ గొండశిలలను గోఱలఁ గరువంగఁ♦గొండతాలు
జ్వలనసంకాశమై ♦ వెలయు హాలాహల విషమయి యెసఁగె నవ్విషముచేత
మనుజుమరాసురమండిత జగమెల్ల దహియింపఁ బడియె నంత సురలెల్ల

తే. నమ్మహాదేవుఁ బశుపతి ♦ నాదిదేవు
శంకరుని రుద్రుఁ గనఁబోయి ♦ శరణుఁ జొచ్చి
కావవే ! కావవే ! మమ్ము ♦ కరుణ ననుచుఁ
బ్రస్తుతింపఁగ దేవాధిపతియగు హరి,

1192

చ. కరముల శంఖచక్రములు ♦ గ్రాల నటం బొడసూపి పల్కె, నుం
దరమగు సుస్థితం బొలయ ♦ నాకవరేణ్య ! త్రిశూలి ! నీవు ని
ర్జరగణమందు నాద్యుడవు ♦ సర్వసుపర్వులు పాలసంస్రముం
దరువఁగఁ దొల్లఁ గల్గినది ♦ తావకమై తగుఁగాదె గావునన్.

1193

తే. అగ్రపూజగ నెంచి యీ హాలహలము
నెన్ని గ్రహియింపుమా ! దేవనికరమందు
నగ్రజుడవౌట దేవేశ ! ♦ యనుచు నచట
హరి యన్యశ్యతనొందె నయ్యవసరమున.

1194

చ. హరిహయముఖ్యులెల్ల భయమందుటఁ జూచి రమేశువాక్యమున్
వరుసఁ దలంచి యట్లు భగవంతుఁడు హాలహలంబునున్ భయం
కరము సుధారసంబువలె ♦ గ్రన్నన లోఁగొని, వారి వీడి శం
కరుఁడు యధేచ్ఛగా నరిగె ♦ గ్రచ్చుట దేవతలెల్ల సంబుధిన్.

1195

చ చిలుకుచునుండ మంధరము ♦ చెందె నధోభువనంబు దేవతా
వళి మధుసూదనుం దలఁచి ♦ భక్తినుతించెను భూతరాశికిన్
జలరుహనేత్ర ! నీవెగతి ♦ సర్వసుపర్వులకీవె దిక్కు నాఁ
బలుకఁగ నేల మమ్మెలమి ♦ బర్వఁగఁ, గావవె కొండ నెత్తవే.

1196

చ. పనియిది దుర్లభంబగుట ♦ భద్రభుజాబలసార ! నీవు ద
క్క నొరుఁడు శక్తుడే, యనినఁ ♦ గాంచనచేలుఁడు కామతాకృతిం
గొని తనవీపునన్ నిలిపి ♦ ఖోణిధరంబును, క్షీరసీఠిధిన్
దనరఁగఁ బవ్వళించె మఱి ♦ దానవవైరి మహీధరాగ్రమున్.

1197

తే. హస్తతలమున ధరియించి ♦ యసురవరుల
నడుమ నిలువంగఁబడి గిరినాయకుని ద
గంగఁ దరువంగఁ జొచ్చె లోకమయుడౌట
నాటఁగా దేవతలు ముదమంది చూడ.)

1198

—ఊఊ ధన్వంతరి పుట్టుట. ఊఊ—

సీ. అబ్బంబులొక్క సహస్రంబు గడువంగ దండకమండులు ♦ ధారియగుచుఁ
దొలుత ధన్వంతరి ♦ తోచె నవ్వలరూప మలరారు నచ్చరల్ ♦ గలిగి రమడు
లంబువుఁ జిలుకుట ♦ నలమరసంబును దానినుండియె వనితలు జనించి
రట్లుగావున నె యాయంగన లప్పరసలటంచుఁ బరఁగిరి ♦ చాగుకాంతిఁ

తే. గ్రాలువా రటువదికోట్లు ♦ గా గణింపఁ
బడిరి; తత్పరిచారికల్ ♦ వరుస నింద
ఱంచు లెక్కింపఁదరమానె ♦ యప్పరసలు
తమకుఁ బతియెవ్వఁడగునని ♦ తా రరయమి. ౨౦౫

1199

క. సురదానవులందెవరా, తరుణులు గ్రహియింపరైరి ♦ దాననె వారల్
పరగిరి సాధారణలనఁ, దరువాతన్ వరుణపుత్రి ♦ తాఁ దోఁతెంచెన్. ౨౨౪

తే. భాగ్యశాలిని యానారి ♦ వారుణి యనఁ
గడలినుండియె యట వెలువడి గ్రహించు
వారలెవ్వరో ? తనునని ♦ వరుస నరసె

గాని దితిజులు గ్రహియింప ♦ మానిరంత. ౨౩౪

1201

క. వారుణి, ననిందిత నసుర, వారముమాత్రము గ్రహించె ♦ వారుణిఁ గొనమిన్
బేరొంది రసుగు, లన దివి, జారులు; సురవైరి యనురు ♦ లద్దానిఁ గొనన్. ౨౪౪

చ. సుర గ్రహియింప నంతదివిజుల్ పులకాంచిత దేహులౌచు ని
ర్భరమగు సన్ముదంబుఁ గని ♦ భాసిలి రాదటఁ గొస్తుభంబునాఁ
బరఁగెడురత్ననుంత నరఁపాలకుమారక ! యుత్తమామృతం
బరుదుగఁ బుట్టె సంప్రమున ♦ నశ్వవరంబుదయించె ముందుగన్. ౨౬ 1203

తే. ఖ్యాతినది నొందె నుచ్చైశ్చక్ర ♦ వాఖ్య రామ !

యమృతమునకయి పోరాడి ♦ యనురదనుజ
వంశములు పెక్కుమడిసె, దేవతలు మీటి

దానవులఁ ద్రుంచి వైచిరి ♦ దారుణగతి. ౨౭

1204

చ. దనుజులు స్వీయమా బలముదారత నొందఁగ రాక్షసోత్కరం
బు నొకటిగాఁగఁ గూడ జగఁముల్ వెతఁజెందఁగఁ జేయుయద్ధమ
య్యెను బహుఘోరరీతి నపుడే ప్రళయంబగు నట్టులౌటయున్
దనుజనిషాదనుండు బలఁనర్పసమగ్రుఁడు చక్రి యంతటన్. ౨౮ 1205

క. జగముల మోహింపఁగఁ జేయఁగఁజాలిన మాయఁబూనియట మోహినినాఁ
దగు నామంబున నద్దను, జగణంబుననుండి సుధను ♦ సరగ గ్రహించెన్. ౨౯

తే. అక్షయుఁడు పురుషోత్తమం ♦ డాదివిష్ణు

వతిబలుండంత నెదిరించిఁనట్టి యసురు

లను నడచి తను శరణుసొచ్చిన దివిజుల

బలసమగ్రులఁ గావించె ♦ భవ్యకరుణ. ౩౦

1207

క. దనుజామర యుద్ధంబపు, డనూనభయదంబు వెలయ ♦ నమరులు శౌర్యం
బునఁ బొలిచి దితితనూజా, తనిచయమును ద్రుంచి రవలఁ ♦ దమి నింద్రుండున్.

తే. దితితనూజులఁ దునిమి ముదితుండయి ముని

సంఘచారణగణసుధాసహితముగను

నలరి లోకవ్రజంబు నహార్యశౌర్య

మమరఁ బొలింపెఁ బరమేశు ♦ నాదృతిఁ గని.

1209

నలువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౬-వ సర్గము.

-ఘోషా పుత్రైశ్చోకాతురయైన దితి తపంబుచేయుట. ఘోష-

- క. తనకొడుకు లీగతిని మృతిఁ, గనుటకుఁ బరితాపమంది ♦ కశ్యపుమారీ
చుని దితి, తనభర్తను గని,యనియెను, భగవంత ! నీదుఁనాత్మజులెల్లఁ. ౧
- క. బలనుధికముగం దనరుట,వలన మదీయాత్మభవుల ♦ వధియించిరి ను
మ్మిల హతపుత్రికనై తిని, గలుషహారా ! యింక దీర్ఘఁకాలతపమ్ముఁ.౧౫ 1211
- చ. ఒనరిచి దానిపెంపున సముజ్జ్వల తేజుని నిం ద్రహంతయశా
తనయునిఁ బొందఁగోరెదను ♦ ధర్మవిదుత్తను ! యట్టివేఁ నపం
బును సలుపంగఁబూనెదను; ♦ బుత్తుని శక్తుని జంపఁజాలి లో
కనికరనాయకుండునయి ♦ గ్రాలెడువాని నొనంగఁగావగుఁ. 3 1212
- తే. ప్రమతియు నాతనుజాతుఁడు ♦ మహితచాపుఁ
డతిబలుండును నాస్థితిఁసంతయు నెఱిఁ
గి సనువర్చియునై కీర్తి ♦ నెసఁగువాఁడు
గావలయు సట్టివానిని ♦ గరుణ నిమ్ము. 1213
- క. అందులకై తపమొనరిచె,నం దగ నిమ్మా ! యనుజ్ఞ ♦ దయమొయి ననునా
నుందరి పలుకులకు మరీ,చిం దండ్రి యనెడు మానిఁశీతకగుఁడెవఁ. 3౪ 1214
- క. అలరుచుఁ గాశ్యపుఁ డిట్లని, పలికె మహాతేజుఁ డిపుడఁపరినితదుఁఖా
కులయైన దితినిఁ గని యో, లలనా ! నీకోరిక నఫఁబంబగుఁ జమ్మి. ౪ 1215
- తే. నీకు శుభమగుఁ దపమె పున్నిధిగ నెంచి
నుతుఁడు ప్రభవిల్లునందాఁక ♦ శుచిగ నుండు
మట్టులుండిన సనిని శక్రాంతకుఁడగు
తనయుఁ గనుదువు; వేయివత్సరము లిట్లు. ౫ 1216
- మ. పరిశుద్ధిం దనరారి యుండుదువ, యేఁ ♦ బద్ధాత్మ ! లోకశ్రేష్ఠు
వకుఁడో పుత్రుఁడు గల్గు నస్తవనుకంఠఁవఁ నీకునంచాడి, ని
ర్భరతేజుం డపుడాత్మహస్తమున, భాఁర్యాదేహముం దాఁకి దురి
ఖరతిం బొందిన చిత్త మూఱిడిలఁగాఁ ♦ గాంతోదరంబంటుచుఁ. ౬౪ 1217
- తే. ఊఱడించుచు నల్లన ♦ నురుశుభమ్ము
నీకుఁ బ్రాపించుచని పల్కి ♦ నిజతపోవ
నంబునకుఁ బోయె, భర్త వరంబొసంగి
చనఁగ దితియును బరనుహఁర్షమ్మునొంది ౭౪ 1218
- సీ. తనయుఁ గాంచెడువేడ్కఁదనర విశాలాఖ్యపురికిఁ బూర్వస్థానముగఁ జెలంగు
చున్న కుశస్థవనోన్నతస్థానంబుఁ జేరి తీవ్రతపంబు ♦ చేసె; దితియుఁ

దపమిట్లు సల్ప శతక్రతుఁడు వినయాద్యమలగుణంబుల ♦ నతిశయిల్లి
పరిచర్యయొనరించె ♦ ఫలమూలకుశసమిజ్జలముల మఱియును ♦ జ్వలను నింక

తే. నెద్ది యాదితికోగున ♦ వెల్లె దెచ్చి

యొసఁగుచు నొడలు పిసుకుచు ♦ నురుతరశ్ర

మముఁ దొలంగించునట్టి వీ ♦ వనలు వినరు

చును మఱియుఁ బెక్కుపరిచర్య ♦ లను నొనరె. ౧౦౫

1219

క. ఏకాలమ్మున నాదితి, యేకార్యము సేయఁబనుచు ♦ నింద్రుండపుడే

యాకృత్యము నెఱవేర్చుచు, నీకరణిన్ సేవచేసె ♦ నెంతయు శ్రద్ధన్. ౧౧

ఆ. వేయివత్సరములు ♦ వెలసెను బదియేండ్లు

కొఱతఁగఁగ నపుడు ♦ కోమలాంగి

యింద్రుసేననెంచి ♦ యెంతయుఁ బ్రీతయై

పలికెఁ గపటహీన ♦ భాషణముల. ౧౨

1221

చ. తనయుఁడు వేయివర్షములు ♦ దాటఁగఁ గల్గునటంచు నాదుప్రా

ర్థనమునఁ బ్రీతుఁడై త్రిదశఁరాజ ! భవజ్ఞనకుండు నాకు ని

చ్చెను వరమాకుమారుఁగనఁ ♦ జేయుచు నుందుఁ దపంబు నేను నిం

కను బదియేండ్లు తక్కువఁగఁ ♦ గన్నడుచున్నవి వీరసత్తమా !. ౧౩౫

1222

తే. భద్రమగు నీకు నింద్ర ! యా ♦ పదియుఁ జెల్లె

నేని సోదరుఁ జూచెద ♦ వెల్లకాల

మతఁడు నిన్ను జయింపఁగ ♦ నాత్మనెంచు

నతని నొడఁబఱచెదను నీ ♦ కై కుమార !. ౧౪

1223

ఉ. వైరముఁబాసి నాకొడుకు, ♦ వాసవ ! నీపయి భ్రాతృమైత్రిఁ బెం

పారఁగఁ గూడియుండుగతి ♦ నాదృతిఁజేసెదఁ జింతఁబాసి నా

కూరిమిపుత్రు నాతనిని ♦ గూడి జగత్త్రయిగెల్చి తజ్జయో

దారఫలంబు నీవతి ము ♦ వంబునఁ బొందుదువంచు వేడ్కతోన్. ౧౪౬

1224

తే. పలికె నాతనిసేవచే ♦ లలన మఱచి

యంత, నాదితి గగనమధ్యంబునందు

భాస్కరుఁడు వెల్ల నిద్ర లోఁ ♦ బఱుప నపుడు

తలనునుపఁ దగుచోటఁ బా ♦ దములు చేర్చి. ౧౪౭

1225

సీ. శయనించె నిట్టులా ♦ చాన, శీర్షస్థలిఁ బాదములను నిల్చి ♦ పాదయుగము

నునుపఁగాఁ దగుచోట ♦ నుత్తమమూర్ధజంబులనుంచి నిద్రించు ♦ పౌలతిఁగాంచి

యశుచి యకాట నెఱింగి ♦ యమరేశుఁడీ దితి గర్వించినదటంచుఁ ♦ గడఁగి నవ్వి

తనవైరి వధియింప ♦ ననువగు సమయము దొరకె నటంచుబ్బి ♦ తరుణిదేహ

తే. వివరమును జొచ్చి ధైర్యంబు ♦ వెలయ గర్భ

మేడు తునకలుగాఁ దెగ ♦ నేసె రామ !

యవ్విధంబున నూటంచు ♦ లమరునట్టి
కులిశమున గర్భమును, దెగఁ ♦ గొట్టునపుడు. ౧౮౪

1226

తే. గర్భమిది సుస్వరమ్ము తగంగ నేడ్చె
దాన దితియును మేల్కొంచె ♦ దనుజవైరి
యేడువకు మేడువకు మంచు ♦ నెసఁగు తేజ
మనురఁ బలుకుచు నదియేడ్వ ♦ నతఁడు దునిమె. ౨౦

1227

చ. శతమఖుతోడ నాదితియుఁ ♦ జంపకు చంపకు ! మంచుఁ బల్క దై
నతపతి యంతఁ దల్లినగు ♦ వాక్యమునుం దమి గౌరవించి యు
ద్ధతి కులిశంబుకేలఁ దగఁ ♦ దానటనుండక వచ్చి తల్లి నా
దృతిఁ గని పల్కెఁ గేల్కొగిచి ♦ దేవి ! వచించెద నాలకింపుమా !. ౨౧

1228

తే. అశుచివై తలవెండ్రుక ♦ లంఘులుండు
ప్రక్కనునిచి నిద్రించితి ♦ వాసవాంత
కుని ద్వదాత్మజ నవకాశమును గని వధి
యించితిని నేను నేడుగా ♦ నిపుడు తల్లి. ౨౨

1229

నలువదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౭ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ సప్తమరుత్తుల చరిత్రము. ఁఁఁ

క. ఊమియింపఁదగుదు వీవని, యమరేంద్రుఁడు పల్కె నంత ♦ నాదితి గర్భం
బమరేశునిచేతఁ భా,గము లేడుగఁ జేయఁబడుటఁ ♦ గని మదిలోనన్. ౪

మ. అతిదుగ్ధిఖాకులయాచు దుర్జయుని, దేవాధీశునిం గాంచి హృ
ద్గతశోకంబునడంచి యూటడిలి పల్కంజొచ్చె నింద్రా ! బలా
హిత ! నాతప్పునఁజేసి గర్భమిది యయ్యెన్ సప్తధా ఛేదితం
బు తగం జూచిన నీదుతప్పిటు, లవంబున్ లేదు నిక్కంబుగన్. ౨

1231

క. తునియలుచేసిన గర్భం, బునకుం బ్రియమొసరుపంగఁ ♦ బోలును దానిన్
మనమునఁ గోరెదనిక నీ, తునియలు సప్తానిలులపతుల్ గావలయున్. 3

సీ. ఈనాకుమారకు ♦ లేడ్వరు నింకవాతస్కంధ పక్షపాతంబు గలుగు
దేవతలయి మఱి ♦ దివ్యరూపంబుల మారుతాఖ్యలను వోయిమమునఁ దిరుగు
దురు గాక; యొక్కఁడండుఁజరింపఁదగుబ్రహ్మలోకంబునం దింద్రులొకమందు
నితరుఁడు తార్తీయుఁ ♦ దెసఁగు కీర్తిని వాయువనుపేర నభముననట్లై తిరుగఁ

తే. దగును; తక్కిననల్వరు ♦ తనయులమర
పాలకా ! నీదునాజ్ఞ దేవత్వమొంది

దిశల నాల్గింటి నిచ్చమైఁ ♦ దిరుగవలయు
నీకు శుభమగుఁగాక యోధాకవైరి. ౬

1233

క. “మారుద” యని యప్పుడు బల, వైరీ ! నీవనుటచేత ♦ వారు జగములన్
మారుతు, లను విఖ్యాతిన్, గారవమునఁ గాంతురనుచుఁ ♦ గాంతవచింపన్.

క. బలసూదనుఁడు పురందరుఁ, డలగుచు దితిపల్కినట్టి ♦ యమ్మాటల, కం
జలి చేసి పల్కె నీదగు, పలుకు ప్రకారంబె యగును ♦ బద్ధతులెల్లన్. ౮ 1235

క. అనుమానము లే దించుక,యును నీకొడుకులు సురత్వమొంది తిరుగు వా
రనయము నీకు శుభంబగు, నని వారిటులాతపోవఁనాంతరమందున్. ౯ 1236

ఆ. నిశ్చయంబుచేసి ♦ నెమ్మి గృతాన్ధులై
యాత్మపదము నొంది ♦ రనుచు వింటి
మెచటఁ దావసించి ♦ యింద్రుండు తపమును
జేయు దితికి సేనఁచేసె మున్ను. ౧౦

1237

క. తనరారు దేశమది యిదె?, వినవయ్యా రామచంద్ర ! ♦ విషయంబున నిం
దును బొల్చు రాజసంశయ్యును దెల్పెన మీశులమునఁ ♦ బూర్వంఁడగుచున్.

తే. యశమునం దగు నిత్యోక్తులవలరె నతని
యంగనయగు నలంబునఁయందుఁ బరమ
ధార్మికుండు విశాలాఖ్య ♦ తనయుఁ డలరె
నతఁడె నిర్మించె నీవిశాఁలాఖ్యపురము. ౧౧

1239

సీ. అతనికిఁ గల్గె మహాబలుంఁడగు హేమచంద్రుఁ డాతనికి సుచంద్రుఁ డలరె
నతనికి ధూమాశ్వుఁడనుసుతుండునయించె, నతనికిసృంజయుండాత్మజుండు
వానికి శ్రీప్రతాపంబులుగల సహదేవుండు తనయుఁడై ♦ తేజరిల్లె
నానికిఁ గొడుకయ్యెఁబరమధార్మికుఁడయి యలరుకు శాశ్వుఁడయ్యనఘమతికిఁ

తే. దేజమున నొప్పి శౌర్యంబు ♦ దేజరిల్ల
నలరుచున్నట్టి సోమనఁత్రాహ్వయుండు
కలిగె; గాకుత్స్థుఁ డతనికిఁ ♦ గలిగె నతని
తనయుఁడై నట్టి సుమతి ప్రతాపశాలి. ౧౨

1240

క. సురసంఘప్రతిమానుం, డరాతి దుర్జయుఁడు నొచు ♦ ననువొందఁగ నీ
పురమున వసించుచున్నాఁ, డరయఁగ నీసమయమందు ♦ నమలగుణాధ్య!

సీ. ఇత్యోక్తుకులమున ♦ నిపుడు పేర్కొనినట్టి వీరలే ప్రఖ్యాతి ♦ వెలయువార
లాయని సందియఁపందకు మిత్యోక్తుకరుణవిశాలానఁగరమునకధి
పతులై న నరపతి ♦ వరులెల్ల దీర్ఘాయు రతిశౌర్యములు వెలఁయంగఁ బరమ
ధార్మికులయి మహాత్వంబునఁ జెలువారు చుందురీ రాత్రియిండుండుదమును

తే. ఖముగ, రేపువయంబునఁ ♦ గడలి జనకుఁ
గానఁ జనవచ్చుననియె; న♦క్కాలమందు
విమల తేజఁడు సత్కిర్తి ♦ వెలయువాఁడు
నైన సుమతియు మునిరాక ♦ నాలకించి. ౨౦

1242

క. తనబంధులు ఋత్విజులును, వెనువెంటఁ రాఁగ మాని ♦ వృత్రారిఁ గనం
జని మిగులఁ బూజలొనరిచి, వినీతుఁడయి కేలుమోడ్చి ♦ పృథ్వీశుఁ డనుక.

తే. కుశలమే మీకు మానీంద్ర! ♦ కోరి మీఁ
లగుగుదెంచుట ధన్యుండ♦నైతి మీయ
నుగ్రహమునొందితిని సమా♦నుండు నాకుఁ
గలఁడె యింతటి పుణ్యంబు ♦ గలుగువాఁడు. ౨౧

1244

నలునదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౪-వ సర్గము.

అహల్యాస్పృహంతము. ఊహ

క. సుమతియు, విశ్వమిత్రుఁడు, తమతమక్షేమంబు లొప్పి♦కము మీఱంగ
నుమతం దెలుపుకొనిరి యా, సుమతియు నవ్వల మునీంద్రుఁ♦జూచి మహాత్మా!.

సీ. మాకు శుభంబగుఁ♦గాక; కుమారకుల్ వీరిర్వురెవ్వరు? ♦ వీరియాకృ
తుల విధంబునుఁ జూడఁ ♦ దోచె విష్ణునిఁబోలునట్టి పరాక్రమం ♦ బలగువార
లనినాకు; దంతిసిం♦హములట్లు గాంభీర్య పౌరుషగమనముల్ ♦ ప్రబలుచుండ
వ్యాఘ్రవృషంబుల♦యట్లు భయంకర నవిలాసగతులు నె♦సంగుచుండఁ

తే. బాలిచిరీ వీరవక్రులు ♦ లలితపద్మ, సక్రసువిశాలనయనలై ♦ ప్రకటఖడ్గ
భూరితూణీరచాఁగముల్ ♦ పూని యశ్వ, దేవతలఁ బోలు నూపంబు ♦ తేజరిల్ల.

క. తను సుందరతకు నీడగు, సమానయావనము వెలయ ♦ నలరారిరి వీ
రనిమిషు లిచ్చను క్షీతినిం, గన దివముననుండి దిగిన♦గతి నుందురు నూ!. 3౫

సీ. మృదుపదంబులుకంఠ ♦ మిగులఁ గఠినమార్గముల నిటవచ్చిరి ♦ యలగు వీరి
గాత్రసౌందర్యంబుఁ ♦ గాంచినఁగోరిక లన్నియు నెఱవేటి ♦ యున్నమాస్కి
కనఁబడుచున్నది ♦ క్రమరూపులు వీరలెవరి పుత్రకులన్ని ♦ యెఱుఁగుదీవు
కానఁ జెప్పుము దివా♦కరశీతకరు, లభ్రమునుబోలె నీదేశ♦మును నలంక

తే. రించుచున్నారు వీరు శ♦రీరమాన, మునను నింగితచేష్టితం♦బులఁ బరస్ప
రము సమానముగాఁ బొల్తు ♦ రమలశస్త్ర, ధారులౌ వీరు హేతువె♦ద్ధానిఁబూని.

క. అతికఠినమార్గముల రాఁ, గతమేమొకొ? తత్త్వమెల్లఁ ♦ గౌళిక! వినఁగో
రితినని యిట్లా ధరణీ, సతి యడిగిన మానివరుఁడు ♦ భవోక్తులతోక. ౩౬

- క. తామందఱు సిద్ధాశ్రమ, సీమన్ నివసించుటయుఁ బ్రసిద్ధమఖిము, ను
ద్దామపరాశ్రమమొప్పుఁగఁ,దామై చెఱుపంగఁదోఁచు ♦ ననుజుల లీలన్. ౭
- క. తునుముట జనకునియాగముఁ, గనఁబోవుట మొదలుగాఁగఁ ♦ గలవృత్తాంతం
బును విడువకుండఁ జెప్పిన, మునిపల్కుల నాలకించి ♦ భూమిశ్వరుఁడున్. ౭౪
- మ. పరమోత్సాహము మీఱఁగా విధిగతిం ♦ బ్రాప్తించి నట్లొమహీ
వరసత్సానుల భూరిబాహుబలులన్ ♦ భవ్యాతిథేయాష్టలన్
బరమాభ్యాగతులన్ యథావిధిగ నొప్పం బూజఁ గావించె దా
శరభుల్ భూపతిపూజలంగొని తమిఁస్రంబుచ్చిరందాదృతిన్. ౯ 1252
- చ. మునిపతితోడ రాఘవులు ♦ భూపతియింటను రేయిఁబుచ్చి వేఁ
గిన మిథిలాపురీగమనఁకృత్యమునం దమిమీఱఁ బోయి రం
త నిఖిలమానులా దశరథప్రియసూనుల కర్హపూజచే
సిన సుమతిన్ నుతించి మదిఁ ♦ జెందినసంతసమొప్పు నంతటన్. ౧౦ 1253
- క. జనకునిపురమును శుభకర,మును మిథిలను గాంచి దానిఁ ♦ బొగడిరి మేల్తే
లని రాముఁడు మిథిలకు దాపునఁ దగు వని నాశ్రమంబుఁ ♦ బూర్వతరంబున్.
- తే. రమ్యమై నిర్జనంబయి ♦ రాజులంగఁ
గాంచి గాధేయుతో మానికాంత!, శ్రీన
మృద్ధి గలయిది యాశ్రమఁమే యనఁదగి
యున్న, దిటలేదు మానీంద్రు ♦ లున్నజాడ. ౧౧ 1255
- క. ఏమిది యిట్లుండుట మును,పే, మునియాశ్రమమొ యిద్దియే వినఁదలఁతున్
నామహితవాక్యకుశలుం,డౌ మునిపతి భూరి తేజుఁ ♦ డపుడిటుపలికెన్. ౧౩౪
- తే. సంతసంబయ్యె రామ! యాశ్రమమిదెవరి
దో? మహాత్ముకుఁ డెవఁడు కోపోగ్రుఁ డగుచు
దీని శపియించెనో దీనిఁతెఱఁగదెల్ల
నున్నరూపున వచియింతు ♦ నోకుమార!. ౧౪౪ 1257
- క. మునుపిద్ది మహాత్ముండై, మునినాయకుండై న గౌతముని యాశ్రమమో
యనఘా! దివ్యంబై యిది, తనరాగుట దేవపూజితంబగుఁ జుమ్మి!. ౧౫౪
- క. అమలయశుండగు నాగౌతముఁ డిందు నహల్యఁగూడి ♦ తనమొనరిచె న
బ్ధము లెన్నెన్నియొ యాతఱి, ననురేశుఁడు మానిలేని ♦ యదనెఱిగి తగన్.
- క. మునివేషంబును దాలిచి, చని యందు నహల్యఁ జూచి ♦ చపలాక్షీ! కా
మనిబద్ధచిత్తులగు వా, రనయము క్రీడించుచుందు ♦ రాత్తేచ్చమెయిన్. ౧౭౪
- క. ఋతుకాలనియమముచు సమృద్ధిఁ జూడరు బ్రహ్మ నిన్ను ♦ మదిఁగోరి చమ
త్యుతిఁ జూపి సృష్టిచేసె; సు,దతి! నీతో సంగమంబుఁ ♦ దమిఁ జేయంగన్.

ఆ. మదిని గోరినాడ ♦ మహిశాసురీ ! రతి

యొకటె వాంఛ నాకు ♦ నొప్పు బుత్ర

వాంఛ లేదు నిజము ♦ సంచాస్యమధ్యమా !

యని సహస్రశయను ♦ డలరిపలుక. ౧౮౫

1262

చ. నునమున నిట్టులెంచె సతి ♦ మానివరుండిలు వేడెడెన్నడున్

గనుక నొసరిండు యశా నితడు ♦ కామవిమోహితుడై ను రేశుడొ

య్యస ననుగోరుచుంట దెలియంబడి యుండెనుగాదె యిప్పుడీ

తని మునినాథు వేషమును ♦ దాల్చిన యింద్రునిగాఁ నలంపనె. ౧౯

1263

చ. అని యిటులా యహల్యమది ♦ యందు వినిశ్చయ మొప్పుజేసి యా

తనిసయి నున్న నేనుమెయి ♦ దద్దితముం నగఁ దీ ర్చె దుష్టబు

ద్ధినిగొని; యంత, వాంఛితము ♦ తీరఁ గృతార్థత నొందు సంతరా

త్తను సురపయ్యఁ గాంచి వనితామణి యివ్వధిఁ బల్కె నేర్పునన్. ౨౦

1264

ఆ. నేఁ గృతార్థనైతి ♦ నిర్దేశ్యత! ప్రభూ! కాగునేయకిచట ♦ వేగపొమ్ము

మానదుంబవీవు ♦ కాన నిన్నును నన్ను, నెపుడు కావవలయు ♦ నిట నిలువకు.

చ. అనుచు సహల్య పల్కు నమఁరాధిపుడెంతయు నన్వి యోనినం

బిని ! పరితుష్టినొందితిని ♦ వేగము వచ్చినదారిఁ బోయెనన్

మనమున శంక మానుసని ♦ మానిని యూరిడఁ బల్కి నాతియ

మనసిజు కేళిఁ దేలి యింక ♦ మానినరుం డగుదెంచు నేమొకో ? . ౨౧

1265

తే. అనుచు ననుమానమొంది భయంబు గదురఁ

బదయుగము తొక్కునకలగ, జవంబు మీఱఁ

బర్ణశాలను దానిని ♦ వదిలి వెడలె

నింద్రుఁ డీరీతి వెడలి, నూనీంద్రుఁ డెపుడు. ౨౩

1267

సీ. పుణ్యతీర్థోదకంబులు స్నానమొనరించి సమిధలు నర్బల ♦ సంగ్రహించి

ప్రజ్వలజ్వలనుని ♦ నగిది వెలుంగుచు భూరితపోబలంబునఁ బొదలుచుఁ

ద్రిశదదానవులచే ♦ నెదిరింపఁ గారాక యప్రతిసుప్రభా ♦ వాధికుడయి

తనకు గౌతమమునితల్లజుం డాశ్రమమును బ్రవేశింపంగఁ ♦ గని ను రేశుఁ

ఆ. డతిభయంబునొంది ♦ యందమ్ముతప్పిన, మోముతోడనుండ ♦ మునినరుండు

తనకు రూపమొంది ♦ తగనిపనికిజొచ్చినట్టి యమరనాథు ♦ నచటఁ గాంచి.

క. శీలమె యాభరణముగాఁ, గ్రాలెడు గౌతముఁడు రోష ♦ కలితుండయి యో

బాలిశ నానూపమ్ముం, దాలిచి చేసితివె చేయఁ ♦ నగనట్టి పనిన్. ౨౭

1269

తే. కాన నీయండకోశంబు ♦ కడువడిఁ బడు

గాక యని శాపమిడె మునికాంతుఁ డిట్లు

కోపమునఁ బల్క శక్రాండఁగోశమపుడె
సృధ్వీవైఁబడె నిట్లు శఙ్గపించి యతని. ౨౮౫

1270

తే. అన్యహాత్తుండు శపియించె ధ నతిఁనిట్లు
పెక్కు వేలేండ్లు నివసింపు ధ మిక్కడఁ బవ
మాను భక్షించుచును భూతఁనుండలమున
కగపడక భస్మరాశి శయ్యగఁ దగంగ. ౩౦

1271

సీ. ఆహారములు లేక ధ యధికతాపంబున నీయాశ్రమమునందె ధ యింకనిలువు
మరిదుర్లయుండె న ధ యట్టి శ్రీరాఘవుం డతిఘోరమైన యీ ధ యవికెపుడు
వచ్చునోయపుడు తఁదృవ్యపాదపరాగ సంపర్కమున గతఁశాపవగుచుఁ
బరిశుద్ధవౌదువు ధ పరమాత్మనాతని నాతిథేయంబున ధ నలరఁజేసి

తే. యంతలోభ మోహంబుల ధ నవలఁ దోలి
నాదుచెంగటఁ దమిమిఱు ధ నీదుతనువుఁ
దాల్తువని దుష్టచారిణిఁ ధ దనదుభౌర్యఁ
దిట్టి శాపంబునకును ముఁక్తిని వచించి. ౩౩

1272

తే. అన్యహా తేజఁడీ యాశ్రమావని విడ, నాడి చారణసిద్ధసంఠతనిపేవి
తము పవిత్రము నై తగుఁహిమవదద్రి, శిఖరమునను దపంబునుఁజేయుచుండు.

నలువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౯-వ సర్గము.

అయ్యో రాముఁ డహల్యకు శాపవిముక్తి ననుగ్రహించుట. అయ్యో-

చ. శతనుఖుండండకోశమట ధ జాతీ ధరంబడ నంతమోము దీ
నతఁ గన నగ్నిముఖ్యులగు ధ నాకులఁ, జారణులకొ మహామాని
వ్రతతిని గాంచి పల్కెను సుఁపర్వపదంబుల నొప్పుఁ గూల్పఁ దీ
వ్రతపము గౌతముండు మునిఁవద్యుఁడు చేయుచునుండ నేనునుకొ. ౧౫ 1274

క. అతనికిఁ గోపముఁ బుట్టించి తపమ్మును గూల్పఁబూని ధ చేసితి దానికొ
హితమిద్ది కాదె? నిర్జర, తతికామునిఁ దీవ్రమా క్రుఁధకొ శపియించెకొ. ౨

తే. దాసవిగతాండకోశుండ ధ నేను నైతి
నాయహల్యను శపియించి ధ యంతవిడిచె
మమ్ము శపియించుటంజేసి ధ మహానితపము
తగ్గఁగాన హరించితిఁ ధ దపసితపము. ౩

1276

చ. సురవరులార ! మహానిగణ ధ శోభితచారణులార ! మీరలే
తరుణమునందు నిర్జరహితంబును జేసిన నాకు ముష్కముల్

- మరలను గల్గఁజేయుఁడని ♦ మాటికిమాటికి వేఁడుచున్న ని
 ర్జరవతిపల్కులన్ విని సుధర్మ శుచిముఖ్యులు ప్రేమమీఱఁగన్. ౮౪ 1277
- క. మధుదోఘముతోడం బితృ, వరులుండెడు చోటికరిగి ♦ వల్కిరి నై శ్వా
 నరముఖము గాఁగ మీక,ధ్వరభాగార్థంబజంబు ♦ తనగాకుఁ గదా. ౮౫ 1278
- క. దానికి ముష్కములున్నవి, యీనిర్జరవిభునకవి ♦ యిపుడు నశించెన్
 గాన నజముష్కములఁ గొని,వే నిర్జరవతికి నిండు ♦ పితృవరులారా!.౮౬ 1279
- క. గతముష్కమైన మేషం, బతిశయనంతుష్టినియ్య♦నె" మీకు మహా
 పతులారా! వినుఁడి న,స్తుతి గతముష్కమగు మేష♦మాంసము భక్తిన్. ౮౭ 1280
- తే. మనుజు లెవ్వార లధ్వర♦మునను మాకుఁ
 బ్రీతిగా నిత్తురో దానఁ ♦ బ్రీతి తృప్తు
 లనురునల్లుగ మీకుఁజేయంగఁ గలరు
 గాన నజముష్కముల నియ్యఁగఁ దగునన. ౮౮ 1281
- చ. జ్వలనముఖానురోక్తులను ♦ సంతసమొప్పుఁగ నాలకించి వా
 రలు గుమిగూడి మూసమున ♦ రంజులఁ గట్టిన మేషముష్కముల్
 చెలఁగుచు లొగి యింద్రునకుఁ ♦ జేర్చిరి రామ! తదాదిగా ముఖం
 బులఁ గనవచ్చి యప్పిశ్యస♦మూహము భాగము లందువేళలన్. ౮౯ 1282
- తే. తనుకు నర్పింపఁబడడి యితరముల్లే న
 మేషములు దామొసంగిన ♦ మేషమునకు
 సదృశమా జాలిబుట్టుట ♦ సంతసమున
 నండకోశంబులను మాని ♦ యనుభవింతు. ౯౦ 1283
- సీ. ముష్కసహిత మేష♦ములనిచ్చువారికి నిచ్చుఫలంబుల ♦ నియ్యఁబూసి
 రంతను రేళ్వగుం ♦ డెడన్మృషణుండయ్యె గాతమమనివరా♦ఖండతీవ్ర
 తరతపశ్శక్తిఁ ద♦దాప్రభృత,గ, మహా, తేజ! రాఘవ! మహీ♦దేవ మాని
 పుణ్యాశీర్ష్యంబులఁ ♦ బొలుపారఁజేసినవాఁడు గాతముండట్టి ♦ వాని యాశ్ర
- తే. ముమును జూడఁగ రెన్నున♦మాసయాప, మలర దేవననితవలె ♦ ననురుచున్న
 భాగ్యవతి నీయహల్యశా♦పంబునుండి, యుద్ధరింపుము నీరాక ♦ నొప్పుఁ గోరి.
- చ. అతీవయు నిండె యున్ననన ♦ నమ్మునిపల్కులనాలకించి యా
 దృతిఁ దనపోదరుండు చను♦దేరఁగఁ గొలికువెంటనేగి యా
 క్షీతసురు నాశ్రమస్థలిని ♦ జేరి యహల్యను గాంచె నందు నా
 సతీయుఁ దపోహహత్వమునఁ ♦ జక్కనితేజమునన్ వెలుంగుచున్. ౯౩ 1285
- క. మనుజులు త్రిదశప్రాయహము, దనుజులు తనుడాయఁ జూడఁ ♦ నగనట్టి విధం
 బునఁ బొల్చియుండె బ్రహ్మాయఁ, దనచే నై నంతనేర్పుఁ ♦ దాఁ జూపంగన్.

- చ. మనమున నెంచి సుభ్రువు నమానుషరూపవిలాసయుక్తగా
నొసరిచి యుంట మాయఁగొని ♦ యొప్పుగఁజేసిన భంగిగాఁ గనుం
గొనఁదగి పూవుఁదీవియల ♦ గుంపుమఱుంగున నుంట మంచుగ్ర
మ్మిన మొగుఱుల్ పయిన్ బెరయ ♦ మేదురచంద్రునిరీతి వెల్లుచున్. ౧౪ 1287
- ఆ. [ధూమమావరింపఁ ♦ దోచువై శ్వాసర
శిఖయుఁ బోలె మిగులఁ ♦ జెన్నుమీటి]
జలమునడుమ వేడి ♦ సమసియు దుర్నిరీ
క్ష్యమగు సూర్యకాంతి ♦ గతి వెలుఁగుచు. ౧౫ 1288
- క. మునివాక్యంబున రామునిఁ, గనుదాఁక జగత్రయమునఁ ♦ గలవారికిఁ గ
న్దొన రాకయుండి యప్పుడు, దనశాపంబంతమొందు ♦ తరుణమగుటచేన్.
క. మునికిని రాఘవులకుఁ దా, గనఁబడియెన్; దాశరథులు ♦ కాంతామణి నా
మొను గని పాదములంటుచుఁ, దనివారఁగఁ బూజసల్పఁ ♦ దరుణీమణియున్.
- చ. తనపతివాక్యముల్ స్మృతికి ♦ దబ్బునరాఁగ సమాహితాత్మయై
ఘనులగు వారికర్హవిధి ♦ గాఁ దగుపాద్యము నర్ఘ్యమిచ్చి యిం
కను నొసరింపఁగాఁ దగిన ♦ కార్యములన్నియు భక్తిమీఱఁజే
సిన గ్రహియించె రాఘవుఁడు ♦ చిత్తము మోదరసంబు నందఁగన్. ౧౬
- క. సురదుందుభినిస్వనములు, మొరసెన్ సుమవృష్టి దేవముఖ్యులు గురిపిం
చిరి; గంధర్వాఘ్రసలు, సురపథమున నాడిపాడి ♦ శోభిలి రెలమిన్. ౧౭
- క. అలరి యహల్యయు స్వతపో, బలమునఁ బరిశుద్ధదేహాభాసురయయి యి
మ్ముల రామాగమనమ్మును, దెలిసియె గౌతముఁడు రా, మదిందమి పొదలన్.
- చ. పెనిమిటి చెంతఁ జేర సురబృందము నుంచిదిమంచిదంచు న
వ్వనిత బహుకరించిరి తపఃపరిపాకము నొంది తేజమున్
ఘనమయి గ్రాలుచుండఁ దగు ♦ గౌతముఁ డప్పుడహల్యతో సుఖం
బును గని రామచంద్రునకుఁ ♦ బూజలొనర్చి యథాక్రమంబుగన్. ౨౧ 1294
- తే. అందె నివసించి తపము నేయంగఁబూనె
రాముఁడంతట మానివిరచితపూజ
లర్హముగ నొంది యటనుండి ♦ యమ్మిథిలకుఁ
బోవసమకట్టి యీశాన్యమునకు నరిగి. ౨౨ 1295

నలువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౦-వ సర్గము.

— శిఖా రామాదులు మిథిలఁ జేరుట. శిఖా—

- క. అనుజునితోడను గౌళిక, మునివర్యునితోడ రాజముఖ్యుండగు న
జ్ఞనకుని మఖివాటము మానిని మున్నిడుకొనుచుఁ జేరె ♦ నెమ్మి దలిర్పన్. ౧

క. క్రతుశాలంగని లక్ష్మణ, యతుఁడై రాముండు పల్కె ♦ నోమునివర్యా !
మతిసుంతుఁడైన జనక, క్షీణితి మఖవస్తువితతి ♦ చెల్వ వహించెన్. ౨ 1297

చ. కనుఁడిదె వేనపాఠకులు ♦ త్కైసురవగ్యులు వేనవేల సం
ఖ్యను బొలుచొందువారలు మఖక్రియకై బహుదేశవాసులు
య్యనుఁ జనుదెంచినారు; మునుఁలుండెడి తావులివో, హుతాశనా
దినిఖిలవస్తుభారములఁ ♦ దీరినబండ్లు శతంబు లొప్పుగన్. 3౪ 1298

తే. అడుగువెట్టను సందులే ♦ కలరుచున్న
విట్టి సంకులమఖశాల ♦ నెందునైన
స్థలము గన్నడ దుండంగఁ ♦ దగినస్థలము
మనకుఁగా నేర్పఱింపుఁడి ♦ యనిన మాని. ౪ 1299

క. విని రామునివాక్యంబుల, జనసంకులరహితమాచు ♦ జలయుత్థమై పా
వనమైనచోటు వాసం,బున కేర్పఱచె నపుడటకు ♦ మునివరు రాకన్. ౫ 1300

క. జనకుండు విని శతానం,దుని జనవినుతుం బురోహితుని ముందుగఁ దో
డ్కొని వినయంబున వేగం,బున నెదురుగఁ బోయె నంత ♦ మునివరుల్లెన్.

తే. క్రతువు నెఱవేర్పవచ్చిన ♦ కారణమున
జనకువెంబడి చని యగ్న్యమును సమాంత్ర
కముగ ధర్మమునన్ మునికాంతునకిడి
యవలఁ జేయంగఁ దగిన పూజాదీకంబు. 2౪ 1302

చ. హితముగఁ జేసిరంతట మునీంద్రుఁడు పూజగ్రహించి మేదిసీ
పతి కుశలం బవిఘ్నముగ ♦ భద్రముగాఁ జెలువారి సాగునే
క్రతువని ప్రశ్నసేసి మునిరాజుల ఋత్విజులన్ దమిం బురో
హితునిని తేనుమారయును ♦ నెంతయుఁ బ్రీతిలెఁ దత్సమాయుతిన్. ౯౪

చ. జనకమహీశుఁ డంత మునిన త్తముఁ గొలికుఁ గాంచి యిన్కాహా
మునులను గూడి మీరిచటఁ ♦ బొల్పెడు నాననసంఘమందు నిం
దును దమిఁ గూరుచుండుఁడని ♦ దోసిలియొగ్గి వచింప నాతఁడున్
మునులును గూరుచుండిరట ♦ భూపతిచెప్పినరీతి నవ్వలన్. ౧౧ 1304

క. జనకుఁడుఁ బురోహితుఁడు నిం,కను గల్గిన మంత్రివరులుఁ ♦ గ్రనుముగ నాయా
సనముల సలంకరించిరి, కని యావిధమెల్ల భూమికాంతుండంతన్. ౧౨ 1305

తే. గాధినందను మునిచంద్రుఁ ♦ గాంచి నేఁడు
గా, మదీయాధ్వరము సమస్త్రఫలకలిత
మయ్యె దాననె సురనుత్యమయ్యె దాని
నుండనిం డట మీరును ♦ నిండువేడ్క. ౧3 1306

క. చనుదెంచినారు మీద, ర్భనముననే యజ్ఞ ఫలము ♦ సమధికముగఁ గాం
చినయట్టులయ్యె నీవీ, మునివక్రులఁ గూడి యజ్ఞమును గను దమితో. 1307

సీ. క్రతుశాలకునురాఁగఁ ♦ గడు ధన్యుడనె యైతిఁ

దమకృపకేను బాత్రంబునైతి

బ్రహ్మమునీంద్ర! “యధ్వర్యులు యజ్ఞంబు

నకును బండ్రెండుదినములు కొఱత

యనివచించిరి” యవి ♦ చనినంత దేవత

లాత్మభాగంబుల ♦ నందుకొనఁగ

వత్తురప్పుడు మీరు ♦ వారిదర్శింపనౌ

ననిపల్కి మోమున ♦ నధికసంత

తే. సమ్మ నాట్యమ్ము సల్పఁగా ♦ సమ్మనీంద్రు

మరలఁ గన్గొని వినతుడై ♦ మనుజవిభుఁడు

జనకుఁ డాదృతిమీఱ నంజలి ఘటించి

యబ్బరము వెల్లిగొనఁబల్కె ♦ నార్యవర్య! ౧౬౫

1308

—ఊఊ కాశికుండు రామబ్రహ్మణులవృత్తాంతము జనకునకుం దెల్పుట. ఊఊ—

సీ. మీకు శుభంబగుఁ ♦ గాక! కుమారకుల్ వీరిర్వు రెవ్వరు ♦ వీరియాకృ

తుల విధంబును జూడఁ ♦ దోచె విష్ణునిబోలునట్టి పరాక్రమం ♦ బలరువార

లనినాకు; దంతిసింహములట్లు గాంభీర్య పౌరుషగమనముల్ ♦ స్రబలుచుండ

వ్యాఘ్రవృషంబుల ♦ యట్లు భయంకర సవీలాసగతులు నెసంగుచుండఁ

తే. బాలిచిరీ వీరవక్రులు ♦ లలితవద్ద, పత్రసువిశాలనయనులై ♦ స్రకటఖడ్గ

భూరితూణీరచాపముల్ ♦ పూని యశ్వ, దేవతలబోలు రూపంబు ♦ తేజరిల్లి.

క. తనుసుందరతకు నీడగు, ననూనయావనము వెలయ ♦ నలరారిరి వీ

రనిమిషు లిచ్చును క్షీతినిం, గన దినముననుండి దిగిన ♦ గతినుందురు సూ! ౧౯

సీ. మృదుపదంబులు గంద ♦ మిగులఁ గఠినమార్గముల నిటవచ్చిరి ♦ యలరు వీరి

గాత్రసౌందర్యంబుఁ ♦ గాంచినఁ గోరికలన్నియు నెఱవేటి ♦ యున్నమాడ్కి

కనఁబడుచున్నది; ♦ కమ్రూపులు వీర లెవనిపుత్రకులన్ని ♦ యెఱుఁగుదీవు

కానఁ జెప్పుము దివాకరశీతకరు, లభ్రమును బోలె నీదేశమును నలంక

తే. రించుచున్నారు; వీరు శరీరమాన

మునను నింగితచేష్టితంబులఁ బరస్ప

రము సమాసముగాఁ బొల్తు ♦ రమలశస్త్ర

ధారులౌ వీరు హేతువెద్దానిఁ బూని. ౨౦

1311

ఆ. చిన్నిజుట్టుతోడఁ ♦ జెలఁగుచు నుండియు, వచ్చినారు వీరు ♦ సచ్చరిత్ర!

దీనికారణంబుఁ ♦ దెలియంగఁ గోరెదఁ, గరుణఁ జెప్పుడన్నఁ ♦ గౌశికుండు,

చ. విని, జనకక్షితీశమణి ♦ వేడుకఁ బల్కినపల్కులెల్ల ని
ట్లనియె మహామతీ ! దశరథావనిపాలకు నాత్మజన్ము లీ
ఘనులు నుదాశ్రమంబునకుఁ ♦ గారణముండియె తోడితెచ్చితీర్
దనుజులఁ జంపి రందుఁ గ్రతుఁతంత్రవిఘాతకులన్ దురాత్ములన్. ౨౨౪ 1313

సీ. అని యటనుండి యుగ్రాసురసంకుల భయదాటవులను నిర్భయముగాఁగ
వారునచ్చుటవిశాఁలారమ్యసగరంబుఁ గాంచుటయు నహల్యఁగనుఁగొనుటయు
గౌతమముని సమాఁగమసంబు నటనుండి పెనువింటిసారంబు ♦ గనఁగనచ్చి
నట్టి వృత్తాంతంబు ♦ ననువొందఁగా మహాతేజుఁడౌ జనకధాఁత్రీవిభునకు

తే. సర్వమును బేర్చి మునిజనఁసత్తముండు
తపమునందగు తేజంబు ♦ దనర వెలయు
నట్టి గాధేయుఁ డెఱిగించి ♦ యంతనూర
కుండె నవ్వల జనకరాఁజ్ఞాండనుండు. ౨౨౫

1314

ఏబదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౩ - వ సర్గము.

— విశ్వామిత్ర చరిత్రము. —

చ. మనమునఁ బొంగె; ధీవిభవఁమండనుఁడై తగు కౌశికుండు చె
ప్పిన వచనంబులన్ విని పవిత్రమహత్తరతేజుఁడైన య
జ్ఞునకు పురోహితుండు కడుఁసంతనమంది ప్రహృష్టహోముఁడై
తనరెను గౌతమాత్మజుఁ డతండగు జ్యేష్ఠుఁడు తత్పుత్రావళిన్. ౧౪ 1315

తే. గొప్పదనమునఁ దేజంబు ♦ కొమరుమిగుల
వెలయు నాశతానందుండు ♦ విస్తయమును
బొందెఁ దనతల్లిశాపంబుఁ ♦ బోవనడఁచి
నట్టి శ్రీరాముఁ గనుఁగొన్న ♦ యంతమాత్ర. ౨ 1316

క. తనముందట నుఖముగ నాననములఁ జెలువారుచున్న ♦ త్కౌసతి సుతులన్
గని కౌశికమునివరుతో, ననియె శతానందమౌని ♦ యనఘ! మునివగా. 3

మ. చిరకాలంబు తపంబు సేయుచు యశఃస్పిద్ధిన్ మదిన్ గోరి ను
స్థిరచిత్తంబున నొప్పు నాజనని నీచే నీధరాధీశపు
త్రరమాకాంతున కందుఁ జూపఁబడెనే ♦ రాజిల్లు తేజంబునం
బరఁగుంగావున నామె పూజ్యుఁడగు నీభద్రాశ్వుఁ బూజించెనే. ౪౪ 1318

తే. కందమూలఫలప్రముఖముల నితఁడు
సర్వదేహిపూజ్యుండని ♦ స్వాంతమందు

నెటిఁగి పూజించెనే మహర్షీంద్ర! మున్ను
జిష్ణు వాగ్వాగురాలికిఁ ♦ జిక్కి యతిన. ౫౪

1319

చ. ఒనరుపరానికృత్యమున ♦ కున్నుఖురాలగుటాదిగాఁగఁ గ
ల్లిన చరితంబునెల్ల నెటిఁగించితివే కదయూన్మపాలనం
దనునకు; నీకు భద్రమగు ♦ నాజనయిత్రియు రామవర్చనం
బునఁ గృతకృత్యయై పిదపఁ ♦ బూజ్యుని భర్తను గూడెనే మునీ. ౭ 1320

క. జనకుండు రాముఁ బూజించెనె; హిమవంతంబునుండి ♦ చెచ్చెఱఁ జనుదెం
చిన నాతండ్రికిఁ బూజం, బొనరించెనె! యితఁడు దారఁ ♦ బొందునటు తగన్.

ఆ. నాగురుండు మనసునఁ గోపమును మాని
యాశ్రమమ్ముఁ జేరి ♦ నపుడు రాముఁ
డంతరంగన క్తి ♦ నభివాదనముసేసె
నే! మునీంద్ర! నాకు ♦ నెఱుఁగఁ జెపుము!. ౯ 1322

తే. అని శతానందుఁ డడిగిన ♦ నతనివాక్య
సరణికిని మెచ్చి వాక్యవిశారదుండు
కౌశికుండు వచించె నీకరణి మాని
చంద్ర! వినవయ్య యచ్చటిచరితమెల్ల. ౧౦ 1323

క. ఒనరింపఁ దగిన కృత్యం, బున నించుకయైనఁ గాలమును వ్యర్థముసే
సిన వాడఁగాను జక్కఁగ, నొనరించితి సమయమెఱిఁగి ♦ యుద్యమమలరన్.

క. నీతల్లి యా యహల్యయుఁ, జేతోమోదమున భర్తఁ ♦ జేరెను మును వి
ఖ్యాతుండగు జమదగ్నిని, బ్రీతిని రేణుకయుఁ గూడు ♦ విధమున మానీ. ౧౧

చ. అనిమునిపల్క సంతసము ♦ నంది మహత్తర తేజుడైన యా
జనకపురోహితుండు గుణసాంద్రుని రామునిఁ జూచి పల్కె రా
ట్టనయ! మహాత్మా! స్వాగతము ♦ దై వవశంబున సాటిలేని యో
గనియతి నొప్పుచున్న మునికాంతుని నీతనిఁగూడి వేడుకన్. ౧౩ 1326

క. చనుదెంచితి విచ్చటి, కి, మ్మునివర్యుఁ డచింత్యకృత్యములనెల్లను జే
సినవాఁడు తపము కలిమిన్, గనియెన్ బ్రహ్మర్షితన్ సుకాంతిమహితుఁడౌ.

క. గురు తేజుడైన యిమ్మునిఁ, బరమహితము నీకుఁ జేయువాడని మది, నీ
వరయుము; భూరితపో భాసురుడగు కుశికాన్వయాబ్ధిసోముఁడు నీకున్. ౧౪

తే. రక్షకుండై చెలంగుట ♦ రామచంద్ర!
ధాత్రి నీకంటె నరసిన ♦ ధన్యుడెవఁడు
కలఁడు మహితాత్ముడైన యీకౌశికుని త
పోబలంబెట్టిదో విను ♦ పూన్కిమీఱ. ౧౫ 1329

తే. మఱియు నీశని చరితంబు ♦ నెఱి వచింతు

ధర్మమతియైన యట్టి గూఢాతండు చాల

కాల మననీశుడై యుండి ♦ కడఁగి స్వారి

సంతతిని ద్రుంచి ధర్మంబు ♦ జక్కనడిపి. ౧౬

1330

క. కృతవిద్యాపరిచయుడై, హితుడై మనుజులకెల్ల ♦ నెంతయు నలరెన్

ఇతనిదగు నన్వయపు వి, స్తృతి జెప్పెనఁ; గుశుడువెలసె ♦ నెంతయుఁఖ్యాతిన్.

సీ. కుశుడు బ్రహ్మకు నగు ♦ గొడుకు వానికి మహాబలధర్మశాలియై ♦ పరఁగుచున్న

కుశనాభుడుదయించె ♦ కుశనాభునకుగాధియనువాడుకొడుకయ్యె ♦ నతనికతుల

తేజస్సునం దగి ♦ దివ్యకీర్తివెలుంగు నీముని పుత్రుడై ♦ యొసఁగె; నితఁడు

పౌరుషంబున నొప్పి ♦ బహువత్సరంబులు రాజ్యంబు పాలించె ♦ బూజ్యభంగి

ఆ. నొక్కతఱి నితండు ♦ నుగుతరచతురంగ

బలములును జెలంగి ♦ గొలుచుచుండ

నవసితలముఁ జూడ ♦ నక్షౌహిణీసేన

వెంట బలసి రాఁగ ♦ వెడలె నంత. ౨౦౪

1332

చ. జనపతి సంతతిన్ నగరసంఘము శైవలినీవ్రజంబు గో

త్రనికరపావనాశ్రమ వితానముఁ గాంచుచు సంచరించుచున్

ఘనుడగు నవ్యసిష్ఠమునికాంతునియాశ్రమముం గనంగఁ బో

యె; నది బహుద్రుమానళుల ♦ నెంతయు దట్టముగాఁ జెలంగుచున్. ౨౨౪

తే. వివిధమృగసంఘునిబిడమై ♦ విబుధసిద్ధ

చారణామరగంధర్వసంఘములును

గిన్నరులు సంచరింపంగ ♦ సన్నతింపఁ

దగినదై పావనంబయి ♦ తనరి మఱియు. ౨౩౪

1334

క. మనుజులపరిచయమున నొప్పిన సారంగములఁగూడి ♦ పెంపొందుచుఁ బో

వనపక్షి సేవితంబయి, కనుఁగొనఁగాఁ దగినదగుచు ♦ గడు సన్నతమై ౨౪

సీ. మఱియు వసిష్ఠాశ్రమము భూసురర్షి దేవమునిసేవితమయి ♦ వఱలుచుండుఁ

దపమొనరించి యద్వాని ఫలంబొంది నట్టి వారలు, జ్వలనాభులౌ మ

హాత్ములు, జలపవనాహారు, లతిజీర్ణపర్ణాశనులు మూలఫలములఁ దిను

వారలు, నిర్మలస్వాంతులు, జితదోషులును, నిర్ద్వితేంద్రియులును, నయి తగు

ఆ. మునులు సతతహోమముఁఖకృత్యనిరతులౌ

వాలఖిల్యమునులు ♦ వాసుదేవ

వరనఖములఁ బుట్టి ♦ వఱలు వైఖానస

ముఖులు ఛేరియుండఁ ♦ బొలుచుచుండు. ౨౫

1336

తే. మఱియు నయ్యాశ్రమము పితామహుని లోక
మింకొకటి దోచినట్లుగా ♦ నెసగుచుండఁ
గా మహాబలుడైన యీగాధిసుతుఁడు
దానిఁ గాంచెను సంప్రీతి ♦ దనరుచుండ. ౨౮

1337

ఏబదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౨ - వ సర్గము.

చ. బలమున మీఱి వీర్యమున ♦ భాసిలి కీర్తిని గాంచియున్నయీ
యలఘుమనీషుఁ డెంతయును ♦ హర్షమునుం గని లోనికేగి యం
దలరు వసిష్ఠమహాని దివిజాధిపుఁగాంచి నమస్కరించె ని
స్తులవినయంబునన్; మునియుఁ ♦ దోరపువేడుక తొంగలింపఁగన్. ౧౫ 1338
క. మీకెల్ల సాగతంబగుఁ, గాక యనుచుఁ బల్కి మహానికాంతుఁడు తమిసీ
భూకాంతున కిప్పించెను, బ్రాకట దివ్యాసనమును; ♦ రాజవరుండున్. ౨ 1339
సీ. మునిపతి దర్శితాననమునఁ గూర్చుండె; నంత వసిష్ఠుండు ♦ న్యాయరీతి
ఫలమూలములనిచ్చెఁబార్థివుండవాని మునిసత్ప్రసాదమంచును గ్రహించి
నిర్విఘ్నముగఁ దపోనియతి వర్తిల్లునే యగ్నికృత్యంబు లభ్యంతరముల
నొందకయే ! సాగుచున్నవే, శిష్యులకెల్లక్షేమముగదా ♦ యెల్లవృక్ష

తే. ములు సమంచితవృద్ధిని ♦ బొలుచుచుండుఁ
గాదె! యని రాజతేజంబు ♦ గ్రాల నడుగ
నన్నివిషయంబులన్ టేమ ♦ మలరు ననుచు
మునియుఁ బ్రత్యుత్తరమొసంగి ♦ మోదమలర. ౫

1340

చ. వనజజు నాత్మజుండు, మునివర్యుండు దివ్యతపోమహత్వమున్
గని వెలుగొందువాఁడిటుల ♦ త్కృపతిక్షేమము ప్రశ్నసేసి యా
సనమునఁ గూరుచున్నఁ గని ♦ శాంతవచస్సుల రాజవర్య ! నీ
కును గుశలంబె! ధర్మమునె ♦ గోరినవాఁడవు నీవు కావునన్. ౬౫

1341

*చ. ధనమును శాస్త్రచోదితపథంబుననే గణించి పెంచి పా
లనమొగి జేసి పాత్రము చెలంగినచోఁ దమి దానమిచ్చి యిం
పున నలరార నొననెడి ♦ భూపతి వృత్తము తప్పకుండఁగా
జనులను ధర్మమార్గమునఁ ♦ జక్కఁగ రంజిలఁజేసి యెలుదే!. ౭

1342

* చ. ధనమును శాస్త్రచోదితపథంబున...అనుపద్యమునకు మా. 'ప్రజాపాలయనే వీర
రాజవృత్తేన ధార్తిక.' రాజవృత్త మనఁగా "శ్లో. న్యాయేనార్జనమర్థస్య వర్ధనం పాలనం తథా, స
తాపత్రే ప్రతిపత్తిశ్చ రాజవృత్తం చతుర్విధమ్." అను వ్యాఖ్యానాభిప్రాయము ననుసరించి
తనిఁగింపఁబడినది.

- క. భృత్యుల కష్టసుఖంబుల, నిత్యస్థురయుచును వారి నెన్ని మనుతువే !
 కృత్యంబని నీయాజ్ఞను, భృత్యులు తలఁదాల్చుచుందుఁరే కద ! భూపా!. ౭౫
- క. జితవైరీ ! నీశాత్రువ, వితతిక నిర్జించితి గద ! విమతుల శౌర్యో
 ధతి నడచువాడ వీవో, షీతిపా ! చతురంగములును విన్నాడు గదా!. ౮
- క. ధనమునకు మిత్రులకు, దనయులకుం బాత్రులకును విగతేమమెగా
 మనుజేశ్వర ! యని యడిగిన, మునికి వినయమునఁ గుశలమును వినిపించెక.
- క. ముని నాయకుండు ప్రశ్నించినవానికి నెల్లఁ జాలఁజేసుమె యని యొ
 య్యనఁ జెప్పి మహాతేజం, డనఁగొడు మునిచంద్రుఁడు మహాహర్షమునక.
- ఆ. కొంతసేపుముదముఁ గూర్చెడు కథలతోఁ
 గుశలవార్తతోడఁ గోర్కిమీఱఁ
 గాలమును గడిపిరి కడుఁ బరస్పరచిత్త
 ములు చెలంగఁగా నశల మునియును. ౧౧

1347

- శా. నల్లాసంబులు తీర సుస్థితము లాస్యంబందుఁ జెల్వారఁగా
 నుల్లాసంబున రాజుతోఁ బలికె నిట్లొరాజవర్యా ! సము
 ద్యుక్తియతి నొప్పు నిన్ను బలసంతానంబునున్ స్వల్పసం
 పల్లాభంబున నాతిథేయమునఁ దస్పంబూనితిక గావునక. ౧౨౫

1348

- ఆ. నేను జేయుపూజ నీవు గ్రహింపు నా, ప్రార్థనంబు నెల్ల నార్థకంబు
 గా నొనర్పవయ్య ! త్కాపతి వీవొట, సతీధివద్యుడవు మహామనీష!. ౧౩౫
- సీ. యత్నపూర్వముగ నీకాతిధ్యమొనరింపవలయు నంచు వచించు విప్రహాని
 మాటల విని మహామతిమంతుడొ గాధితనయఁ డిట్లనిపల్కెఁ మునిన రేణ్య!
 యాతిధ్యమొనరింతు ముని ప్రీతిఁబల్కినయంతనె యడిచేసి నట్లయయ్యె
 భవదాశ్రమమ్మున విజలు మూలంబుల ఫలసమూహంబులఁ బాద్యమునను

- ఆ. నీదు దర్శనమున నెన్ని నాచనునీయ, మునను సర్వవిధములను దగంగఁ
 బూజ నేసితిరి సుపూజ్యులు నాకు మీ, రొట నింతమాత్ర నలరినాడ.

- చ. చనియెద మీయనుజ్ఞఁగొని సంయమివర్య ! నమస్కరింతు నక
 ఘనకరుణార్ద్రదృష్టిఁ గనఁగాఁదగునంచు వచించు కౌశికుం
 గనుఁగొని మాటిమాటికిని గాదిలిప్రేమ నుదారచిత్తుడొ
 ముని తనపూజఁ గైకొనఁగఁ బోలునటంచు బహుశరించినక. ౧౩౫ 1351

- తే. ఎన్నిసారులు వేడినయేని మరల
 నాతిథేయముఁ గైకొని యరుగు మనుచు
 బ్రార్థనము నేయ భూపతివద్యుడల్లె
 నిలిచెద నటంచు మునితోడఁ బలికె మఱియు. ౧౪౫

1352

- క. మునివర్యా ! తమచిత్తం, బున కెయ్యది ప్రియమొ, యట్ల ♦ పూనితిఁ జేయం
గ నటంచుఁ బల్కె నవాఁక్యనికరమున కెంతొ యలరి ♦ యనఁముం డంతఁ.
- ఆ. చిత్రవర్ణములను ♦ జెలఁగెడు తనదగు, కామధేనువుఁ దమిఁ ♦ గడఁగి పిలిచి
సత్వరమునర్హు ♦ శబలా! మదుక్తిని, నాలకింపు, చేయు♦మట్టె నీవు. ౨౦౫
- క. మనుజేశ్వరికి సేవక, జనులకు భోజనము పెట్ట ♦ సమకట్టితి నీ
వనుపమ పదార్థములనొ, య్యనఁ గూర్చఁగవలయు నర్హ ♦ మై తగుభంగిన్.
- సీ. కామధుక్కునుపేరు ♦ గలదు నీకయ్యది సార్థకమై చను ♦ నట్టులగుట
షడ్రసంబుల నెట్టి ♦ జనుఁడెద్ది కోరిన నద్దాని సమకూర్పు ♦ మతనికిఁ దగి
నట్టులిప్పుని నాకు ♦ నభిమతమని చేయు, మనుపమతర రసా♦యనము లమల
భక్త్యపాసీయముల్ ♦ భవ్యమధావ్దిలేహ్యంబులు చోవ్యంబు ♦ లన్నరాశి
- ఆ. వలసి యున్నయంత ♦ లలితగతిం గూర్పు
మెల్లసనుల వేగ♦మే యొనర్ప
వలయుఁ జుమ్ము రాజ♦వర్యుఁడు భృత్యులు
సంతసమునఁ గుడిచి ♦ చనఁగవలయు. ౨౩౫

1356

ఏబదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౩-వ సర్గము.

కామధేనువు నిమ్మని విశ్వామిత్రుఁడు వసిష్ఠు నడుగుట. ఛ్ఞ

- చ. అరిగణసూదనా ! రఘువ♦రాన్వయకంధిశశాంక ! యమ్మునీ
శ్వరుఁ డిటుపల్కినఁ శబల; ♦ వాంఛితవర్షిణిగాన నెవ్వరే
వరుసను గోరినఁ బిదికె ♦ వారికివారికిఁ దృప్తియెట్టు ల
క్కరణిని; దేనె లితువులు ♦ కన్రమధూక సుమాసవంబులుఁ. ౧౫ 1357
- సీ. మేలి పానకములు ♦ పేలాలు బహువిధభక్త్యముల్ గురిసె శ♦బలమఱియును
వేడి యన్నపురాశి ♦ చూడఁ బర్వతమట్లు వెలసె నృష్టాన్నమ్ము♦లలరె సూప
ములు పర్వఁ దీయనై ♦ పొలుచు దధిప్రవాహములలరారె; రు♦చ్యమ్ములగుచు
నాటురసంబుల ♦ ననువొందఁ జేసిన షాడబాహ్వయములౌ ♦ సరసవస్తు
- తే. వులును బెల్లముతోఁ జేయఁ ♦ గలిగినట్టి
వస్తువులు పాత్రములనిండ ♦ వఱులుచుండె
వేనవేలుగ; నప్పుడా♦విందుఁ గుడిచి
సంతసముఁ బుష్టియుం గల్గి ♦ పై న్యవితతి. ౪౫ 1358
- క. మునివరు నాధేనువు నొ, య్యనఁ బొగడుచు సంతసమున ♦ నలరారిరి తేఁ
డును సంతఃపురకాంతా, జనములును బురోహితులును ♦ త్స్వసురవరులుఁ,

క. ఆవిందుఁ గుడిచి సంతస, మావహిలన్ బొలిచిరంత ♦ నవనీశుఁడు సం
భావించి మాని తన్నును, సేవకులను మంత్రివరులఁ ♦ జత్తములలరన్. ౬౪

తే. తృప్తినొందించె విందుచే ♦ నెంతోశక్తి
ననుచు మిక్కిలిసంతోష ♦ మంది మాని
గాంచి యోమానిచంద్ర ! మీఁరంచితముగఁ
బూజనీయులు మాకెల్ల ♦ నీజగమున. ౭

1361

క. వినవయ్య ! యట్టి మీరిటు, ననుఁ బూజించితిరి ముదమునం బొంగెను నా
మనము, బహుసత్కృతులఁ జేసినమీకు నమస్కరింతు ♦ క్షీతిసురవర్యా !.

ఉ. మాటలపొందెఱుంగుదువు ♦ మానివరా ! వచియింతుఁగాన నే
మాట యొకండు, ధేనువుల ♦ మంచివిగా నొకలక్ష నిచ్చెదన్
సాటియెలేని యీశబల ♦ సంతసమొప్ప ననుగ్రహింపుఁడీ
పాటి మహోపకారమును ♦ బాత్రుఁడఁ బొందఁగ నెట్టులన్నచోన్. ౮౪ 1363

క. తనజాతీయందు శ్రేష్ఠం, బనఁదగు నిదికాన రత్నముగఁ గాదె మునీ !
జనవిభుఁడు రత్ననిచయం,బును గొనువాఁడౌట, రత్నమును నాకిమ్మా !. ౯

తే. ధన్యువుఁ దలంచి చూడ రత్నమిది నాది
కాని భూసురవర ! నీది ♦ కాదటంచు
భూపతి వచింపఁగా మునిపుంగవుండు
ధర్మమతి పల్కె మేదినీధవునితోడ. ౧౦౪

1365

క. ఒకలక్షగోవులొసఁగిన, నికనుం గోకోటిశతము ♦ లిచ్చిన రాజా
ప్రకటరజతరాసుల నిచ్చి కడుం గోరిన నొసంగ ♦ సిద్ధము శబలన్. ౧౧౪

క. పరిపంథివినాశక ! యో, ధరణీశా ! నన్ను విడువఁ ♦ దగ దియ్యది, నా
పరిసరము విడువఁ జాలదు, పరికింపుము దీనినెల్ల ♦ స్వాంతమునందున్. ౧౨

నీ. ఆత్మవేత్తకుఁ గీర్తి ♦ యనువునఁ దపమును జేయునాకిద్దియే ♦ స్థిరముగాఁగ
నుండంగ దగినదై ♦ యొప్పునిర్ణయలకు నిచ్చుహవ్యములుఁ బితృవరులకు నొ
సంగుకవ్యంబులు ♦ జ్వలనకృత్యంబులు భూతబలియు నమాపూర్ణిమాది
కర్తవ్యహోమముల్ ♦ కడకుఁ జెప్పెద నాదుప్రాణయాత్రయునీశబలసహాయ
మున నెఁచెల్లుచునుండు ♦ వినుముస్వాహాకారమును వషట్కారంబున నెడుమంత్ర

తే. ములును వేదాది వివిధవిద్యలును దీని

సాయమున సాగుచుండును ♦ సంశయంబు

లేదు సత్యంబు వచియింతు ♦ మేదినీశ !

యిదియె సర్వస్వరూపమై ♦ యెనఁగు నాకు. ౧౩౪

1368

క. నిరతము సంతోషము నా, కరుదుగ నిచ్చునది యిదియె ♦ యవనీశ్వర నేఁ
బరికించి యిపుడు చెప్పిన, వరుస నితరకారణముల ♦ వలనన్ దీనిన్. ౧౪౪

క. ఇయ్యంగఁ జాల నీకని, యయ్యవనీత్రిదశమాని ♦ యాడిన భూపుం
డయ్యావుఁ గొనఁగనక్కఱ, యొయ్యనఁదనుఁదొందరించు ♦ చుండఁగ వేడ్కన్.
క. పలుకుల నేర్పఱి తన మపు, డలరారఁగఁ బలికె హాట ♦ కాంచితములుగాఁ
జెలఁగెడు నడిత్రాడులుమెడ, గొలుసులునంకుశములొప్పఁ ♦ గొమరు గజములన్.

తే. పదియు నాలుగువేల నిచ్చెదను; నాలు
గేసి తెల్లనిహయముల ♦ నెసఁగునట్లు
పూన్చి హాటకమయములై ♦ పొలుచు చిన్న
గంటలన్ దగు రథములఁ ♦ గడుముదమున. ౧౮

1372

క. ఎనిమిదినందల నొసఁగెద, ఘనకులదేశములఁ బుట్టి ♦ గాఢబలములన్
దనరారు గుఱ్ఱముల నో, మునివర! పదునొక్కవేలు ♦ ముదమున నిత్తున్. ౧౯౫
సీ. స్వచ్ఛంబులౌ తనుఁచ్చాయలు వేర్వేఱఁ జెలువార వయసును ♦ గలిగియున్న
గోవుల నీకొక్కఁకోటి నొసంగెదఁ గామధేనువు నిమ్ము ♦ కాంచనమ్ము
వరరత్నముల నెన్ని ♦ వాంఛింతువో వాని నిచ్చెద శబల నా ♦ కిమ్మటంచుఁ
బ్రార్థించు భూపతిఁ పల్కుల వినుచును బూజ్యతముండై నఁమునియు, రాజ!
ఆ. యెట్టులై నఁగాని ♦ యీయ నీగోవును, రత్నమిదియె నాకు ♦ ద్రవ్యమిదియె
తలఁప నాకు జీవితంబిదె సర్వస్వమిదియె పున్నమయగు ♦ నిది యమవస. ౨౩
చ. ఘనతరదక్షిణాన్విత మఁఖంబులు సత్త్రియలున్ దలంప గో
వుననె ప్రవృత్తిఁగాంచు విను ♦ భూవర! నే నొనరించునట్టి క
ర్మనిచయమెల్ల దీనినె సఁమస్తవిధంబుల సాగుచుండు నిం
కను బలుమాటలేల యొసఁగంగను జాలను కామధేనువున్. ౨౫౫

1375

ఏబదిమూడన సర్గము సంపూర్ణము.

౫౪ - వ సర్గము.

—ఁఁఁఁ కామధేనువు విశ్వామిత్రు బలంబులఁ దునుమాడుట. ఁఁఁఁ

చ. అనుచు వసిష్ఠమాని తనఁయావునొసంగక యుంటఁగాంచి గో
వును బలవద్విధిం గొనఁగఁ ♦ బోలునటంచుఁ నలంచి యట్టులే
గొని చనుచుండ; నాశబల ♦ క్రూరభటుల్ తనునీడ్చుచుంటకున్
దనమది శోకముం బొదలఁ ♦ దాననె స్రుక్కుచు నేడ్చె బోరునన్. ౨ 1376
మ. తనలో నంతట నెంచె నివ్వెధిఁ గటా ♦ ధర్మాత్ముడౌ మానిరా
జు ననున్ నిర్ఘృణుడై తగన్ విడిచెనే ♦ ట్కోణీశ్వరా! దీనినిం
గొనుమంచిట్టుల యయ్యెనేమొ; యిపుడీ ♦ క్రూరాత్ములౌ రాడ్భటుల్
ననుఁగొంపోవుచు నున్నవారు గద దీనన్ దుఃఖితాత్మంద్వరన్. 3 1377

- ఆ. పావనాత్మఁడైన ♦ బ్రహ్మర్షి కేనేమి, యెగ్గు సేయలేది ♦ దేల యితఁడు
తలఁచకున్న వాఁడు? ♦ ధార్మికుఁడమ్మని, యారకున్న వాఁడు ♦ వీరిఁ జూచి. 34
- క. అనురక్తను నపరాధంబును జేయని నన్ను విడిచె ♦ బుధనుతుఁ డాతం
[డని చింతించుచుఁ బలుచులు, ఘన నిశ్వాసముల విడిచి] ♦ కడుఁగోపమునన్.
- సీ. తన్నీడ్చుకొనిపోవు ♦ చున్న యాభృత్యులఁ బలువుర విదలించి ♦ వాయువేగ
మునఁ జని యన్తుహాత్ముని పావములచెంత కేగి వసిష్ఠుని ♦ యెదుట నిలిచి
ఘనదుందుభిస్వానమును జేయుచునురోడనము సేయుచును, నా ర్థనాదమడర
జలజాసనాత్మజ! ♦ పద్మశైశ్వర్యసంపన్న! నుహాత్మ యోబ్రహ్మతేజ!
- తే. నన్ను నోమునివర! విడనాడినావె?, యట్లులేకున్న నృపభటు ♦ లిట్లు నన్ను
బలిమిఁ గైకొనిపోవంగఁ ♦ గలరె నీదు, నన్నిధానమునుండి గూఁచందమునను.
- చ. అనవిని బ్రహ్మహానియు సుహృత్తరదుఃఖవితప్త చిత్తయా
చును దనచెల్లెలట్లు గడుశోకమునందెడు కామధేనువుం
గని యిటుపల్కె నోశబల! ♦ కామితదాయిని వౌచునున్న ని
న్నును విడనాడ, నెయ్యెడలనున్ బొనరింపవు కీడు నాకుఁ జూ. ౮4 1381
- చ. బలమునఁ జాలనుత్తుండయి ♦ పార్థివుఁ డీతఁడు నిన్ను నిప్పుదో
ర్బలము గలాఁడనంచు తనపత్తనసీనుకుఁ గొంచుఁ బోవఁగాఁ
దలఁచెను నాకు నీనృపుని ♦ దర్పమడంచు బలంబు సాటిగాఁ
గలుగదు; నాతపోబలముఁ ♦ గన్పలుపంజనునే నృపుండు నూ!. ౯4 1382
- చ. కలహమునం జయింతుననఁ ♦ గాదు బలాన్వితుఁ డుర్విపాలుఁడై
వెలయుటచేతఁ జంపినను ♦ విస్తృతపాపము నన్ను నంటునే
నెలమి నసర్యచేసితిని ♦ నింతకుఁబూర్వమె యెన్నిభంగులం
దలఁచినఁ జంపరాదనుట ♦ శధ్యము వేటొకపల్కు చెప్పెదన్. ౧౦ 1383
- సీ. గుఱ్ఱముల్ రథములుఁ ♦ గుంజరముల మీఁది
ధ్వజములు నిండి కన్పడెడినిదియె
యత్నోహిణీసేన ♦ యలరాదు దీనిచే
బలవత్తుండయి ♦ పార్థివుండు
దుష్కార్యమొనరించెఁ ♦ దోచదేమి యొనర్ప
నని పల్కఁగ విని వాక్యంపుసొంపుఁ
దెలిసిన యాకామధేనువు వినయంబు
తనరుచుండఁగ ననుతప్రకాశుఁ
- తే. డయిన బ్రహ్మర్షినింగాంచి ♦ యనియె నార్య!
క్షత్రియబలంబు స్వల్పమా ♦ త్నాసురుండె
బలమునం దెక్కుండగు; ద్వీజబలము నృపుని
ధగు బలంబునకన్న దివ్య మధికమగు. ౧3 1384

క. అనిపెద్దలు వచియింతురు, మునివర! నీబల మచింత్యముగదా నీకం
తెను విశ్వామిత్రుండును, ఘనవీర్యుండయ్య మించఁగలేఁడు సుమీ! ౧౩౮౫

క. నీవంటి తేజమండఁగ, నే వారికి శక్యమా, మహీసురవర్యా!
నీవివుడు బ్రహ్మబలము ప్రభావంబున నన్ను జేయు బలవత్తరగాఁ. ౧౩౮౬

తే. బ్రహ్మబలమున నాకుఁ బ్రభావవృద్ధిఁ
గలుగు నట్టులసేసి యిక్కార్యమునకు
నను నియోగింపుమా నరనాథు దర్ప
బలము ద్రుంతు దురాత్ముడై ♦ ప్రబలె నితఁడు. ౧౩౮౭

చ. స్థిరయశుడై చెలంగెడి వసిష్ఠుఁడు గోవిటులాడ దానితో
నరిబలసారముం జెఱచునట్టి బలంబు సృజింపుమన్న నా
ధరణినురేంద్రవాక్యమును ♦ దా విని యాతని యాజ్ఞాచొప్పున
సురభి సృజించె నత్తఱిని ♦ శూరభటాన్విత సైన్యసంతతిఁ. ౧౩౮౮

తే. దానిహుంభారవంబున ♦ దారుణాకృ
తులను బస్టవముఖ్యజాతులు జనించి
రెండఱో నూలులకొలంది ♦ యేవుమీఱ
నంతఁ బరసైన్యములఁ ద్రుంచి ♦ రధిపునెదురు. ౧౩౮౯

చ. తనబలమెల్ల నీగతిని ♦ దాఁ గనుచుండఁగ నాశమొందఁగాం
చినరవరుండు చాలఁ గ్రుధఁజెంది మహత్తరరోషవిస్ఫుర
ద్భుననయనాంచితుం డగుచుఁ ♦ గ్రన్ననస్యందనమెక్కి యావరిం
చి నిఖిలశస్త్రముల్ పఱపి ♦ చెండెను మ్లేచ్ఛగణంబు నెంతయున్. ౧౩౯౦

నీ. అంతవిశ్వామిత్ర ♦ హతులయి పల్లవులెల్ల నశించుట ♦ యెఱిగి శబల
కోపంబు పూని శకుల యవనుల సృజియించెను మరల వారెల్లశౌర్య
ములమీఱి, రుచిరకాంతులనొప్పి చంపక కేసరవర్ణముల్ ♦ భాసిలంగ
నెందుఁ జూచినను దామే యయి నిడుదలౌ ఖడ్గపట్టినములు ♦ గ్రాలఁ గనక

తే. వర్ణవస్త్రంబులంగట్టి ♦ వచ్చి మండు
చున్నహుతవహునిం బోలి ♦ యుర్వినాథు
బలము శిష్టముఁ గాల్చిరి ♦ పార్థివుండు
తనబలంబెల్ల నశియింపఁగని జవమున. ౧౩౯౧

క. తనశౌర్యము మెఱయఁగ నస్త్రనికరమును వైచె యవనసైన్యము కాంభో
జనికాయముపల్లవులును, గని రాకులభావమిట్లు ♦ కదనమునందున్. ౧౩౯౨

ఏబదినాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౫ - వ సర్గము.

-ఁఁఁఁ విశ్వామిత్రుఁడు తపంబున కరుగుట. ఁఁఁఁ

- చ. ధరణిపు నస్త్రపానకునిఁతాఁకున దీనతనొందు పష్టవో
త్కరమును గాంచి బ్రహ్మమునిఁకాంతుఁడు యోగబలంబు మీఱఁగా
సురభి! సృజింపుమా! భటుల ఁతూరులనన్న మునీంద్రుసంపునన్
బరువడిఁ బుట్టఁజేసె భటఁనరుద్రుల శత్రునిహంతలన్ దగన్. ౧౪ 1393
- సీ. హుంభారవంబున ఁ నుద్ధతకాంభోజు లర్కనన్నిభ తేజ ఁ మలగువారు
పొదుగునుండియె పష్టఁపులు శస్త్రపాణులు యోనిప్రదేశముఁనుండి యవను
లును, ముంబున శకుఁలును రోమకూపములను మ్లేచ్ఛహాగీతుఁలును, గిరాతు
లున్నవించిరి వారఁలొగి వేఱువేఱుగా గజరథాశ్వసదాతిఁకలితమైన
- తే. కాశికుని సైన్యముం జుట్టి ఁ తుణములోనఁ
జంపివై చిరి; తమదగు ఁ సైన్యమిట్లు
మునినుహిమ నాశమాటను ఁ గని నరేంద్రు
శతతనూజులు బహువిధాఁస్తములఁ దాల్చి. ౧౫ 1394
- క. జనమొనరించెడు వారి క,ధిపుఁడై యతికోపనుడర ఁ దిన్యమహిమ ను
న్నపుడమిదివిజు వసిష్ఠుని, నపుడే చంపంగఁబాటి ఁ రమ్మనివరుఁడున్. ౧౬ 1395
- మ. ఘనహుంకారముచేత వారలఁ దురంఁగనయందనస్థితసై
న్యనికాయంబుగఁ గ్రోధమొప్పు మృతినంఁనంజేసె నొక్కింతలోఁ
దనయుల్ సూక్ష్మగు సైన్యయుక్తముగ నాఁధాత్రీసురప్రోధశ
క్తిని బోకాడుటఁగాంచి కాశికుఁడు సత్కీర్తుల్ కొఱంతంగనన్. ౧౭ 1396
- చ. తనమది లజ్జదోఁచుటయు ఁ దాననె చింతయు నావరించి నె
మ్మనముఁ గలంప నుద్ధతిని ఁ మఱాని కనంబడు సంద్రమట్లుగా
నని యొనరింపఁగాఁ దగు ప్రయత్నముఁ బాసి విభగ్నదంష్ట్రమై
కనఁబడు కాలసర్పగతిఁ ఁ గార్యమొనర్ప నశక్తుఁడై వగన్. ౧౮ 1397
- తే. సింహికాతనయుండు గ్రఁసింపఁగాన
నై న సూర్యనిభంగి నఁమ్మాసధనుఁడు
తనదుతేజంబు నశియింపఁ ఁ దాటరాని
దుఃఖసింధువున న్తున్లి ఁ దొరలి నుఱియు. ౧౯ 1398
- చ. హతసుత వాహినీవితతిఁదై గతపక్షుగంబుమాడ్కి దీ
నతఁగని దర్పహీనుఁడయి ఁ నాశమునొందినపూన్కి యొప్పుఁగా
నతతము దుఃఖమొందుచును ఁ సంపద నిష్ఫలమయ్యెనంచు నెం
చి తనకుమారు యుద్ధమృతిఁ ఁ జెందకయుండెడివాని నొక్కనిన్. ౨౦ 1399

- శా. చేరంబిల్చి సమస్తరాజ్యమహితా ♦ శ్రీనాథుఁగావించి నీ
వీరాజ్యంబును క్షత్రధర్మముననే ♦ యేలంగనౌ ధర్మవి
స్తారంబౌ గతిచేఁ బ్రజావితతి సంఠానమ్ము చందంబునన్
గారాబంబునఁ బ్రోవుమంచు హితవాఁక్యంబుల్ తగన్ జెప్పుచున్. ౧౨
- ఆ. రాజ్య మప్పగించి ♦ రాజవద్యుఁడు కాన, కరిగి కిన్నరొరఁగాది సేవి
తమగు తుహినభూమి ♦ ధర సమీపంబున, శితిగళప్రసాద ♦ సిద్ధిఁగోరి. ౧౩
- క. ఘనతపముఁ జేయుచుండఁగఁ, జనియెన్ గాలంబు గొంత ♦ శంకరుఁ డంతన్
గనఁబడియె వృషధ్వజలాం, ఛనుఁ డాశ్రితవద్యుఁడెలమి ♦ త్వాపతిమునికిన్. ౧౪
- క. తనదర్శనం బొసంగి య, వనినాథునితోడఁబలికె ♦ బార్ధివ! నీవే
పనిఁ గోరి తపము చేసెదు?, మనమునఁ గలవాంఛితమునఁమస్తముఁ జెపుమా!.
- చ. వరదుఁడ నేను భక్తులకు ♦ వాంఛలు గల్గినఁ దీర్చువాఁడ నీ
వరసి మనంబు దేనిసయి ♦ నానవడున్ బరికించి చెప్పుమా!
ధరణిప! దాఁచకేయనినఁ ♦ దాపసియై తగు కౌశికుండు శం
కరునకు భక్తి మ్రొక్కి పలుకన్ దొడఁగెన్ బరితృప్తచిత్తుఁ డై. ౧౬ 1404
- సీ. దేవదేవా! మహాదేవ! పాపవిదూర! ప్రీతుఁడవేని యోవృషభవాహ!
యాధను ర్వేదంబునద్దానియంగముల్ తదుపాంగములును, మంత్రములుగోప్య
ములు, నుపదేశంబువలననే తెలియంగ ననువైన యారహస్యాస్థములును
దయచేయుమా నాకుఁదనుజనిర్జరమాని గంధర్వయక్షరక్షప్రముఖుల
- తే. యందు వెలుగొందు నేయేమహాస్త్రములవి
నాకు నలవడునటు సేయుమా కపర్ది!
దేవదేవుఁడవౌ దీవు ♦ తావకకృప
వలన నావాంఛలీడెరవలయు సనిన. ౧౮ 1405
- చ. విని పరమేశుఁడా తపసి ♦ వేడిన వాంఛలనెల్ల నిచ్చి నీ
మనమునఁగోరినట్టులగు ♦ మాటికి మాటికి నంచుఁబల్కి వే
చనియె స్వకీయసుస్థలికి ♦ క్షత్రియమాని మహాబలుండు గా
వునఁ బెనుగర్వమొంది యిలఁ ♦ బొల్చెడు వాఁడగుటం దపంబునన్. ౧౯
- తే. హరుని నలరించి దివ్యమహాస్త్రవితతి
నంది నందున గర్వపూర్ణాంతరంగుఁ
డయ్యె; నాదటఁ బర్వంబులందు జలధి
పొంగినటు వీర్యమునఁ జాల ♦ పొంగి మదిని. ౨౦ 1407
- క. మునిస త్తముని వసిష్ఠుని, దనచేతం జచ్చినటులె ♦ తలఁచి యపుడె య
మ్మునియున్న పర్ణశాలకుఁ, జని దివ్యాస్త్రములముంచె ♦ సరభసమొప్పున్.
- చ. అమల మహాస్త్ర తేజమున ♦ నాతనితేజమునన్ వసిష్ఠు నా
శ్రమమదియెల్ల హవ్యవహుఁజ్వాలల కాహుతియయ్యె నట్లురా

- జ. మతివిభూతిమైఁ బఱపు ♦ శుంభదదభ్రఘనాస్త్రసంక్తిఁ గాం
చి మునిశతంబు భీతిమెయిఁ ♦ జేరెను దిక్కులకెల్ల నవ్వలన్. ౨౩ 1409
- క. మునిశిష్యులు నయ్యాశ్రమ, ముసఁగల సతులును భీతిఁమునుకొనఁగా దా
నిని బాసి వేనవేలుగఁ, జనియెను నల్దిక్కులకును ♦ సత్వరగతులన్. ౨౪ 1410
- తే. అస్తుహోత్తుని యాశ్రమం ♦ బపుడు ప్రాణి
రహితమాటను నిస్వాస ♦ రహితసుగుఁచుఁ
జవుటి నేలను బోలుచు ♦ క్షణములోన
సౌన్దర్యమయ్యెను దనదగు ♦ సొంపు దూల. ౨౫ 1411
- చ. తనదగు నాశ్రమంబటు నిఁతాంతము పాడగుటం దలంచి య
మ్మనిపతి మాటిమాటికిని ♦ మూర్ఛనుహీశుని గాఢసూను పి
నినిపుడె నృత్యపుంగనఁగ ♦ నేనొనరించెదఁ దీప్తరశ్మి మం
చును బలె భీతిఁ బొయ్యుండని ♦ సూరతఁ బల్కుచు నుగ్ర తేజుఁడై. ౨౬ 1412
- తే. మునులలో మేటి గావున ♦ ముందు నిలిచి
యున్న గాఢేయునిం గోప ♦ ముచ్చలంపఁ
గాంచి యిటుపల్కె నోరొరి ♦ క్షత్రియాధ
మా మదీయాశ్రమంబిది ♦ శ్రీసుహితము. ౨౭ 1413
- క. చిరసంవృద్ధము నుదిలోఁ, గరుణను బొటించకీవు ♦ గాల్చితి కానన్
ధరనింక నుండఁజాలవు, కరము దూరాచారుడవె యిఁకం జ్యోతిఁగనుమా.
- ఆ. అనివచించి, చాల ♦ నాగ్రహంబుపరింగ
వే విధూమకాల ♦ వీతిహోతృ
పగిది మఱొకయముని ♦ పటువంశమట్లుగా
నొప్పు బ్రహ్మదండ ♦ మూని సిలిచె. ౨౮ 1415

ఏబదియయిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౬ - వ సర్గము.

- క. బలవంతుఁడైన కౌశికుఁ, డలమానియు నిట్లు పలుక ♦ నాగ్నేయాస్త్రం
బలఘోతరమెత్తి మునిఁ గని, నిలునిలుమని పలుక భూమిఁనిర్దరుఁ డలుకన్. ౧
- చ. కరమున బ్రహ్మదండమును ♦ గాలునిదండముతో సమానమై
పరఁగెడు దాని నెత్తుకొని ♦ పార్థివనీచతరా ! త్వదీయమా
స్థిరబలముం గనంబఱపు ♦ చేరితి నిందిదె చూడు గూల్తు వి
స్ఫురదురుశస్త్రదర్పమును ♦ బొంగెడు నీదగు దర్పమున్ ద్వరన్. ౩ 1417
- తే. క్షత్రియాన్వయపాంసనా ! ♦ క్షత్రియుండవు
గాఁ జెలంగెడు నీబలఁగర్వమేడ ?

మహితభూసురబలమేడ ? ♦ మామకప్ర
శంస్యమా బ్రహ్మబలమును ♦ సరగఁగనుమ. ౪

1418

క. అనిపలికి భూమిపతి వై, చిన యుగ్రాగ్నేయశరముఁ ♦ జెచ్చెఱి శాంతిం
గనఁజేసె బ్రహ్మాదండం, బున హుతవహు దీప్తిజలము ♦ పోకాచ్చుగతిన్. ౫

సీ. గాధినందనుఁ డంతఁ ♦ గడుఁ గోపమడరంగ వారుణరాదైన్ద్ర♦పాశుపతము
లను మఱియైషీక♦మును వై చె; మానవ మోహనగాంధర్వ♦ములను నల్లె
స్వాపన, జృంభణ♦సంతాపన, విలాపనముల, మాదన శోష♦ణముల, దార
ణమును, దుర్జయముగా♦నమరువజ్రాస్త్రంబు, బ్రహ్మపాశముఁ, గాల♦పాశనామ
తే. కమును, బై నాకమనెడు న♦స్త్రమును, దయిత
ము, మఱి వారుణపాశంబు♦ను, నుహితముగ
నమరు శుష్కాశనిఁ దగ నా♦ర్ద్రాశనిని భ
యంకరమగు దంష్ట్రాస్త్రము ♦ నతనిమీఁద. ౬

1420

సీ. మఱియుఁ బై శాచ నా♦మకముఁ గ్రాంచాస్త్రముమధనశరంబును, ♦ నుహితధర్మ
చక్రమునుం, గాల♦చక్రము విష్ణుచక్రమును వాయవ్యనా♦మమగునస్త్ర
మును, హయగ్రీవాస్త్ర♦మునుశక్తియుగళంబువై చెను మునివర్యు♦పై మఱియును
గంకాశశరమును♦గాలాస్త్ర, ముసల, వై ద్యాధరాస్త్రంబుల♦నటు త్రిశూల
తే. కంకణములను గాపాల♦కమును ఘోర
నామకము దారుణమ్ము, ను♦ద్దామదివ్య
శరములన్ వీనినెల్లను ♦ సరగవై చె
రఘుకులాంభోధిచంద్ర! యో♦రామచంద్ర !. ౧౨

1421

క. మునివర్యుపైఁ బ్రయోగిం, చిన యస్త్రములెల్లఁ జూడఁ ♦ జిత్రమ్ముగనే
పనిఁ జేయఁజాలఁ డాతఁడు, ఘనతపసులలోన మేటి ♦ గానఁ గుమారా!. ౧౩

క. శరములనెల్లను వానిని, సరసీరుహసూనుకొడుకు ♦ చంచత్కాంతిన్
గరమునఁదగు దండంబున, మరలించెన్ రాజు చూచి♦మది వగపొందన్. ౧౪

క. తనయస్త్రములెల్లను శాం,తిని బొందిన గాధిసుతుఁడు ♦ తెగి బ్రహ్మాస్త్రం
బును వై చె నద్ది యడరుటఁ, గని యగ్నిప్రముఖదేవ♦కాంతులు మునులున్.

క. ఉరగులు గంధర్వులు నా, తురపడి దిగులొంది రట్లు ♦ తోఁచిన తద్భి
కరశరమునకుఁ ద్రిలోకము, లురుభీతిం బొంది వడఁకె ♦ నొగి నాపిదపన్. ౧౫

తే. ఘోరమైన బ్రహ్మాస్త్రముఁ ♦ గూడ బ్రహ్మ
విద్య నభ్యాసమును జేసి ♦ విమలతేజ
మునఁ జెలంగు మునీంద్రుండు ♦ తనదు తేజ
మున వెలుఁగు బ్రహ్మాదండంబు♦ననె గ్రహించె. ౧౬

1426

సీ. అట్లన్లుహోత్తుఁ డయ్యస్తంబును నడంచు నప్పుడాతనిరూప • మధికదారు
ణముగా వెలుంగుచు • సమరి రౌద్రంబుగా ముల్లోకములకును • భూరిభయద
మై వానిమూర్ఖుల • నందఁగాఁ జేయుచు నమరె; నన్లుహనీయు • నఖిలరోమ
కూపమ్ములఁ గాఢఁకోపానలజ్వాల లెగసె ధూపముతోడ • నెగయు నగ్ని

తే. మిడుఁగుగులఁ బోలి; యతనికై • మించు బ్రహ్మ

దండము విధూమకాలహుతవహురీతి

నసరయమదండమట్లు భయంకరముగఁ

గ్రాలె సంతట నమ్మునికాంతుఁజూచి. ౧౯

1427

క. మునులెల్ల బ్రహ్మణోత్తమ, యని పిల్చి నుతించి సల్కి • రల్లన నీదా
వినుత బ్రహ్మబలం బిది, తనరె నమోఘముగ నిక విధాతృశరంబుఁ. ౧౯౪

తే. నీదు తేజోబలంబున • నిష్ప్రభావ, ముగ నొనగ్గు మధికతపమును నొనర్చి
యున్నవాఁడయ్య నీచేతనిన్నరాధి, సతితిరస్కృతుఁడయ్యె నోబ్రహ్మతనయ!

క. నీకోపము శాంతిల్లెడుఁ, గాత్ర ప్రసన్నుండవగుము • త్కౌసురమానీ!
లోకులకు దుఃఖశాంతియుఁ, జేకూరఁగఁ జేయవయ్య • చెచ్చెఱ ననినఁ. ౨౧

మ. ఘనతేజంబున స శ్లేషోనియత నింకఁ శాంతిచే వెల్లు స
మ్మునినాధుండును శాంతికోపుఁ డగుడుఁ • భూమిశుఁ డమ్మానిచేఁ
దనకై నట్టి సరాజయంబు మదిలోఁ • దర్శించి నిశ్శావసపం
క్తినివే పుచ్చుచుఁ బల్కెనిట్లు తనదాదీనత్వముఁ దూలుచుఁ. ౨౨ 1431

తే. ఇస్సిరో యాత్రమా బలమేటి కెన్న, బ్రహ్మ తేజస్సమార్జితబలమె బలము
బ్రహ్మదండమొక్కండు నాబాణవంక్తి, నడచెఁ గావున నాబలమల్పతరమె.

తే. ఇట్టిదా తారతమ్యమే • నెఱిఁగి నున్న
సన్నచి తేంద్రియుఁడనయి • సాంద్రతపము
సలిపి బ్రహ్మత్వమొందెద • త్కత్రియత్వ
మింకఁ జాలును దీనమేలేమి లేదు. ౨౪

1433

ఏబదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౭ - వ సర్గము.

ఐఐ విశ్వామిత్రుఁడు రాజన్య యగుట. ఐఐ

చ. అనితలపోసి గాధిస్థుఁడనాత్మజుఁ డాత్మసరాభవంబునె
మ్మనమున సంస్కరించి సలుమాటులు నూర్పులు పుచ్చి చిత్తశాం
తిని గనలేక తప్తమతిదీనము నొహృదయంబుతోడ స
మ్మునివరుతోడ వైరమును • బూని తపంబు నశింప నంతటఁ. ౧

1434

- క. పెనుతపమున సామర్థ్యం,బును సంపాదింపనెంచి ♦ పూబోడియుఁ దో
డన రాఁగ దక్షిణాశకుఁ, జని చేసెను ఘోరతపము ♦ శాస్త్రనియతిమై. ౨ 1435
- క. [ఫలముల దుంపలఁ దిని నిర్మలచిత్తమ్మలరఁగా ద♦మము గల్గి మహా
జ్ఞుల తపముచేసెఁ గౌశిక, కులపారావారపూర్ణ♦కువలయపతియున్.] 1436
- సీ. సత్యసంధులు ధర్మ♦సరణి నెఱింగిన వారలౌ పుత్రులౌ ♦ ధారణీశు
నకు నవ్వలన్ గల్గి ♦ రకుటిలచిత్తుడై యలరు హవిష్యందుఁ ♦ డనఁగ నట్టిఁ
డై న మధుష్యందుఁ♦దన, దృఢనేత్రుండు నాఁగ మువ్వరు; లోక♦నాథుడై న
బ్రహ్మయు వేయుసం♦వత్సరములు నిండఁ దపమె ధనంబుగాఁ ♦ దలఁచి యున్న
- తే. కౌశికునిఁ జూచి మధురవా♦క్యములఁ బల్కె
వినుము రాజర్షి లోకంబు♦లను జయించి
తివి తపమ్మునఁ గౌశికా! ♦ దీన నిన్ను
నింక రాజర్షినిగ గ్రహి♦యింతు మేము. ౫ 1437
- క. అనిసలికి మహాతేజం,బున నొప్పు జగద్గురుండు ♦ వోయె స్వలోకం
బున కతనివెంటఁ జనుదెం,చినసురలు త్రివిష్టపంబుఁ ♦ జేరిరి పినపన్. ౬ 1438
- చ. వనజభవుండు తన్గుఱిచి ♦ పల్కినవాక్యము నాలకించి సి
గ్గునఁ దలవొంది సుంత దన♦కోరికతీరమిఁ జాల దుఃఖమున్
గని యతిదీనుడై తలఁచెఁ ♦ గౌశికుఁ డిట్లని గొప్పగాఁ దపం
బును బొనరించినాడ సుర♦ముఖ్యులు మౌనులు నన్నుఁ గాంచుచున్. 1439
- క. తలఁచిరి రాజర్షినిఁగాఁ, బలికిరి యారీతి నాత♦పంబున కిదియే
ఫలమగు నే నాతపఘా, నలఘుతరం బట్లుగాన ♦ నల్పఫలమిదౌ. ౮ 1440
- చ. అనినుది నిశ్చయించుచుఁ బ్ర♦యత్నము మీఱఁగఁ దొల్లి తాను జే
సిననియమంబుకంటె ఫల♦సిద్ధిని గొప్పగఁ బొందఁజాలు రీ
తిని దపముం బొనర్చె నతి♦తీక్షణముగా రఘువంశభూషణా!;
వినుమిఁక నట్టికాలమునఁ ♦ బృథ్విని బొల్చెఁ ద్రిశంకువెంతయున్. ౯ 1441
- సీ. ఇట్వోకువంశంబు ♦ నెంతయు వర్ధిల్లఁ జేయుచు సత్యంబె ♦ చెప్పుచున్ జి
తేంద్రియుండయి యతఁ ♦ డెంచె సునంబున యజ్ఞ మొనర్చి దే♦హంబుతోన
నమరుల కత్యుత్త♦మమగు స్థానమైద్దియగు, నట్టి స్వర్గంబు ♦ నందవలయు
నని యంతఁ గులగురు ♦ వౌ వసిష్ఠుని భక్తిఁ బిలిపించి తనమదిఁ ♦ దలఁచినట్టి
- తే. కార్యమెఱిఁగింప నిది యశ♦క్యమ్మటంచుఁ
దెలిపె నమ్మహనీయుండు ♦ కలఁగినమది
ధరణిపతియును యజ్ఞంబు ♦ తగదటన్న
మునిపలుకుచేత నుత్సాహ♦ము నశియింప. ౧౨ 1442
- క. మునివొని యాశమాని య,తనితనయులు తనదు వాంఛి♦తమ్మును దీర్చుం

- గను జాలువారలని రవి, తనయుని దిక్కునకుఁ బోయి ♦ తత్పుత్రకులన్. ౧౩
 చ. కనుఁగొనె నందు వారలు నఖండతసంబును నల్పుచుండి కీ
 ర్తిని వెలయించుచుండి రల ♦ దీర్ఘతపన్వల నూర్పురన్ లన
 ధ్వజతరతేజులన్ ధరణికాంతుఁడు తేజము వెల్లఁ గాంచి భ
 క్తిని గ్రమమొప్పు నంజలిని ♦ గీల్కొనఁజేసి నమస్కరించుచున్. ౧౪ 1444
- చ. గురునినిరాకరించి తనఁకోరికఁ దీర్చుకొనంగఁ దత్పుత్రో
 త్కరమును గానవచ్చుటకుఁ ♦ దా మదిఁ బొందిన లజ్జపెంపునన్
 శిరమును నుంత వంచి ఫలఁసిద్ధిని గోరినవాఁడు గావునం
 గరములు మోడ్చి యిట్లనియెఁ ♦ గావరె, మీశరణంబుఁ జొచ్చితిన్. ౧౬
 క. శరణన్నవారిఁ గాచెడు, బిరుదుగదా మీకుఁ గరుణ ♦ పెంపున నన్నున్
 శరణాగతుఁ గాపాడుఁడు, గురునిన్ శరణంబు ముందె ♦ కోరితిఁ జుండి !. ౧౬౫
- తే. అన్యుహాత్తుఁడు నాకోర్కి ♦ నట నిగాక
 రించె మీకెల్ల సత్కీర్తి ♦ మించు నాదు
 వాంఛితంబును వినుఁడు సహాధ్వరంబుఁ
 జేయఁబూనితి ననునతి ♦ నీయఁగఁ దగు. ౧౭౫ 1447
- క. గురుపుత్రులైన మీకెల్లరకును పంపనముచేసి ♦ లాభము దానిన్
 బరచుమును బొందఁగోరితి, శరణాగతరక్షకులు ప్రసన్నతఁ గనుఁడి!. ౧౮
- సీ. బ్రాహ్మణోత్తములఁ దనఁబె ధనంబుగాఁ బరికించు శిరము ధరణి
 తలము సోకఁగ మ్రొక్కిఁతమి వేడుకొనియెన న్వగమునకుఁ
 బోవునట్లుగఁ జేయు ♦ పూజ్యమా క్రతువును జే ర్దిఁ బొందఁ
 జేయరే! గురుతిరస్కృతినందినట్టి నా కరయఁగా నన్తు
- ఆ. లైన మీరు నక్క ♦ నన్యులు కలరె యె, వాగు ర వేలు
 గతియు లేదు నాకుఁ ♦ గావున నిత్యోకు, కులజనిత కాకండె.
- క. ధరణీశులు విద్వాంసులు, పురోహితులె యుద్ధరింత్ర గు మీ
 గురుఁడు దిగవిడిచె నాతని, తరువాతన్ మీరె కాన్. 1450

ఏబదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము

౫౮-వ సర్గము.

అంజన వసిష్ఠపుత్రులు శ్రీశంకుని నిరాకరించుట.

- తే. అవ్వసింఘుని శతపుత్రు ♦ లాత్రిశంకు, పల్కులను విని యె
 యతనితోఁ బల్కిరిట్లని ♦ యవనినాథ!, దుష్టబుద్ధివి నీవని ♦ తోచుట
 క. ఋతవాదియైన యమ్ముని, పతి మజ్జనకుండు నీనవనమును దనస

- మృతీఁ జేయింపంబూనక, ప్రతిపల్కి నిరాకరించెఁ; ♦ బరమ మునీంద్రుఁ. ౧౫
- చ. అతనిఁ బరిత్యజించి యెటులన్యుని నీవిపుడౌశ్రయింపఁ బూ
నితి వల మానిచంద్రుఁడె వినిర్మలసూర్యకులప్రసూతులౌ
క్షీతిపులకెల్ల దేశికుఁడు ♦ చెప్పెడిదేమి పురోహితుండు, నూ
నృతనచనుండు నెట్లు లతఁడే వచియించినమాట దాటనౌ. 3 1453
- ఉ. అంతటిమానియే పలికె ♦ నధ్వరమిద్ది యశక్యమంచు భూ
కాంత ! మఱెట్లు నీకొఱకుఁగా మముబోటులు దానినెంతయుం
బంతముమీఱఁ జేయుటకుఁ ♦ బొల్పడువాగ లశక్యమిద్ది నీ
వెంతయు రాజపుత్రకుల ♦ కెల్లను మేటివిగాఁ జెలంగియున్. ౪ 1454
- నీ. ఇట్టి కార్యముసేయ ♦ నెట్లు పూనితి వింక మరలిపురంబున ♦ కరుగవయ్య
యతఁడె యజింపఁ జేయంగ సమర్థుఁడౌ నెల్లవారిని గాన ♦ నెట్లు లమ్మ
హాత్తున కేమెల్ల ♦ నవమతి సేయంగఁ జాలుదు మంచమఁగ ను గలంగు
నక్షరములు గల్గు ♦ నట్లు పల్కిన విని మఱియు వారలతోడఁమహిపుఁడనియె
- ఆ. గురువు మొదట విడిచె ♦ గురుపుత్రులట్టులె, విడిచి రింకనేను ♦ వేఱుగతిని
బొందఁగోరితిని దఁబోధనులార ! మీ, కగుశుభమ్ములెల్ల ♦ ననుచుఁ బలుక. 2౫
- చ. కులగురువై విరించికిని ♦ గూర్చికుమారకుఁడౌ వసిష్ఠు ని
ర్మలమతి మాని యింకొరుని ♦ రాజు గ్రహింపఁగ బూనె ఘోరమా
తలపిది గల్గఁగాఁ దగునె ♦ తాళఁగవచ్చునె యింక నంచు మి
క్కిలియును గోపమాని పరికించి శపించిరి వారలీవిధిన్. ౨ 1456
- తే. నీవు చండాలుఁడవు గమ్ము ♦ భూవరా ! య
టంచు శపియించి వేగ మహాత్ములైన
మునికుమారులు స్వాశ్రమంబునకుఁ జనిరి
శ్వసచుఁడయ్యె నారాతిరి ♦ చనిన నృపుఁడు. ౯౫ 1457
- సీ. చండాలతను గన్నఁజనపతి పీతాంబరంబున్ నీలవస్త్రముగ మాతె
నతనిదేహమున మున్నలరెడు రాజతేజము చూడ నల్లని ♦ చాయయయ్యె
సకలసౌఖ్యముల లక్ష్యంబగునాతని యంగమ్ము కఠినత ♦ నందియుండె
సొగసైన తళుకుచే ♦ శోభిల్లు నునుఁగురు లప్పుడె కుటుచలై యార్తి నొసఁగె
- తే. లలితపరిమళసుమహారములును మంచి
గంధమును బోయి యట వల్లఁకాటికిఁ దగు
నట్టి పూదండలుగను భస్మాంగరాగ
ముగను మాతెను దచ్చాపమున క్షణమున. ౧౦ 1458
- క. రతనపుహారంబులు నా, క్షీతిపతిదేహంబునందుఁ ♦ జెచ్చెఱ నన్య
కృతిఁ దాల్చి యాయసములై, యతి దారిద్ర్యంబుఁ బూనినట్లుగనఁబడెన్.

చ. సరపతి యివ్విధంబుగఁ గనంబడ నాతనిఁ బాసి మంత్రులున్
 బురజనులందఱుం గలిసిఁపోయిరి దూరముగాఁగ నంత నొ
 క్కరుండె మహీశుఁడుండియును ♦ గాఢమనోవ్యధ నొక్కరీతి రా
 తిరియుఁ బగల్ దగం గనుచుఁ ♦ దెంపునుమాత్రము వీడకంతటన్. ౧౨ 1460

శే. అవ్వసిష్ఠున కరియైన ♦ యట్టి గాఢి
 పట్టి చెంతకుఁ బోయెఁ దపఃప్రభావ
 కలితుఁ డంచుఁ దలంచి భూకాంతుఁ డిట్లు
 తనదు చెంతకు రాఁగ నాతనిని గాంచి. ౧౩

1461

చ. గురువును దత్తనూజులును ♦ గోరికఁ దీర్చక యైహికాదులన్
 ధరణివరుండు భ్రష్టుఁడయి ♦ తత్తటపాటు గనంగఁజేయ నీ
 కరణి శ్వపాతకం గని నికామమనోవ్యధఁ గుంది వచ్చె నం
 చరసి మనంబునం గరుణ ♦ నత్యధికంబుగ నొంది యంతటన్. ౧౩౪ 1462

ఆ. పరమధార్మికుండు ♦ గురుతర తేజుండు, నైన కౌశికుండు ♦ మానివినుతుఁ
 డవనినాధు నప్పు ♦ డతిఘోరయాపునిఁ, గాంచి భద్రమగు నటంచుఁబలికి.

సీ. ఓరాజపుత్ర ! యయోధ్యాధిపా ! నుహాబలుండవు వీర్యంబు ♦ గలుగువాఁడ
 విట్టి నీకిత్తటి ♦ నెట్లు శాపంబున శ్వపచత యలవడె ♦ నిపుడు నాదు
 పరిసరమున కేల ♦ వచ్చితివని మాట పొందెఁగింగిన మానిపుంగవుండు
 పలుకంగ శ్వపచతఁగలుగుభూపాలుండు వాక్యముల్ పలుకనేర్పటియెఁగానఁ

ఆ. గేలుదోయి మోడ్చి ♦ జాలి గల్గ వచించె
 వాంఛితమును దీర్చవలయు ననుచు
 గురుని నతనిపుత్రఁకూటంబుఁ గోరితి
 నది నిరాకృతంబె ♦ యయ్యె మాని !.

1464

చ. మనమునఁ గల్గు వాంఛితము ♦ మాట యటుండఁగ నిమ్ము మీఁద నా
 తనువు శ్వపాకతంగనియె ♦ ధార్మికసత్తమ ! యీవిపర్యయం
 బును గనినాడ; సౌమ్య మదిఁ ♦ బుట్టిన కోర్కె మతేమిగాదు నా
 తనువుచు గూడియే త్రిదశఁధానుముఁ జేరఁగ నెంచితిం జమీ !. ౧౩౫ 1465

ఆ. నిష్ప్రియత్నమునను ♦ నేనిట్టి కోరికఁ, గోరినాడఁగాను ♦ భూరిదక్షి
 ణా నొసంగి యజ్ఞములను నూఁటింటిని, జేసినాడ నిష్టసిద్ధిఁ గనఁగ. ౧౩౬

క. క్రతుశతమతిభక్తిని జేసితిఁ గాదే దానిఫలము ♦ షీతిని శరీర
 చ్యుతిఁగానక యాస్వర్గ, స్థితి చేకూరుటయె గాదె ♦ స్థిరసుగుణమణి !. ౧౩౭

క. అదిమాత్రము నాకుం గలుగదు మానీ! యన్యతమాడఁ ♦ గ్రతుఫలము నశిం
 పదొకో? యందురొ? యేమో, యది నేనెన్నండుఁ జెప్పినది లేదు సుమీ !.

* వ్యాఖ్యానాభిప్రాయమున కీ పద్యము.

1469

1470

1472

ఏబదియేనిమిదన సర్గము సంపూర్ణము.

1474

1475

సీ. పుణ్యకర్తృష్టులఁ ♦ బొలుపారఁజేసిన యట్టి మహాన్యుల ♦ నందఱుం బ్రి
యంబునఁ బిలిపింతు ♦ నవనీశ ! నిగ్గతతాపుండవగుచు నధ్వరము నీవు
చేయంగనచ్చు; దేశికునిశాసంబునఁ ద్వష్టేహమునఁగల్గు ♦ శ్వసచభావ
మిద్దానిఁ దొలఁగింప ♦ నెవ్వరు నేరరయ్యజుడైన నేరఁడఁజ్ఞెన నేమి

తే. యిట్టిరూపంబుతోన నీవేగువాడ
వనురనగరంబునకుఁ గుశిఁకాన్వవాయు
సన్ను శరణంబు చొచ్చితి ♦ పన్న నేను
శరణుఁ జొరఁదగువాడను ♦ త్వాపతీంద్ర !. ౪౫

1476

క. కావున నీకరగతహా, దేవపురంబంబుఁ దలఁతుఁ ♦ దెల్లముగా నో
భూవర ! యంచుడుతేజుం, పౌ విశ్వామిత్రమౌని ♦ యలరిపలుకుచున్. ౪౬

క. పరమప్రాజ్ఞులు ధార్మిక, వరులౌ తనయులను బిల్చి ♦ వైశమ యాయ
ధ్వరమునకుం దగు సత్పరి, కరములనొడఁగూర్చు బంచి ♦ క్రష్ణుఁ బూన్కిన్.

క. తనశిష్యులఁ బిల్చి జనంబున మీరొనత్సలార ! ♦ పోయి మదాజ్ఞం
గొని ఋత్విక్ష్పండిత శిష్యునికరయుక్తముగఁ బిల్చుఁ ♦ ఉమలమునితతిన్. ౪౭

తే. పిలిచి తోడ్కొనిరండు వాఁరల, సుహృదుల
తోడ నావాక్యబలమును ♦ గూడి మీరు
పోయి పిలువ ననావృతిఁ ♦ బూని యెవ్వ
రేమిపల్కిననుం జెప్పఁ ♦ డిచట నాకు. ౪౮

1480

తే. ఒక్కమాటయు ముఖవరాఁదొగి వచింపుఁ
డనిన నమ్మునివచనంబు ♦ వినినయపుడె
యఖిల దిక్కులకుంబోయి ♦ యతని యాజ్ఞ
బ్రహ్మవాదులనుంబిల్చి ♦ నచ్చిరంత. ౪౯

1481

సీ. నకలదేశస్థిత ♦ త్కాసురశూనులు బ్రహ్మవాదులు తమవటుముఖులను
గలిసి వచ్చిరి, మానికాంతుని శిష్యులు జ్వలితతేజంబున ♦ భాసిలు గురు
వద్యచెంతకు వచ్చి ♦ బ్రహ్మవాదులు పల్కినట్టి మాటలఁ జెప్పి ♦ రప్పు డిట్లు
గాధితనూజ ! వేగమ వచ్చుచున్నాడు బ్రహ్మవాదులు పరివారయుతము

తే. గాఁగ మీమాటలాలించి; ♦ కడుముదమున
నందఱదిగొ; మహోదయుండును మునిపతి
యును వసిష్ఠాత్మజులు నూర్చురును మునీంద్ర !
తప్పఁ దక్కినమాని బృంధమ్ము వచ్చె. ౫౦

1482

క. విసవయ్య ! రాకనిలిచిన, మునులెల్లను గోపవేగమునఁ దొట్టలఁ బ
ల్కినమాటల వచియింతుము, మునివర ! యాజకత విప్రముఖ్యునకె తగున్.

తే. క్షత్రియుఁడు యాజకుండఁట ♦ సవమొనర్చు
వాఁడు చండాలుఁడంట సెబాసుర యిది
మఱియు నందు విశేషమే ♦ మహిమవెలయు
నమరవరులు మునీంద్రులూ ♦ యాగమందు. ౧౩

1484

క. ఏరీతి నానదస్సనఁ, దారందఱుఁ గూడి హవిసుఁ ♦ దచ్చిష్టమునుం
గోరి భుజింపందలఁచిరొ ?, భూరమణుఁడు కౌశికుండు ♦ భూమినురలన్. ౧౩౪

క. ప్రేమంబునఁ బాలించిన, నేమాయెను శ్వపచునన్న ♦ మెట్లు గుడిచి యు
ద్దామగతి స్వర్గసీమకుఁ, దామేగుదు రాత్మమహిమఁ ♦ దనరెడు వారల్. ౧౩౫

క. కనులెఱ్ఱఁజేసి యాముని, తనయులును మహోదయుండు ♦ తగనిష్ఠురవా
కృషికరముల నాడిరి, యో, మునిశౌద్ధూలా! యటన్న ♦ మునుల నుడువులన్.

చ. విని కనులెఱ్ఱఁజేసి పృథివీపతి కోపము పైకొనంగ ని
ట్లనియెను బండ్లుగీటుచు మహాత్ముల తేజముచేత భంగమున్
గనదను న్యాయముండదొకొ ? ♦ గాదనకట్టివిధిన్ గ్రహించి నీ
తని గ్రతుసిద్ధిఁబొందునటు ♦ తప్పకచేసెద నట్లుకావునన్. ౧౩౬

1488

తే. నేను దుష్టుఁడనగుదునే ♦ మానితోగ్ర
తపము నొనరించువాఁడ మందమతిఁగాను
ఇట్టివన్నియు నెఱుంగక ♦ యే దురాత్మ
కులు ననున్ నిందసేయుదు ♦ రల కుమతులు. ౧౩౭

1489

సీ. భస్మరూపము నొందవలసినవారౌదు రిందు సందేహమేమేని లేదు
వారెల్లరుం గాలపాశంబుచే నీడ్వబడి యమునగరికిఁప్పుడు చనంగఁ
దగువారు; సప్తశతజనముల దాక నెందుఁజూచినయేని ♦ నింపుమీఱ
శవభక్షకులగుచు ♦ సంచరింతురు మఱియును ముష్టికులను జాతిని జనించి

తే. కఠినులై వాక్యచేష్టాంగకములు వికృతి,
గాఁ గనంబడ నియతంబుగాఁగఁ గుక్క
మాంసముం దిని సతతమ్ము ♦ మహిని నిందె
తిరుగుచుండ్రు; మహోదయధరణిసురుఁడు. ౧౩౮

1490

క. దూషింపఁ దగని నన్నే, దూషించినవాఁడు గాన ♦ దుర్మతి యతఁడే
దూషితుఁడై లోకంబుల, నై పాదజనిం గనున్ మనంబు చెడంగన్. ౧౩౯

క. బలవంతంబుగఁ బ్రాణం, బులఁ దూలించుచును గరుణపోవిడిచి నదా
కులమతియై నాక్రుధ భీ, తిలి చిరకాలంబు దుర్గతిని బొందుఁ జూడీ. ౧౪౦

ఆ. అనుచుఁ బలికి యప్పు ♦ డమితతేజంబున
సత్తపోమహిమను ♦ సంయమిండ్రుఁ

డగుచు నలరుచున్న ధ యట్టి విశ్వామిత్రుఁ

డఱులమును నడఱు ధ నటు శపించి. ౨౨౪

1493

ఏబదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౦ - వ సర్గము.

అంతః ప్రాంతపుకొలుకు విశ్వామిత్రుఁడు స్వర్గమును నిర్మించుట

క. విరమించె నిట్టి తేజ, స్ఫురణమునం దగిన గాధిఁసుతుఁడు మునిసుతఁ
త్కరము మహాదయు స్వతహా, నిరతిఁ శపియించి వారిఁనిహతులఁజేసెన్.

మ. హతులంజేసి వచించె నమ్మునుతఁ ధ సంతం ద్రుశంకుక్షమా

పతి యిత్వాకుకులోద్భవుం డితఁడగున్ ధ భావింప ధర్మాత్ముఁడై

యితఁ డర్థి ప్రజల్పకంబగుఁ జుండీ ధ యాతండు శాపైకనం

గతచండాతనొందు నీతనువుతఁ ధ గాంక్షించె స్వస్థోకమున్. ౨

1495

క. ఆకోరికఁ దీరుచుకొన, నాకడకే తెంచి శరణఁమందెను నన్నుం

జేకొంటి నితఁడు రత్నస్యఁడు, గాకేనుని యితని స్వర్గఁకాంతౌతుగునిన్. ౩౪

క. ఈతనువుతఁ నె సురపురి, కీతఁడు చనునట్లు యజ్ఞఁమేనును మీరల్

ఖ్యాతిగఁ జరపంగగుఁ జుండీ, యాతగుణమునందె యనిన ధ నెల్లమహర్షుల్. 3౪

క. మునిపల్కిన యామాటలు, విని ధర్మమనీషులగుచు ధ వెలయుట వారి

ట్లని పల్కిరి తమలోఁ దా,రె నయంబుగ నొకటఁగూడిఁహితముతలఁచుచున్.

క. ఈతఁడు కుశికాస్వయంసం, జాతుం డతికోపుఁడగుటఁ ధ జక్కఁగఁ గృత్యం

బేతీరున వచియించునొ, యాతీరుననే యొనర్ప ధ స్వర్గము నుండీ. ౫౪ 1499

క. ఇందులకణుమాత్రమును, సంజేహములే దితండు ధ జ్వలనాభుఁడుగా

సం దగ నొసర్పకుండిన, నందఱ శపియించుఁ గోపఁమందున యేనిన్. ౬

చ. క్రతువొనరింపఁగా వలయుఁ ధ గార్యముఁ గొప్పది వింటిరే మహీ

పతి స్వశరీరయుక్తుఁడయి ధ స్వర్గముఁ జేరఁగ గాధిసూను వి

చ్యుత మహిమంజనంగఁ దగు ధ నోపిక నట్లొనరింప నిల్వఁడీ

క్రతువునకున్ సహాయమొసఁగఁ దగు పద్ధతి నూనుండీ త్వరన్. ౭౪ 1501

సీ. ఇతరేతరంబువా ధ రిట్లు సంభాషించి యాయాయకార్యంబు ధ లందు శ్రద్ధ

నూని కావించంగ ధ నూలొక్కిని; రమ్మఖ మందురుతేజుఁడై ధ యలరు గాధి

పట్టి యాజకుఁడయ్యి; ధ నట్లులే మంత్రజ్ఞులగు ఋత్విజులు క్రమఁముగసమస్త

కార్యంబులను మంత్రఁకలితంబులుగఁ గల్పసూత్రోక్తమైనట్టి ధ చొప్పు తప్ప

తే. కుండ విధియుక్తముగ దాని ధ నొనరఁజేసి

రంతఁ గౌశికుఁడయ్యజ్ఞఁమందొసంగు

భాగములఁ గొన దేవతావరులఁ బిలిచె

మంత్రముల స్వీయమా తపోమహిమవెలయ. ౧౦౫

1502

సీ. ద్విత్రివారంబులు ధివిజల మంత్రాళిఁ బిలిచిన డమభాగములఁ గొనంగ
నమరులెవ్వరును రాఁరై రి; నుహముని యతికోపపరవశుఁడై స్రువంబుఁ
బై కెత్తి రోషంపుఁ ధి బలుకుల భూపతిఁ గని పల్కె నీదుయాగంబటాంక
నిమ్మింక మదుపార్జితమ్ముగు సత్తపోబలమును గను మితరులకుఁ బడయఁ

ఆ. గా నశక్యమైన ధి కన్రనిర్జరపురి, నిదిగొ తనువుతోడ ధి నే కనంగఁ
జేయువాడఁబొమ్ము ధి స్థిర దేవపురికిపు, తనువు దీనిఁ గూడి ధి మచజనాథ !.

చ. విను మొకమాట భూమికర ! ధి వీర మదార్జితసత్తపఃఫలం

బున నినునుంతయే మిగిలి ధి పొల్పెడు గావునఁ దత్ప్రభావముం

గొని స్వశరీరయుక్తి సురకూటము పొల్పెడు లోకముం గనం

జనునుని మౌనిపల్కుటయు ధి త్కౌతలనాఘుఁడు తత్తనూయుతిన్. ౧౧౫ 1504

క. మునులంకలుఁ ననుఁ గనుఁగొనఁ, జనియెను సురపురికి నటఁ ద్రిశంకువుస్వర్గం
బున కదుదెంచుటఁ గని యి, ట్లని రమరులు శతమఖుండు ధి నబ్బాపతితోన్.

తే. ఓత్రిశంకుమహిపాల ! ధి యండఁ దగవు

స్వర్గమున నీవు మరలిపోవఁదగుఁ జమ్ము

మూఘుడా ! సద్గురువు శాపమున హతుండ

వైతి తలక్రిందుగాఁ బడు ధి మవని నీవు. ౧౨౫

1505

క. అనిపల్కిన నతఁడు తపో, ధనుడగు కౌశికుని గుఱిచి ధి తమిఁ గావు మిఁకన్
మునివరయని మొఱిలిడుచున్, జనపతియిలఁబడియెమరలఁసరభ సమునఁదాన్.

తే. కుశికసూనఁడు వాని యాక్రోశవాక్య

ములను విని రోషముంబొంది ధి నిలునిలుమని

పలుకుచున్ మౌనివరమధ్యపథము నుండి

యసరచతురాననుండన ధి నరుగుదెంచి. ౨౦

1508

సీ. తేజముప్పొంగ ధాత్రిపతికొక స్వర్గమును బూన్కి నిర్మింపఁగను దలంచి

యామ్యమార్గంబున ధి యందు సప్తర్షుల నవ్వన నిర్మించి ధి నైజకోప

పరవశత్వమున నాప్రాప్తాణమధ్యమునందుండి తనదగుయశము వెలుఁగు

యామ్యదిక్కునఁ దారకావళిఁ బంక్తులఁ గా సృజయించి యక్కొశికుండు

తే. కోపకలుషీకృతుండయి ధి యాపగిని నె

బహుశనక్షత్రగణములఁ బ్రబలఁ జేసి

యసరశతమఖుఁ బుట్టింతు ధి నిపుడొనర్చు

క్రాంతలోకంబునకుఁ ద్రిశంకునె సురపతి. ౨౧౫

1509

చ. అనితలపోసి యానృపతి ధి కర్ణముగాఁ బరివారదేవపం

క్తిని సృజయింపఁబూనె నతితీవ్రగుడావిలమానసంబునన్

- గని యల మానియత్నమును ♦ గ్రన్నన మాని సురాసుదుల్ కటా
మనకిదె మాటుగాఁ ద్రిశశఁమండలిఁ జేయఁగఁ జూచుటొప్పునే. ౨౩౪ 1510
- క. అనితలఁచి సంభ్రమంబునఁ, జనుదెంచి సుహృత్తుఁ గుశికఁనత్కులబాతుం
గని యనునయోక్తులను ని, ట్లనిరి మహాత్మా ! వినంగ ♦ నగు మాపలుకుల్.
- క. గురుశాపవినిహతుం డీ, ధరణీశుండో మహాత్మా ♦ తాపసివర్యా !
సురపురి కేగఁగ నెట్టులు, పరికించిననుం నగండు ♦ పాతకుండగుటన్. ౨౩౫ 1512
- చ. అన, సురవాక్యముల్ విని మహాముని, దేవవరేణ్యులార ! మీ
కనయము మంగళంబగుత ♦ మారయుండీ యింక నూమకోక్తి నీ
తనిని శరీరయుక్తముగఁ ♦ నప్పక స్వర్గముఁ జేర్చువాఁడనం
చని శపథంబుసేసి యిపుడప్పలుకుల్ వృథ సేయు టొప్పునే. ౨౩౬ 1513
- చ. పలికినపల్కు వ్యర్థమగు ♦ పద్ధతి నేనొనరింపఁజాల నే
స్థలమున నిన్దుహీసతియెఁసంగునొ యిప్పుడు, తన్ను జేశమీ
యలరుత శాశ్వతంబగు సుఁరాధిపవాసముగాఁగ; నిజ్జగం
బులు నివసించుదాఁకఁ బొలుపుం గనుఁగాక మదీయతారకల్. ౨౩౭ 1514
- తే. స్థిరములై నే సృజించినఁపరమతార
కలు చెలంగెడు నట్లొప్పుఁగఁ దగు మీర
లిట్లు మీరొప్పుదురయేని ♦ యిప్పుడు సేయఁ
బూనుపని మానుదునటంచు ♦ మానిపలికె. ౨౩౮ 1515
- సీ. అమ్మాట లాలించి ♦ యమదుల్లె పచించి రతనితో నట్లులే ♦ యగు మునీంద్ర !
నీకు భద్రంబగుఁ ♦ గాక; నీవు సృజించినట్టి మూతారకఁబన్నియును ది
వమున జ్యోతిశ్చక్రఁపథమునకున్ వెలుగులను శాశ్వతముగ ♦ నిలఁచియుండుఁ
గాత, మీతారకాఁగణముల మధ్యభాగమున నన్దుహీఁకాంతుండు గుగు
- తే. వ్రనకు నపకారమొనరిచి ♦ పొందినట్టి
యఘమునం దలక్రిందుగా ♦ నమరియును న్వ
తేజమున దేవతలతోడ ♦ దీటుగాంచి
వెలయుచుండును మఱియొక్కఁపలుకువినుము. ౩౦౪ 1516
- చ. ఇతఁడు కృతార్థుండై దివికి ♦ నేగిసవానిసలెన్ యశంబుఁ గాం
చి తనరుచుండు; నీవిట సృజించిన జ్యోతులివెల్లి నిన్దుహీ
పతి నగుచెంతఁ బాయకయె ♦ భాసిలుచుండుచుగాక; యన్నదే
నతఁ సువాక్యముల్ విని ప్రభావముపెంపును గన్న మానియున్. ౩౦౫ 1517
- తే. ధర్మమతియాట వారెల్లఁ ♦ దన్నుఁ బొగడి
పల్కినంత “తథాస్త” ని ♦ పలికె, జన్న

మును ముగించి మహాత్ములౌ ♦ మునులు సురలు
వచ్చినట్టులె పోయిరి ♦ స్వగృహములకు. ౩౪౫

1518

అటువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౧ - వ సర్గము.

—ఁ— శునశ్శేఫు నంబరీషుఁడు పశువుగాఁ గొనుట. —ఁ—

౧. తనపంపున నరుదెంచిన, మునులందఱు స్వగృహములకుఁ ♦ బోవుట గని య
మ్మునిపతి మహితాత్ముండ, వ్వనమునఁ గల మునులతోడఁ ♦ బలికె నిటుతగ్గ.

౨. ఒనరుపఁ బూనినట్టి తపఃమొందెను విఘ్నము నేను దక్షిణం
బున కరుదెంచుటం గనుకఁ ♦ బోదగు నింకొక చోటికందుఁ బో
యినఁ దపమంతరాయముల ♦ హీనముగాక చెలంగుఁ బోదమే
వినుఁడికఁ బశ్చిమంబునఁ బ్రవృద్ధతపోవనరాజి యొప్పెడిక. ౨౫ 1520

తే. అందుఁ బుష్కరతీర్థతీరాళి, సుఖము
గాఁ దపమ్మును జేయుద ♦ మోదయామ
నీషులార ! తపంబును ♦ నిశ్చలముగఁ
జేయఁదగిన వనంబద్ది ♦ యే యటంచు. ౩ 1521

౩. పలికి యెసంగెడు కోరిక, గలకౌశికుఁ డపుడె పోయి ♦ కావించె మహా
జ్ఞ్వల తేజమలరఁ దపమును, ఫలమూలాశనుఁడు నొచు ♦ భవ్యస్థలులక. ౩౫
౪. కర మాతప మనివార్యము, పరభయదముగాఁ జెలంగెఁ ♦ బట్టుదలను భూ
వరముని తపమొనరుచు న, త్తరుణముననయోధ్యయందుఁదాఁబ్రభువగుచుక.
౫. అంబరీషుండు విఖ్యాతిచేఁ దగువాఁడు సవమొనరుపఁ బూని ♦ జరపుచుండ
యజ్ఞపశువు నింద్రుఁ ♦ డపహరించెఁ బురోహితుం డంబరీషుని ♦ తోడఁ బలికె
నీప్రమాదంబున ♦ నీయజ్ఞమునఁ బశు విట్లపహృతమయ్యె ♦ నెవరిచేత
నో; యది కానరాకున్నది; చక్కఁగఁ బశువును గావని ♦ ప్రభువును బశు

తే. నాశనాదిక దోషగణంబు లార్తి
నొందఁజేయును మఱి చంపు ♦ నుర్విసాధ !
వినుము దీని ప్రాయశ్చిత్తవిధియు దుష్క
రమని భావింపుమీ యధ్వరమున మనము. ౪౫ 1524

౬. జరపంగఁ దగిన విధులను, జరపకమున్నే హయంబు ♦ సరగునఁ దెమ్మా !
తురగము దొరకనిచో నొక, పురుషుని నేఁ దేరఁబంపు ♦ భూపవతంసా !. ౫

౭. అనినఁ బురోహితువచనము, విని యాభూపతివరుండు ♦ విమలమనీషం
గనుటక ధేనుసమూహం, బునునై న నొసంగి నృపశువును దేఁ జనియెక. ౬౫

క. జనపదముల దేశమ్ముల, వనముల సగరములఁ బుణ్యభవ్యాశ్రమపం
క్తిని నెల్లవెదకి యెందును, దనవాంఛను బొందకతఁడు ♦ తత్తఱపడుచున్.

తే. ఒక్కచో భృగుతుంగ నామోనుశైల
మున ఋచీకునిఁ గనియె సమ్మనియుఁ బుత్ర
యు క్తుడై భార్యతోఁగూడి ♦ యుండ నృపతి
యతుల తేజంబు వొంగఁగ ♦ సచటి కరిగి. ౧౧

1528

క. ధరణీసురమానికి ని, ర్భరతపమునఁ దేజరిలెడు♦వానికి స్వీయ
స్ఫురదురుకాంతులు వెలయఁగ, స్థిరసాగిలి మ్రొక్కి సుముఖుఁ ♦ జేసి యిటులనున్.

తే. కుశలమే సర్వభా మీకు ♦ త్నోణి దివిజ !
మునివరా ! మామకీయమా ♦ మనవివినుము
లక్షగోవుల నీకు వెలకునొసంగు
వాడ వానిని గొని యాత్మభవునినిన్లు. ౧౩

1530

క. క్రతుపశువు గాఁగ నీచగు, సుతునమ్ముదు వేని నాదు♦సుకృతము పండున్
గృతకృత్యుడ నయ్యెద నీవు తగన్ భృగుకులమునందుఁ ♦ బుట్టితివి మునీ !.

ఉ. నే నొసరించు ప్రార్థనము ♦ నెన్నిని సార్థకమై చెలంగ నీ
సూనుని నిమ్ము దేశములు ♦ జుట్టితిఁగాని మనోరథంబు నెం
దేని ఫలింపదయ్యె విను ♦ మీ తనుజాతులలోన నొక్కనిన్
మానిగఁజేత ! మూల్యముచు ♦ మామకముం గొని యాయవే దయన్. ౧౪

చ. అనిన ఋచీకుఁ డిట్లనియె ♦ నాత్మజులందగు పెద్దవాని న
మ్ముచు, జుమి ! మూల్యమెంతయిన ♦ మానవనాయక ! యంచుఁబల్కె నా
తనినతి సత్తపోనియతి♦తం దగు నింతియు భర్తృవాక్యమున్
విని సరపుంగవుం గని పవిత్ర భృగుదవ్దహుఁ డాత్మజావళిన్. ౧౫

1533

తే. పెద్దవాని నొసంగను ♦ వెలకుననియె
నాకుఁ జిన్నిసుతుండొ శునకునియందుఁ
బ్రేమచుధికంబుగాన నాప్రియతనూజుఁ
జిన్నికొమరుని నీజాల ♦ క్షేతిప ! నీకు. ౧౬

1534

చ. తనయులలోన జ్యేష్ఠుడగుఁ ♦ దండ్రికి మోదము నిచ్చువాఁడు, వే
డ్కనొసఁగుచుండుఁ దల్లులకుఁ♦గాను గనిమ్మఁడు ప్రాయికంబుగా
గనఁదగుఁ గాదె యివ్విధము ♦ త్తౌపతిచంద్ర ! ధరిత్రిఁగాన నా
తనయులలోఁ గనిమ్మని ముదంబును గూర్చెడువానిఁ గాచెదన్. ౧౭

1535

సీ. అనుచుఁ దండ్రియుఁ దల్లియును సరాధిపుతోడ నాడినమాటల ♦ నాలకించి
యప్పుడు మధ్యముం♦డొ శునశ్శేఫుండు పలికె తనంత నోపార్థివేంద్ర !

పెద్దవానిని దండ్రి ♦ వెలకీయననిపల్కె ♦ దల్లియుఁ గడపటితనయు నీయ
 ననియె మధ్యముఁడనౌ ♦ తనయుననే నీకు నమ్మిరంచుఁ దలంతునాత్మఁగాన
 తే. నన్నుఁ గొనిపోమ్ము నీవింక ♦ నన్న రాజు
 సన్ముతమ్మున ధేను లక్షునొగి నిచ్చి
 యతని రథమున నెక్కించి ♦ యతిజవమున
 యశముఁ దేజంబు బొంగఁగ ♦ నరిగెఁ బురికి. ౨౩ 1536

అఱువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౨-వ సర్గము.

చ. విను మటమీఁదివార్త రఘువీర ! మహాయశుఁడైన యంబరీ
 షన్మవరుఁ డక్కుమారకుని ♦ సంగతిఁబాయకపోయి పుష్కరం
 బనఁబడు తీర్థమందు రవి ♦ యాకసమధ్యమమందునుండఁ దా
 ననువుగ నిచ్చె నప్పుడు మహామతి మానికుమారుఁ డంతటన్. ౧౫ 1537

క. నరవిభుఁడు విశ్రమించుటఁ, బరికించి తదంతికమున ♦ వసియించిన భూ
 వరమాని గాధిసుతుముని, వరసంయుతిఁ దపముసేయువానిం గనియెన్. ౨

తే. అతఁడు తనమాతులుండౌట ♦ నార్తిఁగన్న
 తన్నుఁ గరుణించుననియెంచి ♦ తత్తటపడు
 స్వాంతమునఁ దప్పిచేతఁ ద్రోవబడలికను
 మోము వెలవెలఁ బొటంగ ♦ మామఁ గనియె. ౩ 1539

క. దీనుండై ప్రాణంబుల, పై నాశ యెసంగఁ దొడలపై వ్రాలుచు మా
 మా! ననుఁ గాపాడఁగ నే, మానవులును లేరు సుమ్ము ♦ మాటలిఁ కేలా. 3౫

క. జననీజనకులు జ్ఞాతులు, మనసున దయగల్గు బంధుమండలమును లే
 రనుమాట నిక్కమయ్యెం, గనుకన్ సౌమ్యుఁడవు నీవు ♦ కావుము నన్నున్.

చ. అరయుము ధర్మసూక్ష్మముల ♦ నాదృతి న న్గరుణించు పద్ధతిన్
 ధరణిపు నధ్వరంబుకొఱతం గనకుండెడి మార్గమున్; మునీ
 శ్వర ! ననుఁ జూడు మెల్లరకుఁ ♦ బ్రాణము లిచ్చెడువాఁడవీవె నీ
 కరుణకుఁ బాత్రభూతుఁడను ♦ గావునఁ బ్రోవఁగదయ్య మాతులా. ౫ 1542

క. జగతీపతి ! కృతకృత్యుం, డగు మాడ్కిని నేనుఁజాల ♦ నాయుష్యముఁ బొం
 దఁగ; సంతరాయహీనం, బగు తపమున స్వర్గమండ ♦ నరయుము మదిలోన్.

ఆ. అరసి యెట్టులైనఁ ♦ గరుణఁ గాపాడుమీ, దిక్కులేని నాకు ♦ దిక్కుగమ్ము
 భవ్యమైనమదిని ♦ బరికించి పాపవి, పత్తినుండి గావుమిత్తటి నను. ౬౫ 1544

క. జనకుఁడు సుతుఁగాచెడు వడువున న న్నావంగవలయుఁ ♦ బూజ్యమనీషా!

యనినన్ విశ్వామిత్రుఁడు, తనగొప్పతనంబువలని ♦ ధైర్యమువలనన్. 24

చ. తనరెడు గావునన్ బహువిధంబుల నాతని నూటడించుచుం
దనయులఁ జూచి మేలరయు ♦ తండ్రులదేసనికై కుమారులం
గనుదురొ?; యీప్రయోజనము ♦ కాదనకాదృతిఁ బైతృవాక్యముం
గొనకొని చేయుటే గద య♦కుంతితభక్తిని దానిఁ జేసినన్. ౨౫

1546

తే. మీకు నాకును దగఁ బరలోకహితముఁ
గలుగఁజేసెడు ధర్మమ్ము ♦ వెలయు; సట్టి
పద్ధతిని మీరు పూనంగ ♦ వలసినట్టి
కాలమరుదెంచె వినుఁడు త♦త్కారణంబు. ౯

1547

క. మునితనయుఁడు బాలుండిదె, నను నార్తిని శరణు సొచ్చె; ♦ నాప్రీతికి మీ
రనుమానింపక ప్రాణయుతిని వీడలరారు నవ్విధిని బూనఁదగున్. ౧౦

1548

క. మీరందఱుఁ బుణ్యాత్మకు, లారయ ధర్మైకనియతి ♦ నందినవారల్
భూరనుణు యజ్ఞసశువుగ, నేరై నం బోయి యగ్ని♦తృప్తి నెఱపుఁడీ! ౧౧

ఆ. ఇట్లు మీరుచేయ ♦ నీశునశ్చేఘండు, బ్రతుకఁజాలు నాదు ♦ ప్రాపుగల్గి
యంతరాయమొంద♦కధర్మమును సాగు, దివిజవితతిగాంచు♦వృత్తి మఱియు.

క. జనకుని మాటను మీఱక, తనయులు మీరెల్ల జరపి ♦ ధన్యులగుటయున్
గన నగునన మునివచనము, వినిన మధుష్యందముఖులు ♦ విముఖితఁగనుచున్.

క. పరిహాసముగాఁ బల్కిరి, గరువమునన్; వినుము తండ్రి! ♦ కడుఁ బ్రియసుతులన్
బరిపాలింపక పరసుతుఁ, గరుణన్ రక్షింపఁబూను ♦ కారణమేమో. ౧౩ 1552

క. ఎక్కడి ధర్మంబో యిది, కుక్కలమాంసంబుఁ దినఁగఁ ♦ గోరుట గాదే?
నిక్కముగ రుచికరాన్నం, బొక్కట లభియింపమాని ♦ యో ప్రియజనకా!.

క. కనుఁగొనఁగ నిది యకార్యం, బనితలఁచెద మనుచుఁ గొడుకు♦లాడినపల్కుల్
విని తీవ్రకోపమునఁ దన, కను లెఱ్ఱంబాటపల్కెఁ ♦ గఠనాత్మకుఁడై. ౧౪ 1554

మ. జనకుండాడినమాటకున్ బదులిఁకే♦చందంబునం గాని చె
ప్పినఁ బాసంబనునీతిఁ బోవిడిచి ని♦ర్భీతిన్ మదుక్తిన్ జవం
బుననే దాఁటి, మహాకఠోరమగుచున్ ♦ బుద్ధి నివోచారింప నిం
కను రోమాంచవికారముం గలుగఁ జ♦క్కంబల్కినారందుచేన్. ౧౬ 1555

క. మీరందఱును వసిష్ఠుకు, మారులచందమునఁ గుక్క♦మాంసముఁ దిని ని
స్సారత ముష్టికజాతిం, జేరి సహస్రాబ్దములను ♦ క్షీతిఁ బరఁగు డిఁకన్. ౧౭

క. అని శపియించి శునశ్చే, పుని దుఃఖనిమగ్నుఁ గని వి♦భూత్యాదిపదా
ర్థనిచయముమంత్రయుతముగ, నొనరిచిభయముందొలంగ♦నొనఁగియిటులనున్.

సీ. మునిపుత్ర! పావన♦ములగు దర్భలత్రాళ్ల బంధింపఁబడి రక్త♦వర్ణగంధ
సుమమాలికలఁ దాల్చి ♦ శుభ్రయాపస్తంభమున విష్ణుడై వతం♦బునను గట్టఁ

- బడినపిన్దుట నిదె ♦ వక్ష్యమాణమ్మలౌ వాక్యములను హుతవహున కభిము
ఖుండవై పలుకుమీ ! ♦ రెండుగాధలు దివ్యములివె నీకుపదేశమును దగంగఁ
- ఆ. జేసినాఁడ నిందు ♦ జిష్ణుని కొకటి, యు
పేంద్రునకు నొకటియు ♦ నెనఁగు వీని
నంబరీషు యజ్ఞమందుఁ బాడుము దానఁ
బ్రాణసిద్ధిగలుగుఁ ♦ బ్రనుదమలకు. ౨౦ 1558
- క. అనిపల్కె నంత నమ్ముని, తనయుండు సమాహితుఁడయి ♦ తద్గాధల రెం
టిని సంగ్రహించి ప్రనుదం, బున వే నృపునన్నిధికినిఁ ♦ బోయి యతనితోన్.
- తే. ఓమహాసత్వ ! రాజేంద్ర ! ♦ యొప్పుమీఱి
సత్వరమ్ముగఁ జనుదము ♦ సదసునకును
దీక్ష నూనుము యజ్ఞసిద్ధిని గనంగ
వలదె యనవిని మోదంబు ♦ వెలయ నపుడె. ౨౧ 1560
- సీ. జాగరూకుండయి ♦ సవమండపముఁజేరి యందు సవస్యులయనుమతిఁ గని
పశుపీతఁడని గుర్తు ♦ పడుటకుఁ బావన దర్భరజ్జ్వలనాతనిని గట్టి
రక్తాంబరంబుల ♦ రాజిల్లఁగాఁ జేసి యూపంబునం గట్టె ♦ నీపగిదిని
బద్ధుడై శ్రేష్ఠతం ♦ బరఁగు గాధలభక్తి బశుభోక్తయా దేవపతిని యూప
- తే. దేవతయగు నుపేంద్రుని ♦ బావనవిధి
తప్పకుండు నుతించె నంత ముదమంది
శతమఖుఁడు తనస్వామియా ♦ చక్రధరుని
నతఁ డటు రహస్యముగను సంస్తుతి నలుపుట. ౨౨ 1561
- క. మనమున నెంతయుఁ దృప్తి, గని దీర్ఘాయుస్సునిచ్చెఁ ♦ గరుణను మునిరా
ట్టనయున కమరేశునికృపఁ గనియెన్ నృపుఁడధికముగనుఁగ్రతుఫలమచటన్.
- క. మరలన్ ధర్మాత్ముండనఁ, బరఁగెడు గాధేయుఁడుం దపంబును దమిఁ బు
ష్కరముల వేయిశరత్తులు, నిరతిం గావించె శాస్త్రనిష్ఠ మెఱయఁగన్. ౨౩
- అఱువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౩ - వ సర్గము.

❧ విశ్వామిత్రుఁడు మహర్షి యగుట. ❧

- క. ముని యిట్లు వేయివర్షము, లనూనమా తపమొనర్చి ♦ యవబృథమును స
ల్పినఁ గాంచి యెల్లదివిజులు, చనుదెంచిరి తత్ఫలమ్మొసంగెడుకాంక్షన్. ౧
- చ. సుమహితతేజుఁడౌ కమలజుండు మనోహరవాక్కులొప్పుఁ బ
ల్కు మునిని గాంచి మంగళమగున్ గుశికాన్వయ ! బాహుజర్ణివై

క్షమఁ జెలువారి తింతదనుఁకన్ శుభరీతి గడించినట్టి క
ర్తముల ఋషిత్వముం గనుము ధ మానితరీతినిఁకన్ నపోధనా !. ౨ 1565

క. అనిపలికి యంతబ్రహ్మాయఁ, దనలోకంబునకుఁ బోయెఁ ధ దానంత, నత్య
ప్తిని విశ్వామిత్రుండును, ఘన తేజము వెలయఁ దపముఁ ధ గ్రమ్మఱ నలిపెన్.

—ఊఊ మేనక విశ్వామిత్రుకడకు వచ్చుట. ఊఊ—

క. చిరకాలము జరగఁగ న, చ్చరలకు మిన్నయయి దేవఁసంఘాజ్ఞను బు
ష్కరముల జలకములాడఁగ, నరుదెంచెను మేనకయను ధ నతవ యొకతటిన్.

ఆ. అతులమైన గూప ధ మమరఁ బుష్కరముల, జలకమాడనున్న ధ జలజనేత్రఁ
గనియె మేఘపంక్తిఁ ధ గ్రాలువిద్యుల్లత, వలెను భూరితేజఁమలరు మాని. ౩

చ. స్మరవశమైన చి త్తమునఁ ధ జంచలనేత్రను గాంచి స్వాగతం
బు, రనుణి ! నీకగున్ మదిఁ బ్రఁమోదమునన్ సుఖయుక్తి నుండుమా
యరుదగుమామకాశ్రమముఁనందున; దర్పక మోహితున్ ననున్
గరుణ ననుగ్రహింపు; కలఁకాలము నీకు శుభంబు వర్ధిలున్. ౬౪ 1569

చ. అని తనువేడ మేనకయు ధ నాతనిప్రార్థనమున్ గ్రహించి య
మ్మునిపతి యాశ్రమంబునఁ బ్రఁమోదమునన్ వసియించె నట్టుల
వ్వనితను గూడి మాని దశఁవత్సరముల్ సుఖయుక్తి నుండె నం
త, నతఁడు దానిసంగతిని ధ దర్పక మోహితుఁడై వసించుటన్. ౮౪ 1570

క. తన తపము చెడుటకై సి, గ్గును బొంది దురంతచింతఁ ధ గుందుచు దుఃఖం
బును గాంచి తలఁచె నాతప, మును జెలుపఁగఁ జేసిరమరఁముఖ్యులు దీనిన్.

సీ. ఇది దేవతల కృత్యఁమే యగు నాతపం బెల్ల నశించె నిట్టిప్పుడకట
పదివత్సరము లేగఁ ధ బరఁగ నహోరాత్ర మట్లు మత్తధవశఁమందుఁ జిక్కి
తిని గాన నాతపంబున కిట్లు విఘ్నంబు సంప్రాప్తమయ్యె నీసరణి ననుచు
నిట్టూర్పులను బుచ్చిఁనిజమోహమునకుఁ బశ్చాత్తప్తుఁడై కుందెఁజలజనయన

తే. నను నితండేమి చేయునో ధ యనుచు భీతి

వడఁకుచుం గేలుమోడ్చి నిఁబ్రవఁ గని లేమ !

నాదె యపరాధమియ్యది ధ నీదికాదు

భయమిఁకేలని మధురోక్తిఁ ధ బల్కి విడిచె. ౧౨౪ 1572

చ. వనితను బాసి యుత్తరపు ధ భాగమునం దగు నాహిమాద్రికిం

జని విజితేంద్రియవ్రతముఁ ధ జక్కఁగఁ బూని వ్రతంబు పూర్తియకా

దనుక దృఢంబుగా మనసుఁ ధ దత్పరతం జెలువారఁ జేయనొ

నని పనిపూని కీర్తియు దిశావళి నిండఁగ భక్తిమీఱఁగన్. ౧౩౪ 1573

- తే. కాశికీనదితీరంబుఁ ♦ గాంచి యందు
దారుణంబగు తపమును ♦ దాను జేసె
భక్తి నతఁడెట్లు వేయినం ♦ వత్సరములు
తపము ఘోరమ్ముగాఁ జేయ ♦ నపుడు సురలు. ౧౪౫ 1574
- క. హిమవంతంబున నధిక భయమునొంది మహర్షి యుక్తులై పోయి యజుఁ
దనుకెల్లఁ బ్రాపుగాఁ గని, కమలజనీ! గాధినుతుఁడు ♦ కడు నిష్ఠమెయిన్. ౧౪౬
- ఆ. తపము సల్పువాఁడు ♦ దారుణంబుగ నింకఁ
దామహర్షి యనుచు ♦ ధరణిఁ బిలువఁ
బడునుగాక; రమ్ము ♦ పద్మజా! యందుకై
తత్సమీపమునకుఁ ♦ ద్వరగ ననిన. ౧౪౭ 1576
- చ. సురగణవాక్యపద్ధతిఁ బ్రచోదితుఁడై యటకేగి యాతపో
నిరతునిఁ గౌశికుం గని వినిర్మలవాక్కుల నోమహర్షి! ని
ర్భరతపమిట్లుచేసితివి ♦ బాలక! నీకగు స్వాగతంబు నా
కరుదుగఁ దోచె నుగ్రతపమాత్మను మెచ్చితి నీదు నిష్ఠకున్. ౧౪౮ 1577
- క. నీవెల్ల ఋషుషులలోనన్, భావింపఁగ ముఖ్యుడవయి ♦ సరఁగు మహత్వం
బీవచ్చితిఁ గైకొను మన, నావాక్యము నాలకించి ♦ యమ్ముని యంతన్. ౧౪౯
- సీ. సర్వలోకేశుఁడౌ ♦ జలజసూతి వచించె నని విషాదము గాని ♦ యట్లు సంత
సముఁ గాని పొందక ♦ సర్వలోకపితామహునకు నమస్కార ♦ మొప్పఁజేసి
ప్రాంజలియై నిల్చి ♦ యనియె విశ్వామిత్రుఁ డోలోకనాయకా! యొగి నిజార్జి
తశుభకర్తములఁ జింత్యముగాని విఖ్యాతిఁ బరఁగు మహర్షి శబ్దమ్ము నాకుఁ
- తే. గలదనుచుఁ బల్కి తేని నింకను జితేంద్రి
యుండనై తిఁ గదా; యన ♦ నూహ చెలఁగ
మునివరా! చిత్తవికృతులఁ ♦ గనఁగఁజేయు
హేతువులుగల్గు నత్తటి ♦ నించుకేని. ౧౫౦ 1579
- క. మనసున వికృతిని బొందక, ఘనధైర్యముతోడ నుండఁ ♦ గలపర్యంతం
బును నీవు నిర్జి తేంద్రియుఁ, డనఁబడ వద్దానికై ప్రయత్నముఁ గనుమీ!.
- చ. అని వచియించి యంతఁ జతుఃరాననుఁ డాత్మపదంబుఁ జేరఁగాఁ
జనియె సుపర్వులెల్లరును ♦ స్వర్గతలంబున కేగ గాధినం
దనుఁ డపుడూర్ధ్వబాహుఁడు సదాగతిభతుఁడు నిస్సహాయుఁడై
పెనుతపమాచరించె దన ♦ పెద్దప్రయత్నముఁ దీర్చు వేడుకన్. ౧౫౧ 1581
- తే. అట నిరాలంబుఁడై తపమాచరించి
మఱియు నమ్మానివరుఁడు, ఘర్తసమయముల
యందుఁ బంచాగ్నిమధ్యనుండు నిల్చి
నానకాలంబునన్ బట్టబయల నిలిచి. ౧౫౨ 1582

- క. చలివేళ నహర్నిశలును, జలముల నివసించి యట్టిచందమ్మున ని
శ్చల భక్తి వేయి వర్షం, బులు ఘోరతపంబుసేసెఁ ♦ బూనిక మీఱఁ. ౨౪౫
- చ. మునివరుడైన కౌశికుఁడు ♦ భూతభయంకరమహా తపంబు ని
ట్లానరుప దేవతాళి పురుహూతుఁడు భీతి వడంకి రంతనా
తని నియమంబునుం జెలుపఁ ♦ దాను శతక్రతుఁ డాదితేయపం
క్తిని గని యెన్ని రంభఁ బరికించి వచించె సురార్తివాయఁగఁ. ౨౪౬ 1584
- అటువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౪ - వ సర్గము.

—ఊఊ విశ్వామిత్రుఁడు రంభను శపించుట, ఊఊ—

- క. ఓరంభా ! యాకౌశికుఁ, జేరి మరులు గల్లునట్లు ♦ చేసి కలఁచి నీ
చారుతరహాసంపదఁ, గోరెడుగతిఁ జేయవలయుఁ ♦ గువలయనేత్రా. ౧
- మ. సురకార్యంబిది గొప్పదాఁ దరుణి! నీశుంభచ్ఛమత్కారమున్
ధరణిం గ్రావఁగఁజేసి కృత్యమును మోదంబొప్ప సాధింపఁగాఁ
దరుణం బియ్యదియే కదా యనుచు నింఁద్రాణీవిభుండాడ, ని
ర్జర నారీతిలకం, బసాధ్యశుగు, కాఁర్యంబిద్దియకా నంచెదఁ. ౧౫ 1586
- క. తలపోసి సిగ్గుపెంపునఁ, బలికెం గేల్టోయి మోడ్చి ♦ పాకరిపునితో
బలనూదన! యక్కొశికుఁ, డలఘుతపోబలుఁడు కడు, భయంకరుఁడు సుమా!.
- తే. అతనిచెంతకుఁ జని యేమి ♦ యైననాచ
మత్కృతిని జూపుదునయేని ♦ మాని తనదు
భయదకోపమ్ము నాపై నిఁ ♦ బడఁగఁజేయు
నిందులకు సందియము లే దహీనతేజ! . 3 1588
- క. కావునఁ బోవఁగ వెఱచెద, దేవా! ననుఁ బంప కనుమఁతింపుము కరుణా
భావంబున నని యత్తటి, నావెలఁదియు పడఁకుచుం గృతాంజలి తగఁగఁ. ౪
- క. తన యెదుటనున్న రంభను, గని నిర్జరవిభుఁడు వలెఁక ♦ గాంతా! భయముం
గనఁ బోకుము తప్పక నా, పనుపును నెఱవేర్చు నీకు ♦ భద్రము గలుగుఁ. ౫
- చ. మనసిజఁగూడి యందమగు ♦ మ్రానున భావము తెన్నెఱుంగు చ
క్కనిదగు కోకిలంబనయి ♦ గామిని! నేను ద్వదీయపార్శ్వ సీ
మ నిలిచి యుండువాఁడ బహుమానము పొందఁగఁ జాలుచేష్టలం
గనుచుఁ బ్రకాశమానమగు ♦ కాయము పొంగఁగ నీవునేర్పునఁ. ౬౫ 1591
- చ. మునిసతి చెంతకేగి తపఁముం జెడునట్టి విధంబుగాఁగ నొ
య్యన మనసుం గలంపు మన ♦ నవ్వనితామణి యింద్రుడిట్లు ప

ల్కిన రమణీయవాక్యములఁ ♦ గేవల భక్తిభయంబు లొప్పుగా
విని యటుసేయనెంచి కడువింత తనూరుచి వెల్లుచుండఁగన్. ౭౪ 1592

క. మురిపెంపునవ్వు లొప్పుగఁ, దరుణీమణి మానిఁ జేరి ♦ తనదేహరుచిన్
స్మరతాపము నొందెడు గతిఁ, జరియించె మునీంద్రుఁడున్నస్థలమున నంతన్.

క. నునమున కింపు జనింపం, గను నొనరుచు పికరవంబుఁ ♦ గర్హామృత రీ
తిని వినఁబడ సంతోషం, బున నెంతయు వివశుఁడగుచు ♦ మునివరుఁడచటన్.

క. తనయెదుటఁ దోచు రంభను, గని కోకిలరవము వినియుఁ ♦ గాంతామణి పా
డినముద్దుపాట విని య, వ్వనితం గనియుం దపస్వివర్యుం డాత్మన్. ౧౦

చ. తరుణి తనంత వచ్చెనొ ? శతక్రతుఁ డిచ్చటి కంపెనో ? యటం
చరుదుగ సందియంబుఁ గని ♦ యాలలనాపరిగీతగానమున్
సురుచిర మా నటంచెఱిగి ♦ నుంఁదరి దీని సహస్రనేత్రుఁ డీ
కరణిని నన్న భ్రాంతిఁ గనఁగా నొనరింపఁగఁ బంచె నంచెదన్. ౧౦౪ 1596

ఆ. నిశ్చయించి కోపనిర్ణయహృదయఁడై, కౌశికుండు రంభఁ ♦ గాంచి పలికె
గామమును నమర్షఁ గడముట్టఁ బోకార్ప, నొగి వ్రతంబు సల్పుచున్ననన్ను.

క. కలఁచి స్మరార్తిని బొందం, గలువపుఁ బూనిక జెలంగఁగాఁ జేయఁగనో
లలనా ! వచ్చితివే ! త, త్ఫలముగఁ బదివేలయేండ్లు ♦ వనమున నిందున్. ౧౦౫

సీ. ప్రస్తరప్రతిమనై ♦ పడియుండుమని శపియించి యీరంభ దేవేంద్రనాజ్ఞ
దాటఁజాలక వచ్చెఁ ♦ దరుణిదేమపరాధ మని తలపోసి యిట్లనియె నాదు
కోపలక్ష్మ్యంబనై ♦ కుందుచుండెడినిన్ను భవ్యతేజుఁడు తపోబలయుతుండు
నగు నొక్కవిప్రుండునుగువరో ! యుద్ధరించును గృపనని శాపమునునొసంగె

ఆ. భూరితేజమెసఁగఁ ♦ బొలుచు నమ్మునియిట్లు

క్రోధమార్పలేక ♦ కోమలాంగి

దిట్టి యవల తనమదిం దలపోసి సం

తాపమందె, నంతఁ ♦ దరుణి యపుడె. ౧౦౬

1599

చ. మునిపతిఘోరశాపమున ♦ భూరిశిలాకృతిఁ దాల్చె శాపమున్
వినఁబడి నప్పుడే విబుధవీరుఁడు మారుఁడు భీతిఁబాసి ర
వ్వనమును; భూరితేజమున ♦ భాసిలుమేటి తపస్వి గాధిరా
ట్టనయుఁడు స్వీయకోపమునఁ ♦ దత్తపమెల్ల నశించుటెంచుచున్. ౧౦౭ 1600

తే. తాను విజితేంద్రియుఁడు గామిఁ ♦ దపము చెడుట

వలన మనమునఁ గలిగిన ♦ యలఘుచింతఁ

బాపుకొనఁజాలఁడయ్యెఁ గోపమునఁ దపము

చెడుట నిట్లని చింతించెఁ ♦ జిత్తమందు. ౧౦౮

1601

చ. మనమునఁ గోపమూన నిఁకఁమాటలు వెల్విడ నీక మానమే
గనియెన నెట్టులేనియు, నిఁకఁ బహువత్సరముల్ వసించెదన్
వనమున నూర్పులన్ విడుచుఁ డ బద్ధతి మాని; యమర్ష ముఖ్యముల్
జననము నొందు నూర్పులనె డ చక్కఁగ వానినడంచెదన్ మదిన్. ౧౭౫ 1602

సీ. తపమున భూవిబుధత్వమే నార్జించు వఱకు నింద్రియముల డ వశగతముల
నొనరించి నాగాత్రమును బూన్కి శోషింపఁ జేసెన, నూర్పులఁజిక్కఁబట్టి
యాహారమును మాని డ యంత పర్యంతంబు నుండెన నంగంబు డ లుగ్రరీతి
నేఁ జేయు తపమున డ నే భుక్తిలేమిచేఁ దఱుగకుండెడుమని డ తలఁచి యిట్లు

తే. స్థిరమతిని నిశ్చయంబును డ జేసికొని న
హస్తవత్సరములు ముని డ యతఁడు నియతి
దీక్షఁ దాలిచి చేసియే డ తీరినయి
నని ప్రతిజ్ఞను ఘనతరమును నొనర్చి. ౨౦౫

1603

అఱువదినాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౫ - వ సర్గము.

— విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మర్షియగువిషము. —

మ. హిమవంతంబున నుత్తరాశను మనంబెంతే వ్యధంబూనఁ బా
సి మహామౌనియుఁ దూర్పుఁ జేరి యచటం డ జెప్పంగ సాధ్యంబు గా
ని మహాఘోరతపంబుఁ జేయఁ దొడఁగెన్ డ నిర్ణీతమౌనంబను
త్తమమై యొప్పుగ వేయివర్షములు, చిత్తసావ్యస్థ్యముం బొందఁగన్. ౧౫

తే. పరమదుష్కరమై భయంకర మనుత్త
మంబునై రాఘవా! యత్తపంబు వెలసె
నంత వేయేండ్లు పరిపూర్తి డ నందు దనుక
సంతరాయంబులెన్నియో డ యలముకొనియె. ౨౫

1605

క. ఐనను మనమున నించుక, యైసన్ భ్రమనొందకుండ డ నటదాదువునా
మాని వినిశ్చలుడై తగఁ, గా నాతనిమది నమర్షఁకనఁబడదయ్యెన్. 3 1606

మ. చ్యుతినేమాత్రము నొందకుండ ముని యత్త్యుగ్రవ్రతంబూని యా
గతిఁ జేసెం దప మష్టహోవ్రతుఁడు సాంగప్రక్రమం బొప్ప నా
వ్రత మారీతిని వేయివత్సరములన్ డ వ్యాపించి పూర్తింగనన్
గృతకృత్యుండయి యన్నముం గుడువఁగా డ నెంచెన్; బలారాతియున్. ౪౫

సీ. ధాత్రీసురాకృతిఁ డ దాల్చి నచ్చి మునీంద్రు యాచించెఁ బరిపక్వమైనయన్న
మును బెట్టుమా నాకు డ నని; యంత నమ్ముని పారణకొఱకుఁ దావండుకొన్న

యన్నము నావిపుఁ డడుగుట కాత్మలో ననుమానమేమాత్ర డ మంద కట్టి
తపము సిద్ధింపంగఁ డా నన్నదానంబు చేయంగఁ జనునని డ చి త్రమందు

తే. నిశ్చయము చేసి యన్నంబు డ నెమ్మిమిఱ
మిగులకుండఁగఁ బెట్టి తాఁను గుడువకపు
డూరకుండి ధరాసురు డ నొక్కమాట
యైనఁ బలుకక మానంబు డ నందియుండె. ౬౫

1608

క. పరమాత్మఁ గూర్చి మరలన్, వరముని యుశ్వాసములను డ వదలక వేవ
త్సరములు తపమొనరించెన్, గరమరుదుగ నతని మస్తఁకస్థలినంతన్. ౭ 1609

క. పొగయొండు పుట్టె దానఁ ద్రి, జగములు దహియింపఁబడినఁచందమ్మనఁ బెన్
బెగడొందె నంతఁ ద్రిదశో, రగ గంధర్వాసురులును డ రాక్షసులెల్లన్. ౮౫

చ. మునివరు సత్తపోజ్వలనఁమోహితులై విగతాత్మతేజులై
మనముల దుఃఖముల్ దగ, నమందరయంబున బ్రహ్మపాలికిం
జని మొఱవెట్టి రిట్లు జలఁజాతజనీ! కుశికాన్వయండు పా
వనతప మూర్జితంబుగను డ వారక చేయుచు నున్నవాఁడొగిన్. ౯౫ 1611

తే. రంభ మొదలగు దేవతాఁరమణులను ద
గంగఁ బనిపి పేరాసను డ గనఁగఁజేసి
తిమి వ్రతాంతమ్మనందు నన్నమును వేడి
యాగ్రహముఁ బుట్టఁ జేసితి డ మైన నతఁడు. ౧౦౫

1612

క. పలువిధముల మాచే బా, ధల నొందింపంగఁబడియుఁ డ దపమున, కేకీ
డులు గల్గకుండ నియతిన్, గలిగి చెలంగెడు రవంత డ గనఁబడ దఘమున్. ౧౧

క. వనజానన! యమ్మని వాం, ఛ నొసంగనిచో నతండు డ జగములమూడిం
టిని సచరాచరముగ నొ, య్యనఁగూల్చున్ దపముకలిమిఁనరయుముమదిలోన్.

నీ. కలఁకనొంది వెలుంగఁకయె దిక్కులున్నవి సంద్రముల్ ట్తోభిల్లఁజై లగణము
క్రంగుచునున్నది డ ట్తోణి కంపించెడి నపసవ్యగతి భ్రమనంది వీచు
చున్నవాఁ డనిలుఁ డిట్లుండ దీనికిఁ బ్రతీకారమేయదియొకో? డ కానరాదు
పరికింప నిట్టి యాపత్తులవలననే నిత్యకర్తములు డ నెగడకడఁగ

తే. జనులు నాస్తికతుల్యులై డ సంచరించు
వారలని తోచుచున్నది డ పద్మయోని!
ముజ్జగమ్ములు సంఘోభమును గను. మన
ములను మూఢమ్ములై నవి డ విలయమిదియె. ౧౧౫

1615

క. మునివరు నుద్యత్తేజం, బున భానుఁడు వెలుంగఁ డిపుడు డ మునియాతం డ
గ్నిని బోలువాఁడు కాంతిని, దనకు సమానంబు లేక డ ధరణిం బరఁగున్.

క. కానన్ ముల్లోకంబుల, మానియు నాశనముచేయ ♦ మది నెంచక ము
న్నే సళినసంభవా ! త,న్తాననవాంఛలనొసంగి ♦ మన్నింపఁ దగున్. ౧౬ 1617

మ. ప్రళయాగ్నుల్ వలె లోకజాలము దహిం♦పన్ వచ్చు నిక్కొళికుం
డలఘూత్సాహమునన్, సురాళిదగు రా♦జ్యంబంతయుం బొందఁ గో
మ్మలు చి త్తంబునఁ బుట్టెనేని నటులే ♦ కోరున్ మహామాని కి
చ్చలు తద్భంగిని గల్గకుండఁ దదభీ♦ష్టంబుండగన్ దీర్పుమా !. ౧౭ 1618

చ. అని పలుకంగఁ బద్మజని ♦ యాదివిజాళిని గూడి పోయి మా
నిని మహనీయచిత్తుఁ గని ♦ నేర్పుగ స్వాదుతరోక్తులన్ ముదం
బున నను, నీకు స్వాగతము ♦ భూసురమాని! భవత్తపంబునుం
గని కడు మెచ్చినారము ని♦కామము ఘోరతపంబిదోఁ జమి. ౧౮ 1619

తే. దీన నీవు బ్రాహ్మణ్యసిద్ధిని దగంగఁ
బొందినాఁడవు నేను వి♦బుధవరులును
జాల యాయుస్సు నిచ్చితి ♦ మోలి నీకు
సుఖము లలరారు భద్రముల్ ♦ సొరిదిఁ గలుగు. ౧౯ 1620

క. మనమున నెమ్మిని బొందఁగఁ, జనుమా యిచ్చానుకూల♦సరణి ననుచుఁ బ
ల్కిన బ్రహ్మమొదలు గాఁగల, ఘనమతులాడినవిధంబుఁ♦గడుఁదమి వినుచున్.

ఆ. వందనములొనర్చి ♦ వారలతోఁ బల్కె
బ్రాహ్మణత్వసిద్ధి ♦ పరఁగునేని
యాయువధికమగుచు ♦ నలరునే నాయందు
వినుఁడు నాదుమాట ♦ విబుధులార. ౨౦ 1622

సీ. ఓంకారమును శ్రుతు ♦ లొప్పు వషట్కారమును దమంతనవచ్చి ♦ ననువరించుఁ
గాక యవానిని ♦ నాకిచ్చవచ్చిన గతి నుపయోగింపఁ ♦ గలుగునట్టి
యర్హతనుండనొ ♦ నమరులారా! క్షత్ర వేదములను విప్ర♦వేదములను
దెలిసినయట్టి ధా♦త్రీసురులకు ముఖ్యుఁ డై బ్రహ్మపుత్రకుఁ డై ♦తనరెడి

ఆ. యవ్వసిష్ఠమాని ♦ యందఱు వినఁగ బ్ర
హ్మర్షి వైతి వనుచు ♦ ననఁగ వలయు
నిదియె ముఖ్యవాంఛ ♦ యిద్దాని సిద్ధింపఁ
జేయవలయు మీరు ♦ శీఘ్రముగను. ౨౩ 1623

క. సురలారా ! యీవాంఛా, పరిపూర్తిని బొందనే స♦ఫలయత్నులుగాఁ
బరిగణితులు మీరెల్ల,దురు? నావిని నిర్జరులును ♦ దోయజజనియున్. ౨౩ 1623

ఆ. అవ్వసిష్ఠు కడకు ♦ నరిగి ప్రార్థింపఁగ
నతఁడు సుప్రసన్నుఁ ♦ డగుచుఁ గుశిక

వంశ్యతోడఁ జెలిమి ♦ వాటించి బ్రహ్మర్షి
యయ్యె నీతఁడనుచు ♦ నపుడు పలికె. ౨౪౫

1625

క. సురలిట్లని పల్కిరి భూ, సురమానిత నొందితీవు ♦ ట్లోణీదివిజుల్
జరపెడి యాజనముఖముల, జరపందగువాఁడ వీవు ♦ సంశయమేలా !. ౨౪౬

క. అని పలికి దేవతలు వచ్చిన రీతిని బోయిరంత ♦ [క్షీతిసురభావం
బును బొంది ధర్మవిదుడై, తనరుట యతఁ డవ్యసిష్ఠుఁ ♦ దమిఁ బూజించెన్.

ఆ. ఇట్లు మునివరేణ్య ♦ నెంతయుఁ బూజించి
సఫలయత్నుఁ డగుచు ♦ సాధువృత్తి
దపముసేయుచును నతఁడు ధరాస్థలి
నెల్ల సంచరించె ♦ నిచ్చకొలఁది].

1628

క. ఓరామా ! యమ్మునివరుఁ, డీరీతిని ధరణిదివిజృంభిం గనియెన్
సారమతి యితఁడు మునులం, దారయ వశ్యుండు ధర్మమందు నిరతుఁడున్.

క. తనువొందిన తపమే యితఁ, డనవలయున్ వీర్యమునకు ♦ నగుఁ బ్రాపని య
మ్మునివరుఁడు శతానందుం, డని యూరకయుండె ♦ జనకుఁ డప్పుడు ప్రీతిన్.

తే. ఆశతానందుఁడు వచించినట్టిమాట

లను ముదంబున విని రామలక్ష్మణుల ప

రిసరమునఁ గౌశికుం జూచి ♦ యెసఁగు భక్తి

కరయుగము మోడ్చి యోమునికాంత ! నీవు. ౨౪౫

1631

సీ. కాకుల్ స్థులను గూడి ♦ క్రతువున కేతెంచుటను నేను ధన్యుండనను సనుగ్ర
హింపుఁడీ మునులకు ♦ నెల్లమేటివి గాఁగఁ దనరు నీదర్శనమునఁ బవిత్ర
మతినైతి భూసురమానిమండనుడవై యతిశయమహిమచే ♦ నలరు దీవు
భవదీయదర్శన ♦ భాగ్యంబున న్నాకు బహువిధసుగుణసంపత్తి గలిగె

ఆ. నీవుచేసినట్టి ♦ నిర్మలతపమెల్ల

విస్తరించి చెప్పె ♦ విమలబుద్ధి

యీమహర్షి నేను ♦ నీమహాత్ముఁడు రాముఁ

డాదరిమున వింటి ♦ మంతయు నిట. ౩౧౫

1632

క. ఈసభకరుడెంచిన యీ, భూసురులెల్లరును నీదు ♦ పూజ్యగుణములం
దాసపడి వినిరి నీతప, మా సంతోషనీయ మింత ♦ యనరానిదియున్. ౩౨౫

తే. నీబలమృప్రమేయమై ♦ నెగడు నీదు, సద్గుణంబుల లెక్కింపఁ ♦ జాలరెవరు
సరసిజాసన గిరిజాత్మజాపతులకుఁ, బోలె సద్గుణతతి నిన్నుఁబొంది వెలసె.

సీ. ఆశ్చర్యకరములైనట్టి నీకథలనే నెంతయు వినిన నత్యంతతృప్తి

గలుగదు మనమున ♦ ఖరకరుబింబ మస్తాద్రిచెంతకుఁ జేర ♦ నరుగుచున్న

యది మానివర్య ! సాఁయంకాలకర్తమ్ము లొనరింప నమయమిఁదో సమీప
మయ్యె రేపటియుదఁయంబున మరలనన్ గాంచఁగ రాఁ గరుఁణించవలయుఁ
తే. దాపసేంద్రోత్తమా ! స్వాగతమగు మీకు
నాకు సెలవిండటంచు జనకమహీశుఁ
డాదరంబునఁ బల్కిన ఁ నాలకించి
పురుషవర్యుని జనకునిఁ ఁ బొగడి యంత. 3౫౪ 1635

క. మనమున సంతోషంబును, గని యాతని వీడుకొలిపెఁ ఁ గౌశికుఁడపుడా
జనకుఁడు కుశితాత్మజునిన్, వినయమ్మున నివ్వధమున ఁ వేడి ముదమునన్.

చ. వలగొని మంత్రిముఖ్య పరివారయుతుండయి పోయె ధర్మయు
క్త లలితచిత్తుడైన కుశిఁకప్రభువంశవిభూషణుండు మా
నులు తనుఁ బూజసేయఁగ ఘనమల్ రఘువంశసముద్రశీతర
శ్ములు తనవెంటరానరిగె ఁ మోదము పొంగ వసించుచోటికిన్. 3౮ 1637

అటువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౬ - వ సర్గము.

శివధనుఃప్రభౌవమును జనకుఁడు చెప్పట. శ్లో॥

ఉ. బల్లునఁ దెల్లవాటి విధివంతముగాఁ గృతకృత్యుడై మహీ
వల్లభుఁడంతఁ గౌశికునిఁ ఁ బార్థివపుత్రయుతంబుగాఁగ సం
పుల్లమనస్సరోజుఁడయి ఁ పూనికచే బిలువంగఁబంచె వా
రల్లన వచ్చి; రప్పుడు ధరాధిపుఁ డాదృతి మీఱి వారలన్. ౧ 1638

తే. ధర్మమతిగాన శాస్త్రోక్తతంత్రమమరఁ
బూజలం దన్ని యమ్మానిపుంగవునిని
గాంచి సుస్వాగతంబగుఁ ఁ గాక మీకుఁ
జేయఁదగినట్టి పనినాకుఁ ఁ జెప్పవలయు. ౨౪ 1639

చ. మునివర ! మీయనుజ్ఞను బ్రమోదము మీఱఁ దలంధరించి చే
య నిదిగొ యున్నవాఁడను మహాత్ములయాజ్ఞను దీర్పనఁ గదా
యని మహితాత్ముడౌ జనకుఁడాడిన ధర్మవిదుండు కౌశికుం
డనియెను మాటనేర్పు దగునట్లు ధరాధిప ! వీరలిద్దఱున్. ౪ 1640

సీ. దశరథరాజపుత్రకులు, క్షత్రియకుల జాతులు లోకవిఖ్యాతయశులు
త్వద్గృహంబుననున్న ఁ ధనువును మేలైన దానిఁ జూడంగఁ దద్దయును గోరె
దరు; దానిఁజూపుమో ఁ ధాత్రీశ! శుభమగునీరాజపుత్రకు ఁ లిపుడు ధనువుఁ
గాంచినయంతనే ఁ కామితార్థము నొంది యిచ్చవచ్చినరీతి ఁ నేగువార

తే. లనిన జనకుండు పలికె మహర్షి వర్య !
చాపమియ్యది యేటికన్తద్వహమున
నున్నదో దానిఁ దెల్పెద ధనున్నతయశుఁ
డైన నిమికూటపురుషుఁడై ధయలరుమాకు. 2

1641

క. ఆతని కాటవవాఁడై, ఖ్యాతింగనె దేవరాతుఁ ధతనికరమునన్
భూతేశుఁడు నిధిగా నిడె, బ్రీతిన్ జాపమును దీనిఁ ధభురూపంబున్. ౩

చ. వినుఁ డిఁక నిద్ది యీశ్వరుని ధవిల్లెట్టులై నదొ చెప్పువాఁడ నో
మునివర ! మున్ను దత్తు మఖముం జెఱుపందగఁ గోరి కృత్యమున్
బొనరుచు నప్పుడీధనువుఁ ధబూనిక నెక్కడి రోషమూని దే
వనిచయముం గనుంగొనుచుఁ ధబల్కెఁ దృణాకృతిఁగాఁ దలంచుచున్. ౪

క. సురలారా ! నేనీయధ్వరమున భాగములఁ గోరధవానిని సమకూ
ర్పరు గాదె? కాన మీవర, శిరముల నీచాపముననె ధచెండెదఁ గనుఁడీ!. ౧౦

చ. అనవిని దీన్మలై త్రిదశు ధలాదివిజేశునివేఁడి సుప్రస
న్నునిగ నొనర్ప శంకరుఁడుధనున్ దివిజాళియెడం బ్రసన్నుఁడై
ధనువు నతిప్రియం బలరఁ ధదానె యొసంగెడు వారికెల్లఁ బా
వనమత్తులై న యయ్యమరధవర్యులు శంకరచాపవర్యమున్. ౧౨

1645

క. హరుఁ డొసఁగఁ బడసి మఱి దే,వరాతుఁడను మాకుఁ బూర్వధపార్థివునకు ని
చ్చిరి యిల్లడఁగా నే న,ధ్వరమునకై భూమి దున్నధపనిఁ జేయునెడన్. ౧౨౪

క. నాఁగటిచాలునఁ గన్నియ, యో గాధిసుతా ! మదక్షిధయుగళికిఁ దోఁచెన్
యాగక్షేత్రమునన్ నా, కా గజగామిని లభించె ధనద్భుతరీతిన్. ౧౩

1647

ఆ. సీతయనెడి పదము ధచెల్లునాఁగటి చాలు,నకును దానఁ బుట్టె ధనారిగాన
సీతయనఁగ సుప్రధసిద్ధిఁ గాంచినదయ్యె, భూమిజనితయైన ధపూవుఁబోఁడి.

క. భావంబున నాతనయఁగ, భావించియె నేను వృద్ధిధపఱచితి మానీ
శా! వినుమిద్ది యయోనిజ, యై వఱలును గాన నిర్మధలాంగి యగుటచేన్.

సీ. వరుఁ డెవ్వఁ డగునని ధభావించి దీనికి వీర్యమే శుల్కమా ధభీమరూప
మా, శంకరునిచాధమాఁ బందె మిద్దాని నెవ్వఁడెత్తునొ వానిధకిచ్చి వేయఁ
దలఁచి యెవ్వనికీయఁ ధదలఁచక యుంచితిఁ బుడమి జనించిన ధపొలఁతి దీని
నాదు కూఁతుంగోరి ధనాయింటి కరుదెంచి యవనీశు లెందఱో ధయడిగిరేను

ఆ. వీర్యశుల్క యిద్ది ధవిక్రమస్ఫూర్తికి
నిచ్చువాఁడననుచు ధనెన్నిపలికి
నాఁడఁ బిదప భూమిధనాయకుల్ నానాము
ఖములనుండి యిచ్చుఁ ధగదలి వచ్చి. ౧౭

1650

చ. ధనువుబలంబుఁ గాంచెడు ముదంబున నీమిథిలాపురీవరం
బున కరుదెంచి రంత శివఃపూజ్యశరాసనసారకాంక్షులై
తనరుఁజెరింగి వారలకు ధానిని దేరఁగఁ బంచి చూపితిన్
గని గ్రహియింప నెత్తనయిన్ మనుజేశులు చాలరై రొగిన్. ౧౮౫ 1651

తే. వారు బలవంతులైన నభవశరాస
నము విషయమున బలహైన్యమునరె ననుచుఁ
దలఁచి యీకన్య నీయక ధతరలుఁ డనుచుఁ
బలికితి నెఱుంగుఁడీ తరుఁవాతికథను. ౧౯ 1652

చ. మనుజపులాత్కవీర్యమును ధమాననుటంచు నెఱింగి దానిచే
తను బడయంగరాదు వనితామణినంచుఁ దలంచి యంగఱున్
ఘనతరకోపముంగని యకార్య మొనర్పఁగఁ గోరి నాపురం
బును దగ నావరించి రిటుపూన మఱొక్కటి హేతువుండనౌ. ౨౦౫ 1653

ఆ. వెట్టరానియట్టి ధపద్దపందెముపెట్టి, యితఁడు మనుజపతుల ధనెల్ల మమ్ముఁ
దాఁ దిరస్కరించెఁదగునె యంచుఁ, దలంచి, చాలఁ గోపమున నెసంగివారు.

క. నాపురము నావరించిరి, యీప్రగిదిం బీడసేయ ధనేగెను వర్షం
బో పరమమునీ! యంతట, నీపురరక్షకయి యున్న ధయేపరికరముల్. ౨౧ 1655

తే. మిగులకుండ నశించె నే ధమిగులవగలఁ
గుందితిని దాన నంత నేనుం, దపమున
దేవతలఁ బ్రీతులంజేయఁ ధదేజరిల్లు
నట్టి చతురంగమైన సైన్యమునొసఁగిరి. ౨౨ 1656

సీ. ఆబలంబుల రాజులందఱుఁ దఱుమంగఁబడి భంగమొంది పాపప్రయత్ను
లగుట వీర్యమ్ములుహతములౌటను గాంచి యింకవీర్యముల్ ఫలియింపవనుచు
ననుమానమొందుచు ధనాపులతోఁగూడఁ బాటిరి మునిచంద్ర! భవునిచాప
విధమిద్ది నీవుచు ధవింటివిగద సుప్రకాశమైనట్టి యీకార్ముకమును

ఆ. గనఁబఱచెద వీరికిని రాముఁడీ శరాసనము నెక్కుపెట్టఁ ధజాలునేని
తనయ నీయయోనిజను సీత నీదాశ, రథికోసంగువాడఁరమణ! నేను. ౨౩ 1657

అఱువదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౨ - వ సర్గము.

అఱువదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

చ. అని జనకావనీశవరుఁ ధడాడినఁ గౌశికమానిచంద్రుఁ డి
ట్లనియె మహీశ! రామునకు ధనాశివుచాపముఁ జూపుమన్న న

జ్ఞనకుఁడు మంత్రులంగని నుచందనమాల్యవిభూషితంబుఁ బా
వనమును నైన చాపము సభాస్థలికిఁ గొనితెండటంచనఁ. ౧ 1658

క. నరపతి యాజ్ఞఁ మంత్రులు, పురము ప్రవేశించి పార్థివుఁడు చెప్పిన య
ల్లై రయమునం జాపముతోఁ, బురవరమును వెడలి చనిరి ధూపతి సభకుఁ.

సీ. ఆయత దేహుతా ధ నట్టి పంచసహస్ర బలశాలి పురుషులు ధ చెలఁగి యష్ట
చక్రయుతంబయి ధ శకటంబువలె నొప్పు శివధనుఃపేటికఁ ధ జేతులారఁ
బట్టి ప్రయత్నపూర్వకముగ లాగిరి; సచివులంతట శివచాప మున్న
యినుపపెట్టెను దానిఁగొనివచ్చి సురతుల్యుఁ డైన యజ్ఞనకునిఁగానఁ బోయి

తే. సకలభూపాలపూజిత ధ శైవచాప

మిదియె మిథిలాధినాయకా! ధ యెలమి మీదు

గానఁగోరిన ధనువు నిక్కడకుఁ దెచ్చి

నారమని విన్నవింప, నన్నరపతియును. ౬

1660

క. మనమునఁ బొంగుచు నవాఁ, కృనికరమాలించి తగఁ, గృతాంజలియై మా
నిని రామలక్ష్మణులనుం, గని పలికెఁ మహితుఁడైన ధ కౌశికుతోడఁ. ౭ 1661

చ. ధనువిది యుత్తమంబగు బుధప్రవరా! మహితాత్మ! మత్కులం

బున జనియించి రాజ్యమును ధ బూనికనేలిన ధర్మసంధుతా

జనకులచేతఁ బూజితము ధ త్కౌపతు లుత్తమవీర్యులీ ధను

స్సును గని యెత్తఁజాలకయె ధ స్తోత్రము చేసిరి పెక్కుభంగులఁ. ౮ 1662

సీ. మానీశ! రాజుల ధ మాట యింకేటికి సురగణంబులు రాక్షసులు ననురులు

గంధర్వులును యక్షగణములుఁ గిన్నరుల్ ఫణివర్యులును దీని ధ వంపఁజాల

రల్లె మోపెట్టంగ ధ నస్త్రంబు సంధింప జ్యావల్లిఁ గూర్పంగఁ ధ జాపభార

మును బరీక్షింపంగ ధ మునుకొని కదలింప నిందొక్క కార్యంబునేని చేయఁ

తే. జాలరింక మనుష్యులఁజోలియేల

వారి కిట్లానరించెడి ధ భూరిశక్తి

యెట్లు లభియించు నవ్విధి ధ నెసఁగుమేటి

ధనువుఁ దెప్పించినాడ దీనిని మునీంద్ర! ౧౦౪

1663

క. మానుగ దశరథభూపతి, నూనుల కిర్వురకుఁ బ్రితిఁ ధ జూపుమనిన న
ష్టానియు ధర్మవిదుత్తముఁ, డైనెగడును గాన రాము ధ నాదృతిఁగనుచుఁ.

తే. వత్స! శ్రీరామ! యీధనుర్వరముఁ గనుమ

యనిన బ్రహ్మర్షి యనుమతిఁ ధ గొని తదీయ

పేటికను దీసి యందున్న ధ వింతధనువుఁ

గని మునీంద్రునితో రాముఁడనియె నిట్లు. ౧౩

1665

క. ధరణీసురమునివర్యా! కరమున ముట్టెదను దీనిఁ ధ గదలించెద ని

- క. కరణినె మోపెట్టఁగ యత్నరతిని బొందెదనటన్న ♦ సరపతిమానుల్. ౧౪
- క. ఆరీతినె కావింపుము, భూరమణకుమార ! యనిరి ♦ మునియానతిచే
శ్రీరాముఁడు లీలాగతి, సారశరాసనము నడుము ♦ సరభసమొప్పన్. ౧౫
- చ. కరమునఁబట్టి పెక్కుజనఁకాంతులు చూచుచునుండ (లీలచే
నగుదుగ వంచె దద్దనువు) ♦ నయ్యది యున్నతమయ్యుఁ దానె య
చ్చెరువుగ వంగె రామాఁడును ♦ తిన్నివయస్సున నొప్పు నైన వి
స్ఫురదురుశ క్తి యాతనికే ♦ బొల్పుఁగదా సరమేశుఁ డౌటచేన్. ౧౬ 1668
- క. శ్రీరాముఁడు ధర్మాత్ముం, డీరీతిం బట్టి లాగ ♦ నెల్లదిశలఁ ద
ద్భూరి యశస్సులు నిండఁ, గా రయమున నడుమ విటెఁగె ♦ గౌళికుఁడలరన్.
- చ. ధనువిటు బ్రద్దలె న తటిఁ ♦ దద్ద్రవమున్నతమై మహత్తరా
శనిపతనారవంబువలె ♦ జాలఁగ నొప్పెను; బ్రద్దలయ్యెనో?
ఘనగిరు లన్నచందమున ♦ త్కాన్తలమెల్లవడంకె తద్ద్రవం
బున నవశత్యమొందిపడి ♦ పోయిరి తత్సభనున్నయందలున్. ౧౮ 1670
- క. జనకుఁడు మానియు దశరథ, తనయులు నిశ్చలతఁ గనిరి ♦ తగువాత నభా
జనులుం దెప్పితీ లేవఁగ, జనకుఁడు నిర్భీతుఁ డగుచు ♦ సరసోక్తులచేన్. ౧౯
- క. మునితోఁబలికెంగరయుగ, మునుమోడ్చి మహాత్మ! రాముఁభుజములబలమున్
గనినాఁడ నిది మహాద్భుత, మును నెందును గననిదియును ♦ మున్నెన్నఁడున్.
- క. మనమునఁ నలఁపను గూడన్, జననిది యేమనుజులకును ♦ సాధ్యంబగునే
కనుకన్ మదినిట్లగునని, మునివర! యోజింపనైతి ♦ మోదంబెసఁగన్. ౨౦
- సీ. నాతనూజాతయై ♦ ఖ్యాతిఁగన్న యయోనిజయగు సీతయు నద్దశరథుముద్దు
తనయుఁడై చారుసౌంధర్యరంజకుఁడైన రాఘవు భర్తగా ♦ రమణనొంది
జ్ఞానవైభవము, సనూనంబుగా నొంది నా పూర్వులైన జనకులకులము
సకుఁ గీర్తి విస్ఫూర్తిఁ బ్రకటింపఁగలదిఁక, వీర్యశుల్కముఁగొనిఁ ప్రయకుమారి
- ఆ. కను నొసంగువాఁడ ♦ విను నాదుప్రతిసయు
సత్యమయి చెలంగె ♦ సాధువర్య!
యసునివహము కంటె ♦ నధికయా నానుత
యీకుమారకునకు ♦ నీయఁదగును. ౨౨ 1674

చ. అరదములెక్కి నానచివు ♦ లార్యవరా! భవదాజ్ఞఁబొంది న
త్వరముగ నయ్యయోధ్యకు ముదంబున వేచని రాజుతో మనో

* నాతనూజాతయై... అనుసీసపద్యమునకు మూలము. జనకానాం పుత్రే కీర్తి మాహరిష్యతి
మే సుతా, సీతా భర్తార మాసాద్య రామం దశరథాత్మజమ్ ౨౧

దీనికి గోవిందరాజవ్యాఖ్య ననుసరించి సీసపద్యము వ్రాయఁబడినది ప్రతిశబ్దమునంగుఁగల
యర్థచతుష్కృతి సంగ్రహించి యిం దిమిడింపఁబడినదని తెలియవలయును.

- హరవినయోక్తులాడి మిథిలాహ్వయమై తగు నస్కదీయ పూ
ర్వరమున కమ్మహీధవుని ♦ వై భవమొప్పుగఁ దోడితేడగున్. ౨౮ 1675
- ఆ. నీకు శుభము గల్గుఁగాక నామంత్రులు, త్వరగ నచటి కేగి ♦ తనయులెలమి
గాధితనయరక్షఁ ♦ గలిగి క్షేమంబుగ, నున్నవారలిచట ♦ నన్నవార్త. ౨౯
- ఆ. వీర్యశుల్కయైన ♦ వెలఁదిని జానకి, నేనొసంగుటయును ♦ నిదియెమొదలు
గాఁగఁ గల్గునట్టి ♦ కడు వింతవార్తలఁ, జెప్పి నృపునిఁ బ్రీతిఁ ♦ జెందఁజేసి.
- చ. త్వరితముగాఁగ బాంధవయుతంబుగఁ దోడ్కొని రాఁదగున్ మునీ
శ్వర! యన నాతఁడియ్యకొన ♦ త్కౌపతి మంత్రులఁ బిల్చి యమ్మనో
హరశుభపత్రికన్ మఱియు ♦ నందలివార్తలఁ దెల్పు పత్రికన్
గరము ముదంబుతో నొసఁగి ♦ త్కౌపతి పజ్జకుఁబోయి మీరొగిన్. ౩౦
- క. జరిగిన వార్తలఁదెల్పుచు, ధరణీశునిఁ దోడుకొనుచుఁ ♦ ద్వరగా రానొఁ
బురికిచటి కంచు మిథిలే, శ్వరుఁ డాజ్ఞ నొసంగె స్వీయఁసచివుల కెలమిన్.

అటువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౮ - వ సర్గము.

—ఘోఘో జనకభూపతి యయోధ్యకు దూతలఁ బంపుట. ఘోఘో—

- చ. జనకనృపాలు నాజ్ఞఁగొని ♦ సైంధవముల్ శ్రమనొంద దూతలుం
బెనువడితోఁ బ్రయాణనుయి ♦ వింతలు గాంచుచు మార్గమధ్యమం
దునఁ ద్రిదినంబులన్ గడిపి ♦ ధూతరిపువ్రజసైన్యముక్తిమై
తనరు నయోధ్యఁ జేరిరది ♦ తద్దయు నొప్పుచునుండె శ్రీయుతిన్. ౧ 1680
- చ. క్షిప్రుఁగొని దానిఁ జొచ్చి రిపుఁకాలుఁడు రాజు నసించు ధామముం
గనియట ద్వారపాలక నిఁకాయముతో జనకుండు పంప వ
చ్చిన మము దూతలన్ దెలియఁ ♦ జేయఁగనొఁ బతికిప్పుడే యటం
చన విని వారలేగి తెలియన్ వినిపించిరి వారి వార్తలన్.] 1681
- తే. దశరథుండును వేగ దూతలను దోడి
తే ననుజ్ఞ నొసంగె; రాజానుమతిని
ద్వారపాలకులను గూడి ♦ వారుపోయి
యమరనిభు వృద్ధు దశరథు ♦ నచటఁ గనిరి. ౨ 1682
- క. మనుజేశుని సౌజన్యం, బును గని నిర్భీతులగుచుఁ ♦ బాలుపుగఁ గేల్మో
డ్చి నిలిచి వినయమ్మునఁ ది, య్యని పల్కులఁ బల్కిరిట్టు ♦ లననీశునితోన్. 3
- సీ. ఓరాజవర! మిథిలోర్వీశుఁడై నట్టి జనకుండు స్నేహసంఘ క్షమైన
మధురవాక్యమ్ముల ♦ మాటికి మాటికి మీనిత్యకుశలమ్ము ♦ మీరు నడుపు

నగ్నిహోత్రములయు ♦ నధ్యాపకపురోహితులయుమీప్రియబంధు ♦ వులయుక్షేమ
ములను బ్రశ్నించె; ని ♦ ట్లలరి క్షేమప్రశ్నమును జేసి గాధినం ♦ దను ననుమతి

ఆ. నిట్లు చెప్పుమనియె ♦ నేమన పీర్యమే, శుల్కముగ గ్రహించి ♦ శోభనాంగి
యగు కుమారినిత్తు ♦ నన్న నాస్రతిన మీ, కెల్లఁ దెలిసినట్టి ♦ దేకద మును. ౬౮

చ. ధరణివిభుల్ ప్రతిజ్ఞవిని ♦ తద్దయు రోషముతోడ వచ్చి భీ
కరధనువెక్కు పెట్టుటకుఁ ♦ గాదని యెన్ని బలంబుహీనమై
పరఁగుట నమ్రవక్తముల ♦ వచ్చిన శ్రోవను బోయి యుంట భూ
వర ! విదితంబకాదె యిటు ♦ వంటి వధూమణి నాతనూజయే. ౭౪

1685

తే. గాధినందనుతోడ ని ♦ క్కడకు నాయ
దృష్టనశమున నీపుత్రుఁ ♦ డేగుదెంచి
గెలిచె నీనాకుమారిక ♦ బలము మెఱయ
నవ్విధములను వినఁదగు ♦ నవనినాథ !. ౮

1686

సు. మును దక్షాధ్వరనాశకాలమున న ♦ మ్ముక్కంటిచే నంది శ
త్రునికాయంబును దోలినట్టి ధనువు ♦ దోరంపు బాహుబలం
బున స్వీయాధికశక్తి నాపెను సభా ♦ భూమి విభగ్నంబు చే
సెను దస్త్యధ్యతలంబుఁ బట్టి సుజనుల్ ♦ చిత్రంబుగాఁ జూడఁగన్. ౯

1687

ఆ. పీర్యశుల్కుగానఁ ♦ బ్రియపుత్రికను నీమ, హోత్తునకు నొసంగు ♦ టర్హనుగును
జేసినట్టి ప్రతినఁ ♦ జెల్లిన పాంఛింతు, దాని కనుమతింపఁ ♦ దగుదువీవు. ౧౦

క. ధరణీశ! యుపాధ్యాయులు, పురోహితులు ముందునడువఁ ♦ బొలుపారఁగ న
త్వరగతి రమ్మా! శుభమగుఁ, బురినిట రాఘవులఁ జూడఁ ♦ బోలును జుమ్మా !.

క. నిను దర్శించి మదాత్మజ, ననుపమగుణ సీతనిచ్చి ♦ యానందింపం
గను గోరువాడ దానిని, గను భాగ్యము నాకుఁగల్గఁ ♦ గాఁ జేయనగున్. ౧౧౪

తే. నీదు పుత్రద్యయముఁ గాంచి ♦ నాదుకొమరి
తలకు వారికి నుద్వాహా ♦ మెలమిఁజరుగఁ
గాంచి నే సంతసించెడి ♦ కరణి నీవు
నెంతయుఁ బ్రమోదమందు ము ♦ ర్వీశవర్య !. ౧౨

1691

క. అని జనకుఁడు కౌశికముని, యనుమతిఁగొని యందు నలరు ♦ నట్టి శతానం
దుని దగుననుమతియుం గై, కొని తమ కీమధుర వాక్కుఁ ♦ గూర్చి వచింపన్.

క. ప్రనిచెన్ మమ్మని తెల్పి య, వనీశశౌరవముచేతఁ ♦ బలుపల్కుల ని
ప్పెను సభఁ బల్కుఁగరాదిక, నను శంకం బల్కుకుండి ♦ రా దూతలొగిన్.]

సీ. రాజేంద్రుఁడట్లు వా ♦ ర్తాహరులాడిన వాక్కుల విని మదిఁ ♦ బరమహర్ష
మును బొంది యవ్వసి ♦ ఘ్నుని వామదేవునిఁ దక్కిన మంత్రిన ♦ త్తములఁ గాంచి

కౌసల్య కానందఃకారణుండగు రాముఁ డా గాధితనయుఁ డత్యాదరమున
సంరక్షణముచేయ డ సహజునితోడ విదేహదేశమునఁ బదిలముగ నిపు

తే. డున్నవాఁడు మహాత్ముఁ డై డ యొప్పుఁ గాన
జనకుఁ డస్తత్తనూజుని డ శౌర్యమెఱిగి
తనకుమారిక నియ్యంగఁ డ దలఁచె నతని
పల్కుమీ కభిమతమేని డ త్వరగ మనము. ౧౬౫

1694

చ. జనకుని పత్తనంబునకు డ జా గొనరింపక పోవుటొప్పు నా
విని సచివుల్ మహర్షులును డ వేడుకమీఱఁగ మంచిదంచుఁ జె
ప్పిన నతిమోదమంది నృపవీరుఁడు రేపె ప్రయాణమంచు మం
త్రనికరముం గనుంగొనుచుఁ డ దెల్పె, విదేహనృపేంద్రమంత్రులున్. ౧౬

తే. సచివగణనీయ సద్గుణఃసహితులగుట
నందు దశరథుఁ డొనరించుఁనట్టి సత్కృ
తులకు ముదమంది సంతోషఃకలన రాత్రి
యంతయును బుచ్చి రిష్టకఃఢాదికముల. ౧౯

1696

అఱువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౯ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ దశరథుఁడు మిథిలాపురికిం బోవుట. ఁఁఁఁ

ఉ. అంతటఁ దెల్లవాఱిన ధరాధిపుఁడాత్మపురోహిత ర్త్విజుల్
ఎంతయుఁ గూర్చు బంధుజనులెల్లను గొల్వ సుమంత్రుఁ గాంచి య
త్యంతముదంబునం బలికె డ నర్థవతుల్ వరరత్నవిత్త సం
క్రాంతరథంబులెక్కి పరిరక్షితులై చనుటొప్పు ముందటన్. ౧౫

1697

క. వై వాహికపరికరముల, సేవరుసం గూర్పఁదగునొ డ యేర్పడ నట్లే
గావించి పోవఁగాఁ దగు, సేవకులెల్లరును వారిసేవము కొఱకై. ౨

1698

సీ. చనుటొప్పు వారల డ సంగతి, నాయాజ్ఞ యైనవెంటనే చతురంగబలము
లెల్లడ బలయుచు డ నేగఁ గాఁదగు శిబికలుఁ బల్లకీలు నింకను గలిగిన
యానమ్ములును స్యందనాదియుగ్యమ్ములు వేగప్రయాణమై డ వెడలవలయు
నవ్వసింఘుఁడును గాశ్యపుఁడు జాబాలియు వామదేవుఁడు బెక్కువత్సరములు
బ్రతుకుమార్కండేయవరముని, కాత్యాయనాహ్వయుండునుననునవనిసురులు

తే. ముందుగాఁ బోవవలయు నాస్యందనమును
జాగుసేయకఁ గట్టింపు డ సాధుఘోట
కముల, దూతలు నన్నిదె డ కడువడిఁ జన
వలయునని త్వరపెట్టెడు డ వారలనుచు. ౫

1699

క. మునులను గూడి మహీపతి, చనుచుండఁగ నతనియాజ్ఞఁ ♦ జతురంగములా
తని వెంటఁబోయె నాలుగు, దినములు చని యవ్వీదేహ♦ దేశముఁ గనియెన్.

క. కని యద్దానిఁ బ్రవేశిం, చిన దశరథురాక నెఱిఁగి ♦ శ్రీమంతుండౌ
జనకుఁడు పూజాద్రవ్యం, బును సిద్ధముసేయఁ బంచి ♦ మోదంబలరన్. ౭

తే. వృద్ధుడై నట్టి దశరథోర్విశుకడకు
వచ్చి యాతని దర్శించి ♦ ముచ్చటగ వి
వాహమా వేగయంచుఁ డాఁ ♦ బ్రనుదనుంది
దశరథునితోడఁ బల్కె సంఠసము పొంగ. ౮౪ 1702

సీ. రఘుకులాంబుధి చంద్ర ! ♦ రాజేంద్ర ! మాభాగ్యవశమున నిచటికివచ్చితీవు
నెఱి శిషధనువును ♦ విఱుచుట లోనగు త్వత్పుత్రశౌర్యకృత్యముల వలన
సంతోషమొంది యాసత్పుత్రకులఁ జూచి ప్రీతిసౌఖ్యంబును♦బృథుతరముగ
ననుభవింపుము; మహాముని భూరితేజుండు నగువసిష్ఠుండు బ్రాహ్మణవరులను

తే. గూడి మాభాగ్యవశమున ♦ నేడు వచ్చె
దేవతలఁ గూడి వచ్చిన ♦ దేవవిభుని
మాడ్కి నిట్టి మహాత్ములు ♦ మద్గ్రహమును
గనఁగఁ జేసిన నాభాగ్యమున నృపేంద్ర !. ౧౦౪ 1703

క. కలుగంగఁ బోవు విఘ్నం, బులు విలయంబందె వీర్యమున శ్రేష్ఠులు ని
ర్మలహృదయులు నై తగు రఘు,కులజులతో వియ్యమందఁ ♦ గూడినకతనన్.

తే. నాకులము పూజ్యమయ్యె నిఁత్వోకువంశ
మాద్యమందు జనించితి ♦ వట్టులగుట
నే నరేంద్రులకింద్రుండ ♦ వీవు రేవు
ప్రౌద్ధనం బెండ్లిమాటలఁ ♦ బొంకమలర. ౧౨ 1705

క. జరుపందగుదువు నాయ,ధ్వరము చతుర్ది వసములకుఁ ♦ బరిపూర్ణంబౌ
దరువాత వివాహోత్సవ, మరుదుగ ఋషిసమ్మతంబు ♦ నగు నెఱవేర్పన్.

చ. పలుకుల పొంకముం దెలియు♦వారలలో రఘువంశ్యుడౌద్యుడై
యలరును గాన నద్దశరథావనిపాలకుఁ డవ్వీదేహరా
ట్కులమణి చెప్పినట్టి పలుకుల్ విని మానులు చుట్టునుండఁగాఁ
బలికెను దానమన్న యది ♦ వర్తిలు దాతృవశంగతంబుగాన్. ౧౩౪ 1707

ఉ. కావున దాత యిచ్చుతఱి ♦ గాంచియె కై కొనువాఁడు చేకొనం
గావలయుం బ్రతీగ్రహము♦కానగు దాతయధీన మిస్సహో
భూపర వీర్యశుల్కములఁ ♦ బూన్కినొన ర్చెడు దానమిద్ది ముం
దే వినియున్నవాడ నిక ♦ నీవెటు చెప్పిన నట్లచేసెనన్. ౧౪ 1708

- ఆ. ఇచ్చువాడవీవు ♦ పుచ్చుకొనందగు, వారమేము గాన ♦ వసుమతీశ !
చెప్పినట్లై మేము ♦ చేయువారము నీకుఁ, దెలియనట్టి ధర్మ ♦ మిలను లేదు.
- సీ. సత్యవచస్కుడౌ ♦ జనపతి దశరథుఁ డతిశయధర్మిష్ఠమై యశస్క
రమునయి తగునట్లు ♦ తమిమిఱుఁ బల్కిన పలుకులు విని నృపవరుఁడు జనకుఁ
డతివిస్మయమునొందె; ♦ సంతమానులు పరస్పరసమాగమముతత్సభనుగలుగఁ
గా హర్షముంబొంది ♦ కడుసుఖంబుగ రాత్రిఁ గడపిరి తనయులఁ గాంచిరాజు
- ఆ. సంతసంబు నొంది ♦ జనపాలుఁ డొనరించు
పూజలకుఁ గరంబు ♦ పొంగె సంతఁ
దత్వవేత్తయగుచుఁ ♦ దనరి మహాతేజుఁ
డైన జనకుఁ డధ్వరాంగసమితి. ౧౭౪
- తే. పూర్తి నొనరించి యంతటఁ ♦ బుత్రికలకు
నంకురారోపణము మొదలై నయట్టి
కార్యములఁ బెండ్లికిఁ ముందుగా నొనర్పఁ
దగినవానిఁ జేయించి, యపఁ గడపె దగ. ౧౭౫

1710

1711

అటువదిలొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

20 - వ సర్గము.

ఇత్వోక్తునంశక్రమమును వసిష్ఠుఁడు జనకునికిఁ జెప్పట.

- క. జనకుండంతఁ బ్రభాతం, బున మానులఁ గూడి యజ్ఞమునఁ జేయంగా
ననువగు క్రియలంబొనరిచి, తనదు పురోహితుని గాంచి ♦ తగునట్లనియె. ౧
- తే. ఓశతానంద ! నాదు సహోదరుఁ డతి
ధార్మికుం డురు తేజుఁడు ♦ నిర్మలయశుఁ
డలరుచుండుఁ గుశధ్వజుం ♦ డనెడు నామ
మమర సాంకాశ్యమను పురమందుఁ బ్రీతి. ౨
- సీ. అద్ది మంగళకరమగు దానిచుట్టును బరిభాకృతిని మీఱి ♦ బలసియున్న
యిత్సుమతియనెడు ♦ నేటిజలంబునఁ గోటను రక్షించుకొఱకు శూల
ములు నాటియుండుటవలన దుర్గమమయి తనరి పుణ్యమురీతిఁ ♦ దన్నెనమ్మి
నివసించుజనులకుఁ నిఖిలవాంఛలొసంగుచును, బుష్పకవిమానమనఁగనొప్పు
- తే. చుండు సాంకాశ్యనగరమందొగి వసించి
తన్నదీనలిలంబును ♦ ద్రావి సుఖము
గాఁగ నుండు నాతమ్ముఁడు ♦ క్రతువునకును
వలయుపరికర నికరంబుఁ ♦ బంపినాఁడు. 3౪

1713

1714

- ఉ. కావున యజ్ఞరక్షకునిఁ ♦ గాఁ దలపోసెదఁ జూచుకోర్కి నా
భావమునంజేలంగెడి విభాసురతేజుఁడు సోదరుండు సొం
పావహిలంగఁ బెండిలిని ♦ హర్షనుఖంబుల నన్నఁగూడి యో
పావనచిత్త! పొంగదగు♦వాఁడు గదా పిలిపింపఁగాఁ దగున్. ౪ 1715
- తే. [ఆశతానందు నెదుట ధ♦రాధినాథుఁ
డిట్లు నల్కిన జవమున ♦ నేగఁజాలు
భటులు వచ్చిరి రాజును ♦ వారితోఁ గు
శధ్వజునిఁ బిల్చుకొనిరండు ♦ సత్వరముగ.] 1716
- క. అని పంచిన వేగంబుగఁ, జను నశ్వంబులను నెక్కి ♦ శక్రునిదౌ పం
పున విష్ణుఁ బోలె నాతనిఁ, గొనితేరం జనిరి సేవ♦కులు రాజాజ్ఞన్. ౫ 1717
- క. [చనివారు కుశధ్వజునిం, గని సాంకాశ్యంబునందు ♦ త్కాపాలుఁడు చె
ప్పిన మాటలెల్లఁ దెల్పిన, విని యావృత్తమ్ము నుభట♦వీరులవల్లసన్]. 1718
- క. నరవరునాజ్ఞఁ గుశధ్వజుఁ, డరుదెంచి మహాత్ముఁడైన ♦ యన్నను
దరునింగని తొలుదొలుతం, బురోహితుఁ మ్రొక్కిపిదస♦మ్రొక్కెన్. 1719
- క. వారలచే ననునుతుఁడై, భూరమణార్హంబుఁ బరమ♦పూజ్యమునగుచున్
దా రాజులు పీఠంబునఁ, జేరెను వారిద్దఱిట్లు ♦ చెలఁగెడుకాంతిన్. ౬ 1720
- తే. ఆసనంబుల నుపవిష్టు♦లయి సుదాముఁ
డనెడు సచివాగ్రణిం బిల్చి ♦ యతిజవమునఁ
గదలి మంత్రివరేణ్య! యి♦త్వోక్తుకులుని
నతుల తేజుని దుర్ధన్వ♦నాశ్తజయుతు. ౭ 1721
- క. సచివాన్వితునిం బ్రియమున, నిచటికిఁ దోడ్కొనుచు రమ్మ ♦ యిపుడేయన నా
సచివుండు రఘుకులాంభో,ధిచంద్రుఁడు వసించి యున్న♦ధిష్ణ్యమ్మునకున్. ౮ 1722
- క. చని యతనిఁగాంచి శీర్షం, బును వంచి నమస్కరించి ♦ పొల్చెడు శౌర్యం
బునఁదగిన యయోధ్యాధిప, జనకుండు విదేహనృపతి♦సత్తముఁ డెలమిన్. 1723
- క. సోపాధ్యాయపురోహితు, భూపవరున్ మిమ్ముఁ జూడఁ ♦ బూని పనిచే నా
భూపాలుఁడు విని మానిగ,నోపేతుఁడు బంధువితతి ♦ యుక్తుఁడు నగుచున్. 1724
- క. జనకుండలరాగు గృహం, బునకుం జని మంత్రి బంధు♦వులును నుపాధ్య
యనికరము బలసి యుండఁగ, సనియెన్ వాక్యములపొంక♦మలరనృపునితోన్. 1725
- క. జనకా! యిత్వోక్తుకులం, బునకున్ దైవతము నర్చ♦పూజ్యుఁడు మీకే
పనినలసిన దానిం జెప్పను దగిన వసిష్ఠు వితఁడె ♦ పరముని నితనిన్. ౧౪ 1726
- తే. ఎఱిగి యున్నాడవే కదా! ♦ యీమహాత్ముఁ
డఖిలధర్మజ్ఞుఁ డీకౌశి♦కానుమతిని

మునుల నందఱఁ గూడి నీముందు నాదు

వంశమును గ్రమముగఁ జెప్పువాఁడు నేఁడు. ౧౫

1727

క. (అనుచుఁ మహనీయన రేం, వ్రనిచయముల నడుమఁ బలికి) ♦ దశరథుఁడవలఁ
మునివృత్తినుండఁ బూజ్యుం, డనఘుండు వసిష్ఠమాని ♦ యంతట నభలోఁ.

క. పలుకుల నేరుపు చాలఁగ, నలరఁగ జనకక్షితీంద్రు ♦ నతని సమీప
స్థలమున నున్న పురోహితు, నలఘు శతానందుఁ జూచియనియెం బెలుచఁ.

సీ. అవ్యక్తమగును బ్రత్యక్షప్రమాణాదికాగోచరుండగు ♦ నాదివిష్ణు
వతనినుండియె బ్రహ్మ ♦ యావిర్భవించెను బహుకాలముండెడు ♦ వాఁడు కాన
శాశ్వతుండనియు నాశము పరార్థద్వయము వఱకులేకుండఁ ♦ బొలిచియుండు
టను నిత్యుండనియునువినియతిఁ బ్రతికల్పమునునుంటనవ్యయుండనియు నాతఁ

తే. డలరు నాబ్రహ్మకాత్మజుం ♦ డయ్యె మాని

వర్షుండై న మరీచియఁ ♦ వాఁ డతనికిఁ

గాశ్యపుఁడు, సూర్యుఁ డతనికిఁ ♦ గలిగె మనువు

రవికిఁ బుత్రకుఁ డాతండ్రి ♦ రాజుమున్ను. ౧౭౫

1730

క. అతనికి నిత్యోకుండను, సుతుఁ డుద్భవమందె యతఁడై ♦ సుండి యయోధ్యా
పతులందు మొదటివాఁడని, యె తెలియఁగా వలయు నాతఁడై కుక్షిఁగనెఁ.

క. శ్రీమంతుఁడౌ వికుక్షియు, నామాన్యుని తనయుఁడయ్యె ♦ నతనికి వీర్యో
ద్దామా సమతేజుండై, శ్రీమహితుఁడు బాణుండనెడుక్షితిపతి గలిగెఁ. ౨౦

క. అతనికి ననరణ్యుండను, సుతుఁడు మహాతేజుఁ డధికశూరుఁడు గలిగెఁ
సుతుఁ డతనికిఁ బృథునామకుఁ, డతనికిని ద్రిశంకుండనెడు ♦ నాత్మజుడలరెఁ.

సీసమాలిక.—

[లువఁ

అతనికిదుందుమాఁరాహ్వయుం, డురుయశుఁడాతఁడై యువనాశ్వఁడనియుఁబి
బడును; మాంధాతయఁవ్వసుమతీపతిసుతుఁ డతనికి శ్రీమంతుఁడౌ సుసంధి
గలిగె నాతనికిఁ బుత్రులు ధ్రువసంధి ప్రసేనజిత్తులు నాఁగఁ ♦ జెలఁగి రందు
ధ్రువసంధికిని భరతుండు కీర్తియుతుండు తనయుఁడయ్యెనువానికనుపమాన
తేజోయుతుండయి ♦ తేజరిల్లెడునట్టి యసితుండు కలిగె; నయ్యసితుఁ డవనిఁ
బాలించునప్పుడుబలయుతుల్ హైహయల్ శశిబిందువులుఁదాలజంఘులతని
వైరులై యెప్పుడు ♦ బాధించుచుండి యొకప్పుడు పైకి రా ♦ నాతఁ డంత
వారల మార్కొని ♦ పోరాడి యపజయమొంది స్వరాజ్యమునుండి వారు
తఱుమంగఁ గొలఁదియాతనసైన్యమును గూడిమంత్రులతోడ హిమశిఖరికిని
జనియందు భృగుమహాముని వసియించెడు సెలయేటిచెంగట ♦ నిలిచె; నతని
భార్యాద్వయంబు, గర్భములఁదాలిచియుండి రనివినంబడువారియందొకతుక
సవతిదా గర్భంబు ♦ సమసి పోవఁగఁగోరి దానికి విషసహితమగుభక్ష్య

మును బెట్టె; భృగువంశమునఁ గల్గినట్టి చ్యవనుఁడను మునియసిఁతుని నివాస
మాత్మ నెఱింగి స్వీయప్రదేశంబున నున్నవాఁడని ప్రీతిఁనొంది రమ్య
హిమవన్నగంబున ♦ కేతెంచె వరమీయ; సంతవిషంబు తిన్నట్టి యతివ
సత్తపత్రాక్షి సద్భాగ్యంబుఁ బొందఁగ నన్దురాతాటచే ♦ నాత్మభవునిఁ
బడయఁగాఁ గోరి దేవసమానతేజుఁడౌ భార్గవునకు భక్తి ♦ నందనంబు
సల్పె; నామెకును విషంబును బెట్టిన కాళిందియును మ్రొక్కెఁగఁతయెవతె
ప్రతిబంధములు లేక ♦ సుతుఁడు గల్గఁగఁగోరి తొలుదొల్ల మ్రొక్కె నాతోయ
గని యదృష్టమ్మునఁగ్రాలెడు నోసాధిన్! నీకుఁజీలోపలనిర్మలౌరు [జాక్షిఁ
తేజుండు బలశాలి ♦ దీప్తప్రతాపుండు శ్రీలలితుండయి ♦ చలఁగు సుతుఁడు
గరళముతోనుండుఁగడు వేగమునఁ బుట్టఁగలఁడు సూనుఁడు నీవుగరళయుక్తుఁ
డయి పుట్టునేయని ♦ యార్తినొందకు మేలుగల్గు నాతనికని ♦ కరుణ మాని
పల్కె నమ్మానికీ ♦ బట్టపుదేవియా నాసాధిన్మ్రొక్కిడె ♦ సంత ససితుఁ
డచిరకాలముననె ♦ యాత్మఁ జాలించినఁ బతివియోగజ దుఃఖసరనశయగు
నాసాధిన్ గాంచెను ♦ నాత్మజన్ముని; గర్భవిచ్ఛేదనము నేయ ♦ విషము సవతి
పెట్టె; దత్సూనుఁడు ♦ విషముతోడనె పుట్టె గావున సగరుండ౯ ఖ్యాతి గల్గె
సతనికి ససమంజుఁ ♦ డాత్మజన్ముఁడు తత్సతుండయ్యె సంతమంతుండు వాని
కాత్మజుండు దిలీపుఁ ♦ డతనికి సూనుఁడై తనరె భగీరథుం ♦ డనెడునృపతి
యతనికయ్యెఁ గకుత్స్థుఁ ♦ డాత్మజన్ముఁడురఘువతనికిఁ బుత్రకుఁ ♦ డలఁగు తేజుఁ
డగు ప్రసృద్ధుండు నాఁ ♦ దగువాఁడు రఘుపుత్రుఁ డతఁడు నాశాసంబునంది
సత్వమ్ము నొందియుఁశాసంబు నాకీయఁ దలఁచి నీరముఁగొనితనదుభార్యరాక్ష
వలదని పల్కుచు ♦ వారింప శాపోదకంబుల నాత్మపాదంబులందె
విడిచె; నల్లాటచేఁ ♦ బుడమిలోఁ గల్గ్వాపపాదుఁడనంబడె ♦ వానికి సుతుఁ
డయ్యె శంఖుఁడు తదాత్మజుండు సుదర్శనాహ్వయుం, డగ్నివఁష్టాఖ్యుఁడతని
తనయుండు శీఘ్రగుండనఁబడుఁ దత్సూనుఁ డయ్యెను మరుపు తదాత్మభవుఁడు
తనరెఁ బ్రశుశ్రుకుఁ ♦ డనువాఁడు వానికి సంబరీషుఁడు నహఁపాఖ్యుఁ డతని
తనయుఁడయ్యెయయాతితత్సతుండయ్యెనాభాగుండుత్తనూభవుఁడువాని
కజుఁడు జన్మించె సయ్యజునకీ దశరథుఁ డాత్మజన్ముఁడు పుట్టె ♦ నట్టి యవని
పతికి నీతనికి నీ ♦ భ్రాతలు రామలక్ష్మణులు జన్మించి రిత్వౌకుశంశ

తే జనితులౌ రాజులాదివంశంబునుండి, శుద్ధవంశంబు గలవారు ♦ శుభచరితులు
ధార్మికులు శూరులును యథార్థప్రవచను, బట్టి సద్వంశమున పీరుపుట్టినారు.

* ఈపద్యమునందుఁ బేర్కొనఁబడిన నహుష యయాతినృపులు చంద్రవంశులు గాక
వేఱని తెలియవలెను.

చ. సుగుణులు రామలక్ష్మణులు ♦ సుమ్ము! మహీధవ! వీరికై వరిం
పగ నిట వచ్చినాడను భ♦వ త్తనుజాతల; వీరికెన్ననా
మగువలు వారికీపురుష♦మండనులే సరినత్తు రిట్లు తు
ల్యగుణమహత్వయు క్తి దగుటారసి యాయగ నీకు యుక్తమా. ౪౨ 1735

దేబ్యదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౧ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ జనకుడు వసిష్ఠునితోఁ దనవంశక్రమమును జెప్పట. ఁఁఁ

చ. అనుచు వసిష్ఠుఁ డద్దశర♦ధావనిపాలకు వంశరీతిఁ జె
ప్పిన జనకుండు కేల్తాగిచి ♦ విశ్వనుతున్ మునిఁగాంచి పల్కె నో
మునివర! నీకుఁ గల్గు శుభ♦ముల్ పరికీర్తితమైన మాకులం
బును వచియించెదన్ వినఁగఁ ♦ బోలును మీకది యానుపూర్విగన్. ౧ 1736

తే. సత్కులంబునఁ బుట్టిన ♦ జనుండు కన్య
కను నొసంగెడు నప్పుడు ♦ తనకులంబు
నానుపూర్విగ వర్ణింప ♦ నర్హ మౌట
వంశచరితంబు మీమ్రాలఁ ♦ బల్కువాడ. ౨ 1737

ఉ. తానొనరించినట్టి సుకృ♦తప్రదకృత్యములన్ జగంబులన్
మానితకీర్తిఁగాంచి నృప♦మండనుడై నిమియొప్పె నమ్మహీ
జాని బలాధికాధికుండు ♦ సంతతధర్మమనీషుఁ డీడ్చుడై
సూనునిఁ గాంచెఁ జారుగుణ♦శోభితునిన్ మిథినామధేయునిన్. 3 1738

తే. అతఁడు నిర్మించె నీపుర ♦ మతఁడె మొదటి
జనకుడయ్యెఁ దదాదిగ ♦ జనకనామ
మలరుచున్నది మాకుల♦మం, దుదావ
సువు తనూజుండు మిథికి నా♦త్తోణివిభుండు. ౪ 1739

సీసమాలిక.—

ధర్మమనీషుడై ♦ తగు నందివర్ధనుఁ గనియె నాతనికిఁ బ్రఖ్యాతిఁగన్న
యట్టి సుకేతాఖ్యుఁ ♦ డాత్మజుండతనికి బలధర్మముల నిలఁ ♦ బ్రబలు దేవ
రాతుండు పుత్రుండు♦రాజర్షియా నాతనికి బృహద్రథుండు జన్మించెఁగొడుకు
వానికి శూరుడై ♦ వఱలు మహావీరుఁ డనువాడు సుప్రతా♦పాధికుండు
గలిగెను; ధృతిమంతుఁడలఘుధీరుండు సత్యవిక్రముండై కీర్తి♦వెలయు సుధృతి
యను నాత్మసంభవుం ♦ డమ్మహావీరునకయ్యె ధర్మమ్ముల ♦ నాచరించు [గనియె
దృష్టకేతువు నాఁగ ♦ నెసఁగు సూనుండు వానికయ్యె రాజర్షియా ♦ నతఁడు
హర్యశ్వఁడనువాని ♦ నతనికి మరువును, ధీరుండతండు ప్రతింధ కాఖ్యుఁ

గాంచెఁ గీర్తిరథుండు ♦ గలిగె వానికి ధర్మబుద్ధియా వానికిఁ ♦ బుట్టె దేవ
 మీఁకుఁ డాతనికిని ♦ మేటి శూరుండైన విబుధుండు గలిగె నవిబుధతనయుఁ
 డయ్యె మహీధ్రకుం ♦ డతనికిఁ గీర్తిరాతుండు మహాబలమండితుండు
 సుతుఁడు రాజర్షికి ♦ నతనికిఁ బ్రథితుండు పుట్టె మహారోమభూమివిభుఁడు
 స్వర్ణరోముఁడు ధర్మవర్ధనుం డవాని కాత్మజుండయ్యెను ♦ హ్రస్వరోముఁ
 డతనికి సుతుఁడయ్యె ♦ నతిశయధర్మజ్ఞుఁ డగు నాతనికిఁ బుట్టి ♦ రాత్మజన్ము
 లిరువురు వారిలో ♦ నేఁ బెద్దవాఁడను శౌర్యాశ్రుయఁడైన కుశధర్మజుండు
 తమ్ముఁడౌ నాకు; మాతండ్రి జ్యేష్ఠుండనౌ నాకు రాజ్యంబిచ్చి ♦ యాకుశధర్మ
 జుని రక్షణముసేయుపనియందు నియమించి తపముసేయఁగఁ బుణ్యధామమైన
 వనికేగె; ముదుసలి ♦ జనకుండు సురపురి కరిగిన నేను దేవాభుఁడైన
 యనుజుఁ గుశధర్మజుననుసమప్రేమతోఁ గనుచు భూభారంబుఁగడఁగి దాల్చి
 ధర్మమార్గంబును ♦ దప్పక పాలించుచుండితి నంతట ♦ నొక్కకొంత
 కాలంబు జరగ సాంకాశ్యసుఖపురినుండి వీర్యాధికుండయి ♦ వెలయుచున్న
 యట్టి సుధన్వుండు ♦ ముట్టడించెడు కాంక్ష మిథిలకే తెంచి యమితబలంబు
 తనరుచునుండంగ ♦ ననుసమశివచాపమును, పద్మనేత్ర సీతను దనకు నొ
 సంగఁగా వలెనంచు ♦ సచివముఖంబునఁ జెప్పిపంచెను నాకు ♦ క్షీతిను రేంద్ర!
 నేను భూజాతను ♦ గాని చాపముగాని తనకీయమికిఁ గ్రోధమునఁ జెలంగి
 నన్ను మార్కొనియె భండనమున మార్కొన్న యతనిఁజంపితి నిట్టులవనివి
 నాతనిఁ బరిమార్చి ♦ యరివీరదుర్జయు ననుజుఁ గుశధర్మజు ♦ నతనిపురికిఁ [భుని
 బట్టభద్రునిఁ జేసిపంచితి నీతండు మదనుజాతుఁడు బ్రహ్మమౌనివర్య!

యేఁ బెద్దవాఁడ సీవిపుడడిగినయట్టు లిన్దఱఁగూతుల ♦ నిత్తునీకు
 నతిశయప్రీతితో ♦ నందు రామునకు సీతను మార్క్తిశను లక్ష్మణునకు నిత్తు
 నీకు భద్రంబగుఁగాక వీర్యమె శుల్కముగ నొప్ప సురకన్యకఁగ నెసంగు
 సీతను, రెండవకూతురై తగునట్టి యూర్క్తిశ ముమ్మాటి ♦ కొనఁగువాఁడ
 తే [దశరథోర్విశ! నాప్రియతనయలను నొ
 సంగువాఁడఁ గోడండ్రగ ♦ సనుధికముద
 ములర] గోదాననునెడు కాఠ్యమును రామ
 లక్ష్మణులకుఁ జేయింపుము ♦ లలితనుతిని. ౨౨

1740

క. పితరులు నాందీముఖమున, నతిముగముం బొందునార ♦ లద్దానిన్ స
 మ్మతముగఁ జేయింపుము నీ, కతులశుభముబొప్పుచుండు ♦ నవనీనాథా!. ౨౨౫
 మ. పితృకార్యం బొనరించి యాపిదపనే ♦ పెండ్లిం డమిం జేయుమా
 క్షీతినాథా! భుజసారనుండిత! యికం ♦ జెల్వొప్పుఁగాఁ బెండ్లి స

మృతి శీఘ్రంబ యొనర్పఁగాఁ దగుఁ జూమీ ! ♦ మానీంద్ర సంఘంబులా
దృతిఁ జూపంగ, మఘాఖ్యతారగద నేఁ ♦ డెంచంగ నట్లాటచేన్. ౨౩ 1742

తే. మూడవదినంబునందునఁ ♦ జూడఁదనరు
భూప ! యు త్తరఫల్గుని ♦ శ్రీపదమ్ము
సుమ్ము గావున నప్పుడె ♦ శుభకరమగు
కాలమునఁ బెండ్లిచేయంగఁ ♦ గడఁగఁ దగును. ౨౩౪ 1743

క. శ్రీరామలక్ష్మణులకున్, భూరిశుభావహములై న ♦ భూధేనువులం
గోరి యొసంగుము తిలలు మహారజతముఖంబులొసఁగు ♦ మా విప్రులకున్.

డెబ్బదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౨ - వ సర్గము.

~*~ దశరథుఁడు గోదానాదులు చేయుట. ~*~

చ. అనియిటు పల్కుచున్న మిథి♦లాధిపుఁ గాంచి వసిష్ఠయు క్తుడై
మునిపతి గాధిసూనుడను ♦ భూపతిపుంగవ! యుష్మదన్వయం
బును నజపుత్రువంశమును ♦ భూరివిచిత్రము లప్రమేయముల్
గనుకనె వీని కింకొకటిఁ ♦ గానము తుల్యముఁ గన్నవంశమున్. 1745

సీ. భూతనూజాతయా ♦ సీతను నూర్క్తి శ రామలక్ష్మణులకు ♦ శ్రీమహితుల
కెలమి ధర్మంబున ♦ నిచ్చు నీసంబంధ మనురూపకులముల ♦ కర్తవ్యయ్యోఁ
గన్యావరులకును ♦ గలరూపసంపద నరసినఁ దగియున్న ♦ దవనినాథ !
యింక నొక్కటి చెప్ప ♦ నెంచితి నామాట దానివినందగు ♦ ధర్మవేత్త

ఆ. యీకుశధ్వజుండు ♦ నీకుఁ దమ్ముఁడు గాన
నితనితోడ వియ్య♦ము తగియుండు
సాటిలేనిరూప ♦ సంపదగల సుతా
ద్వయ మితనికిఁ గలదు ♦ దానినిపుడు. ౪౪ 1746

క. వరియించుచున్నవారము, తరుణుల నాయరువురను నితాంతప్రీతిన్
ధరణీశపత్నులుగ నె, వ్వరికన నవ్విధము తెలియఁబల్కెద వినుమా !. ౫

క. భరతుండును శత్రుఘ్నుఁడు, ధరణీపతి కితనికనుఁగుఁ ♦ దనయులు గలర
య్యరువురును బుద్ధిమంతులు, వరియించుట వారికొఱకె ♦ వనితామణులన్.

సీ. దశరథసుతులెల్లఁ ♦ దగినరూపంబున వయసున నొప్పెడి♦వారు లోక
పాలురకెనయైన♦వారు నిర్జరతుల్య శౌర్యవంతులును విశాలయశులు
గా నొప్పుదురు పుణ్య♦కర్తుడనగు నీదు కులము, నిర్దుష్టమై ♦ చెలఁగునట్టి
యిత్వోక్తుకులము మీ♦యరువురసంబంధమున నొక్కటిగఁగూడి♦తనరుఁగాత

తే. మనిన గాధేయునచనముల్ ♦ విని వసిష్ఠు
 ననుమతిని బొంది జనకుండు ♦ ప్రాంజలియయి
 యమ్మునులతోడఁ బల్కె మహాత్ములార !
 సదృశసద్వంశసంబంధఁసరణినాకు. ౯౪

1749

క. మీరై యాజ్ఞాపించితి, రారయ నట్లాట నన్నఁదన్వయమెంతో
 గౌరవపాత్రంబయ్యెను, మీరానతియిడినరీతి ♦ మెలఁగెన నింకన్. ౧౦ 1750

ఆ. మీకు శుభము గల్గుఁగాక యీనాతమ్ము, బాలికలను, జంట ♦ పాయకున్న
 ధరణినాథసుతులు ♦ భరతశత్రుఘ్నులు, గోరి పెండ్లియాడు ♦ వార లెలమి.

క. ఒక సగటియందె యీరాజు కూర్చి పుత్రకులు నుబలఁశోభితులెల్లన్
 సుకుమార గాజనుతలన్, బ్రకట ముదంబున గ్రహింతుఁభార్యలుగాఁగన్.

క. మునివర! యుత్తరఫల్గుని, యను తారకకౌభగాఖ్యుఁ ♦ ఉధిపతి యటులౌ
 టను దానఁ గరగ్రహణ, మ్మును జేయఁగవచ్చుఁబగలు ♦ మోదదమగుటన్.

క. ఉత్తరఫల్గుని శుభదం, బెత్తటిఁ బెండ్లికని యాద్యుఁలెల్లఁ జెపుదు ర
 య్యుత్తర రానై యున్నది, యుత్తరదిననుండె పెండ్లి ♦ యొప్పును గాడే. ౧౩

క. అని మధురభంగిఁ బలుకుచు, జనకుండు కై మోడ్చి లేచి ♦ సంతసమున ని
 ట్లనియెన్ మునులన్ వారిం, గని కన్యాదానసురయఁ ♦ గడుఁ బుణ్యదమా.

క. అది నాకుఁ గల్గఁ జేసితి, రి దయన్ శిష్యుఁడను నెల్లఁరీతుల మీకున్
 గద యీసింహాసనముల, నె దగన్ గ్రహియించి యేలుఁడి రాజ్యములన్.

సీ. మాసోదరుల ధరామండలముల నయోధ్యా రాజ్యమును నేలఁదగుదు రరయ
 దశరథురాజ్య మీఁదగునె నీకని యందు రేమొ యీమిథిలయాఁనెట్టు లతని
 కాత్మపురం, బట్టులతని యయోధ్యయు నాకు స్వీయంబె యనంగఁ జనును
 గాన నీనృపురాజ్యమీనన్వృఁడనునైతి; మామూఁడురాజ్యముల్ మానులార!

తే. మీవెయగు రాజ్యమును జేయఁమీరె తగుదు
 రెంతమాత్రము సందియ ♦ మిందులేదు
 మాకు హితముపదేశించి ♦ మాకుఁ దగిన
 యట్టులేకార్యమును జేయ ♦ నొను మీరు. ౧౬

1757

చ. అనుచు విదేహనాథుఁడగు ♦ నజ్జనకుండు నచించుచుండె నె
 మ్మనమున సంతసిల్లి రథుఁమండనుఁ డయ్యజసూనుఁ డాతనిం
 గనుఁగొని పల్కె సోదరు, లఁఖండములై తగు సద్గుణంబులం
 దనరెడువారు మీరు, వితఁతంబగు ఖ్యాతిగలార లివ్వుహిన్. ౧౭ 1758

తే. ఇట్టివారలు గాననె ♦ యిమ్మునీశు
 లీధరాధీశు లీరీతి ♦ నిందుఁ బూజ

వడసి యెంతయు సమ్మోదఁవార్థిఁదేలి

రెల్లసుఖములఁ బొందుమోఁహితగుణాధ్య! ౧౮౫

1759

సీ. నీకు మంగళమగుఁగాక నేనింటికింబోయి నాందీశ్రాద్ధఁముఖములై న
కార్యంబులక విధిగా నొనరించెడ ననిపల్కి సద్యశుంఁడైన దశర
థావనీశుఁడు మిథిలాధిపుననుమతి నొంది మునీంద్రుల ఁ ముందిడుకొని
సత్వరంబుగఁ బోయి ఁ జరపఁగాఁ దగినట్టి నాందీముఖంబు నొనర్చి యవలఁ

తే. దెల్లవాటినలేచి విధివిహితముగఁ

దానొనర్పఁగఁ దగిన గోదానకర్త

ముత్తమంబును జరపి యంఁదొప్పమీఱు

బ్రాహ్మణోత్తములం బిల్చి ఁ భక్తి మీఱ. ౨౧

1760

చ. తనయుల మేలుగోరి నియతంబుగ ధర్మము రీతిగా నొకొ

క్కనికిని లక్షగోవులను ఁ గా నపుడిచ్చి సరేశ్వరుం డొగిం

దనయులపైఁ జెలంగెడు నితాంతదయక మఱియుం దదుత్సవం

బున గుణమాన్యులై తగిన ఁ భూసురులం బిలిపించి వేడుకక. ౨౨

1761

సీ. బంగారుకొమ్ముల ఁ రంగారివై భవ యుతములౌ గోవుల ఁ నుత్తమముల

నాలుగులక్షలఁ బాలుపిండఁగఁ గంచుచెంబుల, దూడలఁ జెలఁగి కూడి

యుండిన యవాని ఁ నుత్తమభూసురులకు దానమును జేసి ఁ ప్రకటవత్త

మవ్వారిగానిచ్చె ఁ నప్పురుషర్ష భుండంతసమావర్తనాఖ్యకర్త

తే. ము నొనరించిన పుత్రులు ఁ తనదుచుట్టు

బలసియుండఁగ దిక్పాలఁపరివృతుఁడయి

సుప్రసన్నాంతరంగుడై ఁ సొంపుమీఱ

బ్రహ్మవలెఁ జెలువారె నఁప్పార్థివుండు. ౨౩

1762

డెబ్బదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

23 - వ సర్గము.

—ఁఁఁ సీ తా క శ్యా న ము. ఁఁఁఁ

క. ఏదినమున నుత్తమమగు, గోదానవ్రతముఁ జేసెఁ ఁ గోరిక, శూరుం

డై దనరారు యుధాజిత్తా దశరథుకడకు వచ్చె ఁ నాదినముననే. ౧

1763

క. ఆతఁడు కేకయరాట్టను, జాతుండగుఁ గైక, కరయ ఁ సాక్షాత్సహజం

డై తగుట భరతుమాతులుఁ, డాతతయశుఁడై చెలంగు ఁ నతఁ డపు డెలమి.

క. నరపతిఁగని ట్లేమం బడి,గి రాజవర! నెయ్యమలరఁ ఁ గేకయపతి మి

న్మరసి కుశలమడుగును నె నె,వరిట్లేమము గోరుదట్టివారము మేము. ౨౫

క. ఆరోగ్యభాగ్యముం గల,వారము, నాభాగినేయు ఁ భరతునిఁ గనఁగాఁ

గోరెడుఁ గేకయపతి యో, భూరమణా! భరతునిఁ గొనిపోయెడు కాంక్షన్.
 క. అరిగితి నయోధ్యకట భూ,వర! నీవును సుతులు జనకుఁడతనమునకున్
 నరలి వివాహార్థము పో,యిరనన్ విని భరతుఁ జూడఁనెంతయుఁ ద్వరతోన్.
 క. చనుదెంచినాఁడ నిచ్చటి, కనినన్ విని నశరథుఁడు ప్రియతిథియై వ
 చ్చిన పూజ్యయుధాజిత్తును, ననుపమసత్కారములనె యర్చించె దమిన్.
 సీ. అంతట నృపతి మహాత్ములౌ తనయులఁ గలిసి యారాత్రిని యడపి, తెల్ల
 వాఱఁగలేచి యప్పటికిఁ జేయందగు కార్యంబులను నెల్లఁ గర్తవేత్త
 కావున నొనరించి య్త్వాసురమహానుల ముందిడుకొని యజ్ఞమునకుఁ దగిన
 యట్టులు కట్టిన యట్టిశాలకు సమీపమునందు శుభముగ నమరుచోటు
 తే. నకుఁ దగంబోయె రాముండు సకలభూష
 ణాభిశోభితులై యున్నయట్టి సోన
 రాళితోఁగూడి భూషితుం డగుచు సూత్ర
 మును ధరించెడు మంగళమును నొనర్చి. ౮౫

1769

చ. మనమున కౌతుకంబలర యమానివరుండగు నవ్వసిష్ఠుఁడ
 క్కినమునులన్ మహామతులఁ గేవలతత్త్వవిభూషితాత్ములన్
 దనమును పోవఁజూచుచు నుదారమతిన్ విజయావహంబుగాఁ
 దనగు ముహూర్తమందుఁ జనెఁ దన్మఖవాటినమీస భూమికిన్. ౯౫ 1770

క. [చని సోదరాన్వితుండై, జనకుని చెంగట వసించె] సత్వరగతితో
 మునిసతి వసిష్ఠుఁడప్పుడు, జనకుని గానంగఁ బోయి య్త్వాపతివర్యా! ౧౦

సీ. దశరథభూపుఁడుద్వాహమంగళములఁ గయికొన్నపుత్రులఁ గలిసి యిపుడు
 కన్యాప్రదాతరాకకు వేచియున్నాఁడు దాతచేతఁ బ్రతిగఁహీతచేతఁ
 గార్యముల్ నెఱవేర్పఁగాఁ బడునన్నియుఁ గాననిప్పుడొనర్పఁ గాఁగఁదగిన
 కన్యాప్రదానంబుఁగడుఁ బూన్కి నొనరించి ప్రతినఁదీర్పుము సధర్మమ్మును త్త

తే. మమును నెఱవేర్పు మీవివాహమునటన్న
 నురుతరంబగు తేజంబు నొంది నరమ
 ధర్మవిద్యుగ్మఁడయి మహాదాత యయిన
 జనకుఁడమ్మునిసత్తము చాయఁ జూచి ౧౩

1772

ఉ. మీరిటరాఁగ నడ్డపడి మిమ్మును నిల్పిన యట్టిఁడౌ ప్రతీ
 హుఁడు ద్వారమందుఁ గలఁ డా యొక్కఁడైన నదేల రాక యు
 న్నారొకొ? యేరియాజ్ఞను గొనంగను వేచెదరో మహామునీ!
 యీరమణీయరాజ్యమన నెన్నఁగ నీదె కదా త్రిశుద్ధిగన్. ౧౩౫ 1773

తే. రాజ్యమిదినీదెయకామునిరాజ! యింక, నాగృహమునీగృహంబెయనంగవలెనె
 స్వభవనమ్మున మీకు విచారమేల, వేచియున్నారమంటిరి వినుమ! యిపుడె.

సీ. నిర్వృత్తితవివాహః • నియమితాచారతై జ్వలితాగ్నిదీప్తులః • వలె వెలయుచు
నిదిగో! నాపుత్రికః • లీలవాహంపువేదికమూలతలమునొంది యటనున్న
వారు నే నీవేది • వసియించి కృతసర్వకార్యుండనై మానిఁకాంత! మీస
మాగమనమునకై • యర్థించియున్నాఁడనిర్విఘ్నముగఁ బెండ్లిఁనపుడుచేయుఁ

తే. గాక యాలస్యమేలనాఁగ ముని యపుడె

దూతనంపిన దశరథభూతలేశుఁ

డతనియనుమతి రీతి మహర్షినికర

మును దనూజులనందఱుఁ గొని ముదమున. ౧౭

1775

క. చని యాగశాల నొందెను, జనకుండు వసిష్ఠమానిఁచంద్రుంగని యి
ట్లనియెను ధార్మిక! నాకాజ్ఞను జేయఁగఁ దగుదువీవు • సరగున నింకఁ. ౧౮

క. రామునకు లోకరంజకుఁ, డై మహిమను వెలయు నతనిఁకాదృతిఁ బెండ్లి
సేమంబునఁ గావింపు, మహామానులఁ గూడి చేయఁనగువానిఁ దగఁ. ౧౯

క. అనవిని వసిష్ఠముని యా, నని జనకునితోడఁ బల్కి • యపుడు శతానం
దుని ధార్మికుఁ గౌశికముని, ఘనుని ముందిడుకొనుచు నికామప్రీతిఁ. ౨౦

సీ. అభినవనారికేఁశాదిపత్రరచిత మండపాంతరమున • మానితమగు
వేదిని నిర్మించి • విధియుతంబుగ దాని నలుప్రక్కలను వినిర్మలనుగంధ
పుష్పాళి నంకురంబుల నొప్పు సౌవర్ణపాలికలను; నంకురాళి నొప్పు
ఛిద్రకుంభంబులఁ • జిత్రవర్ణంబుల నంకురంబులతోడ • నలరునట్టి

తే. మూఁకుళుల, ధూపములతోడఁ • బొలుచునట్టి

ధూపపాత్రములను, శంఖఁదూపములగు

పాత్రల, ఘృతంబువేల్పఁగా • వలసినట్టి

స్మక్రస్పవములను నిల్పెను • సొంపుమీఱ. ౨౧

1779

సీ. అర్ఘ్యముకొఱకు జలాభిపూరితములౌ పాత్రములను లాజఁపాత్రములను
నిలిపి వానికి నక్షతలహరిద్రంబున సంస్కారమును జేసి • చారుతరము
గాఁగ శోభిలఁజేసి • కడుఁ దసశ్శాలియా మునివరేణ్యుఁడు సమఁముగ నెనంగు
దర్భల మంత్రయుక్తంబుగాఁ బఱచి శాస్త్రంబునఁ జెప్పిన • చందముననె

తే. యగ్నినందుఁ బ్రతిష్ఠించి • యందు మంత్ర

పూర్వకమ్ముగ హోమమ్ముఁ • బూనిచేసె

నంత జనకుండు సీత సర్వాభరణ వి

భూషితను దెచ్చి యగ్నికి • ముందునిల్పి. ౨౨

1780

క. రాముని యగ్రతలంబున, భూమితనూజయు నెనంగఁ • బొలుపారఁగ నా
రాముని గౌసల్యకు సత,తా మోదముఁ గూర్చువాని • నటఁ గని పలికె. ౨౩

క. వినుమీ సీత మదాత్మజ, వనితామణి నీకు ధర్మపత్నియగును గై

కొనుమా నీకున్ శుభములు, తనరున్ బాణిని గ్రహింపుఁతరుణి కరమ్మున్.
 *సీ. సౌందర్య మట్లాభిఁజాత్యనుయోనిజత్వముమొదలగు లక్షణముల మిగులఁ
 జెన్నారి యనమానఁశివచాపఖంఠన మొనరించినప్పటినుండి యెపుడు
 కనుగొందునా? యను ఁ కౌతూహలంబును గలుగునట్లొనరించి ఁ కళల నీను
 విద్యుత్ప్రకాశంబుఁవిధమున రూప మియ్యదియని తెలుపుట ఁ కనువుపడని
 యట్లలగాడుచు ఁ నాత్మసంతతభావనాప్రకర్షమున సంఠటను దనువు
 కనఁబడువిధమునఁ ఁ దనరు నామెను జూపి సల్లక్షణముల లక్ష్యమయి ప్రౌఢ
 యైనట్టి గుణమణి ఁ మానినీరత్నంబు నైన యీసీత మదాత్మజాత
 బహువిధాయతతపఃఁఫలభూత నీకగు సహధర్మచారిణి ఁ సతతశుభద

తే. దీనిని బ్రతిగ్రహింపుమా ఁ మాననీయ
 చరిత! శ్రీరాను! నీకును ఁ సకలశుభము
 లొదవు నీదుకరమ్మున ఁ నువినకరముఁ

బ్రమనమొప్పారఁగా గ్రహింపుము జనమున. ౨౬౫

1783

క. నిను ననుసరించి యుండును, వనితామణి ఛాయపోల్కి ఁ భాగ్యాధిక్యం
 బుననొప్పు సతీతిలకం, బని దశరథు సగ్రతనయు ఁ హస్తమునందున్. ౨౭

తే. మంత్రపూతజలంబు సచ్చదముమీఱ
 విడిచె జనకక్షితీశుండు ఁ విబుధులు ముని
 వరులు మేలని మేలని ఁ పల్కి రపుడు

నేసతల దుందుభులు మ్రోసె ఁ దిక్కులలరె. ౨౮

1785

సీ. కుసుమవర్ణంబులు ఁ కురిసె గొప్పగ మంత్రజలపూర్వకముగ నాఁజలజనేత్ర
 సీత సమర్పించి ఁ భూతలసతి హర్షమున నోలలాడి చెంతను జెలంగు
 సౌమిత్రిఁగాంచి లక్ష్యణ! రమ్ము నీకగుఁగాక మంగళములు ఁ నీకు నూర్చి
 శ నొసంగ నేనెంచితిని నీవు గ్రహియించి పాణిగ్రహముసేయఁవలయుజాగు

తే. సేయవలదింక ననుచును ఁ జెప్పి భరతుఁ
 గాంచి రఘునుత! మాంజివి ఁ కమలనేత్ర
 కరము గ్రహియింపుమా నీదు ఁ కరముచేత

ననుచు వచియించి శత్రుఘ్ను ఁ నంతఁజూచి. ౩౧౫

1786

క. జనకుఁడు ధర్మనునీషుం, డనియెన్ శ్రుతకీర్తిదై న ఁ హస్తమ్మును గై
 కొనుమా! నీహస్తంబున, ఘనబాహూ! మీరలెల్లఁ ఁ గమ్రగుణాఘ్యుల్. ౩౨౫

* ఇయం సీతామమసుతా సహధర్మచరీతః, ప్రతీచ్ఛ మైనాం భద్రంతే పాణింగృహీష్వపా
 ణినా. ౨౬ ఈశ్లోకమునకు గోవిందరాజమహేశ్వరతీర్థ లిరువురు పెక్కురీతుల నర్థములఁ బెంచి
 వ్రాసిరి వాని సారమును గ్రహించి సీసపద్యము రచింపఁబడినదని గ్రహింపవలయును. తనిశ్లోక
 యభిప్రాయముగూడ గోవిందరాజవ్యాఖ్యనే యించుమించుగా నన్వసరించును.

- క. మీరెల్ల సుచరిత్రులు, లీరమణీమణులఁ గూడి యెంతయు మునమున్
గూరుపుడి మీకెల్లర, కో రాఘవులార! జాగిఁకొప్పదు నుండి! 33౪ 1788
- చ. అనవిని యాకుమారవరు యిప్పుడు నల్వరు మానికాంతుడై
తనరు వసిష్ఠసమ్మతి నుదారకరంబులఁ దత్కరంబులన్
జనకముఖుల్ గనుంగొన నెసంగుముదంబునుబొందఁ దాకి య
య్యనలున కగ్ని వేదికి మహామునివర్యుల కెంతోభక్తితోన్. 3౩౫ 1789
- క. జనకునకును భార్యలతోఁ, జని వలగొని రామభరతసౌమిత్తులు నె
మ్మిని విధిని గల్పసూత్రంబునఁ జెప్పినయట్లు కార్యమును సల్పి కొగిన్. 3౩౬
- సీ. అన్యుహామతులిట్లు యర్హకృత్యంబులఁ గావించి భార్యలకమ్రకరము ననుండ
లను బట్టుకొనిన యంతనె యంబరమునుండి కుసుమవర్షము చాలఁ గురిసె
రమ్ముగ దుందుభుల్ రంజిల్ల మొరసె గీతములు వాద్యధ్వనులమరె నచ్చ
రలు గుంపుగాఁజేరి లలితమ్ముగా నాడి రంత గంధర్వు లాహాయనంగఁ
- తే. బాడిరా పెండ్లికొడుకులు యావనరఘు
వంశముఖ్యులు గానఁ గన్పడియె నిట్టి
యద్భుతంబులు గీతవాద్యాదులిట్లు
లెసఁగఁ బ్రతినాదములు పుట్టె నెల్లదెసల. 3౩౪ 1791
- క. రామాదులు విలసద్భున, భామాన్వితులపుడు మూడువరుసలు భక్తున్
ద్దాములయి స్వీయవహ్నుల, కామోదమునం బ్రదక్షిణార్చనలిడుచున్. 3౩౭
- క. తరుణుల నల్వర విధియుత, సరణిం బెండ్లాడి; రంత జాయాయుతులై
ధరణీశుతనూజులు నల్వరు విడిదిగృహంబునకును బోయిరి వేడ్కన్. 3౩౪
- తే. దశరథక్షౌపతీంద్రుండుదారయుక్తు
లైన నల్వరఁ గొడుకుల నాదరమునఁ
గనుంగొనుచు వారివెంటను మునుల బంధు
జనులనుం గూడిపోయె, నుత్సాహ మలర. ౪౦ 1794

డెబ్బదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౪ - వ సర్గము.

దశరథాదు లయోధ్యకుఁ బోవుట.

- క. ఆరాత్రి గడువ జనకమహీరమణుని దశరథావనీశుని నెంతో
గారవమున వీడ్కొని ముని, భూరమణుడు కౌశికుండు యింకెడు మదితోన్.
- క. మును తాను తరమున నెందు నివాసము చేసె నట్టితుహినాద్రికిఁ బో
యెను [రామాదుల వారల, వనితల దీవనలఁ దన్ని యపరమనియతికై.] ౧౪

చ. మునిసతి కౌశికుం డరుగ ♦ భూపతియున్ విధిలేశుడైన య
జ్ఞనకుని వీడుకోల్వజసి ♦ చయ్యన స్వీయపురంబుఁ జేరఁగా
జనఁ బయనంబుసేసె నృపఁ నత్తముఁ డేగుచునుండ నాతనిన్
వెనుకొనియెన్ విదేహపృథివీరమణుండును బంధుయుక్తుడై.

1797

సీ. అత్తవారింటకి ♦ నరుగుపుత్రికలకు నరణమియఁగ నది ♦ తెరుణమగుటఁ
దలపోసి పెక్కులక్షల గోవులను దివ్యకంబళములను లక్షలను బట్టు
వస్త్రములను దివ్యవసనంబులను సుందరాలంకృతంబులై ♦ యందములగు
దంతివాజరథపదాతులదాసదాసీజనంబుల నిచ్చెఁ ♦ జెలఁగునట్లు

తే. మఱియు నారాజు సంతుష్టమాననుడయి
స్వర్ణరజతంబులను మంచిపవడములను
ముత్తైములఁ బెక్కులక్షల ♦ నుత్తమమగు
కన్యకావిత్తముగ నసంఖ్య ధనమిచ్చె. ౬

1798

క. ధనమిట్టలొసఁగి దశరథ, మనుజేశు ననుజ్ఞను గొని ♦ మైథిలుఁ డంతం
దననెలపు సేరె రాఘవుఁ, డనుమతుడై మహిమ వెలయునట్టి కుమారుల్.

క. మునులును జతురంగబలంబును సేవకులును నితాంతమోదము నొందం
జనియె నయోధ్యకు ముందుగ, మునులరుగుచునుండ నట్లుభూపతీయెలమిన్.

—అంతట పరశురామ సందర్శనము. —

సీ. తనయులతో మహామునులతో నరుగంగ నాతని కెదురయి ♦ యంబరమున
నశుభసూచకముగ ♦ నతిభయదంబుగఁ బక్షులు గూసె విశ్వంభరాత
లమున మృగంబులెల్లను శుభమును జాలఁ గనఁబఱచెడునట్లుగాఁ బ్రదక్షి
ణముగఁ బోయెను భూమి నాయకుండా శకునాళిఁ గన్గొని పల్కె ♦ నట వసిష్ఠుఁ

తే. గాంచి క్రూరఖగంబులు ♦ కడివధయంక
రార్భటులఁ గూయుచున్నవీయవియె మృగము
లెల్లను బ్రదక్షిణమ్ముగ ♦ నేగుచున్న
వశుభములు శుభశకునమ్ము ♦ లగపడియెడి. ౧౦౪

1801

చ. మునిసర! యిద్దియేమనుచు ♦ బుద్ధిచలించెడు; నివ్వ మంగళం
బు నొసఁగునో? యమంగళముఁ ♦ బుట్టఁగఁజేయునో? యన్ననిశ్చయం
బును గనలేక నామనము ♦ పూనెడు దుఃఖముఁ జెప్పవయ్య నా
కను సృపవాక్యముల్ విని మహాముని మంజులవాక్కులొప్పఁగన్. ౧౦౫

చ. నరవరుతోడ నిట్లను; వివందగు వీనిఫలంబు ఘోరమా
కరణిని గల్గనున్న భయకారణముల్ దెలియంగనయ్యె నం
బరముననున్న పక్షిగణవాక్కుల భీతియడంగునంచు నీ

ధరమృగముల్ గనంబఱచెఁ ♦ దాల్చుకుమీ! పరితాపమో విభూ!. ౧౦౬ 1803

క. అనివారు పల్కునమయం, బున భూమి గదల్చుచున్ సుభూరుహనారం
బును బడఁద్రోయుచువీచె బ,వనుఁ డప్పుడు చీకటులును భాస్కరుఁగప్పెన్.

సీ. ఆశాసమూహంబు ధి ప్రకాశములయ్యె భన్తనంవృతమయి ధి పార్థివేంద్రు
నై న్యసమూహ ముఁ తాహహీనంబయ్యె; నవ్వసిష్ఠుఁడుఁ దక్కినట్టి మునులు
రాజు నాతనిపుత్రఁరత్నంబులును దెల్విగల్గియుండిరి యంతెఁకాని తక్కు
వారెల్లఁ దెల్విని ధి బాసియుండిరి యంత నా చీకటులు గ్రమ్మ ధి నచటిపై న్య

తే. మపుడు బూడిద గప్పినయట్టులుండి

కనుఁగొనియె భీమరూపునిఁ ధి గడుజడలగు

మిని ధరించిన జామదఁగ్న్యని మహాత్ముఁ

బరశురాముని మర్దిత ధి పార్థివేంద్రు. ౧౭౫

1805

సీ. కైలాసభూధ్రంబుఁగతి దురతిక్రముఁ డాతఁడు కాలాగ్నియట్లు దుస్స
హుఁడు భూరికాంతులఁనొప్పుచుండుటఁ బామరాళికే దుర్నిరీక్ష్యౌకృతియును
నయి గొడ్డలిని మూఁపునందిడుకొని తటిన్దణతుల్యమై తగుఁకాంతులలరఁ
గార్తుకంబును దీప్తఁకాండంబు ధరియించి త్రిపురంబులంగూల్చి ధి తేజరిల్లు

తే. పరశివుండో యనంగఁ జూపట్టె నంత

నతని జపహోమనిరతులై ధి యలరు నవ్వ

సిష్ఠముఖులై న భూసురుల్ ధి శిఖివిధమున

వెలుఁగు భయదాకృతిని గాంచి ధి వెఱఁగుపడుచు. ౨౦

1806

సీ. ఒక్కచోఁ గూడి వాఁరొకరితో నొకరిట్లు చెప్పుకొనిరి యితం ధి డెప్పుడునృప
వితతిపైఁ గోపముఁ ధి బెంచుచుండును దనతండ్రిని జంపె నీధరణిపతిని
కాయమంచును మును ధి గడఁగి దానింజంపె; నక్కారణంబున ధి నై ననిపుడు
వారిఁ జంపఁడుకదావసుధేశులన్ మున్నెచంపి కోపము మనోఽజ్వరముఁ బాసి

తే. యున్నవాఁడౌట ననియిట్లు ధి లొక్కమొగిని

వారు ప్రస్తావనలు నల్పి ధి భార్గవునకు

భయదమూర్తికి నెదురేగి ధి పరమభక్తి

నర్ఘ్యపాద్యంబు లొసఁగి తీయనిపలుకుల. ౨౩౫

1807

క. రామా! రామా! యని యిం, పౌమాడ్కిని బిలిచి మిగుల ధి నర్చింపఁగ ను
ద్దామపరాక్రమయుతుడౌ, రాముండా పూజలఁగొని ధి రాఘవుతోడన్. ౨౪

డెబ్బదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౫ - వ సర్గము.

శ్రీరాముని పరశురాముఁడు తిరస్కరించుట. శ్లోకం

క. పలికెను దీప్తక్రోధోజ్జ్వలుఁడై యౌరామ! రామ! ధి భవదీయంబై
వెలసెడు శౌర్యంబు జగంబులనెల్లడ నద్భుతముగఁ ధి బొల్చి వినఁబడున్. ౪

- చ. వినఁబడుచున్న వెంతయును ♦ వింతగ నీవటఁ దాటకాహ్వాయన్
దునుముట శంభుచాపమును ♦ ద్రుంచుట లోనగువార్తలెల్ల నీ
వు నసరిచింత్యసారమునఁ ♦ బోల్చెడు నీశ్వరుకార్ముకంబుఁ ద్రుం
చిన ఘనవార్త యచ్చెరువు ♦ సెందఁగఁ జేసెడి నెన్నశక్యమే. ౧౪ 1810
- చ. విని యలవార్త నేను బలువిల్లును వేఱొకదానినిట్లు గై
కొని యిట వచ్చినాఁడ నతిఘోరముగాఁ దగునదై యిద్ది దీ
నిని జమదగ్ని నాకొనఁగె ♦ నిర్మలకీర్తి యతండు నాకునౌ
జనకుఁడు దీనియందు నొకసాయకవర్యముఁ గూర్పు మాపయిన్. 3 1811
- క. నీబలముఁ జూపఁగాఁదగు, నీబలువింటను శరంబు ♦ నీవు దొడిగినన్
నీబలముఁ దెలిసికొని యాపై బలశాలివగు నీకు ♦ న్వంద్వాహవమున్. ౪
- క. నేనొనఁగువాఁడనని యా, మౌనివరేణ్యుండు పలుకుఁమాటలు విని యా
భూనాథుఁడు దశరథుఁడవు, డాననమున దీనభావ ♦ మధికమ్మగుటన్. ౫
- క. వెలవెలఁ బాటుచు నిట్లని, పలికెం జేతులు మొగిడ్చి ♦ వసుధేశులపైఁ
గలిగిన ప్రాక్రుధ విడి మిక్కిలి శాంతుఁడ వైతి వార్య! ♦ ఓతిసురవర్యా!
- చ. అతులితకీర్తిశాలివి మహాత్మక! గూఢసికూనపై న నా
సుతులఁ గటాక్షదృష్టులను ♦ జూచుచు వేయభయంబొసంగ నీ
వు తగుదు వెల్ల వేదములఁ ♦ బూన్కిఁ బఠించుటలోనుగాఁగ న
ద్వితములఁ జేసి పెంపలరు ♦ భార్గవవంశభవుండ వారయన్. ౬౪ 1815
- క. శతమఖునిచెంత భార్గవ!, ప్రతిజ్ఞనొనరించి శస్త్రుపటలి వినర్జిం
చితివీవు ధర్మసరత్, ఓతిఁ గాశ్యపమునికిఁ జెందఁ ♦ జేసితి వౌరా!. ౭౪ 1816
- ఆ. ధరణి దారవోసి ♦ తరలి మహేంద్రాద్రి, కేగి యటనివాస ♦ మీవు సేసి
యున్నవాఁడ విష్ణు ♦ డుద్ధతి ముష్టెల్లఁ, జంపవచ్చితిటకు ♦ సాధుమౌని!. ౮౪
- క. రామునికొఱకే వచ్చితి, రాముని వధియింతునని పరశుధర! యనుదో
రామునినే చంపినచో, నేమెల్లం బ్రదుకఁజాల ♦ మిది నిక్కము నూ!. ౯ 1818
- క. అని దశరథుండు పల్కఁగ, ఘనశౌర్యుఁడు భార్గవుండు ♦ కడునిర్లక్ష్యం
బున వానిలెక్కసేయక, యనియెన్ శ్రీరాముతోడ ♦ నబ్ధధ్వనితోన్. ౧౦
- సీ. దివ్యమ్ములై విశ్రుతిని గాంచి లోకమందెల్లడ శ్రేష్ఠత ♦ నెనఁగియున్న
కోదండములు రెండు ♦ కొమరాదునవి దృఢసారమ్ములై ధనుర్వారమందు
ముఖ్యమ్ములగు; వానిమును విశ్వకర్మ యత్నంబున నిర్మించెఁదన్యవ్యయమునఁ
ద్రిపురాసురులతోడఁ ♦ ద్రిణయనుఁ డనిసేయఁ దలఁచినతటి దేవదత్తనుయ్యె
తే. నొకటి; యద్దియె యారాక్షసోత్కరంబుఁ
జంపె, వితిచితివీవు తచ్చాపమునె మ

దీయకరగతధనువును ♦ దీనిహరికి

నమరులొసఁగిరి రెండవదందునిద్ది. ౧౨

1820

క. పరమప్రకాశమై తగు, నిరుపమ కోదండ మిద్ది ♦ నీరజనాభా
దరణార్హము సుము, రామా! హరచాపసమానసారమగుఁ గాకుత్స్థా!.

క. హరచాపతుల్యసారము, శరాసనముగాన నిద్ది ♦ సరకేయను దో
ధరణీశపుత్ర!, విఱిచితి, హరుచాపము వికలమగుట ♦ నద్దాని సభక. ౧౩

సీ. త్రిపురాసురులనెల్లఁదెగటార్చి హరుఁడొప్పు తఱినిర్జరులునప్పిఁతామహుఁగని
వారాహముఖ్య శరీరంబులం దాల్చి యుపకృతులను నెన్నొయైనరుచుటను
హరి యెక్కుఁడగు నని ♦ యంటివి నీవిష్టు హరిని సాధనముగ ♦ నంది శివుఁడు
తానె ముఖ్యుండయి ♦ దానవసంహారమును జేసెఁ గాదె? కావున శివుండె

తే. యధికుఁడని మాకుఁదోఁచెడి ♦ నరయ వీరి

యందు నధికుండెవండు బలాబలములఁ

దెలియఁ గోరితిమో దేవ! ♦ తెలుపవయ్య!

సందియము వీడఁగా నన ♦ శతధృతియును. ౧౪

1823

క. సురల యభిప్రాయముఁ దా, నరసి యథార్థమునెఱుంగు ♦ నట్లొనరుచు స
త్పురుషవరేణ్యుఁడు గావున, హరిహరులకుఁ బగను గూర్పఁనొనని తలఁచెక.

చ. మనమున నిట్టులెంచి సురమాన్యుఁడు విష్ణువుఁ గాంచి “ధన్వినై
దనుజులఁ ద్రుంచి నాఁడ నిట ♦ దైత్యవిరోధియు సాధనంబుగాఁ
దనరుటచే నముఖ్యుఁడగు ♦ దానవయోధవధంబునందు ము
ఖ్యునిగ ననుం దలంపుఁ” డని ♦ యొప్పుగఁ బల్కె శివుండు చూచితే !. ౧౫

క. అనిసలికి శివునిపైఁ బగ, వనజాక్షున కెసఁగఁజేసి ♦ ప్రమథాధిపునిం
గని “చక్రిశరాగ్రమ్మునఁ, దనరి జయించితిని గాన ♦ దైత్యవధమునక. ౧౬

తే. నేనె ముఖ్యుండ నంతియఁగాని శివుఁడు

కాఁడ” టంచనె నని యిట్లు ♦ కిడఁగి వారి

కిరువురకుఁ బగఁ బుట్టించె ♦ నిట్లు పగయుఁ

గలుగఁగా యుద్ధమును జేయుఁకాంక్షఁ బూని. ౧౭

1827

చ. హరిహరు లొండొరుల్ గెలువ ♦ నాత్మల నెంచి తదిచ్ఛచేత గ
ద్గురు గదురంగ మార్కొనిరి ♦ గ్రోధములక భయదంబుగాఁగ; శం
కరుని శరాసనం బపుడు ♦ గాంచె వినంజ్ఞతఁ జక్రి హుంకృతి
స్ఫురణను భీతిదంబగుచుఁ ♦ బొల్చెడు శక్తిని గల్గియుండియుక. ౧౮

1828

క. తనకార్ముకంబు దూలినఁ, గని స్తంభితుఁడయ్యె నచటఁ ♦ గామారియుఁ; జ
య్యన సురచారణమానులు, చనుదెంచి నచించిరంత ♦ సంగ్రామ మిఁకక.

- తే. వలనదుడుగుడు ♦ మీరని ప్రార్థనమ్ము
 సేయ శాంతిని బొందిరి ♦ శివ జనార్ద
 నులు; మునీంద్రాదులప్పుడు ♦ జలజనయను
 శౌర్యమున నీశుచాపంబు ♦ జడతఁ గనుట. ౧౮౫ 1830
- చ. వారియె బలాధికుండనుచు ♦ నాత్మలనెంచిరి, కోపమొంది శం
 కరుడు నుహాయశుండు తన ♦ కాన్పుకమిట్టు లసారమకాట ని
 ర్జదులకు నీఁ దలంపఁగ ను♦రల్ గ్రహియింప భయంబు నొంది భూ
 వరుడగు దేవరాతునకు ♦ బాణముతోడ నొసంగ వేడినన్. ౧౮౬ 1831
- క. నురలడిగి నట్టులే దేవరాతుని కరంబునందు ♦ బాణముతోడన్
 హరుడిడియె శరాసనమును, బరపురభంజనమిదాను ♦ వైష్ణవము నుమీ !
- తే. నాకరంబున నలరాదు ♦ నీకడింది
 కాన్పుకము రాఘవా ! దీనిఁ ♦ గమలలోచ
 నుడు గుచీకునకిచ్చె నీ♦కడనె యుంచు
 కుత్తమం బిదియంచుఁ ద♦ల్కొత్తుకగుణ. ౨౦ 1833
- తే. అన్తుహా తేజఁ డప్రతిహతసమస్త
 కాన్పుకగు జమవగ్నికిఁ ♦ గరుణ నాత్మ
 జుకొనంగె మహాత్ముడై ♦ శోభిలు నతఁ
 డగుఁ జుమీ ! నాకు జనకుఁ క♦మృతనఘుండంత. ౨౧ 1834
- సీ. సాధుతపోబల♦శక్తులనొప్పు మజ్జనకుఁ డాయుధములఁ ♦ గొనుట మాని
 తపము నల్పుచునుండ♦ధరణివిభుండైన కార్తవీర్యుండు ని♦ష్కరుణుండగుచుఁ
 దామనబుద్ధియై ♦ దగవని యెంచక చంపె నీవిధచుగు ♦ చావు లోక
 మందెందుఁ గలుగునే?♦యతిదారుణముగదా యద్వాని విని దోష♦మడరనేనుఁ
- ఆ. బాపజాతియకాను ♦ బార్ధివకులమని, తలఁచి చంపి మరల ♦ నిలఁ గలుగఁగ
 దానిఁ బెక్కుమాటు ♦ లేను జంపుచుఁ దద,ధీనమకా ధరిత్రిఁ ♦ బూనుకొంటి.
- క. ధరణి సమస్తంబును నా, కరతలమున నునిచికొని ను♦కన్తుడు గా ని
 ధరఁ బరఁగు కాశ్యపున క,ధ్వరమందు నొసంగినాడ ♦ దక్షిణగాఁగన్. ౨౨
- క. క్రతుపూర్తి సమయమున నీ, క్షీతి నీవిధి నొసఁగి నేను ♦ జేరి సుహేంద్ర
 క్షీతిధరనుదియే నిరత న, నతిగాఁ దన మొప్పుఁ జేసి ♦ శక్తి జెలఁగితిన్. ౨౩
- క. [నురసేవితమై తగు న, ధరణీధ్రమునందు నేను ♦ దపమున్ సౌఖ్య
 కరముగ నల్పుచు నొక్కట, నరుదగు వీర్యమున నీవు ♦ హరుశరవరమున్.]
- క. తునిమితివని వింటినిగా, వున వేగమ వచ్చినాడ ♦ బో రామా! నా
 జనకుడుఁ దల్పిత యాతని, జనకుడు పూజింప వెలయు ♦ చక్రిధనువిదా.

ఆ. కాన దీని నీవు ♦ క్షత్రియకులజుండ, వౌట విప్రబాలు ♦ సట్లశక్తుఁ
డ నగుదునని పల్కి. ♦ కర్వమా క్షత్రియ, ధర్మమూని పట్టఁ ♦ దగును జుమ్మి.
క. పరపురభంజకమగు నీ, శరాసనమునందుఁ గూర్పు ♦ శరమును శక్తి
బరఁగుదువే, నవ్వలరఘు,వర! ద్వంద్వాహనము సల్పు ♦ వాడను నీతోన్.

దెబ్బదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౬ - వ సర్గము.

—ఊఊ పరశురాముని గర్వభంగము. ఊఊ—

చ. అను జమదగ్నిసూనుని మహాత్తరవాక్కుల నాలకించుచున్
జనకుని చెంతనుంట రఘు♦సత్తముఁ డప్పుడు తండ్రియందుఁ గ
ల్గిన మరియాదచే నెలుఁగు ♦ లీలఁగఁ బోవఁగనీక చాలస
న్నని గళనాదమొప్ప ముని♦నాథునితో వచియించె నీగతిన్. ౧ 1842

నీ. తండ్రిదా బుణమును ♦ దగినట్లు తీర్పంగఁ బలుమాటలు క్షత్రియ♦వంశమెల్లఁ
జెండాడి నీవు చేసిన కృత్యములనెల్ల వింటి శూరుఁడు పర♦వీరుఁ దునిమి
పగఁ బాపుకొనుట చేయఁగఁ దగుపని గదా కాన దానికిఁ బ్రతీ♦కారమీవు
చేయఁబూనితివి నీ♦చేష్టితమును నేను సంగీకరించితి ♦ నైన వీర్య

ఆ. హీనుఁగాఁ దలంచి ♦ యెంతయు నృపధర్మ, పద్ధతిని ధనుస్సుఁ ♦ బట్టఁ జాల
నట్టి వానిఁగాఁగ ♦ నవమానమును జేయు, చున్నవాడ విపుడు ♦ నన్నునీవు.

క. పరులు సహింపఁగఁ జాలని, యరు తేజశ్శౌర్యముల మహోద్యమమున నీ
వరయుమటంచని పల్కుచు, గురుకోపము ప్రజ్వలింపఁ ♦ గోదండంబున్. 34

క. శరమును భార్గవరాముని, కరమ్మునుండియె గ్రహించెఁ ♦ గడుఁ జులకనఁగా
శరచాపమ్ములతోడ నె, *వరవైష్ణవకళను దుర్ని♦వార్యముఁ గొనియెన్. ౪ 1845

చ. ధనువున బాణముం దొడిగి ♦ దానిని లీలఁగ నెక్కుపెట్టి రా
ముని భృగువంశజుం గని ప్రభూతమహాత్తరరోషమొప్పుఁగా

*మూలము. ఇత్యుక్త్వా రాఘవః శ్రుద్ధో భార్గవస్య శరాసనమ్,
శరంచ ప్రతిజగ్రాహ హస్తాల్లఘుపరాక్రమః. ౪. శ్లో.

ఈశ్లోకమున రామచంద్రుఁడు పరశురాముని హస్తమునుండి కోదండము బాణమును గ్రహించినట్లు చెప్పఁబడినది. మహేశ్వరతీర్థులవారు వ్యాఖ్య వ్రాయుచు “చాత్ భార్గవనిష్ఠాం వైష్ణవీం శక్తిం చ జగ్రాహ. తదుక్తం పాద్యే. ఇత్యుక్త్వాదేవి వైష్ణవ్యాశక్త్యా తద్గతయాసహ, జగ్రాహ వైష్ణవం చాపం వినయేన చ లీలయా ఇతి” అని వ్రాసిరి. గాన దాని ననుసరించి యీవిషయ మీపద్యమునఁ జేర్పఁబడినది. దీనిని సార్థకముచేయు శ్లో. ‘నిర్వీర్యోజామదగ్నోఽసౌ’ అను శ్లోకము ముందున్నది కానఁ బై యర్థము సార్థకమే యని తెలియఁదగును.

ననియె రఘూన్వహుండిటు ధరామరవర్యుడవౌట, గాధినం
దనుపయి నాకున్నేహము నితాంతము గల్గుటచేత నీవొగిన్. ౫౪

1846

తే. పూజ్యుడవు గాన నీ యసుపుంజముఁ గొను
బాణమును వైవఁ జాల నీపాదగమన
శక్తి నై నఁ దపోబలసమధికార్జి
తాప్రతిమలోకజాలంబు నైన నిపుడు. ౫౫

1847

క. తునిమెద దేనిం గోరుదు, పని మఱియుం బలికె నీ మహాశర మరిప
త్తన భంజకంబు వైష్ణవ, మును దివ్యమునొను గాయమోఘం బగుచున్.

తే. నీబలంబును దర్పంబు నీటు సేయఁ
జాలు వీర్యంబు గలదియకా న్స్వకరణీయ
మగు పనిని జేయ కూరక మగుడ దనుచుఁ
బలికె నప్పుడు మునులు, దేవతలు మఱియు. ౫౬

1849

సీ. అచ్చరల్ చారణుల్ యతులు సిద్ధులు గంధర్వకిన్నరౌఘంబు రాక్ష
సులు నాగములును గుంపులుగఁ జతుర్ముఖు ముందిడుకొని వచ్చిభూరివైష్ణ
వంబగు దివ్యచాపంబును ధరియించి యలరారు రాముని నద్భుతనుగు
తత్కృత్యమును జూడఁదమినిల్చిరంబరథలమున రాముఁడాధనువుఁ దాల్చుఁ

తే. గాఁ బ్రసంచమ్ము మ్రాన్నడి కదలకట్టై
నిలిచె వైష్ణవతేజంబు వెలికి బోవ
వీర్యహీనతచే భృగువర్యుడపుడు
రాము వీక్షించె దశరథరాజతనయు. ౧౧

1850

క. రాముని తేజంబిటు లు, ద్వామపరాక్రమము నొంపఁ దా జడతనుఁడై
తామరనదళాక్షుని నా, రామునిఁ గన్గొనుచుఁ బరశురాముం డంతన్. ౧౨

క. మెలమెల్లగ నీరీతిం, బలికెం గాశ్యపున కేను వసుధాతలమె
ల్ల లలి నొసంగితి మునుప,య్యిలామరుఁడు నన్నుఁ గాంచి యిట్లని పలికెన్.

క. ఇది నాదేశం బయ్యెం, గద నీవిక నుండఁ దగదుగా నాభూమిన్
బద యన్న నతని వచనంబు దగం బాలింపఁ బ్రతిన పూనితి రామా !.

క. గురువాక్య మవశ్యంబుగఁ, గరణీయం బౌట రాత్రికాలమ్మున నీ
ధరణి వసియింపఁ గాశ్యప, నరమునిదై భూమియిద్ది వఱుటచేతన్. ౧౪

తే. కాన రాఘవ! నాపాదగమనశక్తిఁ
జంపఁ బూనకు మే మనోజవము మీఱఁ
గా మహేంద్రాద్రికిని బోవఁగాఁ జనుఁ గద
వినుము నాప్రార్థనముఁ దపోవీర్యశక్తి. ౧౫

1855

సీ. అసదృశమైన లోకావళి నార్జించితిని వాని నీబాణమున నడంపు
కాలనిలంబన ధీమేల! పరంతపా! యీమహాచాపంబు నేచి యిట్లు
ధరియించుటం జేసి ధీమేల! పరులచే నోడింపఁ బడని శౌర్యంబున వజ్రలువాడ
వనియు నురేశుండ ధీమేల! వనియు శ్రీపతి వనియు నెఱింగితిని నేను ధీమేల! ఘనుని నిన్ను
ఆ. నీకు శుభసమృద్ధి నెగడును గాక దేవతలు గుంపుగూడి వచ్చి యిదిగో
సమరభూమియందు సాటిలేక చెలంగు, నిన్ను వీరె కాంచుచున్నవారు.

క. ఎనలేని వీరకృత్యంబును నీవొనరించుటరయఁ బోలుననుచు నిం
గిని నిలిచి యున్నవారిక, విను నాకిట సిగ్గు దోచె వింతగ రామా! ౧౫

క. నాకిది తగునే తలఁచం, గాకుత్స్థా! నీవు ముజ్జగంబుల పతివై
యీకరణి నన్ను గెలిచిన, నాకి సిగ్గేల! దేవ నాథా! రామా! ౧౬ 1858

సీ. అసదృశదివ్యసాయకమును వదలుమా సువ్రతా! రామ! యీశుభశరంబు
విడువఁగాఁ గని యేను వెడలెద నమ్మహేంద్రాద్రివరంబున కనుచు బరశు
రాముండు పలుకంగ రాఘవుండు ప్రతాపవంతుండు మఱియు శ్రీమంతుడప్పు
డదివ్యమైన సాయకము బ్రయోగించె బహుశతపంబునఁ బడసినట్టి

ఆ. లోకపంక్తులట్లు ప్రాకటశరమున, హతములై నఁగాంచి యతిజనమున
నరిగె బరశురాముఁ డమ్మహేంద్రాద్రికి; నంతఁ దెలివి నొందెనఖిలదిశలు.

ఆ. మఱియు విదిశలెల్ల నెఱిఁ బ్రకాశించె దే
వతలు మునులు చాపవరముదాల్చి
యున్నరాము మిగుల నెన్నిరి; వలగొని
రాముఁ గొలిచి పరశురాముఁ డరిగె. ౨౪

1860

డెబ్బదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

22 - వ సర్గము.

— ❦ —
❦ ❦ ❦ దశరథాదు లయోధ్యకరుగుట. ❦ ❦ ❦

చ. పరశుధరుండు రామునకు వందనముం బొనరించి యేగ భూ
వరతనయుండు రాముఁడు వివర్జితకోపుఁడు శాంఖచిత్తుడై
పరఁగి యదృశ్యుడై తగు నపాంఘతీచేతికొనంగి చాపమున్
శరమును నంత మానిగణనత్తములం గని మ్రొక్క భక్తితో. ౧౫ 1861

క. గురువందన మిటులొనరిచి, కరము భయంబున మనంబు గలఁగంగా నా
తురుడై తగు తండ్రింగని, పరశుధరుం డేగ నాత్మవసతికి నిపుడే. ౨ 1862

క. జనకా! నీపరిపాలన, మునఁ దగు చతురంగసైన్యము నయోధ్యకునిం
కను బోవఁగాఁ దగుంగద, యని మఱియుం దండ్రి కిట్లులనియె భక్తి. 3

క. | జలమును జాతకముల నుం,డలమాశించెడు విధంబునన్ సై న్యము నీ
యలఘుతరాజ్యం గోరెడి,నిలాధిపా! యాజ్ఞయిమ్మ! ♦ యిక బోవంగన్. |

చ. అని రఘురాముడైన నిలాధిపుడల్లన నాలకించి వే
తనయుని దీర్ఘబాహువుల ♦ దద్దయుఁ బ్రేమను గాఁగిలించి మూ
ర్ఖునియె శిరస్సు నిట్లు నృపకుంజరుఁ డివ్వీధి భార్గవుండు పో
యిన గతిఁ జెప్పఁగా మొనట ♦ నెంతయు భీతిని గుందియుండుటన్. ౪ 1865

క. వినకుండి చక్కఁగా మఱి,యును రాముండొత్తి చెప్పు ♦ నురుముదమునఁ ద
న్నును బుత్రుల ధర మరలన్, జనించినట్లెంచె నంత ♦ సై న్యమునెల్లన్. ౫

క. పురికేగ నాజ్ఞయిడె భూ,వరు నాజ్ఞం దలధరించి ♦ భటవారము న
త్వరగతి నడువం జేరెను, బురమున్ ధరణీశుఁ డాత్మఁబొంగెడువేడ్కన్. ౬

సీ. ఆయయోధ్యాపుర ♦ నుపు సుందరసతాకాన్వితంబయి యొప్పి♦యలరుచున్న
భూరిధ్వజంబులఁ ♦ బొలుపొంది మంగళతూర్యఘోషంబుల♦తోఁ జెలంగి
పన్నీరు చల్లి పుష్పములు పెల్లుగ నైచి రాజమార్గంబులు ♦ రంజిలంగఁ
జేయఁగా నెంతయుఁ ♦ జెలువారు చుండె; నంతట రాజురాక ముదంబునింప

తే. మోముదమ్ములు వికసిల్ల ♦ ముఖ్యములగు

మంగళధ్వను లలరార ♦ మనుజులెల్ల

యెడల నిండుగ నిలిచిరి ♦ గడుమనోజ్ఞ

ముగ జనాకీర్ణమగు పురమ్మును నృపుండు. ౭

1868

క. తనయులతోడఁ బ్రవేశించెను బురమున వెలయుచున్న ♦ శ్రీతసురులును ద
క్కిన పౌరులు దూరమునన్, మనుజేశ్వరు నెదురుకొనిరి ♦ మనము లలరంగన్.

తే. అన్యహాయశుఁ డతుల మహావిభూతి

నలరి శ్రీమంతులౌ తనయాత్మజన్ము

లెల్లఁ గొలువఁ బ్రవేశించె ♦ హిమవదద్రి

వలె వెలింగెడు సౌధంబు ♦ భాసురంబు. ౮

1870

క. జనులెల్ల నంతిపురమున, ఘనతరమోదంబు మీఱఁ ♦ గ్రాలిరి నృపుండున్
దనయంతఃపురమునఁ గలి,గిన కామపదార్థవితతిఁ ♦ గీల్కొను మదితోన్. ౯

తే. మోదనుందుచునుండె నాభూదయితు క

శత్రుములగు కౌసల్యా సుమిత్రలును సు

మధ్యమయగు కైకేయియు ♦ మఱియుఁ గలుగు

నృపునికాంతలుఁ గోడండ్లకెల్లఁ బ్రీతి. ౧౦

1872

సీ. ఉపచారములు చేసి ♦ యొప్పు నంతఃపురమునకుఁ గొంపోవంగఁ ♦ బూనిభాగ్య
గరిమచే గ్రాలెడు ♦ ధరణీకుమారిత సమలయశస్విని ♦ గ్రౌన మూర్తి

- శను గుశధ్వజకూతులను మాండవీశ్రుతకీర్తులఁ గొని లోనికిని జనంగ
నాకాంతలెల్ల నత్యంతమంగళ వేషములఁ జెలువారుచు ధరితములగు
తే. టౌమవస్త్రంబులను గట్టి ధరితములకు భక్తిని సపర్య
లెల్ల నొనరించి యంతట ధరితములకు వందనమ్ములువరుస సలిపి.
క. [ధనద భవనోపమస్వీయ నికేతనములనుజేరి ధరితములకు
ధనధాన్యగోప్రదానంబునఁ దృప్తి బొందునట్లు ధరితములకు రొగిన్.] 1874
క. సతులంతటఁ దమతమప్రియ, పతులం గూడుకొని మోదవార్ధి మునిగి య
ప్రతిమనుఖంబులఁ గాంచిరి, హితముగ నేకాంతమందుఁ నిచ్చానుగతిన్. ౧౩౫
చ. క్షీణిపతిపుత్రులెల్లరును ధరితములకు సర్వము మీ ధరితము న
ప్రతిమఁ జెలంగ మాపగుణధరితములై ప్రియపత్నులొప్పు; న
స్త్రుతతివిలాసముం గని విశాలధనం బలకారఁగా నుహృ
ద్వితతిని గూడి తండ్రికిని వేడుక సేవల సల్పిరెంతయున్. ౧౩౬ 1876
తే. [మఱియుఁ గాలానుసరణిగ ధరితములను
నెఱిగి స్వీయగుణంబుల ధరితములకు సంత
సంబు నొనగూర్చుచుండిరి ధరితములకును
బురుషసింహులునాఁ గీర్తి ధరితములను.] 1877
సీ. దశరథుండట్లు మోదంబున నొకకొంత కాలమేగంగఁ గేకయతనూజ
యందుఁ దాఁ గన్నట్టియాత్మజు భరతునిగని పల్కెఁ బుత్ర! కేకయధరితము
పాలకు ముద్దుల ధరితము నీమేనమామయునై బహుమాన్యుడైన
యీయధాజిత్తుని ధరితముఁ దోడ్కొనిపోవ వచ్చియున్నాఁడు (వివాహవేళ
తే. మిథిలకే తెంచి ననుఁ గాంచిమేదినీను, రేంద్రమధ్యమునం బంపవే! మదీయ
భాగినేయుని నంచని ధరితమునంబు, చేసె ధర్మజ్ఞ! యతనికిఁ ధరితము ప్రీతి.)
క. అని దశరథుండు పల్కిన, విని కై కనుతుండు భక్తి ధరితములంబులచే
(జనకునకు మ్రొక్కి శ్రీరామముని లక్ష్మణుఁ గొనిగిలించి ధరితములంబులరన్.)
క. తనతమ్ముడైన శత్రుఁఁ ఘ్నునితోఁ బయనంబు సేయఁగోరి యపుడు తం
డ్రిని, దుఃఖరహితకృత్యంబును చేయు మహాత్ము రాఘవపుని వీడ్కొనుచున్.
క. నరపుంగవుడైన తనరెడు, భరతుండు తల్లులను వేడి ధరితములనుమతిన్
యరిగెం గేకయరాట్పుర, వరమున; కిటు సోదరుండు ధరితము సేయన్.
క. సౌమిత్రియును బలాఘ్యుడు, రాముండమరాళితోడఁ బ్రతియై తగు న
బూజనంజలపతిఁ దండ్రిని, నేమనంబునఁ బూజసేసి ధరితములభక్తిన్. ౨౦
ఆ. మోదమొందఁ జేసి ధరితమురాముండు, ధర్మవేత్తగానఁ దండ్రియాజ్ఞఁ
బురజనులకు హితము ధరితముఁ బ్రియమ్ములు, నై న పనులనెల్ల ధరితముచరించె.
క. శ్రుతులను స్మృతుల నెఱింగిన, మతివిభవము గల్గియున్నమాన్యుడు గానన్

హితముగఁ దల్లులకును గురు, వితతికిఁ దాఁ జేయఁదగిన ♦ పృథుకృత్యములన్.

సీ. కాలంబులనెఱింగి ♦ కావించుచుండె; నాతనివై న శీలవృత్తముల నరసి
దశరథుండును భూమి ♦ దైవతంబులుఁ బొందు లతనిదేశంబున ♦ నలరు ప్రజలు
ప్రీతులై రంత నన్వృత్తశీలంబులనేకాక తక్కినయెల్ల సుగుణ
ములను మహాయశంబున సత్యశౌర్యంబు ననునొప్పుభూపాగ్రతనయుఁ డఖిల

తే. భూతములబ్రహ్మదేవుండు ♦ వోలె నెల్ల
నారికిం బ్రియతముఁడయి ♦ వారిలో గు
ణాధికుండుయి తనరాఁరె ♦ సవ్వధమున
నెల్లవారికిఁ బ్రియగతి ♦ నుల్లసిల్లి. ౨౪

1885

సీ. తండ్రికి శుశ్రూషఁ ♦ దాఁ జేయుచుండియుఁ గామవశుండయి ♦ కన్రభోగ
రససమాస్వాదన ♦ రతచిత్తుడై నదా జానకీసరతంత్ర ♦ మానసుఁడయి
లలితస్వకృత్యజాలముల జానకి తనవశము గావించిన ♦ స్వాంతముగల
దగుట నెప్పుడు నామె ♦ యందె యానక్తుడై నవసవాకృతిమీఱి ♦ నై జ కామ

తే. మలరఁ జిరకాల మవిరతలలితభోగ
ములను సీతాసమేతుడై ♦ మోదమలర
ననుభవించుచు విహరించుచును జెలంగ
జానకియు రామునకు సంతనంబుఁ గూర్చె. ౨౫

1886

ఆ. అతనితండ్రి గూర్చి నట్టి యిల్లాలుగా
వున మహీజపతికి ♦ ఘనతరప్రి
యయయి వెలసె; మఱియు ♦ నామె శుశ్రూషచే
నందమునను భూమి ♦ నతులయగుట. ౨౬

1887

సీ. రాముండు ప్రీతుడై ♦ రంజిల్లుజేసె నావనితను భర్తృపై ♦ నినుమడిగ, నె
సంగుప్రీతిని బొంది ♦ జానకి యలరాఁరె భార్యచిత్తంబున ♦ వఱలునట్టి
యనురాగమును గూఢమగు దానిరాముండు ననుభావములచేత ♦ నరసి తెలిసి
కొనుచుండె జనకనందనయగు మైథిలి సూక్ష్మజ్ఞురాలౌట ♦ సురవనితల

తే. మించుచూపంబు గలదౌట ♦ మేటి లక్ష్మ
వలె వెలుగునదియౌటచే ♦ భర్తృమనసు
సతనికంటెను మిక్కిలి ♦ యరసి యెఱిగె
నిట్లు లొండొరుమననుట ♦ నెఱిగి రొకట. ౨౭

1888

*మూలము. రామస్థు సీతయా సార్థం విజహార బహూన్ ఋతూన్, మనస్వీ తద్గతస్తస్యా
నిత్యం హృది సమర్పితః. అనుదానికి వ్యాఖ్యాతలుచేసిన విశేషార్థములనుబట్టి సీసపద్యము వ్రాయఁ
బడినదని తెలియునట.

క. ధరణీశర్మ కుమారుఁడు, వరపార్థి వసుతయు నూపవై భవయును నై
పరఁగు మహీసుతతో శ్రీహరి లక్ష్మీనిగూడి వెల్లునట్టులు వెలసెన్. ౨౯ 1889
డెబ్బదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

~*~*~ కాండంతపద్యము. ~*~*~

చ. హరిహాయముఖ్యనిర్జరగణార్చిత దివ్యపదాంబుజా! మనో
హరతనువై భవా! భవముఖాదినిరంతరసంస్తుతా! మునీ
శ్వరపరిగీయమానవరశాశ్వతము క్తిపదప్రదాహ్వయా!
నిరుపమసీలసీరద వినిర్మల దివ్యతనూలతోజ్జ్వలా!.. 1890

సీ. ఇది మహీసురకులవిదితకాశ్యపమానిగోత్రజాపస్తంబసూత్ర, శ్రీత్రి
పురసుందరీవరకరుణాత్తసంస్కృతాంధ్రకవితవ్వై భవప్రథితకీర్తి
జనమంచివంశాబ్ధిచంద్రసుబ్రహ్మణ్యవిబుధవర్యసుపుత్ర, వినుతిపాత్ర
పండితగురుభక్త, తాండవకృష్ణాపరాభిధేయార్యజనాళిభజన

తే. నిరతశేషాద్రిశర్మప్రణీతమైన
యాంధ్రరామాయణంబున సతిమనోజ్ఞ
పుణ్యకళ్యాణకథలచే భువిని బాల
కాండ మాచంద్రరవితారకముగ వెలయు.

బాలకాండము సంపూర్ణము.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

శ్రీ రస్తు.

ఆంధ్ర శ్రీమద్రామాయణము

అయోధ్యాకాండము - ౧-న సర్గము.

—❖❖❖—

- క. శ్రీకంఠమంత్రజపరత, రాకాశీతాంశువక్తః ✱ రమ్యా విబుధా
నీకార్చిత పదకమలా, శ్రీకలితమనోజ్ఞ నామ ✱ శ్రీరఘురామా. 1
- క. (వినిపింతు సవ్వలన్ జర, గినగాధను రామచంద్ర ✱ కృతినాథా, యె
ట్లన], మేనమామయింటికిఁ, జనువాఁడై భరతుఁడవుడు ✱ సహజ ననఘునిన్. ౪
- క. సతతారిషిషూదనునిన్, హితునిం గొనిపోయెనన్న ✱ యెడ నెంతయుఁ బ్రీ
తి తనరువాఁడౌట నతం, డతనిన్ సేవించు చరిగె ✱ నట భరతుండున్. ౧ 3
- తే. మేనమామ యుధాజిత్తు ✱ మేటిఘోట
కములు వస్త్రాదులిచ్చి నెయ్యమునఁ దన్ను,
సత్కరించుచుఁ దనయాత్మ ✱ జన్తుమాడ్కి.
లాలనము సేయుచుండ నుల్లమున నలరి. ౧౪ 4
- క. తన తమ్ముఁడైన శత్రుఘ్నునితో నివసించె నందుఁ ✱ గోరినరీతిన్
గన నగు నుపచారంబుల, ననయము లాలింపఁబడుచు ✱ నందుచుఁ దృప్తిన్.
- చ. అలరుచు నిట్టులుండియును ✱ నా సహజన్తులు వీరు లాత్మలోఁ
దలఁచిరి వృద్ధుఁడై పరఁగు ✱ తండ్రిని బల్కులు; నెట్లుమోయఁగా
గలఁడొకొ భూభరంబిక నికామముదంబున రామచంద్రును
జ్వలతర యశావరాజ్యపద ✱ భారముఁ బూనఁగఁ జేయు టొప్పుఁగా. 3 6
- క. ముదిసిన తండ్రికి శుశ్రూషఁ దగన్ సల్పంగఁ దగిన ✱ సమయ మరిగెడిం
గద దాన ధర్మలోపం, బొదవుఁ గదా యనుచుఁ జింతఁ ✱ బూనిరి వారల్. 3
- సీ. సత్పుత్రులై కన్సంపన్నితాంత తేజస్కుఁడౌ దశరథ ✱ త్త్వావిభుండు
మనమునఁ బెఱదేశమున నున్నవారి మహేంద్ర వరుణులు నా ✱ నెనఁగుప్రీతి
గల యట్టివారల ✱ గాదిలితనయుల భరతశత్రుఘ్నుల ✱ నిరువురను ద
లంచుచుఁ దనయులు ✱ చెంతలేకుండుట యే లోప, మేమున్న ✱ నేమియనుచుఁ
- తే. దలఁచుకొనుచుండె నతనికి ✱ నలువురు సుతు
లరయఁ బురుషర్షభులు గాన ✱ నాత్మదేహ

జనితబాహు చతుష్కంబు ♦ సరణిని బ్రియు
లైరి కాని భేదం బిను ♦ మంతలేదు, ౫

8

—ఊఊ రామగుణనర్ణనము. ఊఊ—

క. భూతములలోన శతధృతి, యేతీగున వెలయునట్లు ♦ లే రాముండున్
త్వౌతలసతిపుత్రులలో, ఖ్యాతగుణుం డధిక తేజుఁ ♦ డై చెలంగుటచేన్. ౬ 9

క. జనకునకెంతయుఁ బ్రీతిని, జనింపఁగాఁ జేసె మఱియు ♦ సనుధికగర్వం
బున విట్టివీఁగు రావణు, నని మొనఁ బొలియింపఁ గోరి ♦ యనుగులు భక్తిన్.

మ. తనుఁ బ్రార్థింపఁగ నిత్యవస్తువగుచుం ♦ దా నొప్పు శ్రీచక్రియే
మనుజుల్ వాసముచేయు లోకమున రామఖ్యాతనామంబునం
జనియించెంగద భూరితేజు సుతుఁ గౌ ♦ సల్యాంబ దాఁ గాంచి జి
ష్టుని వజ్రాయుధుఁ గన్నయయ్యదితినా ♦ శోభిల్లె సత్యంతమున్. ౮ 11

సీ. రామచంద్రుండును ♦ రమణీయలావణ్యుఁ డౌచార్యముఖములై ♦ పట్టిగుణము
లలరనొప్పెడు; వీర్య ♦ కలితుండుఁ బరగుణ మందు దోషముఁ జూప ♦ నరయునట్టి
దగునసూయయెలేని ♦ దగుచి త్తమున నొప్పు నటుగాన భూస్థలి ♦ యందు వెదుకఁ
గౌసల్యయొక్కతె ♦ గాని తాదృశపుత్రుఁ గన్నవేళొకకాంత ♦ గానరాదు

ఆ. సకలగుణములను దశరథునితో సాటి

యై చెలంగు మఱియు ♦ సతఁడు శుద్ధ
శాంతచిత్తుఁడగుచు ♦ నెంతయు మృదువుగఁ
బల్కుఁ; బల్కుఁడెపుడు ♦ పరుషముగను. ౯ 12

క. తనతో నెవరేఁ బరుషవ, చనములు వల్కినను వారి ♦ చందంబునఁ బ
ల్కును దలఁపఁడు మృదువుగనే, మనమల రెడునట్లు బదులు ♦ మాటలుపల్కున్.

తే. ¹ఎన్వరే నొకయుపకార ♦ మెట్టులేని
చేయనది యెంతయున్ స్వల్ప ♦ మే యయినను
సంతతామోక్షమునుగను; ♦ శతములయిన
యవకృతుల జేయ స్మరియింపఁ ♦ డాత్మయందు. ౧౦ 14

సీ. దీనికి హేతునే ♦ దానస మనమును స్వసశీకృతమ్ముగు ♦ చంకముననొ
నర్చిన జ్ఞానిగా ♦ నం దలంపకయుండు నపకారశతముల ♦ నై న మఱియు
నస్త్రుశస్త్రంబుల ♦ నభ్యాసమును జేయు సమయంబునందును ♦ సజ్జనులగు
దేరఁగా వంశంబు ♦ నూరునేవేవని యరయక వారల ♦ యందు శీల

తే. వృద్ధులగు వారితోడనె ♦ న్నేని సూక్ష్మ
ములగు నాచారములను, జ్ఞా ♦ నులగువృద్ధ

వితతితోడ వేదాంతసద్విషయములను

¹ జెప్పుచుండును బ్రీతిమై ♦ శ్రీరఘుపతి. ౧౨

15

తే. సంతతపరంపరాగతసంప్రదాయ

విషయములను వయస్సుచే ♦ వృద్ధులయిన

వారితోఁ బల్కుచుండును ♦ బండితులను

విడిచి యొక ఊణమైనను ♦ విరతిఁగనఁడు. ౧౩

16

సీ. మతిమంతుఁ డగుటచే ♦ మనమున లోకరక్షణచింతఁ బూనును♦స్వాంతమందు
మధురంబుగా నెఱ్ఱు ♦ మాటాడు; నీచునితోనైనఁ దానె ముండుగనుబల్కుఁ
బ్రయముగ నేపల్కు; ♦వీర్యవంతుఁడు నయ్యుఁ దనగొప్పవీర్యంబుఁదలఁచి విస్త
యంబు నొండక గర్వమందక యిదియెంత యనియెతలంచు, సత్యములుగాని

తే. కథలఁ బలుకఁడు, మును పలుకంగఁబడిన

వృద్ధులరుదేర వారల ♦ కెదురుగఁ జని

పూజలందన్నుఁ, బ్రజలనుఁ ♦ బూని యలరఁ

జేయుఁ గావునఁ బ్రజలు రంజిల్లి యుండు. ౧౪

17

క. అనురాగము ప్రజలకు నా,తనియందును గల్గియుండు ♦ దయతో విప్రా
ళిని బూజించును, గ్రోధంబును జంపి చెలంగుచుండు ♦ బుధజననుతుండై .

ఉ. దీనులఁ గాంచి ప్రేమను మదింగని వారల కోర్కెఁదీర్పఁగాఁ
బూను నను స్తధర్మములఁ ♦ బోల నెఱుంగును; నెల్లవారికిఁ
దాన భయంబొసంగు నియతంబును సంతతమూని శుద్ధుండై
మానసమందునే నితరమానవవిత్తము గోరకే తగె. ౧౫

19

సీ. ² ఇట్లొకసదవంశ ♦ వృత్తికే దగినట్టి చాక్షిణ్యదీనాభి ♦ రక్షణాది
ధర్మమందెప్పుడు ♦ దగిలియుండెడు బుద్ధి గలవాఁడు, దుష్టనిగ్రహము శిష్ట
పరిపాలనమ్ముగ ♦ భాసిల్లు తనదగు తుత్రధర్మమునె ప్రశస్తముగను
భావించువాఁడు; తద్భవభూరికీర్తిచే భవ్యమా స్వర్లోకఫలము గలుగు

తే. ననియెఱింగినవాఁడు, ఫలాప్తిలేని, కర్మములయందు నాసక్తిగలుగకుండు
వాఁడు విద్యాంసుండై ధర్మపదవిరుద్ధ, కథలయం దాదరములేక క్రాలువాఁడు.

సీ. మఱియు నాభూషకుమారుండు లౌకిక, వైదికవిషయముల్ ♦ వాదమందుఁ
జర్చింపఁదగినట్టి ♦ సమయంబునం దుత్తరోత్తరంబుగ మంచియుక్తిమీఱ
భవ్యమావాక్కులఁబల్కుఁ బ్రమాణమ్ములను బృహస్పతి భంగి; ననవరతము
నారోగ్యముంగల్గి ♦ యతఁడుండు యావన మతులమా వాక్కును హరిదేహ

తే. మునుగలిగి దేశకాలమ్ములను నెఱింగి

యలరుచుండును, నొక్కసార్యయ మొరులఁ

1 చెప్పుచుండును—కథయన్ అనిమూలము అనఁగాఁ జర్చించుచుండునని తాత్పర్యము.

2 కులచితమతిః-అనిమూలము, దానివ్యాఖ్య కిది తెనుగని గ్రహింపవలయు.

గనినవారల హృత్సారమును నెఱుంగు

నందతితఁ డొక్కఁడేసాధు ♦ వని యెఱిఁగిరి. ౧౮

21

మ. పరమానేక గుణాభియుక్తుఁ డగుచున్ ♦ భాసిల్లు సప్పార్థివే

శ్వరసూనుండు, స్వకీయసద్గుణములన్ ♦ సర్వప్రకారమోషకా

ర్యరతుండై వెలినున్న ప్రాణమునలెన్ ♦ రాణించుచున్ స్వప్రజా

త్కరమెంతోప్రియ మొప్పుఁ దన్నుఁ గనుచుఁదానం బ్రవర్తిల్లెఁ దాన్. ౧౯

సీ. వ్రతవిద్యలన్ శాస్త్రపద్ధతిగాఁ దీర్చి స్నాతకార్థంబుల ♦ జరపి నాంగ

వేదార్థమును సాధుఁబృందముఖంబున నెఱిఁగి ¹మంత్రములేకయే ప్రయోగ

మునకుఁప్రయోగించు ♦ ఘనతరేఘవులను సత్కంఠయుక్తాస్త్రసంచయముల

దశరథభూపతి ♦ తల్లజునిన్ మించి భరతాగ్రజుండు తా ♦ ననుధవెలసె

తే. మఱియు మంగళతరపితృమాతృసంశ

భాసురుండు నిర్దోషియుఁ ♦ బరిచలనము

నొందనట్టి మనస్సున ♦ నొప్పువాఁడు

సత్యవచనుండు సన్వృత్తశాలి ఘనుఁడు. ౨౦

23

సీ. ²వయసునఁ బెద్దలై ♦ బహుధర్మవేత్తలై తగుభూసుగులచేతఁదాను శాస్త్ర

పద్ధతిశిక్షింపఁబడి ధర్మకామార్థములను నాయాకాలములనుఁ జేయుఁ

దగినరీతి నెఱిఁగి ♦ తనమది మఱియు సదిలేక; యపుడపుఁజభినవముగ

వికసించు బుద్ధిచే ♦ వెలసి లోకంబున సంకేతితముల నాఁచారములను

తే. దనరు న్యాయంబుఁదెలిసి యద్వానిజేయు

శక్తి నలరారి వినయంబు ♦ చాలఁగల్గి

మనములందలి విషయంబులను దెలిపెడు

నట్టి వికృతుల నొందక ♦ యలగు నలఁడు. ౨౧

24

క. తనయూహ ఫలము నొందిన, ననుభవ దెలియంగఁ బడక ♦ దైవాఱుగ నా

ఘనుడలరు, మంత్రివద్యులు, తనుఁగొలువఁగవెలయుచుండుఁదశరథనుతుండున్.

తే. అతనికోపంబు హర్షంబు ♦ సార్థకములె

గాని ఫలమును బొందక ♦ క్రమ్ముటంగఁ

జనవు; దానార్జనములరీతి నతఁడెఱుగు

సురగురువులందుఁ దద్భక్తి ♦ కరము దృఢము. ౨౨

26

1 ఇష్టప్రీతి న పొందు శ్రేష్ఠః అని మూలము. ఇషువునఁగా బొందుము, అష్టమునఁగా బ్రహ్మద్యస్తములు.

2 ధర్మకామార్థత్వేజ్ఞ స్మృతిమాన్ ప్రతిభానవాన్, తిక్కనమయాచారకృతకల్పాద్విశారదః-అనిమూలము. దీనియర్థమును వ్యాఖ్యాత బుద్ధువికరించికోరితార్థమున కేదద్యమని తెలియఁదగు.

సీ. దృఢభక్తిజనితమా ♦ దివ్యవిజ్ఞానంబు స్థిరముగ నాతని ♦ జెందియుండు
నీచులయర్థంబు ♦ నీచసాంగత్యంబుఁ గైకొనఁ డాతఁడేకాలమందుఁ
బరుషంబుగా నేరి ♦ బల్కుడలసతలే కెప్పుడు శాస్త్రాల్లి ♦ నేచదువుచు
నప్రమత్తుఁడుగాక ♦ యాత్మదోషంబులఁ బరదోషములరీతి ♦ నరసి యెఱిగి

తే. తగినరీతిని శాస్త్రతత్వంబుఁ దెలిసి
యొరులుచేసిన యుపకృతి ♦ నొగి నెఱింగి
వారియెడఁ బ్రీతిఁ గలిగి యెవ్వారి నేని
గనినఁ దగ్గతభావంబులను దెలియుచు. ౨౪

27

సీ. పండితుండయి శాస్త్రపటలి చెప్పినరీతి సఖులఁ గైకొనుటయు ♦ సనుతవారిఁ
బాలించుటయును నీపద్ధతులందు నత్యంతచాతురిగల్గి ♦ యాతఁడలరు
సజ్జనవర్షుల ♦ సంగ్రహించుటమందు నవ్వారిఁ బాలించుటందుఁ జతురుఁ
డిట్లె దుష్టులనిగ్రహించుటయందును గలిగిన యవకాశముల నెఱుంగఁ

తే. జాలు శ్రీరామచంద్రుండు ♦ పూలనుండి
తేనెఁ గైకొను భ్రమరంబుతీరునఁ దన
ప్రజలనుండి న్యాయంబుగ ♦ ననువు గొనెడు
నట్టి యుపమల నెఱుంగుమహాత్ముఁ డతఁడు. ౨౬

28

క. ధనమెట్లు న్యాయము చేయఁగఁ, జనునో శాస్త్రోక్తమైన ♦ సరణి నెఱుంగు నిం
కను వేదములను వేదాంగనికరములఁ దెలిసి యతఁడు ♦ క్రాలున్ ధరిలోన్.

తే. సంస్కృతప్రాకృతాది భాషామయమ్ము
లైన కావ్యమ్ములను నాటకాదులను న
తండు తెలియును వాని తాత్పర్యములను
దద్విదులలోన శ్రేష్ఠుడై ♦ తనరుచుండు. ౨౭

30

క. కామప్రధానుడేగా, కామహితగుణుండు ధర్మమర్థము న్యాయం
బౌ మాడ్కి సంగ్రహించి ని, కామసుఖంబనుభవించు ♦ గడునిచ్చమెయిన్.

సీ. కర్తవ్యములయిన కార్యములను జేయును తాహమునఁబొల్చుచుండుమఱియు
లలితవీహారార్థములగు సంగీతాది శిల్పంబులను నేర్పుఁజెందు నతఁడు యు
ధనము వ్యయించు సద్ధతిఁ గార్యములయందుఁ జక్కఁగఁదెలియునాసరసమతి
హస్త్యశ్యముల నెక్కునట్టి కృత్యంబున వానిశిక్షించెడు ♦ పద్ధతులను

తే. మిగులసామర్థ్యములు గల్గి ♦ మించు మర్క
సహితముగను ధనుర్వేదసరణి నెఱిగి
నట్టి వారలలోశ్రేష్ఠుడై చెలంగు
నతిరథులచేతఁ బూజితుండై తనర్పు. ౨౮

32

- చ. ¹పరులునుచించి మాహ్మనిన ♦ నారలు నొంకఁడు తా నెపోయి భి
కరరిపులుండు చోటుఁగని ♦ కాపునుపుల్వలెఁ గోటచాటునఁ
స్థిరముగ నిల్చి నొంకఁ నిచ్చిత్రముగా నెదురేగి నొందు ని
క్కరఁగిని దా నె మాహ్మనుచు ♦ గాఢరణంబును జేయునుండియున్. ౨౯ 33
- క. తననేన చెనఁటిరానక, యనుకూలుము గాఁగ నిల్చి ♦ యరితల నొంపం
గను నగినప్రౌహముఁ బన్ని సితాంతము దానిఁ గానఁ నీన్పు నశండున్. 34
- ఆ. ఇట్టివాఁడు గాన ♦ నెప్పుడు జయశీలుఁడై చెలంగు నుత్త సుఁగానుగులును
స్నేహమునఁ బెనంగి ♦ చేరి కోపంబున, నచ్చి తాఁకలేదు ♦ పొగువమున. ౨౯౫
- క. అనసూయుఁడు జితకోపుఁడు, వసమున నే గర్వహసజి ♦ మాట నెఱుఁగకుం
డును బదులుదై ననంపకఁ, గని మన్ననమూసఁపట్టి ♦ కాలమునందు. . 30
- క. ఏరికి నవమానంబును, గూనుచు పలు గాజనాది ♦ గుణవశుఁడేగ
కారసి కేవలసత్వా,ధానంకయు కాలుగతులఁ ♦ దామీలుఁగఁడున్ . 30౫ 37
- తే. ఇట్టివౌ మంచిగుణములు ♦ నెల్లఁబొంది
దశరథక్షేతినాథపుఁత్తకుండు త్రిజగ
మును బూజతుఁడై లలిఁమొసె నతఁడు
నుహికి సాటియె యాను, యిమాగుణమున. 30౫ 38
- క. సురగురుతుల్యుండు బుద్ధిఁ, బరాక్రమమునందు మువ ♦ పతి కేవలహా నీ
సురుచిరగుణములు మనుజో, స్కరజప కా మోననముఁ ♦ గ్రూలుచు నతమున్.
- క. తనయంత నె నుంచుచుండె, మనుజేశాత్మజుఁడు కాంతఁమందిలిచేతఁ
వనజహితుండల రెడు గతి, ఘనగుణములచేతఁ దాఁ బ్ర ♦ కాశించె మహి. 33
- చ. ²స్తుతిహితసద్గుణావళి ♦ శోభిలునట్టులె యాశ్రితావన
వ్రతమున నప్రథమ్యనిజఁబోగుషయుక్తిని బొల్పురామనం
స్తుతునిని బోకరాడుచుఁటోనేయు, మానవు లొక్క గీతిగం
బతినిగఁ గోరి రక్కరఁగఁ ♦ బార్థివుఁడున్ ననయాత్మజన్మున్. 3౪ 41
- ఆ. అనువమానసుగుణఁహరియూ రామునిఁ, గాంచి పరులనఁగఁచి ♦ త్కౌతలంబు
నేలి యలసి యుంటఁనెంతయు వృద్ధుఁడై, యుంట నెట్లు తలఁచెఁనుల్లమందు.
- క. చిరకాలజీవినై యీ, ధరణికి నీశుండనగుచుఁ ♦ దగ జీవములం
బరఁగుచు నుండఁగఁ గొడుకే, కరణిని రాజగునొ యని నిఁకామప్రీతిన్. 3౫౫
- క. పెనుచింతనొందె నిట్లా, తనిమదిఁ బ్రియచింత యివ్విధంబునఁ బుట్టం
గనుమఱియుఁదలఁచెనాస్త్రియ, తనయుఁడు, శ్రీరామమూర్తిఁతగుణఘనండ్లె.

1 ఉభయాతాప్రహర్షాద- అని మూలము. 2 దీనికి గోవిందరాజుశ్యామలని యర్థము ననుస
రించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినది. 3 వాధకుకామమున మేదిని-ఇందు మేదిని శబ్దమునను
కార్థమున మేదిని స్థితప్రకటనకాడ సర్థమని లెక్కలో శ్యామల ననుసరించి వ్రాయఁబడినది.

క. ధరణికిఁ బ్రభుడై, యభిషే, కరమాయుతుడగుచు నుండఁగా నెప్పుడు ని
ర్భరమునమునఁ జూతునొ? వాఁడరయఁగ లోకాభివృద్ధి ♦ నాత్మంగోరున్. 45

క. భూతౌఘసతతకరుణో, పేతుఁడు తలపోసిచూడ ♦ వృష్టిదుఁడయి వి
ఖ్యాతింగను పర్జన్యుని, భాతిన్ సంతాపహరుఁడు ♦ బహుదాతయునొ. 32౪ 46

క. లోకులకెల్లం బ్రియుఁడగు, నాకంటెను; యమసురౌఘ♦నాథులతో శౌ
ర్యాకలనఁ దుల్యుఁడేయగుఁ, బ్రాకటమతియందు దేవ♦పతిగురునముఁడౌ. 3౨౫

క. గిరితో ధీరత్వంబున, సరియగు; నాకంటె సుగుణ♦సంపద వెలయన్
ధరనొప్పు నిట్టి సుగుణో, త్కరసుతుఁడీ నయసునందె ♦ త్కాభరమూనన్. 3౨౬

క. కనులారఁ గాంచి స్వర్గం, బును బొందఁగఁ జాలునట్టి ♦ భూరిసుకృతమొ
ప్పునె నాకు ననుచుఁ జింతిం, చెను దశరథభూమిపాల ♦ జిష్ణుం డాత్మన్. ౪౦

చ. ఇతరన రేంద్రదుర్లభము ♦ లెన్నఁ బ్రసిద్ధము లెల్లలోకనం
తతవినుతంబు లారయఁగ ♦ నై జములున్ గణనాప్రమేయముల్
హితములు శిష్టసంస్తవము ♦ నే గనియుండు గుణంబులొప్పుఁగా
క్షీతిపతిభూషణంబనుచుఁ ♦ జెప్పఁగ నర్హుని నాత్మసంభవున్. ౪౧ 50

తే. రామచంద్రుని జూచి యా♦రాజు మంత్రి
వరులతోఁగూడి యోజించి ♦ భవ్యయావ
రాజ్యమున కర్హునింజేయ ♦ రమణనెంచె
నంత నుత్పాతములు దోచె ♦ నవని దివిని. ౪౨ 51

సీ. అంతరిక్షమ్మున ♦ నప్పుడు గల్గిన యుత్పాతములఁగాంచి ♦ యురుభయంక
రములౌటమతివై భ♦వమునఁ గ్రాలును గానఁ దనదేహమందుఁగా♦ననగుజరను
దలపోసి వేగంబ ♦ తలఁచినపనిఁ దీర్చ నొనని మంత్రుల ♦ కాత్మనిశ్చ
యంబునుజెప్పి; య♦య్యదనునఁ దోచునుత్పాతభయంబును ♦ బాపఁజాలి

తే. పూర్ణచంద్రాననుండయి ♦ పొలిచి లోకు
లకును మిక్కిలిప్రియుఁడయి ♦ లలిఁ జెలంగు
రాముఁ దలపోసి యింక యువ♦రాజుఁజేయ
వలయు నీసుహామతినని ♦ పార్థివుండు. ౪౪ 52

చ. తనమది వేగిరింపఁగను ♦ ధర్మవిదుత్తముఁడౌట నాతఁడున్
దనకును లోకసంతతికిఁ ♦ దప్పకమేలును బ్రీతియుం జెలం
గను దగినట్టి కాలమునఁ ♦ గాదిలిసూనుని బట్టభద్రుఁజే
యను ద్వరనొందె నంత నతఁ ♦ డప్పురవాసులఁ బెద్దవారలన్. ౪౫ 53

చ. జనపదవానులౌ నునుజ♦సత్తములన్ మఱియుం బ్రధానభూ
షనిచయభూమిపాలకులఁ ♦ బార్థినవర్యుఁడు వేఱువేఱు బ్రీ

తని బిలిపించెఁ గేకయపఁతిఁ జనకుం బిలిపించఁజెయ్యె న

¹జ్జనపతు యున్నతావులును ♦ జూలంగ దూరమునం జెలంగుటన్. ౪౬ 54

ఆ. వాను నచ్చునంతఁపాటి యూనవంబు, లేమివా ర్థబంధ ♦ కీనునోజ్జ
కార్యమైపిచఁ ♦ గడఁబ్రియముగ దీని, వివరంగలగుటంచు ♦ విశ్వసించి.

క. దూతల వారలఁ బిలువఁగ, భూతలవతి పంపఁజెయ్యె; ♦ భూతలలిటు లా
హూతులయి రాఁగ వారల, కావ్యభయ నొనఁగి శ్రీతిఁపర్చిగృహములన్.

క. కనఁబఱచి భూషణోక్తరముననే నగినట్లు వారల ♦ బూలించి మనో
జ్ఞనిభూభూషణముల దా,ను నలంకృతి దేవరతి కనుంగ న వారన్. ౪౮

క. తననృప్తిపలుకు ప్రజలను, గనెడు పితామహునిరీతి ♦ గానంతట శ
శ్రునికరమర్చుచున్ సజ్జనవతి సభఁజేరియుండ ♦ ననుమముందున్. ౪౯

క. జనకుఁడూ గేకయభూషణి, యును నప్పం నక్కనట్టి ♦ యుగ్వీరసమణుల్
చని కోలువుకూటమును తొచ్చిన లోకాగ్నితూల వారిఁజూఁగెడవేక్కన్. ౫౦

చ. కని ధరణిశుభర్తముగఁ ♦ గాంచనవత్సవ యూనసంబులం
గనఁబలుకంగ నానినయి ♦ త్కౌతలనాగ్నులు గూగుచుండి రా
తని కెదుటన్ యగ్నార్చననియంతంబుగ; నివ్వీధి బూజుందునున్
విసయముతోఁ జెలంగి సృపవీరుని మాటల నాలకించఁగన్. ౫౧ 60

ఆ. మేదినిశుచెంత ♦ మూలమల్లుగొండే
గూగుచున్నసృపతికూటనిర
జానపదనికాయఁసహితంబు సృపం డొప్పు
ననురసహితంబు నుఁరాధిపుగతి. ౫౨ 61

మొదటి సర్గము సంపూర్ణము.

౨ - వ సర్గము.

అతి దశరథుఁడు ప్రజలతో రామాభిషేక విషయమును ముచ్చటించెను. అతి-

క. తగువాత నశరథుండా, పరివర్తును గనుచు హితముఁ ♦ బ్రథితము న్నవ్వా
త్తరమును నగువాక్యంబును, బరికించి నచింత భేరివలె స్వరములరన్. ౧ 62

సీ. గంభీరతాత్పర్యఁకలితమై దిక్కుల మాణుమ్రోయుచును ♦ మానవేంద్రు
మహిమకుఁ నగినట్లు ♦ నుంజుశంబయి యనుమహిమీనొప్పి రఁసములొలుకఁగఁ
గంతస్వరంబు ప్రకాశింప మేఘంబుగతిదాను జెలంగును ♦ త్కౌతలేంద్రు
లను గాంచి యప్పుడిట్లనియె విశాలమై యలరెడురాజ్యమియ్యది తనూజు

1 నకు కయరాజానం జనకం నా నరాధిపతి-అని మా. గోవిందరాజాధిప్తి ననుసరించి దూరస్థితి చెప్పఁబడియె.

తే. భంగి నాపూర్వతా రఘుఁ ప్రభువు మొదల
యిన ధరేంద్రులచేతఁ బ్రీతిని దగంగఁ
బాలనము సేయఁబడుట మీభవ్యహృదయ
ములకుఁ దెలిసినయదె గద ఁ సులలితముగ. ౪

63

చ. ఘనతరతత్కులోద్భవుఁడఁ ఁ గావున నేనును నాకుఁ బూర్వలై
తనరెడు రాజశేఖరులు ఁ ధర్మపథంబునఁ బ్రోవఁగా సుఖం
బునకిరవై న యాయమలఁభూతలరాజ్యము చాలసౌఖ్యముం
గనఁదగునంచు దీనికి సుఖంబును గూర్పఁగఁ గోరితిం జఁడీ. ౫

64

క. అరయుచు నేనును బూర్వులు, చరియించిన మార్గమున నె ఁ చరియించి ప్రమా
దరతింబొందక శక్త్యను, సరముగ రక్షించితిని బ్రజలను సతతమున్. ౬

65

ఆ. అడ్డగింపరానియట్టి శౌర్యమ్మునఁ, దెలిగొడుగును దాల్చి ఁ నిలిచి యేక
రీతి రాజ్యమేలి ఁ భూతలమునకెంతొ, హితముఁ గూర్చుచు నె వఁహించినాఁడ.

క. చిరకాలము జనులకు హిత, కరముగఁ బాలించినాఁడఁ ఁ గావున నె కళే
బరమాచత్రచ్ఛాయనె, జరఁ బొందెం బూర్వపతిమ ఁ చనె దూరమునన్. ౭

తే. పెక్కువేలేడు లాయుస్సు ఁ పెఱుగబ్రదికి
నాఁడ దాన నె తనువు జీర్ణత్వమొందె
బని యొనర్పఁగఁ జాలదు ఁ గనుక నేను
నింక విశ్రాంతిఁ గోరెద ఁ నీడ్కులార. ౮

68

మ. ధరణీశార్థములై న శౌర్యము మహాఁధైర్యంబు లోనౌ గుణో
త్కరముం గల్గియె రాజ్యమేలవలయుం ఁ గాకవ్వితేకున్నచో
సరిగా; దింద్రియనిగ్రహం బొదవదే ఁ శౌర్యోదులుం గల్గవే
కరణిం దాల్పుగనౌ మహీభర; మదాఁగా దుర్భరం బెన్నఁగన్. ౯

69

క. జరనొందినాఁడఁ గావున, ధరణీభారంబుఁబూని ఁ తాల్పు నలసితిన్
బరికించి నాదుశనయుని, ధరకొడయనిఁ జేసి సరహితంబును గూర్పన్. ౧౦

ఆ. అంతరంగులై నయట్టి గుణభూసుర, వర్యు లనుమతించు ఁ భంగిఁజేసి
భూమిభారవహనమును మాని విశ్రాంతి, నొంద నేను గోరుచున్నవాఁడ. ౧౧

ఉ. రాముఁడు నాకు జ్యేష్ఠసుతఁరత్నము శౌర్యమునందు సాటి సు
త్రామునితోడ, వైరులపురంబుల గెల్వ సమర్థుఁడౌ మహా
ద్దామగుణాళి నాదు సమతంగని గల్గినవాఁడు పూరుష
స్తోమబలాముఁడీ జగతిఁ ఁ దోచెడు ధార్మికులందు మేటియా. ౧౨

72

క. వినుఁడీ పుష్యర్షయతిం, గను శీతమయాఘగతిఁ బ్రకాశించెడు రా
ముని యానరాజ్యమునఁ బ్రీతిని నిల్పఁగ నేను గోరితిన్ బ్రజలారా. ౧౩

సీ. ¹బహునాయకంబులై ♦ పరఁగు ముజ్జగములెవ్వనినిబ్రభువుగాఁ♦బడసియధిక
ముగ నాధవంతమ్ము ♦ లగునొ యట్టిను తేజనుఁడు లక్ష్మణాగ్రజ♦య్యఁడునయి తగు
నల రామచంద్రుండె♦యగుమీకుఁడగునాథుఁ; డేజాలకాలమీ♦యిల భరంబు
ధరియించి యుంటి న♦ద్దాని సగ్రాత్మజునందుంచి యిట్టి మే♦లవని కొనరఁ

తే. గూర్చి క్లేశము విడనాడఁ ♦ గోరువాడ

ధరణిభారంబుఁ దాల్చి వా♦ర్ధకమునొంది

యలసియున్నట్టి నాకు రా♦మాభిషేక

కార్యమనునూపఫలదమై ♦ క్రాలునేని. ౧౪

74

క. నేనిక్కార్యముఁ జక్కఁగ, మానసమునఁ దలంచి చేయ ♦ మైకొనుటయు నిం
పై నగతి మీకుఁదోచున, యే నాకనుచుతొనంగుఁ ♦ డిష్టము మీరల్. ౧౫

క. అనుకూలమైనదే ని,ప్పుని నాకు మఱొక్కదాని♦వలనగునే చే
యను; మీయనుచుతిఁ గైకొన,కనేనుమాత్రమెటుచేయఁ♦గలుగుదుఁజెప్పుడా.

క. ²ఎదినీకుఁ బ్రియమొ యయ్యది, యెదగుఁ జేయంగ నందు♦రేని నుతున్ స
త్పనమం దభిషేకింపఁగ, నుదితప్రీతుండనై న ♦ నొగి మీరెల్లన్. ౧౬

77

క. హితకార్యము వేఱొక్కటి, మతులం దోచినను జెప్పు ♦ మానక మఱి యీ
క్షీతిఁ బక్షపాతియగు తా,నె తగన్ యోజించి చేయు ♦ కృత్యముకంటెన్.

తే. పక్షపాతంబు లేనట్టి ♦ సరమచిత్త

ములను కనరారు మధ్యస్థు ♦ లొలసి చేయు

నూహ యింకొకవిధముగ ♦ నుండునది వి

చారచర్చను సత్ఫల♦సారమొనఁగు. ౧౭

79

క. అని దశరథుండు స్కొఁగ, విని యాసభనున్ననృపులు ♦ నృప్తివఁడగు మే
ఘుని గని నెమిల్లు కేకలఁ, బొనరించెడుగీతి నతనిఁ ♦ బొగడిరి మిగులన్. ౧౮

చ. జను లట నున్నవారు నృప♦సత్త్వముఁ జాఙినవాక్కులన్ మునం
బునఁ బెనుపొంది మంచిదని ♦ పోలవచింపఁగఁ దన్ద్రనంబుమై
త్రినిఁ జెలువారఁదెల్పుచుఁ, బ్ర♦తిధ్వని కల్గఁగఁజేయుచున్ గన
ల్చునొకొ సభావిమానమన ♦ శోభితె నొక్కమొగిం బ్రవృద్ధమై. ౧౯

81

సీ. తావృద్ధుడౌట నా♦త్మజు యువరాజుగా స్థాపింపఁడగునను ♦ ధర్మము మఱి
మనుజుల కర్థసా♦ధనమును దెలిసిన యవనీపతి వచించి♦నట్టిభావ
ము నెఱింగి బ్రావ్హణుల్ ♦ మనుజేంద్రులునుబొరజానపదులతోడ♦సాధ్వసాధు
వులను యోజించి యి♦ష్టులనై కమత్యంబు నొందుచుమనముల♦నొక్కమాటు

1 అనునూపస్సవై నాథః-అనిమూలము. దీనివ్యాఖ్యననుసరించి సంగ్రహించి యిట వ్రాయఁబడినది.

2 వ్యాఖ్యలోని అవతారికభావ మిందుఁ గనఁబడు.

తే నిశ్చయము చేసికొని వృద్ధఃసృపుని గాంచి
పల్కిరిట్లని రాజేంద్ర ధీబహుసహస్ర
వత్సరంబులు జీవించి ధీవార్ధకంబు
బొందితిని గాన నీజ్యేష్ఠఃపుత్రునింక. ౨౦౫

82

క. యువరాజుగ నభిషేకో, త్వవమున నలరింపు మేము ధీసావితమ్ముల భూ
ధవవర్య, మహాబాహు, రఃసువరు మహాబలునిఁ బెద్దఃకొడుకున్ రామున్.

చ. ద్విరదవరంబుపై నలరి ధీతెల్లనిఛత్రము నీడ మోము నుం
దరముగ నొప్పిరాఁగఁ గనుఁదమ్ముల విందుగఁ జూడఁజూడ ని
ర్భరమగు కాంక్షఁ గోరెదము ధీపార్థివసత్తమ ! యంచు సభ్యు, లా
నరమునఁ బల్క నానృపతి ధీతద్వైదయప్రసదం బెఱింగియున్. ౨౧౫ 84

చ. తెలియనివాఁడు వోలెఁ బలు ధీతీయనిమాటలఁ బల్కె నాశయం
బుల మఱి తన్ముఖంబుననె ధీపొంకముగాఁ దెలియంగఁగోరి భూ
తలసతులార! మత్తనయు ధీధాత్రిని బూనఁగఁ జేయఁగోర్కి నా
కలరెడినన్న యంతనె ధీరాధిపుఁగా నుతు మీరుఁగోరుటల్. ౨౩౫ 85

1 నీ హింసకుండై న యీఁపృథివీశు పెనుబారి తప్పి మేమెల్లర ధీమెప్పుడింక
రామునిదగు సుఖఁరాజ్యపాలనమును గనుదుమా యనుచుఁబల్కినటునాకుఁ
దోఁచెడి; నేలముంఁదును వెన్నలెన్నక పల్కితి రిటు మీరు ధీపల్కుటరయ
మత్పాలనం బంతఁచుంచిది గాదని యో, రాఘవుఁడు సుగుఁణోత్కరుఁడయి

తే. నన్నుమీఁతెడు సనియొ, నే ధీనెన్నఁజాల
సందియము నాకుఁ గల్గెడి ధీడెందమందు
నేల రామాభిషేకంబు ధీనిచ్చగించి
తిరొ యథార్థంబు యోజించి ధీతెల్పవలయు. ౨౪ 86

క. నేనటువదివేలేడులు, మానితసుఖమన్నమాట ధీమఱచుచు ధర్మం
బూనియె, పాలింపఁగ నా, సూనుని యువరాజుగాఁగఁ ధీజూడఁగమీరల్. ౨౫

2 క. కోరితిరో యపరాధము, చేరెనొ నాయందెట్లు ధీచెప్పుడా? నాకున్
మీరన్న నాధరేఖలుఁ, బొరులు జానపదులెల్లఁ ధీబల్కి రతనితోన్. ౨౫౫

తే. ఓనుహాత్మ ! నృపాల ! బహుశుభగుణము
లెన్నియో తేజరిల్లు నీకన్నకొడుకు
నందు, దేవ, ప్రశస్తగుణాళి గల్గి
దేవసంకాశుఁడయి సుబుద్ధిం బెలంగి. ౨౬౫ 89

1 తనిశ్లోకిభావము ననుసరించి యందుఁ గొంత వ్రాయఁబడియె నని తెలియునది. 'రాజా
నస్సంశయోఽయం మే కిమిదం బ్రూత తత్వతః' ౨౪. అని మూలము.

2 ఈపద్యము గోవిందరాజవ్యాఖ్యలోని సారాంశముగ వ్రాయఁబడినది.

చ. అలరెడు గామునందును, బ్రీయంబులు ప్రీతిని బుట్టఁజేయఁగాఁ
 గావియునో గుణంబులు తగ్గఁ వనియింతుము వాని నెల్ల; ని
 స్తుఁ ఘః శౌర్యధైర్యముఖశుభ్రగుణంబులు దేవగాత్పముం
 డలఁగు పరాక్రమముండు భవఃవస్వయభాతులతోన మేటియో. 90

క. ధరణీని రాముండ న, త్పురుషుండని చెప్ప నొను ♦ భూపాలా! ధ
 ర్మరతుండ సత్యమిందును, నిరతుండ నై నొయుచుండ ♦ నమ్మి నతెంచుకొ.

తే. ఒక్కరామునివలననే ♦ యొప్పికముగ
 ధర్మసంపత్తు లలరెడు ♦ దాని యితర
 నాహ్యమును గోరికే వాని ♦ సంపరింప
 నేర్పు భూపాలచంద్రమా! ♦ సీసముండ. 91

సీ. ప్రజలకును సుఖసంఘటిని గూర్చంగఁ జంపుమిదేనీ ♦ నాటి యతఁడు
 తమచును గుణమున ♦ స్కందేవితోనాటి బుద్ధిబృహస్పతి ♦ బోల నేర్పు
 వీర్యంబునందెన్న ♦ శృతాదితోనాటి యగు; ధర్మనేత్ర సత్యనిరతుండ
 సాధుశీలుఁడు, నమఁగ్నాహీనుఁ డాశ్రితు లహగాధములఁ జేయఁసర్వ సరికు;

తే. సేయక తమించువాఁ డతిశీతలమ్ము
 లయినవాక్కుల, నెవ్వరిన్దైన నామొఱ
 డించు; బ్రియవాది యితగులు ♦ కంచమేసి
 యుపకృతంజీయఁ బద్దగ ♦ సూహచేయు. 92

క. తనవశమున నింద్రయగణ,ము నుండఁగాఁ జేసి యతఁడు ♦ మునముందుఁ జూచి
 తనయాశ్రితులను వీడఁగ, నెనుదీయు, మృదుత్వములర ♦ నెలయు నతెంచుకొ.

తే. ఎట్టి యిక్కట్లునచ్చినఁ ♦ బట్టి విడువ
 నట్టి స్థిరబుద్ధిఁ ననరాకు; ♦ నతికుశలుఁడు
 సతతము నసూయలేకయే ♦ సంచరించు
 భూతహితసత్యమునుబల్కు. ♦ నాతఁడనుడు. 93

సీ. బహుశాస్త్రముల వినిపండితులై పిచ్చులైన భూసురుల నయతఁడుగొలుచు
 దాననే యతనికొదార్యాదిగుణజనితానులకీర్తి, శౌర్యాదిజనిత
 మా యశస్సును, శత్రుహాసనవక్షంబగు తేజస్సు నిరతంబుఁ ♦ దేజరిల్లు
 ననుపనూనంబుగ; ♦ నమరాసురమనుష్యు లెఱిగిన యన్యశ్శి నెలుంగునతఁడు

* తేనాస్యేహాతులాకీర్తి ర్యశస్తేజశ్చ చిద్ధతే-అనిమూలము. కీర్తి శౌర్యాదిగుణనిమిత్తప్ర
 ధా-యశః పరాక్రమాది నిబంధనాప్రధా-అని గోవిందగొజులు కీర్తిః శౌర్యదినిబంధనాప్రసిద్ధిః-
 యశః పరాక్రమాదివ్యాపారసంజనితోప్రసిద్ధిః-అని మహేశ్వరతీర్థులు. ఈపండును ఆదిశట్టముచే
 నిందు రక్షితములని తెలియఁదగు.

- తే. నవిధిగా వేదములనేర్చి ♦ స్నాతకంబు
చేసికొని సంప్రదాయసంసిద్ధవేద
ములఁ దదంగాళితోఁగూడఁ ♦ గలయనెఱిఁగె
గీతమున నెల్లరన్ మించు ♦ క్షీతితలమున. 3౪౫ 96
- క. జననీజనకులకులములు, జనసంస్తవనీయములగు ♦ సంతతిమాత్రం
బునఁగాక తనంతనపా,వనుఁ డెట్టి కలంతలందు ♦ భవ్యాత్ముఁడె యా. 3౫ 97
- క. మతిమంతఁడు ధర్మార్థ, ప్రతిపాదనచతురులైన ♦ బ్రాహ్మణవద్యుల్
హితగతి శిక్షింపఁగ సంస్తుతశీలము గల్గియుండు ♦ క్షోణీశవరా. 3౫౫ 98
- క. పురముల కేనియు గ్రామో,త్కరమున కేనియును మేలు ♦ గలుగుటకై సం
గరకృత్యము గల్గిన సో,దరు లక్ష్యఁగూడి యేగి ♦ తత్కార్యమునన్. 3౬౫
- క. గెలుపొందియె మరలును, జయ, కలితుండయి పురికి వచ్చు ♦ కాలంబున ని
స్తులకరినే నరదమునే, నలంకరింపంగ నెక్కి ♦ యరుదెంచి తమిన్. 3౭ 100
- క. పురవాసులఁ దనజనముల, కరణిం గనుగొనుచుఁ, దండ్రీ ♦ కన్నకొడుకులం
బరికించి కుశలవార్తల, నరసెడుగతిఁ బ్రశ్నచేయు ♦ నవనీశవరా. 3౭౫ 101
- చ. “తనయులకెల్ల సేనుమె? సతంబును బావకకృత్యమెల్ల సా
గునె? ప్రియకాంతలెప్పుడును ♦ గూరిమినుందురె? భృత్యశిష్యుల
జ్ఞును జవదాటకే నడువఁ ♦ జాలుదురే?” యని గౌరవక్రమం
బునఁ గుశలంబు నారయును ♦ బూరుషవద్యుఁ డతండు భూవరా. 3౮౫ 102
- ఆ. మమ్ముఁ గాంచి యడుగుఁ ♦ జుమ్ము “మీశిష్యులు
మీరు పనుప నరిగి ♦ మీకు హితము
లైనపనులఁ దీర్చి ♦ యనవరతము గొల్పు
చున్ననారె చదువుచుందురె” యని. 3౯౫ 103
- *చ. మనుజవిభూత్తమా! పురుషుండనుఁడౌ రఘురాముఁ డెప్పుడున్
ధనికుండు బీదవాఁడు ద్విజశ్శల్లజుఁ డంఘ్రిజుఁ డన్నభేదముల్
మనమున నెంచకేయెడల ♦ మానవపంక్తుల కేరికేని యొ
ప్పని యనుమంతకీడొదన ♦ వారలకంటెను దుఃఖితుండగున్. ౪౦ 104
- తే. ఎవరికేఁ బుత్రజననాదుఁలెల్ల యుత్స
వములు గలిగినఁ బుత్రోత్సవముల కలరు
తండ్రిపోలిక నెంతో మోదంబునొందు
సత్యవాదిమహాత్మరఁచాపధారి. ౪౦౫ 105

* వ్యసనేషుమనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః-అనిమూలము. గోవిందరాజవ్యాఖ్య నను
సరించి యిది వ్రాయఁబడినదని తెలియఁదగు.

సీ. విజితేంద్రియుండును ♦ వృద్ధసంసేవియు స్థితపూర్వముగ మాటచెప్పు మేటి
సర్వభంగుల ధర్మసరణి నుపాసించి కష్టంబు లెన్నియో ♦ గాని రాగ
దానిని విడువక ♦ తానుండఁజాలును శ్రేయస్సు నొడఁగూర్చు ♦ జెప్పఁడెట్టి
కలహవాక్యమ్ములఁ ♦ గాని జల్పంబులఁ గాని యట్టివి యింపు ♦ గావు, వాద

తే. ముల నొనర్పంగ సమయంబు ♦ గలిగెనేని
ను త్తరో త్తరయుక్తుల ♦ నొగి ను రేజ్య
కరణిఁ బలుకును; సొగసైన ♦ కనుబొమలును
నలర నాయతతామ్రాక్షుఁడై చెలంగు. ౪౩

106

తే. శౌర్యవీర్యపరాక్రమశాలియైన
విష్ణువే మర్జ్యతం బొంది ♦ వెలసెనొ యస
రాముఁడెంతయు, లోకాభిరాముఁ డగుచుఁ
జెలఁగుచున్నాఁడు దశరథక్షీతిపమాళి. ౪౩౪

107

చ. మనుజుల రక్షణార్థమగు ♦ మానితధర్మమెఱుంగుఁ జక్కఁగాఁ
గను నిజితేంద్రియత్వము జగంబుల మూటిని నేల శక్తుఁడై
తనరు నొకండు; యెంతసని ♦ ధాత్రిని దీనిని గాచుకార్యమా
తనికి; నమర్షయుం గృపయుఁ ♦ దత్తననూనఫలంబు లిచ్చెడిన్. ౪౩౫ 108

ఱ. సార్థకములుగాక ♦ యవి చన వొక్కప్పు, డైనఁగాని; మఱియు ♦ న్యాయరీతిఁ
జంపఁ దగినవారిఁ ♦ జంపి యేతీగున, వధ్యజనులఁ గోపవశతఁ గనఁడు. ౪౩౬

క. కోరినదంతయు నొనఁగును, భూరమణా, యెవనియందుఁబొందునొ మోదం;
బారాముఁ డతనికెల్లరుఁ, గోరంగాఁ దగినయట్టి ♦ గుణము లలవడెన్. ౪౩౭

క. శాంతప్రధానములునై, యెంతయుఁ బ్రీతిదములొనఁవెల్లజనుల క
త్యంతగ్రీష్మంబున రవి, కాంతులచే బోలె నుగుణగణమున వెలుఁగున్. ౪౩౮

క. ఏతాదృక్కుగుణగణో, పేతుని దిక్పాలకాభు ♦ పీర్యాధికు వి
ఖ్యాతుని రామునిఁ బ్రభువుగ, భూతరుణి చెలంగి కోరె ♦ భూపాలమణి. ౪౩౯

క. మనుజేశ నీయదృష్టంబున మాశ్రేయస్సుకొఱకుఁ ♦ బుట్టెను నీకున్
దనయునకు వలయుగుణములఁ, గననొ మారీచుఁడైన ♦ కాశ్యపుకరణిన్. ౪౪౦

సీ. సురలు మౌనులు రాక్షసులును గంధర్వులు సర్పమ్ము లితరదేశముల జనులఁ
బౌదులంతఃపురవాసంబు సేసెడివారుఁ, దక్కినచోట్ల ♦ వఱలువార
లీపురంబుననున్న ♦ యెల్లరు మనదేశముననున్నయందఱు ♦ ననఘశీలుఁ
డైనరామునకు బలారోగ్యముల నాయువును సమకూడనొ ♦ ననుచు వేడు

తే. చుందు రింకను వార్ధకమొందినట్టి
స్త్రీలుఁ బ్రాయముతో మించు ♦ చిగురుబోడు

- లిష్టదులగు దైవంబులఁకెల్ల రాము
యశమునుం గోరి మ్రొక్కుదు ఁ రహరహంబు. ౫౨ 114
- క. వారలు ముదమునఁ గోరెడి, శ్రీరామునిఁ బట్టభద్రుఁ ఁ జేయు మహమ్మో
భూరమణా! నీకరుణా, సారమునన్ వేగిరంబ ఁ సఫలంబగుతన్. ౫౨౪ 115
- చ. కలువలరీతి నల్లనయి ఁ గాత్రము మీఱఁగ శత్రుహంతయై
వెలసెడు నీకుమారు రఘుఁవీరుని రాముని యశావరాజ్యసం
స్థులలితరూపుఁ బ్రీతిమెయిఁ ఁ జూతుము, భూవరమాళి, నీవు కో
ర్కులఁదమిఁ దీర్చువాఁడవిదె ఁ కోరిక లోకహితంబుఁ గూర్చుగన్. ౫౩౪ 116
- చ. ధరణి జనించి నిర్జరవిఁతానవిభుండగు విష్ణుమూర్తికిన్
సరియయి, గొప్పబుద్ధియు, నెఁసంగఁగ నొప్పు భవత్కుమారునిన్
గరమనురాగమొప్పు ద్వరఁగా యువరాజుగఁ జేయవయ్య, మా
కరయ హితంబుగాఁ దగుట ఁ నయ్యభిషేకముఁ జేయఁగాఁదగున్. ౫౪౪ 117
- రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

3 - వ సర్గము.

—ఁఁఁ పట్టాభిషేకమునకు వలయునస్తువులం గూర్చుట. ఁఁఁఁ

- క. సరసిజముకుళాకృతులం, బరఁగెడు నంజలులు మీఱఁ ఁ బ్రజలును ధాత్రీ
శ్వరులును జేయు ననుస్కృతు, లరహిన్ గ్రహియించి వారఁలంగాంచితమిన్.
- క. హితమును బ్రియముచుగా నా,క్షీతిపతి దశరథుఁడు వల్కె ఁ జ్యేష్ఠుండగు నా
సుతునిం బ్రియుయువరాజుగ, హితకరుఁ గోరితిరి ప్రీతిఁయెంతయుఁ దనరెన్.
- తే. బౌర! నాభాగ్యమనమాన ఁ మాఁగద యని
సభ్యులౌ బ్రహ్మణులవారి ఁ సరనవచన
ములనె యలరించి యాబ్రహ్మణులు వినంగ
వాను దేవు నసిష్ఠుఁహమునీంద్రు. 3 120
- చ. ¹కనుగొని చైత్రమాస మిది ఁ కమ్రసుఖాకరమై సమస్తపు
ష్పనికర శోభితాటవిగ ఁ భాసిలి మంగళ వాద్యసంతతిం
బొనరుచ నర్హమై మిగులఁ ఁ బుణ్యవమై తగియున్నదిందు రా
ముని ఘనయావరాజ్యమునఁ ఁ బూన్పఁగ నర్హము మీర లిత్తటిన్. ౪ 121
- క. వలసినయట్టి పదార్థం,బుల సమకూర్పుడని పలికి ఁ భూపతి విరమిం
ప లలిన్ జనఘోషమ్ములు, నెలసెన్ నిర్భయములగుచు ఁ వింతగ నంతన్. ౪౪

1 చైత్ర శ్చిమానయంమాసః పుణ్యః పుష్పితకాననః-అనిమా. దీనివిశేషార్థము లిందు సంక్షి
ప్తములు.

క. జనఘోషము మెల్లఁగ శాంతిని బొందిన దశరథుండు ♦ నెమ్మి వసిష్ఠున్
మునిచంద్రు వామదేవునిఁ, గని యిట్లనిపల్కె వేడ్క ♦ గడలుకొనంగన్. ౫౪

క. మునివర్యులార ! శ్రీరామముని యభిషేకార్హకర్తృముల నెవ్వనిన్
బొనరుపఁ దగునో వానికి, ననువౌ పరికరము లేవొ ♦ యావిధమెల్లన్. ౫౫

తే. ఆనతియంగవలయు నాకనిన రాజు
పల్కు లాలించి బ్రాహ్మణవర్యుడౌ వ
సింహుఁ డిట్లనిపల్కె నాగీతిపుమ్రొల
నిలిచినట్టి సుమంత్రముఖ్యులను గాంచి. 2

125

సీ. అవనీశుకార్యంబు ♦ లాచరింప నియుక్తు తొట వారలు రాజు ♦ నాజ్ఞ గీతి
మెల్లఁగంగఁ దగునని ♦ నిలిచి యుండిరిగాన వారల కనియె బంధారులొను
గాఁగలవానిని ♦ గమ్రరత్నంబుల స్రీహిముద్గాదుల ♦ వినులములగు [ను
నుపహారములఁ బూజ ♦ కొప్పెడు పస్తువులను శ్వేతమాల్యంబులను మఱియు

తే. లాజులను వేటు వేటుగ ♦ లలితమధువు, నెయ్యి నొక్కింతయుదికిననిర్మలనవ
సస్తముల స్యంపనమ్ము దిశ్యమ్ములై న, యాయుధంబులఁ జతురంగమైన సేన.

ఆ. మంచులక్షణముల ♦ మించెడు నేనుఁగుఁ, బామరాశృతుల నెసంగు వీవ
నలను శ్వేతవర్ణముల; ధ్వజంబును, సిత,చ్చత్ర మతిరుచిస్త శస్త్రతరము. ౧౦

చ. అనలుని గీతిగా మెఱయు ♦ నట్టిహిరణ్మయకుంభముల్ శతం
బును; నవహేమశృంగములఁ ♦ బొల్పుగు నెట్టును; వ్యాఘ్రచర్మమున్
దనయులొంగముల్ గలుగు ♦ దాని; మహీపతి యగ్నిమందిరం
బునఁ దగఁజేర్చుఁ డిన్నియును ♦ బూర్వగిరిక రవిచేరునంతలోన్. ౧౧ 128

చ. పరిమళగంధపుష్పముఖి ♦ భవ్యసువస్తువులన్ మఱెవ్వికా
ర్యరతిని బొందునట్టి సహుమంబునఁ గోరఁగనొనొ వానినిన్
వరుసఁగఁ గూర్చుండి నృపునిభాసురసౌధమహాంగణంబులన్
సురుచిరగంధపుష్పముల ♦ శోభిలఁ జేయుఁడు ద్వారపంక్తులన్. ౧౨ 129

క. నగరద్వారంబుల మంచుగంధముం జిల్కరించి ♦ చెచ్చెఱ సుమహా
రగణములం గట్టింపుఁడు, సొగసగువాసనలు గల్గి ♦ చూడ్కులవిందై. ౧౩ 130

క. తనరారు ధూపముల నెల్లను వేయం బనుపుఁడార్యులన్ భూసురులన్
ఘనులన్ లక్షలుగా వచ్చి ననైనన్ భక్తిబూజ ♦ చేయింపఁదగున్. ౧౪

సీ. మఱియు వారల కెల్ల మనసులు తృప్తియా కరణిగా స్వాదుతఁగ్రాలి,మిగుల
నందమై తగినట్టి ♦ యన్నంబు దధిపయస్సంస్కృతంబుగఁ జేసి ♦ సరసములగు

* అహతానిచనాసాంసి-అని. మా. ఈశ్వరతం నమశ్వేతం సదశం యన్నధారితం, అహ
తం తద్విజానీయా దైవే పిత్రేయ కర్తవ్యత్వ జలప్రతాపనాదిగుణముక్తాని. అను వ్యాఖ్యికిది
తెనుఁగు.

వ్యంజనంబులఁ గూర్చి ♦ వై శంబ యెల్లియే పెట్టింపుఁడీ నెయ్యి ♦ పెరుగు,లాజ
లధికదక్షిణలను ♦ హర్షంబుఁ బొందంగ నిండు రేపు విభాక♦రుండు తూర్పు

తే. శైలయోగంబుఁ గాంచిన ♦ స్వస్తివాచ

నము జరగుఁ, గాన బ్రాహ్మణో♦త్తములఁ బిలువ

నంపుఁ డవ్వారికిందగు ♦ నాసనముల

నర్హతమములఁ గూర్పుఁడీ ♦ యతిరయమున. ౧౬

132

క. టెక్కెంబులఁ గట్టింపుఁడి, యొక్కొక్కగృహంబునందు ♦ నొగి జనములచేఁ
గ్రిక్కిరిసిన రాక్షాగ్రం, బొక్కమొగిం దడువఁబనుపుఁ ♦ డురుజలధారన్. ౧౭

క. మనుజపుసౌధాంతఃక,క్ష్యును ¹భూమిత్రిదశులెల్ల ♦ నభిషేకముచే
యను బూనియుండు రటుగా,వున రెండవకక్ష్యయందుఁ ♦ బొలుపగురీతిన్.

తే. నటులు గాయకులును వార♦నారులును ద

గంగఁ గై చేసికొని వచ్చి ♦ కాచియుండ

వలయు; నన్నముఁ బిండివం♦టలను బెట్టు

వారి దక్షిణలిచ్చెడు♦వారి మఱియు. ౧౮

135

సీ. పూలహారములీయఁ ♦ బూనినవారిని వేటువేటుగఁ బంపి ♦ వివిధదేన

తాలనుంబులయందు ♦ నాలుగుశ్రోవలు కలియు తావులయందు♦లలితరాజ

మార్గమందలి వృక్ష♦మండలమ్ముల కడ నిలిపి, వచ్చెడు బ్రాహ్మ♦ణులకు నితర

జాతులవారికే ♦ బ్రీతిదక్షిణలిచ్చి యన్నముమొదలగు♦నట్టి భక్ష్య

ఆ. వస్తువుల నొసంగు ♦ భంగిఁ జేయఁగదగు

నిడుద ఖడ్గములను ♦ నడుమునందుఁ

గట్టి సుప్రయత్న♦కలితులై, ధౌతాంబ

రములఁ దాల్చి భటులు ♦ తుముల మడప. ౧౯

136

క. రాముని యభిషేకోత్సవ, మామోదము మీఱ జరగు♦నట్టి దశరథ

క్షామంశలేశు గృహవర, సీమలఁ జొరవలయు నట్లు ♦ చేయుఁడు మీరల్.

చ. అని దృఢనిశ్చయంబు గల♦యట్టి వసిష్ఠుఁడు వామదేవుఁడొ

య్యనఁ దమయాశయంబులకు ♦ నాదృతిఁ బొందఁగఁబల్కి యందుఁ దా

మును నొనరింపఁగాఁ దగిన ♦ భూరిశుభావహకృత్యరాశి నె

ల్లను సచివాళికిం దెలియు♦లాగునఁ జెప్పి యనంతరంబునన్. ౨౦

138

క. మిగిలినకార్యంబుల నా,జగతీశున కెఱుకపఱచి ♦ చయ్యనఁ జేయం

దగి నట్టివాని నొనరిచి, జగతీశునిచెంత కరిగి ♦ సంతసమొప్పన్. ౨౧

139

¹ భూమిత్రిదశులు - భూమిశబ్ద మికాంతముకలదు. కృదికారాదక్తినః ఇతిజీవ్. అని శబ్దకల్పద్రుమము.

తే. చేయఁదగువాని నెల్లను ♦ జేసినార

మనుచు మనమునఁ బొంగెడు ♦ హర్షమునను
గలుగు రోమాంచములతోడఁ ♦ బలికె మీయ
నుమతి చొప్పున నై నదనుచు వచింప. ౨౧౫

140

చ. మునివరులాడు పల్కులను ♦ మోదమునన్ విని యాసుమంత్రునిం

గనుగొని సంతసంబున వికాసమునొందిన మేనుతోడ ని

ట్లనియె సుశిషి తాత్పర్యఁడగునట్టి మనోహరరూపు రాముఁడో

డొక్కని త్వరితంబ రమ్మిటకుఁ ♦ గోరిక పుట్టెడు బుత్తుఁ జూడఁగన్. ౨౨౫ 141

క. అన వల్లే యని మంత్రియు, జనపతి యనుమతిని బోయి ♦ స్యందనమున రా
ముని రథికవర్యుఁ డోడొక్కని, చనుదెంచెను రాజుకడకు ♦ సరభసమొప్పున్.

సీ. సచివుండు రాముని ♦ సదనంబునకు నేగ నాసభలోనున్నయట్టి తూర్పు

దేశవిభుల్ యామ్యుఁదిబ్బరపతులు సల్పిమ దేవవిభు లు త్తరమున నున్న

దేశపతుల్ మ్లేచ్ఛుఁదేశవిభుల్ మఱి వనపర్వతస్థులను వసించు

నాటవికులు నంద ♦ అమరులు దేవేంద్రుఁ గొలిచెడురీతి నక్కునలయపతి

తే. దశరథునిఁ గొల్చి రంతఁ ద్రిదశులనడును

వఱుచున్నట్టి వాసపుభంగి వారి

యంతరమ్మున వెలయుచున్నట్టి నృపుఁడు

మేడపై నుండి యరదంబు ♦ జూడఁ గనియె. ౨౩౫

143

క. తరువాత స్యందనమ్మున, నరుదెంచెడు రామచంద్రు ♦ నాత్మజుఁ గాంచెన్

వరరూపవేషముల నుం,దరుఁడౌ గంధర్వపతికిఁ ♦ దా సముఁ డగుచున్. ౨౪

చ. తనరుచు రామచంద్రుఁడును ♦ ధాత్రి బ్రసిద్ధిని గన్నపౌరుషం

బునఁ దగి దీర్ఘబాహువుల ♦ భూషితుడై సుమార్దవంబునం

దనరియు గాఢసత్వమునఁ ♦ దద్దయుఁ జూడఁగనొప్పి, గర్వయు

క్తిని దగు హస్తీవోలె నతిధీరతఁ గాంచు గతుల్ చెలంగఁగన్. ౨౫ 145

చ. హిమకరు బింబమో యనఁగ ♦ నెంతయుఁ గాంతిని బెంపుమీఱుచు

న్నమొగముతోడ నొప్పుచు ననారతముం గనినన్ మఱింత చి

త్రముగఁ గనుంగొనం దగు విధంబునఁ గ్రాలుచు, రామచంద్రుఁ డొ

ప్పు మహితరూపసద్గుణ విభూతులదాతృతఁ జెల్వమీఱుచున్. ౨౬ 146

తే. పూరుషులఁగూడ మోహితబుద్ధులై న

వారిగాఁ జేసి దృష్టుల ♦ వారి మనసు

లను హరించి చెలంగెను; ♦ జనుల ఘర్క

తవులను సేదదేర్చు నబ్దంబు భంగి. ౨౭

147

క. జనులకుఁ జల్లందనమును, ననయము గల్గించువాని ♦ నారాముని స్యం

దనముపయి వచ్చువానిని, గని తృప్తి గాంచడయ్యె ♦ త్వావిభుఁ డంతఁ.

క. అరదంబునుండి రామునిఁ, గరదండ మొనంగి దించి ♦ గాదిలితండ్రిఁ
బరమాదృతిని గనంబో, వురాము వెనువెంట మంత్రి ♦ పోయె వినతుఁడై. 30౪

సీ. కైలాసశిఖరంబు ♦ కరణి శ్వేతాభ మై పరఁగు రాఘ్నేధంబు ♦ పైకి నెక్కి
సూతునితోఁ బోయి ♦ చేతులు ముకుళించి తండ్రిచెంతకుఁ జొచ్చి ♦ తగినరీతిఁ
బ్రాంజలియై, రాముఁ ♦ డాత్మనామము వర్తశబ్దాంతముగఁ జెప్పి ♦ చరణములకు
వందన మొనరించె ♦ వశుమతీశుఁడు తన కంజలిఁ బూని సా ♦ హ్వాంగవంద

ఆ. నమ్ము చేసి ప్రక్క ♦ నన్నిలుచున్నట్టి, ప్రియకుమారుఁ గాంచి ♦ ప్రీతినతని
యంజలిని గ్రహించి ♦ యతివేగ చేరంగఁ, దిగిచి కౌగిలించి ♦ దృష్టిమీఱ.

క. హరితరం బున్నతము మ, హరిజిత * మణిఖచితము ♦ నతిరుచిరము నొ
భారంజిత దివ్యాసన, మారామున కొనఁగె నాతఁ ♦ డటఁ గూర్చుండెన్. 30౫

క. కనకాసనమున నొప్పుచుఁ, దనకాంతుల మేరువర్షితము రవియుదయం
బునఁ బొంది వెలయఁజేసెడు, ననువున న్వప్రభను దాని ♦ నట నలరించెన్.

క. శారద నిశ నమలగ్రహ, తారాన్వితమా నభంబు ♦ తారానాథుం
డేరీతిన్ వెలయించునొ, యారీతిన్ సభను దాని ♦ నతఁడలరించెన్. 30౬

తే. తానలంకృతుఁ డగుచు న ♦ ద్దమున స్వీయ
బింబమును గాంచి ముదమందు ♦ విధమునఁ దన
ప్రియతనూజుని గని వృద్ధ ♦ విభుఁడు మదిని
నురు ముదమ్మందెఁ దనవలె ♦ నుండు ననుచు. 30౭

154

చ. అరయఁగ బుత్రవంతులగు ♦ నట్టి మనుష్యులలోన నెక్కుఁడై
పరఁగు మహీధవుం డతఁడు ♦ బాలక! రామ! యటంచు సుస్థితం
బు రమణఁ గ్రాలఁ బిల్చి సుర ♦ పూగవిభుండగు వజ్రితో మునీ
శ్వరుండగు కాశ్యపుండు మును ♦ వల్కినరీతి వచించె నివ్వీధిన్. 30౮ 155

క. రామా నాకనురూపిణి, యా మానిని పెద్దభార్య ♦ యలరుఁ గదా యా
రామామణియందు నినున్, నామాడ్కిం జెలఁగువాని ♦ నాభాగ్యవిధిన్. 30౯

క. కనినాఁడ నీవు సుగుణా, లిని శ్రేష్ఠుఁడవైతి మఱి ల ♦ లితమతివి తనూ
జనికరమునఁ బ్రియుండవు నీవు నిజగుణావళిని బ్రజల ♦ భూరిముదంబున్. 31౦

క. కనఁజేసితి; మేమెల్లను, మనసుల రంజిలితి మింక ♦ త్వాభారము పూ
ననగు సమయంబువచ్చెను, గనుకన్ యువరాజ్యపదముఁ ♦ గైకొనవలయున్.

తే. పుష్యనక్షత్రమును గూడు ♦ పుణ్యాదివస
మందునన్ యావరాజ్యంబు ♦ నొందు; మీవు

* మణిశబ్దము గలదు. శబ్దకల్పద్రుమునం దిట్లున్నది. మణి. ఈ. స్త్రీ. కృదికారాద క్రినః

నై జముగ వినయగుణంబునం దనరుదు
వింకనుగ గుణవంతుడ ♦ వెన్నిచూడ. ౪౧

159

సీ. సరసగుణావళి ♦ బరగుదు పటుకాన నుపదేశమొనరింప ♦ నొకటియుఁ గలు
గదుగాని స్నేహంబుగలుగుట నీకొక్క హితము చెప్పెద విను ♦ మెలమిఁబుత్ర
యింకను వినయంబు ♦ నేపొంది యెప్పుడు నింద్రియాళిజయించి ♦ యే చరింపు
కానుగుణంబునఁగలుగుస్త్రీద్యూతమ్ములను వేటయును, బాస ♦ మునుద్యజింపు

తే. పరుషవాగ్దండనాదులఁ ♦ బ్రబలములగు
వ్యసనములఁ గ్రోధజమ్ముల ♦ వెనఁ ద్యజింపు
మీవు సామాన్యులయినట్టి ♦ సేవకులకుఁ
గానరాక సరోక్షము ♦ గా వసించి. ౪౩

160

ఆ. మంత్రిముఖ్యులై న ♦ మానితాధిక్యతుల
మూలమున నె యాజ్ఞఁ ♦ బోలనొసఁగి
పనుల నెల్లఁ జేయఁబనుపుము సచివాదు
లకును గాన నొచుఁ ♦ బ్రకటమైతి. ౪౩

161

క. కలిసియె వర్తింపుచు నీ, పలుసిన కార్యములఁ దగిన ♦ భంగిం జేయం
గలయట్లు చేయుచుగ నె, ర్తిలు మెల్లగు మానమందు ♦ రీతి మెలఁగునూ. ౪౩

తే. ప్రజలు నధికారులును బరఁస్పరము ధైర్య
గలిగి యుండెడురీతిని ♦ మెలఁగవలయుఁ
గాన నారీతి నూల్కొని ♦ గడుఁ జనుత్కి
యను మెలఁగుము గాదిలితనయ ! నీవు. ౪౩

163

చ. పలువిధధాన్యరాసులను ♦ బాగుగఁ గోట్టెలు, నాయుధానియం
బుల వివిధాయుధానియలఁ ♦ బ్రోగుగఁ గూరిచి దానిచేఁ బ్రజా
వళికి మునంబుఁ గూర్చుచును ♦ పారనురక్తులుగా నెసంగ ని
య్యుల నెవఁడేలువానిఁ గని ♦ యెంతయు సంతస మొందుచుందు గు
జ్జ్వలసుధఁగన్న దేవతల ♦ భంగిని మిశ్రులు గాన నీవొగిగ. ౪౪

164

ఆ. మనసు నిగ్రహించి ♦ మానుగ నటుచేయు
మనియె; రామునకుఁ బ్రియంబుఁ గూర్చు
నఖిలు దానిని విని ♦ సరగఁ గౌసల్యను
గానఁ బోయి యచట ♦ కార్యరీతి. ౪౫

165

క. తెలిపిరి యానారీమణి, యెలమిని బుట్టించువార్త ♦ నెఱిగించిన వా
రల కొనఁగె హేచురత్నం, బుల గోవుల సంతనంబు ♦ పొంగుచు నుండె.

క. జనకున కంతట రాముఁడు, వినయంబున మ్రొక్కి జనులు ♦ వేడుకఁబూజల్
తనకు నొసర్పఁగ స్యందన, మునెక్కి తనదివ్యసౌధ ♦ మునకుం జనియె. ౪౬

చ. పురజను లవ్వీధిం బలుకు ♦ భూవిభువాక్కుల నాలకించి ని
 ర్భరహృదయేచ్ఛలం గనినభంగిని మోదమునొందుచున్ నరే
 శ్వరవరునొద్ద నాజ్ఞఁగొని ♦ సత్వర మాత్మగృహళిజేరి ని
 ర్జడలను బూజఁదన్నిరి ప్రశస్తముగా నభిషేక మాటకున్. ౪౯౫

168

మూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪ - వ సర్గము.

ఁఁఁఁ దశరథుఁడు రాము నభిషేకమునకుఁ బ్రోత్సహపఱచుట. ఁఁఁఁ

క. పౌరులు చనినంతన యా,భూరమణుఁడు మరల మంత్రి ♦ పుంగవ యుతుండై
 కోరికమెయి యోజించెఁ గు,మారున కభిషేకరూప ♦ మహము నొనర్పన్. ౧

తే. కార్యనిశ్చయకుశలుండు ♦ గాన నృపతి
 యెల్లియే పుష్యనక్షత్ర ♦ మేగుదెంచు
 గాన రాజీతామ్రాక్షు ♦ సూను రేపు
 యౌవరాజ్యంబునం బూన్ప ♦ నగును జుండి. ౨

170

క. అని నిశ్చయించి మంత్రులు, చన సంతఃపురముఁ జొచ్చి ♦ సచివు సుమంత్రుం
 డను సూతుఁ గాంచి శ్రీరా,ముని మరలం దోడి తేరఁ ♦ బొమ్మ యిటకున్. 3

మహాస్రగ్ధర. అని యాజ్ఞాపింప సూతుం ♦ డధిపుని దగువా ♦ క్యంబు మన్నించి శ్రీరా
 మునిఁ దోడ్తేరంగ వేగం ♦ బునఁ జనె మరలన్ ♦ బూన్కిఁ దత్సేధరాజం
 బున కంతన్ ద్వారదేశం ♦ బునఁ గల సుభటుల్ ♦ వోయి యవ్వార్త చెప్పం
 గనె సూతుం డేలవచ్చెం ♦ గడువడి మరలం ♦ గారణం బేమియుండున్. ౫

చ. అని యనుమానమొంది నుది ♦ నప్పుడ సూతునిఁ బిల్వఁబంచి యా
 తనిఁగని రాముఁ డిట్లనియె ♦ దాఁపకచెప్పుమ యంతయున్ జవం
 బున మరలన్ ద్వదాగమన ♦ మున్ దగ సూత యటన్న రామునిం
 గని వచియించె రాజు నినుఁ ♦ గొంచఁ దలంచినవాఁడు రాఘవా. ౬౫ 173

క. అనిపలికి సూతుఁ డవనీ,శుని వాక్యము వింటి వీవు ♦ శుభగుణధామా
 చనుటకుఁగానీ మఱి దే,నిని జేయుటకై నఁగాని ♦ నీవె పతివి సూ. ౭ 174

క. అని యిటు కర్తృత్వంబును, దనవై నిడి యతఁడు పలుక ♦ దాని న్విని చ
 య్యనఁబోయె మరల రాజుం, గనుటకు రాముండు పిదపఁ ♦ గావలివారల్. ౮

క. లోపలికిం జని రాముఁడు, భూపాలక వచ్చి ద్వార ♦ భూమి నిలిచె నా
 వే పిలువనంపెఁ దనయుని,త్తైసతి ప్రియవార్తఁదెలుపు ♦ కాంక్షపాలయఁగన్.

క. సిరులలర నొప్పు రాముం, డురుభక్తిం దనదుతండ్రి ♦ యున్నగృహము స
 త్వరగతిని జొచ్చుచునె యా,ధరణీశున కెరఁగి సుంత ♦ దవ్వున మఱియున్. ౧౦

- క. కరయుగము మోడ్చి వినయము, కరంబు వెలయంగఁ దండ్రుఁగఁచెను బ్రీతిన్
ధరణీశుఁడు తనచేకున, కరుదెంచి నమస్కరించు * నాత్మజు నపుడే. ౧౦౫
- ఆ. ఎత్తి కొఁగిలించి * యెంతయు దుచిరమా, పీఠమొసఁగి మరలఁబ్రయకుమారు
తోడఁ బలికె వేడ్క * తో నాయనా! నేను, బ్రదికినాడఁ బెక్కు * వత్సరములు.
- క. జరనొందితి భోగంబుల, వరుసగ నేననుభవించి * వాంఛానుగతిన్
బరితుష్టి నొందితిని న,ధ్వరశతముల శాస్త్రసరణి * దప్పకయుండన్. ౧౧౫
- క. నిరతాన్నదానముల నిర్భరతృప్తిని బొందఁజేయు * బహుదక్షిణలన్
ధరణీసురు లలరఁగ నిర్జరులాదృతిఁ జూపుచుండ * సాగించితిఁ జూ. ౧౨ 181
- చ. తనయుఁడ వీవు గల్గితివి * ధాత్రి సమానము లేనివాఁడ విం
కను బహుభంగి దానములఁ * గాంక్షలరీతిని జేసినాఁడ వి
ద్యసు గ్రహియించినాఁడను ను * ఖావలి నిష్టమురీతి శాస్త్రనిం
దను గనకుండఁ బొందితిని * ధాత్రిఁ గొఱంతయె లేదు నాకింకన్. ౧౩౫ 182
- సీ. క్రతుకరణంబునఁ * క్రతుభుజులఋణంబు నధ్యయన మొనర్చి * నందుచేత
మునులఋణంబును * నినుఁ గన్న కారణంబునఁ బితరులఋణ * మును బహుప
యుక్తదానంబుల * నొనరించినందున బ్రాహ్మణులఋణంబుఁ * బొసె; నింక
భూరిసుఖంబులఁ * బొందితిఁ గావునఁ దనువునకగు ఋణ * మును దగంగఁ
- తే. బొసె నన్నియు నెఱవేఱెఁ * బట్టభద్రుఁ
గాఁగ నినుఁ జేయుటొక్కటి * గాక తక్కు
కార్యములఁ జేయుటేమియుఁ * గానరాదు
కాన నేనేమిచెప్పిన * దానినీవు. ౧౪౬ 183
- క. నాకొఱకుఁగానె చేయుదు, గాక కుమారా! ప్రజాని * కాయము నిన్నున్
త్తూకాంతునిగాఁ గోరెడి, నాకారణమునను నిన్ను * నభిషేకింతున్. ౧౬ 184
- క. నిను యువరాజును జేయంగ నున్నవాడన్ మతొక్క * కారణమును గ
ల్గినయది యిప్పుడు స్వస్థంబునఁ దోచుచు నున్నవశుభ * ములగు శకునముల్.
- సీ. భయదంబులైన యు * త్పాతముల్ గనుపించుచున్నవి దివమున * నుండి యంబు
దములేని సిద్ధాత * తతులతో నిర్గతజ్వాలలతోడ ను * ల్కాళి గొప్ప
చప్పుడుతోఁ బడ * సాగె నాజన్మమును గ్రూరతరులైన * యినకుజులును
రాహువున నెడి యు * గ్రహములుమూఁడొక్క మించియున్నవియని * యెంచిదె వ
- తే. విదులు వచియించెదరు రామ * వినునా యిట్టి
యవశకునములుగల్గిన * నధిపుని మృతి
కల్గుఁ బ్రాయికముగ; నట్లు * కాకయున్న
నెద్దియో గొప్పయాపద * యేనికలుగు. ౧౮ 186

మ. వినుమా ప్రాణులబుద్ధి చంచలము నావృత్తాంత మిట్లుండుఁగా
పున నిన్నిప్పుడు యశావరాజ్యపదవిం ♦ బూన్పంగ నాబుద్ధి యొ
ప్పెను నాకుంగలయూహ యిద్ది, తనయా ♦ భేదం బిటం బొందకుం
డనె ముందే యభిషేకసంపదను, బూనంగాఁ దగున్ నీవొగిన్. ౨౦ 187

ఆ. పుష్యపూర్వమగుచుఁ ♦ బాలుచు పునర్వసు
వందునేఁడు వెలయుఁ ♦ జందురుండు
మనము నిశ్చయించుకొనిన పుష్యర్షి యో
గమ్ము రేపటంచు ♦ గణకు లనిరి. ౨౧ 188

సీ. కాపునఁ బుష్యనక్షత్రంబునం దభిషిక్తుండ నగుము నాచి త్తమె ననుఁ
ద్వరపెట్టునట్లున్నదరయఁ బరంతపా! యశావరాజ్యంబునయందు రేపు
నిన్నభిషేకింతు ♦ నేను గాపున నియతాత్ముండవై యిపుడాదిగాఁగ
దర్భసెజ్జఁ బగుండి ♦ చారతో నీరాత్రి యంతయు నుపవాస ♦ మాశ్రయించి

తే. యుండవలయును శ్రేయస్సు ♦ నొనఁగు నిట్టి
గొప్పకార్యంబులకు నెన్నఁ ♦ దప్పకుండఁ
బలువిధములను విఘ్నముల్. ♦ గలుగుఁగాన
నీదుసఖు లప్రమత్తులై ♦ నేఁడు నిన్ను. ౨౪ 189

క. నలువంకల నుండుచును స, కలవిధములఁ గాచుచుండు, ♦ గాక కుమారా
పలుకొక్కటి విను భరతుం, డలరుచు దేశాంతరమున ♦ కరిగెంగాదే. ౨౪|

తే. ఈపురికి వాఁడు రాకుండునెంతవఱకు, నంతదనుకనె యభిషేకమాచరింపఁ
దగినకాలము నీకని ♦ తలఁచువాఁడ, నిపుడు తోచెడి నామది ♦ నిట్లు రామ!.

*చ. అని మును తాను గేకయధఃరాధిపుకూతును బెండ్లియాడనెం
చినతఱి రాజ్యమాన్యపతి ♦ జిష్ణున కోలిగ నిచ్చి కైకనుం
గొనియెను భార్యఁగాఁగఁ దనకోరికపెంపున నట్టిమాట నె
మ్మనమునఁ దోచ నిట్లు లనుమానము నొందుచు నాడి వెండియున్. ౨౫

చ. తనయున కేమితోచునొకొ ♦ తండ్రియె యిట్లనుటేటికంచు చా
నిని వెనఁ గప్పిపుచ్చఁదగు ♦ నేననిపల్కెను రామచంద్ర నీ
యనుఁగునహోదరుండు భరతాహ్వయుఁ డెంతయు సజ్జనాళి మ
న్ననఁగను వృత్తమందునె మనంబును నిల్పుచు నాచరించెడిన్. ౨౫౪ 193

క. తనకంటెఁ బెద్దయగు ని,న్ననవరతము సనుసరించు ♦ నతిశయకరుణన్
గనువాఁడు నిర్దితేంద్రియుఁ, డనఁబడఁదగు ధర్మమతియు ♦ నగును గుమారా!

* ఈపద్యమందలివృత్తాంత మిటఁ జెప్పఁబడకున్నను గోవిందరాజులవ్యాఖ్య ననుసరించి
వ్రాయఁబడినది. ఈవిషయ మీ కాండమున నూటయేడవసర్గమున మూడవశ్లోకమున “పురాభ్రాతః
సితాన స్స మాతరం తే సముద్వహన్” అనుదానిచేఁ జెప్పఁబడినదని గ్రహింపఁదగు.

క. ఐనన్ సామాన్యముగా, మానవులమనంబు నొక్కఁమార్గము గనకే
నానాభంగులఁ జనలము, గా నుండునటంచు నన్తుఁకము నాకెపుడున్. ౨౬౫

సీ. ధర్మమునందె నిశ్యమ్ముఁ బ్రవర్తించు సజ్జనవసులు ఁ సావంతమెన్నఁ
గాఁ బరస్పరముసఁకారము చేయుట దానినే తలపోయఁగాని భేద
మేమాత్ర మే నొందఁ దీవును గఘనవంశజనితుఁడవౌట దీని నెఱుఁగుదు వ
టంచు రేపటివగుఁ సభిషేకమునుగూర్చి యనునదించి నరేంద్రుఁడతనికింక

తే. నింటికిం జనునుని యానతీయ రాముఁ
డతనికభివందనముచేసి ఁ యాత్మసదన
మునకుఁ జని సౌధమునుజొచ్చి ఁ తనజనకుఁడు
చేయఁనలఁచిన పట్టాభిషేకగీతి. ౨౬౫

196

క. తనతల్లి కెఱింగింపం, జనునని తత్తుణము కనలి ఁ జననీసౌధం
బున కేగె నంత నట న, న్వినితానుగియున్ దుకూలఁనస్మరితయై. ౨౯ 197

ఆ. దైవగృహమునందు ఁ భానంబున సభీష్ట, దైవమును నలించి ఁ తద్గతాత్మ
యగుచు మానమూని ఁ యాత్మజునకు సిరి, గలుగఁ బ్రార్థనంబుఁనలుపుచుండె.

ఉ. రాముఁడు రాకమున్నె యునఁరాజుగ నాతనిఁ జేయువార్త నెం
తోమునమొప్పుచుండ విని ఁ తొయ్యలిమిన్న సుమిత్ర యప్పుడే
యాసహిళామణిం గనఁగఁ నచ్చటి కొయ్యనవచ్చె లక్ష్మణుం
డామెయినచ్చె జేషియుఁ నంపినవచ్చెను భూమిపుత్రియున్. 3౧ 199

సీ. అపుడు కొనల్యపుఁష్యమియందుఁ ననపుత్తయకావరాజ్యాభిషేకాఖ్యమహము
జరగునంచని విని ఁ జానకియు సుమిత్రయును లక్ష్మణుండును ఁ నను గొలువఁగఁ
బూన్కిఁబ్రాణాయానుఁపూర్వకంబుగఁభక్తిఁ బురుషసూక్తోక్తునిఁబురుషశబ్ద
పాద్యనారాయణఁసనుసధ్యానించుచుఁగనునమ్మునుమూసికొనియెయుండె

తే. నట్లు శుభనియమంబున ఁ నలగు తల్లి
యొద్దకుంబోయి శ్రీరాముఁ ఁ డుర్విమేను
సోకఁ బ్రణమిల్లి యామె కఁస్తోత్రమోద
మును గలుగఁజేయుచుంబల్కె ఁ జనని వినుమ. 3౪

200

క. జనకుండు ప్రభావక్షణ, ఘనకృత్యమునందు మోగఁగఁగాఁ నగునని నా
కనుమతినిడె నాతనియా, జ్ఞును రేపభిషేకసుహము ఁ జరగఁగలదు నూ. 3౫

క. జనకుని పుత్రియు సుసవా, సనియతి నీరాత్రిఁ బూనఁజను నాతోడన్
జనకుడె బుత్విగుసాధ్యా, యనికరయుతుండై వచించెఁనమ్మా! నాతోన్. 3౬

1* ప్రాణాయామేననపురుషం-అనిమా. పురుషశబ్దమునకు గోవిందరాజవ్యాఖ్య ననుసరించి
యీయర్థము ప్రాయఁబడినది

తే. జనని! రేపటి యభిషేకమునకుఁ జేయఁ

దగిన మంగళకార్యబృందంబు నాకు

జానకికిని జేయింపు మీసమయమందె

యనినఁ గౌసల్య చిరకాల మాత్మలోన. 32

203

క. కోరుచునుండిన యీశుభ, సారసమాచారమును నిజశ్రుతిహితమున్

దా రయమున వినినంతనె, యారామునిఁ జూచి యనియె మాత్మశ్రువులన్.

క. తీయనిపలుకులు తగ నో, నాయన! రామా! ధరిత్రి మాదీవన, దీ

ధ్వాయుష్యమలర బ్రదుకుము, నీయరితతి యడఁగుఁగాక నిను సిరిబొందున్.

క. ఈరాజ్యలక్ష్మిలోఁ దన, రాదుచు నాబంధువులను నలరించి సుమి

త్రారమణిబంధుజనులన్, గారవమున సంతసిల్లఁగాఁ జేయుమికన్. 206

క. తనయా! శుభనక్షత్రంబున నాకుదయించినాడవుగదా నీవే

మనియెంతు నాప్రమోదంబును, వినయాద్యమలసుగుణముల నీతండ్రిన్.

క. అలరించినాడ; విత్వా, కులలిత వంశీయరాజకూటార్థముగా

నలరెడు రాజ్యేందిరను, జ్వలగతినిను బొందఁగలదు సరగునఁ దనయా! ౨౦౭

తే. కాననేఁ బుండరీకాక్షుఁ మాగనకచేలు, నాదినారాయణునిగూర్చి యాచరించి

నట్టి యుపవాససాధువ్రతాదులందు, నోర్చినట్టి శ్రమంబిపుడొందె ఫలము.

క. ఔరా! యని సంతసమున, నారామామణి వచింప నంత రఘుకులొ

ద్ధారుడు చేతులుమొగిడిచి, చేరువకున్నట్టి సుగుణసిద్ధుని ననుజున్. 210

క. వినయాన్విత లక్ష్మణునిం, గని మోమున సుస్థితంబు గ్రాలఁగ ననుజా

ననుఁగూడి యీధరాస్థలమును నీవును నేలుమికఁ బ్రమోదముమీఱున్. ౨౧౧

క. తగుదువు రెండవప్రాణంబుగ నాకున్ నీవుగానఁ బొందెచుగాదే

జగతిరమ యిక నిష్ఠంబగు భోగనికాయమొందు మా సౌమిత్రి. ౨౧౨

ఆ. రాజ్యఫలములైన రత్నాభరణములు, ములను ననుభవింపు మెలమి నీకుఁ

గానె నాదురాజ్యకమలాలయను జీవి, తమును గోరువాడఁ దధ్యమిద్ది. ౨౧౩

క. అని తల్లుల కభివాదన, మొనరిచి తనభార్యనంప నూల్కొనుడని వా

రినివేడి నీతఁగూడియె, చనియెను రాముండు స్వీయసౌధంబునకున్. ౨౧౪

నాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫ - వ సర్గము.

అయోధ్యా పసిష్ఠుడు రాము నుపవాసముండుమని చెప్పెట. అయోధ్యా

తే. రేపు కానున్న యభిషేకరీతికిఁ దగి, నట్టి యుపవాసమాది కాఁర్యములఁ జేయ

నాజ్ఞనిడి రామునకునంతనవనిపతి వ, సింహుని బురోహితునిఁ బిల్చి చెప్పెనిట్లు.

క. సిరియును రాజ్యముఁ గీర్తియు, దొరకొనఁగాకుత్థు నువ్రఁతుని భూమినుతన్
బరనుమునీంద్రా! మీరిపు, డరుగుం డుపవాస మునుపుఁజని పలుకుటయున్.

క. శ్రుతివిద్యుద్యం డాముని, సతి వల్లే యనుచుఁ బలికి ధవసుధేశుని స
న్మతినొంది రామునగరికి, సతిశయమోదమునఁ బోన ధవపుడు వ్యతుడై. 3

తే. మంత్రకోవిదుఁడౌట నఁష్టానిరాముఁ
డర్హగతి నుపవాసంబు ధనాచరించు
నట్లు సేయంగఁబూని బ్రాహ్మణులకర్హ
ముగ నె తురగాళిఁ బూన్చిన ధనగురధంబు. ౪

218

సీ. ఎలమి మీఱఁగ నెక్కియేగె నృథప్రతుఁ డొకరిఁబంపక తానెయ్యవ్యనుమునఁ
దెల్లని మేఘునుట్లుల్లసిలెడుకాంతి నలగారు రాముని ధవార్హ్యమునకుఁ
బోయి కత్యోత్రయంబును రథమెక్కి యే దాఁటిన నమ్మనీతల్లజుండు
నూకనీయుండు రాఁగఁదాను గనుంగొని రాముడంతట సత్వరముగ నతనిఁ

తే. బూజలం నృప్తి నొందింపఁ ధబూని సంభ్ర
మంబున గృహంబునుండియే ధమానికెదురు
గాఁగ వేగమ చని మునికాంతుఁ డున్న
యరచమును జేరి యాతనికలదు భక్తి. ౬౪

219

క. కరము నొసంగి వసిష్ఠుని, సరచము దిగుచట్లు చేసె ధనష్టానియు నా
చరమును విసయముఁ జూపుచుఁ, బరఁగెడు శ్రీరాముఁగాంచి ధసరమస్త్రీతిన్.

తే. ప్రియమునకుఁ దగువాడని ధవిశవరీతి, తేనువాల్లలనెల్లఁ బ్రశ్నించి నువ్ర
సమ్మనింజేసి పలికె నీజనకునకును, గలిగె నీయెడ సత్కృప ధగాననీవు. ౮

క. పూనుదువు యావరాజ్యము, పాపకిరీట గూడి గానుఁదంద్రా! యుపవా
నానూనప్రతమును నీ, పూనుము నీశండ్రి, దశరథోత్సవతియున్. ౮౪ 222

క. ప్రాశఃకాలమ్మన నె య, యాలికి సహుషుండొసంగి ధనట్టులె తగ నీ
కే తాను యావరాజ్యముఁ, బ్రీతిగ నీచలఁచె నుజసఁవినుతము గాఁగన్. ౯

సీ. అభిషేకమగు రేపెయనిమానియా రాము నియత ప్రతునిభూతఁనయనుమంత్ర
యుక్తంబుగా నంత ధనుపవాసముండంగఁ జేసె రాజగురుండు ధశ్రీరఘుకుల
వద్యుచేఁ బూజలఁ ధబడసి యథావిధిఁ బయనమ్మె వెంబడి ధవచ్చుచున్న
యాకుమారుని నిల్చునట్లొడంబటచి స్వీయనికేతనమ్మన ధకరిగె నచట

తే. రాముఁడెంతయుఁ బ్రియులయి ధరంజిలునటు
పల్కు మిశ్రులతోఁగూడఁ ధవై భవమునఁ
గూరుచుండి యవ్వారలఁ ధగోర్కిదీట
నన్నివిధముల సంతృప్తి ధనలవరించి. ౧౩

224

క. సెలవంది మిత్ర సంతతి, వలనన్ సౌధంబుఁజేరెఁ ♦ బ్రమదలు నడులుం
గలకలమాటల నెంతయు, నలరారుటఁ జూడ సౌధ ♦ మాతరుణమునన్. ౧౩౪

తే. మత్తసతగావృతంబయి ♦ మానితముగఁ
బూచియున్నట్టి తామరల్ ♦ పొదలుచుండ
నింపుసొంపారుకొలను నా♦నెంతయు నుతి
పాత్రమై యలరాచె నబ్బంగి నచట. ౧౪

226

క. మునిపతి వసిష్ఠుఁ డారా,ముని సుందరదివ్యసౌధమును వెల్వడి త్రో
వను గాంచెను జనసంవృత,మునుగాఁ జూపట్టుదాని ♦ మోదముపొదలన్. ౧౫

క. రామాభిషేకమును దమ, రామోదమునం గనంగ ♦ నౌనను త్వరతో
నామెయి గుంపులుగుంపులు, గా మలసినప్రజలతోడఁ♦గడనిబిడములై. ౧౫౪

సీ. అప్పురమునఁ గల్లు♦నట్టి ఘంటాపథములు గ్రీక్కిఁజేసియుండె ♦ బలువురు జను
లందందుఁ గెరటుమ్ము ♦ లట్లు వైపయివచ్చి యొరసికొనుటచేత ♦ నురుముడమున
ఘంటాపథంబులఁ ♦ గల్గిన యాధ్వని సాగరభూరిని♦స్వనముఁ బోలి
యుండె; సయోధ్యయం♦దొప్పుమార్గమ్ములజనుటాడ్చి జలమును♦జల్లి;యరఁటి

తే. స్తంభములఁ బోక మ్రాఁకులఁ ♦ జాలుతప్ప
కుండఁగాఁ గట్టి యింటింట ♦ నొగి ధ్వజంబు
లెత్తి రందున్నవనితలు ♦ నెల్లబాల
వృద్ధులును మొదలగుజను♦లేచిన తమి. ౧౫౫

229

క. ఎపుడభిషేకోత్సవమగు, నెపుడక్షులు మోదమంద ♦ నింపుగఁ గననౌ
నెపుడౌ సూర్యో నయనుని, యపరిమితోత్సాహ మలర ♦ నందుండి రొగిన్.

ఆ. అప్పురంబునందు♦నగు నభిషేకోత్సవంబు జనులకెల్లఁ ♦ బరమహర్ష
వర్ధనంబు మఱియు ♦ వరతరాలంకార, భూతమయ్యె; జూడఁ♦బూనిప్రజలు.

సీ. ఆతురపడుచుండి ♦ రవ్వసింఘుండిట్లు జనసంకులంబగు ♦ ఘనపథంబుఁ
గాంచుచు వే రేవొలు♦గా జనవ్యూహంబు నొనరింపఁ బూనిన♦ట్లొప్పుగఁ జని
మెల్లమెల్లనఁ జెంత ♦ మేదినీశుని సౌధమును సితాభ్రమురీతి ♦ గనఁదగి సిత
సర్వతశిఖరంబు ♦ భాతిఁ జెలంగుచుఁ గన్నట్టుదానిని ♦ గడఁగి యెక్కి

తే. దేవగురుఁ డింద్రునింజేరఁ ♦ బోవునట్లు
తాను దశరథుకడకేగె ♦ మానిరాకఁ
గాంచి సింహాసనమునుండి ♦ డ్మోసతీంద్రుఁ
డప్పుడేలేచి యిట్లుని ♦ యడిగె మునిని. ౨౨౪

232

క. తనయుని నుపవాసవ్రత,మును బూనఁగఁ జేసినారె ♦ మునివర, యన న
ట్లొనరించితి నె, యర్హాననముల నృపుతోడనున్న ♦ సభ్యులు వడిగన్. ౨౩౪

- క. నరపరుతోడ నె లేచిరి, పురోహితునిఁ బూజనేయ ♦ భూపతి యంతఁ
గురువరుని యాజ్ఞఁ గైకొని, పరిషత్తును వీడుకొలిపి ♦ ప్రాసాదంబున్. ౨౪౫
- చ. ¹హరి, ధరణీధ, కంఠరము ♦ నంతరమొందెడురీతిఁ జూచు; నె
ల్లరమణు లగ్ర్యభూషణ విలాసములం గనుపట్ట నింద్రునుం
దిరమున కుద్దియౌ గృహము ♦ నెమ్మిని దారలతోఁ జెలంగు నం
బరమును జంద్రునట్లు ద్యుతిభాసురుడై ధరణీశుఁ డచ్చటన్. ౨౬ 235

ఐదవ సర్గము సంపూర్ణము.

—ఊఊఊఊ—

౬. - వ సర్గము.

—ఊఊ రామపట్నాభిషేక స్త్రయత్నము. ఊఊ—

- సీ. తనపురోహితుఁ డిట్లుచనిన శ్రీ రాముండు న్నాతుడై నిశ్చలఁ న్నావంతొడఁబి
శాలాక్షి మొనట్టి ♦ జనకజతోడ ²శ్రీరంగనాయకుని బరాత్పరుని ను
పాసించె శాస్త్రోక్తచర్చతి చొప్పున పఠఁడు హవిఃపాత్ర ♦ మధికభక్తి
శిరసున గ్రహించి ♦ శిఖిమండూచుండంగ నందు దేవోత్తముఁ ♦ డైన విష్ణు
- ఆ. దైవతంబుకొఱకుఁ ♦ నగ నేయితో హోమ
మాచరించె హోమమందు మిగిలి
నట్టి యాహవిస్సు ♦ నాత్మప్రియంబుగాఁ
గొని భుజించి యిష్టమును నలంచి. ౨౫ 236
- క. శ్రీనారాయణమూర్తిని, మానుగ ధ్యానించి నర్భమహిఁ బఱచుకొనెం
దానే యంతట నందున్, మానముతో నిశ్చలమగు ♦ నది బానకితోన్. 3౫
- క. సిరివెలయఁగఁ దనదగుమం, దిరమునఁ బూజకయి నిర్మితిం జేసిన శ్రీ
హరిదేవాలయమున భూ,వరతనయుఁడు పవ్వళించె ♦ భద్రాప్తికిన్. ౪ 238
- సీ. ఒకజామురాత్రియండుండఁగఁమేల్కుని తనయింట నెల్లడఁ ♦ నగినయట్లు
గా నంగికారవిధానంబు చేయించి సుఖకరంబుగఁ బల్కు ♦ సూతవంది
మాగధవాక్యము ♦ ల్లుటిమఱి వినుచునంతటఁ బూర్వసంధ్యాధిదైవమయిన
భాను నుపాసించి ♦ పరవిషయాయత్తమును గాని మానసంబున జపించి
- తే. త్రిపదగాయత్రి; లోకేశు ♦ దేవదేవు, శ్రీహరిని బ్రస్తుతించుచు ♦ శిరసు భూమి
సోక నంశప్రణామంబు ♦ శుభతరంబుఁ, జేసిపరలను స్నానంబు ♦ నీసియతఁడు.
- క. అగుదైన పట్టువస్త్రము, ధరియించి మహీసువర్వతతిచేతన్ మం
దిరనుందు న్వస్తివాచనము రమణఁ జేయించె; విప్రముఖులు శ్రద్ధన్. 2

1 హరి=సింహము. అగ్ర్యము=శ్రేష్ఠము 2 సహజత్వో విశాలాక్ష్య నారాయణ ముపా
గమత్-అనిమా. ఇట గోవిందరాజవ్యాఖ్య గృహితమని యెఱుంగవలయు.

తే. స్వస్తివాచనమంత్రముల్ ♦ చదువఁ, దన్ని
నదము గంభీరమధురమై ♦ యుదయమొంది
వాద్యఘోషంబులనుగూడి ♦ వరుసఁ జెలఁగి
యయ్యయోధ్యాపురంబెల్ల ♦ నావరించె. ౮

241

క. పురమందలిజనబృందము, ధరణిజతో నుపవసించెఁ ♦ దా రాముఁడు నా
నరుదుగ విని మువమందెను, దరువాతం బొరులెల్లఁ ♦ దమిమిఱంగఁ. ౯

క. రామాభిషేకవార్తను, దా నరుదుగ వినియె యుంటఁ ♦ దన్నిశగడువం
గా మోములు వికసిల్లఁ, శ్రీమహితముగాఁ బురంబుఁ ♦ జేయఁ దలఁచుచున్.

క. సులలితపట్టణవీధుల, నలికించియుఁ దోరణముల ♦ నలరించి యనం
టులు గట్టించియుఁ జక్కఁగ, నలంకరించిరి గనంగ ♦ నందముగాఁగన్. ౧౦

సీ. * తెల్లమేఘంబుల ♦ తీరునఁ బర్వతశిఖరంబులట్టులు ♦ చెల్వమీఱు
దేవాలయములందు ♦ దివ్యచతుష్పథములయందు రాజవీధులను రచ్చ
మ్రాఁకులయందును ♦ మఱి బురుజులయందుఁ బలువిధంబుల వస్తువులుసమృద్ధి
గానున్నయట్టి యంగళ్లను, సంపత్తు లలరఁ గన్నడెడు గృహస్థులవగు

తే. భవనముల నన్నిటన్ సభా ♦ భవనములను
నలుఁదెఱంగులఁ గన్నడు ♦ లలితవృక్ష
ములను భూమిశ్వరునిచిహ్నములు గలిగిన
ధ్వజములెత్తిరి చిత్రపథాకలనొగి. ౧౩

245

క. మనసునకుం గర్జంబుల, కును సౌఖ్యము గలుగ నర్థకులు నటులును జ
క్కనిపాట పాడి రాడిరి, ఘనగానము చేసి రెల్ల గాయకు లచటన్. ౧౪ 246

క. జను లాపాటల నాటల, విని కని పట్టాభిషేకవిషయకథలనె
ల్లను జెప్పుకొనఁ దొడంగిరి, జనితోత్సాహముల నిండఁ ♦ జత్వరములలోన్.

తే. ఉత్సవంబు సమీపింప ♦ నువిదలెల్ల
నిండఁలోపల నిలుచుండి ♦ యెలమిఁ బల్కఁ
గాఁ దొడంగిరి గుంపులుగాఁ జెలఁగుచు
బాలకులు నాడుకొనుచును ♦ బల్కిరిట్లు. ౧౬

248

చ. పురజనులెల్ల సంతసము ♦ పొంగఁగ రాముని యుత్సవంబునన్
ధరణివిభుండు పోయెడుసథంబులఁ బుష్పములెల్లఁ జల్లి సుం

* చతుష్పథము రథ్యాసు ప్రత్యేక్ష్ పట్టణమునకు-అని మా., ఇట చైత్యము అనుపదమునకు
“బౌద్ధాలయము” అని గోవిందరాజు లర్థమును వ్రాసిరి. ఇట బౌద్ధశబ్దమునకు సిద్ధులని యర్థము
చెప్పినదని కొందఱనుచున్నారు. బుద్ధమత మప్పటికిఁ గలదా యని శంకగలుగవచ్చు. పాపండు
లకు బౌద్ధశబ్ద ముపయోగింపఁబడు. ఇందు రచ్చమ్రాఁకులయందని తెనిగింపఁబడినదని తెలియ
నగు.

దరముగఁ జూడజేసిరి నితాంతసుఖావహగంధధూపని

ర్భరతరవాసనల్ వెలయ ♦ వైభవయుక్తము లయ్యె నవ్వియున్. ౧౭ 249

సీ. పట్టాభిషిక్తుడై ♦ భాసిల్లి రాముండు కరి నెక్కి వెడలెడు ♦ కాలమందు
నతనియలంకారమంతయుఁ గన్నడ నొకవేళ రాత్రియానొకొ యటులగు
నేని యారాముని ♦ యెల్లభూషణములు గన్నడఁ దగియుండుఁగాన నెల్ల
రాజమార్గంబుల ♦ రంజిలు వృక్షంబులట్లు దీపముల స్తంభభాళిఁ గట్టి

తే. రాపురంబున నున్నట్టి ♦ యఖిలజనులు, చక్కఁగా నగరంబును ♦ సంస్కరించి
యావరాజ్యాభిషేకమహామహంబు, నెదురుసూచుచునుండిరిపొదలువేడ్క.

చ. జనులు గృహంగణంబులను ♦ జూకుసభాస్థలులందు నిల్చి యీ
జనపతి సూర్యవంశమణి ♦ సాధుమనీషుండు తాను నృద్ధతం
గనుట నెఱింగి, రాజ్యమును ♦ గావఁగ రామునిఁ బట్టభద్రుఁజే
యను దలపోసె దైవకృపనందితి మెల్లర మిప్పు డద్దిరా. ౨౧ 251

సీ. రామచంద్రుం డింక ♦ రాజగు నాతండు సకలవస్తువులవౌ ♦ సాధ్వీసాధు
గుణముల నెఱింగిన ♦ గురుబుద్ధి; యిట్టిఁడు ప్రభువు గావలెననివాంఛనొందు
చుంటిమి మనమిప్పు ♦ దొదవె నాతండె పుణ్యంబున విభుండుగా; ♦ సతనిమదిని
గర్వంబు పొడసూపఁ ♦ గారాదు విద్యాంసుఁ డమ్మహనీయుఁ డత్యమలధర్మ

తే. నిరతచిత్తుండు సోదరనిచయమందుఁ

గరుణ గలవాఁడు వారల ♦ కరణి మనల

నెయ్యమునఁ జూచు; దశరథుఁ ♦ డియ్యనఘునిఁ

బట్టభద్రునిఁగాఁ జేయ ♦ వాంఛనొందె. ౨౩

252

చ. తనయుని రాజుజేసి తనధర్మము వే నెఱవేర్చఁబూనె న
మ్మనుజవిభుండు తన్మహాము ♦ మానుగఁ జూతుమకాదె యిట్టి య
జ్ఞనపతి పాపదూరుండు నిజప్రియనందనుఁ జూచుచున్ సుఖం
బునఁ జిరకాల మాయుషము ♦ బొంది యెసంగెడుఁగాక యిద్ధరన్. ౨౪ 253

క. అనుచుం బొగడిరి నానా, జనపదములనుండి రామచంద్రుని యభిషే
కనిమిత్తోత్సవమగునని, వినివచ్చిన జనులు వినిరి ♦ వీరలప్రభుకుల్. ౨౫ 254

తే. జానపదులెల్ల రామునుత్సవముఁ జూడ

నాయయోధ్యకుఁ జనుదెంచి ♦ రఖిలదిశల

నుండి; మఱినార లప్పురి ♦ నిండియుండి

రాత్మలం దుల్లసెల్లెడు ♦ నాదరమున. ౨౬

255

చ. జనులరుదెంచువేళల విశాలరపం బొకఁ డుద్భవిల్లి ప

ర్వనికరమందుఁ బెల్లెనఁగు ♦ రత్ననిధిధ్వనితోలె మ్రోగె; నిం

ద్రునిభవనంబు తీరునఁ గనుంగొన నౌ పుర మాయయోధ్య రా
ముని యభిషేకవై భవముఁ డబోలఁ గనుంగొనవచ్చు వారిచేఁ. ౨౭౪ 256

ఆ. నిండియుండె జనులు డనిఖిలనూర్గంబులఁ, దిగుగుచుంట నపుడు డతిమితిమింగి
లాది జంతువితతి డనార్భటింప ధ్వనించు, నుదధివోలె వెలసి డయుండె నంత.

ఆటవ సర్గము సంపూర్ణము.

2. - న సర్గము.

కైకకు మంధర దుర్యోధనము చేయుట.

*చ. కల దొకదాసి కైక కది డకాలము పుచ్చుచునుండు నామెతోఁ
గలసియె, జ్ఞాతిదాసి యగుఁగగాని వివాహపువేళ బంధువుల్
వెలయఁగ నిచ్చియుండి రెట డవంతఁగఁ బుట్టెనొ చెప్పరాదు త
త్కుల మెఱుఁగంగరాదు నృపకుంజర దారకుఁ బ్రీతిపాత్రమా. ౪ 258

క. తనయంతన శశివలె నొప్పిన సౌధం బెక్కె నొకట డవంతఁగఁ బురమె
ల్లను సిక్తరాజపథమై, తనరారి స్రక్కిర్ణసుమవిఠానంబగుచున్. ౧౪ 259

క. అలరుచు నుండఁగ సౌధం, బెలమి నధిష్ఠించి దానిఁ నెల్లడఁ గనియెన్
విలసిల్లు దివ్య కేతన, ములచే ధ్వజపంక్తిచే విభూషిత మగుచున్. ౨౪ 260

చ. పురమది యస్తుహోత్సవముఁ డబొల్పుగఁ జూడఁగవచ్చు సజ్జనో
త్కరములు స్వేచ్ఛఁగాఁ దిగుగఁగఁ దగినట్టులు చిన్నత్రోవలన్
వరుస రచింప నొప్పె; జనవారములుం దలయంటున్నానమున్
భరసి యయోధ్య యంతటను డసాంద్రముగాఁ దనరారె వెండియున్. 3 261

సీ. కానుకలర్పింపఁగఁ గుసుమంబుల హారముల్ భక్ష్యముల్ డహస్తతతుల
ధరియించి బ్రాహ్మణోత్తమఃపండుఁదిగుగుచు సంతోషపూర్వనిస్వనములెల్లఁ
జేయఁగా, సున్నము డపూయఁ దెల్లఁగ దేవతాలయములు గ్రాలఁనఖిలతూర్య
నాదముల్ వర్ధిల్ల డమోదమ్మునన్ జను లందందూ నిండుగ డనలముకొనఁగ

తే. వేదపారాయణధ్వనుల్ డవిస్తరిల్ల
సంతసంబున నలరారు డసామజములు
వాజివరములు చెలువార డబలసియున్న
యట్టియాఁబోతు లందందు డనార్భటింప. ౫ 262

క. కనుగొనఁగ నయ్యయోధ్యయుఁ, గనుపండువు చేయుచుండెఁగడుసంతోషం

* జ్ఞాతిదాసీ యతోజాతా కైకయాస్తు సహోషితా” అనిమా. యతోజాతా ఎచ్చటనో
పుట్టినదనుటచే దానిపుట్టుక యేరికిం దెలియదు. దాని దేవతలే పంపిరనునర్థ మిట సూచితమని
యెఱుంగునది. ఈయర్థము ఒకదాసి యనుమాటయం దిమిడియున్నది.

- బునఁ బునఁ లెత్తుచుండఁగ, జనులెల్లఁ ధ్వజములెత్తఁసాగిరి వేక్కఁ. 263
- క. శులీలఁ బురవరంబది, క్రూరఁగ మంథరయు వేక్కఁగొంచి సగరము
శ్శీలొక్కా శృంగారములం, దేతెడునని తలఁచుచుండఁ ♦ దేటవడఁచుచేఁ. ౬
- ఉ. తెల్లనిచీర నెఱతయును ♦ దేహమునిండ ధరించి ప్రీతి ను
త్సుల్ల నృగబ్జముల్ పొవలఁ ♦ బొంకముగా నొకనోటచుండ శ్రీ
నల్ల భుండ్లైన రాఘవుని ♦ భవ్యగృహంబున దాసియైన యూ
పల్ల నసాశీ; మంథరయుఁ ♦ బొయక దానినిగాంచె దాపునఁ. ౭ 265
- చ. ధనతృప్తఁ గనెడు రాముని, జననియు సంహతవృద్ధి ♦ జనులకు శ్రవ్యం
బు నొసంగుచున్నదా యేమి? నితాంతస్థిమము జనులు ♦ కించిన వేక్కఁ. ౮
- క. తిరుగుచు నున్నారేమో, తగునీ మీయమ్మ విశ్వ ♦ తల్లజులకు నీ
చురతిం బొంకకయున్నం, తిరుగుచు గే యుట్టుల్లి ♦ తలఁపుము నాకుఁ. ౯
- గ. మనుజీతుం దేమి నీ, తపకార్యమునంతనంబు ♦ కక్కగఁ జేమం ప్రకఁ.
గను బూనెనా? నదిగవున, యని యడిగితి నమవు మతిచు ♦ పట్టి ముకము
- ఆ. అననుశూల్యున ♦ యాదాసికిం జెప్ప, గానిదెడలఁ జెప్ప ♦ రాఘవులకు
గలుగనున్న మట్టి ♦ త్కొల్పి రీతిని, నమవు మతిచి యన్న ♦ శముగ నిట్లు. ౧౦
- మ తగునీ! పుష్కరి మందు గేచ మెతునిఁ ♦ భాస్రీనుం దే యహాపరా
జ్వరమాయు న్నినిఁ జేరుఁబూనఁగద యు ♦ త్సహంబునఁ రామునిఁ
గనుణాత్మకఁ తకోపుఁ బొవరహితుఁ ♦ గావం బురం బల్ల నీ
వ్యసనఁ శోభితసంచు దాసి చలువఁ ♦ పట్టియు నోంబునఁ. ౧౧ 270
- క. గూనిది యయ్యును మంథర, తానప్పుడ నెంకిచర్వఁతంబున బడిగొ ♦
మానితసాధము దిగ నై, శ్వాసరసమకోపవృత్తి ♦ సర్వాంగఁబునై. ౧౨ 271
- తే. పాపవర్జిని యాట సప్తకలఁ సెజ్జ
మేనుఁ జేరిచి యున్న యా ♦ మృగవిశాల
న మనల్లగున క్కేయాయు ♦ న్న యలచోటి
కరిగి యుట్టులు పల్కె. భయంకరముగ. ౧౩ 272
- క. కె కా! మూఢమనీషా, యాకరఃశీల బురం దేహి ♦ యింక లేలేవ్వా
నీకొకభయంబు రాఁగల, దాకరఃశీల దుఃఖినమున ♦ యం బలముకొనుఁ. ౧౪
- క. ఈవిధ మోలుఁగవ యేమో, కావే ప్రియురాల వీవు ♦ కాంతున కతివా!
భూవిభుని మన్ననంగన, వావిధము గల్గిరీతి ♦ పలరెచవు సుమీ. ౧౫ 274

* రామమాత" ధనం కిన్న-అని మా. శాస్త్రానుబంధం యామోకాదే మంథర కావ్య యని పేరుపెప్పుక రామమాత" యన్నదని వ్యాఖ్యలభి రామసుబట్టి రామనిజనని యని యాంధ్రాంధీయని తెలియదగు.

- ఆ. భర్తనన్నుఁ బ్రీతిపాత్రగాఁ దలపోయుఁ, గాననేనె భాగ్యకలిత ననుచుఁ
బాగడుకొనుదు వీవు ♦ పోయె నీసాభాగ్య, మెండలం బ్రవాహ ♦ మింకురీతి.
క. అని యీగూనిది పాపం,బును గాంచు స్వభావముననె ♦ పోలుచు రోషం
బునఁ బరుషంబుగఁ బల్కిన, విని మిగుల విషాదమంది ♦ వే యిటు పలికెన్.

తే. మంథరా! యేమి యిద్ది, డేమంబెగాదె
నాకు, నీమోము విన్నదనంబు గనుట
చూడ నేదియొ దుఃఖంబు ♦ గూడె నీక
టంచుఁ దలఁచెదఁ దెలుపుమా ♦ యవ్వీధంబు. ౧౭

277

- చ. అనియిటు కై క యెంతొ మధురాక్షరముల్ దగ మాటలాడఁగా
విని యిదియేమి యీవనిత ♦ విన్నదికాదొకొ రామువార్తయం
చును మదినెంచి యాగ్రహముఁ ♦ జూపుచు మాటలనేర్పు చాలఁగ
ల్గినయదికాన నిట్లనియెఁ ♦ గేకయరాజతనూజఁ గాంచుచున్. ౧౮

278

- సీ. కై కేయికి హితంబె ♦ కాంక్షించునదిగాన నభిషేకమును విన్నయంతనే వి
షాద మధికమాటఁచేఁ దాను సిరి జ్ఞాతివశమాటఁ దెల్పి యవ్వనితకెంతొ
దుఃఖమ్ముఁ గల్గింపఁ ♦ దొడరి యామెకుఁ గలతనయవాత్సల్యంబుఁ ఘనతరంబు
వేలుపఱచి మది ♦ వేగ విరోధంబుఁ గల్గింపఁగానెంచెఁ ♦ గాన దేవి

- ఆ. నిను నశింపఁజేయు ♦ ననువగు యత్నంబు, జరగుచున్నదద్ది ♦ సాగకుండఁ
బ్రతికృతిని నొనర్ప ♦ రానియట్టిది యయ్యె, వినుము తద్విధంబు ♦ విన్నవింతు.

- క. నీనాథుండగు దశరథ, భూనాథుఁడు యశావరాజ్యమున శ్రీరాముం
బ్బూని యభిషేకమొనరుపఁ, గా నున్నాడెల్లి వింటిఁ ♦ గా యవ్వార్తన్. ౨౦

- క. సిరి రామునకుం దక్కెన్, ధరణీశుని కరుణ ననెడు ♦ తలఁపున దుఃఖం
బురుతరరాజ్యము తప్పెన్, భరతునకను శోకమును మనంబునఁ గలుగన్.

- క. పెనుభీతి మునిఁగి యిపుడే, ననలునిచేఁ గాల్పఁబడినయట్లు బడలి నీ
కనయంబు మేలుఁగోరుచుఁ, జనుదెంచితి నిటకు మసలఁ ♦ జనునే నాకున్. ౨౧

- * ఉ. ఏలొకొ నాకు నార్తి జనియించిన నీకును దుఃఖమందువే
మోలలితాంగి! నీదుమది ♦ నొయ్యన దుఃఖము సుంతకల్గె నా
తాళఁగరాని దుఃఖమతిదారుణరీతి జనించు నద్రియుం
బోలె పుదాత్మయందనుచు ♦ బుద్ధిఁ దలంపుము కేకయాత్మజా. ౨౧౫

283

- క. నీకుం బెంపుసెలంగిన, నాకున్ వృద్ధియె యెసంగు ♦ నారీమణిఁ
యొకరణి ననంశయమని, యొకొమ్మా తలఁపవమ్ము ♦ యొక్కటి వినుమా. ౨౨

* నను మనుష్యుఁడనిపేతొ సతి కుతస్తే దుఃఖప్రసక్తి రిత్యతాహ-అనుదాని కిది తెనుఁగని మూహింపవలయు.

- చ. నరపతివంశమందు జనఁనంబయి యన్యదిలేశపత్నులం
దరముఁగ నుత్తమాఖ్యఁగని ♦ యైనను భూపతిధర్మముల్ నిరం
తరమును గ్రూరతం గనియె ♦ ధాత్రిఁ గనంబడుచుండునంచు నో
తరుణి యెఱుంగవేమి; సతి ♦ ధర్మపచస్కునిరీతిఁ దోఁచెడున్. ౨౩ 285
- *సీ. అరసినచో నృపుఁ ♦ డతిరహస్యంబుగ విప్రియకారియై ♦ వెలయుఁజుమ్ము
రసనాగ్రమున సతిఁరనుణీయముగఁ బల్కుఁ గార్యంబులందును ♦ గనినఁ గ్రూరుఁ
డతివరో పరిశుద్ధమైన స్వభావంబు గలుదానవౌట నీ ♦ కాంతునట్లె
నమలినచిత్తుగా ♦ నరసెద వక్కటా! యతనిచే నంచితఁనైతి వీవు
- ఆ. నీదుచెంతఁజేరి ♦ నీకు హితంబుగ, నిచ్చకములు పలుకు ♦ నేమిఁగైన
నుపకృతులను జేయఁ ♦ డొక్కస్పృహనను, బుజ్జగించుచుండుఁ ♦ బొలఁతి నిన్ను.
- చ. వినుఁచుక నిష్ఫలోక్తులను ♦ వేఁడుచు నిన్నును బుజ్జగించుచుం
దనితొలిభార్య కిప్పుడు ము ♦ వంబును గూర్చుచు నర్థవంతమై
ఘనమగు గొప్పకార్యమును ♦ గాంతరొ కూర్పఁగ నున్నవాఁడు నా
కనిన విధంబునం బలుకఁగఁ దగు; నంచన యెట్లు లన్నచోన్. ౨౪ 287
- చ. భరతుని దుష్టబుద్ధి నరఁపాలుఁడు మాతులుతోడఁబంపె న
త్పరికిని బంధుదర్శనముఁ ♦ బోలును జేయనటంచుఁ బల్కి య
బృరతుఁడె కంటకుండుగద ♦ పాఱఁగఁదోలెను వాని నీ మగం
డరసియె బేల! రేపె తనఁమాన్యజు నగ్రున్యని రామచంద్రునిన్. ౨౫ 288
- తే. విగతకంటకమై, పెనుఁపుద్భిగలిగి
యున్న యారాజ్యమునకుఁ దా ♦ నెన్ని ప్రభువు
గా నొనర్పఁగ నున్నాఁడు ♦ చాన నీవు
భావ్యసర్థముల నెఱుంగు ♦ ప్రౌఢి గనవు. ౨౬. 289
- చ. మగఁడని పేరుపెట్టుకొని ♦ మానిని నీకడనున్న శత్రువే
యగుఁగన నీదుభర్త; యొకఁయంగన భోగికి లో విషంబునుం
డుఁగద యటంచెఱుంగక యఁనూనహితంబును దానికే యొన
ర్పఁగఁ దలపోసి తల్లివలెఁ ♦ బాముఁ దొడం గదియించి ప్రేమ హే
చ్చఁగఁ దగఁ బెంచుభంగి నతిఁసాధ్వీవి గావున నీవు నాథునిన్. ౨౭ 290
- క. అంతశ్శాస్త్రవుఁడని నీ, వింతయుఁ దలఁపకయె నుదికి ♦ హితముగఁ దొడపై
నెంతయుఁ దలు లాలించెద, వింతి! యిక్కనె న విడువఁవేనిసతండున్. ౨౮ 291
- క. కాకోదరమును శాస్త్రవు, భీకరగతిఁ జంపకెల్లఱు ♦ విడిచినచో నె
ట్లెకరణిఁ జేయునో యటు, నీకొడుకును నిన్నుఁ జేసె ♦ నృపుఁ డిపుడబలా.

* ధర్మవాదీ శక్తోభర్తా శ్లక్షణవాదీచ దారుణః- అనిమూ ఇందలి విశేషణములు వ్యాఖ్యాతలు
చెప్పినయర్థ మిందనువాదితముకాని స్వకల్పితముకాదని యెఱుంగఁదగు.

- క. కలకాలము సుఖముగ మనఁ, గలదానవు తెలివితేని ♦ కాంతవు గావే
ఖలబుద్ధి నీమగండని, తెలియవుగా నీవు, దానిఁ ♦ దెల్పెద వినుమా. 294
- సీ. ఇంతకాలము నిన్ను ♦ నిచ్చకములతోడ బుజ్జగించుచు నగ్రపుత్రుడైన
రామునకెలమిమై ♦ రాజ్యముగట్టి నిన్నును నీదు సంబంధులను గడంగి
పాడుచేసెను గదే ♦ పక్షతి నీ విపుడైనఁ దగినరీతిఁగ నీ హితమును జూచు
కొనుము నేనెట్టులఁప్పనిఁ జేయఁజాలుదు ననఁబోకు నీ తెల్వి ♦ యద్భుతంజు
- తే. దాని నుపయోగపఱచి పుత్రకుని నిన్ను
నన్నుఁ గాపాడుమా యింక ♦ నన్నుఁ జూరు
వదన శయనించి యుండియె ♦ యది వచించు
నట్టిమాటల విని హర్ష ♦ మతిశయిల్లు. 304 294
- ఉ. శారదచంద్ర రేఖవలె ♦ జాన చెలంగుచు లేచి నెమ్మదిఁ
స్ఫారముదంబు విస్తయము ♦ సారెకుసారెకుఁ బొంగుచుండ నా
నారికే గూనిదానికి మనంబునఁ గుందెడుదాని కిచ్చె నం
భోరుహనేత్ర యాభరణముఁ బరితోషఫలంబుగా వెసన్. 31 295
- తే. గూనిదానికి నిట్టులా ♦ కోమలాంగి
యాభరణమిచ్చి మరల నయ్యతివఁ జూచి
మంథరా ! నిర్భరమగు సన్మదముఁ గూర్చు
నిట్టివార్తను దెల్పితి ♦ వీవు నాకు. 334 296
- *చ. మనమున కింపుఁ బెంపఁదగు ♦ మాటను జెప్పిన నీకు నేమి యి
య్యను గలదాన; నీసవతియాత్మజుపై నిటు ప్రీతి యేలాకో
యనియెదవేమొ రాఘవునియందును నానుతునందు భేదమున్
గనుఁగొనఁజాల నిద్దఱును ♦ గాదిలిపుత్రులె నాకుఁ గావునన్. 344 297
- చ. పతి యిపు డగ్రపుత్రునకుఁ ♦ బట్టము గట్టఁగలండటంచు స
మ్మతి విను నాకు నెంతయును ♦ మానిని సంతస మంకురించె నీ
వతిశయమైన నాప్రియము ♦ నందఁగఁజాలినదాన వౌటచే
హితము ప్రియంబునై తగిన ♦ యిట్టి సువార్తను మించువార్తలన్. 34 300
- తే. వేటొకటి చెప్పఁజాలవో ♦ వెలఁది రామ
చంద్రు నభిషేకవార్తయె ♦ సంతసంబుఁ

* ఏతస్యే ప్రియ మాఖ్యాతుః కింనా భూయః కరోమితే, రామేవా ఛరతే వాహం విశేషం
నోపలక్షయే-అని మూలము. దీనిచే సంతదనుకఁ గైకకు రామునం దనూయ యిసుమంతయు లేదని
తేలును. దేవతలు మంథరయం దావేశించినకతన దానిమాటలు నిష్కపటురాలగు కైకకు రుచించిన
పనునర్థము దీనికుండి తేలును. నీసవతి యాత్మజుపై నిటు ప్రీతియేలాకో యన్నది యవతారికకుఁ
దనుఁగుఁగాని స్థకల్పితము గాదు.

గలుగఁజేయును గాన నప్పలుకు వల్కి
తింతకంటెను బ్రియ మింక ♦ నేమిగలదు. 399

తే. అట్టివార్తను జెప్పితి ♦ వబలకానఁ
గోరఁ దగినట్టిదుండినఁ ♦ గోరు మిత్తు
సంశయము లేదు నావిని ♦ చాచునేత్రఁ
గైకఁ గనుఁగొని యోర్వక ♦ కడుజవమున. 300

ఏజవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮ - వ సర్గము.

— ఇతి మంథర స్త్రీకథ గుహ్యోధమునా పరిచయః. —

క. తనకామె ప్రీతిమై నిచ్చిసహారముఁ దీసివైచి ♦ చెప్పిసహితముకొ
విననయ్యె ననెడి కోపంబును గీడగు నన్నదుఃఖమును మదిఁ దోచెన్. ౧

చ. తెలివి యొకింతయోఁ గనవు ♦ తల్లము దుఃఖమునొందు కాలమం
దెలమిని గాంచె దీవు తగునో యిటు సంతసమంచ నీకుఁ, దొ
య్యలి తెలియంగఁజాలవు మహా త్తరళోకమహాన్తనంబులో
నొలయఁగ నున్న నిన్నుఁ గనఁవో మదిరేక్షణ యేమిసేయుదున్. ౨ 302

స్త. సంశోషమును గన్న ♦ చంచంబుఁ జూచునన్ దుఃఖమ్ము పీడించెఁదోయజాక్షి
సమయమియ్యది సంతసము నొందఁజేయునే యిట్టికాలమున నీవిట్టులుంట
నేమనితలఁతునే ♦ యిట్టిని యున్నామును గన్ననామసన్సున జనించె
నవ్వు నీదుర్బుద్ధి ♦ నను దుఃఖపూరంబునను ముంచె; నవతికిఁ ♦ దనయుండన్న

తే. శత్రువేగన ? తదవృద్ధి ♦ శనునుదోల్కి
రాఁగ మతిమంతురాలగు ♦ పరిణతి యెవఁత
సంతసము నొందు ? రాజ్యంబు ♦ సమముగఁ గోస
నన్నవలె నీదుతసయుండె ♦ యధిశృతుండు. ౩ 303

క. కనుకన్ రామునకున్ భయ, మనుబాతుండైన నీప్రియాత్మజునలనన్
గననగు, భయపతనికె నా, తనయునకున్ లేననకును ♦ తగునో వినుమా. ౪

క. మనలం గనినంతనె భీతిని బొందెడు వ్యాఘ్రముఖ్య ♦ దృష్టమృగములే
కనఁజేయుభీతి మనలన్, గనుకం నద్విధము తలఁచి ♦ కడఁ జింతలుదున్. ౫

*క. అనుజులు లక్ష్మణశత్రుఘ్ననామకులు గలను గాఁచ ♦ నాతనయునకే
గననగు నాభయమిట్టులే, యనుజుల కిహ్వరకురాదో ♦ యనుదువయేమో. ౬

* ఈపద్యము వ్యాఖ్యలోని యాచార్యురకముగా వ్రాయఁబడినది. మూలము దీనికే లేదు. ఈ
యర్థమును గోవిందరాజమహేశ్వరతీర్థ లిరువురును వ్రాసియున్నారు.

తే. గొప్ప విలుకాఁడు లక్ష్మణుఁ ♦ డెప్పుడన్ని
విధములను రామునే గొల్చి ♦ వెలయుచుండు
నట్లే శత్రుఁఁడును నీప్రి♦యాత్మజన్ము
నాశ్రయించిన వాఁ డట్టు♦లౌట నువిద. ౫౪

307

క. వారిరువురివలనఁ గనఁ, గారాదు భయంబు నెట్టి♦కాలమునందుఁ
శ్రీరామునకుఁ; భరతున, కోరనుణి యింక విను మ♦తొక్కవిధంబుఁ. ౬

క. జననక్రమంబుఁ గన భరతుని జన్మమె యగ్రజునకుఁ ♦ దోఁచును దాపై
కనుకఁ రాజ్యప్రాప్తియు, ననుకూలము రామువెనుక ♦ నబ్ధిరతునకుఁ. ౬౪

మ. అనుజాతద్వయ మింకనుం గలుగదే ♦ యన్నఁ నిజంబే యట్టై
నను వారల్ గడుఁ బిన్నవారు భరణి♦నాధత్వమో దూరమై
తనరుఁ, గావున నీదుపుత్రునకె యో♦తల్లి భయంబంటు రా
మునివంకఁ; వినుమింక నొక్కవచనం♦బుఁ నిశ్చలస్వాంతవై. ౭ 310

క. తనయంతనె శ్రీరాముఁడు, ఘనబుద్ధియుతుండు మఱియుఁ ♦ గడుఁ బ్రాజ్ఞుండై
కనఁదగును రాజనీతిని, గనిచేయును సమయమెఱిగి ♦ కార్యములెల్లఁ. ౭౪

చ. మనభరతుండు రాముని స♦మానముగాఁ డల సద్గుణాళిఁ గా
వున భవదాత్మజన్ముఁ డల♦పోసిన యప్పుడు రామువంకనే
మనితర సాధ్యసాధ్యసమ♦వంటునొ యంచు వడంకుచుండు నో
వనితరొ యాభయంబడఁగు ♦ భంగియె ముందుగఁ జేయనొఁ గదా. ౮ 312

తే. వినుము కౌసల్యకొడుకు స♦ద్విజులచేత
నధికతరమైన యావరా♦జ్యంబునందుఁ
జెలఁగి పుష్కర్ష నుందభి♦షి క్తుఁడగును
గానఁ గౌసల్య సౌభాగ్య♦మాను ఘనము. ౯ 313

సీ. యువరాజుగాఁ దస♦యుండు పొల్చుటచేత సతిశయసంతోష ♦ మంది రాము
తల్లి విఖ్యాతిని ♦ ధాత్రిఁ బెంపుగఁ గాంచి సవతులు లోనగు ♦ శత్రువితతి
నడఁచి చెలంగెడు ♦ నప్పుడామెను నీవు దాసిపోలికనె హ♦స్తములుమోడ్చి
సేవించెదవు సుమ్ము ♦ సేవనీ విబ్భంగిఁ జేయఁగ మేమెల్ల ♦ సేవచేయఁ

తే. దగినవారమె కౌసల్య♦కగుదు మిట్టై
త్వత్తనూజుఁడు రాముని ♦ దాసుఁడగును
¹రాముఁ డభిషి క్తుఁ డగుడు, నా♦రామచంద్రు
ను త్తమస్త్రీలు ప్రమదంబు ♦ నొందువారు. ౧౧౪ 314

²చ. భరతుఁడు రాముదాసుఁడయి ♦ భాగ్యవిహీనుఁడుకాఁగ నీస్నుషల్

1 హృష్టాఃఖలు భవిష్యంతి రామస్య పరమాస్త్రియః - ఇచట రాముని కేకపత్నీత్వము విషయమై వ్యాఖ్యాతలు విపులముగఁ జర్చించిరి. సారాంశము “సీతాసఖ్యః” అనితేల్చిరి. 2 స్నుషల్ - అన్నచోటనుగూడ నట్లేయని గ్రహింపవలయును.

నిగతము మోక్షముక విజ్ఞించి ♦ నిర్లతభాగ్యలుగానఁ గుందుచుం
దురు; విఁవచ్చి నామఃవి ♦ తోయగుహాసనయంచొగిన్ మనో
హరిముగ బుద్ధిచెప్పుచును ♦ హర్షలవంబును లేని మంథరకన్. ౧౨౪ 315

చ. కనుఁగొని గామునద్ధుణ సి ♦ కాయము నెన్నఁగఁ జొచ్చి క్షేక యి
ట్లనియెను మంథరా! వినును ♦ యారఘవీరుఁడు ధర్మవేత్త చే
సిఁయుపకారముం నడచు ♦ చిత్తమునక దలపోయువాఁడు చ
క్కనిగునుశిక్షనొంది యెసఁగందగువాఁడును సత్యవాదియున్. ౧౩౪ 316

క. పరిశుద్ధుఁడు మఱియున్ భూ, వరుసకుఁ దొలికొడుకు కాన ♦ వారకయతఁడే
యఁయఁగ యువరాజుగఁ దాఁ, బఁగుట క్షిప్తుండు నుమ్మ ♦ పల్కులిఁకేలా.

తే. అశఁడు తమ్ముల భృత్యుల ♦ సతమునమునఁ
దంష్ఠ్రీ పోలికఁ బాలించుఁ ♦ నగునే యతఁడు
ధర్మదీప్తాయున యుండుఁ ♦ నగును గాన
రామునభిషేకవిషయానా ♦ ర్థులను వినియు. ౧౪౪ 318

క. సంశసముండుక యాగతిఁ, కంఠించెనవేల యుట్టి ♦ చేట్టాడు గన్
సుంతయుఁ గాణముండునె, యంత్ర యోక్తు యూర్తి ♦ యేటికఁ గనుదో.

మ. ధర్మశాస్త్రసుతుండు, వర్ణ శతము ♦ ద్వామృసి, యంభోష్టి ని
ర్ధుఁ బాలించిఁ మీఁద నాశనయుఁదో ♦ శస్వంగదో! పూ నెడన్
నెరుసన్ దాతలుఁ దండ్రి లేలిన మహీ ♦ భాగంబు సిద్ధాని ని
ట్లరయన్ గామున కుత్సవంబగుట య ♦ ర్థంబిప్పు డశ్వంశమున్. ౧౬౪ 320

ఆ. ఉచితముఁ యట్టి ♦ యుత్సవంబుడ కాఁగ, ముగ్ధింక భరితు ♦ ముత్సవంబు
జరగునట్టి శుభము ♦ వరుస గాఁగలట్టి, లుంఁడు బరితపించ ♦ దోసి యబల.

క. శస్త్రశ్రుతికంఠు నెంతో, ఘోరముగ గాముండు సేవఁ ♦ గావించెడు నా
కును గాఁ గామునే నా, తఁ యనికంటెన్ పలంపఁ ♦ నగు మాన్యునిగన్. ౧౮౪ 322

చ. అనుజుల గాఘవ్రండు తన ♦ యట్లు తలంచును గాన గాముఁ డు
ర్విని భరియించునే భరిత ♦ వీనున కయ్యది వచ్చిట్లు యాఁ
గనుక శతాబ్దముల్పొందు ♦ త్కాతల మిప్పుడే చెందినట్లు లే
యన విని క్షేకపల్కులకు ♦ నార్తినిబొంది మదిం నపించుదున్. ౧౯౪ 323

తే. వేఁడి నెట్లు దుప్పిం బుచ్చి ♦ వెన నచించె
దాని క్షేకేయితో నన ♦ ధమున మేలు
గాఁ దలంచెడు, తెల్వియే ♦ గాఁగొందు
నీదుచి తంబునం గన ♦ నేర వకట!. ౨౦౪ 324

సీ. పెనుదుఃఖసాగరంబునయందు శోకవ్యసనవిస్తృతంబున ♦ మునుఁగుచుండి
యును నిన్నును దెలిసికొనఁజాలకున్నావు రాఘవుండై నచో ♦ రాజువాని
వెనుకఁ దత్సంచుండెఁపృథివీశుఁడగుఁగాని భరతుండురాజ్యంబుఁబడయఁజాలఁ
డొగి రాజవంశంబునుండి నీతనయుండుతొలఁగింపఁబడినయట్లులెయగుఁజుమి

ఆ. రాజుతనయులెల్ల ♦ రాజ్యంబుఁ బాలింపఁ, బట్టభద్రులైనఁ ♦ బరమధర్మ
మంతరించు హానియగుఁగాన నృపసుతు, లందఱెట్లు రాజ్య ♦ మందఁగలరు.

క. కనుకనె రాజులు గుణవ, తనయులు పెక్కుండ్రు చెలఁగఁ ♦ దద్ద్రాజ్యంపుం
బనులెల్ల నప్పగింతురు, తనయులలో జ్యేష్ఠుఁడెవఁడొ ♦ తగ నాతనికిన్. ౨౪

క. అనవద్యాంగీ! నీప్రియ, తనయునిపైఁ బ్రీతి నీకుఁ ♦ దనరునటే యే
మనియందు నింక భరతుం, డనాథుగతి భద్రహీనుఁడై చనుఁ జుమ్మి. ౨౫

క. భరణీశాన్వయగణనకుఁ, గరచునమీపమ్ము నొందఁగలవాఁడు గదా
ధరణిం బూసఁగ జ్యేష్ఠుఁడు, పరఁగన్ భరతునకదెట్లు ♦ వచ్చుననెదవో. ౨౬

క. ఈమార్గ మెఱింగిననే, నోమానిని నీదుసుతున ♦ కురుతరరాజ్యం
బేమాడ్కిఁగలుగు నయ్యది, యే మేలుగఁ జెప్ప నిచటి ♦ కేతెంచితిఁ జూ.

తే. సవతి కభివృద్ధి గల్గ నాననుయమందుఁ
బారితోషికమిచ్చియుఁ ♦ బారితోషి
కాంతరము నియ్యఁగోరితి ♦ వకట! నన్నుఁ

దెలియుదువె “వచ్చె నాహితార్థిని” యటంచు. ౨౭

330

క. అరిజనరహితంబగు నీ, ధరణిన్ రాముండు పొంది ♦ తమ్ముని దేశాం
తరమునకై నం బంపును, మరణము నే నొందఁజేయుమాట నిజమిదా. ౨౮

చ. భరతుని బాలుఁడైనతఱిఁ ♦ బంపితి మాతులునింటి కప్పుడే
త్వరపడి నీవు కీడొదవు ♦ దాననె; చెప్పెద నాలకింపుమీ
తరువులు లోనుగాఁగలుగు ♦ స్థానరజాతులయందునుం బర
స్పరయుతిరూపమా చెలిమి ♦ వర్ధిలు దగ్గఱనుంట నెన్నఁగన్. ౨౯

332

ఉ. కావున నీకుమారు నృపకాంతునిచెంత వసింపకుండఁగా
నీవె యొనర్చి తండ్రిదగు ♦ నెయ్యముఁ బాడొనరించి తిట్లు స
ద్యావమునం దృదాత్మజునిఁ ♦ బాయక యేగె సుమిత్రసట్టియున్
భూవిభు నగ్రసూనుఁ బని ♦ పూనియె లక్ష్మణుఁ డాశ్రయించెఁ జూ.

౩౦౫

తే. వినుము లక్ష్మణురీతి నీతనయు గొల్చె

గాదె శత్రుఘ్నుఁ డతఁడైనఁ ♦ గాని నృపుని

చెంతనుండిన నాతని ♦ స్నేహయుక్తి

నైన నృపునకు భరతుపై ♦ నలరుఁ బ్రీతి. ౩౦

334

- చ. వనమును నమ్మియే బ్రదుకు ♦ వ్యాధులు ఛేద్యమహీగుహంబునుం
గని నలుకంగ రాగ నది ♦ కంటక గుల్మసమావృతంబుగాఁ
దనగుటఁ దన్మహాభయముఁ ♦ దా విడిపించుకొనంగ నేర్చునం
చని వినుచుందు మెల్లజను ♦ లాడుకొనంగ విశాలలోచనా. 30 335
- సీ. ఆరీతి నీపుష్పఁ ♦ డవనీశసన్నిధి నుండిఁ బ్రీతిచే ♦ నురుభయంబు
నొంకకుండఁగఁ గాచుచుండును; సౌమిత్రి శ్రీరామునెట్లు రక్షించుచుండు
నట్ల శ్రీరాఘవుఁ ♦ డనుజుని రక్షించు నశ్వ దేవతలయట్లన్నదమ్ము
లోట నిగ్రతు వార ♦ లనోయ్యమైత్రీచే సగియుండుటయు విశ్రుతంబు గాదె
- తే. కాక రాముండు సౌమిత్రిఁ ♦ గరుణజూచి
యొప్పయంబొండుఁజేయఁజోయంబ నీదు
తనమునకు మాత్రమే కీడుఁ ♦ నలంచుఁ జేయ
నిందులకు సంగియంబు లే ♦ దింత నిజము. 31 336
- క. కనుకకొ భరతుం కిట నచ్చిఁ గాముండు చంపజూచుఁ ♦ జెచ్చెఱ ననికిం
బనుపుము మాతలుగేహం, బునుండియే నీకుమాగుఁ ♦ బొలఁతి హితమా. 32 337
- క. వనమున కరిగి బ్రదుకును, మనభరతుం కిటయె నాదు ♦ మనికి హితంబై
కనుకట్టెడు నీకు హితం, బు గుంటంచేను గలఁతుఁ ♦ బో మదిలోన. 33 338
- చ. వ. ముస కేగు టాత్మకును ♦ బాగుగఁ దోచవచ్చునని రాజ్యముం
గనుకలు నీయఁగాఁ దగును ♦ గాముని! తండ్రియనట్లనొంది నీ
తనముండు ధర్మసంగతిని ♦ ధారణఁ బూనిన బంధుసంతతులే
గనుగ వ శ్రేయముల్ సిరిని ♦ గాంచక నీసుతుఁ డుండరాదు నూ. 34 339
- సీ. బొలుఁజో భరతుండు ♦ భవ్యసుఖంబులు ననుభవించువగిఁజట్టివాఁడు
రాజ్యహీనుండయి ♦ రామునివశమున నుండంగ సుఖములు ♦ నొప్పునెట్లు
నవతిపుష్పఁడు రానుచంద్రుండు గావున సహజశత్రువుగద ♦ సకలభాగ్య
యుక్తుడై శ్రీరాముఁ ♦ డుండంగ నేమియు లేక నీయాత్మజం ♦ డే నరణిని
- తే. జ్యేష్ఠు వశముననుండి స్వజీవనంబు
నిలుపుకొనఁజాలు; వెన్నాడఁ ♦ గలిగి సింహ
మహవిఁ నలునుంగ మరణంబుఁసంపన్ను
హస్తీపతిఁ బోలి నీపుష్పఁ ♦ డతివ యాపుడు. 35 340
- క. తనయన్నకుఁ జిక్కి మనం, బున భేదమునొంది చావఁ ♦ బూనెడు నీపు
త్తుని రక్షించుటదగు నొక, మనవిని విసవచ్చు యింక ♦ మధురాలాపా. 36 341
- చ. పెనిమిటి యెల్లకాలమును ♦ వ్రీతిని జూపెడునట్టి భాగ్యముం
గనుదునటన్న గర్వమును ♦ గాంచి ససత్త్విని రాముతల్లిని

342

తే. మిప్పుడే గల్లుటకు న◆హితుఁడై న రామునిఁ, బట్టణమ్మునుండి ◆ పాఱఁదోలు
టకును దగు నుపాయ ◆ మకట యోజింపుమా, జాగునేయరాదు◆సరసిజాక్షి.

❖❖❖ కే కేయి మంధరమాటలకు లోబడినట్లు. ❖❖❖

శా.నేనై చెప్పంగ నో విలాసిని వినన్ ♦ నీకిచ్చయే గల్గెనే
మో నావాక్యము నాలకింపు మదియున్ ♦ యుక్తంబొ కాదో మనో

జ్ఞానం బచ్చవడం బరామరికతో ♦ సాధింపుమా యన్న నా

సూనుక్షేనుకరంపుఁబల్కువిని యాశుభ్రాంశుతుల్యస్యయున్. ౭౫

349

చ. ఒనరఁగ మెత్తఁగాఁ బఱచి ♦ యుండిన శయ్యఁ బరుండియుండి నుం

తనెలఁతలేచి దానిఁగని ♦ దా వచియించె నదెట్టియుక్తిఁ బ

న్నిన భరతుండు రాజ్యమును ♦ నెమ్మిని బొందునొ యెట్టి భంగి రా

మునకది రాకయుండునొ ప్ర ♦ మోదము మీఱఁగఁ జెప్పు మంథరా. ౯ 350

తే. పాపమునె చేయఁగాఁ జూచు ♦ నానడంతి

కుజ్జ కేయి వచనముల్ ♦ గోర్కి వినుచు

రామునభిషేకమున కంతఁరాయ మొసరు

సఁగఁ దలంచి నచింతె వాక్పటిమమెఱయ. ౧౦

351

మ. మును దేవీ సురదైత్యసంగరమునన్ ♦ భూపాలకోపేతుఁడై

నిను వెంటఁగొని దేవనాయకునకున్ ♦ నీభర్త సాహాయ్యమున్

జనుఁజేయంగ నటంచు యామృదిశ నంఁచన్దండకారణ్యనుం

దునఁ జూపట్టెడు వై జయంతపురికిన్ ♦ దోరంపువేడ్కన్ జనెన్. ౧౧౫

352

క. ఆనగరిఁ దిసుధ్వజుఁడను, దానవవతియుండు నతఁడె ♦ ధరవిఖ్యాతిం

దానొందె శంబగుండన, నో నెలఁతా వాఁడెఱుంగు ♦ నొగి శతమాయల్

చ. సురలఁ బరాభవించి రణఁశూరుఁడు గావున నిండుతొడ సం

గరమొనరించె; నయ్యనిఁ బఁగల్ శరశూలముఖవ్రణంబులన్

బరశుగదాభిఘాతముల ♦ వర్షములెల్లఁ నపించుచుండఁగా

బురుషులు నిద్రవోవ నిశిఁబోయి వధించిరి వారి రక్కసుల్. ౧౨

354

క. ఆరేయి మహాభుజుఁడగు, భూరమణుఁడు దశరథుండు ♦ పూనికఁ జేసెన్

వారలతో నని; యట దుర్వారాయుధవితతి తనువు ♦ వ్రయ్యలుసేసెన్. ౧౩

శా. సారథ్యం బొనరించుచుంటి వపుడో ♦ చంద్రాననా నీమగం

డారీతిన్ శకలీకృతాంగుఁడయి మూఁర్ఖాధీనుఁడై నంత నీ

వాగాజున్ గొని యేగి యవ్వలికి నత్యంతోపచారంబులం

గారుణ్యంబునఁ జేసి కాచితివి సంఘ్రామోర్వికిం దవ్వలన్. ౧౪౫

356

చ. దనుజవరేణ్యు లచ్చటికిఁ ♦ దారు వెసంజనుదెంచి నీదుభ

ర్తను నిఖిలాయుధాళులను ♦ దద్దయు నొంప మఱొక్కచోటికిన్

జనపతిఁ గొంచు నేగి యటఁ ♦ జల్లనివారి నొసంగి యాశ్రమం

బును వెసఁబాపి తప్పటికిఁ ♦ బోలిన సేవలఁజేసి నేర్పునన్. ౧౬

357

క. ఇరుమాటులు రక్షించుటఁ, బరికించి మగండు నీకుఁ ♦ బద్మజసేత్రా

పరయుగ్మ మొనఁగె నెపుడవ, సరమో కొనుదాన నంటి ♦ జనపతితోడన్. ౧౭

- క. నీవడిగినప్పు డిచ్చెద, నావరముల నిష్టమున్న ధ యపుడడుగుమ నెన్
భూవర్యుఁ డమ్మహాత్ముం, డీవృత్తాంతంబు జరుగ ధ నేనెఱుంగను జూ. ౧౭౫ 359
- క. మును నీవె నాకు దీనిని, వినిపించితి గాన నిట్టి ధ వృత్తాంతము నా
మనమున నుంచితి నీయం,దునఁ దగు నెయ్యమును బట్టి ధ తోయరుహాక్షీ.
- క. రామాభిషేకమునకై, నీమగఁడు మనోజ్ఞ వస్తుధనిచయముఁ గూర్పం
గా మనసు నిల్పియున్నాఁ, డీమాడ్కి నొనర్పకుండ ధ నిపుడొనరుప నౌ. ౧౯
- క. నిలుపుము యత్నము మానఁగ, బలవంతంబుగ నె యట్టిధవరయుగ్తమునం
దలరెడు నీరాజ్యంబున, నిలుపుము మనభరతు; రాముధనిన్ వనమునకున్.
- క. పనుపుము పదునాలుగు హా,యనములు ప్రాణేశ! యనుచుధనడుగుమ చంద్రా
నన! రాముఁ డంతకాలము, వనమున నివసించెనేని ధ భరతుం డిచటన్. ౨౦౫
- క. జనభావగతస్నేహం,బును గాంచి స్థిరత్వమొంది ధ పొల్చును రాజ్యం
బున నింక నీయుపాయం,బును సాగించెడు ప్రకారధమున్ విను మబలా. ౨౧
- తే. ఇపుడె కోపగృహంబున ధ కేగి నీవు
కోపమూనినచందంబుధదోఁప మలిన
వస్త్రమును గట్టుకొని యటఁ ధ బలుపులేని
కఠినభూమిఁ బరుండు నీధకడకు మగఁడు. ౨౨ 365
- క. చనుదెంచినఁ గని దుఃఖిం,బున నేడ్చుచు నతనివంకఁ ధ బొలఁతీ దృష్టిం
జననీయకుమా పల్కకు, ఘనతరశోకంబుఁ గనినధకరణి మెలఁగుమా. ౨౩ 366
- చ. అనిశము నీమగండు నిను ధ నర్కిలిఁగాంచెడు నిందు సందియం
బను నదిలేదు నాకు, భవధదర్థ మతండు కృశానుఁ జొచ్చెడున్
నినుఁ గనలింపఁగా నతఁడు ధ నేరఁడు కోపము నొందితేని నిన్
గనఁగలఁడే త్వదీయహితధకాంక్షను బ్రాణములం ద్యజించుఁ జూ. ౨౫ 367
- సీ. నీమాట మీఱంగ ధ నేరఁడు నీవెంతొ *మందబుద్ధివిగాన ధ మాననీయ
తావకసౌందర్యధతత్త్వమెఱుంగవు తెలియుమా యిపుడైన ధ జలజనేత్ర!
యాతండు మణులముధత్యములనువర్ణంబులను మేలినస్తువుధలను వివిధము
లను నీకొనంగును ధ మనసు నవ్వొనియం దించుకేనియుఁ బోవధనీయకన్తు!
- తే. భాగ్యవతి! దేవ దైత్యాహధవమున రాజు
నీకొనంగిన వరములధనే కడంగి
తలఁపుమా నీవు పూనిన ధ యలప్రయోజ
నమ్ము నిను మించి పోనీకు ధ మన్తు దాని. ౨౮ 368

* మందబుద్ధివిగాన అని తనమాట వినఁగోరుసమయమున మంథర పల్కు నాయని శంక కలుగవచ్చు. “మందస్వభావే బుధ్యస్వ సౌభాగ్యబల మాత్తనః” అని మూ. కావున మరల నేమిక్కైక ప్రమాదము నొందునో యని పొచ్చరించుచున్నదని గ్రహించుట సముచితము.

క. ఎన్నెన్నివిధములం గని, న న్నీకు హితంబుగాఁ ననన్బునొ యట్టి
సన్నతమతి సాధింపును, యన్నరతి తేవనెత్తి ♦ యావృతి నీకున్. ౨౮౫ 369

చ. వరమపుడిన్బునో యపుడె ♦ పాథ్యపు సత్యవధంబునందు ను
స్థిరునిగ నిల్చి ప్రాశ్నాధిను ♦ జెప్ప వరద్వయ మిల్లుటంచు నా
దరము జనించ నట్లుజగు ♦ ధా శనాథ నుదీయసూనునిన్

¹ భరతుని భూమినాథునిగఁ ♦ బంధువనశ్చునిగా నొనర్చుమా. ౨౯ 370

తే. రాముఁ బదునాలుగేడు అరణ్యమందు

నుండఁగాఁ జేయుమాయని ♦ యొప్పుమీఱు

పల్కులం బల్కుమా యిట్లు ♦ పరియునాలు

గబ్బము అరణ్యమున రాముఁ ♦ విధిచెప్పె. ౩౦

371

చ. ఒనరిచి తేని నీతనయుఁ ♦ డొందుఁ బ్రావృతి సుప్రసిద్ధియుం
గను మఱి సుస్థిగుండలు జఁగంబున నిల్చి స్వమూలసైన్యముం
ననవశమై తగంగ నమి ♦ తృప్తి భావములుఁ బొందుకొప్పి త

క్కిన తనయాయుషంబునను ♦ గేహ పాట్వతి భావమా నెడన్. ౩౧ 372

క. భరతునకు రాజ్యచుడిగఁజు, తరణమ్మున ననికె బనుపఁ ♦ చగు రాముని భూ
వర! యని యడుగుము నీవి, క్క గతని జేయుదుర నే నంకంపంపకలున్. ౩౧౫

క. ననుకూను భూమినీ! నీ, పామునకు కీరీతిఁ బనులు ♦ నుంట్లచమో దూ
నిమునందు నుంట ననుల, గము రామున్బు జనించుఁ ♦ గా శ్రీశృంగులకున్. ౩౨

క. జనులప్రమోదము నశించి, చినచో ననవశయుఁ డగును ♦ సీమంతిని ²య
వ్వనినొంటి నుండి రాముఁడె, మునిజనరంజకుఁడె నె ను ♦ బురిసీనుతుఁడన్.

క. హతగిల్లుడై భూపతియగు, పరిహా వనినాంక రాముఁ ♦ పగుదంబెడు న
ట్టి తరణమునకు న్నీకుఁడె, పరితయనతి విభవుఁడగుట ♦ పల్కె హనుజులన్.

చ. తనవశమందు నుంచుకొని ♦ తత్ప్రకృష్ట ప్రియమిత్రయు శ్చెడై
ఘనశర రాజ్యసుస్థితఁ ♦ గాంచి శాలంగఁజు; నీదుకోర్కి రా
జు నడుగ నుంచికాలమిడ ♦ సూక్ష్మని నేను నలంతు పాధ్వసం
బును విశనాడి నీమగనిఁబుట్టి చమశ్కృతి యొప్పుచుండఁగన్. ౩౫ 377

తే. ఎంతయేని నిర్బంధించి ♦ యపుడు నీయు

రాము నభి షేకయత్నంబు ♦ రవణి మాను

నట్లు నేయుము, దానికీ య్యగింతు నుంచి

తరుణమని తెల్పె నాగుని ♦ దాసి పూన్కి. ౩౫౫ 378

378

1 దీనికి మా ను. “వరతః శ్రీరామో” అని పాల్గొన్నట్లు పాల్గొన్నట్లు అని, దానిట్టి భూమి నాగునిగను, పాల్గొన్నట్లు పాల్గొన్నట్లు పాల్గొన్నట్లు. 2 “విజయ ప్రసాదాత్మిక రామాయణ భావ్యత” అనిమాము. “వరత్యానంద శుభీరరామః మునీనామ్” అని మహాభ్యుదయము ప్రాశ్రి. కాన నిట్లు తెలిగింపబడియె నని యెఱుంగునది.

- సీ. ప్రతికూలమైన యధర్మముల ననుకూలములుగ నమ్మంధర ♦ బోధ సేయ
నారీతి గ్రహియించి యాకై కమును సద్విషయములఁ జూచు నై జంబుగలది
యయ్యను గుబ్బవాక్యముల కచ్చెరువంది భ్రాంతినొందిన ¹బడబావిధమున
నపమార్గమును ద్రొక్కె ♦ సంత నాబోధకు సంతసమంది కుబ్జనటఁగాంచి
తే. పలికె నీవెంత మేలైన ♦ పలుకుచెప్పు, దానవనియును మేలైనదానవనియు
నింతకాలమునుండి నేనెఱుంగనైతి, దెలిసె నిప్పుడు నీవగుతీరులెల్ల. 379
- చ. ధరణిని గూనివారలకుఁ ♦ దక్కినవారలకంటె నెక్కుడై
పరఁగును బుద్ధితైత్త్యమిఁక ♦ వారలలోపల నీవె మంధరా!
యరయఁగ బుద్ధినిశ్చయమునందుఁ బ్రధానపు మద్ధితంబునే
నిరతము గోరుచుండుదువు ♦ నీకె మదర్థము సాగఁ గోర్కొయా. 3౯ 380
- క. నీవే లేకుండినచో, భూవల్లభుఁ డిప్పుడు చేయఁబూనువనిని నే
నేవెఱువనఁ దెలియను జూ, భావింపఁగ గూనివారు ♦ పలువురు ధరణి. 3౯౫
- సీ. వక్రంబులైన యనయవముల్ వికృతంబుగాఁ గూడుకొనిభయంకరముగాఁగ
గనుపట్టుచుండంగఁ ♦ గలరు నీవారీతి గాదు; వాయువు వీవఁ ♦ గమలమెట్లు
వంగునో యట్టులె ♦ వాతదోషంబునఁ దనువు వంగంగ సుంధరముగాఁగఁ
గనఁదగియున్నావు; కాంతనీయురముమూపులయున్నతింగొంచిపూన్కిమీఱ
తే. స్పర్ధఁ బూనుచుఁ బ్రక్కల ♦ సమముగాఁగ
బలిసి స్కంధములవఱకు ♦ వ్యాప్తమయ్యె
దానిక్రింద సునాభముదరము తొమ్ము
నున్నతింగని చిక్కె సిగ్గొందినట్లు. ౪౦౫ 382
- క. వినునీ జఘనము వితివిగఁ, గనుపట్టుఁ బయోధరములు ♦ కడుఁబీనములై
తనరారు నిష్కళంక తుహినకరుభంగి ముఖంబు ♦ నెంతయుఁ బొలుచున్.
- క. కనుఁగొన్నవారలు సెబా,సని చెప్పెడునట్లుగాఁగ ♦ నలరారుదు విం
కను గాంచీదామము చక్కనిధ్వనులను జేయ నీజఘన మొప్పారున్. ౪3
- సీ. ఒండొంటికిం జాల ♦ యొద్దిక గాఁ దీటి పిఱుదులు వెలసెడుబెడఁగు గాఁగ
నున్నది నీపాదయుగళంబు నిడుపుగా; నిడుదలై యూరులు ♦ నెగడఁ దెల్ల
పట్టుచీరను నీవు ♦ గట్టి నాముందఱ నలరాజహంసి యట్లందముగను
దిరుగుచునున్నావు ♦ సురవైరియైన యాశంబరాసురునందు ♦ సహజములుగ
- ఆ. నున్నవేయిమాయ ♦ లెన్నలోకంబునఁ, గలుగు నితరమాయ ♦ లొలసి వేన
వేలుగాఁగ నున్న ♦ వోలలనామణీ, యరయ నీశరీరమందు నిజము. ౪౫౫
- సీ. న్యందనచక్రంబు ♦ సన్నిధి బొడవుగా ముక్కురీతినెసంగు ♦ నొక్కయవయ
వవిశేషమట్లు నీవక్రతయందు నీమతులు క్షిత్రియవిద్య ♦ లతిశయమ్ము

తే. న మాయలు నున్న వావాసముం జేసికొని; యింకవినుమయో కుంబ! భరతుఁ
పభిషి క్షుణ్ణై రాముఁ డడవికిఁ బోనఁగ బంగరుహారంబు డైతు నీదు

తే. గూనుపై; నెఱవేలుఁ డయేని నాదు, వాంఛ, సంతృప్తినై పదార్థస్సేమేలి
కనకమును గంచుకాకృతిగా నొసర్చి, పఱచి కై నేతు నీగూనుఁబన్ననయన.

క. కనకము చందనచంకం, బుస మెదిపియె పూయుదానఁ డబోలఁగ నీగూ
నున నింక నీముఖంబున, కనువుగఁ జేయింతుఁ దిలక డమనురాగమునన్.

క. పలువిధ రత్నమ్మొరం, గులు గల్గి శుభంబుగాఁ నగు సువర్ణమునన్
దిలకము చేయించెక సొమ్ముల నెన్నియొ నీకునిత్తు డమోదమ్మనఁగన్. ౪౯॥

తే. మంచివస్త్రమ్ము గట్టి నమంచితగతిఁ
జూస నాముందు శృంగారసరసినగుచు
దేవశంబోలి చరియింతు డవీవు నిజము
మంథగా! పూర్ణచంద్ర సమాసవచన !. ౫౦

389

చ. అరుదుగఁ బూర్ణచంద్రుఁగని డయాతనితోడను స్పర్శంబునె గు
వసుసను నాటితేక తగువస్త్రముతోడ పలురారు నీవు పన్
గరుసము మత్సరత్నులను డాంచిసయప్పుడె తాల్చి వారి నే
కగణిని లెక్కజేయనయె డవస్త్రగతిం జరియింతుగా యింకన్. ౫౧

390

తే. బహువిధాభరణంబుల డభాసమాస
లగుచుఁ గుట్టలు నీవు నాయంబులఁ గొలు
చుగతి నీపాదములను గొల్పుచు సతంబు
వర్తిలుదు రంచుఁ గ కేయి డపలికె నంత. ౫౨

391

క. అని తన్నుఁ బొగడుచున్ వేదిని గనఁచగు పీఠిహోత్తు డిట్టి కగణిఁ బ
ల్లనిశయ్యపైఁ బరుండిన, తనదేవిని గాంచి కుట్టతడి నిట్టనియెన్. ౫౩

392

క. విను కల్యాణ! జలములు, చన నవ్వల గట్టువేయఁజనునే! కాలం
బును బుచ్చకంక లెమ్మా, చను కోపగ్రహంబునకు సచటఁ బరీక్షింతు. ౫౪

క. కనిపెట్టి యుండు మనుచున్, ననుఁ బురికొల్పంగఁ బఠికఁ డానె మిగులఁ బ్రి
తిని గల్గఁజేయఁబాలుదు, నను గర్వము, లోచనముల డయంచముఁ నెగఁగన్.

నీ. కై కేయి కుట్టతోఁ డగడువడిఁ గోపగ్రహంబునకుంబోయి డనుండు దాని
పలుకులలోఁ బిక్కుపడియున్నవగుటచే నవ్వరాంగిన యమూల్యంబులైన
మా క్షికహారముల్ మఱియు త్తమములు శుభకరములగునాభరణములను
దనకప్పుడింపు గామినిదీసివెచి హేమాభిషేక తనదు దేహంబు తనరె

* గతోదక సేతులంఘో నకల్యాణి విధియతే-అని మూలము. గతోదకసేతులంఘము సామెత
యిదియే.

- ఆ. బుడమిపైఁ బరుండి ♦ పొలఁతిని గనిపల్కెఁ, బతియు నచ్చి నాకు ♦ వాంఛఁదీర
వరము లీయఁడేని ♦ ప్రాణముల్ విడుతును, గాన మృతిని జెప్పఁగలవు పతికి.
- చ. పతి యరుదెంచి నాదయిన ♦ వాంఛను దీర్చునయేని భూమికిం
బతి భరతుండె యా నడవిఁపాలగు రాముఁడు, నిక్కమిద్ది భూ
పతి కనకంబు రత్నములు ♦ భాసురభూషణరాజి నిచ్చినన్
హితములు గావు నాకుఁ బృథివీశుఁడు రాముఁడె యైనఁ జత్తుఁజూ. ౫౯ ౩96
- చ. అనివచియించె మంథరయు ♦ నప్పుడు మిక్కిలి క్రూరవాక్యముల్
గనఁబఱుపందలంచి నృపఁకాంతను గైకను జూచిపల్కె రా
మున కహితంబు నామెకుఁ బ్రమోదముఁ గల్గఁగఁజేయఁబూని; యిం
కను విను రాముఁడీక్షితికిఁ ♦ గాంతుఁడుగా నభిషిక్తుడై నచోన్. ౬౦ ౩97
- తే. నీవు నీతనయుండును ♦ నిజముమిగులఁ
జింతలంబొందుదురు కానఁ ♦ జేయవలయు
నీకొడుకునకుఁ బట్టాభిషేకమెట్లు
లగునొ కల్యాణి యట్టి ప్రయత్నమీవు. ౬౧ ౩98
- సీ. అనినఁ గుబ్జావాగ్భయంకరాశుగములఁ బలుమాఱుఁగొట్టంగఁబడి క్షీతీశు
మహిషి సంతప్తయైఁత్తొపతినాకెంతొ ప్రియుఁడయియుండి యప్రియమిదిట్లు
సేయునే యంచెదఁ ♦ జేతులుచేరిచి యచ్చెరువందుచు ♦ నట్టిపనికిఁ
బలుమాఱుఁ గినియుచుఁబలికెనో మంథరా! యిటనుండి యమపురిఁకేనుబోవు
- తే. వార్తవిని నీవు నృపతి కివా్వర్తజెప్పఁ
గలవు; కాదేని రాముండు ♦ కానకేగ
భరతుఁ డీరాజ్యసుఖముల ♦ బహుశరత్తు
లొందుచు సమృద్ధికాముఁడై ♦ యుండఁగలఁడు. ౬౩ ౩99
- చ. విను మిటనుండి రాఘవుఁడు ♦ వేగమ కానలకేగఁడేని శ
య్యసు శయనింపఁ బుష్పముల ♦ హారములం గొనఁ జందనంబుఁ బూ
యను, దలయంటుకోను, దిన ♦ నన్నముఁ, ద్రాగను నీరు, నేమియుం
గొన, నిక నాదుప్రాణములఁ ♦ గూడ భరింపఁగ నొల్ల మంథరా!. ౬౪ 400
- చ. అనియిటు రాజకాంతయు భయంకరరీతిని బల్కి వింతగాఁ
గనఁదగు నన్నిసొమ్ములను ♦ త్యాగి వై చుచు శయ్యలేనియు
ర్విని దనపుణ్యమెల్లఁ జెడ ♦ విచ్యుతయై దివినుండి కిన్నరాం
గన క్షీతిఁ జేరినట్లు తనకాయము దూలఁ బరుండె నంతటన్. ౬౫ 401
- చ. ఘనతరకోపమన్ తమము ♦ గ్రవ్వుగ మోమున, మూల్య మెంతయో
యనివచియింపరాని మణిహారములం గునుమస్త్రజంబులం

¹దనకయిఁదీసివై చి మలిఁనంబగు చి త్తముగల్గియున్న య
వ్వనిత తమోవృతంబు ²గతఁభంబగు నంబరరీతిఁగాఁ నగెన్. ౩౩

402

శొమ్మినవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦ - వ సర్గము.

— యిది దశమ స్కంధమున బాహు నచ్చట. —

- ఆ. పాపచి త్తమున ♦ భామిని విఘాతముగను బోధనేయ ♦ సొగసులాడి
విషశరంబు నగుల♦వే పడు కిన్నరి, వలెఁ బరుండెఁ గైక ♦ వసుధమీఁద. ౧
- క. తనమదిఁ జేయఁగాఁ దగు, పనులను దగ నిశ్చయించి ♦ భామిని కుబ్జం
గని చెప్పఁబూనె మెల్లగఁ, దనకహితముఁ జెప్పి ననుచుఁదాఁ దెలియకయే.
- సీ. మఱియు స్వకార్యమేమాడ్కి సిద్ధించునోయనుసంశయమునదీ♦నాస్యయగుచు
దాసిగల్గులకును♦దా మోహితయునొట వేడినిట్టూర్పుల ♦ విషుచుచు ఫణి
కన్యకవోలె నొక్కముహూర్తకాలంబు స్వసుఖానహంబగు ♦ పథమునెంచి
పరికించి నిశ్చయ♦భావంబుతోఁ బల్కె నీవు చెప్పినదెల్ల ♦ నిజ మటంచు
- తే. గుబ్బ కైకకు మోయనే ♦ కోరునదియు
నామోషనులందుఁ బూనిక ♦ నందునదియుఁ
గానఁ దన్నిశ్చయము విని ♦ మానసైక
వాంఛ సిద్ధించినట్లుకాంచెఁ ♦ బరమముకము. ౪౪ 405
- క. నునుజేశుపత్నికోపం,బును గని దాఁ జేయుకార్యమును మానక యుం
డను నిశ్చయించి మోమునఁ, గనుబొమ ముడినడఁగఁ జేసి ♦ తనను బరుండెన్.
- తే. చిత్రమాల్యంబులును సుదు♦చిరవిభూష
ణములుఁ జిత్తుంగఁ బడియెఁ గిన్కను నరేంద్ర
పత్నిచేతఁత నవి భూమిఁ ♦ బడియె నాల్గు
భాగములయందు విడివిడిగాఁగఁ ద్వరగ. ౪౫ 407
- క. ఆలేమ పాటవై చిన, పూలసరులు రత్నహారపుంజము వసుధం
జాల నలరించె దాదా,జాలము లంబరమురీతి ♦ స్వప్రౌఢగుచిన్. ౪౬ 408
- క. కురులెల్ల నేకవేణీ, కరణిన్ బంధించి గట్టి ♦ గా నతిసులినాం
బరము ధరియించి గుణ్ణం,దిరమునఁ బడియున్న కైక♦తేజము దూర్చె. ౪౭
- క. గతసత్వయైన కిన్నర, నితంబిని వలెన్ వెలింగె; ♦ నృపుఁ డచ్చట న
గ్రతనయు నభిషేకముసే,యు తలంపున నెల్లపనుల ♦ నొనరింపంగన్. ౪౮ 410

చ. తననచివాళి కాజ్ఞ యిడి ♦ తాను సదస్యుల యాజ్ఞ నొంది యా
త్మను దలపోసె నిప్పుడె కదా యభిషేకము సాగునన్న వా
ర్తను బురి విస్తరిల్లఁ దగు ♦ దానినిగా నొనరించినాడఁ గా
వున నీది యింతలోనఁ బువుఁబోడికిఁ గై కకుఁ దెల్ల మెట్లగున్. ౧౦ 411

క. అని తలఁచి యట్టి ప్రియవా, ర్తను వినిపింపంగఁ గైక ♦ తగియుండును గా
‘వున దానిఁ దెల్ప సాధం, బున కరిగె స్వతంత్రుడగుటఁ భూపతి తమితోన్.

మ. తనుమ్రొంగన్ గమనించు రాహువుదగన్ ♦ ధారాధరం బచ్చమై
కనుపట్టం దగియున్నయభ్రము నిశాఁకాంతుండు వేగంబ చొ
చ్చునటుల్ భూరియశుండు ¹బాధకసతీ ♦ శుభ్రాలయం బప్పు చొ
చ్చెను; గ్రాంచంబులు హంసపక్షులు ధ్వనుల్ ♦ సేయంగ రాణించుచున్.

సీ. శుకమయూరధ్వనుల్ ♦ శోభిల్లఁగాఁ జతుర్విధవాద్యముల ధ్వనుల్ ♦ వివిధరీతు
లను జాల వ్యాపింప ♦ ననుకూలవాక్యంబులను మరుల్ గొలుపఁదఁగినవనితలు
కుబ్జలు వామనాంఁగులు నుల్లసిల్లంగఁ జంపకాశోకభూఁజములతోడ
నలగు లతాగేహఁములుఁ జిత్రగృహములుఁ బొలుపారఁగా దంతఁములనురజత

తే. కనకముల నిర్మితంబులై ♦ క్రాలునరుఁగు
లందముగ నొప్పు సతతపుష్పాదీకముల
నలరఁజేసెడు దోహదఁమాచరింపఁ
బుష్పఫలముల భూరుహంఁబులు చెలంగ. ౧34 414

సీ. నడబావులందందుఁ ♦ గడుఁ జూడఁ దగియుండ దంతములన్ రజఁతంబుచేత
బంగారమునఁ జేయఁబడిన దివ్యాసనములునొప్పు మీఱంగఁ; బలువిధముల
నన్నపానీయంబు ♦ లెన్నోరీతులఁ జేయఁబడిన భక్ష్యంబులుఁ బ్రబలుచుండఁ
గా నమూల్యంబులై ♦ కమనీయకాంతులఁ దగు భూషణంబులఁదాల్చియున్న

తే. వనితలెల్లను జెలువార ♦ స్వర్గమెట్టుఁ
లపురసలను గూడినదయి చెలంగు
నట్లు విలసిల్లి సంపద ♦ సతీశయిల్లు
కై కగృహమును జొచ్చె భూఁకాంతుడపుడు. ౧౬ 415

చ. తనదగు మేలిపాన్పుసయిఁ ♦ దన్వి పరుండమిఁ గానఁడయ్యెఁ గై
కను; మనుజేశుఁ డందుఁ గనఁగాఁదగు వస్తువులెల్ల మన్మథా
గ్నిని వెలయింపఁజేయుటయు ♦ నెమ్మికి నాసమయంబు నర్హమై
తనదుట దుస్సహంబయిన ♦ దర్పవికారము తన్ను రేవఁగన్. ౧౭ 416

1 స్వతంత్రుడగుట=ఇది వ్యర్థపదముకాదు. మూలమున “వివేశాంతఃపురంవశీ” అనియున్నది. సర్వమస్య వశేష ర్తత ఇతి వశీస్వతంత్రః అనివ్యాఖ్య. 2 బాధకసతీశుభ్రాలయము ఇందు బాధకశబ్దప్రయోగమున కాధారము వ్యాఖ్యయే యని తెలియునది.

- క. రతికై పిలిచెను గై కను, నతి పలుకమిచేతఁ బక్షావిఁషాదము గనియెన్
బతి మున్నెన్నుంజేని ననిత యక్కాలమున రతికి ఁ నృపుఁ డరుదేరన్. ౧౭౫
- ఆ. తను వలంకరించుఁకొని సంతసంబున, నుండఁగాని యిట్లు ఁ లొక్క వేళఁ
దప్పినదియె కాదు ఁ ధావళీశుండు ప్రియ, లేకయుండఁ బోవఁలే నచటికి. ౧౮౫
- సీ. వసుధేశుఁ డా పేరు ఁ స్వప్రయోజనన క్షయనియు నాగామి కాఁర్యాసభిజ్ఞ
యనియు నెఱుంగఁడు ఁ కనుక సంతకపురమును జొచ్చి ప్రేయసిఁకనఁబడమిని
బ్రతిహరినిం గని ఁ వామజోచనకై క యుచ్చటనున్నది ఁ యెఱుంగఁజెప్పు
మని యెప్పు పడిగిస ఁ యట్లులే యడిగి నాద్వారరక్షణి యతిఁభయమునొంది
- తే. చేతులు మొగిడ్చి యోవిభూ ఁ చిత్తమందు
మిగులఁ గోపంబు దీపింప ఁ మీసనయన
కోపగృహముఁ కీగెనా ఁ భూమి పట్టి
వాత్స విని బుద్ధ మిగుల విభ్రాంతి నొంద. ౨౧ 419
- చ. తననక లేర్పియంబులు నితాంతము శ్రోభము నొంది విభ్రమం
బును గనుచుండ దుఃఖమును ఁ బొంద మిశ్రింతగ సంతఁ దన్నివే
శనమున కేఁ యందు శ్రోతఁగయ్యెను తేర్పఁగ కాని యెప్పు సంత
గననగు చాచదేహమును ఁ త్కృష్ణలి నైచి పగుండు ప్రేయసిన్. ౨౨ 420
- క. కనె దుఃఖింబునఁ బొగులుచు, మనుజేశుం డనభుచి శ్రమహితుఁ డగుట రా
ముని నని కనుపంపగు నను, తనకాయ దుఃఖాహఁ జరియఁ ఁ దగఁ దెచ్చుటన్.
- తే. తాను పృథ్విండు భార్యయో ఁ తననఁ గొన
బ్రాణములకంటె నెక్కువఁజ్జఁ పరఁగుచునుండ
గనియెఁ గ సంతపునోల్పుఁ ఁ ననువుఁజేర్చి
పలుకకున్నట్టి కై కను ఁ బతి పొగులుచు. ౨౩ 422
- సీ. శ్రాంపఁగాఁ బడినట్టి ఁ తేగవిధంబున పచనీతలంబెల్ల ఁ నానరించి
పుణ్యంబు తఱుగంగ ఁ భూమి నొందిన దేవతలతెఱఁ జిత్రాశృంగి ఁ తను జెలంగి
యిలకుఁ ద్రోయఁగఁ బడిఁకలఁగిస కిన్నరి యనువున నయనీయు ఁ గుగుమనొప్పి
యవనికి బాటిస ఁ ముచ్చఁచందానఁ బరివృశ్యమాచుఁకాఁపమునఁ దవరి
- తే. మతియు నిభ్రష్ట మొనఁజ్జి ఁ మాయపోల్కిఁ
బస తొలంగిన వర్ణతఁ ఁ బరఁగి యుయొ
జిక్కిన హరిణి కరణి నిశ్చేష్టతఁ దగి
యవనిఁ బడియున్న ప్రేయసి ఁ నచటఁ గనియె. ౨౪ 423
- చ. వనమున వేటకాఁడు విషఁబాణము వేయఁగ మేననాటి ను
ర్వినిఁ బడియున్నయక్కరిణిఁ ఁ ప్రీతిని గాంచి మహాగజంబు చ

- య్యనఁ జనుదెంచి కైదడవునట్టులు నెయ్యము మీఱఁగాఁ బ్రియాం
గనను రఘుక్షీతీశకులఁకాంతుఁడు తాఁ దడవెన్ వగన్ వగన్. ౨౬. 424
- క. కాముకుఁడౌ దశరథుఁడవు, డామానిని యేమివలుకు ♦ నాతురము దగం
గా నేమిచేయునో యని, దామది భీతిల్లిపలికె ♦ దామరసాక్షిన్. ౨౭ 425
- క. కరయుగళిఁ దనువుఁ దడవుచుఁ, దరుణీ కోపంబురాఁగఁ ♦ దగునే నాపై
నరయఁగఁ దత్కారణమును, బరికింపఁగ నేరకున్నవాఁడం జుమ్మి. ౨౮ 426
- చ. నినునెవరై నఁ దిట్టిరోకొ ♦ నీకవచూనముఁ గల్గఁజేసిరో
వనితరో! చెప్పుమా సకలఁవార్తల మంగళమూర్తివై న నీ
వు నిటులు దుమ్మునన్ వ్యధను ♦ బూని పరుండఁగనేల? నిన్నునేఁ
గనుఁగొన దుఃఖమయ్యెడి నిఁకన్ వచియింపుమ సత్వరంబుగన్. ౨౯ 427
- తే. నీకు శుభములె కోరుచు ♦ నిన్నుఁ గనిన
సంతసించుచు సపకృతి ♦ జరుగకుండఁ
గాచు నేనుండ మదికి దుఃఖమును గల్గఁ
జేయుచుఁ గలంచుచును నిట్లు ♦ క్షీతితలమున. ౩౦ 428
- చ. తనువును బాటవై చి పెనుదయ్యము పట్టినఁ జిత్తమెట్టితీ
రునఁ దగునట్లు నీవును బరుండుఁగ నేమొకొ వ్యాధి నీకుఁ గ
ల్గినయదియే వచింపుమ సఖి వివిధామయరాజినిన్ క్షణం
బునఁ దొలఁగించు నైద్యులిటఁ ♦ బొల్తురు సత్కృతులంది తృప్తులై. 3౦
- సీ. నీకున్న వ్యాధిని ♦ బోకార్చి సుఖమును గల్గఁజేయుదు రటుఁకానదాని
వినిపింపుమా, ప్రియంబును జేసె నీకెవ్వఁ డప్రియంబును నెవ్వఁ ♦ డాచరించె
బదులుగాఁ బ్రియమునెవ్వనికాచరింపఁగానగునొయప్రియమునట్లధికముగ నె
వనికాచరింపఁగా ♦ వలయునొ చెప్పు మట్లే యొనర్చెన దీని ♦ కేడ్వవలదు.
- తే. తనువు నాయాసముం బొందఁ ♦ దగదు చేయఁ
జంపఁదగ నట్టివానినేఁ ♦ జంపఁదగునొ
వధ్యు నెవ్వని విడిపింప ♦ వలయునొక్కొ
చెప్పుమా యాప్రకారమే ♦ చేయువాడ. 3౨ 430
- చ. వనిత దరిద్రునెవ్వనిని ♦ భాగ్యసమన్వితుఁ జేయఁగోర్కెయే
సనుచు భాగ్యవంతునిగ ♦ నాతనిజేసెద; ప్రవ్యవంతునె
వ్వనిని దరిద్రుఁజేయనగు ♦ వారక చేసెద నింతయేల? నా
జనులును నేను నీదగువశంబున నుందు, మొనర్తు మానతిన్. 33 431
- క. నాయసువులు పోయెడు విధ, మేయైనను నీవుగోరు ♦ నిష్ఠముఁ జెఱుపన్
నీయాస యే దలంపను, దోయజముఖ! ప్రాణమిత్తుఁ ♦ దొలఁగం జుమ్మి. 3౪

స్తీ. మనమున నెద్దికోరినను నాజీవితహానియైన నొనర్తు ♦ నేనుదాని
నీవైని నాకు నెంతేప్రేమ మధికమానట్టి బలంబు నీరసియుండి
యును నన్నడుగుటకు సనుమానముంబొంద యుక్తమే నీకోర్కీ ♦ నొనరసఫల
మగునట్లొనర్చెనఁ ♦ దగదు సంభోహింపఁ బుణ్యము నాక్షియోపూవుఁబోడి

తే. రవిరథాంగ మదెంతదూరంబు చనునొ
యంతవఱకును నాదురాజ్యంబు వెలయు
నాదు నాజ్ఞయు నాగు సంతసరకబలు
కలవు దేశంబులెల్ల సక్కులను నాకు. 3౬

433

స్తీ. సౌవీరమును సింధుసౌరాష్ట్రక్షాణాపథములు సంగంబు ♦ సంగమగఢ
మత్స్యదేశంబులు ♦ మహితమూకాశియుఁ గోనములునుండుఁ ♦ గోమలాంగి
ధనధాన్యకంబులొదినిభూపకృపులే గలనందు నీకుఁగావలయు నెవ్వ
మది నెంచి యడుగుమా ♦ యదిగో నీకచ్చెన; నీవెంతపటికేవే ♦ విధమున

తే. నవనిని బరుండి యాయాస ♦ మంద దేల
మంగళాంగివి లెప్పు మామాన్యమండఁ
దగదు నీకెల్లుగలిగ సాధ్యసమా దానిఁ
జెప్పు, మాపెన రవి సుందఁ ♦ జెండునట్లు. 3౭

434

క. అనియిటు లాశ్వాసింపఁగఁ, ససవిభవకు సప్రియంబు ♦ దానిసచింపం
గను దలఁచి ప్రతినచేయంగను నిర్భంధింపఁబూనెఁ ♦ గాంతామణియున్. 435

పదయన సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧ - వ సర్గము.

అయ్యది సర్గము చిత్రమున వ్రాసినది. అయ్యది.

చ. మనసిజ బాణవిధ్వంసయు ♦ మాటికిఁ గామవశంవదుండు నొ
జనపతి నాతనింగనుచు ♦ సారసనీత్ర కదోరమైన వా
క్కును బలుకంగఁ బూనుకొని ♦ కొంకక యిట్లనిపల్కె; నాయకా
ధనమును గోర; రాదు దుజనర్పమునన్ నను నెవ్వఁడేనియున్. ౧౫

436

క. అవమానింపఁడు, గలుడొక్క వాంఛ మది నాకుఁ దీర్చుఁగాఁదగుదువు మా
నవనాథ నీవటంచు స, నవరతమొ గోరుదాన ♦ నైజప్రేమన్. ౨

437

చ. ఒనరుప నిచ్చయేని మనుజొత్తమ యట్టులె చేయువాడె నే
పనుచుఁ బ్రతిష్ఠ సేయు మిపు ♦ డావట నామడఁ గల్గియున్నవొం
ధను వినుపింతు నన్న సుయశశివ్రతిభాసురుడై చెలంగు న
జ్ఞసపతి యాత్మనెంచె నది ♦ చంచలచిత్తయె గాన నాత్మలోన్. 3

438

క. తనపై నాకుం గలిగిన, యనురాగముఁ గనియు, నమ్మకయ్యారె! ప్రతి
జ్ఞను జేయింపంగోరెడు, నని యించుక నవ్వి నుస్తిఁతాననఁ గైకొన్. 3౪

చ. కనుఁగొని కాముకుండగుటఁ ♦ గాంతశిరోజములపై మెల్లఁగాఁ
దనకయిఁబట్టి యంకమునఁ ♦ దన్నిని జేర్చి వచించె బేల! నా
వనితలయందు నిన్నిగులు ♦ పాటి ప్రియాంగన యోర్తుగల్గునే
కనఁ బురుషాళి రాఘవునికంటెఁ బ్రియుండొకఁడుండఁ బోలునే. ౫ 440

క. మనుజులలాముఁడు రాముఁడు, వనజేక్షణ తెలియ వేమి ♦ వరపుత్రుం డె
వ్వనికేని గెలువరాకయె, తనరుఁ జూచి మేటిబలుఁడు ♦ ధన్యాత్ముండున్. ౫౪

తే. ప్రాణములకంటెఁ బూజ్యుడై ♦ పరఁగు నాతఁ
డట్టి రాముని తోడని ♦ గట్టి బాస
చేయువాడను నీదై నఁచి తమందుఁ
గల్గువాంఛను దెల్పుమి ♦ కంజనయన. ౬ 442

క. వనితా యొకక్షణమైన నె,వనినిం గనకున్ననాదు ♦ ప్రాణమ్ములు వే
చనునో నిజముగ నారా,మునితోడు త్వదీయవాక్యమునె యొనరింతున్. ౭

మ. తరుణీ నాతనువైనఁ దక్కుఁగల పుత్రవ్రాతమున్ బాంధవో
త్కరముం గూడఁ దృజించియేనిఁ గొని మోదంబొంది యేనుందు న
ప్పురుషశ్రేష్ఠుఁడు సాక్షిగా నొనరుతుంబోనీదు వాక్యంబదె
వ్వరుసం గన్నడిసం చొలంగ కని నే ♦ వాగ్దానముం జేసెదన్. ౮ 444

సీ. కల్యాణి ప్రాణాళికంటె నెక్కుండగు రామునితోడని ♦ ప్రతినసేయు
నట్టి నాహృదయంబు ♦ నైనఁ గనుంగొని చెప్పినమాటను ♦ దప్పననుచు
మది నిశ్చయించి నీమానసాభీష్టంబు నెఱిగించి కడతేర్పు ♦ మిట్టిదుఃఖ
ముననుండి; నీశోకమును జూచి యేరీతి బ్రదుకుదు నామనోవాక్యము లొక

తే. తీరుగా నుండుటను గాంచి ♦ తెలుపుమెద్ది
మంచిదని యెంతువో యట్టిమాట నింక
లలన నీపైనఁ గలప్రేమ ♦ బలమెఱిగియు
నన్ను శంకింపఁగా నీకుఁ ♦ జన్మ చెపుమ. ౯౪ 445

క. ఒనరించెద నీవాంఛితమును గూర్చెద నీకు మోదమును నాపుణ్యం
బును దీనికొడ్డి నేను బ్రతినచేయుదు ననుచు భూపతియు వచియింపన్. ౧౦

సీ. కుబ్జచెప్పిన పలుకులయందె తనచిత్త మాన క్షమైయుంట ♦ నవనిపతియుఁ
దాఁగోరిన ప్రతిజ్ఞ ♦ బాగుగఁ జేయుటఁ గని ప్రమోదమునొందితనకుమారు
పైఁ గల్గియున్నట్టి ♦ పక్షపాతంబున మోమోటమును మాని ♦ భీమశత్రు
వులకై న నోటను ♦ బలుకంగరానట్టి పల్కుఁజెప్పఁగ నెంచెఁ ♦ బతియు నాత్మ

ఆ. వాంఛితంబు దీర్చు ♦ వాఁడనన్ పలుకున
కెంతొ ప్రీతినొంది ♦ యింతి తనదు
పలుకొనన్ నన్న ♦ ప్రాణేశుతో నెడు
ర్పడిన మృత్యువట్లు ♦ భమదమగుచు. ౧౨

447

క. వినరానిపలుకుఁ జెప్పఁగను బూని మహిశ సీవు ♦ కడునియనుమునన్
దనుజాత సుకృతములమీఁదను వరుసఁగ నొట్టుపెట్టి ♦ తగఁ బల్కుటయున్.

క. వరమును నాకొనఁగుటయును, సురలగ్నిపురోగములును ♦ శుభదులు వినుచుం
దురుగాక యందతిప్పుడు, ధరణీశా ! నీనుభాషి ♦ తంబున కింకన్. ౧౩ 449

సీ. రవిచంద్రులునునక్కు ♦ గ్రహములునంబరమును రేయియునుబగ ♦ లును దెసలును
స్వర్గంబు సృష్టియు ♦ సకలగంధర్వులు తాక్షసుల్ మఱియును ♦ రాత్రులందుఁ
జరియించు భూతముల్ ♦ సకలగృహాదులు లింకను గలభూత ♦ బృంసమెల్ల
వినుచును సాక్షులై ♦ కనుచు నుందురుగాన సత్యసంధుఁడు నుహా ♦ శౌర్యశాలి

తే. ధర్మ వేత్తయు మఱి ప్రమా ♦ నిరహితుండు
నగు నితం డిచ్చుచున్నవాఁ ♦ డరసి నిరము
నిట్టివరమును వింద్రుగా ♦ కెల్ల దివిజ
లనుచు నబ్బలువిలుకాని ♦ ననఘనతిని. ౧౪

450

చ. వరదుని గానుమోహితుని ♦ వాక్పరిసాటిని ధర్మరూపిని
ధురవర పాశబద్ధునిగఁ ♦ దొయ్యలి తా నొనరించి శ్రావ్యసుం
దరవచనాళిచే బొగడి ♦ దానికి దేవతలెల్ల సాక్షిగాఁ
బరఁగుదురంచుఁ జెప్పి, యిటు ♦ పల్కెను నాధునితోడ మెల్లఁగన్. ౧౫ 451

క. మును దేవాసురయుద్ధం, బున జరగినయట్టివార్త ♦ బుద్ధిఁ దలఁపుమా
మనుజేశ, రాత్రి యుద్ధం, బున నడుమన్ శంబరుండు ♦ పూనిక మీఱన్. ౧౬ 452

తే. నిన్ను మార్కొని యనువుల ♦ నిన్నుఁ బోష
కున్న మీగులఁ గలంచుచు ♦ నొగిని మూర్ఖ
మునుఁగఁగాఁ జేసె సారథ్యము నొనరుచుచు
నట్టితఱి బాగూకనై ♦ యత్నమూని. ౧౭ 453

క. నినుఁ జావకుండఁ గాచితి, గనుకన్ వరయుగ్గ మొసఁగి ♦ కరుణించితివో
మనుజేశ, వాని నీయొన్ద నె దాఁచినదానఁ గోరఁ ♦ దలఁచితి నిపుడే. ౧౮ 454

సీ. సత్యసంధుండవు ♦ జగతిశి! నీయొన్ద దాఁచినవరములఁ ♦ దలఁచి యడుగు
దానఁ గావున నిత్తు ♦ వానిసంచుఁ బ్రతిజ్ఞ సేసి ధర్మంబును ♦ బొసి యాయ
కున్నచో నవమాన ♦ మొంది యిప్పుడే నాదు ప్రాణముల్ విడుతుఁజూ ♦ ప్రాణనాథ
యనియె; దానిచ్చిన ♦ యవ్వరంబుల జ్ఞాపకముసేసి చెప్పిన ♦ కైకవాక్య

తే. మునకె భ్రమియించి పతి, మృగయుని కపటపు
స్వసమునకు బేలువోవుచు ♦ వలనుబడిన
హరిణివిధమునఁ దాఁ జెడ ♦ నప్పు డిత్తు
నన్న ధర్మపాశంబున ♦ నతఁడు చిక్కె. ౨౨ 455

చ. తరుణియుఁ గానుమోహితుని ♦ దద్దవీరదాన నితాంతయత్ను భూ
వరుఁగని యప్పు డిత్తునని ♦ పల్కినదానిని వేఱువేఱ ని
త్తరుణమునందు నీదగువిధంబును జెప్పెద నిప్పుడే విభూ
త్వీరపద కాలకింపుమ నితాంతము నెన్నుది నట్లు చేయుమా. ౨౩ 456

తే. జ్యేష్ఠపుత్రునిదా నభిషేకమునకు
వలసినటు కూర్చియున్నట్టి ♦ వస్తువులనె
భరతు నభిషిక్తుఁజేయఁగవలయు నాకుఁ
గాఁగ నిది యొకవరము సంఘరమునందు. ౨౪ 457

క. అనురాగంబున నీవిచ్చినరెండవవరముఁగోర ♦ సిద్ధించె నిదో
మనుజేంద్రా సమయము దానిని దెల్పెద పండకాననికి రాఘవుఁడు. ౨౫
సీ. చని యందు వల్కలాజినముల ధరియించి జడలఁ దాలిచి మానిన త్తముండు
వసియించురీతిని ♦ బదునాలుగేడులు వసియింపఁదగును సత్వీరము గాఁగ
నతనిని వరమున ♦ కంపి నిష్కంటక మైనట్టి యశావరాజ్యంబునందు
భరతుని నుంచుమా ♦ పరమాదరంబున వాంఛింపఁగాఁ దగువరము లివియె

తే. మున్నొసంగిన వానినే ♦ ముదముమీఱ
నడుగుచున్నాను నూతనమైనదేది
యిందులేదు రాముఁడు పనికేగుచుండ
నిపుడె చూడంగవలయు మహీశ నేను. ౨౬ 459

మ. మనుజేంద్రుండవు, సత్యసంధుఁడవు నీమాటన్ యథార్థంబుగాఁ
జను నిల్పిం గులశీలజన్మములఁ దత్సత్యంబునం గావఁగాఁ
జను మానుల్ పరలోకవాసమునకున్ ♦ సత్యంబె యిష్టంబు దా
నిని మించందగు శ్రేష్ఠసాధనము గాన్పింపంగ రాదంద్రు నూ. ౨౭ 460

ఆ. తపమె ధనముగాఁగఁ ♦ దగు మానివర్యులు, చెప్పుచున్నమాటఁ ♦ జిత్తగించి
యున్నవారె మీర ♦ లుద్యోగ గావున, నాడినట్టిపలుకు ♦ నరయవయ్య. ౨౮

పదకొండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౨ - వ సర్గము.

— ఖి ఖి కైకమాటలకు దశరథుఁడు శోకించుట. ఖి ఖి —

చ ధరణివిభూత్తముండు తనదారవచించిన వజ్రపాతభీ
కరమగు వాక్యమున్ విని నికామము చింతమునింగి మూర్ఛచే

నొరగె ముహూర్తకాలముటుంటుండియు నేమిది క్షణమంటి న
త్తమః వచించునే యిటులు ♦ దాగుణగీతిని నిశ్చయంబుగన్. ౧

462

చ. కలయగు నేమొస్వప్నమును ♦ గాంచగ నే నిదురింపలేదు, గా
తలయగల పుష్పపుష్పము ♦ దానికి హేతువుగానగాదు, ముం
నలిగగు జన్మమంతలి ♦ దార్థమహానుభవంబు వచ్చెనో
తలపుఁ కప్పిడిట్టికయుఁ ♦ వజ్రనియందును గల్గి నేర్చునే. ౨

463

చ. అరయఁగ నానునస్సునకు ♦ నాయతరోగజనూనికారి మి
క్కవడి జనించెనో, యిపుడు ♦ గల్గిన యుద్యది యేమొమందు భూ
నకుఁ పదియున్ స్ఫురించుమిని ♦ వ్యంతసంఖంబును గాంచడయ్యె; ని
వ్వగునఁ బ్రియాంగనాథయన ♦ నా క్షత్రతాడితుండ విపంజరండ్ల. 3

464

క. ధగఁగి బడియున్న యభూషణమునకుఁ ♦ నవలెను మూర్ఖా
స్ఫురణమును బెల్లి యెప్పటి, కరణిని రా నాడుపులిసి ♦ గను జంకినలెన్. 3౪

సీ. వ్యధితుండై చాల విహ్వలఁడయి శయ్య లేనట్టి భూతలమున ♦ నపుడు కూరు
చుండి యంతయు యంత్ర, మంత్రముఁ గల్గి పట్టిసఁ యల్లుగరళ
యు క్తమౌ కాలనఁ ర్విధి నిట్టూర్పులను వెడలించుచు ♦ ఘనగునతగ
వశరథం డిస్పిరో ♦ తగు నె యిట్టుటంచుఁ బలుకుచు మిగిల మర్భరముగాఁగ

తే. నంకురించి శోకంబు ♦ నావత్కఁగలఁచి
మూర్ఖునొందను జరకాలఁమునకుఁ బలివి
గలుగ దుఃఖించి క్రోధాగ్నిఁ నలన నుండు
కంటఁ గాంచెడుగీతిని ♦ గైకఁ గనుచు. ౩౫

466

సీ. క్రూరమహి! దుష్టఁచారిత్! నత్కుల మిద్రాని గూర్పంగ ♦ నెంచినట్టి
ఘాతుకీ! పాపనంకల్పురాలా! రాముఁ డేమవశ్యతఁ జేసఁ నేను నేను
జేసితిఁ? బల్లికిఁ ♦ జేసినయట్లు నేవలు నేయుచున్న వాఁ ♦ డెలమి రాముఁ
డట్లు నేవించెడుఁ పట్టి రాఘవునికె యొకగట్టితివె కీడు ♦ నొనగుచంగ

ఆ. నిట్లు నేయనేల ♦ యేఁ బెల్లిలేమి నే, నృపతనూజవనుచు ♦ నెంచి తీవ్ర,
గరళయు క్తఫణిని ♦ నరయక తొచ్చిన, భంగిఁ బెచ్చుకొంటి ♦ భయములేక. ౯

క. నను నశిలుంపంజేయుట, కే నినుఁ జొప్పించినాడ ♦ గృహమునకున్ జం
తునికరము రాము గుణగణ,మును సంస్తుతి నేయుచుండుఁమునుకొనియెపుడున్.

తే. అట్టిరాముని నాముద్దుఁపట్టి నేమి, తప్పు చేసినవాడని ♦ చెప్పి విడుతు
మేటి కొనల్యనేని సుమిత్ర నేని, రాజ్యరనునేని నింక నాప్రాణమేని. ౧౧

క. విడుతున్ బిత్తవశ్యుండై, కడుఁబ్రియుడౌ రాము విడువఁగానోపను నే
విడువను విడువను నగ్రజుఁ, గొడుగుంగన మిగులఁ బ్రీతి ♦ కొమరారుఁజమి.

చ. తనయునిఁ గాంచకున్నఁ జనుఁ ♦ దత్తుణమే యసుపంచకంబు; నూ
ర్యుని విడనాడి యిజ్జగము ♦ నుండుచుగాక జలంబులేక స
స్యనిచయముండుఁగాక తనుఁజాతుని రాముని బాసినంత నా
తనువునఁ బ్రాణముండ; దిది ♦ తథ్యము పాపమతీ! తలంపుమా. ౧౩౫ 471

క. నీపాపనిశ్చయంబిది, నీపతి యసుహానిఁ జేయఁనేర్చును వినుమా
యోషడఁతీ! యిఁకఁజాలును, నీపంతము విడువు నన్ను ♦ నిల్పుము ధరణిన్.

చ. తలయిది కై క నీదగుపదంబులు సోఁక ననుస్కరింతు నా
కలఁకఁ ద్యజించి చూపు మనుఁకంపను బాపమతీ యిదేలొకో
తలఁచితి విట్లుగాఁగ భయఁదంబగు చింతితమిద్దియేమి? వే
కలరెడు నీదుపట్టిని బ్రిఁమంబునఁ గాంతునొ లేదొ చూచెదో. ౧౩౬ 473

చ. భరతునియందుఁ బ్రేమగలఁవాఁడనొ కానొ యెఱుంగఁగోర్కి నీ
కరుదుగ సంభవించినటు ♦ లై నను లెస్స; పరీక్షయందు నో
తరుణిరొ! వాంఛయేని స్రమఁదంబునఁ బట్టముఁగట్టు మిప్పుడే
భరతునకంచు నీవడుగ ♦ వచ్చునుగాని మదగ్రసూనునిన్. ౧౩౭ 474

సీ. వనమునకుం బంపుఁమని చెప్పఁజాలవు కనుకనే మున్ను రాఁమునిగుఱించి
చెప్పియుంటినిగదాఁ జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు రాముఁ డగునాకు శ్రీమంతుఁడతఁడుధర్మ
మందును జ్యేష్ఠుఁడంచని యట్టిమాటలు ప్రియవాదినివి గానఁ ♦ బ్రీతి నాకుఁ
గలుగుటకై నను ♦ గాని నీయందు నా కెలమి యెప్పుడు నుంటఁకేని రాముఁ

తే. డలరి సేవలు నీకుఁజేయంగ దానఁ
గాని చెప్పియె యుందువు ♦ కై క నీవు
ప్రస్తుతంబగు రామోత్సవంబు వినియు
దుఃఖసంతప్తవగుచు వృఁద్ధు ననుఁ బూని. ౧౪ 475

చ. కనికర మింతలేక యిటు ♦ కాఱియపెట్టుచు నున్నదాన వీ
వును బరబోధలం దగిలి ♦ పొంకము డప్పిన కోపనద్గమున్
జనరహితంబుఁ జొచ్చితివి ♦ చాన! పిశాచములేవొయంటె నిన్
గనఁబడకుండఁ గావుననె ♦ కాఁదగు నీవిటులాడి తేమనన్. ౧౫ 476

తే. ఇంతకాలము నీతిచే ♦ నెనఁగుచుండు, నీకు నిత్యోకువంశంబు ♦ నీవిధమున
ద్రొక్కియును విపరీతబుద్ధులు జనించెఁ, గాన దీనికనర్థమే ♦ గలిగె మిగుల.

తే. ఓవిశాలాక్షీ నీవు ముఁన్నొక్కమాఱుఁ
జేయ వింత యయుక్తంబుఁ ♦ జిత్తహితము
గానిదియు నిప్పు డప్రియఁమే నహితము
గానిఁ జేయుదువనినమ్మ ♦ నేను జమ్ము. ౨౦ 478

గురునుతియై తనరారెడు, భరతునితో రాముఁడెల్ల ♦ భంగుల నముఁడై

పరఁగుఁగదా నీకో నుం,దరి పలునులు సములె యనుచుఁదలఁచెన ననుచున్.

తే. పలుకుచుందువు గాదె కుటిలమతివయి

చెప్పి తనుటకుఁ గారణం ♦ బొప్పదెన్ని

సాగులో చెప్పితివి గాన ♦ స్వాంతపూర్వ

కముగఁ బలుకంగ లేననఁగాదు నుమ్ము. ౨౧

480

క. దేవీ ధర్మంబును నీ, వేవిధమున నైన మీఱ ♦ నెంచవు భయమే

యావహిలు నీకు నిత్యతీ, నావిధ మెటువోయెఁ జారుఁయశునిన్ గామున్.

చ. అతిశయధర్మచిత్తుని మదాత్మజునిం బదునాలుగేండ్లు దు

ర్మతఁ గనునట్లు గానలను ♦ గాపురముండఁగఁ బంప నెట్లు లో

హితముగఁ దోచె నీకు మదిఁ రేక్షణ యానుకుమారు ధర్మసం

గతదృఢచిత్తు నాద్రవగు ♦ కానవసింపుపటంచుఁ జెప్పఁగన్. ౨౨

482

చ. మనమున కెట్లు తోచెనొక్కొ ♦ నుంచిదివంచు; శుభేక్షణా! మనో

జ్ఞుని రక్షణవంశధూమణుని ♦ జొక్కపు సేవలు నీకుఁ జేయునా

నిని బురినుండి తోలుటకు ♦ నీవడుగన్ గతమేమిచెప్పు నీ

తనయునికంటె నెక్కువగఁ ♦ దా నొగి సేవలు నీకుఁ జేయుఁగా. ౨౩

483

క. కానన్ రామునికంటెన్, నూనుండగు భరతునందుఁ ♦ జూడ విశేషం

బేసేను; రాముండన నో, మానిని! సేవించు నధికఁమర్యాదఁగనున్. ౨౪

484

క. నినుఁ బూజించును నీచెప్పినవనులను జేయు మనుజువృషభుని శ్రీరా

ముని విడిచిన నధికంబుగ, వనితా సేవించుచున్నవాఁ, డెవఁడొక్కొ. ౨౫

క. కలరెన్నివేలా స్త్రీపురుషులు సేవకపదమునందు ♦ శోధించిన వా

రలలో నొకరును సుతుఁడె, గలతప్పును విప్పిచెప్పఁగల్గిరె చెపుమా. ౨౬

క. పోనిమ్ము లేని నిందను,గానీ కల్పించి చెప్పఁగల్గిరె; వినుమీ

మానిని పురుషలలాముం,డై నెగడుచు నిర్మలాత్మఁడగు, రాఘవుఁడున్. ౨౭

సీ. సర్వభూతంబుల ♦ సాంత్యనోక్తుల నుపలాలించు దేశస్థులను నభీష్ట

కార్యము లేఱుచుఁ ♦ గడుఁబ్రీతి మన్నించు భూతహితాకృతిఁబొలుచునత్య

మునను స్వగ్ధాదులఁమునుకొని దాను జయించును మఱియు నభీష్టదాన

ముల నొసరించి బీదలను స్వాధీనులఁ జేసికొనున్ భక్తిసేవలెల్ల

తే. గురువులకు జేసి పారలు ♦ గూఢవిషయములను దనకుపదేశింపఁగలుగునట్లు

చేసికొను సంగరస్థలిఁ ♦ జేరినిల్చి, ధనువునే చూపి శాస్త్రపులను జయించు.

*సీ. సత్యము పరలోకఁసాధనదానముల్ తనమును నిజదేవతాప్రియంబుఁ

గనఁజేయు త్యాగంబు ♦ జనసంఘమందెల్ల మంచిమనస్సున ♦ మించియుండుఁ

* “సత్యందానం తపస్త్యాగో మిత్రతాశోచ మార్జనమ్, విద్యాచ గురుశుబ్రహ్మ ధ్రువా జ్యోతాని రాఘవే” అనిమా. ఇందలి ప్రతిపదమునకు వ్యాఖ్యాతృనభిప్రాయము గొని యిది ప్రాయఃబడినదని యెఱుఁగవలయు.

చెలిమియు, లోపల ♦ వెలుపల శుద్ధియుఁ గపటరాహిత్యంబు ♦ గలిగియుంట
విద్యయు, గురులసేవించుటయు నను నీ గుణములు తప్పక ♦ గూడియుండు
తే. రామునందెప్పుడు; మఱియు ♦ భామ యార్జ
వమను ను త్తమసుగుణసంపన్నుఁ డగుచు
దివిజనముఁడయి ఋషివలెఁ ♦ దేజరిల్లు
నతని వనమునకుం బంపు ♦ మనెదదెట్లు?. 3౧ 489

చ. వనికిని బంపుపాతకము ♦ వారకచేయ నదెట్లుగల్గెనో
మనము కుమారుఁడందఱకు ♦ మంచిగ నేవచియించునట్టి రా
మునకును విప్రియంబెటుల ♦ బుద్ధి స్మరింపఁగనేర్తు? వింక నా
తనయుని నీకుఁగాఁగ నహితంబులు వల్కుఁగనేర్తుఁ జెప్పుమా. 3౨ 490

తే. క్షమయుఁ దమమును ద్యాగంబు ♦ సత్యధర్మ
ములుఁ గృతజ్ఞత ప్రాణిసంఘాహములకు
హింససేయమి యనునివి ♦ యెవనియందుఁ
గలవొ యాతఁడు దక్క నాగతి యిఁకేమి?. 33 491

క. విను కై కా! వృద్ధుఁడఁ జా,వునకున్ సిద్ధముగ నుందుఁబో దీనుఁడనై
నినువేడి వేడి యడిగెడు, నను దయకుం బాత్రుఁ గాఁ గొనంగందగుఁజూ.

చ. ననుఁ గనఁ జాలి పుట్టును మనంబున నెవ్వరికై న; నింకనున్
వనధులె యెల్లగాఁగలిగి ♦ భాసిలు భూస్థలి నాకు నేదివ
చ్చునొ యదియెల్ల నీకిడెదఁ ♦ జూడుము సత్కృప, రామచంద్రు నీ
మనమునఁ గ్రోధభూతమును ♦ మాత్రము చేరఁగనీకు వేడెదన్. 3౪ 493

సీ. అంజలి చేసెద ♦ నభిమతంబేని నీ పాదమ్ములను గూడఁ ♦ బట్టుకొందు
రాముని రక్షింపు ♦ ప్రతిన దప్పి యధర్మమునకు వశుండనై ♦ చనఁగ నన్నుఁ
జేయకు; మనుచు నాక్షితిపతి దుఃఖాభితప్తుడై పలవించి ♦ తత్త్వణంబ గ్ర
మార్చమునుంగుచు ♦ భూమిపైఁదొరలుచు శోకంబునమునుంగుచున్ మహా

తే. శోకవారాశితీరంబుఁ ♦ జూడఁగల్గఁ
జేయుమా యని పలుమాటఁ ♦ జేతులొగ్గి
ప్రార్థనము చేయుచుండ నప్పార్థివేంద్రుఁ
గడుభయంకరరూపయై ♦ కై కయపుడు. 3౫ 494

చ. కనుఁగొని చాల భీకరముఁగాఁ బలికెన్ క్షితిపా! వరద్వయం
బును మునుపిచ్చి యందులకు ♦ భూర్యనుతాపముఁ బొందెదేల? యిం
కను ధరలోన. వీరుఁడవు ♦ గాఁ గనుపట్టుచు ధార్మికుండ నే
నని యెటుపల్కనేర్తువు? ధరాధిప! మానులు పొల్తురెందతో. 3౬ 495

క. పారెప్పుడై న నీతోఁ, జేరినచో నొకటిగాఁగఁ ♦ జెచ్చెఱ ధర్మో

- ధారప్రసంగ న్మృత్యుతీ, నారంభము సేయునప్పు డా రాజన్ముల్. 3౯౫ 496
- క. మనుజేశా! నీకుపకృతి, నొనరించిసక్త క కప్పు డొనఁగితే వరముల్
వనితకు నేగతి నుపకృతి, నొనరించితి వన్న నేమి యుత్తరమిడుదో?. ౪౦ 497
- ఆ ధర్మవేత్తవగుటఁ డగవారలడిగిన, దానికు త్తరంబు డగినరీతి
నెట్లు చెప్పఁగలవో డ “యేనుయుద్ధంబునఁ, దెలివి తప్ప రథమవలికిఁ దోలి.
- సీ. శిశిరోపచారముల్ డ చేసి కాపాడెనో యెవ్వతె కరుణింప డ నిపుడు నేను
బ్రదికి యున్నాడనో డ వనితకా యుపకారిణికిని ముదంబున డ నేనొసంగి
నట్టి యన్వరముఁ డ నలకుచు మిథ్యగావించితిగా” యని డ మించుపూన్ని
వచియింతువే? నీవుప్రతిస తప్పకుమ గూతతి వరంబులనిచ్చి మతియునిపుడె
- తే. వేలువిధమునఁ బెక్కిదు డ పృథ్వీపతివి, నీవె యిట్లాడు దేని గూఢభూవిభులకుఁ
గల్లలాడెడు వారను డ గాఢకిల్చి,షంబుఁ గల్గింతు సూ యట్లు డ చనునె సేయ.
- సీ. శైబ్యుని దానమే సరణియో యని పరీక్షింపఁగా డేగఁగా డ జిహ్మఁడయ్యె
నగ్ని పావురమయ్యె డ నవి నై రముంబూని యొకదాని భక్షింప డ నొకటివెంట
నంటిరా నవిరెండు డ నడవి శైబ్యునిచెంతఁ జేరెఁ బావురమాది డ శిబినిగాంచి
శరణుచొచ్చె నతండు డ పరిరక్షణము సేయువాడ సటంచని డ పలికె నంత
- తే. శ్యేన మరుదెంచి బ్రహ్మనిశ్చితమునుమ్మి
నాకుఁ బావుర మాహర డ మీకడఁదగు
దాని నిమ్న నాతండు డ దానినీయ
బదులుగా నన్యమాంసంబుఁ డ బడయఁగలవు. ౪౨౫ 500
- చ. అనవిని డేగ యిట్లనియె డ నట్లయినట్ భనవంగమాంసమే
కొనఁగఁ దలంతు దాని నిటఁ డ గోసి యొసంగును యన్న నాతండు
దనదు శరీరమాంసము ముఁపంబునఁ గోసి యొసంగి డేగ కా
ర్తిని బడియున్న పావురముఁ డ వృష్టినిఁ బొందఁగఁ గాచెనో విభూ. ౪౨౫
- తే. మున్నుర్రాఖ్యవిప్రుండు డ కన్నులొక్క
బ్రాహ్మణున కిచ్చి తానొందెఁ డ బరమగతిని
సమరు లగ్ధింపఁ దా నమయంబునేసి
నేలఁ దాటఁడు సింధువేఢవేళనైన. ౪౩౫ 502
- సీ. శైబ్యుండు మొదలగు డ త్కాపాలకులదైన వృత్తాంతముల స్మరియించి యైన
శిష్యంబు వృథ సేయ డ నిపుడు పూనక నిర్వహింపుమా దుర్బుద్ధిపీవు ధర్మ
హానికి నోగ్ని రాజ్యంబున శ్రీరాము నభిషి క్కుఁగాఁజేసి డ యతనితల్లిఁ
గొనల్యఁగూడి నుఁఖంబుగఁ గ్రీడింపఁ గోరుచున్నావు నీకొర్కి వెలిసె
- తే. నిపుడు నేగోరినది ధర్మమే సధర్మ
మేని మంచిది యేజెడ్డదేని గాని

సాకు నిప్పుడు నీవిచ్చిన వరయుగము
సార్థకము చేయఁగాఁ దగు ♦ నవనిపాల. ౪౬

503

క. దానికి వ్యతిరేకమే, మేనియు జరగంగరాదు ♦ హితమగు శపథం
బో నరపాలక విడిచియె, సూనున కుత్సనము చేయఁజూతువ యేమో. ౪౭

చ. పనివడి నీవు దాని జరపంగని యిప్పుడె నీదుమ్రాల నే
గనుఁగొనుచుండఁగా విషము ♦ గ్రక్కున నెంతయుఁ ద్రాగిచత్తు; రా
ముని జనయిత్రి నాసవతి ♦ మోదమునన్ నృపుతల్లియాటచే
జను లొగి జేతులొగ్గఁ గని ♦ సంతసమందుచుఁ బొంగుచుండఁగన్. ౪౮

తే. ఒక్కదినమైనఁ జూతునే ♦ నుర్విమీఁద
బ్రదికి యుండుటకంటె నామదికి మృతియె
మేలుగాఁ దోచుచున్నది ♦ మేదినీశ
వనములకు జ్యేష్ఠపుత్రుని ♦ బనువకీవు. ౪౯

506

క. దానికి బదులుగ నీవే, మేని మహాపకృతిఁ జేయఁనెంచిన నే న
ద్దానన్ దృష్టింగొననని, సూనునితో డాత్తసాక్షి ♦ చొక్కపుఁ బ్రతినన్.

క. ఒనరించుచున్నదానన్, వినుమని యారీతిఁ బలికి ♦ విలపించుచు న
జ్జనపతి వేడిన నుత్తరమును జెప్పక యూరకుండె; ♦ భూపతి యంతన్.

సీ. వనవాసమునకు రామునిఁ బంపుటయుఁ దనతనయున కభిషేకమునుజరపుట
యును దనకిష్టంబులని కై క మిక్కిలి యశుభకరంబులై నట్టి వరము
లడుగఁ గావినియింద్రియంబులువ్యాకులములయిమార్గముతప్పఁబలుకకొక్క
గడియకాలంబుండి ♦ కడు నప్రియము లాడినట్టిప్రేయసిగేకయాత్మజఁ గను

తే. తెప్పవేయక కాంచుచు ♦ నప్పు డతివ
వనమునకు రామునింబంపు ♦ భరతుఁ బట్ట
భద్రుని జేయుమనిన యప్పలుకు శోక
దుఃఖములఁ గూర్చి వజ్రంబుతో, సమమయి. ౫౦

509

చ. మనమున కప్రియంబగుచు ♦ మర్తవిభేదన మాచరింపఁగా
విని సుఖమొందఁడయ్యె రఘువీరుఁడు ఘోరతదీయ నిశ్చయం
బును దనఁజా ప్రతిజ్ఞను స్వబుద్ధిఁ దలంచి మఱేనుచెప్పఁగాఁ
దనకు స్ఫురింపమిన్ సుకృతధాముని రామయటంచుఁ బిల్చుచున్. ౫౧

పీ. నిట్టూర్పు విడుచుచు ♦ నెఱినఱుకంబడినట్టి మహీరుహముట్లు నీలఁ
బడియెను; నష్టచిత్తుడగు నున్మాదిరీతిని రోగబలమున ♦ దెలివి దప్పి
నట్టి రుక్మనిపోల్కి ♦ సహితుండికుని మంత్రబలమున వీర్యంబు ♦ వదలినట్టి
సర్పముతీరున ♦ జగతీశుడవుడయ్యె; నంత దీనోక్తుల ♦ నతివఁగాంచి

తే. తగని యీకార్యమును నీకుఁ ♦ దగిన దనుచుఁ

దోచునటు బోధసేసె నేదుర్జనుండు

భూతమొక్కటి సట్టి నీబుద్ధిఁ జెఱుపఁ

బల్కినట్టులు నామ్రోలఁ ♦ బల్కు దీవు. ౫౬౪

511

మ. వనితా సిగ్గొకయింతలేదె; మును నీబాల్యంబునన్ నీదు వృ

త్తిని నీతీరునఁ బాడుగాఁగఁ గన నీదేహంబు ప్రాథత్వముం

గనఁగానే విపరీతమైనపగిదిం ♦ గాన్నించె నావృత్తి రా

మునిఁ గానన్ వసియింపఁ బంపు; భరతుం ♦ బూన్పందగున్ రాజుగాన్.

చ. అని యిటులేల క్రూరమగునట్టి వరంబును గోరితీవు; నీ

మనమున నిట్టి భీతిదగె ♦ మానిని నీపతికిన్ నగన్ జగం

బునకును నీతనూజునకు ♦ బుద్ధిని మేలును గూర్పఁ గోరుదే

దనయుని రాజుఁ జేయుటయు ♦ దాంతుని రామునిఁ గాననుండఁగాన్. ౫౬౫

క. పనుచుటయు ననెడి యీ యథు, జనకంబగు తలఁపు మానఁజను నీకు మదు

త్తిని వినుమా సద్బుద్ధిని, గనుమా దుష్కార్యమిద్ది ♦ గాన నుడుగుమా.

నీ. కరుణమాలినదాన ♦ వరయఁ గాఁబట్టియే కాసకుఁబంపు రాఘవునినంటి

వల్పుబుద్ధివి గావె ♦ యట్లాట నీకిట్టి పాపంపుఁ పలఁపులు ♦ పట్టుపడియె

బ్రాగ్మన్తమందును ♦ బాపమొసర్చితి కాన నల్పువుబుద్ధి ♦ కలిగె నీకు

రాముండు నేను నీకేమప్రియముచేసి దుఃఖమ్ము నీమదిఁ ♦ దోపఁజేసి

తే. తిమొ యెఱుంగము, నీవు మదిందలంచి

నట్లె రాముని విడిచి నీయాత్మజుండు

రాజ్యమేలంగఁ బూను నారాముమించు

ధర్మమున భరతుండని ♦ తలఁతు నేను. ౬౧౪

515

క. వనములకుం జను మని నే, నన రాముని మోముకాంతి ♦ యప్పుడె యందం

బును దప్పఁగ రాహుగ్ర, స్తనిశాకరుఁ బోలియున్న ♦ తఱి నెటుచూతున్.

నీ. మంత్రులతోఁ గూడి ♦ మానుగఁ దలపోసి యేర్పఱించితి మఱియెల్లహితుల

కును దెల్పి స్థిరముగాఁ ♦ గోరి నిశ్చయమును జేసి రాముని కభిషేకమొనరు

పంగ మంచిదియను ♦ భావంబుఁ గొంటిని దనసేనపగవారుతలఁపడి వధి

యించుచు నుండంగఁ ♦ గాంచినయట్టులు హర్షంబునన్ నిశ్చయంబు చేసి

తే. నట్టి భావము తలక్రిందులై చనంగ

నెట్లు చూతును ? రామున ♦ కెలమి నుత్స

వంబు సేసెదనని పిల్వఁబంప నృపులు

వలుదెసల నుండి వచ్చిరి ♦ వార లిపుడు. ౬౩౪

517

క. ననుగని యేమందురు ? నీతనయుం డిహ్వాకుకుల నిధానము రాజ్యం

బును జిరకాలము పాలిం, చెనె బాలుండిపుడు వనికిఁ ♦ జేరఁగ జన్నే. ౬౪
 సీ. “బుద్ధిమాలిన వృద్ధభూపుండు చిరకాల మేలెనుగాని యేమేనిఁ దెల్పి
 యున్నచోఁ బుత్రకు ♦ నురుతరాటవికిట్లు పంపునే? యక్కటా! ♦ పాపమనక”
 యని యందు రేకదా ♦ ఘనగుణవంతులు వృద్ధులు విద్యచే ♦ వెలయువార
 లెందఱో యరుదెంచి ♦ యెచ్చట నున్నాఁడు రాముఁడటన్న వాఁరలకు నేమి
 తే. యుత్తరము చెప్పఁజాలుదు ♦ నొక్కమాట
 వరయుగము కైక కిచ్చితి ♦ భరతుని యువ
 రాజు సేయంగ వనికిని ♦ రామునంప
 వలయునని కైక వీడింప ♦ బడలి నేను. ౬౬

519

చ. వనికిని రామునంపితిని ♦ వారక యంచని సత్యమాడినన్
 మునులు వినంగ రామునకు ♦ మోదము మీఱఁగ యాపరాజ్యమి
 త్తు ననిన నాదువాక్య మది ♦ దోషదోహో, యన్మతం బటంచు; స
 భ్యనిచయమెల్లనున్ వినఁగఁ ♦ బల్కితిఁగా సభలోన దుర్మతి. ౬౬౫ 520
 క. తనయుని వనమున కంపిన, విని యాకౌసల్య యెట్టివిధమునఁ బలుకున్
 ననుజీరి యిట్టియపకృతి, నొనరిచి నేనేమి దానిఁకు త్తర మిత్తున్. ౬౬౬ 521
 సీ. సతతంబు నాకుఁ గౌసల్యప్రియంబునే కోరుచుండును, దనఁకొడుకునందుఁ
 బ్రీతియుఁగలయదిఁప్రియభాషిణియుఁ గానఁ బరిచర్యలొనరించుఁబరమనియతి
 దాసిగా; మఱియు ద్యూతమ్ము లోనగువినోదమ్ముల సఖివలెఁ ♦ దా నొనర్చు
 ధర్మములను జేయుఁతఱి భార్యవలె సహాయముసేయునాకుహితమునుదెలుపు
 ఆ. కాలమునఁ దోడఁబుట్టువు ♦ లీల నలరుఁ
 దనువు పోషించుతఱిని దా ♦ జననిరీతి
 నాదరము సూపుఁ బట్టంపు ♦ నతివ ననుచు
 గర్వమును బూనియుండ దెఁక్కాలమునను. ౬౬౮

522

క. ఆయావిధంబుల నా, ప్రేయసి ననుఁ గొల్వఁదగిన ♦ విధమున నేనో
 యాయా సత్కారంబులఁ, జేయఁగఁ దగువాఁడనయ్యఁ ♦ జేయను జుచ్చి,
 క. నీమది కోపంబందునొ, యేమో యని సుంతయేని ♦ యేసత్కృతులం
 గామిని నలరింపను గా, నే మును నీయందుఁ గలుగు ♦ నెమ్మికతమునన్. ౬౬౯
 ఆ. తెలివిలేమి నీకుఁ ♦ దృష్టిఁగాఁ జేసిన, యుపకృతులు నవెల్ల ♦ నొగి దృదుగ్ర
 దుర్జనత్వమిపుడు ♦ తోచుట వ్యర్థంబు, లగుచుఁ దాపకరము ♦ లయ్యె నాకు.
 ఆ. వ్యాధిపీడితునకఁపథ్యంబు లౌ వ్యంజ, నాదు లొప్పు నున్నయన్న మెట్లు
 బాధసేయునట్లే ♦ బాధించుచున్నవి, నమ్మదిక సుమిత్ర ♦ నన్ను నిజము.
 చ. పలికినమాటఁ ద్రిప్పుటయుఁ ♦ బంతముపట్టినరీతి రాముఁ గా
 నలకును భాఁదోలుటయు ♦ నాతి కనుంగొని ప్రీతిపాత్రుఁడై

చెలఁగెడు రామచంద్రునిటు ♦ చేసె మదాత్మజు నేమిసేయఁగాఁ
నలఁచెనొ యన్నభీతి దనఁధైర్యము మాపఁగ నమ్మునేననున్. 2౧౫

527

ఉ. ఏను బృతుంకనొట హృదఁయేశుఁడు కానలకేగి యుంటఁ దా
దీనతఁ దోచ నొక్కతఱి ♦ దీప్తతరాప్రియవార్తలన్ వినున్
జానకి యక్కటా! తుహిసఁగానునుదాయత పార్శ్వమందు నెం
తేని నునోజ్ఞఁ గిన్నరుని ♦ నెట్లొకొ పాసిన కిన్నరీగతిన్. 23

528

క. తనవిభు నేనెడఁబాపఁగ, వనితామణి నీత దుఃఖఁవార్ధి మునుఁగుచున్
దనప్రాణంబుల వే విడుచును గా! యకటకట! యేడ్పుచున్ బతికొఱకై.

క. పురివెడలి రాముఁ డడవికి, నరుగుచు నుండుంగ వాసఁనుందుంజేయన్
ధరణిజ దానికి నేడ్యఁగఁ, జిరకాలము బ్రదుకఁ గలనె ♦ చెప్పుము కైకా.

తే. నేను జచ్చినతరువాత ♦ నీవు విధవ

వగుచుఁ బుత్రునితోఁ గూడి ♦ యవని నేలు

దువు; ప్రియాత్మజుఁ డడవిదా ♦ త్రోవఁ బట్టి

పోవఁగాఁ బ్రాణముల నెట్లు ♦ పూననేడు. 2౧౫

531

సీ. తుణమైన బ్రదుక నిజంబిద్ది నిన్నుఁ జక్కనిదానవని మున్ను ♦ గాంచి యింత
దనుక సాధ్యపటంచుఁ ♦ నలఁచితి నీదుష్టణములు బయల్పడ ♦ నాతి నీవు
దుష్టురాలి పటంచుఁ ♦ దోచె ప్రవమ్నుగాఁ; గన్నులకును ప్రీతికరముగాఁగఁ
గన్నడు నుద్యంబు ♦ గరళసంయుక్తంబుఁ ద్రాగి తర్వాతను ♦ దానిదుగ్గు

తే. ణము ననుభవించు కుజనుచంఁదంబు నాకుఁ

బట్టియున్నది; నీవింతఁవఱకు మోస

పుచ్చఁగాఁ జాలు మాటలు ♦ ముచ్చటించి

నన్ను లాలించుచుంటివో ♦ వన్నెలాడి. 22

532

చ. హరిణము మోసపోవఁ దగునట్టి స్వరంబును బాడి దాన నా
హరిణము చెంతఁజేరఁ గుదియంగనుబట్టి పధించు వ్యాధుఁడే
కరణి; పధించితీవు నను ♦ గ్రామ్యసుఖార్థము పుత్రునమ్మి దు
ష్టరమణిఁ గోరునన్నుఁ గని ♦ సజ్జనులందఱు రాజవీధులన్. 2౪

533

ఆ. ఇతఁ డనార్యుఁడంచు ♦ నెంతయుఁ దూషింతు

సురను ద్రావు భూమిఁసురుని నింద

సేయకరణి; నిజము ♦ హా యేమిదుఃఖంబు

కష్టమిట్టి దెప్పుడు ♦ కలుగలేదు. 2౫

534

క. వనములకంపుము శ్రీరా,ముని నని నీవన్నమాట ♦ మునుకొని యోర్వం

గనుజాలితి నేనంవిధ, ఘనదుఃఖము పూర్వజన్యఁఁగు ఫలవిధమునన్. 2౬౫

535

తే. అప్రతీకారమై నాకు ♦ ననుభవింపఁ, దగినదై సంభవించె; నోతనివ్వి! దుష్ట
చిత్త పాపాత్ముడను గానఁజరతరాబ్దములు సుఖంబుగ రక్షింపఁగలిగినాఁడ.

క. తెలియక తనుబంధింపం, గల యురిత్రాటిని జెలంగి ♦ కాపాడుగతిన్
లలిఁగాచితి నారజ్జువు,వలెఁ జంపం జూచితివిగ ♦ పాపి కిదితగున్. ౮౦౪ 537

క. ఏతావత్పర్యంతము, నీతోఁ గ్రీడించుచుంటి ♦ నిను మృత్యువుగా
నే తెలియఁజాలనైతిని, నీతటిఁ దెలిసితిని జండి ♦ వీషసి మదిలోన్. ౮౦౫ 538

క. తెలియక బాలుం డొంటిగ, నలరారుచుఁ గాలఫణిని ♦ నల్లనహస్తం
బులఁ బట్టురీతి నిన్నుం, జెలఁగి కరగ్రహణమేను♦సేసితి నకటా. ౮౦౬ 539

సీ. ఆమహాత్ముడు రాముఁ ♦ డపితృకుడయ్యెనే జీవించియుండుట ♦ చేతఁ బొందఁ
బడుసౌఖ్యములు లేమిఁ♦బాపాత్ముననుఁగాంచి యిప్పురజనులుప్ప♦ధ్వీశుఁడితఁడు
మూఁఘుండు మిగులఁగా♦ముకుండునంచునిజంబుగాఁగనాక్రోశింతు♦కై కమాట
లను విని యిట్టి పుత్రుని వనంబుల కంపుచున్నాఁడు గావున ♦ నువిద కితఁడు

ఆ. వశ్యుడయ్యె నంచు♦బహువిధంబుల నన్నుఁ,బలుకువార; లింత♦వఱకురాముఁ
డఖిల సువ్రతముల ♦ నాచరించుచు బ్రహ్మచర్యనియతి గలిగి ♦ సాధువగుచు.

క. గురుశిష్యునొంది శ్రమపడి, నిరతము కాలంబుపుచ్చె ♦ నింతి సుఖముం
దు రతిం గనియే యెఱుఁగఁడు, స్థిరసుఖముం గనెడువేళ ♦ జింతాశ్రమముల్.

తే. మరలఁ గల్గె నాపుత్రుండు ♦ మంచివాఁడు, గాన నడవికిఁ బొమ్మని ♦ నేను బలుక
బదులు రెండవమాటను♦బలుకకల్లె, చనెద మీయాజ్ఞ ననును నిజంబుకై క.

క. వనమునకుం బొమ్మని నే, ననఁగా నతఁడట్లు పోక ♦ యాజ్ఞ కహితరీ
తిని నడచునేని నాకది, కనఁ బ్రియమగునట్లు సేయఁ ♦ గడఁగఁడతఁడు నూ.

క. తనయుఁడు శుద్ధమనస్కుఁడు, కనుకన్ ననునట్టివానిఁ ♦ గాఁ దలఁచి వనం
బున కేఁగు మన్నఁబోయెద, నను నాయది వేఱుభావమని యెఱుఁగఁడుగా.

క. తనయుం డడవికిఁ బోయిన, జనులెల్లను ధిక్కరింతు ♦ చనునే యోర్వం
గనుదానిఁగడకుమృత్యువు, ననుఁగొనిచనుయమునిగృహము♦నకుశీఘ్రముగన్.

తే. నేను మృతిగన సుతుఁడు వసికి జనంగ

మిగిలినట్టి కాసల్యలోనగు మదిష్ట

జనుల కింకేమి కష్టంబు ♦ సరఁగఁజేయఁ

దలఁచితివొ పాపచిత్తంబు ♦ గలిగియుంట. ౮౦౭

546

చ. వనముల కాత్మజుం డగుగ ♦ వానిఁ దలంచుచుఁ దల్లిచచ్చు; రా
ముని నెడఁబొసి లక్ష్మణుఁడు ♦ మోదము గాంచఁడు గానఁబోవు నా
తని వెనువెంటనే వనికిఁ ♦ దత్ప్రియసోదరుఁ డేగఁగాదె నీ
తనయునివెంట నింక న్యసుతద్యయ మింటను లేకయుంటచేన్. ౮౦౮

547

తే. మిగుల దుఃఖించి నాతో సుమిత్ర నచ్చు
యమునిపురమున కీరీతి ♦ నాత్మజత్ర
యమును గౌసల్యను సుమిత్ర ♦ నల్లె నన్ను
దుఃఖమున ముంచి సుఖముంపు ♦ తోచినట్లు. ౯౦౫ 548

సీ. ఇత్వాకువంశ నుట్లైనగు రాజ్యంబును శాశ్వతము సుగుణసత్కృతంబు
గలవినిపాటొంగఁగాఁ జేయరానిదె తగు నేను రాముండు ♦ దానివిడిచి
చనిన నాకులముగఁ ♦ వనయునితోఁ గూడి పాలించెకపు నీవె ♦ ప్రభివగుచు
నశినికి రాఘవుం ♦ డగుగుట భరతున కిష్టమే యగునేని ♦ మృతుడనైన

తే. నాకుఁ బ్రేతకృత్యంబులు ♦ నీకొమరుఁడు
సేయఁగారాదు; వినుమ యోసీ! దురాత్మ
రాల! కటకట! నాశమృతరాల! క్షక!
వాంఛితముఁ దీర్చుకొన నింక ♦ నచ్చు నీవు. ౯౦౮ 549

చ. పురుషవరేణ్యుడైన రఘుపుంగవుఁడుఁ గనికేగ నేను భా
స్కరనుతుపట్టణంబునకుఁ ♦ గాపురమేగఁగ నిప్పుడిట్లు
చ్చెరువుగ మంగళాకృతిని ♦ జెందిన నీవును భర్తహీననై
భరతుని గూడి రాజ్యమును ♦ బాగుగ నేతెదులేవె రాక్షసీ! ౯౧౦ 550

సీ. నృపపుత్రియను నొక నెపమున నాయుంట నుండిన నీవె నాకుగుతరాప
కీర్తివి భువిని గల్గిన తిరస్కారంబు నీవె నీచంబయి ♦ నెగడునట్టి
యనమానమును నీవె ♦ యివి పాపమతి నైన నాకుఁ గల్గించగి ననియె, యగును
బ్రభువు నాపుత్రుండు ♦ రాముఁడు వలసినయచ్చెడు గథములు ♦ హస్తీఘోట

తే. కముల నెక్కియె యిష్టంబు ♦ కరణిఁ దిరుగు
నట్టివాఁ డిప్పు డత్యుగ్రమైన యజ్ఞవి
నడుగుఁనమ్ముతో నెట్లు ♦ నడువఁగలఁడు
తలఁపుమా రాక్షసీ! వయఁగలుగకున్నె. ౯౧౨ 551

సీ. ఎలమి రాముఁడుభుజియుందు వేళలఁ గుండలుములొప్పుఁ బొచకులమగువేష్క
నేముందు నేముందు ♦ నేను ముందనుచును సాత్వికాహారముల్ ♦ సరసపాన
కముల నడ్కింతురుగడ యెట్టులా ముద్దుతనయుఁ డొగగును జేదనుగట్టుకము
నైన నన్యాహార ♦ మనువొంగఁగాఁ దిని బ్రదుకు నతిశ్లాఘ్యవస్త్రములను

తే. గట్టి చిరకాల సుఖములఁ ♦ గలుగఁజేయు
శయ్యలఁ బరుండి యుండి యీసమయమందుఁ
గానఁ గాపాయవస్త్రముల్ ♦ గట్టి కఱకు
నేలపైఁ బవ్వళింపంగ ♦ నేర్చునెట్లు. ౧౦౦౫ 552

క. వనమునకు రామునంపుము, తనయున కీ రాజ్యమిమ్ము ♦ తగ నని ముందుఁ
వెనుకయుఁ జక్కఁగఁ బరికింపని యీకౌత్రంపుఁబల్కుఁ ♦ బల్కుమటంచుఁ.

క. నీకెవ రుపదేశించిరొ, నాకుం దెలియంగఁజెపును ♦ నారులు తలఁపన్
లోకమున స్వార్థపరతం, జేకొని గూఢముగఁ గీడు♦సేయుదు రిస్సీ. ౧౦౨ 554

తే. వనితలెల్ల ను నిట్టివాఁరనుచుఁ జెప్ప
భరతుజననిని గూర్చియే ♦ పలుకువాఁడఁ
బరులకును నీకు నీయభిప్రాయ మపకృ
తిని గలుగఁజేయుచున్నది ♦ తెలియవేమి. ౧౦౩ 555

సీ. నీవు పూనినపని ♦ నెఱవేర్పఁ జూచెదు ఘాతకురాల దుఃఖములఁ బెట్టి
ననుఁ దపింపఁగఁ జేయఁగను బూనితివె యిట్టి చెడుభావ మేనేమిఁచెడ్డ నీకుఁ
జేసితి హితమునే ♦ చేయు రాముఁడు మాత్రమే మపకృతిచేసెనిపుడు చెపుమ
జనకుల ప్రేమించు ♦ తనయుల విడిచిన విడుతురు పురుషులు ♦ ప్రీతిపాత్ర

తే. లె న భార్యల మానిన ♦ మానుకొందు
భార్యలును బ్రాణవిభులను ♦ బాయుదు రిది
లోకులకుఁ గోపకారణ ♦ మేకరణిని
గాక యుండునుగాని యో ♦ కై క! యిపుడు. ౧౦౪ 556

క. వని కేనంపఁగ దుఃఖిం,బున రాముఁడు మునిఁగియుండఁ ♦ బోలంగనె నా
నిను స్థావరజంగమములు, గొనకొని యో మూర్ఖురాల! ♦ కోపించుఁ జుమి.

సీ. అందఱికంటె నా♦కధికమాత్మజనందుఁ బ్రేమకావున రఘు♦రాముఁ డొకటి
దేవకుమారుని♦తీరున సహజమా సౌందర్యమునఁ బొల్చి ♦ సకలరత్న
భూషణావళులను ♦ భూషితుండై మత్తవారణగతి మీఱ ♦ వచ్చుచుండ
మనసునఁ జూచిన ♦ మఱియు దవ్వలఁజూచినను సంతసంబు నా♦కనుపమాన

తే. ముగఁ జెలంగుచునుండుఁ జక్కఁగ సమీప
ముననె రాఁ గంటినేని నా ♦ తనువునందు
నపుడె తారుణ్యమొదలిన ♦ యట్టులగును;
ఇనుఁడు లేకున్న లోకప్రవృత్తి గలుగు. ౧౦౫ 558

క. సురపతి భూస్థలి వృష్టి, గురియింపకయున్న బ్రదుకు ♦ గొనసాగునుగా
ని రఘువరుండు మహాటవి, కరుగుటఁ గనునేని లోకమందో కై కా!.

ఆ. ఒక్కజంతువేని ♦ యుర్విని మనఁజాల
దనుచుఁ దోచుచున్న ♦ దాత్తయందు;
సహితమే తలంచి ♦ యంతంబు నొందింపఁ
బూని పగతురాల ♦ వైన నిన్ను. ౧౦౬ 560

తే. మృత్యుదేవత కరణిని ♦ నిత్యమెలమిఁ
జూపుచున్ నాగృహమున నుంచుకొని యుంటె

జెనువిషముగల ఫణినగు ♦ నినుఁదెలియమి

నంకమున నిడుకొని ప్రీతి ♦ నరయుచుంటి. ౧౦౭

561

క. ఆయుషకారమ్మనక్ష, యాయెడ ననుఁగఱచి చంపి ♦ తిక నేనుందున్

నాయనుఁగుఁ బుత్రురాఘవు, నాయనఁగుని చిన్నితమ్ముఁ ♦ డగు లక్ష్మణునిన్.

చ. నను విడనాడి నీకొడుకు ♦ నాతిగొ ! నిన్ను నె గూడి యీపురం

బును బ్రయబంధునంతతిని ♦ బూజ్యతరంబగు రాజ్యమున్ వధిం

చి నిఖిలసంపదల్ పొదలఁ ♦ జేయునుగాక ప్రజాభిరక్షణం

బును; నిటుచేసి మానుక రిపుప్రతతిన్ మునసుండఁ జేయుమీ. ౧౦౮ 563

సీ. వ్రణముపైఁ బ్రహరించుభంగి నీయాపద మునిఁగియుండంగరా ♦ మునినిబంపు

వనమున కని నీవు ♦ పల్కుచుఁ బలుమాలు కారించుచున్నావు ♦ కడఁగినాదు

మ్రోసావృతంశ్రవ్యంబుఁబూని భార్యచరింపఁదగినపద్ధతినూని ♦ దారుణంపుఁ

బల్కు వచించెదు ♦ పాపపుత్రువు గాన నట్టి నీనోటియం ♦ దమరియున్న

తే. దంతములు వేయి తునకలై ♦ ధరణి నే

పడవొకో యాక్షణంబ రాముఁడును సుంత

యప్రియాహితమైన నా ♦ క్యంబునొకఁడు

పల్కుఁ డప్రియమును జెప్పి ♦ వాఁడెఱుగఁడు. ౧౧౦

564

చ. జనహితభాషణుండు గుణసాధుఁడు రాముఁడటంచు నిత్యమున్

వినుతులఁ గాంచుచున్న రఘు ♦ వీరునియందును దోషబాలముల్

కనఁబడునంచు నెవ్విధముగా నచియింపఁగఁ జాలు నక్కటా

జనకుని వంశముం జెఱుప ♦ సంభవమందిన దుర్మతి యిక్కన్. ౧౧౧ 565

తే. తాపమొందును, యతికోపఃపహస శిఖిలఁ

బడుచు, నళియింపుమా, కంఠంబుపై నుండి

వేయితునకలుగాఁ జెడి ♦ పృథ్విఁ బడును

యింకనేమేని యొననో ♦ యింతి నేను. ౧౧౨

566

క. పరుషము నప్రియమును నయి, పరఁగెడు నీపల్కుగీతిఁ ♦ బనిఁజేయను జూ

తరుణీ తురమువలెన్ భీ,కరచి త్తవు నీవు సర్వఃకాలమరయఁగన్. ౧౧౩ 567

సీ. మిథ్యాప్రియంబులు ♦ మేలుగఁ జెప్పుదు దుష్టస్వభావ వుత్కృష్టమైన

నాకులంబును గూర్చి ♦ నీకడఁ జేరితి నామనస్సును నహఃస్పృశాశ

మటుతాపమునుబొందు ♦ పటుచేయు దానవుహృత్ప్రాణములడిపి యింపఁగోరు

చున్న నీవో కైక ♦ యొగిఁ బ్రాణములనుండఁగాఁ జూడనోప నెక్కరణినైనఁ

తే. బ్రాణములు నిర్వవింక నెబ్బంగి సుఖము

గలుగుఁ గొమరునితోఁగూడి ♦ యలరుచుండఁ

జాలనేని జీవించియు ♦ నేల గలుగు

రతియు నీపై నఁ గాననో ♦ రమణి యింక. ౧౧౩

568

చ. పతినగు నాకుఁ గీడొనరు ♦ పం దగదిప్పుడె నీపదంబులన్

మతి ననుమానమేఁ గొనక ♦ మానుగఁ బట్టుకొనంగ నెంతు న

న్నతిశయమైన కూర్మిఁగను ♦ మంతియెచాలు; నటంచు నేడ్చుచున్

బతి మరియాదమీఱి చను ♦ భార్యకుఁ జిత్తము చిక్కిపోవఁగన్. ౧౧౪ 569

ఆ. దిక్కులేనివానితీరునఁ దత్పదములను బడియె రోగి ♦ కలఁగిపడెడు

భంగిఁ గైక యొందు ♦ వలనును జూచుటఁ, దా స్పృశింపకట్టెధరణి బడియె.

పండ్రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౩ - వ సర్గము.

—ఁఁఁఁ దశరథుఁడు పరితాపము నొంది శోకించుట. ఁఁఁఁఁ

క. మనుజేశుఁ డట్టిశోకం, బున కర్స్తుఁడు గాఁడు మఱియు ♦ భూస్థలిఁ బడియుం

డనుగాని పదములంటం, గను గాని యనర్హుఁడగును ♦ గా దలపోయన్. ౫ 571

చ. నరపతి యట్టిఁడయ్యు లల ♦ నావరపాశపరీతుఁడౌటచే

ధరణితలంబునం బడి నితాంతము శోకమునొంది పుణ్యమున్

గరమునశింప భూవనతి ♦ కై దివినుండియె వచ్చుచున్న శ్రీ

కరుఁడగు నయ్యయాతివలె ♦ గన్నడు నాతనిఁ జూచి కై కయున్. ౧ 572

సీ. తనకార్యమును దీర్చు ♦ కొనఁ జూచి యదివ్యర్థమాటయు దాని నెట్లైనఁగాని

సాధించుకొనుటకై ♦ జననిందకై న భయమ్మునొందక యనధ్వాక్యతిఁ దగి

పతికిఁ గల్గినయట్టి ♦ భయముఁ దలంపక భయమునె కలిగింపఁ ♦ బట్టుపట్టి

ప్రాగ్దత్తవరమె, కావలయును నాకని యతనికిఁ దెల్పుచు ♦ ననియె నిట్లు

ఆ. నృపవరేణ్య ! నీవు ♦ నేఁ గల్లలాడను, నియతనద్వ్యతుండ ♦ నిశ్చయముగ

ననుచుఁ బొగడుకొనెద ♦ వట్లేని నాకిచ్చి, నట్టి వరమునీక ♦ పట్టుదలను. ౩

క. దానిని ఋణముగ నుంచం, గా నెంచెదవేల? యనినఁ ♦ గడు శ్రోధంబున్

బూసి ముహూర్తము మూర్ఛాధీనుం డయినట్టులుండి ♦ తెలివొంది తగన్. ౪

క. నేను మృతింగన రాముఁడు, గానల కరుగంగ నోసి ♦ కై కా! దుష్టా!

సూనునితో సుఖముం గను, మో నారిపుభూతులార ♦ యొప్పినకోర్కిన్. ౫

చ. సురపురికేనుబోవఁ బ్రియ ♦ సూనుని డేమముఁ బ్రశ్నచేయు ని

ర్జరులిదియేమి పత్నికయి ♦ రామునిఁ గానల కేగుమన్న భీ

కరవచనంబునెట్లు కడ ♦ కన్ పచియించితి వంచు దూషణ

స్ఫురణముగాఁగఁ బల్కువినఁ ♦ జొప్పడునేగతి నక్కటక్కటా. ౬ 576

చ. ఋతమున కేను గట్టుపడి ♦ యెంతయుఁ గైకొనంగినట్టి వా
 స్త్వితయము సార్థకంబు గను ♦ తీరునఁ జేయఁగఁ బంపినాఁడ నా
 దుతనయు నందునేని దమి ♦ తో యువరాజుగఁ జేయువాఁడ రే
 పె తనయునన్న సత్యమది ♦ యెట్లు లసత్యముగాదొ చెప్పుమా. 2 577

సీ. తనయులు లేకుండుటను బహుభంగుల శ్రమమొంది పూజ్యని ♦ సాధు దీర్ఘ
 బాహువౌ రామునిఁ ♦ బడసితిఁ బుత్రుగా నట్టి శ్రీరాముని ♦ నెట్లువిడుతు
 నకలవిద్యలనేర్చి ♦ శౌర్యంబునం బొల్చి జితకోపుఁడై తమఁ ♦ జెందియున్న
 కసులపత్రాక్షుని ♦ గారాబుకొమరు నెట్లడవికిఁ బంపుదు ♦ నతఁడు మఱియుఁ
 తే. గనఁగ నిందీవరశ్యామ ♦ కాంతివెలయు
 బలయుతుఁడు దీర్ఘబాహువు ♦ లలితమూర్తి
 యగుఁగదా యిట్టిఁడిని దండ ♦ కాటవులకు
 నెట్లు పంపుదు చెప్పవే ♦ యింతినీవె. ౧౦ 578

చ. తనయుఁడు హాయిఁ జెందుటకె ♦ తాఁ దగి యుండునుగాని దుగ్ధిఖముల్
 గనుటకు నన్నుఁ డెట్లగును ♦ గాంతరౌ సాధుమనీషుఁ డట్టి రా
 మునకును దుగ్ధిఖముల్ గలుగఁ ♦ బోలఁ గనుంగొనఁజాలు దెట్లుగా
 వినుమిఁక రామచంద్రు నట ♦ వీధులనాసనితాంతదుగ్ధిఖముల్. ౧౧ 579

తే. కలుగఁజేయక నేనిఁకఁ ♦ గాయముడిగి
 పోవుదునయేని సుఖమును ♦ బొందువాఁడ
 నప్పటికె నొదు, దుగ్ధిఖమ్ము ♦ నంప నతఁడు
 తగఁడుగా సుఖములను బొం ♦ దంగఁదగును. ౧౨ 580

సీ. క్రూరాత్మరాల, యోధూరమతీ సత్యవిక్రముఁడై నాకుఁ ♦ బ్రియముగూర్చు
 రాముని దండ కాఁరణ్యములకుఁ బంపునట్టి యప్రియముఁ జేయనతఁడేమి
 తప్పొనరించె నేతత్కార్యమున నాకు నవయశమవహతి ♦ యగు నిజంబు
 గానంచు వచియించె ♦ భూనాథుఁ డీరీతి భ్రమమొందినట్టి చిత్తమున నేడ్చు

తే. చుండఁగాఁ గ్రుంకెఁ బన్నమి ♦ త్రుండు రాత్రి
 యరుగుదెంచె నారేయియు ♦ నమృతకిరణ
 మండలాలంకృతంబయ్యు ♦ మనుజునతికి
 నేడ్చుచుండుటఁ గాదయ్యె ♦ హితము సుంత. ౧౩ 581

సీ. వృద్ధభూపతి యంత ♦ వేడినిట్టూర్పుల విడిచి యభ్రమువంకఁ ♦ గడలుకొలిపి
 దృష్టిరోగార్తుని ♦ తీరున వినువారి కట్టిదుగ్ధిఖము గల్గునట్లులేడ్చి
 తారాఘభూషణి ♦ యోరాత్రి నీవింకఁ దెల్లవాఱకు ప్రీతి ♦ యుల్లసిల్లి
 నన్నుఁజూడుమయిదె ♦ నిన్నుఁ జేతులుమోడ్చి ప్రార్థించుచున్నాఁడ; ♦ రాశ్రుతెకద

తే. వనితతోడిపొత్తు ♦ కనుక వేగమ తెల్ల
 వాఱు మిట్టి యార్తి ♦ భయదమగుచు

నెవరివంకఁ గలిగె ♦ నెంతో నిర్దయురాలు
ఘాతుకియును నై న ♦ కై కదాని. ౧౮౫

582

క. కనుఁగొన నాకిష్టములే,దనుచున్ విలపించి యంత ♦ నంజలిబంధం
బున నొప్పు రాజు మఱియును, దనభార్యకుఁ గరుణగొలుపుతలఁపునఁబలికెన్.

క. వినుదేవీ! కల్యాణీ!, జననుతశీలంబు గలిగి ♦ శరణము నీవే
యని నమ్మి దీనుడనె యై,మనఁ గాలము సుంత గలిగి ♦ మనుజేశుడనై. ౨౦౫

తే. యావరాజ్యంబునం గూర్తునంచుఁ బలుక
లేదుగద? యోసి! సుశ్రోణి! ♦ మోదమలర
నెల్లవారును వినుచుండ ♦ నేవచించి
తిని గదా! కృప మదిఁజొన్ని ♦ దీనునన్ను. ౨౧

585

క. పరికింపుము మోగంబున, ధరణీశునిఁ బతిని గనుము ♦ తరుణీ నీవే
వరములవలనం బొందిన, ధరణీతల మవ్యయమును ♦ దమిమిఱంగన్. ౨౨

సీ. రామునకిచ్చి ధరాస్థలిసుయశంబు నొందుమా సుశ్రోణి ♦ సుందరాస్య
నయనాభిరామ, యోనారీమణి యిట్లు చేసినచో నింక ♦ జెప్పనేల
నాకును శ్రీరామునకును లోకములకు గురులకు భరతునకు నిది ప్రియము
గాఁబొల్చు, ననియెనిక్కరణిఁబ్రలాపించి తామ్రేక్షణములొప్పఁదాపమొంది

తే. యశ్రుజలపూర్ణ నయనుడై ♦ యధిపుడెంత
యేడ్చినను బెక్కుభంగుల ♦ నెంతవేడి
నను దురాత్మకురాలు గావునను గూర్
మైన తలఁపులు గలదియు ♦ నొటఁ గై క. ౨౪

587

చ. తనప్రియవాక్యముం గొనక ♦ తానపు డూరకయుండె; నంత న
జ్ఞనపతి యంతదాఁకఁ దనస్వాంతమురీతి మెలంగుచుం బ్రియాం
గనయుఁ బతివ్రతానియతిఁ ♦ గాంచియు నుండినకై క యప్పు రా
ముని వనికంపుమంచుఁ గడు ♦ మూర్ఖతచే వచియింపఁ జూచుచున్. ౨౫ 588

క. చిరపరిచితమా ప్రియమునఁ, దరుణీమణి ధిక్కరింపఁ ♦ దనప్రియసుతు, ని
ష్కరుణన్ విడువన్ నేరక, ధరణింబడె మూర్ఖ మరలఁదనుముంచుటచేన్.

తే. శోకమున నిట్లు భూమిపై ♦ సోలియున్న
యన్తునస్వి మహీశ్వరుఁ ♦ డతిభయంబు
గలుగునట్లు నిట్టూర్పులు ♦ వెలికిఁ బుచ్చు
చుండఁగా రాత్రి యంతంబు ♦ నొందె నంత. ౨౬

590

తే. ప్రతిదినము నిద్ర లేపంగఁ ♦ బరఁగునట్టి
శంఖపటహాదివాద్యముల్ ♦ సరసగీత

మూలము మేల్కొల్పించి బూనంగ ♦ వలదు సన్ను
మేలుకొలుచంగ పనిచల్కె ♦ నేలిక యట. ౨౬౪

591

పదమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౪ - వ సర్గము.

అతిథి గాన గానా నడవెలిం బంప నిచ్చెయింపట. అతిథి

- క. సుశశోకాత్తుని భూస్థల, పతిహా మూర్ఖితుని నవచూడవంబులు స్పృహత
ప్పి తగ్గ ముడచుకొనగా, పతిదీనతనున్న భర్త ♦ పటం గనుంగొనుచున్.
- క. పాపాత్మురాలు గావున, నాపడతి నచింతె వరము ♦ లపుడిచ్చితివో
భూపా! యది తప్పి నుహా, పాపమునే చేసి భూమి ♦ బడియున్నావే. ౧౪ 593
- తే. ఇద్దియేమొకొ యాడిన ♦ దెద్దియొక
దానిం నచ్చక యుండునీ ♦ యాను గొర
నంబు గన! యట్టి మర్యాద ♦ వనలగుంప
నిలుచునీ న్యాయముగన! యో ♦ పృథవరేణ్య. ౨ 594
- క. ఋతమే నరధర్మంబని, తీతిధర్మము నెలుంగుజనము ♦ చెప్పుదురు గదా
ఋతమే యాశ్రయమని న, న్నతిపట్టు ప్రతిజ్ఞ నీవు ♦ మానకుమనుచున్. ౩౪
- సీ. నినుం బురికొల్పితి ♦ నేనే మధర్మంబు జేయను నున్న; యో ♦ తీతితలేంధ్ర!
శివవక్తన ద్దియుం ♦ జేసిపప్రతిపక్ష శ్వేసంబునకుం దన ♦ ద్ద సతనువు
గోసి యిచ్చియె గదా ♦ తా నుగతింబొంద నతులలేజస్వియు ♦ యబదుమాని
వక్త్యుం డలక్కుండు ♦ బ్రహ్మణునకు నేదపారగునకు నీతి ♦ పరమధర్మ
- తే. మనుచుం దలపోసి కన్నుల ♦ నడుగ నుంత
యేని యనునూన మొందక ♦ యే యొనంగె
నయనయుగ్మంబుం బెరికి; దా ♦ నపకుండయిన
సాగగుండు దేవతలు వేడ ♦ సంతనమున. ౫ 596
- క. తనమాట ననునరించియె, తనవేలను నులభగతిని ♦ దాటంగఁ నగు దా
నిని జెప్పినంతకాలము, చననేరఁడు మీటిపోవ ♦ శక్తుండయ్యున్. ౬ 597
- సీ. ప్రణవస్వరూపంబు ♦ పరమమౌబ్రహ్మము సత్యమే యగు; ధర్మ ♦ నమునయములు
సత్యమందే ప్రతిష్ఠాపితములగు; పక్షయములౌ వేదముల్ ♦ సత్యమునె ప్ర
థానమంచు నచించు ♦ సునృతమూనియే మోక్షంబునొందనె ♦ నోక్షమేళ
కాస ధర్మమునందు ♦ మానసంబు నృథంబుగా నీకు నుండునే ♦ గడంగి సత్య
- తే. మునె యనునరింపు, నేను గోరిననరముల
సఫలములఁ జేయుదువుగాక! ♦ సాధునుతివి

తప్పకడిగినవారికిఁ ♦ దగువరముల

నిచ్చువాఁడ వృత్తముఁడవై ♦ యెసఁగు దీవు. ౮

598

క. కనుకన్ ధర్మప్రతిపా,లనమునకును, దానివృద్ధి ♦ లలినొందింపం

గనునేఁ బ్రేరించుటవల,నను నీనుతురామునిన్ వ♦నంబున కిపుడే. ౯

599

క. పనుపుము త్రివారములు నీ,కును దీనిం జెప్పుదాన ♦ ట్కోణీశ్వర! నీ

వనుపమ పూజ్యత్వమునం, దినవాఁడవు గనుక నీప్ర♦తిజ్ఞ నెఱపుమా. ౧౦

౬౦౦

చ. పలికినమాటఁ దప్పి రఘు♦వర్యునిఁ గానకుఁ బంపవేని నా

పలుకు వృథాప్రయాసమగు ♦ భంగి నొనర్చిన నీదుఁద్రాల నే

నిలుతునె ప్రాణముల్ విడుతు ♦ నిశ్చయమిద్ది యటంచుఁబల్కె న

క్కలికి; యసంశయంబుగఁ ద♦గం దనుగూర్చియె ప్రశ్నచేయఁగన్. ౧౧ 601

మ. మును పింద్రాచుజుఁడైన వామనుఁడు స♦మ్రాదంబు మీఱంగఁ బ

ల్కిన వైరోచను సత్యవాక్యమునఁ బం♦కేజాక్షుఁ డెంతో ముదం

బున బంధించెను వాక్యపాశమున స♦మ్రాదాంతరంగుం బలిన్

దను నింద్రాచుజుఁ డిట్లు గట్ట బలియుం ♦ దాఁ బాశసంబద్ధుఁడై. ౧౨ 602

తే. వామనుఁడు గట్టినట్టి యా♦పాశములను

దాను విడిపించుకొనఁ డట్టి ♦ దనుజవిభుని

కరణి సత్యప్రతిజ్ఞుండు ♦ గాన నృపతి

సత్యపాశంబులను ద్రెంపఁ ♦ జాలఁడయ్యె. ౧౩

603

సీ. కాఁడికి బండిచ♦క్రమునకు నడుమఁ జొచ్చిన వృషభంబురీ♦తిని మనంబు

సుడివడుచుండంగ ♦ సుదుచిరముఖమట్టె వెలవెలఁబాటఁగా ♦ విభుఁడు, కలఁత

నొందిననేత్రంబు ♦ లొప్ప నంధునివలె నేమియుఁ గనుఁగొన♦కేయటుండి

యెట్టకేలకు ధృతి ♦ యించుక కలుగ ట్కోభమునందు మనసును ♦ బట్టి నిల్పి

తే. కై కఁ జూచి వచించె; న♦ఘప్రలుబ్ధ

చిత్తురాలా! యిఁకేమందు ♦ శిఖియెదుటను

మంత్రపూర్వమ్ముగాఁగొంటి ♦ మదిఁ దెలియక

నీకరము నిష్టు విడిచితి ♦ నేను దాని. ౧౪

604

క. కనుకన్ భార్యవుగా విం,కను నాకు న్నీవు, నేను ♦ గన్నకుమారున్

నినుఁబోలె విడిచితిని, రే,చనియెడు, రవియుదయశిఖరి♦సరణికి రాఁగన్. ౧౫

చ. గురుజనులెల్ల రాఘవున♦కుం దమిచే నభిషేకమిప్పుడే

ధరణిప నేయఁగాఁ దగును ♦ దానికిఁగానె పదార్థసంచయం

బరుదుగ నేకరించితి మ♦టంచును దొండరపెట్టువార లో

తరుణి! ధ్రువంబు; నీవలన ♦ దానికి విఘ్నముగల్గి తీఱినన్. ౧౬

606

ఉ. ఏను యమాంతికంబునకు ♦ నేగుదుఁగాన మహోత్సవార్థమై

జానుగఁ గూర్చినట్టి శ్రమ♦సాధ్యపదార్థములన్ గ్రహించి నా

- నూనుఁడు గానచంద్రుఁడె యశువ్రకరంబులఁ బొసియున్న భూ
దానికి నాకు సత్క్రియలు ♦ నల్పఁగలాఁడు నితాంతభక్తిచేఁ. ౧౬ 607
- క. నీయాచారము లశుభము, లె యుండునుగాన విఘ్న ♦ మద్దానికి నీ
వే యువరింపక మానవు, నాయనుఁగునుతుండు వృద్ధి ♦ నందుటలెల్లఁ. ౧౬౪
- ఆ. పీర్వలేని దాన ♦ వోసి క్ష కా! నీవు, గాన దాని మాస్పఁ ♦ గడఁగుదింక
నీకొడుకును నీవు ♦ నాకు నకక్రియ, లాచరింపరాదు ♦ నీచుగా. ౧౭ 609
- సీ. తనయునకభిషేకమును జేయుదు నటంచు మును నేనుబల్కింగ ♦ వినిమునమున
సలరాగుచున్న కన్ముల నిప్పుడారామూఁ డడవి కేగఁగ దుస్సహమగు దుఃఖ
మంది యప్పటివగు ♦ నానందముడిగి యజ్ఞములు మోములు వంచి ♦ వనరుచుండ
నాచిని గనఁబాలఁ ♦ బొపబుద్ధియంచు బలికె; మహాత్ముఁ డ ♦ పృథ్వివుఁ డిటు
తే. పల్కుచుండఁగఁ దారకాపటలి మెఱయఁ
జంద్రుఁడలరార నొప్పునిశయును గడవఁ
దెల్ల వాని నారాతిరి ♦ యెల్ల గామ
చింతనమె యూటఁ బుణ్యమై ♦ చెలఁగె నంత. ౧౮ 610
- చ. విహితసాధుగీల యయి ♦ నెండియు మాటలపొందు నేర్చి క్ర
ధరతిని దేహమున నుఱచి ♦ దారుణచి త్తయునై చెలంగున
త్తగుడి కఠినవాక్యముల ♦ ధారణినాయకుఁ గాంచి పల్కె; భీ
కరముగఁ గాలక్షాటమునఁ ♦ గల్గినరోగము భంగి నెంతయుఁ. ౨౦ 611
- చ. తనువును గాల్పు పల్కులిటు ♦ ధర్మము నెన్నక పల్కెదే! నీ
తనయుని జంతపోవిడిచి ♦ తావకనన్నిధి కంతో వేగరాఁ
బనువుము నాకుమాగునకుఁ ♦ బట్టముగట్టి ననంబులందు రా
మునిఁ దిగుగంగనంపి నను ♦ భూస్థలి శత్రువిహీనఁజేయునుఁ. ౨౧౪ 612
- చ. పలికినపల్కు సత్యమున ♦ పర్తిలునట్లొనరింతువేని నీ
విలఁ గృతకృత్యశంగనుదు ♦ విట్టు లొనర్పవయే నసత్యపుం
బలుకులు పల్కినట్టి గతిఁ ♦ బట్టుదువంచు వచించె; భూధవుం
డలఘాతరవ్రతాపమున ♦ నంగము దూలఁగ మాటిమాటికిఁ. ౨౨౪ 613
- క. వనిత వచించెడు పల్కులకునొచ్చి హయవరము బాధ ♦ గుడియించెడు న
మ్మునికోల దెబ్బలకునొచ్చినగతి గాసిలుచుఁ బల్కెఁ ♦ జింతాతురతఁ. ౨౩
- క. విను ధర్మపాశబద్ధుఁడ, వనితా నేనైతి బుద్ధిఁనైఖరి నశియిం
చెను ధర్మాత్ముఁడు ప్రియుఁడగు, తనయుని రామునినె చూడఁ ♦ నలచెన నింకఁ. ౨౪
- చ. అని వచియించె దీనుడయి ♦ యంతట నచ్చటఁ దెల్ల వాఱఁగా
వనజహితుండు ప్రాక్కిఖరి ♦ భాగమునం బొడసూపఁ బుణ్యదం
బునియతమైన పుష్యయుత ♦ ముఖ్యముహూర్తము నన్నికృష్ణమై
న, నపుడు సద్గుణుండు మునినాథుఁడనై న వసిష్ఠుఁడౌదృతిఁ. ౨౫ 616

తే. శిష్యపరివృతుడై పురిఁచెంతనున్న
సరయువునఁ గ్రుంకి పురమున ♦ కరుగుదెంచె
సకలసంభారములఁగొని ♦ సంతసమునఁ
బట్టమును రామునకుఁ గట్టు ♦ పంతమునను. ౨౬. 617

సీ. సలిలంబులం జల్లి ♦ చక్కఁగ దుడిపించి ఘంటాపథంబులఁ ♦ గ్రాలఁజేసి
మేలై నపడగలఁ ♦ జాల శృంగారించి వివిధచిత్రసుమాళి ♦ వెలయఁజల్లి
బహువిధసుమహారఁపటలిని వెలయించి జనులు గై నేసిరా ♦ ఘనపురంబు
నంత నానగరంబు ♦ హర్ష జనోపేత మయి యంగడులనెల్ల ♦ నఖిలవస్తు

తే. పులు చెలంగఁగ భాసిలి ♦ లలితరీతిఁ
దనరునుత్సవములనొప్పి ♦ మనుజవిభుఁడు
రాముఁడగునంచు ♦ నతనికై రచుణజేయు
నుత్సవంబుల జనులెల్ల ♦ నొప్పఁ జెలఁగి. ౨౭. 618

సీ. సురుచిరచందనాఁగరుధూపవాసనల్ బుగులుకొనుచునుండ ♦ సొగసుమీటి
దేవేంద్రునమరావతిని బోలి యొచ్చార నందుఁ బ్రవేశించి ♦ యమ్మనీంద్రుఁ
డల్లనఁ జనిచని ♦ యమరు సంతఃపురమును బ్రవేశించె సమ్మదము మీఱఁ
బలువన్నెలలరుపఁతులు చెన్నుమీఱంగ గుమిగుడికొలకొలఁ ♦ గూయుచుండఁ

తే. బురజనులు జానపదులు విఁపులును నిండి
యుండ నలరారి, మఱి సదఁస్యులును యజ్ఞ
వేత్తలు నగు ధరామరుల్ ♦ వెలయ నద్ది
యొప్పులకుఁ గుప్పయ్యెయుండ ♦ నప్పుడెలమి. 30౪ 619

క. మునివరుఁడు వసిష్ఠుండా, జనులఁగడచి ద్వారమునకు ♦ సన్నిహితంబై
మనుజేంద్ర నిర్మితంబౌ, ఘనతరవేదికను జేరఁగాఁ ♦ జనె నచటన్. 3౧౪ 620

చ. పురుషవరేణ్యుడై తనరు ♦ భూపతికిన్ రథచోదకుండుగాఁ
బరఁగినమంత్రిస త్తముఁడు ♦ భవ్యమహోత్సవదర్శనార్థమై
సురుచిరభూషణావళుల ♦ శోభిలుచున్న సుమంత్రుఁ డప్పుడే
నిరుపమలీలలోనికి జన్మెన్ మఱి యచ్చటనుండి యత్తటిన్. 3౨౪ 621

తే. ద్వారసీమకు రాఁగఁ బ్రభావిరాజి
తుండు వసిష్ఠసుహామునీంఁద్రుఁడు విశార
దుని సుమంత్రుని గాంచి రాజునకుఁ జెపుమ
త్వరగ నే నిందు నున్నట్టివార్త నీవు. 33౪ 622

క. గంగోదక పూరితములు, బంగరుఘటములును జలధి ♦ వారినిబిడముల్
బంగారు కలశములును విభంగనియతి దేబడియెను ♦ భవ్యమనీషా. 3౪ 623

తే. భద్రపీఠంబు రామునిఁ ♦ బట్టభద్రుఁ
జేయుటకు మేడిమ్రానునఁ ♦ జేయఁబడిన

- దాని దెప్పించితిని సుగంధములు వివిధ
 ధాన్యరత్నంబులెల్ల సిద్ధంబులయ్యె. 322 624
- సీ. పెరుగు నెయ్యియుఁ దేనె ♦ పేలాలు పువ్వులు పాలు సౌందర్యవై ♦ భవము గల్లు
 కన్యక లనమంఘ్ర ♦ కడునుదించినయట్టి గజములు రప్పింపఁ ♦ గాఁబడియెను
 జతురశ్వయుతమయి ♦ చాచుకాంతిందగి యున్నరథంబు నత్యుత్తమమగు
 ఖడ్గంబు నుత్తమ ♦ కాన్తుకంబును మోచు జనులతోఁ బల్లకియును శశివలె
 తే. దెల్ల నె " ఛత్రమును మఱి ♦ తెల్లనె న
 చామరయుగంబునుం దత్త ♦ చాచుకనక
 రచితపాత్రముఁ బెనుమూఁపురములు గల్గి
 కనకరశ్మినిబద్ధమ్ములును నయి తగి. 324 625
- క. సితకాంతులు గల వృషభ, ప్రతతియుఁ, గేసరములొప్పు ♦ బలము మఱియఁగా
 జతలేక నాల్గుదంతములు తగ్గ జలువారు వాఙ్ముఖం దేఁబడియెన్. 325
- తే. వ్యాఘ్రచర్మంబు మంచుసింహాసనంబు
 నెగ్గిహోత్రము సిద్ధంబుఁజేసి చెలంగు
 చున్నయవి సర్వవాద్యంబు ♦ లొప్పె సిద్ధ
 ములుగ భూషితలై న వేశ్యలును మఱియు. 326 627
- క. ఇతరస్త్రీలును సంభూషితలై రాచార్యవరులు ♦ క్షీతిసురవర్య
 ప్రతతులును నచ్చియున్నా, రతిశయపయనునగుగోవు ♦ లాయత్తములై. ౪౦
- తే. ఇదిగో యున్నవి పుణ్యమ్ము ♦ లితరమృగము
 లాయితములయ్యెఁ బతులు ♦ నలరుచున్న
 వదిగో పురజనులును జానపదులు వర్త
 కులును గుంపులుగావచ్చి ♦ రెలమి మిగుల. ౪౦ 629
- సీ. ఇంకను బెక్కండ్లుహితమతుల్ మేముతోఁజొనిరాఁగనచ్చిరి ♦ కుతుకమలరఁ
 బ్రియభాషణలు మఱి ♦ పృథివీశులును రాను నభిషేకమిక్షింపఁనగుదెంచి
 యున్నాడు, శుభవక్షుఁ యొప్పునీపగటియందునఁ బుష్పనక్షత్రమున నెరాముఁ
 డభిషిక్తుఁడగునట్లు ♦ లవనీశుఁ ద్వరపెట్టు మని యమ్మహాత్ముఁడిట్లాడుటయును
 తే. విని సుమంత్రుఁడు రాజసింహునిఁ బొగడుచు
 సౌధమును జొచ్చె నీతని ♦ సాధుమతిని
 నడ్లగింపఁగ పలదని ♦ యాజ్ఞ సేసి
 యుండె రాజేంద్రుఁడేగాన ♦ నిండువేడ్క. ౪3 630
- క. అంతఃపురమును జొచ్చెను, శాంతు సుమంత్రునిని వృద్ధు ♦ సచివోత్తమున
 భ్యంతరమునఁ దగు సుభటులు, సుంతయు పలదనక విడువఁజొచ్చెనతండున్.

* గామస్త్రీ నామగన యక్షరము ప్రారంభము. "దశరథా" అనుగోటనన్న "దశ" అను
 నది.

తే. ద్వారపాలకు లెల్లకు ధారణీశు

నకుఁ బ్రియంబగు కార్యంబునన్ సమాహి

తులుగదా వార లట్లాట ధరుకకుండి

రంత నావృద్ధమంత్రి యభ్యంతరమున. ౪౪౫

632

క. ధరణీశుం గని యాతని, పరిసరమున నిల్చి యతఁడు ధరుచుండెడు నా

దురవస్థ నెఱుంగమిని నుం, దరవాక్కులఁ బొగడఁ బూనె ధరుపతిని దమిన్.

తే. కరయుగముమోడ్చి యప్పటి ధరమునకుఁ

దగినగీతిని రాజసౌధమున నృపుని

మనమునన్ సంతసముఁ దోఁపఁ ధరునె యొనర్చు

పల్కులను వినుతించె నిబ్బంగి నతఁడు. ౪౪౬

634

¹చ. నిరుపమ తేజ మొప్పు ఘనధీరధి, పూర్ణశశాంకుఁ డట్లే ప్రా

ధరణి ధరంబునం బొదలఁ ధర్మరముల్ తనయందువ్రాల మో

దరతిని గాంచునట్లు ఘనతంగను నీవు స్వతఃప్రమోదముం

గరము భజింపుమో మనుజుకాంతవరా! రఘువంశపుంగవా !. ౪౪౭

635

క. మాతలి యింద్రు నుతించెను, నీతరుణమునందె యాతఁ ధర్మ దనుసుత

వ్రాతము జయించె గద య, ట్లితటి మేల్కొల్పువాడ ధరన్ బొగడినినున్.

తే. అంగభూతములై న శిక్షాదివిద్య

లను దగంగూడు వేదముల్ ధనుఁడు బ్రభువు

నగు విరించికి సృష్టికిఁ ధగినయర్థ

ములను బోధించునటు నిన్ను ధరయు పనుల. ౪౪౮

637

²క. ఒనరించుటకై మేల్కొల్పు, పను వచ్చినవాడ నెల్లప్రాణుల ధరియిం

చిన శుభదధాత్రి శశియుత, వనజాపుం డిరుతఱులను బ్రాణిహితముకై .

ఆ. మేలుకొలుపునట్లు ధ మేలుకొలుపుదు ని, న్నేను రాజరాజ! యింకఁ ద్వరగ

నుత్సవార్థ మిప్పుడొప్పు నలంకార, ములను దాల్చి సజ్జనులకు నెల్ల. ౪౪౯

సీ. నయనోత్సవము సేయఁజ భావిలసిత మగు దేహమునఁ గ్రొత్తసాగనువెలయ

మేరువునుండి యనూరుసారధి యుదయించురీతిని లెన్చు యినకులేంద్ర

1 యథానందతి తేజస్వీ సాగరో భాస్కరోదయే. ఇచ్చట భాస్కరశబ్దమునకు సూర్యుఁ డర్థముగాదు. చంద్రుఁడర్థము. “భాసనకరోతీతివ్యుత్పత్యభాస్కరః పూర్ణచంద్రః” అని వ్యాఖ్య. “సాన్నిధ్యతః సిద్ధపదస్య బుద్ధాః” అన్న న్యాయము ననుసరించి యాగికముగా భాస్కరశబ్దము నకుఁ జంద్రుఁడని యర్థము చెప్పవచ్చును.

2 ఆదిత్యస్సహచంద్రేణ యథాభూతధరాం శుభాం, బోధయ త్యద్య పృథివీం తథా త్వం బోధయా మృహం. అని మూలము. రవిచంద్రులు రెండువేళల భూమిని మేలుకొలుపునట్లుని యర్థము. ఇరుతఱులను రెండువేళల ననఁగా నుదయాస్తమయములయందని భావము.

భాస్కరశీతాంశుః పార్వతిశ్వరనైశ్రవణహృతవహశక్తః వసుణులు విజ
యంబు నిత్తుగుగానః యావృతి సభిషేక ముపయు క్తసుగుటచేను త్రమమగు
తే. నీత్రయానుయుఁ గవచే నీవింకఁ జేయు
నలయు కార్యము లన్నియుఁ నగున మేము
సిద్ధపఱచి యున్నారముఁ యీతివహాళి!
యింక మేల్కొని యవ్వలియెల్లపనుల. ౫౩౪ 640

క. జనరింపును యభిషేకం, బునకుంసగు శ్రవ్యజలములు సిద్ధములు
య్యెను బూజ్యుల¹ పరిష్కారము, ¹జనపవనానులును జారసంతతి వణిజుల్.
క. తనుఁగొలువఁ గృతాంజలులై, నునుజేశా! భూసురాళిమండితుండై యా
జ్ఞను గోరి గాచియున్నాఁ, నని మతియుం బల్కె నూతుఁడానశరధుతో.
క. త్వరగా నున్నవమ్మను, జరగంగా నాజ్ఞ యిమ్ముఁ జననాథా కా
రితేసి పశుసముహము, పరిశే నాయకుఁడైతేసి యస్యముగీతి. ౫౩౬
చ. సరసిజనై రితేసి నిశఁచంకమునకా వృషభంబులేసి నుం
దరమగు గోగణంబునలఁ ధారణపాలుఁడు కానిరానిదో
ధరణియు సొంపుదూలి చెడి యర్చనమిమ్మునక సజ్జనాళికం
చు రహణ సంతరంగమునుఁ శోభిలఁజేయ నునుండుఁ గాడిపల్లి. ౫౩౭ 644

తే. సార్థకముగాఁగఁ నృత్తియుఁ నమననట్లు
చెప్పిసట్టి యమ్మాటలుఁ చెవుల సోక
శోకమధికతరం బయ్యెఁ యీశేశతికి
మరల; సంతట నశఁడు నునుండుఁ జూచి. ౫౪౦ 645

తే. తనయునకుఁ గల్గనున్నదుఃస్వశకుఁ బగచి
సంతసము మాని ధార్మికసత్తముండు
గాన నూనృతమును నప్పఁగా వడంకు
చున్న శ్రీమంతుఁ నపుడు శోకోత్కటముగ. ౫౪౧ 646

మ. అనుగాక్షంబులతోఁ నపించుచుదితోఁ నానందు పల్కెం గదా
మరలం ద్రంపెదవేరు యావతిశ నామర్కంబులెల్ల భయం
నరవాక్యంబులఁ ద్రంపఁగోఁ బడియె నిక్కాంబునకా వాని నీ
వరుసక న్నాత్రములకా ముతంతిపడి ద్రంపక బానుచున్నాఁడవే. ౫౪౨ 647

క. అని బాలిం బుట్టించు న,చనముల విని దీనుఁడైనఁ జననాయకునిం
గని భితిఁ గమొగుచ్చుచు, జని దూరముగాఁగ నిల్చి సచివుం డుండక.

1 జనపవనానులును జారసంతతి వణిజుల్ అనునట్లు పౌరసంతతి అన్నబాలదా యనునంకట “పౌరజాన
పల్లి శాసన ప్రకాశము” అని మూలము. పైగీతికమునొకటియున్నది అని యర్థము గాన, యనరుక్తికాదని
సమాధానము.

క. మానవపతి దుగ్గిఖంబునఁ, దానై మాటాడుశక్తి ♦ తటిగి యటుండన్
దానపుడు మంత్రవేత్తయె, గానన్ సారథిని గాంచి ♦ కైక వచించెన్. ౬౧౫
సీ. షీతిపతి రామాభి♦షేకసముత్సుకుం డయి రాత్రి మేల్కొని♦యలసి యిపుడు
నిద్రావశుండయ్యె ♦ నీవు వేగమపోయి యశముచే వెలయుచు♦న్నట్టి రాముఁ
దోడ్కొనిరమ్మ సం♦తోషంబు నీకగుఁగాక; నీవేమి యి♦క్కార్యమందు
యోజింపనలదని ♦ యొత్తిచెప్పినవిని శంకించుచున్నట్టి ♦ స్వాంతమందుఁ

తే. గై. కమాటలు చొచ్చిన ♦ కారణమున

నింకఁ గల్పాణ మగు నని ♦ యెంచి సంత

సించి రాజానుమతి నిట్లు ♦ చెప్పె నీమె

యనుచు నుబ్బుచు వేగంబు ♦ యరిగె నతఁడు. ౬౪౫

650

క. వనితయు రాముం దోడ్కొని, తనువేగమ రమ్మటంచుఁ ♦ ద్వర పెట్టుటయున్
మనమున ధర్మజ్ఞుఁడు రా, ట్టనయుం డభిషేకమునకె ♦ తానిచ్చుటికిన్. ౬౫౪

శ్రీ. ఇప్పుడే రాంబోవుచున్నాఁడు ♦ హితమకాదే

యని మనంబునఁ జింతించి ♦ యమితమోద

మలర నమ్మహాబాహు సీతాధిపతిని

గనుంగొనఁగఁగోరి పురమధ్యమునఁ దనరుట. ౬౬౪

652

సీ. జలనిధి మధ్యసంస్థంబగు మడుగునాఁ దగునంతిపురినుండి ♦ తాను వెడలి
జనసంకులంబుగాఁగనుపట్టు తద్ద్వారమును ముందుఁజూచి దానినిఁగడచుచుఁ
జని ద్వారమునుజేరి ♦ త్రొవతులను గాంచి పెక్కుధనంబులఁ ♦ బెక్కుకాను
కలను గైకొని రాజు ♦ నెలమిని జూడంగఁ గోరుచున్నట్టి యాద్వారతీర

తే. మందు నిలిచినపౌరుల ♦ సల్లె జాన, పదుల వణిజుల బహుదేశ ♦ వాసులై న
క్రాంతజనులను జూచెను ♦ గూర్కొతోడ, వేడుకలు సల్పువారల ♦ వింతజనుల.

పదునాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౫ - వ సర్గము.

❖ ❖ ❖ పట్టాభిషేక సంభార వర్ణనము. ❖ ❖ ❖

క. శ్రుతిసాగరపారగులయి, ఊతిఁ దగు నావిప్రవరులు ♦ ఊతివిభుని పురో
హితుఁ డగు వస్తిష్ఠసంయమి, పతితోఁ డి జేరిరట సభాభవనంబున్. ౧ 654

చ. మతి విభవంబునన్ దనరు ♦ మంత్రులు సై నికముఖ్యులయై పౌ

రతతులయందు మేటులును ♦ రాఘవునయ్యభిషేకదర్శనం

బతులముదంబుఁ గూర్చునను ♦ నాశల నచ్చటఁ జేరి భూసుర

ప్రతతిని గూడి; రంతటను • భానుఁడు తోఁచెను నిర్మలాత్మఁడై. ౨

655

శే. పుష్యతాగాన్విశంభయి ♦ పోలుచుకగటి

యందు రామునిదక్కుగృహమగు కర్క

టాభ్యు లగ్నముగాఁగఁ బట్టాభిషేక

మునకుఁ నగునసామ్రాసన్నిధిని గణంగి. 3

656

క. ధరణీసుగవర్యలు నూర్చిరి జలకుంభముల హేమచిత్రితముల భా

సురము లలంకృతమును నే, నవవీరము రాజయోగ్యులై భసముఁ నగన్. 4

షే. భాసురవ్యాఘ్రచర్మంబు ♦ పఱచినట్టి

యంతమును, ముఖి బాహ్మిని ♦ యమునయుఁ గలి

యంగఁ బోననమో స్థలమందు నూర్చు

జలము, నితరపవిత్రసదృశమలలితము. 5

658

సీ. పానసప్రసవములు ♦ పరిశుద్ధసహజులు నట్టికూర్చు లీయఁని నెన్ని

వరఁగు నవానినా ♦ పరిశుద్ధవారియుఁ దెచ్చిరి ముఖి నూర్చు ♦ దెనకుఁ బోలు

గొఠముమొదలగు ♦ ప్రశస్తిమలనుండి ¹ యూర్ధ్వముగాఁ బోలుచున్నయట్టి

సరసులనుండియు ♦ ముగిగిది వక్షిణోత్తరముఖములు గాఁగి ♦ ధరాని నెత్తి

శే. ముగను ప్రసహించు గంభీరీ ♦ మొదలగు నగ

నదులనుండియు నతిపానవన్మునియన

యితరసరసులనుండియు ♦ నతిపవిత్ర

జలమును దెచ్చియుంచిరి ♦ త్కొదివిజాలు. 6

659

సీ. పేలాలునోఁగి కలి ♦ పాలుగాఁగఁగదాని మొదలగు నేనపత్రములను గప్పు

బడి నక్షత్రవలనఁగల్గవున్నముతంబు లులు భవ్యజలముల ♦ నమియున్న

కాంచనరజతప్ర ♦ ప్రితకళశముల్ పేలాలు తేనెయఁ ♦ బుగు నున్న గిరించి

లునునుంచిపుష్పంబులను బాలునాయ తమలయియుండెను; బుష్పములధ

ళ. యంజనాదికముల ♦ నఖిలభూషణములఁ, దాల్చి నేశ్యులందుఁ ♦ ననగి గంఠఁ

జంప్రకంముట్లు ♦ చాలమనోహర, భంగి వెలసి రత్నసంగతిఁ గని. 7

క. కనకమయపండమును గల, యనునను చామరము నిష్కమయియుండెను జం

ద్రునినుండలంబువలెఁ దెల్లనిదై కమనీనుకాంతులం బెడఁ గగుచున్. 8

సీ. గంధపుష్పాదులఁ ♦ గడుగుచిరంబునై పట్టాభిషేకోత్సవంబుకొఱకుఁ

జేయఁగాఁ బడియున్న ♦ శ్వేతాశుశ్రంబు నంసిక్ష్ణమయిండె; ♦ నాధుడె న

తెల్లనిపుష్పభంబు ♦ దేజిల్లుచునుండె బంజ గాశ్వంబొండె ♦ చురుగుచుండె

చును తీర్తవాహ్యము ♦ నుజుజలసంసిక్త గంధిష్ఠలంబయి ♦ కాంతి వెలయు

¹ యూర్ధ్వముగాఁ బోలుననిన “యూర్ధ్వోత్పాదినా యూర్ధ్వపాదాః” అను వ్యాఖ్యభాషము నమరికంచి ప్రాశస్త్యపడినది. అనఁగా నదా ఉన్నదిపాలునవి యని ప్రసహించెదను.

తే. గజవరం బొండు చెలువారెఁ ♦ గమ్రభూష
ణములఁ దాలించి మంగళార్థము నియతము
గాఁగఁ గన్యక లెనమండ్రు ♦ కాచియుండి
రమలవీణాదివాద్యంబు ♦ లమరియుండె. ౧౨

662

క. స్తుతిపాఠకులును మఱియును, నితరులునుం దమరుచేయు ♦ నెల్లపనుల నా
దృతిఁ గల్గి నిలిచియుండిరి, ఓఱిపతులా రాఘవాభి ♦ షేకోత్సవమున్. ౧౨౫

సీ. కనుఁగొనువేడ్క నిఁజ్ఞాకువంశ్యులకెల్లఁ బట్టాభి షేకోత్సవంబు జరగు
సమయంబులన్ దదాఁచారముచొప్పున నెట్టెట్టివస్తువు ♦ లెల్లఁ గూర్ప
వలయునో యట్టి యాఁవెలలేని రత్నాది వస్తువులంగొని ♦ వారు రాజు
ననుమతి చొప్పున ♦ సంతఃపురద్వారమునఁ గూడి నరపతి ♦ కనఁబడమిని

తే. మనమువచ్చి యిందుండుట ♦ మనుజపతికిఁ 2312

జెప్పువాఁడెవ్వఁడో యాతఁ ♦ డిప్పటికిని
గాన రాకున్నవాఁడు భాఁస్కరుఁడు పొడిచె

నింతకున్ ముందె తల్లగ్న ♦ మిదిగొ వచ్చె. ౧౫

294.592

555

664

క. అని తనులోఁ దారనుకొను, చునుండ నృపసత్కృతుండు ♦ శుభ్రమనీషం
దనరారు సుమంత్రుం డా, మనుజేశులఁ గాంచి పలికె ♦ మర్యాద దగన్.

క. నరపతి యాజ్ఞాపింపఁగ, నరిగెదఁ గొనితేర రాము ♦ నతివేగముగా
నరపతికి మీరు పూజ్యుల, రరయఁగ శ్రీరాఘవునకు ♦ నధికముగాఁగన్.

తే. ఆయురభివృద్ధి గలిగిన ♦ యట్టిమీఱ
చనము చొప్పున నేనిపు ♦ మనుజపతియు
మేలుకొని యుండుఁ గానఁ బోఁజాలువాఁడ
నరిగి మీకునుఖంబె యఁచడుగువాఁడ. ౧౩

667

తే. భూషతులకెల్ల దర్శనంబును దగంగ, నీయ బయటికి రాకుండుఁజేలొకో! య
నుచు నడిగెదను నేనని ♦ ప్రచురరాజ, పూర్వవృత్తాంతమెఱిగినఁబుద్ధిశాలి.

సీ. అంతఃపురంబున ♦ కరిగి యడ్డములేక తాఁ బ్రవేశింపఁగా ♦ దగును గాన
నందుఁ బ్రవేశించి ♦ యవనీశునిం గాంచి యాతనివంశంబు ♦ నభినుతించి
శయనగేహము సొచ్చి ♦ సన్నికృష్టమునకు నరిగియు యవనిక ♦ కవలనృపుఁడు
పడుకొనియుండ నీవలనిల్చి గుణవంతములగు సదాశిషఁముల నతండు

తే. రాజు వినుతించి పలికెఁ దాఁదావిభుండు
పద్మమిత్రుఁడు శంకర ♦ వైశ్రవణులు
వరుణుఁ డగ్నియు దేవతా ♦ పాలకుండు
నీకు విజయంబు నిత్తురు ♦ గాక భూష. ౨౨౫

669

- ఉ. మానీతమైన రాత్రిచనె ♦ మానననాయక నీహాసర్పిఁగాఁ
బూనిన యెల్లకార్యములు ♦ పొల్పుగఁజేసితి పేత్రియానుయం
దూనుము మేల్కొనంగ నిక ♦ నొప్పుగఁ జేయఁగలట్టికార్యముల్
జానుగఁ జేయుమీ సృష్టితత్తను బ్రహ్మణ ముఖ్యులందఱున్. 670
- క. బలముఖ్యులు పట్టణముం, కలిముఖ్యులు వచ్చి నీమహావర్మసముక్
లలిఁ గోగుచున్నవాగో, యిలాధిపా! మేలుకొనుచు ♦ యింకనని పొగడన్.
- క. తనుఁ బొగడుచున్న మంత్రవి, దునిసూతునుమంత్రులశర♦కుడుమేల్కొనుచుం
గనుఁగొని చలికన్ శ్రీరా,మనిఁ దోడ్కొనిరమ్మటంచు ♦ మును నీతోడన్.
- క. లలన నదియించెఁ గవయ, ప్పులుకుల కడంబు నేను ♦ బలుకమి నావ
ప్పలుకులె యగు నాయూనతి, నలుపక నీవుంటివేల ♦ నచినప్రవరా! 674
- తే. నిదురలోనుంటి నేనప్పు ♦ డిది మదాజ్ఞ
యగునొ? కాదొ? యటంచు సంశయము నొంది
నాడెనో! యిప్పు మేల్కొనినాడె నేను
నదిగ నీవేగి శ్రీరాయచంద్రు నిటకు. 674
- క. సూతా! తోడ్కొనిరమ్మని, భూతలవతి యాజ్ఞ నేసె ♦ బొలఁతికొఱకు నా
సూతుం డిదివిని యప్పుడె, యాతనికి శిరస్సువంచి ♦ యాదృతి మ్రొక్కెన్.
- క. తనలో నిది మిక్కిలిమే, లని యొందుచు సంతిపురము ♦ నల్లన దాఁచున్
సునమునఁ గల్గెషమ యోలుం, గనికతమున సంతసమ్ము ♦ గడలుకొనంగన్.
- క. రోమాంచితగాత్రుండై, యామంత్రవసుండు ధ్వజము ♦ లలరు పడగ లు
ద్రాచుగతి మెరియఁ గ్రాతెడి, నామార్గముఁ గనుచు నదిగ ♦ నతివేగమునన్.
- క. చనుచుండి యతఁడు ప్రావను, వినియెను రామునిగుఱించి ♦ వింతకథల న
జ్జనులు వచింపఁగ నున్నెన,మును గూర్చినవాని మోసముం బొనలంగన్. 679
- క. జనులు వచించెడి గాథల, విని యంతట వెండికొండ ♦ విధమున సీతమై
కనుపట్టి యింద్రుభవనం,బును బోలి వెలుంగు రాఘువునిగృహముఁ గనెన్.
- సీసమాలిక.—

అతిమచిరంబు మహాకవాట యుతంబుగా నొప్పి శతవేదికలు చలంగ
సందులేక సువర్ణసూరభంజికలతో బెడగ నశిఖరముల్ ♦ వెలుగుచుండఁ
బగడముల్ మణులును ♦ సొగసుగఁ జెక్కిన వెలుచలిద్వారంబు ♦ వింతఁగులుక
నలరాదుచుండె నయ్యది శరత్కాలంబు నందలి వెలిమేఘు ♦ మట్లుకాంతి
విస్తరిల్లుచు మేరువృధీధరగుహనాఁ దేజరిల్లుచు నతిదివ్యపుష్ప
హారాంతరాళమై ♦ యందున్నమేలిమి మణుల కాంతుల నసమాసరీతి
భాసిల్లుచున్ మాక్తికానమరత్నాళి సంవాస్తమై వరచందనాగ

రుముఖిధూపాయ త్తనుమహితవాసనాభూయిష్టమై మఱి ♦ పొలుచునట్టి
మంచివాసనలఁ గల్పించుగంధంబుల నలరారుచుండుట ♦ మలయగిరికి
దాపుననున్నట్టి ♦ దద్దరగిరిశిఖరాకృతిఁ గనుపట్టి, ♦ యతిమనోజ్ఞ
బర్హిసారసమృదుఁడన్వనరాజితంబయి ద్వారభిత్తులను స్తంభముల సొగసు
గాఁ జెక్కఁబడిన వృకంబుల నొప్పుచుఁ జిత్రకారులు సూక్ష్మచిత్రములను
జెక్కియుండుట సొంపుఁజెందుచు సాంద్రమా కాంతిచే నొప్పునుఁగాన నెల్ల
ప్రాణులచూడ్కుల ♦ సావంతంబులంగడు నాకర్షణముచేయు ♦ నట్టులమరి
శశధరభాస్కర ♦ సదృశకాంతులమించి యింద్రకుబేరుల ♦ గృహములట్లు
సాటిలేకచెలంగి ♦ నీటుఁగుల్కుచు బహుపక్షియుతంబుగాఁ ♦ బరఁగి, మేరు
సానుమచ్చిఖరసమానమై తగియున్న రాముని దివ్యమా ♦ ధామమును సు
మంత్రుఁడు గనియెనుఁమఱియు నాసౌధంబు దాపున జనసముదాయమెల్లఁ
గరములు ముకుళించి ♦ కడుమోదమున నాల్గుదెసలఁ జూపట్టిరి ♦ దివ్యరామ
పట్టాభిషేకోత్సవంబగు నని జానపదులు ముఖంబులఁ ♦ బ్రమదమలర
నుత్సాహమధికమై ♦ యొప్పుంగఁ గాన్కలఁ గైకొని సదమలాఁగారమునకు
నలుప్రక్కలందును ♦ నిలిచియుండిరి గాన సొంపారుచుండె నాశుభగృహంబు
భూరిమేఘమురీతిఁ ♦ బొలుపారి పొడవయి సమలంకృతంబయి ♦ సకలరత్న
లలితమై వెలసి, గుఱ్ఱులు స్వల్పదేహులు లోనగు జనులును ♦ మానసములఁ

తే. బొదలుచుండ వినోదముల్ ♦ పూనిచూచు

చుండ నొప్పారె నామేడ ♦ నిండుమదిని

గాంచి యామంత్రియుం దురంగములఁ బూన్చి

మీఁదికప్పునఁ దగినయామేటిరథము. ౪౦౪

680

క. సరకులసంకులమగు రఘు,వరుగేహము వైపుఁదోలి ♦ పట్టణసుజనో
త్కరముల మనసులు రంజిల, వరుసగ నొనరించి మంత్రివర్యుం డంతఁ. ౪౧

చ. అనిశము విత్తవృద్ధి నలరారుచు బర్హిణముల్ మృగంబులుం
గనుఁగొనఁ జిత్రమై బలసి ♦ క్రమ్మఁగ శ్రేష్ఠపదార్థయోగ్యుడై
తనరెడు రామచంద్రవరఁధామము నొంది సురేంద్రుమందిరం
బును గనినట్లు సంతసముఁ ♦ బొందుచు గడ్గురుపాటుఁ గాంచుచున్. ౪౨ 682

నీ. కైలాసగిరివలెఁ ♦ గడుఁదెల్లనై యలంకృతములై దేవతాఁయతగృహంబు
లట్లుగా మెఱసెడుఁనట్టి కక్ష్యలఁ బ్రవేశించి యాస్థలములఁ ♦ జెన్నుమీఱి
రామమతానుసారంబుగ మెలఁగుచు నతనికిఁ బ్రియులగుఁనట్టి నరులఁ
బెక్కండ్రఁగని వారి ♦ వెనదాటి శుద్ధాంత సన్నికృష్టమునకుఁజనియె నచట

తే. సంతసమ్మున రాము నుత్సవముఁ గూర్చి
యన్నివిధముల శుభములఁయ్యనఘుమతికే

గలుగనలయు నటంచును ♦ బలుకుచున్న
జనులపల్కుల వినియెను ♦ నన్ననమున. ౪౪

683

చ. నురసతిమందిరంబువలె ♦ జూడ మనోహరమై సుమేరుభూ
ధరశిఖరంబుభాతీ వితతంబయి సన్నీమృగాకులంబుగా
బరగి ప్రభావిశేషమున ♦ భాసిలి చూడగ నొప్పియున్న సుం
నరరఘువీరుమందిరము ♦ దా గనియెన్ సచివుండు పొంగుచున్. ౪౫ 684

చ. కరములు మోడ్చి భక్తిమెయి ♦ గానుకలూని రథాళి డిగ్గి యా
నరమున రామునిం గనగ ♦ దత్తమందుచు గోట్లనంఖ్యచే
చనున బరాధనంఖ్యలను ♦ బాగుగ లెక్కడరానిమట్లు మం
దిరమున ద్వారసీమను మత్స్థిరతం గనువారి నెంతయున్. ౪౬ 685

తే. ఉత్సవంబును గనువేడ్క ♦ నున్నవారి
జానపదులును జూచె నా ♦ స్థలమునందు
భూరిజలదంబురీతి పెన్ భూధరంబు
భంగి గనగ చాలదుర్భరమునగుచు. ౪౭ 686

తే. అంకుశమ్మును సరికునేయక మదించి
రాముఁ డెక్కంగఁ దగియుండి ♦ రమ్యమగుచు
నున్నతాంగంబు గ్రాలంగ ♦ నొప్పుగజముఁ
గాంచె శత్రుంజయంబును ♦ మించువేడ్క. ౪౮ 687

సీ. మలేయు నాస్థలిని సుమంత్రుడలంకారకలితులై వంశలంకలఁదినున్న
మంత్రముఖ్యుల మహామండలేశ్వరునకుఁ బ్రయ్యులై సవారల ♦ వితతతురగ
గజరథకలితులై ♦ కడుముదంబునవచ్చి యొక్కటిగాఁగూడి ♦ యున్నవారి
నందఱఁ గడచి భాగ్యంబులనిండిన యంతఃపురముఁజేరి ♦ యద్రశిఖర
మట్లు, చలింపని ♦ యంబుదరీతిని, గనగ నేడంతస్తులను గణించె

తే. దగిన మిద్వలతోడను ♦ సొగసుమీఱి
యుల్లమగృహసమూహంబు ♦ లొప్పనున్న
దాసినే యడ్డమునులేక ♦ తానుజొచ్చె
మహితరత్నాకరముఁజొచ్చు ♦ మకరమట్లు. ౪౯ 688

పదునైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౬ - వ సర్గము.

శాశ్వతా మమలక్ష్మి ప్రసాదే శ్రీరాముఁడు లంక్రథాపి నుద్ధరణ. శ్లో॥

క. ధరణీశపూర్వచరితల, సరణి యెఱంగిన సుమంత్రసచివుండు జనో
త్కరసంకులమగుద్వారము, సరగఁ గడచి యవలికత్యజసవినుతంబున్. ౧

క. జనసమ్మర్దము లేకయె, గనసొంపుగ నున్నదానిఁ ♦ గనఁబోవఁగనం
దును వయసుకాండ్రు పురుషులు, ఘనచాపప్రాసనియతఁకరులును నగుచున్.

తే. మంచికుండలములఁ దాల్చి ♦ చంచలించు

బుద్ధియేలేక పొరపాటు ♦ పొందకెట్లు

రామునందును గాఢాను♦రాగ మొలయ

ద్వారమును గొచుచుండఁగ ♦ వారిఁగనియె. ౨

691

*సీ. రామునిమనసును ♦ రంజిలఁజేయంగఁ గామాయవస్త్రసంకలితులగుచు

నంతఃపురాంతరఁమందుండఁదగినట్టి పంచనవతి శరఁస్వయసు గలిగి

ధనువురాముండొగిఁదాల్చి లోకముఁ బ్రోచుకరణి వేత్రంబులవరునఁదాల్చి

యాతనిఁబ్రోవంగ ♦ నాడరంబున మీటి జానకీపతికృతఁస్సానుడగుచు

తే. భోజనముచేసి తనయంతిఁపురికిఁ బోవు,తఱి నతని నెత్తి ముద్దాడితలను బ్రీతి

చేత మూర్ఖుని విడుచుటఁచేత నతని, గంధసంస్పర్శమున నలంకార మలర.

క. పనికత్తెల కధ్యక్షులు,గ నియోగింపంగఁబడిన ♦ కమ్రగుణులఁ గాం

చెను వారు రామునకుఁ బ్రియమును జేసెడువారు గాన ♦ ముఖ్యసచివునిన్.

ఆ. వచ్చుచున్నవాని ♦ ముచ్చట లూరంగఁ, గాంచి సంభ్రమించి ♦ కడురయమున

స్వాసనములవదిలి ♦ యాదృతి లేచిరి; యతఁడు నేర్పుగలిగి ♦ యలరుఁగాన. ౪

క. వినయమున వారలంగని, వినీతమతిఁ బల్కె మీరు ♦ వినిపింపుఁడు నే

నును వచ్చి ద్వారమందునఁ,గను వేడుకనుంట భూమిఁకాంతునితోడన్. ౫

చ. అనవిని ద్వారపాలకులు ♦ హర్షము తేనికిఁ గూర్చునట్టివౌ

పనులను జేయునిచ్చగలవారలుగావున స్వామియొద్దకుం

జని వనితాసహాయుడయి ♦ సంతసమొప్పుఁగనున్న రామునిం

గని సచివుండు ద్వారమునఁ ♦ గాచి వసించుట విన్నవింపఁగన్. ౬

696

తే. వారివలన సుమంత్రుండు ♦ వచ్చుటెఱిగి

జనకునకు సంతరంగుండు ♦ గనుకఁ దనకు

సంతరంగుండె యానని ♦ యచటికే యు

తనిని రప్పించె జనకమోదప్రియేచ్ఛ. ౭

69౭

*సీసమాలిక, చనిసుమంత్రుండుకు బేరునివలెసమధికై శ్వర్యసంపన్నుడై జాతరూప

మయమయి యొప్పి భర్తశిఖరినీలమేఘమునట్లు తనను బ్రకాశయుక్తుఁ

* ఈపద్యమునకు “తత్ర కాషాయీణో వృద్ధాన్ వేత్రపాణీన్ స్వలంకృతాన్, దదర్శ విష్ణి
తాన్ ద్వార స్త్ర్యభ్యతాన్ సుసమాహితాన్” అని మూలము. దీనికి గోవిందరాజవ్యాఖ్య ననుస
రించి ప్రతిపదమునకుఁ గల విశేషార్థములను జేర్చి యీపద్యము వ్రాయఁబడినదని తెలియవలయు.
స్వకల్పిత మిం దొక్కమాటయైనను లేదని గ్రహింపఁదగు. † “తలవై శ్రవణసంకాశం.....చిత్ర
యాశశినం యథా” అను శ్లోక త్రయమునకు గోవిందరాజకృతవ్యాఖ్యలోని భావమును సంగ్రహించి
యీసీసమాలికలోఁ జేర్పఁబడినదని భావింపవలయు.

గాఁ జేయుచున్నదే ♦ కప్రసునుంబట్లు సుకుమార దేహంబు ♦ సకును దగిన
 యట్టియా సరణంబు ♦ సనువొందుచుండంగ నలరుమంచముమీఁద ♦ నాత్మ సమధి
 కై శ్వోమహిమకు ♦ సనునూపముగ నుండ నందుఁగూర్చుండి నా ♦ రాయణుఁబరు
 నాత్మ భ్యానించుచు ♦ సమలమాల్యాద్యలంకారవిశేషము ♦ ల్లలిగి వెలయు
 సట్టి శ్రీరాఘవు ♦ సచ్చుడు వర్షించె; గుంకుమపూవుతోఁ ♦ గూడియుంట
 వారాహర క్తంబు ♦ వలె నెట్లనె నీతకరపద్మనంస్పర్శ ♦ కలితమగుట
 పలనఁ బవిత్రమై ♦ లలితసువాసనలో గలిగి శ్రేష్ఠంబయి ♦ వెలయు చంద
 నానులిప్తాంగుడై ♦ యగులఁ బోఁఁగఁ దోలు శక్తియు క్షుండయి ♦ బాసకీయును
 జానురహ స్తగు ♦ సరసవాక్యంబుల పలరించుచుం బొర్బి ♦ నుందు నిలిచి
 యుండి దగ్గఱఁ జేరి ♦ యొప్పుగ నాలింగనము సేయఁగాఁ గోరి ♦ సగతి మెఱయఁ
 తే. చిత్ర సత్త్రమును గూడి ♦ చెలఁగుచున్న
 చంద్రునింబోలు శ్రీరాఘ ♦ చంద్రు దృష్టి
 సఫలమై యొప్పునట్లుగ ♦ సాంద్రభక్తి
 గనియె నానూతుఁ డతపుణ్య ♦ కలితుఁ డగుట. ౧౦

698

*చ. తసయసమాన తేజమున ♦ దాదుణభంగిఁ దపించఁజేయు నూ
 ర్యనికరమట్లుగా వెలయు ♦ రాఘవునికా వరదుకా నుమం త్రుఁడుకా
 వినయవిదుండు నందియును ♦ విశ్రుతరాజచరిత్ర వేత్తయుకా
 గనుక వినీతుడై ¹నతిని ♦ కాయము లర్పణచేసె భక్తితోన్. ౧౧

699

సీ. త్నావిభుండు విహార ♦ శయనాసనంబుల దగ్గఱ నుండంగఁ ♦ దగిన యంత
 చను సొసంగినవాఁడు ♦ తనకుఁ గావున నూతుఁ డతనివిహారశఁ ♦ య్యాసనములఁ
 జక్క నుఖమె యని ♦ సరసో క్తి గుశలంబు నడిగి నీవంటి న ♦ దాత్తజుఁగని
 సత్పుత్రయయ్యె గా ♦ సల్యశ్రీరాఘవా! కై కేయితోఁగూడి ♦ త్నావిభుండు
 ఆ. నిన్నుఁ జూడఁగోరి ♦ యున్నవాఁ డచటికి
 బోవవలయు వేగ ♦ నా విని యపు
 డతులదీ ప్తి మీఱు ♦ నప్పురుషవ రేణ్యుఁ
 డలరు మదిని నూతు ♦ నాదరించి. ౧౩౪

700

క. జనకజఁ గనుఁగొని దేవీ! జనకుఁడుఁ గై కేయి నాదు ♦ సాధుతరమహం
 బునుగూర్చి యేమొకో యో, జనచేయుచు నున్నవారు ♦ సత్యమిది నుమీ.

క. విను మదిరాత్నీ! కేకయ, తసయ, ప్రియము గోరుపదియుఁ ♦ దగు నామర్థ్యం

* తంతసంత మివాదిత్య ముపహన్తం స్వతేజసా, వపందే వనదం నందీ వినయజ్ఞో వినీతవత్. అనిమూలము. ఇందాదిత్యుని యేకవచనము కనపట్టఁగా తనశ్లోకీయంబుఁ బ్రకృబడినట్లు బహు మూర్త్యులని పద్యమన వ్రాయఁబడినదని తెలియఁబడును. 1 నతినికాయము న నమస్కారముదా యము.

బును గలదియు నౌఁ గావున, మనుజేంద్రుని యాశయంబునుది నెఱిగినదై .

¹క. భరతుండు రాకమునుపే, ధరణీభారంబు మోయఁదగు పనినాకున్
ద్వరపడి యీయఁగ రాజును, బురికొల్పుచు నున్నదిపుడుపూనిక మెఱయన్.

క. నాయందుఁ బ్రీతి గలదియు, నాయకునే యనుసరించు ♦ నై జము మఱియున్
బ్రాంకిముగ లోకమునకుఁ, దా యశమును గోరునదియుఁ ♦ దామరసాక్షి !.

క. కావునఁ గైకయు నాకై , భూవిభు నభిషేకకృత్యమును జేయంగన్
దావంతగఁ బురికొల్పెడు, త్కౌవరుఁడు ప్రియాంగనయగుఁడై కయుఁ దానున్.

క. నామేలుగోరు సచివుని, ధీమహితునిఁ బంపిరిటకుఁ ♦ దీవ్రంబుగ నో
కోమలగాత్రీ ! యిది యు, ద్దామాదృష్టమగునాకుఁ ♦ దలపోసినచోన్. ౧౮

తే. ఎట్టి సభచేరియున్నదో ♦ యిందువదన
యందు నట్టిఁడు దూతయే ♦ యరుగుదెంచె
నాకు నిప్పుడే పట్టాభిషేక మెలమిఁ
జేయఁగలఁడు మహేశుండు ♦ సిద్ధ మిద్ది. ౧౯

707

క. ధరణీశుని గైకను సత్వరముగ నేఁబోయి చూతుఁ ♦ బరిజనములతోఁ
దరుణీ సుఖముండు మనో, హరగీతాదులను మోదమందసము మిగులన్.

²సీసమాలిక. అనిననయోనిజయైనయాజానకిప్రియుఁడుకంఠంబునవెలయుచున్న
మాక్తికహారమానక్తిచే నొసఁగితన్ గౌరవింపఁగఁ దమిఁ ♦ గ్రాలుచుఁ దన
ప్రాణనాయకునకు ♦ బదులుగ సొగసగు నీలోత్పలాక్షులు ♦ నిగుడుచుటను
గుసలయమాలికఁ ♦ గొసరి యిచ్చినలేమ వాకిలివఱకుఁ దా ♦ భర్తవెంటఁ
జనియెను మగనిదా ♦ సౌందర్యమున కేమి హానివచ్చునోయనియరసి శుభము
గలుగంగఁ గోరుచుఁగమలసంభవుఁ డింద్రునకుఁబోలె ధరణీశనాయకుండు
రాజనూయాఖ్యాధ్వరములకు సభిషిక్తుఁడ వగు నట్లుగ నిన్నుజవమున నిపు
డలదుచు యశావరాజ్యమును విప్రానుజ్ఞఁ గైకొని నియమయుక్తమగునట్లు
లభిషిక్తునింజేయ ♦ నగునంత నవనీతమునను నీవభ్యంగమును బొనర్చి
కన్నులఁ గాటుక ♦ సన్నఁగాఁ బెట్టి యయ్యజమానవేషంబు ♦ నంది మఱియు

1 భరతుండు రాకమునుపే-అనునది మాలానుసారముగ వ్రాయఁబడలేదని తోచును. మా
లమున “సుదక్షిణా. లక్షయిత్వా హ్యభిప్రాయం”=అనుపదములకు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన భా
వము ననుసరించి వ్రాయఁబడినదని తెలియవలయు.

2 ఈపద్యమునకు “పతిసంమానితా సీతాభర్తారమసి తేక్షణా, ఆద్వార మనువప్రాజ మంగళా
న్యభిదధ్యుషీ” అని మూలము. పతిసమ్మానితా సీతా అసి తేక్షణా అనుపదములకు గోవిందరాజకృత
వ్యాఖ్య ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినదిగాని స్వకపోలకల్పితముగాదని యెఱుంగవలయు.
3 నిగుడుచుటను=నిగుడుచుట అను అని పదవిభాగము. నల్లఁగలువలను ప్రసరింపజేయుట.

వ్రతనియమంబులు ♦ వగున భజించుచు నమలమా కృష్ణాజినమునుదాల్చి
సరిశుద్ధమతివయి ♦ భవ్యకురంగశృంగంబును గరమునఁ ♦ గడఁగి తాల్చి

ఆ యున్న నిన్ను నేను ♦ గన్నారఁ జూచుచుఁ
గొలుచుదాస నింద్రుఁ ♦ డెలమిఁ దూర్పు
నందు యముఁడు యామ్యఁనుందును బడమర
వరుణుఁ డుత్తరమున ♦ నైశ్రవణుఁడు. ౨౪

709

క. నిను సంక్షేంతుడు గా, కని మనమునఁ నలఁచుచున్ ను ♦ హాహర్న మునన్
జనియెన్ వాకిలి వతికును, వనితామణి సంత నిలిపిఁ ♦ బరమాన్మతితోన్.

క. కృతకౌతుకమంగళాక్షై, సతినిల్చి సుమంత్రుఁగూడి ♦ జనకునిఁ జూచన్
గుతుకమున నిల్లు వెలువడి, యతఁడా ద్వారముననున్న ♦ యనుజుం గనియెన్.

చ. గిరిగుహలోవసించు ఘన ♦ కేసరి యచ్చటనుండి పోవున
ట్లగునగు సౌధమున్ వెడలి ♦ యానటఁ జేతులు మోడ్చియున్నభ
క్తిరతుని లక్ష్మణుం గనియె ♦ దేవసమానుఁడు రాముఁడంత నుం
నరసుగు మధ్యకక్ష్యఁగని ♦ నై జనుహృద్జనసంఘయుక్తుఁడై. ౨౬.౪

712

చ. తనుఁ గనవచ్చియున్న గుణధామూల సంపత్తిఁ గాంచి వారిఁ జే
రసరిగి సాధువాక్యములు ♦ రంజిలఁజేయుచు సన్నుతించి యం
తనతఁడు సహింజోలిన రథంబున నెక్కిను వ్యాఘ్రచర్మమం
దు సలగుచుండె రాజతము ♦ నూత్నమునై కనువట్టి నద్దియున్. ౨౮

713

1. సీ. ఘననాదమునమైచ ♦ భవనిఁ గల్గి విరివిగాఁ బోలుపారి మణిహేమభూషితంబు
కనుచున్నవారలు ♦ కన్నులను పొరించునట్లు గానందగి ♦ యగ్గకాంతి మ్రగులు
యలరాగ, గున్నయేన్దులరీతిఁ నగుమేటి ఘోటకంబులఁ బూర్వఁ ♦ గొమగు
నడిఁ జనుచున్నట్టి ♦ వాజులఁ బూన్చిన యరదమెక్కిడు నింద్రుఁకరగి రాముఁ

తే. డారథంబెక్కి సంపద ♦ లలర వేగ, చనియె శ్రీమంతుఁ డాకాశమున గభీర
రవముగల మేఘమట్లాత్మరథరవంబు, దెసల శబ్దింపఁ జేయంగ ♦ ననన్యశగతి.

సీ. పంకజారి మహేంద్రపర్వతమ్ముననుండి వెడలునట్లు గ్రహంబు ♦ వెడలెనంత
సౌమిత్రియొకచేత ♦ ఛత్రమ్ము వేటొకకరమునఁ జూచుచామరముఁ బట్టి
రథపుష్పముననిల్చి ♦ రామున కాతపాదులు తగులకయుంక ♦ నెలమిఁ గాచు
చుండె నిట్లారాముఁ ♦ డొయ్యన వెడలంగ సంతటిజనులనొ ♦ హలహలయను

తే. శబ్దములు చాల వ్యాపించె ♦ సాధుకులము
గలుగు నశ్వాలి నెక్కియు ♦ త్వాధరాభ

1 ఘననాదము = మేఘధ్వని. ఈపద్యమున మేఘధ్వని యని పండుసారులు చెప్పబడుట మూలము ననుసరించియేగాని ఘనరుక్తి కాదని యెఱుఁగవలయు.

కరుల నెక్కియు నూర్ల సంఖ్యలుగ వేల, సంఖ్యగా భటవీరులుఁచనిరి వెనుక.

చ. అతనికి ముందుఁ జందనమఁహాగరులి వృశరీరముల్ దగ్గ
శితలసమానఖిష్టములు ఁ చేతులనొప్ప ధనుస్సులంది సం
తత శుభవృద్ధిఁ గోరుచు ముఁదంబున మైమఱుపుల్ ధరించి శూ
రతఁ జెలువారు సద్భటులు ఁ రంజలు మోములనేగి రెంతయున్. 3౫౪ 716

తే. రాముఁ డివ్వీధి వెడల మాఁర్గమున వాద్య
శబ్దములు వందిజనుల సంస్తవరవములు
వీరసింహనాదంబులు ఁ వినఁగఁబడియె
సంత భూషణభూషిత ఁ లగుచు సతులు. 3౬౪ 717

తే హర్మ్యవాతాయనంబులఁయందు నిలిచి
యతనిపైఁ బూలు చల్లంగ ఁ నరి నిఘాద
నుఁడగు శ్రీరాముఁడందుండి ఁ వెడలిపోయె
నపుడు సర్వాంగసౌందర్య ఁ మలరుస్త్రీలు. 3౭౪ 718

సీ. కొందఱు మేడలఁయందు భూమిని గొంద అరుదుగ నిల్చియఁయ్యనఘమతికిఁ
బ్రీతిని గల్పింపఁ ఁ బ్రియవచనంబుల స్తుతియించి రిట్లని ఁ శుభగుణాఢ్య
జననికి నెప్పుడు ఁ సంతనంబును గల్గఁ జేయువాఁడవు రామఁనీయెడ నినుఁ
గాసల్య కన్గొని ఁ కడుసంతసమునొందు నీప్రయాణము ఫలిఁయించు నీకుఁ

తే. దండ్రి రాజ్యంబుఁ బొందిన ఁ దైవసముని
నిన్ను జనులెల్లఁ జూతురు ఁ కన్నులలర
నని నుతించుచుఁ ¹దద్ధృఢఁయప్రియయగు
నవనిజను నంగనామణి ఁ యని తలఁచిరి. ౪౦౪ 719

శా. తారాధీశునిఁ బొందు రోహిణివలెఁ ఁ దాసీత పద్మాక్షునిన్
శ్రీరామున్ గుణగణ్యుఁ బొందెఁగద లూఁసీమంతినీరత్నమ
య్యారే చక్కఁగఁ బూర్వజన్మమునఁ బుణ్యంబెంతయో చేసెఁగా
దే రాముండు లభించునే యనుచు నెఁతేవేడ్క నాస్త్రీలొగిన్. ౪౧౪ 720

చ. పలికిరి సౌధవీధులను ఁ భాసిలుచున్ నరనర్యుడంత న
ప్పలుకుల రాజమార్గమున ఁ వైభవమొప్పుఁగఁ బోవుచుండి తా
నెలమి యెసంగఁగా వినియె ఁ నెంతయుఁ బ్రీతిని వారుపల్కుటల్;
సులలితరీతిగాఁ జనుచు ఁ శూరశిఖామణి యాతఁ డంతటన్. ౪౨౪ 721

తే. వేడుకలు చూడవచ్చిన ఁ వింతజాన
పదులు హర్షంబునన్ గగుఁర్పాటు నొందు

1 తద్ధృఢయప్రియ=రామునిమనస్సునకుఁ బ్రహృదము నిచ్చునది.

పౌరులును ద్రోవపొడుగునఁ ♦ బల్కుచున్న
పల్కులం దన్నుఁ గూర్చిన ♦ వాని వినియె. ౪౩

722

- క. తన యధికారము పెంపుం, గననలయు నటంచు జనులు ♦ గౌరవమునఁ బ
ల్కినవాని వినియె మఱి యా, జను లిట్లని చెప్పుకొనిరి ♦ సంతోషములన్.
- సీ. జనకు ననుగ్రహంబును బొంది యీతఁడు భూరిరాజ్యరమను ♦ బొందఁ బోవు
చున్నాఁడుమఱి యీతఁడు ♦ డొప్పుగమన పై నఁ బరిపాలకత్వంబుఁ ♦ బడయఁగలఁడు
కావున మనమనఁ ♦ కాంక్షితములు సిద్ధి నంగంగఁగలవు భూ ♦ వందితుఁడయి
యితఁడును జరకాల ♦ మీరాజ్యమును బొందియుండుట పౌరుల ♦ యుగుతరమగు
తే భాగ్యమే యసవచ్చు నీ ♦ భవ్యచిత్తుఁ, డిలకుఁ బొలకుఁడై యుండ ♦ నెవనికేని
యెప్పుడో నప్రియంబేని ♦ యెన్నదుగిఖ, మేని గలుగంగ నేరదొ ♦ కింత ధైర్యం.
- సీ. అనిరంతటమతంగ ♦ జాశ్వముల్ ధ్వనిసేయ “జయజయ” యనుచును ♦ సంస్తుతించు
వందిజనంబులు ♦ వరుసగా సూతులు మాగధులును శ్రుతి ♦ మధురవాద్య
వాదకుల్ తనముందు ♦ గాఁ దమిఁ జనుచుండ గౌరవంబునను గు ♦ బేగుభంగి
నలరుచు శ్రీరాముఁ ♦ పదుగుచుఁ గరిణులుఁ గరిహయరథములు ♦ గ్రాలుచుండ
తే. జనులు ముంగిళ్లనిండుగాఁ ♦ దనను గనఁగ
నిలిచియుండఁగ రత్నాళి ♦ నిబిడమగుచుఁ
బణ్యసంచయములు గల్గి ♦ పరఁగుచున్న
రాజమార్గంబుఁ గనియె నా ♦ రాముఁ డపుడు. ౪౭౪

725

పదునాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౭ - వ సర్గము.

— ❧ —

- క. సిరి వెలయఁ దనదు నెచ్చెలు, లదుదుగ సంతోషమంద ♦ నరనంబు నయిం
బరఁగి పతాకాధ్వజసుం, నరమయి యొప్పాడు పురవ ♦ తంసముఁ జూచెన్. ౧
- క. మేలై న యగరుధూనము, లోలిన్ వ్యాపింప నగర ♦ ముత్సవ విలస
భీరిం గనవచ్చిన జన, జాలనమాకలితమగుచు ♦ సంతసమిడియెన్. ౧౪ 727
- క. జలదాభంబులు పాండుర,ములు నౌ గేహంబు లలర ♦ ముఖ్యాగరుధూ
పలలితవాసనలొలయఁగ, విలసిల్లెడు వీధులం బ్ర ♦ వేశించెఁ దగన్. ౨౪ 728
- సీ. మఱియు రాముఁడు రాజ ♦ మార్గమునం జందనాగరుశాఖల ♦ నరుదుగాఁగ
శాసులుగాఁ బోసి ♦ రమణీయతరమగంధ ద్రవ్యముల విచి ♦ త్రముగ నెఱిపి
తగినదుకూలవ ♦ స్త్రములను బట్టువసనములఁ బ్రోగుగా ♦ సంస్కరించి
వివరముల్ వేయని ♦ విమలమౌక్తికముల నచ్చన్ఫటికముల ♦ నందు నందుఁ
తే. గుప్పలుగఁ బోసి రుచులచే ♦ మెప్పుఁగాంచు
భక్ష్యములఁ బెక్కువిధములౌ ♦ పణ్యములను

సొంపుగాఁ గూర్చి యుండుటఁ ♦ జూడఁదగిన
యట్టు లున్నట్టి తావుల ♦ నందుఁ గాంచె. ౫

729

చ. పెరుగును లాజలక్షతలు ♦ వేడుక నిచ్చు హవిస్సుఁ జందనా
గరుముఖధూపముల్ వివిధ♦కమ్రసువాసన లగ్గలంబుగాఁ
బరఁగెడు పుష్పమాలికలు ♦ బాగుగఁ జూడఁగ నొప్పుచున్న చ
త్వరములు గల్గి నిర్జ్వరప♦థంబువలె గనుపట్టె నద్దయున్. ౬

730

తే. చెలఁగి మిత్రులుసేయు నా♦శిష్యములెల్ల
వినుచు వారలఁ దగినట్టి ♦ విధుల గౌర
వించుచున్ రాజమార్గంబు ♦ వింతగనుచు
జనకునిం జూడనేగె దా♦శరథి యంత. ౭

731

క. ఈతటి నభిషి క్తుడవై, తాతలు ముత్తాతలే వి♦ధంబున రాజ్యం
బాతతముగఁ బాలించిరొ, యీ తెఱఁగున మమ్ముఁ బ్రోవు♦మాదృతిరామా!.

తే. ఇతని తండ్రియుఁ దత్పూర్వు♦లెల్ల లాల
నముల మనకెంత యమలసౌ♦ఖ్యమును గల్గఁ
జేసిరో రాముఁ డితఁ డభిషి క్తుడై న
నంత కధికసుఖంబును ♦ గాంతుము గద. ౮

733

1^{వీ}. రాజ్యాభిషి క్తుడై ♦ రాముఁడు రాజమార్గంబునఁ జనుచుండఁ♦గాంతుమేని
దజ్జన్యసుఖమును ♦ దగఁ బొందుదుమయేని భుక్తి యేటికి? స్వర్గ♦ముఖములై న
పరమార్థములు దద్భ♦వములై న సుఖములు మనకేల? యమితకాం♦తినిజెలంగు
నట్టి శ్రీగాఘవుం ♦ డభిషి క్తుడగుట యేభంగిఁ బ్రియంబొ య♦వ్వరున నితర

తే. మెద్దియేనియుఁ బ్రియముకా ♦ దించుకేని

యనుచు నచ్చటఁ జేరిన♦జనులు శుభక

రముగఁ దన్ను నుతించుచుఁ ♦ బ్రమదమలర

నాడుమాటలు విని యుబ్బ ♦ కతఁడు చనియె. ౧౨

734

2^{వీ}. ధరణి కుమారికాధవుఁడు ♦ తమ్మును దాఁటి యదెంత దూరమో

యరిగి ననుం దదాకృతి మ♦హత్వమునం బరిస క్తమై మహా

త్తరమగు సంతసంబున ని♦తాంతము దేలెడు స్వీయనేత్రహృ

త్సరసిరుహంబులన్ బురుష♦తల్లజుఁ డెవ్వఁడుగాని పూనియే

మరలుపఁ జాలఁడయ్యె నిక ♦ మానిను తెవ్విధిఁ ద్రిప్ప నేర్తురో. ౧౩

735

1 ఇందు జనులకు శ్రీరామచంద్రునందుఁగల సరమామోదము చక్కఁగా నూచింపఁబడుట తెలియునది.

2 నరశృక్నోత్యపాక్రష్టమ్-అనిమూలము. మానిను తెవ్విధిఁ ద్రిప్ప నేర్తురో యనునది “నార్యఃకిమత” అను వ్యాఖ్యననుసరించి చేర్పఁబడినది.

1. సీ. ఎంతవిలువైనాఁ ♦ జేయైన నెవ్వఁడు దర్శించుతఁటిని సౌం ♦ నరవృహార్ణ
 పరము, సుధాసరో ♦ నరమున ముంచెడునట్టి శ్రీరఘురాము! ♦ నానరమున
 సల్లాపముఖములె ♦ సత్కారముల జేయఁ జాలకపోయినఁ ♦ జతురంద్ర
 యములు స్పృష్టింబొందునట్టులు చూడఁడో కనుక నే యెదురై స ♦ మనుజునాద
 రమునఁ గగూక్షిండు ♦ నమలచిత్తుఁడుగాన రఘువీరుఁ డెవ్వనిరమణఁ జూడఁ
 డో యట్టిపాపాత్ము ♦ నుమకృపారాశియై యపరోక్షపరమాత్మ ♦ యైనరామ
 చంద్రుని వీక్షించఁ ♦ జాలు భాగ్యములేనిమనుజుని లోకులెల్లను గఠోర
 2. నిందలఁ గుడియింత్రునిజముగ వానియాత్మయెవాని గర్వించుఁ ♦ నగవటంచు

తే. ధర్మచిత్తుండు రాముండు ♦ నయను జూపు
 నాల్గువర్ణంబు లందున్న ♦ సగుణమీద
 వారి నయనున కనునె స ♦ భంగి వాని
 సనుసరించియె వర్ణింతు ♦ రతని నెపుడు. ౧౫౬

736

క. క్షీణిపతిసూనుం డెంతటఁ, జతుష్పథంబులను దేవ ♦ సదసంబులఁ జే
 త్యతతులను సభాస్థలముల, సతిముదమునఁ జుట్టిపోయి ♦ యట నొకచోటక.

సీ. మంగళకరములై ♦ శృంగారముల మీఱి జీమాతక్త లాన ♦ శిఖరసన్ని
 భములగు నులలితఁ ప్రానాదశృంగంబు లాకాశతలమెల్ల ♦ నానరించి
 సితవిమానములట్లు ♦ చేలునొందుచుండంగ రత్నసంతతులచే ♦ రంజులుచును
 వర్ణమాసమునాఁగఁ ♦ బరఁగు శిల్పంబున నిర్మితములగుచు ♦ నెగడు గృహము

తే. లలుగుచుండంగ దేవేంద్రు ♦ నాలయంబు
 భంగిఁ బృథ్వీపతంసన్ము ♦ పరఁగు తండ్రి
 సౌధమును జొచ్చి; సంపదల్ ♦ చాలఁ గ్రాల
 ధన్విరక్షిత కిష్యోత్త ♦ కయము దాటి. ౨౦

737

చ. అరదము సంత డిగ్గి యతఁ ♦ డవ్వలికక్ష్యలు రెండు పాదసం
 చరణముతోడనే గడచి ♦ సాధుగతు ల్దగ నన్నికక్ష్యలక
 వరుసఁగ దాటి తక గలిసి ♦ వచ్చినవారి మరల్చి యంతఁ దా
 నరిగె నొకండ యంతపురి ♦ కాదటఁ దండ్రిని జేరఁబోయినక. ౨౧

738

క. తనతో వచ్చిన జనములు, వననిధి రాకానిశాధి ♦ పతిరాకను గో
 రుసటుల శ్రీరాముని రా, కను గోరుచు నుండి రచట ♦ గాదిలిప్రేమక. ౨౨

పదునేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 ఈసీసపద్యమును వ్యాఖ్యలోని భాగముల సంగ్రహించి చేర్చి వ్రాయఁబడినది.

2 ఈసీసపాదమునర్థము మహేశ్వరతీర్థులుగారి వ్యాఖ్య ననుసరించినది.

౧౮ - వ సర్గము.

—ఊహ కైక రామునితోఁ దనయభిప్రాయమును జెప్పట. ఊహ—

ఉ. వాడిన మోముతోడను శుభంబగు మంచముమీఁదఁ బ్రేయసిం
గూడి వసించి దీనుఁడయి ♦ కుందెడు తండ్రినిగాంచి భక్తితోఁ
గూడిన చిత్తమొప్పు రఘుకుంజరుఁ డెంతో వినీతుఁడై వగం
దోడుగఁ గొంచు తండ్రిపదఁతోయజముల్ తలసోకునట్లుగన్. ౧౫ 741

తే. మొదట మ్రొక్కిడి కై కేయిపదసరోజ
ములకుఁ దర్వాత పందనములు పొనర్చె
సంత రాజు రామా! యని ♦ యవల బొప్ప
జలకణాకులనయనుఁడై ♦ పలుక లేక. ౨ 742

క. తనయునిఁ జూచుట కేనియు, మన మలరఁగఁ బుత్రుతోడ ♦ మాటాడుటకే
మనుజేశుఁ డశక్తుం డ, య్యెను; రాముఁడు దుఃఖమునకు ♦ హేతువెఱుఁగమిన్.

సీ. ఇంతకు మున్నెప్పఁడే గలుగని సాధ్వసావహదుఃఖమ ♦ ట్లప్పు డతని
మనమున నేల కల్గెనొ యంచు నరపతి క్రొత్తహాపముగాంచి ♦ యత్తటిభయ
కంపితగాత్రుఁడై ♦ కాలసర్పముఁ గాలఁ ద్రొక్కినవిధమున ♦ స్రుక్కి రాముఁ
డింద్రియాళికలంగ ♦ నెంతయు దుఃఖమ్ము సంతాపమును దన్ గృశత్వమొందఁ

తే. జేయ నిట్టూర్పుఁబుచ్చుచుఁ ♦ జెదరి చిత్త
మెంతో కలఁతను బుట్టింప ♦ సుంతయేనిఁ
గలఁపరానిది యయ్యును ♦ గలఁగి యూర్క్తి
సంతతులనొప్పు సంద్రంబు ♦ సరణి నృపుఁడు. ౩౫ 744

క. తను రాహువు గ్రసియించిన, వనజావుం డున్నరీతి ♦ భవ్యాత్ముం డ
య్య నబద్ధములాడిన సన్ననికరణి నచింత్యదుఃఖమును బొందెఁ దగన్. ౬

తే. ఇట్టి దుఃఖము నొందుట ♦ కేమికార
ణమొ యెఱుంగమి రామున ♦ కమితభయము
కలిగె; డండ్రికి నట్టిశోకంబు గలుగ
నేల యంచు విచారించె ♦ జాలి నొంది. ౬౫ 746

సీ. పర్వకాలంబునఁ ♦ బాధోధిపోలికఁ గలవిలపాటొంది ♦ కడువిచార చుఁగాన
మును బొంది యంతరాముఁడు తండ్రియిష్టంబు ఫలియింపఁజేయంగఁ ♦ దలఁ
మనమునఁ జింతించె ♦ ననుగని యిప్పుడు సంతసమొందఁడు ♦ జనకుడేమొ
యతికోపమొందియ ♦ నపుడు నన్ జూచిన దాఁ బ్రసన్నుండగుఁ ♦ దనయునన్నుఁ

తే. గాంచి యిప్పు డాయాసంబుఁ ♦ గాంచుచున్న
వాఁడు కారణమేమొకో ♦ పలుకఁ దోప
దనుచు యోజించి శోకార్తుఁ ♦ డగుచు దీనుఁ
డగుచు ముఖకాంతి తఱుగంగ ♦ నాతఁడపుడు. ౯౫ 747

- క. జనయిత్రీకిఁ గైకకు వం, ననములు పొనరించి తెలివిఁతప్పి యపకృతిఁ
జనకునియెడ నేనేమియు, నొనరింపనుగన యిదేల ఁ యో కోపించెన్. ౧౦౫
- క. ఆకారణంబుఁ దెలుపుమ, యొక్క కా! నీవె తండ్రి ఁ యురుమోదంబుం
గైకొనెడునట్లు చేయుమ, గూకరణి నితండు నొగుల ఁ నేమొకొ చెపుమా.
- క. నాయెడ వాత్సల్యము నితఁ, డేయెడలం గలిగియుండు ఁ నిట్టియితఁడ యి
ష్టే యంతరాత్మ కలఁగఁగ, నీయనువున మోముకాంతి ఁ యెల్లఁ నలుగఁగన్.
- ¹క. దీనుండై పలుకఁడు నా, తోనేమొకొ? తనువు వ్యాధిఁతోఁగూడనొకో?
మానస మాధిం గాంచెనొ?, నానాయన కివ్వి లేక ఁ నై జవిభూతిన్. ౧౦౬
- క. అలరుచు నుండుంగద మను, జలకెప్పుడు సుఖముఁగల్గఁఁజూచుట యరుదొఁ;
బలుకుమ ప్రియదర్శనుఁడై, చెలఁగెడు భరతుండు కీడు ఁ చెంగఁడు గాఁడే.
- క. స్రవటబలుండగు శత్రు, ఘ్నుకుమారున కేని మాతృఁగణమందేమే
మి కలుగదుగదా యశుభం, బొకఁడును నాతండ్రి యిట్లుఁలుండఁగనేమో.
- చ. జనకునిమానసంబునకు ఁ సంతనముం గలుగంగఁ జేయకే
బని యతఁడేమిచెప్పినను ఁ బొగుగఁ జేయకయేని నేక్షణం
బును బ్రదుకంగనొల్ల నిక ఁ భూతివర్షుఁడు కోపమొందునే
జనని! మదీయతాపమును ఁ బాలవచింపఁగ నుంతయేనియున్. ౧౦౭ 754
- క. మనుజుఁడు తానీ లోకం, బునఁ బుట్టుట కెవఁడు మూలఁభూతుఁడని యెఱుం
గునొ సాక్షాద్భవతమని, తనరా రెడునట్టిఁడైన ఁ తండ్రికి వశుఁడై. ౧౮ 755
- తే. ఎవఁడు సర్తింపనొల్లఁడో ఁ యెఱుఁగఁజాలఁ
గోపమునఁగాని గర్వంబు ఁ గూడఁగాని
నీవు నాతండ్రితోడఁ నఁదానమెల్లఁ
గలఁతనొందఁగఁ బరుషముల్ ఁ పలుకవుగద. ౧౨ 756
- క. ఎన్నడులేని వికారం, బెన్నఁగ నూతనము దోచె ఁ నృపునందేమో
యున్నవి యున్నట్లుగ నా, కన్నియునుం జెప్పవచ్చు ఁ యడిగితిఁ గానన్. 757
- ²చ. అని యడుగన్ మహాత్ముఁడగు ఁ నారఘువీరునితోడఁ గైక యి
ట్లనియె వచింపరాక హృదఁయప్రియుఁ క్లేశమునొందఁజేయు ప
ల్కు నెటులుచెప్పుదాన ననుఁకొంకును లజ్జయు సుంతలేకయే

1 “శారీకో మానసో వాపి కచ్చి దేనం నబాధతే, సంతాపో వాభితోపో వా గుర్లధం వా సదాసుఖమ్” అనిమూలము. శరీరమునకుఁ గలుగు తాపము వ్యాధి. మానస్సునకుఁ గలుగు తాపము అధి. 2 “ఏవముర్తాతు క్లేషియా రాఘవేణ మహాత్మనా, ఉవాచేదం సునిర్లజ్ఞా ధృష్ట మాత్తహితం వచః” అని మూలము. ‘సునిర్లజ్ఞా ధృష్ట మాత్తహిత’ మనుష్యులకు మహేశ్వరతీర్థము వ్రాసిన యర్థము ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినది.

వనమున కేగుమీ వను నభవ్యపుఁబల్కును జెప్పనెట్టులౌ

నను గృహయింతలేక తనయాశయరీతిని బల్కె నివ్వధిన్. ౧౯

758

క. మనుజేంద్రునకుం గోపం, బనునదియే లేదు వ్యసన ధ మలవడదు; మఱే
మనఁగలదు మనోభీష్టము, విని నీవేమందువొ యనుభీతి గలుగుటన్. ౨౦

ఆ. నీకుఁ జెప్పవెఱచి యీకరణిం గుందు, చున్నవాఁడు ప్రీతిఁ ధ గన్న నీకు
నప్రియంబుఁ బలుక ధ నాడమి నాలుక, యూరకున్నవాఁడు ధ భూరమణుఁడు.

క. జనకుండేమి ప్రతిజ్ఞను, బొనరించెనొ దానిఁ జేయఁబోలును నీకున్
దనయా! తప్పక పితృహిత, మును జేయఁగవలయుఁగాదె మోదము మీఱన్.

చ. మును నను గౌరవించి వరఁముందగనిచ్చి తదీయమాఫలం
బును గనుకాలమందిపుడు ధ భూపతి పామరురీతిఁ దాపముం
దనుఁ గుదియింప దుఃఖము నితాంతమునొందెడు; నిచ్చితిన్ వరం
బు నని ప్రతిజ్ఞ చేసి జలఁముల్ చనినం దరువాత సేతుబం
ధనమును గట్టఁగోరుగతిఁ ధ దా వెతఁగుందెడు స్వప్రతిజ్ఞకున్. ౨౩

762

సీ. ధర్మమూలమ్ము సత్యము పెద్దలందఱు నిది యెఱింగియె పల్కి ధ రీవిధమునఁ
గావున రాఘవాభూవిభుం డిపుడు నీకొఱకు నామీఁదనె ధ కోపమొంది
సత్యము విడువక ధ నిత్య మద్దానియం దానక్తుడై యుండునట్లు సేయు
మితఁడు చెప్పెడు పల్కు ధ లిప్పుడు నీకు శుభంబుగానీ యశుభంబుఁగాని

తే. నీవు చేయుదువేని నే ధ నీకు దాని

విస్తరంబుగ వచియింతు ధ విభునిపలుకు

లరయ నీయందు వ్యర్థంబులయి చెడకయె

యలరు నే నట్లుచేయుదు ధ నందువేని. ౨౪

763

క. ఇతనికి బదులుగ నే విస్తృతముగ వచియించుదాన ధ నిప్పుడు నీతో
నితఁ డమ్మాటను జెప్పఁ డ, హితమా నీకద్ది యనుచు ధ నెఱుఁగుటకతనన్. ౨౬

చ. అనవిని నేను దండ్రదగు ధ నాజ్ఞను జేయుదునో యొనర్చునో
యను ననుమానముం గలుగునట్టిది యయ్యెఁగదా ప్రవృత్తి నా
దని వ్యసనంబు నొంది నృపు ధ సంతికమందె దయావిహీనఁ గై
కను గని యిస్సిరో! యనుచుఁ ధ గానరుడై వచియించె నీవిధిన్. ౨౭

765

క. జననీ! నన్నిట పల్కం, జనదు సుమీ, రాజునాజ్ఞ ధ జ్వలనునియందే
మనమునఁ గొంకకపడుదున్, దినువాడన్ విషమదెంతతీవ్రంబైనన్. ౨౮

క. గురుతరజలనిధి దుముకుదు, గురుఁడీతఁడు తండ్రిమేలు ధ కోరునృపుఁడు నౌఁ
దరుణీ యీతఁడు చెప్పిన, కరణిం జేయుదు నదెట్టికార్యంబైనన్. ౨౯

767

క. ధరణీశుకోర్కి యేదో, పరికించి వచింపు, చేయువాడఁ బ్రతినయన్
భరున నొనర్గింతు రాముఁడు, స్థిరమతి తా నన్నమాట ధ ద్రిప్పుడు సుమ్మీ. ౩౦

చ. అనిన ననార్య కేకయన్మః పాత్తజ నిష్కపటాత్తు సత్యవా
దిని రఘురాముః గాంచి యతిః శ్రీశ్శముగా వచియించె బుత్రకా
విను, మును దేవదైత్యులకు డిగ్రహమ్మెనపు డిందులోన మీ
జనకుని దేహమంతయును డ సాయక బాధితమయ్యె నెంతయున్. 369 769

*చ. శరములు దీసివై చి గురుః సాధ్వసమెల్లను బాపి కాచితిన్
వరములు రెండొసంగె నరః పాలుఁడు దానికిఁ గాఁగ నేను న
వ్వరములు నిప్పు గోరితిని డ బట్టము గట్టఁగ నొప్పు నీనహా
వరుడగు నాకుమారునకుఁ డ నప్పుక కానకు నీవు పోవగున్. 370 770

తే. నంశకారణ్యములు కిప్పె డ తరలి నీవు, చనవలయు నంచు నడిగితి డ జనపతి; నిట
జనకుని న్నిన్ను సత్యంబు డ జరపువారిఁ, గా నొనర్పఁగఁ నలఁచితిః వేని రాసు!

ఉ. నేను వచించువాక్యమును డ నీవు విసంపగుఁ జంక్రియానతిం
బూని యొనర్పు మాతఁడును డ బూర్వము చెప్పినమాటఁ దీర్పఁగన్
గానలలోన నీవు పదుః నాలుగువర్ణము లుండఁగాఁ నగున్
జానుగ నీకుఁ గూర్చిన శ్రుః శస్త్రపదార్థములన్ మదాత్మజున్. 371 772

తే. యకానరాజ్యంబునన్ నిల్చి డ నొను నీవు
నరగునన్ నంశకాటవి డ జడలుదాల్చి
యజనములఁ గట్టి వసియింప డ నేను రాసు
యిప్పుడు కాఁబోవు నుత్సవః మౌమిమాని. 372 773

సీ. పదునాలుగేడులు డ వనవానమును నీవు జరపు పయోధ్యలో డ భరతుఁ డుండి
బహువిధరత్నసంః భరితమై హయరథగజసంయుతంబయి డ క్రాలుచున్న
యారాజ్యమెల్ల నః హీననై భవమునఁ బాలించుఁగాక; యిః వ్వరయుగంబు
నిచ్చియున్నందున డ నిపుడు కాగుణ్యంబు ననుముంప, గాఢసంః తాపమొలయ

తే. మొగము వెలవెలఁబొంగ డ మోహమొంది
నిన్నుఁ గనలేక నీతంక్రి డ యున్నవాఁడు
రఘుకులాంభోధిచంద్ర, యిః రాజువచన
మనునరించి యొనర్చుమా డ యానరమున. 373 774

* ఈయుద్ధకథ యిట సంగ్రహముగాఁ గైకచేఁ జెప్పబడినది. పదము లడిగినవద్దతి చెప్ప
టయే యా మి కప్పటిపనిగాని 2 వగినయుద్ధమును సాకల్యముగాఁ జెప్పట కాదని బుద్ధిమంతు లా
హింతురుగాక.

1 ఎలమిమాని - అనఁగా సంతోషమున మానుకొమ్ము. ఇట్లు నేయవలసినవచ్చెఁగదా యని
పగచుచుఁ జేయకుమని హెచ్చరించుచున్నది. 2 కాయని యిట సూచింపబడినది. 2 రఘుకులాంభోధి
చంద్ర యని కైక రాముని సంబోధించుట పూర్వంక సత్యవాక్యపాలనత్వము స్పృశితి పచ్చనట్లు
చేయుటకని గ్రహింపవలయు.

క. గురుతరసత్యవ్రతమును, బరిపాలనమొప్పుజేసి ♦ పార్థివున తేయ
తరదోషరహితు నొనరిచి, తరింపఁగాఁ జేయవయ్య ♦ తగినదికానన్. ౪౦

*చ. అని జనయిత్రి క్రూరముగ ♦ నవ్విధిఁ బల్కినశోకచిహ్నముల్
గనఁబడవయ్యె రాముని ముఖంబున లోపలనైన దుఃఖమున్
గనినటు గానరాక రఘు♦కాంతునిమోము వెలింగెఁ బార్థివుం
డును మహానీయుఁడయ్యును ద♦నూజునిఁ బాయుట యెట్టులన్న యా
ఘనతరదుఃఖిత ప్తుఁడయి ♦ కంది వ్యధంగనె సంత రాముఁడున్. ౪౧ 776

పదు నెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౯ - వ సర్గము.

— ❧ — కై కతో రాముఁ డడవికిం బోయెదనని చెప్పట. ❧ —

చ. అరినిచయాంతకుండగుట ♦ నప్రియమై తగి లోకదృష్టిచే
మరణసమానమైన యల♦మాటను గైక వచింప దుఃఖసా
గరమున మున్గ కిట్లనియె ♦ గారవమొప్పు దృదు కిరీతిఁగా
భరతుఁడు యౌవరాజ్యమున ♦ బద్ధుఁడుగాఁ దనరారుఁ గావుతన్. ౧౫ 777

క. జననాథునిదౌ ప్రతినను, మనసార ఫలింపఁజేయ ♦ మానిని! కృష్ణా
జనమును జడలను దాలిచి, వనవాసముఁ జేయఁబోవు♦వాఁడను నేనున్. ౨

చ. అరిజననుర్దనుండయిన ♦ యట్టి మగండుగదా! మహీశుఁ డి
త్తరుణమునందు మున్నవలె ♦ దానను నేలొక్కొ గారవింప కి
క్కరణిఁ దపించు నాప్రకృతిఁ ♦ గానఁడొక్కో యిటులుండనేలొక్కో
యకుదుగ నున్నదిద్ది తెలి♦యంగను గోరెన నంబ! చెప్పుమా. 3 779

నీ. దై న్యంబు నీవు పొం♦దఁగవలదోయంబ నీదు మ్రొల వచింతు ♦ నేను నార
చీరలు జడలును ♦ జెలువొందఁగాఁ దాల్చి యడవికిఁ బోయెద ♦ నధికముదము
నొంది నీవుండుమా♦యర్వీశ్వరుఁడు నాకు నిష్టంబుఁగోరెడి♦హితుఁడుగురుఁడు
తండ్రి ¹కృతజ్ఞుండు♦తానగుఁ గద యిట్టి యితఁడు నియోగింప ♦ నెట్టిదై నఁ

తే. దండ్రికది ప్రియమైనచో ♦ దానిఁజేయ
కుందునే శంకలన్ మాని; ♦ సందియంబు
మాని నాతోడ నేలొక్కో ♦ మానవసతి
భరతు నభిషేకవిషయంబు ♦ పలుకలేదు. ౫౫ 780

క. నానైజ మెఱిఁగి యుండియు, దానై వచియింపఁడనెడి ♦ దారుణదుఃఖం

* ఈపద్యము మహేశ్వరతీర్థకృత వ్యాఖ్య ననుసరించి వ్రాయఁబడినదని తెలియందగు.

1 కృతజ్ఞుఁడు=స్వకృతవరదానాభిజ్ఞుఁడు.

బో నాజననీ! ప్రేచెడు; మానసమును గాల్చునట్టి ♦ మాడ్కి నిజముగన్.

క. నీ కప్రియమా మాటను, భూకాంతుండెట్లు పల్కు ♦ బూనును నీతో
నాకుం జెప్పినయట్లని, యొక్క కా! యందువేమొ ♦ యొక్కటి వినుమా.

తే. ఒకరి ప్రేరణమేలేక ♦ యకలుషమాతి

యైన నాసోవకునకు రాజ్యంబు ధనము

బ్రయములొ ప్రాణములనైన ♦ వేడ్కనిత్యం

గొండుయుండిన జాచభంకింబునందె. 2

783

క. జానకి నొసంగియుందును, మానిని గుట్టింజగునేను ♦ మాతండ్రి గుటం

దానై యాజ్ఞాపించున, యే నీకది హితము గూర్చి ♦ నేనెట్లులెనన్. 24 784

క. ఒనరుతు నీనన్యుతముగఁ, బని జేనిని నైస ననుచు ♦ బల్కిన నాప

ల్కును సార్థకముగఁ జేయుట, యును గల్గినఁ జేయఁ బూనఁకుందునెచెపుమా.

తే. ఇంక నంకోచమును బొంచ ♦ కీతడొంచ

నూతిడింపుము ధరఁ జూచుచుండి శోక

భారమున నశ్రుబిందువుల్ ♦ నగున విడుచు

చున్నవాడిది యేమిప్రయోజనంబో. ౯

786

నీ. పేగముగాఁ బోవు ♦ వింతహయంబుల నెక్కి దూతలు మనుజేళు నాజ్ఞ

నిచ్చు మాతులునింటనుండిన భరతుని దోడ్కొని రాగఁ ♦ జనగవలయు

వనమున కీవు పొమ్మని తండ్రి చెప్పితేనను విచారము మాని ♦ యంబయిదిగొ

పదునాలుగేడులు ♦ వనవాసమును జేయ నంపకాటవికిపు ♦ తరలువాడ

తే. ననిన రామువాక్యంబుల ♦ నిని మువంబు

బొంది యాతనిసయనంబునందు శ్రద్ధ

గలిగి త్వరపట్టుచున్ రహింకూలమణిగని

యట్ల కానిమ్ము పాలింపు ♦ మన్నమాట. ౧౨

787

ఉ. దూతలు శీఘ్రగామయి ♦ తోరపుశక్తిఁ జెలంగు ఘోటక

వ్రాతము నెక్కి మాతులుని ♦ వస్త్రమునన్ నివసించు నాతనొ

జాతునిఁ దోడితెచ్చుటకుఁ ♦ జయ్యన బోదురటంచు బల్కి తా

జేతమునం నలంచె నిక ♦ శీఘ్రమ రాముడొ పోవకుండినన్. ౧౩

788

క. తనయన్నఁ దండ్రీకంటక, ఘనముగఁ గనుఁగొనును భక్తిగలవాడొనగున్

గనుకన్ వాడగుదెంచిన, పనికిం బోకుండ రాముఁ ♦ బ్రార్థించు నగన్.

1. శుభద్యము వ్యాఖ్యలోని మువతొరక ననుసరించి వ్రాయబడినదని యొలుంగుటయు.

* అహం హి నీతాంరాజ్యంవశానిమూలము. పూర్వ సూక్తింగళామం దనునది వ్యాఖ్యయం దున్నది. అట్లు కానిచో అన్నభార్య తల్లివంటిది గాన నమ్మాట రామునిచే గవిబ్రహ్మ చెప్పించెడు.

- క. చేసినయత్నంబంతయు, నీసమయమునందు భంగమేయగు ననుచున్
ఆసుదతి యెంచి రాముని,తో సరగునఁ బల్కె నిట్లు ♦ తొందరపడుచున్.
- క. వనమునకుం బోవఁగ నీ,పును సంభ్రమమొందుచున్న ♦ పోలిక గనన
య్యెను గాన జాగునేయుట;యునునాకునయు క్తమనుచు ♦ నొయ్యనఁదోఁచెన్.
- ఆ. కాన నడవికిపు ♦ కడువేగమునఁ బోవ,వలయుఁ బురుషవర్య ♦ పార్థివుండు
తనదువచన మీపు ♦ తథ్యంబు చేయుదో, చేయవొక్కొ యనెడు ♦ సిగ్గుచేత.
- చ. పలుకక యున్నవాఁడు రఘు ♦ వర్య మఱొక్కటి యేమిలేదు నీ
వెలమిఁ ద్యజించి చింతఁగొన ♦ నేల? విచారము మాని యిట్లు కా
నలకును బోవుటన్ మనుజు ♦ నాధుని లజ్జను దీనభావముం
దలఁగఁగఁ ద్రోయు; మీనగర ♦ తల్లజమున్ విడనాడి కానకున్. ౧౫౪ 793
- క. నీవరుగునంతదనుకన్, భూవల్లభుఁ డితఁడు స్నాన ♦ భోజనముల ని
చ్చావిధిని గొనఁడు సువ్తుని, యేవెఱపును లేక కై క ♦ యీవిధిఁ బలుకన్.
- క. విని వృద్ధరాజు కట్టా!, యని నిట్టూర్పులను బుచ్చి ♦ యతిశోకమునన్
మునిఁగి కనకపర్యంకం, బునఁ బడియెను బై కొనియెడు ♦ మూర్ఛానశతన్.
- చ. జనకుని లేవనెత్తి రఘు ♦ సత్తముఁ డట్లు సపత్ని తన్ను వే
వనమున కేగఁగావలయు ♦ వారకయంచని తొందరింప నొ
య్యనఁ గళచేతఁ గొట్టఁబడి ♦ నట్టి హయంబువలెన్ జవంబునన్
వని కరుగంగ నెంచె; నిటు ♦ పాపమనీషయుఁ గ్రూరభావయై. ౧౮ 796
- ఆ. అడవికేగు మనుచు ♦ నాడిన కఠినంబు, లప్రియములునైన ♦ యప్పలుకుల
వినియు రాముఁ డంత ♦ విగతవ్యధుండయి, కై కతోడఁ బలికెఁగమ్రభణితి.
- *నీ. భరతుఁ డయోధ్యకు ♦ నరుదెంచినట్లైనఁ దనకురాజ్యంబిచ్చు ♦ ననుచురాముఁ
డెంచె నటంచు నూ ♦ హించె గై కయుఁగాననామెసం దేహంబు ♦ నణఁపఁదలఁచి
తల్లిరో; విను నాకు ♦ ద్రవ్యాశయేలేదు జనులను నావశం ♦ బుననె యునుపఁ
గాని లోకంబున ♦ నే నుండఁగాఁగాని యభిమత మొక్కింత ♦ యైనలేదు
- తే. నేను ఋషిసమానుండను ♦ గాన ధర్మ
మునె సతంబవలంబించి ♦ జనహితంబు
నెంచి యున్నాడ నాతండ్రి ♦ కెద్దిహితమొ
కార్య మదియెట్టిదె న నేఁ ♦ గడుముదమున. ౨౦౪ 798
- చ. ఒసరుపనెంచువాఁడ సది ♦ యొక్కపుడెంచఁగఁ బ్రాణపంచకం
బును విడనాడి చేయఁగను ♦ బోలునదైనను జేసి తీతెదన్

* నాహ మర్థపరో దేవి లోకమావస్తు ముత్సహే, విద్ధి మా మృషిభి స్తుల్యం కేవలం ధర్మ మాస్థితం=అనిమూలము. నేను ఋషిసమానుడనను మొదలగు మాటలను రాముఁడు చెప్పుట యాత్మ స్తుతిగాదు. కై కకుఁ దా నడవికిం బోవుటయందు నష్టకము పుట్టించుటకై యని తెలియవలయు.

బనియది, చేయఁగాఁబడియె ♦ వారక యంచుఁ దలంపు సేవలక

జనకుఁడు సంతసంబుఁ గనఁజాలెడునట్లు లోనర్చి భక్తిచేక. ౨౧౫ 799

తే. అతఁడు చెప్పినవనిని జేయంగఁగలిగి

యుంట నీకార్యములు రెంటికంటె సధిక

మైన ధర్మచరణము లేదంట సుంత

మైన నొక్కట చెప్పెన ♦ నాలకింపు. ౨౨

800

చ. తరలుము కాస కంచిపుడు ♦ తండ్రి వచింపక యున్న నేమి యీ

సరఁగి నీవు పల్కినను ♦ బాలద? యిప్పుడె నిర్జనంబుగాఁ

బరఁగు నరణ్యసీమలను ♦ వాసముచేయఁగఁ బోవువాడ నం

దు రమణ నుండువాడను జతుర్దశవర్షము లాజ్ఞ తీరునక. ౨౩

801

*సీ. కైకేయు వినును యుక్తరసన్న నెక్కువఁగా నున్న నియమింపఁగలుగుశక్తి

గలదాన పట్టి నీపలుకును మీఱిన చేయుట కేను సంసిద్ధయత్నుఁ

డనయి యుండుంగ నీ ♦ తనయున కభిషేకమును జేయఁగా వలయునని నీవు

భూపతితో జెప్పఁబోలునే యటు సేసితివి గాన నాయందు ♦ స్థిరసుగుణము

తే. గలవటం చినునుంతయుఁ ♦ నలచువై తి;

వింక నాతల్లి ననుమతి ♦ నేను బొంది

సీత నొగ నూఱడించి వచ్చెనను గాన

సంతసతి కనుమతి యిచ్చు ♦ యచ్చు యవల. ౨౪౫

802

¹చ. వనమింక దండకాహ్వయము ♦ వాసముసేయఁగ సర్వమంచు నొ

క్కనిమునఘన నిర్వ కిటఁ ♦ గ్రన్నసఁ బోయెద నింకమీఁద నీ

తనయుఁడు రాజ్యభారమును ♦ దాల్చును, దండ్రికి సేవసేయున

ట్లునువుగఁ జూడఁగావలయునట్లు లోనర్చుము నేగుమీఁదఁగ. ౨౪౬ 803

క. జనకునకు సేవసేయుట, యనునది సనాతనంబు ♦ సగు ధర్మముటం

చనినక రామునివచనం, బును విని దశరథుఁడు దుఃఖమున ముగ్ధి కడుక.

క. కన్నీరు నిలుపఁజాలక, మున్నీరుగ నద్దిపాఱ ♦ బోరున నేడ్చెక

గ్రన్నస రాముం డవుడా, వన్నుం డయి పడినయట్టి ♦ పార్థివపతికిక. ౨౪౭ 805

ఆ. వందనమ్ము చేసి ♦ పాపాత్మురాలగు, కైకకట్ల యెఱఁగి ♦ కానకేగు

నట్టి పుణ్యమబ్బి ♦ ననుముదంబునఁ దేజ, మనఁగుచుండ రాముఁడిట్లువెడలి.

క. జనకునకుం గ కేయిక, ఘనభక్త బ్రహ్మణంబు ♦ గావించుచుఁ గై

కనివాసము వెడలి వెసం, గనియెన్నిజహితులవేడ్కఁ ♦ గ్రాలెడివారిక.

* ననూనల మయి కైకేయి... మృహంబున మూలము. వ్యాఖ్యలయందలి సారము ఇం దిమిడియున్నది. 1 దండఁ డిక్ష్వానుపుత్రుఁడు. శుక్రశాపమున నతనిదేశము నశించి యరణ్యమై దండకారణ్యమని పేరుపొందెను. ఈకథ యుత్తరకాండమునఁ జక్కఁగాఁ జెప్పఁబడినది.

సీ. సౌమిత్రి, తల్లికి ♦ సంతసంబును గూర్చు గుణశాలి రాముని ♦ గూడియున్న
వాడౌట జరిగిన ♦ వార్తల నెఱుంగుట కతన బాఘ్పానక ♦ కలితనయను
డయి చాలఁ గోపించి ♦ యన్నను వెన్నాడి యరిగెను; దేవాల ♦ యాదులకుఁబ్ర
దక్షిణముగఁ బోవ ♦ దగునన్న శాస్త్రంబు ననుసరించుచురాముఁడచటనున్న

తే. యట్టి యభిషేకవస్తువు ♦ లరసి వాని
కెల్లను బ్రదక్షిణముసేసి ♦ యుల్లమందొ

నిచ్చలేమిని వానిపై ♦ దృష్టిపఱుప

కనుజుఁ డభిషిక్తుఁడౌగాక ♦ యని తలఁచుచు. 30౪

808

క. నురసాన్నిధ్యము గల్గుట, మరియుద న్నిలుపువేడ్క ♦ మదిఁ గలుగుట నా
తరణికులతలకుఁ డవ్వలి, కరిగెను మెలమెల్ల నామహాత్ముం డంతఁ. 3౧ 809

సీ. జగమునకెల్లను ♦ సంతోషముంగూర్చు సతనిమోమువికాస ♦ మసదృశంబు
సగుటను దఱుగని ♦ దగుటను రాతిరి యావరింపఁగఁ ద్రియామాదినాథు
కాంతి తగ్గనియట్టు ♦ లెంతయు రాజ్యనాశము గల్గినను వికాసము నశింప
కలరారె; రాజ్యము ♦ నప్పుడే విడనాడి వనికేగఁదలఁచు రామునకు లోక

తే. మండలిని మించి మానావమానములను

లెక్కసేయని యోగియ ♦ ట్లొక్కరీతి

నంతరంగంబు తనరె నేమైన వికృతి

నొందినటు గానరాకయె ♦ యుండె నపుడు. 33

810

చ. అరదము మాని పౌరతతి ♦ నాత్మజనంబుల వీడుచున్ శుభ
స్కరమగు ఛత్రమున్ వదలి ♦ చామరయుగ్మ మలంకృతంబుగాఁ
బరఁగెడుదానినిన్ విడిచి ♦ స్వాంతమునన్ వెతలేకపోయినన్
బదులకుఁ గల్గు దుఃఖమును ♦ భావమునందె యడంచి యంతటన్. 3౪ 811

చ. తనవగు నింద్రియంబుల యుదారగతిన్ దగ నిగ్రహించి తా
జననికి నప్రియంబయిన ♦ చర్య సపత్నియనుజ్ఞఁ దెప్పఁగాఁ
జనియెను దల్లియింటికి విశాలమనస్థిరతంజెలంగు రా
ట్టనయుఁడు నిర్వికారముగఁ; ♦ దత్ప్రకృతుల్ శుభచిహ్నయుక్తులై. 3౫

ఆ. సత్యసంధుడగుచు ♦ సరసలక్ష్మీయుక్తుడగుచు వెలయురాము ♦ నాస్యమందు
నెద కలంతఁదెల్పు ♦ నెట్టివికారంబు, గానరైరి సుంత ♦ యైనఁగాని. 3౬ 813

సీ. అమృహాభుజుఁ డాత్మహర్షంబు నై జంబు శౌరదరాత్ముల ♦ సముదితాత్మ
కాంతులఁ దగు నిశాకాంతుఁ డాత్మప్రభ విడువకుండినరీతి ♦ విడువఁడయ్యె
ధీరాత్ముఁడును భూరిదివ్యకీర్తియునగు నతఁడంత మధురవాక్యముల జనుల
నలరించుచుం దల్లి ♦ యంతికమున కేగుచుండ సద్గుణగణమండితుండు

తే. విపులవిక్రముఁడునునయి ♦ వెలసియున్న
యల సుమిత్రాత్మజుఁడు రాముఁనట్లు దుఃఖ
కలితుఁడై యుంట నన్నకుఁ ♦ గలిగినట్టి
వెతలఁ గుందుచు వానిని ♦ వెలసలుచుక. 35

814

క. తనయగ్రజునిం గూడియె, చనియెను శ్రీరాముఁడంత ♦ జననీగృహముం
గని చొచ్చి యందు నుత్సవమును గాంచెడు కౌతుకమునఁ ♦ బొంగెడుజనులన్.

చ. కనుఁగొని రాఁగ సిద్ధునయి ♦ కన్నుడు రాజ్యవినాశనాశనం
చనమదిసంచి తా నపుడు ♦ దాన వెతలం గనినన్ సుహృద్భనుల్
గనుదురు దుఃఖమంచు మది ♦ గాఢముగాఁగ నడించి దానినె
న్ననమున నేవికార మణుఁమాత్రము తోఁచుఁగనీక యేగఁగన్. ౪౦

816

పందొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౦ - వ సర్గము.

—ఇతి శ్రీమద్రామాయణే నవమోఽధ్యాయః పాండవసంవాదః—

చ. పురుషులరేఖ్యుఁడై ప రఘుఁపుంగవుఁ డంజలిచేసి కై కనున్
ధరణిపతీంద్రు డేడ్చొచ్చుచుఁ ♦ దాఁ బయనంబును నేయ నన్న భూ
వరుతగుణుల్ మహాత్ముఁగని ♦ పార్థివుఁడెంగట నేడ్వ నొక్కభీ
కరరచ ముప్పతిల్లె నట ♦ త్కౌఠిభౌర్యలు పల్కిరివీధిన్. ౧

817

చ. జనకుఁడు చెప్పుకున్న రఘుఁన త్తముఁ డంతిపురంబునందు నే
పనులను జేసి తా నె దయ ♦ వర్ధిలఁగా మన కెల్ల దిక్కుగాఁ
గనఁబడుచుండఁ గాదె యల ♦ కన్నుగుణాఘ్యుఁడు కాపురంబుఁ దా
వనమునఁ జేయఁబోయెఁ బితృఁవాక్యమటంచని కై క పల్కుఁగన్. ౨

818

క. జననం బాదిగ నవ్విధి, జననికి శుశ్రూష సేయు ♦ నన్న క్షిని మా
కును జేయు నేవలట్లే, యనుమానములేక; యాతఁ ♦ డడవికి నేగన్. 3

819

చ. పరుషములెవ్వరేఁ దనను ♦ బల్కినఁ గోపము నొంపఁ డింతయే
ని రుషను జేయుకృత్యముల ♦ నేర్పునఁ జేయఁగ మానుఁ గ్రుద్ధులన్
నరగున మంచిమాటలఁ బ్రసన్నులఁజేయు మహాత్ముఁ డట్టి భూ
వరసుతుఁ డేగుఁ గానలకు ♦ వారని దుఃఖముగాదె యక్కటా!. ౪

820

తే. నకలభూతంబులకును రక్షకుఁడు గాఁగ
నలరు రామునిఁ గానల ♦ కంపి జీవ
తతిని బొలియించుచున్నాఁడు ♦ ధరణివిభుఁడు
కాన నీతనిబుద్ధియుఁ ♦ గడు నశించె. ౫

821

క. అని రాజపత్ను లాత్మే, శుని దూఱుచు దూడలెందో ♦ చొచ్చిన వానిం
గనకున్న ధేనువులవలె, బెనువగ నేడ్చిరిటు లేడ్వఁ ♦ బృథ్వీశుండున్. ౬

తే. పుత్రదుగిఖమ్మునం జాలఁ ♦ బొక్కుచున్న
వాఁడు గావున నా ర్తనిన్వనము వినిన
యంతనే దుగిఖభారంబు ♦ నాపలేక
మూర్ఛ మునుఁగుచు నాసనంబుననె పడియె. ౭

సీ. అంతఃపురంబునం ♦ దా ర్తనిన్వనమిట్లు భీకరంబుగఁ బుట్ట ♦ వినుచు రాముఁ
డధికతాపము నంది ♦ హ స్తిచందంబున నిట్టూర్పు విడుచుచు ♦ నిఖిలములగు
నింద్రియంబుల నిగ్రహించి తమ్మునిఁ గూడి జనని యంతఃపురమునకుఁ జనియె
నందు మిక్కిలి పూజ్యఁడయి తండ్రిమన్ననఁ బడసిన ద్వారన్ధ్రపాలకునిని

తే. వృద్ధపురుషునిఁ గాంచె నవ్వీరుఁ డచటఁ
గూరుచుండి భటావళిఁ ♦ గూడియుండె
నితరభటులందు నిలిచి స్వకృత్యరతిని
బొందియుండఁగఁ గాంచె నప్పురుషవరుఁడు. ౯

క. వారందఱు వచ్చెడు నా, శ్రీరాముని విజయమహిత ♦ శీలుంగని పెం
పారఁగ దిగ్గున లేచి, మహారమణా! “జయజయ” యని ♦ యెలమిఁబలుకుచున్.

క. దీవించిరి తొలి కక్ష్యను, భూవిభుతనయుండు దాఁటి ♦ పోయి యవల భూ
దేవుల వృద్ధుల శ్రుతివి, త్పావనమతులన్ నృపేంద్రబహుసత్కృతులన్. ౧౧

క. కనుఁగొని వారికి వందన, మొనరిచి దైవతీయకక్ష్య ♦ నొగి దాఁటి ముదం
బున మూఁడవ కక్ష్యంతరమున ద్వారముఁ గాచు వృద్ధముగ్ధవనితలన్. ౧౨

క. పరికించె నంత నచ్చటి, తరుణులు దీవనల దళరథప్రియతనయున్
గరుణాత్మకు నలరించుచు, సరగున లోపలికి వేగ ♦ చని ప్రియవార్తన్. ౧౩

క. కౌసల్యకుఁ జెప్పిరి దమి, నాసాధ్వీయు నిదురమాని ♦ యారేయి మనం
బాసగొనియుండ మేల్కొని, యాసప్తాశ్వుండు పొడువ ♦ నాత్మనియతిమై.

క. తనయునకు హితముఁ గోరుచు, వనజాక్షునిఁ గొల్చె దమిఁ బ్రభాతమునందున్
వనితామణి నిరతవ్రత, యనుతాపము మీఱఁ దనయుఁ ♦ డరుదెంచు తటిన్.

క. తమి మీఱ ట్టెమవస్త్రం, బమరఁగ ధరియించి మంగళాలంకృతి చి
హ్నములం గైకొని విధిపహో, మమునుం జేయించుచుండె ♦ త్కాదివిజులచేన్.

తే. రాముఁ డప్పుడు ట్టెమకరమగు తల్లి, యంతిపురమును జొచ్చి విప్రాలిచేత
హోమకృత్యముఁ జేయించుచున్నతల్లి, దేవకార్యార్థవస్తుతఃతినిని గనియె.

సీ. దధ్యక్షతలును మోదకములు ఘృతహవిస్సులును బేలాలును దెలి సుమాఘ
హారముల్ కృసరపాయసములు సమిధలు జలపూర్ణకుంభముల్ వెలయుచుండ

నాదరంబున రాముఁ ♦ డవానిఁ గాంచె నంతటఁ దెల్లపట్టువ♦త్తమును గట్టి
 వ్రతనియమంబుల ♦ వపువెల్లఁ గృశియింప జలముల దేవత ♦ లెలమిఁ బొనలఁ
 తే. దర్పణంబును సేయుచు ♦ దైవతంబు
 నలె వెలింగెడు తల్లిని ♦ వ్యన్యనియతఁ
 గనియె శ్రీరాముఁ; డామెయుఁ ♦ గనులు మూసి
 ధ్యానయోగమునందుండెఁ ♦ గానఁ దనయు. ౧౯

833

క. చిరకాలమునకుఁ గని యతఁ, డరయఁగఁ నను మోవనందు♦నట్లొనరువఁగా
 ధర నవతరించె గావునఁ, బరికించి కుమారుగాకఁ ♦ బ్రహ్మసితముఖుడు. ౧౯౪
 క. ఉల్లము రంజిలఁగాఁ నన,పిల్ల నెదుర్కొనెడు ¹బడబ♦విధమొప్పుఁగ నం
 పుల్లనయనాబ్జ యగుచున్, మెల్ల నెదుర్కొనియె; నతఁడు ♦ మేదురభక్తిన్.

తే. ఎదురునచ్చెడు తల్లికి ♦ నెఱఁగి నిలిచె
 నామె కరములు నొచ్చి శ్రీరాముఁ గొఁగి
 లించి శిరమును మూర్కొని ♦ లీల నారి
 పుత్రవాత్సల్య మేపారఁ ♦ బొలఁతీ యంత. ౨౧

836

క. అగుల కజయ్యనిఁ దనయునిఁ, నరణికులాంభోధిచంద్రుఁ ♦ దాఁ గని హితమై
 పరమప్రియమై తగఁ బ,ల్కె. రమణ గాఢువునిఁ జీరి ♦ లీలానుగతిన్. ౨౨ 837

సీ. ప్రియకుమారా! నీవు ♦ నృద్ధులు ధార్మికులును మహాత్ములునయి ♦ తనరునట్టి
 రాజన్యులట్లు దీర్ఘంబగు నాయువు శాశ్వతక్షీర్ణిని ♦ సమధిశాస్వ
 యోచితధర్మంబు ♦ నొందుమా! నీశంధ్రీ సత్యప్రతిజ్ఞండు ♦ సాధుశీలుఁ
 డగుఁగాన నింకఁ బట్టాభిషేకోత్సవమును జేయ మొనరివఁ ♦ ననెడు సంశ

తే. యంబు నల దాతఁడను ధ♦ర్మాత్ముఁ డిపుడె
 యశావగాభ్యాభిషేకంబు ♦ నారి చేయు
 ననుచుఁ గుడువంగ నియమించి ♦ యాననంబు
 నీయఁ గరమున ముట్టుచు ♦ నాయనఁబూడు. ౨౪౪

838

చ. తనుఁ బ్రియమారఁగాఁ బలుకు ♦ తల్లికిఁ గానకుఁ బోదునన్నవా
 ర్త నేలలఁ జెప్పువాడనని ♦ తా నొకయింతుక సిగ్గునొంది యిం
 కను వచియింపకుండుటయుఁ ♦ గానిననే యగు నంచు సంజలిం
 బొనరిచి యామెయందుఁగల ♦ పూజ్యమతిన్ విసయంబు చూపుచున్. ౨౪౫

క. విసయంబె నై జముగ నొప్పినవాడగు నతఁడు ఘోర♦వివినంబులకున్
 జనుటకు సెలవొందఁగ ని,ట్లని చెప్పంబూనెఁ దల్లి ♦ యార్థిం గనఁగాన్.

చ. జనని! మహా తరంబయిన ♦ శాధ్వసమొండు ధ్రువంబుగానె రాఁ
గను దలపెట్టియున్నదది ♦ గానవు నీవది చెప్పినంత నీ
కును సహజాతభూసుతల♦కుఁ బెనుదుఃఖముఁ గల్గఁజేయునై
నను వచియించువాఁడను వ♦నంబుల కేగెదఁ దండ్రియానతిఁ. ౨౭ 841

క. విను మేను దండకాహ్వయ, వనమునకుం బోదునిపుడె ♦ వరమణిబహుళా
సనమిద్ది యేల? యిఁకమీఁ, దను మునులకు యోగ్యమైన ♦ దర్భాసనమే.

ఆ. నాకుఁ దగియె యుండు ♦ నాకాలమే యిపు
డరుగుదెంచియున్న ♦ దంబ! తేనె
మూలఫలములను బ్ర♦మోదంబునం దిని
పదియుమీఁద నాల్గు♦వత్సరములు. ౨౮ 843

క. మునివలె విజనంబగు న, వ్యసమున నివసింపఁబోవు♦వాఁడను మాంసం
బును వంటవాండ్లు పచనం,బును జేసినదానిఁ దినఁగఁ ♦ బోలదు సుమ్మీ!.

తే. యశావరాజ్యంబు భరతున ♦ కవనినాథ
వర్యుఁ డొసఁగెను నన్నుఁ దా♦పసివిధమున
దండకాటవి నివసింపఁ ♦ దరలునట్లు
చేసె సత్యప్రతిజ్ఞఁడై ♦ చెలఁగు కతన. 3౦ 845

క. జనకాజ్ఞను వానప్రస్థుని కర్తృఘ్నులను జేయు♦చుఁ వన్యఫలా
శిని మూలంబులఁ దిని నిర్జనవనమునఁ గడుపువాఁడ ♦ సమయముఁ గడఁకఁ.

చ. అనినఁ గుఠారధారఁ దెగి♦నట్టివనస్థిత భూజయష్టి నా
మనుజవరేణ్యు జ్యేష్ఠసతి♦మాట యొకండును బల్కఁజాల కొ
య్యన దివినుండి భూమిఁ బడు♦నట్టి సురాంగనభంగి గాఁగఁ జ
య్యన నవనీస్థలిం బడియె; ♦ నవ్విధి మూర్ఛిలియున్న తల్లినిఁ. 3౧ 847

తే. దుఃఖమొందంగఁ దగనియా♦తోయజాక్షిఁ
బతితకదళీవిధంబున ♦ క్షీతితలమునఁ
బడినవిధమును గన్గొని ♦ పరమకరుణ
తనరఁగా లేవనెత్తె నా♦తండు వేగ. 33 848

సీ. భారంబు పూన్పుట ♦ బడలి యయ్యది పాపుకొనుటకై వేగంబ♦క్షోణిని బడి
పొరలాడి లేచి యు♦స్సురనుచు స్రుక్కిన యాఁడుగుఱ్ఱముభంగి ♦ నాచశరఘ
రమణియు దుఃఖభా♦రమునకు నోర్వక క్షీతిఁబడి పాంసుకుం♦రిత శరీర
యయి ప్రియాత్మజుఁడు త♦న్ననువుననెత్తఁగా మెలమెల్లలేచెన♦మిత్రహరుఁడు

తే. తల్లి దేహము దీనతఁ ♦ దనకరమున, ధూళిపోయెడునట్లుగాఁ ♦ దుడిచె; నంత
సుఖమునే పొందుటకుఁ దగి♦క్షోణిదుఃఖ, భారపీడితయయి తన♦పరిసరమున,

క. పావనమతియై భక్తిని, సేవించుచునున్న పురుష♦సింహుని రాముఁ

దా వనికరుగఁగఁ గోరెడు, భావంబున నొప్పువానిఁ ♦ బరికించి వెనక. 3౫
క. సౌమిత్రి వినఁగ నిట్లను, రామా! నినుఁ గనుట దుర్భరంబగు శోకం
బే మహిఁ బొందితి నది లే, దే మహిళాజాతివంధ్య♦నే యగుదుఁగదా. 3౫౪

తే. అట్టులై నను సంతతి ♦ సంతలేక
పోతిఁగా యను దుఃఖంబుఁ ♦ బూనియుందుఁ
గాని మిక్కుటమైన శోకంబు నాకుఁ
గలుగకుండుఁ గదా; ప్రజఁ ♦ గననినతికి. 3౫౫

852

క. తనయులు లేరను దుఃఖం, బనునది యొక్కండె మనసు♦నందుండు నిటుల్
తనయు నెడఁబాసి దుఃఖం, బునఁ బొరలుచు నగచునట్టి ♦ భూరితరార్థిక.

సీ. వేటొకదాని నా♦వెలఁది పొందదు గదా; పుత్రకా! నావల్ల♦భుండు చాల
ననురాగమున నన్ను ♦ నలరింపవలసిన తతి జ్యేష్ఠపత్నికిఁ ♦ నగినయట్టి
యాభరణంబులు♦నై శ్వర్యముచు మొదలగు నెట్టి శుభముఁ బ్రియప్రమోద
ఫలభూతనమ్మాన♦కలితసుఖంబును గని యెఱుంగను నింత♦ననుక నేను

తే. ప్రియతనూజుఁడు పుట్టిన♦పిదపనై నఁ
దదృలంబున నవానిఁ ♦ దమినిఁ బొందఁ
గలనటంచుఁ దలంచుచుఁ ♦ గడపితిఁ జూచి
యింతకాలంబు గాఢువా! ♦ యెట్లొకాని. 3౫౬

854

సీ. ఇంతకాలము సుఖ♦మే యెఱుంగనినేను ప్రియునిచునస్సును ♦ భేదముఁ గను
నట్టులొనర్చుచు ♦ నరయఁగ నాకన్నఁ దక్కువవారలై ♦ తనయ! నాకు
నవత్తులై యొప్పిడి ♦ జలజాతసులింతకు మునుగొన్నిపల్కుచుఁ♦బూన్కినిపుడు
పిక్కులు వీను ♦ విన ననవ్యాయులగు స్పష్టవాక్యంబులు ♦ పలుకుచుండ

ఆ. జ్యేష్ఠపత్నినయ్యుఁ ♦ జింతఁబూనుచు విన, నున్నదానను గడ ♦ నన్ను వారు
మగని యెదుట నిలిచి ♦ మరలపొమ్మింటికి, యిటకు రాకునునఁగ♦నెట్టులోర్తు

చ. తరుణులకున్ నవత్నులు నితాంతము కుత్సితవాక్యముల్ భయం
కరముగఁ బల్కుఁగా వినుచుఁ ♦ గాలము పుచ్చుటకన్న నెక్కువై
పరఁగెడి దుఃఖమింకొకటి ♦ బాపురే! కల్లునె? కానఁ బుత్రకా!
యరయ మదీయశోకమున ♦ కంఠములేదు నుమీ! నిజంబుగన్, 3౫౭

856

తే. నావిలాపంబునకుఁ బ్రమా♦ణంబుఁ జెప్పఁ
దరము గాకుండు మఱియు సంతంబులేదు
పుత్ర! నాదగు శోకమే♦డ్చును నలంపు
మసరిచింత్యములని, యవా♦చ్యములు ననియు. ౪౦

857

* సా బహుశ్యమనోజ్ఞాని వాక్యాని పృథక్పఠ్యాదాం, అహం శ్రీష్యే ససత్పితౄ
మవరాజాం వరాసతీ-అనిమూలము. గోవిందరాజవ్యాఖ్యలోనిభాషము లిట సంగ్రహింపఁబడినవి.

- క. తనయా! బలవంతుడవై, తనరారెడు నీవె యిట్లు ♦ దగ్గఱనుండం
గనె ననుఁ దిరస్కరించుటఁ, గనినాఁడవు గాదె? నీవు ♦ కానలకరుగన్. ౪౦౫
- క. ఏమి వచింపంగలదిఁక, భీమంబగు మృతియె కాని ♦ వేఱుగతియె లే
దీమాట నిక్కువము సుమి!, రామా! నీతండ్రిచే నిఁరాకృత నగుటన్. ౪౧
- క. సతత మతంత్రితఁగా ననుఁ, బతిచేయుటఁ బత్నులందుఁ ♦ బరికింపఁగ నీ
చతనొందియుందుఁ గానన్, ఊతిపుని ప్రియపత్ని కై క ♦ చెలఁగెడు వేడ్కన్.
- క. తనదాసీజనములతో, ననుఁ దుల్యనుగానొ! మఱి యఁనాదృతిచే నిం
కను వారికన్నఁ దక్కువ, గనొ! చూచును మదిఁ దలంపఁగా నిటులైతిన్.
- చ. వనముల కీవు పోవ నిటఁ ♦ బార్థివుఁడై భరతుండు మీఱఁగా
నను నెవఁడేని గొల్చుటకొ ♦ నాపలుకుల్ గ్రహియించి నేను జె
ప్పిన యటుసేయఁగానొ, రఘువీర! చెలంగిన నట్టి భాగ్యముం
గన నగునేని గైకసుతుఁగాంచి భయంబునఁ బల్కుకుండుఁ జూ!. ౪౩ 862
- చ. విను మలకై కయో యెపుడు ♦ ప్రీతిని బాసి క్రుధం జెలంగి న
న్లని పరుషంబులే పలుకుఁ ♦ గావున నీగతి దిక్కుమాలి యా
వెనుకఁ దదీయవక్త్రమును ♦ వీరకుమారక! చూచి యెట్టులో
ర్తును వినరాని యానుడుల ♦ రూక్షములన్ విని యెట్లు తాళుదున్. ౪౪ 863
- *సీ. నీవు నాకుఁ జనించినది మొదలుగాఁ బదునేడేండ్లుగాఁ గుమార!
యువరాజువై సిరి ♦ యొప్పుఁగ నీవుండు వంత నాదుఃఖము ♦ నంతమొందు
నని మదిఁ గోరుచు ♦ దినములు గడిపితి నవతులకథలకు ♦ సరియగు వయ
సును బలంబును ఊణమును బొందిననుసపత్నులుచేయునవమతివలనఁబొందు
- తే. నట్టి యక్షయఘోరదుఃఖామయంబు
నింకఁ జరకాల మేను సహింపనొల్ల
రాఘవా! పూర్ణ శశధరప్రభల వెలుఁగు
నీదు మోమును జూడక ♦ నేఁ గుమార. ౪౬౫ 864
- క. దీనతనొందుచు నేగతి, గానీ కృపణంపుబ్రతుకుఁ ♦ గలకాలమ్మున్
మానధననయ్యు బ్రతుకుదు, భానుకులాంభోధిచంద్ర! ♦ పరికింపుమిఁకన్. ౪౭
- తే. మందభాగ్యను నేను రామ నినుఁ బెక్కు
వ్రతములొనరించి మఱియుపవాసముండి
సురలను దలంచి పెంచిన ♦ సరణి యెల్లఁ
గవ్యమును న్యధమును గాంచెఁగాదె యిపుడు. ౪౮ 866

* దశసప్తచ షర్షాణి తవజాతస్య రాఘవ-అనిమూలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థులు వ్యాఖ్య వ్రాయుచు ఏయఃకాలమును విస్తారముగా విమర్శించిరి. దానిసార మీపద్యమున నున్నదని గ్రహింపవలయు.

సీ. వర్ష స్తువున నూత్నఁ వారిప్రవాహంబు తాఁకినఁ బెనునదీఁ తటము భగ్న
మైనట్టు లిట్టి మహాదుఃఖివా ర్తను వినినతోడ నె నాదు ఁ మనము వేయి
శకలంబులుగఁ గాక ఁ యిఁకను యథారీతి నున్నది కాననే ఁ నూహసేయుఁ
దాన నియ్యది తొయిఁ యకానని; మృగరాజు వెతనొందు జింకనుఁ వెదకి యంత
తే. మొందఁ జేసెడు గతి నన్ను ఁ నుగ్రమూర్తి
యముఁ డిపుడె చంపకుండుట ఁ నరయ నాకుఁ
జావులేకుంట నిజమగు ఁ శ్రాద్ధదేవు
నింట నన్నుంపఁ జోటు లే ఁ దిద్ది ధ్రువము. ౫౦

867

మ. తనుచి త్తంబులు రామ! యివ్వీధిని బొంఁదన్ రానిదుఃఖంబునుం
గనియున్ భిన్నములై తృణాళిగతి భూఁఖండంబునం జేరకిం
కను బూర్వాకృతులొందియున్న వివిగో! ఁ కానన్ గుమారా! తలం
తును నేనియ్యవి ¹ యాయసంబుని, యెంతున్ బాలఁగావీనినిన్. ౫౦౫ 868

తే. దైవనిశ్చితమగు తఱిఁ ఁ దప్ప మృతియుఁ
గలుగదనుటయు నిజమగుఁ ఁ గాదె; రామ!
సంతతిని గోరినే నొగి ఁ సలిపినట్టి
ప్రతములును ధ్యానదానముల్ ఁ ఘోషము గనవు. ౫౧

869

క. ఒనరించిన తపమెల్లను, దనయమః! చవుటినేలఁ ఁ దగనాటిన వి
త్తనముగతి మిగులవ్యర్థతఁ, గనియెఁగదా యెట్టులోర్వఁ ఁ గల నీ వ్యధకున్.

మ. పెనుదుఃఖంబు తపింపఁ జేయుతఱి నీ ఁ విశ్వంబునందెవ్వఁడై
న నకాలంబున స్వేచ్ఛగా మృతిని బొంఁదంజాలువాడేని న
త్సను జూడంగనులేని యావువలెఁ బుత్రశ్రేష్ఠ నిన్ బాయఁజా
లని నేనేగుదుఁ ² ప్రేతరాట్నభను గాఁలంబుం దగం బుచ్చఁగాన్. ౫౩ 871

సీ. ఊరీతిఁ జేయఁగాఁనేని శక్యముగాకయున్న దేమందునే ఁ నోకుమార!
కలుగకయున్న నకాలమృత్యువు రామ! చంద్రనిభాననఁచ్చవిని మించు
నినుఁ జూచుటయులేకఁ మనమునఁగుందుచుఁగుత్పితంబగు బ్రతుఁకునిటఁగనుచు
నుంటచే నేలాభ ఁ మొనఁగూడుఁ; గావున మిగుల డస్సిన గోవుఁ మేదురకృప

తే. వత్స వెంబడిపోయెడు ఁ భంగి నేను, నిన్ను వెనుకొనివచ్చెద ఁ నిన్నుఁబాసి
నిలువనోప; నటంచని ఁ నిబిడదుఃఖమునకుఁ దాళఁగఁజాలక ఁ మోమువంచి.

చ. వనితయు రాముఁ బొసిన నపత్నులవంకను గల్గఁబోవు న
ప్పును వ్యసనంబునుం దలఁచి ఁ వెల్వలఁబాలుచుఁ బాశబద్ధుఁడొ

¹ ఆయసంబులు=ఇనుముతోఁ జేయఁబడినవి. ² ప్రేతరాట్నభ=యమునికొలుపు.

తనయున కేడ్చు కిన్నరివిధంబున సత్యమయైకపాశబ
ద్ధునిఁ దనపుత్రునిం గనుచుఁ ♦ దోరపుదుగిఖమునన్ దపించెఁ దాన్. ౫౫

ఇరువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౧ - వ సర్గము.

కౌసల్యను సౌమిత్రి యూటడించుట. ౫౫

క. ఈరీతి నాతలోదరి, శ్రీరాముని జనని యేడ్వఁ ♦ జిత్తము దూలం
గా రామసోదరుండా, నారీమణి దుగిఖమును నణంపఁ దలంచుచున్. ౧ 874

క. మోమున దీనతతోఁపఁగ, నామాన్యుం డత్తటిఁ దగినట్లు పలికె; నా
ర్యా! మహిళావాక్యములకు, రాముఁడు లోనయి చనంగఁరా దడవులకున్.

*క. ఘనతరరాజ్యేందిర మనమున నెన్నక పాసి వనికిఁ ♦ బోవుట నీకే
నన నేల నాకు నొప్పునె, మనుజేశుఁడు వృద్ధుఁడగుట ♦ మతిహీనుఁడగున్. ౨

క. విను మతఁడు విషయలోలుఁడు, మనసిజవశుఁడై చెలంగు ♦ మతినంపదలే
క నిరతముండును గావున, వనితయుఁ బ్రేరేపనేమి ♦ పలుకఁడు? చెపుమా. 3

తే. ఇద్ది రామునిదగు దోషఁమే యగునని
యందువేమో? యదియుఁగాదు ♦ సుందరమగు

రాజ్యమును మాని దుర్గమాఁరణ్యవాస

మునకుఁ బంపఁగఁదగు ద్రోహఁమును మతియును. 3౪

878

క. ఇతరములగు పాతకములు, వెతకిన మాయన్నయందు విను ♦ గానఁగలే
క తపించుచున్నవాఁడను, సతీమణి! కాన వనికిఁ ♦ జననేల యింకన్. ౪ 879

¹ఆ. [చాలవృద్ధుఁడై న ♦ జనకుండు కామవి, కారములకుఁ జిక్కి ♦ కాంతఁగూడి
సిగ్గులేక యిట్లు ♦ చేయుట నేఁ జంపు, వాఁడ ధర్మహీనఁపార్థివుక్రియ.] 880

సీ. అధికశత్రువుగాని ♦ యపరాధమొనరించి రామునిచే నగఁరవము చేయఁ
బడినయాతఁడు గాని, భామినీమణిరొ! యెవ్వఁడుఁగాని రామునిపయినిదోష
మారోషణమును జేయఁగఁ బరోక్షమ్ముననేని నే వినలేదు ♦ గాన నింకఁ
బ్రత్యక్షమునఁ జెప్పువాఁడుండునే లోకమున నట్టివానినే ♦ గనఁగలేదు

తే. సురసమత నొంది కుటిలత ♦ నరయ నించు
కంతయునులేక గురుశిక్ష ♦ నంది యరుల

* ఇందు లక్ష్యముఁడు పితృదూషణము చేయుట కౌసల్య దుగిఖము నడఁపఁబూనియే కాని పితృభక్తి లేకకాదు. ఈసర్గారంభమున “తత్కాలసదృశం ఐచః” అత్తటిఁ దగినట్లుపలికె అన్న మాటవలన నీయర్థము స్పష్టము. 1 ఈపద్యము “అహం హనిష్యే పితరమ్” అను నధికపాఠశ్లోక మునకు వ్రాయఁబడినది. దీనికి వ్యాఖ్య వ్రాయఁబడలేదు.

యందునుం బ్రేను నులరార ♦ సమల ధర్మ
మూర్తియై పొల్చువాఁడు రాముండు గాన. ౫౪

881

చ. తనయుని నట్టివానిఁ గులతారకు నేయసరాధమేని చే
యని ఘనుఁ గారణంబొకటి ♦ ధైర్యము లేకయె పీడువాఁడు గ
ల్గునె? జనకుండు ధర్మమును ♦ గోరనివాఁడగు నట్టివాని ప
ల్కును గ్రహియింపరాదు; సృష్టకుంజరుఁ డెంతయు వృద్ధునై ననున్. ౬ 882

తే. మరల బాల్యమునొందినమాడ్కిఁ గామ
పరవశుండయ్యెఁ గావునఁ ♦ బతి వచించి
నట్టివల్కును సృష్టనీతి ♦ సరయునేని
యేకుమారుఁడు మది గ్రహియించుఁ జెపును!. ౭

883

చ. అని వచియించి యన్నఁ గని ♦ యాశురుఁడై వచియించె లక్ష్మణుం
డినకులతారకా! వనికే ♦ నిప్పుడు నిన్నును బంపువార్త నే
మనుజుఁ డెఱుంగకుండఁగనె ♦ నూనితరాజ్యమునుం గ్రహించి నీ
యనుమతి నుండఁ జేసికొను ♦ మంతట నన్నును గూడి రాఘవా. ౮ 884

క. ధనువును దాలిచి పార్శ్వంబున నేఁ గాపగచునుండ ♦ మొనసినయము భం
గిని బొల్చెడు నీకంటెను, ఘనపౌరుషవర్మకుండు ♦ గల్గునె? యెవఁడున్. ౯

తే. అట్టి నీమాట జనదాటునట్టి వాఁడు
గల్గునే? పౌరులేదేని ♦ గాని నీకు
సపకృతినిఁ జేయఁబూనిన ♦ నాత్మతీక్ష
ణరములం జంపి యిపుడె యిప్పురవరమున. ౧౦

885

క. మనుజులు లేకుండఁగ నే, నొనరించెదఁ బురుషవర్మ! ♦ యొగిం గై కేలు
తనయుని పక్షంబునఁ గల, మనుజుల నద్ధితముఁ గోరు ♦ మనుజుల నెల్లన్. ౧౧

క. కనుఁగొని వధియించెద మె, త్తని వారిని గ్రందునేయఁ ♦ దలఁతురు గానన్
మన మిఁకఁ దీక్ష్యంబుగ నే, పని నొనరుపవలయు నాదు ♦ పలుకును వినుమా!.

క. మనతండ్రి కైక పురికొల్పినఁ దద్వచనమునఁ జాల ♦ విశ్వానంబుం
గని మన కర్థయై యపకృతి, నొనరించునయేని యేమి ♦ యోచింపకయే.

క. అతనిం బట్టి పథింతము, మతినంతటి కటుతనొంద ♦ మనుజుల్ భయే
గతినై నఁ గూడదే న, పృతినిం బంధింత మిపుడె ♦ పాప పానకుమీ !. ౧౨

చ. జనకుని నిట్లు చేయుటకు ♦ శాస్త్రమదొప్పునె యందువేము? నే
వినినది చెప్పువాఁడ మృదుఁనృత్తము నూని మదించి యిద్దిచే
యను దగు నిద్దియుం దగదటంచు నెఱుంగక మేరమీఱినన్
జనకునకేని దండనము ♦ నల్పుట న్యాయము, శాస్త్రమొప్పెడిన్. ౧౩ 891

చ. పురుషవరేణ్య! ధర్మమునఁ ♦ బొందిన నీవగు రాజ్యలక్ష్మినే
వరుసను నిన్నణంపఁదగు ♦ బాహుబలోద్ధతి యున్నదంచు; రా
జ్యుఁ డిఁక నేమి హేతువును ♦ బట్టి తలంచి భవద్ధితంబుగాఁ
బరఁగెడు నిట్టిరాజ్యమును ♦ భామిని కీయఁగఁ గోరువాఁడొకో?. ౧౪ 892

సీ. అరిశాసకుండవై ♦ యలరు నీతోడను నాతోడఁ బలుపగ ♦ నాతఁ డంది
భరతునకుం బ్రియభార్యమాటలవిని పెనురాజ్యమియఁజాలిన సుశక్తి
గలవాఁడె? యని పల్కికొసల్యఁ గనుఁగొని భరతునిమాడ్కి నేనరయరాము
నకును దాయాదినై ♦ నను యధార్థంబుగా భావమందన్నపైఁ ♦ బరమమైన

తే. యట్టి యనురాగమే గల ♦ దంబ! నాకు
ననుచు నీమ్రాల ధనువు, సత్యమును దాన
దేవతార్చనముల నొడ్డి ♦ తీవ్రమైన
శపథమును జేయుచున్నాడ ♦ సంతసమున. ౧౬ 893

క. మండెడు నగ్నిని గానీ, దండకమను వనముఁగాని ♦ తండ్రి పలుక రా
ముండు ప్రవేశించిన నుద్దండతమును నేన చొత్తుఁ ♦ దప్పక తల్లీ!. ౧౭ 894

క. అని నీవు నిశ్చయింపుము, వనజాపుం డుదయమొంది ♦ స్వప్రభలఁ దమ
స్సు నశింపఁ జేయుగతి నో, జననీ! నీదుఃఖమణఁతు ♦ శౌర్యస్ఫూర్తి. ౧౮

ఆ. నాపరాక్రమమును ♦ నాజనయిత్రియు
సూర్యవంశమణియుఁ ♦ జూడ్కులలరఁ
జోద్యమంది యిపుడె ♦ చూతురు గాక యం
చనియె నంత నమ్మహాత్ము పలుకు. ౧౯ 896

చ. విని జనయిత్రి యేడ్చుచును ♦ విస్తృతదుఃఖము తీఱునా యటం
చును మదిఁ గోరుచున్ దనయుఁ ♦ జూచి వచించెను బుత్రరత్నమా!
యనుజుఁడు లక్ష్మణుండనిన ♦ దంతయు వింటివిగాదె! యద్ది నీ
మనమున కొప్పునేని మతిమంతుఁడవౌటను గృత్యమివికన్. ౨౦ 897

క. ఒనరింపుము నాపై నీర్ష్యను గొని యున్నట్టి సవతి ♦ సత్యేతరవా
క్కును జెప్ప దాని విని నన్, బెనువగలం గుందుదాని ♦ విడిచి యడవికిన్.

క. చనరాదు నీకునున్ ధర్మనికరమును దెలియు దీవు ♦ రహివరధర్మం
బును బూన్కి నాచరింపఁగ, మనమునఁ గోరుదవయేని ♦ మామకసేవన్.

క. నిరతము సేయుచు నసదృశ, వరధర్మము దీనిసలుపు ♦ పరఁగును శాస్త్రో
త్కరమునఁ దల్లిని గొల్చుట, పరమంబని దానిమించు ♦ పాటిది గలదే?. ౨౧

క. మును కశ్యపమానీశ్వర, తనయులలో నొకఁడు భక్తిఁ ♦ దల్లికి శుశ్రూ
షను జేయఁగోరి దానినె, యొనరిచి యింటనె వసించి ♦ యరుతపముఁ గనెన్.

క. తరువాతఁ దత్ఫలంబున, నురలోకము నొందెఁ గాదె? ♦ శుభగుణనిలయా!

ధరణీశుఁ డెట్లు గౌరవ,నరణిం బూజ్యుండొ నేను ♦ జననిని నగుటక. ౨౩౫

తే. నీకుఁ బూజింపఁదగుదాన ♦ నే కద? రఘు

వంశభూషణ! కావునఁ ♦ బౌర్ణి వేంద్రు

పలుకువలె నొప్పుఁదగు నాదుఁపలుకు, వనికిఁ

బోవ నే నస్తుతించను ♦ బో నిజమ్ము. ౨౪

908

క. వనమున కిటునుండి చనం,గను రాదు కుమార! నిన్నుఁ ♦ గాననిచో నే

నును మనసేలొకొ సౌఖ్యం,బును బొందఁగ నేలు; వనికిఁ ♦ బోయిన పిదపక.

ఆ. ఇంటనుండి పుత్ర! ♦ యేనెల్ల సుఖముల, ననుభవించుచుండు ♦ సంతకంఁటె

నీదు వెంటవచ్చి ♦ నెమ్మిఁ దృణంబును, దినుచు నుంట మంచిది యగు నాకు.

సీ. దుఃఖంబునం జాల ♦ దురపిల్లు నను నెట విడిచిపోయెదవేని ♦ విపినములకుఁ

బ్రాహ్మోపవేశంబుఁ ♦ బాటించి యనశనత్రమున విడిచెదఁ ♦ బ్రాణములను

బ్రతుకలే నెంతమాత్రము; నీనిమిత్తమై యనువుల విడుతునే ♦ నఖిలనదుల

కధిపుడొ నంబుధి ♦ యాచ్యుడొ పిప్పలాదమునికిఁ జేసిన ♦ దారుణాప

తే. కృతికిగా బ్రహ్మహత్యకు ♦ నీడయి తగు

పాతకము నొందినట్లు, విశ్వమునఁ బేరు

గల్గునట్లుగ నీవు దుర్గతిని బొందఁ

గలవనియె; నిట్లు దీనయై ♦ కడుఁ నపించి. ౨౫

906

క. విలపించెడు కౌసల్య న,ఖిలధర్మవిదుండు చూచి ♦ కేవల ధర్మా

త్త లలితవచనము లలరఁగఁ, బలికె రాముండు తల్లి ♦ బాధ నడవఁగక. ౨౬

క. జననీ! నీవాశ్రయమొప్పున నడువఁగవలయు నైన ♦ భూపతివాశ్రయం

బును మొదటి దౌటఁ బ్రబలతఁ, గనుఁ గావున దాని మీఱఁగఁ జాలను జా!.

చ. జనకునిమాట మీఱుటకు ♦ శక్తియె లేదు శిరస్సు సోఁక నం

దనము నొనర్చి వేడెదను ♦ దానకచిత్తమునందు నేమియుం

దనయునిపైని నాగ్రహము ♦ దారుణదుఃఖము నుండకుండెడుక

వని కరుగంగ వేడెదను ♦ బంపుము దీవనలిచ్చి నన్నికక. ౨౭

909

చ. వ్రతముల నాచరించుచును ♦ బండితుడై బహుధర్మవేత్తయై

క్షీతిఁ దగు కంఠమహాని పితృక్షీర్తితమార్గముఁ బూని గోవును

ద్ధతి వధియించెఁ గాదె? మును ♦ తల్లిరొ! యస్కదుదారవంశమం

దతిశయవిక్రమక్రములు ♦ నై తగు సాగరులెల్ల నొక్కటక. ౩౦౫

910

చ. జనకునియాజ్ఞ భూమిని విశాలఖనిత్రము లూని త్రవ్వ భీ

తిని గలిగించు మృత్యువునఁ ♦ ద్రెల్లిరిగా; జమదగ్నిసూనుఁడుక

దన పితృనాజ్ఞ సేయఁదగుఁ ♦ దప్పకయంచును గన్నతల్లియై
తనరెడు రేణుకన్ నటికెఁ ♦ దాను గుఠారమునన్ వనంబునన్. 3౨

911

చ. మరసములై న కండుముఖఁనువ్రతులింకను బెక్కుమంది యే
వరుసగఁ దండ్రి యాశయము ♦ భంగి నొనర్చిరో? యట్లై నేనునున్
ధరణిపమాళి కెంతయు, హితంబుగ నాతని మాట వ్యర్థమై
పరఁగఁగఁ జేయఁ దద్ధితమై ♦ పంతమునన్ మఱి చేసి తీతదన్. 33

912

క. నేనొక్కఁడనే జనకుని, యానతి నొనరింపలేదు ♦ జ్యాస్థలి; నిపుడే
బూని వచియించినట్టి మహానియతులు చేసియుండు ♦ టరయుము తల్లీ!. 3౪

సీ. నేను శోకమ్మును ♦ నీకుఁ గల్గఁగఁజేయనలెనని యింతటివఱకు లేని
పూర్వుల యాచారఁపుంజవిరుద్ధమై తగిన యీనూతనఁధర్మమిప్పు
డాచరింపఁగ వలె ♦ నంచుఁ బూనఁగ లేదు తండ్రికంటెను దల్లి ♦ తలఁప నెన్ని
మడుఁగులో యెక్కువఁకుర్యాదఁ బొందఁగా నర్హయా నై న నిఁమంత తండ్రి

తే. యకాటఁ బూర్వులు సన్నతి ♦ ననుసరించి

నట్టి యీపితృవాక్య సమాచరణను

నెడి మహాపద్ధతిని నేను ♦ గడుముదమున

ననుసరించెద నని యెంచు ♦ మంబ ! నీవు. 3౫

914

క. పితృవచన మవశ్యముగా, క్షీతిఁ జేయందగును గానఁ ♦ జేయకయ యస
మ్మతి నూరకుండఁ జాలను, బిత్తహిత మొనరింప నెట్టి ♦ విప్రియమైనన్. 3౬

క. కలుగదుగా! యని యీగతిఁ, బలుకుచు వాక్యవిదులందు ♦ బాణాసన ధా
రులయందు ముఖ్యుఁడౌ రఘు,కులతిలకుం డనుజతోడఁ ♦ గూరిమిఁ బలికెన్.

తే. అక్షణా ! నీకు నాపై నలరు చెలిమి యను త్తమంబగు నీదు మహాత్తరప్ర
తాపదుర్భర తేజముల్ ♦ చారుణంపు, బలము లెఱుఁగుదు లే వితరులకు నివ్వి.

క. నాతల్లి సత్యశమముల, వౌ తెఱఁగుల నెఱుఁగ దట్టుఁకౌటను శోకం
బాతతముగఁ బొందెను నీ, వా తెఱఁగులఁ దెలిసి యిట్టు ♦ లాడెనవేలా ?.

క. పురుషార్థావళి ధర్మము, పరమము భువి, ధర్మమందె ♦ పరఁగును సత్యం
బరయఁగ నుత్తమ పితృవా, క్షరిపాలనమనెడు నిద్ది ♦ పరికించినచోన్. 3౭

తే. ధర్మమునె యాశ్రయించి నితాంతమలరుఁ

గావునన్ ధర్మమూలమై ♦ క్రాలు దీని

వలన ధర్మము గలుగును; ♦ బరమధర్మ

ఫలమునే కోరునట్టి యెవ్వండు గాని. ౪౦

920

క. జనకునకున్ జననికి విప్రున కిచ్చిన బాస తప్పఁబోలునె వ్యర్థం
బును బొంద దానిఁ జేసినఁ, గన నగునే సత్ఫలంబు ♦ కమ్రగుణనిధీ !. ౪౧

క. విను మేనును జనకుని యాజ్ఞను దాటఁగఁజాలఁ బ్రతిన ♦ సల్పితఁ గానన్

జనకాజ్ఞను గొని కన! కై, క సనుం బురికొల్పెఁ బోవఁ ♦ గానలకనుజా !. ౪౨
 సీ. కావున జనకునిఁ ♦ గాలుని పురికంపి రాజ్యముం గూర్చెన ♦ రామ! నీకు
 సనెడి యాదుర్దాఁడై మైన క్షత్రియధర్మమునె దగ నాశ్రయించిన కుబుద్ధి
 దీనిని మానుము ♦ పూనుము కేవల రాజనీతి నె గాక ♦ రమ్యమైన
 ధర్మసంయుత నీతిఁ ♦ కగ నింకమీఁద నీపగిదిఁ గ్రార్యముఁ బూనఁవలదు; నాదు
 ఆ. బుద్ధి ననుసరించి ♦ పూనుము పడవంగ
 ననుచు మైత్రిమెఱయ ♦ ననుజూతొడఁ
 బలికి మరల జననిఁ ♦ బరికించి తలపోక
 మ్రొక్కి. కరయుగంబు ♦ మోడ్చి పలికె. ౪౪

923

తే. అనునతింపుము తల్లి ! నా ♦ పనగనునము
 నకును; బోవుచున్నాఁడె నఁగిసి; నాదు
 ప్రాణములతోడ నీవు పో ♦ మానవనకు
 మాశిష్యులు నయచేయఁవత్తు ! కనుణ. ౪౫

924

క. నామాటవీటి నట్టియ, రామా ! యని యాజ్ఞ సేయ ♦ రాకుము తల్లి !
 నామాటభంగిఁ గానన, నీచుకుఁ జని వ్రతినఁ దీర్చి ♦ శీఘ్రమ మరలక. ౪౬

చ. మునుపు యయాత్ర స్వర్గపురమున్ విడనాడి యనంతరంబ దా
 నిన తేమిఁ బొందినట్లుగ నఁగి ననియించి చతుర్దశాబ్దముల్
 జనని! యయోధ్యఁ జేరెదను ♦ స్వాంతమునందె యడంచియుంచుమా
 ఘనతరదశఖ మిప్పిగిదిఁ ♦ గాఁ గడు నేత్యకు భీతచిత్తవై. ౪౭

925

క. జనకుని యాజ్ఞను వల్లి !, పనవాసము నలిపి పురికి ♦ నత్తు మరలి; భూ
 పుని యాజ్ఞఁ దీర్చుచని నా, కు నొక్కనికె కాదు సీతఁకున్ మఱి నాకున్.

తే. జనని ! నీకును పొయితికిని నుమిశ్ర
 కును సమానముగా నున్నవని యెఱుఁగును
 యీనదాచార మురెడు ♦ నాదినుండి
 యిపుడు శ్రుతది గానని ♦ యెంచు మదిని. ౪౮

926

సీ. అభిషేకమునకయి ♦ యమకుల నర్చింప నమకూర్చినట్టి యీ ♦ నకలరమ్య
 పూజార్థవస్తువుతో జననీ! యింక విడువఁగాఁ దగు వీని ♦ విడిచి దుశఖ
 మంతరంగమునందెఁ దుడచి భూపతియాజ్ఞ నొనరింపఁగా ధర్మమునె దలంచి
 నేను బూనినయిట్టి ♦ కాననవాసార్థబుద్ధిని నీవును ♦ బూని నన్నుఁ

తే. బంపుమన; నిట్లు ధర్మవ్రమై ♦ పరమధైర్య
 సంయుతంబయి మిగులు నిశ్చయము దోఁపఁ
 జేయఁజాలినవయి యొప్పు ♦ నాయనుంగు
 నుతుని మాటల విని తల్లి ♦ శోకమడర. ౪౯

927

క. పెనుమూర్ఖ మున్నినవిధం, బున నుండియుఁ గొంతవడికి ♦ బుద్ధిభ్రంశం
బును వదలి రామచంద్రునిఁ, గని యిట్లని పల్కెఁ బుత్రకా విను మింకన్.

ఉ. పిన్నటనాటనుండి నినుఁ ♦ బెంచెడు ధర్మముఁ బట్టి గాఢమై
యున్న సుహృద్విశేషమును ♦ నూల్కొనియున్ వలపోసి చూడ నా
యన్నరొ! నీకుఁ దండ్రియెటు ♦ లట్టులె నేనును బూజ్యురాలనై
యెన్నఁగ బెద్దనే యగుదు ♦ నిట్లగుటం బితృవాక్యరీతిగన్. ౫౦౫ 931

క. నామాట త్రోసివేయఁగ, రామా! ధర్మంబు గాదు ♦ రమణిపలుకులన్
ఈమాడ్కి నడవి కేగఁగ, నే మది నంగీకరింప ♦ నీయ ననుజ్ఞన్. ౫౧ 932

క. ఘనశోకంబునఁ గుందెడు, నను నిటు విడనాడి పోవ ♦ న్యాయము గాదో!
తనయా! నీవే నాచెంతను లేకయెయున్న జీవితంబిల నేలా?. ౫౧! 933

క. పరలోకమేల? యింకఁ బితరులకు నాధారమగుచుఁ ♦ దగు పదమున నా
కు రహిన్ స్వధ లభియించిన, సురుచిరమగునే, యదేల? ♦ సుధ నాకింకన్.

ఆ. అమలమోదమిచ్చునట్టి మహర్నోక
మాదియైన మీఁద ♦ నలరు లోక
తతిఁ జెలంగు ప్రాణితతి ముందుఁ దోచిన
క్షణము నిన్నుఁ గన్న ♦ చందమగునె!. ౫౨ 935

*మ. ద్వీరదగ్రాహులు సాధనంబులను బంధింపంగఁ దామెంచి య
క్కరి వారింపఁగఁ బూన్కిమైఁ దనదు మాధర్మంబుం దగం బొందు కుం
జర మెట్లెంతో తపించు తల్లి! కరుణాస్ఫూర్తిలాలించి భా
స్కరవంశాగ్రణి లొంగ పోక తనమాధర్మంబొందె సంరద్ధుడై. ౫౩ 936

¹చ. మనుజు లలాతముల్ గొనుచు ♦ మార్గముఁ దప్పఁగ నేచి యడ్డగిం
చినఁ దమమందుఁ జొచ్చి వెతఁజెందు మహాగజమట్లు తమ్ముడున్
జననియు దీనవాక్యముల ♦ స్వాంతము దూలఁగఁ జెప్పి యేడ్వఁగా
వినియును జూచియున్ మదిని ♦ విహ్వలభావము నొంద కాతఁడా
ర్తిని గనకాత్మధర్మమునఁ ♦ దెంపున నిల్చెఁ దదేకనిష్ఠతో. ౫౩ 937

సీ. ఇంచుమించుగఁ బ్రజ్ఞఁదే లేక శోకించు తల్లిని; దుఃఖాభితప్తుడగుచు

* నర్మరి పోల్కాభి రపోహ్యమానో మహాగజో ధ్వాన మనుప్రవిష్టః-అని గోవిందరాజులు
గారి పాఠము ఉల్కాభి స్సాధనైః - ఉల్కలనఁగా సాధనములని వారియర్థము. దీని ననుసరించి
యాపద్యము వ్రాయఁబడియె.

1 నర్మరి పోల్కాభి రపోహ్యమానో మహాగజో ధ్వాంత మనుప్రవిష్టః-అని మహేశ్వర
తీర్థులవారి పాఠము. 'ఉల్కాభిః అలాతైః' ఉల్కలనఁగాఁ గొలుపులు. గోవిందరాజులవారిపాఠ
మున 'అధ్వానం' మార్గమును అని. మహేశ్వరతీర్థపాఠమున, 'ధ్వాంతం' చీకటిని అని సంబంధములేక
రెండుపాఠము లున్నందున రెండుపద్యములు వ్రాయఁబడినవని యెఱుంగునది.

నేడ్చును తిమ్మని ♦ నెంతయుఁ జాలితోఁ గనుఁగొని ధర్మమాధర్మసితుండు
గావున ధర్మసంకటమున నాతని కీడ్చె న మనుజుల ♦ కే తగునటు
లొప్పు వాక్కులతోఁగి ♦ నొగిం బల్కె లక్ష్మణా! నీకు నాయందున్న ♦ నిర్మలమగు
తే. భక్తిమును నీవ్రతాపంబు ♦ బొగుగ నెపు
డేనెలుంగుదుఁ గన నాయభీష్ట మెలుంగ
కంతయోఁ దల్లితోఁగూర్చి ♦ యిట్లు నాకుఁ
జింత గలుగఁగ శస్మితఁ ♦ జెంద దీవు. ౫౫

938

సీ. వశ్య! ధర్మమునకు ♦ ఫలభూతములగు సౌఖ్యాదుల నుపయంబు ♦ సంపఁజేయఁ
గాఁ గారణమ్ములు ♦ క్రాలు ధర్మాధికామములని యాప్రపంచమున నిశ్చి
తము లయ్యె; నవియునా ♦ ధర్మమునందె సంస్థితినొంది యుండుయో ♦ జింసధర్మ
మన్నిటి కాధార ♦ మయి యుండు నిందుల కే సందియమ్ములే ♦ దింక నొక్క
భార్యయే వశ్యయై ♦ పరమధర్మంబును ననుకూలయయి కామమును, నుపుత్ర
తే. వతియునయి యగ్ధము నెట్టి ♦ భంగిఁ గలుగఁ
జేయునో యొక్క ధర్మ ముట్టి యనుష్ఠి
తమయి సౌఖ్యదములగు సర్థంబుఁ గామ
ముఖ్యపురుషార్థముల సిద్ధి ♦ బొంపఁజేయు. ౫౬

939

సీ. కర్మమందెద్దానఁ ♦ గలుగవో ధర్మాధికామములను మూఁడు ♦ కర్మమద్ది
పూన స్వర్గము గాదు ♦ పూజ్యమా ధర్మంబు సిద్ధించు కర్మమ్ము ♦ జేయఁబూన
వలయు; ధర్మంబులే ♦ కల యగ్ధ కామముల్ పుట్టించు కార్యంబుఁ ♦ బూసగామి
నేలొక్కో? యని యందు ♦ నే లోకమునఁ గేవలార్థసరాయణం ♦ డైన సగుఁడు
తే. ద్వేష్యుడగుఁ; గామపరతయు ♦ దీప్తిముగఁ న
లంపఁ బ్రాశస్త్య మొందడు ♦ లక్ష్మణా! మ
నకు గురుండును గాబ, జనకుడతండు
నగును; వృద్ధుఁడు నగుఁ జచ్చి! ♦ యరసి చూడ. ౫౭

940

క. అతఁడా గ్రహముననో మతి, యతిమోదంబుననొ కామమందియొ తనదా
ప్రతిస నెఱవేర్పఁ దగునను, మతి నెవ్విధి నాజ్ఞ సేయు ♦ మనమద్దానిక. ౫౮
క. పనిఁబుని చేయఁదగునే, మనుజుం డక్రూరుం డట్టి ♦ మాటను దాఁ జే
యను బూసకుండుఁ గ్రూరుం, డనుగానే యేనుఁ గావునక బితృనాజ్ఞక.
క. వసవాసము నేనుచు బ, త్తపపాలన మనుజుఁ డూనఁ ♦ దగునట్టులే నే
నొసరించి తిండ్రిదా ప్రతి, నను సఫలతఁ గాంచఁజేయ ♦ న్యాయము గానక.

* ధర్మాధికామా యొ తొత లోక సమీక్షిత ధర్మ ఫలోదయము, నీ త్రు సర్వమ్యు రసం
శయం మే భార్యవ వశ్యాభిమత సుపుత్ర - అనిమూలము. దీనికి గోవిందరాజ మహేశ్వరతీర్థ
వ్యాఖ్యలోని అగ్ధము సంగ్రహించి యిది వ్రాయఁబడినది.

తే. అట్టులొనరింపఁ జాలకే ♦ నెట్టు లుందు
నాప్రతిజ్ఞయుఁ బూర్ణత ♦ నందునట్లు
చేయువాఁడను నాయనా ♦ యీతివిభుండు

భరతునకు నాకు నొడయఁ డు ♦ తరువుచేయ. ౯౪౫

944

క. పెనిమిటి కౌసల్యకుఁ గావున నాజ్ఞను మీఱరాదు ♦ పోల జనని కా
తని తోడిదె గతి ధర్మను, తనితో సహవాసమనుచుఁ ♦ దలఁపుము వత్సా!.

సీ. ధర్మప్రవర్తకత్వము నొంది పూర్వులకన్న విశేషించి ♦ తమను దనకు
నియతమా పథమున ♦ నిల్చి దిక్కయియున్నయట్టి ప్రాణేశ్వరుండ్డిట్లు లిపుడు
బ్రదికియే యున్నాఁడు ♦ పట్టపురాణియై తనరారుచున్నది ♦ జనని యిట్లు
లుండ నీకౌసల్య ♦ యురుతరకరుణచేఁ దనయునితోఁ గూడి ♦ వనికినేగు

తే. దిక్కులేనట్టి విధవదా ♦ తీరున నెటు
నన్ను విడనాడలేక కా ♦ నలకు రాఁగఁ
గలుగుఁ? గావున నాకుఁ గా ♦ నలకు నేగఁ

దల్లిరో! యాజ్ఞయిమ్ము ని ♦ తాంతకరుణ. ౯౪౬

946

క. వినుమిఁక దాహిత్రుఁడు చెప్పిన సత్యమ్మున యయాతి ♦ విబుధపురమునొం
దెనొ మరల నట్లే నేనును, వనిఁ బదున్నాల్లేండ్లు గడపి ♦ వత్తుం బురికిన్. ౯౪౭

క. పురికి సుఖంబుగ వచ్చెడు, కరణిని మాకాశిషములు ♦ గావింపుము ధ
ర్మరతిన్ మాని ధరం గొన, నురుఫలదయశంబు విడువ ♦ నోపం జుచ్చిన్. ౯౪౮

తే. జీవితం బల్పకాలిక ♦ స్థితిని గాంచు

దానికొఱకు నధర్మంబుఁ ♦ బూని తుచ్చ
ధరణి నేఁ బొందఁగాఁ గోరఁ ♦ దలఁప ననుచుఁ

బలికి నరపుంగవుఁడు తల్లి ♦ కలఁక మాన్పి. ౯౪౯

949

క. పినతల్లి ప్రేరణంబునఁ, బెనుదండకవనికిఁ బోవ ♦ వే నిశ్చయముం
గొని సోదరునకుఁ దనమతమును జక్కఁగఁ దెలిపి దుఃఖమును బోకార్చెన్.

తే. వారలిద్దఱ నీరీతిఁ ♦ బలికి యూఱ

డించి తల్లికి ముందు సమంచితముగఁ

దాఁ బ్రదక్షిణమును జేయఁ ♦ దలఁచె మదిని

బయనమున కద్ది చాల శుభంబటంచు. ౯౫౦

951

ఇరువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౨ - వ సర్గము.

అట్లుగాని రోషమును రాముఁడు పోగొట్టుట. ఇతి-

ః. అంతట దుఃఖంబున సత్యంతము దీనుడయి యతిశయంబుగ రోషా
క్రాంతుడయి భయదఫణివలె, నెంతయు నిశ్వాసవితతి నెసఁగ విడుచుచున్.

క. కోశంబున నేత్రంబులు, దీపింపుచు విఱివి గనఁగఁ ♦ దీక్షాకృత్యై
తానంబందు స్త్రీయానుజఁ, బ'వవిదూకుఁ గని రానుభద్రుం డెలమిన్. ౧౪

చ. మనసు విశుద్ధి నొందుచు సమానుషశక్తి దగ్గ ననుభవమా
తనబలయు క్తి ధీవికృతఁ ♦ దన్దయు నాపుచు ధైర్యయు క్తుడ
తనదు రఘూద్యహుండు తనతమ్ముని దిక్కుమొగంబుచేసి యి
ట్లనియెఁ గుమార! నాకొఱకు ♦ నందిన శోకము నింకఁ బాయుమి. ౨ 954

క. జనకాదులయెడ నీకుం, గనుపట్టిన రోషమును దగ్గ విడిచి మనం
బున ధైర్యమొంది యుత్సవము నిలిచెనను ననమతినిని ♦ బొంగక యింకన్.

క. ఉత్తనుమగు హర్షముఁ గని, యిత్తటిఁ బట్టాభిషేకమే యగు నిపుడీ
పత్తనమున నాకని నా,యత్తనుతిం గూర్చినట్టి ♦ యాభరణములన్. 3౪ 956

చ. త్వరగఁ ద్యజంపు మేపని నపాయములేకయె చేయనచ్చునో
కరమనురాగమొంది యు ♦ కార్యము చేయఁగఁ బూనుమింక నే
నరుగఁగ సర్వమె యలఁగఁనట్టి మహాటవి కిప్పు పోవ నే
పరికరపం క్తి గానలసి ♦ నచ్చునొ దానిని గూర్చు మిత్తటిన్. ౪ 957

క. నాయభిషేకమునకుఁ గా, నేయేవస్తువులఁ గూర్చి ♦ నీవొందిన నా
యాయుత్సాహంబుల నిట, నాయుత్సనమాపి, యడవి ♦ కరిగెడు పనికిన్. ౪౪

క. అనునైన వల్కలాదుల, నొనఁగూర్చెడు కార్యమందు ♦ నొగి నిల్పుము; నా
కునగునొకో యభిషేకం,బని మదిఁ దపియించు తల్లి ♦ కల కైకదన్. ౫౪

1 తే. నేను నీతోడ యోజించి ♦ పూని రాజ్య
మును గ్రహింతునొ మరలనంఁచనెడ నంశ
యంబు గలుగక యుండఁ దీయని పలుకుల
ధైర్యమలవడునటు చెప్పఁదగుఁ గుమార! ౬ 960

క. జననికిఁ గౌసల్యకుఁ బితృ,ననుమతి విడనాడరాని ♦ దగుట నడివికిం
జని వచ్చు రాముఁ డిచటికి, నని సందియమొందకుండఁనట్టులు చెపుమా. ౭

సీ. కౌసల్యకుంగాని ♦ కైకేయికిం గాని మనసులయందనుమానమొందు
నంతదుగ్ధము కల్గి ♦ నటులైన దానినే తుణముపేక్షింపఁగాఁ ♦ జాల నింత
వఱకెప్పుడైన నల్పంబగు ననకారమైనఁ నల్లులకేని ♦ యట్ల తండ్రి
కేనియుఁ దెలిసియె ♦ కాని యెఱుంగక కాని చేసినయట్లు ♦ నేనెఱుంగ

ఆ. నిజమే పలుకు, మాట ♦ నిలుకడ గలవాఁడు
సత్యశౌర్యయుతుఁడు ♦ జనకుఁ డిపుడు

1 మాతా మే సా యాగ్రా నస్యాత్ సవిధం తథా కురు అనిమూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాత
లిద్దఱు వేఱు వేఱుగ నభిప్రాయములిచ్చినందున నందుచంద్రమున 1* ఈగుర్తులు గలవి వ్రాయఁ
బడినవి.

ప్రతినఁ దప్పునేని ♦ పరలోకమును బొంద

జాలన నెడి సాధ్యఁసంబు నొందె. ౮౪

962

క. కనుకన్ నాప్రియజనకున, కునేమియు భయంబు గలుగఁగూడదు వినుమో
యనుజా! యట్లగుఁ గాకి, స్పని నిలుపకయున్న నతని ♦ స్వాంతంబునకున్. ౯

క. వరమొనఁగితిఁ గైకకు నా, వరమిటఁ జెడిపోయె సత్యఁవాక్యము పోయెన్
బరలోకముఁ గన నని మదిఁ, బరితాపము గలుగు నద్ది ♦ పరఁగునయేనిన్. ౧౦

తే. ఓర్వఁజాలక తపిలుుంతు ♦ నుగ్రభంగిఁ

గాన సోదర! యీయలంకారవిధుల

విడిచి శీఘ్రమె యిటనుండి ♦ విపినములకు

నరుగఁ గోరుచు నున్నాఁడ ♦ నాత్మలోన. ౧౧

965

చ. వనమున కేను బోవ నృపఁవర్యని పుత్రిక కైక వ్యాకులం

బనునది లేకయే సఫలితార్థయు నొచుఁ బ్రియాత్మజాతు నా

యనుజానిఁ బట్టభద్రునిగ ♦ హర్షము మీఱఁగఁ జేయఁగల్గు; నిం

క నజినవల్కలంబులు దగ్గఁ జడలొప్పఁగ నేనుఁ గానకున్. ౧౨

966

చ. అరిగిన వెన్కఁ గైకనుది ♦ హాయిని బొందు నుపాయమెంతయో

యరసి మదుత్సవంబు చెడునట్లుగఁ జేసినచుంధరాదు లే

కరణిని జిత్తతాపమును ♦ గాంచఁగ రాదు కృతప్రతిజ్ఞఁడై

ధరఁ దగు తండ్రిచిత్త మనుతాపము నొందఁగరాదు లక్ష్మణా!. ౧౩

967

క. వనముల కదుగం దగు నిక, ననుబుద్ధియు నాకుఁ గలిగె ♦ నద్దానిని జే

సినవాఁడ దృఢతరంబుగఁ, గనుకన్ శ్రమపఱుప రాదుగా యాబుద్ధిన్. ౧౪

క. త్వరితంబ యడవికేగెద, నరయుమ నీచిత్తమందు ♦ ననుజా! నన్నీ

పురవరమునుండి యడవికి, నరుగంగాఁ జేయ; దత్తమగు రాజ్యంబున్. ౧౫

తే. మరలఁ ద్రిప్పించుటకును సమస్తశక్తు

లలదు దైవంబె హేతువే ♦ యగునటంచుఁ

గైక యిందులకుం గాదు ♦ కారణంబు

ననియుఁ దలపోయవయ్య! కుశాగ్రబుద్ధి!. ౧౬

970

సీ. కాలచోదితమె యాకైకకీ భావంబు కాదేని నాయందుఁ ♦ గరుణ గలుగు

నామెకు నన్నిటు ♦ లాపదఁ గుందింప బుద్ధి యెవ్విధిఁగల్గు? ♦ బుద్ధికుశల

తన మార్దవంబునఁ ♦ దగువాఁడ పీవొట యోజింపు మనమునం దొక్కసారి

యింతకు మునుపెప్పుడేఁ గాని తల్లులయందు భేదము నాదు ♦ నాత్మయందుఁ

తే. గల్గియుండిన యదియె? యాకైకకుఁ దన

తనయునందును నాయందుఁ ♦ దలఁచి చూడఁ

గ్రోధముండినయదియె? నెక్కినెడు దైవ

యత్నమేగాని వేఱులే ♦ దని యెఱుఁగుమ. ౧౭

971

చ. మునుపటినుండి యామయుఁ బ్రమోదము మాపఁగ దానినొందియు

న్న నను నుహాభిషేకమె యుత్పన్నము కావల కేగుట ర్థమా

ననుచుఁ గఠోరవాక్యములు * నాడుట మాపఁగ దైవమొందు త

ప్ప నితర కారణంబు బహుభంగులు నెన్నినఁ గానలేను జా! ౧౦

972

సీ. సాధుస్వభావంబు * త్పత్రియకుంజస్థ సుతూపయాది గుణావళియును

గలిగి యున్నట్టి యాశ్చర్యయో యవిలేని యప్పుకామినవత * నాత్మజీవి

తేశ్వరు నెదుటనే * యిట్లు నన్నుఁ నపింపఁగాఁ జేయుమాటలు * న్యాయమెడలఁ

బలుకంగ నేర్పునే? * పలికెను గన యిట్లు కాన యోగంబుగఁ * గారణంబు

తే. దీనికగు దైవమే; వేలు * తెలుగు లేదు

దైవసుహినుము నెలుంగంగఁ * నగముగాదు

భూతబాంబులం నది * పూనిచేయు

పనికిఁ బ్రతిహతియే లేదు * నృష్టాద్ధి. ౧౧

973

క. కరగతరాజ్యము తప్పిను, కరకాలమానుండి యున్న * నిరతగమగు త

త్కగుణయు మాతెను మామూ, యగువురవొప్పియు తప్పియే పోయెగదా.

సీ. పొరువమున దాని * వారింపఁగూడదా యనుదునే? తప్పి * నద్వికార్య

ఫలముల బట్టియే * పరికింపఁ దగుఁ గాని నేలువిధంబులు * విశ్వమందుఁ

దెలియఁగా రాదు నూ * ఫలమునకు మునుపటి వేద్యమయేని * యప్పుడాత్మ

నది ప్రతిపూలమే * యగునని తోచినఁ జ్చికారమును జేయ * నద్వంగాని

తే. ఫలమునకు ముందుగా నది * తెలియగాక

వెనుకనే వేద్యమగు దైవమును గవంగి

ముందు మాహాడి వారింపఁ * బూను నేవఁడు?

కానఁ జొరువమున మాప్పఁగఁ నరంబ. ౧౨

975

ఆ. జననమరణములును * శాంతికోపంబులు

కష్టసుఖములు * నష్టలాభ

ములును నుజీయు నివియే * మొదలుగాఁగల యదం

త్యాగములు దైవస్థితుకములు. ౧౩

976

మ. కరముగ్రంబగు యోగముని తగు నాగ్ధాధేయముఖ్యుల్ మునీ

శ్వగులా దైవమునం బ్రవీక్షితులున్ * ప్రారబ్ధతీవ్రతా

భిరతి మానుచుఁ గానుముఖ్యవశుత్త * పింపిడి మానిశ్వము

* కచ్చి ద్దతన సోమస్త్రీ యోగ ముత్పిహితే పునః, యస్య వక్త్రపూరితం చిత్తం త్తనో
వ్యక్త దృశ్యతే-ఆని మాంబు. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు ప్రాయశఃపతన భోగ మానంతరం నిరమిడిం
పఁబడుట సీసావ్యముగా ప్రాయశఃపతనది త్తనానంతరం గ్రోము తిస్తున్న రోముడు దైవగతి
దుర్లంభ్యమనియు బురుషప్రయత్నము దాని నానందనియు బోధించుట దీనిసారాంశము.

ర్వరపైఁ బాయఁగఁ దూలిపోయిరిక దై వంబే సమర్థంబు సూ!. ౨౩ 977

క. ఆరంభించిన పనినీ, ధారణిలో మాని మున్ను ధలఁపని పనియే
దో రహి నాకస్తికముగఁ, గోరనికోర్కీగ ఫలించి ధ కొమరొందుఁగదా.

క. వినుమిద్ది దైవకృత్యం, బని యెఱుఁగుము నేను నీకు ధ ననువుపడెడు భం
గిని జెప్పిన యీబుద్ధియె, యనుజ! యథార్థంబు దీని ధ యవలంబమునన్.

తే. ఒకరి యుపదేశమే లేక ధ యుద్ధతిఁ గన
కలదురీతిని నేనె నా ధ యాత్మ నడఁచి
యున్నవాఁడను గాన నా ధ యుత్సవంబు
నిలిచినను బరితాపంబు ధ గలుగ దిపుడు. ౨౪

980

క. కనుకన్ నే నుపదేశించిన యీబుద్ధి బలమీవు ధ చెంది నితాంతం
బును బరితాపము విడిచియె, యనువున నామతము నొంది ధ యనుజ! యింకన్.

సీ. అభిషేకమునకుగా ధ నమరింపఁబడు నలంకారాదిబహుళకా ధ ర్యముల నిలుపు
మభిషేకమునకయి ధ యనువొందఁ గూర్చిన యీకుంభగతజల ధ మెల్ల నాకుఁ
బట్టాభిషేకోత్సవస్నానమునకుఁ గాకున్నను మానుల ధ కెన్నఁదగిన
వ్రతకర్తమునకుఁ గా వలసినస్నానార్థ మగుఁగాక, లక్ష్మణా ధ యానృపార్థ

తే. ములగు ద్రవ్యంబులను గూడి ధ వెలయు నిద్ది
జలము నాకిది యేల? నే ధ జలకమాడఁ
గైక యేమేని యనుమాన ధ కలితయగునొ
చేదుకొని నీట స్నానంబు ధ చేయువాడ. ౨౫

982

చ. జలక మొనర్చి మన్నియతి ధ జానుగ సార్థక మొందఁజేయుదున్
గలఁగకు, వ్యత్యయంపు గతిఁ ధ గాంచెను లక్ష్మీయటంచు లక్ష్మణా!
యలరును రాజ్యపాలనము ధ నందును ధర్మము; సిద్ధి నొందుఁ గా
నల నిలువం దపంబును; గ ధ నన్ సదృశంబులె యివ్వరెండునున్. ౨౬ 983

తే. దూరదృష్టి విచారింపఁ ధ దోచు వనని
వాసమే సత్ఫలప్రద ధ మై సమధిక
శాంతికరమగు నంచు; ల ధ క్ష్మణ! యొనర్పఁ
బూనినట్టి యీకార్యముఁ ధ బోనడంప. ౨౭

984

క. పినతల్లియె కారణమని, యనుమానము నొందఁ గూడ ధ దామెయు దైవం
బునఁ బ్రోత్సహితయై కడు, ననిష్టములు పలుకుచున్న ధ దని తెలియఁదగున్.

తే. అట్టి పినతల్లిఁ బురికొల్పి ధ నట్టి దైవ
మునకుఁ దాదృశమాహాత్మ్య ధ ములు చెలంగు

ననుచు నొకింతి నేను నీవును నెఱుంగు
నట్లు గావునఁ గైక నేమనఁగఁ నగదు. 30

986

ఇరువది రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౩ - వ సర్గము.

—ఈ సర్గమునందున్న బ్రతుకలను ప్రబలమని అర్థమగుచు వచ్చును. ఈ—

- క. అనిరాముఁ డిట్లు పలుకులు, వినిపించగఁ లెత్తుఁడుండు ♦ విధమది తనదా
మనమున కనఁబునముగా, వ్రుచ శీర్షము గంచి రాముఁబుద్ధియు మిగులన్. ౪
- క. నిరసము ధర్మమునందే, పొంగెనునని సంతసంబు ♦ వసుధ విడిచి భీ
కరనచముల నివసించగ, పరిగెడునని భూమిదాఖఁమాత్తఁ దోచన్. ౧ 988
- క. ఈరెంటిగుఱ్యమస్థలిఁ, జేరినయిదు సేదాంత ♦ నీచటికి నువ
పోదుషమున మోచంబును, జేరగఁ గొండ మదినిఁ ♦ జేసి యతండున్. ౧౪
- క. కనుబొనులు ముడివడంగ, ఘనకోపము దీర్చి నొందఁగాఁ బట్ట బిలం
బునఁ జిక్కిన పినుభుజగం, బును బోలును నొప్పువుచ్చె ♦ భూరితరముగన్.
- సీ. కుపితసింహస్యంబుకొనునన బొనుముడిచే భయంకరిమయి ♦ చేరి చూడ
రాకున్న యానుమిఁత్రాపుత్రముఖులవు ప్రజ్వరిల్లెను; హస్తీవరము తొండ
మును విడుల్పుకదలి ♦ తనదేమింజేరిని సొమ్మిత్రి త్రిప్పుదు ♦ స్వశిరము నపు
డెక్కుముగాఁ బ్రకీఁపట్టుతె క్రిందికిఁ దనువు నప్పశింఁ నంతయును ద్రిప్పి
- తే. నైచి కడకంటిచూపు లఁవ్వారిగాఁగ
నట్లముగఁ బర్వఁజేయుచు ♦ నన్నతోడఁ
బలికె; జనకుని సూర్యతఁపాలసంజె
ధర్మ మద్దానికిని హాని ♦ తగులుననుచు. ౨౪ 991
- *చ. మనుజులు నీవు ధర్మమును ♦ మానినఁ, దామును దానిఁ జేయకే
వనములపాలు నేయఁగలఁవారను శంకను లోఁ దలంచి యీ
వనములకేగ సంభ్రమము ♦ వారక యొందుట యుక్తమానె యె
ట్లనిన సమర్థతం దనఁపట్టి నృపేశుండు నీవు రాఘవా !. ౨౫ 992
- తే. ఇట్టి నీవును దుర్బలఁమే యనఁదగు
దైవమును బ్రబలంబని ♦ తగ నదించు
టరయ భ్రాంతిని బొందినఁయట్టులున్న
దనుచుఁ దోచె లేకున్న నిట్లాడుటెట్లు. ౨౬ 993

* ధర్మతోష ప్రసంగేన లోక ప్యానతికంఠయా—అని మూలము. ఈపద్యములోనున్న యర్థము వాగిఖానతలనుండి గ.పొందఁబడినది.

- క. బలహీనుల కే దైవము, గలిగించును నన్యులంబు ♦ గావున వారే
లలి గ్రహియింతురు పౌరుష, ముల మానుచునుతియ్యదై యము సదానిరతిన్.
- ఆ. తనయపేక్షఁ దీర్చుకొనుచుండు వేటొక, మనుజు నాశ్రయించి ♦ కనుక నద్ది
మిగుల దీనమైనదగు శక్తిలేనట్టి, దానినేల పొగడఁ ♦ బూనితీవు?. ౭ 995
- క. పాపాత్ములైన కైకయు, భూపతియును బాపులనుచు ♦ బుద్ధిని రామా!
యేపారదొ యనుమానము, పాపులునగు వారిదైన ♦ పనుపు వదలినన్. ౭౪
- * తే. ధర్మహానియు నెంతమాత్రంబు గలుగ;
దంబయును జనకుండు ధర్మాత్ములట్టి
వారి పాపాత్ములని యెట్టిభంగి సంశ
యించెదీవని యడుగుదువేని? వినుము. ౮ 997
- సీ. ధరణీతలంబున ♦ ధర్మంబు వెలుపల వ్యాజంబుగాఁ గనఁబఱచి దానఁ
దనుచెడుకార్యముల్ తగునట్లు సాధించుకొనువారు, మఱి ధర్మమునుసమాచ
రించెడు విధమున ♦ నంచితవేషంబు ధరియించి తమవగు ♦ తప్పులెల్ల
దాస నాచ్ఛాదింపఁ ♦ దలఁచి యట్లొనరించువారును, నెందఱోవఱుచుండు
తే. రల్లె వీరును రామ, పట్టాభిషేక
మొగి నొనర్పఁగఁ బూనినట్లొప్పు మెఱయఁ
బైకి న్యాయంబుఁ జూపుచు ♦ వాస్తవమున
విప్రియము నీకుఁ జేసెడు ♦ వృత్తిగలిగి. ౯౪ 998
- † క. నీయభిషేకము నిలుపఁగ, నే యెంచుచు నిట్టి దుష్టవృత్తిం గనినా
రీయది తెలియదొకో? నీ, కోయనఘా! నాదుమాట ♦ నొక్కటి వినుమా!. ౯౪
- సీ. అభిషేకమునకు మున్నల తల్లిదండ్రులీ భంగి దుర్మంత్ర ముపాయముగను
జేయఁ బ్రయత్నించియే యున్నవారలు కాకున్నచో బహుకాలమునకుఁ
బూర్వమే వరమియ్యఁబూని వచించెను గాన నాతండింత ♦ కాలమియ
కుండునే? యిచ్చియే ♦ యుండు నీకై కయు సడుగకయుండునే? యరయు మిద్ది
- ఆ. వరము నిప్పుడియవలసి వచ్చుటయును, గలుగదింక వీరత్కృతలమునఁ
బెద్దవానినిన్ను ♦ విడిచి నీతమ్మున, కతులరాజ్యమియ ♦ ననువుపడునె?. ౧౦
- ఉ. అన్నను మాని తమ్మునకు ♦ నాదృతి రాజ్యము నీయఁబూనఁగా
నెన్నుట లోకులందఱును ♦ నెంతయు ద్వేషముఁ జూపువారు; వా
రున్నతి మీఱ నిట్టిపని ♦ కొప్పిన వారిది యెంతమాత్రమో
యన్నరొ! యోర్వఁజాలఁ గృప ♦ నారసి నన్ను త్సమింపఁగఁదగున్. ౧౦౪
- చ. జనకునివాక్యపాలనము ♦ చక్కనిధర్మము గాదె? యంచు నీ
వనుదువయేని? సాధుమతివై నను ధర్మము దేనిఁ బట్టియో

* దీనియు తర్కము వ్యాఖ్యాతల యవతారిక కని తెలియవలయు.

† ఈపద్యమునకు మూలము వ్యాఖ్యానాభిప్రాయమే యని తెలియఁదగు.

మునునభి సేకసంపదను ♦ బూనిన యన్యుతి యిప్పు డివ్వెధిన్

ననముల కేగుటొప్పుననుభంగిని భవము నొంది యున్నదో ? ౧౧ 1002

తే. ఏమోహము చెంది నీవిట్లులున్న, వాడెవో నాకుమాత్రము ♦ వసుమతీశ

వాక్యపాలనధర్మమేనరుసనైన, ద్వేష్యముగ నున్నదే కానిప్రియముగాదు.

క. పౌరుషకృత్యంబునఁ బ్రతి, కారము సేయంగ శక్తి ♦ గలవాడెపు ట్లో
ణీరమణుఁ డిపుడు స్వప్రియ, దారచశంగతుఁడు గాన ♦ ధర్మముఁ బాసెన్.

తే. కాన నతినిందిత మధర్మకారణంబు

నైన యాజ్ఞను జేసె నద్దాని నీవు

చేయెఁబూనెన నెట్లొకో ? ♦ సిద్ధమిపుడు

చెందియే మోహమిట్లుగఁ ♦ జేయఁ జనుట. ౧౨

1005

సీ. కపటవరంబులఁ ♦ గల్పించి యభి సేక విఘ్నమునర్చి నీ ♦ విధిని వార

లొనరించిరని నీదుఁనునమునఁ దోచుక యున్నదే,వగదీని ♦ కన్ననిపుడు

కలుగుచున్నది నాకుఁ ♦ గాన ధర్మంబిదియును లోకగర్హితం ♦ బనఁగఁదగును

గాని యనుష్ఠించఁగఁ దగినదికాదు; కామలోలతనెపు ♦ గానినీకు

తే. సవకృతిని గోరి తలిదండ్రు ♦ లనెఁజువేళుఁ

దాల్చియున్న యున్నెరుల ♦ ధర్మకీర్తిఁ

జెప్పఁగా దానిఁ దీర్చ నీచి త్తమంద

నైన నెట్లు తలంచనో ♦ నరసి చెప్పును !. ౧౩

1006

చ. జననికే దంక్రికివీధి నసంగతమిద్ధియుఁ బుట్టుటెల్ల నా

ఘనతరదైవయత్నముగఁ ♦ గాని తదీయము గాదటందువో

వినుమటులైన వారిదగు ♦ విప్రయభిషముఁ గ్కొనంగరా

దనఁడు! విధిప్రమాణమునుటారయ నాని చించి దంతయున్. ౧౪ 1007

తే. కాతరులు వీర్యహీనులు ♦ కడఁగి దైన

మనునరింతుగు గాని, శౌర్యాధికులయి

చిత్తదార్థ్యంబుఁ జెందిన ♦ యుత్తమజను

లట్టి దైనముపాసింప ♦ రాత్మలందు. ౧౫

1008

క. తమకార్యంబులఁ దామె, యు,పమచే సాధించుకొందు ♦ పౌరుషమున దై

వము నడఁగఁ ద్రొక్క నెవ్వఁడు, సమర్థుడగు వాడు దైవసమ్మతిగొనుచున్.

క. తనపనులఁ జెఱుచుకొని నె,ప్పునమున శోకింపఁ డిపుడె ♦ మనుజులు దైవం

బున కెంతశక్తియో పురుషునిశక్తి యదంతో కనులఁ ♦ జూతురుగాదే? ౧౬

తే. పురుషకారమె యధికమో ♦ పుడమి దైవ

యత్నమే బలవంతమో ♦ యని యిపుడిటఁ

దారతమ్యంబు రెండింటఁ ♦ దగిన దాని

స్పష్టముగఁ జేయువాడ నీసమ్ముఖమున. ౧౭

101

- క. నీదగు నీయభిషేకము, నేదైవము మాన్పినట్లు ♦ లెంచెదవా? మదిన్
ఆదైవమె మత్పొరుష, మేదిక్కుననుండకుండ ♦ నే చేయంగన్. ౧౯౫ 1012
- క. జనులెల్లఁ జూడఁగలరిదె, మనమున భయదాంకుశంబు ♦ మాట సరకుగాఁ
గొనకయె మదబలగర్వం, బును గని నిగళములఁ ద్రెంచి ♦ పోయెడు గజమున్.
- క. కరము చమత్కృతి మావటి, మరలించెడురీతి నేను ♦ మరలించెద వి
స్ఫురదాత్మపౌరుషంబునఁ, బరికింపుము రామ! నాదు ♦ పౌరుషశక్తిన్. ౨౦౫
- తే. ఎల్లదిక్పాలకులు వచ్చి ♦ రేని ముజ్జ
గములుఁ బై నెత్తివచ్చినఁ ♦ గడఁగి యిపుడు
జరగఁదగు రామునభిషేక ♦ గురుతరోత్స
వమును నిలుపంగఁ జాలవు ♦ పలుకులేల?. ౨౧ 1015
- చ. జనకుని మాటయేటికిఁక ♦ త్కృపతివై తివి నీవు రామ! యే
జనులు రహస్యచర్యల నె ♦ నంగి మహాటవి నుండునట్లు నిన్
బనుపఁగ నెంచిరో వినుము ♦ వారె చతుర్దశవత్సరంబు ల
వ్వని వసియింపఁగాఁ గలరు ♦ పంతముమీఱ నొనర్తు నాక్రియన్. ౨౨౫
- సీ. పట్టాభిషేకోత్సవము నీకుఁ గాకుండ భంగమొనర్చి, యె ♦ వ్వతె కుమారు
నకును రాజ్యము గట్టుటకుఁ గోరుచున్నదో యామెకుఁ దండ్రికి ♦ నాత్మలందుఁ
బొంగెడు పేరానఁ ♦ బోకార్తు; నాపౌరుషమునకు ముందు దై ♦ వమును నిలువఁ
జాలదట్లాట నే ♦ జనుడైన నాతోడఁ బగఁగొనునేని య ♦ వ్యానికరయ
- ఆ. నాదుపౌరుషమున ♦ నేదుఃఖమొనఁగూడు, నట్లు దైవమున ను ♦ ఖాప్తిలేదు
భయదరీతినాదు ♦ పౌరుషమలరారు, వినుమ! యింకమీఁద ♦ విశ్వమెల్ల. ౨౪౫
- క. శతదశకవత్సరము లీ, వతులితగతి నేలి, పిదప ♦ నటవికిఁ జననీ
సుతులిద్ధరణిం బూనుదు, రితరులకీ గాజ్యసుఖము ♦ లేటికి గలుగున్. ౨౫౫
- క. జనులను బాలించుచు న, న్మునుజులఁ దనయాత్మభవుల ♦ మాడ్కిం గనఁగాఁ
దనయులకుఁ జెప్పి పిదపన్, మునుపటి రాజర్షి వృత్త ♦ మునఁ గానలకున్. ౨౬
- క. అరుగందగునని శాస్త్రోత్కరమాదేశించుఁ గాదె? ♦ ధర్మాత్మా! రా
డ్వరుమనసు చంచలమ్ముగఁ, బరఁగెడు నిపుడట్టులౌటఁ ♦ బంతము మీఱన్.
- సీ. రాజ్యంబు గ్రహియింప ♦ రాదు కై కొనినచో బహువిధభేదముల్ ♦ ప్రబలునందు
నని శంకనొంది రా ♦ జ్యమును గై కొనవేని వీరుండవీవు నే ♦ విక్రమమున
నీకును దోడయి ♦ నిలిచి సాగరమును జెలియలికట్ట పొ ♦ రలకయుండఁ
గాపాడుగతి నెట్టి ♦ కలఁత నొందకయుండఁ గాచెద నిటుచేయఁ ♦ గల్గనేని
- తే. వీరలోకంబునకును, ద ♦ ప్పినమనుష్యు, వంటివాఁడ నె యగుదునేఁ ♦ బ్రతిన నిట్లు
చేయువాఁడను; నీవు వ ♦ సిష్ఠముఖుల, నెల్లరం గూడి రాజ్యంబు ♦ నేలుపూన్కి.
- సీ. మంగళద్రవ్యస ♦ మ్మానితజలముల నభిషిక్తుండ వగుమ! ♦ యప్పనికిని
బూనుమా! యెవరై న ♦ మానవనాథులు పై కెత్తివచ్చిన ♦ వారి నెల్ల

- నారించుటకు నేన ♦ బలమునఁ జాలుదు నామకరవ్వయి ♦ నాశరీర
భూషణార్థముగాదు ♦ భూరిధనుస్సును బాహ్వలంకృతిగఁ, దాల్పంగలేదు
ఆ. నీరభూషణముగ ♦ నూరక సడుమునఁ, గట్టినాడఁగాను ♦ గ త్తిదీని
శరములివ్వ యురుల ♦ స్తంభింపఁగాఁ జేయ, నమదుపంగ లేదహర్వధైర్య!. 30౪
క. వినుమీ నాల్లాయుధములు, సనిలో శస్త్రువుల నెల్ల ♦ నణఁపఁగ, ధరియిం
చినవొట సట్టిపనినే, యుసదుపఁగాఁ జాలియుందు ♦ నుగుతరశ క్త. 3౦ 1023
చ. అరియగు నా కనం డతనినట్ల సుసంఘముఁగూడియుండ నీ
య; రహిసతండు వాసవుడ ♦ యైనను వాడి మునం జెలంగి భీ
శరమయి విద్యుదాభమగు ♦ కాంతిని మీఱి మిడుంగులుల్ నగం
బరఁగఁగ నొప్పు ఖడ్గమున ♦ వ్రయ్యలుచేయక మాన నగ్రజా!. 3౦౪ 1024
సీ. వితతమామకఖడ్గ ♦ హతులనంతానళి హయవరనదుల కరాంఘ్ర లూడు
వులు శిరస్సులు తెగిభూమ్మిన్ బొడిపొడియయి పడియుండఁగానది భయంక
రాటవిగీతని ♦ సంతరంబేలేక సంచరించఁగఁగూడఁ ♦ జాలుకుండు
నిదిగొ చూడము రామ! ♦ యిప్పుడే నాఖడ్గధాగాహతంబులు ♦ భూరిదీ ప్తి
తే. యుతములై శస్త్రువుల నంతితతులు ముండు
పర్వతములట్లు; విద్యుత్ప్రభాయుతాంబు
దముల రీతిని గసనయి ♦ ధరణిఁ గూలఁ
గలవు; వినుమింకను, నాదు ♦ కార్యగతుల. 3౦౪ 1025
సీ. ఉడుమను జంతువు ♦ యొక్కచర్మంబునఁ జేసినకనచంబు ♦ శింజనిదగు
ప్రేటుతాకక యుండు ♦ ప్రేళ్లకుఁ దగిలించి బలువిల్లుదాల్చి నేనిలిచియుండఁ
బుగుషుండు తానని ♦ బుద్ధిలోఁ దలఁచినవాడెవ్వఁడు మదగ్రభాగమందు
నిలువఁజాలెడు?; మఱి ♦ నెలఁతల తీరున నందఱుఁ బగుగిడునట్టివారె
తే. యొక్కబలవంతుని నేను ♦ బెక్కుసాయ
కములఁ బెక్కుండ్రజనుల నొక్కబలుబాణ
మును బ్రయోగించి యెగఁజమ్ముచు నిటు ద్వీరద
హయనరుల మర్మముల నాటునట్లు వైతు. 3౦౪ 1026
క. విను నాయస్త్రమహత్వం, బునిపుణమా తత్ప్రతాపము విభూ! భూజా
నిని రిత్తవానిఁ జేయఁగ, నినుఁ బ్రభుతం గనఁగఁజేయునేర్పుం జమ్మి!.
సీ. చారుచందసపంకచర్చకుఁ గేయూర ధారణంబులకు విత్తముల దాన
మొనరించుటకు మిత్రజనులఁ జాలించుట కీనాభుజవ్వయి ♦ మంత్ర యర్థ
మయియుండ నిపుడిది ♦ యవ్వని విడనాడి భవదభిషేకోత్సవమ్ముఁ జెలుపఁ
గ రైతె తగువారికర్కంబుఁ దొలఁగించు కార్యమునకుఁబూనఁగలదు రామ!

* బద్ధగోధాంసుశిత్రాణే-అనుదానికి సీసపాదద్వయము తనుఁగని తెలియఁదగు.

తే. యరి యెవఁడు నీకు నవానియశము మిత్ర
తతి ననువులను దఱుముదు ♦ ధరణియెల్లఁ
దృద్వశంబును గాఁజేయఁ ♦ దమి ననుజ్ఞ
యిమ్ము నీకింకరుండనె ♦ యేను జమ్ము!. ౪౦౫

1028

చ. అనివచియింపఁగా రఘువ♦రాన్వయవర్ధనుడై న రాముఁడా
తనివచనంబుల నివసించుఁ ♦ దన్నయనాంబువులం గరాంబుజం
బున నెడఁబాపి తద్వచన♦ముల్ తనకిష్టములేమిఁ జాటునీ
యనయనబాష్పపూరముల ♦ నట్టులె వాపి మృదూక్తులొప్పఁగన్. ౪౧ 1029

తే. లక్ష్మణా! మృదుచి త్తవి♦లాసయుతుడ, వేల యీరీతిఁ బల్కెద ♦ వేను దండ్రి
పలుకులందె స్థిరంబుగ ♦ నిలుతుఁగాని, దాని మీఁతెడువాడను♦గాను నిజము.

క. తనయుండెప్పుడు గానీ, జనకుని యాజ్ఞలమెలంగఁ♦జను; వరధర్మం
*బననిదియే యని యెఱుఁగుమ, యనుజా! యీరీతి నేల♦యాడితొచ్చెపుమా!.

ఇరువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౪ - వ సర్గము.

—*— రాముఁ డడవులకుఁ బోవఁ గౌశల్య యంగీకరించుట. *—

క. జనకుని యాజ్ఞాపాలన,ముననే తనదృష్టి నిలిపె ♦ మురిపెపుడనయుం
డని నమ్మిన కౌశల్యయు, ఘనబాష్పదకనిరుద్ధ ♦ కంతస్వరయై. ౧ 1032

చ. తనయునిఁ గూర్చి యిట్లనియె ♦ ధర్మయుతంబుగ నింతదాఁకఁ జిం
తను గనకుండుఁ బ్రాణివిహితంబుగఁ బల్కును ధర్మచింతతం
దనరు, మదీయగర్భమున ♦ ధారణిపాలమహేంద్రుడన్న కీ
ర్తినిగను ధర్మమూర్తికిని ♦ దేజునఁ బుట్టినవాఁడు చూడఁగన్. ౧౫ 1033

తే. ఇట్టి యీరాముఁ డెవ్వీధి ♦ నిలను రాలి
నట్టి ధాన్యకణంబుల ♦ నరసి యేటి
కొని యదెట్టులు జీవించుఁ ♦ గోరి యెవని
యనుచరులు భటులెల్ల మృ♦ష్టాన్నమెలమి. ౨౫ 1034

క. అనుదినముం దినుచుందురొ, తనయుం డీరాముఁడు వన♦తలమున మూలా
ళిని బండ్లను దినియుండఁగను జాలును; మిగుల సుగుణ♦గణయుతుడతఁడౌ.

చ. మనమున కింపుఁ బెంపఁగల ♦ మాన్యుఁడు రాముఁడు పుత్రుఁ డిట్టివా
నిని నృపుఁ డివ్విధంబున వ♦నిన్ వసియింపఁగఁ బంపుచున్నవాఁ

* ఈపద్యచతుర్థభావము మూలార్థ సారభూతమని స్పష్టముచేయ వ్రాయఁబడినదని తెలియ

డనువచనంబు విన్న నెవ ధాత్తం నమ్ముదు రెన్న ఘోరమి
ప్పని తలఁపంగ రానిదయి ధ వ గ్నిలు గావున నన్ను రెవ్వరున్. 34

1036

తే. అట్లు నమ్ముదు రేని నీయట్టివాని, కిట్టి భయము జనింపంగ నింక నునకు
నిట్టులేగతి గల్గునం చెన్ని సృష్టని, నలన భయమును బొందెడు వారు వారు.

చ. జనము కింపు గూర్చుటకుఁ జాలిన నీవిటు ఘోర కాననం
బున నివసింపజోవుటకుఁ బూనితి నిట్లు గూర్చుటయన్ జగం
బున సుఖదుఃఖసంతతులఁ బూనికచే విధి యేర్పఱింతుఁగా
వున బలవ త్తరంబదియె ధ యని తల్లముగా నెఱుంగనొ. 35

1038

సీ. ననుఁబాసి నీవేగ ధ నా దేహమునఁ బుట్టుశోకాగ్ని యద్దాని ధ నోకుమార !
త్వవనర్హమె యభివర్ణితంబుగఁ జేయు వాయువు; నావిలాసమును దుఃఖ
మే సమిధలు; మఱి యే ముగన్మీర యయ్యగ్ని నేల్చెడునట్టి యాహుతియగు
నినుఁ గాననట్టిచింతనుమనంబును వేచు బాష్పమే ధూనుమా బహుళమగుచు

తే. వెడలు నిట్టూర్పులే దాని ధ వృద్ధి నొండఁ
గలుగ, నేఁ జేయుయశ్యము ధ కడుభయంక
రాకృతిం దరికొన్న శోకాగ్ని నన్నుఁ
గార్భ్య మొందించి నహియింపఁగలదు నిజము. 36

1039

క. వెనుశోకాగ్నియె శిశిరం, బున మంచునఁ నడిసియున్న పొదను వగునవా
డను జేసి యగ్ని కాల్చెడు, ననువున ననుఁ గాల్చు నిశ్చయంబిది పుత్రా! 37

క. తనవత్సంబును ధేవువు, వెనుకొని చనునట్లు నిన్ను ధ వెనుకొని వత్తున్
దనయా! నీవెచ్చటికిం, జనియెననో యచటికనుచు ధ జనని వచింపన్. 38 1041

క. విని యాపురుషున్ భుజిట్లనియెం గడువగలఁ బొగులు ధ సంబను గని యో
జననీ కై కేయి వం, చనమున దురపిల్లువాఁడు ధ జనకుఁడు మిగులన్. 39

క. నని కేనుం బోయెన నీవును దండ్రిని విడిచి రాఁగఁ ధ బూనినచోఁ జ
చ్చునుగాని బ్రతుకఁడిది నిజ, నున నొప్పదె; పతిని విడుచు ధ టతివకు మిగులన్.

తే. క్రూరకార్యము నుమ్మి యాఁ క్రూరకృత్య
మీవు చేయంగరాదింక ధ నెదఁ జలంప
రాదు బహునీచమైన కార్యంబు గాన;
జనకుఁ డినకులతిలకుండు ధ త్వావిభుండు. 40

1044

క. జీవించియుండు దనుకన్, నీవతనికి సేవచేయ ధ నిశ్చితమతివై
కావింపును యప్పని యది, యే ననితకుఁ బరమధర్మ ధ మిది జననుతమా. 41

క. అనుచుఁ గుమారుఁడు వినిపిం, చినఁ గౌసల్యయును ధర్మ ధ జృంభితమతియా
టను సంతసపడి దుఃఖం, బునడఁచు రాముఁగని పల్కెఁ ధ బూజ్యమనీషా. 42

- క. నీచెప్పినయట్లులుగా, నే చేసెద నేనటంచు ♦ హితముగఁ బలుకన్
 1 సూచకవిభేది, వినుత మ, హాచరితుఁడు ధార్మికప్రజాగ్రేసరుఁడున్. ౧౪౫
- క. కరుణానుతి రాముండా, పరమతపస్విని వచించు ♦ పల్కును విని యా
 తురమున ముఱియుఁ నపించెడు, తరుణీరత్నమును గాంచి ♦ తగ నిటు పలికెన్.
- క. నే నెట్లా నీవు నటులే, యాసతి జవదాటకుండు ♦ నట్లుగఁ జేయం
 2 గా నొ, నతండు భర్తయు, భూనాథుఁడు దేశికుఁడు ప్రభువు శ్రేష్ఠుండున్.
- ఆ. ఎల్లరకును ధర్మ ♦ మీరీతిఁ జేయఁగాఁ, దగునటంచుఁ జెప్పఁ ♦ నగును; గాన
 నతని పంపుచేయు ♦ టర్క్ మే 3 యీనవ, పంచవత్సరములు ♦ వనమునందు. ౧౪౬
- క. శ్రమముం బొందక విహరించి మరలఁ గడుఁ దమిని నీవు ♦ చెప్పినయట్లే
 సుమహితచరితా! నిలిచి ను, ఖముగన్ బురినుందు ననినఁ ♦ గానల్యమదిన్.
- చ. తనయునియందు వత్సలత ♦ తద్దయుఁ గల్గినదాట మోమునం
 గనుఁగవనీకుచిమ్మి పెను ♦ కాలువగాఁ బ్రవహింపఁ జాలనా
 ర్థినిగని యాప్రియాత్మజుని ♦ దివ్యతనూకుచి బొల్చువాని నొ
 య్యనఁగని శత్రుతంగనిన ♦ యట్టి సవత్సులయండ నుండఁగన్. ౧౪ 1052
- చ. అలవియెగాదు నాకు జన ♦ కానుమతిన్ వనికేగు నిశ్చయం
 బొలయునయేని నీమదిని ♦ నొయ్యన వన్యమృగిన్ బలెన్ వన
 స్థలముల నీకు సంతతము ♦ సంతసమే గలిగించు నన్న భీ
 తిలుదువటంచుఁ జెప్పకయె ♦ తెప్పనఁ దోడ్కొని పొమ్మ రాఘవా !. ౧౪౫
- చ. అని వచియించి తన్నుఁగని ♦ యాతురయై కడు నేడ్చుతల్లినిం
 గని జననీమహార్థిని దఁగన్ బెడవాపఁగ నెంచి ధీకుడై
 తనరియు రాముడేడ్చుచును ♦ దల్లిరొ! నాపలుకాలకింపుమా
 వనితకదెంతదాఁక నను ♦ పంచకముండునొ యంతకాలమున్. ౨౦ 1054
- క. పెనిమిటియే దై వంబా, పెనిమిటియే ప్రభువు, కాన ♦ విభుడే నాకొ
 క్కనికేకాక నియామకుఁ, డనఁ జనుఁగా నీకు నాకు ♦ నతఁడు సతతమున్. ౨౧
- సీ. పార్థివుం డతఁడు ప్ర ♦ పంచమునకు నెల్ల నధిపుడై మతిమంతుఁడయి చెలంగ
 మనకుమాత్రమే విభుం ♦ డనఁబడకుండునే! యతఁడుండు పర్యంతమంబ! మనమ
 నాథులమే కాము; ♦ నాథుడెట్టిండ్లై న సవతులవలనిదొ ♦ సాధ్వసంబు
 సాయనే యందువో ♦ ప్రభువగు భరతుండు ధర్మాత్ముడగును భూతప్రియంవ

1 సూచకవిభేది=గుప్తసంహారకుఁడు, వినుతమహాచరితుఁడు=సొగడబడుచు శ్రేష్ఠమునగు చరిత్రము గలవాఁడు.

2 రాజాధర్తా గురుశ్రేష్ఠ సృశ్వషా మీశ్వరః ప్రభుః-అనిమూలము. ఈవిశేషణములే పద మున ననుసరింపఁబడినవి గాని పద్యపూరణార్థము కావని యెఱుంగునది. 3 ఇమానితు మహారణే విహృత్య నవపంచచ-అని మూలము. తొమ్మిదియైదు అనిచెప్పట సంఖ్యకొలఁదిగఁ దోచుటకై యని యెఱుంగునది.

తే. దుండు నోఁ గొనఁ నల్లివై ♦ యుండు నీకు

నప్రియము నేమిఁ బూచునే ? ♦ యఖిలధర్మ

తత్త్వమెఱిగిన యాతండు ♦ తగినభంగి

నెప్పుడు సేవిండుచుండును ♦ హితమెఱింగి; ౨౨॥

1056

క. వచముల కేనుం బోయిన, యనంతరము లేశమైన ♦ నననిపు విషయం

బుచ నీవు ప్రమాదంబును, గనకాత్మజ దుఃఖినుతండు ♦ గని మదియందున్.

క. యీయానంబును బొందక, యే యుండడుగీతఁ గొలిచి ♦ యే జాగ్రతగా

కోయంబ! యుండుమా! విను, మా! యాతండు నృద్ధు, దుఃఖి ♦ మతిభయనంబా.

తే. కాన నాతని మరణంబు ♦ గాంచజేయ

కుండలాగున హితము లెన్నో యొసర్చి

ఘనసు సలిరించుచుండుమా ♦ యనవరతము

వ్రతము లుపవాసములు నల్పు ♦ వనితయైన. ౨౩॥

1059

క. పరమోత్తముగాలని యీ, ధర్మార్థ యశమొందియున్ నితాంతము ప్రాణే

శ్వసు ననుసరింప కుండినఁ, బరఁగున్ బాపమతి యగుచు ♦ బహుదూషితయా.

చ. పెనిమిటికాని విప్రునకు ♦ విస్తృతభక్తి సమస్కరింప కు

న్నను సురపూజలం నగ నొనర్పకయున్నను భర్తృసేవచే

సినఁ బరమోత్తమంబయిన ♦ జిహ్వుని పత్రనమే లభించు న

వ్యనితకు; సర్వకాలమును ♦ భర్తృహితప్రియకార్యసంగతిన్. ౨౪॥ 1061

ఆ. సనితయుండవలయు ♦ వరధర్మమీయది

ముందుచుండి విప్రముఖ్యులఁ నగు

నాచరణమునలన ♦ సరయంగఁబడియె వే

డములు, స్మృతులు, తెలుపు ♦ ధర్మమిదియె. ౨౫॥

1062

క. త్వేమమాగ నేను పచ్చట, కై మానిని! శాంతికాదికములనఁబడు న

ద్ధోమములఁ, బుష్పముఖముల, నేమంబున దేవవరుల ♦ నిశ్చలభక్తిన్. ౨౬॥

క. అలరింపవలయుఁ బూజనముల సువ్రతులయిన విప్రముఖ్యులఁ బూజా

దుల ముదమొందఁగ జేయన్, వలయును నేవచ్చునంతవఱకుం నల్లీ!. ౨౭॥

క. నాయాగమనముఁ గోరుచు, నోయంబా! నియమ కీతు ♦ లొప్పిఁగ శాస్త్రం

బేయే పదార్థములఁ గొనఁ, బ్రాయశ్చముగఁ గలుగుచుండుఁ ♦ బాపస్తునుచున్.

ఆ. ఆజ్ఞచేసియుండు ♦ నట్టి మాంసాదుల, వనలి సాత్వికమయి ♦ వఱలునట్టి

భోజనంబుఁ గొనుచు ♦ నోజ నారాకకు, నెదురుచూచుచుండు ♦ మింక నీవు.

* పెనిమిటికాని విప్రునకు అనుదానికి గోవిందరాజీయవ్యాఖ్యలోని “భర్తృభిన్న ద్విజా
దివిషయవమసా కగళింబాది” అనునది మూలమున నున్నది.

- చ. వనములనుండి నే మరలి ♦ వచ్చినమీఁదట ధార్మికోత్తముం
డనఁబడు రాజు ప్రాణముల ♦ నంగమునన్ ధరియించియున్నచో
జనని! భవత్సుకాంక్షలను ♦ జాలఁగఁ బొందెద వీవటంచుఁ జె
ప్పిన యల రాము పల్కులను ♦ వీనులకింపగు వానినెంతయున్. 3౧ 1067
- చ. వినియును బుత్రశోకమున ♦ నిహ్వలయై కడు బాష్పవారిచే
త నయనముల్ కలంగ గుణధాముని సూనునిఁగాంచి వీర! నీ
మనమున నిశ్చయించితివి ♦ మాటను దాటకపోవఁగాఁ దగున్
వనమునకంచు, దానినొకభంగిని ద్రిప్పఁగఁ జాలనే నికన్. 3౨ 1068
- క. కాలప్రభావ మీయది, కాలంబు నతిక్రమింపఁగా రాదుగదా!
యాలోచింపఁగ నిజమిది, యేల యికం బలుకు లడవి ♦ కీవు చనఁదగున్.
- క. ఏకాగ్రమాననుండవె, యై కానకుఁ బొమ్ము; పుత్ర! ♦ యఖిలశుభంబుల్
నీకగుఁ గాక ప్రభుత్వము, నీకలవడుఁగాక మరలి ♦ నీవిటురాఁగన్. 33 1070
- క. శ్రమములు దీటిన మఱి సౌఖ్యముగానే నుందు; భాగ్యకలితుండవు నీ
వమలినబుద్ధిం బితృవాక్యమునుం బాలించి తండ్రి ♦ యప్పు తొలఁగుటన్.
- క. కృతకృత్యుడవై యిచ్చటి, కతిముదమున రాఁగఁ బరమమగు సౌఖ్యంబున్
బ్రతిలేనిదాని నొందుదు, హితవచనా! రఘుకులాబ్ధి ♦ హిమకర! రామా!.
- క. ధరణిని దైవముగతి యిక్కరణిం దగునంచు నెంచఁగా నెవ్వరికిం
దరమే గాదు కనుకనే, పరమహితంబయి మదీయవాక్యమలరినన్. 3౪ 1073
- ఆ. దానిఁ ద్రెంచివై చి ♦ కానకుఁ బోవనిన్
బురికొలుపుచునున్న. ♦ దరయఁ బుత్ర!
భుజబలాధ్య వనికీఁ ♦ బొమ్మిప్పుడే నీవు
మరలి రమ్మ ట్టేమ ♦ మండనముగ. 3౫ 1074
- చ. పురి కరుదెంచి యింపయిన ♦ పొంకపుఁబల్కుల నాకు నీవొగిం
బరమముదంబుఁ గూర్పఁగలవాడవు; రాను! చతుర్దశాబ్దముల్
వరుసఁగ నేగఁగా జడలు ♦ వల్కులముల్ ధరియించి యింటికిన్
మరలి కుమార! రాఁగ నిను ♦ మానుగఁ జూచెడు కాలమిప్పుడే. 3౬ 1075
- ఆ. నాకుఁ గలుగుఁ గాక ♦ నాకుమారా! యని
వనికీ నేగ దృఢమగ నె తలంచి
యుండు టెఱిఁగి యాదరోన్నతి శుభలక్ష
ణునకు నీయఁగోరె ♦ ఘనశుభాళి. 3౭ 1076

౨౫ - వ సర్గము.

— శ్లోకాశ్చ కౌశల్య శ్రీరాముని దీవించుట. — శ్లోకా

- సీ. అంతఃపానస్వినో ధ్రువ కౌశల్య యా శోకంబు విడిచి తా ధ్రువంబు
మునుగుటచేతఁగల్గిన యశుచిత్వంబు సుపశమింపఁగఁ జేయఁనొగి నలంచి
యాచమనము చేసి యతనికి మంగళాశిషముల నాశృతిఁజేసె నిట్లు
రఘువర్య ! వనికీ బోరావసి నిలుపంగ నలవిగాదయ్యె నాకడని కరుగు
తే. గమస్తతఃస వెంటనే కవలిరమ్ము, వచ్చి పూజ్యమహీపాలవరుల ననుసరి
జలగునట్లభిషేకంబు చేసికొనుము; చిన్నతనముననుండి నీవెన్ని నుదిని.
క. సరిపూర్ణముగాఁ బ్రయామిస, సరయుచు నే ధర్మమును సహార్పశము తగం
బిపాలించితివో యది, నిరతం బల్లెపలఁ గాచు నిను సత్పరతః. 3 1078
- సీ. రఘ్వ్రామునికడ నిచ్చ దేవాలయములచెంతనే దేవతలకు నీవు
వంశసములు నేయుచుండువో వారలు కౌశలందు మహర్షి కలితులగుచు
సన్నివిధంబుల నుండి రక్షింతును గాక, ధీమంతుల! కౌశికుండు
నీకొసంగిసయట్టి నిశాదవ్యాప్తముల సద్గుణుండవగు నిజ సంతతంబు
తే. సర్వవిధముల నుండి రక్షణము నేయు, గాక జనకుని సేవయు నాకు నీవు
సేయు సేవయు సత్యంబుఁజచ్చు వ్రతము, కావ జీవింపుమా! చిరకాలమీవు.
సీ. మనుజశాస్త్రాల! కౌశలములలో జరియించుచుఁ జెలియక యెట్టివ్రత్య
వాయముల సేసిన వానినోర్పుచు నాశ్రమములయందున్నట్టి సమిధలు గుళ
లును బవిత్రములు ద్వీపవేదికలు మత దేవతాస్థానముల దేవపూజ
కయియేర్పఱచినక య్యయిస్థలంబులు శైలములునుమహావృక్షములునుతలుఁ
తే. జలుతకొమ్మలు మహాగులు సీంహములును
బక్షులును సర్పములును గాపాడుచుండు
గాక! సాధులు మునివరగంధసహులు
మమతమీతి విశ్వే దేవనుండలమిట. ౪ 1080
- క. మంగళములనే నీకు నొసంగుచు రక్షింతుగాక సతతము సుకుమా
రాంగా! ధాతృవిధాతలు, మంగళముల నొసంగి ప్రీతి మనుతురుగాతః. ౫
- సీ. అర్యమధగ పూషులను ద్వాదశాదిత్యదేవతల మతీయును దేవవిభుఁడు
మొదలగు దిక్పతుల మునమున శుభముల నిత్తురుగాక యాయత్రమతుల
ముతువులు పక్షిమాసతతులు వత్సరములు రాత్రులును దినంబులుముహూర్త
ములు నీకు మంగళంబుల నప్పుడొసంగుచు గాపాడుచుండును గాక! పుత్ర!
తే. ధ్యాసనిష్పన్నయోగముల ధర్మము నిను
సరసి రక్షించుగాక! చెందుడు దేవ
వర్యుడగు స్కంధుఁడట్లు గీష్పతియు మాని
సత్తకము నారదుఁడును రక్షికులు నీకు. ౧౧ 1082

సీ. అన్నితావుల భూరియశమొందు దిక్కులుఁ దదధిపుల్ నాదుస్తోత్రములకలరి
నీవేగు వని నెప్పు డ నెమ్మిఁ గాపాడుచుందురుగాక కులభూమిధరములెల్ల
సాగరంబులును యక్షప్రభుండును వారిపతియు నాకాశంబు డ ట్టితీయు నెల్ల
నదులును బహువిధనక్షత్రములు కుజాదిగ్రహములు వానిదేవతలును

తే. బగలు రాత్రులు సంధ్యలు డ వానిదేవ

తలును వనినున్న నినుఁగాతు డ రెలమిమీఱ

బావన ర్త్వధిదేవతల్ డ వర్షమాస

పతులు గలలును గాష్టలు డ వసమునందు. ౧౫

1083

క. నిరతంబు శుభములొగి ని,త్తురుగాక; కుమార! నీకుఁ డ దోరపుఁ బ్రీతిన్
వరమునివేషంబున వనిఁ, దిరిగెడి నీకెలమి మీఱ డ దేవతలెల్లన్. ౧౬ 1084

క. దనుజులు శర్మదులయి ని, న్ననవరతము గాంచువార డ లాత్మజ! కోపం
బునఁ గ్రూరకృత్యములనే, యొనరించెడు రక్కసుల భయోద్ధతిసీకున్. ౧౭

ఆ. కలుగకుండుఁగాక! డ క్రూర్యపిశాచభయంబు క్రూరమృగభయంబు నీకుఁ
గలుగకుండుఁగాక! డ కానఁ గోతులుఁ దేల్పు, నడవిమక్షీకములునంటకుండు.

తే. సర్పములు దోమలును గీటజాతులెల్ల

నంటకుండును గాక మహాగజములు

సింహశాస్త్రాలభల్లముల్ డ శితదశనల

నొప్పు మృగములు నీకుఁ గీడొనరుప విక. ౧౮

1087

క. కొమ్ములచేతనె కడుభయ,దమ్ములుగానున్న మహిషతతులవలన డే
మమ్మె దగుఁగాని నుంత భయమ్ము పొసంగకయె యుండు డ నాత్మజ! నీకున్.

క. నరమాంసముఁ దినుచు భయం,కరముగఁ దగు నితరమృగనికరము మదర్చా
పరితుష్టములై వని నినుఁ, గరుణన్ హింసింపకుండుఁగాతం! బుత్రా! ౨౦

క. తనయా! మార్గంబులు నీ,కనుకూలఫలాదులొప్ప డ నమలశుభములై
తనరారుఁ గాక సిద్ధిం, గనుఁగాక పరాక్రమములు డ కలకాలంబున్. ౨౧

క. చనుమింక శుభము లందుచు, వసమునకుం బుత్ర! వ్యోమవర్త్తుచగులు గాఁ
దనరెడి దివిజులవలనన్, గనుచుందువుగాక శుభనికాయమ్మెపుడున్. ౨౨

క. ధరణిం గ్రుమ్మరు దేవోత్కరములవలనన్ శుభమ్ము డ గలుగుంగాతన్
అరితతివలనం గూడన్, బరమశుభంబులె చెలంగు డ భవ్యమనీషా! ౨౩

క. గురు, శశి, రవి, యమ, ధనదులు, వరమామకపూజలంది డ వసవాసిని నిన్
బరిరక్ష నేయుదురు గాక; రాఘవా! స్నానమాడుకాలములందున్. ౨౪

తే. పవనుఁ డగ్ని తద్ధూమము డ పరమకరుణఁ

గౌళికుండు చెప్పినట్టి యాకమ్రమంత్ర

గణము రక్షించుచుండును ♦ గాక! నిన్ను
వనమునకుఁ బోయిరావయ్య ♦ జనకునాజ్ఞ. ౨౮౫

1094

సీ. సర్వతో క్షేమంజ్ఞా ♦ సరసిజభవ్రుండును సకలభూతవిభుంజ్ఞా ♦ సరసిజాక్షుఁ
జ్ఞులమహాన్యులు ♦ సఖుల దేవతలును వనవాసియకా నిన్ను ♦ ననయమరసి
కాపాడుచుండును ♦ గాక యంచీరీతి నాయశస్విని యాయతాక్షేయుగళ
కౌసల్య ప్రీతిని ♦ గారామునుతునకు నాశీర్వచస్సుల ♦ పలర నొనఁగి

తే. యఖిలసురలను గంధమాఽల్యాదు లొనఁగి

యుచితవినుతుల నొనరించియును గరంబు

పూజసేసి యనంతరంబునఁ గుమారు

నకు శుభాప్తిని గోరి ధనంజయు పట. ౨౮౬

1095

క. కొని తేరఁ బించి విమలా, శ్శను నగు బ్రహ్మజునిచేత ♦ నుహితనియను మొ
ప్పనటు యథావిధిచేయుం, చెను హోమము సంత హోమఽసిద్ధికోటికుగాక.

తే. శ్వేతమాల్యంబులను, ఘృతఽశ్వేతపన్న

పముల సమిధల నాయను ♦ సరసుభక్తి

తనరఁ దెప్పించె బ్రహ్మణోఽశ్రముండు విధిని

బాధలడఁగ నాగోగ్యసంఘ త్తి గలుగ. ౨౮౭

1097

తే. హోమమొనరించి నేర్పఁగా ♦ సున్నయట్టి

యాహవిస్సునఁ జేసె బాహ్యబలికర్త

మంత నాతన్వి దధిమధు ♦ వశతలును

నాద్యముకా బ్రహ్మజుల కిచ్చి ♦ యన్యరీతి. ౨౮౮

1098

సీ. వారలచే న్వస్తిఽవచనములే చదివించి వనమున శ్రీరాఘఽవ్రునకు శుభము
లనుగూర్చి మంత్రంబులను జదివించుచు యశమున పలరాగుఽనట్టి రాను
జనని యన్విప్రత్తఽమునకు ఋత్విజనకుఁ దనభీష్టమునకును ♦ నగిన నక్ష
ణనొనంగి శ్రీరాముఁ ♦ గనుఁగొని వచియించె; దివిజనందితుఁడైన ♦ దేవపతికి

తే. వృత్రదానవనాశార్థఽమే శుభంబు

గలిగెనో యట్టి శుభములు ♦ గలుగుఁగాక

నీకు, నమృతంబుఁ దేగోరి ♦ నింగి కరుగు

గరుడునకుఁ దల్లి వినత ప్రాఽక్కాలమందు. ౩౩

1099

క. మనమునఁ బొంగుచు మంగళమును దేని ఘటించె నుగుణఽముల ప్రగగు నీ
కును నట్టి మంగళమ్ములు, తనరారెమఁ గాక; కీర్తిధామా! రామా!. ౩౩౫

క. మునుపయ్యమృతోత్పాదనమున సదితియు దనుజనికరఽముం జంపెడు నిం
ద్రునకే మంగళమిడెనో, పొనరుం గాకట్టి శుభమ ♦ పూర్వము నీకుకా. ౩౩౬

ఆ. తగఁ ద్రివిక్రమావతారమ్మునం బద, త్రయముఁ గొలుచునట్టి ♦ తటి నపార

తేజమొప్పు విష్ణుఁడేవున కేశుభ, మలరె నట్టి శుభము ఁ గలుగుఁగాక. 3౫౪
 *సీ. శుభమంగళములుగఁగోభిల్లు ఋతువులు సాగరంబులు ద్వీపఁనమితి శ్రుతులు
 స్వర్గాదిలోకముల్ ఁ సకలదిక్కులు నీకు సకలమంగళముల ఁ సతతమొసఁగు
 గాక, యంచీరీతిఁ ఁ గా భామినీమణి యాయతనేత్ర యయ్యాత్మజన్ము
 నాశీర్వదించుచు ఁ నతనిశిరంబున నక్షతలునిచి దేహమున గంధ

తే. మలఁది సిద్ధార్థమై శుభఁఫలదమగుచుఁ
 గ్రాలెడు విశల్యకరణి విఖ్యాతమూలి
 కను దమిన్ రక్షగాఁ బుత్రుఁకరమునందుఁ
 గట్టి దానిని మంత్రించెఁ ఁ గరము పూన్కి. 3౫౫ 1103

చ. కరము యశంబునం జెలఁగు ఁ కామిని దుఃఖవశంగతాత్మయై
 పరఁగియు రాఘవుండు వనఁవాసము చేయఁగఁ బోవువేళ దుః
 ఖరతిని బొందరాదు గనుఁకన్ మనమందుల కొప్పుకున్న ని
 ర్భరమగు శోకయోగమునఁ ఁ బల్కులు తొట్రిలుపాటు నొందఁగన్. 3౬

తే. నోటమాత్రము మోదంబు ఁ గాటముగఁ జె
 లంగునట్లు గనంబడఁ లలితతనయ
 శిరమువంచి మూర్ఖుని వనిఁకరుగుననుచుఁ
 గౌఁగిలించుకొనుచుఁ బల్కెఁ ఁ గరము వగను. ౪౦ 1105

క. తనయా! సిద్ధార్థుడవై, వనమునకుం బొమ్ము తండ్రి! ఁ వలసిన పనులె
 ల్లను ఫలియింప నరోగం, బును గనుచున్ మరలి వేగఁపురవరమునకున్. ౪౧
 క. అరుదెంచి భూరిరాజ్యముఁ, బరిపాలించుచును రాజఁసద్ధతి మీఱన్
 స్థిరముగ నీవుండఁగ నేఁ, బరికింపం గలను నిన్ను ఁ భవ్యగుణనిధీ. ౪౧౪ 1107

చ. వనమున రాముఁ డేసగిది ఁ వాసము చేయుచు నున్నవాఁడొకో?
 యని మదినొందు దుఃఖితతులన్నియు క్షీణతనొంద సంతసం
 బున మొగమున్ వెలుంగఁ బరిపూర్ణసుధాకరుఁ డేగుదెంచు రీ
 తిని వనినుండి రాఁగ నినుఁ ఁ దృప్తిగఁ జూచెదఁ బుత్రరత్నమా!. ౪౨౪

క. జనకుని యానతిఁ దీరిచి, వనవాసము సేసి వచ్చి ఁ భద్రాసనమం
 దునఁ గూరుచుండి యుండఁగను నినుఁ గనులారఁ జూడఁగలను గుమారా!.
 ఆ. అడవినుండి వచ్చి ఁ యవనీశ్వర్హర్షము, లైన భూషణాంబఁరాదులను ద
 నరుచు నెపుడు నీవు ఁ నాకోడలికి నాకు, వాంఛితముల నింపఁవలయుఁ జమ్ము.

సీ. నేను బూజించిన ఁ నీలకంఠాదిదేవతలు మహర్షులు ఁ దితిజవితతి
 భూతముల్ పెనుఫణిఁపుంజముల్ దిశలును సంతృప్తులై వనఁస్థలికిఁ బోవు

* “మంగళాని మహాబాహూ దిశంతు శుభమంగళాః-అనిమూలము. శుభమంగళాః మంగళా
 నామపి మంగళాః” అని వ్యాఖ్య. 1 విశల్యకరణి అనగా “అంతర్గతశల్యనిర్గమనకారిణీం మూలి
 కామ్” అని వ్యాఖ్య. లోపలిశల్యములఁ దొలఁగించు నొకానొక యోషధివిశేషము.

చున్నట్టి నీకు నాఁచున్నరో! యెప్పుడు హిశమునే సుదులందు ♦ నెంత్రుగాఁ
యని యిట్లు కాసల్యఁచుత్రులు కావ్యలుగట్టఁగా విధిగ మంఁగిశము గలుగ
జే. నట్లు లాశీర్వదించి గఁతార్థమనని
చుట్టుఁ దిరిగి యాలింగన ♦ చుట్టు సమృద్ధి
వాగులొనరించ నిట్లులా ♦ సాధ్య తనయు
1 నలగొనిన మీఁద యశమున ♦ వెలయు నతఁడు. ౪౯౫

1111

క. జననిచనంబులు నుజీనుజీ, తనశిరమున్ సోఁగ మ్రొక్కి ♦ శిశువుగని నిజకాం
తని వెలయుచు సీతాగృహమున కరిగెం నంక్రివాశ్యఁమును నచియింపన్.
ఇరువదియైవవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౯. - న సర్గము.

—ఇతి రామాయణే శ్రీరామచంద్రచరితమునాం త్వింశతీశ్చర్కః—

1 తే. జననిచే నుంగళాశీర్వఁచనము లొంది
భక్తి గొనల్య నొంగొని ♦ సంవనములు
నలిపి రాజకుమారుండు ♦ వెలయు ధర్మ
పథమునే యాశ్రయించుచు ♦ వనికీ నేగ. ౧

1113

క. మనమునఁ దలంచి మార్గంబును భాసిలఁ జీరు, కాంతిఁపుంజమ్మునఁ జొ
చ్చెను రాజమార్గమందలి, జనులూ రాఘవుని గినిరి ♦ సద్గుణనిలయున్. ౧౫
చ. కనుగొని నంతనే పనువిఁకారము వానికిఁ దోఁచె నంత గా
ముని యభిషేకసిద్ధికయి ♦ మోనమునన్ నియమంబునన్ వ్రతం
బును నగఁ బూనియున్న తీతిఁపుత్రక, కాచెడువార్త నుంతయున్
వివరించుండఁ గాన మది ♦ వేడుక లూరఁగ నుండఁ బూన్మితోన్. 3

1 సీ. పట్టాభిషిక్తుడౌ ♦ పతి కివ్విధంబునఁ బట్టపురాజియుఁ ♦ బాహ్యమర్హ్య
మర్చనములు మొనఁజ్ఱన శిష్టాచారములఁ జేయఁనగునౌ యాఁబలితనిధులఁ
గ్రమముగ నెఱుఁగునుఁత్కౌపాలనముఁ బూను పార్థివులకుగౌరవమునుదెలుపు
1 ఛత్రచామరముఖ్య ♦ నకలవిశేషలక్షణము తెల్పంగిగాఁ ♦ గ్రాలఁచగునౌ

1 ప్రదక్షిణంబైన చకార రాజవంశ-అని మూలము. 2 ప్రజ్వలితిః స్వయాశ్రియా-అని మూలము. 3 పూర్వార్థమునే మరలఁ జెప్పఁబడినది. కాన నిది పునరుక్తమునందు. సర్గాదియందు లోపలివిషయమునుజెప్పట పెద్దలయలవాటు. 4 కృత్యుఁడౌపట్టచేతనా-అని మూలము. 'అభిషిక్త' కర్తృవిషయే పట్టమహిషీభిః గంగపుష్పాదివా కృతిపాదాగ్రవాది సమాదానా అని వ్యాఖ్య. దీని ననుసరించే యిది వ్రాయఁబడినదిగాని కల్పితముకాదు. 5 అభిష్ట రాజధర్మజాప-అనిమూలము. దీని వ్యాఖ్యననుసరించి యిది వ్రాయఁబడినది.

ఆ. యవ్విధం బెఱుంగునట్లైట రాముని, యభ్యుదయము కొఱకునమరపూజఁ
దానె యాచరించితమి పొంగ నవ్విభుఁ, డెపుడు వచ్చుననుచునెంచుచుండె.

ఉ. రాముఁడు వార్త దీనిని గరంబు విచారము పుట్టఁజేయ నే
నేనుని చెప్పువాఁడనొకొ యింతికటంచును లజ్జ దోఁసఁగా
మోమును నంచి గేహమును మోదమునం జెలువారు సేవక
స్తోమము లొప్ప భూషణవిశోభితమై తగఁ జొచ్చె మెల్లఁగన్. ౫ 1117

చ. జనకజ లేచి యాత్రముగ సాధ్వీనచంచలితాంగయై వగం
గని తపియించుచున్ దనదు కాయము చింతఁ గలంగుచుండ వ
చ్చిన నిజనాథుఁగాంచె; నృపశీతమయాఖుఁడు రాఘవుండు సీ
తను గనినంతనే వగను దాల్చుగఁ జాలకయుండె నాత్మలోన్. ౬౪ 1118

ఆ. ధర్మచిత్తుఁడయ్యుఁ డన విచారముచేత, నెట్లు గడుపుకాల మిశత్ర
మనుచు నెంచె గాన నాతని దుఃఖము, బయలుపడియె బొంగివచ్చుకతన.

క. తనమొగము వివర్ణంబై, తనువెల్లఁ జెమర్చ వగకుఁ దాళఁగ నే చా
లని యట్టులున్న నాథుని, గని దుఃఖమునం దపించి కామిని పలికెన్. ౮

సీ. ప్రాణేశ! చెపుమ యిప్పట్టున నేమిది? తగ బృహస్పతి దేవతాకమగుచుఁ
గార్యముల్ చేయఁగాఁ డగడఁగిన నైశ్వర్య ఫలదమై యలరారుభవ్యపుష్య
తారవచ్చినదని ధరణీసురేంద్రులు ప్రాజ్ఞులు నాతోడఁ బలుకుచున్న
వారు నీవిట్టి శుభస్కరసమయంబునను గుండనేలొకొ? మనమునందు

తే. తావకంబగు రుచిరవదనము ¹ నూలు
కమ్మలొప్పఁగ నలిలఫేనమ్ముతోడ
సమమయిన తెల్లగొడుగు పట్టమిని సొంపు
గలిగి యలరారదేమొకొ? కారణంబు. ౧౦ 1121

క. సరసిజపత్రేక్షణముగఁ, బరఁగెడు నీమోముపై నఁ ² బరిపూర్ణసుధా
కరునివలె హంసవలె నుం, దరసిత చామరము లొలయఁ దనరవిదేమో?

క. పలుకుల నేర్పఱితనమునఁ, బాలుపారెడు వందిజనులు పూర్వచరిత్రం
బులఁ బలుకు నూతు లన్వయములఁబొగడెడి మాగధజనములు పురుషవరా!

క. నిను మంగళవచనంబుల, వినుతింప రిదేమొ? వేదవిద్విప్రులు శు
ద్ధిని బొంది స్నానమొనరించి నీతలవైన శాస్త్రసిద్ధసథమునన్. ౧౨౪

ఆ. తీర్థజలముతోడఁ దేనెయుఁ బెరుగును
హేతువేమొ? కాని యెఱుఁగఁ జాల

* అపశ్య చ్ఛోకసంతప్తం చింతా వ్యాకులితేంద్రియమ్-అనిమూలము.

1 నతే శతశలాకేన జలఫేన నిభేనచ-అని మూలము. శతశలాకములు = నూలుకమ్ములని

మార్పు 2 చంద్రహాసప్రకాశాభ్యామ్-అని మూలము. 3 సూతనందిమాగధశబ్దములకు వ్యాఖ్య

లోనియథ మే యీపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది.

నార్యనర్య ! యింక ♦ సభిషేకమొనరింప
కున్నవారో ? తెలుపకుండఁ దగునె ? ౧౩

1125

సీ. ఆయావిధము ♦ మందున్నవారిలోఁ బ్రముఖులు మంత్రులు ♦ పౌరజాన
పదులు భూపితులు ♦ పరమముదంబున నేలొక్కో ? నినుఁగూడిఁబుపుడు రాగు
నేగఁజెంతములయి ♦ పిఱుకాంచనభూషితములగు నాల్గు గుఁజ్జిములఁ బూన్చి
యొప్పునముసకుఁగొ ♦ నొగి నలంకృతమగు పుష్పరథంబే ♦ పోకయున్న

తే. దిపుడు నీమొందుగా రాఘవేంద్ర ! వీర !

కృష్ణ మేఘంబురీతిని ♦ గిరివలెఁ దగి

సంభవభలక్షణముల నెఁసంగు పట్ట

నీనుఁగీతముచంబున ♦ నేల గాదో ? ౧౬

1126

క. కదివరము నీదుముందట, నదదుగఁ జననాయుఁ గాదె ? ♦ యది లేదేమో ?

వరమప్రియపన్నిన భాసురకాంచనచిత్ర మగుచు ♦ సొంపుగులుకుచున్.

క. తనగారెడు సింహాసన, మును మున్నిడుకొనుచు నీదు ♦ ముందటఁ జనుటొ

ప్పుచు గాదె ? వీరుబట్టలు, గనఁబడ లేదేమో ? చెపును ♦ కారణమేమో !.

ఆ. ఎంతసన్నుతమున ♦ నిపుడభిషేకోత్సవంబు సిద్ధమగుచుఁ ♦ బరఁగుచున్న
దో యపూర్వమగుచుఁ నొకవిధమగు వర్ణ, మంతదుఃఖముగఁ ద్వదాస్యమందు.

క. కనఁబడుచున్నది మోదం, బనునది కనఁబడ దిదేమో ? ♦ యని యేడ్చెడు నీ

తను జూచి రాముఁ డిట్లను, వనితా ! పూజ్యమతి తండ్రి ♦ వనిమండుటకై .

క. ననుఁ బంపుచున్నవాఁ డిదె, యని తా వచియుండుబోవు ♦ సప్రియవార్త
విని దుఃఖమొందు దార్భ్యము, గనఁజేయన్ వలయునంచుఁ గ్రమ్మఱఁబలికెన్.

* తే. మంచికులమునఁ బుట్టి ధర్మము నెఱింగి

దానినే యాచరించుచుఁ ♦ దనదు దీవు

జానకీ ! వనవాసమే ♦ చందమునను

గలిగెనో నాకుఁ బెట్టికఁ ♦ గ్రమము దాని. ౨౦

1 32

క. తానాడిన నలుకించుక, యేనియు మీఱని మహీశుఁ ♦ డీ దశరథుఁ డీ

నానాయనయే కై కకుఁ, దానిచ్చె వరద్వయంబుఁ ♦ దల్లికి మున్నే. ౨౧ 1133

క. జనకుఁడు నాకభిషేకం, బును జేయఁగ సిద్ధుఁడగుటఁ ♦ బోలంగని నా

జననియు వరయుగ మడిగెను, గనుకన్ సూనృతహితుండుఁ గాఁ జనకుటచేన్.

క. ధర్మమునకున్ లోబడి, నిర్మలమతి యాటఁ దండ్రి ♦ నెలఁతకుఁ జిక్కెం

గర్వాధీనము లోకము, ధర్మస్థి యొనడుపంగఁ ♦ దగుఁ గద ? సాధ్వీ !. ౨౨

1 ముఖ్యః పుష్పరథో యుక్తః కిన్నగచ్ఛతి తేజఃగ్రహి-అని మూలము. * మలే మహతి
సంభూతే ధర్మజ్ఞే ధర్మచారిణీ-అని మూలము. ఇట్టి దుఃఖసమయమున నీతను స్తుతించుట వగనొం
దకుండఁజేయుటకని గ్రహింపఁదగు.

- క. కానిన్నుట్లే యిప్పుడే, మైనది యని యడుగుదేమొ? ♦ యావరములలో
నేనుండవలయు దండక, కాననమున ¹మనుసమాబ్ధికాలము తరుణీ!. ౨౨౫
- క. వరమిది యొక్కటి వేటొక, వరమున భరతుండు సట్టభద్రుండగు ని
క్కరణిని జనకుఁడు శాసిం,చె రనుణి! జనకాజ్ఞఁ గనుట ♦ చే నే నిపుడే. ౨౩
- క. మనుజవిహీనంబగు న, వృనమునకే బోవఁ బూని ♦ వచ్చితి నిన్నుం
గనఁగా భరతుని కడ నన్, వినుతింపఁగ వల దదెట్టి ♦ వేళలనై నన్. ౨౪
- ²క. నిరుపమసంపదఁ గూడిన, పురుషులు తమమ్రోలఁ బరులఁ ♦ బొగడంగ సహిం
పరు గాన నాగుణముల, భభరతుని యెదుటన్ నుతింపవలదు జనకజా!. ౨౫
- సీ. పదిమంది చుట్టాల ♦ పాటిగా నినుగూడఁ బోషించుభారంబుఁ ♦ బూనుఁగాని
భరతుఁ డందఱికన్న ♦ బహుమానముగ భరియింపఁబూనఁడు వానికెన్ననట్టి
భారంబులేదు నీవంటికొడండ్రను మించి పోషణమును ♦ మీననేత్ర!
కోరకుమీ, యనుకూలమ్ముగా వాని కడనుండఁ దగు, నట్లు ♦ కాకయున్న
- ఆ. నుండఁ దరముగాక ♦ యుండుఁ గదా యేల
యుండవలయు నతని ♦ యొద్ద నేను
దగ్గి యనెడవేమొ? ♦ ధరణీశ్వరుఁడు సనా
తనము యకావరాజ్యమును దగంగ. ౨౬౫
- క. భరతున కొనఁగెం గానన్, దరుణి! విశేషించి నాదు ♦ తండ్రిఁ గొలుపుమా,
భరతున్ గనుచున్ నేర్పుగఁ, జరింపుమా వారిమనసునరణి నెఱుఁగుచున్.
- క. జనకుని యాజ్ఞం బాలిం,సనేనిదే వనికిఁ బోవువాడఁ గనుక నీ
³పునుపుము స్థిరానురాగం,బును నాపై బుద్ధిదార్ధ్యమునఁ దగుదువు గా.
- క. మునిజనసేవితమగు న,వృనికేఁ గళ్యాణి! పోవ ♦ వ్రతములు నిరతం
బును సల్పుచు నుపవాసము, లొనరించుచు నుండవలయు ♦ నురుతరభక్తిన్.
- క. ప్రతిదినము వేకువను లే,చి తగన్ దివిజులకుఁ బూజఁచేసి విధిగ భూ
పతికిన్ దశరథునకు నా, పితకున్ పందనము సల్పు ♦ విమలస్వాంతా!. 3౦
- క. తన ధర్మమునే ముందుగ, నునిచికొనుచు వగల స్రుక్కి ♦ యురు వార్ధక్యం
బున వెలసెడు గౌసల్యను, జననిన్ మర్యాదఁ జూడఁజను నీకు సతీ!. 3౧
- ఆ. తక్కినట్టి నాదు ♦ తల్లులు నాయందు, నలరు నెయ్యమునను ♦ సధికమైన
ప్రేమయందు నన్ను ♦ వేడ్కఁ బాలించెడు, కార్యమందు సములు ♦ గాన నీవు.
- క. వసితా! వారికి మ్రొక్కం, జనుఁ బ్రాణాధికులు భరతశత్రుస్నులు నా

1140

1 మనుసమాబ్ధికాలము-మనుశబ్దమునకుఁ బదునాల్గని యర్థము. అనఁగా మనుసంఖ్యతో
సమమగు సంవత్సరములు. 2 పై పద్యార్థమునే యిందు త్తరార్థమునమరలఁ జెప్పబడుట మూలా
నుసారముగనే యని యెఱుంగఁదగు. 3 స్థిరాభిషమనస్వినీ-అని మూలము. ఈరెండు విశేషణము
లకు వ్యాఖ్యలోనున్న యర్థమే యిటఁ జెప్పబడినది.

- కుమ గాన సభాకముగ నీ, ¹తనయుని బ్రాతఁ గనునట్లు ♦ తగు వారిఁగనన్.
- “క. మనకులమునకున్ దేశం, బునకున్ భరతుండు ప్రభువు ♦ పోలఁగ రాజౌఁ
గనుగన్ నీ నప్రియ మా,తనికీ నొకప్పుడును జేయఁ♦కగదు భరణిజా !. 38
- తే రాజు బునకులముగ ప్రవ♦ననము గల్గి
యత్నమునఁ జమ్మఁ గొలిచెడు ♦ సట్టివారి
యందు నె స సన్నులగుదు ర♦వ్యవిధమ్మన
మిగులఁ గోపింపు వినుమ యో ♦ మీసనేత్ర !. 39 1149
- సీ. భరణిశ్వరులు తమ♦భర్తృపత్నులయందుఁ గన్నట్టి పుత్రులం♦చెన్నకుండ
నహితమ్ము చేసెడు ♦ సట్టివారై నచో వారిఁ వ్యజింతురు ♦ బంధుజనులు
గాని నిధారిణిమానవులై నను శ క్తి నొప్పి హితంబు ♦ నలుమఁ దలఁచి
తగుదురయే వారిఁ ♦ నమగ్రహింతురు; కళ్యాణి. భరతుండు ♦ త్కౌవిభుండు
- తే. గాన సనుకూలముగ నీవు ♦ వానిఁ గొలుచు
మండుమా, భర్తృనిపితులై ♦ నిండుమదిని
సతతసత్యప్రశంబులు ♦ నలుపుచు నిట
నుండుమా ప్రేయసీ ! భయ♦మొంకఁ జనదు. 32 1150
- చ. వినుము మహాననంబునకు ♦ వేగమె పోయెద నిండయుండఁగాఁ
జనుఁగఁ? నీకు; నెవ్వరికి ♦ న్వాంతములందున సప్రియంబు చోఁ
³చనిగతిగా ముంగిఁగగు ♦ జానకి! నావచియించు మాట యిం
కనిదియో దీనినీ చుడిఁ చ♦గన్ నిలుపంజనుఁ బోయివచ్చెనన్. 30 1151

ఇగువదియవ అవ సర్గము సంపూర్ణము.

౩౭ - చ సర్గము.

ఇతి రామకీర్తి రామదనఁగా నీతి లోపమొందుట. ఇతి-

- 4సీ. సీత యప్రియములు♦చప్పినఁ ప్రియవాక్యతతులె తన్నాడఁగాఁ♦కగినదగును
ప్రియములే తాఁబల్కు ♦ విభుడట్టి తనతోడ నప్రియములు పల్కు♦నాలకించి
స్నేహబలింబున♦నే హతాత్సంగత కోవయై భర్తను ♦ గుందుమనసు
గలిగి వచించె రాఘవ! నీవు నృపనరతనయుండ విది నీచ♦తరమటంచుఁ

1 భార్యపుత్రసమాచాపి-అని మూలము. తోబుట్టువు కొడుకు పేదతో సములముగా నని యర్థము. 2 సహి రాజు ప్రభుత్వము దేశస్యచ ముస్యచ-అని మూలము. 3 త్వయా కాద్య మిదం ఐహో మమ-అని మూలము. ఇంకి సదాశివ- ఇప్పుడు చెప్పిన మాటయే ప్రధానమైనది. అనఁగా సెవరికి నప్రియము గానట్లు ననుచుకో నుచుండుమననదియే. అనియందలిసారము. పోయివచ్చెదన్- ఇది ప్రకృతోపయోగము 4౦౬ జేడ్చెబడినది.

4 ప్రియార్థాప్రియవాచి-అనిమూలము. అప్రియవాదిన్యపి ప్రియార్థాప్రియభాషణార్థా- అని వ్యాఖ్య. తను అప్రియములాడినను తనతో రాముఁడు ప్రియములే పల్కు-దగినదనిభాసము.

- తే. నిశ్చయంబుగఁ దెలిసియు ♦ నేనుఁగూడ
వినినఁ బరిహాసమును జేయఁగను దగు నిటు
వంటిమాట నదేమొకొ? ♦ పల్కుచున్న
వాఁడ విదియేమి చిత్ర మో ♦ పలుకఁ జాల. ౨ 1152
- క. ప్రీతులు శస్త్రాస్త్రాఘవిశారదులగు రాజపుత్ర ♦ సమితికన్వర్తం
బారయ నపకీర్తికరం, బౌ, రామా! వినఁగరాని ♦ దౌ నీనుడియున్.] 1153
- ఆ. ఆర్యపుత్ర ! తండ్రి ♦ యంబయుఁ దోఁబుట్టు
వాత్సజుండు న్నుషయ ♦ నాత్మపుణ్య
పాపజనితములగు ♦ ఫలములఁ బొందుచు
స్వస్వకర్తములను ♦ నలుపుచున్ద్రు. 3 1154
- తే. అవి శుభాశుభదూషమ్ములగును జమ్ము ;
భర్తకర్ధశరీరమా ♦ భార్యయొకతె
భర్తృకృత భాగ్యఫలములఁ ♦ బడయుఁదానుఁ
గనుక వనినుండఁ దండ్రినిన్ ♦ బనిచె దాన. ౪ 1155
- క. వనమున నీతో నుండఁగను నాకాజ్ఞ యిడినట్లు ♦ గాదే యయ్యెన్
వనితకు జననీజనకులుఁ, దనయనఖుల్ గతులుగారు ♦ దారుం దమకున్. ౫ 1156
- క. కారు స్వతంత్రులు, స్త్రీలకు, నారయఁ బెనిమిటియె యిందు ♦ నందున్ గతియూ
నోరాను! యెపుడు మఱి యె, వ్వారలునుం గతులు గారు ♦ పల్కులిఁకేలా. ౬ 1157
- క. ఓరామా! నీవిప్పుడె, ఘోరాటవి కరుగ మదిని ♦ గోరుదువేనిన్
భూరి ముదంబునఁ జనియెద, నేరుపునన్ నీకు ముందు ♦ నేను జవమునన్. ౭ 1158
- తే. దర్భముండ్లను ద్రొక్కుచుఁ ♦ దగ నవి తమ
వాడి విడనాడి వెనుకనె ♦ వచ్చుచున్న
నీకు మెత్తగ నుండును; ♦ నీవు శూర
వరుడనౌటను నాబోఁటివనిత వనికి. ౮ 1159
- క. కొనిపోవ నెట్టులోయని, మనమున భయపడఁగరాదు ♦ మానిని యిది నే
నును వలదనఁగా వచ్చెడి, నని గానీ నన్నుఁ గొలిచి ♦ యతివ! యనిశమున్. ౯ 1160
- క. చరితార్థుతాలె యగుచున్, బరఁగెడి ననిగాని యీర్ష్య ♦ వదలుము నాథా!
పరికింప కిది మదుక్తిని, నరుగంగాఁ దలఁచె వనికి ♦ నని రోషంబున్. ౧౦ 1161
- ఆ. వదలవలయు నివ్వ ♦ వారక నీమనం, బునను గలిగియుండి ♦ నను మహాత్మ !
¹భుక్తశిష్టహేయభువనంబు వదలున; ట్లటవి కేనువత్తు ♦ నార్యపుత్ర!. 2 1162
- క. నను విశ్వసించి నీతోఁ, గొనిపోమ్మా! పాపలవము ♦ గూడన్ నాయం
దును గలుగకుండు; సౌధం, బున నుండుటకన్న మేలు ♦ పో వని నాకున్. 1163

- సీ. అష్టసిద్ధులనొంది ♦ యాకనంబునఁ బ్రీతిగాసంచరించుట ♦ కంటె మఱి వి
మానసమూహంబు ♦ పై నెక్కియుండుటకన్న నెన్నఁగరాని ♦ కష్టములను
బొందియైనను బ్రాణములకీశుఁడై తగు సతిపాదసేవయే ♦ పరమగతియు
సన్నింటిమించిన ♦ యదియునొక బతికడ వర్తింపఁదగినట్టి ♦ భంగి నాకుఁ
- తే. జల్లిచండ్రు లనేకవిధములఁ జెప్పి, యున్ననారలుగాన నీ ♦ సన్నిధాన
మందు నెల్లెట్లు తిరుగంగఁనగునొ దాని, నెవ్వగును నేర్పవలసినదిపుడులేదు.
- క. జనవర్జితమయ్యఁ జొరంగను రానిదియయ్య బహుమృగగణంబుల నిం
డినదయ్యఁ బులులు వృకములు, గనఁబడ భయనంబయైనఁగానసము తగఁ.
- క. చనుదెంచెద నీతోడను, వినుము త్రిలోకాధిపతితఁవెలసినచో దా
నిని లెక్కచేయకే భ, ర్తను సేవించుటయె గొప్పవ్రతమని తలఁతుఁ. ౧౧
- క. జనకుని యింటఁ మెలఁగెడు, ననువున నీవెంట వచ్చి ♦ యడవులను సుఖం
బున వసియించెద రామా!, నిను సేవించుచునె యుండ ♦ నేనెంతుఁ జుమీ!.
- సీ. ఇంద్రియనియమంబు ♦ నేపొంది కామభోగంబుల విడనాడి ♦ కస్తుపుష్ప
రసము విజృంభించు ♦ రమ్యవనంబుల నినుఁ గూడి క్రీడించెదను మహాత్మా!
మర్యాదఁ గాపాడు ♦ మానిసివీవు, కానసముల శరణుసొచ్చిన యితరుల
నైనఁ గాపాడెడు ♦ నట్టి మేటివి గాన నన్నుఁ గాపాడుటఁనంగ నెంత!
- తే. వత్తు నీతోడ వనికి లవంబు సంశయంబులే దిట్టి పూనిక ♦ నందియున్న
నన్నునిచ్చట నిలువంగ ♦ నెన్నిగతుల, శక్యమేగాదు నీకు నో ♦ సాధుమౌళి!.
- చ. సనమునఁ బండ్లమూలముల ♦ బాగుగనే దినుచుందు సంశయం
బనునదిలేదు భోజనమునందును బానమునందు సుంతయు
నను శ్రమమేను గల్గునటు ♦ నాధ! యొనర్పక నిన్నుఁగూడి యుం
దును మతిమంతుఁడౌ ప్రియు నినున్ దగ సాయము నొంది పూన్కిచేఁ.
- తే. భయము నొందక యందలి ♦ పర్వతములఁ
బల్వలంబుల నదులను ♦ వననికాయ
మును దమిం జూడఁ గోరెద; ♦ ఘనపరాక్ర
మమునఁ దగు నిన్నుఁ గూడి సుఖమును గనుచు. ౧౨౪
- క. వరునఁగఁ జక్కఁగఁ బూచిన, సరసిజముల వెలసి హంసజలకుక్కుట సం
భరితముగ నొప్పు కొలఁకుల, గురుతరమోదమునఁ జూడఁగోరెద నాథా!.
- క. అనిశము నియతవ్రతనై, తనరుచు సాకొలఁకులందుఁ ♦ దమిన్నానమునే
నొనరింతుఁ బరమమోదం, బున నిన్నుం గూడి కేళిఁ ♦ బొనరింతు నటఁ.
- తే. ఇట్లు వనముల నినుఁ గూడి ♦ యేను గాల
మును జరపుకొంటినేని యబ్బనిచయ మది

శతసహస్రసమంబై న ♦ స్వాంతమునకు

నాకుఁ దెలియద యిక్కఁ బదుఁనాలుగెంత. ౧౮౫

1173

క. నిను విడనాడిన స్వర్గం, బును నేనొల్ల నురేంద్రపురవాసము నా
కును లభియించిన నొల్ల, నినుఁ గూడకయుందునేని ♦ నిశ్చయమిది సూ !.

క. చొరరానిదై ననుక వా,నరములు కరిముఖ్య మృగగణములు వెలసినక
గరుణాకర! మనమది భీ,కరమై యుండినను భీతిఁ ♦ గనకే వత్తుక. ౨౦౫ 1175

ఆ. నియమమలర నేను ♦ నీపాదములనమ్మి

జనకునింటనుండు ♦ చందముననె

యుండుదాన వనిని ♦ ఖండితముగ నిన్నుఁ

దక్క నితరు నాత్మఁ ♦ దలఁపఁ జుమ్ము. ౨౧

1176

సీ. రాఘవా! నాయనుఁరాగమె నీయందె తనరారునట్లాట ♦ ననుఁ ద్యజించి

నీవు పోయితివేని ♦ చావనిశ్చయమును జేసినదానను ♦ సిద్ధమిద్ది

కావున నన్నును ♦ గానకుఁ గొనిపోమ్ము ప్రార్థనం బిద్ది నావలన నీకు

భారము గలుగ దంఁచీరీతిఁ బల్కిన నరవరుండును ధర్మపరుఁడుగానఁ

ఆ. గప్తములను లెక్కఁగఁజేయ కిటువేడ

నాతఁ డొల్లఁడయ్యె ♦ నతివరాక

వనమునందుఁ గల్గు ♦ బహుదుఃఖములఁ జెప్పి

యామె నిలుపఁ దలఁచె ♦ నాత్మయందు. ౨౩

1177

ఇరువదిఏడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౮ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ సీతకు రాముఁడు వనవాసకష్టములఁ జెప్పట. ఁఁఁ

చ. జనకజ యిట్లు వేడుకొన ♦ శాశ్వతధర్మవిదుండు ధర్మమం

దనవరతంబు ప్రీతి గలఁయట్టి మహాత్ముఁడు గాన నాత్మలో

వనమునఁ గల్గుదుఃఖముల ♦ వారక యెంచుచు నామెఁగూడఁ దో

డ్కొని చన నించుకేనియును ♦ గోరక యిట్లని పల్కె మెల్లఁగక. ౧ 1178

సీ. ధర్మాత్ముఁ డట్లు సీతయు బాష్పసంపూర్ణనయనయై యుంటచేఁనయముమీఱ

నూఱిడించుచు నందెఁయొయ్యన నిలుపంగఁ దలఁచినీతా!గొప్పకులమునందు

జననమొందితి వీవు ♦ సతతంబు ధర్మాభివరత నొప్పినయట్టి ♦ భవ్యమతివి

నిలువుమిందే ధర్మమెలమిసమాచరించుచు నెయుండుముమనఁస్సునకుసుఖము

తే. మాత్రమే తలపోయకు ♦ మామకమగు

వచన మెట్లెట్లు మెలఁగంగ ♦ వలయు నీవు;

ఇందు ౨౧-౨౨ శ్లోకములకు గోవిందరాజవ్యాఖ్యలోనిసార మిందు సంక్షేపరూపమునఁ

గన్నట్లునని తెలియఁదగు.

- ప్రేయసీ! నాదునచనంబు ♦ విడిచి యించు
కేని స్వాతంత్ర్యమును బొందఁ నొనె యెపుడు. 34 1179
- చ. వినుము నచింతు నయ్యటవి ♦ బెక్కుశ్రమంబులు గల్గియుండు న
వ్వనమున నుండునొ ననెడి ♦ వాంఛను మానుము దుష్ప్రవేశ్యమా
వనమునఁ జూలఁగట్టము లఁవారిగఁ గల్గునటంచుఁ జెప్పుదుర్
జనులిది నీవెఱుంగవె? నుఁసాధ్య! భవద్ధితమే తలంచుచున్. 35 1180
- చ. పలికెదఁ గాని కావనిను ♦ భారము నాకని కాదు కానన
స్థలమునఁ జూడఁగా నుఖమె ♦ తప్పక కల్గదు దుఃఖమెప్పుడుం
గలుగు నటం చెఱుంగుదునుఁగా గిరినిర్గుర సంభవద్ధవనుల్
బలు గిరికందరంబులను ♦ వాసము చేసెడు సింహనానముల్. 36 1181
- చ. వినుట కశక్యమాఁ గనుక ♦ వేయివిధంబులఁ గట్ట మువ్వసం
బున నివసించు, టోతరుణి! ♦ పూగుమవర్జితమా మహాసనం
బునఁ బలుతావులందు నుడఁపూరితసింహతరణుముఖ్యముల్
మనములు నించుకేని యనుఁమానము జంతును లేక స్వేచ్ఛఁగన్. 37 1182
- చ. తిరుగుచు భీకరాకృతులఁ ♦ దెంపుమెయిన్ మనలం గసంగనే
యరుదుగ నుంట భ్రాంతిపడి ♦ యాత్తుచుఁ జంప నెదుర్కొనుం గదా
తరుణిరొ! కానఁ గట్టనుగుఁ ♦ నద్వనవాసము; పిన్ మొసల్లు భీ
కరగతి గ్రాలఁగా నదులు ♦ కర్దమయు క్తిని దు స్తరంబులై. 38 1183
- క. కనఁబడు దానిం దాటన్, మనకెట్టులు సాధ్యమగును? ♦ నుత్తగజంబుల్
కనుపట్టునందు నిత్యం, బును గానం గట్టతరముఁపో వసమింకన్. 39 1184
- నీ. కాలుసాగక యుండఁగాఁ జుట్టుకొనుతీఁగ లంఘిం నేధించుఁనట్టి ముండ్లు
నిండుగాఁ గనుపట్టుఁచుండఁగ వనకుక్కుటములు నూతనములొటనుభయంబు
గలుగఁజేసెడు రీతీఁగాఁ గూయఁ ద్రోవలో దుఃఖకరంబులై ♦ దోచునందు
జలము గానఁగరాదు ♦ శక్యముగాకుండు నందుఁ బ్రవేశింప ♦ నట్లు గాన
- తే. వననివాసంబు కష్టంబు ♦ పగలు పండ్ల
కై తిరిగి కష్టమునఁ గుంది ♦ కఱకునేలఁ
బండి రాలినయాకులఁ ♦ బఱచుకొనుచు
రేయి యాశయ్యపై నిదుఁరింపవలయు. 40 1185
- క. కావున వని కష్టము ను, మ్రో! వనితా! రేయుఁ బగలు ♦ నుగు నియమమునన్
జేవచెడి వృక్షపతితము,లై వఱలెడు పండ్లఁ దినుచు ♦ నతిమోదమునున్. 41
- క. పొందఁగవలయుం గావున, నందుండుట కష్టమెయగు ♦ నతివా! వినుమా
యందుపవాసములుండఁ, గందగుఁ జూ శక్తికొలఁదిఁగా నపుడపుడున్. 42

తే. వల్కలంబులు ధరియించి ♦ వరుస జడలఁ

దాల్చి యండఁగవలయు నిత్యమును దేవ

తలను బితరుల నపుడపు ♦ డెలమి వచ్చు

నతిథులను విధిఁబూజింప ♦ నగును దరుణి!. ౧౪

1188

క. దినదిన ముదయము మధ్యం, దినమును సాయంతనంబు ♦ దిటవ్రచెడక సే
యనగున్ స్నానత్రయమును, ఘననియమంబునఁ జరింపఁగఁ దగు సీతా!.

క. వనవాసము కష్టముగద, విను వానప్రస్థులైన ♦ విమలమునులు చే
యునటు తనంతనె పూవులఁ, గొనితెచ్చుచుఁ బ్రతిదినంబుఁకోమలి! నియతే.

క. విను మగ్ని వేదికన్ బలి, దినదినమీయంగవలయుఁ ♦ దృష్టిగ నటుగా
వున వని దుఃఖకరంబగు; వనవాసులు నియతములగు ♦ వన్యఫలాదుల్. ౧౬

క. తినుచుండవలయు మైథిలి!, కనుకన్ లభియించినన్ని ♦ కందఫలములన్
గొని తృప్తినించవలయున్, మనమున నెంచంగ వనము ♦ మాటయె కఱకౌ.

సీ. గాలి యెప్పుడు హెచ్చుఁగా వీచుచుండును నిశలందుఁ దిమిరంబుఁ నిండియుండు
నెల్లప్పుడఁకలి ♦ హెచ్చుగఁ గన్నట్టు నిట్టివి పెనుభీతు ♦ లెన్నొకలవు
కావున విపినంబు ♦ కష్టతరంబగుఁ; బెద్దదేహంబుల ♦ వెలయు కొండ
చిలువలు పెక్కులుఁబలిసి ప్రాచుచునుండుదిగులొండఁగఁజేయఁనగుఁగదవని

తే. నట్లుకావున నతికష్టమగును గాదె;

నదులె యిండ్లుగ నొప్పంగ ♦ నదులఁ బోలి

వంకరగఁ బోవునట్టి సర్పములు దారి

కడ్డముగఁ బండుకొనియుండుఁ ♦ గాన నటవి. ౨౦

1193

సీ. శ్రమమీయఁగాఁజాలు; శలభముల్ తేల్లునుబురుగులుదోమలు¹ ఖరమశకము
లెప్పుడు బాధించు ♦ నింతిరో! యోర్వంగఁజాలవీ వటుగాన ♦ శ్రమమె వనము
కంటకద్రుమములు ♦ కడునిండియుండును దర్భయా తెల్లును ♦ దమము గ్రమ్మఁ
బర్ణముల్ కలియఁగా ♦ బలిసియుండును గానఁ జరియింప నుంతయేసరిగ లేదు

తే. కాన మిగుల శ్రమమ్మగుఁ ♦ గాననంబు;

వని వనించెడువారికి ♦ ఘనశరీర

కష్టములు పెక్కుభయములు ♦ గానఁబడును

భయదమై కనుపట్టును ♦ వనము లేమ!. ౨౩

1194

క. నిరతము క్రుధ లోభంబును, బరిత్యజింపంగఁ దగుఁ దపంబున బుద్ధిం
బురికొల్పవలయు భయకృత్తరమృగముఖదర్శనమునఁ ♦ గాదు భయపడక.

క. కనుకన్ వనగమనంబిఁక, వనితా! చాలు నినుఁబోఁటివారికిఁ దగ ద

1 ఖరమశకము=భయంకరమశకములు. ఇందు వనము అనుమాట పెక్కు-తావులఁ గనుపట్టుట
మూలానుసారమే యని యెఱుంగవలయు.

వ్వసమిందుఁ బాలయోజిం,చినఁ గవ్యతరంబె యగును ♦ సిద్ధము తనీవి!. ౨౫
క. వసమునకుఁ దన్నుఁ దోడ్కొని, చనఁగ మహాత్ముఁడగు రామ♦చంద్రుండుమనం
బున నెంచకుంటఁ గని యా,తని వచనముఁ గొనక దుగ్ధి♦తయయి వనితయున్.

ఇరువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౯ - వ సర్గము.

— ఇతి శ్రీమద్రామాయణం నామ త్వింశత్యం శ్లోకం —

క. తన ప్రాణేశుండేలొక్కొ, వసమునకుం దన్నురాఁగ ♦ వలననియెఁ గటా
యని దుఃఖమొలయ నశ్రువు,లను మోము గ్రసించఁ బల్కె♦లలితో క్తులచేన్.
క. వసమున నుండెడు విషయం,బున నేయే దోషమును ♦ భూమిపతి! నీ
వనువాదముఁ జేసితివో, ఘనయుక్త త్నైహమును ద♦గం గనునాకున్. ౧౫

తే. అవియెల్లను గుణములె ♦ యగును గాని
దోషములె కావు నెలియుమా ♦ తోయబాతు!
మృగతతియు సింహవితతి యే♦నుఁగులుఁ బెద్ద
పులులు శరభంబులును బక్షి♦పూగములును. ౨౫ 1200

సీ. పెనుచమరంబులు ♦ వనినున్న తక్కిన మృగముఖంబులు పూర్వ ♦ మెప్పుడేని
నీసూపమును బోలు ♦ నిర్మలహావంబుఁ జూచియుండవు, నిన్నుఁ ♦ జూచినంత
భయపడి దవ్వగఁ ♦ బాటిపోవునుగాని బాధింపఁబాలవు ♦ భయము గలుగ
నంతలు సాధ్వసం ♦ బందుదు రేకదా; నశరభునాజ్ఞ యే ♦ తాను నన్ను

తే. వనికిఁ బొమ్మనిచెప్పెడి ♦ వచ్చుదాన
నిన్నుఁ దమిఁగూడి, నీవును ♦ నన్నువిడిచి
చనుదువేఁ బ్రాణపంచక♦మును వదలుదు
నిదియె సద్ధర్మసుగు నాకు ♦ నింతనిజము. ౫ 1201

క. నీనన్నిధి నేనుండఁగ, వాసవుఁ డమరాధిపుండు ♦ వచ్చి ప్రతాపో
దృశితుఁడయి ధర్మింపఁగఁ, దా సామర్థ్యంబుఁ గనఁడు ♦ తగ నూహింపన్.

చ. వసగమనంబు మాస్పఁగను ♦ వర్ణితమయ్యెను గాదె యింతకున్
మును మదిఁ దోచినట్లుగ విభూ! యటులై నను నిన్ను జీవితే
శుని నెడఁబాసి నేఁ బ్రదుకు♦వొప్పు గనంబడ దింతవట్టు నేఁ
జనువునఁ బల్కితిన్ వినుము ♦ సారసలోచన! ప్రాజ్ఞపుంగవా!. ౭ 1203

చ. జనకునియింట నుండుతటి ♦ సత్యవచన్ములు జ్యోతిషంబునే
ర్చిన ధరణీసురుల్ మునుపె ♦ చెప్పిరి నాకు సరణ్యవాసమా
నని యలపల్కు వింటి నది ♦ యకాను యథార్థము; జేహరేఖలం
గనుఁగొని వానికిన్ ఫలని♦కాయముఁ జెప్పవలంతులొ ద్విజుల్. ౮ 1204

తే. బలవిభాసిత ! రామ ! కానలవసింప, వలయు నీవనిచెప్పిరిఁపుటి నటకును
నాటఁగోల నేప్రాద్దుచఁసంగనానొ, యడవికంచునుత్సాహంబుఁనందుచుందు.

సీ. లక్షణవేత్త లిలాసుకుల్ నాకాజ్ఞయిడినట్లు వనమునం ఁ దేను గొంత
కాలంబు నివసింపఁగాఁ దగునే కదా యట్టి నే నినుఁగూడి ఁ యడవికేగఁ
జనుఁగాని వేఱుగాఁ ఁ జననెట్టుతొఁ బండితాదేశమును బట్టి ఁ యడవి కిపుడు
వచ్చుదానను గాని ఁ స్వాంతమ్మునకుఁ దోచినట్లుగా నిచ్చుచే ఁ నటకు వచ్చు

ఆ. దానఁగాను నేను ఁ ధరణీసురోక్తిని, నిజముసేయవత్తు ఁ నిన్నుఁ గూడి
దాసికిప్పు డొదవెఁ ఁ దగినట్టికాలంబు, సత్యమగును గాక ఁ త్త్వాసురోక్తి.

మ. వనవాసంబునఁ బెక్కుకష్టములు రావచ్చున్ యథార్థంబుగా
ననినాకుం దెలియుం జూమి యయిన వీరాగ్రేసరుండన్న కీ

ర్తిని బొల్పారెడి నీకుఁ గల్గవవియేఁరీతిన్ విచారించినన్

గననౌ నవ్వి విలోలచిత్తులకు నిక్కంబిద్ది శ్రీరాఘవా !. ౧౨

1207

తే. కన్నెనై తండ్రియింట నే ఁ నున్నయపుడు

శీలసంపన్నయా ముని ఁ స్త్రీ యొకర్తు

కొంతకాలము వనవాస ఁ మింతి యిద్ది

యనుభవించు నటంచన ఁ వినినదాన. ౧౨౪

1208

క. అత్తఱి జననికేఁ జెంతను, జిత్తము రంజిల్లుచుండి ఁ చెప్పఁగ వింటిన్

అత్తాపససతివాక్కుల, నిత్తఱి స్మరియించుదాన ఁ నేను మహాత్మా !. ౧౩

సీ. ఇచ్చటికే నేను ఁ వచ్చినతర్వాత గంగాతటంబునఁ ఁ గ్రాలుచున్న

యాతపోవనముల ఁ నాదృతి నినుఁ గూడి కోరిక వసియింపఁ ఁ గోరుచుందు

బహువిధంబుల నిన్నుఁ ఁ బ్రార్థించి సుప్రసన్నునిజేసికొని నెమ్మిఁగనుచునుందు

వనికేఁ బోవుట నాకుఁ ఁ బండువుగా నున్నయది నీకు శుభమగుఁనఖిల శూర

తే. వరులలో మేటివగునిన్నుఁ ఁ బరమముదము

నను దగం గూడి సేవచేయను దలంతు

నీవసూయాదులే లేని ఁ నిర్మలాంత

రంగుఁడవు ప్రేమ భావంబు ఁ పొంగనేను. ౧౩౬

1210

క. జనవర! నీవెంబడి నేఁ, జనుదెంచి మదీయపాపఁసంతతిఁ జెండన్

మనమునఁ దలంతు; గేహం, బుననుండియె వంశదేవఁపూజనముననే. ౧౩౭

క. పాపములఁ దొలఁగఁజేయఁగ, నోపవొ యని యందు వేమొఁయొప్పుగఁబతియె

శ్రీపతి సమదైవంబౌ, నేపగిదిన్ భర్తవిడిచి ఁ యేనిట నుందున్. ౧౩౮ 1212

క. పరలోకమందునున్ నా, కరయన్ నీతోడిపొందు ఁ హర్షప్రదమై

పరఁగున్ జమ్మా! సుమతీ!, కరుణాకర! వినుము మఱియుఁ ఁ గాదిలిప్రేమన్.

సీ. ఈలోకమున నెట్టి ఁ యింతి స్వపితరులచేతనే పురుషున ఁ కాతతవిధి

తమతమ వర్ణాదిధర్మము రీతిగా నుదకపూర్వకముగ ఁ నొనఁగఁబడునొ

యామెకుఁ బరలోకముందు నాపురుషుఁడే పతియగుననెడి నీపావనముగు
వేనవాక్యంబును ♦ విశ్రుతయశులైన విప్రులుచెప్ప నే ♦ విన్నదాన
తే. సందఱుక విని యుందు సదాచరణము
వెలయఁ బతియే న్రతంబుగాఁ ♦ జెలఁగి యున్న
నను; నునకపూర్వకంబుగఁ ♦ గొనిన దాని
వనికిఁ దోడ్కొనిపోనొల్ల ♦ ననెద వీవు. ౧౮॥

1214

*క. దీనికిఁ గారణమేమో, యే నెఱుఁగఁ గకుత్స్థవంశ! ♦ హితకర! నీయం
దే నిరతభక్తి గల్గిన, దానఁ బతివ్రతను దుఃఖితక బ్రయభార్యక. ౧౯॥

సీ. సుఖదుఃఖములు గల్గుచో సమముగ వాని నెంచెడిదాని నీవెట్లొ యట్లే
సుఖదుఃఖములఁబొందుచుకొన్ దృష్టిగనుదానిననునిందువిడిచిపోఁజనదుతోడు
కొని పోవుటయే నీకు ♦ నొసర ధర్మంబగు నిట్లు దుఃఖించు నన్నిందె విడిచి
వనికిఁ దోడ్కొని పోవ ♦ నునమునఁ వలఁపక పోవుదువేని నిష్ఠులను బడియొ

¹అ. విషముఁ దినియొ నీళ్ల ♦ వెన దుఃఖియొ ప్రాణ
ములను విడుచుదాన ♦ మోహనాంగ!
యనుచుఁ బెక్కుతీతులను నిట్లు వనికిఁ దో
డ్కొనుచుఁ బొమ్మటంచుఁ ♦ దనను వేడ. ౨౦॥

1216

తే. ఆమహాబాహుఁ డాసీత ♦ సడవికి విజ
నంబగుటఁ దోడుకొనిపోవ ♦ నైజబుద్ధి
సన్నతంపకయుండె; భూజాతయు నిటు
తనవిభుఁడు తోడుకొనిపోవ ♦ సనిన నుడికి. ౨౧॥

1217

క. కనుదమ్ముల వెలువడి యిం, తనరాక మహోష్ణబాష్పధారలభూమిక
దనతల్లిఁ దడుపునో యనఁ, బెను దుఃఖము నొందె నిట్టి ♦ విధమున నాత్మక.

క. పెనువగలఁ బొగులుచుకొ బెద, విని రక్తిమ పొదలనున్న ♦ వెలఁదిని రాముం
డును వనికి రాకయుండం, గను నిలుపుటకై మృదూక్తిఁగడఁ దమిఁబలికెక.

ఇరువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

* భక్తాం పతిప్రేమాం దీనాం మాం సమాం సుఖదుఃఖయోః-అనిమూలము. ఈవిశేషణము
లన్నియుఁ బద్యమునఁ జేర్పఁబడినవేకాని క్రొత్తవి కావని యెఱుంగునది. 1 ఇందు మోహనాంగ
యనుసంబుద్ధి క్రొత్తఁగాఁ జేర్పఁబడినది. నీవు నన్ను వనములకుఁ బొమ్మకొనిపోవేని ప్రాణముల
విడుచు నన్నమాట నిది సార్థకము చేయును గాన సమంజసమే యని తెలియఁదగు. 2 పెదవిని
రక్తిమ పొదలనున్న వెలఁదిని అనుదానికి మూలమున “తామ్రాక్షీం సీతాం” అని యుండుటయే
హేతువు.

30 - వ సర్గము.

—ఊఊ సీత రాము నాక్షేపించుట. ఊఊ—

చ. జనకమహీశపుత్రపతి ♦ సాంత్యనవాక్కులు పల్కుచుండఁ దా
వనముఁ కెట్టులై నఁ జని ♦ భర్తను గూడి వసించుటొప్పునం
చని పనిపూని యెంతయును ♦ నంగము కంపము నొంద శూరుడై
తనరి విశాలవక్షము నుదారమనంబును గన్న రామునిన్. ౧౪

1220

క. కనుఁగొని స్నేహము పెంపునఁ, దనవాడను నాశయమున ♦ దానించుకయే
ననుమానింపక ప్రాణేశుని దానుఁ దిరస్కరింపఁ ♦ జొచ్చెన్ గడఁకన్. ౨

*సీ. ప్రాణేశ! నీయందుఁ ♦ బరమసౌందర్యంబు గలదు; భ్రమింతురుఁగాంచిదానిఁ
గావున మిథిలేశుఁ ♦ డీవు నన్నొకతుకఁ గావనేరక వీడి ♦ కానకొకఁడ
వేగితి వని వినె ♦ నే నిట్టి నిన్ను నాజామాత వనిత నిజంబు పైకిఁ [యు
బురుష వేషముఁదాల్చిఁతరుణిగ్రహించె నంచాత్మ నెంచకయున్నెఁయకటమటి
బురుషవిగ్రహమునఁ ♦ బొల్చెడు నిను రామ జామాతనొందియాఁత్త్వావిభుండు
తే. స్త్రీయటంచును దలఁచె నేమామౌఁ గాని

నన్ను విడనాడి నీవు కానలకు నేగి
యేల దుఃఖింపఁజేసెద ♦ వెల్లరఁ; గట

ప్రజ్వల త్తీక్షణిరణుని ♦ భంగి నీకు. 3

1222

* కింతామన్యత వై దేహాః పితా మే మిథిలాధిపః, రామ జామాతరం ప్రాప్య స్త్రీయం
పురుషవిగ్రహమ్-అనిమూలము. దీనికి గోవిందరాజు లిట్లు వ్యాఖ్యచేసియున్నారు. నన్ను పదలి
పెట్టి వనములకరిగిన నిన్ను నాతండ్రి విన్నయెడల పురుషవేషమును ధరించిన యొకానొకవనిత నా
పుత్రకను హరించెనని తలంచును. సౌందర్యమున నితరులకు భ్రాంతిని గల్పించువాఁడా (ఓరామా)
విదేహకులమునఁ బుట్టి (అనఁగా నొకప్పుడైనను పత్నీవిరహము నెఱుఁగనివాఁడు) మిథిలాదేశాధి
పతి యగునాతండ్రి (నన్నొకదానిని రక్షింపఁజాలని) నిన్నుఁ దెలిసికొని అంతస్త్రీస్వభావము గలిగి
బహిఃపురుషవేషము గలజామాతనుగా తలంపఁడా, తప్పక తలంచునని తాత్పర్యము. అని యిట్లు
పెక్కుభావముల వెలిపుచ్చిరి.

మహేశ్వరతీర్థులుగారు.

ఓరామా నిన్ను ఆకారమాత్రమునఁ బురుషుడవని యథార్థమున స్త్రీగానున్న యట్లునిగాంచి
యేమి తలంచును? తత్వమెఱుంగఁడు. తత్వమెఱింగినచో నన్ను నీకొఱ కిచ్చియేయుండఁడు. లేక
'సవన వాసుదేవోయం సాక్షా త్పురుషఉచ్యతే, స్త్రీప్రాయ మేత తత్సర్వం జగద్భ్రష్ట పురస్సరమ్.'
అను విష్ణుపురాణోక్తివలన వై దేహుడగు నాతండ్రి నిన్ను అట్లునిగాఁ బొంది లోకమున త్వద్వ్య
తిరి క్తపురుషాకృతిని సర్వమును స్త్రీనిగాఁ దలఁచెనా యేమి? ఇట్టి భయస్వభావముగల నిన్ను అట్లు
తలంచుచు భ్రాంతి నొందెను. లేక రామజ! అమాతరం, ప్రాప్య, స్త్రీయం, పురుష! విగ్రహమ్-అని
పదవిభాగముచేసి రామజ=రమింపఁజేయుటకుఁ బుట్టినవాఁడా! పురుష=క్రీడాధ్యమనతరించిన పర
మపురుషుఁడా! అమాతరం స్త్రీయమ్ = సపత్నీమాతయైన కైకను, ప్రాప్య=ఉద్దేశించి, వై దేహో

- క. ఘనతేజము విలసిల్లెడు, నని యజ్ఞానముననందు ♦ రద్ది యసత్యం
బానఁగూడి యుండు నేనది, కనఁబడదే సూర్యునందుఁ ♦ గనఁబడురీతిక. ౪
- క. ఒనరింపరాని కార్యము, అను శతమొనరించి యైన ♦ లలన భరింపం
జను నని చెప్పుదు రేలొక్కొ?, ననుఁదోడ్కొని చనువిషయము ♦ సన్నీ విచటక.
- ఆ. చేయరాని పనిని ♦ జేసినట్లేల వి, హానమొంది తీవు ♦ సాధ్యనంబు
నీకు నెట్లు గలుగునీయందె నుదిగల్గు, నన్ను విడిచి చనుట ♦ న్యాయ మెట్లొ?.
- క. నను నింట విడిచి పోవం, గను గలకారణ మదేమొ? ♦ కానఁబడదు సూ!
మునుపు ద్యును తేనాఖ్యుని, తనయుండగు సత్యవంతుఁ ♦ దత్తవ్రన్వాంతక.
- తే. అనుసరించిన సావిత్రి ♦ యట్లు నన్ను, నిన్ననుసరించి వర్తించు ♦ చున్నదానిఁ
గా నెఱుంగుము, పుణ్యైకకలితచిత్త!, రానుచంద్ర! విరాజితరమ్యకీర్తి!.
- క. కులమును జెఱువఁగఁ బుట్టిన, 'ఖలచిత్తవిధంబునం దగ' నే నెప్పుడె
న లలితచిత్తంబున నొరుఁ, దలఁపం గనఁ గాన వనికీఁ ♦ దరలుదు నీతోక. 2
- "సీ. చిరకాలముగ నిన్నుఁ జెంది వసించుచుఁ గౌమారిక సగుచుఁ గాంతుఁడీ వ్ర
తంబుగాఁ గాలంబుఁ ♦ దగినట్లు గడుపుచు భార్యనొ నన్నును భార్యఁ బడుపు
మేమిటా? జనకుఁడను పేరుగల నాతండ్రి, విగ్రహావేశంబును, అమన్యతకేవలంబున నా యేమి?
కైంబుతో నిట్టికలహము రాఁబడని తెలియక పోయినని భావము. ఐనను, నన్ను సదలి పనములకు
నీవు పోఁగూడదని తొత్పర్యము. అట్లుగాక, రామజామాతరహ, పురుషవిగ్రహావేశ-అని పదవిభాగ
ము. పురుషవిగ్రహావేశశక్తులను విశేషముగా గ్రహించునట్టి, రామజామాతరహయోగులను రమిం
పఁజేయునట్టి యున్నది, ఆనందమిచ్చుని, నిన్ను తెలిసికొని నాతండ్రి, స్త్రీయపేషపుత్రమిత్రకళ
త్రాదికమును, ఆముష్మికమును, సత్యవం అమన్యతకేవలసత్యముగాఁ దలఁచినా యేమి? అనఁగా
సర్వము తుచ్ఛమని యెఱింగి పరమానందమహిమార్జునమయము. ఇట్టి స్వానందకరుడైనగు నీవు న
న్నేల గుఱి ఖపిస్తేదని భావము. ఇట్లే వ్యాఖ్యాతలిరువులను జెప్పు విధముల నిట్టికలహమును పలిక
లుచ్చిరి. తనుఁగున సీసపద్యమున మొదటి నాలుగుపదములలో గోవిందరాజకృత వ్యాఖ్యాన
సారము, తక్కుంగల భాగమునందు మహేశ్వరకృత వ్యాఖ్యానసారము చేర్పఁబడినదని పాఠకు
లూహింతురు గాక. పదములందక్కురీతుల విభజించి యర్థములఁ గల్పించునపుడు వానిన్నఁ దనుఁ
గున నొకపద్యమున వ్రాయుట యసాధ్యము గావన్నను బతనశ్లేశమును దొలఁగించుటకుఁ దత్స
రమును గ్రహించుట దోషముకాదని నిష్పక్షపాతబుద్ధిగలవాఁ డెఱుంగవలెదనుట విదిశము.

1 "యథాన్యాయం" అని మూలము. అనఁగా నేను బత్రిస్త్రులను. సామాన్యరాలిని
గాఁ దలంచితివా యని తనశక్తిని జూపుచున్నదని యిందలి స్వార్థస్యము.

2 స్వయంతు భార్యం కౌమారిం చిర మధ్యుషితాం సతీం, శ్చింతామిషమం రామ పరే
భోయ దాతు మిచ్ఛసి-అని మూలము దీనికి మహేశ్వరతీర్థులు గారు రహస్యార్థ మిదియని వ్రాసిరి.
దాని ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినదని తెలియవలయు. ఇందు 'భార్యం కౌమారిం చిర
మధ్యుషితాం సతీం' అనుపదములకు పాస్తనార్థమునుజెల్పి వానిని సార్థకముచేసి 'శ్చింతామిషమి' యను
దాని చమత్కృతి జెల్పఁబుచ్చఁబడినది. ఆవ్యాఖ్యసారమే యీపద్యమని పాఠకులు గ్రహింతురు గాక.

నకు సమర్పించి బ్రదుకువానివలె నీవె భరియింపఁగాఁ దగి ♦ పరమమగుచుఁ
జరకాలముగ వచ్చిచిటుతప్తాయంబునఁ దగు నిన్నుఁ బొందఁగాఁదగిన రాజ్య
ఆ. లలన వేషధారి♦నలె నొరులకు నీయఁ
దలఁచుచున్నవాఁడ; ♦ వెలమి నెవరి
కిని హితంబు సేయ ♦ నను నుండుమనియెదో ?
యెవరిసేవకొఱకు ♦ నిట నిలుపుదో ? ౮౪ 1229

*సీ. అట్టి తల్లులకీవె ♦ యనుకూలుఁడవగుచుఁ జెప్పినవిధమునఁజేయుచుండు
మేను వచ్చెన వెంట ♦ నెవరికీలాగున హితము బోధించెదో? ♦ యెవరికొఱకు
శ్రమపడియెనవో యా♦సాధ్వీ నేనే కాన నామాట విని కాన♦నముల కిపుడు
కొనిపోమ్ము నాథ! యె♦నని విషయమునందు హితముగావ ర్తింపు♦నతతమనుచుఁ
తే. జెప్పుచున్నావో ? యే యభి♦షేకమునకు
నిగ్రహింపఁగఁ బడితివో ? ♦ నీవు రామ !
యట్టి భరతుని యనుమతి ♦ నంది యల్లె
చేయుమా ! నేను నీవెంటఁ ♦ జేరియుందు. ౯ 1230

ఉ. అంతియెకాని నాకు నిటు ♦ లయ్యయిరీతులఁ జేయుచుండు మం
చెంతయుఁ బ్రీతిఁ జెప్పుకును ♦ యిచ్చట నన్నిడనాడి ఘోరమా
చింతఁ దపింపఁజేసి ననిఁ ♦ జేరుట యర్హముగాదు నీకు భూ
కాంతకుమారకా! తపమో? ♦ కానయో? స్వర్గమో? యేదియో? యిఁకన్.

క. నినుఁగూడిన నాకగుఁగా,క; నీవు లేకున్న నేది♦గాని వలదు నీ
వెనుకనె వచ్చెడు నాకిటు, వనమార్గశ్రమము గల్గ♦వచ్చునె? చెపుమా!. ౧౦౪

క. ప్రమదావనముల విహరించు మాడ్కి సుమశయ్యఁ జేరు♦చొప్పుననే శ
ర్మము గనె యుందును నీతోఁ, బ్రమదంబున వనికి నేను♦వచ్చినయెడలన్.

సీ. దారిలో మొలచిన ♦ దర్భలు తెల్లును ముండ్లపొదలు మఱి♦ముండ్లచెట్లు
నినుఁ గూడి పోవుతఁటిని నాకు నజినము, లట్లు తూలముభంగి♦నగు సుఖముగ
స్పృశియింప వనమున ♦ నేగెడువేళలఁ బెనుగాలి నెగిరిన ♦ ఘనరజంబు
వాసనామిళిత వి♦భాసురచండన రజముగఁ దలఁచెద ♦ రామచంద్ర!

ఆ. బాలతృణము లలరు ♦ పట్టులఁ బండుట, కన్న నిచటఁ జిత్ర♦కంబళముల
నిరుపమానవస్త్ర ♦ నిర్మలశయ్యల, పైఁ బరుంట సుఖమె? ♦ బాగె? చెపుమ!.

చ. వనముల నీవు మూలములఁ ♦ బత్రఫలంబులఁ గొంచెమైన నే
గొనకొని గొప్పయేని మదిఁ ♦ గోరిక మీఱఁగఁ దెచ్చి యిత్తువో

* యస్య పథ్యంచ రామాత్థ యస్య చార్థేనదుభ్యసే, త్వం తస్య భవశ్యశ్చ విధేయశ్చ
సదానఘ-అని మూలము. ఇందు యస్య అనుదానికి మాతృజనస్య అని భరతస్య అని యర్థము వ్రా
యఁబడినది కాన నవి రెండును జేర్చి యీపద్యము వ్రాయఁబడియెనని యెఱుంగఁదగు.

- విచుము నుధారసంబువలె ♦ వేస్క జనింపఁగఁ జేయునద్యి య
 న్విని ఋతువట్కునుందుఁ జెలువంబుగఁ బూచెడి పూలనానృతిన్. ౧౫
- క. ధరియించి ఫలములం దిని, యకునగు మోనంబునొంది ♦ యంబను జనకున్
 స్మరియింపగృహమున నను, గరుణన్ దోడ్కొనుచు నన్నుఁగొనకుఁ జనినన్.
- క. నీనచట నానిమిత్తం, బేవిధమున నైనఁ గన్లుమే శోకంబే
 భావమున నైన నొంకవు, కావున నన్ ప్రాచుటచటఁ ♦ గన్లుంబెటులే. ౧౬
- క. పలుమాటలేనిను నేఁ, గలిసి వసించుటయె చూడఁగన్ స్వర్ణము నిన్
 గలియకయుంటయె నరకం, బురెడి నీయందు నాకు ♦ నధికప్రీతుల్. ౧౭
- ఆ. కాన నిన్ను విడవఁ ♦ గాఁ జాలవని నీవ
 యెఱిఁగి పలువిధముల ♦ నెపుడు ప్రీతి
 ననుభవించుచుండు ♦ వలులొట నను దోడు
 కొనియె యడవి కేగఁ ♦ జను రఘువర !. ౧౮ 1239
- క. వని కేగుచేర భయమొం,నని నను నిశ్చయముగన్న ♦ దాని నిపుడు తో
 డొని పోవవేని గరళం, బును ద్రావి త్యజింతుఁ బ్రాణములఁ బ్రాణేశా !.
- చ. గరళముఁ ద్రావియొన ననుకాంక్షము వీడవఁగాని రాను! నే
 యగునశంబు నొంక నిపుడైనను నీవట కేగి నంతన
 న రహితజీవ నొదును ఘనంబగు దుఃఖముచేత నమ్మురీ
 తగుణమునందె చచ్చుటయె ♦ తన్దయు మంచిది చూతునీవు నూ!. ౧౦ 1241
- సీ. నినుఁబొని యాదుఃఖమును నుచున్న ర్థంబై ననహియింపనిట్లుండఁసాధుచి త్త!
 యాదిని బడి దానికవ్వల మూడను నర్వాత నొకటి యావనునగఁ బదు
 నాల్గు నర్థములు నంబున నీవుండ నిట నైన వశమొన ♦ యేమి చెపుదు
 నని సీత శోకంబునను బురపురం బొక్కి కరుణ గల్గెడు గీతిఁగాఁగ నట్లు
- తే. చాల విలపించి నాయకు ♦ సరస కేగి
 దృఢతరాలింగనముచేసి ♦ దిగులుపుట్టు
 నట్లు గట్టిగ నేడ్చె నిట్లామె విభుఁడు
 పల్కుమాటలు శ్రుతి కలుత్యంబు గనుట. ౨౨ 1242
- చ. తనువున నాటఁగా విషము ♦ తాపిన బాణము గ్రుచ్చుకొన్న భీ
 తిని గను ప్రీగజంబువలె ♦ దీనయునై యరణ్య మధింపఁగాఁ
 దనువున దాఁగియున్న శుచి ♦ దన్దయుఁ గ్రక్కినయట్లు మాటలన్
 వినుటఁ బరాకునొందియును ♦ విస్తృతబాష్పజలంబుఁ గార్చె దాన్. ౨౩
- తే. ఎడ తెగక కాలు కన్నీటఁ ♦ దడునఁబడియె
 నంజనం బటు గావున ♦ నచ్చమైన
 న్పటికరీతిని దగు బాష్పవారిజలజ
 మునఁ బొడము మకరందరీతిని దనర్చె. ౨౪ 1244

- సీ. అకలంక శీతాంశుఁ ననుకరించుచు విశాలాక్షంబులం బొలుఁపారుచున్న
యాసీత నెమ్మొగం ఁ బధిక సంతాపాగ్ని జలములనుండి యీఁవలికిఁ దీసి
నట్టి యబ్జముఁ బోలి ఁ యధికంబుగా వాడె; నప్పుడు రాఘవుం ఁ డవనిజాత
దుఃఖింబునన్ మూర్ఛఁ దొరలెడు నట్లున్నదాని బాహువుల నెంఁతేనిగోఁగి
తే. లించి విశ్వాస మెదకుఁ గల్పించు మృదుల, భాషణంబుల నిట్లనిపల్కె; దేవి!
నీకు దుఃఖిమ్ము గల్గునే ఁ నాకు నొకట, స్వర్గము లభించినను నొల్లఁసత్యమిద్ది.
ఆ. భూతసంఘములను ఁ బుట్టించి పాలించి, నడచుచున్న నాస్వయంభువునకు
దేనివలన భయము ఁ లేనట్లు నాకును, భయము లేదు దేనివలన నైన. ౨౭
క. మంగళవదనా! నే భీతింగనకుండియును గానఁ ఁ దెంపున నిన్నున్
జెంగట మెలఁగుచు రక్షిం, సంగందగు శక్తివెలయుఁవాడ నె యయ్యున్. ౨౮
క. నీదు మనోభావంబును, నేఁ దెలియక యుంటి వనికి ఁ నీ వరుదేరం
గాఁ దగ దంటిని మైధిలి! నీదగు భావంబుఁ గంటి ఁ నిశ్చయము సుమీ!. ౨౯
చ. వనమున నన్నుఁ గూడి తమి ఁ వాసముచేయఁగఁ బుట్టితీవు కా
వున దృఢచిత్తుఁడెవ్వధిని ఁ బొల్పుగు కీర్తిని వీడఁజాలన
ట్లై నినుఁ బురంబునన్ విడిచిఁయే వనికేనును బోవఁజాల నిం
కను వెఱవేల ¹హస్తికరఁకల్పమృదూరువిలాసినీ సతీ!. ౩౦ 1249
- క. వానప్రస్థోచితమా, మానితధర్మంబు లోకఁమాన్యులు మును రా
జ్ఞానులు సాధ్వీయుతులయి, యే నిర్మలమతుల సల్పి ఁ రిప్పుడు నేనున్. ౩౧
క. మునుపటి పెద్దల ధర్మంబును బూనిక ననుసరించి ఁ పొలఁతీ! నిన్నున్
వనికిం దోడ్కొని పోయెదఁ, గనుక సువర్చలయుఁ దీక్ష్ణకరునిం బోలెన్. 3౨
క. ననుఁ గూడి రమ్ము వనమున, కనుమానం బేల జనకుఁననుఁగుఁ గుమారి!
ననమున కేఁ బోకుండుట, యనునదియే లేదు పోదు ఁ నతివేగంబే. 3౩ 1252
- క. జనకుని వచనము సత్యంబునఁ బొలుచును గాన నదియెఁబో లాగెడునన్
వనికిన్; సుశ్రోణీ! తన, జననీ జనకులకు లొంగి ఁ చను వర్తింపన్. 3౪ 1253
- క. నిరుపమ ధర్మంబదియే, పరఁగుంగద కానఁ, దండ్రీ ఁ పలుకులు మీఱన్
మరియాదకాదు దానిన్, బరికింప కతిక్రమించి ఁ బ్రతుకం జాలన్. 3౫ 1254
- సీ. జనకాజ్ఞ సేయుట ఁ యననేల దైవముఁ గొలుచుచు నిందుండఁవలయుననెదొ
ప్రత్యక్షముగ నాజ్ఞఁ ఁ బల్కి యారాధనంబులఁ గొని వశ్యులై ఁయలరు తల్లి
దండ్రులు గురువను ఁ దైవము విడనాడి ప్రత్యక్షమే గాక ఁ వఱలుచున్న
దైవమ్మును స్వతంత్రతం గన్నదాని నాయావిధంబుల నెట్లు ఁ లర్చనములఁ
ఆ. గొలువవచ్చుఁ జెవుమ ఁ కోమలాపాంగవి, భాసురా! వచించుఁవాడఁ దల్లి
దండ్రులట్లై గురువు ఁ తలఁపఁ ద్రిలోకముల్, వీరిసేవయెల్ల ఁ వారిసేవ. 3౬ 1255

క. వీరల సేవించిన నుర, వారము సేవించినట్టి ♦ ఫలము గలుగుఁ జ
 మ్మారయఁగ వీరివలెనే, ధారణఁ బావనము వేఱు ♦ తనరదు తన్వీ!, 3౪ 1256

ఉ. కావున వీరలం గొలిచి ♦ కాలముఁ ద్రోసెడివాఁడఁ దండ్రిదా
 పావన నేన యెట్లు బాధార్థనమానో? సరంబునందు న
 స్తో వరనర్తినీ! యుర ♦ నొప్పెడు సత్యము దానమాసముల్
 భూవినుతా త్తదక్షిణలఁ ♦ బొల్పెడు యాగములెన్నియేనియున్. 3౫ 1257

క. ధన, ధాన్య, నాక, విద్యలు, తనయనుభంబులును మఱి యితర మేదైనన్
 గన నగు గురుసేవను జేసిన; దాని లభింపనట్టి ♦ సిద్ధియుఁ గలదే. 3౬ 1258

తే. దేవలోకము గంధర్వధేనులోక
 ములను చక్కిన సత్పదంబులను బొంది
 క్రమముగా బ్రహ్మలోకంబుఁ ♦ గాంచఁగలను
 జనని జనకునిఁ బూజించు ♦ సాధునుతులు. 3౭ 1259

తే. సత్యధర్మపథంబు నిశ్చలతఁ గొన్న
 తండ్రినాకాజ్ఞ యిడునెట్లు ♦ తదనుసార
 ముగనె వర్తింపఁ దలఁచెన ♦ మగువ! యరయ
 నది సనాతన ధర్మమై ♦ యలరుఁజుమ్ము. 3౮ 1260

క. ననుఁ గూడి దండకాటవి, ని నివాసముసేయఁగోరి ♦ నిశ్చయమతిఁ జే
 సినదాసనౌట నినుఁ దో, డొని పోవఁగ బుద్ధివుట్టె ♦ తోణితనయా!. 3౯

క. అసవద్యాంగీ! మోహముఁ, గనఁజేయు కనుల్ చెలంగఁగా నెనఁగు సతీ!
 నిను సృజియించెను దైవము, వనమున ననుఁ గూడి తమి, నివాసముచేయన్.

ఆ. భయముఁ బొందునట్టి ♦ భావంబుగను నీవు, నన్నుఁ గూడిరమ్ము, నావలె బహు
 ధర్మముల నొనర్పఁవలఁపుము ననుఁగూడి, జానకీ! ప్రశస్తసరణి యిదియె.

క. పతిననుసరింపఁ దగు నను, మతి నిశ్చయ మెనఁగె నీకు ♦ మానిని! యిది స
 న్నుతముగదా మాకులమున, కతిశుభఫలదంబు నీదు ♦ సన్వయమునకున్. ౪౦

సీ కాంతరో! సుశ్రోణీ! ♦ కానల వసియింపఁ దగినకార్యంబులఁ ♦ దగ నొనర్ప
 మొదలిడుమా, యింక ♦ నెదుట నీవుండకపోయినచో స్వర్గమేయయినను
 నాకు రుచింపదు ♦ నలినాక్షీ! విప్రుల కఖిలరత్నంబుల ♦ యతులకెల్ల
 నన్నంబు నొసఁగుమా ♦ యర్థింతు రెద్దాని నద్ది వారలకిచ్చి ♦ యతిజవమున

తే. సకలయత్నంబులను నీవు ♦ నలుపు, జాగు, వలదు విప్రులకిచ్చి యాన్వల ననర్థ
 భూషణాంబరముల మంచిబొమ్మలను ద, గంగఁ గ్రీడింపఁదగు పరికరములెల్ల.

క. పానుపులను రుచిరములగు, యానంబుల నావి నీవి ♦ యైనను మఱియే
 వేని గనంబడు వానిని, మానక భృత్యుల కొనంగు ♦ మానిని! యనియెన్.

క. తన వనగమనము భర్తకు, ననుమోదం బొటఁ దెలిసి ♦ యతిశయముదముం
గని వేగమ పెనిమిటి చెప్పినరీతిం జేయఁబూనె ♦ వెలఁది జవమునన్. ౪౬

చ. నిరుపమకీర్తిచే వెలసి ♦ నిశ్చితచిత్తమునం జెలంగు నా
తరుణియు భర్తృవాక్యము నెడం దలపోసి ప్రమోదమొంది ధ
ర్మరతేని గన్నవారలకు ♦ రత్నధనంబులఁ గోరినట్లు దా
ను రమణనీయఁగా నపుడు ♦ నూల్కొనియెం ద్వరహెచ్చుచుండఁగన్. ౪౭

ముప్పదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౧ - వ సర్గము.

— ఊహ రాముఁడు వనములకు రావలదని లక్ష్మణునకుం జెప్పట. —

తే. ముందుగా వచ్చి జానకీసందిరమును
జేరి యందుండి సౌమిత్రి ♦ సీత కన్న
కచట జరిగిన సంవాద ♦ మంతయు విని
తనదు గతియింక నేమని ♦ తలఁచి తలఁచి. ౪

1269

*మ. తన యర్ధాంగినె యెంతొకష్టముగ రాఁ ♦ దానొప్పినాఁడింక ర
మ్మనునే నన్నను దుఃఖభారమున బాష్పాంభస్సులన్ నిండి వే
కనులెంతో శ్రమమొంద దుర్భరపు శోకం బాపఁగాఁ జాలకొ
య్యన రామాంఘ్రిలఁ బట్టి గాఢముగ నత్యార్తి మనంబొప్పఁగన్. ౧౪

సీ. పృథుయశంబున భూమివెలసిన సౌమిత్రి పురుషకారార్థము ♦ ధరణితనయఁ
గనుఁగొని యామెయే ♦ గతి తనకీక వేటుగతి యట్టిదొక్కటి ♦ గానరామి
నిశ్చయించుచు దీన ♦ నిచయంబు రక్షింతునను మహావ్రతమునఁ ♦ దనరియున్న
రామచంద్రునిఁ గాంచిరయమున వచియించె; వనికి నీవేగుటయనభిమతము

తే. నాకుఁ గానల కేగంగ ♦ నీకు బుద్ధి
పుట్టునే నందు గజములు ♦ భూరిభయద
మృగములును బొల్చుచుండు నిన్నేను గొల్చి
ధనువు ధరియించి ముందేగుదును మహాత్మా! 3

1271

క. ననుఁగూడి పక్షిమృగనిచ,యనినాదసమాకులంబు ♦ లగు నడవులలో
ననుదినముఁ దిరుగఁగల పీ, యనుజనిఁ దోడ్కొనుచుఁ జనునుయాశ్రితవరదా!

* సభ్రాతు శ్చరణౌ గాఢం నిశీష్య రఘునందనః, సీతా మువా చాతియశా రాఘవం చ
మహావ్రతమ్ - అని మూలము. దీని కీపద్యమును, బైని సీసపద్యములోఁ గొంతభాగమును వ్రాయఁ
బడినది. ఈశ్లోకమునకు గోవిందరాజులు శరణాగతియే ప్రధానమని యర్థము సారాంశమని వ్యాఖ్య
చేసినారు. ఆసారమే యిం దిమిడియున్నదని యెఱుంగవలయు.

- చ. నిను విడనాడి యావిమలఁ నిర్జరలోకనివాసమేని యిం
కను ద్రిదివత్వమేనిఁ గనఁగఁ మది నిచ్చ జనింప దాశ్రితా
వనచణ! యీజగత్త్రయముఁ బాలనచేయుమటంచు నిచ్చినం
గొననిక ముక్తియేని దగఁగోరను నీదగు సేవ దక్కఁగన్. 1273
- చ. అని వచియించు లక్ష్మణుని యాశయమెల్ల నెఱింగి రాఘవుం
డనునయవాక్యముల్ పలికి యవిప్రపినంబుల నుండరాకు మం
చన మరలన్ రఘూర్షహుని యాతఁడు గాంచి మహాత్మ! ముందె నే
వని కరుదేర నాజ్ఞను గృహణ దయచేసితి పీపు చూఢిగన్. 1274
- క. మునుపవిప్రీధి నానతి యిడి, నను నిప్పుడు వనికి తాఁ జనదని నిలుపఁగాఁ
గనఁజాల హేతువేమొకొ? యనఘా! నీతోడఁ గాన యకరుదేరంగాన్. 2
- చ. త్వరపడుచున్న నన్ను రఘువర్య! యిడేటికి నిల్పఁబూనెదో
వరుసగ దీనికారణము బాగుగ నేనెఱుఁగంగఁ గోరెదన్
గరుణవచింపు మేమి యపకారముచేసితి నో యటన్న ని
ర్భరమగు సంశయంబు మది వర్తిలుచున్నది గాన నిత్యతీన్. 1276
- క. అన నంత మహాతేజుఁడు, తనముందట నిలిచి మోడ్చి యతనకున్ మున్నే
వనికేగఁ బూని తోడ్కొని, చనుమని ప్రార్థించు వీరు సౌమిత్రి ఘనున్. ౯
- సీ. కనుఁగొని పలికె నిట్లుని నీవు నాపైని ఘనమగు స్నేహంబు యగువాఁడ,
వఖిలధర్మంబులయందు నిష్ఠము గల్గువాఁడవు శూరై కవరుఁడ వెపుడు
సత్పథవర్తివి సఖుఁడవు తమ్ముండ వతిశయప్రియుఁడవై యలరువాఁడ
వరయఁ బ్రాణసముండ వగుదువు వశ్యుండ వట్లాట నీరాక యగును శర్మ
- ఆ. కరము నాకునైన యాదిలితమ్ముఁడా! నాదువెంటఁ గాననమున కీవు
వత్తువే సుమిత్ర బాగుగఁ గౌసల్య, నిట భరించువార లెవరొ చెపుమ?.
- చ. జనపతియే భరింపఁగను జాలినవాఁడని యందువేని భూ
మిని దగ వృష్టిదేవతయు మిక్కిలివృష్టి నొసంగునట్లు కో
ర్కిని దగుభంగిఁగాఁ గురియు కీర్తిమనోజ్ఞుఁడు రాజు కైకదా
మనమునఁ జిక్కి యెంతయును మన్మథపాశవశంగతాత్ముడై. ౧౨ 1279
- క. పరిచలితచిత్తుడై తగు, భరియింపఁ గలండె యట్టి పార్థివుఁ డనుజా!
1 తురగపతిపుత్రి కైకయు, ధరాతలంబెల్లఁ బొంది తా నటమీఁదన్. ౧౨౪
- క. తనసవతుల దుగిఖంబును, గనువారలకేమి మేలు యావింతునో? త చ్చోన్
త్తనయుఁడు భరతుఁడు రక్షణ, మొనరింపఁడె యనదవేమొ! యూహించిన
తే. యావరాజ్యము పొందినయంతఁ గైక
పలుకురీతిని వర్తించు వాఁడు కాన

నించుకేని స్మరింపఁ డెంతేని దుఃఖ

మొందు కౌసల్యను సుమిత్ర ♦ డెందమందు. ౧౮

1282

క. నేనేగతి భరియింపఁగ, లానో యనఁ బోకుమా యిలాపతికరుణా

జానుగ నొంది భరింపును, కానవయే దాని నీవె ♦ కడు శ్రమపడుచున్. ౧౮౪

క. భరియింపుము కౌసల్యను, జరియింపుము నేను బలుకుచందంబున వే

సరియేమియుఁ బలుకకు సో,దర! యని చెలువాటఁ బలికి ♦ తమ్మునితోడన్.

*సీ. కైంకర్యమే నాకుఁ ♦ గావలయును గాని వేటొండువలదని ♦ వేడఁబోదు

వేమొ ధర్మంబుల ♦ నెల్ల నెఱుంగుదు నాయాజ్ఞచొప్పునఁ ♦ జేయుదేని

నీకు నాయందున్న ♦ నిర్మలభక్తిని గనఁబఱచినయట్లె ♦ గాఁ దగు మఱి

జనయిత్రి సేవించుటను మహాధర్మంబు గలుగును లక్ష్యణా! ♦ యలరి నీవు

ఆ. చేయుదేని యిట్లు ♦ క్షీతిరఘుకులజులు

సంతసించువారు ♦ సాధువర్య!

కనుక నానిమిత్త ♦ మని యిట్లు చేయుమా

మనము లేకయున్న ♦ జనని పొగులు. ౧౯౪

1285

క. ఆమెకు సుఖతతి యిచ్చట, సేమాత్రము గలుగ దనియె; ♦ నిటు వాగ్విదుఁడౌ

రాముఁడు పల్కిన నవ్విధిఁ, గా మాటాడంగ నేర్పుగల లక్ష్యణుఁడున్. ౧౯౪

చ. తనమది కెక్కునట్లుగ నుదాహృతులెన్నియొ పల్కి చెప్పఁగా

విని రఘురాముఁ గాంచి యిల ♦ వీరుడ వీవు భవత్ప్రతాపముం

గని భయమంది నీజననిఁ ♦ గాచు మదంబను శ్రద్ధతోడ నీ

యనుజుఁడు సంశయం బిట రవంతయుఁ గల్గదు చింతయేలొకో? ౧౯ 1287

చ. [భరతుఁడు యశావరాజ్యమున ♦ వర్తిలి దుష్టమనీషనేని గ

ర్వీరతిని బొందియేని రఘువర్య! భవజ్ఞననిన్ భరింపఁడే

గురుతరకోపమొంది యల ♦ క్రూరుని దుర్మతిఁ జంపువాడ నా

భరతునిపక్షమందుఁ దగువారల నింకను ముజ్జగంబులన్.

1288

ఆ. ఇట్టి నాకుఁ గైక ♦ యేమాత్ర, మాకైక

యాజ్ఞ యనఁగ నెంత ♦ యార్యవర్య!

యిట్లు చేయువాడ ♦ నిందులకేమియు

సందియంబు లేదు ♦ సత్యమిద్ది.]

1289

*సీ. కౌసల్యకిల వేటొకరిపోషణం బేల యామెను సేవించునట్టి వారు

వేలకొలందిని ♦ విశ్రుతగ్రామముల్ వడసియున్నారట్టి ♦ పడఁతి యిపుడు

ననుఁ బోంట్లు వేవురై ♦ నను గావఁదగుఁగాన సత్కిర్తిచేఁ దగు ♦ సాధ్వీ తన్ను

నాతల్లిని సుమిత్ర ♦ నావంటివారల నెందఱునైనఁ దానేభరించు

* ఏనం మను చ తే భక్తి ర్భవిష్యతి సుదర్శితా-అని మూలము. దీనివ్యాఖ్య ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినది. స్వకపోలకల్పనము లేదని యెఱుంగునది.

- ఆ. నీదు పాదభక్తి ♦ నిరతము దగునను, ననుచరునిగఁ జేసిఁగొనుమ యిట్లు
చేయుదేని ధర్మసిద్ధికి విషరీత, మేమిలేదు తలఁపుమా మనమున. ౨౧౫ 1290
- క. నేనును గృతార్థుడ నగుదు, దానన్; ఫలమూలముల నితాంతము శ్రద్ధం
బూని గొని తెచ్చియిచ్చుట, చే నీకుఁ బ్రయోజనంబు ♦ సిద్ధించుఁ జుమా!.
- క. గురుఘాతుక మృగగణముం, బొరిపుచ్చన్ సశరచాపమున్ మఱి మూలొ
త్కరముఁ బెకలింప గుద్దలి, వరఫలములఁ దేరఁ బుటికె ♦ వరుసన్ గొనుచున్.
- తే. నీకు ముందుగ మార్గంబు ♦ నేనుఁ జూపు
చును దగం బోవుచుందు, నీకు ననిశమ్ము
ఫలములన్ మూలములఁ దపస్సులు గ్రహించు
తక్కు వన్యంబులం దెచ్చి ♦ దమి నొనఁగుదు. ౨౪ 1293
- ఉ. జానకిఁ గూడి నీవు రఘునత్తమ! సంతసమొప్ప భూమిభృ
త్సానుతలంబులం దెపుడు ♦ నల్పుచు నుండఁగలావు. క్రీడలన్
జానుగ నీవు మేల్కొనినఁ ♦ జక్కఁగ నిద్రను బొందియున్న నే
నూనిన శ్రద్ధ నెల్లపను ♦ లొప్పుగఁ జేయుచు నుందునంచనన్. ౨౫ 1294
- మ. అనుజన్ముం డిటు పల్క రాముఁడు ప్రమోదాయత్తచేతస్కుడై
యనుజా! లక్ష్మణ! యట్టులైనఁ జని మిత్రాళిం దమింగాంచి వే
వనయాత్రన్ వచియించి యాజ్ఞఁగొని రావచ్చున్ జలాధీశుడే
జనకత్కృత యజ్ఞమం దొనఁగె సచ్చాపంబులన్ రెంటినిన్. ౨౬ 1295
- తే. అర్వి చూడఁగ భయదంబు ♦ లగుచునుండుఁ
గవచయుగ్మ మభేద్య, మక్షయశరముల
నలరు తూణీరయుగ్మమ్ము ♦ హైమములగు
ఖడ్గయుగళంబు భాస్కరుకరణి మెఱయు. ౨౭ 1296
- తే. వీని నెల్లను వరుణుడవ్వేళ నొనఁగెఁ
గాదె వీనిని బూజించి ♦ నేఁ దగ గురు
వా వసిష్ఠుని గేహంబునందు నునిచి
తిని గదా? నీవు పోయి, వానిని గ్రహించి. ౨౮ 1297
- క. చెలికాండ్రను వీడ్కొని రా, నలయును శీఘ్రంబె యనుచుఁ ♦ బలికిన విని య
త్యలఘుగతి నేగి లక్ష్మణుఁ, డల దివ్యమహాయుధముల ♦ నన్నిటిఁ గొనుచున్.
- క. వనవాసనిశ్చితుండయి, తనమిత్రుల సమ్మతంబుఁ ♦ దానొంది వసి
ష్ఠుని యాజ్ఞనొంది రామునిఁ, గనవచ్చెన్ రాఘవుండు ♦ కడు ముద మొందన్.
- క. క్షీతిపతి శాస్త్రాలకరా, ర్చితములు దివ్యములు వివిధఁచిత్రసుమవిభూ
షితములు నగు నాయాయుధ, వితతుల రామానకుఁ జూపె ♦ వింతగ నంతన్.
- క. ధనురాదికములఁ గొని తెచ్చిన లక్ష్మణుఁ గాంచి నృపతిశీతకిరణుఁ డి

ట్లనియెను జూచుచు నిలిచితి, ననుజా! వచ్చితివి వేళ ♦ యరుగకయుండన్.

సీ. ఓయి! పరంతపా! ♦ యీయెడ నినుఁగూడి మద్ద్రవ్యమంతయు ♦ త్కాదివిజుల
కును దపస్వలకును ♦ గోరితి నీయంగ నిందుఁ బెద్దలయందు ♦ దృఢతమమగు
భక్తిచేఁ దగు విప్రవర్యులు మఱి నన్నుఁ గొలిచియె జీవింపఁ ♦ గలుగువార
లెవ్వరున్నారొ వాఁరెల్లర కెప్పటికన్న నెక్కువగ నీ ♦ నున్నవాఁడ

ఆ. ఓతిసు శేజ్య నవ్యసింహపుత్రు సుయజ్ఞు
నార్యుఁ దోడి తెన్ను ♦ యతని మఱియు
శిష్టులెన యట్టి ♦ ఓతిసురులను భక్తిఁ
గొలిచి వనికి నేగవలయు మనము. 37

1302

ముప్పదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

32 - వ సర్గము.

—ఁఁఁ రాముఁడు దానములు సేయుట. ఁఁఁఁ

చ. అన విని లక్ష్మణుండు శుభమై ప్రియమై తనరారు రామునా
జ్ఞచుగొని వే సుయజ్ఞ శుభసద్వముఁ జేరఁగఁబోయి యందున
గ్నిని బ్రణయించు గేహమునఁ ♦ గేవలభక్తి జపించుచున్న యా
తనిఁ గని మ్రొక్కి *మిత్ర! గుణధాముఁడు రాముఁడు కానకేగెడిన్. ౧౪
క. నీవిపుడు రామునింటికి, వే వచ్చి సుదుష్కరముగ ♦ వెలసెడుపని నేఁ
డావలచి చేయురాముని, భూవల్లభుఁ జూడు మనిన ♦ భూమీసురుఁడున్. ౨
సీ. సంధ్యనుపాసించి ♦ జవమున లక్ష్మణసహితుఁడై చని రమాసదనమట్లు
సిరిఁ దగు రాముమంధిరముఁ బ్రవేశించె నర్చింపఁబడినట్టి ♦ యగ్నికరణి
వెలయుచు వచ్చిన ♦ వేదవేత్తకు నాసుయజ్ఞనకా రాముఁ ♦ డతులభక్తి
నంజలి ఘటించి ♦ యవనిజతోఁగూడి వలగొని హాటకవిలసితముల
తే. నంగదంబుల నుందరమైన కుండ, లావళిని స్వర్ణసూత్రంబు ♦ లలర మెఱియు
రత్నహారంబులను రుచిరమ్ములై న, యట్టి కేయూరములనిచ్చె ♦ నతని కెలమి.
క. వలయంబుల రత్నాంచిత, ములగుచు మేలై న పెక్కుభూషణముల ను
జ్వలమూర్తి కతనికిన్ మఱి, యలగుచు నొగి నిచ్చి రాముఁడమ్మునితోడన్.
క. జనకనుతా ప్రేరణమున, ననియెం బ్రియమిత్ర! నీప్రియాంగనకీ గో
రెను నీత హారమును మఱి, కనకపుసూత్రంబు, వానిఁ ♦ గైకొని ప్రీతిన్. ౨
క. చని నీ సాధ్వీకి నిమ్మా, జనకజ వని కేగుఁగాన ♦ సంతసమున నీ
వనితకుఁ గా నీచేతికి, ఘనచిత్రాంగదములిచ్చుఁ ♦ గమనీయములన్. 2౪ 1308

* మిత్రశబ్ద మిటఁ బ్రయోగింపఁబడుట “సఖేభ్యాగచ్ఛ” యను మూలము ననుసరించియే
యని తెలియఁదగు.

తే. లలిత కేయూరముల నిచ్చు ♦ నెలమిఁ గొనుము
మంచిదుప్పటిపరువున ♦ మించి వివిధ
మణినిభూషితమయి తగు ♦ మంచమును నొ
సంగఁ గోరెడి నీకును ♦ బొంగువేడ్క. ౯

1309

క. మాతులుఁ డొసంగె నాకున్, ఖ్యాతము శత్రుంజయాఖ్య ♦ గజమున్ దానిన్
బ్రీతిని సహస్రనాగో, పేతంబుగ నిత్తు నీకు ♦ ద్విజవర! యిపుడే. ౧౦

1310

చ. అని వచియింపఁగా విని ను♦యజ్ఞుఁడు వానిఁ బరిగ్రహించి రా
మునకు సుమిత్రపట్టికిని ♦ భూమితనూజకు మంగళాశిషం
బు నొసఁగె నంతటగ బనులఁ ♦ బూని యొనర్చు ప్రియానుజన్తునిం
గని ప్రియవాది రాఘవుఁడు ♦ ¹కంజజుఁ డింద్రునిఁ బల్కురీతిగన్. ౧౧

1311

తే. పలికె లక్ష్మణ! నీవేగి ♦ బ్రాహ్మణోత్తముల ²నగ స్త్యజుఁ గౌశిక♦మునితనూజుఁ
దోడుకొనివచ్చి రుచిరవస్తువులనిచ్చి, పైరు జలమునవలె నల్ప♦వలయుఁబూజ.

సీ. మానధనా! వారి ♦ మఱియు ధేనుసహస్రముల రుచిరస్వర్ణ♦ములను రజత
ముల రత్నములధనంబుల నిచ్చి సంతృప్తమతులఁ గావింపుమా! ♦క్షీతిసురుండు
తైత్తిరీయాచార్యుఁ ♦ డుత్తమగుణుఁడు వేదవిదుండు బుధుఁడును♦దానునాదు
తల్లిని గొలుచుచుఁ ♦ డగుభంగి దీవించుచుండు నాతనికిని ♦ నురుమనమునఁ

ఆ. దృష్టి గలుగుదనుకఁ ♦ దెలిపట్టు వస్త్రముల్, మానములను సేవ♦కర్తలైన
దాసిజనులనొసఁగఁ♦డగు, జిత్రరథుఁడన, సారథి యొకఁడలరు♦జనకసఖుఁడు.

క. చిరకాలము మనయింటన్, జరపినవాఁడౌట మేటి ♦ చారుమణుల నం
బరధనసహస్రగోవుల, సుగుచిరముల మఱియునుం బశువులన్ మిగులన్. ౧౨

క. తనివిం బొందెడు నట్లా, తనికిమ్ము మువంబు నొందఁ♦డగు నాతండున్
గను మల్లవారె కతశా, ఖను జదివెడివారు మఱియుఁ ♦ గాలాపులునున్. ౧౩

ఆ. పెక్కుమంది గలరు ♦ పృథులపలాశవం, డములఁ దాల్చి యందె ♦ మమతనున్న
వారు బ్రహ్మచారు ♦ లారయ వీరెల్లి, శ్రుతులఁ జదువువారు ♦ శుభగుణాధ్య!

సీ. కావున నింక నే♦కార్యముఁ జేయరు మఱియును గొంతసో♦మరులు రుచిర
ములగు స్వాద్వాహార♦ములఁ గోరుచుందురు వారిఁ బెద్దలు కూడ♦గారవించు
చుందురు కావున ♦ నొగి నెనుబదిబండ్లనిండ రత్నమ్ముల ♦ నిర్మలమగు
శాలిధాన్యము మోయఁ ♦ జాలిన నెద్దుల వేయింటిఁ గృషివిధి ♦ చేయనర్హ

1 కంజజుఁడు=కంజమనఁగ మలము. దానినుండి వెలువడినవాఁడు బ్రహ్మ. 2 అగస్త్యజుని-
అగస్త్యపుత్రుని అనియర్థము. మూలమున “అగస్త్యం కౌశికంచైవ” అనియున్నది. వ్యాఖ్యలో
అగస్త్యపుత్రం అనియున్నది. ఇట్లే కౌశికం అన్నచోటను గ్రహించునది.

తే. ములగు నెడ్ల నిన్నూటిని ♦ ముదముమీఱ

నిమ్మ; పాలును దధిఘృతమింకఁ గలుగు

వానికొఱకొక్క వేయింటి ♦ ధేనువుల నొ

సంగుమా వటువులునుఁ గౌసల్యయింట. ౨౦౫

1317

క. మెలఁగుదురా తరుణీమణిఁ, గొలుచుచు నాబ్రహ్మచారి♦కూటమునకు గో

వులవేయింటి నొకొక్కరి, కెలమి మెఱయనిమ్మ! వారికింపగు దానక. ౨౧౫

క. మన మొసఁగునట్టి దక్షిణఁ, గని యాకౌసల్యమదిని ♦ గరము ముదంబుం

గననగునట్టి తెఱంగున, ననుజా! పూజంపు భక్తి ♦ నార్యుల నెల్లక. ౨౨౫

చ. అని పలుకంగ నంతట మహాత్ముఁడు లక్ష్మణుఁ డన్నయాజ్ఞచో

ప్పున ధరణీసురేంద్రులకు ♦ భూరితరంబగు తద్దనంబు ని

చ్చెను ధనదుండొసంగునటు ♦ చేతులకింపుగ; సంత రాముఁడుక

దనయెదుటక వగం బొగిలి ♦ తద్దయు నేడ్వఁగ లేక యార్తిచేక. ౨3౫ 1320

తే. బాష్పజలముల విడుచుచుఁ ♦ బాయలేక

యున్న తనయాశ్రితులఁ గాంచి ♦ యెన్ని వారి

జీవనమునకుఁ జాలిన ♦ దా విధి బహు

ధనము నొక్కొకనికి నిచ్చి ♦ తగ వచించె. ౨౪౫

1321

క. నాగేహము నాతమ్ముని, దా గేహము శూన్యగృహము ♦ లట్లునుపక నా

యాగనునము దనుకక మీ, రీగతి రక్షింపవలయు ♦ నెల్లవిధములక. ౨౫౫

క. అనియిట్లు దుఃఖమొందెడు, తన యుపజీవులకుఁ జెప్పి ♦ ధనరాశిపతిం

గని ధనముఁ దీసికొని రమ్మని యానతిచేసె సంత ♦ నా సేవకులుక. ౨౬౫

చ. చని ధనరాశిఁ దెచ్చి రది ♦ చాలమహత్తరమై కనుంగొనం

గను దగియుండె; సంత నరకాంతుఁడు లక్ష్మణుతోడఁగూడి యా

ధనమును బీదవారలగు ♦ ధాత్రిసురార్భకవృద్ధరాశికిం

గొనఁదగినంత నిచ్చెఁ దమకోరికతీఱిన వారలేగినక. ౨౮౫

1324

*సీ. అంతట నొకవిప్రుఁ ♦ డరుదెంచె నాతఁడు గర్గనంశ్యుండు పింగళతనుండు

త్రిజటనాముఁడు కానఁ ♦ దిరుగుచు ధాన్యపుగింజలనేటి కుక్షీని భరించు

కొనుచుండు మఱియును ♦ గొడ్డలి గుడ్డలి దోటియు ధరియించి♦యాటవికుగ

తినిగందమూలాదులనుద్రవ్యకొనియుఁగాయలుపండ్లుగైకొనియతఁడుబ్రతుకు

ఆ. నతనిభార్య భవ్య ♦ యశావనవతి బీన,తనము గుండఁజేయ ♦ వనటనొంది

బాలకులుగ నున్న♦వారలఁ దనయులఁ, గొని నిజేశుఁ గానఁజని వచించె.

* అయోధ్యలో నింతబీదబ్రాహ్మణుఁ డుండునా యని శంకవలదు. ఈతఁ డయాచకుఁడు. ఉంఛవృత్తిచే జీవించువాఁడు. భార్య త్వరపెట్టి విధిలేక బాలురఁ బోషింపఁజాలక రామునొద్దకు భుక్తిముక్తులు రెండును గలవని యెఱింగియే పోయెనని తెలియవలయు.

క. నామాటను విను గొడ్డలి, నేమూలనొ పాటవై చి ♦ యీ గుడ్డలి నీ
భూమిన్ స్థాపించుచు నా, రాముని ధర్మజ్ఞు దీనఁరంజకుఁ గనుమా. 3౧ 1326

క. ఘనుఁడతఁడు గాన నిన్నుం, గనినంత నొసంగు ననినఁ ♦ గాంతాసూక్తిన్
విన్తి ¹కప్పుకొన ననర్హుంబును శాటిని గప్పుకొని ప్రభూతమునమునన్. 3౨

తే. చనియె రాముని గృహముండు ♦ చక్కటికిని
జననమూహంబునందు నాఁఘనుఁడు భృగువు
భంగి నంగిరసుని మాడ్కి ♦ బ్రహ్మతేజ
మున వెలుంగుట నాగేహఁమును జొరంగ. 33 1328

సీ. అయిదవ కక్ష్యకు ♦ నాతఁడు పోయిన దనుక వారింపరాఁతని నెవరును
గాన రామునిఁ జేరఁగాఁ జని త్రిజటుండు రాజపుత్రా! నీవు ♦ రమ్యయశుఁడ
వై యలరా రెద ♦ వవనీస్థలిన్ ధనహీనుఁడఁ బెక్కండ్రు ♦ సూనులు గల
వాఁడ నే నుంచై కవర్తనమున నింతకాలంబు బ్రతికితిఁ ♦ గరుణ నన్నఁ

తే. గనుఁగొనును ! యంచుఁ బ్రార్థింప ♦ ఘనుని నతని
హాస్యయుక్తాస్యఁడై పల్కె ♦ నార్యపెక్కు
వేల ధేనువులున్నవి ♦ వేయిమాత్ర
మీయఁగోర నన్నింటి నీకిత్తు నేను. 3౬ 1329

క. ధరణీసుర! దండము నీ, కరమున ధరియించి విసరఁగా నది యెందున్
ధరణిఁ బడు నంతదూరము, నరసి యటం బట్టగలిగి ♦ నన్నింటి నిత్తున్. 3౭౪

చ. అన విని సత్వరంబుగ ధరామరుఁ డాతురబుద్ధి వస్త్రముం
దనమొలకుం బిగించుకొని ♦ దండముఁ ద్రిప్పి స్వశక్తి యంతయుం
గనఁబడునంత పూన్కి వడిఁగాఁ దగవై చెను దత్కరచ్యుతిం
గని యలదండమల్లె చని ♦ గాఢముదంబున నెల్లరుం గనన్. 3౮ 1331

క. సరయువు నవ్వలిదగు న,ధరణిని గోవ్రజము నట్టె ♦ దాటి వృషముచెం
త రయమునం బడియెన్ ధర్మరతిం గని వెలయు విమలమతి రాముండున్.

ఆ. త్రిజటుఁ గాఁగిలించి ♦ దిశ్యనదీతీర,మందు నతని దండఁమెందుఁ బడియె
నచటనుండి యప్పుడావుల నన్నింటి, నతని యాశ్రమమున ♦ కతిముదమున.

సీ. గోపాలకులనెల్లఁ ♦ గొనిపోయి తోలంగ నానతిచేయ వాఁరట్లె చేసి
రంత నారాఘవుండాగార్జ్యగనుఁగొనియనునయించుచుఁబల్కెఁనార్యవర్య!
క్రోధంబు నీవొందకుమ పరిహాసంబు గా నిట్లు చేసితిఁగాని వేఱు
కాదు; నీతేజంబు ♦ కడు నసమానంబుగా వెల్లుటం జక్కఁగాఁ దెలియఁగఁ

తే. జిత్తమునఁ గోరి యీపనిఁ ♦ జెప్పినాఁడ
నింక నేమేని గోరంగ ♦ నెంచువాఁడ

వేని నాయభిలాషను ♦ మాన కడుగు

మిచ్చెదం బరిహాసమిం ♦ దేమి లేదు. ౪౧౫

1334

మ. వినుమీ! సత్యముగా వచింతు నీట నో విప్రోత్తమా! నీకు నా
ధనమం దక్షములేక కోరుటకు సత్వంబున్నదీ మాట న
మ్మి నితాంతప్రియవస్తువుం గొనుమ భూమి న్నాధనం బంతయున్
ఘనభూమిదివిజార్థమే పొనుపుగాఁగం గూర్చ నయ్యెంగదా. ౪౨

1335

క. మీవంటివారలందిది, యే వినియోగింపఁబడున యేని ప్రమోదం
బావహిలఁజేసి కీర్తిద, మై విలసిలు నార్జితార్థ ♦ మపుడు ఫలించున్. ౪౨౫

ఉ. నాతిని గూడి నాత్రిజట ♦ నామ మహాముని గోసమూహమున్
బ్రీతిగఁ బుచ్చుకొంచు మది ♦ విస్తృతతృప్తిని బొంది యంతకే
ఖ్యాతయశోబలంబులు సుఖంబును మోదముఁ గల్గుఁగాక యం
చాతటి తామచంద్రునకు ♦ నాశిషముల్ తగ నిచ్చె నంతటన్. ౪౩౫

1337

సీ. రాముఁడెంతయు ధర్మ ♦ రతిని బాయక బలంబున సేకరించిన ♦ ధనమునెల్లఁ
బరిపూర్ణమతితోడ ♦ వాంఛానుసారంబు గాఁగ మిత్రులకెల్ల ♦ గారవమున
వారివారికిఁ దగు ♦ భంగి సమ్మాన వాక్యంబులు పల్కుచు ♦ నప్పుడొసఁగ
నానతియిచ్చె; బ్రాహ్మణుఁడును మిత్రుండు భృత్యుండు మతీయును ♦ బిచ్చమెత్తి
కొని జీవనము సేయు ♦ మనుసంభవుఁడు నింక నెవ్వఁడేగాని యానృపకుమా

తే. వలనఁ దగినట్లు సమ్మాన ♦ వాక్యదాన

[రు

ములను సంతృప్తి జక్కఁగఁ ♦ బొందనట్టి

మనుజుఁ డొకఁడైన లేడయ్యెఁ ♦ గనుక నవ్వి

యించుకంతయుఁ గొఱతలే ♦ కే చెలంగె. ౪౪౫

1338

ముప్పదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

33 - వ సర్గము.

అయోధ్యా సీతలక్షణులం దోడ్కొని పోవ ననుజ్ఞ వేడ రాముఁడు తండ్రికడకుఁ బోవుట. అయోధ్యా

చ. జనకమహీశనందనయు ♦ త్కృపతి పుత్రులు రామలక్షణుల్

ధనము యధేష్టరీతి ద్వీజతల్లజు లుల్లములందుఁ బొంగ ని

చ్చిన పిదపన్ రఘూద్వహులు ♦ సీతను దోడ్కొని తండ్రి గానఁగాఁ

జని రపుడా కుమారకులు ♦ చందనపంకవిలి ప్తదేహులై. ౧

1339

తే. పూలదండలు చుట్టి యెంతో లలితము

గాఁగఁ గనుపట్టు పరిమళ ♦ గంధమలఁది

గ్రాలఁజేసినచాప ఖడ్గప్రముఖము

లను ధరించిరి యవ్వీయు ♦ ఘనరుచులను. ౧౫

1340

- క. తనరారి తేటి చూడం, గను రానివి యగుచుఁ జెంత ♦ త్కాసుతయుంటన్
ఘనముగ వెలిగెను; హర్షము, లను బ్రాసాదముల మిద్దెలన్ జనులెల్లన్.
- సీ. మార్గంబులెల్లను ♦ దుర్గనుములు గాఁగ నుండుట నెక్కి- యెంతో మనములు
సంతుష్టి నొందఁగాఁ ♦ జాలకయుండఁగ దీనులై చూచుచుఁ ♦ దృష్టిలేక
యుండిరి; శ్రీరాముఁ ♦ డొప్పుగు ఛత్రంబు లేకయే కాల్పడ ♦ నీకరణిని
బోవుటఁ గని శోకఁపూరితచిత్తులై జనులెల్ల బహుభంగులను బలికిరి

ఆ. యేకుమారరత్న ♦ మేగుచుండఁగఁ జతు
రంగబలము వెంబడిం గదలునొ
యట్టి రాముఁ డొకఁడె ♦ యగుగ లక్ష్మణుఁడును
జానకీయును వెంటఁ ♦ జనెదరదిగో ? . ౬

1342

- క. కోరినవారలకోర్కుల, నేరుపునం దీర్పఁజాలి ♦ యెల్లెడ సంప
త్సారము నెఱింగి వెలసెడు, నీరాముం డిట్టి ప్రోడఁయే యుర్వినిటన్. ౭
- క. గురుశుశ్రూషాధర్మో, త్కరమున గౌరవము మిగులఁ ♦ గలవాఁడగుటన్
గురుశపథ మన్మతమగుటకుఁ, గరమిష్టము నొందకుండుఁ♦గద యిపుడహహా.
- క. సురపథమున స్వేచ్ఛార్థి, దిరిగెడు భూతములకే నదృశ్యయయిన యీ
తరుణిం బురమార్గంబులఁ, బరికింపుచు నున్నవారు ♦ పౌరులు పెలుచన్. ౮

తే. అంగరాగంబునకు న్నర్హ ♦ యగుచు రక్త
చందనముఁ బూసికొను భూమిఁజాతనింక
వర్షశీతోష్ణములు దేహఁవర్ణ మెల్ల
భేదతం గనఁ జేయును ♦ వేగ యకట. ౯

1346

- క. నరనాథుఁడు దశరథుఁ డి, త్తరుణమునఁ బిశాచమట్టై ♦ తనుఁ బొందిన య
ట్లరయక పలికెడు నిశ్చయ, మరయుఁడి యటులేకయున్నఁనాత్మజఁబ్రియునిన్.
- క. వనమునకుఁ బంపఁగోరునె, తనయుఁడు గుణహీనుఁడైనఁ ♦ దానడవికిఁ బొ
మ్మని చెప్పుటెట్లు? వృత్తంబుననే యీజగము గెలిచెఁబో యితఁడౌరా !.
- క. దానాదినిఖిలగుణసం, తానము మాటను వచింపఁ ♦ దరమే యిట్టి
సూనునిఁ బంపుట యెట్లొ, మానవపతియే యెఱుంగు ♦ మాటలికేలా ?.

ఆ. హింసచేయకుంట ♦ యెంతయుఁ గరుణయు
శమము విద్య శీల ♦ దమముల నెడు
నాటుగుణము లివ్వి ♦ యారాముఁ బురుషోత్త
ముని సలంకరించి ♦ తనరుచుండు. ౧౨

1350

- సీ. ఈయాటుగుణముల ♦ నెనఁగు శ్రీరామున కించుక హింసయే ♦ నిపుడుచేయు
టను గ్రీష్మకాలంబునను జలమింకఁగా జలజంతువులు కలఁవిలము గనెడు

- గతిఁ బ్రజలందఱుఁ ♦ గడు భీతులే యైరి జగదధిపతియయి ♦ పొగడఁబడెడు
నీరామునకు వని♦కేగుటయను వీడగలుగ, మూలము చెడఁ♦గాఁ బ్రసూన
- ఆ. సత్ఫలములతోడ ♦ ¹శాఖ, త్నయంబందు, నట్లు లోకమెల్ల ♦ నాన్తినిందె
ధర్మసారుఁ డితఁడు ♦ నిర్మల తేజస్వి, కనుకఁ బ్రాణివృక్షమునకు వేఱు. ౧౮౫
- క. జను లితరు లా మహాద్రుమ,మునకుం బత్రములు పండ్లుఁ ♦ బూవులు శాఖల్
కనుకఁ బత్నీబాంధవు,లను గూడియె మనము వేగ♦లక్ష్మణుఁడు వలె. ౧౮౬
- క. శ్రీరాముఁ డరుగఁ బూనిన, దారిం బట్టుకొని పోవు♦దము వెంటనె; తే
త్రారామగృహములకొ విడి, యీరాముని ధర్మచిత్తు ♦ నిపుడందఱముకొ.
- ఆ. ఏకదుఃఖసుఖుల♦మే యయిపోవుద, మిట్లు మనము వనికి ♦ నిండ్లు విడిచి
పోవ నంతమీఁద ♦ భూరినితే సముల్, పెల్లగింపఁ బడి య♦వెల్లఁ బోవు. ౧౮౭
- సీ. ముంగిల్లు చెడిపోవు ♦ ముందు సంపాదించి యుంచిన ధాన్యముల్♦చంచలించు
శయ్యాసనాదిక ♦ సర్వపదార్థముల్ కొనిపోవఁబడు, ధూళి♦లను గృహంబు
లెల్ల నిండును మఱి ♦ గృహ నేవతలు వాని విడనాడి పోదు రి♦వ్వీధిని సొంపు
చెడియున్నగృహములఁ♦జేరిమూషకములుబిలములఁద్రవ్వినేవ్విచ్చలనుదిరుగుఁ
- తే. జమ్మి కలయంపి చల్లుట ♦ చేయఁబడవు
వంటయే లేమిఁ గప్పుల♦పై న ధూమ
ములు కనంబడకుండును ♦ బలులు యజ్ఞ
మంత్రరవజపములును హో♦నుములు చెడును. ౨౦
- తే. ట్టామకాలంబునకొ వ్యధఁ ♦ గన్నవాని
భంగిఁ గనఁబడి పగిలిన ♦ భాజనముల
నొప్పు దప్పిన మనయిండ్లఁ ♦ దప్పకుండఁ
గైక చేకొని సుఖముండుఁ♦గాక యింక. ౨౧
- క. ఏవనమునకుకొ రాముఁడు, పోవునొ యదియకానుగాక ♦ పురము మనము నీ
పావనమూర్తియు విడిచియె, పోవఁగ వనమకానుగాక ♦ పురమిది యింకకొ. ౨౨
- సీ. మనము రామునితోడ ♦ వనమును జేరంగ భయపడి యందున్న♦పన్నగములు
బిలముల నాన్తిమై ♦ విడనాడిపోవును బతులు మృగములు ♦ సర్వతముల
సానువులనుమాని♦చను, నేనుఁగులుసింహములు వనములఁ బాసి♦యలఘుగతులఁ
బాటిపోవును, ఫణి♦పత్యౌదులీరీతి మనమేగి చేరిన ♦ వనములను వ
- తే. దలి జవంబునఁ జని నితాం♦తవ్యధలను
మనము విడనాడినట్టి యీ♦ఘనపురంబు
నందుఁ జక్కఁ బ్రవేశించి ♦ డెందమలర
నింక నివసించుఁగాక సం♦తృప్తి మీఱ. ౨౩

1355

1356

1358

- క. మనమరిగిన పిదపఁ దృణం, బును మాంసముఁ బండ్లు దినెడిఁపూతమృగములున్
బెనుపులులుఁ బక్షులును నిం, కను గలవి వసించు, నిందుఁ; గై కయు నెలమిన్.
- చ. తనప్రియపుత్రబంధువు, లుదారత నుందురుగాక; రాముఁడున్
మనమును గానలోన నసఁమానసుఖంబులఁ బొందియుండ; మిం
కననుచు నిట్లుగాఁ బ్రజలు ధక్రందుగఁ గూడి వచించుచుండఁగా
వినియును జిత్తమందు నొకఁవంతయు మార్పును బొందఁడయ్యెఁ దాన్. ౨౬
- క. నిరుపమ ధర్మాత్ముఁడు మద, కరిగనునము గల్గు భూమిఁకాంతకుమారుం
డరిగి యట దూరమున శం, కరపర్వతశిఖరమట్లుఁగా శుభ్రంబై. ౨౭ 1361
- క. తనరారు తండ్రిసాధముఁ, గని చెంతకు నరిగె నందుఁ ధగడవీరులుగాఁ
గనఁబడుచు వినీతులు నొ, మనుజులు కాపుండి రట్టి ధమానితగృహమున్.
- తే. తాను సామిత్రియును భూమిఁతనయయును బ్ర
వేశమొగిఁ జేసి దీనుఁడై ధసృధ్విపతికి
నించుకంత దూరమ్మున ధనిలను గనుచు
నున్న యలనుమంత్రునిఁజూచె ధనుద్యమమున. ౨౮ 1363
- చ. జనపతి యాజ్ఞచేయఁ జను ధశాస్త్రహితంబుగ నంచుఁ బూని యా
తనిఁ గనఁగోరి మార్గమునఁ ధదన్నఁ గనుంగొని పౌరులెల్ల నిం
తనివచియింపరాని వ్యధఁనందినఁ దాను రవంతయేని చిం
తను గనకుండియే చనియె ధనవృమ్మెగంబునఁ దోచునట్లుగన్. ౨౯ 1364
- సీ. దశరథుతనయుండు ధధైర్యశాలి మహాత్ముఁడునగు శ్రీరాముండు ధవనికిఁ బోవ
నెంచి మహీశ్వరుం ధడేగుమా యడవికి నని చెప్పినది మొదఁలార్తుడగుచు
నున్న సుమంత్రుని ధనురుకరుణాచిత్తుఁ గని తనరాకను ధజనకునకును
జెప్ప వానిని బ్రతీక్షించుచు నిలిచి ధర్మాత్ముఁ డౌటను దండ్రిఁదాజ్ఞ యట్లై
- ఆ. యడవి కరుగ నిశ్చయముచేసి యామంత్రిఁ, గాంచి తాను వచ్చిఁకాచియున్న
యట్లు రాజవరున ధకనువదింపుమ, యని, పలికె నతనితోడ ధలలితభంగి. 30

ముప్పదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౪ - వ సర్గము.

ఁఁఁఁఁ రాముఁడు మరలఁ దండ్రికడ నెలవు పుచ్చుకొనుట. ఁఁఁఁఁ

- *చ. సరసిజపత్రనేత్రుఁడును ధశ్యామలదేహుఁడు సూక్ష్మ! నుధ్యసుం
దరుఁడును బూజ్యుఁడౌ దశరథప్రియసూనుఁడు సూతుతోడ వే

* తతః కమలప్రతాక్ష శ్యామో నిరుదరో మహాన్-అనిమూలము. దీని ననుసరించియే
యిందు విశేషణములు చేర్పఁబడినవి.

యరిగి వచింపుమా యనుచు ♦ నాడిన రాముని యాజ్ఞ రీతి దు
ర్భరమగు చింతచే గలగఁగఁబాటిన యింద్రియముల్ గనంబడన్. ౧౪ 136

తే. లోపలికిఁ బోయి నిట్టూర్పులును విరతియె
లేకయుండఁగ విడుచుచు ♦ లీనమూర్తి
నున్నరాజు సుమంత్రుండు ♦ గన్నులశ్రు
పూర్ణములుగాఁగఁ గనియె; నఁప్పుడు నృపతియు. ౨ 1367

ఆ. నివులు గప్పినట్టి ♦ నిప్పుపోలికఁ దమో, గ్రస్తుడై న భానుఁగతి నపాస్త
జలతటాకమట్లు ♦ వెలవెలపాటంగ, నార్తుడగుచు సూతుఁడచటఁ జూచి. 3

క. పరమాకులచిత్తుండయి, విరతియె లేకుండ రాముఁ ♦ బేర్కొనుచు నిరం
తరచింత నొంది యున్న ద, శరభునిఁ గని ప్రాజ్ఞతముఁడు ♦ సారథియంతన్. ౪

చ. కరయుగ మొగ్గి సన్నిధికిఁ ♦ గ్రన్ననఁ బోయి జయంబు నొందుమీ
ధరణిప! యంచు దీవనలఁ ♦ దద్దయు నిచ్చి భయంబు నొందుటన్
సురుచిరవాక్కు లత్తఱిని ♦ సొంపును దక్కి తడంబడన్ మనో
హరముగ మెల్లఁగాఁ బలికె ♦ నార్య! వినందగు నాదుపల్కులన్. ౫ 1370

సీ. పురుషలలాముండు ♦ పుత్రుండు శ్రీరాముఁ డాత్మధనం బెల్ల ♦ నవనిసురుల
కును బరిజనములకు నొసంగి నినుఁ జూడ ద్వారమ్మనందున్నవాఁడు; నీకు
శుభమగుఁగాత మాశూరున కిప్పుడు దర్శనమొనఁగు మాతండు తనదు
1 స్నిగ్ధబృందమునొద్ద ♦ సెలవంది నీయొద్ద సెలవందుటకు నిటఁ ♦ జేరి నిన్నుఁ

తే. గనుఁగొనం గోరుచున్నాఁడు ♦ త్కౌశతీశ!

2 రశ్మిసంయుతుడౌ గ్రహఁరాజు మాడ్కి
నఖిలరాజగుణంబుల ♦ నలరి యిప్పు
డడవి కేగఁగ నున్నట్టి ♦ యతనిఁ గనుమ!. ౬ 1371

క. 3 ఋతవాది ధర్మసంయుత, మతి యబ్ధిగభీరుఁ డమరఁమార్గముగతి వి
చ్యుతపంకుఁ డన్యుహీపతి, యతనిం గని యోసుచుంత్ర! ♦ యతివేగమునన్. ౭

ఆ. ఇప్పు డిచటనున్న ♦ యెల్లర నాభార్య
లను గడంకఁ దోడుకొనుచు రమ్మ
దారయుతుడనగుచు ♦ ధార్మికు నారాముఁ
గనుఁగొనంగఁ దలఁతు ♦ ననిన నతఁడు. ౮ 1373

1 స్నిగ్ధబృందము=మిత్రులగుంపు. 2 ఇట్లు రాముగుణము లిట వర్ణించుట యౌవరాజ్యపద
మునకుఁ దగినరాము నడపులకుఁ బంపుచున్నావే యని సుమంత్రుండు తనమనోవ్యధను వెలిపుచ్చు
కొనుట సూచితమని గ్రహించునది 3 ఈవిశేషణములు దశరథునకుఁ గల్పించుట అతనికిఁ దెలియక
కాదనియు, సత్యపాశబద్ధుడై యాయకార్యమున కంగీకరించెననియు వాల్మీకిభావమని గ్రహింప
వలయు.

సీ. అంతఃపురంబులఁ ♦ నప్పుడు గడచి వే చని రాజపత్నులఁ ♦ గని నరపతి
 యన్తులారా! మిమ్ము ♦ నందఱఁ బిలిచెడు నతివేగముగఁ బోవఁనొను జాగు
 వలదన రాజాజ్ఞ ♦ గల సుమంత్రునిపల్కు లాలించి రాజాజ్ఞ ♦ నొదలలను
 ధరియించి నృపతి మం♦దిరమున కేగిరి మున్నూటయెనుబండ్లు ♦ సన్నతవ్ర
 తే. తలును నగు వార; లారాముఁ ♦ డల నృపాజ్ఞ
 నడవి కేగుటకై యేడ్చి ♦ యరుణనేత్ర
 లగుచుఁ గౌసల్యతోఁగూడి ♦ యల్ల నల్ల
 న నట కరిగిరి; వారు వచ్చిన నృపుండు. ౧౩౭౪

1374

క. ఓయి సుమంత్రా! రాముని, నాయనుఁగుఁ గుమారుఁ బిలువు♦మన నాతండున్
 వే యరిగి వారిఁ దోడ్కొని, యాయవనీపాభిముఖుఁడు♦నై చనె నంతన్. ౧౩౭౫

క. నరపతి దూరమునుండియె, కరములు జోడించుకొనుచుఁ ♦ గడువినయముతో
 నరుదెంచు పుత్రుఁ గని నిర్భరదుఃఖమునొంది తనదు ♦ రమణులతోడన్.

ఆ. ఆసనముననుండి ♦ యపుడు చివుక్కున
 లేచె నట్లు నృపతి ♦ లేచి రాముఁ
 గనుచు వేగ యెదురుఁ♦గాఁ బరుగె తెను
 గాని బహుళదుఃఖ♦కలితుఁ డగుట! ౧౩౭౬

1377

క. తనయునిఁ జేరఁగనే లేక నడుమనే మూర్ఛమునిఁగి ♦ త్నమపైఁ బడియెన్;
 ఘనదుఃఖమొంది తద్వశఁ,మునఁ జిక్కి వినంజ్ఞుఁడై న ♦ ముదుసలిఁ దండ్రెన్.

క. కనుఁగొనుచు మహారథుఁడై, తనరెడు రాముండు నతని♦తమ్ముండు జవం
 బున లేవనెత్తఁ బాటిరి, జనపతి పరిసరమున కల♦సౌధమునందున్. ౧౩౭౮

క. ధరణీశుని పత్నులు వేపురు భూషణరవములొప్ప ♦ బోకున నయ్యో!
 వరమతి రాముం డడవికి, నరుగు నటంచేడ్చి, రప్పు ♦ డత్యంతార్తిన్. ౧౩౭౯

తే. రామలక్ష్మణ భూసుత ♦ లామహీశుఁ
 గరములం గ్రుచ్చి యెత్తి ని♦కామదుఃఖ
 మున మునుంగుచు నాసనం♦బునను గూరు
 చుండఁ బెట్టిరి; యొక్కము♦హూర్తమునకు. ౧౩౮౦

1381

క. ఉపగతసంజ్ఞండ్ల ధరణిపతిని శోకాబ్ధిమగ్ను♦నిం గని కై మో
 దువు వెలయ రాముఁ డిట్లను, ¹విపులేశా! నీవు మాకు ♦ విభుఁడవు సుమ్మా!.

క. నీయనుమతి వేఁడెద ని,మ్మా! యనుమతి నేను దండ♦కాటవి కరుగం
 గా యుష్మదంతికంబున, నీయెడ సెలవందఁగోరి ♦ యే వచ్చితిఁ జూ!. ౧౩౮౧

క. మంగళదృష్టిని నన్నుఁ ద,గం గనుమా! లక్ష్మణుండుఁ ♦ గానకు నాతో

జం గదలు సీతయును వచ్చుం గావున సెలవు కరుణ ♦ శోభిలనివ్త్వా !. ౨౨౪
 సీ తగినట్లుగా యథాధర్మములగు కారణంబుల నెన్నొచ్చెప్పితి ♦ నిలుపవలయు
 వీరలనని; యెంత ♦ వారించినను వీర లిచ్చట నిలువంగ ♦ నిచ్చగింప
 రై రి మాకును నీవె ♦ గౌరవప్రదుడవు గావున శోకంబు ♦ గాంచకింక
 నాకు లక్ష్మణునకు ♦ నీకోడలికిఁ గూడ బ్రహ్మయుఁ బ్రజలకువలె ననుజ్ఞ
 ఆ. నొసఁగుమా యటన్న ♦ నుర్వీశుఁ డతివేగ
 మున వనంబునకును ♦ జని వసింపఁ
 దనయనుజ్ఞఁ గాంచఁగను వేచియున్నట్టి
 రాము సుగుణసంఘఁధాముఁ గాంచి. ౨౨౫ 1385

చ. కనులను నీరు కాలువలు ♦ గట్టఁగ నిట్లని పల్కె రాఘవా!
 వనితకు నేవరంబిడుట ♦ వంచితచిత్తుడ నైతి నిప్పు నీ
 వును నను నిగ్రహించి యిదె ♦ భూపతి వియ్యోడఁ గ మ్మయోధ్యకున్
 జను నిటు చేయ; నన్న విని ♦ చక్కఁగ ధర్మవిదుండు గావునన్. ౨౨౪ 1386

చ. జనకునిఁ గాంచి యిట్లనియెఁ ♦ జయ్యనఁ బ్రాంజలియై మనోజ్ఞవా
 క్యనిచయచాతురిం దనరునట్టి రఘూర్షహుఁడో మహీశ! భూ
 మిని బహువత్సరంబులు సుమీ! శరిపాలన మొప్పుఁ జేసి తీ
 వె నిను నసత్యవంతునిగ ♦ నిప్పుడు చేయఁగ నెంచ ధర్మమే. ౨౨౪ 1387

క. నేనును సత్యముఁ దప్పం, గా నినుఁ జేయుటయుఁ బాడిఁగాదు మహాత్మా!
 కానం గానలకరిగెద, నే నటఁ బదునాలుగేండ్లు ♦ నిలిచి సుఖముగాన్.

తే. ప్రతిన తీటిన తరువాత ♦ వచ్చి యిచట
 నాశ్రయించెద మీపావనాంఘ్రియుగము
 ననిన దృఢసత్యపాశబద్ధాత్ముఁ డగుట
 దశరథుం డేడ్చె దీనుడై ♦ తనయుఁ గాంచి. ౨౨౪ 1389

సీ. ఏమియుఁ జెప్పఁగాఁ ♦ బోయిన నోరాడ కప్పుడె కై క రహస్యముగ భ
 వత్కుమారుని నిప్పు ♦ వనమునకుం బంపుమని పురికొల్పుఁ బ్రియాత్మజన్మఁ
 గాంచి యోనాయనా! ♦ కానకుఁ బొమ్ము దానం బరలోకంబునం గలిగెడి
 ఫలము నైహిక వరఁఫలమున మరల నీపురికి నీరాకయు ♦ సరిగఁ గలుగుఁ

ఆ. గాక; సుఖములొనఁగఁగఁ దగి యే జంతు
 భయము లేకయున్న ♦ పథమునందె
 పొమ్ము; రఘుకులాబ్ధి ♦ పూర్ణసోముడవు స
 త్యాత్మకుడవు నీవె ♦ యమలమతివి. 3౧౪ 1390

క. ఇట్టిడవు కాన నీకుం, బుట్టిన యీనననివాసఁబుద్ధి మరలుపన్
 ఎట్టును సాధ్యము గా దిఁకఁ, బట్టి! నామాటయొకటి ♦ వలయు వినంగన్.

తే. ఏవిధంబుననే గాని ♦ యీదినమున

మాత్ర మరుగంగఁ దగదిదె ♦ రాత్రివచ్చు

సమయమయ్యెను గనుక నిశను మదంతి

కమునఁ గడుపును యటలై నఁ ♦ గడుముదమున. 3౨౪

1392

క. దినమొకటనైన నిన్నుం, గనుచున్ సుఖరీతి నుందుఁ ♦ గానఁ గుమారా !

జననిని నన్నుం గనుచుం, జను నీనిశ నిచటఁ గడుపఁ ♦ జక్కఁగఁ దండ్రీ !.

సీ. నీకోరికలఁ దీర్చి ♦ నిన్నుఁ దృప్తిబొందఁగాఁ జేయుదుము రేపు ♦ కాలమందె

పయసంబు చేయఁగావచ్చుఁ బుత్రా! నాకుఁబరలోకహితము నీనరసిప్రియము

లగువానిని దృఢించి ♦ యటవి నిర్జన మని యెఱిఁగియుఁ బోవంగనిష్టపడితి

విట్టి కృత్యంబుల ♦ నెట్టివారికి నైనఁ జేయఁదరము గాదు ♦ చేయఁబూని

తే. తివి గదా నిన్నుఁ గానలఁను వసియింపఁ

బంపు టిష్టముగాదు నాస్వాంతమునకు

సత్యమును జూపి చేసెద ♦ శపథమేను

వినుము ! చెప్పెద నిందలివిషయమెల్ల. 3౨౫

1394

ఆ. నివులు గప్పినట్టి ♦ నిప్పువలెం దన, మనసునఁ గల క్రౌర్యమును దెలుపక

కప్పియున్న దుష్టకామిని చలియింపఁ జేసి నామనంబు ♦ మోసపుచ్చె 3౨౬

క. ఆమోసమ్మును గూడన్, నీమదిని దలంప కిపుడు ♦ నిర్మలవృత్తం

బీమాడ్కిఁ బాడుసేసిన, యీమగువ వచించినట్టు ♦ లెల్లన్ వినుచున్. 32

క. దాని నొనఁగూర్చి తీర్పం, గా నెంచితి వద్భుతంబు ♦ గాదే రామా!

యీ నీనుగుణము స్తుత్యము, గానగు; జ్యేష్ఠాత్మజుడవు ♦ గావున నీకున్.

క. జనకు ననుఁ జెప్పి యటు చేయని వానిగఁ జేయకయె యథార్థవచనుఁ జే

యనె కోరుట మంచిదియే, యని పలికిన నార్తమూర్తియగు జనకుఁడిటుల్.

క. కనుల శ్రువుల మునుంగన్, దనుఁ గాంచి వచింపఁగ విని ♦ తమ్ముఁడుఁ దానున్

మనములు చింతలఁ బొగులఁగ, జనకునితోఁ బలికె రామచంద్రుఁడు భక్తిన్.

ఉ. కోరికలెల్ల నిప్పు యొనఁగూరఁగఁ జేయుచుఁ దృప్తిగూర్తుమం

చీరు వచించినారు సరియే తమరిచ్చిన సద్గుణాధ్యమా

చారుతరేష్టసంతతిని ♦ జాలఁగఁ బొందెద నైన రేపు నా

కే రొనఁగం దలంతురొకొ? ♦ యెన్నఁగ వ్యర్థమె గా యిదంతయున్. 3౨౭

తే. వీనికెల్లను మాటుగ ♦ నే నవతలి

కేగుటయె మంచి దద్దానినేఁ దలంతు

జనపదాన్వితమయి మహాజనయుతమయి

ధనము ధాన్యంబు గలుగు నిర్ధర వదలెద. ౪౦౪

1401

- క. దీనిని భరతున కొనఁగుము, కానల వసియించునట్లు ♦ గా నిశ్చితమా
మానసవాంఛ చలింపదు, మానధనా! వరదుండవు సమస్తవిధములన్.
- క. మును నీవు సంతసంబునఁ, గొను మిచ్చెదనంటి కై కఠిన్ వరముల వా
నిని బూర్ణంబుగ నిమ్మా, జననాయక! నీవు సత్యసంధుండవగుమా!. ౪౨౪
- మ. జనకా! మీదగునాజ్ఞ నించుకయు, నేచందంబునన్ లోటుపొం
దని యట్లేనును గాచుచున్, మునులతోఁ ♦ దధ్యంబుగా నుందుఁ జె
ప్పినరీతిన్ బదునాలుగేండ్లడవిలో ♦ విశ్వంభరాధీశ! రా
జును గవ్వంటివి నిగ్రహించి నిను నీచొప్పున్ విడన్ బాడియా. ౪౩౪ 1404
- క. అనుజనకిమ్మా రాజ్యము, మనమునకున్ సుఖమునేని ♦ మఱి దేనినినై
నను దలఁచి రాజ్యమును గోరను నీ నచియించినట్లు ♦ రఘువర! చేయన్.
- సీ. తలఁచువాడను నాదుతలఁపట్టిదియె, యిట్టి పెనుదుఃఖమునుద్రోసి వేయుమింక
విను బాష్పములదేహమును దడుపందగ దఖిలనదీనాధుఁ ♦ డగుచు నెవ్వ
రెదిరింపఁగా సాధ్యుఁడే గాకయుండెడు నబ్ధినాధుఁడు తోభమందఁడట్లై
యట్టివాడవుగదా ♦ యార్జిసొందఁగరాదు రాజ్యంబు సుఖము నీరమణి సీత
తే. స్వర్గలోకంబు నీకామ్యవస్తువితతి
జీవితంబును మఱి దేని ♦ నేవసుంధ
రాధిపా! కోరఁ జుమ్ము నామాశయ'మిది .
కావలయు నాకు సత్యమొక్కండె యెపుడు. ౪౪౪ 1406
- క. అన్యతముఁ గోరంజుమ్మి, యనఘా! ప్రత్యక్షుడై వమగు నీయెదుటన్
ఘనసత్యసుకృతముల మీఁదను నేశపథంబుఁ జేసెదన్ దృఢమతితోన్.
- క. మనుజులలామా! ఊణమైనను శక్యముగాదు నిలువ ♦ నాకుఁ గనుక నీ
దినమిందు నిలువఁగాలే, దని నీ పీశోక మొందఁనగునె తలఁపుమా. ౪౫౪
- క. నాసంకల్పమునకు నే, యేసరణినినై న మాఱువే గలుగదు ను
మ్మి! సాధివ్ కై క కానల, కే సరగునఁ బొమ్మటంచు ♦ నిటఁ బ్రార్థించెన్.
- చ. వనముల కేగువాడనని ♦ పల్కితిఁ గావున నిట్టి సత్యమున్
జనవర! గాచుకొంటయును ♦ సత్యవచస్కుని గాఁగ నిన్నునే
నొనరుపఁ బూనియుంటయును ♦ నొప్పుగదా? యింక నీమనంబునం
గనకుము దీనికై వ్యధను ♦ గానల కేగెద నాజ్ఞనీఁ గదే. ౪౬౦ 1410
- చ. సురుచిరపక్షీనాదముల ♦ సొంపుతనర్బుచు శాంతచిత్తతం
బరఁగెడి జింకలెల్లఁ జెలువంబుగఁ గ్రిక్కిరియంగ నొప్పి సుం
దరముగఁ జూడనొ వని నితాంతము వేడుక నొందియుందుమో
ధరణిపతీ! సురాళికిని ♦ దండ్రీయె దైవము శాస్త్రరీతిగన్. ౪౬౫ 1411
- చ. మనుజులమాట యేటికిఁక ♦ మానసతృప్తిగ దైవతం బగున్
జనకుండె యంచు నెంచి పితృశాసనముం దమిఁ జేయువాడఁ గా

- ననమున శాంతరీతిఁ బదునాలుగు వర్షము లేగ వత్తు న
 న్ననుదురుగాక యిచ్చటనె ♦ క్రమ్మట నిప్పటి యట్లై యో విభూ! ౫౨౪
- క. సంతాపంబును దీనిని, జెంతకురాకుండ నింకఁ ♦ జేయు నరవరా!
 యెంతయు వ్యధచే నేడ్చెడి, కాంతల వీరినిఁకఁ దేర్పఁగలుగుదు వీవే!.
- క. భారము దీనింబొందియు, నారయ నీవే వ్యధాత్ముఁడవె యైతి విటం
 గారణమేమో యిఁక నే, నీరాజ్యముఁ బురము భూమినిప్పుడె విడుతున్.
- చ. భరతునికిమ్ము వీని సరఃపాలక! నే భవదాజ్ఞఁ గాచుచున్
 దరుణిని సోదరుంగలిసి ♦ తల్లి వనంబున కేగువాఁడఁ దొం
 దరపడిరాను జెప్పిన విధంబున నుండెద శైలసంతతుల్
 పురము లరణ్యముల్ వెలయఁ ♦ బొల్పుగు సీమల నొప్పి వెండియున్. ౫౨౫
- క. సురుచిరమై తనరి శుభ,స్కరమయి యలరారుచున్న ♦ త్కౌస్థలి నేనుం
 బరమముదంబున విడిచెద, నరిగెదఁ గానకటమీఁద ♦ ననుజుఁడు దీనిన్.
- క. కై కొని యంతయు మనిచెడుఁ, గాక యిదంతయు మదిచ్చఁగ దొనరుచుటో
 భూకాంత! నీవుచెప్పిన, యాకరణీనె జరగు నిశ్చయం బిది సుమ్మి! ౫౨౬
- మ. అనఘా! శిష్టజనాదృతంబయిన నీయాజ్ఞం దగం గావ నా
 మనమేరీతి దృఢంబుగాఁ దగునొ యమ్మాడ్కిన్ మనోమోదముం
 గనఁగాఁ జేసెడి కోర్కులందు నయినం ♦ గాదట్లు చిత్తంబు కా
 వుననేఁ గానకు నేగువాఁడ నిఁక నీవున్ శోకమున్ మానుమా. ౫౨ 1418
- సీ. అన్యతదోషంబు నిన్నంటఁ జేయుచు దానఁ గలుగునమస్తసుఖములుఁ గామ
 ములు నాకుఁ బ్రీతిని ♦ గలుగంగఁ జేయవు భార్యను నాప్రాణఃపంచకంబు
 నక్షయరాజ్యంబు ♦ నైన నొల్లను నీదు సత్యవ్రతమున కే ♦ చందమునను
 హానిలేకుండ నయ్యవి గల్గఁగాఁ దగు నాకు దుఃఖము గానఁనమునఁ గల్లు
- తే. ననుచు వెతనొందకుము ఫలాశిని మనోజ్ఞ
 మూలములఁ దిని చిత్రవృత్తాళి నొప్పు
 వనమునం జేరి నదులను ♦ బర్వతముల
 సరసులం గాంచుచు వసింతు ♦ శర్మ మలర. ౫౨ 1419
- క. జనకా! సుఖముగ నుండఁగఁ, జనుఁగాకని పలుక రాజఃచంద్రుఁడు కష్టం
 బునఁ బడి పెనుశోకంబునఁ, దనువుఁ దపింపంగఁ బెన్వేతన్ మది గలఁగన్.
- చ. తనయునిఁ గౌఁగిలించుకొని ♦ తద్దయుఁ బ్రజ్ఞ నశింప మూర్ఖచే
 మునిఁగి శరీరచేష్టలును ♦ బోవఁ జలింపకయుండెఁ; గైక త
 ప్ప నితరపత్నులెల్ల నొకభంగిగ నేడ్చిరి యాసుమంత్రుఁడున్
 బెనుపగనేడ్చి మూర్ఖుఁగనెఁ ♦ బెల్లుగ నిండెను నార్తనాదముల్. ౬౧ 1421
- ముప్పదినాలవ సర్గము సంపూర్ణము.

౩౫ - వ సర్గము.

—ఊఊ సుమంత్రుడు కైకను నిందించుట. ఊఊ—

కవిరాజవిరాజితము:—

ఘనతరకోపము ♦ గల్గి సుమంత్రుడు ♦ గంపమునం గనఁగా స్వశిరం
బును వడిఁ ద్రిప్పుచు ♦ భూరిరవంబునఁబుచ్చుచు నూర్పుగఁముల్ గయిఁగై
బెనుచుచు నార్తిని ♦ భీరుతఁబండ్లను ♦ వింతగగీటుచు ♦ భీమరుషం
గను లరుణంబులు ♦ గా వెలయం దనఁగాత్రము నెఱ్ఱినిఁకాంతిఁ గనన్. ౧౫
సీ. కోపంబు వేగంబు ♦ గూడి తన్ బైకొననతితీ వ్రసంతాప ♦ మంది యధిపు
మనసును గైకయం ♦ దచురాగ రహితమాటరసి తీక్షణములై న ♦ యట్టి శరము
లను బోలువాక్యంబులను గైక హృదయంబు వడఁకునట్లొనరించువానిరీతి.
వజ్రసమానమా ♦ వాగ్బాణవితతి నాకై క మర్తంబులఁ ♦ గడఁగి యపుడు
తే. తాను భేదించుగతిఁ బల్కెఁ ♦ దన్వీ, యితఁడు

ప్రభువు స్థావరజంగమ ♦ ప్రాయమైన
జగమునకు నెల్ల భర్త, యీఁజనపతిఁద్రు
నిచ్చు కొలఁదిని విడిచితివే, కుబుద్ధి!.. ౫

1423

క. లోకమునఁ జేయరానిది, నీకిట్టి దురాత్మ కొండు ♦ నిజముగఁ గలదే
లేకుండు టబ్రమే యింక, నోకై కా! దశరథేంద్రుఁ ♦ డూహింపంగన్. ౫౫

క. శతనుఖురీతి నజయుఁడు, క్షీతిధర మట్లుగఁ జలింపఁ ♦ జేయఁ దగఁడు వి
శ్రుతవార్ధిపోల్కి నిశ్చలుఁ, డితనిం దపియింపఁజేసి ♦ తీ చెడుపనులన్. ౬౫

తే. కాన నీవు పతిఘ్నివేఁగాక కులము

నెల్ల నశియింపఁ జేయుదు ♦ విపుడు నాకు
స్పష్టముగఁ దోచుచున్నదీ ♦ సరణి; మఱియు
నితఁడు నెల్లరఁ బోషించుఁ ♦ బతియు నీకు. 2

1426

క. కానన్ భర్తను నీ వవ, మానింపకు మాత్మజులను ♦ మగువలు పూన్కిన్
మానియె యైనను బతిదగు, మానసమునె యనుసరించి ♦ మసలఁగ వలయున్.

ఆ. అద్దియే విశేషఁమగు రాజు నుగతికి

నరుగఁ బిదప నతని ♦ యాత్మజులొగి
వయసు క్రమముఁ బట్టి ♦ వడయు వారలు గదా
రాజ్యరమ; నిపుడు ధరావరునకు. ౫౫

1428

క. తొలికొడుకు రామచంద్రుం, డిలఁ బొందఁగ నర్హుఁడుగద! ♦ యిత్వోకుమహా
కులపతి యీతఁడు ప్రాణంబులతో నుండఁగనె ధర్మమును నద్దానిన్. ౯

క. మాయింపఁగఁ దలఁచితివే, యీయెడనో కైక! భరతుఁడే నీతనయుం
డే యానుగాక భూపతి, యీయుద్విని నేలుఁగాక ♦ యేనుందఱమున్. ౯౫

క. ఎచ్చటి కేగునొ రాముం, డచ్చటికే పోవువార ♦ మతివా! వినుమా
సచ్చరితుడై న విప్రుం, డిచ్చట నొక్కడై న నుండఁ ♦ డిక్క నిజము సుమా.

తే. నీవు మర్యాద విడనాడి ♦ భూవిబుధులు
కాపురము లేచి పోదగు ♦ కార్య మిపుడు
చేయఁగాఁ బూని యున్నావు ♦ మాయలాడి
యిట్టి మర్యాదహీనమా ♦ వృత్తి నీవు. ౧౧

1432

క. ఒనరింపఁ బూనియున్నం,దున కిప్పుడె భూమిపగిలి ♦ తునకలు గావ
చ్చును గాకున్నది యట్టులు, కనఁబడె నిది చిత్రమగుచుఁ ♦ గన్నుల కిచటన్.

మ. కనఁగా భీతిజనింపఁజేయుచు ద్వీజఃప్రౌఢీశ మానీంద్రులై
ఘనులై పొల్చు వసిష్ఠముఖ్యు లిసిరో ♦ కై కా! వినాశంబు వే
గనుమా యంచు వచింప వారలయమోఁఘస్ఫారవాగ్దండముల్
వనికీన్ రామునిఁ బంపనున్న నినునొంఁపం బూనవేమో యిటన్. ౧౩ 1434

క. జ్వలనాభంబులు నగునవి, కలవిలపాటొందఁ జేయఁగా నేలొకా లోఁ
దలఁపకయున్నవి; కట్టా,యిల నెవఁడే ఘనరసాలఁవృక్షముఁ బూన్కిన్. ౧౩౪

తే. నై జతీక్షుకుతారంబుఁనను దెగంగ
నటికి నింబద్రుమంబును ♦ నెఱిఁ బెరుగఁగఁ
బాదులను గట్టి పెంచుచుఁ ♦ బాలుపోసి
తడుపునే? మంచిఫలములా ♦ తరువొసఁగునె?. ౧౪

1436

చ. ఇలఘనవంశమందు జనిఁయించియు నీజననీస్వభావమె
ట్లలఘుజన ప్రదూష్య మగుఁనట్లుగ నొప్పెనొ నీస్వభావమ
ట్లలవడె నంచెఱింగితి మఁదాత్మను నింబమునుండి యెందునే
సలలితమైన తేనె యొకఁసారియు జాటుట విన్నవారమే. ౧౫

1437

క. ఆరీతి దుష్టమతియా, నారికి సత్పుత్రి యెటు జననమగుఁ గై కా!
ధారణఁ ద్వజ్జననీకృత, భూరితరాఘములు తెలియుఁబో యందఱికిన్. ౧౫౪

క. మేమెఱిగితి మిపుడట్లే, నీమానసవృత్తి నెల్ల ♦ నీతండ్రికి ను
ద్దామవరదాతయగు నొక, భూమిసుగుఁ డుత్తమవరఁమును దగ నిచ్చెన్. ౧౬

సీ. అద్దానివలననే ♦ యతఁడెల్ల ప్రాణుల పలుకులు చక్కఁగాఁ ♦ దెలిసికొనియె
గానఁ దిర్యగ్దంతఁకాండములుంగూడఁ జెప్పుకొనెడు నుడుల్ ♦ తప్పుకెఱుగఁ
జాలియుండె నదొక్కఁసమయంబునన్ భూరివర్చస్వీయైన యఁవ్వసుమతీశుఁ
డాత్మశయ్యాస్థలఁమందుఁ గ్రిందుగ జృంభమను నొకజాతిఁ జేరిన పిపిలి

తే. కంబు పలికినపలుకుఁ జక్కఁగ నెఱింగి
దానిభావమ్ముఁ దెలిసి యాతండు నవ్వె

బెక్కుసారులు దాన నీప్రియజననియుఁ

దన్నఁగాంచియె నవ్వె నాతండటంచు. ౧౮

1440

క. మృతిఁగోరునంత కోపోన్దతిఁ బొంది నిజేశుతోడ ♦ ధాత్రీవర! శాం

తత నొప్పువాఁడ వీ వి, ట్లతిశయముగ నవ్వఁ గారణాంతరమేమో. ౧౯ 1441

క. తెలియంగఁ గోరెదను నాఁ, గలభాషిణిఁ జూచి హాసకారణమును నేఁ

బలికితి నే మరణంబిటఁ, గలుగును నిస్సంశయముగ ♦ తుణమాత్రములోక.

చ. అనవిని కేకయాధిపతి ♦ నాగ్రహమొప్పుఁగఁ జూచి పల్కె నీ

జననియు, నీవు చచ్చినను ♦ జావకయున్నను నాకునేల న

వ్విన దిపుడేలయో చెపుమ ♦ వేగమే కారణ మంత నీవు న

న్గని యపహాసమున్ సలుపఁగా మది నెన్నని యట్టులెఁగెదన్. ౨౩

1443

సీ. అన విని కేకయావనిపాలకుఁడు తన కష్టంబులఁ దలంచి ♦ కడఁగి తనకు

విషయ మద్దాని మున్ ♦ వివరించి చెప్పిన యతనికిఁ జరగినవంత తెలిపె

నంతట వరదాత ♦ యాకేకయాధిపుఁ గని రాజ! యద్ది చచ్చినను జావ

నీయట్లు గాకయే ♦ నిన్నుఁ ద్యజించి పోదలఁచినఁ దలఁపనీ ♦ తా నిఁకేమి

తే. చేసిన నిదేంతమాత్రము ♦ చెప్పవలదు

సున్ను యన నిర్కలాత్ముడై ♦ ట్లోణివిభుఁడు

గురువుచెప్పిన చొప్పునఁ ♦ దరుణి విడిచి

ధనపతి విధంబునన్ సుఖమునఁ జెలంగె. ౨౪

1444

క. వనితా నీవును బాపం,బున దృష్టిని నిలుపు తల్లిపోలిక మోహం

బున దుర్విషయములందు ని,తనిఁ జొన్నియె పాడుచేయఁ ♦ దలఁచెదు కట్టా!.

*క. జనకునివలెనే తనయులు, జననివలెం బుత్రికలును ♦ జనియింతురు వా

రిని బోలు గుణములం గని, యని లోకులు పలుకుచుందు ♦ రది యీతటినిన్.

ఆ. ఎన్న సత్యమనుచు ♦ నిప్పుడు తోచును, నున్న దట్టి దానవో కృశాంగి

కాకు మింకనీదు ♦ కాంతుని సద్భావ, మెఱిఁగి యనుసరించియే చెలంగు.

క. జనపతి రేపే శ్రీరా,మున కభిషేకంబు జరగు ♦ ముఖ్యంబుగ నం

చును జెప్పినట్టి మాటకు, ననుకూలింపుము; మహాగుఁబగు మనుజులకున్.

క. శరణమగుము పాపాత్ములు, పురికొలుపఁగ నింద్రురీతి ♦ బొల్చెడు లోకే

శ్వరు భర్తఁ జిన్నిసుతునకుఁ, బురమిడి జ్యేష్ఠు వనికంపఁ ♦ బూనుటవలనన్.

ఆ. శాస్త్రహీనమగు ననధర్మమునకుఁ బొల్పడినవానిఁ జేయఁ ♦ గడఁగ కమ్మ!

పాపదూరుఁ డగుచుఁ ♦ బద్మాక్షుడైన యీ, దశరథుండు భూమిధవనరుండు.

క. శ్రీమంతుఁ డౌటఁ దానపు, డేమాటను జెప్పె దాని ♦ నిప్పు డన్యతముం

గా మానిని! చేయండిక, నేమాడ్కిని నైనఁ దీర్చు ♦ నిది నిజమునుమా !.

* పితౄన్ సమనుజాయంతే నరా మాతర మంగనాః-అని మూలము. 1 పద్మాక్షుడైన-ఇది

“దేవిరాజీవలోచనః” అను మూలము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది.

సీ. రాముండు జ్యేష్ఠపుత్రకుండు సదాచారపరుఁ, డుదారుఁడు భూమిపాల ధర్మ
మును సమంచితరీతిఁ ♦ గనె నెఱవేర్చు వాఁ డెల్ల జీవులఁ గావఁనెంచువాఁడు
బలవంతుఁ డిట్టిఁడై ♦ యలగు రామునకుఁ బట్టాభిషేకమును జేయంగనిమ్ము;
పృథివీశుఁ దండ్రిని ♦ విడిచి రాముఁడు కాన కరుగునే లోకమందరుతరాప
తే. వాదము జనించు నీకు యశోదయాస

మన్వితండగు రాముఁడి ♦ యవని నేలుఁ

గాక నీవును మనమునఁ ♦ గలుగు భేద

మును దగం బాయునూ నాదు ♦ మనవివినుమ. 3౧౪

1452

క. వనమున కీరాముండే, చనునే నిష్ఠురమునందు ♦ శక్తుండు లేఁ డా

తనికంటె నొరుండు కావున, ననుమానంబేల యితఁడై ♦ యర్హుండు సుమ్మా.

క. తనప్రియపుత్రుండు రాముండు, ఘనతరమగు ¹యావరాజ్యకమల ధరింపఁ
వనికేగు మేటి చాపంబును దాల్చిన దశరథుండు ♦ పూర్వుల భంగిఁ. 33

ఆ. ఇట్లు లానుమంతుఁ ♦ డట్టి మహాసభ, సాంత్యవచనములను ♦ జాలఁ గఠిన
ములగు వాక్యములను నలయించి కై కేయి, నవలఁగేలుమోడ్చి యట్టులుండె.

క. కలఁగకయె నొచ్చుకొనకయె, యలకై కయు నెట్టులెన ♦ నభ్యర్థింపఁ
బలుకకయుండె ముఖోగ్రత, తలఁపఁగ నిసుమంతయేని ♦ తగ్గకయుండెఁ.

ముప్పదియైనవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౬ - వ సర్గము.

ఁఁఁఁ దశరథుండు రాముని సపరివారముగా నడవకి బంపఁ దలంపఁ గైక కూడదనుట. ఁఁఁఁ

ఉ. కై కయు నిట్లనమ్మతిని ♦ గన్నడఁ జేయఁగ వృద్ధరాజు తా

నేకపటంబులేక మునుపిచ్చిన తద్వరయుగ్మపాశసం

ఘాకలితాంతరంగుడయి ♦ యార్తిమునుంగుచుఁ బీడనొంది యెం

తో కఠినాత్మయైనప్రియ ♦ నొక్కటఁ గాంచి యుదగ్రచిత్తుండై. ౧ 1457

తే. వేడి నిట్టూర్పులను బుచ్చి ♦ విహ్వలించి

సారథి సుమంతునిం గాంచి ♦ చేరఁ బిలిచి

మాటిమాటికిఁ బలికె సుమంతు ! రాము

ననుసరించియె చనుటకై ♦ యతిజవమున. ౧౪

1458

క. చతురంగబలాన్వితసై, న్యతతియు బహురత్నములును ♦ నర్హపదార్థ

ప్రతతియు సంపూర్ణముగా, నతులితముగ నిచ్చి పంప ♦ నగు నడవులకుఁ.

సీ. వెలయాండు పరచి త్తముల సమాకర్షించు పలుకులసౌగంధుగఁ బలుకుచుండు
మితిలేని ధనముల ♦ మించువైశ్యులు శిబిరములచెంత నె వస్తునముదయంబుఁ

బఱచియుంతురు కాన ♦ వరుస వీరందఱు శ్రీరాము సేనను ♦ జెలఁగునట్లు
చేయుచుందురు గాక ♦ నాయనుంగుఁ గుమారు సేవించి యెవ్వరు ♦ జీవనంబు
తే. చేయుచుందురొ, రాముఁడు ♦ స్వీయబలప
రీక్షకయి యేరితో నుర ♦ రీకృతాభి
లాషఁ గ్రీడించుచుండునో ♦ లలితరత్న
కనకవస్త్రాదులను వారిఁ ♦ ననిపి పిదప. ౪

1460

క. వారందఱు వేడుకమై, శ్రీరామునిఁ గూడి పోవఁ ♦ జేయుమ! యాజ్ఞ
సారతరాయుధధరులగు, వారును, దైలాదులుండు ♦ బండ్లును బొదుల్. ౪౫
క. వనమునకు న్నాతనయుని, వెనువెంటనె పోనవలయు ♦ వెస బోయలు న
వ్వనమార్గంబులఁ జూపఁగఁ, జనఁదగు; శ్రీరాముఁడిట్లు ♦ సైన్యాన్వితుఁడై.
చ. వనమున సంచరించు మద ♦ వారణపంక్తిని జెండి వనస్యమై
తనరు మధుస్రవంతిఁ దమిఁ ♦ ద్రాగుచుఁ బెక్కునదీనదంబులం
గనుఁగొనుచుండు శర్మమునఁ ♦ గావున రాజ్యముఁ గూర్చినట్టి చిం
తను గనకుండు నాకుఁ గల ♦ ధాన్యతతుల్ ధనరాశియంతయున్. ౬౫

1463

క. జనహీనమగు మహావనమున నుండును గాన నంపు ♦ ముద్దుకుమారుం
డు నటం బుణ్యక్షేత్రంబున యాగమ్ములనొనర్చి ♦ పొంగెడు కాంక్షన్. ౭౫
క. అనుపమనక్షీణలన్ వి,స్రనిచయమునకిచ్చి మాని ♦ వరయుతుఁడై కా
నను సుఖముగను నివాసంబును జేయంగలఁడు; భూరి ♦ భుజుఁడు భరతుఁడున్.
క. పురవరమైన యయోధ్యను, బరిపాలించెడిని సిరుల ♦ భాసిలు రాముం
డురు కామితార్థవస్తూ, త్కరుఁడై చనునట్లు చేయఁ ♦ దగుఁ బయనమిఁకన్. ౯౦
క. అనిపలికె నిట్లు జనపతి, తనసారథితోడఁ జెప్పఁ ♦ దాఁ గైకయు వే
విని భయమునొందెఁ దన్ముఖమును శోషిల్లెను, నిరోధ ♦ మును స్వరమొందెన్.

తే. మఱియు నాకై క మిక్కిలి ♦ వెఱపునొంది
దుఃఖమున మోము శోషిల్లఁ ♦ దొందరపడి
పలికె నృపుదేవ మొగమొప్పఁ ♦ బరమసాధు
సత్తమా! యిట్లు చెప్పంగఁ ♦ జనునె నీకు. ౧౧

1468

క. గతసారమైన సురవలె, బ్రతిలేని పదార్థవితతి ♦ పాడగుటను ని
ర్గతజనమగుటను మిగుల న,హితమగు నీరాజ్యమేల ♦ యిఁక భరతునకున్.
క. వినుమీ! భరతుఁడు దీనిం, గొనునే? యని లజ్జవిడిచి ♦ కొంకువదలి కై
క నరేంద్రునితో మిక్కిలి, వినరాని గతిన్ వచింప; ♦ విహ్వలమతియై. ౧౨౫
క. ఆయతలోచనయగు కై, కేయిని గని దశరథుండు ♦ ఖిన్నతఁ బలికెన్
మోయఁగఁ జాలని బరువును, నీయెడ నెక్కించి మోయ ♦ నెంచుచునుండన్.
తే. అహితకారిణి వగుట నీ ♦ వరయక నను

మిగులఁ బీడించుచున్నావె ♦ తగునె నీ క
నాభ్యురాలా ! రఘూత్తమునకు సహాయ
ముగను సేనను బంప నేఁ ♦ బూనుటెఱిగి. ౧౪

1472

పీ. ముం దడ్డగింపక ♦ మునుకొని తరువాత వలదనుచున్నావు ♦ వరము నడుగు
కాలమందే యడఁగక యుంటి వేలొకో? యడుగనిదాని నిపుడు మరలను
నేనీయఁ గోరను ♦ నీకంచుఁ గ్రోధంబు పొంగ నాతండు చెప్పుటయుఁ గైక
విని వరాంగనయె యయ్యునుదనవాంఛితమును వేఱు కారణంబునఁ జెఱుపఁగ

ఆ. నితఁడు పూనె నంచు ♦ నెంచి యద్దానిచే
ద్వీగుణమగుచుఁ గోపము గడుఁ జెలఁగ
రాజుఁ గాంచి పలికె ♦ రాజ ! నీవంశమ్ము
నందె సగరుడనెడు ♦ నతఁడు మున్ను. ౧౫

1473

క. తన పెద్దకొడుకు ననమం, జుని నడవికిఁ బంపినట్టి ♦ చొప్పుఁ దెలియుమా
తనిఁ బంపునపుడు సేనలఁ, గొనిపోమ్ముని చెప్పలేదు ♦ ట్లోణీశ్వరుఁడు. ౧౫౪

క. వనమున కేగుట యనఁగా, ధనహీనునె యంచుఁ దెలియఁ ♦ దగునట్లే పు
త్రుని నిర్ధనునిగఁ బంపుము, మునుపటి యాచారమె గదముఖ్యము మనకు.

చ. అనవిని చీ యటంచు మనుజాధిపుఁ డామెను ధిక్కరించి యిం
కను బలుకంగ నెంచకయె ♦ కన్నులనీరు స్రవింప నుండె; న
జ్జనములు దానికిన్ వగచి ♦ చాల నసహ్యము గల్గియుండి ర
వ్యనితయు లేశమైనఁ దనఁవల్లభుభావము నెంచకుండఁ దాన్. ౧౬

1476

—ఊఊ సిద్ధార్థుఁడు కైకకు నీతిఁ జెప్పట. ఊఊ—

సీ. అప్పుడు సిద్ధార్థుఁ ♦ డనుమంత్రివర్యుండు పార్థివు మన్ననఁ ♦ బడయు నతఁడు
వృద్ధుఁడు పరిశుద్ధఁవృత్తిని దగువాఁడు తద్గోష్ఠి వినుచుండి ♦ తరుణిఁ గైకఁ
గనుఁగొని పల్కె నోకాంతరో! యసమంజుఁ డధికదుర్బద్ధియై ♦ యర్భకులను
మార్గంబులను బ్రీతి ♦ మసలుచు నాడుచునండఁగాఁ గని సరఁయానదీజ

తే. లములఁ బడవైచి వారలందు మునుఁగ నట
బుగ్గ లొకకొన్నిపుట్టినఁ ♦ బొంగి నగుచు
నిట్లు క్రీడించుచుండిన ♦ నెఱిగి పౌరు
లాతనిం గాంచి మిక్కిలి ♦ యాగ్రహించి. ౧౭

1477

చ. సరగున లేచి యోసగర ! ♦ త్కాన్తలి వర్ధిలఁ జేయువాడ వీ
వరయుమ యొక్కనీతనయు ♦ నైన గ్రహించుచు మమ్ముఁ బాయుమా
వరమతి! మమ్మునుంచుకొని ♦ వాని వెనక్ విడనాడుమా యనన్
ధరణిపుఁ డంత నిట్లనియె ♦ దత్పురవాసులతో విధిజ్ఞతన్. ౨౦౪

1478

ఆ. పౌరులార ! యిట్లు ♦ భయమేల గల్గె మీ, కనిన వారలెల్ల ♦ నచటఁ గూడి

- పలికిరిట్లు రాజవర! యనమంజుండు, బుద్ధిమోహమొంది ♦ పొగరువలన. ౨౧౫
- క. బాలకులెల్లగుఁ ద్రోవలఁ, జాలఁగఁ గ్రీడింపఁగాంచి ♦ సరయానదిలో
లీలఁ బడవైచి వారలు, దేలుచు మునుఁగుచును గుక్కఁత్రిప్పఁగ లేమిన్.
- క. పలుబాములఁ బొందఁగ వా,రలఁ గని మూర్ఖుండు గాన ♦ రాజోత్తమ! మి
క్కిలి సంతసమ్ముఁ గాంచుచు, నలరుచు నున్నాఁ డనంగ ♦ నాతఁడవినితాన్.
- చ. మనముననెంచి పౌరజనమండలికిం బ్రియమెన్ని చేయఁగాఁ
దనయుని వేగమే విడిచె ♦ తద్ధరణీపతి భార్యతోడ నా
తని పరిచారసంగతిని ♦ ద్రవ్యముతోడను వాహనంబునన్
దనయుని జీవితాంతమును ♦ దత్పురిఁ జూడక కాననుండఁగన్. ౨౪ 1482
- ఆ. ఆజ్ఞ చేసె నంత ♦ నతఁడు పాపాత్ముని
భంగి దెసలఁ దిరిగి ♦ ఫాలపిటక
ములను బూని గోత్రమున దుర్గములయందుఁ
గండమూలములను ♦ గడఁగి త్రవ్వ. ౨౪౫ 1483
- క. తినుచున్ జీవించెను; ధర్మనిరతమతియైన సగరరాడ్వరుఁడు కుమా
రుని విడిచె నతని పాపము, కనుఁగొని యభ్యంగి రాముఁ ♦ గానలకనుపన్.
- ఆ. ఏమి పాపమీతఁ ♦ డిపుడొనరించె నో, యవగుణంబు నితని ♦ యందు మేము
చూడలేదు నిజము ♦ సుంతయు మాలిన్య, మబ్జరిపునియందు ♦ నమరునట్లు.
- క. రామునియందుఁ గనంబడ, దేమాత్రము దోషలేశ ♦ మిపుడో దేవీ!
రామునియందే దోషం, బేమేఁ గనఁబడినఁ దెలుపు ♦ మిప్పుడె దానిన్. ౨౪౬
- క. వనమునకుం బంపువ మీ,తని; దుష్టుఁడు గాక సత్పుఁథంబున నాన
క్తిని గొనురాముని విడుచుట, యనునది ధర్మైతరంబయగుఁ గద! తలఁపన్.
- ఆ. చేయరాని యిట్టి ♦ చెడుకార్యమును జేయ, నింద్రునకును దేజఁమెల్లఁ జెడును
రాము సిరిని జెలుప ♦ నీమది నెంచుట, యింకఁ జాలు శుభసమృద్ధవదన!.
- సీ. జగమునఁ గలుగు విస్తారాపవాదంబునైన రాకుండెడు ♦ నట్లు నీకు
రక్షింపఁ దగుఁ గాదె ♦ రాజాననా! యని సిద్ధార్థుఁ డీరీతిఁ ♦ జెప్ప, రాజు
నెలుఁగు రాల్పడుచుండ ♦ నెంతయు శోకోపహతవచనుండయియతివఁ గాంచి
పాపవృత్తి! యీతఁడీ పగిదిం జెప్పినట్టి మాటలు మంచివనుచు వాని
- తే. నొప్పుకొనఁ జాలవా, నాకు ♦ నొప్పుమేలు
నీకుమేలును దెలియవు ♦ కేకయాత్మ
జాతవయ్యను గుపథంబు ♦ నీతఁటిఁ గొని
యీకుచేష్టలు చేసెద ♦ వేమియందు. 3౧౫ 1489
- క. వనితా! కుత్సితచేష్టయె, యనుమానంబేల సాధుహర్షితమార్గం
బున కది దూరమె యగుఁ గద, ధనసుఖరాజ్యముల మానితరలెద వనికెన్.

చ. తనయుని వెంటఁ బోయెదను ♦ ధారణికిం బతియైనయట్టి నీ
తనయునితోడఁ గూడ సుఖధామము రాజ్యము వాంఛితార్థరీ
తిని జరకాల మెంతయును ♦ దృష్టిగ నీవె భుజించుచుండుమా
వనమున రామునిం గలిసి ♦ వాసముచేసెద నీకుఁ దృప్తిగన్.

1491

ముప్పదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

32 - వ సర్గము.

—ఁఁఁఁఁ రామాదులు కైక యిచ్చిన నారచీరలు ధరించుట. ఁఁఁఁఁ

క. వినయవిదుండగు దశరథ, తనయుఁడు సిద్ధాన్తవాక్యతతి విని వినయం
బునఁ దండ్రితోడఁ బలికెన్, జననాథా! త్యక్తభోగజాలుండ నగుచున్.

చ. వనమునఁ గందమూలము లవారిగఁ దించు మనంగ నెంతు నిం
కను జనులందు భోగములు ♦ కార్యము నొందిన సంగ ముండు నే
వినుము సమస్తసంగముల ♦ వీడినవాఁడును గాన నాకు నీ
వనుపఁ దలంచునైన్యముల ♦ నారయ నేమి ప్రయోజనంబొకో? ౨ 1493

చ. అనుపమకుంజరం బొసఁగి ♦ యాగజమధ్యనుమందుఁ గట్టుమో
కున మనసుంచువాని కలకుంజరవర్యము నే త్యజించుచుం
డ నికఁ దదీయరజ్జువు లిడంగను జాలక దాన నానఁ గై
కొన ఫలమేమి? సత్పురుషకుంజర! ధారణినాయకోత్తమా! 3 1494

¹చ. కరిని ద్యజించు వాని కది ♦ కట్టుటకుం దగు త్రాటితో ఫలం
బరయఁగ లేనియట్లు భవదర్పితరాజ్యసుఖాదికంబులం
బొరి విడనాడు నాకు ఫలముం గలదే యిసుమంతసేనతో
భరతున కిచ్చువాఁడ నిదె ♦ భవ్యమతిన్ సకలంబు భూవరా! ౪ 1495

తే. నారచీరలు మాత్రమే ♦ నాకు వలయుఁ
గానఁ దెప్పింపుమా వేగ ♦ వాని నిటకుఁ
గానఁ బదునాలుగేండ్లు నేఁ ♦ గాపురంబు
చేయఁదగుఁ గాన నాహారసిద్ధికొఱకు. ౪౫ 1496

సీ. కందమూలాదులఁ ♦ గావలసినయట్లు త్రవ్వె తెచ్చుకొనఁగఁదగు ఖనిత్ర
పిటకంబుల నిటఁ దెప్పించి యిప్పించుఁడీ; యన విని కైక స్వయముగ నేగి
జనసంఘ మం దుండఁగనియు లజ్జయులేక వల్కలాదులఁ దెచ్చివానిఁజూపి
ధరియింపు రాఘవా! ♦ వరుస వీని నటన్న నాపురుషోత్తముం ♦ డామె యొద్ద

1 తథా మమ సతాం శ్రేష్ఠ-అని మూలము. తథా యనుదానియర్థమే యిట వివృతమని

గ్రహింపఁదగు.

తే. నుండి యవ్వాని రెంటిని ♦ నిండుమదిని

గైకొనుచుఁ బూర్వమున్న సూక్ష్మవసనముల

విడిచి మునిధార్యములవాని ♦ వే ధరించె;

నచటనే లక్ష్మణుఁడు తండ్రి ♦ యంతికమున. ౧౪

1497

క. సురుచిరవస్త్రములకొ విడి, ధరియించెను వల్కలములఁ ♦ దాపసులెల్ల
ధరియించు వానిరెంటిని, ధరణీపుత్రికయు నంతఁ ♦ డత్సభయందుకొ. ౧౫

తే. పట్టువస్త్రంబు రుచిరంబుఁ ♦ గట్టియున్న

దౌటఁ దనకయి తెచ్చినయట్టి నార

చీరఁ గనుఁగొని భీతిని ♦ జెందె వలనుఁ

గాంచి దిగులొందు మృగిభంగిఁ ♦ గఠినమగుట. ౧౬

1499

సీ. శుభలక్షణంబుల ♦ శోభిల్లు జానకి సాధ్వీధర్మంబుల ♦ సరణి నెఱుఁగు

నదియును; దాఁ జేయునట్టి కృత్యంబుల వనితల కెల్లను ♦ బరమధర్మ

మైన పాతివ్రత్య ♦ మూని తెల్పెడునదియును గాన భేదంబుఁ ♦ గను మదిగల

యది యయ్య నత్తయు ♦ నప్పుడిచ్చిన నారచీరల మిక్కిలి ♦ సిగ్గునొంది

తే. యును గ్రహించి ధరించుచుఁ ♦ గనులనీరు

గ్రమ్ముచుండఁగ గంధర్వకాంతుఁ బోలె

బరఁగు భర్తను గని వనవానులైన

మానులెట్లు ధరింతురొ ♦ వీనిఁ జెపుచు. ౧౧౪

1500

క. అనిపలికి చీర ధరియిం, పను నేరక తోఁపకాత్మఁ ♦ బలుమాటును దా
నిని గని మ్రాన్పడియుండెను, జనకజఁ గనుఁగొ నెడువారునంకటపడఁగకొ.

సీ. మఱియు నాసీత యష్టానిధార్యములగు చీరలలో నొక్కచీరఁ గంత

మున వైచుకొని కఠంబునను వేటొకచీర గ్రహించి దానినిగట్టుకొనఁగఁ

జాలక సిగ్గుంది ♦ సాంద్రభేదమునొందు మనసుతో నిలుచుండఁగని సుధార్మి

కుండగునట్టి రాముండు శీఘ్రమవచ్చి పట్టువస్త్రముపై న ♦ వల్కలమును

తే. దానె కట్టెను; ధార్మికోత్తముఁడు చీరఁ

గట్టుచుండఁగఁ గాంచిన ♦ త్కౌతలేంద్రు

కాంతలెల్లను గన్నీరు ♦ గాఱ మిగుల

వగల నొందుచు నతనితోఁ ♦ బల్కిరిట్లు. ౧౧౫

1502

క. జ్వలితప్రభ! వత్సా యీ, లలనామణి బుద్ధివిభవ ♦ లక్షణవతి కా

నలకేగవలయు నను నాజ్ఞ లేదుకద! నీకకాదె ♦ కావున వినుమా!. ౧౧౬

చ. జనకుని యాజ్ఞ రీతి జనసంతతిశూన్యవనస్థలంబునం

దుస వసియింప నీవు చనఁ ♦ దోయరుహానన నీవు వచ్చుదాఁ

కను నినుఁ గాంచి నట్టులె తగఁ గనుచున్ సఫలంబు గాఁగ మా
కనులను జేసికొందుము వగన్ లవమైనను బాసి పుత్రకా! ౧౭ 1504

క. అనుజనితోడుగఁ జేకొని, వనమునకుం బొమ్ము మానివలె నీకళ్యా
ణి నివాసము చేయ వనం, బునఁ దగదు కుమార! గేహమున భూజాతన్.

తే. ఉనుపఁ దగునని వేడెద ♦ మో నుపుత్ర!

వేడికోలిద్ది సఫలమై ♦ వెలయునట్లు

చేయుమా! నిన్నుఁగూడ వశింపవలయు

ననుచు వేడుదుమే గాని ♦ యనఘ! నీవు. ౧౮౪

1506

చ. నిరతము ధర్మమార్గమున ♦ నిల్చి చలింపని యట్టి బుద్ధిచే
బరఁగుదు నట్టులౌట నిట ♦ వాసముచేయఁగ నిప్పుడొప్ప వి
త్తరుణిని నైన నుంచుమను ♦ తల్లులమాటల నాలకించి య
బ్భరతుని తల్లి యొప్పుకొనుభంగిని గాంచని కారణంబునన్. ౧౯

1507

ఉ. ఊరక యాలకింపుచునె ♦ యుండి తనంతట శీలమొప్పు నా
ధారణిపుత్రి కంబరము ♦ దానిని గట్టెను; సీత యట్టులా
చీరను దాల్చుఁగాఁ గని వశిష్ఠుఁడు రాజగురుండు కట్టుకో
కూరకయుండుమా! యనుచు ♦ నుర్వితనూజను హెచ్చరించుచున్. ౨౦

సీ కై కేయిఁ గని పల్కె ♦ గడుఁగోపమడరంగ మర్యాదమీటి దుర్మతిని బూని
వర్తించుదానవు ♦ వంశవినాశనీ! ష్ఠితిపతి మోసంబు ♦ జెందఁజేయు
టయెకాక శాస్త్రంబు ♦ గయికొన కిచ్చుచే దిరుగుచున్నావు శీలరతిలేని
దానవు భూజాత ♦ కానల కేగఁగా వలదు రామునకని ♦ వైభవముల

తే. సిద్ధమై యున్న పీఠంబు ♦ సీతయెక్క

గలదు స్త్రీరాజ్యపాలన ♦ మలరునె యని

యందువేమొ గృహస్థుల ♦ కందటికిని

భార్యయే యాత్మయనిగాదె ♦ పల్కుశ్రుతులు. ౨౩౪

1509

చ. ష్ఠితిసుత రామచంద్రునకు ♦ సిద్ధముగాఁ దగు నాత్మగాన నీ
ష్ఠితి సతఁడేలునట్లు మతిసిద్ధిని బొందిన సీతయేలు న
య్యతివయు రాజ్యమొల్లకయె ♦ యాత్మ విభుం దమిఁ గూడి యేగినన్
గతి యిట యేమటంచు విను ♦ కైకరొ! మేమును బోదు మిప్పుడే. ౨౪

చ. పురమునఁ గల్గు నెల్లరును ♦ బోయెద రెక్కడ రాముఁడుండునో

తరుణిని గూడి యచ్చటికి ♦ దండపతుల్ చనువారలింకనున్

ధరణిపుఁ, డాతనిం గొలిచి ♦ ద్రవ్యముఁ దాను గణించు సేవకో

త్కరమును రాజ్యమందుఁ బురతల్లజమం దలరారు నెల్లరున్. ౨౬

1511

తే. దాసదాసులు లోనగు ♦ తనదు పరిక
రములతోఁ గూడఁ బోదురు ♦ రామువెంట
భరతశత్రుఘ్ను లిరువురు ♦ వల్కలములఁ
గట్టుకొని వనవాసైక♦కాంక్షఁ బూని. ౨౩౪

1512

క. వనమున వసించు శ్రీరాముని దమయన్నను బ్రయంబు ♦ మునుకొనుచుంకం
గను గొలిచి సంచరింతురు, జనసంఘాహితము నీవు ♦ నలుచు నలఁచుటన్.

తే. అతిదురాచారవగుట నీవందఱుఁ జనఁ
బాడుపడియుండు నీసృధ్వీ ♦ బాదశముల
తోడఁ గూడఁ బాలింపుమో ♦ దుర్మతి ! యె
చటను రాముండు కాఁడో? భూజాని యద్ది. ౨౩౫

1514

క. కాదో? వనితా! రాజ్యము, శ్రీదయితఁడు రాముఁడెట వసించునో వనమే
నొ దివ్యరాజ్య మద్దియు, నీదగు తనయుండు భూపునికె సుతుఁడైనన్. ౨౩౬

క. తనకుం దండ్రి మనఃప్రియమునఁ దగనీయని ధరిత్రి ♦ ముదమునఁ బాలిం
పను దగదు వినుము నీయందును బుత్రునిరీతి నడువఁ ♦ దొడరుటతనికిన్. 30

సీ. పాడిగాదని నొక్కి ♦ పలుకంగ వలయునే భూమినుండియె నీవు ♦ పోయియాక
సమునకుఁ దూకిన ♦ స్వజనకవంశము వారివర్తనమును ♦ భరతుఁ డెఱుఁగుఁ
గావున నీవలె ♦ నేవిధముననైన మఱియొకరీతి ధర్మంబు దప్పి
నడుచుకొనండు శ్రీనాథుని సాటియా రాముని నియతితో ♦ భూమినెందు

తే. ననుసరించి వర్తింపని ♦ యట్టివాఁడు
కలుగఁ డిక్కఁ బుత్రునందు మిగులుప్రియంబు
నను రఘూద్వహు నెడఁబాపికొనిన రాజ్య
మిది కుమారున కహితంబె ♦ యిప్పుడగును.

1517

క. కనుకం గొడుకున కప్రియమునె జేసిన దానవీవు ♦ బుద్ధివిహీనా!
కనుఁగొందు విపుడె రాముని, వెనుకొని చను పశుకరిమృగవిహగవితతులన్.

క. తరువులు రఘువీరవరుం, డరిగెడు దెస మొగముగాఁగ ♦ నాతని వెంటన్
గరమర్థిఁ జనెడు తెఱఁగునఁ, బరఁగంగాఁ జాతువీవు ♦ పాపస్వాంతా!. 33

చ. తరుణిరొ! నీదు కోడలి కుచారతరాభరణంబులిన్లు నీ
వరుసను వల్కలంబు లిడఁ ♦ బాడియె గాదిటువంటి చీరలీ
ధరణిజ కీయనొ ననెడు ♦ ధర్మమునుం గనుపించలేదు నా
కరసిన నంచు నమ్మునియు ♦ నావసనంబులఁ దీయఁ బంచుచున్. 3౪

1520

చ. మరల వచించెఁ గైక కీటు ♦ మానధనుండగు రాముఁ డొక్కఁడే
తరుణి! వనిన్ వసింపఁదగు ♦ దానినె కోరితి వీవు, సీతయున్

- వసుని విధంబునన్ బొదలి ♦ వల్కలముల్ ధరియింప వేడవై
తి రహి నలంకరించుకొని ♦ తృప్తిగ నుండఁగ నీమె యర్హయా. 3౪౫ 1521
- చ. కనుక నలంకరించుకొని ♦ కానల రామునితోడ నుండఁగా
క నృపకుమారి నీమెను ని♦కామమనోహరవాహనావళిన్
దనపరిచారికాళి వివిధప్రియవస్తుమనోజ్ఞవస్తురా
జిని గొని పోవనిమ్ము సరస్వీరుహలోచనయున్ వనంబునన్. 3౪౬ 1522
- చ. పెనిమిటితోడ నుండఁదగుఁ ♦ బెంపుదొఱంగఁగనంచు నీవు భూ
పుని వరదానకాలమునఁ ♦ బూనిక వేడఁగ లేదు సుమ్మటం
చనియెను; సాటిలేని మహి♦మాఘృడు రాజగురుండు ¹బ్రాహ్మణౌ
ఘనముచిసూదనుం డిటుల ♦ గట్టిగఁ జెప్పుచునున్న సీతయున్. 3౪౭ 1523
- తే. భర్తవేషాదులనె తానుఁ ♦ బరిధవిల్లి
యతని తోడనె వనమున ♦ కరుగఁ గోరు
నట్టిదియె కాన నామె క♦య్యంబరంబు
గట్టుకొను భావమేమియుఁ ♦ గదలదయ్యె. 3౪౮ 1524

ముప్పదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౪ - వ సర్గము.

— యిది దశరథుండు సీతకు నారచీరలు వలదని కైకను వేడుట. యిది —

- చ. జనకజ లోకనాథుండగు ♦ చక్రధరుండు రఘూత్తముండు నా
థునిగఁ జెలంగుచుండియును ♦ దోరపుఁజింత ననాధరీతిఁ జీ
రను మునిసంఘధార్యమును ♦ రాముండు చూడ ధరించుచుండ న
జ్జనములు రాజుఁ గాంచుచు వి♦సంజ్ఞనిరీతి నిటుండనేలొకో?. ౧ 1525
- క. చీ నీయీ బ్రదుకేలని, భూనాథుని దూటి రాత్రిఁ ♦ బొగులుచు జనని
స్వానమును చాని విని భూ,జానియుఁ దన ప్రాణధర్మ♦సదృశసులపై. ౧౨
- క. తనకుండిన మునుపటి శ్రద్ధను దుఃఖిమ్మునఁ దపించి ♦ తా విడనాడెన్
మనుజేశుఁ డంత భార్యను, గనుఁగొనుచున్ వెచ్చనూర్చి ♦ కడువగఁ బలికెన్.
- సీ. ఈసీత వల్కల ♦ మిట్టులు ధరియించి పోవఁగఁ దగ దిట్టి ♦ పూవుఁబోడి
సుకుమార, బాలిక ♦ సుఖముగ నెప్పుడు నుండంగఁ దగినది♦యుఁ గద యట్టు
తొట నీబాలిక ♦ యడవి నుండఁగరాదు మధురుం డిపుడన్న♦మాట నిజము
భూజాత జనకవి♦భుప్రియకన్యక యిట్టి దుఃఖింబుల ♦ నిప్పుడొంద
- తే. నెవరికే నపకారమ్ము ♦ నెపుడుచేసె
నీమె వల్కలమును చాల్చి ♦ యిట్లు జనుల

నడును నొక బీదమాని కన్యక విధమున
నిలిచి యున్నది కేనుందు ♦ నేను నకట! ౫

1528

చ. జనకమహీశకన్య యిక ♦ సత్వర మీకతినంపుజేర వి
చ్చి నృపకుమారి కార్తమృదుచేలములక ధరియించుగాక యీ
వనితయు నల్కలంబులనె ♦ వారక దాల్చి ననంబుజేరగా
జనునని ముచ్చు నే బ్రతిన ♦ సల్పినవాకను గాను దుర్మతీ! ౫౪

1529

క. కావున వస్త్రాలంకృత, యె వై భవమలర మంచివగు వస్తువులక
దా వలచినన్ని గైకొని, పోవుంగాకడవి కింక ♦ బొలతీ! వినుమా! ౬

1530

సీ. బ్రతుకంగఁ దగదేను ♦ వసుధ నాకు మృతిచెంత జేరినది యీస్థితిని గన్న
నేను నీకోరిక ♦ నియమంబుగా జేయువాడ నంచును జేసి నాడఁ బ్రతినఁ
గ్రూరంబుగా నీవు ♦ కోరితి వజ్జతచే రాము నడవికి ♦ జేర్చునట్లు
భరతున కభిషేక ♦ వై భవంబును జేయునట్లు నింకేమిచేయంగఁ గలను

తే. వెదురు వత్పుష్పమే కాల్పు విధిని మామ

క ప్రతిజ్ఞయె కాలెడుగద నిజంబు

పాపబుద్ధి! కుజాతి! నాపట్టి రాముఁ

డించుకే మసకృతి జేసెనేని మున్ను. ౭౪

1531

క. జనకజ నిట్లడవికి బంప నది యొనర్చిన యాఘంబు ♦ వనితా! యేమై
నను దొరకినదే? చెప్పును, ఘనమృగలోచన యుగాభి కాంతయిది సుమీ! ౮

సీ. మృదుశీల జనకజ ♦ మిక్కిలి పతిభక్తి గలది యీలాటి యిక్కాంత నీకు
నే యపకారంబు ♦ నిచట జేయుచు నున్నదో పాపమతి నీకు ♦ నొక్కరాము
నడవికిం బంపిన ♦ యంతనె చాలదే? యిద్దియె నీయాత్మ ♦ యెంతదనుక
నుండునో యందాక ♦ నురుతరనరకంబు లనుభవింపఁగఁ జాలు ♦ నధికదుఃఖ

తే. కరములగు పాపముల నింకఁ ♦ గడఁగి చేయ

నీకు నేమి ప్రయోజనంబో కదా యి

కేమి యనుభవమునఁ గాంచ ♦ నెంచితొక్కో?

యెఱుఁగఁజాలను నేనింక ♦ నేమి యందు. ౧౦

1533

సీ. అభిషేకమునకయి ♦ యప్పుడిచ్చటికి నాతనయుడు రాఁ జూచి ♦ తరుణి! నీవు
నారచీరలఁ బదునాలుగేండ్లుండుమా వనమున నంటివేనును ద్వదీయ
వచనము విని యేమి ♦ పలుకకుంటిని గాన నంగీకరించిన ♦ యట్టులయ్యె
గాని సీతను గూడఁ ♦ గానలకుం బంప నీవును గోరలే ♦ దేను నొప్పు

ఆ. కొనఁగ లేదు సీత ♦ గూడ వల్కలములఁ, గట్టుకొనుచునుండఁ ♦ గన్నులారఁ
గాంచె దీవు నేను ♦ గావించిన ప్రతిజ్ఞ, దాటి సీతనిట్లు ♦ తగని పనుల. ౧౨

క. శ్రమపెట్టుచు నీగతిఁ బాపమునకు నొడిగట్టి నరకఫలముం గనఁగా

- మమతం గోరెదవని న్యా,యముచెప్పుచు భూవరుడు మహాత్ముండంతఁ. ౧౨౫
 క. పెనువగ నేడ్చుచు దుగిఖం,బునకంతము సుంతయైనఁ ♦ బొందక మఱియుం
 దనయుని దుగిఖముపైఁ గ్ర,మ్మిన నందున్ మునిగి పడియె ♦ మేదిని నార్తిన్.
 మ. తనపత్నిం బ్రతిమాలుచున్ శిరమునుం ♦ దావంచి కూర్చున్న య
 జ్జనకుం గాంచి రఘూత్తముండు వనవాసంబున్ దగంజేయనెం
 చిన చిత్తంబున నిట్లుపల్కెఁ గడఁకన్ ♦ శ్రీమద్ధరాధీశ ! నా
 జననిం గాంచుము వృద్ధురాలు మఱియున్ ♦ సాధుస్వభావాధ్యయున్. ౧౨౫
 క. మిక్కిలి కీర్తింగాంచిన, ది కౌసల్య యటుగాన ♦ నేమాత్రము ని
 న్నక్కఱమాలిన పల్కుల, నిక్కడనే నిందచేయ ♦ కిట్లున్నది సూ!. ౧౨౬ 1538
 చ. వరదుడ వీవు కావుననె ♦ వాంఛిత మియ్యది నాది తీర్పఁగా
 వరము నొసంగు జ్యేష్ఠసతి ♦ వర్ణితసద్గుణశీల యకాట నో
 ధరణిప! నీదుచున్ననను ♦ దాను గనందగుఁ గాదె కానకే
 నరుగఁగ నన్నుఁ బాసి శ్రమనంది నిరంతరశోకవార్ధిలోన్. ౧౨౭ 1539
 క. మునుఁగుచునుండును మునుపీ, పెనుదుగిఖమైఱుఁగ దనుభవించియెఱుఁగదో
 జననాథ! మిక్కిలియుఁ బ్రేమను జూపుచు నేలవలయు ♦ మత్పార్థనచేన్.
 నీ. పూజ్యుడవగు నీవు ♦ పూర్ణకృపం జూపఁ దగిన యీకౌసల్యఁ ♦ దనయదుగిఖ
 మొందకుండెడు రీతి ♦ నురుతరసవ్తానమునఁ జూతువేని నన్నును దలంచు
 కొనుచు నీప్రాపునఁ ♦ గను జీవితంబును శక్రసమానరాజవర ! నీవు
 తనపుత్రునిం గనుఁగొనఁ గోరు నీమెను వనికేను బోయిన ♦ బహుళదుగిఖ
 తే. మునఁ గృశించి యనువులును ♦ బోవ యముని
 పురికిఁ బోకుండునట్టులు ♦ కరుణఁ గావఁ
 దగును నాప్రార్థనమ్ము సార్థకము గాఁగఁ
 జేయఁ దగునంచుఁ జెప్పెను ♦ న్యాయరీతి. ౧౨ 1541

ముప్పదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౯ - వ సర్గము.

- అథ రాముని వనగమనమునకు దశరథుఁ డనుమతించుట; సుమంత్రుఁడు రథమును దెచ్చుట. అథ
 క. మనుజాధీశుఁడు రాము వ,చనములు విని తానుఁ దనదుసతులును సుతుఁ డ
 మ్మునివేషంబున నుండుటఁ, గని మూర్ఛమునింగి రట్టి ♦ త్కౌపతివరునిన్. ౧
 చ. పెనువగలొంది రాఘవుఁడు ♦ ప్రీతి చెలంగఁగఁ జూడఁడయ్యె నే
 ర్పునఁ గనియున్ మనంబు వగపుం గని తల్లడమందుచుంట నా
 తని వెతపోవునట్లు తగు ♦ ధర్మముఁ జూపెడు మాటఁ జెప్పుడ
 య్యెను ధరణీశుఁ డొక్కక్షణమిట్లు విసంజ్ఞత నంది యంతలోన్. ౨౫ 1543

క. తనయుని నే తలఁచుచు నిం, తనరాని వెతం గలంగి ధ యతులభుజఁ డతం
డనుకంప మీఱ నేడ్చెను, దనకృత్యమ్ములఁ దలంచెఁ ధ దద్దుఃఖమునన్. 3

సీ. నేను మున్నెన్నియో ధ ధేనువులకు వత్సములకు సంబంధము ధ గలుగకుండఁ
జేసియుందును; లేక ధ క్షీతఁ బ్రాణికోటిని హింసించి యుందు నధిష్టేను జేసి
యుండుట నాకిప్పు ధ దొదవెను బుత్రదుఃఖంబంచుఁ దోచెడిఁగాయమెన్నఁ
దన్నుఁ గల్పించిన ధ దైవకర్తము నశించినఁగాని తాను నశింపఁడట్టి

తే. కాలమే రాకయుండినఁ ధ గాయమును ద్య
జించి ప్రాణాళి పోవదు ధ సిద్ధమిద్ది
కానఁ గై కేయి యివ్వీధిఁ ధ గాతీయఁగనఁ
జేసినను మృత్యువేమో నన్ ధ జెందవకట. ౪

1545

చ. అనలునిరీతి వెల్గెడు ప్రిధ యాత్మజఁ డీతఁడు సూక్ష్మవస్త్రముల్
నునమున నించు కేని యనుమానము లేక త్యజించి కానలో
మునులు ధరించు చీరలను ధ మోదమునన్ ధ రియించి ముందును
న్నను గని ప్రాణపంచకము ధ నన్నెడఁ బోయదిదేమి చిత్రమో. ౬

1546

తే. ఇట్టి మోసంబు పన్ని తా ధ నెంచినట్టి
కార్యమును సార్థకము చేయఁ ధ గడఁగుచున్న
కై కకొఱకయి మాత్రమే ధ కడు వ్యధలను
వీరె ప్రజలిటఁ గాంచుచున్నార లకట! ౭

1547

చ. అని వినిపించి బాష్పపిహితాక్షీయుగుండయి రామ! యంచు న
జ్ఞనపతి యొక్కమాతె యని ధ సాంద్రతరంబగు దుఃఖమొంది ప
ల్కనె యటమీఁద నించుకయుఁ ధ గానక శక్తిని నూరకుండె నొ
క్కనిముస మట్టులుండియుఁ దగం దెలివొంది సుమంత్రుఁ గాంచుచున్. ౮

కవిరాజవిరాజితము:—

కనులను బాష్పము ధ గ్రమ్మఁగ నిట్లను ధ గాఢరయంబుఁ దగం జనున
శ్వనికరమొప్పెడు ధ చారురథంబును ధ సంతసమీయఁగఁ ధ జాలిన దా
నిని గొనితెమ్మిఁక ధ నీవె వెనం జని ధ నిశ్చలభాగ్యు వినితుని వే
కొని చని చక్కఁగఁ ధ గోసలదేశపుఁ ధ గుంభిని కవ్వలఁ ధ గూర్పఁదగున్. ౧౦

సీ. జననియు జనకుండు ధ సాధువు వీరుడౌ తనయుని వనమున ధ కనువుచున్న
వారు గదా గుణవత్పురుషులకిట్టి ఫలము న్యాయమొకొ? యీధిఫలమెవారి
కగునంచునెంచెదను గనుక గుణములే వలదని పల్కె; నవ్వల సుమంత్రుఁ
డతనియాజ్ఞను గొనియతిశీఘ్రమునఁబోయి యరదంబుఁ గై సేసియశ్వములను

ఆ. బూన్చి తెచ్చి కనకభూషితమై మేటి
ఘోటకములఁ బూన్చి ధ కొమరు మిగులు

నట్టి యరద మిదియె ♦ యాయత్తమయ్యె నం
చతఁడు కై మొగిడ్చి ♦ యర్హరీతి. ౧౩

1550

క. మనుజేశు తనయునకుఁజెప్పెను; దశరథుఁ డంత వేగ ♦ పిలిపించెను గో
శనిచయగృహమున నలరెడు, ధననాయకు దేశకాల♦తత్వప్రవిదున్. ౧౩౪

క. వెలుపల లోపల శుద్ధం, డలఘుగుణాన్వితఁడు నగుచు ♦ నాతండు పురిన్
వెలయు సమస్తపదార్థం,బుల మూల్యము లింత యనుచుఁ ♦ బోల వచింపన్.

చ. నరపతి వానిఁ జూచి నృపనందన సీత యరణ్యసీమఁ గా
పురమును జేయఁగాఁ దగినభూరిభయంకరకాలమెన్ని య
త్తరుణికి నుత్తమాంబరవితానము మేలగు భూషణంబులన్
ద్వారఁగ నొసంగుమా వని నినాసముచేయఁ జతుర్దశాబ్దముల్. ౧౩౫ 1553

క. అనిపలికె; రాజు నానతి, ధనగృహమున కేగి యతఁడు ♦ తగిన విధమునన్
గొనితెచ్చి యంతకాలం,బునకుం జాలిన సువస్తృవుల నామెకిడెన్. ౧౩౬ 1554

తే. ఆసుజాతయు వనికిఁ బయనముచేసి
శాస్త్రరీతినిఁ దగు తన ♦ సకలగాత్ర
ములను బహువిధభూషణముల నలంక
రించెఁ జిత్రంబుగాఁ దమిమించునట్లు. ౧౩౭ 1555

సీ. కాలంబునన్ దీక్షకరుఁ డుదయించుచుఁ దనమయూఖాళి గగనము నలరఁ
జేయుచందంబున ♦ సీతభూషణములఁ గై చేసికొని చక్కఁగాఁ దదీయ
కాంతుల నలరించెఁ ♦ గమ్రసౌధంబును; దరువాతఁ గౌసల్యతనదున్నుషను
నల్పకార్యంబుల ♦ నాచరింపని దానిఁ గరముల బిగిమీఱఁ ♦ గొంగిలించి

తే. శిరము మూర్ఖుని కులటతొ ♦ స్త్రీలు భర్త
లడిగినవి యెల్ల నిచ్చి యత్యంతమెలమి
గారవించుచు నుండినఁ ♦ గవ్వకాల
మరుగుదెంచి యాపదవియు ♦ నణఁగిపోవ. ౧౩౮ 1556

క. పెనిమిటుల లెక్కచేయక, మనములఁ గోపంబుఁ బూని ♦ మాటలఁ దూలం
గను జేయుదు రాదినిసుఖమునుగాంచుచు మగలఁ బ్రీతిఁబూనికొలుచుచున్.

క. అదనున నిస్వాదులు నా,పద లినుమంతలుగ నైన ♦ వచ్చినచో వా
రి దిగన్ విడుతురు వనితల,కిది నైజ మసత్యమాడుటే తద్ధితమా. ౨౧ 1558

సీ. మనసులు పలుమాటు ♦ మాటుచు నుండును వారిమనస్సులపద్ధతి యిదిద్రు
యని యెఱుంగుటకష్టమగుదాయకములగు కార్యంబులనిచేయఁగడఁగుచుం
తలఁపులట్టివి యయి ♦ తగ నుండువారల ప్రేమయు స్థిరముగా ♦ దేమొకాని

క్షణము లోపల మాతీసనుసి పోవును; ¹గొప్పవంశంబుగాని యేనరుననై న

తే. మునుపు చేసిన యుపకారము మఱి విద్య
యగ్నిసాక్షిగ గ్రహియించినట్టి మాట
యంబరాదుల నిచ్చుట యాదియైన
వేవియేగాని వారల హృదయములకు. ౨౨౫

1559

తే. ఇంపు గూర్పంగఁజాల వింకేమటన్న
ధనమె వారికి హితము హృదయములెంతొ
చపలములు సుమ్ము; వంశార్థసాధుశీల
మునఁ జెలంగుచు సూన్యతమును బలుకుచు. ౨౩

1560

క. గురువుల యుపదేశమ్మును, వరుసం బాటించి శాంతి భాసిలి తగు న
త్తరుణులకుఁ బతివ్రతలకుఁ, బరమపవిత్రమగునట్టి వస్తువు పతియే. ౨౪

1561

క. ఒరులెవ్వరు గారు సుమా, వరమతి నాపుత్రుఁడితఁడు ప్రవ్రాజతుఁడై
పరఁగెనని సంశయింపకు, తరుణీ! గతధనుఁడెయైన ధనయుతుఁడైనఁ. ౨౫

క. నీవీతనిఁ జూడుము పర, దైవముగా ననుచు మిగుల ధర్మార్థహితం
బై వఱలునట్లు పల్కిన, నావసుధాతనయ యెన్ని యల్లె మనసునఁ. ౨౫౫

క. తనయెదుట నున్న యత్తుకు, దనకరములు మోడ్చి పలికెఁదమినార్యా! మీ
రనుమతి యిడినట్టులె నే, నొనరించెద సంశయంబు నొందకుఁ డింకఁ. ౨౬౫

క. పెనిమిటి యెడల నదెవ్విధి, గ నడుచుకొనవలెనొ తెలియఁ గల్గితె మున్నే
వినియున్నదాన, దుర్మతి, వనితలతో నాటిచేయ వలదిక నార్యా!. ౨౭౫

క. జలజారినుండి తత్ప్రభ, తొలంగి పోకుండునట్లు తొలఁగను ధర్మం
బులనుండి నేను సుంతయు, బలుమాటలికేల నాకుఁ బతియే హరి సూ!. ౨౮౫

సీ. వాయుంపనేరదు వల్లకితంతులు లేనిచో జక్రంబు లేకయున్న
నరదంబు పోవ దట్లాత్మజ శతమున్నఁ గాంతుఁడే లేనిచో గలుగదునుఖ [డు
మంగనకుందండ్రియైహికమునుసుంతయొసఁగుదల్లి యునల్లెయొసఁగుమతుఁ
మితముగా నొసఁగు నమితముగా నై హికాముష్మికంబులనిచ్చుమోదమలర

తే. భర్త, కావున నెవ్వతె పతిని పూజ
నలరఁ జేయకయుండు నియ్యమలపథము
ననుసరించియె యున్నదానను మఱియును
ధర్మములను బతివ్రతా తతులవలన. ౩౦౫

1567

1 నకులం నకృతం విద్యా నద త్తం నాపి సంగ్రహం, స్త్రీజాం గృహ్లాతి హృదయ మనిత్య
హృదయా హితాః-అనిమూలము. దత్తమనఁగా సప్తనపూర్వకవస్త్రాభరణాదిదానము. సంగ్రహ
మనఁగా నగ్నిసాక్షిక పాణిగ్రహణము ఈయర్థమే పద్యమున సంగ్రహముగ నున్నదని యెఱుం
గఁదగు.

- క. విని యున్నదాన శ్రేష్ఠం, బని పేరుం బొందినట్టి ♦ యాయాధర్మ
ళిని నెఱిగి యున్నదానను, గనుక నేనేల భర్త ♦ గాంతు నవమతిన్. 3౧
- క. పరదై నము ప్రాణేశుడె, తరుణులకగుఁగాదె? యనినఁ ♦ దాశాంతమునన్
బరిపూర్ణయాట దళరథ, వరపత్ని మహీజ యిట్టి ♦ భంగి హితముగన్. 3౧౫
- చ. పలికిన పల్కులన్ వినుచుఁ ♦ బట్టి చనుంగద కానకంచు ను
జ్వలముగ నున్న దుఃఖమున, ♦ జానకిదౌ పతిభక్తి యిట్టిదే
సులలిత మన్నమోదమునఁ, ♦ జొక్కుచుఁ గన్నుల నీరునించె; మి
క్కిలియగు ధర్మచిత్తము నక్మత్రిమభావము గల్గు రాముఁడున్. 3౨౫ 1570
- సీ. ¹ఎల్లతల్లులు గొల్వ ♦ నెనఁగు తల్లిని వలగొని యంజలిని బట్టి ♦ యనియె నిట్లు
తల్లి! దుఃఖింపకు ♦ ముల్లమునందు, నా ²తండ్రిని జూడుము ♦ త్వరగఁ గాన
వసియించు కాలంబుఁపరిణతమా, నీవు నిదురించుచుండఁ దొమ్మిదియునైదు
సంవత్సరంబులు ♦ చను నివన్నియు నొకరాతిరిదై న నిద్రవలె బోవు
తే. సంత నిచ్చటి కరుదెంచి ♦ యాప్తయుతుడ
నయి సమగ్రమనోరథం ♦ బలర నున్న
నన్నుఁ జూడంగఁ గలవని ♦ యన్నివిషయ
ములను గుప్తముగాఁ దెల్పు ♦ పలుకుఁ బలికి. 3౨౫ 1571
- ఆ. ముదముమీఱ నతఁడు ♦ మున్నూటయేఁబది,మంది తల్లులను విమర్శనముగ
వేటువేఱఁ జూచె; ♦ వెలఁదు లవ్వారును, దనజననిని బోలి ♦ వనటఁ గుండ.
- క. కనుఁగొని రాముఁడు వారల, కనియెం బ్రాంజలియు నగుచు ♦ సతిశయధర్మం
బునఁగూడ నట్లు మీరలు, వినుఁడీ నాప్రార్థనమును ♦ వితతప్రేమన్. 32
- సీ. ఒక్కచోటనే కూడి ♦ యుండి యాడుచునుంటఁగొని యజ్ఞతచేతఁగొని యెద్ది
యే నపరాధంబు ♦ నేను జేసితినేని యద్దాని క్షమియింప ♦ ననుమతింప
వలయు నే సేలవందుఁవాడ నిఁకంచనె; ధర్మయుక్తంబుగఁ ♦ దగినవిషయ
మును గూర్చి యాడిన ♦ ముద్దుపల్కుల విని శోకోపహతచేతఁసులను వారు
తే. కుంది; ³రంతటఁ గ్రాంచశఁకుని గళస్వ
నమునకున్ సాటియా గళఁనాద మడర
వారలేడ్చిరి యాతని ♦ పల్కులు విని
వనికి నిఁకఁ బోవుఁగద యీతఁ ♦ డనుచుఁ దలఁచి. ౪౦ 1574
- ఆ. మురజపణవమేఘములు మొదలగు వాద్య
నిస్వనముల వెలయు ♦ నృపుని సౌధ

1 మాతృమధ్యేతిసత్కృతామ్ - అనిమూలము. అతిసత్కృతామ్ మాతృభిరితిశేషః అని
మహేశ్వరతీర్థులు. 2 పశ్యత్వం పితరంమమ-అనిమూలము. 3 తాసాం సన్నాదః క్రాంచీనామివ
నిస్వనః-అనిమూలము.

1575

రం - వ సర్గము.

ఈ యర్థములు వచ్చునట్లు ఇందు మూఁడుపద్యములు చెప్పబడినవని పాఠకులు గ్రహింప
వలయు.

ఆ. దీనికొఱకె నిన్ను ♦ దేవుఁడు పుట్టించె

గాన రాముఁ డటవిఁగల విచిత్ర

ములను గనుచుఁ దనదు ♦ లలనతోఁ బరవశుఁ

డగుచుఁ బోవుచుండు ♦ నతని నీవు. ౪౪

1581

క. కనుచున్ దద్గతి సౌందర్యనిహితమతివగుచు నద్ది ♦ యాకర్షింపం

గ నతని గాచెడు పనిలోఁ, దనయా! యేనుఱకు మొక్కతఱినే నీవున్. ౪౩

క. అనఘా! రాముఁడు రాజ్యాదినిఖిల సంపదలుపోయి ♦ దీనతఁ గనినన్

ఘనసంపదలన్ జెలఁగిన, విను మీతఁడె శరణమగును ♦ విధిగా నీకున్. ౪౪

క. అనుజుం డన్నకు లోబడు, టనయము సత్పురుష సముదయాచరితంబై

తనరారు ధర్మ మిజ్జగ,మున నింతియకాదు దానమును మఖరతియున్. ౪౫

క. అనిలో దేహము వదలుట,యు నివన్నియు మీకులమునకొగి యోగ్యములై

తనకు ననాతనకాలంబున నుండియె నచ్చు ధర్మములై పుత్రమణి!. ౪౬

క. తనువే వదలఁగ నలసిన, పని యొక్కటఁ బ్రాప్తమైనఁ ♦ బరమప్రీతిం

గని యట్లు చేసి శ్రీరాముని గావుచుటంచుఁ బలికి ♦ ముద్దుతనయుఁడున్. ౪౭

క. తనయన్నతప్ప నెద్దియుఁ, దనకప్రియచుచు నాత్మఁ ♦ డలఁచు టెఱిగి యా

తనితోడఁ బొమ్ము పొమ్మిఁక, నని పలుమఱు పల్కి మరల ♦ నాతనితోడన్. ౪౮

*క. తనయుని మనస్సు చంచల,తను గాంచునొ వననివాసతరుణమ్మునఁ ద

న్నును దండ్రిని నగరంబును, దనమది స్మరియించియచుచుఁదగనిటుపల్కెన్.

†క. కనుమా రాముని దశరథుఁ, గనుమా మేల్ తెల్వి న జనకప్రభుపుత్రిన్

గనుమా యయోధ్యను నటవి, జనుమయథాసుఖముగనుతన త్తమయింకన్.

* సుమిత్రాగచ్ఛ గచ్ఛేతి: పునః పున రువాచ తమ్-అని మూలము. గచ్ఛగచ్ఛేతి వీఘ్నయా సుమిత్రాయా అపి రామానుగమనే మహానాదరోద్యోత్యతే. వనవాసే పితృమాతృనగరస్తరణే మన శ్చాంచల్యం భవిష్యతీతి ధియా తత్త్రైవ పిత్రాది ప్రతినిధిం కల్పయతి. అనువ్యాఖ్య ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగునది.

† రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజాం, అయోధ్యా మటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాత యథాసుఖమ్-అని మూలము. దీనికి గోవిందరాజాది వ్యాఖ్యాతలు పెక్కు అర్థములు వ్రాసిరి. ఈ పద్యమున శబ్దనిష్ఠములగు నాయర్థము లన్నియు నిమిడి యున్ననని యెఱుంగవలయు. ఎట్లనఁగా: రామునిన్=రామచంద్రుని, దశరథున్=దశరథుని గా-ననఁగాఁదండ్రినిగా, కనుమా=తెలిసికొనుమా. జనకప్రభుపుత్రిన్=నీతను, నన్=నన్నుగా, మేల్ తెల్విన్=చక్కని తెలివితో, కనుమా=తెలిసి కొనుమా అటవిన్=అడవిని, అయోధ్యను=అయోధ్యనుగా (భోగస్థానముగా), కనుమా=తెలిసి కొనుము సుతసత్తమ = ముద్దులకొడుకా! ఇంకన్, యథాసుఖముగన్=సుఖముగా, చనుమ= పొమ్మా నాయనా! రాముడే నీకుఁ దండ్రి. నీతయే తల్లి. అడవియే అయోధ్య కాఁగలదు. కాఁ బట్టి మనస్సున దురిఖమొందక రామునివెంటఁ బొమ్మని తాత్పర్యము. మఱియు దశశబ్దమునకు పక్షి యని యర్థము. “దశః పక్షి విహంగమః” అని హలాయుధనిఘంటువు. ప్రకరణబలమున నిచటఁ

క. అనియె సునుంతుం డప్పుడు, వినయవిదుఁడు గాన నెంతో ♦ వినయంబున నిం
ద్రునకున్ మాతలిభంగిని, దనకరములు మోడ్చి పలికె ♦ దశరథసుతుతోన్.

చ. అరదము నెక్కు మియ్యదె మహాయశముంగను రాజపుత్ర! శ్రీ
కరశుభసంపదల్ పొదలుఁగాక రఘూర్షహ! నీకు నింక ని
య్యరదము నెందుఁ దోలుమని ♦ యానతి నిత్తువొ యందుఁ జేర్తు స
త్వరముగ నిన్ను; నాల్గుపదివర్షములేకద కాననుండనొ. ౧౧౫ 1591

బక్షి యనఁగా గరుడుఁడు దశరథుఁడనఁగా విష్ణువు. రాముని శ్రీవిష్ణువుగా నెఱుంగుము. సీతను
మా=లక్ష్మిగా, కను=ఎఱుంగుము, కనుమా-అనుచోట కను-మా. అని పదవిభాగము. కనుము అనుచో
మువర్ణము హల్లుపదమాట లోపించును. మాను అనుచో గ్రుతము లోపించును. కాన సీతను గొప్ప
తెలివితో లక్ష్మిగా భావింపుమా. అటవిని అయోధ్యను-అనఁగా భగవంతునకు నివాసయోగ్యమైన
పరమపదముగా భావింపుము. ఎత్సా! నీవు కడుం జిన్నవాఁడవు. కాబట్టి భగవత్తత్వము నీకంతగాఁ
దెలియదు. రాముఁడనఁగా అన్నయని యూహించి యిష్టానుసారముగఁ బ్రవర్తించువేమో? అను
శంక నాకుఁ గలదు. దానిచే నే నీ కీవాక్యము నుపదేశించుచున్నాను. రాముఁడు శ్రీమహావిష్ణువు,
సీత శ్రీదేవి. అటవి ఏకాంతసేన చేయుట కర్హుడు పరమపదము. కావున నిట్టిభావనతో సుఖము
గాఁ బొవ్తూ యని దీనితాత్పర్యము. మఱియు,

రాముని-దశరథున్-కనుమా=ఈయిరువురకుంగల తారతమ్యము నెఱుంగుము. నన్-జనక
ప్రభుపుత్రిన్-కనుమా=గుణములయందు మాయీరువురకుంగల తారతమ్యము నెఱుంగుము. అయో
ధ్యను-అటవిన్-కనుమా = వానిరెండింటికింగల తారతమ్యము నెఱుంగుము. అనఁగా దండ్రిని,
దల్లినిగనన్మును, సుఖధామమగు పురమును వదలిపోవుచున్నవాఁడనే యని చలింపకుము. తండ్రి
కంటే శ్రీరామమూర్తి మిన్న. నాకంటె సీతాదేవి నీమేలుగోరునది. అయోగ్యకన్న నడవియే
చక్కనికైంకర్యమునకు నేకాంతస్థానము. మఱియు,

చిన్నికుమారా! లక్ష్మణా! దశరథున్=సీతండ్రిని, రాముని=ఉడిగినవానినిగా, కనుమా. నన్=
నన్ను, జనకప్రభుపుత్రిన్=ప్రభువగుతండ్రికిఁ బుత్రికగా, అనఁగా కై కేయిపెట్టు బాధపెట్టి పుర.
మునుండి వెడలనంపఁగా భర్తయు నుండకపోగాఁ దండ్రియింటికేగి యటనుండుదానినిగా నెఱుం
గుము. అయోధ్యను, అటవిన్-కనుమా, ఈపట్టణము రాముఁడు వెడలఁగనే నిర్జనమై యడవికాఁ
గలదు. అని తెలియుము. అనఁగా రాముఁడు పురము దాటగనే సీతండ్రి మృతినొందును. నేను
దండ్రియింటికిం బోవును. ఈపురిలో నెవ్వరు నుండరని తాత్పర్యము. ఇంతియకాదు.

రాముని, దశరథున్, కనుమా. నాయనా! అన్న రాముఁడు, తండ్రి దశరథుఁడు. ఈయిద్ద
రిని తెలిసికొనుము. తండ్రియొద్ద నిచ్చానుసారము ఉండవచ్చును. అన్నయొద్ద న్నుండరాదు.
ప్రమాదం పడుదువేమో జాగ్రత్త. నన్, జనకప్రభుపుత్రిన్, కనుమా. నేను దల్లిని, సీత పదినె.
మాయొద్దటిని తెలిసికొనుము. నాయొద్దఁ బ్రవర్తించిన ట్లన్నభార్యయొద్ద నడుచుకొందువేమో.
దేహమునందెల్లఁ గన్నులుగా నడుచుకొనుమా. ఏమాత్రము ప్రమాదము నొందకుము. అయోధ్యను,
అటవిన్ కనుమా. నీవున్నది పురము. మనయధికారమునకు లోబడినది. అరణ్యమో భయంకర
మృగరాక్షసభూయిష్టము. తండ్రి! జాగరూకుఁడవై ప్రవర్తింపుమా.

- *ఆ. కై కయాజ్ఞ యిట్టులేకద చేసెన, జ్ఞాట జాగి కేల ♦ యందు నొక్క
దినము గడచిపోయినను లాభమేగాన, నిపుడె దానిఁ దీర్ప ♦ నేగవలయు.
- క. అనె సీత యత్త యిచ్చిన, ఘనవస్త్రాభరణములను ♦ గైకొనుచుం దా
ల్చినదాట మదిఁ దమింగని, యినకాంతినెనంగు నరద♦మెక్కెం దొలుతన్.
- చ. కనకవిభూషితం బనల♦కాంతినమాన మయూఖమైన స్వం
దనమును దాని రాముఁడును ♦ దమ్ముఁడు నెక్కిరి వేగ; మామ యా
జనకజకాననస్థితిని ♦ జక్క గణించుచు భూషణాళి వ
స్త్రునిచయ మంతకుం దగిన♦చందమునల దగ నిచ్చె నామెకున్. ౧౫ 1594
- క. తనయుల కాయుధజాలం,బును గవచంబులను నిచ్చె ♦ బూనిక నట్లే
మనుజేశుఁ; డంత సారథి,యును మంత్రియునౌ సుమంత్రుఁ♦డుద్యమమలరన్.
- సీ. భూజాతకిచ్చిన ♦ భూషణాంబరముల రామలక్ష్మణుల యు♦ద్ధామకవచ
ములను దివ్యాయుధం♦బులఁ, బుట్టి, గుద్దలి రథమధ్యముననుంచి ♦ రమణితోడ
సహజులిద్దఱు లసత్స్వందనమెక్కినఁ గని వాయు వేగంబు♦గాఁ జనియెడు
శ్రేష్ఠాశ్వముల నదల్చి యతండు గట్టిగాఁ దోలె రాముండును ♦ జాలకాల
తే. మటవి వసియింపఁ బయసమై ♦ యరుగ నప్పు
డాయయోధ్యయు ఘోటక♦హస్తముఖ్య
ములును జానపదులుఁ బెను♦మూర్ఖు మునిఁగి;
రంత నప్పురమున నున్న ♦ యఖిలజనులు. ౧౬ 1596
- క. మనసులు కలంగఁజేయం,గనేమియును దోఁపకుండఁ♦గా నింద్రియముల్
వనటం గుండఁగ శ్రీరా,ముని వెంటఁ జనంగ నట్లు ♦ పూనిరి త్వరతోన్. ౧౭
- సీ. మదకరుల్ చాల న♦నుర్వ ఘీంకారముల్ చేయంగఁ బరితపిం♦చెడు మనసుల
నటు నిటు పరుగెత్తు♦హయములభూషణంబులు మ్రొగుచుండన♦ప్పురముభూరి
శబ్దమయం బయ్యె; ♦ సత్వర మాపౌరు లర్భక వృద్ధము♦ఖ్యముగ రాము
నెడఁబాసి దుగిఖమ♦దెంతయుఁ బీడింప ఘర్జార్తు తెవ్వీధి♦గా జలముల

ఇట్లు రామదశరథులను పదములను, మాశబ్దజనక ప్రభువుత్రీశబ్దములను ఎన్నెన్నిరీతులనో మార్చిమార్చి యర్థములు చెప్పియున్నారు. అన్నియర్థములు ఆపదములనే యిటఁ జేర్చితినిగాన నూహించుకొనవచ్చును. కనుమా-అనుచో లక్ష్మీపరమగు నర్థము కావలసినపుడు, కను-మా-అని పద విభజనము చేసికొన్నయెడల సరిపడును. మేల్ తెల్విన-అనుచో చక్కనిజ్ఞానముచేతనే అని యవ ధారణార్థము చెప్పకొనవలయు. నన్ను అనుచో మేల్ తెల్వీన్ - నన్-అని పదముల విభజింప వలయు. ద్రుతము తోపించును. కవిచంద్రుఁడగు వాల్మీకి అవేహిత్యాదిధాతువులం బ్రయోగింపక విద్ధి అనుదానిం బ్రయోగించుట చక్కనిజ్ఞానముతో తెలిసికొనుమను నర్థము తోఁచుటకై యని యెఱుంగునది. దానిచేతనే పద్యమున మేల్ తెల్వీ నని ప్రయోగింపఁబడియె ననియు నెఱుంగునది.

* తా న్యుపక్రమితవ్యాని-అనిమూలము. చతుర్దశవర్షేషు ఏకవింశతీసంవత్సరమునామహాన్ లాభిణి-అను వ్యాఖ్యననుసరించి యిది వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగవలయు.

తే. కొఱకుఁ బోదురొ యభ్యంగిఁ ♦ గొమరుమిగుల
రామునింగూర్చి పరుగెత్తి ♦ రాము నరద
మునకుఁ బార్శ్వములం గొందఁజును బిటుండఁ
గొందఁజును బట్టుకొని వ్రేలు♦మం దమిమెయి. ౨౦౪

1598

చ శిరములనెత్తి యానృపుని ♦ జ్యేష్ఠకుమారుని మోముఁజూచుచున్
గరమనురాగభారమునఁ ♦ గన్నుల నీరు ముఖంబు నిండఁగా
నరదము దోలుసూతుని మహాస్వనమొప్పుఁగఁ గాంచి పల్కిరో
పరమకృపాత్మ! గుఱ్ఱముల ♦ పగ్గములన్ బిగఁబట్టుమా యిఁకన్. ౨౦౪ 1599

చ. అరదము మెల్లఁగా నడుపు ♦ మందఱమున్ గనువారమీ మనో
హరరఘువర్యవక్త్రము మహాత్మక! యిప్పుడు తప్ప నింకనే
తరుణమునందుఁ జూతుమొకొ ♦ దాని పచింపఁగలేము మేము ని
ర్జరసుతుసాటియకా తనయఁరత్నము రాముఁడు కాన కేగఁగాన్. ౨౨౪ 1600

చ. జనని మనం బదెట్టిదొకొ? ♦ సత్వరమేలొకొ చూర్ణితంబుగా
క నిలిచియున్నదీ మనసు♦కాదగు నాయసకల్పితంబె; యి
జ్జనకజ యేగుచున్నయది ♦ ఛామగతిం బతితోడఁ గూడి కా
వునఁ గృతకృత్యయైన దిదె ♦ పూని పతిప్రియధర్మ మెంతయున్. ౨౩౪ 1601

ఆ. అట్టి ధర్మమునె యహర్నిశమును బూని, యున్నదార! భానునగ్రకాంతి
స్వర్ణపర్వతమును ♦ బాయని యట్టులో, యనఘ లక్ష్మణా! మహాత్మ! నీవు.

క. నిరతము ప్రియవాదియు నిర్జరతుల్యుఁడు నైన యట్టి ♦ భ్రాతకుఁ బ్రీతిం
బరిచర్య చేయుచుందువు, పరికింపఁ గృతార్థుడవనఁ ♦ బరఁగుదు వారా!.

క. ఇతనిన్ వెనుకొని పోవుట,యె తపస్సు మహాఫలంబు ♦ నిదె యభ్యుదయం
బు తలంప స్వర్గమార్గము, కృతార్థుడవు నుమ్ము వేయు ♦ నేలా పలుకుల్. ౨౬

చ. జనహితుఁడై చెలంగు రఘునతముఁ దత్కులనందనున్ బ్రിയం
బును గలిగించునాతనిని ♦ బూనికమీఱఁగ వెంబడించి య
జ్ఞనులొగి బోవుచుండి తమసావంతమునం గల భావమంతయుం
గనఁబడఁ బల్కుచున్ మరలఁగా మనసొప్పమి నేడ్చిరందఱున్. ౨౭ 1605

చ. మనమునఁ గుందుచుం దనదుమానినులెల్లను దుశ్శితాత్మలై
తన వెనువెంట రాఁగ గుణధామునిఁ బుత్రునిఁ జూచువాడ నే
నని నృపుఁ డంతటం గదలి ♦ హర్ష్యమునుండి ప్రయాణమయ్యె; నా
తనికి వినంబడెన్ వ్యధ నితాంతముగుందు సతీనినాదముల్. ౨౮ 1606

క. ద్వీరదము బంధించినచోఁ, గ రేణువులు గోదనంబు ♦ గావించుగతిన్
దరుణులు రాముఁడు కానల, కరుగుట గనరామి నేడ్చిరని దశరథుఁడున్.

- క. మనమునఁ దలంచి యటశ్రీఘనుఁ డాతఁడు¹ రాహుఖగముఁగ్రసించిన చం
ద్రునిరీతిఁ గుండె వారలు, వనరుట నాలించి శోకఁవార్ధి మునుఁగుచున్. 30
- క. శ్రీమంతుఁడైన దశరథ, రాముం డసమానధైర్యఁరాజితుఁ డగుటన్
దా మానిను లేడ్చుటఁ గని, యేమియుఁగలఁగకయెపల్కెఁనిటుసూతునితోన్.
- క. త్వరితముగ రథముఁ దోలుము, తరుణులు వెనువెంట రాఁగఁదగదని సూతుం
బురికొలుపుచుండ నందఱు, నరదము వేగంబ పోవునని యార్తిమెయిన్. 31
- క. నిలుపుము నిలుపుమ యని వా, రలునుం దోల్తోలు మనుచు ఁ రాముండును వే
పలుకుట సూతుండపు డ, ప్పలుకుల రెండింటి నొనరుఁప నశక్తుండై. 32
- తే. మార్గమున నేమితోచకే ఁ మాడ్కిఁ జేయఁ
జాలకుండె; మహాబాహుఁశాలి రాముఁ
డరుగ రథగమనంబున ఁ నడరు ధూళి
జనుల బాష్పాంబుసి క్తమై ఁ శాంతినొందె. 33 1612
- సీ. రాముండుబయలుదేరంగఁబారులుదుఃఖమున నేడ్చుచుం బాష్పఁముల విడుచు
నార్తిహాహాకారఁమప్పుడు సేయుచు స్పృహతప్పి పోయినఁజ్ఞెంతో సొమ్మచు
సిల్లిరి; యటునిటు ఁ చేపలు ట్తోభింపఁగదలుఁ దమ్ములనుండిఁక మ్రమధువు
కాటుచందంబునఁ ఁ గాంతల దృష్టులనుండి దుఃఖజనుయి ఁ యొప్పు జలము
- తే. పాతె; శ్రీమంతుఁడౌ నృపఁవరుఁడు నగర
మంతయును రాముఁడేగుట ఁ కార్తినొంది
యేకచిత్తంబునం గుందుఁటెఱిగి వగను
బడియె హతమూలవృక్షంబుఁభంగి నిలను. 34 1613
- క. రాముని వెనుకొని జనులూ, భూమిశుని దుఃఖమొంది ఁ పొగిలెడు వానిం
దాము గని కటకటా! యని, భీమంబుగ నేడ్చి రపుడు ఁ పెను దుఃఖమునన్.
- క. హారామా! యని కొందఱు, హారాముని గన్నతల్లి! ఁ యని కొందఱునుం
బేరుకొని యార్చి యేడ్చిరి, పౌరులు శుద్ధాంతజనులుఁ ఁ బరమాత్తులునై. 35
- తే. జనుల యాక్రోశముల విని ఁ వెనుకఁ దిరిగి
భ్రాంతచేతస్సునం గుంది ఁ వచ్చుచున్న
తల్లిదండ్రులఁ గనియె నఁద్దాశరథియు
వారిముందుగ వచ్చెడి ఁ పౌరవితతి. 36 1616
- ఆ. పాశబద్ధమైన ఁ వాజిశిశువు తల్లిఁ, గాంచుచున్నరీతిఁ ఁ గాఁగ ధర్మ
పాశబద్ధుఁడౌట ఁ స్పృష్టముగాఁ దల్లి, జనకుఁ గనక కాంచెఁ ఁ గను తుదలను.
- ఉ. యానములెక్కి రాఁదగిన ఁ యంతటివారలె యయ్య నార్తిమై
సూనునిఁ గాంచఁ గాల్పడక ఁ సొక్కుచు వచ్చుచు నున్నవారిఁ దా

జానుగఁ గాంచె శర్మమును ♦ సంతతముం గనఁజాలి దుఃఖమే

కానని వారలయ్య నది ♦ గాసిలఁ జేయఁ దపించు వారలన్. ౪౦ 1618

క. జననీ జనకుల నివ్వీధిఁ, గనుఁగొని యోసూత! నీవు ♦ కడువేగమ స్యం

దనమును బోనిమ్మా యని,యనుజ్ఞ నిడఁ బూరుపేజ్యఁజ్ఞౌ రఘునరుఁడున్.

మ. బరిగోలం గొని వ్రేయ దానికి సహింపన్లేని దంతీంద్రమ

ట్లురుదుఃఖార్ధితులై న యప్పితరు లయ్యో. యంచు దుఃఖించుచుం

ద్వీరతోవచ్చెడు రీతిఁగాంచి యపు డవ్వారిం గనన్ దుఃఖమున్

భరియింపంగను జాలఁడయ్యెఁ గరుణావారాశి తానొటచేన్. ౪౧ 1620

సీ. దూడయం దతిదయఁ ♦ గూడియుండుట నావు తద్బంధనాగారతల్లజమున

కతివేగ యరుదెంచునట్లు కౌసల్యయుఁ దనయునిపైఁ గల్గు ♦ దయ నరదము

పోవుదిక్కునకు వాపోవుచుఁ బగువెత్తె హారామ! హాసీత! ♦ హాసుమిత్ర

తనయ! యటంచు నెంతయు నేడ్పుతో, వారికొందిన దుఃఖమ్ము ♦ నోర్వలేక

ఆ. కనులనుండి నీరు ♦ కాఱఁగా నటునిటు, తిరుగుచున్నతల్లి ♦ మరలి చూచె

సారెసారె కపుడు ♦ భూరిదుఃఖమ్మున, రాఘవుండు; పిదప ♦ రాజవరుఁడు. ౪౨

క. నిలునిలు మని బిగ్గఱగాఁ, బిలిచెను రాముండు రథము ♦ వే పోనిమ్మా!

వలదిఁక నాలస్యమ్మని, పలికెన్ సూతుండు వారిపలుకులు వినుచున్. ౪౩

ఆ. నిలువఁ బోవఁ దోచ ♦ కల చక్రముల యంత

రమున నున్నకరణిని మనమూఁగు

చుండ నప్పుడూరకుండె రాముఁడు పల్కె

నతనితోడ నిట్లు ♦ హితముమీఱ. ౪౪

1623

చ. మరలి పురంబుఁజేర నిను ♦ మామకవాక్యమురీతిఁ జేయక

య్యరదముఁ దోలితే మనుచు ♦ నానృపవర్యుఁడు నింద సేసినన్

సరభస మొప్పుఁ బొరజనసంతతి చేయు మహాధ్వనిన్ మహీ

శ్వర! భవదుక్తి నేను వినఁజాలకపోతి నటంచుఁ బల్కుమా!. ౪౫ 1624

ఆ. ఇట్టి యనృతమైన ♦ నీవాడవచ్చును

గాని యిపుడు వారు ♦ గాంచు దుఃఖ

మును సహింపరాదు ♦ కనుఁగొనఁగారాదు

సూతయంచుఁ జెప్పుచొప్పు తెలిసి. ౪౬

1625

క. సారథి యంతఃపురజన,వారము రామాజ్ఞనొందు ♦ భంగిం జేసెన్

వారువములు చనుచున్నను, శ్రీరాముని యాజ్ఞనూని ♦ శీఘ్రమ తోలెన్. ౪౭

సీ. అవరోధజనులంత ♦ నారామువలగొని వెనుకకు మరలిరై ♦ నను మనుష్య

మాత్రు లెవ్వారికి ♦ మహనీయు విడిపోవఁ దరము గాకుంటచేఁదనువులెట్లా

మరలినవేగాని ♦ మనసులు గన్నీరుమాత్రము సుంతయు ♦ మరలవయ్యె
 సంతమంత్రులు రాజు♦నటఁగాంచియెవ్వఁడు సత్వరముగ రాఁగఁజనునటంచు
 తే. నీవు వాంఛింతువో యట్టి ♦ నీకుమారు
 దవ్వు వెనువెంటఁ జనరాదు ♦ ధరణినాథ!
 యనిరి; రాజును దీనుఁడై ♦ యార్తినిొంది
 యంతఁ బ్రసవ్విన్నగాత్రుఁడై ♦ యప్పలుకులు. ౫౦ 1627

క. సకలవిధంబులచేఁ బొం,దికఁ గని యుండుటను వినుచు ♦ దివిరి కొడుకుయా
 త్రకు భంగమేల యని నిలి,చి కనుంగొనుచుండెఁ దనయు ♦ స్త్రీపరివృతుఁడై.
 నలువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౧ - వ సర్గము.

— ఖఖ రాముని పనగమనమునకై యంతఃపురస్త్రీలు శోకించుట. ఖఖ—

చ. పురుషలలాముఁడైన రఘు♦పుంగవుఁ డివ్విధి మాతృయుక్తుఁడై
 పరఁగెడి తండ్రికంజలిని ♦ బట్టి వనంబున కేగ రాజుతో
 మరలిన కాంతలెల్ల నొక♦మాటుగ నేడ్చిరి సౌధమెల్ల న
 త్తరుణుల యార్తనాదములఁ ♦ దద్దయు ఘూర్ణిలె; నంతఁ గాంతలుకా. ౧
 సీ. దిక్కులేకయె యతి♦దీనతఁ గని దుర్బలులగు నీయీజనముల కెవండు
 గతియు రక్షకుఁడనై ♦ క్రాలునో యానాథుఁ డలరాముఁ డవ్వన♦మందు నిప్పు
 డెటుపోవుచున్నాఁడో♦యితరులు తనమీఁదమిథ్యాపవాదముల్ ♦మిగులఁజెప్పి
 నను గోపమందక ♦ జనులకుఁ గోపంబు గలిగించునట్టి ప♦నులను జేయ
 తే. కెవ్వరై నను గోపించి♦రేని వారి
 కలఁకఁ దేర్చుచుఁ దాను బ్ర♦జలవితతికి
 సమముగాఁ గష్టములనొందు ♦ సరసధిషణుఁ
 డెచటికోపోవుచున్నవాఁ ♦ డేమిఁకగతి. 3 1630

క. తన జననియెడల నెవ్విధ,మున వర్తిలుచుండునటు మ♦ముంగని వర్తిం
 చును రాముఁ డన్యహాత్ముఁడు, చనుచున్నాఁ డెచటికో, విచారము గాదే?. ౪

తే. కై క బాధింపఁగా భూమి ♦ కాంతుఁ డటపి
 కరుగుమని యానతీయ న♦య్యాజ్ఞ నెన్ని
 మనకు జనులకు రక్షకుం ♦ డనఘుఁ డాతఁ
 డెటకుఁ బోవుచునున్నాఁడో ♦ యిప్పు డకట!. ౫ 1632

తే. ఎంతమతిహీనుఁడో మేదినీశుఁ డౌర!
 జీవలోకప్రియుండయి ♦ చెలఁగి ధర్మ

నిరతుడయి నూనృతవ్రతఃపరుడయి తగు

తనయు వనికంపు చున్నాఁ డిఁతఁ డిపు డకట! ౬

1633

క. అని యందఱు నృపపత్నులు, తనయుని శ్రీరామునెన్ని ఁ తామేడ్చిరి న
త్సను బాసిన గోతతివలె, బెనువగ ఘోషించి రొక్కఁపెట్టున నందున్. ౭

తే. పుత్రశోకాభితప్తుడౌ ఁ భూవరుండు

నప్పు డంతఃపురంబున ఁ నతిభయంక

రముగ గల్గిన యారోఁదఁనమును విని ని

తాంతదుఃఖితుఁ డయ్యె నఁత్తఱిని మఱియు. ౮

1635

సీ. అడవికా రాఘవుం ఁ డరిగిన చింతచే నపుడు హోతలు వేల్చిఁరైరి జ్వలను;
నగ్ను లదృశ్యంబు ఁ లయ్యె, గృహస్థులు నండుట మానిరి ఁ ప్రజలు పనుల
విడిచిరి; సూర్యుండు ఁ కడున్యసనము నంది ముందుగనస్తాద్రిఁజెందెఁ; గరులు
నాహారకబళంబు ఁ లందుకొనఁగ నెంచవయ్యె; గోవులును బయస్సు దూడ

తే. లకుఁ గుడుపవయ్యెఁ 1 బ్రథమపుత్రకుఁడు చెంత

కేగుదెంచిననుం దల్లి ఁ యిట్టిరాముఁ

డడవిపాలయ్యె నిఁకనేమటన్న చింత

సంతసంబందదయ్యెను ఁ స్వాంతమందు. ౧౦

1636

సీ. ఇత్వోకుకులజుడై ఁ ఋక్షస్వహాపుడై యలరు త్రిశంకువు ఁ నవనిపుత్రుఁ
డై న యంగారకుం ఁ డల్లె బుధగురువు లితరపావగ్రహ ఁ వితతి, కొన్ని
సంగంబునం, దృష్టి ఁ సంగతిఁ గొన్నియు వక్రగతింగొన్ని ఁ వనజవైరిఁ
బొందియుండినవపు ఁ పుష్కరమునఁ దారకలు కాంతులం బాసివెలుఁగకుండె

తే. గ్రహములును గాంతిదూలంగఁ ఁ గాసినొందె

మఱియు నిత్వోకువను రాజమండనుడు 2 వి

శాఖయందు జనించె నక్షత్రమద్ది

ధూమసంవృతమయినట్లు ఁ తోచె నింగి. ౧౨

1637

క. ధూమసంవృత పవనజవంబునఁ బెనుసాగరము పొంగుఁపోలిక రాముం
డును వనికేగ నయోధ్యయుఁ, బెనుచలనమునొందె దిశలు ఁ వితతతమనులన్.

ఆ. ఆవరింపఁబడినయట్లు కనంబడి, యాకులంబులయ్యె ఁ నపుడు భేచ
రములుఁ దారకాళులు మఱేది యైనను, గాంతిలేనియట్లు ఁ కాననయ్యె.

చ. పురజనులెల్లఁ గారణము ఁ పోలఁగలేకయె దుఃఖమొంది రె
న్వరికిని భోజనంబునను ఁ భవ్యవిహారమునందుఁ జిత్తమా

1 పుత్రం ప్రథమజం లభ్యై జననీ నాభ్యనందత-అని మూలము.

2 విశాఖ యను నక్షత్రము ఇత్వోకుదేశనక్షత్రము. అది పొగతోఁగూడినదనుటచే రానున్న
రాజమహిమ నూచింపఁబడినది.

- తురతను గాంచదయ్యెఁ గడుఁ దుఃఖిపరంపరచేతఁ బొక్కుచున్
 బురజను లెల్ల వేళలను ♦ భూపతిఁ బేర్కొని మాటిమాటికిన్. ౧౫౪ 1640
- క. ఎక తెగక యూర్పులను వే, విడుచుచు దుఃఖించిరిట్టి ♦ విధమున జనుల
 యొడఁ గన్నీరుముఖంబులఁ, దడుపఁగఁ బెను వీధులందుఁ ♦ దత్తఱపడుచున్.
 క. తిరుగుచునుండిరి యందె,వ్వరికై నను గలుగకుండెఁ ♦ బరికించిన మో
 దరతియె; శోకపరాయణ, పరులై యుండి రల గంధఁవహుఁడుం బురిలోన్.
 నీ. చల్లఁగా వీచుటఁ ♦ జాలించె; నింపుగా శశికానరాఁడయ్యె ♦ సరసిజాప్తుఁ
 డెండకాయుట మానిఁయుండెను; జగమెల్లఁ గలఁగినట్లుండె,బుఁత్తులుజననుల
 చనుఁబ్రాలు గోరక ♦ చనుచుండి రతివలయందు భర్తలు తమఁకలరుచున్న
 యనురాగమును మాని ♦ రన్నదమ్ములు తమ నెయ్యము విడిచిరి ♦ నిఖిలజనులు
 తే. నొండొరులపై ని దమకు ముంఁదున్నప్రీతి
 విడిచి రామునినే పలుఁవిధములను ద
 లంచుచుండిరి. మఱియు సఁమంచితమతు
 లయిన శ్రీరాఘవుని ¹స్నిగ్ధు ♦ లండఱపుడు. ౧౯ 1643
- చ. అతిశయశోకభారమున ♦ నాక్రమితాత్ములు గాన నొక్కటన్
 మతివిభవంబు పోవుటను ♦ త్కాధరవర్యముపై న వ్రాలనే
 గతిఁ జలియింపఁ జాలక నిఁకామము తాపము నందువారొ యా
 గతిశయనంబులన్ విడువఁగా నటఁ జాలకయుండి రంతటన్. ౨౦ 1644
- చ. సురపతిలేనిచో నెటుల ♦ ట్లోని సపర్వతయయ్యుఁ బ్రాపులే
 కరహి దొఱంగి వ్యాకులతఁ ♦ గాంచు మహాత్ముఁడు రామచంద్రుఁ డొ
 క్కరుఁడట లేమి దుఃఖిభయఁకంపితమై కరివాజ్ఞసైనికో
 త్కరముగఁ జంచలించి పురఁతల్లజమెల్ల ధ్వనించె నవ్విధిన్. ౨౧ 1645

నలువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౨ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ దశరథుని విలాపము. ఁఁఁఁ

- చ. వనమున కేగుచున్న రఘుఁవద్యుని స్యందనచక్రఘట్టనం
 బున జనియించి పెల్లెనఁగు ♦ భూరిరజం బదియెంత దాఁకఁగా
 ననగుచునుండెనో మనుజఁనాయకుఁ డాతఁడు నంతదాఁక దృ
 ష్టిని మరలింప కాత్తజని ♦ శ్రీగుణమాన్యునిఁ జూచుచుండె దాన్. ౧ 1646
- క. తనప్రియసుతు నతిధార్మికు, మనుజేఞుఁడు మిగుల ధూళి ♦ మార్గమ్మునఁ దాఁ

¹ స్నిగ్ధులు=మిత్రులు. స్నేహితులని వాడఁబడుపదము దుర్వికారము నొందింపఁబడినయీ
 పదమే.

గనుచుండు దాక ధూళియుఁ, గనఁబడుచు నెయుండె వ్రీతిఁగలిగించువిధిన్.

తే. అంత రాముని రథధూళి ♦ యక్షి గోచ

రంబు గాక యశంగిన ♦ రాజు నార్తుఁ

డయి విష్ణుండునై యప్పు ♦ డవనిఁ బడియె

నతని నెత్తంగఁ గౌసల్య ♦ యతిజవమున. 3

1648

క. కుడిచేయిఁ బట్టుకొనియె, వడయక; దా భరతునందె ♦ తమి గలదౌటన్
ఎడమకయిఁ గైక బట్టక, పుడమిఁ గనుచు బార్శ్వమందుఁబొందుగనిలిచెన్.

సీ. నీతిధర్మమ్ము విఖ్యాతసదాచార మతిశయమ్ముగఁ గల్లునట్టి రాజు

తన సవ్యపార్శ్వంబునను నిలుచున్నట్టి కైకను గనుఁగొని ♦ వ్యాకులేంద్రి

యుండయి వచియించె ♦ నోదుష్టచారిణీ! కైక మనంగాళిఁ ♦ దాకవలదు

నినుఁ జూడ నేనొల్ల ♦ నీవు భార్యవుగావు మనకు బంధుత్వంబు ♦ గనఁగలేదు

తే. నినుఁ దమిం గొల్చి జీవించు ♦ జనులకేను

బ్రభువుఁ గానట్టి వారు సేనకులు గారు

నాకుఁ; గేవలమథాశ ♦ నీకుఁ గలదు

ధర్మరతిలేదు గాన నిన్ ♦ ద్వరవిడిచెద. 2

1650

చ. పరిణయమాడితీవు ననుఁ ♦ బావకుసాక్షిగఁ గాన భార్య నే

సరయఁగ నెట్లు కాననుచు ♦ నందువొయేమొ దురాత్మురాల! నీ

కరము గ్రహించుటగ్నికే దగన్ బ్రియమారఁ బ్రదక్షిణంబుగాఁ

దిరిగెనునట్లు చేయుటయుఁ ♦ దెంపునఁ జేసితి నై న నే నికన్. 24

1651

ఆ. వీనివలన నాకు ♦ జానుగఁ గల్గిన, యిహపరములకెల్ల ♦ నిపుడ విడిచి

నాడ నై హికంబు ♦ బోడిగ విడుచుట, వలనఁ గ్రీడలెల్ల ♦ వదలినాడ. ౮

క. ఆముష్మికంబుఁ వదలుట,చే మహిఁ బరమార్థమొకటి ♦ సిద్ధింపఁగనే

నేమమునఁ జేయఁదగు శుచి, హోమాదులఁ జేయనిన్ను♦నోగిఁగూడియింకన్.

క. భరతుం డక్షయముగ నీ, ధరణీరాజ్యంబు నొంది ♦ దా ముదితుండై

పరగునయేఁ బితృర్థము, భరతుం డొనరించు కృత్యఁపటలంబెల్లన్. ౯

1654

క. ననుఁ జేరకుండుఁ గాకని, మనుజేశుఁడు పలుకఁ బట్టమహిషి మహర్షిం

గని స్రుక్మి ధూళి బ్రుంగిన, మనుజాధిపు లేవనెత్తి ♦ మరలె నతనితోన్.

క. అనుతాపము నొందెను వి,ప్ర్రుని దానై చంపినట్లు ♦ పూని జ్వలను దాఁ

కినరీతిఁ గరమునన్ ధర్మనిబద్ధాత్ముండు సుతుని ♦ మానిఁ దలఁచుచున్. ౧౧

సీ. అడుగడుగునకుఁ బ్రియాత్మజు నరదంబు వడి నేగినట్టి శ్రోవలను మరలి

మరలి చూచుచు రాజమండనుఁ డెంతయు స్రుక్ముచు గ్రస్తుఁడౌనూర్వరీతి

భాసిల్లుకుండె హాపంబున మిక్కిలి తన ప్రియపుత్రునిఁ ♦ దలఁచి దుఃఖ

ముననార్తుడయి యేడ్చెమనుజేశుడప్పుడు తనయుండుపురమును♦దాటిపోవు

ఆ. టాత్తనెంచి పలికె ♦ నాత్మజుఁ గొనిపోయి

నట్టి హయవరముల ♦ యడుగులెల్లఁ

గనఁబడియెడిఁ ద్రోవఁ ♦ గానరాఁడు మహాత్ముఁ

డతఁడు మాత్రమేమొ ♦ యక్కటకట. ౧౮

1657

చ. సురుచిరచందనం బలఁది ♦ సొంపలరారఁగ నుత్తమాంగనల్

కరముల వీవనల్ గొని నిఁకామము వీవ సుఖప్రదంబులై

పరఁగు మృదూపధానముల ♦ భాసిలునట్టి మదాత్మజన్ముఁ డి

త్తరుణమునం దదెక్కడనొ ♦ తాఁ దరుమూలతలంబునం దొగిన్. ౧౭౫

క. తరుశాఖగాని యొకని, ర్భరపాపాణమ్ము గాని ♦ పదిలంబుగఁ దాఁ

గరముపధానము గాఁగం, బరుండఁ గలఁ డిద్ది నిజము ♦ పల్కులిఁ కేలా. ౧౭౬

తే. కటకటా! దీనుడై పాంసుఁకలితదేహుఁ

డగుచు నిట్టూర్పు పుచ్చుచు ♦ సొగసు దూల

నొక్కసెలయేటి దాపున ♦ నుండ్లి లేచు

వరగజమురీతిఁ దా లేచు ♦ వసుధనుండి. ౧౭౭

1660

క. వనచరులు దీర్ఘభుజు లో, కనాయకు ననాధురీతిఁ ♦ గా లేచి వనం

బున కేగువాని నిజముగఁ, గనుఁగొనఁగాఁ గలరు నాదు ♦ గారాబునుతున్.

చ. జనకుని కూర్మిపుత్రికయు ♦ శర్మమునే సతతంబు నొందఁజూ

లినయది యట్టులయున్ నలఁలేను వనంబునఁ గంటకాళిపైఁ

దనపదసారసంబు లిడి ♦ తద్దయుఁ గ్రుచ్చుకొనంగ నద్ది బా

ధను గనుచున్ జనంగలదు ♦ దై నకృతంబని నిశ్చయంబుగన్. ౧౮౦

1662

క. వనముల నెప్పుడెఱుంగదు, కనకాంగి గభీరమగుచు ♦ గగురుం బుట్టిం

పనుజాలు క్రూరమృగముల, ధ్వనివినిభయమొందఁగలదు ♦ సావంతమునందున్.

క. ఫలితమనోరథవగు మా, కులపాంసకురాల! యింకఁ ♦ గోరికతో నీ

యిల విధవవగుచు నేలుము, ఖలహరణుని విడిచి బ్రతుకఁ ♦ గా నేఁ జాలన్.

క. నేనెంతమాత్రమును బ్రియ, నూనుని విషనాడి బ్రతుకు ♦ చొప్పొల్లనటం

చాన్పపుఁడు పలికి యివ్విధి, మానవశతి వెంట రా విఁమనసుం డగుచున్.

సీ. జానకి భయమొందు ♦ దానిమూలంబుగా నాపకవచ్చుఁ బ్రియాత్మజునకు

నద్దానివలననే ♦ యాత్మవినాశనమును గల్గునని తనఁమనమునందు

శంకించి నీదునిష్ఠముఁ దీతఁ గా యని కైకతోఁ బల్కి యాఁకారణమునఁ

దనచావు శంకించి ♦ దానిని విధవను గమ్ముని తిట్టుచు ♦ నన్తుహీనుఁ

తే. *డశుభముగ నున్న యాయయోధ్యాపురంబు

నట మృతస్నానమును జేసి ♦ నట్టివాని

* అపస్మాతఇవారిష్టం ప్రవివేశ పురోత్తమమ్-అని మూలము. ఇట నశ్శీలదోషములేదు. వీరిన దశరథునకుఁ బ్రశంపమే వెగటుగఁ దోచినది. తా భయమునొందుటవలన సీతారాములకు

భంగిఁ దానుఁ బ్ర వేశించెఁ; † బట్టణమది
శూన్యచత్వర వేశ్మమై † సొంపు దూలి. ౨౨౪

1666

సీ. సంవృతాపణ దేవ † సద్వక్రవాటమై బడలి దుర్బలులగు † ప్రజలు దుఃఖ
మొందఁగానశుభమై † యురుమార్గములయందుకొలఁదిమనుష్యులే † కూడియుంట
నిశ్శబ్దమై తన † నీటుపాడగుటచే నశుభకరంబుగ † నప్పుడుండఁ
గనుఁగొని రామునే † కలవలపాటొందియును వలంచుచు నేడ్చు † చును దినేశుఁ

తే. డంబుదంబుఁ బ్ర వేశించు † నట్లు రాజు
తనదు సౌధంబుఁ జేరె; సౌ † ధమదియపుడు
పెనుమడుగు సర్పముంట ట్లో † భింపఁబడక

యలరి పాము గరుత్మంతుఁ † డపహరింప. ౨౨౪

1667

క. చొరఁగూడినదై యుండెడు, కరణిన్ రాముండు భూమి † కన్య సుమిత్రా
వరసుతుఁడును లేకుండటఁ, బరులకునుం జొరఁగఁ దగిన † భంగిఁ గనఁబడెన్.

క. తరువాత నృపుఁడు కంఠ, స్వరమతి హీనత్వమొందఁ † బలవించుచు న
క్షరములు పెక్కుండియు నం, దరయఁగ నర్థంబుకొలఁది † యై తగుపలుకుల్.

క. వినరాని యట్టి స్వరమునఁ, బెనుదై న్యము దోఁపఁబలికె † వేగమె శ్రీరా
ముని తల్లి యింటికి న్ననుఁ, గొనిపోదుగుగాక యిచటఁ † గూడదు నిలువన్.

తే. మఱి యెచటనైన నిష్ఠ నామదికి నూట
టయె కలుగదని పల్క; మా † ట వినినంత

ద్వారదర్శకు లారాము † తల్లి సౌధ

మునకుఁ గొంపోయి చేర్చి ర † మ్మనుజవిభుని. ౨౨౪

1671

క. అతఁ డందు వినీతునివలె, నతిశయదుఃఖముననుండి † యాసద్వక్రమునన్
వితతశయనంబు నొందియు, మతిశాంతియై లేక మిగుల † మ్రాన్పడియుండెన్.

క. తనయద్వయమును గోడలుఁ, గన రాముని సౌధమద్ది † గతశశిభంబై
గనుపట్టు నాకనమువలెఁ, గనఁబడఁగా నతఁడు చూచి † కలవలమందెన్.

క. ఆమందిరమును గనుచు, ద్వామపరాక్రమము గల్గు † ధరణీశుఁ డయో
రామా! ననువిడి చనుదే, యీమాడ్కి నటంచుఁ జేయి † యెత్తికడధ్వనిన్.

క. విలపించి మఱియు నిట్లని, పలికెన్ రాముండు రాగఁ † పౌరజనశ్రే
ష్ఠులు కన్నులారఁ జూడం, గల రప్పటిదాక నుఖము † గా మనుడు తగన్.

తే. మరలి వచ్చిన రాముని † మది ముదమునఁ

గొంగిలించి పరస్పరాం † గములఁ గన్ను

లలరఁగాఁ జూడఁ గలరట్టి † యెలమి నాకుఁ

గలుగునే మందభాగ్యుండఁ † గద కటకట! ౩౨

1676

మఠణము కల్గునని శంకించినాడు. కాబట్టి మృతస్నానము చేసినవానివలెనని వాల్మీకి చెప్పట
సూచితమే.

చ. భరతుడు రాజ్యమేలుట యవశ్యమయేని మదాత్మజన్తుని
భర్తతుని దాసుగా నొనరుపం దగు నన్నముఁ బెట్టకంచు న
త్తరుణియుఁ గోరుటే పరము ♦ తాఁ గొడుకప్పుడు బైక్షజీవియై
పురమున నిచ్చటం దిరుగుఁ ♦ బొల్పుగ నింట వసించియుండుగా. ౪ 1653

సీ. వానిపదవినుండి ♦ పడఁద్రోసి రాముని నిచ్చుచొప్పునఁ గైక ♦ కిచ్చితీవు
రాజ్యభాగమును ధరానాథ! విను మాహితాగ్నిపర్వంబుల ♦ నమరతతికి
నీయఁగాఁ దగినట్టి ♦ దే యగునాహవిర్భాగంబు నసురుల ♦ భాగముగనొ
సంగినట్లిది న్యాయసరణియే; గజరాజగమనుడై వీరుడై ♦ కాత్తుకంబుఁ

తే. దాల్చి దీర్ఘభుజంబులు ♦ తనర వెలుగు
రాముఁ డనుజుని లక్ష్మణు ♦ రమణి నీతఁ
గూడి వనిఁ జొచ్చుచున్నాఁడు ♦ నేడు నిజము
కైకమాటనె పాటించి ♦ త్కాతలేంద్ర!. ౬ 1684

క. వనవాసకష్టముల నెఱుఁగనివారలఁ బంపితీవు ♦ కాన వసింపం
జనునంచు నేమిగతి యవ్వనమున నగునో తలంప ♦ వచ్చునె మదిలో. ౭

క. ఎలప్రాయంబున భోగంబులఁ బొందఁగఁ దగినకాలమున రత్నాదుల్
తొలఁగ వనికీవు పంపఁగ, ఫలమూలంబులను దినుచు ♦ వసియింతురెటో. ౮

తే. దీనులై వారలెట్టి రీతిని బ్రతిజ్ఞఁ
గడుపుదురొ? నాకుమారుండు ♦ కాంతఁ గూడి
తమ్మునిం గూడి యిట రాఁగఁ ♦ దగు శుభంబు
లొప్పు నాశోకము నశింప ♦ నొప్పు తనర. ౯ 1687

క. వానిం గన్నారఁగ నేఁ, గానందగునట్టి మహితకాలంబిపుడే
భూనాథ! కలుగునా? నా,నూనులు కోడలును నొక్కచో లీలమెయి. ౧౦

తే. చెలఁగి నిదురించి లేచి వచ్చినటు నడవి
నుండి వీరులు వచ్చుట ♦ నొగి నెటింగి
యిప్పురంబునఁ గలవార ♦ లెల్లఁ దమిని
ధ్వజములెత్తి యలంకృతిఁ ♦ దగనొనర్ప. ౧౧ 1689

క. తనరారు నీయయోధ్యకుఁ, జనుదెంతురొ? వారలెపుడు; ♦ సరగున రాఁగా
మనుజవ్యాఘ్రుల మరలం, జనుదెంచినవారిఁ బొరసంతతి గనుచు. ౧౨

క. రాకానిశిఁ బెనుసాగర, మేకరణిం బొంగునట్టు ♦ లెప్పుడు మదిలోఁ
బ్రాకట మోదము చెలఁగఁగ, వీరకౌ గ్రాలెడినొ యెఱుఁగఁబృథ్వీశవరా!.

తే. ఆమహాబాహు వావీరుఁ ♦ డారఘుప్ర
వర్యుఁ డాబోతు గోవుతో ♦ వచ్చునట్లు

- జనకపుత్రిని మున్నిడుకొని రథమున
నీయయోధ్యఁ బ్రవేశించు ♦ తెప్పఁజొక్కో? ౧౨ 1692
- క. అరిమర్దనులౌ నాదు కొ,మరు లిప్పురిఁ జొరఁగ రాజఁమార్గంబున ని
ప్పురజనసహస్రములు నే, తరుణమ్మునఁ జల్లుదురొకొ ♦ తమిమై లాజల్. ౧౩
- సీ. శుభకుండలంబుల ♦ సొంపుగా ధరియించి కాత్తుకఖడ్గముల్ ♦ కరమువెలుఁగ
శిఖరాన్వితములగు ♦ క్షీతిధరంబులఁ బోలి యెప్పుడిప్పురమున ♦ కేగుదేరఁ
గాంతునో; బ్రాహ్మణఁకన్యకలకుఁ బుష్పముల విప్రులకు ఫలంబులనొసఁగుచు
ముదమున నిప్పురఁమునకు నెప్పుడు ప్రదక్షిణ మొనర్తురొ; శేముఁషీవిశేష
- తే. మందు వృద్ధుఁడు నిర్జరులట్టు లిరువ
దైదు వత్సరములవయ ♦ స్సలరువాని
భంగిఁ దగుపట్టి ధర్మతత్పరుఁడు వచ్చు
నెపుడు మూఁడేండ్ల శిశువట్టు ♦ లింపుమీఱ. ౧౬ 1694
- చ. మునుపటి జన్మమందు రఘుఁముఖ్య! పరాక్రమధుర్య! దుష్టబు
ద్ధిని వహియించి నేనుఁ దమి ♦ తీఱఁగ బిడ్డలు పాలుద్రావనె
న్న నడరి వారితల్లుల స్తనంబులఁ గోసినదాన సంశయం
బనునది లేదు; వత్సగల ♦ యావువలెన్ దనయప్రమోదతన్. ౧౭ 1695
- చ. చెలఁగెడు నన్నునో పురుషఁసింహమ! సింహము గోశిశూత్కరం
బుల వధియించి గోవులను ♦ బోల వివత్సలఁ జేసినట్లు కై
క లలితపుత్రహీనఁగను ♦ గావలె నంచును జేసె నక్కటా
యిలఁగల భద్రసద్గుణము ♦ లెల్లఁ గలఁడు మదీయపుత్రుఁడౌ. ౧౮ 1696
- ఆ. సకలశాస్త్రవేత్త ♦ సాధుమనీషుండు
నగుట నేకపుత్ర ♦ నగుట నేను
నట్టి కొడుకు విడిచి ♦ యసువుల భరియింప;
నొల్ల నిడుదభుజము ♦ లొప్పు నతఁడు. ౧౯ 1697
- క. బలశాలి యగుచు నిలలో, వెలయఁగ నాప్రియకుమారు ♦ వేడుకఁ జూడం
గల భాగ్యము లేకుండిన, నిలవై జీవించు శక్తి ♦ నేమాత్రంబున్. ౨౦
- తే. నాకుఁ గలిగింపఁ జాలదు ♦ ప్రాకటంపు, శక్తిగల దైవమైనను ♦ జండకరుఁడు
సకలశక్తియుతుండు వేసవిని రుచుల,చేత భూమిని దపియింపఁ ♦ జేయునట్లు.
- క. వర పుత్రదుఃఖిజుం డీ, పరితాపహుతాశనుండు ♦ ప్రజ్వరిలి ననున్
బరితాప మొందఁజేసెడుఁ, దరమే భరియింప ననుచుఁ ♦ దగ విలపించెన్.

నలువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౪ - వ సర్గము.

—ఊఊ కౌసల్యను సుమిత్ర యూటడించుట. ఊఊ—

మ. వనితారత్నము చింత మీఱ విలపింపంగాంచి ధర్మస్వరూ
పునిగా నెవ్వని నాద్యులెన్నుదురొ యాపుణ్యాత్ముడౌ రామునం
దు నిబద్ధాత్మ సుమిత్ర యాటఁ బలికెన్ ♦ దుఃఖించు కౌసల్యతో
ఘనమై పొల్చు విశిష్టధర్మము తగంఁగా నిట్లు లార్యామణీ! ౧ 1701

సీ. అనితరసాధ్య కల్యాణగుణంబుల నలదు నీవుత్రకుం ♦ డఖిలలోక
సుప్రసిద్ధుండయి ♦ శోభిల్లు నప్పురుషోత్తముండౌట నీవొక్క మొగిని
విలపింపనేల యిట్లలసి దీనముగాఁగ నేడ్చిన ఫలమేమి ♦ యిప్పుడమ్మ
హాబలుండగు నీదు ♦ నాత్మజుండెల్ల శిష్యులు పూన్కి నాచరించుచు నెసంగు
తే. నదియుఁ బరలోకమునను మహాఫలంబుఁ
గలుగఁ జేసెడునదియనై ♦ క్రాలుధర్మ
మును దృఢంబుగఁ బూని దండ్రీని మహాత్ము
నన్మతదోషంబు పొందనిమట్లు చేయ. 3౪ 1702

క. ఋతవాదిని జేయఁగ నీ, క్షీతిరాజ్యము విడిచి యడవికిం జనియె మహా
మతి రాముఁ డట్టి ధర్మనిరతిఁగను నాతనికి నేడ్యురాదు సుశీలా! ౪ 1703

సీ. పాపరూపంబయి ♦ పరఁగు ప్రమాదంబు గావున నద్ది లేకయె సమస్త
జీవదయాళువై ♦ చెలఁగు లక్ష్మణుఁ డతిశయపరమాధైర్యకసాధనమగు
కైంకర్యవృత్తి నెక్కాలమందును దా సమాచరించుచు నన్న ♦ కధికభక్తి
శుశ్రూషలను నల్పుచును గాన *వర్తింపఁజనె నద్దియె సుబుద్ధికిని నతనికి
తే. నధికలాభంబు గాన నీ ♦ నతని గుఱిచి
చింత నొందఁగఁ బనిలేదు ♦ సీత సుఖము
లనుభవింపంగఁ దగినది ♦ యడవిఁ గలుగు
కష్టములనెల్ల నెఱిగియుఁ ♦ గడుముదమున. ౫౪ 1704

క. పతియే దైవంబనుచున్, మతిఁ నలఁచిన సాధ్వీయగుట ♦ మహనీయంబై
క్షీతిఁ దనరు ధర్మమున నేరతిఁ గల్గు భవత్కుమారు ♦ రామునిఁ గనుచున్.

క. వెనుదగిలి పోవుచున్నది, వనికా కోడలిని గుఱిచి ♦ వంతఁ గనఁగరా
దనితరలభ్యయశంబు భువనమున ధ్వజమట్లు త్రిప్పి ♦ పర్వఁగఁ జేసెన్. ౬౪

ఆ. అట్టి ప్రభువు రాముఁ ♦ డతిశయధర్మసత్యవ్రత ధనుడౌట ♦ నతనికెట్టి
మేలు గలుగకుండు ♦ నోలలనామణీ!, యతనిఁగూర్చి శోకమందవలదు. 2

*౫ శ్లో. “వర్తతే చోత్తమాం స్మత్తిం” అనుశ్లోకమున సున్ననకారము గాయత్రి యైదవ యక్షరము.

సీ. త్రికరణశుద్ధియు ♦ దివ్యమహత్వంబు రామునియం నలరంగ నెఱిగి
కమలమిత్రుడు రాముఁకాయంబుఁ గిరణాలిఁ నపియింపఁ జేయఁడుఁతగినరీతి
శీతోష్ణములఁ గల్గఁ ♦ జేయుచు నెప్పుడు సుఖముగ శుభముగ ♦ శుభములగు
కాననములనుండి ♦ గంధవహుం డరుదెంచి వీవఁగలండు ♦ తృప్తిమీఱ

తే. జనకుఁ డాలింగనము చేయు ♦ సరణి సీత

కరములను దాఁకుచును సుధాఁకరుఁడు పాప

వర్జితుని రాము రాత్రులఁ ♦ బండుకొనిన

వాని నాహ్లాదయుతుఁ జేయు ♦ వారిజాక్షి !. ౧౦

1708

* సీ. అనిలోఁ దిమిధ్వజ ♦ నాత్మజుదనుజేంద్రు రాముఁడు చంపంగఁబ్రవ్వుఁగాంచి
యాగుహశాజనునకు ♦ నఖిలదివ్యాస్త్రంబు లిచ్చెఁ గాదే? మునుఁపెన్ననతఁడు
మనుజుపంచాన్యుం డఁమానుషవిక్రముం డాత్మబాహుబలంబుఁనాశ్రయించి
యలరుచుండును గాన ♦ నడవినన్నను భయంపడక గృహమ్మున ♦ గడవినట్లె

తే. కాలమెల్ల సుఖంబుగ ♦ గడుపుఁజుమ్ము

భరతుఁ డెల్లర ప్రీతికిఁ ♦ బాత్రుఁడైన

రామునకు నెట్లు దక్కును ♦ రాజ్యమనుచు

నందువే మొకొ! యాసందియము వదలును. ౧౧

1709

క. రామాస్త్రపథమునకు గుఱి, యై మహినేశత్రువైన ♦ యంతముఁ గనునా
రాముని యాజ్ఞకు లోనుగ, నేమాడ్కిం గాకయుండు ♦ నీరాజ్యమిఁకక.

తే. సకలకల్యాణలక్షణఁసహితుఁడైన

రాము తనుకాంతి శూరతల్ ♦ ప్రబలబలముఁ

గాంచ నటవీనివాసంబు ♦ గడపి వచ్చి

ధరణిఁ బొందఁ గలండని ♦ తలఁచుదాన. ౧౨

1711

సీ. సూర్యున కాతఁడు ♦ సూర్యుఁ, డగ్నికినగ్ని, ప్రభువులకెల్లఁదాఁబ్రభువువినుము
సంపదలకు నెల్ల ♦ సంపత్తు, కీర్తికిఁ గీర్తి, యోర్పున కోర్పు, ♦ కేవలంబు
దేవతలకుఁ జూడ ♦ దేవత, భూతాళి కాదిభూతము, దేవి! ♦ యట్టి రాము
నకు దేశమునఁగానినగరంబునం గాని యగుణమ్ము లెట్లు కలుగునొ తలఁపు

తే. మెవఁడు వనికేగఁగాఁ జూచి ♦ యిచటిజనులు

వెతలఁ బడి బాష్పపూరంబు ♦ విడుచుచున్న

వారొ యాపురుషవరుండు ♦ వరున భూమి

ధరణిజా లక్ష్మణులఁగూడి ♦ తగు విభూతి. ౧౩

1712

* ఇందలికథ పూర్వము చెప్పబడకున్నను బ్రసక్తినిబట్టి యిటఁ జెప్పబడియె నని గ్రహింపఁదగు 1 భూమిధరణిజాలక్ష్మణులఁగూడి-దీనికి “పృథివ్యాసహ వైదేహ్య శ్రియాచ పురుషర్షభః” అని మూలమున్నది గాన భూమిశబ్దము వ్యర్థముగాదని యెఱుంగఁదగు.

క. తరుణీ! యభిషేకంబును, స్థిరముగఁ బొందంగఁగలఁడు ♦ చీరలును గుళా
స్తరణమును దాల్చి శ్రీరఘువరుఁ డపరాజితుఁడు ప్రీతి ♦ వనముల కరుగన్.

¹క. సీతాహంబున విఖ్యాతమహీరాజ్యలక్ష్మి ♦ యాతనివెంటఁ
ప్రీతిగఁ జనియెను వానికి, భూతలమున దుర్లభంబు ♦ పోలంగలదే. ౧౯

చ. ధనువులఁ బట్టు వీరులను ♦ దాను బురోగమనుండు లక్ష్మణుం
డనుచరుఁడై కటారుఁ గొని ♦ యంబకముఖ్యములఁ ధరించి తా
వనమున కన్నతోడ నిజఁబాహుబలం బడరంగ ముందుగాఁ
జనియెడు నట్టి రామునకు ♦ సాధ్వీ! యిఁకెయ్యది దుర్లభంబిలఁ. ౨౦ 1715

క. వనవాసంబు యథాక్రమమునఁ దీర్చి యతండు రాఁగ ♦ మోదంబునఁ జూ
డను గలవు దేవి! మోహంబును శోకము వదలు సత్యమును వచియింతుఁ.

సీ. కళ్యాణి! యసకీర్తిఁ ♦ గానని సాధ్వీని వనినుండ్లి రాముఁడు ♦ వచ్చి నీదు
చరణాంబుజములకు ♦ శాస్త్రోక్తవిధి నమస్కారంబు గావించు ♦ కాలమందు
నుదయచంద్రుని పోల్కిఁనున్న రామునిఁ జూడఁగలవు శీఘ్రంబెమఁరలియతండు
వచ్చి యిప్పురమున ♦ వైభవంబున నభిషిక్తుఁడై మిగులు రుచిఁ వెలుంగఁ

తే. గాంచి యానందబాష్పంబు ♦ లంచిత గతి
విడువఁ గలవట్టి రాముని ♦ విషయమందు
నశుభ మింతయు గలిగెడు ♦ నని తలంపఁ
జనదు కనరావు దానిలక్షణము లెవ్వి. ౨౩౪

1717

*క. కానఁ శోకము దుఃఖముఁ, బూనుట సరిగాదు దేవి! ♦ పుత్రుఁ డనుజతో
జానకితో వేగమ రాఁగా నీవే చూడఁగలవు ♦ కడు నెయ్యమునఁ. ౨౪

క. అనఘనుతి వీవు దేవీ, నిను నీవే కాక పౌరఁనిచయము శోకం
బును బొందకుండఁ జెప్పుట, చను నిక్కాలమున వగవఁ ♦ జనునే నీకుఁ. ౨౫

క. తనయుని శ్రీరాముని గాఁ, గను భాగ్యము గల్గె నీకుఁ ♦ గావున శోకం
బును బూనఁదగదు సత్పథమున నర్తిలువాఁడు లోకమున నెవఁడైనఁ.

క. రాముని కన్నను గలఁడే, తా మిత్రులఁగూడి సుతుఁడు ♦ తమి వందనముల్
కామిని నీకుం జేయం,గా మచుతం గాంచి శతమఖప్రతిమానుఁ. ౨౬౪

క. ఆనందబాష్పసంతతి, వానతటిఁ మేఘసంక్తి ♦ వారివిడుచు న
ట్లో నారీమణి విడుతువు, నూనుఁడు పాదముల వ్రాలి ♦ శోభిలుచుండఁ. ౨౭

క. వరదుఁడు రాముఁ డయోధ్యాపురి మరలంబొంది మృదుతఁబూనిపుఘవులై
పరఁగెడు తనచేతుల నీ, చరణంబులఁ బినుకఁగలఁడు ♦ స్వాంతమలరంగఁ.

1 సీతే వాసుగతా లక్ష్మిః-అని మూలము. సీతాత్తనా అని మహేశ్వరీధ్వలభావ మిట వ్యక్తము. * మాశోకో దేవినుఁగిభవా-అని మూలము.

సీ. శూరుఁడై నఖులతోఁగ్రీరాముఁడరుదెంచి ప్రవరపూర్వకముగఁబ్రణతినేయ
నంబుదావళియెట్టు ♦ లద్రిని దడుపునో యట్లు దడుపుదు; వఁయాత్కజన్తు
నానందవారి నంఁచయ్యనవద్యాత్మ వాక్యోపచార భవ్యప్రవీణు
రాలగు నాసుమిత్రా లలనామణి పలుభంగులైన వాక్కులు వచించి

ఆ. యామె నూటడించి ♦ యంత నూటకయుండె;

నవ్వచనములఁ దగ ♦ నాలకించు

చున్న రాజపత్ని ♦ కొగి దేహజనితమై

యధికమైన దుఃఖి ♦ మయ్యదనున. 304

1721

ఆ అల్పజలము గలిగి ♦ యలరి శరత్తున

నంబునంబు వేగ ♦ యంతమొందు

నట్టు లతిజవమున ♦ నంతయు నళియించె

నంత నచట రాముఁ ♦ డరుగుచుండ. 305

1725

నలువదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౫ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ రాముఁడు తన వెంటవచ్చు పౌరుల నూటడించుట. ఁఁఁ

సీ. సత్యపరాక్రము ♦ సరసచిత్తుని రాము ననురాగమునఁ బౌరజనపదనరు
లనుసరించిరి ననంబున కేగుచుండంగ మఱియు రాముని మిత్రమండలంబు
సంతరిపురజనంబు ♦ నధిపతియును బలాత్కారంబున మరల్పఁగఁ బడి చని
రంతియకాని యయ్యరదంబు వెంటనె చనుచున్న మానవసంఘమతని

ఆ. వదలి మరలరైరి; ♦ వరకీర్తి సద్గుణ,యతుఁడు రాముఁ డయ్యఁయోధ్యనున్న
జనులకెల్లఁ బూర్ణచంద్రుని భంగిని, బ్రియుఁడుగఁ జెలంగివెలయుచుండె.

చ. తన ప్రజలెల్లఁ బోవలదు ♦ దండకకాననసీమ కంచుఁ ద

న్ననుపమయు క్తివాక్యముల ♦ నాదృతి వేడినఁ గన్నతండ్రి న

త్యనియతుఁ జేయఁ బూని తనయంగనయున్ సహజుండు వెంటరాఁ

జనియెను రాముఁ డవ్వనికె ♦ సత్యధనుండయి యొప్పుచుండటన్ ౪ 1727

*చ. తనరథయు క్తివచ్చు పురతల్లజవాసుల స్నేహయు క్తిమై

గనులభిత్త ప్తినొందఁ దనకన్న కుమారులభంగిఁ జూచి యి

ట్లని వచియించె స్నేహమున ♦ నాతఁ డయోధ్యయె కాపురంబుగఁ

దనరెడు వారికెంత ప్రమదం బలరారునొ నాపయిం దగన్. ౫4 1728

* అవేక్ష్యమాణ స్స స్నేహం, ఉవాచ రామ స్నేహేన-అని మూలమున రెండుసారులు స్నేహశబ్ద ముపయోగింపఁబడుట యర్థభేదమునకని యెఱుంగునది.

తే. ఎట్టి బహుమానబుద్ధియు ♦ నెసఁగుచుండు
నో యవెల్లను మత్ప్రీతికై యధికము
గాఁగ భరతునియం దుంచఁగాఁ దగు నీక
నతఁడు కళ్యాణశీలుఁడై ♦ యలరువాఁడు. ౬

1729

సీ జనయిత్రి కానందమును వృద్ధి చేసెడువాఁడు కావున మీకు ♦ వలసినట్లు
ప్రియముల హితముల ♦ వేగ న్యాయమురీతిఁ జేయఁగలండు నేఁ ♦ జెప్పనేల
వయసున బాలుఁడై ♦ వఱలిన భరతుండు జ్ఞానవృద్ధుఁడు మృదుమానసుండు
వీర్యగుణాఘ్యుఁడై ♦ వెలయును గావున మీభయంబులఁ బాపిమీకుఁ దగిన

ఆ. రాజు కాఁగలండు ♦ రాజులకుం దగు

నఖిల సద్గుణముల ♦ నమరియుండు

రాజుచేతను యువరాజుఁగా నొనరింపఁ

బడినవాఁడు గాఁడే? ♦ భరతుఁ డిప్పుడు. ౮౪

1730

క. నేనును మీరు సుమిత్రా, సూనులు దశరథుని యాజ్ఞాచొప్పున నడువం
గా నగుఁ గాదే? యిప్పుడు, భూనేతగ భరతు నొప్పుబోలును సుండీ.

క. వనవాసము చేయఁగనేఁ, జనినపిదప మీరలద్దశరథక్షోణీ

పుని దాప మొందకుండఁగను వర్తింపంగ వలయుఁగా నాకొఱకై. ౧౦

క. నామేలు చేయఁ గోరిన, నీమాడ్కి నొనర్పుఁ డనియె; ♦ నిటు ధర్మరతి

రాముం డొందినకొలఁదిని, భూమీశుఁడు నిన్నె మొదటఁబూన్కి దలిర్పె.

తే. మాకు యువరాజుగాఁ జేసె ♦ నీకు మాకుఁ

బ్రభువు నానతిఁ జేయుట ♦ పాడియె యని

రాముఁడే తమకున్ యువరాజుగాఁగ

వలయునని యెంతయేగోరి ♦ రెలమి మిగుల. ౧౧

1734

చ. కనుల జలమ్ము గ్రమ్మ ముఖకాంతు లడంగఁగ దీనులొచు న

జ్జను లల రామలక్ష్మణులు ♦ చాల వచించిన నాదరింపకే

వినకయె వెంటఁ బోవుటది ♦ వింతగ వారి గుణాలిపాశముల్

తనువులఁ బట్టి యీడ్చిన విధంబునఁ జూడఁగనయ్యె నయ్యెడన్. ౧౨ 1735

తే. జ్ఞానవయసుల బ్రహ్మవర్చసునను ద్రి

విధములను వృద్ధులైన యావిప్రవరులు

వార్ధకంబున శిరసులు ♦ వడఁక దూర

ముననె నిలుచుండి పల్కిరి ♦ వనటఁ గుంది. ౧౩

1736

సీ. సత్కులంబునఁ బుట్టిజవమునఁ బేరొంది యరదంబునన్ రాముఁడధివసింపఁ

గొనిపోవుచున్న యోఘోటకరత్నంబులార! మరలుఁడింక ♦ దూరమేగ

వలదు వినుండు మీ ♦ ప్రభువునకెంతయు హితులు కండు! ధరిత్రినెన్న జంతు

పులనెల్ల ఘోటకములకుఁ గర్ణంబులు మిగులఁ గలవు గాన ♦ మేము చేయు
తే. యాచనలు వినవచ్చుఁ గర్ణాంతరముల
కట్లు గావున మరలుఁ డత్యంతధర్మ
విదుఁడు శుద్ధాంతరంగుఁడు ♦ పేరుఁడు శుభ
తమదృఢవ్రతుఁ డగును మీధరణివిభుఁడు. ౧౭౩౫ 1737

క. కనుకన్ రాముండు పురం, బునకుం గొనిపోవఁ దగును ♦ బురినుండి వసర
బునకుఁ గొనిపోవఁ దగఁడని, వనటం బలవించి పల్కు ♦ బ్రాహ్మణవరులన్.
క. కనుఁగొని యావృద్ధుల న్యం, దనమ్మునుండియె జవంబునం దిగియె నుహీ
తనయాపతి తద్వచనము, విని రథమున నేగఁ గల్గు ♦ వితతాఘంబుల్. ౧౭౩౬
క. అని తలఁచి విప్రవర్యుల, మనముల నూఱడిలఁ బలుక ♦ మరలినచో నాఁ
దనవ్రతభంగ మటం చతఁ, డనుజునితో నీతతోడ ♦ సంప్రగతులచేన్. ౧౭౩౭
క. వారలు తనదు సమీపము, చేరెడు గతి మెల్లమెల్ల ♦ క్షీతి నడుగుల గం
భీరమతిఁ బెట్టుచుండెను, జారిత్రప్రియుఁడు రామచంద్రుం డంతన్. ౧౭౩౮
క. కరుణాదృష్టి యగుటచే, నరదంబుననుండి తాను ♦ వ్యధచే నడుగుల్
ధరణిం బెట్టుచు నచ్చెడు, ధరణీసురపుంగవులను ♦ దగు వాక్యములన్. ౧౭౩౯
ఆ. ఊఱడింపఁ జాల ♦ కొగిఁ గాలినడకలఁ
దానుఁ బోవుచుండె; ♦ ధరణీసురులు
రాముఁ డేగుచుండ ♦ భ్రాంతచిత్తంబులఁ
గాంచి మిగులఁ బొక్కి ♦ కలఁగి యనిరి. ౨౦ 1743

సీ. శ్రీరామ! బ్రాహ్మణసేవ చక్కఁగఁజేయువాడవు కాన విప్రవరులెల్ల
నిను వెంబడించిరి ♦ విను మరణులయందు నారోపితములగు ♦ నగ్నులెల్ల
నివ్వారి మూఁపుల ♦ నెక్కి నీవెంటనె వచ్చుచున్నవి శరదాద్వారిదముల
మాడ్కిఁ దెల్లగనుండుమాఁ ఛత్రములువాజపేయమునందుఁ బ్రాప్తిచినవియె
తే. యగు నివియుఁ గూడ నీవెంట ♦ నరుగుడెంచు
చున్న విటు చూడు ఛత్రసంఘన్నుడవయి
యరుగ కీవెండబాధల ♦ నందు నపుడు
కాంచి యోర్వఁగఁ జాలము ♦ కాన మేము. ౨౧ 1744

క. విను వాజపేయసత్కృతు, వున లబ్ధము లైన యిట్టి ♦ భూరిసితచ్చ
త్రనికరముల వలనన్ నీ, కును ఛాయను గల్గఁ జేయఁగోరితిమి సుమీ!. ౨౨
తే. ఇంతదాక నేచింతయు ♦ నెఱుఁగకుండ
శ్రుతుల వర్తించుచుండు మామతి యిపుడొగి
నిన్నుఁ బట్టియె వనినుండ ♦ నెన్నికొన్న
దయి చలించెను భూపవరాత్మజన్త!. ౨౩ 1746

చ. ధనమగు మీకు వేదతతి ♦ దానిని దారలనుం ద్యజించి నన్
వెనుకొని వచ్చు టొప్పునొకొ! ♦ విప్రశిఖామణులార! యంచు నీ
వనుదువయేమో! శ్రేష్ఠధనమా శ్రుతిబృందము మామనంబులం
దునె యలరారుఁ గాచెడిని ♦ దొయ్యలులం దదుదారశీలమే. ౨౪౫ 1747

క. కనుకన్ దారలు గృహముల, నె నివాసముచేయుచుందు ♦ రింకను మత్పా
ర్థన ననుసరించి మరలుం, డనుదువయేమో! మహాత్మా! ♦ యదిపొసఁగదికన్.

చ నిను మరలించి తోడుకొని ♦ నెమ్మి గృహంబుల కేగ మేము మా
మనసుల నిశ్చయించితిమి ♦ మానితచిత్త! వనిం జొరంగ నిం
కను దలపోయఁగాఁ జనదు ♦ కానకు నేగుట తండ్రియాజ్ఞయన్
ఘనతరధర్మరక్షణము ♦ గావున మాన నటంచుఁ బోయినన్. ౨౪౬ 1749

సీ. మాకిందు నింక ధర్మమును బాలింపంగఁ దగు నిమిత్తంబుండఁ♦దగునె కాన
ధర్మంబు విడువఁగఁ♦దగియుండుఁగద! విప్రసంప్రార్థనముచేయఁ♦జనునది యగు
ధర్మంబు దానిని ♦ ధర్మసరుఁడవగు నీవె తలంపవే♦ని యింకఁ గోర
నింతకంటెను ధర్మ♦మే మధికంబుండు నియతధర్మంబునె ♦ నీవుచేయు

తే. చుండువాఁడవు; హంసల ♦ పిండుగతిని
శ్వేతములగు శిరోజముల్ ♦ వెలయనున్న
†మాశిరస్సులు క్షీతిసోక ♦ మన్నుగప్పు
నట్లు మ్రొక్కి ప్రార్థించెద ♦ మనఘ! నిన్ను. ౨౪౭ 1750

క. మరలుమ యింకనై నను భూ,సురు లిదె నీవెంట వచ్చుచున్ ఘనశోకా
తురులై న వారనేకులు, గురుతరయజ్ఞములఁ జేయఁ ♦ గోరికమీఱన్. ౨౪౮

క. పరికరములఁ గూర్చిరి య,ధ్వరములు వని కరుగకున్నఁ ♦ దప్పుక సాగున్
గరుణింపక నీవరిగిన, జరగవు కావునఁ బురంబుఁ ♦ జనుఁ జేరంగన్. ౨౪౯

సీ. మావలెనే జంగఁమములై న యట్టి తిర్యగ్దంతవులు స్థావరంబులై న
భూరుహాదులు భక్తిఁ ♦ బూని యున్నవిగాన నీరాకఁ గోరెడు♦నిశ్చయముగఁ
గానఁ బ్రార్థించు భక్తవ్రాతమునన్నహమునుజూపినఫలంబు♦గ నొనరుపుము
వృక్షంబులును నీదు ♦ వెంబడి రాఁ బూనఁ గాని తదంఘ్రిలై ♦ క్రాలు మూల

తే. ములు చలింపని కారణమున హతజవ
ములయి పవనజవంబునఁ ♦ జెలఁగి లేచి
నట్టి కొమ్మలతో మ్రోయుటరయఁ గరము
లెత్తి మొఱపెట్టుకొను చంద ♦ మిపుడు తోచె. 3౦ 1753

† బ్రాహ్మణోత్తములు క్షత్రియకుమారునకు నమస్కరించుట పరత్వబుద్ధిచే నని గోవింద
రాజులు.

తే. తలఁచు చున్నాఁడఁ గాన నెంతయును దుఃఖ
మావరించె మనంబున ♦ నచట వార
లధికముగ నేడ్చి గ్రుడ్డివా ♦ రగుదురేమొ?
యైన నూట తోఁచె నాఁయాత్మ నిపుడు. ౬

1763

క. భరతుఁడు ధర్మాత్ముఁడు గద, పరికింప నతండు ధర్మభంగిని గామా
ర్థరతింగను వాక్యములఁ బితరులం దమి నూటడించుఁదగు సమయములన్.

క. అనుజా! భరతుఁడు క్రూరతఁ, గొనఁడనిపలుమాఱుఁదలఁచుకొనఁగా నాకున్
జననీజనకుల విషయంబున దుఃఖము కలుగ దిపుడు ♦ బురుషనరేణ్యా! ౭

క. నను ననుసరించి వచ్చుట, ఘనకార్యము చేసితివు ♦ కానకు నీవే
చనుదేరవే సహాయంబును వెదుకవలసియె యుండు ♦ భూసుతఁ గావన్. ౮

సీ. వనవాసమునకు నుపక్రమించిన దినమిది తమసాతీర ♦ మిద్ది యాటఁ
బావనక్షేత్రంబు ♦ కావున నుపవాస మొనరింపఁగాఁ దగియుండు నట్లు
తాట నీరాత్రియం ♦ దంభస్సులం ద్రాగియుండెద నీవని ♦ నొగి సమస్త
వన్యఫలంబులు ♦ పరిధవిల్లును గాని జలమె రుచించె నీసమయమునకు

తే. ననుచుఁ దమ్మునకుం జెప్పి ♦ యల సుమంత్రుఁ
గాంచి సౌమ్యా! పతాకులేకయె మెలంగు
మశ్వముల విషయంబున ♦ ననియె; సూర్యుఁ
డస్తమింప సుమంత్రుఁ డశ్వాళిఁ గట్టి. ౧౧౫

1767

క. సురుచిర తృణాళి వేయుచుఁ, దనువాతం జేయఁదగినదానిఁ దెలిసి భూ
వరపుత్రుఁడెంత నుండెను, హరిదశ్వుండరుగ రాత్రి ♦ యరుదేరంగన్. ౧౨

సీ. సతతమంగళదయా ♦ సంధ్య నుపాసించి సౌమిత్రిని గూడి ♦ రామచంద్రు
నకు రాత్రికై శయనంబును నిర్మించెఁ దమసాతరంగిణీ ♦ తటమునందుఁ;
బాదపపత్రనివహముల నిర్మింపఁబడిన యాశయ్య రాముఁడు కనుగొని
భ్రాతతోడను దనభార్యతోడను దానియందుఁ బరుండె; నట్లున్న యతని

తే. యనుగఁ బత్నియు నిదురింప ♦ నపుడు గాంచి
రామునకుఁ గల సద్గుణరాజినెన్ని
తగ సుమంత్రునితో నుమిత్రాతనూజుఁ
డమలరీతి వర్ణించె సత్యము హితముగ. ౧౧౬

1769

క. ఆనదిగట్టున సారథి, కానరవరు సద్గుణాళి ♦ నటు చెప్పుచుఁ దా
నానిశి మేల్కొనియె సుమిత్రానందనుఁ డుండఁదోచె ♦ రవి తూరువునన్.

క. తనవెంటం జనుదెంచిన, జనములతోఁ గూడ రామచంద్రుఁడు గోవ్యా
హనిబిడమా ¹తమసాహృదిని చెంత వసించె రాత్రి ♦ తృప్తిగ నంతన్. ౧౧౭

సీ. అమ్మహా తేజః డాఁ య్యనఁ బాన్పు విడనాడి లేచి యా జనులనుఁ జూచియనుజః
 బుణ్యలక్ష్మణుఁడయిఁ పొలుచు లక్ష్మణుఁగాంచి పలికెను దమ్ముఁడా! ప్రజలుస్వీయ
 సదనంబులందు నాఁ శనుమానిమనయందుఁ గలయ పేక్షనువృక్షఁ ములకుఁ గ్రింద
 నిప్పుడు నిద్రపోయెడు పారు చూడుమా! మనల మరల్ప సీఁజనులు పూని
 తే. యున్న నియమంబుఁ బరికింపఁ గ్రన్ననఁ దమ
 యసువులనునై న వదలుదు ఁ రం తెకాని
 వదల రేమాత్ర మైనను ఁ బట్టుదలను
 గాన వీరలు నిద్రను ఁ బూనియుండ. ౨౦

1772

చ. అరదము నెక్కి చుల్కఁగ భయంబను మాటయె లేని దారినిం
 దరుగుట లెస్స, యట్లయిన ఁ నందఱు వీరలు నన్నుఁగూర్చి భూ
 మిరుహాకఠోరమూలముల ఁ మించిన యార్తిఁ బరుండకుందు రీ
 తదుణమునందుఁ బోలెను, నితాంతము నాపయిఁ గల్లు ప్రీతిచే. ౨౨

1773

క. తమవలనఁ జనులకు దురి, ఖము కల్లునయేనిఁ బాపఁగాఁ దగుఁగా రా
 కొమరులకుఁ, బొరులకుం, దమదురిఖము గల్గఁజేయఁ దగదెప్పటికి. ౨౩

క. అన సాక్షాద్ధర్మాకృతి, యనఁదగు నారాముఁ గాంచి ఁ యనుజుఁడు నీచె
 ప్పినదెల్ల నాకు నిష్టమె, యనుమానంబేల? యెక్కు ఁ మరదము ప్రాజ్ఞా!.

తే. అనియె నంత శ్రీమంతుఁడా ఁ యర్కకులుఁడు
 పలికె సారథిఁ నీవు ఁ బలుసమర్థుఁ
 డవు గదా తేరు వే సిద్ధమవుగతిఁ దగ
 నొనరువును యెక్కిపోయెద ఁ వనములకును. ౨౪

1776

చ. చనఁదగు నిందునుండి యిఁక ఁ సత్వరమే యని చెప్ప న్యందనం
 బునకు హయోత్తమంబులను ఁ బూన్చి జవంబున సాయితంబుగా
 నొనరిచి నోసిల్పొగ్గి రథిఁకోత్తమ! దీర్ఘభుజా! మహాత్మా! న్యం
 దన మిదె సిద్ధమయ్యె నిఁకఁ ఁ దమ్ముని సీతను గూడి యెక్కుమా!. ౨౫

౨౫౪

క. తనరుంఁగాక శుభోత్కర, మనియె; సుమంత్రుండు పరికఁ రావళితో న్యం
 దన మెక్కి రాముఁ డతిజవ,మునుసుడులునువెలయమిగులఁబొల్చెడుతమనఁ.

ఆ. దాఁటె నంత సిరిని ఁ దనరారు నమ్మహా, భుజుఁడు రథమునుండి ఁ పూజ్యతటిని
 దాఁటి యవలఁ జేరి ఁ తగ శుభస్కరమయి, కంటకములు లేనిఁ కన్రపథము.

సీ. కనుఁగొని పోవుచుఁ ఁ దనవెంట వచ్చిన జనములకెల్లను ఁ దనదు సంగ
 తిని గల్లు నానందమును గాంచి యద్దియున్న స్తకమైనచో ఁ మరల వారి
 కునికియే లేకుండుఁనొగి సుసాత్మ్యానుభవముఁ గూర్పఁగాఁదగుఁవరుస ననుచు
 వనవాసమును వ్యాజమునను విశ్లేషంబుఁ గలిగింప నెంచుచుఁ ఁ బలికె నపుడు
 తే. సూత! నీవొక్కఁడవె యెక్కి ఁ శుభరథంబు
 నుత్తరంబునకుం బొమ్మఁ యోధ్య కేను

- బోయినటంచు నెంతరు ♦ పురజనులటు
గడియమాత్రమే పోయి, వేగముగ నీవు. ౩౦౪ 1789
- క. అరవము మరల్చుకొని యెన్నగు నెఱుంగని వేఱుత్తోవ ♦ వచ్చి మమున్ స
త్వరముగఁ గలిసికొనుమ నే, నరుగుట జనులెఱుంగకుండునట్టులు గాఁగన్.
- క. పని దీని సమాహితమన, నునఁ జేయుమటన్న రాము ♦ శుభవచనములన్
విని యట్లై యానుమరిత్రుం, డొనరిచి యరదంబుఁదెచ్చి ♦ యుగుగతిమీఱన్.
- ఆ. అప్పనంబు చేసె ♦ సంతట రఘుకుల, నర్థనులును జనక ♦ వంశమాక్తి
కంబనంగ నొప్పు ♦ త్కృపుత్రికయు నెక్కి, రంతటన్ నునుంత్తుఁ ♦ డా రథమును.
- క. మునులు తపం బొనరించెడు, వనమునకుం బోవు దారిఁ ♦ బట్టి హయములన్
జనునటు తోలెఁ బ్రయాణం, బునశుభశకునములఁగాంచు ♦ పొంతున్ ద్వరగన్.
- తే. ఉత్తరమునకుఁ బోనిచ్చె ♦ నొక్కకొంత
దవ్వు సంతమహారథుఁ ♦ డవ్విభుండు
రథము నద్దాని నెక్కి సా ♦ రథిని గూడి
చనియెను దపోవనంబున ♦ కుచు ముదమున. ౩౪ 1785

నలువదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౭ - వ సర్గము.

— శ్లో శౌ పౌరులు రామునిం గానక యయోధ్యకు మరలి పోవుట. శ్లో —

- చ. పురజనులంత రాఘవుని ♦ పోకడఁ గానక తెల్లవాఱి ని .
ర్భరమగు శోకవహ్నిహతి ♦ ¹స్వాంతకుజంబులు స్రుక్క స్రుగ్గి యే
వరుసను రాముజాడఁగను ♦ భంగి మనంబులఁ దోచకుంట నం
దరయుచు మూఢచిత్తము ♦ నార్తి జరించుచు నుండి యవ్వలన్. ౧ 1786
- క. ఘనశోకంబునఁ గన్నీటను దోఁగుచు సంత నలుఁగ ♦ డలఁ గాంచుచు రా
ముని గుర్తుఁ దెలుపురథరజ, మునైనఁ గనకెంతొ దుఃఖమును గని పిదపన్.
- సీ. ధీశాలి రాముండు ♦ దిగనాడి పోవుటవలన వారాతనిప్రయి మనంబు
గలవారు గాన దుఃఖమున మోములువాడి కాంతిదప్పుఁగ నెంతొ ♦ కరుణగల్గఁ
గాఁ జేయు పలుకులఁ ♦ గడఁగి యొండొరులతోఁబలుకఁగాజొచ్చి; రి ♦ ప్పాడునిద్ర
యక్కటా! మనసుల ♦ హరియించె నిస్సిరో! నిద్రాసహృతమతి ♦ నిపుణులమయి
- ఆ. యవ్వశాలవత్సు ♦ నామహాబాహుని
గనఁగఁ జాలమైతి ♦ మనఃకుఁ డతఁడు
సార్థక క్రియుండు ♦ నయ్య భక్తులమగు
మనల విడిచి యెట్లు ♦ వనికి సరిగె. ౫ 1788

1 స్వాంతకుజంబులు = మనస్సులను వృక్షములు.

క. జనకుం డౌరసపుత్రునిఁ, గనికరమునఁ గాచురీతిఁ ♦ గా మమ్మును గా
చునతం డా రఘువర్యుఁడు, వనికరిగెనొ యెట్లు మమ్ముఁ ♦ బాసి కటకటా. ౬

క. ప్రాయోపవేశమొనరిచి, యీయెడఁ బ్రాణముల విడువఁమే కాకున్నన్
న్యాయముగ మరణ దీక్షం, జేయుచు నుత్తరముఁ బట్టి ♦ స్థిరబుద్ధులమై. ౬౫

క. అరుగుదమే; కాకున్నన్, వరగుణ రత్నమగు రాముఁ ♦ బాసి యింక నిలన్
మరణింపక మననేలొకొ, వరుసఁగ శుష్కేంద్రనములు ♦ వని నిటఁ గననొ. ౭

ఆ. పలసినన్ని తెచ్చి ♦ వానితోఁ జితిఁబేర్చి
యగ్ని రగులఁ జేసి ♦ యందు మనము
పవ్వళించి వేగ ♦ ప్రాణాళి విడుతమా;
మనము పురికిఁ బోవ ♦ జనులు మనల. ౮

1792

క. రాముని వార్తల నడిగిన, నానుహితభుజాభ్య నుప్రి ♦ యంవదు ననసూ
యామాన్యు విడిచి వచ్చితి, మేమందఱ మవ్వని నని ♦ యెటు చెప్పనగున్.

క. మనమా రాముఁడు లేకయె, చన స్త్రీ శిశు వృద్ధ ముఖ్యజను లార్తిమెయిన్
వనటం గుందుట నిజమగు; ననయము విజితేంద్రియుడగు ♦ నారాఘవునిన్.

సీ. కలిసియే పురము వెడలితి మిప్పుడు రాము విడనాడి నగర మెవ్వీధిని జొత్తు
మెభృంగిఁ జూతుమం ♦ చివ్విధిఁ బలుకుచు వత్సలఁబాసిన ♦ భవ్యధేను
పుల చందమునఁ గరంబులను బైకెత్తి దుగిఖార్తులె పలవించి! ♦ రంత వార
లరద మేగిన జాడ ♦ నరయుచు నొకకొంతకాలంబు పోయి మాఁర్గంబుగానఁ

తే. బడమి కెంతయుఁ జింతిల్లి ♦ పౌరులెల్ల
దారి యెటు పోయె నింకఁ జేయువారమేమి
మనము దైవోపహతులమే ♦ యనుచు నేడ్చు
చును మరలి రాత్తలెల్లఁ గుంఁదినకతమున. ౧౦

1795

క. అరుదెంచిన శ్రోవలనే, మరలి యయోధ్యాపురోత్తమముఁ జేరిరి న
త్పురుషులు దుగిఖంపఁగ న, స్ఫురమలరారకయె యుండెఁబొంకము చెడుటన్.

సీ. సమార్జనాది సంస్కారవిహీనమా పురమును గని గతబుద్ధులగును
ప్రాదమున నున్న సర్పమును గరుత్మంతుఁ డపహరింపఁగ లఘువై నయట్లు
రాముండు లేమిఁ బురంబిద్ది శోభావిహీనమైన దటంచు ♦ నెంచి వగలఁ
బొగిలి కన్నీటను ♦ భూమిని దడిపిరి; యానందరహితమై ♦ యప్పురంబు

తే. శోకహతచి త్తమా పౌరలోకమునకుఁ

జంద్ర పరిహీనమా నాకసంబు పోల్కి

జలవిహీనసముద్రంబు ♦ సరణిఁ గాన

నయ్యె వారలు దుగిఖ మత్యధికమగుట. ౧౧

1797

చ. మనమునఁ గల్గు సంతసము ♦ మాయువిధంబునఁ బోవ సంతటన్
భనపరిజుష్టమా గృహవి♦తానము నెట్టులొ వొచ్చుచున్ మహా
ర్తిని గనుచుంటచే నెదుట ♦ దీనత నిల్పినవారు స్వీయతా
జనులొ మఱెవ్వరో యెఱుఁగఁ ♦ జాలక పోయిరి చూచుచుండియున్. ౧౯

నలువదిఏడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౮ - వ సర్గము.

—ఊఊ రాముని గూర్చి పాఠము చూపించుట. ఊఊ—

చ. పురజను లివ్వీధిన్ మరలి ♦ భూపతి పుత్రుని గానమిన్ నిరం
తరగురుదుఃఖివీడల ని♦తాంతము నొందుచు బాష్పవారియున్
దొరుఁగఁగ నేడ్చుచున్ మృతిని ♦ దొందరఁగాఁ గనఁగోరుచున్ మతి
స్థిరత దొలంగఁ బ్రాణవిత♦తిన్ విడినట్లుగఁ ద్రెల్లి కుర్వీపై. ౨ 1799

సీ. ఆమీఁద వారు గృ♦హంబులకుం బోయి కొడుకుల భార్యలఁ ♦ గూడి బాష్ప
పిహితాస్యులై చాల♦విధముల నేడ్చిరి స్నిగ్ధ లల్లరుగుడెంచి నను వారిఁ
గని ప్రమోదంబును ♦ గాంచక, యపుహాస వస్తుసంతతి లభిం♦పఁగ నలరక
యుండిరి; వణిజులు ♦ నుసయుక్తవస్తువుల్ పఱచి యంగళ్లను ♦ బయలుపఱుప

తే. రై రి, పుణ్యవ్రతంబుల ♦ నాచరింప
రై రి, గృహమేధులున్ బచ♦నాదికములఁ
జేయమానిరి మణినము♦దాయ మెంతొ
కాలమున నుండి ♦ దొరకక కానఁబడిన. ౪ 1800

క. పరిహృష్టమనస్కులు గా, కురునిధిలాభంబు గలుగ ♦ నుండిన మోద
స్ఫురణను బొందక యుండిరి, తరుణులు తొలికొడుకురా ము♦దంబూనరునూ!.

సీ. ప్రతిగేహమున స్త్రీలు ♦ వితతదుఃఖము నొంది భర్తలింటికి రాఁగ♦వారణముల
నంకుశమ్ములఁ గ్రుచ్చు♦నట్లు చూడొ క్తులఁ బల్కి నిందించి; రా♦ప్రమద లెల్ల
భర్తలఁ గని రఘు♦వర్యుఁ జూడఁగ లేనివారల కిండ్లెల ♦ భార్యలేల
ద్రవ్య ముండిన నేల ♦ తనయు లుండిన నేమి శర్క మేటికి? వన♦స్థలమునందు

తే. జనకజాయుక్తుడౌ రామ♦చంద్రునకును
భక్తిఁ బరిచర్యచేయ వెం♦బడిని జనిన
యల్ల లక్ష్మణుఁ డొక్కడే ♦ యగును లోక
మందు సత్పురుషుండు, ధ♦న్యమతి యతఁడే. ౮ 1802

క. వని రాముం డేయే నదు,లను ¹దామరకొలఁకులం గొ♦లంకులఁ దిగి యం

1 పద్మిన్యశ్చ సరాంశిచ-అనిమూలము. పద్మిన్యః=తామరపూవులుగల కొలఁకులు. సరాంశిచ

ఇహామాన్యకథన్సులు అర్థమని గ్రహించునది.

దనుపమశుచి వారి మునుం,గునొ యవికృతపుణ్యములెయఁగొనత్యముగఁ.

చ. మనమున కింపుఁ బెంచెడు ద్రుమంబులు గల్లు నరణ్యసీమలుఁ

ఘనజలధారలఁ శుచితఁ ఁ గ్రాలునదుల్ వరసానుసంతతుల్

దనరఁగ నొప్పు పర్వతవిఁతానము రాముని సంతసంబునుఁ

గనునటుచేయఁగాఁ గలవుఁగా, యతఁడాదృతి మీఱునట్లుగఁ. ౧౦ 1804

క. వని కేనియు భూమిధరం,బున కేనియుఁ బోవ నవియుఁ ఁ బొంగెడు కాంక్షఁ

జనుదెంచు ప్రియాతిథివలె, గని యర్చన చేయకుండఁగలవే తమితోఁ. ౧౧

*చ. సురుచిరచిత్రపుష్పపరిఁశోభితశీర్ష ములొచ్చుఁ గొమ్మలం

దరుదుగఁ బుష్పమంజరుల ఁ నందముగా ధరియించి పట్టదో

త్కరము ధ్వనించుచుండ గుణఁధామునకుం గనుపట్టి యాతనిం

బరునిగ నెంచి యర్చనల ఁ బాగుగఁ జేయు మహిజముల్ వనిఁ. ౧౨ 1806

సీ. రామునందలి యాదరమున నకాలంబునను బువ్వులఁ ఫలాఁళిని మహిధ

రము లాతనికిఁజూపిఁరమణఁబుట్టఁగఁ జేయు;మఱియుఁగోరినతఱిఁమమతఁబుట్టఁ

గాఁ జేయు సెలయేల్లఁగడువిచిత్రమ్ముగఁ గనఁబఱచుచుఁ దీయఁదనమునిర్మ

లతయుఁ గల్గిన సలిలంబు నీయంగల వాభూధ్రశిఖరాళిఁయందుఁ జెలఁగు .

ఆ. పాదపములు రామభద్రునకుం బ్రీతి,వఱలఁ జేయఁ గలవు ఁ భయముగలుగ

దాతఁడుండుచోట ఁ నవమానముండదు, రాముఁ డెచటనుండు ఁ రాజమాళి.

క. శూరుండు మహాబాహువు, శ్రీరాముఁడు సు వ్లుతండు ఁ చెచ్చెఱఁ బోవుఁ

దూరముగఁ గానఁ బోవుద, మా రామునిచెంత కిపుడె ఁ యతిజవమొప్పఁ.

తే. ఆమహాత్ముఁడు ప్రభువగు ఁ నతనిపాద

సేవ శర్మప్రదమ్మని ఁ చెప్పనేల ?

యతఁడె నాథుఁడాధారంబు ఁ గతియు, మేము

జనకజంగొల్వ మీరు రామునిఁ గొలువుఁడు. ౧౨౪

1809

సీ. అనుచుఁ బారాంగన ఁ లధికదుఃఖార్తలై పతులతో నివ్వీధిఁబల్కి మఱియుఁ

గాన రాముండు యోగక్షేమముల మీకు జనకజ మాకునుఁనొనరఁ గూర్చు

జానకీపతిలేమిఁచే నివాసార్హముగాక శోకంబునఁ గ్రందుచున్న

జనుల సంగతిఁ గాంచిఁయనురాగ మొదవింప కాత్మదూలించెడుఁనట్టియీయ

తే. యోధ్యయందు వసింపఁగ ఁ నొప్పుఁ బ్రీతి

యెవనికిందున ధర్మంబు ఁ నెనఁగుచుంట

* విచిత్రకుసుమాపీడా బహుమంజరిధారిణి, రాఘవం దర్శయిష్యంతి నగాభ్రమరశాలినః-
అనిమూలము. ఆయంభోవః నగాః రామం పరమాత్మానం మత్వా స్వనిష్ఠభ్రమరంకారరూపమం
త్రోచ్ఛారణపూర్వకం స్వశాఖాకరోద్ధృత మంజరీరూపపుష్పాంజలిభిః రాఘవమర్చయిష్యంతీతి-
అని మహేశ్వరతీర్థులు. దీనిభావమే యిట సూచితమని తెలియందగు.

నిది యనాథయువలెఁ గై కయదియె యయ్యె
నేని మాకేల ప్రాణమ్ము ♦ లేల సుతులు. ౨౧

1810

క. ధనమేటికిఁ దనకొడుకును, ధనకారణమున నె భర్త ♦ దగ విడిచినయా
వనితయు దుర్మతి కులపాం, సని కై క త్యజింపకుండు ♦ క్షమ మఱియెవరిక. ౨౨

ఆ. కై క రాజ్యమందుఁ ♦ గై కేయి జీవించి, యుండ మేన నసువు ♦ లుండువఱకు
మేము భృత్యులవలె ♦ మెలఁగ మొకప్పుడు, నేవనించియుండ ♦ మిద్ది నిజము.

క. తనయులపై శపథంబును, నొనరిచి వచియింతు మిట్టు ♦ లుండ మనుచు, జ్యే
ష్ఠుని రాముఁ గరుణ లేకయె, వనికంపుచునున్న దేమి ♦ వచియింప నగుక.

సీ. దుష్టచారిణియు విశిష్టధర్మత్యాగచిత్తయు నగు కై క ♦ చెంతఁ జేరి
బ్రతుకఁగాఁ గలరొ యెవ్వరుసుఖంబుగ; నింకనీరాజ్యమాధారః హీనమగుచుఁ
బతిలేని దగుచు నుపద్రవముల నొందియున్న దీకై కయె ♦ యొక్క హేతు
వగుట వినాశంబునంద సిద్ధంబయియున్నదీక్షితి యెల్ల ♦ నురుగుణాఘ్యుఁ

తే. డైన రాముఁడు వనికేగ ♦ నవని బ్రతుకఁ
జాలఁడు గదా తలంప దశరథుఁ డతఁడు
చనిన సంతయు నశియించు ♦ ననుట స్పష్ట
మేగదా సుకృతమెల్ల క్షయించె మాకు. ౨౩

1814

సీ. మీరు తలంపఁగా ♦ మిగుల దరిద్రులు గాన నీవిషయంబుఁ ♦ గడఁగి యెంచి
విషమైనఁ ద్రావుఁడు ♦ వెన రామునైనను జేరఁబొం డివ్విధిఁ ♦ జేయఁ జేతఁ
గాదేని మీపేరు ♦ గాని వినంబడనట్టి దేశంబున ♦ కరుగుఁ డింక
జనకు నాజ్ఞను గై కయనుమతిఁ గొనిపోయె నాతఁడు దోషమేమందురేమొ

తే. కపటమతి యాచు దశరథః క్షావరుండు, జనకజాలక్ష్మణులతోడఁదనయునంపె
వనికె; బోయని చెంతకుఁ ♦ బశువు లనుపు, నట్లు మనలను భరతునఁకప్పగించె.

సీ. పూర్ణశశాంకునిఁ ♦ బోలు మొగమువాఁడు గూఢజత్రువు, శత్రుఁకూటహంత
శ్యామలదేహుఁ, డాజానుబాహుఁడు పంకజాతుండు సౌమిత్రికన్న, యెందు
ముందు తానే మాటలందముగా నాడు సుందరాంగుఁడు నిత్యః సూన్యతవచ
నుండును భూరిబలుండును లోకులకందఱికనుకూలుఁ ♦ డై మెలంగు

తే. వాఁడు శశిరీతిఁ గన్నుల ♦ పండువగుచుఁ
గానఁబడువాఁడు మత్తనాగంబు పోల్కిఁ
దనరు నడకలు గలవాఁడు ♦ మనుజసింహుఁ
డరయ రాముండు చెలఁగు మహారథుండు. 3౦౪

1816

క. వినుఁ డల రాముఁడు తిరుగుట, వనములు శోభిల్లఁ గలవు ♦ పలుకిది నిజమే
యని నాగరకాంతలునే, డ్బునఁబల్కుచుఁబలువిధములఁబొగడుచుమఱియుక.

చ. మృతిఁ గను వేళయందు వలె ♦ మిక్కిలిదుఃఖము తన్నునేచ న
య్యతివలు భూరినాదముల ♦ నార్తిని బొందుచు నేడ్చి రిట్లు గే
హతతులఁ గాంతలెల్లఁ గరుణాత్ముని రామునిఁ గూర్చి చింతలన్;
గృతదినకృత్యుడై తపనుఁ ♦ డేగెను బళ్ళిమశైలసీమకున్. 33 1818

చ. అరుణగభస్తి యస్తగిరి ♦ నందఁగ రాత్రియు వచ్చెఁ బౌరుల
త్తరుణమునందు నగ్నులను ♦ చా రొనరించెడు నిత్యకృత్యముల్
జరపుట మానిరెల్లెడల ♦ సస్వర వేదరవంబు సత్పురా
ణరవముగాని యించుక విఁనంబడకుండె నయోధ్యయందొగిన్. 33౪ 1819

తే. కటికిచీకటి గ్రమ్మిన ♦ కరణి నుండె
వర్తకులు నంగడులఁ బెట్టు ♦ వాంఛఁ బూన
రైరి సంతోషమే నున్న ♦ యయ్యె నందు
దిక్కు తోచకయుండె నా ♦ తీరుఁ గనుట !. 3౪౪ 1820

సీ. ఆయయోధ్యాపుర ♦ మహగత నక్షత్రమైన యాకాశంబు ♦ నట్టులుండెఁ
గాంతలు తమసుతుఁ ♦ గాని తోబుట్టువుఁ గాని వనంబునఁ ♦ గాపురంబు
చేయఁ బంపిన నెట్లు ♦ చింతింతురో యల్లె, యాతురులై పార్థివాత్మజన్తు
శ్రీరామునిం గూర్చి ♦ చిత్తంబు లార్తిచేఁ దపియింప దీనత ♦ ధైర్య మెడల

తే. నేడ్చి రెన్నఁగ రాముఁ డయ్యింతులకును
సుతులకంటెను సహజాత ♦ వితతికంటె
నధికుడై యుండె; మఱి యయోధ్యాపురమున
నాటపాటలు దేవోత్సవాదులెల్ల. 3౫ 1821

క. ఒనరింపఁ బడక వాద్య, ధ్వనులే వినఁబడక యుండె ♦ వరుసఁగ నంగ
ల్లును మూతలు పడియుండెను, దనరదు సంతోష మట్టి ♦ తఱి నెంగేనిన్.

క. సలిలంబు క్షీణమైనన్, జలనిధి గన్నడెడు నట్టి ♦ చందంబున ను
జ్వలనగర మద్ది యత్తఱి, గలవిలపాటొంది వెతలఁ ♦ గంది కనఁబడెన్.

నలువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౯ - వ సర్గము.

ఁఁఁఁ వేదశ్రుతి, గోమతు లను నదుల రాముఁడు దాటుట. ఁఁఁఁ

చ. పురుషవరేణ్యుఁ డాజనకభూపతియల్లుఁడు రాముఁడంత న
పురజనులెల్లఁ దన్విడిచి ♦ పోయినరాత్రి విశిష్టభాగమున్
ద్వరపడి చాలదూరము నితాంతము నెమ్మదిఁ దండ్రియాజ్ఞ నే
స్మరణము చేయుచుం జనియె ♦ జానకీయున్ సహజండు వెంటరాన్. ౧

క. వని నతఁడటు చనుచుండఁగ నె శుభముగ రాత్రియెల్ల ♦ గడిచె శుభదమై

- తనరెడు సందె నుపాసిం, చెను రాముండంత సహజఃసీతలతోడన్. ౧౪ 1825
- సీ. మమత ను త్తరకోసఃలము నంతమునుజేరె మార్గంబునందు గ్రామములచుట్టుఁ
బొలముల విత్తనంబులు చల్లుటకు సరిహద్దుల కొనదాఁక ధ ననువుమీఱ
నజ్జీకృతంబులై ధ చక్కఁగాఁ గనఁబడె ననములు పుష్పించి ధ వఱలె రాముఁ
డవాని గాంచుచు ధ నతిమునమందుచుఁ ¹ బెనుగ్రామములఁబల్లెలనువసించు
తే. జనులు పలికెడు మాటల ధ వినుచు ఘోట
కములు వే పోవుచున్నఁ నఽన్లతివిలాస
మునను నత్తద్విశేషంబులను గనుటను
మందగతినలె దూరంబె ధ చెందె నతఁడు. 3౪ 1826
- చ. అరుగుచునున్న రాముఁ గని ధ యచ్చటి మానవులెల్ల నిస్సిరో
ధరణివరుండు వృద్ధుఁడయి ధ తా విషయేచ్ఛకు లొంగినాఁడయో
యరయ నృశంస కేకయనృపాత్మజ పాపమనీష యెప్పుడున్
గురుతరపాపకృత్యములఁ ధ గోరికఁ జేయుచు నుండుగా, కటా !. ౪౪ 1827
- చ. అనవరతంబు ధర్మమతి ధ యై కరుణాపరుఁడౌచుఁ బ్రజ్ఞుఁడై
తనరి జితేంద్రియుండగుచు ధ ధాత్రిఁ జెలంగెడు రాముఁ డట్టిఁడౌ
తనయునిఁ గానలం దునుపఁ ధ దా మదిఁ గోరి పురంబు వెల్వడం
బనిచెను గ్రూరురాలు గద ధ పాపమతిన్ మరియాదఁ బొసెఁగా. ౫౪ 1828
- క. అనయము క్రూరంబగు న,ప్పనియందె మెలంగు; నింక ధ భాగ్యాతిశయం
బున నలరి యధికసౌఖ్యం,బునఁ దగి యున్నట్టి జనకఽభూవరపుత్రిన్. ౬౪
తే. కఠినవనవాసజనిత దుఃఖంబు నొందఁ
జేసె నాతన్ని యేరీతిఁ ధ జెందు నిడుమ
నెట్లనుభవించు నక్కటా ధ యీముదునలి
నృపుఁడు స్నేహంబెఱుంగఁ డొకించు కేని. 2 1830
- క. కనుకనె ప్రజలకుఁ బ్రియుఁడై, యనఘుండగు తనకుమారు ధ నడవులకుం బం
పినవాఁడు రాముసంగతి, జననాథుఁడు విడువఁగోరె ధ సత్యం బిదియా. ౮
- చ. అని యిటులాడు వారి వచఃనాళిని వీరుఁడు కోసలేశుఁడై
యనఘమతిం జెలంగు దినఽపాన్వయవార్ధిశశాంకుఁ డెంతయున్
వినుచును గోసలంబనఁగ ధ విస్తృతమై తగు దేశమంతలోఁ
జనియెను దాఁటి యవ్వలను ధ స్వచ్ఛజలంబుల నొప్పు నిమ్నగన్. ౯ 1832
- క. వేదశ్రుతి యను దానిని, వే దాఁటి యగస్త్యమానిఽవీరనివాసం
బౌ దక్షిణమున కభిముఖుఁ, డై దా రాముండు చనియె ధ నతిశయగతితోన్.

1 గ్రామసంవాసవాసినాః-అని మూలము. గ్రామాః మహాగ్రామాః సంవాసాః స్వల్పగ్రామాః-

అని వ్యాఖ్య. దీని ననుసరించి చెప్పబడినది.

తే. కొంతసేపిట్లు పయనమై ♦ గోమతియను
 శై వలిని గాంచె నయ్యది ♦ స్వచ్ఛజలము
 గలిగి యలరారు నద్దాని ♦ కడను జవుకు
 నేలలన్ గోవులు వసించు ♦ వేలకొలది. ౧౧

1834

క. వననిధిగామినియగు నా, ఘననది హయవేగమునఁ దగ్గఁ దాటి మయూ
 రనినాదములను హంస,ధ్వనులం దగు న్యందికాఖ్యతటినిని దాటెన్. ౧౨
 సీ. ఇట్లొకనకు మను ♦ విచ్చె నద్దానిని మునుపు, విశాలమై ♦ జనపదముల
 నలరారు కోసలంబను దాని రాముండు చూపెను జనకుని ♦ సుతకుఁ బ్రీతి
 శ్రీమంతుడౌ నరసింహుఁడు మదహంస సమనినాదంబున ♦ సత్వరముగ
 సూతా! యటంచుఁబిల్చుచు సుమంత్రునిజూచియింకెప్పుమరలి, నేనగు దెంచి

తే. తల్లిదండ్రులతోఁ బుష్పితవనములను
 వెలయు సరయూతటంబున ♦ వేటలాడు
 చును విహారంబు చేయఁగలనొ? యెఱుంగ
 వేటలాడుట పెద్దల ♦ విధమె యనెదొ. ౧౩

1836

చ. వనమున వేటలాడుట నృపప్రకరంబున కీజగంబునం
 దనుపమమోదముం గలుగు ♦ నట్లుగఁ జేయును గాదె యింక స
 జ్జనులొగి శ్రాద్ధముఖ్యముల ♦ స్వాదుఫలార్థము వేట గోరుటన్
 వినమె ధనుర్ధరుల్ సతము ♦ వేటఁ దలంతుడు లక్ష్మ్యశుద్ధికై. ౧౪

1837

చ. అనయము నేను దీనినె మహాత్తర మంచును గోరకీ సరి
 ద్వనమున నించుకే సలుపు ♦ వాంఛను బూనినవాడ నెట్లు, చే
 సిన జనియించుపాతకము ♦ చెందదొకించుక వేటసల్పు నిం
 కను దగునట్టి వేళల మృగవ్యవిహారము సమ్మతంబె యా. ౧౫

1838

తే. ఇద్ది రాజర్షి సమ్మతి ♦ నెసఁగు దీని
 వంటి క్రీడ మఱొక్కటి ♦ వారి కుండ
 దనియె నాయాయి విషయంబులను మృదూక్తు
 లను వచించుచు సూతుతోఁ ♦ జనియె నతఁడు. ౧౬

1839

నలువదితోమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౦ - వ సర్గము.

—
 రాముండు గంగాతీరముఁ జేరుట. —

సీ. ధీమంతుడైన ¹యాసామిత్రిసోదరుం డభిరమ్యములు విశాలావనీత
 లములగు నాకోసలములను దాటి యక్కడ నిల్చి తాఁ బూనుకాననప్ర

తము విఘ్నములను బొందక సాగుటకుఁ బెద్ద లనుసరించెడు పద్ధతినిబురాధి
దేవతలకుఁ జేయఁగవలసిన నమస్కారమప్పుడు చేయఁ గార్యసంక

ఆ. టములవలన నిలుచుటను దాని నిప్పుడు

చేయఁ దలఁచి సాధుఁచి త్త మలర

నాయయోధ్య దిక్కు ♦ నతిభక్తి జూచుచుఁ

గరయుగంబు మోడ్చి ♦ కమ్రభణితి. ౧

1840

క. నిరతము కాకుత్స్థులచేఁ, బరిపాలిత మగుచు వెలయు ♦ పత్తన వరమా!

వరుసగ నిను నీదేవోత్కరమును బొరుల ననుజ్ఞఁ ♦ గాంక్షింతుఁ నమి. ౨

క. వనవాసనియతి గడుపుచు, జనకునిదౌ ఋణముఁ దీర్చి ♦ జననిం దండ్రీ

మనమలరఁ గూడి మరలన్, నినుఁ జూచెదనంచు వేడి ♦ నృపసుతుఁ డంతన్.

సీ. తనుఁ జూడవచ్చిన ♦ జనపదవాసులు రథవేగమునను దూరఘటగుటఁ

దలపోసికొని రక్తతామ్రాక్షుడై వారిఁ బిలువఁ గోరిక వుట్ట ♦ లలితమైన

దక్షిణహస్తంబుఁ ♦ దా నెత్తి వారల కనుల నీటిని గనుఁగొనుచుఁ దనదు

వక్త్రంబునన్ దురిఖివారి వ్యాపింపఁగ దీనుడై వారితో ♦ మానసీయ

తే. వచనములఁ బల్కె నేను మీఁస్వామి నగుట

కును దగినయట్లు నాయెడఁలను మహాద

రమును దయయును జూపితి ♦ రమలచిత్తు

లార! ననుఁ జూడ నిక మీగభీరమతుల. ౪౫

1843

చ. పెనువగ వృద్ధి నొందు దురఁపిల్లుట మంచిది గాదు గావునం

జనుడిక మేముఁ గృత్యమును ♦ నల్పగఁ బోయెద మిండునుజ్ఞ నా

విని తమి నమ్మహాత్మునకు ♦ విశ్రుతభక్తి బ్రదక్షిణంబులం

బొనరిచి మ్రొక్కి వారు వగఁ ♦ బూని విలాపముచేసి యార్తులె. ౫౫ 1844

ఆ. నిలిచి నిలిచి యతని ♦ నిర్మలహాపంబుఁ, గనుచుఁ గనుచుఁ బోవఁగొల్లురామి

మెల్లమెల్లఁ బోయి ♦ రుల్లముల్ దపియింప, నిట్లు తనివిలేక ♦ యెల్ల జనులు. ౬

క. తనుఁ గనుచున్ విలపించుచుఁ, జనుచుండఁగ నంతరామఁచంద్రుఁడుసూర్యం

డు నిశి పొడసూపఁ గ్రుంకెడు, ననువున దూరముగ నేగె ♦ సతిజవమొప్పున్.

సీ. ధనధాన్యసంపత్తి ♦ దనరారి దాతలా జనములచేఁ దగి ♦ సతతమంగ

ళములచే నొప్పుచు ♦ రమణీయమై దేనివలన భయములేక ♦ భవ్యదేవ

తాలయసంతతి ♦ యాగపశువులను గట్టు యూపస్తంభఁకముల నావృ

తంబయి, యుద్యానఁతతులచే నలరుచుఁ జూతవనంబుల ♦ సొంపు గనుచు

ఆ. జలసమృద్ధి గలుగు ♦ సలిలాశయంబులు

వెలయఁ బుష్పి దుష్టి ♦ గలుగు జనులు

నిండియుండ, ధేనుమగడలములు నొప్పు
గోసలములు సొంపుఁ ♦ గూర్చుచుండు. ౯

1847

చ. పురములు పోలె గ్రామములు ♦ పొల్పుగఁ గన్నడుచుండఁగా ధరా
వసులకుఁ జూడ యోగ్యమయి ♦ భాసిలు, వేదనినాదమెల్లెడం
బరఁగుఁ; దదీయగ్రామములు ♦ బాగుగఁ జూచుచు దాటిపోయె న
ప్పురుషలలాముఁ డట్లు రథభూరిగతిఁ తుణమాత్రమట్లుగఁ. ౧౦

1848

మ. పరమామోదమునం జెలంగి యధికప్రాగల్భ్యముం గాంచి నుం
దర రమ్యద్రుమముఖ్య భూషితమహోద్యానంబులఁ నిండి భూ
వరయోగ్యంబయి యొప్పు కోసలములఁ ♦ భాసిల్లు మధ్యాధ్వమం
దు రయం బొప్పఁగ నేగుచుం దలఁపఁడం ♦ దుం గల్లు శర్కంబులఁ. ౧౧

1849

క. ధీరవరుండగుటఁ రఘువీరుఁడు తత్తద్విశేష ♦ విసరము మదిలో
నారయ కరిగెఁ దక్షిణ, తీరంబున వెలయు నట్టి ♦ త్రిపథగఁ గనియెఁ. ౧౧౫

ఆ. పాచిలేక న్వచ్చపయసుల దివ్యమై

పావనమయి మాని ♦ వారిసేవి

తమయి త్రిజగములను ♦ దగఁ జరింపఁగఁ జాలి

క్రాలుచున్న గంగఁ ♦ గనియె నతఁడు. ౧౨

1851

క. దానికి దాపున ధర్మ, శ్రీనియతములగుచు మాని ♦ జిష్ణావృశ్రమముల్
జానుగ వెలయున్ నిర్జర, మానినులందున్న పెద్దమడుగుల నీటఁ. ౧౩

క. ఆయాయి కాలములఁ గ్రీ, డాయత్తత వచ్చి యందు ♦ నాడుదురు దమిఁ
బాయక సురగంధర్వ ని, కాయము కిన్నరులు దనుజగణ మం దలరుఁ. ౧౩౫

క. పలుతెగల నొప్పు గంధ, ద్వల భార్యలు వచ్చి యందుఁ ♦ బాలుపుగ జలకే
ళులఁ దేలుచుందు రది ని, ర్మలజలమై శుభదమగుచు ♦ మహిమం దనరుఁ.

చ. సురతతి కేళి సల్పఁదగు ♦ సుందరశైల శతంబులందునుం

బరఁగును దద్విహార్యవనవారము చెన్నలరారుచుండు ని

ర్జరులను బూజసేయుటకె ♦ సంతత మయ్యది నింగి యందు సం

చరణము చేయుచుండును విశాలయశంబును గాంచి యొప్పెడుఁ. ౧౪

క. సురపూజార్థము సుందర, సరసీజములందు లో నెనంగుచు నుండుఁ

బరుషశిలలపైఁ బడు జల, మె రహిఁ వెడ నవ్వుగాఁగఁ నొసఁగెడి నొకచోఁ.

సీనమాలిక:—

అండలి ఫేనమే ♦ యతినిర్మలంబగు హాసమ్ముగాఁ దగి ♦ యలరుచుండు

నొక్కచో మిట్టల ♦ నుండి పల్లమునకు దిగి పాటు జలధార ♦ సొగసు మీఱు

జడలపోలికనుండు; ♦ నుడు లొక్కయెడ సొంపు నింపుచునుండునొ ♦ క్కెడగభీర

ముగ నిశ్చలంబయి ♦ పొగఁజొందఁ దగియుండు; నొక్కెడజలధార ♦ లురవడిఁ జను

చుండు; మఱొక్కచో ♦ నురు మర్దశములట్లు గంభీరశబ్ద సంకలితమగును;
 వేఱొక్కచోటను ♦ బిడుగులగతి భయంకరముగ మ్రోగు; నొక్కయెడ దేవ
 తలు జలంబులఁ గ్రుంక ♦ లలితమైతగియుండు; నిర్మలోత్పలములు ♦ నెగడుచుండు
 నొక్కచోఁబరిపూర్తి ♦ నొప్పెడుపులినముల్ కనఁదగియుండు; నొక్కయెడవిమల
 సై కతము చెలంగు ♦ సారసపక్షులు హంసలు స్వనముల ♦ నలరి చేయు
 చుండును; చక్రవా ♦ కోరునినాడముల్ చెలువారుచుండును ♦ లలిత గతులఁ
 బరఁగి మత్తిల్లిన ♦ పక్షు లందందు నిస్వనములు చేయుచుఁ ♦ బ్రబలుచుండు;
 నొక్కచో నానది ♦ యొడ్డుల వరుసఁగా నలరారు భూరుహం ♦ బులఁ జెలఁగుటఁ
 గునుమమాలల వేసి ♦ కొన్నట్లు కనఁబడుచుండు; నుత్పలపంక్తి ♦ యొక్కచోటఁ
 బుప్పించి తజ్జలం ♦ బునుగప్పియుండునొక్కెడఁ బద్మవనములు ♦ బెడఁగుఁ జూపు
 చుండు; నొక్కెడ మనో ♦ జ్ఞోన్నతిఁ దగు తెల్లఁగలువల కుట్టుల ♦ ములుచెలంగు;
 నందొక్కతావున ♦ నన్ని తెఱంగులపుప్పొడు లెల్లెడఁ ♦ బొలయుచుంట
 వర్ణాంతరమునొంది ♦ భయదర క్తచ్ఛాయఁ గని మదించిన దాని ♦ కరణి నుండు
 మలినమన్నది లేక ♦ చెలఁగుట వై ధూర్యమణిభంగి నెంతో ని ♦ ర్మలముగాఁగఁ
 గనుపట్టుచుండుఁ; ద ♦ ద్దంగాతటంబున నలరు వనాంతర ♦ ములను మత్త
 దిగ్గజంబులు వన ♦ స్థితగజేంద్రంబులు దేవోపవాహ్యా దం ♦ తివ్రజంబు
 పలుమాఱు ఘోంకృతి ♦ ధ్వనులు చేయఁగఁబ్రతిధ్వనిచేయువనరాజి ♦ పరఁగుచుండు
 ఫలపుష్ప కిసలయ ♦ లలిత భూషణముల నలరుట మంచిసా ♦ మ్ముల ధరించి
 నట్టి కామిని పోలె ♦ నందమ్ముగాఁ గనఁదగియుండు; మఱియు న ♦ ద్దాని లతలు
 చివురు జొంపమ్ములు ♦ చిత్ర సతత్త్వులు గప్పియుండును; భుజం ♦ గములు నీరు
 తే. కోఁతులు మొసళ్లు, సతతంబు ♦ కొమరు మిగులు
 చుండు; హరిపాదకమలంబు ♦ నుండి యద్ది
 దిగిన యది కాన నాకృతి ♦ దివ్యమగుచు
 ననఘయై పాపదూరయు ♦ నగుచుఁ బొలుచు. ౨౪౫

1857

క. [అనుపమ భగీరథుని తప,మున నీశ జటాసమూహమున నుండి ధరి
 త్రిని బొంద నవతరించెను, ననుపమ విఖ్యాతి మెఱయ ♦ నానది తనరుక.]

తే. సారస క్రాంచముఖపక్షి ♦ సరసనాద
 ముఖరితంబయి భూభాగ ♦ మునఁ బ్రవాహ
 ముగఁ జెలంగుచుఁ బాటి స ♦ ముద్రపత్ని
 యగుచు నాదేవగంగ ప్ర ♦ ఖ్యాతి నందు. ౨౪౬

1859

క. అరదమున శృంగిబేర న,గరమునకుం జనుచుఁ జెంతఁ ♦ గనుపట్టెడు నా
 సురనది జేరెను శ్రీరఘు,వరుఁడు మహాబాహువెంతో ♦ భక్తి చెలంగె. ౨౪౭

క. కని యంత నమ్మహారథుఁ, డనయమ్మూర్తికల సుడుల ♦ సత్యుచ్రయమై

- కనుపట్ట నిప్పు డిచ్చట, నె నివాసము చేయుదమని యో నూతునితో. ౨౬౫
- క. ఈనది చెంతనె బహుపు, ప్పానూననుపల్ల వాళి ♦ నలరుచు నదిగో
గాననగు గారచెట్టొకఁ, డా నిర్మలవిటపిచెంత ♦ నరదముతోడ. ౨౭ 1862
- క. నివసించి యుండమో మం, త్రివరా! గంధర్వదనుజ ♦ దేవమృగపత
త్రివితతికే యుచకము గౌ, రవింపఁగాఁ దగినదియగు ♦ రమ్యము శివమా. ౨౮
- క. కనుక నె యీసరిదు త్తమ, మును గనుఁగొండమని పలికె ♦ మోదంబున నా
యనుజుఁడు సారథి వల్లే, యని ఘోటకములను దోలి ♦ న్యందనవరము. ౨౯
- క. కొనిపోయి రింగుదీతరు, పు నికటమున కంత రాఘవుఁడు సూర్యకులం
బునకుఁ సంతసమిడు నా, ఘనుఁడా రమ్యద్రుమంబు ♦ కడ రథము దిగె. 30
- క. అనుజునితో జానకితోఁ, గన రమ్యముగా నెసంగు ♦ త్తౌస్థలి విడియం
గని నూతుఁడు తానును దిగి, ఘనఘోటకములను విప్పి ♦ కట్టి జవమున. 31
- క. తరుమూలగతుండగు రఘు, నరుచెంతకుఁ బోయి భక్తి ♦ బద్ధాంజలియై
పరమాత్మునిగాఁ దలఁచుచు, బరాకులేకుండెను; జనఁపదమున నందు. 3౧౫
- చ. అలరు గుహుండు నా వినుతి ♦ నందిన రాజు నిషాదవంశ్యుఁడు
బలయుతుఁడా నిషాదులకుఁ ♦ బార్థివుఁ డుత్తముఁడౌచు నెంతయుం
జెలఁగు నతండు రామునకు ♦ తేమము గోరెడి ప్రాణమిత్రుఁ డు
జ్వలతరకీర్తి యప్పుకుషఁవర్యుఁడు రాముఁడు వచ్చెనం చొగి. 33 1868
- క. విని తనదేశము పావన, మని తలఁచుచు వృద్ధవితతి ♦ నాత్మసచివులం
దనజాతిఁ గూడి శ్రీరా, మునికడ కేతెంచె భక్తఁముఖ్యుఁడు గాన. 33౫
- సీ. అంత నిషాదేశుఁడగుగుడెంచుట దూరమున నుండియే గాంచి యనుజుతోడ
రాముఁడా బోయభూఁరమణున కెదురుగాఁబోయియాతనిఁగూడె; బోయరాజు
వల్కులధారియై వజ్రులు రాముని గాంచి యాత్తుఁడై బిగియారఁనతనిఁ గాఁగి
లించి యోరాఘవా! యెంచ నయోధ్యయట్లల్లె నాపురమిదియగును స్వీయ
తే. మింక నేఁ జేయవలసిన ♦ దేమి నీకు
నో మహాభుజ! యతిథిప్రియండు దొరకు
నిట్టిఁ డెవ్వని కని యంత ♦ నింపుఁగులుకు
బహువిధాన్నాదులను దెచ్చి ♦ భక్తిమెఱయ. 3౩౫ 1870
- సీ. అర్ఘ్యంబు వేగంబ ♦ యచటికిఁ దెప్పించి నీకు స్వాగతము లోకై కవీర!
యస్తదీయంబగు ♦ నటవి రాజ్యంబిద్ది యంతయు నీదియే ♦ యగును మేము
నీకు సేవకులము ♦ నీవు మాయొడయుండ వింక నీయిచ్చనె ♦ యీవిశాల
రాజ్యంబుఁ బాలింపు ♦ రమణీయగతి నీవె పిండివంటలు నతిప్రియములై న
తే. యన్నపానకములు రసాఁయన ముఖంబు
లై న లేహ్యదులెల్ల నిం ♦ దమరుచున్న

వారగింపుము; శయనముఁఖ్యంబు లివిగొ
యిదిగొ గుఱ్ఱములకు గడ్డి ♦ సదమలాత్మ !. ౩౯

1871

చ. అని వచియించు నాగుహుని ♦ నాదృతిఁ గాంచి వచించె రాఘవుం
డనఘమతీ! ప్రియంబు తగునట్లుడుగుల్ ధరమోపి నీవు వ
చ్చినయది చాలదే! మఱియుఁ ♦ జెప్పితి వీవు మదీయరాజ్యముం
గొనుమని స్నేహభావమును ♦ గూడను జూపితి వింతచాలదే!. ౪౦

1872

తే. ఇంతమాత్రంబునకె మాకు ♦ నెల్లరీతు
లను సమర్చనమును జేసి ♦ లలితభంగి
నలరఁ జేసిన యట్లయ్యె ♦ నని బలాధ్య
బాహువులఁ గౌగిలించి యిప్పగిదిఁ బలికె. ౪౧

1873

క. వినుమ యదృష్టవశంబునఁ, గనఁ గల్గితి నిన్ను బంధుకలితుని శర్మం
బున నున్నవాని నోగుహ!, ధనమును రాజ్యంబు గుశలతం గనుఁ గాదే !

క. చెలికాండ్రు కుశలయుక్తిని, నలరారెడు వారె; ప్రితి ♦ నందుచు నేదే
ని లలి సమకూర్చితివొ మిత్రలలామా! నాకు గా ముదంబున నేను.

తే. అన్నియును జక్కఁగా నబ్బె ♦ నంచుఁ దలఁచి
మరల నిచ్చెద నీకె యిత్తరుణమందు
మానినాడఁ బ్రతిగ్రహం ♦ బేను హేతు
వనువదించెద వినుము నెయ్యమున దాని. ౪౩

1876

చ. జనకుని యాసతి న్నెఱప ♦ స్వాంతము ధర్మమునం జెలంగు న
ట్లునిచి కుశాత్తమేఖలము ♦ నొప్పుగఁ దాలిచి నారచీరలం
గొని ఫలమూలముల్ దినుచుఁ ♦ గొండలయందు వనాళినుండుచున్
ఘనతపమేను జేయుటకుఁ ♦ గాఁ దగువాడ నటంచు నెంచుమా !. ౪౪

క. తురగములకు ఘాసమె యీ, తరుణమునం గోరువాడ ♦ దాని వదలి యే
పరికరములఁ గోరనుజూ!, పరికింపఁగ నింతమాత్ర ♦ పరమాదృతిచే. ౪౫

క. నను నీవు సత్కరించిన, ఘనమతివే యగుదు ఘోటకము లివ్వెయు నా
జనకునకుం బ్రియములు గావున వీనిం దనుపుట ననుఁ ♦ బూజించుటయే.

సీ. అనియె సంతట గుహుం ♦ డప్పుడె తనసేవకులఁ బిల్చి వేగంబఁఘోటకముల
¹కనువగు పాలు నీరును మీరుత్రాగించియాహారమొసఁగుఁడీయనుచు నాజ్ఞ
యిడె రాముఁ డామీఁద ♦ గడుదమి నారచీరనె యుత్తరీయమట్లునిచినియతిఁ
బల్చెమ సంధ్యనుపాసించి తమ్ముడు తా నేగితెచ్చిన ♦ మాననీయ

1 అశ్వానాం ప్రతిపానంచ ఖాదనం చైవ సోఽన్యశాత్ - అని మూలము. ప్రతిపానం
క్షీరాదికంచ - అని వ్యాఖ్య.

తే. గాంగవారిని గొని పదఁజూశనంబు

చేసికొని వార్చి నేలపై ♦ సీతతోడఁ

బవ్వళింపఁగ సౌమిత్రి ♦ యవ్వనపతి

యున్న కడ కేగి తరుమూల ♦ మొంది యుండె. ౪౯

1880

క. వనరాజ్యపతియు సూతుఁడఁ, దన చెంగటనుండ రాముఁతమ్మునిచే రా

ముని గుణములఁ జెప్పించుచు, ధనువుంగొని జాగరూకఁతన్ నృపుఁ గావన్.

*తే. రాత్రియంతయు మేల్కొని ♦ రాము ననుజ

నందు సంశయమును గాంచి ♦ యాతఁడుండె;

నామహాత్ముఁడు మతిమంతుఁ ♦ డతులకీర్తి

యైన రాముఁడు శయ్యపై ♦ నటఁ బరుండి. ౫౦౪

1882

క. కలలో నై నను గవ్వం,బుల నెఱుఁగక సుఖసమృద్ధిఁ ♦ బొందఁ గఁ దగన

ట్లilలఁ బవ్వళించుటన్ నిశ, యలఘువుగన్ గడచినట్టి ♦ దయ్యె నతనికిన్. ౫౦౫

ఏఁబదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౦౫ - వ సర్గము.

—ఘఘా గుహుఁడు లక్ష్మణునితో సంభాషించుట. ఘఘా—

క. తన యన్న నకుటిలంబగు, మనమునఁ గావంగఁ బూని ♦ మానితచాపం

బును దాల్చి లక్ష్మణుఁడు మేల్కొనియుంటకువగఁదపించి♦గుహుఁడి ట్లనియెన్.

చ. నరపతిముద్దుకుఱ్ఱఁడవు ♦ నాయన! నీకయియే సుఖంబుగాఁ

బరఁగెడు శయ్య యియ్యదియె ♦ బాగుగ నిందమరింప నయ్యె నిం

దు రమణఁ బవ్వళించి ప్రవిధూతపథశ్రమ చూపశర్క మి

త్తరుణమునందుఁ బొందుము, పథశ్రమ మెన్నఁగ దుస్సహంబు సూ!. ౧

సీ. ఇందున్నయట్టి మేఁనుందఱి మాటవికులము గావునఁ గవ్వఁముల సహించు

వారము; సుఖమునే ♦ పడయంగఁ జాలినవాఁడవు నీవెన్న ♦ వసుమతీశుఁ

గావ నీరాత్రియుఁగడచను దనుక మేల్కొనియుందు మేమెల్లఁవినుము నాకు

త్కాస్థలి రామునిఁకంటెను బ్రియతముం డెవఁడును లేడు సుఁమ్మిద్ది సత్య

ఆ. మిట్టి వార్త సత్యఁమే తోడుగాఁ జెప్పు,చున్నవాఁడ నీకు ♦ నొక్క రాము

సుప్రసాదముఁ గొని ♦ ట్లోణి వితతయశో, ధర్మధనములొందఁదలఁచుచుందు.

క. ఆ నేను రాముఁ బ్రియసఖు, జానకితోఁ బవ్వళించు ♦ సరసమతిని గైఁ

బూని ధనుస్సును బంధులతో నెల్లెడఁ గాచుచుండు♦దున్ సౌమిత్రి!. ౨

చ నిరతము నీవనంబుననె ♦ నేఁ జరియించుచు నుంటఁ గ్రొత్త దె

* రామ మప్రమత్తో ధనుర్ధరః-అని మూలము. ధనుర్ధర ఇత్యనేన లక్ష్మణే పృథిశంకా గుహ
స్య ద్యోత్యతే-అని వ్యాఖ్య. దీనిననుసరించియే సంశయమును గాంచి అని తెనిగింపఁబడినది.

- క్కరణిని గల్లు? నంతయుఁ దగంగ ని నద్దియె కాన శత్రువె
వ్వరుసను వచ్చెనే నతని ♦ భంగి నెఱుంగఁగ వచ్చు నింక న
య్యరిచతురంగపై న్యతతి ♦ యంతయు వచ్చిన నోర్తు మే మొగిన్. ౭ 1888
- చ. అన విని లక్ష్మణుండనియె ♦ నార్యవరా! యనఘాత్త! ధర్మమే
కనుఁగొనఁ జాలుదీవు కనుకన్ వని నిందు భవత్సురక్షణం
బును గను మాకు సాధ్యసముఁ ♦ బొందుట యెట్లు పొనంగు నద్ది లే
మిని నిదురింపవేల యని ♦ మిక్కిలిప్రేమను బ్రశ్నసేయుదో. ౮ 1889
- క. విను దశరథు ప్రియపుత్రుం, డనఘుం డీతండు భూమి ♦ నవనిజతోఁ బం
డినవాఁడు చూచి యీతనిఁ, గనఁ జాలుదు నెట్లు నిద్రఁ ♦ గడునెయ్యుండా.
- క. నిలుచునె యూటఁ బ్రాణంబులు శర్మం బెట్లు గల్లుఁ ♦ బోరఁ ద్రిదశదై
త్యులు నెవనిఁ దాకి నిల్వరో, యుర్రాముఁడు సీతతోమహాశ్రమమొప్పున్.
- క. పచ్చికనేలను సుఖముగ, నిచ్చటనె పరుండి యుండు ♦ టిదె చూడుము చం
చచ్చటులమంత్రతపములు, నచ్చరితుఁడు దశరథుండు ♦ నలుపుచు భక్తిన్.
- ఆ. అధ్వరాదులై న ♦ యఖిలశ్రమములను
బొంది యెవనిఁ గాంచె ♦ బోలఁ దండ్రి
సాటి లక్షణముల ♦ జాలంబు గలిగి పు
త్రులను మేటియగుచుఁ ♦ జెలఁగు నెవఁడో. ౧౧ 1893
- క. అతఁడీ రాముఁడు వసికిని, జతనంబుగఁ బోవనింక ♦ త్కాపతి ప్రాణ
ప్రతలింగని చిరకాలము, క్షీతి బ్రతుకం డిల యనాథ ♦ శీఘ్రమె కానా. ౧౨
- క. ఋత మిది రాజగృహంబున, నతివః గురునాద మొప్పునల్లేడ్చుచు ని
ర్గతశక్తలగుచు నలయుచు, గతియేది వినాథలగుచుఁ ♦ గడు నార్తిమొయిన్.
- తే. ఊరకుందురు సౌధంబు ♦ నొప్పు దప్పి
యుండు నిశ్శబ్దముగ నంచు ♦ నూహసేయు
వాఁడఁ గౌసల్యయును జనవరుఁడు నాదు
తల్లియుం బ్రాణములఁ బాయఁ ♦ దలఁచి యుండు. ౧౩ 1896
- క. మృతినొందకుందురనియే, మతిఁ దలఁపను నేను, హారు ♦ మఱి బ్రతికిననో
క్షీతిపా! యీరాత్రియె జీవితములఁ గనువారు గాని ♦ పిదపఁ గనరు నూ!.
- సీ. శత్రుఘ్నుడను నాత్మజన్ముఁడింకొకఁడుంటనతనియందున్న నెయ్యమున నాదు
జనని సుమిత్ర యాతని మఱిమఱి చూచుకొనుచు జీవింపవచ్చును; రఘుప్ర
వీరునంతటి సత్కుమారుని గన్నట్టి కౌసల్య బ్రతుకదు ♦ గాన నాకు
నీదుగిఖమే సహియింపరాకున్నది యధిపునందనురక్తులై న ప్రజలు
- తే. బలసియుండఁ బ్రియంబుగ ♦ నలరి చూడఁ
దగి సుఖాస్పదమయి యొప్పి ♦ సొగసు గులుకు

నయ్యయోధ్య నృపుం డంతఃమండ దుఃఖ

మంది నళియింపఁ గలదని ♦ యాత్మనెంతు. ౧౬

1898

క. జనపతియు మహాత్ముండగు, తనపెద్దకుమారు రాముఁ ♦ దాఁ గానక యుం

డిన నతని ప్రాణములు త, తనువున నెట్లుండఁ గలవు ♦ ధరణీనాథా !. ౧౭

క. నరవరుఁడు మృతిని గాంచిన, నరుసగఁ గౌనల్య విడుచుఁ ♦ బ్రాణంబుల న
త్తురుణమున నాదుజననియుఁ, బరలోకముఁ జేరుఁ జుమ్ము! ♦ పార్థివవర్యా !.

తే. మించిపోయెను గార్యంబు ♦ మించిపోయె

రామునకుఁ బట్టముం గట్టి ♦ రాజు తనదు

వాంఛ నీడేర్చుకొనకయె ♦ పరమగతికి

నేగఁ గలఁడిఁకఁ జింతింప ♦ నేమిఫలము?. ౧౮

1901

చ. జనకుఁడు చచ్చుచో నపుడు ♦ శక్తికొలందిని బ్రేతకృత్యముల్

తనయులు చేయనొను గద ♦ ధన్యులుగాఁ దగు రాజపుత్రుల

ప్పని నొనరింపఁగాఁ గలుగు ♦ భాగ్యముఁ గాంతరు; మేమె యట్టి భా

గ్యనియతిఁ గానమైతి మకృతాద్ధులమాటను బల్కు లేటికిన్. ౨౦ 1902

సీ. రమ్యచత్వరములు ♦ రంజిల్లఁ జక్కఁగఁ బెనురాజమార్గముల్ ♦ వెలయుచుండ

ధనికుల హర్త్యముల్ ♦ ధరణీశ సాధముల్ వెలయుచునుండంగ ♦ విమలరూప

వతులగు వెలయాంధ్రు ♦ పరిధవిల్లఁగ, రథహయగజసముదాయ ♦ మతిశయిల్ల

బహుళతూర్యధ్వనుల్ ♦ ప్రతినాదములఁ బుట్టఁజేయ, భవోత్సవ ♦ సిద్ధులలర

తే. హృష్టపుష్టజనవ్యూహ ♦ మెసఁగుచుండ

నలరు క్రీడావనోద్యానములు తగంగ

జనుల సంఘంబు లెప్పు డుత్సవము లలరి

చేయ నలరారుచుండుఁ జుమ్మా యయోధ్య. ౨౨ 1903

ఆ. అట్టి రాజధాని ♦ యందు సుఖాత్ములౌ, వార లుండఁగలరు ♦ గారవమునఁ

దండ్రిబ్రతుకునేని ♦ తగ వనవాసంబు, గడపి మరలి వచ్చి ♦ కడుముదమున.

తే. అమ్మహాత్ముని సువ్రతు ♦ నపుడు చూతు

మిట్టి భాగ్యంబు గలుగునే ♦ యెలమి నతనిఁ

గాంచఁ జాలుదుమే; ప్రతిజ్ఞను దగంగ

జరపు మాతండ్రి కుశలియై ♦ పురి వసింప. ౨౪ 1905

క. వనవాసంబును జరపిన, వెనుకన్ మేమెల్ల నల్ల ♦ పృథ్వీశునితో

డను గూడి యాయయోధ్యను, బెనువేడుకఁ జేరఁగలము ♦ పెంపెనలారన్.

క. నిరుపమమగు భాగ్యంబిది, నరుసన్ లభియించు పెపుడొ ♦ పార్థివ! యని యి

క్కరణి మహాత్ముండగు భూవరతనయుఁడు లక్ష్మణుండు ♦ పలుకుచు వగతోన్.

క. విలపించుచు మేల్కొని యే, యల గుహునింగూడి యుండఁ నారాత్రి చనెన్

విలసిల్లి గుణాళిని మనుజులకు హితుండైన రాజసూనుఁ డిటు వలెన్. ౨౬౫
 క. తనయన్నయందు నట్లే, జనకునిపైఁ గల్గు స్నేహసరణి బలుకు చ
 క్కనిపలుకుల విని యప్పుడు, వనతాజ్యవిభుండుగుహుండఁ వ్యసనముగ నుచున్.
 తే. వగుఁ బొగులుచు జ్వరబాధఁ తగులఁ గ్రాగు
 హస్తచందంబునన్ రామునందుఁ గల్గు
 స్నేహభావాధికమునఁ గన్పీరు విడిచె
 నిట్టి కష్టంబు రావచ్చునే యటంచు. ౨౭

1910

ఏఁబదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౨ - వ సర్గము.

—
 యిది రాముఁడు గంగను దాటఁ బ్రయత్నించుట. యిది—

సీ. తెల్ల వాటినతటిఁ నుల్లసత్ స్థిరయశుండురు పృథువతుండై యొప్పు రాముఁ
 డఖిలమంగళచిహ్నుఁడౌ సుమిత్రాపుత్రుఁగని పల్కవత్స! భాస్కరునియుదయ
 కాలమియ్యదియె భగవతి రాత్రి గతించెఁ బికభరద్వాజాఖ్య విహగములవె
 కూయుచున్నవి; యవెకూయు మయూరారవంబులు వినవయ్యెఁవనములందు
 తే. సౌమ్య! యతిశీఘ్రగామిని సాగరంగ
 మయగు గంగను దాటుదమె! యని పల్క
 మిత్రసంతోషదుండగు సౌమిత్రి యతని
 పల్కువిని తన్నిగూడ భావం బెఱింగి. 3౪

1911

క. ఏదేని సాధనముఁ గొని, యే దీనిని దాటనొనుఁ హితముగ ననుచున్
 సోదరుఁడు చెప్పెనని మదిఁ, దాఁ దలఁచి నుమంత్రు, గుహునిఁధరణీశ్వరునిన్.
 క. రాముని యాశయ మెఱిఁగితి; రే! మానితులార! యనుచుఁ నింపు దగఁగఁ
 దా మాటలాడి యన్నను, నేమంబునఁ గొలిచియుండెన్మృపుఁడుగుహుండన్.

తే. రామునానతి విని దా శిరంబునం బ
 రిగ్రహించుచు గుహధరిత్రీవిభుండు
 సచివులం బిల్వఁ బంచి యాజ్ఞ యిడె నిట్లు
 లఖిలసాధనములతోడఁ నమరఁ జేసి. ౫

1914

సీ. కర్మధారునిఁ గూడిగడు సులభంబుగాఁ దరియింపఁ జేయఁగాఁదగి దృఢమగు
 నోడ నొక్కటిని దెండాప్పుగ రేవున కతివేగమున, ననఁ నమలబుద్ధు
 లగు వారలాతనిఁ యానతి చొప్పున నతిసుందరంబుగఁ నమరు నొక
 నొకదాని రేవునఁ నుంచి తెల్పిరి తేని కవాత్త సంతటఁ నతఁడు కరయు
 తే గంబు ముకుళించి రామునిఁ గాంచి దేవ!
 నొక యిదె వచ్చె నింకేమిఁ నాకు నాజ్ఞ

పురుషపుంగవ! నిర్జరః పరకుమార

సన్నిభా! సువ్రతా! సాధుః జనగణనుత! ౮౫

1915

క. సాగరగామిని యయి తగు, నీగంగానదిని దాటు ♦ మీ నౌకపయిన్

వే గూరుచుండు మనఁగా, నాగుహునిం గాంచి యన్తుఁహా తేజుండున్.

చ అరి వచించె నిట్లు లిపు ♦ డాదృతి నాదగు వాంఛఁ దీర్చి తీ

వల వనసాధనంబులను ♦ నంగన యాభరణాంబరంబులన్

గలిగిన తక్కువస్తువులఁ ♦ గ్రన్నన నౌకను జేర్చు మంచొగిం

బలికె ననంతరంబు యల ♦ భానుకులీనులు రామలక్ష్మణుల్. ౧౦

1917

—ఊఊ సుమంత్రునికి జెప్పఁదగు సందేశము రాముండు చెప్పట. ఊఊ—

నీ కవచంబులను దాల్చి ♦ ఖడ్గతూణీరముల్ ధనువులు వెలయ నీతయును రాఁగ

గంగానదికిఁ బోవఁగాఁ దగు శ్రౌవను బట్టి పోయిరి తరువాత సూతుఁ

డాత్మభృత్యుల ధర్మ ♦ మరసి పొల్చెడు నట్టిరామునిఁ జేరి కఠదవ్యయంబు

ముకుళించి యడఁకువఁముందు నే నేమి చేయందగు నని పల్కెఁనంతరాముఁ

తే. డాత్మదక్షిణకరమున ♦ నతనిఁ దడవి, సూత! శీఘ్రమ మరలి రాజుకడకరుగు

మప్రమత్తుడనై యుండు ♦ మతని చెంత, నీరథంబునఁ దెచ్చితి ♦ వింతదనుక.

క. పరమముదంబును బొందితి, నరదము విడనాడి యింక ♦ నరిగెద వనికె

ద్వరితముగఁ గాలి నడకనె, పురమున కీవింకమీఁదఁ ♦ బొమ్మా యనినన్. ౧౮

క. తన కధిపునొద్ద కరుగుట, కనుమతి యిడె రాముఁడంచు ♦ నతఁ డెఱిఁగి వనం

బునకుం దోడ్కొని పోడ, యెనని విచారంబునొంది ♦ యిట్లని పలికెన్. ౧౯

చ. పురుషలలాఘ! పోదరుని ♦ భూమితనూజను గూడి తుద్రుడౌ

పురుషునిభంగిఁ గానలకుఁ ♦ బోయి వసించుట యన్నవార్త యె

వ్వరికి నసన్ముతంబె యిల ♦ వారక నాకని చెప్పనేల? యె

వ్వరుసను దీనిఁ దీర్చఁదగు ♦ వారలు లేరుగదా జగంబులన్. ౧౬

1921

నీ. బ్రహ్మచర్యంబును ♦ బాటించి వేదాళిఁ బరియించి దయయనుభవ్యగుణము

గలిగి యార్జవమున ♦ నలరారు నీకిట్టి వ్యసనంబు వచ్చునే ♦ బ్రహ్మచర్య

ముఖములఁ బాటెంపఁముజ్జగంబులయందు ఫలముగల్గునటంచుఁదలఁపనెంత

మాత్రము; నోవీరఁమండన! సీతను దమ్మునిఁ గూడి వనమ్మునందు

తే. వాసమును జేయుచు న్నీవు ♦ వరయశమ్ము

ముజ్జగంబులఁ గనఁగల ♦ విజ్జగములఁ

దగ జయించుచు నద్గతిని గనఁగలవు

వినుము మాదురవస్థ వివేకధుర్య! ౧౮

1922

నీ. అభిషేకవిఘ్నంబు ♦ నాచరించిన కై క యొకతె వచించె మమ్మొక్కసారి

యంచుఁ జెప్పఁగనేల? ♦ యాదృతి నీవెంటఁ జనుదేరఁగాఁ బురజనుల నుమ్ము

నిదురించుచుండంగ ♦ నేర్పున విడనాడి వంచించితివి నీవు ♦ వనికిఁ దోడు
కొనిపోవునట్లు లభినయించితివి గదా యింక దుఃఖభాగుల ♦ మే యయి యల
తే. పాపమతియైన కే కయిఁపాలఁ జిక్కి
యుండఁ గలవార మంచని ♦ యొక్కరీతి
బొప్పములు రాలుచుండంగఁ ♦ బలికే యంతఁ
బ్రాణతుల్యుని శ్రీరఘుఁరాముఁ గాంచి. ౧౯౫

1923

తే. చాలదూరంబునకు నేగఁ ♦ జనుఁ గదయని
యెఱిగి దుఃఖాబ్ధి మునుఁగుచు ♦ నేడ్యెఁ జాల
సేపు; బాహ్యదకము విడిచిన కతమున
సూతుఁ డప్పుడు వార్చి సంశుద్ధుఁడయ్యె. ౨౦౫

1924

చ. కనుఁగొని సూర్యవంశ్యనృపఁకాంతుఁడు తీయని పల్కులొప్పు ని
ట్లనువుగ సారెసారె కతిహర్ష ము మీఱ వచించె నిట్లు లో
యనఘమనీష! నీనదృశుఁ ♦ డౌ సుహృదు త్తము నన్తదన్వయం
బునఁ గల రాజనంతతిని ♦ బోలఁగ నే గనలే దదెప్పుడు. ౨౧

1925

క. జనపతి యాదశరథుఁడా,త్తును ననుఁ దలపోసికొని వ్యభం గనకుండన్
అనుదినము చేయుమా! య,న్తునుజేశుఁడు వగలఁ బొగులుఁమదిఁ దల్లడిలున్.

క. తలపోయఁగ వృద్ధుఁడు మి,క్కిలి కామవశంగతుం డకృత్రిముఁడును నై
జెలఁగును గావునఁ జెప్పఁగ, వలసె న్నితోడ నింతవట్టు హితమతీ!. ౨౩

క. తన ప్రియపత్నికే గైకకు, మన మలరఁగఁ జేయఁగోరి ♦ మహితాత్ముం డ
జ్జనపతి యేమేమిగ నా,జ్ఞను జేసిన జదులు పల్కఁకయె చేయఁదగున్. ౨౪

తే. మనుజనాయకు లెల్లఁ గాఁనుమునఁ గ్రోధ
కలన నెట్టెట్టి పనులఁ దగులునొ చిత్త
మవ్యయన్నియుఁ దమవాంఛ ♦ కప్రతిహత
ముగ లభించుటకే రాజ్యమును మనుచుట. ౨౫

1929

క. ఏకార్య మెట్లు చేసిన, భూకాంతుం డప్రియమును ♦ బొందఁడొ, మఱి దుః
ఖాకలనఁ దపింపఁడొ నీ,వాకరణిని జేయవలయు ♦ నార్యనతంసా!. ౨౬

ఆ. ఇంతదనుక దుఃఖఁమెఱుఁగక వృద్ధుఁడై, నిర్జితేంద్రియుఁడయిఁనిఖిలపూజ్యఁ
డయిన నృపతి దుఃఖ ♦ మందినవాఁ డిప్పు, గాన నాకుమాటుఁగా నుమంత్రి!.

క. నీ వభివాదన మొనరిచి, యీవిధమునఁ బూర్ణ వయ్య! ♦ యీపురివిడువం
గా వలసె నంచుఁ గానీ, యీవనముల నుంకవలసెనె యని గానీ. ౨౭౫

క. నేనును సౌమిత్రియు నీ, జానకియును వెతలఁ గనము; ♦ సరగునఁ బదియుం
బై నాలుగేండ్లు చనఁగా, జానకి సౌమిత్రి నేను ♦ సన్తద మలరన్. ౨౮౫

క. ఒక్కొక్కతే తనవుచేయక, యొక్కడకుకూడా రాగ మమ్ము ♦ నింపుగఁ బలుమా
 టొక్కడనె చూడఁగలవని, మొక్క వచించితినటంచు ♦ ముదమునఁ జెప్పుమా!.

సీ. ఈరీతి నమ్మనుఁ జేశ్వరునకు నాదు తల్లికిఁ దక్కిన ఁ తల్లులకును
గై కకుఁ బలుమాటలు ఁ గారవంబునఁ బల్కి తరువాత నేనును ఁ ధరణిజాత
యును ¹నార్యుఁడైన నాఁ యనుజుండునుం బల్కినటులఁ గౌసల్యకుఁనన్తదీయ
మైన యాలోగ్యపాఁదాభివందనములఁ జెప్పుము నృపతితోఁ ఁ శీఘ్రముగనె

శ్రీ. భరతుఁ బిలిపించి యాతఁడు ♦ వచ్చినంత

నీడు నభిమతరీతిని ♦ నెవ్వి యావ

రాజ్యపదమున నిల్చి భారతుని గాఁగి

లింపునూ ! శర్మమునఁ గనుఁపింపదు వ్యధ. 3౨౪

1935

చ. వనముల మేము బాధపడు ♦ వారమటంచని నీకుఁ దోఁచు న
 ప్పెనువెత దోఁచకుండు; నని ♦ ప్రీతి వచించితి మంచుఁ బల్కుమా;
 యనుజునితోడ రాజువిష ♦ ముంబున నెట్టులు సంచరింతువో!
 జననులయం దభేదగతి ♦ జానుగ వర్తిలుమంచుఁ జెప్పుమా!. 38

1935

సీ. కై క నీ కెవ్విధి ♦ గారవింపంగఁ దగు శత్రుఘ్నునందున్న ♦ సంతసమును
బట్టి సుమిత్రయు ♦ నట్టులె మన్నింపఁ దగుఁ గాదె? నాకును ♦ దల్లి యగుటఁ
బట్టి కౌసల్యయుఁ ♦ బరమాదరంబున గారవింపందగు ♦ త్కౌపతి హిత
కాముఁడవై నీవు ♦ గైకొనుదువు గద యశావరాజ్యము నట్టుఁలాట నై హి

తే. కమున నాముష్మి కమ్మనఁ ♦ గలుగు సుఖము

జనులకును రాజునకుఁ గూర్పఁ జాలుదెప్పు

డంచుఁ జెప్పితి మను మని ♦ యతఁడు పల్కె;

నంత సారథి త న్నయోఽభ్యకుఁ జను మన. 3౬

1937

మ. పెనుశోకంబున స్రుక్కి రాముని వచోఁబృందంబు నాలించి యి
ట్లనియెన్ రామునితోడ; స్నేహమున శంకాతంకముల్ మాని, యే
మని నేఁ జెప్పుదునో యదెల్ల విను స్నేహంబూనియే పల్కుదుం
గనుక న్ని వసచార నుంచుఁ దలఁపంఁగారాదు శ్రీరాఘవా !. 32౫

1938

తే. భయము మాని సేవాధర్మపద్ధతులను

దప్పి పోయే జన్మమూలం ♦ దమిని భక్తుల

డని తలంచియె నున్నింపవచ్చు నిన్ను

విడిచి పురి కెట్టు పోవుదు ♦ విమలహృదయ. 304

1939

1 సీతాయా మమచార్యస్య ఏచనా ల్లక్ష్మణస్యచ-అనిమూలము. ఇటఁ దమ్మునివిషయమున నుపదేశించిన యాత్యశబ్దము విధివిహితజ్యేష్ఠానువర్తనరూపపరమధర్మమును దెలిసినవాఁడని తెలుపుట కని గోవిందరాజులు.

క. నిను విడనాడుటచేఁ బుత్రునిఁ బాసి వగం దపించు ♦ తొయ్యలి పోల్కిం
గనుపట్టు నాయయోధ్యకుఁ, జనువాఁడ నదెట్లు! నీదు ♦ సంగతిలేమిన్. ౩౯

క. జనులును బురిఁ గల పశుప,క్షీనికరము సరామరథముఁ ♦ జెందిన వేడ్కం
గని యిష్టరామమగు న్యం,దనమును గని నంతనే న్యధం ¹బగులు నొకో?.

క. హతవీరంబగు తమసై,న్యతతిం గని దుఃఖమొందు ♦ నటు నీలేమిన్
హిత మెడలి సూతశిష్టము, శతాంగమును దీనిఁ జూచి ♦ జనులు వగవరే?.

క. వినవయ్య! యిపు డయోధ్యా, జను లెల్లన్ దూరభూమిఁజను నిన్నెపుడున్
మనములఁ దలఁచుటఁ దమచెంత నెయున్నటులెంచి భోజనమువిడుతురు నూ.

చ. వనమున కీవు పోవఁదగు ♦ భంగిఁ బ్రయాణముచేసి నప్పుడ
జ్జనులు త్వదీయమైన సుఖసంగతిఁ బొందుట దుఃఖమొందు నె
మ్మనముల నెట్టి ట్కోభమున ♦ మ్రాన్పడి యుండిరొ చూచినాఁడ వీ
వును గనులార నెవ్విధిని ♦ బోవుదు, నొంటిగ నేను జెప్పుమా. ౪౩ 1914

క. వని కీవు వెడలుతఱిఁ బుర, జనులెల్లం జేయు నార్తశబ్దము లెట్లుల్
వినఁబడెనొ శతగుణంబులఁ, గని యీశూన్యరథ మట్టెఁ గావింపఁబడున్. ౪౪

సీ. ఏను మీతల్లితో ♦ నేమని చెప్పుదు మానినీ! తనమేనమామయింట
నీకొమరుని నుంచి ♦ నే వచ్చితిని గాన సంతాప మొందఁగఁ ♦ జన దటంచు
నందునా! యీయనత్యపుఁ బల్కునుం దగ నేను జెప్పుట కెట్లునేర్తు! నడవి
విడిచి వచ్చితి నని ♦ వెలఁదితో సత్యంబు వచియింతునా? తలంపంగ నిద్ది

ఆ. యప్రియంబు గాదె! ♦ యన్యతంబు గాకున్న

నప్రియంబుఁ బలుక ♦ నౌ నదెట్లు
పలికినంత నామె ♦ ప్రాణముల్ విడుచునే
యేమిచేయువాఁడ ♦ నింక రామ!. ౪౬

1946

క. నిను నీబంధువులగు సీ,తను లత్కణునిన్ వహించి ♦ తగ నాయాజ్ఞం
గని పోవు నీవరాశ్వము, లనువుగ నీవిచట నుండ ♦ నాతురపడుచున్. ౪౭

క. ఈరథమును నేఁ దోలిన, నేరీతిగ నీడ్వఁ గలవొ ♦ యెటుఁగ మహాత్మా!
శ్రీరామా! పురికేగఁగ, నేరఁ జూమి! నిన్ను విడిచి ♦ నే నెబ్బంగిన్. ౪౮

క. నినుఁ గూడి వని వసించుట, కనుమతి యిమ్మిట్లు నేను ♦ యాచించిననున్
ననుఁ దోడ్కొని పోవకయే, చనియెదవే నంతమాత్ర ♦ సరథుఁడ నగుచున్.

క. అనలునిలోఁ బడియెద ని,వ్వనముననే నిశ్చయమిది; ♦ త్వత్తపమున కీ
వని నంతరాయమును జే,యునిఖిల జంతువుల నేమహోద్ధతి మీఱన్. ౪౯

క. అరదంబును సాధనమునఁ, దిరుగఁడుచుఁ జంపువాఁడ ♦ దినదినమును; నీ

- *కరదము నభిషిక్తుడవై, పరంగం దోలంగల యట్టిభాగ్యము నాకున్. ౫౦
- తే. కలుగ దిద్ది లేకుండినఁ ♦ గానలందుఁ
దిరుగఁ గల నీకు నే సారథినిగ నుండి
నేవచేయంగలట్టి యప్పావనసుఖ
మైనఁ గలుగు నటంచును ♦ నేను దలఁతు. ౫౦౪ 1952
- సీ. ఈకులంబునఁ బుట్టుదీనని తెలిసియే యరదంబుఁ దోలుభాగ్యంబు నాకుఁ
గలుగు నంచని యెంచి ♦ కడు నింద్యమైన నీసారథి కృత్యమ్ము ♦ భూరిముదము
నను మంత్రిన త్తముం ♦ డనయియుఁ దగ నేను గైకొంటి నీసేవగలిగె నాకు
నిక వనములనుండియే సేవల నొనర్చి యాసుఖముం బొంద ♦ నభిలషింతు
- ఆ. నడవి నీసమీపమందు వర్తింపంగ, నిచ్చయింతు నేను ♦ నిద్రి నాక
నుగ్రహింపుమీ ననుం జెంతనుండుమా!, యని దమినివచ్చింపవినఁదలఁచెద.
- క. తురగము లివ్వియు వనవా,సరతిం గనుచున్న నీకు ♦ సతతము సేవల్
పరంగంజేసినఁ బొందును, బరమగతి; నేనుఁ గాన ♦ వఱలెడు నీతోన్. ౫౩
- క. వనమున వసియించుచు సే,వను శిరసునఁ దాల్చి చేయువాడ; వినుమయో
ధ్యను గాని స్వర్గలోకం,బును గానీ నేనుఁ బొందఁబూన నిజముగన్. ౫౪
- క. నిను విడిచి నే నయోధ్యకుఁ, జనఁ జాలన్ ఘోరకర్తృనముదయమును జే
సినవాడు స్వర్గపురికిం, జనఁజాలని యట్లు రామ! ♦ సద్గుణధామా!. ౫౫
- క. వనవాసము తీసిన పిద,ప నిను నే నీరథంబుపైఁ గూర్చుండం
గను జేసి మరలఁ బురికిం, గొనిపోదగునంచునాకుఁ గోరిక నుమ్మి!. ౫౬
- క. వినుమీ పదునాల్గేండ్లును, పని నీతోనుండునేని ♦ స్వల్పప్రాయం
బని తోచి గడచు లేకున్న నవే నూఁతలగును ♦ నాపాలిటికిన్. ౫౭ [త్య
- సీ. భృత్యవాత్సల్యంబువెలయువాడవు భక్తుడనుభృత్యుడనునేనుగనుక భృ
మర్యాదఁ దప్పక ♦ మత్ప్రభుతనయుడవౌ నిన్నుఁ గూడి తా ♦ నభిలషించు
వాడ ననపరాధిఁ ♦ గూడునే నన్నిట్టి వానిని విడుచుట ♦ సూన్యతాత్మ!
యన భృత్యవత్సలుం ♦ డగు రాముఁ డిట్లను బెక్కువిధంబుల ♦ దిక్కులేని
- ఆ. వాని యట్లు వేడువాని నాతనిఁగాంచి, భర్తృవత్సలతను ♦ బరంగు దీవు

* త్వత్కృతేన మయా వాప్తం రథచర్యాకృతం సుఖం, ఆశంసే త్వత్కృతే నాహం వన
వాసకృతం సుఖమ్-అని మూలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థులు “అస్యాపంభావః. త్వ మస్మిన్
మలే అవతరిష్యసీతి జ్ఞాతే వన మంత్రి ప్రధానోప్యహం త్వద్ద్రవిధచర్యాసేవాభాగ్యం మమ భవిష్య
సీతి నింద్యమపి సూతకృత్యం మయా అంగీకృతం. తేన భాగ్యవశాత్ త్వత్సేవాసుఖం ప్రాప్తమేవ.
ఇతఃపరం వనవాసకృతం సుఖం వనవాసేపి త్వత్సేవాకృతం సుఖం ఆశంసే ప్రార్థయే” అని
విశేషార్థమును వ్రాసిరి. ఈయర్థము రామావతారమహిమను దెలుపును గాన వదలఁజాలక మూడు
పద్యములలో వ్రాయఁబడినదని పాతప లాదృతి నంగీకరింపఁదగు.

భక్తి నునిచితీవు ♦ ప్రభువగు నాయందు నెఱుఁగు దేను దీని ♦ నింక వినుము
క. నిను నిప్పుడు పురి కంపుట, కనువగు కారణమదేమి! ♦ యన నీవు పురం
బున కేగఁ గేకయేశ్వరు, తనయామణి నాదు పిన్నతల్లి మనమునన్. ౬౦॥

క. అడవులకుం జనియెను రా,ముఁడనుచు నన్తుకము నొంది ♦ ముదమందును జ
మ్మడవుల కేనుం బోవుట, దడయక నీవలన వినిన ♦ తరువాత మదిన్. ౬౧॥

ఆ. ధర్మచిత్తుఁడైన ♦ దశరథునింగూడి, కల్లలాడఁ డనుచు ♦ నుల్ల మలర
సందియంబు మాను ♦ సరసాత్మ! సారథీ! పిన్నతల్లికొడుకు ♦ పృథ్వీనేల. ౬౨॥

క. స్థితంబగు రాజ్యంబును, బ్రీతిగఁ బొందుటయె నీకు ♦ వివరించెద నా
కీతటి ముఖ్యంబనియే, చేతంబున నెంచువాఁడ ♦ సిద్ధము సుమ్మా!. ౬౩ 1963

తే. ధౌపతికి నాకునుం బ్రీతి ♦ గల్గుటకయి
యరదమును గాంచు; నీవిపు ♦ డా యయోధ్య
కేగు మేయేవిషయముల ♦ నెట్టులెట్లు
చెప్పుమంటినొ యట్లల్లె ♦ చెప్పుమీవు. ౬౪ 1964

క. ధీరుండగు శ్రీరాముం, డీరీతి నుమంత్రుతోడ ♦ హితము పలికి యా
సారథి యూఱడిలం బలు,సాకులు నోదార్చి గుహుని ♦ సరసమనీషున్. ౬౫

చ. కనుఁగొని యుక్తియుక్తముగఁ ♦ గమ్రవచోభణితిన్ వచించె నీ
వనుదిన మిందె యుండుమని ♦ యంటివి నేను జనంబులుండు ని
వ్వనమున నుండుటన్నయది ♦ బాగుగ లేదు సదాశ్రమంబులం
దె నిలువనొను దండ్రీయపుడేర్పడఁ బల్కిన యాజ్ఞ యట్టిదే. ౬౬ 1966

సీ. జనకుని యిట్టి యాజ్ఞను గలవాఁడను గావున మునిజనకాంతులకును
దగినట్టి సాధువ్రతంబును బూని నాతండ్రీకి మఱియు నాతమ్మునకును
సీతకు మేలుకై ♦ చిత్తహితము వారికొటనే జటల నెయ్యమునఁ దాల్చి
వనమున కేగెడఁ ♦ గనుక నీవును మఱ్ఱిపాలను దెమ్మని ♦ పలుక గుహుఁడు
ఆ. వానిఁ దెచ్చియిచ్చె ♦ పడి రాజసుతునకు, సంతఁ దమ్ముఁడా పయస్సుతోడ
జటలు దాల్పఁ జేసి ♦ జటలఁ దాను ధరించె, నన్తుహాభుజుండు ♦ హర్షమలర.

క. ఈరీతి జటలఁ దాలిచె, బూరుపసింహుండు పిదపఁ ♦ బూనిక జటలన్
జీరాంబరములఁ దాలిచి, వారలు సోదరులు మునులవలె భాసిలఁగాన్. ౭౦

ఆ. సంతసించె గుహుఁడు ♦ సరగున శ్రీరాముఁ
డాటవికులు పూనునట్టి వ్రతము
పూని యాసుమిత్ర ♦ పుత్రునితోఁ గూడి
పలికె సాయపడిన ♦ వ్యాధపతికి. ౭౧ 1969

క. వనరాజ్యనాథ! రాజ్యం, బును నేలుట మిగులఁ గష్టము నుమీ యటుగా
వున దుర్గకోశబలములఁ, గనుచుండు ప్రమాదమొందకయె నీ వెపుడున్. 2౨

మ. అని యిట్వోకుకులాభినందనుఁడు నెయ్యింబొప్ప మాటాడి యా
తని వీడ్కొల్పి విచారమొందకయె సీతన్ లక్ష్మణుంగూడి పో
యెను వేగంబ నురావగం గనఁగ నట్లెంతో త్వరంబోయి గం
గను భక్తిం గని దానిదా తటమునం గాంచెన్ మహానౌకనున్. 23౪ 1971

క. ఆనది వడిగాఁ బాఁతెడఁ, గానం దన్నొక నెక్కి గంగను దాటం
గా నెంచి లక్ష్మణుని గని, తా నిట్లనిపల్కె గుణనిదానా! వత్సా! 2౪ 1972

క. ఇదె యోడవచ్చి యిచ్చటఁ, గదలక నిలుచున్న దింకఁ గడువడి నెక్కిం
గఁ దగున్ నీకు, భయంపడు, ముదితం గైఁ బట్టి చేర్పుము గదలకుండన్. 2౫

చ. అనియెను; లక్ష్మణుండు తనయగ్రజనాజ్ఞను నాలకించి సీ
తను దొలిజేర్పు నావసయిఁ దమ్ముడ! యంచని చెప్పినట్లె న
న్నననున నొప్పువాడగుట మానుగ నెంచి తదాజ్ఞయెట్లా య
ట్లనువుగ నావపైకి జనకాత్మజఁ జేరిచి తాను బిచ్చుటన్. 2౬ 1974

ఆ. ఓడనెక్కి నంత నురుతర తేజస్వి, యైన రాముడెక్కి నచటి యోడ;
నంత గుహుఁడు బంధుసంతతితో నొక, నవలిగట్టుఁ జేర్చి నాజ్ఞ చేసె. 2౭

సీ. అతుల తేజంబున నలరారు శ్రీరాముఁ డయ్యోడపై నెక్కి యవల విప్ర
భూవరులకు జపంబుం జేయ నర్హమా నట్టి “దైవీనావ” మనెడి మంత్ర
మాత్మహితార్థమై యప్పుడు జపియించి సీతతోఁ గూడ వార్చి పరమముద
మున మేను పొంగ విధిని నమస్కారంబు గంగకుఁ జేసె; లక్ష్మణుండు విమల

తే. తనురుచిస్సారుఁ డట్లె వందనము చేసె
నధిపుడంత సుమంత్రుని నఖిలబలము
తోడ గుహునిని బ్రీతిమై వీడుకొలిపి
నొక నడప నాజ్ఞాపించె నావికులకు. ౨౮ 1976

క. తరువాత నావికులు హెచ్చరికలతో మంచి తెట్లు సారించుచుఁ ద్రో
య రయంబున నదిజలములఁ, దరించి దరిజేరె నొక తత్సమయమునన్.

ఆ. నిష్కళంకకీర్తి నెగడు జానకి నొక, గంగ నడుమఁ జేరఁగానె భక్తి
గరయుగంబు మోడ్చి గంగానదిని గాంచి, పలికె నిట్లు లలితభంగి మెఱయ.

సీ. జ్ఞానియై తగిన దశరథభూకాంతుని తనయుఁడీ శ్రీరాముఁ డనఘచిత్తుఁ
డో జాహ్నవీ! ప్రీతి నొగి నీవు రక్షింపఁ బదునాలుగేడులు కొదువపడక
యుండఁ గాననముల నుండి జనకునాజ్ఞ నంతరాయము నొందకట్లు తీర్చి
యనుజుని ననుగూడి యంబ! యిచ్చటికిని మరల వచ్చినయప్పుచుంగళముగ

- తే. వచ్చినందులకయి మదిఁ ♦ బ్రమదమంది
సర్వకామసమృద్ధినీ! ♦ చారుకీర్తి
శాలినీ! నిన్నుఁ బూజింతు ♦ సాంప్రభక్తి
ద్రిపథగవు గావె? సతతంబు ♦ దేవి! నీవు. ౮౫ 1979
- చ. కనుక నె బ్రహ్మలోకమును ♦ గాంచిన దానవె నీవు భూస్థలం
బునను సముద్రపత్నివయి ♦ పొల్చిన దానవు మంగళాంగి! నీ
కు నెలమి వందనం బిడెదఁ ♦ గోర్కి నుతించెదఁ బూరుషేజ్యోత్స్నే
తనరు నితండు డేమముగఁ ♦ దా నిటఁ జేరి స్వరాజ్యమొందినన్. ౮౭ 1980
- క. నే నీకుఁ బ్రియముఁ గోరుచు, ధేనువు లొకలక్ష సంఖ్య ♦ దివ్యాన్నము మే
లై నట్టి వస్త్రములు ధా,త్రీనిర్జరవరుల కిత్తు ♦ దేవీ! మఱియున్. ౮౮ 1981
- సీ. పురవర్యమునకు నేమరలవచ్చిన యంతఁ బ్రియతచిత్తముతోను♦రాఘటముల
పేయింటి నొసఁగెద ♦ విపులమాంసంబన్నమునకు మాఱుగ నిచ్చి♦నినుసమర్ప
నము చేయుదాన; నీ విమలతీరంబున వసియించునట్టి దేవతల నెల్లఁ
బూజింతుఁ ద్వత్తటం♦బునఁ గల మణికర్ణికాప్రయాగాది సకలమతీర్థ
తే. ములను గాశ్యాది సురగేహములను భక్తిఁ
బూజలం దన్నుదాన; నోపుణ్యనిలయ
యనఘుఁడీ దీర్ఘబాహువు ♦ వని వసించి
దాని విడిచి ననుం గూడి ♦ తమ్ముతోడ. ౯౦ 1982
- క. మరలం గుశలంబున న,స్ఫురవరముం జేరుఁగాక ♦ పొంగుచు; నని యా
కరణి ననిందిత; యగుచుం, గరణీయములందు నేర్పుగల జానకియున్. ౯౧
- క. సురశైవలినిం బలుకుచుఁ, ద్వరగా దక్షిణతటంబుఁ ♦ దాఁ జేరఁగ న
ప్పురుషలలాముఁడు శత్రుని, కరభయదుఁడు రాముఁడంత ♦ గంగాతటమున్.
- ఆ. చేరి నంత నొకఁ ♦ జెచ్చెఱ విడిచి య,న్వలి తటంబు నొంది ♦ భ్రాతతనదు
పత్నివెంట రాఁగఁ ♦ బయనమ్ము చేయుచు, నన్యుహాభుజుండు ♦ ననుజఁ గాంచి.
- చ. విను జనులుండు చోట జనబృందములేని మహిన్ సురక్షణం
బునఁ బ్రయతాత్మతన్ మెలఁగఁ ♦ బోలును నీకు నదృష్టపూర్వని
ర్జనవనముంగనంగ నిక ♦ సత్వర బోవుచునున్నవార మం
దుననె ప్రమాదముం గనక ♦ తోరఁపుశక్తిని గాచుటొప్పుఁజూ. ౯౪ 1986
- క. అనుజా! ముందుగ నీవును, జనుమా! నీవెంట వచ్చు ♦ జానకి నిను నీ
తను గాచుచు మీయిద్దఱి, వెనుకనె నే వచ్చువాడ ♦ విధ మిది చనఁగన్.
- క. పురుషలలామా! మనమొక్కరి కొక్కరు గాచుచుండఁ♦గాఁ జను నికనే
వరుస నదే పనిగా నీ, తరుణము గడచనిన మరల ♦ దానిం గూర్చున్. ౯౬
- క. సులభంబు గాదు; గావున, నలయక తగినట్టి కాలమందెచ్చరికం

గలిగియె యుండందగు; నీ, యిలాత్కజయుఁ గష్టమొందు ♦ నీవనభూమిన్.

సీ. విజనసమృద్ధమై ♦ విగతసస్యక్షేత్రపుష్పసనంబయి ♦ పొలుపు దప్పి
విషమమార్గంబయి ♦ పెనులోతుగల్గిన స్థలములు గల యీ ♦ విశాలవనము
సీత యిద్దియె శ్రవేశిం చెడుఁ గనుక నీ వనవాసదుఃఖంపు ♦ భంగి నెఱుంగఁ
గలదని రాముండు ♦ పలికిన విని సుమిత్రానందనుఁడు ముందు ♦ తాను బోయె

తే. నతని వెనుక నె సీతయు ♦ నామె వెనుక

రఘుకులానందదుండగు ♦ రాముఁ డరిగె

జాలిఁ బుట్టింపఁదగిన దశను గను నల

సారథియు రాముఁ డద్దరిఁ జేరుదనుక. ౯౯

1990

క. కనుతెప్ప వేయకాదృతిఁ, గనుచునె నిలుచుండి దూరఁగతుఁడై యంతం
జనుటన్ రాముఁడు తనకుం, గనఁబడమిన్ దృష్టిచురలఁగఁ జేసి వగన్.

క. మనమునఁ గుందుచు విడిచెన్, గనుగవ గలఁగంగ బాష్పఁకణముల నంతన్
దనమహిమ లోకపాలురకు నిభంబై చెలఁగ నెల్లఁకోర్కు లొసఁగుచున్.

సీ. మహితాత్ముడై జనఁమండల హితుఁడునౌ రాముఁడాసురనదిఁరయముమీఱి
దాటి ప్రయాణమై ♦ తగు సస్యములు గల్గి సంతసంబిడుచున్న ♦ జనపదంబు
వత్సనామకమును ♦ వరుసఁజేరెను నటవార లాఁకలి గొని ♦ వారిజాక్షి
నొకచోటఁ జక్కఁగఁనునిచి వేటకుఁ జని మనుఁబోతుఁ బంది దుఁప్పినిని నల్ల

తే. చాటలలరారు చుప్పి నీజంతువులను

జంపి తచ్చుద్ధమాంసంబు ♦ సంగ్రహించి

జానకిం గూడి శీఘ్రమ ♦ మ్రానుకడకు

నిలువఁ బోయిరి రవిక్రంకఁ ♦ గలతటిఁ దగ. ౧౦౨

1993

ఏఁబదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౩ - వ సర్గము.

ఘృఘి రాముఁడు పరితపించుచు లక్ష్మణుని నిరతికిఁ బొమ్మనుట ఘృఘి

క. మనసుల రంజిలఁ జేసెడు, మనుజులలో మేటి రాజఁమండనుఁ డగు న
జ్ఞనపతి కుమారచంద్రుఁడు, చని తరుమూలమున రాత్రి ♦ సంధ్యను భక్తిన్.

తే. తగ నుపాసించి తనముద్దుఁతమ్మునిఁ గని

పలికె నాత్మీయరాజ్యంబు ♦ వెలుపలను సు

మంత్రు విడనాడి యడవుల ♦ మనము జరపు

రాత్రులం దిద్దియె తొలిరాత్రి సుమ్ము. ౧౫

1995

క. దీనిం గుఱించి దుఃఖముఁ, బూనం దగ దింక నేడు ♦ మొదలుగ నిశలం
ధూనిన శ్రద్ధన్ మేల్కొనఁ, గానే తగు వినుము దాని ♦ కారణమెల్లన్. ౨౫

- క. సీతాయోగక్షేమము, లీతటి మన యిరువురందు ♦ నే యేర్పడియెం
గా తమ్ముడ! యీరాత్రిని, నేతీఱుననో శ్రమించియే గడువదగున్. 3౪
- క. తొలితేయికానఁ గష్టం,బులనే సూచించు నై నఁ ♦ బుత్తమెటులొ యీ
యిల గుడిసె వేసికొని యి,మ్ముల నిద్రింపంగఁ గాలము గడిచి చనియెన్. ౪
- క. మునుపే తృణపర్ణాదులఁ, గొనిపఱచి పండుడి యెట్లొ ♦ ఘోరంబగు రే
యిని దీనిఁ బుత్తమని మె,త్తనిశయ్యఁ బరుండ మిగులఁ ♦ దగు నాతండున్. ౪౪
- చ. ధరణిఁ బరుండి లక్ష్మణునిఁ ♦ దాఁ గని మంగళవాక్కులొప్పఁగాఁ
గరుణచెలంగఁగాఁ బలికె ♦ త్కృపతివక్రుడు తండ్రి చింత ని
త్తరుణమునందె నిద్రఁగనఁ ♦ దానుఁ బరుండును గాని నిద్ర యె
క్కరణిని బట్టు? నిద్దురను ♦ గానకయే యతఁడుంట సత్యమా. ౫౪ 2000
- చ. తనదగు వాంఛయే ఫలముఁ ♦ దద్దయుఁ గాంచెను గానఁ గైక తు
ష్టినిఁ గనఁజాలియుండుఁ దనఁచిన్నికుమారుఁడు రాఁగఁ గాంచి యా
తని కభిషేకమున్ జరపఁ ♦ దద్గతరాజ్యము సుస్థిరంబుగాఁ
దనర నొనర్పఁగోరి యల ♦ తండ్రిని జంపకయుండునే కదా. ౭ 2001
- *సీ. పురుషార్థనిస్పృహఁడరయ మహాత్ముడై క్రాలియుఁదారాజ్యఁకారణమునఁ
గైకను నిందింపఁ ♦ గడఁగుట న్యాయము గాదని యెఱిగియు ♦ గాదిలి యను
జాతు నయోధ్యకుఁ ♦ జనునుని మునుముందుఁ జెప్పఁగఁ బూని తఁచ్చిత్తకోప
మును శాంతి నొందించి ♦ పనుపఁగా నెంచుచు నాతని మతము నెఱయనుసరించి
తే. నింద చేయుచు మఱియును ♦ నేర్పుమీఱఁ
బలికెఁ దండ్రి యనాథుఁడు ♦ వార్ధకమునఁ
బీడితుఁడు నై నవాఁడు, నే ♦ విడిచి వచ్చి
తినిగదా లక్ష్మణా! యెట్టితీరుఁ గనునొ. ౭౪ 2002
- క. విను మాతఁడు కామాత్ముఁడు, గనుకన్ గై కేయి వశముఁ ♦ గని యుండునికే
పని చేయఁగలండాతఁడు, మన యిప్పటి శ్రమము రాజుమది విభ్రమమున్.
- క. కనఁగా ధర్మార్థములను, ఘనమై కామంబె మించఁగఁ జాలును ను
మ్మని నాకుఁ దోచుచున్నది; విను. లక్ష్మణ! యెవ్వఁడే నవిద్యాంసుండున్. ౯
- చ. తనదగు నిచ్చరీతి సతతంబుఁ జరించు కుమారు నొక్కకాం
తను బ్రియమొందఁ జేయ ననుఁ ♦ దండ్రి దృఢించినయట్లు భూస్థలం
బున విడనాడునే విడువఁ ♦ బూసఁడు నుమ్మల కై కయీనుతుం
డనుదిన మొక్కఁడే క్షీతిపుఁడై తగఁ గోసలదేశమంతయున్. ౧౦౪ 2005

* అనాధశ్చ హి వృద్ధశ్చ మయాచైవ వినాకృతః-అనిమూలము. దీనికి గోవిందరాజవ్యాఖ్య వనుసరించి సీసపద్యము వ్రాయబడినది గాని స్వకల్పితము గాదని తెలియందగు.

తే. అలకుచుండఁ బాలింపఁగాఁ ♦ గలఁడు వాఁడె

భార్యతోడ సుఖంబుండు ♦ వాఁడు సుమ్ము

కటకటా! యీడుచెల్లిన ♦ కాలమునిటు

దండ్రి పొంద నే నడవులఁ ♦ దగ వసింప. ౧౧౫

2006

క. అతఁ డొక్కండే సర్వ,క్షీతికొక్క మొగంబె యగుచుఁ ♦ జెలువారుఁ గదా
క్షీతి నర్థధర్మముల విడిచి తగం గామంబు నెవఁడు ♦ చెందునొ మదిలోక.

తే. అతఁడు దశరథుపోలిక ♦ నాపదలను, నిట్లు పొందు శీఘ్రంబుగ; ♦ నింటఁగై క
పతి మృతికి నాదు వనసన్ని ♦ వాసమునకు, భరతునకు రాజ్యసిద్ధికి ♦ వచ్చిచేరె.

క. అని నాకుఁ దోచుచున్నది, విను సౌమ్యా! కై క తనకు ♦ వెలసిన సౌభా
గ్యనిరతిమదమోహితయై, కనికరమును విడిచి యిపుడు ♦ కౌసల్యను దాన్.

క. ననుఁ బట్టి సుమిత్రను బా,ధను బొందఁగఁ జేయకున్నె ♦ తమ్ముడ! వారిన్
దనచేతనైన దనుకన్, వనటం బొందించు నేమి ♦ పలుకుదు నింకన్. ౧౧౬

క. ననుఁ గూర్చి సుమిత్రాంబయు, ఘనకష్టము లొందకుండుఁ ♦ గాక; యిటకుఁజెం
తనె యున్న దయోధ్యాపుర,మనుజా! వేకువనె లేచి ♦ యరుగుము పురికిన్.

క. నేనొక్కడనే పోయెద, జానకితో నడవి కింక ♦ సద్గమన వగం
బూని యనాథగ నుండిన, మానిని నాతల్లిఁ గనుము ♦ మంజులహృదయా!.

క. నీ వామెకుఁ బెనుప్రాప్తై, పావనరీతులను దేర్పు ♦ వగఁ గుందని య
ట్లో వరహృదయా! కై కయు, భావింపఁగ నీచకర్త, పరమతి సున్మితా! ౧౧౭

క. తనకుం గల పగఁ దీర్పఁగ, ననువు పడెంగా యటంచు ♦ నవమతి నేదే
నొనరింపవచ్చు నాప్రియ,జననికి నటుచేయకుండఁ ♦ జయ్యనఁ జనుమా! ౧౧౮

క. భరతుఁడు ధర్మజ్ఞుండగు, సరగున నీవరిగి నాదు ♦ జననీ రక్షా
పరతంత్రుఁడౌ విధంబున, భరతునకుం జెప్పి యతని ♦ వశమున నుండన్. ౧౧౯

చ. జననికిఁ జెప్పి యప్పనము ♦ సల్పుము; లక్ష్మణ! నాదు తల్లి యే
జననమునందొ యెవ్వరినొ ♦ చానల వారి తనూజసంతతిం

గనుఁగొనకుండఁ జేసె ననఁగా నది యబ్బురమే నిజంబయశాఁ

గనుకనె యిట్టి యాపదలఁ ♦ గాంచెను దప్పునె యిద్ది యేరికిన్. ౧౨౦ 2016

తే. చాలకాలము నన్నుఁ గొసల్య కరుణఁ

గష్టముల కోర్చి పెంచె నిఁకను మదీయ

నేవలోనగు ఫలములఁ ♦ జెందఁదగిన

తటిని విడనాడి వచ్చితిఁ ♦ దల్లి నేను. ౨౦

2017

ఆ. ఇట్టి నాదు జన్మ, మేటికి లక్ష్మణా!, యేను గన్నతల్లి ♦ కిటు లనంత

శోక మొనఁగినాడ ♦ ఖోణి నేకాంతకుఁ, బుట్టకుండుఁ గాక ♦ యిట్టికొడుకు.

*సీ. అంబ రక్షించు తిర్యగ్గతు నొనరించునంతమాత్రము మోక్షమైనఁగలుగఁ
జేయంగఁ బడదు నాచేతనంచుఁ దలంచి యప్పుడు పల్కెఁబ్రయోనుజన్మ
మదపేక్షచే నధికదయావిశిష్టయాఁ బోషిత శారకఁ పూజ్యజనని
యందంచుఁ దలఁచెదఁ ననులమతీ! దానినుండి వినంబడుచుండును “శుక
పాదమరేర్దశఁపరమప్రయత్నతో” యని యట్టి సద్వాక్యమునను దోచు

తే. సర్గము లమూల్యములు గావె యట్టివాక్య
మునను నాతల్లికిం గల్గు ముగములో ర
వంతయేని యొసంగలేనైతిఁ గాన
నిష్ఫలంబగు నాజని నిశ్చయమిది. ౨౨

2019

సీ. అని తలంచెదను బ్రయోనుజా! మందభాగ్యమున నొప్పుచు యాత్మజన్మఁ
గనియు గార్యములేక కడువగఁ గుందుచు నున్న నాతల్లికి నొక్కకొంత
యేనుపకారంబు నిపుడు చేయని నన్నువంటికుమారుని వలన నేమి
యుపయోగముండునో యూహింపఁగాఁజాల; నది లేకయున్న నేమా యెఁగాని

ఆ. మందభాగ్యయగుట మానిని గౌనల్యనను దొఱంగి దుఃఖమునఁగృశించి
పడియె శోకజలధిఁ బరజనమర్దనా! నేను గోపగింతు నే నొకఁడనె. ౨౪

చ. కడఁగి యయోధ్యయన్ పురినె కాదు దురాస్థలినెల్లఁ దూపులన్
వడివడి నాక్రమింపఁగలవాడనె; యైన నహేతుశోర్యముం

* మనస్య ప్రీతివిశిష్టా సా మత్తో లక్ష్మణశారికా, యస్యా స్తమాఛ్రియతే వాక్యం శుక
పాద మరే ర్దశ-అనిమూలము. నాతల్లిచే రక్షింపఁబడిన తిర్యగ్గతు వామెకుఁ గల్గించినంత ప్రీతి
నైనను నేఁ గల్గింపలేకపోతిఁగదా యని చెప్పుచున్నాఁడు. అని ప్రారంభించి శ్రీగోవిందరాజులు
విశేషార్థములు వ్రాసిరి. నాతల్లియగు కౌసల్య పెంచిన శారక సమీపముననున్న చిలుకను గాంచి
యోశుకమా! శత్రువుగు పిల్లి పాదము కొఱుకుము. అని చెప్పఁగా నామె యందులకు సంతసిల్లి
నది. తిర్యగ్జాతీయగు నాపిట్ట తన్నుఁ గాపాడిన నాతల్లికిఁ జేసినంత ప్రీతినిగూడ నామెకుఁ బుత్రుఁ
డనై మనుష్యుడనైన నేను జేయఁజాలక పోతి నే. కాబట్టి యాపిట్టయే యీవిషయమున నా
కంపె మేలని తలంచెదను. అని సారాంశము. విశేషార్థసారాంశమేమనఁగా: యస్యాః-అనునది పం
చమావిధక్తి. యస్తాత్-అని లింగపరిణామము గావించి యేయాచార్యునినుండి వాక్యం=రహస్య
మంత్రరూపవాక్యము, హేశుక=శుకసమానవర్ణుడవగు నోభగవానుడా! అరేః=విరోధిభూతమగు
సంసారముయొక్క, పాదం=ఆధారమును (సంసారబీజభూతాహంకారమమకారములను), దశ=నివ
ర్తింపఁజేయుమా. అనునది శ్రూయతే=వినఁబడుచున్నదో; అని యిట్లు ప్రకరణబలమున సర్గముల
వ్రాసిరి. ఈయర్థమును దెనుఁగున వ్రాయుచు నాపదములనే యనుకరణముగా నుంచితి. ఇంత
కన్నఁ బెంచి వ్రాసినచో రసమొదవదని నాకుం దోచినది. తక్కినవ్యాఖ్యాత లీ విషయమును
వదలిరి. కాన పైవ్యాఖ్య కిది ఛాయవంటిదగునని నాభావము పాఠకులు గ్రహించి మన్నింపఁ
దగు.

- గడువెలయింపరాదుగద? ♦ కాన నధర్మజలోకనిండ క
ప్పుడు పరలోకహానికిని ♦ భూరిభయంబును గంటి లక్ష్యణా!. ౨౫౪ 2021
- తే. కాన నభిషేకకృత్యంబు ♦ నేనుఁ బూన
కున్నవాఁడనటం చని ♦ యొగిని విజన
మైనయట్టి వనంబున ♦ నాస్యమందు
బాష్పములు గ్రమ్మ మఱి యెన్నొ ♦ పలికి మఱియు. ౨౬౪ 2022
- క. ఆరాత్రి యంత వగచుచు, నారాముఁడు పలుక నాల్క ♦ యాడక యట్లే
యూరకయుండె; ననంతర, మారాముఁడు తనకుఁ దానె ♦ యట్లుండుటచేన్.
- ఆ. మంటలేని యగ్ని♦మాడ్కి నిర్వేగాబ్ధి, వలెఁ జెలంగఁ గాంచి ♦ లలితభణితి
నతని నూఱడించు ♦ చనియె లక్ష్యణుఁ డిట్లు, లస్త్రధరులమేటి ♦ వరయరామ!.
- క. నరపతివి నీవయోధ్యా, పురమును విడనాడి రాఁగఁ ♦ బొంక మెడలఁ జం
ద్రరహితరాత్రివలెన్ రుచి, విరచితమై యుంట సిజము ♦ వినుమో 'రామా!.
- చ. పురుషవరుండవయ్య నిటు♦పోలని పద్ధతిఁ దాపమొందఁగాఁ
దరుణమె యిద్ది యుక్తమొకొ ♦ తావకచింతయు నన్ను జానకిన్
బురికొలిపెన్ విచారమున ♦ మున్గఁగఁ జేయఁగఁ గాన నిప్పుడి
క్కరణి విచారముం గొనుట ♦ కార్యము గాదని యెన్నుమా మదిన్. 30
- సీ. తెల్లవాఱఁగనె న♦న్నల్లనఁ జనుమంటి వయ్యయోధ్యకు విన♦వయ్య మనవి
నినుఁ బాసి జానకి ♦ నిల్వఁ జాలదు, సీతవలె నేను నిన్నెడఁ ♦ బాయఁజాల
జలములనుండియె ♦ వెలువరించిన మత్స్యములపోల్కి నిద్దఱ♦మునుముహూర్త
కాలమైనను మనఁ ♦ జాలము జనకాదులను గావఁ జనునని ♦ యనువదించి
- తే. తీవు శత్రునిషూదనా! ♦ యిపుడు నిన్ను
వదలి జననీజనకులను ♦ భ్రాత, మఱియు
స్వర్గమును నైనఁ జూడంగఁ ♦ జనుట కొల్ల
ననియె; నంతట నాస్థాన♦మందె యతఁడు. 3౨ 2027
- చ. జనకజఁ గూడి నెమ్మదికి ♦ శర్మముగాఁ దగఁ గూరుచుండి చెం
తనె వటమూలమందు సుఖ♦ధామముగాఁ గయిచేసివట్టి శ
య్యను గని చిన్నతమ్ముని న♦హాయనిమెచ్చుచు నందుఁ జేరి యా
జనకజతోడ ధర్మమతి ♦ చక్కఁ జరుండె ననంతరంబునన్. 33 2028
- *సీ. అరినిషూదనుడగు ♦ నారాముఁ డవ్విధి వనవాసమును గూర్చి ♦ తనకు నాదృ
తిని న్యాయరీతిని ♦ ననుజుఁడు చెప్పిన పచనంబులన్ విని ♦ పలుకకుండి

* సమా స్సమస్తా విదధే పరంతపః ప్రపద్య గర్తం సుచిరాయ రాఘవః-అని మూలము.
రాముఁడు లక్ష్యణోక్తమగు నాదరోక్తిని విని చాల యోజించి తమ్మునకుఁ దనతో నన్నిసంవత్సర
ములు ఐనవాసముచేయ ననుమతి యిచ్చెనని మహేశ్వరశీర్షాభిప్రాయము.

2029

శిర - వ సర్గము.

1 కువలయసీమన్=భూభాగమునందు, 2 గ్రహపతి=సూర్యుడు.

తే. జాహ్నవీనది యమునయు ♦ సంగమించు

నెచట నందున్న మునిదగు ♦ నుచితపర్ణ

శాల కంతికమునఁ దగు ♦ సాధువనముఁ

జేరి, రయ్యాశ్రమముఁ బ్రవేశింపఁ దలఁచి. ౮

2038

సీ. తనుఁ జూచి మృగపక్షి ♦ తతులు భీతిల్లంగ గడియ సేపేగి య ♦ ప్పడమిసురుని

చెంత కేగఁగఁ దన ♦ చిన్నితమ్ముఁడు సీతయును వెంటనడచిరి ♦ ముని వనంబు

చేరి మానిని జూడఁ ♦ గోరుచు సాయాహ్వామగుటచే నగ్నికృత్యంబుఁ దీరు

టను బ్రతీక్షించుచు ♦ మునికి దూరంబుననే యుండి రమ్మాని ♦ యెంతొ తీవ్ర

తే. నియమమున నొప్పి యోగై క ♦ నిరతిఁ గాంచి

తపము బలిమిని జ్ఞాననేత్రంబుఁ బడసి

కృత్యములఁ దీర్చి శిష్యసంక్షేప్తుఁ డగుచు

నుండ నంతట నతని రాముండు గాంచి. ౧౧

2039

చ. కరములు మోడ్చి లక్ష్మణుఁడు ♦ కాంతయు నంజలులొప్పు రాఁగ మా

నిరమణుఁ జేరి మ్రొక్కి రతినిశ్చలభక్తుల; నంత రాముఁడా

ధరణినురేంద్రుతోఁ బలికెఁ ♦ దమ్మెఱిగింపఁగఁగోరి యోమునీ

శ్వర! రఘువంశజాతులము ♦ వచ్చితి మీవనికిప్పుడే తగ్గ. ౧౨౫

2040

సీ. దశరథభూజాని ♦ తనయులమగు మేము రామలక్ష్మణులను ♦ నామకులము

కల్యాణి యగు నిది ♦ కాంత నాకగు సీతయని పిల్వఁబడుచుండు ♦ జనకపుత్రి

యిది యనిందితశీల ♦ యే గాన విజనమా వనమున కేతెంచె ♦ నను గుఱించి

దృఢనియముండయి ♦ యెసఁగు నాప్రియసోదరుఁడువీడెయూలక్ష్మణుఁడును నేను

తే. దండ్రిపంపున వనికేగఁ ♦ దలఁపఁ దాను

వచ్చినాఁడు మహాత్మా! యావసుమతీశ

చంద్రనాజ్ఞఁ దపోవనస్థలికి మేము

పోవుదుము; తండ్రియాజ్ఞఁ, దపోవనమున. ౧౨౬

2041

క. ఫలమూలంబులఁ దినుచున్, గలుషహారంబైన వ్రతముఁ ♦ గాంచి జనకునా

జ్ఞు లలిన్ బాలించుచు నిమ్ముల ధర్మముఁ బూని యుందుము మునీశ! తగ్గ.

చ. అని రఘురాముఁ డాత్మవిధమంతయుఁ జెప్పఁగ ధర్మచిత్తుఁడౌ

మునియును బుద్ధివైభవముఁ ♦ బూనిన రామున కాతిథేయముం

గొనకొని చేయ శీఘ్రముగ ♦ గోవును నర్ఘ్యజలంబుఁ బ్రీతిఁ దె

చ్చెను ఫలమూలకల్పితవిచిత్రరసాన్నము నిచ్చి వారలన్. ౧౨౭

2043

తే. గారవింప నివాసంబు ♦ కమ్రరీతి

నేర్పఱింపెను; దర్వాత ♦ నెలమిఁ బక్షి

మృగములెల్లను దనచుట్టు ♦ మిగులు తనదు

శక్తి రామునిశక్తిని ♦ సరగఁ గొలువ. ౧౨౮

2044

క. మునులను గూడియె శ్రీరా,ముని రాకకు నలరి మాన్ముఖ్యుడై ప్రీతిం
గనిపూజించుచు స్వాగత,ము నడిగె రాముండు దమిని ♦ మునిపూజఁ గొనెన్.

సీ. తనపూజ గ్రహించి ♦ తగఁ గూరుచున్నరా
మునిఁ గాంచి యవ్హాని ♦ యనియె ధర్మ
సంయుక్తముగ రామచంద్ర! నీవిచటికిఁ
జరకాలమునకు వచ్చితివి చూడఁ
గలిగితి నిన్ను నిష్కారణంబుగ వన
మునకుఁ బంపుటయును ♦ వినినవాఁడ
మనమున ధ్యానించుచునె యంటిఁ గన్నుల
నెదుట నిప్పుడు కంటి ♦ నేమి చెప్పు

తే. వాఁడ, నాభాగ్య మియ్యది ♦ భవ్యపుణ్య
నదులు కలిసెడు స్థలము జననికరవిర
హితము రమణీయమునగు నీవిందు సుఖము
గా వసింపుము రామ! శ్రీకలితధామ!. ౨౨

2046

క. అనుచు భరద్వాజుడై చెప్పిన వాక్యము నాలకించి ♦ వితతజనహితం
బును గోరు రాముఁ డమ్ముని, కనియెన్ శుభవాక్కులొప్పునటుమహితాత్మా!

*క. పురజనపదవాసులకీ, ధరణీస్థల మంతికముగఁ ♦ దనరారెడు ని
త్తురుణిన్ ననుఁ గనఁ గోరెడు,పురుషులునులభముగఁజూడఁబోలునటంచున్.

*ఆ. తలఁచి నత్తురనుచుఁ ♦ దలఁచెద నిచటికిఁ, గాన నిందు నుంట ♦ మానసమున
కింపుగాదు జనుల ♦ కేరికిఁ దెలియని,దా రహస్థస్థలంబునందె యెలమి. ౨౫

*క. జనకజ సుఖమునె పొందం,గను జాలినదాట సుఖముగా విహరింపం
గను దగిన యాశ్రమస్థల,మును జెప్పుము మదిని నెన్ని ♦ మునిగణతలకా!. ౨౬

సీ. సకలమెరింగిన ♦ జాణవు రావణుఁ జంప గూఢమ్ముగ ♦ క్షమ జనించి
నట్టి నారీతుల ♦ నందటకుం దెల్పితేని విష్ణువుగ నన్నెఱిగి సీతఁ
బద్ధజగానెంచి ♦ పరికింప వత్తురు కానఁ బ్రసిద్ధంబుగా వసింప
నొల్లను; గావున ♦ నురుతరమహిముడనై న నాయందు నీజానకి తగు
జగముల కాధారముగ నొప్పి బ్రహ్మరుద్రాదులకంటె నత్యధికతఁ దగి

ఆ. యన్న నన్ను నీవ ♦ యొక్కఁడవే యతి
ప్రియుడ వగుట నొంటరిగనె దెలిసి
కొనుము భూసురేంద్ర! ♦ గుహ్యరూపమ్మును
దెలియపఱపఁ బూనఁచలదు సుమ్ము!.

2051

* ౨౪, ౨౫, ౨౬ శ్లోకములకు. మహేశ్వరతీర్థులవారు సామాన్యార్థమును వ్రాసి “వాస్తవార్థస్తు” అని వ్రాసినందునఁ బ్రత్యేకముగా నిట సీసపద్యము చెప్పబడినదని యెఱుంగవలయు.

- క. అనియె, భరద్వాజుఁడు రా,ముని శుభవచనముల విని ప్ర॥మోదంబున రా
మునితో నర్థగ్రాహక,మునయి తగం బల్కె విను సు॥ముఖముగ వత్సా!..౨౨
- సీ. మునిజన సేవితం॥బును బవిత్ర మునయి కనుఁగొనఁగ సుఖదం॥బునయి యిచటి
కిని బదిక్రోసులఁ ♦ గనఁబడు గిరియొండు చిత్రకూటాహ్వము॥చేఁ జెలంగుఁ
గోతు లెలుంగులుఁ ♦ గొండముచ్చులు నందు గల వస్తుహాగిరి ♦ గంధమాద
నాద్రికిఁ దుల్యమై ♦ యలరారునది నీకు వాసయోగ్యంబయి॥వఱలు, నరుఁడు
- ఆ. చిత్రకూటశిఖరి॥శృంగంబులను నెఱ్ఱు
గనునొ యపుడె యతని॥చునము పాప
చింతఁ బూనకుండుఁ; ♦ జెచ్చెఱ శుభ కార్య
మందె యతనిబుద్ధి ♦ యలరుచుండు. ౩౦ 2053
- క. మునివరులెందఱొ యచ్చట, మన మలరం గ్రీ॥శ నల్పు॥మాడ్కిఁ బెనుతపం
బును శతవత్సరములు భ, క్తిని సల్పి తదీయమహిమ ♦ దీపించుటచే॥. ౩౦౪
- తే. పట్టుదలచేఁ గపాలాఖ్యఁ ♦ బరఁగు నాస
నమును వేయుటఁ జర్మకేశములు వీడి
యొక కపాలమె మిగుల, గా॥త్రకలితులయి
స్వర్గమును జేరినారు పా॥వనమనీష!.. ౩౧ 2055
- క. జనసంకుల విరహితమై, కనుపట్టును జుమ్మి! యద్ది॥గావున నట నీ
వు నివాసము చేయఁగ వచ్చునని మదిన్ నాకుఁ దో॥చె ♦ శుభగుణనిలయా!..
- తే. ఇందునై నను నాతోడ॥నే నసించి
నీదు వనవాసనియమంబు ♦ నిశ్చలముగఁ
దీర్చుకొనుమని పల్కి యా॥దివ్యమాని
ధర్మవిదుఁడౌట రామభూ॥తనయలకును. ౩౨౪ 2057
- క. అతని ప్రియానుజునకు వే, యతిధి ప్రియకృత్యవితతి ♦ నాదరమునఁ జే
సి తగ్గ వారల వశ్యుల, నతిముదితులఁ జేసికొనియె ♦ నాక్షేత్రమునన్. ౩౩
- క. మునిచెంత వసించియె యజ్ఞనకసుతాభర్త మిగులఁ ♦ జతురకథలనె
ల్లను జెప్పుచుండఁగాఁ బా,వననిశ యరుదెంచె నంత ♦ వారలు మువ్వరున్.
- క. అనిశము సుఖమునె పొందం,గను దగియున్ బడలి మిగులఁ ♦ గాంతం బగున
మ్మనియాశ్రమమున నారా,త్రిని సుఖముగఁ బుచ్చి రెంతొ॥తృప్తితనరఁగన్.
- చ. పురుషలలాముఁడై న రఘు॥పుంగవుఁ డంతటఁ దెల్లవాఱఁగా
ధరణిసురర్షి తేజున ని॥తాంతము వెల్లఁగఁ గాంచి మానిదా
పరిసరమొంది యిట్లనియెఁ ♦ బావనశీల! మహాత్మ! మీకృపం
బరమసుఖంబుగా నిశను ♦ వాసముచేసితి మిందుఁ జక్కఁగన్. ౩౩౪ 2061
- క. మునివర! మీరానతిని,చ్చిన నింకను వసతి నిపుడె ♦ చేరెద మాజ్ఞన్

గొనుదుమొసంగుమయనఁగా, మునియునునిశయరుగభవ్యమూర్తినిరామున్.
సీ. కనుఁగొని పల్కెఁ దీయని ఫలంబులు మూల

ములును దేనెయు నందు ♦ నలరుచుండఁ

గాన నీవచటికిఁకొడ నుండి పొమ్ము మ

హాబలా! వాసమయ్యదియె నీకుఁ

దగియుండఁ గలదని ♦ తలఁచెద నయ్యది

బహువృక్షయు క్తమై ♦ పరఁగు; గిన్న

రోరగ సేవ్యమై ♦ యొప్పి మయూరని

స్వనములఁ దనరారి ♦ సామజేంద్ర

తే. సేవితంబయి ధరలోనఁ ♦ బావనమయి

రమ్యఫలమూలయు క్తమై ♦ రాజులుఁ గడు

నట్టి యాచిత్రకూటాద్రి ♦ కరుగవయ్య

రామ! సుగుణాభిరామ! శ్రీరచ్యుధామ! ౪౦౫

2063

చ. అతిరమణీయ భూధరవనాంతరసీమలఁ గుంజరావళిల్

సతతము సంచరించు మృగజాలములుం దిరుగాడుచుండు సం

తతమును జూడఁగాఁ గలవు ♦ తద్గతి వైఖరులెల్ల నిర్ధర

ప్రతీతి, ప్రవాహముల్ చలులు ♦ బండలు కూడెడు పట్టు లొప్పెడున్. ౪౧

తే. గుహలు పాషాణసంధులు ♦ కొమరు మీటి

యుండు జానకితోఁగూడి ♦ నిండుమదిని

దిరుగుచుం జూచునప్పుడు ♦ దివ్యశిఖరి

వైభవము నీదు మదికిని ♦ భవ్యచుగును. ౪౧౫

2065

చ. విను మటఁ గొక్కెరల్ సమదవృత్తి నెసంగు పికంబు లట్టై ని

స్వనములు చేయఁగా బహుళసామజముల్ మృగముల్ చరించి సౌం

పును గలిగింప నొప్పు శుభభూధరనర్యముఁ జేరి యందు నీ

తను ననుజన్ముఁ గూడి సుఖిధాముఁడవై నసియింపు రాఘవా! ౪౩౫ 2066

ఏఁబదినాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౫ - వ సర్గము

—*— చిత్రకూటాశ్రమ గమనము, యమనానదిని దాటుట. —*—

క. అరిదర్పభంజనులు భూవరిపుత్రులు వారు రాత్రి ♦ వసుధామరు మం

దిరమున వసించి వేగిన, తరుణమ్మున మునికి మ్రొక్కి ♦ తద్గిరిఁ గనఁగన్. ౧

క. అరిగిరి మహర్షి మంగళ, కరవాక్కుల నాశిషములఁ ♦ గావించి ప్రయా

ణరతిని వారలు పొందఁగఁ, బరికించి మూదంబు పేర్చి ♦ వారిలతోడన్. ౧౫

క. తనయులను వెంబడించెడు, జనకునిగతి వెంటఁబోయె ♦ సమధిక తేజం
బున నలరు భరద్వాజుం, డనియెన్ సార్థకపరాక్రమాఘ్యులతోడన్. 3 2069

సీ. మనుజసింహములార! ♦ మహితగంగానదీ యమునలు గలిసియున్నట్టి చోటి
కరుగుఁడు తొలుదొల్త ♦ నచ్చటనుండి మీరలు జహ్నువుత్రికా ♦ సలిలవేగ
మునఁ ద్రోయఁబడినుంత ♦ వెనుకకుఁబల్చి మమునకుఁ బాఁతెడుయము ♦ ననుదగంగ
ననుసరించుచుఁ బోయి యమున వేగమ్ముగఁ బ్రవహించుచున్నట్టి ♦ వసుధ కేగి

తే. జనులు పూర్వమునుండి యమునను దాఁటు
చుండు తీరంబుఁ జేరి యందొక్కతెప్పఁ
గట్టుకొని దాఁటుఁడీ! రఘుకాంతులార!
యవలనందొక్క వటవృక్ష ♦ మలరుచుండు. ౬

2070

సీ. పచ్చనియాకులఁ ♦ బరిధవిల్లుచుఁ బెక్కుపాదపంబులు చుట్టు ♦ బలీసియుండ
సిద్ధసేవితమయి ♦ చెలఁగు శ్యామాహ్వయమున నొప్పు నయ్యదిఁ ఘనతరంబు
సీత యద్దానికీ ♦ జేతులు ముకుళించి వాంఛాప్రపూర్తికై ♦ ప్రార్థనములు
సలుపఁగాఁ దగు; సీత ♦ యలసి యుండునయేని యందు వసింప నొనఁట్లు లేక

తే. పోయినన్ మీరలవ్వలఁ ♦ బోవనచ్చు
నచ్చటికిఁ గ్రోశమాత్రంబు ♦ నరిగినంత
నచటఁ గన్నడు నల్లని ♦ యడవి యొండు;
మోదుగులు రేగుచెట్లును ♦ మొనసియుండు. ౮

2071

క. వినుఁడీ యమునాతీరం, బునఁ బుట్టిన వెదురుజొంపములు ముచ్చటగాఁ
గనఁబడుచుండును బర్వతమున కేగెడు మార్గమదియె ♦ ముఖ్యము నుండీ! ౯

క. పలుసారులు నేఁ బోయితి, నలమార్గము నాశ్రయించి ♦ యద్రికడకు ని
మ్మలఁ జూడ రమ్యమై తగు, నులలితమై యుండు నడువఁబోచ్చినవేళన్. ౧౦

క. వనవహ్ని బాధలుండవు, చనుఁ డమ్మార్గమున నంచు ♦ సాధుమునియు రా
మునకున్ మార్గముఁ జెప్పుచు, దనయాశ్రమమునకుమరలఁదాఁగనిభక్తిన్.

క. మునిపతికి మ్రొక్కి యింటికిఁ, జనుఁ డట్లే పోదుమనుచుఁ ♦ జతురోక్తులతో
ననుపగ మానియుఁ జనఁగా, ననుజునిగని రాముఁడిట్టు ♦ నియె మనమిఁకన్.

తే. పుణ్యచిత్తులమే మాని ♦ భూవిభుండు
మనల దయనాదరించెగా ♦ యనియె నిట్లు
మానసస్థైర్యమున నొప్పు ♦ మనుజువుంగ

పులగు వారిలు యోజించి ♦ యలఘుగతిని. ౧౨

2076

చ. జనకజ ముందుఁ బోఁ బనిచి ♦ సాధ్వీపిఱుందనె పోయి సూర్యపు
త్రిని గని భూరివేగమునఁ ♦ దేకువ మీఱఁగఁ బాటుచుండుఁ గా

వున నీక నెట్లు దాటనగుఁ ♦ బొంకముగా ననుచింత దోఁప రా
త్తనయులు వారలిరువురును ♦ దారువులం గొని వచ్చి వానితోఁ. ౧౩౫ 2077

తే. ఎండిన వెదుళ్లనుంగూర్చి ♦ యెట్లు కట్ట
నగునొ యని వట్టి వేళ్లతో ♦ నపుడు గట్టి
పెద్ద తెప్ప నిర్మించిరి ♦ వీర్యవంతుఁ
డైన సౌమిత్రి మదిలోన ♦ నరసియంత. ౧౪౫

2075

క. చని ప్రబ్బలితగలనుం, గొని నేరెడు చెట్ల లేతఁగొమ్మలఁ గొన్నిం
టిని నటికి తెచ్చి పఱచుచు, జనకజకు సుఖాసనంబు ♦ సమకూర్చె నటఁ.

క. సరసీజాలయనలె నిర్భరలావణ్యమున వెల్లు ♦ భార్యను దనదా
కరమూఁతఁగ గొనమందా, తురతిఁ నుంతగొనుదానిఁ ♦ గని రాముండుఁ.

క. మానినిని దెప్పపయికిఁ, దా నెక్కించెను దదీయఁతతభూషణముల్
భూనాథుఁడు వస్త్రమ్ముల, జానకి వార్ష్యమున నునిచెఁ ♦ జతురత దోఁచుఁ.

తే. మఱియు గుడ్డలి, మేకచర్మమునఁ గప్పఁ
బడిన పుటికను నాయుధఁవారములను
సీతచెంతనె యునిచె; నాభూతలాధి
పాత్మజులు వీరులగుట నొయ్యనఁ బ్లవంబు. ౧౮

2082

ఉ. చక్కఁగఁ బట్టి దానిపయి ♦ జానకి నెక్కఁగఁజేసి యంతఁ దా
మెక్కి ప్రయత్నమొప్పునటు ♦ లేర్పడఁగా నడిపించి దానిఁ; దా
రక్కడ నొడ్డుఁజేరిరి యిలాత్తజ యానదిచుధ్యభాగమం
దక్కటికంబుతో నదికి ♦ నంతట వందనముల్ పొనర్చుచుఁ . ౧౯ 2083

సీ. యమునాంబికా! నేను ♦ సుమహితవౌ నిన్నుదాటుచున్నాను నాదై వతమగు
పతి వనవాసఁవృత్తముఁ దీరుచునేని చక్కఁగా నిత్యోకుఁసాధునృపులు
పాలించినట్టి యాపత్తనంబును తేచుముగఁ జేరినంత నే ♦ మోదమొప్పు
గోసహస్రము నిత్తుఁ ♦ గుంభినీసురులకు శతఘట మద్యంబు ♦ సమధికమగు

తె భక్తి నై వేద్యముగ నిచ్చి ♦ ప్రణతిచేయు
దాన నిన్నని ప్రార్థించి ♦ తనకరములు
మోడ్చి మ్రొక్కుచు దక్షిణఁమునఁ జెలంగు
గట్టుఁ జేరెను మిగుల సుఖముగ నంత. ౨౨౫

2084

క. అతివేగంబునఁ బాటుచు, నతులితభంగములమించి ♦ యవనీజములు
ద్ధతి నిరుగట్టులఁ దగనున్నతి మించెడు యమునఁ బ్లవమునఁ దాటి రొగిఁ.

ఉ. వారలు సూర్యపుత్రిక నభంగవిలాసము మీఱ దాటి త
త్తీరమునం బ్లవంబు నిడి ♦ ద్వీపవతీవనసీమలం బ్రియం

బారఁ బ్రయాణమై చనుచు ♦ శ్యామ మనం జను మట్టివృక్షమున్
హరితరంబు శీతలము ♦ నై తగు దానిని జేరి రంతటన్. ౨౩౪

2086

తే. హరితపర్ణంబులం బెఁకఁగారుదాని, చెంతకుం బోయి భక్తిచే ♦ సీతపలికె
నోమహాపటవృక్షమా! ♦ నేమమలర, నా నమస్కారములఁ గైకొనంగవలయు.

క. వనవాసవ్రతమును నెమ్మిని నాపతి జరుపుఁ గాక ♦ మిగులఁ దమిని నే
నును గౌసల్య సుమిత్రను, ఘనకీర్తిని ద్వరఁగఁ గాంతుఁ ♦ గాక సుఖముగన్.

క. అని కై మోడ్చి ప్రదక్షిణమును జేసెను దాని; కంత ♦ మునుకొని తనయా
జ్ఞను మీఱక మెలఁగెడు సీతను సన్నతచరిత వాంఛితముఁ గోరునతిన్.

చ. కనుఁగొని రాముఁ డాదయిత ♦ కాననసీమలఁ గష్టమొందెనో
యని పరికించి లక్ష్మణున ♦ కయ్యెడ నిట్లని చెప్పెఁ దమ్ముఁడా!
వనితను వెంటఁబెట్టుకొని ♦ భవ్యగతిం దగ ముందు పొమ్ము మీ
వెనుక నె సాయుధుండనయి ♦ వేగమ వచ్చెనఁ బూరుపోత్తమా!. ౨౩౫ 2090

క. జనకజ ఫలంబుఁ బుష్పంబును దేనిని గోరునొక్కొ ♦ పొలఁతి మనసు దే
నిని జూడ నింపుఁ గనునో, యనుజా! యద్దానిఁ దెచ్చి ♦ యాదృతి నిమ్మా!.

క. అనియె నట వారలిరువురు, చనుచుండఁగ వారినడుచు ♦ జనకాత్మజ యొ
ప్పెను మదగజముల నడుమన్, గనుపట్టు శుభద్వీపేంద్ర ♦ కామిని వోలెన్.

సీ. జానకి ముందెట్లు ♦ తాను జూడని వృక్షమును గాని, చిటువృక్షములను గాని
పుష్పంబులం జాలఁ ♦ బాలుపొందు లతఁగాని చూచినయప్పుడు ♦ సొక్కి రాము
నదియేమి? యిదియేమి? ♦ యనుచుఁ బ్రశ్నించును జానకి కోరినదాని నెల్ల
వెంటనే సొమిత్రి ♦ విమలపుష్పోత్కట బహుభూజశాఖలఁ ♦ బరమమునము

తే. మీఁకఁగాఁ దెచ్చి యిచ్చును ♦ మించుఁ బూన్కి

వారుపోవుచునుండఁ దత్తీరమున నె

చిత్రసికతాజలంబులఁ ♦ జెలఁగి హంస

సారసస్వనముల నొప్పు ♦ శైవలినిని. ౩౨౪

2093

క. కనుఁగొని సీతయు మోదముఁ, గనుచుండెను సోదరు లిటు ♦ గడువడి యమునా
¹వనమున నొకక్రోశంబును, జని ²మేధ్యమృగాళిఁ జంపి ♦ జానకితోడన్.

చ. తిని రిటు తీవ్రకష్టవితతిం గనుచుండియు దీనభావముం

గనని మొగంబు లొప్ప శిఖికమ్రవంబులు మ్రోయఁ గోతులున్

ఘనగజముల్ తగం దిరుగఁగాఁ గనపట్టు వనిన్ జరించి య

జ్జనకజ మెప్పుఁ బొందఁదగు ♦ చక్కని భూమి వసించి రొక్కటన్. ౩౪౪

ఏఁబదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౬ - వ సర్గము.

—ఊఊ రామాదులు వాత్సీకి యాశ్రమమునకుం బోవుట. ఊఊ—

క. ఆ రేయి గడువ నంతట, శ్రీరాముడు నిద్ర లేచి ♦ చెచ్చెఱఁ జేఱుని
ద్రారతుని ననుజు మెల్లఁగ, నేరువునకా మేలుకొలిపి ♦ ¹నిఖిలరిపుహారా !. ౧

క. వినుమా ²శుకపికశారిక, లను వన్యపతత్రులెల్ల ♦ హాయిగఁ గూయం
గను దొడఁగెఁ బయనమున కిది, యనుకూలముగాన నింక ♦ నరుగుదమనియెక.

ఆ. నిద్ర పోవుచుండి ♦ నెమ్మిని రాముండు, కాలమగుటఁ దన్ను ♦ మేలుకొలుపఁ
దెలిసి లక్ష్మణుండు ♦ గలిగిన ప్రాల్తాలి, కను సుషు ప్తిశ్రమను ♦ గడఁగి విడిచె. 3

సీ. తరువాత వారలం ♦ జలు లేచి యమునా శుభజలంబులను బ్రద్దు ♦ నజరపఁదగు
స్నానాదులం దీర్చి ♦ సాధు భరద్వాజముని చెప్పినట్టి త్రోవను దగంగఁ
జిత్రకూటమునకుఁ ♦ జేరంగఁ బోయిరి; తగిన కాలమ్మునఁ ♦ దాను రాముఁ
డరుగుచు ననుజతో ♦ నబ్జాక్షి సీతతోఁ దొలిఱుతువునను మో ♦ దుగులునాల్గు

తే. తట్ల నెఱ్ఱఁగఁ బూచి ని ♦ తాంతవహ్ని
తమ్ముఁ దగులంగ మాడు చం ♦ దమున నొప్పి
స్వీయపుష్పంబులనె పూన్కి ♦ చెలఁగ హార
ములను ధరియించి యున్నట్లు ♦ చెలఁగె గనుమ !. ౬ 2099

చ. కనుమవె జడిచెట్లు సుమ ♦ కాండములెల్లడ నిండనొప్పి యే
జనులకు దుర్గమంబులయి ♦ సారఫలావళి పత్ర భార యు
క్తిని దగ వంగి యున్నయవి ♦ తెల్లముగా నివియన్ని యీస్థలం
బునఁ గననయ్యె నాకు నిటఁ ♦ బొందుగ జీవిక సాగుఁ గోమలీ !. 2 2100

క. అనుమానమె లేదని తన, యనుజుం గని పల్కె నోప్రి ♦ మానుజ ! యిదిగో
కనుమా ! ³నలుదూములకొలఁదిని మించుచునున్న తేనె ♦ తెట్టె లలరెడుక.

తే. తేనెటీగలు గూర్చె ని ♦ వ్యాని నివ్వి
ప్రతిమహీరుహమందును ♦ బలసి వ్రేలు
చున్నయవి, పుష్పములు రాలి ♦ యొప్పు మీఱఁ
బరపువలె నుండ నలరు నీ ♦ ననతలమున. ౪ 2102

తే. వానకోయిల కూసెడు ♦ దానికిఁ బ్రతి
గాఁగ నెమిలియుఁ గూసెడుఁ ♦ గనుమ ! యదిగో
యిద్దియే చిత్రకూట మి ♦ దేనుఁగుల స
మూహ మెల్లడ వ్యాపించెఁ ♦ బోలుఁ గనఁగ. ౯ 2103

1 ప్రస్థానస్య పరంతప-అనిమూలము. 2 వన్యానాం నిల్వ వ్యాహరతాంస్వనమ్-అనిమూలము.
వన్యానాం శుకపికశారికాదీనాం-అనివ్యాఖ్య. 3 పశ్యద్గోప్రమాణాని-ద్రోణమ్ ఆధకచతుష్టయం
అని వ్యాఖ్య.

- క. కలవరము లొప్పు జేయుచు, విలసిల్లెడు పక్షిగముల ♦ విను మున్నతిచే
జెలఁగెడు నీగిరిశిఖరము, లిలాతలం బిందు సమమెయ్యె యయి తనరెన్. ౧౦౫
- సీ అతిరమ్యమయి యొప్పు వితతభూధరమున బహువిధవృక్షముల్ ♦ బలసియుండు
బావనంబునునగు ♦ గావున మన మందు విహరించుచుండము ♦ వింతగాఁగ
ననియె; నంతట వార ♦ లవనిజతోఁ గూడఁ గాల్పడఁ జనుచును ♦ గాంతమమల
మునగు నగ్గిరి జేరి ♦ రనఘమా భూధ్రమయ్యది బహుపక్షిగ ♦ ణాన్వితమయి
తే. వివిధఫలమూలములతోడ ♦ వెలసి రమ్య
మగుచు సంపన్నమయి సరసాంబువు నయి
తనరుచుండును, సహజులు ♦ ధాత్రిపుత్రి
యును బ్రవేశించి రందు నెమ్మనము లలర. ౧౩ 2105
- క. ఈగిరి చూడఁ జూడన్, బాగై కనుపట్టె నిందు ♦ బహుభూమిారు [త్రన్.
టూగము లతలును బెడఁగై, మూఁగెన్ ఫలమూలములును ♦ మొనయురుచిర
- క. ఈగతిని మనోజ్ఞ తమము, గాఁ గనుపట్టెడిని నుఖము ♦ గా నిందే నిం
పొగతి ఘనవచ్చునుగా?, యోగాదిలి లక్ష్మణా! మధుద్యమ మిదియే. ౧౪
- క. విను మఱియు నీమహీధ్రం, బున మహితాత్మలయి పొల్చు ♦ మునులు గలరు కా
వున మన కిద్ది నివాసం, బునకుం దగి యుండఁ జాలు ♦ బో మనమింకన్. ౧౫
- తే. క్రీడసేయుచు నుండ మీ ♦ గిరివనముల
ననుచు నొండొరులకుఁ జెప్పు ♦ కొనుచు ముగుచు
నచట ¹వాల్మీకి మునియున్న ♦ యాశ్రమమున
కరిగి చేమోడ్పులను మ్రొక్కి ♦ రతని కెలమి. ౧౬ 2109
- చ. అతఁడును ధర్మవేత్తయు నుహార్షియుఁ గావున వారి రాక కు
న్నతముడమొంది వారలను ♦ నైజవిభూతికి నీడుగాఁగ న
ర్చితులును జేసి స్వాగతము ♦ చెప్పి యొనర్చెను గూరుచుండఁగా;
నతిదృఢదీర్ఘ బాహునగు ♦ నారఘువీరుఁడు నంత మానితోన్. ౧౭ 2110
- మ. తనవృత్తాంతమునెల్ల సక్రమముగాఁ ♦ దాఁ జెప్పి సౌమిత్రిని
గని సౌమ్యా! దృఢవృక్షశాఖలఁ దగం ♦ గాఁ దెచ్చు, శ్రేష్ఠంబులై
కనుపట్టం దగు నవ్వీ సద్గమమునయిం ♦ గాంక్షల్ చెలంగెన్ జవం
బున నవ్వొనిని దెచ్చి గట్టుము గృహంబుం గావురం బుండఁగాన్. ౧౮ 2112
- చ. అరినికరాంతకుండయిన ♦ యట్టి సుమిత్రకుమారుఁ డన్న య
క్కరణిని జెప్పఁగా విని తగం బలుమాక్రకులఁ గొట్టి తెచ్చి కా
పురమున కెగతొ యోగ్యమయి ♦ పొల్చు మనోహరపర్ణ శాలనుం

1 వాల్మీకి తొలుతఁ జిత్రకూటమున నుండెను. తర్వాతఁ దమసానదీతీరమున నివసించెనని
వ్యాఖ్యాతలభావము.

- గరమరుదై న పద్ధతిని ♦ గట్టెను రాఘవుడంత నాన్వతీ. ౨౦ 2112
- సీ. వగ్గ వాతాదికో ♦ పరవములఁ గూడ నచలమై యావరణచయ మలరఁ
గడుమనోహరమయి ♦ కన్నడు నాపర్ణశాలను గని పరిచర్య సేయు
చుండియుఁ దనకన్న ♦ యుత్తరు వేమిచ్చునో యన్న శ్రద్ధయు ♦ నుల్లసిల్ల
నలరు లక్ష్మణుఁ జూచియనియె; నై జేయమాంసముఁ దెచ్చి యాపర్ణశాలనున్న
తే. దేవతలనెల్ల నర్చింత ♦ మావిధమును
జేయఁగాఁ బూనుచుం జిరంజీవితఁ గనఁ
గోరువారలు గృహమును ♦ జేరకమును
పాద్యుతిని వాస్తుశాంతిఁ జేయఁదగుఁ జమ్ము. ౨౧ 2113
- తే. ఓశుభేక్షణ! లక్ష్మణా! ♦ యురుజవమునఁ
బోయి యానల్ల యిట్టిని ♦ బూని చంపి
తెమ్ము పశువధసేయ దోషమృతంచు
శంకఁ బూనకు మెద్ది శాస్త్రము విధించు. ౨౨ 2114
- క. ఆపని చేయుట లెస్సయె, వే పల్కులిఁకేల శాస్త్రవిధిధర్మము ను
మ్మాపద్ధతికిం దగు శాస్త్రము, నే పరికింపుమని పల్కె ♦ నింపు దనరఁగన్. ౨3
- క. పరవీర కాలుఁడగు రఘు, వరు ననుజుం, డన్న యప్పు ♦ పల్కినరీతిన్
ద్వరపడి నల్లని యిట్టిని, బరిమార్చి యొసంగె; రామభద్రుఁడు మరలన్. ౨3 2115
- క. అనుజున కిట్లను మాంసం, బును బచనము సేయు దీనిమునుకొని గృహముం
గనిపెట్టి యుండుదివిజుల, మన మొగి సేవిత మిద్ది ♦ మంచి సమయమా. ౨౪ 2116
- క. స్థిరమైన ముహూర్తము ను, స్థిరమైనది యీదినంబు ♦ చెచ్చెఱఁ బచనం
బు రమణఁ గావింపుము నాఁ, బరాక్రమసమగ్రుఁ డతఁడు బాణౌఘములన్.
- తే. భక్ష్యమృగపంక్తిఁ జేరిన ♦ పావనమగు
నల్లయిట్టిని వధియించి ♦ యుల్లమలర
దాని మారసముఁ బ్రజ్వలదహనునందు
వైచి వండెను దర్వాతఁ ♦ బలలమెల్ల. ౨౫ 2119
- క. విరహితరక్తంబై మఱి, పరిపక్వంబౌట నెఱిఁగి ♦ భ్రాతను బురుషో
త్కరవర్యుఁ గాంచి యిట్లను, సురసన్నిభ! రామచంద్ర! శుభగుణసాంద్రా!.
- తే. *అవయవంబులతో దీని ♦ నగ్నివైచి
పచనముం జేసినాఁడ నవయవపంక్తిఁ
గలిసి పాకంబునన్ నల్లగాఁ జెలంగు
ట నిది కృష్ణమృగాభమై ♦ కనబడియెడి. ౨౬ 2121
- క. నీవింక వాస్తునిర్జర, సేవ యొనర్పంగవలయు ♦ శ్రేష్ఠుండవు త

* అయంకృష్ణ స్సమాప్తాంగః-అని మూలము

త్వాననకృత్యము చేయఁగ, నీవే యన సుగుణశాలి ♦ నియమము మీఱఁ.

సీ. జపియింపఁదగు మంత్రఃసమితి నెఱింగిన పండితుండగుటచేఁ ♦ బరమభక్తి
స్నానంబొనర్చి తఃచ్ఛాంతికర్తము సమాప్తము నౌట కనువగుభవ్యమంత్ర
గణము సంక్షేపమ్ముగా జపించుచు వాస్తుకర్తమ్ములం జేసెఁ; ♦ గడఁగి యిట్లు
వాస్తుదేవతలను ♦ వరుసగాఁ బూజించి పరిశుద్ధుడై చేరెఁ ♦ బర్ణశాల

తే. నమిత తేజంబునక వెల్లు ♦ నతని మదికి
దానివలననె గలిగె సంఘతనము; పిదప
వై శ్వదేవంబునం దగు ♦ బలిని రుద్ర
బలిని నుఱి వైష్ణవం బగు ♦ బలినొనర్చి. 304

2123

సీ వాస్తుశాంతికి గ్రహాపద్రవశాంతికిఁ దగి శుభకరములై ♦ తనరునట్టి
పుణ్యాహవాచనంబుల శాంతిజపముఖముల నొనర్చుచుఁ గ్రమమ్ముగనుభక్తి
మంత్రంబుల జపించి ♦ మరల యథావిధి నది కేగి యందు స్నానం బొనర్చి
సకలపాపౌఘప్రశాంతికై సర్వభూతవిషయమైన యుత్తమ బలినొగి

తే. నాచరించుచు బలిహరణాదులై న
వేదికల దేవతాస్థానవితతి నగ్ని
మందిరంబుల నాయాశ్రమమునకుండఁ
దగినరీతిగఁ జేయించెఁ ♦ దరణికులుఁడు. 33

2124

చ. అలరెడు సాధులక్షణగణాంగులు రాఘవు లిన్ద్రుఁడంతట
ఫలములఁ గందమూలముల ♦ వన్యసుమాయతహారపంక్తి ని
చ్ఛలుఁ బరిపక్వమాంసముల ♦ సాధుతరామృతతర్పణంబులకొ
సలలితవేదమంత్రజపసంగతిఁ జారుసమిత్కుశాదులకొ. 34

2125

క. న్యాయము తప్పక యుండఁగ, నాయాభూతములఁ దృప్తి ♦ నందించుచు నీ
తాయుతులై తచ్చాలను, గేయంబును జేరి రదియుఁ ♦ గేవల మింపై. 35

సీ. అవనీజ పర్ణసమాచ్ఛాదితంబయి యతిమనోజ్ఞంబయి ♦ యర్హరీతి
శాస్త్రోక్తముగఁ బాకశాలాదు లేర్పఱుపఁబడుట నందమై ♦ పవనుబాధ
నందకుండందగి ♦ యలరారు నాపర్ణశాల సుధర్మయకొ ♦ సభను దేవ
తలు ప్రవేశించు చందమున వసింపంగ వారు చొచ్చిరి; తరువాత నిర్జి

తే. తేంద్రియులగు నామువ్వురు ♦ హితబహువిధ

పక్షిసంకులమై చిత్రభవ్యకుసుమ

గుచ్ఛ రాజద్వైమంబులఁ ♦ గూడి కరిమృ

గన్వసంబుల మ్రోయుచుఁ ♦ గ్రాలు దాని. 364

2127

క. ఆయుత్తమమగు వనమున, న్యాయంబగు రీతి సుఖవిహారంబులచే
నాయన్నదమ్ములును నుఱి, యాయతివయు ముదము నొందిరల రాముండుకొ.

తే. అందమగు చిత్రకూటంబునందుఁ జేరి
మంచిరేవున మించు నమ్మాల్యవతిని
గనుచు ముదమంది పురివిడిచిన వగలను
బాసి విహరించుచుండెను ♦ భార్యఁ గూడి. ౩౮

2129

ఏఁబదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౭ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ సుమంత్రుఁ డయోధ్యఁ జేరుట. ఁఁఁ

సీ. భాగీరథీ యామ్యభాగంబు రాముండు
చేరఁగ మిక్కిలి ♦ చింతనొంది
రాముండు చూపుమేరను దాఁటి చనుదాఁక
నందె యుండి రఘూద్వహామలగుణ
ములను సుమంత్రుతో ♦ ముచ్చటించుచు వానిఁ
దోడ్కొని గుహుఁడును ♦ దుఃఖమున నె
యిలు సేరె; రామముఖ్యులు భరద్వాజుని
యాశ్రమంబున కేగి ♦ యాప్రయాగ

తే. యందు నమ్మునితోఁ గూడి ♦ యలరుచుండు
టాదిగాఁ జిత్రకూటమహాద్రికడకు
నరుగువఱకును జరగిన ♦ యఖిలవిషయ
ములను వేగులు నతనికిఁ ♦ దెలిపి రందు. ౨

2130

క. తరువాత సుమంత్రుఁడు గుహు, పరిసరమున సెలవునొంది ♦ వాజులనపుడా
యరదమ్మునకుం బూనిచి, పురమునకుల్లంబు వగలఁ ♦ బొందం జనియెన్. 3

క. కనుచుం ద్రోవను సుమవాసనలం జెలువారు వనుల ♦ శైవలినుల, గ్రా
మనికరములఁ బురములఁ జల్లని నీటఁ జెలంగు సరసులం గనుఁగొనుచున్. ౪

*క. వానిని దాఁటి సుమంత్రుఁడు, తానా గుహునగరి విడిచి ♦ తరలినపిదపన్
గానంజనియె నయోధ్య ని,రానందఁ దృతీయదినపఁరార్థమునందున్.

చ. కనుఁగొని యాత్మయందున వగన్ గడుఁగుందిసవాఁడుగాన ని
స్వనరహితంబుగాఁ గనఁగఁ ♦ బాడుపడం దగియున్న యప్పురం
బునకు మఱింతగా వగచి ♦ బుద్ధిఁ దలంచె; గజాశ్వయుక్తమై

* మొదటి నాఁడు గంగాసంతరణము, రెండవ నాఁడు భరద్వాజాశ్రమ నివాసము. మూడవ నాఁడు యమునాతీరనివాసము. నాల్గవదినమునఁ జిత్రకూటగమనము. ఐదవదినమున చారులునచ్చి వార్తలను దెల్పుట యని సంబంధము.

జన జననాథయు క్తమగు ♦ సాధుపురం బిది రామదుఃఖసం
జనితమహా ర్తిశోకశుచిశాఖల దగ్ధముగాక యుండునే. 2

2134

క. అని చింతించుచు నీప, తన మివ్వధి శబ్దవిరహితం బయి కనుప

ట్టెను రాజేమయ్యెనో? యని, తనమదిఁ దలపోసి వేగ ♦ దా గుఱ్ఱములన్. 2౪

ఆ. నడుచునట్లు తోలి ♦ నగరవరద్వారమునను జేరి వేగముగఁ బ్రవేశ
నంబు చేసె నచటి ♦ నరులాతఁడిటు రాఁగఁ, గాంచి వేలకొలఁదిగాఁగఁ జేరి.

సీ. శ్రీరాముఁ డెక్కడఁ ♦ జెలఁగె నంచడుగుచు నతనికి నెదురుగఁనంద తొక్క
మొగిఁ బరుగెత్తిరి; ♦ తగ వారితో నాతఁ డిట్లని పల్కె నేనేమి చెప్పు
వాడ జాహ్నువియొద్ద ♦ వరగుణచిత్తుని రాముని ధర్మనిరతుని వీడు
కొని యామహాత్ముని ♦ పనుపున వచ్చితి మరలి యన్నన్ విని ♦ మనుజులెల్ల

ఆ. గంగ దాఁటిపోయెఁ ♦ గద రాముఁ డని విని

కనుల నీరు మోములను దగంగ

నావరింప నిసిరొ ♦ యయ్యమో యని యూర్పు

లెనఁగ రామచంద్రు ♦ నెన్నికొనుచు. ౧౧

2137

క. పలువిధముల నేడ్చిరి వా,రలు గుంపులుగాఁగఁ గూడి ♦ రథమున నిందున్
జెలువారు రాముఁ గాంచం, గల భాగ్యము లేకపోయెఁగా మన కింకన్.

సీ. అతనిఁ జూడఁగ నోచఁకందఱముం జచ్చినట్టివారమె యైతి ♦ మరయ నింక
యజ్ఞదానంబులయందు, వివాహంబునన్ గొప్పసభలందు ♦ నై జబుద్ధి
వై భవంబున వచ్చి ♦ పనులవ్వ చక్కఁగా జరపునాతని నొక్కసమయమందుఁ
గనుఁగొనమేమొ? యాతని నట్టిపనులందు మనకాజ్ఞ చేసియిమ్మాడ్కిఁజేయఁ
దగునంచుఁ దెలుపంగఁ ♦ దనివితీఱఁగఁ జూడఁ జాలమేమో? మఱిజనుల కేది

ఆ. మంచి దెద్ది ప్రియము ♦ మఱి యేది సుఖదంబు

నొనటంచు మదిని ♦ నరసి తండ్రి

సుతులఁ గాచునట్లు ♦ హితముగ నీపురిఁ

గాచుచుండె నెపుడు ♦ కరుణమెఱయ. ౧౩౪

2139

క. అని యొండొరులకుఁ జెప్పుచు, గనుఁగవ నీటన్ మునుంగఁగా నేడ్చెడు న
జ్ఞనములవచనావళులన్, వినియె సుమంత్రుండు, జాతవిన్తయుఁ డగుచున్.

క. అరుగుచు నంగడివీధుల, నిరుపార్శ్వములందు మగువలెల్లను దుఃఖా
తురతన్ దపించి యేడ్చుచు, గురువాతాయనములందుఁగూడుటఁగనియెన్.

క. తనుఁ గాంచి యిట్లులేడ్చెడు, వనితలదుఃఖారవముల ♦ వనరుచు వినుచున్
జనులన్ దుఃఖార్తులఁ దా, గనుఁగొన లేకతఁడు తనమొగము నటువంచెన్.

క. తనమోము నాజనంబులు, గనఁ జాలనియట్లు చేసి ♦ కడువడిఁ బెను వీ
ధినడుమఁ దానేగుచు న, జ్ఞనపతి నివసించు గృహముచక్కటి కరిగెన్. ౧౬

చ. అరదము డిగ్గి శీఘ్రముగ ♦ సంత సుమంత్రుఁడు లోనఁ జొచ్చి భూ
వరునిఁ గనుంగొనంగ నరఁవారము మూఁగిన యేషకక్ష్యలన్
ద్వరపడి దాఁటె సంత నృపుఁదారలు హర్త్యవిమానముఖ్యమం
దిరములనుండి సారథిని ♦ దీనుని గాంచిరి తొట్టుపాటునన్. ౧౭౫ 2144

క. శ్రీరామునిఁ గానక యా, నారీమణులెల్ల వేసఁనం బొక్కుచు హా
హారములు చేసిరి మఱి, యారమణులు దుఃఖబాధఁనందుచు మిగులన్. ౧౮

ఆ. అతివిశాలములగు ♦ సత్తెలిగన్నులు
బాష్పవారిఁ దడిసి ♦ బడలియుంట
నొండొరులను జూడ ♦ నోపక చక్కఁగ
నెటులొ చూచుచుండి ♦ రెంతో వగల. ౧౯ 2146

సీ. అంతసుమంత్రుఁ డయ్యవనీశదారలు ప్రాసాదములనుండి ♦ పరమదుఃఖ
పరితప్తహృదయలై ♦ పలుకులు తిన్నగా నమర “సుమంత్రుఁడీయరదమున నె
రామునితోఁ గూడిఁరయమునఁబోయెఁగా నిపుడు రామునిఁ బొసిఁయిచటఁజేరె
గొడుకుశోకంబునఁ ♦ గుందు కౌసల్యతో నేమని చెప్పనో ♦ యీతఁడింకఁ

తే. దనయుఁ డరిగినఁ గౌసల్య ♦ తానదెట్లొ
బ్రదికియున్నది కష్టమై ♦ పరఁగునిద్ది
యిట్టి కష్టంపు బ్రదుకు మఁతెవ్వరికిని
దరము గాదని తోఁచె సత్యముగ నాకు.” ౨౨ 2147

చ. అని మెలమెల్లఁ జెప్పుకొనునట్టి మహాకఠినంపుఁబల్కులన్
విని యవి సత్యవాక్యములె ♦ నింతలు గావని లోఁ దలంచుచున్
వనితలశోకవహ్నివగు ♦ జ్వాలల మండుచు నున్నయట్లుగాఁ
గనఁబడు వేండ్రమా మనుజఁకాంతుని సౌధముఁ జొచ్చె వేగమే. ౨౩ 2148

తే. ఎనిమిదవ కక్ష్యఁ జేరి తెల్లనగు సౌధ
మందు సుతదుఃఖమునఁ గడుఁ ♦ గుంది దీనుఁ
డగుచు నారాటమొందెడు ♦ నవనిపతినిఁ
గాంచి కూర్చున్నయాతని ♦ కడకు నేగి. ౨౪ 2149

చ. వలగొని మ్రొక్కి రాఘవుఁడు ♦ పల్కినదంతయుఁ ద్రోసిపుచ్చకే
కలఁగుచుఁ జెప్పె; నమ్మనుడఁకాంతుఁడు మిన్నక వించునుండి య
ప్పలుకుల కుత్తరం బిడక ♦ భ్రాంతిని బొంది సుతవ్యధన్ మహా
కులమతియకాచు మూర్ఖఁ గని ♦ తోఁపిపయింబడె సంతఁ దత్సతుల్. ౨౬

క. పతి మూర్ఖ మున్నిసంతనె, వితతంబగు దుఃఖమొంది ♦ పృథ్విపయిన్ భూ
పతి పడినఁ జేతులెత్తి వి,గతధీరతనేడ్చిరంతఁ ♦ గౌసల్య త్వరన్. ౨౭ 2151

క. తనకు సుమిత్రయుఁ దోడ్పడఁ, దనపతి భూపతితునెత్తి ♦ తగ నిట్లనియెన్

మనుజేశ! మహాభాగా, ఘనతరదుష్కార్య మొనరఁగా జేసి వనిన్. ౨౮
 తే. కాపురంబుండ నీచేతఁ ♦ గడఁగి పంపఁ, బడిన నీతనయుండు పంపంగ నతని
 కాన్పనంబగు వనినుండి ♦ యరుగుదెంచి,నట్టి యీదూతతో మాటలాడవేల.

క. నీతనయుని వని కంపితి, నీతిం దప్పితివి దాన ♦ నీవిటు లజ్జం
 జేతంబునఁ బొందెద విది, యీతఱిఁ దగ దింక లెమ్ము ♦ పృథ్వీనాథా!. ౨౯

తే. పలికి బొంకని పుణ్యంబుఁ ♦ గలుగుఁ గాక
 నీకు; నేలాటి లాభమీశోకమునను
 గలుగ, దోదేవ! యెవతెకు ♦ నులికిపాటు
 నొంది నీపుత్రువృత్తాంత ♦ మొక్కపై న. ౩౦

2155

క. ఇతనింగని యడుగకయే, వెతలం బడుచుంటివో నువృత్త యల కృపా
 మతి కై క యిందు మెలఁగదు, గతసంశయమునను బలుకఁగాఁ జనునింకన్.

క. అని పలికి శోకభారంబునఁ గన్నుల నీరుగ్రమ్మఁ ♦ బొంకమెడలు వా
 క్యనిచయము చెప్పి భూపతిఁ, గనుచున్ భూస్థలికి నొటగెఁ ♦ గానల్య త్వరన్.

క. విలపించుచు ధరకొఱగిన, లలనన్ మూర్ఛిల్లి భూస్థలంబునఁ దగు భూ
 పలలాముఁ గాంచి తత్కాంతలు పేరెలుఁగొప్ప రోదనము చేసి రొగిన్. 33

తే. అంతిపురమున నేడుపు ♦ లట్లు కలుగ
 విని పురింగల తరుణులు ♦ వృద్ధులై న
 పురుషులును స్త్రీలు రోదనంబుల నొనర్చి
 రఘు పురమెల్ల దుఃఖముయంబ యయ్యె. 3౪

2159

ఏఁబదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౮ - వ సర్గము.

—
 రాముని వార్తల సుమంత్రుఁడు దశరథునకుఁ జెప్పట. శ్లోకం

క. వనితోపచారముల న,మ్మనుజేశుఁడు మూర్ఛదేటి ♦ మమత సుమంత్రం
 గని యతని దిక్కు మొగమై, తననుతువృత్తాంత మడుగఁదలఁచి యతనితోన్.

సీ. పలుకుట కుంకించిపిలిచె సూతుని; నంతఁ దనయునిశ్రీరాముఁదలఁచుకొనుచు
 నేడ్చుచు దుఃఖంబునే పొంది క్రొత్తగా బంధింపఁబడిన ద్వీపంబు భంగిఁ గు
 బరితాపమొందుచుఁబలుమాఱునిట్టూర్పులనుబుచ్చుచున్ ధ్యానమునఁజేలం
 నట్టు లేమియు దోష ♦ కార్తినొందిన హస్తవిధమున వ్యాకులవృత్తిఁ గనిన

తే. వృద్ధ నరపతిచెంతకు ♦ నేగుదెంచి
 కరయుగము మోడ్చి నిలుచుండె ♦ నరపతియును

ధూళిగప్పిన యంగమ్ముతోడ బాష్ప

కలితముఖమున దీనతఁ ♦ గన్నయతని. ౩౪

216.

క. నిలుచున్నవాని సూతుని, గలవిలపాటొంది చూచి ♦ కడుఁ బూన్కి తగం
బలికె సుమంత్రా! విను సుఖముల నెంతయుఁ బొంది ధర్మప్రార్థనచుతియునై

క. తనరారుచున్న రాముఁడు, వనమున నేచెట్లక్రింద ♦ వాసముచేసెన్
దినచున్నవాఁడు వేనిని, విను మాతఁడు దుఃఖమనుభవింపఁ దగఁడుగా!. ౫౬

సీ. తగినశయ్యఁ బరుండఁనగినవాఁడాతండుగద, యట్టి భూమిశఁకాంతసుతుఁడు
తా నసాధునిఁ బోలి ♦ ధరణిపై నెవ్వీధి శయనించుచున్నాఁడు? శత్రుదమనుఁ
డెవ్వఁడు చనుచుండ ♦ నెల్లపదాతులు గజరథంబులు వెన్కఁగదలి చనునొ
యట్టి రాముండిప్పు ♦ డానిర్జనాటవి నెట్లున్నవాఁడు? నా ♦ కెఱుఁగఁజెపును!

తే. కొండచిటువలు నల్లని ♦ ఘోరఫణులు

సింహముఖఘోరజంతువుల్ ♦ చెలఁగి తిరుగు

నవ్వనమ్మున కెట్లు నాఁయాత్మజమ్ము

లిరువురును సీతతోఁ గూడి ♦ యేగిరిపుడు. ౮

2164

క. వినుము సుమంత్రా! భూమి, తనయయు సుకుమారురాలు ♦ దానిఁ దలంపం
గనె జాలికలుగు నెవ్వరికిని, దానిం దోడుకొనుచుఁ ♦ గృహణత తోఁపన్. ౮౪

క. ఇరువురు నాప్రియపుత్రకు, లరదము దిగి నడచి యెట్టు ♦ లరిగిరో? సూతా!
పరికింప మందరాచల, మరుదుగ నశ్వీసుకులొందునట్లు కుమారుల్. ౯౪

క. వనమధ్యభాగమొందం, గనులలరఁగ నీవు చూడఁగలిగితి వటు కా
వుననె కృతార్థుండవుగా; వని జేరిన పిదప రామభద్రుఁడు నీతోన్. ౧౦

తే. ఏమిచెప్పెను లక్ష్మణుం ♦ డేమి పలికె

సీత యప్పుడు నేమేమి ♦ చెప్పె నెందు

నెందుఁ గూర్చుండె రాఘవుఁ ♦ డెందునెందుఁ

బండుకొనెఁ దినె నేమేమి ♦ వరుసమీఱ. ౧౧౪

2168

క. అవియన్నియు వర్ణించుచు, వివరింపును నాకు మును దివిని బాసి యయా
తి, వనుధస్తైఁ బడతఱిఁ ద్రిద,శివిభుంగని సజ్జనాళి ♦ సహవాసంబున్. ౧౨

క. తనకీయవలయునని ప్రార్థనమొగి నొనరించి దానఁ ♦ దా స్వర్గభ్రం
శన దుఃఖమ్మును బాసెను, గనుక స్నేనట్లై రాముఁ ♦ గానని వెతలన్. ౧౨

తే. పొందియున్నను రాముని ♦ పుణ్యచరిత

మును వినెడుభాగ్యమును, బొంది ♦ వనటఁ బాసి

దాని వినుచునె ప్రాణాళిఁ ♦ దాల్చియుందు

ననియె; రాజిట్లు పలుకంగ ♦ నాలకించి. ౧౨౪

2171

క. కనుదోయి సలిలపూర్ణంబున నిండఁగఁ దొట్టుపాటు ♦ బూను పలుకులన్

మనుజేశుఁ గాంచి సారథి, యనియె మహారాజ నీప్రియాత్మజుఁ డచటన్.

క. నిను మదిని దలఁచి ధర్మంబునె పాలింపంగఁ దానుఁ ♦ బూని కరయుగం
బును మోక్షి శిరము సోకంగ నమస్కారంబుచేసి ♦ కమ్రమృదూక్తిన్.

క. ననుఁ గాంచి పలికె సూతా!, వినుమా! నాజనకుఁ డాత్మవేత్త సుమీ! కా
వున శిరము సోక మ్రొక్కంగను దగు నేమ్రొక్కినట్లుగాఁ జెప్పు తగన్.

తే. అమృతహాత్ముని పావనాంఘ్ర్యంబుజాత
యుగమునకు నీవు నాబదులుగ శిరంబు
సోక మ్రొక్కంగ వలయు; నోసూత! యంతి
పురమునంగల యందఱ ♦ నరసి నీవు. ౧౫౫

2175

క. నా వచియించినరీతిగ, నీ వచ్చటఁ జలికి వారికెల్లఁ దెలియఁగా
నా ¹వర్హారోగ్యము సరి,గా వర్ణింపంగవలయుఁ ♦ గడుఁ దమిమీఱన్. ౧౬

తే. వారివారికిఁ దగినట్టి ♦ గౌరవమున
కుం దగినరీతి నాదు మ్రొక్కును వచింపు
క్షేమమును మ్రొక్కు నాతల్లిచెంతఁ జేరి
యేప్రమాదంబు నొందక ♦ యెఱుంగఁ జెపును!. ౧౭

2177

సీ. పతియందు ధర్మతత్పరతయం దప్రమాదము నొందఁదగు నంచుఁదల్లితోడ
వచియించి యివ్వీధిఁ ♦ బల్కుమా దేవి! నీవెప్పుడు ధర్మంబు ♦ నేమఱకయె
కాలంబులకు సరిగా నగ్నిగృహముల కుపచారములు చేయుచుండు మెలమిఁ
బతిపాదములకు దైవమునకువలెఁ బరిచర్య సేయుము నీకు ♦ సవతులై న

తే. నాదు తల్లులయెడ నోజనని ²కులాభి
మానమునుగాని, నేనెకా ♦ మహిషి న నెడు
నున్నతిం గాని వదలి నీవొక్కరీతి
గానె వర్తించుచుండుమా! ♦ కడు వినీతి. ౧౮౫

2178

చ. ధరణిపతీంద్రుఁ బూజ్యయగు ♦ తత్ప్రియకాంతను గైకనెంతో యా
దరమునఁ గాంచుచుం దిరుగ ♦ ధర్మము; భూపతివెన్నఁ గైకయే
పరఁగును బూజ్యయై యనుచు ♦ భావమునం దలపోసి యట్టులే
జరపుము మానసంబునను ♦ శౌంతము నూని చరింపు తల్లిరో!. ౧౯

2179

క. తనయుండగు భరతుండని, మనమునఁ దలపోయ కతని ♦ త్కౌపతి యని యా
తనియెడల నడుచుకొనవలయును ధనమునఁ బెద్దలగుదు ♦ రుద్రీనాథుల్.

తే. అంతెకాని వయస్సున ♦ నధికులౌట
జగమునన్ లేదు; భరతుండు ♦ జగదధిపుండు

ధనసమృద్ధిని రాజగుఁననుచు రాజ
ధర్మమును స్మరియింపుము ♦ తల్లి ! నీవు. ౨౦

2181

చ. అని వచియించి నన్నుఁ గని ♦ యంతటనే వచియించినట్లు రా
ట్టనయునితోడఁ బల్కుచుని ♦ తా వచియించెను రామచంద్రుఁడే
మనిన; సుమంత్ర! నాకుశల ♦ మాదృతి మీఱఁగఁ జెప్పు కైక పు
త్రునకు నభేదరీతిఁగని ♦ తొల్లిఁటి పద్ధతిఁ దల్లులం దొగిన్. ౨౦౪

2182

సీ. న్యాయము చొప్పునఁనడుచుచుండును యని వచియింపు మిత్వోకుఁవంశమెల్ల
నలరింపఁ జేయు మహాభుజుండగు భరతునితోడ మఱి నెయ్యఁమునను బల్కు
యువరాజవై యుండిఁయునురాజ్యమందుఁబ్రధానమ్ముగాఁదండిఁదలఁచియతని
యాజ్ఞను బాలింపు ♦ మమ్మహాధవునాజ్ఞదాటరా దతఁడు వార్ధకము గన్న

తే. వాఁడు కావున నాతనిఁపలుకు మీఱఁ
జన దదెప్పుడు, యౌవరాజ్యమున నుండి
తండ్రి యానతి జరుపుచుఁ ♦ దగిన భోగ
ముల ననుభవించి బ్రదుకుము ♦ సులలితగతి. ౨౩

2183

చ. అని వచియించి యౌదశరథావనినాయక! నన్నుఁగాంచి యిం
కను వచియించె బాష్పములు ♦ క్రమ్యేడు కన్నులతోడఁ దమ్ముఁడా
తనయునియందు మిక్కిలి ముఁదంబును గల్గిన నాదుతల్లి నీ
జననిని బోలెఁ జూచుకొను ♦ సంతతముం దమి నాకు మీఱఁగన్. ౨౪

క. అని పలికి మహారాజా!, ఘనకీర్తియుతుం డతండు ♦ కడువగఁ గనులె
ఱ్ఱిని దామరలవలెం దగ, ననుచుం గన్నీరు విడిచె ♦ సత్యధికముగన్. ౨౫

సీ. అంతట నాసుమిత్రాత్మజన్ముఁడు మాత్రమెంతయుఁగ్రుద్ధుఁడై యెసఁగువేడి
నిట్టూర్పులను బుచ్చి ♦ నిలిచి యిట్లనియె; నీరాట్పుతుండే యపరాధమూని
యొసరించినాడని ♦ యూరినుండి వెడలఁగొట్టఁగాఁ బడియెనోఁక్షోణిపతియు
నతినీచమగు కైక ♦ యాజ్ఞకు లోఁబడి యాయకృత్యము గార్యఁమేయటంచు
తే. జేసినాఁడు గదా దీనిఁచేత మేము, బాధలను బొందుచున్నాముఁవనములందు
నవనినాథుఁడు తాఁజేసిఁనట్టి ప్రతిన, సార్ధకము చేసె నెట్లు తప్పిండు వేని.

తే. కైక రాజ్యలోభంబున ♦ భూకళత్రుఁ
డాత్మజుని రాము నడవికి ♦ నంపునట్లు
చెప్పె నాతండు నట్టులె ♦ చేసెఁ గానఁ
బాపకార్యమిదంచని ♦ పలుకఁ జనదె. ౨౬౪

2187

క. తన పత్నికి వరదానంబును జేయుటఁ బట్టి యట్లు ♦ భూపతి యొసరిం
చిన నెన్నిభంగులం గని, నను దుష్కార్యంబెకాని ♦ నయమెట్టులగున్. ౨౮

క. వనములకు రామునిం బ, తనముననే భరతు ననుపఁదగు నునుపఁగ నౌ

నను నియమము లేదుగదా, కనుకన్ దుష్కార్యమెయగుఁగదా యెటులై నన్.

*సీ. రాముని విడువఁ గాఁరణమేదియును గానరాక యున్నది కానఁరాజు తానె
ప్రభువని తలపోసి ♦ స్వాతంత్ర్యమున మించి యిచ్చవచ్చినరీతినిపుడు చేసె
నీకార్యమును; మఱి ♦ యిట్లు చుష్టేఁచుట దైవసంప్రేరితుండ్డై విభుండు
కావించెఁ దగ యథాఁకామంబుగా నని యన్న దైవప్రేరణాయతమతి

తే. యైన దోషమ్ము ముందుగా ♦ మానసమునఁ
దలఁచి కనులారఁ జూచియె ♦ త్యాగమొనరఁ
జేయఁ దగు నిప్పుడీలాగు ♦ చేయుటకును
గారణం బిసుమంతయుఁ ♦ గానరాదు. ౨౯

2190

క. వనములకు రాముఁ బంపుట, యనునదియె విరుద్ధకార్యఁమైనను మతిలే
మిని దలపోయక భూపతి, యొనరిచె ననుతాప మాతఁడొందె నిపుడు సూ!.

క. జనకుని దూఱుట తప్పని, యనుదువొ నాకింక రాజునందుఁ బితృత్వం
బనునది కనఁబడకున్నది, జనకుఁడు బంధువును భ్రాతృస్వామి యితఁడె సూ!.

సీ. సర్వలోః హితుండు ♦ సకలలోకప్రియుండగు రాము విడిచితివిగద యిట్టి
క్రూరకర్తృంబునకుం గడంగినయట్టి నీయందుఁ దలపోయ ♦ నీతనూజఁ
డగు భరతునివంటి ♦ యల్పబుద్ధికే డక్కఁ దక్కిన మనుజువితతి నెవరికే
గాని పుట్టదు ప్రీతి ♦ కడు సర్వజనహితుఁ డభిరాముఁడును నయియతులధర్మ

తే. చిత్తుఁడగు రాము నడవికిఁ ♦ జేర్చి యెల్ల
వారితోడ విరోధించి ♦ వసుధకెట్లు
రాజుగా నుండఁగలవొ యోరాజ! యనుచుఁ
జెప్పు నాతండ్రితోనని ♦ చెప్పెఁ జమ్ము! 33

2193

చ. జనకజయందు లక్ష్మణునిచందము లేవియులేవు గాని నె
మ్మనమునఁ గల్గు శోకమున ♦ మానిని యూర్పులుపుచ్చి చిత్తశు
ద్ధిని నగుఁగాన భూతము మదిన్ వసియించినయట్లు సిల్కడన్
మును గని విస్తయంబుననె ♦ పోలఁగఁ జూచుచు నూరకుండెఁ జూ! 3౪

సీ. దుఃఖ మెప్పుడెఱుంగఁదు మహీశపుత్రిక యపుడైనఁ గైక నేమనని మాన
వతి యశస్విని సీత ♦ భర్తదుఃఖముఁగాంచి తనకు దుఃఖముగల్గఁదాను నేడ్చు
చుండెను; నాతోడ ♦ నొకమాటయైనను బలుకదు తనదు నీశ్వరుని జూచు
చుండి మహాతాప ♦ మొందుట మోమెల్లవాడ నేఁ బయనమైవచ్చుచుంటఁ

* ఇదం తావ ద్యథాకామ మిశ్వరస్య కృతే కృతమ్, రామస్య తు పరిత్యాగే నహేతు
ముపలక్షయే-అనిమూలము. దీనివ్యాఖ్యలోనున్న యర్థమంతయు సంగ్రహించి యీసీసపద్యము
ప్రాయఃబడినదని యెఱుంగవలయు.

తే. గానఁబడినంతనే పోయెఁగఁగ రథంబు
పతియిఁకెవ్వీధి నడుచు సంఘటితశయాగ్రి
బాష్పజలముల విడిచె; నప్పగిది ననుజఁ
డలరి సేవలుచేసి త ధన్వరయుచుండు. 3౬

2195

క. శ్రీరాముఁ డాస్యమునఁ గన్నీరొలుకఁగ నూరకుండె ధిజ దివ్యకరాం
భోరుహముల ముకుళించియె, యీరథమును నన్నుఁగనుచుఁనింతియువగచెన్.

ఏఁబదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౯ - వ సర్గము.

—ఘోఘ సుమంత్రుఁ డయోధ్యాపురజనులచింత రాజనకుం జెప్పెట. ఘోఘ—

[చ. ననుఁ గని దుఃఖమొందుచునె ధి నాతి మతేమియుఁ బల్కకుండె నం
చని సచివోత్తముండు వినయంబునఁ బల్కఁగ నాలకించి యిం
కను గల వార్తలన్నిటిఁ దగ్గఁ వచియింపు సుమంత్ర! యంచు న
జ్ఞనపతి పల్కె దాని విని ధి సంతతబాష్పపరిప్లుతాస్యఁడై. 2197

క. మరలన్ రాముని వార్తల, ధరణీశున కెఱుఁగఁ జెప్పె ధి దా సారథి వి
స్తరముగ రాజా! విను మ,య్యిరువురు రాఘవులు జడలఁసే తాల్చి తగ్గన్.

తే. నారచీరలు గట్టి జాహ్నవిఁ దరించి
పోయిరంతఁ బ్రయాగముఁ ధి బోవుదారిఁ
బట్టి; లక్ష్మణుఁ డప్పుడుఁ ధి భ్రాత సరయు
చుం జనియె ముందు,వెన్క, భూసుతయు నరిగె. 2199

క. వారలవెనుకం జనియెన్, శ్రీరాముం డిట్లు వాడు ధి చెలఁగుచుఁ జనఁగా
భూరనుణ! పరాధీనుఁడనై రామునివెంటఁ బోక ధి యరుదెంచితిఁ జూ!.] 2200

చ. వనికిటు రాముఁడేగఁగనె ధి వచ్చితి బుద్ధిమరల్చికొంచు నే
జనవర! నాదుగుఱ్ఱములు ధి సంతతరాఘవశోకభారముం
గనుచునె వేడిబాష్పములు ధి గన్నులనుండి స్రవింపఁ ద్రోవఁ జ
క్కనిగతి రాక తొల్లుపడె; ధి ధ్వాపతిపుత్రులకేను బ్రీతితోన్. ౧౫ 2201

*క. అంజలిఁ గావించి రథంబుం జయ్యన నెక్కి దుఃఖమున్ మ్రొంగుచు రాఁ

* గుహేన సార్థం తత్రైవ స్థితోఽస్తి దివసాన్ బహూన్-అని మూలము. ఇట దివసాన్ బహూన్-అను బహువచనమునకు మూఁడుదినములే యర్థమని చర్చ చేసి గోవిందరాజమహేశ్వరతీర్థ లిరువురును సిద్ధాంతము చేసిరి. రామవియోగముచే నొక్కొక్కదినమే కల్పముగఁ దోచినందున దివసాన్ బహూన్ అని సుమంత్రుఁడు చెప్పెనని గోవిందరాజులును, రాముఁడు గంగను దాటి నదినముమొదలు చారులు వచ్చినదినముదాక మూఁడుదినము లగును. ఇదియే యట బహూన్

- గంజాలక దివసత్రయముం జరపితి శృంగిబేరమున గుహునింటన్. ౨౪ 2202
- క. చారుల మూలంబుననే, యారాముఁడు మరలఁ బిలువఁనంపునొ యను న
ప్పేరాశనుంటి; నోరఘు,వీరా! కై కేయికొఱకు ♦ విమలాత్ము సుతున్. 3
- చ. వనమున కంపినాఁడ విడి ♦ వారకసర్వజగత్ప్రతాపకం
బని యెఱుఁగంగఁబోలు నెటులన్నను దావకదేశమందు వృ
క్షనికరమున్ రఘూర్షహుఁడు ♦ కానలకేగె నటన్న చింతచే
తను బ్రసవాంకురాదినహితంబుగ మ్మానతనొందె నెంతయున్. ౪ 2204
- క. మనుజుల మాటను జెప్పంగను వలెనే నదులయందుఁ ♦ గమ్రసరసులం
దును బల్వలములఁ గల¹జీవనమెల్లం గ్రాఁగి పోయె ♦ వసుధాధీశా!. ౫ 2205
- సీ. ఉద్యానములయందు ♦ నొగి నాకులెల్లను శుష్కంబులై పోయె ♦ శోభదప్పి
వనములు నట్లయ్యె ♦ వినుమడవులయందు జంతువుల్ దిరుగుట ♦ సన్నగిల్లెఁ
గ్రూరమృగమ్ము లాహారమ్ము గూర్పంగనైనఁ జరించుట ♦ మానియున్న
వల రాము దుగిఖమ్మువలన వనంబెల్ల నిర్గతశబ్దమై ♦ నిలిచియున్న;
- తే. దింకనున్ వినవయ్య! రాజేంద్ర! పద్మ
పత్రములు నీట మున్నఁగ ♦ వారి చెడియె
బద్మములు వాడెఁ జేపలు ♦ వారిపక్షు
లెల్లఁ దిరుగమిఁ గొలఁకులు ♦ నెల్లఁ గలఁగె. ౬ 2206
- క. జలములఁ బూచెడి పుష్పంబులు బుడమిని గలుగునట్టి ♦ పూవులు మఱియున్
ఫలములు లఘువాసనలం, గలిగి ప్రకాశింప విట్టి ♦ కాలమునఁ గటా!. ౭
- క. ఈనగరంబునఁ గల యుద్యానములున్ శుకపికాది ♦ హరిరవములన్
హీనములై శూన్యములై, కానంబడె మనుజవర్య! ♦ కాంతివిరిహితన్. ౮౪
- క. ఏయుద్యానములై నను, నీయెడఁ గనరావు నాకు ♦ నెలమిఁ గలుగఁగాఁ
జేయుచు; నే నిప్పురిఁ జొర,నేయెడ సంతోషుఁడగుచు ♦ నెవఁడుండఁడు సూ!. ౮౫
- క. జనులెల్లరు శ్రీరామునిఁ, గనమిన్ దుగిఖమున మున్గి ♦ కడు నిట్టూర్పుల్
జననాథ! విడుచుచున్నా, రనియతగతిఁ బెక్కుసారు ♦ లార్తముఖములన్. ౧౦
- క. వినుదేవా! శ్రీరఘురాముని విడి యిట వచ్చిన రథముం గని, పెనుత్రో
వను నిలిచిన మనుజులకా, రిని మోముల బొప్పజలముతీవ్రతఁ గమ్మెన్. ౧౧
- తే. వనితలెల్ల విమానంబులను నులలిత
హర్త్యసౌధంబులను నెక్కి ♦ యరద మొంటి

దివసాన్ అని చెప్పబడియే నని మహేశ్వరతీర్థులును జేసిన వ్యాఖ్యానసారము ఆసారతార్థము ననుసరించియే యిట దివసత్రయమని తెనిగింపబడియే నని యెఱుంగఁదగు.

గాఁగ రాముఁడు లేకయె ♦ రాఁగఁ గాంచి

యాత్రి నాహాకృతులఁ జేసి ♦ రధిపమాళి!. ౧౨

2212

క. పెనువగఁ గుందుచు ననితలు, కనులన్ బాష్పములు వేగ ♦ గ్రమ్ముటచే నం
జనమెల్లఁ గరఁగి పోవుట, ఘనములు నిర్మలములునగు ♦ కనుదమ్ములతోన్.

క. కనఁజాలక స్పష్టంబుగఁ, గనుచుండిరి యొకరినొకరు ♦ గాఢవ్యథనే
మిని బలుక కూరకే; రా,ముని విషయము గుఱిచి దుఃఖముం బొందుతఱిన్.

క. అరిజనులయందు మిత్రోత్కరమందును దలఁపఁగా ను♦దాసీనులయం
దరయఁగ భేదము కన్నడ,దు రాజవర! యొక్కరీతి ♦ దుఃఖించిరి సూ!. ౧౪

సీ. సంతోషవిరహిత ♦ జనసంకులంబయి యతిదీనదంతావళాశ్వమగుచు
నార్తస్వరమ్లాన♦మై ¹వినిశ్వసితనిస్వనమాచు నిర్గత♦సమ్మదంబు
నై రామవనగమ♦నాతురంబయి యోమహారాజ! యీయయోధ్యాపురంబు
గన్నడుచున్నది♦గద? పుత్రుఁబాసిన కౌసల్యపగిది; దుఃఖమున ననుచుఁ

తే. బలుక సూతుని దీనవాక్కులను వినుచు

బాష్పసలిలోపహత దీనభాషణముల

నతనిఁ గని పల్కె దశరథుం ♦ డాత్తుఁడగుచుఁ

గైక తలఁపెల్లఁ బాపని♦కాయ్య మకట!. ౧౭

2216

క. జననస్థలంబు పాపం,బున కిల్లయియుంట దానిఁ♦బోలు స్వభావం
బున నొప్పుఁ గైక సూతా!, వనమునకుం దనయుఁ బంపఁ♦బ్రార్థించుతఱిన్.

ఆ. మంత్రకుశలులైన ♦ మహితాత్ములం గూడి

యపుడు నేను వనికి ♦ సంపు పనిని

దగినరీతిగాఁగఁ ♦ దలపోయనైతి మి

త్రులను సచివపురజ♦నులను జేర్చి. ౧౮

2218

చ. తనయునిఁ బంపుకార్య మిది ♦ ధర్మవె చేయఁగ నిట్టులంచు నె
మ్మనమున నెంచనైతి; నొక♦మానిని మోహమునం బెనంగి యే
మనితలపోయ కాతురము♦నంది యొనర్చితిఁ గాకయున్న నా
యొనరిచినట్టి పాపమున ♦ నుద్ధతదైవము నెంచురీతిగన్. ౧౯

2219

ఆ. ఇట్లు జరగవలసి♦యే యుంట నీదుఃఖ, మితరకారణమ్ము ♦ లేవిలేక
తనకుఁ దానె వంశమును బాడుచేయంగ, వచ్చియుండుఁ జమ్ము♦పలుకు లేల.

క. నే నీ కెపుడైనను నే,దే నుపకారంబు చేసి♦యే యుండినచో
దానిని బాటించియె నా, సూనునికడఁ జేర్పు నన్ను ♦ సూతా! త్వరగన్.

చ. తనువును బాసి ప్రాణములు ♦ తా రరుగం దగినట్టు లున్న వ
వ్వె ననుఁ ద్వరం గనంగ నిపు♦డే యొనరించెడు నాదునాజ్ఞ యు

ర్వి నిపుడు సాగు నేని రఘువీరు మరల్చియె తోడి తెమ్ము. రా
ముని నెడఁబాసి యొక్కక్షణమున్ బ్రదుకంగను జాల నేనికన్. ౨౨ 2222

తే. ఆసుహాబాహుఁడగు రాముఁ డడవిఁ జాల
దవ్వు చని యుండవచ్చు సూత! రథమందు
1నన్నె యెక్కించుకొని వే వనమున కరిగి
చూపుమా రామమూర్తికి డ శుభనిధికిని. ౨౩ 2223

తే. కుందకుట్టలరదనుండు డ కూర్మిసుతుఁడు
పెద్దనిలుకాఁడు శ్రీరఘువీరుఁ డిప్పు
డెచట నున్నాఁడు? వానిని డ నింతి సీతఁ
గనఁగఁ గలనేని బ్రదుకంగఁ డ గలను నేను. ౨౪ 2224

సీ. లోహితాక్షుని మహాబాహుని భాసుర మణికుండలుని నాకుమారు రాముఁ
గనకయుండితినేని డ గాలుని వీటికి నతిథిగాఁ బోవుదు డ నకట ! యిట్టి
యధికదుఃఖివస్థ డ ననుభవించెడు నేను నిత్యైకుకులవారిధిందుతుల్యు
రామునిఁ గన్నులాఁరంగఁ జూడకయున్నవాఁడనే నావంటి డ వానికింత

తే. కన్న దుఃఖిమ్ము మఱియు నేమున్న దింక
నయ్యయో! రామ ! లక్ష్మణా ! డ యధికతాప
మందుచున్నట్టి జానకీ ! డ యధికదుఃఖి
మున ననాధునివలె మృతిఁ డ గనెడు వాఁడ. ౨౫ 2225

క. ఇది మీకెల్లను తెలియదు, గద యని విలపించి భూమిఁకాంతుఁడు వగచే
మది తత్తటిల్లుచుండఁగఁ, దుదలేని వ్యధాంబురాళిఁ డ దోఁగుచు నంతన్.

సీ. కౌసల్యఁ గని దేవి! డ కడు రామదుఃఖి మహాభోగమై వనుధాత్మజా వి
యోగపారగమయి డ యురుతరశ్వసితోర్తి వితతతరావర్తవిస్తృతమయి
బాష్పఫేనోదక డ బహుసులినంబయి హస్తవిక్షేప మీనాళియగుచు
నాక్రందనస్వనాత్యంతనిస్వనమయి ప్రవికీర్ణ కేశశై వాలమగుచుఁ

1 మామేవ రథ మారోప్య శీఘ్రం రామాయ దర్శయ-అని మూలము. ఇట నాకు రామునిం
జూపుమా యనక నన్ను రామునకుం జూపుమా యనుటచే నాప్రాణములుండునో లేదో కాబట్టి
వేగముగా రథముపై నెక్కించుకొని పోమ్ము. ప్రాణములున్నచో నన్ను రాముఁడు చూచి మాట
లాడఁగలఁడు. లేనిచో నాదేహమునైనను రాముఁడు చూడఁగలఁడని దశరథుని భావముని గ్రహిం
పవలయు. లోపల రాజభార్యయగు కైకతో నింక నీవు నాకు భార్యవు గావు. భరతుఁడు నాకుఁ
బారతాకికక్రియలు చేయ నర్హుండు గాఁడని చెప్పుట యీయర్థమునకు మూలమని గ్రహింపవల
యును. “నహి త్వాం ద్రష్టు మిచ్ఛామి నభార్యా నచ బాంధవీ. ౬ భరతశ్చే త్ప్రతీతస్సాన్య
ద్రాజ్యం ప్రాప్యేద మస్యయమ్, యస్తే గదద్యా త్పితృత్థం మాం మాత ద్దత్త మాగమత్.” ౯
అయోధ్యాకాండము - ౪౨ వ సర్గము.

తే. బాపమతియుతకేకయఃపాలకాత్మ
జా మహాబడబాగ్నియై ♦ ¹సాధ్వసావ
హాస్యకుబ్జావచోగ్రాహ ♦ మగుచు మామ
కాశ్రువేగప్రభూతమై ♦ యతిశయిల్లి. 30౪

2227

తే. పాపమతియైన కై కేయి ♦ వరమె సలిల
వృద్ధిగా నొప్పి, శ్రీరాము ♦ వెడలనంపు
టయె విరివిగాఁ జెలఁగిన కట్టడి వగయను
సంద్రమున మున్సినాడఁ గౌనల్య! నేను 3౧౪

2228

క. తనయుఁడు రాముఁడు లేకే, ఘనమగు నీదుఃఖవార్ధి ♦ గడవంజాలన్
వనితా! రాముని లక్ష్మణుఁ, గనఁగోరియు వారిఁ గాంచఁగఁజాల నుమీ!.

తే. ఇంతకంటె నమంగళ ♦ మెద్ది కలదు
చెప్పుమా యంచుఁ బలికె నా ♦ క్షీతివిభుండు;
భూరియశుఁడైన దశరథుం ♦ డారఘూత్త
మునిఁ దలంచుచు నేడ్చుచు ♦ మూర్ఛపోయి. 33

2230

ఆ. శయ్యపై నఁ బడియె ♦ త్కౌపతి సుతుఁ గూర్చి
కరుణఁ గలుగ నేడ్చి ♦ విరహితాత్మ
భూతి యగుచు మూర్ఛపోయినఁ బట్టపు
దేవి యప్పలుకులు ♦ భావ మేఁచ. 33౪

2231

తే. వాని నాలించి సుతునకేమేని ముందు
భయము గలుగునొ యని చింతఁవలనఁ గుందు
చుండియును భర్తకేమి యుద్దండభీతి
కలుగునో యిప్పుడని భీతిఁ ♦ గాంచె మరల. 3౪

2232

ఏఁబదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౦ - వ సర్గము.

అయ్యో కౌసల్య శోకింపఁగా సుమంత్రుఁ మాటడించుట. అయ్యో

క. తరువాతం గౌసల్యయు, ధరణిం బడి మరల మరల ♦ దయ్యము పోకన్
బొరలెడు మాడ్కిం బొరలుచు, విరహితచేతనయుఁ బోలె ♦ వే మూర్ఛిలైన్.
క. స్మృతినొంది యంత సూతుని, నతిదుఃఖముతోడఁ గాంచియనియెన్ భూమి

1 కుబ్జవాక్యమహాగ్రహః-అని మూలము. ఇట సాధ్వసావహాస్యకుబ్జావచోగ్రాహమని తెనిఁగింపఁబడినది. భయముఁ బుట్టించు మోముగలది, యనునది హెచ్చుగాఁ జేర్పఁబడుట మంథరయందుఁగల క్రోధాతిశయమును దెలుపుటకని గ్రహించి మన్నింపఁదగు

- సుతయును రాముఁడు లక్ష్మణుఁ, డితరులు గననట్టి వెతలఁ నే గడుఁ గనుచున్.
- క. ఎందున్నవారో? యచ్చటికిం దగ ననుఁ గొంచుఁ బొమ్ము ఁ కృత్రిమమనఁగా
డెందములం దెలియనినా,రిం దమి లేకేను విడి పుఁరిన్ ఊణమైనన్. ౨ 2235
- క. నిలువం గలనే బ్రదుకం, గలనే యరదము మరల్చి ఁ కడువడి నక్కా
నలకుం దోడ్కొని పొమ్మా, యల వారలచెంతఁ జేరుఁనటు నీవు ననున్. ౨౪
- క. కొనిపోవవేని నేనా, తనయులఁ గోడలినిఁ జూడఁ ఁ దగు పుణ్యముఁ జే
యనయేని ¹యమునిలోకం,బున కేగుదు నన్న మంత్రిఁముఖ్యుఁడు కరుణన్. 3
- క. కరయుగము మోడ్చి బాష్పి,త్కరవేగహతస్వవాక్యఁతతులొప్పుఁగ ని
ర్భరదుఃఖి మాపుకొని యా, తరుణీమణి నూఱడించి ఁ దగ నిట్లనియెన్. ౪
- క. తనయున కట నే మగునో, యను మోహము శోకసంభ్రఁమాదుల దుఃఖం
బునఁ గల్లువాని నెల్లను, జను విడువఁగ దేవి! నీకు ఁ సంతాపంబున్. ౪౪
- క. వని సంతాపము లేకయె, యనఘుఁడు శ్రీరామచంద్రుఁ ఁ డతిసుఖములచేఁ
దనతారువాఁడు సుమ్మి, తనధర్మమెఱింగినట్టి ఁ ధన్యుఁడు గానన్. ౫౪ 2240
- తే. లక్ష్మణుం డింద్రియసుఖంబులం దగులక
యన్నపాదార్చనము సేయుఁచున్నవాఁడు
దానఁ బరలోకసాధన ఁ మూని చేయు
చున్నవాఁడు తలొదరి! ఁ యుర్విసుతయు. ౬ 2241
- క. జనరహితంబయి యొప్పెడు, వనమున యందైన దివ్యఁభవనమున వలెన్
మనమున భీతిలకయె ప్రీతిని గని మది రాముఁ జేర్చి ఁ తిరిగెడుఁ గానన్. ౭
- క. వనవాసదుఃఖిమించుక,యును సీతకుఁ గలుగ దట్టుఁలొప్పుటఁ దోఁచెన్
వనవాసమునకుఁ దగినదె, వనితామణియంచు నాదు ఁ స్వాంతంబునకున్. ౮
- క. ననితయు మున్నిటఁ బ్రమదా, వనమునఁ గ్రీడించుచుండు ఁ భంగి నిపుడు ని
ర్జనవనములఁ గ్రీడించెడు, వినుమా పూర్ణేందువదన ఁ విభ్రమ మలరన్. ౯
- క. పతివశగతమానసయై, హితమతియగు సుందరాంగి ఁ యెందు మనుజసం
తతిలేని వనుల శిశువుల, గతి నాటల మరిగియుండఁగఁ జూచితిఁ జూ!. ౧౦
- క. రాముఁడె సీతకుఁ గననా, రామము వనినుండిన, నల ఁ రామునియందే
తా మనసునిలుపుటవగ,యేమాత్రమునొంద;దామెఁహృదయమసువులున్.
- తే. పతి యధీనంబులే కాన ఁ భర్తలేని,యెడల నీయయోధ్యాపురిఁయే వనంబు
సీత పాలిటికగు; వనఁసీమలందుఁ, బోవునప్పుడు సీతయుఁ ఁ బొంగు వేడ్క. ౧౧
- క. పురికిం దీనికిఁ గ్రోసున, వరమతి విహరించుచుండుఁభంగి ముదమునం

1 గమిస్యామి యమక్షయమ్-అని మూలము, క్షయ మనఁగా గృహము. ఇట లోకశబ్దము
తత్సాదృశ్యముచేఁ బ్రయోగింపఁబడినది.

బరఁగుచు గ్రామనగరములఁ, దరువుల నానావిధములఁదాఁగనఁగొనుచున్.
క. ఏమివి యేమవి యనుచున్, రామునినో లక్ష్మణునినో ధర్మణ నడుగుచున్
దామదిఁ దెలిసికొనుం ద,న్నామములను వేటువేటు ధర్మమణియున్. ౧౩

*సీ. ఈచెప్పినంతయే ధర్మపుడు జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది నాకప్పు ధర్మవీరతనయ
కై కేయిఁ గూర్చి యాధర్మికముగ నొకవాక్యము చెప్పె నధర్మచన మిపుడు
స్మృతికిరాకున్నదియేమొయంచునుమంత్రుఁడటఁబ్రమాదంబునధర్మనువదింపఁ
బూనిన యావాక్యమును జాతివిడిచి కౌసల్య మనస్సున ధర్మసంతసంబుఁ

తే. గలుగఁ జేయుచు మధురమై ధర్మ క్రాటునట్లు
చెప్పె నీరీతి; వినవచ్చు ధర్మ సీత దారి
నడచినను వాతవేగముధర్మ బడలిన

వ్యాఘ్రముఖిమృగములఁ గని ధర్మ భయపడినను. ౧౪

2250

క. ఆతపమునఁ గడుబడలిన, శీతాంశునికాంతి సమతఁ ధర్మ జెందు మహీపు
త్రీ తనుకాంతియు సుంతయు, నేతఱినే మాధు నొంద ధర్మ దిది యబ్బురమా.

చ. సరసిజసామ్యమొంది రుచిఁజాలసమగ్రత నొప్పు చంద్రుతో
సరియయి చెల్వమీఱు సరధర్మప్రియభాషిణియైన సీత సుం
దరవదనంబు కష్టములఁ దాఁ గనినన్ నిజనుందరత్వయు

క్తిరహి వెలుంగుచున్నయది ధర్మపతిప్రియనర్మనంబునన్. ౧౫

2252

*సీ. లత్తుకరసమట్లు ధర్మ లలనపాదంబులు సాంద్రాగుణచ్ఛాయఁ జానుమీఱు
నవ్వె లత్తుకపూత ధర్మ నందక యిపుడున్న నడవిలోఁ దిరిగిన ధర్మ నబ్జకుట్ట
లాభంబులై సొంపు ధర్మ నందుచు నున్నవి; యడవిలోఁ జరియించుధర్మపుడునతివ
భూషణావళివైనఁ ధర్మ బొలుపారు నాశచే నందెలు లోనగు ధర్మ నఖిలభూష

తే. ణములఁ దాల్చుచుఁ దన్నిస్వధర్మముల ననుస

రించు దానివలెన్ లీల ధర్మ సంచరించు

చున్న దాత్మేశునిం గూడి ధర్మ యొప్పుమీఱ

నతివ పతిభక్తి నేమని ధర్మ యనువదింతు. ౧౬

2253

* ఇదమేవ స్వరామ్యస్యా స్పృహనై వోపజల్పితమ్, కై కేయీ సంక్రితం వాక్యం నేదానీం ప్రతిభౌతిమా. ధ్వంసయిత్వా తద్వాక్యం ప్రమాదా త్పర్యుపస్థితం, హృదనం వచనం నూతో దేవ్యా మధుర మబ్రవీత్-అని మూలము. దీనికి గోవిందరాజులు పెంచి వ్యాఖ్య వ్రాసిరి ప్రమాదమునఁ దోచిన యామాటను జాతివిడిచి యనఁగా నేమాట తోచినది? అని ప్రశ్నించుకొని “సకామాభవ కై కేయీ హతోఽయం కులనందనః” అని ముందుకాండమునఁ జెప్పఁబోవు శ్లోకార్థమును సీత యిట నూచించియుండఁగా దానిని జెప్పక సుమంత్రుఁడు తత్కాలోచితముగాఁ జెప్పెనని నూచించిరి. ఆయర్థము నిటఁ జెప్పఁగూడనిది గాన మాని శ్లోకార్థము మాత్రమే చెప్పఁబడినదని తెలియునది.

- చ. వనమున సీత రాఘవుని ♦ బాహువులం దగ నాశ్రయించి చూచిన భయమొందఁగా నెపుడు ♦ చేయుశరీరముగల్గు హస్తినో ఘనచ్యుగనాథునో మిగుల ♦ ఘాతుకమా పులిలో తనంతటం గనినను భీకరాటవులఁ ♦ గాంచినను భయమొంద దాత్మలో. ౨౦ 2254
- తే. జనకవాక్యపాలనసూచఁచరిత మిద్ది, జగతి శాశ్వతమై ప్రతిష్ఠలఁ జెలంగుఁ గాన లక్ష్మణ రాఘవజానకులను, మనల నృపుఁ గూర్చి కాని తగు నె వగవఁగ.
- చ. పెనువగఁ బాఱఁదోలి మునివృత్తములం గడు సంగ్రహించి నె వ్వునముల మోదముం బొదల ♦ మానితననృఫలాళిఁ దించు న వ్వనముల సంచరించుచును ♦ బాగుగఁ దండ్రియొనర్చినట్టి య ప్పెనుశపథంబుఁ గాచుచును ♦ బెంపు తగం జరియించు వారొగి. ౨౨
- చ. వనితయుఁ బుత్రశోకమున ♦ వందుకుటన్ సచివోత్తముండు నే ర్పునఁ దగ నెంతయాటడిలు ♦ పోల్కి వచించిన నాప్రియాత్మజా! యినకులవార్ధిశీతకర! ♦ యీగతిఁ గానలనుండినాడవే యని నిరతంబు నార్పుచునె ♦ యార్తిని బొందుచునుండె నాత్మలో. ౨౩

అటువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౪ - వ సర్గము.

— యిట్లు రామవనవాసమును గూర్చి కౌసల్య భర్తతో జెప్పి దుఃఖించుట. యిట్లు —

- క. పరులను రంజించుచు ధర్మరతింగని చెలఁగునట్టి ♦ రాముఁడు వని కట్లరుగుట కెంతయుఁ బొక్కుచుఁ, దరుణీమణియేడ్పుతోడఁదాఁ బతికనియె.
- సీ. రఘువంశ్యుడగు దశరథుఁడు దయాళువు దాతలలో శ్రేష్ఠతముఁడుమఱియుఁ బ్రియవాది యనెడు నీపెనుకీర్తి ముజ్జగంబులఁ బ్రథితంబయిపొలిచియున్న దైన నేమాయె నద్దానికన్నను వపయశమొసంగెడు కార్య ♦ మరయకీవు చేసితివే రాజశీతకరా! సుఖసంపదల్ వెలయఁగా ♦ సదనమందుఁ
- తే. బెరిగినట్టి కుమారులు ♦ వెలఁదియు నిపు డార్తిఁ బొందుచు వనములయందుఁ గలుగు కష్టముల నెట్టులోర్వంగఁ ♦ గలరొ చెపును చేయరానట్టి కార్యంబుఁ ♦ జేసితివు. 3 2259

- మ. ధరణీశా! సుకుమారి యకావనపుమధ్యస్థానముం బొంది ని ర్భరభోగోచితయై వెలుంగునతి యాఁరాజాస్య ఘోరాటవిం జరియింపం జని యుష్ణశీతముల కేచందంబునం దాళు! మం ధిరమం దవిపులాక్షీ నంజకొనఁ దృప్తిం గొల్పు వస్తావ్వితో. ౪ 2260

క. అలరెడు దివ్యాన్నంబుల, నెలమిం దినుచుండి యడవిఁ ♦ దృణధాన్యాన్నం
బుల నెట్లు దినఁగఁ గలుగున్, దలమే నాకింక దుఃఖఃతతి భరియింపన్. ౫

చ. వినుతచరిత్రస్తీత శుభఃపృథ్వి నొసంగెడు గీతవాద్య ని
స్వనముల వించునుండి యిఁక ♦ సాంద్రతరాటపులందు నెవ్విధిన్
వినఁగలదెంతయున్ భయదఃపృత్తిఁ జెలంగెడు క్రూరసింహము
ఖ్యనిఖిలసత్వనాదముల ♦ ఘోషతివర్య! యచుంగళంబులన్. ౬ 2262

నీ. ఇంద్రధ్వజముభంగిఁ నెసఁగు మహాభుజుండతిబలుండగు రాముఁ♦డాయసమగు
పరిఘసంకాశమై ♦ పరఁగు భుజంబునేయుపధానముగఁ దా నె ♦ యొనరిచికొని
శయనించినాఁడొ యేఁస్థలమున నడవిలోఁ బద్మపత్రాక్షముల్ ♦ భాసిలంగ;
సురుచిరకేశముల్ ♦ శోభిల్ల నింపైన నెత్తమ్మివాసనల్ ♦ నిగుడఁ బద్మ

తే. వర్ణ మెంతయు వెలయంగఁ ♦ బ్రబలుచున్న
రాము నుత్తమవదన మో ♦ రాజచంద్ర!
యెపుడు చూడంగఁగలను నాఁహృదయ మతనిఁ
దనివిఁదీరఁగఁ గనకున్నఃతఱిని నిపుడు. ౮ 2263

క. ఇలఁ బగులదేమొ వేయి శ,కలములుగా వజ్రసారఃకలితమ్ముగ ని
మ్ములఁ జేయఁబడియె ననుటకుఁ, గలదే సంశయము చూడఁ♦గా ధరణీశా!.. ౯

ఆ. శర్మ మనుభవింప ♦ జన్మించినట్టి నా, బాంధవులగు పుత్రఃపరులు సీత
యును భవత్తిరస్కృతిని గని పురిఁబాసి, దీనులగుచు వనులఁ♦దిరుగుచుండ్రు.

నీ. రఘురాముఁ డురుతరాఃరణ్యసీమలనుండి పదునయిదవయేట ♦ వచ్చున నెదొ
యిచటికి వచ్చిన ♦ నింతకాలము కై కతనయుండు నేవ్చచ్చఁ దా ♦ వనుభవించి
నట్టి కోశంబు రాఃజ్యంబును వదలునంచని నాకుఁ దోచలే ♦ దల్ల రాముఁ
డీరాజ్యకోశంబు ♦ లిన్నేండ్లు తనతమ్ముఁ డనుభవించినవని ♦ యాత్మనెంచి

తే. వానిఁగొనకుండుఁ; గొందఱు ♦ బ్రాహ్మణులును
శ్రాద్ధకృత్యంబు సాగించు ♦ సమయమందు
సాధుభూసురులున్నను ♦ స్వజనులకె యొ
సంగు దక్షిణ లందఁ♦జేయంగ నెంచి ౧౦ 2266

క. వరమతుల విడిచి బంధూ, త్కరమునె భుజియింపఁ జేయఁ♦దలఁచెదరు గదా
తరువాత నిష్టపంక్తికి, వరవిప్రులఁ బిలిచి కుడువఁ ♦ బ్రార్థింతురు నూ!.. ౧౧

నీ. వారిలో సద్గుణఃభాసురుల్ విద్వాంసు లమరసంకాశులు ♦ నైన విప్రు
లట్టిష్టపంక్తిలో ♦ నమృతమ్మొసంగిన నైన ముందుగ వార ♦ లాచరించి
నట్టి యవమతిచే ♦ నద్దానికై సమ్మతింపరు; తొలిపంక్తిఁ ♦ దిననివారు
ధరణీసురులె యొనఁ♦వరువాతి విప్రోత్తములు, వృషభేంద్రముల్♦పొలుచునాత్మ

తే. శృంగభంగమ్మనకు సహిఁపనట్లు
పిదప భుజియింప నెంచరు ♦ పిన్నతమ్ముఁ
డిట్లనుభవించు రాజ్యంబు ♦ నెల్ల సుగుణ
గణుఁడు జ్యేష్ఠుఁడు రాముఁ డోఁత్తాతలేశ !. ౧౪॥

2269

క. ఏటికి నిరాకరింపఁడు?, సాటి మృగంబొండు తినిన ♦ సరసాహారం
బేటికని శిష్టమగుటను, బాటించి త్యజించుఁ జుమ్ము ♦ వ్యాఘ్రము భూపా!.

క. పురుషోత్తముండు రాముఁడు, పరులాస్వాదించినట్టి ♦ వై భవమును దాఁ
బరికించి వెలికిఁ బుచ్చక, పరిగ్రహించునె యుదారభావుఁడు కాఁడే? ౧౬[దు

సీ. షీతిఁ బురోడాశముల్ ♦ పుతహవిస్సులుఁగుశల్ ఖాదిరయూపముల్ ♦ క్రతువునం
నొకసారి యెచటనే ♦ నుపయోగపటుసంగఁ బడెనేని మరల న♦వాని నితర
యాగంబులన్ వినిఁయోగింప రట్టులే రాముండు మరల నీరాజ్యము తన
పాలికి వచ్చిన ♦ నోలి సారముగొన్న సురవలెఁ బరపీత ♦ సోమమైన

తే. యాగమల్లెంతమాత్ర మయ్యనఘచిత్తుఁ
డిచ్చగింపఁ జాలండు మహితలేశ !

[యాతఁడెంతయు నాగ్రహ ♦ మందునేని

యల తిరస్కృతియే పొందఁ ♦ డపుడు సుమ్ము !. ౧౮

2271

క. అతఁడే కోపించినచో, శితశరముల మందరాద్రిఁ ♦ జెండుఁ బగులఁగాఁ
బితృగౌరవంబునన్ స,న్మతియశాట నినున్ వధింప ♦ నుది నెంచఁడు నూ !.

చ. తనయుఁడు కోపమొందిననె ♦ తారలతో గ్రహరాజత్తోడ న
య్యనతుహినాంశుయుక్తముగ ♦ నెన్నఁగరాని మహత్వయుక్తితోఁ
గనఁబడు నాకనంబు సురకాంతనివాసమునొ దివంబు నొ
య్యనఁ బడఁద్రోయఁజాలును శతాచలయగ్ధరణిం గలంసనా.

2273

ఆ. మఱియు భూమినతఁడు ♦ మహితశక్తిని నరికట్ట నేర్చునట్టి ♦ జెట్టి నిన్ను
మాత్ర మాత్మనున్నమరియాద మీఱఁగాఁ, జాలకున్నవాఁడుఁత్తాతలేంద్ర.]

క. బలవంతమగుచుఁ దగు బె,బ్బలివాలస్పర్శనంబుఁ ♦ బోలె సహింపం
డల రాముఁ డిట్టి యవమతి, కలుగఁగ నినుమంతయైనఁ ♦ గాని నిజముగన్.

సీ. నేనేమి చేయుదుఁ ♦ దానె పౌరుషధర్మహీనుడై చనియెను ♦ గానకనెదొ
జగములన్నియుఘోరనమరంబునందొక్కటిగఁగూడివచ్చి తాఁకఁగ నతండు
భయమునొందఁడు ధర్మపథమున వర్తించుఁ గాన నధర్మమార్గమునఁ బోవు
జగమును ధర్మైకనరణిఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచు నున్నాఁడు ♦ షీతితలేంద్ర !

తే. కానఁ పౌరుషధర్మముల్ ♦ మానిపోయె
ననుట యొప్పుదు; వీర్యవదగ్రగణ్యుఁ

డమ్మహాబాహుఁడు యుగాంతఃకుందుఁ గాలుఁ

డైదుభూతంబులం గాల్చునట్లు చెలఁగి. ౨౦౪

2276

చ. నిరుపమధర్మబాణముల ♦ నీరనిధిప్రకరంబునైన ని

ర్భరనిజపౌరుషంబునను ♦ భస్మము సేయుఁ జుమా నరర్థ భుం

డురుభుజుడై మృగేంద్రబలఁమొప్పు వృషాయత నేత్రశోభలం

బరఁగెడు నాతనిం దనయఁవర్గము మత్స్యము చంపునట్లుగన్. ౨౦౫

2277

క. జనకుండె తనంతన చం, పెను; ధర్మపరాయణుడగు ♦ ప్రియపుత్రకునిన్

వనికిం బంపితివే నీ, వసుమానములేక భూతఁలాధిప! పూన్కిన్. ౨౦౬

2278

ఆ. ఇట్టి నీకు విప్రులెల్ల నాదృతిఁ జేయు, నదియు శాస్త్రవిహితఁమైన యదియు

నగు సనాతనంబునైన ధర్మము గల,దా? యదెట్లు గలుగు ♦ నకట! నీకు.

సీ. పతియొకాంతకుముఖ్యఁగతితోలుదొల్తరెండవగతిసుతుఁడుమూఁడవగతియగు

జ్ఞాతులు నాల్గవఁదై తగు స్వాతంత్ర్యమనుగతి, యిజ్జగఁమందు లేదు

తొలిగతియగు నీవు ♦ దుష్టమనీషయా నానపత్నికి లొంగిఁనావు గాన

నాకు లేని విధంబయే కాదె; రెండవగతియైన రాముండు ♦ కానకేగె

తే. భర్తకలదానఁ గాన, నిన్ ♦ వదలి తనయు

వెంట వనికేగఁ దలఁపరా ♦ దింట నుండ

వలయు, జ్ఞాతులు దవ్వుగా ♦ నలరుచుంట

వారు లేనట్టై తలఁపంగ ♦ వచ్చు నాథ!. ౨౦౭

2280

తే. అన్నివిధముల నాశన ♦ మందఁజేసి,తివి నను నీవు; నన్నొక్కఁతెనె నశింపఁ

జేసినాడవు కావు సంసిద్ధవిభవ, మైన యారాజ్య మితరరాజ్యములనెల్ల.

క. పనిఁ బూని నాశమొందం, గను జేసితి నఖిలసచివఁకాంతుల నాశం

బును గనఁజేసితి నిన్నే, వినాశమును జేసికొంటివి గద మహీశా!. ౨౦౮

—ఊఊ దశరథుఁడు మూర్ఛపోవుట. ఊఊ—

సీ. నన్ను నాపుత్రుని ♦ నశియింపఁ జేసితి పురజనముల నట్లై ♦ పోలియఁజేసి

తివి నీదు ప్రియసుతుండు వనితయుం గడుసంతసంబుననున్నఁ ♦ జాలునట్లై

యున్నవారలటంచుఁనొగి బల్కెఁ గౌసల్య; యిట్లుదారుణరీతిఁనెనఁగుచున్న

యమ్మాటలన్ విని ♦ యారాజు దుఃఖితుడై మూర్ఛ ముగ్ధి శయ్యను బరుండి

ఆ. కొంతవడికిఁ దెలిసి ♦ యంతటఁ దద్దుగిఖ

కారణమగు పూర్వకర్త దుష్కృ

తమును దలఁచుకొనుచుఁ ♦ దా మరలన్ శోక

మొంది పడియెఁ బొన్నునం దతండు. ౨౦౯

2283

అఱుచదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౨ - వ సర్గము.

-ఁఁఁఁఁ కౌసల్య భర్త నూటడించి మన్నింపుమని వేడుకొనుట. ఁఁఁఁఁఁ

- చ. అతిశయకోపమొంది యిటుఁదలారాతరుణీమణి దుగ్ధితాత్మయై
సుతవిషయధబుగాఁ బలుక ఁ ట్కోణివిభుం డల దారుణాంబక
ప్రతతివిధంబుగాఁ జెలఁగుఁపల్కులు వీనుల సోక దుగ్ధమొం
ది తగ విచారమొందె నటు ఁ దీనతఁ బొందుచుఁ జింత సేయుచున్. ౧౫ 2284
- తే. ఆపరంతపుఁ డాత్మేంద్రియములు కలఁగఁ
బాట మూర్ఛిలి యొకకొంత ఁ వడికిఁ దెలిసి
వేడి నిట్టూర్పులను జాల ఁ విడుచుచుఁ దన
ప్రక్కనిలుచున్న కౌసల్యఁ ఁ బాటఁ జూచి. 3 2285
- క. మరలం దలఁచెన్ మదిలో, నురుదుగ్ధము నిట్లు పొంద ఁ నొక్కొమ్మడి దు
ష్కరపాపమేమి చేసితి, నరయంగాఁ జాలననుచు ఁ నతఁడు తలంపన్. 3౪
- క. మును లక్ష్యము తెలియక పో, యిననున్ శబ్దమును బట్టియే గుటిగానే
యును గాన నట్టి కౌశల, మునఁ జేసిన పాపకృత్యము మదిం దోఁచెన్. ౪
- తే. ఎట్టికృత్యంబుఁ జేసెనో ఁ యెఱుకపడిన
నతఁడు తచ్చోకమును దనఁమాత్మజన్త
విషయశోకంబురెండును ఁ వేఱువేఱఁ
బైకొనం దాపమందెను ఁ స్వాంతమందు. ౫ 2288
- క. మనుజేంద్రుఁడు శోకద్వయమునఁ బురపురఁ బొక్కి వడఁకిఁమోమును మెల్లం
గను వంచి మోడ్చి కరముల, ననుగ్రహముఁ గోరి యతివఁకనియెన్ వగతోన్.
- ఉ. ఇంతి! ప్రసన్నురాలవగు ఁ పెట్టులొ యాగతి వేడువాడ నొ
క్కింత మరల్పు చూడ్కి నిట ఁ కేర్పడఁ జేతులు మోడ్చినాడ నీ
వెంతయు ¹దాయలందుఁ గృపఁనే తగఁ జూపెడుదాన వెంతో సు
స్వాంతపు; దేవి! ధర్మమును ఁ జక్క విమర్శ మొనర్చువారికిన్. 2 2290
- క. గుణవంతుండైనను మఱి, గుణహీనుండైనఁ బతియె ఁ కోమలుల కిలన్
గణుతింప దైవతం బని, గుణవంతులు పల్కువారు ఁ కోరి మృగాక్షి !. 2౪
- ఆ. ధర్మములఁ బరీక్షఁ ఁ దగఁ జేయుదానపు
దైవతములు గాంచఁ ఁ దగరు భువిని
బ్రాణనాథుడన్నఁ ఁ బ్రత్యక్షదైవతం
బిద్దియెఱుఁగు దీవు ఁ హితము మెఱయ. ౮ 2292
- చ. అనవరతంబు ధర్మమునఁయందె ప్రియంబును గన్నదాన విం
కను ధర హెచ్చుతగ్గులను ఁ గన్గొనుచుందువుగాన నిట్టి నీ

కును వగ యెంత గల్గినను ♦ గోమలి! మిక్కిలి దుఃఖమొందున
న్ను నిటుల నప్రియంబులను ♦ నొంపఁ దలంచుట న్యాయమానొకో! ౯

చ. అని వచియించె; దీనుడయి ♦ యన్నరనాథుఁడు జాలిపుట్టఁ జె
ప్పిన వచనంబులన్ విని సువృత్తయె కావున నీరుపాఱఁగా
ననువుగఁ గట్టినట్టి సలిలాధ్వము నూతనవృష్టివారి నొ
య్యన వెలిఁబుచ్చునట్లు నయఁనాంబువులం గురిపించెఁ జింతతోన్. ౧౦

సీ. పతి నిట్లు బెడిదంపుఁబలుకుల నొంచితి నని ధర్మమునకు భయంబు నొంది
యేడ్పుతో రాజుచేమోడ్పును బద్ధంబు వలెఁ జేతులం బిగఁబట్టి శిరము
పై నుంచుకొనుచు సంభ్రమమునఁ గలగుండుఁ పడిన పల్కులతోడఁబలికెనిట్లు
నాథ! దేవా! ప్రసన్నతఁ గనవయ్య నిన్ దలపోక ధరబడి ♦ దండమిడుచు

తే. వేడుచున్నాను నాప్రాణవిభుడవైన
నీవు నను వేడఁ జేసితిఁ ♦ గావున నఘ
శీల నైతినిగాన దాసివలె నేను
దండనము సేయఁగాఁ దగుదాన నైతి ౧౨

2295

సీ. శ్లాఘనీయుండయి ♦ సరసచిత్తుండగు పతి తన్నుఁ బ్రార్థించి ♦ భావమలరఁ
జేయు నట్లెవ్వతె ♦ చేసికొనునొ యానితంబిని రెండు లోకంబులకును
గొఱగాదు నుమ్ము; నే ♦ నెఱుఁగుదు ధర్మము ధర్మజ్ఞ! వీర! సత్యంబె పలుకు
వాడ వంచెఱుఁగుదు ♦ వరపుత్రశోకసంపీడితనై యేమొ ♦ వెట్టివెట్టి

తే. పలుకులాడితి మన్నింపవలయు నన్ను
శోకమున ధైర్యమెల్లను ♦ శూన్యమగును
విద్యయుం జెడు నన్నియు ♦ విపులశోక
హతములౌ గానఁ 1 తత్సమానారి లేడు. ౧౫

2296

క. తనదాయ తటాలున వేసినదెబ్బను నోర్వవచ్చు ♦ సిద్ధము శోకం
బనునది తటాలునం బైకొనెనా లఘువైన నోర్వఁగూడదు దానిన్. ౧౬

తే. [ధర్మవేత్తలు వేదవేత్తలును సుంత
యైన సంశయమేలేక ♦ యఖిలధర్మ
ముల నెఱింగినవారునొ ♦ మునులుగూడ
మోసపోదురు శోకసమ్మాఘ లగుచు.]

2298

సీ. నాముద్దుసుతుఁడు వనంబునం జరియింపమొదలిడియయ్యె²నయిదుదినములు
దుఃఖమునం దమి ♦ దూలియున్నట్టినాకవి యైదేండ్లుగా ♦ నగపడియెడి

1 తత్సమానారి=ఆశోకముతో సమానమగు శత్రువు.

2 ఇట నైదుదినము లనుటకు వ్యాఖ్యాతలు వేఱువేఱుగాఁ జర్చచేసిరి. ఆసారము సుమం
త్రుఁ డయోధ్యను బ్రవేశించినపుడు వ్రాయఁబడినది. అట్టిదే యిదియునని తెలియవలయు.

వానిఁ దలఁచుచుండఁ ♦ గానె నదీ వేగమున నబ్ధిజలరీతి ♦ మనమునందు
 నాశోకమే వృద్ధి ♦ నందుచున్నది యని కౌసల్య యూట ♦ గలుగునట్టి
 తే. లలితవాక్యంబులం దగఁ ♦ బలుకుచుండఁ
 గనె సరోజాపుం డస్తాత్రి ♦ గాననేగె
 రాత్రియును వచ్చె నంతట ♦ రాజు తచ్చు
 భోక్తులం దేటి వగచియు ♦ నొందె నిద్ర. ౨౦

2299

అటువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౩ - వ సర్గము.

❧ { రాజు కౌసల్యతోఁ దాను మున్ను మునికుమారునిం బ్రమాదంబునం } ❧
 జంపినవార్తఁ జెప్పుట.

క. ఒకగడియకు మేల్కొని దుగి, ఖకలనమది దల్లడిల్లఁ ♦ గా దశరథుఁడా
 సుకుమారు రాముఁ గూటిచి, యకటా! యని చింతనొందె ♦ నతివలతోడన్.

క. సురపతితుల్యుండగు భూ, వరుఁడా రాఘవుల వనికిఁ ♦ బంపుటచే భా
 స్కరుఁడు తమోగ్రస్తుండగు, కరణి నుపద్రవమునొందెఁ ♦ గడుశోకమునన్. ౧

క. తరుణీయుతుఁడై రాముం, డరణ్యముల కరుగఁ గోస ♦ లాధిపుఁడు స్వదు
 మ్కరపాపము నసితాపాం, గరమ్యయగు సతికిఁ జెప్పఁ ♦ గా మదిఁ దలఁచెన్. ౩

క. వనికిన్ రాముం డరిగిన, దినమాదిగ నాటవదగు ♦ దినమున నడిరే
 యిని రాజు మున్నుఁ దాఁ జే, నినపాపముఁ దలఁచుకొనుచుఁ ♦ జింతిలుచుండెన్.

క. మనుజేంద్రుఁడు సుతశోకం, బునఁ బొక్కుచుఁ బూర్వపాపమును దలఁచుచుఁ బు
 త్రునకయి పొక్కెడు కౌసల్యను గని యిట్లనియె గద్గ ♦ దార్తధ్వనితోన్. ౫

సీ. కల్యాణి! యెవఁడై నఁ ♦ గాని యితరులకునశుభ మోశుభ మొ, యే ♦ దై నకర్మ
 మును జేయునో యితరునకుఁ దత్కర్మంబువలనఁ గలుగునట్టి ♦ ఫలముఁ దానె
 పొందుఁ; గార్యంబులఁ ♦ బూని చేయఁగనున్నతటి నెవ్వఁ డవ్వని ♦ తగ్గు హెచ్చు
 లను గాని యట్టిఫ ♦ లములఁ బుట్టెడుదుగి ఖమును సుఖంబును గాని ♦ మనమునందుఁ
 తే. దెలియఁదో మూఘుఁ డవ్వఁడె ♦ లలన ! వినుమ
 యెంతపూవుండునో ఫల ♦ మంతె యుండు
 ననుచుఁ బుష్పంబుఁ గని ఫలం ♦ బున దురాశ
 గన్నవాఁ డెవ్వఁడై నను ♦ గలుగునేని. ౭౪

2305

సీ. వాఁడును జాతపుష్పంబు సూక్ష్మంబును వర్ణహీనముగాన ♦ ఫలము గూడఁ
 జిన్నదిగానె యా ♦ చెట్టునఁ బుట్టునంచును, బెద్దవియు వర్ణ ♦ మున ఘనత్వ

* పుష్పం దృష్ట్యా ఫలే గృహ్ను స్సశోచతి ఫలాగమే-అని మూలము.

మొందినవియు నయి ♦ సుందరములు నగు మోదుగుపూలను ♦ దాఁ దలంచి
కని దానిఫలములు ♦ ఘనతరాకృతులను గల్గియె యుండును♦గా, యటంచు

తే. నెంచి మామిడితోఁట ఛేదించి ప్రీతి
మోదుగులకు జలంబును ♦ బోసి పెంచు
నేని ఫలకాలమునఁ దాను ♦ నెన్నినట్టి
ఫలముఁ గానక శోకించు ♦ వెలది! నిజము. ౮

2306

తే. ఎవఁడు రాఁగలఫలముల ♦ నెఱుఁగ కాత్త
సంస్ఫురించినరీతిని ♦ సరగఁ గార్య
ముల నొనర్చునొ; వాడు మాఁపులను నఱికి
తాఁ బలాశంబులం బెంచఁ ♦ దలఁచి పెంచి. ౯

2307

క. ఫలకాలంబున నురుచిర, ఫలములఁ గనఁజాలనట్టి ♦ వాని విధమునక
ఫలము లభియించు వేశల, లలనా! దుఃఖమును గనఁగఁబఁడు వాఁడు సుమీ!.

క. తనయుని నభిషేకింపక, వనమునకుం బంపి చిన్నభార్యకును బ్రియం
బును జేయు నేను మామిడి, వనము నఱికిమోదుగులను♦వారిఁ దడుపుచుక.

తే. ఫలము గాంచని మనుజుని ♦ వంటివాఁడ

నైతి మతి చెడిపోయె నోయతివ కాన
దుష్కృతము నేను జేసినందులకుఁ దగిన
చెడుఫలముఁ బొందుచున్నాఁడఁ ♦ జెప్పనేల! ౧౦

2310

క. వినుమో కౌసల్యా! నే, మును కౌమారంబునందు ♦ మొనగాఁ డితఁడే
ఘనుఁడు ధనుష్కంతులలో, నని పిలువంబడుచు ఖ్యాతి ♦ నలరుచు నుంటిక.

తే. శబ్దమే గుటిగాఁ గొని ♦ శరమునేయు

¹నీకుమారుండు నాఖ్యాతి ♦ నెనఁగి యుంటి
నట్టిదశఁ జేసినాఁడ నీయఘము; కర్త
ఫలమదెప్పుడొ తప్పక ♦ గలుగుఁ గాన. ౧౧

2312

క. బాలుం డజ్ఞానంబున, నీలోకమునక విషంబదెట్టులొ తినెనే
బాలున కది యపుడే దుఃఖాలయమయి ఫలము నిచ్చునట్టులు నాకుక.

క. తెలియక నాయంతట నిమ్మల నే నొనరించినట్టి ♦ మునివధపాసం
బలఘుతర మాట దానికి, ఫలముగ నీదుఃఖ మిపుడె ♦ వైకొనె నన్నుక. ౧౨

*సీ. జగమునసామాన్యజనుఁడొక్కఁడునుమాళివలెనే ఫలంబులువఱిలుచుండు
నని యెంచి కింశుకావనిజాతసుమములు సొగసుగ నుండుటఁ ♦ జూచి వాని

1 కుమారశబ్దవేధితి-అని మూలము. * యథాన్యః పురుషః కచ్చి త్వలాశై ర్హోహితో భ
వేత్, ఏవం మహాప్య విజ్ఞాతం శబ్దవేధ్యమయం ఫలమ్-అనిమూలము. దీనియర్థము నిట విస్తృత
ముగా వ్రాయఁబడియైనది తెలియునది.

ఫలములు నట్టులె ♦ వెలయు నంచని భ్రాంతి నంది నట్లేను మృ♦గాళి శబ్ద
ములనె లక్ష్యంబుగాఁ ♦ దలఁచి బాణంబుల వాని వధించుట♦వలనఁ గలుగు

తే. ఖ్యాతినిం గాంచి తత్ఫల ♦ మట్టై లోక

హితముగా నుండునని మది ♦ నెంచి దానఁ

గలుగునట్టి యనర్థంబుఁ ♦ దెలియనైతి

దేవి ! యప్పటికిం గన్య♦వీవు నుమ్ము! ౧౩

2315

క. నే నప్పుడు యువరాజును, గా నుంటిని నంత ముదముఁ ♦ గామంబును బెం

పూనఁగఁ జేయంగాఁ దగి, జానగు వర్ష త్తువలరె ♦ జగతీస్థలిపై. ౧౪ 2316

ఆ. భానుఁ డాత్మకిరణ♦వారంబునక భూర, సంబునెల్లఁ జక్క ♦ సంగ్రహించి

యిలఁ దపింపఁజేసి ♦ ¹యలప్రేతసంచార, భయదయామ్యదిశను ♦ బరిధవిల్లె.

చ. ఖరకిరణుండు యామ్యమునఁ ♦ గన్పడ వేడిమి యంతరించె ²వా

ర్ధరములు చల్లనై యలరె ♦ రమ్యమయూరములంతఁ జాతకో

త్కరమును గన్పలుం బొదలి ♦ గాఢరవంబులు చేయసాగె; నం

బరమునఁ దిద్దు పక్షులును ♦ వానకు తెక్కలపై ని భాగముల్. ౧౬ 2318

క. తడియుట స్నానము చేసిన, వడువునఁ గన్పడుచుఁ గురియు ♦ వానకు ఘనమా

బెడిదపుగాలికిఁ గొసలుం, గడుఁ గదలెడు చెట్లపైకిఁ ♦ గార్కొను పూనిక్.

తే. ఎవ్విధంబుననో చని ♦ యెట్లా వ్రాలె

గురిసియుం గురియుచునున్న ♦ ఘోరవృష్టి

ధారలం గప్పఁబడి మత్త♦దంతు ఋర్తి

గణవిహీనసముద్రంబు ♦ కరణిఁ దనరె. ౧౮

2320

తే. సలిలపూరంబులెల్ల స్వ♦చ్ఛములె యైన

క్షోణిధరధాతుగణములఁ ♦ గూడియుంటఁ

బాండురాగుణములుగఁ గ♦న్పడుచు భస్మ

సంయుతిం బెక్కురంగుల ♦ సర్పవితతి. ౧౯

2321

తే. అనుకరించుచు, వంకర♦గనె స్రవించు,చుండె, [నదులెల్ల స్వచ్ఛత♦నొందినట్టి

వైన వృష్టిని దామెల్ల♦నైక్య మొంది, యెట్టినై మిట్టభూముల♦కెక్కిపాటె.]

చ. అతిసుఖమిచ్చు తత్సమయ♦మందును నేనును వేటలాడ ని

శ్చితమతినై శరాసనవి♦చిత్రశరంబులఁ దాల్చి యంత నా

యితమగు తేరునెక్కి మన♦మెంతయు మోదము నొందుచుండఁ బో

యితి సరయూతటంబునకు♦నింతిరొ! నే ³నజితేంద్రియుండఁ జూ!. ౨౦ 2323

క. కనుకక జలపానము చేయను వచ్చిన తఱిని రేయి♦యందు నరసి నే

¹ పరతచరితాం భీమాం-అని మూలము. ² వార్ధరములు=మేఘములు. ³ జిహ్వాంసు రజితేం

క. చిరకాలం బీవృద్ధుల, నరయుచుఁ బోషించినాఁడ ♦ నకటా! నే నీ
తరుణమునకొ మృతినొందిన, ధరనెవ్విధి బ్రదుకఁ గలరు ♦ తలిదండ్రు లిఁకన్.
సీ. తెలివియించుక లేక ♦ తీవ్ర బాల్యము గన్న యెవ్వఁ డొక్కశరంబునెసి నన్ను
నతివృద్ధులైన నా♦యనుఁగుఁ దండ్రిని దల్లి వధియించె? ననునొక్క♦పలుకునాకు
వినఁబడె; నతికరుణను గల్గఁ జేయనా వాక్యంబు విని నేను ♦ బరమధర్మ
కాంక్షుండఁ గావునఁ ♦ గరము దుగ్గించితి నంత నాచేతుల ♦ నలరుచున్న
తే. సశరచాపము పడిపోయె ♦ త్కృతలమున
బహువిధంబుల దీనత ♦ ప్రబల రేయి
నట్లు విలపించు ¹మునిపుత్రు ♦ నప్పలుకులు
విని మహాదుఃఖమున, మది ♦ వినశమగుట. 3౩

2332

క. స్మృతిచెడి యుండితి నంతట, నతివా! దీనతను గన్న♦యాత్మ వగవునం
దతిశయముగఁ దల్లడిలన్, జతనంబునఁ బోయినాఁడ ♦ సరయూనదికిన్. 3౪

ఆ. అరిగి దాని చెంత ♦ నమ్మున నిహతుడై
భూమిఁ బండియున్న ♦ మునికుమారుఁ
గంటి; జడలగుంపు ♦ క్షమపై ని జెదరి వ్యా
పింపఁ గుండ నీరు ♦ వెలికిఁ బాట. 3౬

2334

సీ. పాంసుశోణితములు ♦ బహుఘోరభంగి నంగమ్ముల నెంతయుఁ♦గ్రమ్మియుండ
బాణాగ్రమున మేను ♦ బాధింపఁ బడుచుండ నాశండు పడియుండె;♦నంతనేను
నచటికిఁ బోయిన ♦ నమ్మునితనయుండు భయపడి మదిలోనఁ ♦ బరితపించు
చున్న నన్నుం గాల్చి ♦ నున్నవాఁడుఁబోలెఁ దేజంబునకొ వెల్లు ♦ తీవ్ర దృష్టు
తే. లరుదుగాఁ బర్వఁ జూచుచు ♦ నతికఠినము
గా వచించె ధరాధిపా! ♦ పావనజల
ములను దలిదండ్రుల నిమిత్తము గొని చనఁగ
వచ్చినట్టి ననుం దీవ్ర♦బాణమేసి. 3౮

2335

క. ధరణిం బడఁగూల్చితివే, సరియేనా యిద్ది నీకు ♦ సాంద్రాటవిలోఁ
దిరుగుచుఁ గాలము పుచ్చుచు, వరవృత్తిని నున్నవాఁడ ♦ వసుధాధీశా!. 3౯

తే. ఇట్టినే నీకు నపకారమేమి చేసి
తిని? గఱోరాంబకము మత్త♦మునను నాట
నేను జచ్చుటయే గాక ♦ మాననీయు
లగుచు వృద్ధులునయి యంధు ♦ లగుచు నున్న. 3౯

2337

కవిరాజవిరాజితము:—

జననియుఁ దండ్రియుఁ ♦ జత్తురు వారలు ♦ చాలఁగ నిర్గత ♦ శక్తులునై

¹ మునిపుత్రు నప్పలుకులు=మునికుమారుని యామాటలకు.

గనులును బోవుటఁ ♦ గాతీయ నొందుచు ♦ గాఢపిపాసను ♦ గాంచుచునే
వనములఁ గైకొని ♦ పత్తునొ యెప్పుడు ♦ వారికయంచని ♦ వాంఛతగం
దనయుఁడు వారిని ♦ దాఁ ద్వారఁ దెచ్చును ♦ వ్రావున మంచను ♦ తాపమునన్.

ఆ. ఓర్వరాని డప్పి ♦ నొక్కవిధంబున

నోర్చియుందు రిచట ♦ నుర్విని బడి

నేను బొరలుచుంట ♦ నానాయనకు నెట్లు

తెలియఁగలదు? చెప్పును? ♦ దృష్టచిత్త! ర౧

2339

తే. చదువు చదివియుఁ దపమును ♦ సలిపియు నిటఁ

దండ్రికిఁ దెలియ నట్లుగ ♦ ధరణిఁ గూలి

యున్నవాఁడను గాననే ♦ నొగిఁ దెలిసితి

ఫలములేదని విద్యఁ దపంబున నిక. ర౧౫

2340

సీ. నడువంగఁ జాలని ♦ నాతండ్రి నాగతి నెఱిగియుఁ దా నేమి ♦ యిపుడు చేయఁ

గలఁడు? వాతాదుల ♦ నిలభూరుహంబొందు పడఁజూచినను నన్యఁపాదపంబు

దానిఁ గాపాడంగఁ ♦ దా సమర్థంబగు నే కాదుకన; రాఘవ! కడంగి

త్వరగ నాతండ్రియొద్దకు నీవె చని నాదు గతి నెల్లఁ జెప్పుమా ♦ కడు జ్వలించు

ఆ. దావవహ్ని యడవి ♦ దహియించుగతి నిన్నుఁ

గుఢరహింపఁడతఁడు ♦ ట్కోణినాథ !

యట్లుచేయవేని ♦ యాతఁడు నినుఁ గాల్చు

నిదియె దారి, పోయి ♦ తేని యిపుడె ర౩౫

2341

చ. జనకుని యాశ్రమంబునకుఁ ♦ జక్కఁగఁ బోఁగలవట్లు పోయి యా

యనను గలంకఁ దేర్పు మతఁ ♦ డాగ్రహమూని శపింపకుండునా

తనువున నున్న బాణమును ♦ దత్తుణమే వెడలింపరయ్య యో

ర్వను గడుఁ జాలనేనికఁ బ్రవాహము సై కతమార్ద్రవస్థలం

బును బొడవై నదాని, జవఁముం దగఁ గోసెడునట్లు లేచెడిన్. ర౩౬ 2342

చ. అన విని యేను నీతఁడు శరాగ్రముతోడ నె యుండెనేని బా

ధనుగను శల్యముం బెఱుకఁ ♦ దాను నశించునటంచు నెంచి దా

నిని వెడలించుచో మదిని ♦ నేర్పుతొలంగుట నేమితోడ కా

త్తును బెనుచింతనొందితిని ♦ దారుణకృత్యముఁ జేసియుండుటన్. ర౩౭ 2343

తే. ఆత్మదుఃఖించి బ్రహ్మహత్యయుఁ గలుగునొ

య నెడుశోకంబు మీఱంగ ♦ నాతురుండ

నగుచుఁ జింతించుచుండుట ♦ నమ్మునీంద్ర

తనయుఁ డూహించుకొనియె నో ♦ వనజనయన !. ర౩౮ 2344

2344

చ. విను మతఁడెంతయే నలసి ♦ వేయివిధంబుల బాధనొందుచున్

దనతనువెల్ల స్రుక్కఁ బెనుఁతాపము పైకొన నంగరాశియె
ల్లను దగ హ్రస్వతఁ గని విలాసముఁ బాయఁగ భూమిఁ దొడ్లుచున్
దనమృతికాల మచ్చటికిఁ దాపునఁ జేరుట నిశ్చయించుచున్. ౪౫ 2345

చ. ననుఁ గని ధైర్యమూనుచు ఘనంబగు దుఃఖము లో నడంచి నె
మ్మనమును తాయిగాఁగఁ దగుఁమాటల నిట్లనియెన్ నరేశ్వరా!
బెనువగఁ బాటఁదోలితినిఁ విచ్యుతధైర్యము నిల్పుకొంటిఁగా
వున నిక నీవు ధైర్యమునుఁ బూనుము చింతను బాటఁదోలుమీ, ౪౬

క. ననుఁ జంపినందులకు నీ, కును బ్రాప్తాణహత్య యిదియెఁ దూడఁగదా యం
చనుమానమొందకుము నా, జననము వినిపింతు వినుముఁ త్కౌతలనాథా!.

సీ. బ్రాప్తాణుండను గానుఁ వైశ్యునకున్ శూద్రతరుణికిఁ బూట్టినఁ కరణుండ నికఁ
దాప మొందకు మనిఁదారుణ బాణంబు తనమర్తములఁ గ్రుచ్చుకొనుట బాధ
నంది యేమాటయుఁ నననేరకయె యుండియును గప్తముననిట్టుఁబల్కి
గడగడవడఁకుచుఁ గడుస్త్పతిఁ దప్పుచు భూమిమీఁదం బడిఁ పొందరాని
బాధల నందుచుఁ బాణప్రవేదన నవయవముల నెల్లఁ హ్రస్వములుగఁ

తే. జేసికొని యార్చుచును మదిఁ జింతనొందు
చును మునీంద్రకుమారుడుఁ సొరిదిఁ గాంచు
బాధలం గని యేనునుఁ బాణ మూడఁ
దీసితిం దత్తనువునుండిఁ తెంపుచేసి. ౫౨ 2348

క. శరమూడఁదీసినంతనె, తరుణీ! సంతపుండగుచుఁ దపమె ధనముగాఁ
బరఁగు నతఁడు ననుఁ గనుచునె, పరలోకము నొందె నేమిఁపల్కుదు నింకన్.

ఆ. వ్రణితమర్దుండగుచుఁ బలవించి శ్రమముచే
బడలి నిశ్శ్వసనముఁ లడలివిడిచి
తనువు నీటఁ దడియఁ దత్తీరమున నేలఁ
బడిన యతనిఁ జూచిఁ వ్యధలఁ గంటి. ౫౩ 2350

అఱువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౪ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ దశరథుడు రామునిం దలఁచుకొనుచు మృతినొందుట. ఁఁఁఁ

తే. ధర్మమతియైన దశరథఁ ధరణిపతియు
నమ్మునికుమారు నెవరు చేయనివిధమున
దా వధించుటఁ దలఁచుచుఁ దనయుఁ దలఁచు
కొనుచుఁ బలవించి కౌసల్యఁ కనియె నిట్లు. ౧ 2351

- క. మనమునఁ దెలియక యట్లా, పెనుబాపము చేసి యంత ♦ వెన నాహృదయం
బును వగలఁ బొగుల నేనే, పనిచేసినఁ బుణ్యముబ్బు ♦ బాగుగ ననుచున్. ౧౫
- క. ఆలోచించితి నొంటిగ, నాలో నేనంత నతఁడు ♦ నాతో ననిన
ట్లాలస్యము చేయకయే, మేలుగదా చేయుటచుచు ♦ మించిన పూన్కిన్. ౨
- క. పరమోదక పూర్ణఘటం, బు రహిన్ నేనె త్తికొనుచు ♦ మునితనయుని యు
త్తరువును దలఁచుచుఁ జెప్పిన, సరణిం జని వారి పర్ణశాలం గంటిన్. 3
- చ. కనియట దుర్బలాకృతులఁ ♦ గన్నులఁ గానక, చేయిపట్టి తో
డ్కొని చనువారు లేమికిని ♦ గుందుచు తెక్కలుపోవఁ బడులే
యనువున నుండునట్టు లట ♦ నాతురతం దగువారిఁ దండ్రినిన్
జననిని గాంచితిన్; నడువఁ ♦ జాలరు గావున వార లొక్కడన్. ౪ 2355
- చ. తనయునిఁ గూర్చి ముచ్చటలఁ ♦ దారె ముదంబునఁ జెప్పుకొంచు నా
తనికయి కూరుచుండుటయే ♦ తప్ప మఱొక్కప్రయత్నమింను కే
నొనరుపలే, కనాథులటు ♦ లుండిరి; కాంతరొ. యేమియందు నిం
కను విను నానిమిత్తమున ♦ గాదిలిపుత్రుఁడు వచ్చునంచుఁ బా
వనసలిలంబుఁ దెచ్చునని ♦ వారికి నాశయులేక యుండెఁ జూ! ౫ 2356
- చ. తొలుతనె బాలుఁ జంపుటకు ♦ దుఃఖము నామది మీఱుచుండె ని
మ్ముల భయనుంకురించుటయు ♦ బుద్ధియుఁ జింతలఁగుందుచుండె నే
గలఁగుచుఁ బోయి వారలను ♦ గాంచఁగనే ఘనశోక మట్టై మి
క్కిలి నను నొంచె నేమనుదుఁ; ♦ గేవలవృద్ధులు వారు కోమలీ! ౬ 2357
- *క. ముని యంత నాపదధ్వని, వినఁగానే నాదుపట్టి! ♦ వెన రాకయె యే
ల నదిన్ జా గొనరించితి, వసుమానం బేల తెమ్మ ♦ యంబువుల వెనన్. ౭
- తే. నాయనా! యింత కాలమా ♦ నదిని నీట
నేల తమిమీఱుచుండఁగ ♦ నీదులాడు
చుంటివో చెప్పవయ్య! యిం ♦ దొప్పు నీదు
నంబ నీరాకకై యిదె ♦ యాత్రపడెడు. ౮ 2359
- క. చనుదెమ్మా! లోపలికిన్, జనకుడనగు నేనుఁ గాని ♦ జననియుఁ గానీ
తనయా! యప్రియ మపకృతియు నేమిచేసినను మదిని ♦ నుంపకు మింకన్.
- తే. నీవు తాపసివౌట దాని నినుమంత, యైనఁ దలపోయవలదు ది ♦ క్కనఁగ నీవె
యగతికులమైన మాకు; నయనవిహీను, లమగు మా కడులన నీవె ♦ విమలశీల!.
- క. మాయసువులు నీయందే, పాయక యున్నయని యేల ♦ పలుకవు మాతో
నాయన! యనఁగా నమ్ముని, నాయకు నేఁ గాంచి భయమునన్ మతిచెడఁగన్.

* ఇందు వెనరాక, వెనన్-అని రెండుపర్యాయములు ప్రయోగింపబడుట “కించిరాయసి

మే పుత్ర పానీయం క్షీప్ర మానయ” అనుమూలము ననుసరించియే యని తెలియవలయు.

క. పలుకులు తొట్రిల నక్షరములు స్పష్టముగాక యుండ ♦ మునుకొని వినఁగాఁ
గలిగినఁ దెలియని మాటల, బలవంతముగా మనస్సుఁ ♦ బట్టి నిలుపుచున్. ౧౦౫

సీ. ఆలోచనయు మది ♦ నంకురింపఁగఁ జేసి చేష్టలఁ జక్కఁగఁ ♦ జేసికొనుచు
నతనికి మదిని భయంబును గల్గించు తనయ మరణవిపత్తును వచింపఁ
బూని యిట్లంటి నే ♦ భూపాలకుండను దశరథుండను పేరఁ ♦ దనరువాఁడ
నో మహాత్మక! నీకునుదుమోద మీఁజాలు తనయుడఁగాను బ్రాగ్జ్ఞనినొనర్చి

ఆ. నట్టికర్తమున నె ♦ యార్యనిందితమైన, యట్టి దుఃఖమిద్ది ♦ యలముకొనియె
జలముఁ ద్రావునట్టి ♦ స్థలమున కరుదెంచు, దంతిఁగాని శ్వాపదమును గాని.

క. మృతినొందఁ జేయఁగోరుచు, జతనంబునఁ జాపమూని ♦ సరయూతీరం
జతిజవమునఁ బొందితి సం,యతచిత్తా! యంత నేను ♦ నానదిలోనన్. ౧౦౮

చ. జలమునఁ గుండముంచు నొకశబ్దము వింటిని దన్నినాదముం
గలయది యేన్గు గావలయుఁ ♦ గాకని యెంచి శరంబునేసియ
వ్వల నది చేంతకేగి కనఁబాణము వక్షము వ్రక్కలింపఁగా
నిల గతజీవుడై పడిన ♦ హీనతరాయుషుఁ గంటిఁ దాపసున్. ౧౧౬ 2366

తే. శబ్దవేధనశక్తిచే ♦ సామజమును
జంపఁ దలపోసి నే నీట ♦ శరము విడువ
దాన నీపుత్రుఁ డొందె నంతము మహాత్మ;
యంత నచ్చొటికేగితి ♦ నచట నతఁడు. ౧౧౭ 2367

క. శరవేదనంబు దుస్సహ, తరమాటం దాశలేక ♦ తపియించెడు నీ
వరసుతుఁడు చెప్పఁగా విని, శరమున్ మర్తముననుండి ♦ సరగున నేనున్. ౧౧౮

క. వెడలించి నంతనే యాతఁడు వగవున నాదుతల్లి ♦ దండ్రులు వృద్ధుల్
గడు నంధులింక వారల, నుడుగక పోషింతు రెవ్వ ♦ రుర్వి నటంచున్. ౧౧౯

క. విలపించుచు దివిసొందెను, దెలియమి మీకొడుకు నేనుఁ ♦ దెగటార్చితి ని
ట్టులు వేగమె; యింకఁ జేయం, గలకృత్యముఁ జేయుఁ డిట్లు ♦ కార్యము జరగెన్.

క. శాపంబొ యనుగ్రహమో, యేపనిచేయంగఁ దగునొ ♦ యింక దయసేయుర
డో షరమతపస్వీ! యని, యీపగిదిం బలుక నమ్మునీశుండంతన్. ౧౨౦ 2371

తే. ఇట్లు నా దుఃఖమును వేగ ♦ యెఱుకపఱుపఁ
గ్రూరవాక్యంబు వినుచుఁ బై ♦ కొనెడు దుస్స
హమగు నాయాసమును నిల్ప ♦ నతఁ డశక్తుఁ
డయ్యె; నురుతేజఁడౌ ముని ♦ యంత నార్తి. ౧౨౧ 2372

సీ. బాష్పపూర్ణాస్యఁడై ♦ బహుశనిశ్వాసముల్ పుచ్చుచువగవునఁ ♦ బొక్కుచుఁగర
ములు మోడ్చితనముందు ♦ నిలుచున్నననుఁగూర్చిపలికె; రాజా! నీవె ♦ తెలుపవేని

మఱియొకరీతి నిఁమ్మాటయే తెలియునే భవదీయశిర ముర్వీఁ ♦ బడును లక్ష
శకలంబులై; ధరాఁశాసకుఁడగు రాజు తాను వానప్రస్థు ♦ నేని నైనఁ
తే. దెలియకయె చంపునేనియు ♦ దేవనాథుఁ
డైన విచ్యుతపదుఁడగు ♦ ననినఁ దెలిసి
యట్లు చంపునయేని యఁయ్యదను నందె
కలుగుఁ బదనాశనంబు నిఁక్కంబు సుమ్ము!.. ౨౪

2373

సీ. బ్రహ్మవిదుఁడయి తఁపము నల్పు మునిపై ని ¹జ్ఞానంబునన్ సాయఁకంబునై చు
నట్టివాని శిరంబఁదప్పుజే బహుశకలంబులై పడును గాఁర్యంబు దీనిఁ
దెలియకయే చేసితివి నీవు కావున బ్రదికియున్నాఁడ విఁప్పటికి; దెలిసి
యే చేసియుంటివ ♦ యేని నీకులమెల్ల నిపుడు లేకయె యుండుఁనేకద యింక
ఆ. నీవనంగ నెంత ♦ నృప! నాదుతనయునిఁ
గనుట కిదియె కట్టఁకడ యింక సుతుఁ
గాంచలేము మేము ♦ కావున నిప్పుడ
మమ్ముచటికిఁ గొంచుఁ ♦ బొమ్ము నీవు. ౨౫

2374

చ. తను విల నెత్తుటం దడియఁ ♦ దా నజినాంబర మెట్లొచ్చిన్తు జే
వనిచయహీనుఁడై ధరణి ♦ వ్రాలి కృతాంతు వశంబునందుఁ జి
క్కిన ప్రియపుత్రు రక్షకునిఁ ♦ గేవలభక్తునిఁ జూడఁగోర్కి యో
మనుజపతీ! జనించెడిని ♦ మ మ్మలచోటికి జేర్చుమం చనన్. ౨౬

2375

సీ అంత నే నొక్కండ ♦ నయ్య మిక్కిలి గుందువారి నిద్దటి నదీతీరమునకుఁ
గొనిపోయి వారికిఁ ♦ గనులు గన్నడకుండుఁ గనుక నేనే తపఁస్వినికి మాని
కిని వారి కొడుకుఁ దాఁకించితి వారిద్ద తాతని స్పృశియించి ♦ యంతింకమున
కరిగి యాపఁగరానిఁయూర్తి నాతని శరీరము పై ని బడి; రందుఁమమతమీఱఁ

తే. దండ్రి కొమరునిఁ గరములఁ ♦ దడవి యిట్లు
పలికె వత్సా! ననుం గని ♦ పరమాభక్తి
వందనము చేయవేమి? యేఁపలుకు పలుక
వేమి? నాపై నఁ గోపమా ♦ యేమి? నీకు. 3౦

2376

క. ఏమిలఁ బడుకొన్నావే, యీమాడ్కిన్; ధర్మచిత్త! ♦ యెంతయు నాపైఁ
బ్రేమము లేదే జూడకు, మీ, మాతను జూడు మిచటఁనే యున్న దిదో!

క. మమ్మేల కౌఁగిలింపవు?, నెమ్మది భాషింపు మింక ♦ నీవు హితముగాఁ
గమ్మని తేనియపల్కుల, సమ్మదమున సర్థ రాత్రఁసమయమునందున్. 3౧

1 ఇందు “జ్ఞ” అనుదానికి “క” యతిగాఁ జెప్పఁబడుట విశేషయతి యను నప్పకవిమత
ము ననుసరించి యని యూహింపనగు. “జ్ఞానికి నుపదేశవిధిప్రకాశముచేయన్” అని కవిబ్రహ్మ
యగు తిక్కనసోమయాజి ప్రయోగించెను.

తే. ఎవ్వఁ డిఁక లేచి శ్రుతులనో ♦ స్మృతిపురాణ
ములనొ శాస్త్రంబులనొ తగఁ ♦ బలుకుచుండు
మదికి నింపై నయట్టి యఁన్ముధురనినద
మేను వినఁగల ? నిఁకమీఁద ♦ నెవఁడు నియతి. 33

2379

సీ. స్నానం బొనర్చి సంధ్యను గొల్చియగ్నిహోత్రంబుల హోమకృత్యంబునల్పి
నాచెంతఁ గూర్చుండిననుఁ బుత్రదుఃఖంబునన్ దిగులొంది మనంబుగలఁగఁ
బాటిన వానిని ♦ బరిచర్య యొనరించి సంతోషపఱచు? నేజనుఁడు కర్త
ముల ననుష్ఠింపంగఁ ♦ గలిగిన శక్తి లే కల తృణధాన్యముఁఖ్యములఁ గూర్ప

ఆ. నలవిగాక కట్టినై నఁ జేతులఁ బట్టి, ననుఁ గొనిచను దిక్కుఁ ♦ గనకయున్న
యట్టి నాకు నింక ♦ నల కందమూలఫలాళిఁ బెట్టుఁ దినఁగ ♦ నతిధికివలె. 34

మ. తనయా! నీపయిఁ బ్రీతిగల్గి జరచేతం జిక్కి యంధత్వముం
గని దై న్యంబును గాంచి పుత్రమృతిచే ♦ గాసిల్లుచున్ దుస్థితిం
గనియున్నట్టి త్వదంబ నెవ్విధి నిఁకన్ ♦ గావంగనేర్తున్ జవం
బునఁ బోవం జనదింక నన్లుఱిచియే ♦ పోఁగూడ దీ వాగుమా!. 35 2481

చ. జననియు నేనుఁ గూడ నిదె ♦ సంయమినిం గనవత్తు మెల్లి నీ
పురు మముఁ గూడి పోవఁదగుఁ ♦ బుత్రక! యీవని నిన్నుఁ బాసి చిం
తను గని దీనతం బడలి ♦ తాళఁగఁజాలము సుంతయైన ది
క్కనునది లేదు నిన్గలిసి ♦ యా యమువీటికి వత్తు మిప్పుడే. 36 2382

చ. శమనునిఁ గాంచి యీసుతుఁడు ♦ చక్కఁగ దల్లిని దండ్రీఁ గాచువాఁ
డమలమనీషుఁ డంచు మరియూదను గన్గొనువాఁడటంచు వా
క్యము నిదె చెప్పెదన్; దగ మదాత్మజుఁ డించుక జాగొనర్చిరా
యముఁడు త్సమించుఁ గాక సుమహాయశుఁ డాతఁడు ధర్మచిత్తుఁడౌ. 37 2383

చ. కనుకనె నాకనాథునకు ♦ గారవముం దగ నక్షయాకృతిం
గను నభయప్రదానము నొకం డొగి దక్షిణగా నొసంగనొఁ
దనయ! దురాత్ముఁడై తగునితం డఘకర్తుఁడు నిన్నుఁ జంపెఁగా
ననె భవదీయపాతకము ♦ నాశముఁ గాంచెను నిశ్చయంబుగన్. ౪౦ 2384

క. తనయా! నాసత్యము బలమున యుద్ధము సేయు వీరముఖ్యుల కే లో
కనిపాన మలరు దానిని, గనుమా! వేగంబ; వీరకాండ మని మొనన్. ౪౧

క. వెనుకకు మరలక మార్గొగ,ము నిడకయే మాటుకొనుచుఁ ♦ బొంగెడుశౌర్యం
బునఁ బోరుచుండి మృత్యువుఁగన నేగతి దాని కబ్బుఁ ♦ గనుమా సుగతిన్.

సీ. సగర్భై బృదిలీప ♦ జనమేజయులు దుందుమారుఁడు నహుషుఁడేమహితగతిని
భొందిగో యాగతిఁ ♦ బొందుము నీవును; సుజనవర్యులకునుశ్రుతులఁ జదువు

వారికి మునులగు ♦ వారికి నేగతులలరునో; భూదాన ♦ మాచరించు
వారికి యజ్విల ♦ కారయ నేకపత్నివ్రతులకును సిద్ధించు నెట్టి

తే. గతులు, మఱి వేయియావుల ♦ గడఁగి యిచ్చు
వార లేగతిఁ గాంతురో, ♦ భక్తి గురువు
లకును సేవలఁజేయు వారికి నదెట్టి
గతియో యాగతినే నీవు ♦ కనుము తనయ!. ౪౪౪

2387

క. గంగాయమునాతటినీ, సంగమమునఁ గాని యట్టి ♦ స్థలముల మఱి య
గ్నింగాని నియను మొప్పఁగ, సంగము విడువారి గతియెయగు నీకు నుతా!.

క. మనకులము తపోనిష్ఠలఁ, గనువారిది గాన నిందుఁ ♦ గల్గిన యాన
జ్ఞనుఁ డెవఁడు గాని దుర్గతిఁ, గనఁడు గదా; నాకుఁ దారఁకంబగు నిన్నుఁ.

క. అతితీక్షణసాయకంబున, మృతిఁ గనఁ జేసిన యతండు ♦ మిక్కిలియున్ దు
ష్కృతిగాన నతఁడుమాత్రము, గతి దానింబొందుననుచుఁగడునార్తిమెయిన్.

క. దీనముగ మాటిమాటికి, మాని యతం డేడ్చె నంత ♦ మానినితోడన్
సూనున కుదకక్రియ లా, మాని యొనర్పంగఁ బూనె ♦ మానస మగులన్. ౪౪౭

తే. ధర్మవిదుఁడగు నమ్మునితనయుఁడు తన, పుణ్యకర్తవశంబున ♦ బుధనుతమగు
దివ్యతనువును ధరియించి ♦ దేవవిభుఁడు, వెంటఁ జనుదేర సురపురిపేగ చేరె.

క. సురపతితో మునితనయుఁడు, నరుగుచు వృద్ధులగువారి ♦ నమ్మునిని సతిన్
బరికించి యొకముహూర్తము, సరసోక్తుల నూఱడించి ♦ చంచల్భణితిన్. ౪౪౯

తే. మిమ్ముఁ గొలుచుటచేత నుఖమ్ముగు స్థితిఁ
బొందితిని మీరునున్ శీఘ్రముగ నె నాని
వాసమును జేరఁగలరని ♦ పలికి నిర్జి
తేంద్రియుండగు నతఁడు దేవేంద్రుఁడగుడి. ౪౫౦

2394

క. తలిదండ్రుల కివ్వధమునఁ, బలుకుచు నసమానసూపభాసురమగు ని
స్తుల దివ్యవిమానము నెక్కి లలిన్ దివమొందె సురలు ♦ గీర్తింపఁ ద్వరన్.

తే. నిరుపమానప్రభావంబు ♦ నెగడు మునియు
భార్యతో నాత్మజునకుఁ దర్పణము చేసి
కరయుగము మోడ్చి తనచెంతఁ ♦ బరఁగు నన్నుఁ
గాంచి యిట్లని పలికె; నో ♦ హృతలేంద్ర!. ౪౫౨

2396

క. ననుఁ జంపు మిపుడె చచ్చిన, యనూన మగు నిట్టిబాధ ♦ యాత్మ గనదు; నా
తనయుని నొక్కని బాణంబునఁ జంపి యొనర్చితి వపుత్రకు నన్నున్. ౪౫౩

క. ఈదుఃఖంబును మించం, గాఁ దగు బాధయు నికొండుగలదే? మాధ్యం
బూది వధించితి నాసుతు, మేదిని లేఁ డట్టి విమలమృదుచిత్తుఁడు నూ!. ౪౫౪

క. కనుకన్ నిను నే భస్మంబును జేయుట మాని దుఃఖమును మిక్కిలి పొందను జేయఁజాలి దారుణమును నగు శాపము నిడుదు ధమునుకొని వినుమా.

సీ. అంత్యకాలమున ధయందున నాత్మజమృతిచేత నాకును ధమృతిని గల్గఁగను జేయఁజాలు దుఃఖమును గల్గించితి కావున నీవు నిష్కరణిఁ బుత్రమరణదుఃఖమున ధమరణింతు వోభూప శ్చత్రియుడవయియుఁ ధజంపితి విటఁదెలియక నాపుత్రు ధలలితగుణాఘ్నిఁ దాననె బ్రహ్మహత్యకు సమాన

తే. మైన పాపము గల్గ దీయంతకరము
నయిన యాయవస్థను నాకు ధనందఁజేసి
తివి గదా దక్షిణలనిచ్చు ధనెవఁడతండు
ప్రతిఫలంబును సరిగాఁగఁ ధబడయునట్లు. ౫౬౪

24 0

మ. అతిఘోరంబగు నీయవస్థనె మనుష్యాధీశ! యీజన్మమందె తగం బొందఁగలావటంచుఁ గ్రుధచే ధనిట్లాడి శాపంబు నుద్ధతి నాయందిడె; నంత నయ్యిరువురున్ ధదాపంబు పుట్టించు నట్లతిదైన్యంబున నేడ్చి యొక్కటిగ, దేహద్వంద్వముం ద్రాళులన్. ౫౬౫

తే. కట్టుకొని చితిపై నెక్కి ధగాఢవహ్ని
శిఖల భస్మంబునై యంతఁ ధజేరిరి సుర
పురిని; దేవీ! మహాఘోరతరమునై న
యిట్టి శోకమునకు హేతుధవేది యనుచు. ౫౬౬

2402

చ. మనమున నెంచుచుండ మును ధమానక బాల్యమునందు శబ్దవేధనమున నేర్పునం జెలఁగి ధదర్పమునం దగు కాలమందు నమ్మునిసుతుఁ జంపినట్టి యఘధముల్ తగఁ దోచెఁ గృతాఘరూప మాపనికి ఫలంబు గల్గిన దభవ్య సుదుస్సహ దుఃఖరూపతన్. ౫౬౭ 2403

ఆ. విను మసధ్యవస్తువితతితో నన్నంబు, దినిన వ్యాధినచ్చు ధతీరున నిపుడిట్టి దుష్ఫలంబు ధనింతిరో ప్రాప్తించె, బడఁతి! చావనున్నవాడ దాన.

క. ఘనుడగు నమ్ముని వచియిం,చిన శాపవచఃఫలంబు ధసిద్ధంబుగఁ గల్గినయది నాకిప్పుడు కావున నీసుతశోకముననె ధపోయెద దివికిన్. ౬౦ 2405

క. విను! కంటిచూపు తప్పిన,ది నేత్రములఁ గానలేను ధదేవీ! నిన్నున్ ననుఁ జక్కఁగాస్పృశింపుమ!,యనిపలుకుచు భయముగదురధనార్తివగచుచున్.

క. మరలన్ భార్యను గన్గొని, సరపతి వచియించె బుత్రుధనకుఁ జేసిన దుష్కరకార్యము నాకుం దగు, గురుపాతకబుద్ధినొటఁ ధగోమలి! కంటే. ౬౧ 2406

చ. తనయుడు నాదునాజ్ఞను ముగంబున నేమియుఁ బల్కుకేగె నవ్వనముల కడ్డి యాతనికె ధబాగుగ నర్హము; సాధుచిత్తుడై

తనరుట దుష్పథంబున నితాంతము పోవుచునున్న బుత్తకున్
జనకుఁ డెవండు పండితుఁడు ♦ చానరొ! పాయును భూస్థలంబునన్. ౬౩౪

క. జనకుఁడు వెడలం బంపఁగఁ, దనయుం డెవఁ డతనిపై ని ♦ దానీర్ష్యము వే
కనఁ బలుపకుండు? రాముఁడు, నను నిపుడు స్పృశించునేని ♦ నాకగపడునేన్.

క. జీవించును; యమపురిలో, నావాసము చేయఁజనిన ♦ యవ్వల నెనరేఁ
గావలసిన బంధువుల న, దేవిధముననై నఁ గనుదు♦రే యెపుడై నన్. ౬౪ 2410

క. కనుకన్ బ్రాణములుండఁ, గ నె రామునిఁ జూడఁ దలఁతుఁ ♦ గౌసల్యా! నిన్
గనులారఁ జూడఁజాలను, విను; స్తృతియును సడలఁజొచ్చె ♦ వింతగ నాకున్.

క. లలనా! వీరే యమదూతలు వే రమ్మనుచు నను నితాంతము చిత్తా
విలతం గనఁజేయుచు ని,మ్ములఁ బిల్చుచునున్నవారు ♦ మోములఁ గ్రుధచేన్.

సీ. మరణకాలమున ధర్మజ్ఞుఁడు సత్యపరాక్రముండును నగు ♦ రాముఁ జూడ
కున్నాఁడ నేనింతకన్న దుఃఖము మఱి యేమున్నదా రాముఁ ♦ డెట్టిపనిని
బూనిన దానికి ♦ భూమి నడ్డముచేయఁ జాలరెవ్వఁడు నిట్టి ♦ సత్కుమారుఁ
గనలేమి నాకిట్లు ♦ గల్గిన పెనుదుఃఖ మెండ యల్పోదక ♦ మెట్లు పీల్చు

ఆ. కొనునొ యట్లు వేగ ♦ వనితామణీ! నాదు
ప్రాణపంచకమును ♦ వరుసఁ బీల్చు
చున్న దింకనేమి ♦ యొనరుతుఁ బదునాల్లు
హాసములు దాఁట ♦ నవలఁ దమిని. ౬౫

2413

చ. సురుచిరమంగళాకృతుల ♦ శోభిలు కుండలముల్ చెలంగ నుం
దరగమనంబు మీఱఁగను ♦ దా రఘురాముఁడు రాఁగఁ దన్ముఖం
బరుచుగఁ జూడఁ గల్గుదురొ ♦ యానుకృతుల్ సురలే తలంపఁగా
నరులుగ నుండఁ జాల రిది ♦ నాతిరొ! నిశ్చయ మంచు నమ్ముమీ!. ౬౬ 2411

సీ. పద్మపత్రాక్షముల్ ♦ భాసిల్ల నందమా కనుబొమజంట తగంగ దంత
పంక్తియు నొప్పుఁగా ♦ భవ్యనాసికమెంతో వింతగ నలరార ♦ విమలరూప
మలరఁజంద్రునిఁబోలి♦యానందమొసఁగురామునిమోముధన్యుతామనుజులె
గలరు; శరత్కాలకమ్రచంద్రునిరీతిఁ బూచినతామరపువ్వుభంగి [కనఁ

తే. నలరి హరిసువాసనల్ ♦ చెలఁగనున్న
నాకు దిక్కగు శ్రీరఘునాథు మోము
గాఢపుణ్యలె చూడంగఁ ♦ గలరు; వనని
వాసనియమంబుఁ దీరిచి ♦ వాసిమించి. ౬౭

2415

క. మరలి యయోధ్యకు వచ్చిన, వరగుణధామునిని రాము ♦ భానుని చెంతం
దిరుగుచు గతతేజుండై, వరుసన్ మార్గమున కేగు ♦ భార్గవుభంగిన్. ౬౮

ఆ. వెలయుచున్నరాము ♦ వీక్షింపఁ గలుగుదు

రెంతో సుఖముగన్న ♦ యిద్దచరితు;

లింతి! వినుము చిత్త ♦ మెంతయు మోహంబు

గనెడి దాన హృదయ♦గరిమ తోలఁగె. 2౨౪

2417

సీ. వెలఁది నాయుంద్రియంబులతోడ శబ్దము స్పర్శము రసము సంబంధమునను
దగియున్న నిపుడు శబ్దస్పర్శరసము లింద్రియములు చెడుటచే ♦ దెలియరాక
యున్న వింద్రియరాశియొగి జెడుటకు గారణంబును వినుము తైలంబుపోవ
దీపంబుతో నెడతెగక సంబంధించి యున్న కిరణము లెట్లొప్పు బాసి

ఆ. యంత మొందునట్లు ♦ లస్తచ్ఛరీరసౌ, ఘవము తప్ప జెడియె ♦ స్వాంత; మంత
నింద్రియములు చెడియెనింకేమి పల్కుదుఁ, జాన కర్మఫలముగాననయ్యె.

క. వినుము నదీరయమే గట్టును గోసెదురీతిగాఁ గొడుకు శోక మనా

ఘని నప్రజ్ఞని నను వే, దనఁ బొందఁగఁ జేయు నిపుడు ♦ దారుణరీతిన్. 2౨౫

సీ. హా మహాబాహూ! నుదాత్తజా! హా రామ! హా శోకనాశనా! ♦ హా పితృప్రి
యా! మద్గతీ! యిపు ♦ డరిగితి వెచ్చటి కయ్యో నితంబినీ! ♦ హా తపస్వి
నీ! సుమిత్రా! శత్రు ♦ నృపకుమారీ! క్రూరమానసా! కైక! యన్మత్కులంబు
నశియింపఁ జేయ జననమందితివె? యని కౌసల్యను సుమిత్ర ♦ గనుచు వారి

ఆ. సన్నిధానమందె ♦ త్కౌపతి యేడ్చుచుఁ

గార్యదృష్టి మిగులఁ ♦ గలిగియు సుతు

వనికే బంపి దాన ♦ వనట నొందుచు దీనుఁ

డగుచు మృతిని గాంచె ♦ నార్తుఁ డగుచు. 2౨౪

2420

ఆ. అర్ధరాత్రమదుగ ♦ నతిదీనుడై దుఃఖ

మాత్మ వనటనొందునట్లు చేయ

నోర్వలేక రాము ♦ నొగి దలంచుచుఁ బ్రాణ

ములను వదలె నాత్మ ♦ గలఁగుచుండ. 2౨౫

2421

అటువదినాలవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౨౫ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ రాజపత్నులు దశరథుమృతికై విలపించుట. ఁఁఁ

సీ. అంతఁ ద్రియామయు ♦ నల్లనఁ జన మటుదినము ప్రొద్దున వందిజనులు వంశ
చరితంబుఁ గీర్తింపఁ ♦ జాలు సూతులు, శుభపాఠకులగుచు నాబాలగోప
విదితమా గాంధర్వవిద్యయం దుత్తీర్ణులై న గాయకులు నిట్లందఱొకట
వ్యాకరణాదిక ♦ భవ్యసంస్కరణంబు లొంది స్తోత్రంబుల ♦ నొగి రచింపఁ

తే. జాలుచును వచ్చి వేర్వేఱ ♦ సహితకృత్య
ములను జేయుచుఁ బార్థివముఖ్యు సౌధ
మునను జేరిరి వారపు ♦ జనవరుఁ దగ

స్తోత్రములఁ జక్కఁగా నుతింఁచుచును వేళ్ళ. ౨౪

2422

క. ప్రచురధ్వనితో నాశీ,ర్వచనంబులు చేయుచుండ ♦ వారలదౌ స్తో
త్రచయనినాదము రాఁపె,ధచతుర్భాగముల మించి ♦ తనరిన దయ్యెన్. 3

ఉ. అంతట సూతులా దశరథావనిపాలు నుతింపుచుండఁగా
సంతస మొప్పుఁ దాళముల ♦ సాధుచమత్కృతి మీఱ వేయు వా
రెంతయుఁ బూర్వరాజులు జఁనేశుఁడు చేసిన మంచికార్యముల్
వింతగ నెత్తి చెప్పుచును ♦ వేసిరి తాళము లింపుమీఱఁగన్. ౪

2424

చ. నరవరు సౌధనుం దుపవనంబున భూరుహశాఖలందుఁ బం
జరములనున్న యావిహగఁసంతతి తద్ధ్వని మేలుకాంచి చ
క్కరవము లొప్పుజేసె; ద్విజఁకాండనుతాయత పుణ్యపూరుషో
త్కరవరకీర్తనంబులును ♦ త్త్వాపతివంశచరిత్ర గానముల్. ౫౪

2425

క. చారువిపంచీనాదము, లారాజగృహంబునందు ♦ నంతట బెడఁగై
పూరించె; నంత విమలా,చారులు సేవై కకృత్యఁచతురులు నగుచున్. ౬౪

క. పరఁగెడు సేవకులంతః,పురమునఁ జరియించుచున్న ♦ పొలఁతులతోడన్
దరుణీపురుషాకృతులం, గరమరుదుగఁ గల్గు పండఁగణములతోడన్. ౭ 2427

క. కలిసికొని ముందువలె న,య్యిలాధిపుని గొల్వవచ్చి ♦ రెంతయుఁ బూన్కిన్
లలితంబగు స్నానవిధిన్, గలిగిన పాండిత్య మలరఁ ♦ గాఁ దగు భృత్యుల్.

క. తరుణంబున విధియుతముగ, హరిచందనయుక్తజలము ♦ హాటకకలశో
త్కరములఁ గొని తెచ్చిరి; పెక్కురు వయసున నలరుచున్నఁకోమలు లచటన్.

సీ. నలుఁగుఁబిండ్లు తెలఁములు మున్నుగాఁగల శుభ లేపనమ్ములఁస్తోమములును
దంతధావనమైన ♦ తరువాత గండూషమునకు యుక్తంబగు ♦ ముఖ్యవస్తు
వులును, సమ్యక్ప్రీప్తఁతిల నారి కేశ జీరాదికౌషధముల ♦ నద్ద మాభ
రణములు మంచివఁస్త్రములు లోనగు నలంకారపరికరమ్ము ♦ లారసి, కొని

తే. తెచ్చి; రంతట నృపునకుఁ ♦ దెల్ల వాటి
నతటి మంగళార్థంబుగ ♦ నయము మీఱఁ

దేదగిన వస్తువులవెల్ల ♦ దివ్యలక్ష

ణాభియుక్తములై యథార్హముగ నలరి. ౯౪

2430

సీ. ఎక్కువగుణముల ♦ నెసఁగి ప్రకాశించె నాపరిజనులెల్ల ♦ నవనినాథుఁ
గొలువ నుత్సుకులయిఁయలరుచు నచట సూర్యోదయపర్యంతఁముండి యంత

- పర్యంత మాజనఃపతి రాకయుంటచే నేమి యాపదగల్గెఁ నింకనేల
రాక యున్నాఁడో? యీఁరా జని శంకించుచుండిరా భూమిపాఁలోరుశయ్య
తే. కనతిదూరమ్మునందున్న యంతిపురిని
గల్గు స్త్రీలేగుదెంచి యాకాంతుని మృదు
వినయభాషణములను మెల్లనఁ దగంగ
మేలుకొల్పిరి వారట్లు యేలుకొలుప. ౧౨ 2431
- చ. జనపతి లేనకుండుటను జానలు నప్పటి కర్హరీతిగా
నొనరుపఁ జాలుకృత్యముల నొయ్యనఁ జేయుచు యుక్తిమీఱఁగా
వినయముతోడ శయ్యనొగి వేయివిధంబులఁ దాకి నిద్రలోఁ
గనఁబడు జాడలేవియును గానమి నంతట పరు పూన్కితోక. ౧౩ 2432
- తే. స్వప్నశీలజ్ఞు లౌట నా జనపతీంద్రు
నందుఁ గరపదచలన చేష్టాదికముల
యందు నెద్దానిఁ గనఁజాల కతని ప్రాణ
ములు గలవో? లేవో? యనెడు శంకల వడంకి. ౧౪ 2433
- తే. వారిపూరంబునం దెదుర్పడినయట్టి
ప్రబ్బలియె లోనుగాఁ గల బాధకతృణ
ముల కొనలు వోలెఁ జూపట్టి లలనలెల్ల
నాఁగిరి గని; రంత వడఁకుచున్నట్టి స్త్రీల. ౧౫ 2434
- క. జననాథుని యునికిని దగఁ, గనుఁగొనఁగా రాజు మృతినిగనె నని యచటన్
జనులకు మును గలిగిన యా,యనుమానము నిశ్చయంబెయనిదృఢపడియెన్.
- తే. తనయదుఃఖిమ్మునం జాలఁ దాపమంది
యున్న కౌసల్యయు సుమిత్రయును వినశత
నంది నిదురించియుంటచే నంతమొంది
నట్లు మేల్కొనకుండి రా యదనునందు. ౧౬ 2436
- చ. తనుకాంతుల్ తఱుఁగంగ వర్ణము నితాంతం బన్యరీతిం గనన్
ఘనదుఃఖింబునఁ జిక్కి నమ్రతను నాకార్యంబునం గాంచి ప్రా
ణినికాయంబును ద్రుంచువేళఁ గననా నిర్ణీద్రధూమంబు గ
ప్పిన భాసిల్లనితారకాకృతిని నొప్పెం జూడఁ గౌసల్య తాన్. ౧౭ 2437
- చ. తొలుత భూవిభుఁడు మృతుండౌటభాసిల్లకుండె; గౌసల్యంబయం బిటుండఁ
దరువాత నాసుమిత్రయును గన్నుల నీళ్లు వర్షింప మోముల బాగు దప్పి
యుంటఁ బ్రకాశింప కుండి; రా కాంతల ట్లలసి నిద్రించు నయ్యంగనామ
ణుల నిద్రఱిని జూచి విలపించి నిదురించుచునె గతానువుడగు మనుజుపతిని
కీ. గాంచి కాంతామణులు వారు కాన యూధ
మును దొలంగిన స్త్రీగజఃమువలె దీన

లగుచుఁ గంఠము లెత్తి యత్యంతరవము
లట్లె వ్యాపింపనేడ్చిరి ♦ యార్తలగుచు. ౨౦౪

2438

క. వారల రోదననిస్వన, మారీతిఁ దగంగ నిద్రనందిన కౌస
ల్యారమణియును సుమిత్రయు, బోరని నిద్రం దొఱంగి ♦ పొరలెడు వగచేన్.

క. పతినిం జూచియుఁ దాఁకియు, మృతుఁడయ్యె నటంచుఁ దెలిసిఁమిక్కిలి వగచే
మతిచెడ హానాథా! యని, క్షీతిఁ బడి రేడ్చుచు నెయంతఁజిత్తము కలఁగన్.

సీ. కోసలేంద్రుని ముద్దుఁకొమరిత యారీతి ధరఁ బడి పొరలుచుఁ ♦ దనువునందు
నెల్ల దుమ్మెలయఁగా ♦ నిలపై కి దివినుండి పడిన తారాకృతి ♦ బాగు నప్పి
యుండె; దేహంబున ♦ నుష్ణాదిగుణములు నశియించి మరణంబునరపతి గన
ధరపైని బడిన యాతరుణి హతంబయి పుడమిపైఁ బడినట్టి ♦ భూరినాగ

తే. తరుణినిం బోలెఁ గాంచిరా ♦ తరుణులు; నృపు

భార్యలందఱు కేకయఁపార్థి వేంద్ర
పుత్రికాదులు పతిమృతిఁ ♦ బోల నెఱిఁగి
శోకసంతప్తలై వగఁచుచుఁ బొరలుచు. ౨౦౫

2441

క. గతచేతనలై పడి రా, యతివలు కౌసల్యయాదియగు వారల యు
ద్ధతరోదన నిస్వన మొక్క తెఱంగునఁ బూర్వనృపతికాంతల రొదతోన్.

ఆ. కలిసి కుదురుకొనుచు ♦ నలసౌధమెల్లను
నిండి స్రవలమగుచు ♦ నిర్భర ప్ర
తిధ్వనులను జేసె; ♦ దివ్యమై యుత్సాహ
భరితజనము నగుచుఁ ♦ బరఁగు గృహము. ౨౦౬

2443

సీ. నరపతి మృతినొందిన పిఱుండనే కడు సంభ్రాంతజనమును ♦ సతతతాప
భరితజనాలాపభరితమ్మునయి తుమురాక్రందనము నయి ♦ యార్తబాంధ
వంబయి గతనమ్మనంబయియుండె నెన్నరిని జూచిన దీనభావమె కనఁ
బడుచుండె; సద్యశోభరితుఁడౌభూకాంతుఁడంతమొందు పెఱింగి♦నంతనతనిఁ

ఆ. జుట్టు ముట్టి సతులు ♦ శోకమునన్ మున్ని, జాలిపుట్ట నేడ్చి ♦ త్కౌఠలిఁ బడి
పొరలి లేచి యొకరొకరి చేతులం గొని, యేడ్చి రపుడనాథలెటులొయట్లు.

అఱువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౬ - వ సర్గము.

— శ్లోక కౌశల్య విలపించుట. శ్లోక —

చ. నరపతి యట్లు మృత్యువదనంబునఁ జిక్కి పయోవిహీనసా
గరమటు నిష్ప్రభానలునికై వడి కాంతివిహీనుడైన భా

- స్కరుని తేటంగునన్ విగతఃకాంతిని గన్నడుచుంటఁ జూచి ని
 ర్భరమగు శోకమొందుచును ♦ బాష్పజలావిలనేత్రయుగ్మయై. ౧౪ 2445
- క. కడువడిఁ బతిశిరమును దొడ, నిడుకొని కౌసల్యచెంత ♦ నిలిచిన కై కన్
 బెడిదపుఁ జూపులఁ గని యో, పడఁతీ! పాపమతి! దుస్వభావా! కై కా!.
- సీ. నీవు సకామవై ♦ నెగడుము కడుఁ బూన్కి నీప్రతిజ్ఞను దగ ♦ నెఱపితి విఁక
 భర్తను విడిచితి ♦ బహుసమ్మదంబుల విగతకంటకనుయి ♦ వెలయు రాజ్య
 మనుభవింపుము రాముఁడడవికి నను దిగ విడిచిపోయెను బ్రాణవిభుఁడుస్వర్గ
 మున కేగెఁ జెడుమార్గమును బొంది కూడవచ్చిన బిడారును విడిచిన సతివలె
 తే. దుష్టచారిణులున్న యనిష్టమైన, యీప్రదేశంబునందుఁ బ్రాణేశు సుతుని
 బాసి బ్రదుకంగ నే నొల్లఁ; బాపచిత్త, త్యక్తధర్మయునగు కై కతప్ప జగతి.
- తే. మఱి యిఁకెవ్వతె దైవసమానుడైన
 భర్త విడనాడి బ్రదుకంగ ♦ వాంఛనొందు ?
 విషఫలంబును దినఁగోర్కి ♦ వెలయువాని
 కందువలని దోషము తెలియని విధమున. ౫౪ 2448
- తే. లుబ్ధుడగు వానికిం దనలోభగుణము
 వలన రానున్న దోషముల్ ♦ తెలియ వొక్క
 గూని దానిని బట్టి యెఁగును దలంప
 కీసువంశముఁ గై కయే ♦ యిపుడు కాల్యై. ౬ 2449
- చ. వరముల మున్నొసంగు తఱి ♦ వానివిధంబును నిశ్చయింప కి
 త్తరుణమునం దదర్థముగ ♦ దారయతంబుగ రామచంద్రు స
 త్వరముగఁ గానకుం బనిపి ♦ ధారణికిం బతిచేయఁగా దగున్
 భరతుని నరఁచుఁ గై క నృపవర్యుని కాజ్ఞయిడంగ నాతఁడున్. ౬౪ 2450
- మ. తనవాక్యంబుఁ దలంచి రాము వనికిం ♦ దాఁ బంపె నీవార్త న
 జ్ఞనకత్కృపతి విన్న నావలెఁ గనున్ ♦ సంతాప మిందుండమిన్
 వని జీవించియు రామచంద్రుఁడు గతప్రాణుండె యయ్యెన్ గదా
 గనుకన్ ధార్మికుఁ డబ్జనేత్రుడగు నా ♦ గారాబుపుత్రుం డెదన్. ౭౪ 2451
- ఆ. ఇపుడు నే ననాథఁనే కాక విధవతఁ, గనుట నెఱుఁగఁడు గద! ♦ వనములందు
 వగలఁ బొందఁదగిన ♦ వనజాక్షి నాస్నుష, వాని బాటిని బడివనట నొందు.
- సీ. బాహుజపుత్రి తపస్వినియై భయమొందుచుండంగల ♦ దుత్పలాక్షి
 రాత్రులందు భయంకరధ్వను లొనరించుమృగపక్షులఱవ, దానిఁగడు వినుచు
 భయమొంది ప్రాణేశుప్రక్కకు నొదుగఁగాఁ గలదు నిక్కము; జనకక్షితీశుఁ
 డును జాల వృద్ధుడై తనయులు లేకుండు వాఁడు గావున సీతవనటఁ దలంచు
 తే. కొని నితాంతము శోకము ♦ తనను ముంపఁ
 బ్రాణములఁ బాయకుండునే; ♦ పతిని బాయఁ

జాలఁ గావున నేను నీ ♦ సమయమందె

ప్రాణములఁ బాయుదాన నెఁప్పగిది నైన. ౧౧౫

2453

క. పతితనువుఁ గొంగిలించుకొని తగ్గఁ హుతపహునియందు ♦ నేఁ జొచ్చెద నం
చతిశయముగఁ బలవింపఁగ, నితంబినులు వచ్చి నుదతిఁనిం బట్టి వెనక. ౧౨౫

తే. తొలఁగఁ దీసిరి ప్రేమచే ♦ నలమృతపతి

తనువునుం బట్టికొని యార్తఁనినద మడర

నేడ్చుచుండంగ దవ్వన ♦ కెంతొ పూన్కి;

నంతిపురమును గావ నయ్యతివలుంట. ౧౩

2455

సీ. అంతమంతులు వసిష్ఠాదుల యానతి భూపుకఁజేరంబును దగంగఁ

దైల పూరితపాత్రఁతలమున నుంచి యా పిదపఁ జేయందగు ♦ వివిధరాజ

కార్యంబులను యథాక్రమమున జరపుచు నుండిరి; ధర్మశి ♦ నొగి నెఱింగి

నట్టివారలు గాన ♦ నా సచివేంద్రులు తనయుఁడు లేకుండఁ ♦ వండ్రికి దహ

తే. నాదికృత్యంబులను జేయ ♦ ననువుపడమి

నెంచి యవ్వనిఁ జేయకయే శరీర

మెట్టిరీతిని జెడకుండు ♦ నట్టిభంగిఁ

గాచుచుండిరి; దశరథుఁకాయ మచట. ౧౪

2456

— యథా రాజపత్నుల విలాసము. యథా —

క. తెలఁద్రోణిం బెట్టుట, నాలలనలు చూచి భూతఁలాధీశుఁడు తాఁ

గాలుని వీటికిఁ జనె నే, యీలాగున నంచు నంద ♦ తేడ్చిరి మిగులక. ౧౬

చ. కరములు పైకినెత్తి వెతఁగఁచుచు దీనతఁ గంటినీరు వే

వరుసలఁ గాటుచుండ బహుభంగుల నేడ్చుచు హాక్షితీశ్వరా!

పరమకృపాత్ముడై ప్రియము ♦ పల్కెడు రాముఁడు సత్యవాది యి

త్తరుణమునందుఁ బాసిచనెఁ ♦ దమ్ముల మమ్ము వనాళి కక్కటా! ౧౭౫ 2458

తే. ఏల విడిచెద వీభంగి ♦ నిట్టి మమ్ము

.వనికి రాముండు పోవ నీవును దివంబు

నకుఁ జనంగ నికక బ్రాణఁనాథఘాతు

కియును దుష్టాత్మయునగు కై ♦ కేయి చెంత. ౧౮౫

2459

క. పతిహీనలమై యెంతయు, వెతలంబడియుందు మెట్లు? ♦ వివిధసుగుణసం

తతినొప్పు రాముఁడెంతయు, గతి నీకును మాకుఁ బ్రభువుగా దలపోయక.

సీ. ఆత్మవిజ్ఞానంబు ♦ ననువొందఁ గలవాఁడు శ్రీమంతుఁ డల రామశీతరశ్మి

రాజ్యలక్ష్మిని బాసి ♦ రమణఁ గానలకేగెఁ గాదె యవ్వీరునిఁ ♦ గాంతు నిన్నుఁ

బాసి యీఘోరమా ♦ వ్యసనంబుచేత మై మఱచియున్నారమిఁమ్మాడ్కినుండి

యును రాజ్యగర్వంబుననుఁ గైక దూషింప నెట్లుండఁగలమొ? యవ్వెల్లనొర్చి

తే. పతిని వీరై కవీరులై ♦ పరఁగు రామ

లక్ష్మణుల భూమి గారాబులలన నెవతె

తాఁ ద్యజించెనొ యట్టిదా ♦ తరుణి యిఁక నె

వరిని ద్యజియింప? దని యేడ్చి ♦ పలికి రాత్రి. ౨౨

2461

క. మనుజేంద్రపత్నులెల్లను, గనుఁదమ్ముల నీరు గ్రమ్మ ♦ ఘనశోకము త

మ్మును ముంప గతానందత, వనరుఁచుఁ బొర్లాడి రవనిఁ ♦ బడి యొక్క మొగిన్.

చ. పురుషుఁడు లేని నాతివలెఁ ♦ బూర్ణశశాంకుఁడు లేని రాత్రి

తి రమణుఁడౌ మహాత్ముఁడు ట్టి ♦ తిప్రభుఁడుండమి నాయయోధ్య య

త్తరుణమునందు భాసిలక ♦ తత్తటిలెన్ జనులెల్ల నందు భూ

వరమృతికై విచారమున ♦ బాష్పములం గడునించి రక్షులన్. ౨౪

2463

క. కులకాంతలు హాహారన,ములు సేయుచు నుండి; రంత ♦ ముంగిల్లును లో

పలిభాగంబులు శూన్యం,బులుగాఁ గనుపట్టెఁ గానఁ ♦ బురవర మదియున్.

క. మునుపటిరీతి వెలుంగక, యనూన శోకమున మున్గి ♦ నట్లుండెను; బు

త్తునికై శోకించుచు న, మ్మునుజేంద్రుఁడు స్వర్గమొంద ♦ మానినులెల్లన్.

చ. ధరఁబడి యేడ్చుచుండ రుచిఁధాముఁడు భానుఁడు నై జతీవ్రభో

త్కరమును జేరఁదీసికొని ♦ క్రన్నన నస్తమయంబు నొందె, రా

తిరియుఁ దమఃప్రభావమును ♦ దిక్కులఁ బిక్కటిలంగఁ జేయుచున్

బరఁగెను; గొంద అచ్చటికి ♦ వచ్చి నరేంద్రుని గాంచి యాడుతులై. ౨౫

సీ. దశరథునకు బలఁదర్పనమగుతొ తనయులున్నను నొక్క ♦ తనయఁడైన

ని తఱిఁ జెంతలేఁ ♦ డిటు మనమూరక యుండుట తలపోయ ♦ నుచితమగునె

యేరీతిగానైన ♦ నిష్క్రూపింతునకు సంస్కారమ్ము చేయుట ♦ కార్యమనుచు

యత్నింప బంధువులొత్తజుండును లేక సంస్కారములు చేయఁజనదటంచుఁ

తే. బలికి రామాటయే సత్యఃపాశ్యమయ్యె;

నంతట నచింత్య దర్శనుండ్డైన రాజు

తనువు నుంచిరి తైలపాఠ్రంబునందు;

రాజు మరణంబు నొందఁ బురంబు కుందె. ౨౬

2467

క. అరుణుని బాసి వికాంతిం, బరఁగెడు నాకసమురీతి ♦ భగణరహితయై

యరుదుగ వెలుంగని రాతిరి, కరణిని బతిమృతిని బొందఁగాఁ బురమంతన్.

తే. చదుకములయందుఁ ద్రోవల ♦ జనులు నిండి

వెతలఁ గుందుచు నుండంగ ♦ వెలయకుండె

బురుషులును స్త్రీలు గుమిగూడి ♦ భరతు తల్లిఁ

దిట్టి రూఱటఁ జెందక ♦ దీనవృత్తి. ౨౯

2469

అటువదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౭ - వ సర్గము.

అయోధ్యాకాండము - ౬౭ సర్గము.

- చ. పురజనులెల్ల దుఃఖమునఁ ♦ బొక్కుచు సంతస మింతలేక ని
ర్భర నయనాంబుపూరగళ♦రావము క్రుంగఁగ నేడ్చుచుండ రా
తిరి కడు దీర్ఘమై పురస♦తీచుచేకిన్ నగఁ గూర్చుచున్ జనెన్
సరసిజమిత్రుఁ డయ్యదయ♦శైలము నెక్కిను రాత్రి యేగఁగన్. ౧౫ 2471
- సీ. రాజాభిషేక క♦ర్తలు విప్రులకుదెంచి సభయందు జేరి రా ♦ సభఁ జెలంగు
చున్న మార్కండేయుఁ ♦ డున్నతమహిములౌ మాన్దల్య వామన♦మానులట్లె
గౌతమ కాశ్యప♦కాత్యాయనులునుహామశుఁడై సజాబాలి♦యను మునియును
రాజకర్తలు పీఠ♦బ్రాహ్మణోత్తములు మంత్రులఁ గూడివచ్చియం♦గలరుచున్న
తే. యవ్వసిష్ఠుఁ బురోహితు ♦ నగ్ర్యుఁ గాంచి
యతని కభిముఖులై యిట్టు ♦ లనిరి వేఱు
వేఱ నునరాజు మృతీబొందె ♦ విపులపుత్ర
శోకమున దానిచేతనే ♦ యీకరణిని ౪ 2471
- క. మనకీ రాత్రి శతాబ్దము, లనువుగ గడచినటులగుచు ♦ నతికష్టముగాఁ
గనుపట్టి యెట్లొచనియెన్, జనపతి దివికరిగె రామ♦చంద్రుం డన్నన్. ౫
- క. వనములకేగెను దేజో, ఘనుఁడగు లక్ష్మణుఁడు నిల్వ♦కయె రామునితోఁ
జనియెఁ బరంతపుఁడగుచుం, దనరెడు భరతుఁడు సుమిత్ర♦తనయునితోడన్.
- క. చనియెను గేకయదేశం, బున కా రాజగృహమనఁగఁ ♦ బొల్చెడు పురిలోఁ
దనమేనమామగేహం, బున నున్నాఁ డిపుడు లేడు ♦ భూపతి యిచటన్. ౬
- క. విను మిత్వౌకుకులంబున, జనియించినవారిలోనఁ ♦ జయ్యన, నెవనే
ని నృపునిఁ జేయఁగవలయును, జనపతి లేకున్నఁ జెడిదె♦జనపదమెల్లన్. ౭ 2475
- సీ. జనపతిలేని రా♦ష్ట్రంబున విద్యుద్వృజంబునఁ దగి మహా♦స్వనము నిగుడ
జలదము దివ్యస♦లిలముల వర్షింప; దింక శిలావృష్టి♦నే యొసంగు
త్కాపతి లేమిని ♦ సస్యముల్ ఫలియించినను జోరజనులపా♦లను పెనుభయ
మున విత్తనములను ♦ మనుజులు చల్లరు నృపతి లేకున్నఁ దం♦డ్రికి నుతుండు
తే. గాని పతికిని వనితయె ♦ గాని వశత
నుండి వర్తింప నొల్ల రా ♦ యుర్విపతియు
లేనితావున దొంగపా♦లౌను గాన
ధనము గలుగదు మఱి బంధు♦తయును లేమి. ౧౦౫ 2476
- క. కలుగదు భార్యయుఁ; బెనుభీ,తులు పుట్టు నవేవియున్నఁ ♦ దొలుతనె నస్యం
బులఁ గొనుట నమ్ముట యనం, జెలఁగెడు సత్య మలభూమి ♦ సిద్ధించుటెటో.

క. దీనికి మించిన భయమే, మే నున్నదె? స్వస్థమనను ♦ లేపారంగా
మానవులుండమి సభలన్, మానుగఁ గూడరిక జనులు ♦ మర్యాద చెడున్.

సీ. పడఁగూల్తురను పెనుభయమున సుందరోద్యానమ్ములను నిల్పఁ ♦ దలఁపరెవరు
దుష్టమతుల్ దాఁగ ♦ దుర్గములగునని దేవాలయాది మం♦దిరముల నతి
పుణ్యమ్ములను గట్టఁ ♦ బూనరు తమిమిఱి; రాజు లేకున్నను ♦ గ్రతువులెపుడు
చేయఁబూనరుగదా ♦ క్షితి దేవతలు వేదపఠనంబు సేయరు ♦ వ్రతము లాచ
రింపరుమఱిజితేం♦ద్రియులయిమహానీయులగుభూసురశ్రేష్ఠులొగిఁ బ్రియమున

తే. సంతరాయభయంబున ♦ నమ్మహాక్ర
తువులఁ జేయరు; మఱియుఁ గ్రతువులఁ జేయు
బ్రాహ్మణులుఁ జాల విత్తసంపన్నులైన
దండన భయమ్మునన్ మహాభవ్వరములందు. ౧౩౫

2479

క. ఈయరు దక్షిణలను శక్త్యాత్మతులై యుండియును, మహాత్మా! విను భూ
నాయకుఁడు లేని క్షితిలో, నీయెడ నటన ర్తకాదులెల్లఁ జెలఁగియున్. ౧౪

క. ధనమిచ్చువార లుండమి, దనరవు ను మ్ముత్సనములు ♦ ధాత్రిని వృద్ధిం
గనఁ జేయ సమర్థముల,య్యను యాత్రలు సమసిపోవ ♦ కుండునె యింకన్.

సీ. ఏదియేఁ గార్యంబు ♦ నెంచి వాదించెడువారికి మఱియు వ్యాపారజీవ
నులకు నియంతయులలిఁదీర్పరియునొనుజనుండమినిబ్రయోజనముగలుగ
దితిహాసముఖకథలెల్లఁ జెప్పెడువారు వానిని వినునానఁ ♦ బూనువారి [డ
కవిచెప్పి బహుమతులమరఁ బొందెడునట్లు చేయురాజులు లేమిఁజెలఁగియుం

తే. రింక నేమని చెప్పుదు ♦ మిలను రాజు

లేకయుండినఁ దస్కరానీకభీతిఁ

గలిగి యుంటను గన్నెలు ♦ కనకభూష

ణాలిఁ దాలిచి సాయూహ్నమందు నెలమి. ౧౩౬

2482

క. ఆడుకొనం జేడియలం, గూడి మహోద్యానతతులకుం బోరునుమీ
కీడొనరింతురు కుజనులు, కూడి యటం చెంచి కాముకులు పురుషవరుల్.

క. తమతమకాంతామణులం, దమిఁ గూడి జవంబునఁ జనఁదగు రథములపై
గమనము చేయరు విహరిం,ప మహోద్యానముల కవనిపతి లేకున్నన్. ౧౫

తే. ధనము గల్గిన వైశ్యులు ♦ తస్కరభయ

మునను గాలికిగాఁ దల్పులను దగంగఁ

దెఱచుకొని సుఖముగను, రాతిరులయందుఁ

బండుకొన నేర రేమని ♦ పలుకవచ్చు. ౧౬

2485

తే. విను మరాజకదేశంబునను మనోజ్ఞ

దంతములు వన్నెచూప బద్ధవరఘంట

లలరి మ్రోయంగ నలువది ♦ హాసముల

కరులు రాక్షార్థములయందు ♦ దిరుగ వెలమి. ౨౦

2456

సీ. విను మరాజకమగు ♦ విషయంబునం దమంత్రకసమంత్రకములై ♦ తనరు నిమిష
లను బాణములఁ దగ ♦ నలవాటు చేసికొనుతటి వానిని వేయు ♦ వితతశూర
వరుల జ్యానిర్హోష ♦ నురసిన వినఁబడదట్టిదేశమునఁ గ్ర♦యార్థవస్తు
వితతిని గొని దూర♦విషయంబునకుఁ బోవు వణిజులకెల్లను ♦ బధము కుశల

తే. ముగఁ గనంబడకుండును; ♦ బ్రౌద్ధుక్రుంకు

నెచట నద్దియె వాసమా ♦ నెవనికట్టి

¹వళికి ముని కన్నమిడఁ దగు♦వారు లేమి

నాత్మ నాత్మఁ దలంచుచు ♦ నరుగరాదు. ౨౩

2457

క. మునివర్యా! యాదేశం,బున యోగక్షేమములును ♦ బాలుపొందవు; సై
న్యనిచయమరుల జయింపదు, ఘనశక్తిఁ జెలంగు సైన్యకాంతుఁడు లేమిన్.

చ. మనముల సంతసంబలర ♦ మానవు లంబరభూషణాదులం

దనువు నలంకరించుకొని ♦ తారు రథంబుల నుత్తమాశ్వసం

క్తిని దమి నెక్కి వే చన మ♦దిం దలపోయరు చోరభీతిచే;

జనులట దుష్టభీతి ఘనశాస్త్రవిదుత్తములయ్యుఁ దారొగిన్. ౨౫ 2459

క. మునులుండు వనంబుల నెన్నిన శాస్త్రార్థములనెల్ల ♦ నేర్పునఁ జేయం

గను బూన, దుపవనంబులఁ, గనఁజాలరు దుష్టు లచటఁ ♦ గనఁబడుచుంటన్.

సీ. అంతరాయము గల్గునను భీతి జనులందు నమరుల నియతులై ♦ యర్చనముల

నలరింపఁగోరి మా♦ల్యముల మోదకదక్షిణలను సంపాదింపఁరెలమి మిగులఁ;

జందనాగరువుల ♦ సంతసమునఁ బూసికొని వసంతర్తువునను మహిజ

ములపోల్కి రాజసుతులు ప్రకాశింపరు; జలములేనట్టి నదులును దృణము

తే. లేని వనములుఁ గాఁపరి ♦ లేని ధేను

వులును రంజిల్లనట్లుగఁ ♦ బుడమితేడ

లేని రాష్ట్రము వెలుగొంద ♦ లేదు సుమ్ము

స్యందనజ్ఞాపకాంకమా ♦ ధ్వజము, మాని! ౨౯

2491

క. అనలున కరయఁగ ధూమం, బనునద్ది ప్రకాశకాంకమగు నారీతిన్

మనకెల్ల రాజు ధ్వజమగుఁ, గనుక నిటన్ రాజు స్వర్గగతి నొందె గదా!.

చ. జనపతి లేనిదేశమున ♦ సాధుమునీశ్వర! యేరికేని యా

తని ధనమెల్ల భద్రముగ ♦ దాఁసఁ దరంబును గాకయుండు; మ

త్స్యనికరరీతి నొండొరులఁ ♦ జంపుకొనండగి యుందు రెల్లరున్

మనుజులు నాశ్రమోచిత సమస్తవిధుల్ విడనాడి యెంతయున్. 3౧ 2493

తే. విగతసందేహులై యెందు ♦ విధియె లేద
నుచు నచింపుచుఁ దగఁ దిరు♦గుచుఁ జెలంగు
నా స్తికులు భూపుఁడుండ దం♦శనభయంబు
నలన సాధువులుగను గాఁ♦గలగు సుమ్ము. 3౨

2494

క. తనువున కహితచ్చేనన,మున హితమును గూర్చి కనులు ♦ ముదమునఁ నగురీ
తిని సత్యధర్మముల న,న్తునుజేశుఁడు ప్రబలఁ జేయు ♦ మహిని సతతమున్. 33

సీ. సత్యంబు ధర్మంబు ♦ జనపతియే సుమ్ము సత్కులమునఁ బుట్టు ♦ జనులకెల్ల
సత్కులాచారముల్ ♦ సతతంబు వర్ధిల్లఁ జేయువాఁ డాతఁడే ♦ సిద్ధమిద్ది
జనపతియే తల్లి ♦ జనకుఁ డాతఁడే హితకరుఁ డతఁడే ముని♦కాంత! యముఁడు
దండించు నక్కుబే♦రుండు ధనంబిచ్చు సురపతి పాలించు ♦ వరుణుఁడు తగ

తే. మంచి యాచారముల నేర్పు ♦ మనుజపతియె
యిన్నిఁటిని గూర్చుఁ గావున ♦ నిందఱికిని
నలఁప నధికుండె యగుఁ; జెడుఁ♦గులను మంచి
నేర్పఱిచెడు ఘనతమ♦నృపుఁడు ష్ఠీతిని. 3౪

2496

ఆ. లేకయున్న నకట! ♦ లోక మిదంతయుఁ
దమసు గ్రమ్మినట్లు ♦ తనరుగాని
తగిన దిద్ది యిదియె ♦ తగదని యేదియుఁ
దెలియ దిదియు మీకుఁ ♦ తెలిసినదియె. 3౫

2497

క. జననాథుఁడు జీవితమును, గని యున్నపుడేము తావ♦కంబగు నాజ్ఞన్
వననిధివేలోల్లంఘన,మును జేయనిరీతి దాఁట♦ముగదా మానీ!. 3౬ 2498

ఆ. ఇంక నిప్పుడట్టులే యుందుమని వేఱ, చెప్పనేల? వేగ ♦ ష్ఠీతినురేంద్ర!
పతిని నిలుపఁ దగిన♦పని మనదని యెంచి, నిలుపు మొకని నెంచి♦నృపుని నీవు.

క. జనపతి లేడే మాకుం, గనుపట్టు ననర్థములను ♦ గడునెంచి మదిన్
వనతుల్యమగును రాజ్య, మ్మనియును దలపోసి, భూత♦లాధిపు నిపుడే. 3౭

క. ముని! యీయిహ్లోకుకులం,బునఁబుట్టిన రాజపుత్ర♦ముఖ్యుని నొకనిం
గనుఁగొని యభిషేకింపుము, చనదిఁక నాలస్య మీవు ♦ నల్పుట యనుచున్.

అటునదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౮ - వ సర్గము.

— ఖఖ ఖరతునిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకై వసిష్ఠముని దూతలం బంపుట. ఖఖ—

క. వినయమున వారు వచియిం,చిన పలుకుల వినుచుఁ దగ వ♦సిష్ఠమునియు వే
తన మిత్రులై న సచివుల, మునివర్యుల వారిఁగాంచి ♦ మునుకొని పలికెన్. ౧

సీ. భరతుఁ డిప్పుడు సహోదరుని శత్రుఘ్నుని గలిసి రాజగృహాఖ్యైవలయుపురిని
మాతలగృహమున ♦ మమతనుఖంబున నున్నాఁడు వీరుల ♦ నన్నవమ్మ
లనువారినిపుడుదోడ్కొనిరాఁగవేగంబచనుదూతలనుద్వరఁజనెడు హయము
లను నెక్కి పొండింక ♦ నని పంచెదను; రాజె భరతున కిచ్చె నీధరణి నింక

తే. మనము యోజింపఁ దగినదేమనియె; సంత
సచివముఖ్యులు మీయాజ్ఞఁ ♦ జనెడు వారు
దూతలని పల్కి, రామునితోడ; సతఁడు
వారు పల్కిన మాటలభంగి వినుచు. ౪

2503

*తే. పిలిచె దూతల సిద్ధార్థవిజయులను జ
యంతుని నశోకు, నందను ♦ నపుడె వారు
వచ్చి నిల్చిరి నారితోఁ ♦ బలికె నేమి
చేయవలయునొ వినుఁడు నేఁ ♦ జెప్పువాఁడ. ౫

2504

క. రండిట వేగమ చనఁగల, గండుఁ దురంగముల నెక్కి ♦ కడువడి భరతుం
డుండెడు రాజగృహపురికి, దండివగ్గ మాని పోయి ♦ తగ భరతునితోఁ.

క. నాయాజ్ఞఁ బల్కుఁ డివ్విధి, “మీయనుఁగుఁబురోహితుండు ♦ మీమంత్రులు మ
మ్మియెడఁ బంచిరి వారల, వొ యోగక్షేమములను ♦ నాదృతిఁ దెలుపఁ.

తే. మించిపోయెడుఁ గాలంబు ♦ మిగులకుండ
నొక్కకార్యంబు మీరిపు ♦ డొనరుపఁ దగి
యున్న దాలస్యమును జేయకుండ నిపుడె
రమ్మనుచుఁ జెప్పె” ననుఁడు, భరతునితోడ. ౭

2507

చ. వసములకేగె రాఘవుఁడు ♦ పార్థివుఁ డంతము నొందెనంచు నిం
కను రఘునాథవంశమున ♦ గాఢముగాఁ దగినట్టి యీక్షయం
బును వచియింపఁ బోకుఁ డల ♦ భూపతికిఁ రఘురాముపిన్నత
మ్మనకును బట్టునప్రములు ♦ ముఖ్యవిభూషణరాజిఁ గాన్కగాఁ. ౮౫

2508

చ. త్వరపడి కొంచుఁ బొండనుచు ♦ దారికి బత్తెము లిచ్చి పంపఁగా
ధరణిను రేంద్రనాజ్ఞఁ గొని ♦ తత్తణమే పయనంబుచేసి స
త్తురగములఁ బ్రయాణమునఁ ♦ దోరపువేగమునం జనంగ నే
ర్చి రహిఁ జెలంగు వానిఁగొని ♦ చేరిరి దూతలు గేహసీమలఁ. ౧౦

2509

సీసమాలిక:—

తరుణీసుతాదుల ♦ కరుగుటకుం దగు కారణములఁ దెల్పి ♦ కావలసిన
పాధేయముల నెల్ల ♦ బాగుగ సమకూర్చుకొని కార్యశేషంబులను గనుఁగొని

* సిద్ధార్థాదయో మంత్రీసమాన నామానో దూతాః సమంత్రీణః-అని వ్యాఖ్య. సిద్ధార్థా
దులు దూతలు. మంత్రులపేరులుమాత్రము వీరికిం గలవని యెఱుంగఁదగు.

యవ్వసిష్ఠునిచెంత ♦ కరుదెంచి యనుమతి నంది సత్వరముగ ♦ నరిగి; రంత
 *వారయోధ్యకు ముందు ♦ బడమరదేనయందు దక్షిణోత్తరముగ ♦ దనరుచున్న
 యవతాల పర్వత ♦ మద్దానికిం బళ్చిమమునఁ బ్రలంబై ♦ లమది దక్షి
 ణోత్తరవ్యాప్తమై ♦ యొకరీతి నంపుగాఁ దిరిగి ప్రాకృశ్చిమ ♦ దిశలఁ జెంది
 యుండుటఁ బయనమై ♦ యురుగతిఁ బడమరగా నవతాలశిఖరికిఁ బళ్చి
 మముగఁ బోవుచుఁ బళ్చిమమునందుఁ దగు ప్రలంబాద్రికి దీనికి నంతరమున
 మాలినీ తీరస్థమార్గమునం గొంత దారిను త్తరముగఁ ♦ దరలిపోయి
 యంతట నాప్రలంబాద్రికు త్తరమందె పడమరఁగాఁ బోయి ♦ వారు హస్తీ
 నాఖ్యపురప్రాంతమందు గంగను దాటి పడమరదేనఁ గూర్చి పయనమగుచుఁ
 జనిచని కురుదేశమునకు జాంగల దేశమునకు మధ్యమమునఁ ♦ దనరు త్రోవ
 నాశ్రయించుచుఁ బోయి ♦ యం దలరారెడు పాంచాలమన్ జనపదముఁ జేరి
 యందు సరస్సుల ♦ నంభస్సు పూర్ణంబులను, నిర్మలోదక ♦ లలితనదులఁ
 గాంచుచుఁ గార్యవేగమున నాలస్యంబు చేయక పోయిరి ♦ శీఘ్రగతుల;
 నంతవారలు నిర్మలాంభస్సులం బొల్చి బహుపక్షి సేవ్యమై ♦ పరఁగి భక్త
 జననిబిడంబయి ♦ తనరారు దివ్యమా శరదండయనునట్టి ♦ శైవలినిని
 గనఁబోయి యట నిల్వకయె దానినిన్ దాటి తత్పశ్చిమంబగు తటమునందు
 దివ్యమై కోక్కుల ♦ భవ్యరీతి ఫలింపఁ గను జేయుచుండుటఁ ♦ దనకుఁ గల్గు
 సత్యోపయాచన ♦ సాధునామము సార్థకము చేయుచున్న వృక్షమును జేరి
 వందనీయంబగు ♦ పాదపంబును గాంచి వలగొని మ్రొక్కి యవ్వలఁ గుళింగ
 యనుపురినిం జేరి ♦ యద్దాని కవ్వల నభికాశమను గ్రామమందు నున్న
 యా బోధిభవన నామాద్రి సంభవమైన యిత్సుమతీనది ♦ నెలమి దాటి
 దశరథవంశ్యులొ ♦ ధరణినాథులచేతఁ దండ్ర తాతలనుండి ♦ తగినభంగి
 ననుభవింపంబడు నట్టి గ్రామంబులఁ గనుగొని యాయేటికడల నొక్క
 యంజలి జలమునే యాహారముగఁ గొని తపము నల్పుచును వేదముల పార
 ముల నెఱింగిన భూసురులఁ గాంచి, బౌష్ణిక జనపదమధ్యమమునఁ జనుపథ
 మునెయాశ్రయించుచుఁ జనిసుదామమహీధ్రమునకుఁ బోయిరివారు ♦ కనకచే
 డగు విష్ణుమూర్తి పాదాంకితమైనట్టి పుణ్యస్థలంబును ♦ భూధ్రనికట లఁ
 మందు విపాశాహ్వయంబగు నదిని నందలిశాల్మలీవృక్ష ♦ తల్లజంబుఁ
 గనుచు నయ్యైతావులను గల్గు నదులను వాపీతటాకపల్వల సరస్సు
 లను బహుభంగులఁ ♦ గనుపట్టు సింహశార్దూలాదికమృగసంహమములను

* న్యంతేనాపరతాలస్య ప్రలంబ సోత్తరంప్రతి, నిషేవమాణా నై జగ్తు ర్నదీం మధ్యేన
 మాలినీం-అనిమూలము. దీనివ్యాఖ్యలో నున్నభాషము ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినదియే
 కాని కల్పితవిషయము లిందు లేవని యెఱుంగవలయు.

25 10

2511

౬ - వ సర్గము.

25 15

2517

1 శ్రీ యామయం దే = ఆరాశ్రయం కే.

క. కొలుచుచు నింపు జనింపఁగఁ, బలుకుచునున్నను ముదంబుఁ బడయక యుండఁ
గల కారణమేమో యిటఁ, బలుకుమనన్ వానికిట్లు ♦ భరతుం డనియెన్. ౬౫

క. దేనన్ నాకిత్తటి నీ, దీనత చేకూరెఁ దద్విధిని వచియింతున్
మానక, తాతిరి కలలో, నానాయనఁ గంటిని మలిఁనమగు తనువుతోన్. ౭౫

తే. కేశపాశంబు నదల నా ♦ క్షీతివిభుండు

కలుషమా పేడమడుఁగున ♦ త్కాధరశిఖ

రమున నుండియె పడుచుండ ♦ రాత్రిఁ గంటి

స్వప్నమున నేమిచెప్పుదుఁ ♦ ప్రాణమిత్ర !. ౮

2520

సీ. మఱియునాతండుగోమయమయమగుమడుఁగునఁగప్పవలెదేలుచునుదనదగు
సంజలిఁ దైలంబు ♦ ననువునఁ ద్రావుచుఁ బలుమాటు వికృతినఁవ్వంగఁగంటిఁ
దైలసిక్తాంగుడై ♦ తైలమ్మునందునె తలక్రిందుగా మున్నె ♦ దిలలు గలిసి
నట్టి యన్నముఁ దినుచుఁనతఁడేమి చెప్పుదు నాస్వప్నమునయందెఁబ్బియెండి

తే. పోవుటయు శీతకిరణుండు ♦ భూమిపై నఁ

బడుటయుం జీకటులు గ్రమ్మఁ ♦ బుడమి యెల్ల

నగపడకయుండుటయు భద్రహస్తీ దంత

మెల్ల శకలంబులగుటయు ♦ నేను గంటి. ౧౧౫

2521

క. హుతవహుండు ప్రజ్వరిలుచుం,డి తటాలున శాంతమొంద ♦ నేఁగంటి సఖా !

క్షీతి బ్రద్ధలు వాటుట వివిధ తరుప్రకరంబు లెండి ♦ ధరకొరగుటయున్.

చ. ధరణిధరంబు లన్నియును ♦ ధ్వంసమునొంది తమస్సమావృతిం

బరఁగుచు నుంటఁ జూచితిని ♦ బార్ధివుఁడున్ ధృతనీలచేలుడై

తరుణులు కృష్ణపింగళ నితాంతరుచుల్ తగి నన్నుఁ జూచి న

వ్వ రహితతేజుడై మొగము ♦ వంచియె యాయసవీరసంస్థితీన్. ౧౧౮ 2523

ఆ. చింతచేయఁ గంటి ♦ క్షీతిపతి ధర్మాత్ముఁ

డతఁడు మఱియుఁ గలస ♦ మలఁది రక్త

కుసుమముం ధరించి ♦ వెన యమదిశకేగె

గార్దభాధ్యరథముఁ ♦ గడఁగి యెక్కి. ౧౨౧

2524

సీ. అరుణాంబరముఁదాల్చి యతివికృతాస్యయైతరుణిరాక్షసియోర్గుదారుణముగ

సవ్వచు నాభూమి ♦ నాయకునిం బట్టి యొగి నీడ్చుకొనిపోవుచుండఁ గంటి;

నీరీతి నీరాత్రి ♦ నిట్టి భయంకరమైన స్వప్నముఁగంటిఁ ♦ గాన నాకొ

రాజేంద్రునకొ లేక ♦ రామలక్ష్మణులకొ చావుగల్గుటయె నిశ్చయము మిత్ర!

తే. కలను నెవ్వఁడు ఖరములఁ ♦ గట్టినట్టి

యరదమున నెక్కి పోయిస ♦ యట్లు గానఁ

బడునొ చితిఁ దత్తనువునుండి ♦ వాడి ధూమ

శిఖలు వెడలుట కన్నడు ♦ శీఘ్రముగ నె. ౧౨౮

2525

క. కానక మిము నలరింపం, గానైతిని దీనుడనయి ♦ కడుఁ గుందుట; మి
త్రా! నాకంతము శుష్కంబౌ నిపుడని తోచుచున్న ♦ దాత్తక నాకుక. ౧౯

తే. స్వస్థ మనునదియే లేదు ♦ భయముఁ గలుగఁ
జేయఁ గారణమేమియుఁ ♦ జి తమందుఁ
గనబడదు నాకు లోబడకయే భయంబె
మించె గళరవ మట్టె నశించె నిపుడు. ౧౯౫

2527

క. తనుకాంతి చెడియె నన్నే, కని నేనె యసహ్యపడెడు ♦ గతినున్నది యే
మని దీని హేతువెన్నఁగఁ, గనబడదు మనంబునందు ♦ గాదిలిమిత్రా!. ౨౦౫

చ. కలయిది దుష్టమే యగును ♦ గా యిక దీని విధంబు పెక్కుత్రో
వలఁ దగు; నెప్పుడిట్టికల ♦ బాగుగ యోజన చేయలేదు; క
న్నులకును విందుగా వృపుఁ గనుంగొనఁగోరెద లోడలంప నా
కలవియె గాని భీతి మది ♦ నాతుర పెట్టుచు నున్నదెంతయుక. ౨౧౫

2529

అటువదిలొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

20 - వ సర్గము.

— ధీమతి ధీమతి ధీమతి —

సీ. భరతుఁడు సఖునితో ♦ స్వప్నవృత్తాంతంబుఁ జెప్పుచుండక దూతలప్పు డధిక
విశ్రాంతిఁ గొనఁదగు ♦ విపులాశ్వములతోడవచ్చి డాటఁగరాని ♦ పరిఘసంక్తి
రమణీయమైనట్టి ♦ రాజగృహభిఖ్య పురముఁ బ్రవేశించి ♦ ధరణిపతిని
క్షీతిపపుత్రుని యుధాజిత్తు నెదుర్కొని వారి మన్ననలంది ♦ భరతుకడకు

తే. నరిగి పాదములకు మ్రొక్కి ♦ యతని కిట్టు
లనిరి; నీతోఁ బురోహితుం ♦ డాత్మకుశల
మును దగం జెప్పుమనె మంత్రులును దమతమ
క్షేమములఁ జెప్పుమనిరి యో ♦ క్షీతిసతనయ!. ౨౫

2530

క. కాలము మించుచునున్నది, యాలస్యంబేల కార్యమది, యొక్కటి నీ
పాలఁ బడియున్న దొనరుపఁగా లెమ్మా! రమ్మ వేగ ♦ కదలుమ పురికిక. 3

తే. ఓవిశాలాక్ష! మేలైన ♦ యీవసనము
లాభరణరాజిఁ గైకొని ♦ యాదృతిఁ దగఁ
దాతకును మేనమామకుఁ ♦ దగినరీతి
వేగ యిప్పింపుమా విను ♦ విన్నపంబు. ౪

2532

సీ. నీకు మాతామహుం ♦ డౌ కేకయేశునకిచ్చు కానుకలెల్ల ♦ నివె యిరువది
కోట్లు విలువఁదగి ♦ కొమరారు, నీమేనమామకుఁ బదికోట్ల ♦ మంచికాను

కలఁ దెచ్చినారము ♦ కాన లోపంబనకీవె యొసఁగవచ్చు ♦ నింకననుచుఁ
బలికి రంత సుహృజ్జనుల కనురక్తుఁడౌ భరతుండు కాన్కల ♦ భవ్యమతిని
తే. దీసికొని వారలకు నిచ్చి ♦ తృప్తిమీఱ
నభిమతములైన యట్టి ద్రవ్యాదు లిచ్చి
దూతలను దన్ని వారలతో మదీయ
జనకునకు డేమమే కద ♦ సంతతంబు. ౬౪

2533

క. శ్రీరాముఁడు సౌమిత్రియు, నారోగ్యము గల్లువారె ♦ యతిశయమతి యా
శ్రీరామునికిం దల్లియు, నాయాధసుధర్మవేత్త ♦ యై పూజ్యయు నై. ౭౪

సీ. ధర్మసరాయణాత్మయునైన కౌసల్యప్రజల నెప్పుడు ధర్మధమునందె
వర్తింపఁగాఁ జేయు ♦ వనితామతల్లిక యారోగ్యభాగ్యంబు ♦ నందియున్నె
లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకుఁ దల్లి ధర్మజ్ఞయగు సుమిత్రాదేవి ♦ యామయరహి
తగ నున్నదే కదా ♦ తనకార్యమే ముఖ్యమని తలంచుచు నుగ్రమనసు తనర
తే. కోపభూషితయై యెప్పు ♦ కోరి తనను
బ్రాజ్ఞురాలుగ నెంచుచుఁ ♦ బరిధవిల్లు
చున్న నాతల్లి కై కేయి ♦ యున్నది కద!
యామయములేక నాకేమి ♦ యనువదించె. ౮౦

2535

క. అని యెల్లవారి కుశలం,బును నారసి తల్లి యేమొ ♦ బుధగర్వ్యంబౌ
పని చేసియుంట దూతలు, చనుదెంచుటవలన నరసి ♦ స్వాంతమునందాన్.

తే. అమృహాత్ముఁడు భరతుఁ డత్యాదరమునఁ
బలికె నమ్మాటల విని దూతలు వినీతు
లగుచుఁ బురుషవతంసమా! ♦ యనఘ! యెవరి
కుశలమును గోరుదువౌ వారు ♦ కుశలులె సుమి!. ౧౧౪

2537

ఆ. పద్మహస్త యగుచు ♦ భాసిల్లు శ్రీదేవి
నిను వరించుచున్న ♦ దనిరి రాజె
యగును భరతుఁ డనెడు ♦ నాశయమున వారు
తనదు వినుతి యనుచుఁ ♦ దలఁచె నతఁడు. ౧౨

2538

క. అనువుగ దూతలు భరతున, కని రరదముఁ బన్నఁ బంపు ♦ మనఁ గేకయభూ
పునితో దూతలు నను ర,న్తుని తొందఱ చేయువార ♦ లని తెల్పి వెనన్.

క. చనుదెంతునని వచింపుచుఁ, డన మాతామహుని సన్నిధానమ్మనకున్
జని దూతల ప్రేరణమున, జనకుని కడనుండి యిపుడె ♦ సందేశహతుల్. ౧౩

ఆ. వచ్చి పిలుచుచున్నవారు నన్నిపుడెను, దండ్రి చెంతకరుగఁ ♦ దలఁతు మీరు
ననుఁ దలంతు రపుడె ♦ చనుదెంతు మీకడ, కనిన భరతునుడుల ♦ నాలకించి.

క. ఆరఘవంశ్యుని శిరమును, మూరుకొనుచుఁ బల్కెను శుభముల్ తగునుడులన్

వైరి నిషూదన! వత్సా!, గారవమునఁ బోయి మరలఁ ♦ గడువడి రమ్మా!. ౧౬

క. సెలవిచ్చితి నీ వరుగఁగ, నల కై క సుపుత్రవతియె ♦ యగు నినుఁ గనుటన్
లలితగుణా! తేమంబును, దలిదండ్రులతోడఁ జెప్పఁ♦వగు నీవింకన్. ౧౭ 2543

క. మునికిం బురోహితునకిం, కను గల భూసురవరులకుఁ ♦ గడు విలుకాండ్రై
తనరారు రామలక్ష్మణు,లను నీభ్రాతలకు తేమ ♦ మాన్వతిఁ జెపుమా. ౧౮

చ. అని వచియించి కేకయధ♦రాధిపుఁడతని కెంతొ సత్కృతిం
దనరఁగఁ జిత్రకంబళ వి♦తానము సాధుమహాజనంబులన్
ఘనకరులన్ ధనంబు నిడి ♦ కై కకుమారుని సత్కరించి యా
తనికి నురస్థలోచిత సు♦త ప్తహిరణ్మయభూషణంబులన్. ౧౯ 2545

క. ఇచ్చెను సహస్రయుగ్మము, ముచ్చట షోడశశతాశ్వ♦ముల ద్రవ్యంబున్
బెచ్చుగ నిడి సేవకులన్, సచ్చరితుల రాజభక్తి ♦ సాంద్రుల నిచ్చెన్. ౨౦

ఆ. వారు సుగుణరాశి ♦ వర్ధిలి నమ్మంగఁ, దగి శుభోక్తు లలరఁ ♦ వత్కుమారు
వెంటఁ జనిరి; మఱియు ♦ వేడుక భరతుని, మేనమామ యతనిఁ ♦ గానవచ్చి.

సీ. ఇంద్రశిరంబున ♦ నెనఁగు నిరావంతమను కొండయందు బుట్టినవియుఁ గన
నందంబులై తగు ♦ హస్తీవరంబుల, శీఘ్రగతుల్ దగఁ ♦ జెలఁగి బరువు
మోయఁగ నలవడి ♦ కాయముల్ బలసి యున్నట్టి *గాడిదలను ♦ నధికవిత్త
ము నొసంగె; నంతిపు♦రిని బెంపఁగాఁ బడి వ్యాఘ్ర వీర్యబలంబు♦లరుచుండ

తే. దంష్ట్రలే యాయుధములుగఁ ♦ దనర దీర్ఘ
కాయముల నొప్పియున్న కు♦క్కలను గాన్క
గా నొసంగెను భరతుండు ♦ గమనవేగ
మునను వానికిఁ గనఁడయ్యె ♦ ముదమునపుడు. ౨౧ 2548

క. దూతలు త్వరపడుచుండఁటఁ, జేతము దుస్స్వప్నభీతిఁ ♦ జెందుటఁ బురినే
దో తగనిపనియె జరగెను, గా తప్పకయని యతండు ♦ కలవల మందెన్. ౨౨

సీ. హస్త్యశ్వనరయూత ♦ మైనట్టి స్వగృహము వెడలి పెద్దది యయి ♦ విమలమైన
రాజమార్గమున భ♦రతుండు శ్రీమంతుండు చని దానిగడచికాం♦చెను సమీప
మందలి రాడ్డేహ ♦ మంత నామతిమంతుఁ డడ్డము లేక యా♦యంతిపురము
శత్రుఘ్నుతోఁ జొచ్చి♦సత్వరముగఁ దాత మేనమామను గొల్చి♦మిగులు ప్రీతి

తే. వారి యాశిషముల నంది ♦ వారలనుచ
నరద మెక్కి ప్రయాణమై ♦ యరుగుచుండ
మండలాకారచక్రముల్ ♦ గండు మిగుల
నలరు రథముల బహుశతం♦బులను గొనుచు. ౨౩ 2550

తే. వృషభముల లొట్టియల నశ్వవితతి నరద
ములకుఁ బూనిచి యతని భృత్యులు వెనుకొని
చనిరి మహితాత్ముడైన యాత్మపతిసుతుఁ
డంబజనకుండు సంపు సైన్యములు గావ. ౨౯౫

2551

క. అనుజుఁడు తనవంటి సహాయనికరములు వెంటరాఁగఁ ♦ నపగతరిపుడై
ఘనసిద్ధుఁడు దివి వెడలెడు, ననువున గృహసీమ వెడలె ♦ నతివేగమునన్. 30

దెబ్బదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౧ - వ సర్గము.

భరతుఁ డయోధ్యఁ జేరి తండ్రియింటికిఁ బోవుట.

సీసమాలిక:—

అంత నిత్యైకువంశాభినందనుఁడును గాంతిమంతుఁడును శ్రీమంతుఁడు నగు
భరతుఁడాగేహంబువదలి తూర్పున కేగి యందునుదామాహ్వయమునందనగు
తటినిఁ గనుంగొని ♦ దాటి యద్దాని కవ్వలితట్టు దవ్వనఁ ♦ బరఁగి పొడవు
గానున్న ప్లాదినిఁ ♦ గడుభక్తి నేవించి యద్దానిఁ దరియించి ♦ యవలఁ బశ్చి
మాభిముఖంబుగా ♦ నరుగు శతద్రూపదిని గాంచి దానిచెంతను జెలంగు
నట్టి యేలాధానమును గ్రామమునకుఁ జెంతను దాని దరియించి ♦ తనదుమార్గ
కష్టముల్ దొలఁగింపఁ ♦ గా నెంచి యసరపర్పటమను గ్రామంబురమ్యతరముఁ
జేరి యామీదట ♦ శిలల నాకర్షించు నాశిలావహాయను ♦ నమలనదిని
దరియించి యాగ్నేయధరణిని నున్నట్టి శల్యకర్తన మనఁజను పురంబుఁ
గనుంగొని యాగ్నేయమును పురమును జూచి పరిశుద్ధమతియునత్యరతుఁడౌట
నచ్చటివారల ♦ యార్తి వాసెడురీతిఁ బలుకుచు భూరిపర్వతనికాయ
మును దాటి యవ్వలఁజని చైత్రరథమను వనమును గని సరస్వతియు సింధు
శైవలినియు నెందుసంగమించునొ యందుఁ జని వీరమతస్యఖ్యజనపదముల
కుత్తరభాగమందున్న భారుండమన్ వనమును జేరె; నవ్వలజవమునఁ
బ్రవహించుచున్ భూరిపర్వతాస్పతమయి సంతసంబుల నీయఁజాలి యలగు
చున్న కుళింగాఖ్య ♦ నొప్పెడు నదిఁ గని యమునాసమీపంబునందు దానిఁ
దరియించి భాస్కరాతపమున కలసిన సైన్యంబు విడియ నాజ్ఞయొసఁగంగ
నందు సైన్యము దిగి ♦ యశ్వస్థులకు శ్రమమును బాపి శీతవారిని దడుపుచు
విశ్రాంతి నొందించి ♦ విమలోదకంబులఁ దారు న్నానముచేసి ♦ తజ్జలములఁ
ద్రాగి గంతవ్యమా ♦ స్థలము నిర్జలమాటఁ దత్సలిలంబులఁ ♦ దగిన యంతఁ
గైకొని; రంత మంగళశీలయుక్తుడౌ భరతుండు భద్రకుంజరమునెక్కి

మనుజసంచారంబుఁ గనని యాపెనువనమును వాయువాకాశమును నతిక్రమించెడు గతిఁ దరియించి యంతట నంశుధానపురంబు చెంతను మహానదియగు నాభాగీరథిని దాట రాకుంటఁ బ్రాగ్జటపురికడఁ బరఁగు గంగఁ దరియింప సాధ్యమా టరసి యప్పురి దానికయి ప్రసిద్ధంబుగఁ గ్రాలుచుంట నచ్చటికిం బోయి యద్దాని నట దాటి కుటికోష్ఠికానదిఁ గోర్కిఁ జేరి సబలుడై యానది సరఁగునఁ దరియించి ధర్మవర్ధన మనఁ దనరు గ్రామమును జేరి యట నుండిఁచని తోరణగ్రామమునుగాంచికక్షీణంబునకుఁ బోయి యందు జంబూప్రస్థమును గ్రామమును దాటి యట వహాధంబనునందమైన గ్రామమునకుఁ బోయిఁరమణీమవనమొండు దాని చెంతఁజెలంగఁదానురాత్రి వసియించి వేకువఁ బ్రాజ్ఞుఁడయి పోయి యుజ్జ్వహానాపురి యువనంబుఁ దాను బ్రవేశించి దానిమందలి కదంబావనీజంబుల నరసి యింక రాఁబోవు దనపదరాజి స్వదేశంబె కావున భయము లేకయె శ్రమంబు తొలఁగించుకొనుచు మీరలయక మెల్లఁగాఁ జనుదెండటంచు స్వజనులకెల్ల నాజ్ఞ చేయుచు వడి నరుగు గుట్టంబుల గట్టిన రథమెక్కి కడువడిఁ జనె నంతట భరతుడా చెంతనుండెడు సర్వతీర్థమౌపల్లి రాతిరి వసించి యుత్తానికానది నొయ్యనఁ దరియించి యవ్వల బహువిధాహ్వానములొప్పుఁ బరఁగెడు నదులను బర్వతదేశీయ గంధర్వములనెక్కి కడచి పోయి గంభీరమా కుటికానది మెల్లఁగ హస్తీప్రస్థమునెక్కి యంత దాటి నరవహ్యుడై నట్టి భరతుడు తాహిత్యమును నగరము చెంత ఘనకపీవతీనదినిం దాటి దివ్యమై తగునేకసాలమౌ గ్రామంబు లీలఁ గాంచి స్థాణుమతీవది సరగునఁ దరియించి వినతాఖ్య నగరంబునను జెలంగు నట్టి గోమతీనది నాతండు తరియించి యశ్వముల్ బడలికలంది యుంటఁ గనుచు గళింగ నగరము చెంతం దగు సాలవనంబు విశ్రాంతి కొఱకుఁ గాఁ జేరి యటనల్పకాలంబెవసియించి వడిఁబోవఁదలఁచినూఁకుడొకఁడయగిరిఁ జేరు తరుణమునఁజేరె వై వస్వత మనునిర్మితంబయి ఘనతరంగు నగు నయోధ్యాపురి నాతండు సస్తరాత్రములు మార్గంబునఁదగ వసించి యెనిమిదవదినమం దేయయోధ్యనుముందుఁగనుపట్టుచుండంగఁగాంచి తనదు

తే. సారథిం గాంచి పలికె నోసారథీ ! ప

విత్రములగు నుద్యానముల్ వెలయ ఖ్యాతిఁ

గన్న సితస్మృతికయు వింత వన్నెలొసఁగ

నదిగొ కనఁబడుచున్నది యతులరీతి. ౧౯౪

2553

క. సురుచిరశమాదియుతు ల,ధ్వరముల నొనరించి మిగుల ధనవంతులు నై

పరఁగు మహీసురు లిట దు, స్థరవేదాంభోధిపారసారజ్ఞులుగా. ౨౦ 2554

- క. తనరారుచు నుందురు ను, మృత్యుము రాజర్షి వర్ష్య ♦ లాదృతిఁ బాలిం
ప నెగడుచుండును దీనిని, గన నిందలి నరుల కిపుడు ♦ గడుమోదంబున్. ౨౦౪
- క. కలిగిన యటుగాఁ దోఁపదు, నలుఁగడలను మున్ను పురుష ♦ నారీకృత ని
స్తులనాదము తుములంబై, చేలఁగుచునుండు నిపుడద్ది ♦ చెవులఁ బడదు సూ!.
- క. మును మనుజులెల్ల సాయం, తనమున నుద్యానములకుఁ ♦ దమి వచ్చి యటన్
మనమారఁ గ్రీడనల్పుచు, జనుదురు చీకటులు గ్రమ్మ ♦ సద్దమ్ములకున్.
- క. వనవితతు లవ్వొ యొకవిధ, మున వెలయుచునుండుఁ బ్రమద ♦ మునఁ గాముకులె
ల్లను రామి నేడ్చుచున్న వి, ధి నిప్పుడూహింపనయ్యె ♦ దెలియం జాలన్ ౨౩
- ఆ. అడవిరీతి నగర ♦ మగపడుచున్నది, నాకు నిపుడు; సార ♦ ధీ! కలంత
గలుగఁ జొచ్చె మదిని ♦ గడఁగి మున్నరదంబు, లను గజాళి నెక్కి ♦ లలితరీతి.
- క. తురగముల నెక్కి చనువా, రరుదుగఁ బురిఁ జేరువార ♦ లకటా యిపుడే
వ్వరు గానరారు కారణ, మరయంగాఁ దోఁపదయ్యె ♦ నాత్మను నాకున్. ౨౪౪
- క. విను ముద్యానంబులు తగ, మును ఫలములఁ దిని కిసలయ ♦ ములమెక్కిముదం
బునఁ దేనె ద్రావి మత్తతఁ, గని తగు శుకశారికాది ♦ కాండము లలరన్.
- తే. సొంపుగాఁ గనుపట్టుచు ♦ సురత కేళి
నల్ప వచ్చెడు కాముక ♦ జనులకెల్లఁ
బూలపందిరుల నొసంగి ♦ పొలుచుచుండు
నట్టి యెల దోట లిత్తటి ♦ నంద మెడలి. ౨౪౫
- క. చ్యుతపర్ణములై యేడ్చెడు, గతిఁ దగు వృక్షముల నాల్గుఁ ♦ గడల నిరానం
దత నాకుఁ గానఁబడియెడు, గతమేమొ యెఱుంగరాదు ♦ గా సూతవరా!.
- క. అరుణోదయ మయ్యెడు నీ, తరుణము నందై న జనులు ♦ తమిఁబెంచుమృగో
త్కరము పతత్రులు మత్తతఁ, గరమనురాగమునఁ జేయు ♦ కలనిస్వనముల్.
- క. వినరాకున్నవి; మును చందనాగరు సువాసనాత్మ ♦ తత ధూపములం
గను పవమానుఁడు వీచెడు, గన నతఁ డిపుడేల వీవఁ ♦ గా నూల్కొనఁడో.
- క. ¹కరముఖముల వాయింపం, బరఁగెడు భేరీమృదంగ ♦ వరవీణాభీ
కరమృదునినదం బిత్తటి, విరతిం గనె నిట్టులౌట ♦ వింతయు గాదే. ౨౪౬
- ఆ. కన ననిష్టసూచ ♦ కములుఁ గ్రూరములునై
వగలఁ గల్గఁ జేయు ♦ బహువిధావ
శకునము లివె పెక్కు ♦ చందములం గనఁ
బడెడు దాన మనసు ♦ వగలఁ గనియె. 3౦౪
- ఉ. కారణమింత లేదు వెత ♦ గల్గఁగ నై నను నాదుచిత్త మి
ట్లూరక యార్తి బొందెడి న ♦ యో యెట్లులై నను నాదుబంధువుల్

- వారక ఊమముం గనెడు ♦ భంగియె దుర్లభమంచుఁ దోచె నం
చా రఘువీరుఁ డాత్తుడయి ♦ యాత్మయు నెంతయుఁ దల్లపిల్లఁగన్. 3౧౫
- క. వికలేంద్రియుఁడై యిత్తో, కుకులమహిశాళిచేతఁ ♦ గొమరుగ ధర్మ
ప్రకటితమతిఁ బాలింపఁగ, నకలంకఖ్యాతి వెలయు ♦ నప్పురిఁ జొచ్చెన్. 3౨౫
- క. దూరము నడుచుటచే వెతఁ, గూరిన తనయు త్తమకులఁ ఘోటకములతో
నారఘువీరుఁ డయోధ్యను, జేరెన్ హృదయంబు కలఁతఁ జెందుచునుండన్.
- ఆ. వై జయంత మనెడు ♦ ద్వారమ్మునం బురి, నృపవఃరేణ్యుఁ డొందిఁ యెల్లద్వార
పాలకులును లేచి ♦ భవ్యవిజయముల, నడిగి వెంబడింప ♦ నరిగె నంత. 33౫
- క. మనసొకచోటన్ నిలువమిఁ, దనమనసునఁ గూర్చునట్టి ♦ తత్సారధినిం
గని పల్కె నచట భరతుం, డనుమానమున న్నునింగి ♦ యాతురపడుచున్.
- ఆ. ద్వారపాలకులను ♦ దగురీతి మన్నించి, యనఘ! యన్వసిష్ఠుఁ ♦ డాతురముగఁ
గారణంబు లేక ♦ యిరీతిఁ బిలిపింప, నేల! యశుభ వార్త ♦ యేమియొయని.
- చ. మనసున శంక దోచెడిని ♦ మామకశీలము దూలుచున్నయ
ట్లనువుగఁ దోచెఁ బూర్వము నఁరాధిపు లంతము నొందువేళలం
గనఁబడు నెట్టి గుర్తులు విఁకారముగాఁ దగునంచు వింటిమో
కనఁబడుచున్న విప్పుడవి ♦ కన్నులకున్ గడు నాకు సారథీ!. 3౪౫ 2574
- సీ. ఇందు గృహస్థుల ♦ గృహములు సమ్మార్జనంబు చేయమిఁ బరుఁషంబు గాఁగ
నగపడుచున్నవి ♦ యవ్యానితలుపులుమూయఁగాఁబడ వేమిఁమాయ యొక్కొ-
యెందుఁ జూచిన శ్రీవిఁహీనంబులై యున్న వెచ్చోట బలికర్తఁమే యొనర్చి
నట్లుగాఁ గనఁబడ ♦ దక్కట! ధూపవాసనలెవ్వో వ్యాపింప ♦ వనఘ! యెందు
తే. నెవరినిం జూచినను భుక్తియే యెఱుంగ
నట్లు కనఁబడుచున్నవా ♦ రమలకాంతి
చెడిన ముఖములు నాకుఁ గన్బడియె సిరియు
తొలఁగినట్లుగ గృహములు ♦ తోచె నిపుడు. 3౪ 2575
- సీ. సురగృహద్వారముల్ ♦ సుమమాలికాశోభ నందకున్నవి వాని ♦ ముందుభాగ
ములు విసమ్మార్జనములుగ నున్నవి పూజకులు పరిచారకు ♦ లలరకుంటఁ
బాడుగృహంబులఁభంగి నున్నవి మును పిట్టులుండునె యెన్నఁజేనిఁ గనఁగ
దేవపూజలు యజ్ఞఁపావనసభలును నిలిచి పోయినవి పూఁపులను సమ్మ
తే. నంగడులయందు సత్సమఁహారములును
భాసిలకయున్న విందలివ ర్తకులును
జింతలేక మనస్సులు ♦ స్థిరతఁ దప్పఁ
గ్రయము విక్రయమును జేయు ♦ క్రమము మాని. ౪౧ 2576

క. ఎంచగ సంకోచముఁ గని, రించుకయే మోములందు ♦ నే శుభకాంతుల్
మించవు మునుపటివలెఁ గా, న్నించరు కారణమిదేమొ ♦ విధిక్యతమేమో.

సీ. అమరాలయములఁ జై ♦ త్యములనుండిన పక్షులతిదీనముఖముల ♦ నార్తినొగులు
చున్నవి పురియందు ♦ నున్నస్త్రీపురుషులు మలినగాత్రములఁ గఁచులనునిండ
జలము స్రవింప దీ ♦ నులయి చింతిల్లుచుఁ గృశియించి కలవర ♦ మేర్పడు ముఖ
ముల నుండుటం బురి ♦ నలుఁగడలంజూచుచున్నాఁడననిచెప్పి ♦ యొగిఁబురమునఁ

తే. గానఁబడు నవశకునాళిఁ ♦ గని కలంగి

దీనమానసుఁ డయి, సార ♦ ధికిని గానఁ

బడు గుఱుతులను జూపుచుఁ ♦ బార్థివేంద్రు

సౌధమున కేగె ముందేమి ♦ జరగునో యని. ౪౪౫

2578

సీ. అమరావతినిఁ బోలు ♦ నాయయోధ్యాపురమపుడు చత్వరములు ♦ నాలయములు
రాజమార్గములుని ♦ ర్జనములై సంస్కారములు లేమినరుణధూ ♦ ఖులను బ్రుంగుచె
ద్వారకవాటయం ♦ త్రములుగల్గియునుండనతఁడుదుగిఖాక్రాంతుఁ ♦ డగుచుఁగాం
నమ్మహాత్ముండు ము ♦ న్నరయని యాలక్షణముల నప్రియముల ♦ నన్నిచోట్లఁ

తే. బలువిధంబులఁ గని తల ♦ వాంచి మనసు

కలవరము నొంద దీనతఁ ♦ గానుపింపఁ

దండ్రిగృహమున కేగె స ♦ త్వరముగాఁగ

సారధియుఁ దోలె రథము వి ♦ చారపరత. ౪౪౬

2579

డెబ్బదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౨ - వ సర్గము.

—ఁఁఁ కైక భరతునితో జరగిన వృత్తాంతముం జెప్పి రాజ్యమును బూనుమనుట. ఁఁఁఁ

క. జనకుని సౌధంబున నీజ, జనకునిఁ గానకయే త్వరగ ♦ జనని గృహమునుం
గనఁ జని కై కేయిని జూ,చెను భరతుం; డంత నామె ♦ చిత్తము పొంగె. ౧

క. పరదేశంబున కేగిన, వరతనయుఁడు రాఁగఁ జూచి ♦ వనితామణి య
బ్బరసడి దిగ్గున లేచెను, హిరణ్మయాసనమునుండి ♦ యెంతయుఁ బ్రీతి. ౨

తే. ధర్మమతి భరతుండు గ ♦ తప్ర కాశ

సంపదలనున్న తల్లిదా ♦ సదనమునకుఁ

బోయి శుభజననీపదాం ♦ భోజములను

బట్టుకొని వందనము చేసె ♦ భ క్తి మెఱయ. ౩

2582

క. ఆనారీమణి కీర్తిని, జానుగఁ గనిసట్టి భరతుఁ ♦ జయ్యనఁ జేరం

గా నెమ్మి దిగిచి కౌఁగిట, వానిన్ బంధించి ¹తోడల ♦ పై నిడుకొనియె. ౩౪

- తే. శిరము మూర్ఖుని వార్తలఁ ♦ జెప్పు మనుచు
నడుగ మొదలిడె; నాయనా! ♦ యార్యనర్కుఁ
డైన మాతామహుని యిల్లు ♦ మాని యింత
దనుక గతియించెఁ గొన్నిరా ♦ త్రములు త్రోవ. ౪౫ 2584
- చ. అరదము నెక్కి వేగముగ ♦ నధ్వపదిశ్రమ మొంది నచ్చి తే
వరతనయా! పథశ్రమము ♦ బల్విడిఁ గల్గఁగలేదె? తాతయున్
గరుణఁ జెలంగు మాతులుఁడు ♦ గాఢనుఖంబులఁ బొందువారె సో
దరుఁడును నీవు నెప్పుదిని ♦ వాతగృహంబున నుందురే కదా. ౬ 2585
- క. వినుపింపు మెల్లవార్తల, నన భరతుండనియె; వాత ♦ యాశీస్సులనేఁ
గని బయలువెడల నేటికి, జననీ! త్రోవను గతించె ♦ సప్తాహంబుల్. ౭ 2586
- సీ. మాతామహుఁడు మేన ♦ మామయుఁ గుశలులే
కేకయేంద్రుఁడు నాకుఁ ♦ గేరి యొసఁగి
నట్టి ధనంబు ర ♦ త్నాదికంబులఁ గొని
వచ్చువాహనములు ♦ బంట్లు బడలి
యుండుటచే దారి ♦ నునిచి ముందుగ నేను
వచ్చినాఁడను; రాజు ♦ వాక్యములను
గొనివచ్చినట్టి దూ ♦ తనికరములు నన్నుఁ
ద్వర చేయ నిచటికి ♦ వచ్చినాఁడ
తే. నంబ! నావిన్నపమునకు ♦ నర్హమైన
యుత్తరం బీయఁగాఁ దగు ♦ నున్నతంబు
హైమమున్ శయనీయంబు ♦ నైన నీదు
శయ్య పాడ్వడియెడి నాదు ♦ జనకవిరతి. ౧౦౫ 2587
- క. జనకుని జనులెల్లను బ్రీ,తిని గాంచకయుండునట్లు ♦ తెల్లం బయ్యెన్
మనుజేశ్వరుఁ డిచ్చట, నో, జననీ! నివసించియుండుఁ ♦ జాలదినంబుల్. ౧౧౫
- క. అని తలఁచి తండ్రిఁ జూడం,గను గోరిక నిచటి కేను ♦ గడు వడి మీఱిం
జనుదెంచి నాఁడ నిచ్చటఁ, గనఁ జాలం దండ్రినేమి ♦ కారణమంబా! ౧౨
- చ. జనకుని పాదపద్మములఁ ♦ జక్కఁగఁ గొల్పి నమస్కరింపఁ గో
ర్కొని నిటు ప్రశ్న చేసెదను ♦ టీత్యధిపుండెటనుండు జ్యేష్ఠప
త్నినిఁ గనఁగోరి నాజనని ♦ దివ్యగృహంబున నున్నవాఁడొ నా
విని యల రాజ్యలోభమున ♦ విభ్రమమొందిన దాటఁ గైకయున్. ౧౩౫

1 శూన్యోఽయం శయనీయ స్తే పర్యంకో హైమభూషితః-అనిమూలము. శూన్యః=పితృ
శూన్యః. అని వ్యాఖ్య. దీనిననుసరించియే “జనకవిరతి” అని తెనిగింపబడియెనని యెఱుంగఁ

తే. దారుణం బప్రియమునగు ♦ తత్ప్రవృత్తిఁ
బ్రియముగా నెంచి రాజుప్రవృత్తి నెఱుంగ
నట్టి తనయునిఁ గాంచి యిట్లనియె; సర్వ
భూతములు తప్పకేగతిఁ ♦ బొందుచుండు. ౧౮

2591

తే. యజ్ఞములఁ జేసి సాధుజనాళికి గతి
యయి మహాత్ముఁడు రాజేంద్రుఁ ♦ డైనయట్టి
నీదు జనకుండు తద్గతినిఁ గనె ననఁగ
ధర్మమతి సత్కులుండును ♦ నిర్మలుండు. ౧౯

2592

క. జనకునియెడ భక్తిం దగు, ననఁకుండు భరతుండు వార్త ♦ నద్దాని వినం
గనె పితృశోకబలంబున, మనము గలఁగ వేగ పడియె ♦ మహిమై నంతఁ.

తే. అమృతహాహువతుల వీర్యాన్వితుండు
'చచ్చినాఁడ, నయో! యని ♦ వెచ్చనూర్చి
దీనవాక్యంబుఁ బలుకుచుఁ ♦ దెల్లవోయి
కరములు విదుర్పుచుం బడె ♦ త్కౌతలమున. ౨౦

2594

క. జనకుని మృతిశోకముపై, కొన దుఃఖించుచు మనంబు ♦ కుందఁగఁ దబ్బి
బ్బున నిటు లేడ్చె శరన్నిశి, వనజారిప్రభవిమల దివము వెలయుగతిఁ. ౨౧

తే. మున్ను నాతండ్రి శయనించి ♦ యున్నపాను
పిది ప్రకాశించుచుండె నయ్యది యతండు
ధీయుతుఁడు లేమి గగనంబు ♦ తోయజారి
లేక వెలుఁగని గతినున్నదీ కరణిని. ౨౨

2596

క. జలహీన సాగరము నట్టులు సొంపును దూలుటం గడుంబాడయిన
ట్టులు గనఁబడుచున్నది యని, విలపించెను బాష్పజలమువెనఁ బ్రవహింపఁ.

సీ. జయశాలురగు శూరజనులందు మేటియూ భరతుండు గొంతెత్తిపరమదుఃఖ
వీడితుండై యెచ్చి ♦ వింతగ భాసిల్లువక్త్రంబుపై గుడ్డ ♦ వైచుకొనుచుఁ
గలవిలపడుచుండె; ♦ నిలఁబడియుండిన యమరసన్నిభు మనహాస్తితుల్య
భరతునిఁ దనయునిఁ ♦ బరశుధారాహత భూజప్రకాండంబు ♦ వోలె నున్న

ఆ. వాని లేవనెత్తి ♦ భాస్కరశీతాంశు, సముని నతని దుఃఖశరధిమగ్నుఁ
గాంచి పలికె నిట్లు; ♦ త్కౌపతిపుత్ర! మ, హామళా! విచార ♦ మందనేల. ౨౩

*క. లేలెమ్మ కుమారా! యిల, నీలీలఁ బరుండియుండె ♦ దిప్పుడు నిన్నుం
బోలు సభాపూజ్యులు సచ్చీలురు శోకింపరిద్ది ♦ సిద్ధము సుమ్మి!. ౨౪ 2599

క. మతిమంతా! నీమది సత్కృతువుల దానముల మిగుల ♦ రంజిలు శీల

1 హా హతోఽస్త్రితి కృపణాం దీనాం వాచ ముదీరయన్-అని మూలము.

* సంత స్పదసి సమృతాః-అని మూలము.

- శ్రుతివాక్యములను వర్తిలు, నతిశయరవిరుచులు మండరాద్రిప్రయవలె. ౨౫
- చ. అనియె నతండు కొంతవడి నార్తి విలాపము చేయుచు ధరణి
వనటను దూలుచుండియె యవార్యనునోవ్యధ లెన్నియేని పై
కొనఁగ వచించె చల్లఁ గని; ధీనివిభుం డిటు పిల్వనంపె రా
మున కభిషేకముం జరప మోదమునొందెనొ యంచు నెంచితి. ౨౬౪
- క. తానే యజ్ఞము చేయఁ,గా నెంచెనొ యంచుఁ దలఁచి గాఢస్రమదం
బూని ప్రయాణంబయి యిపు, డేసిటకు వచ్చినాడ నిట నిటు లయ్యె.
- క. ఆనాయూహలు మాటిన, వే నేమందు నిఁకఁ దండ్రి నిటఁ జూడనినా
మానసము పగులకున్నది, నేనేమనిచెప్పువాడ నీకుం దల్లీ! ౨౭౪ 2603
- క. అనవరతము ప్రియము నెనా,కునుగూర్చుచు హితము జేయఁగోరుచుఁ దగునా
జనకుఁడు మృతుఁడయ్యెను నా,తని గను భాగ్యంబు లేదు తల్లీ! నాకు.
- సీ. ఏను రాకున్నప్పు డేవ్యాధిచేఁ దండ్రి మరణింపఁ దారె రామప్రభృతులు
సంస్కారములు చేయఁజాలు భాగ్యముఁ గాంచిరటుగానపుణ్యాత్ములై రివార
లతిశయముగ ధన్యు లగుదురు కీర్తిచేఁ దనరారు భూపాల తల్లజుండు
నే నిట వచ్చియున్నానని యెఱుఁగఁడు నిజమిది యెఱుఁగునేని జవమొప్పు
- ఆ. నరుగుదెంచి వంచి యాదృతి నాశిర,మును దగంగ మూరుకొనును గాదె
పాపరహితకార్యపరుడైన నాతండ్రి, ధూళి బెనఁగు నన్నుఁదుడుచుఁగాదె.
- క. అతులనుఖస్పర్శంబై, యతని కరం బలరునట్టి హస్తమిపుడు పెం
పు తగంగా నెటనున్నది, మతిదూలెడుఁ జెప్పవచ్చు! మానితశీలా! 3౧ 2606
- సీ. ఎవఁడు తండ్రియును బంధువు భ్రాత నాకగు; నెవనికి దానుండనేనగుదునొ
యక్లిష్టకర్తుడై నట్టి యారామున కస్తదాగమన వియ్యదనునందె
తెలుపుమా! ధర్మముల్ తెలిసినయార్యునకగుఁగదజ్యేష్ఠుండెయరయఁదండ్రి
కావునఁ దత్పాదకనులంబులం బట్టుకొని వంశనమచేయఁ గోరువాడ
- తే. నిపుడు గతి నాకు నాతండె యిది నిజమ్ము
ధర్మనిత్యుండు ధర్మవేత్తయును సత్య
సంధుఁడు దృఢవ్రతుండును సత్యశౌర్యుఁ
డార్యుఁడు నగు నాతండ్రి యే మనుచుఁ జెప్పె. 3౪ 2607
- క. నరపతి నన్నుం గూరిచి, మరణించెడు తఱి నదెట్టిమాట పలికెనో
కర మద్దానిక విన నా,తుర మొందుచు నున్నవాడఁ దోడ్తో జెపుమా.
- చ. అన విని పుత్రుమానసమునందుఁ జెలంగెడు తాతమైత్రి మె
ల్లనఁ దొలఁగింప నెంచుచు నిలాపతి 'సర్గతికాళివర్యుడై

తనరు మాహాత్మ్యఁ డాతఁడు, నితాంతము హా! రఘురామ, లక్ష్మణా,
యనియును భూమిజా! యనియు ♦ నొర్తి విలాపముఁ జేయుచుం జనెన్. 3౬
*క. తనయా! విను పరలోకం, బున కేగుచు నిన్నుఁ దలఁపఁబూనఁడు; మఱి నీ
జనకుండు పాశవశమా, ఘనమగజమట్లు, కాలగతి పైకొనఁగన్. 3౬.౪2610

తే. సితతోఁ గూడి మరలి వచ్చినరఘుప్ర
వీరు రాముని నెవ్వరు ♦ శూరు లక్ష్మ
ణుని గనుంగొనఁగలదొ పుణ్యులుఁ గృతార్థు
లట్టివారే యటంచు నీయయ్య పలికె. 3౭౪ 2611

ఆ. మరణకాలమందు ♦ మాట నిద్దానినె, మందలించె వేఱు ♦ మాట లనఁడు
నాఁగ నన్నపట్టణంబున లేడను, నాద్వితీయవార్త ♦ నప్రియంబు. 3౮౪

క. వినుటన్ మొగము విషణ్ణతఁ, గన వనటం గుండి మరలఁ ♦ గైకను గని యి
ట్లనియెం గౌసల్యకు నత్యనుపమసంతోష మిచ్చు ♦ నారాఘవుఁడున్. 3౯౪

తే. ధర్మమతి తాను సీతను ♦ దమ్మునిఁ దగఁ
గూడి యెచటికిఁ బోయి యున్నాఁడు చెపుమ
యిప్పు డన విని యప్రియ ♦ మే యనంగఁ
దగిన యామాటనుం బ్రియముగ భ్రమించి. ౪౦౪ 2614

క. జరగిన వృత్తాంతంబును, జరగిన యటులే వచింపఁ ♦ జాన తలఁచి యా
భరతున కనియెన్; దనయా!, ధరణీశకుమారుఁ డనుజాఁదరుణిం గొనుచున్.

తే. నారచీరలు గట్టి దండ్లకవనంబు
నకుఁ జనియె నంచుఁ గైక పలికిన యంత
స్వకులమునకు సదాచారపరతవలనఁ
గలిగినట్టి మాహాత్మ్యంబుఁ ♦ దలఁచి యతఁడు. ౪౧౪ 2616

క. తనయన్న యేమితప్పును, గనఁజాలక చేసినాఁడొ ♦ కానలపాత్రై
చనుట కని యతనిదొ చరి,తను దలఁచుచు సందియమునఁ ♦ దత్తరపడుచున్.

క. భీతుండై మఱి యడిగెను, నోతల్లీ! రాముఁడేమి ♦ యర్వీసురు సా
మిత్రాతఱి హరింపఁడే గద, పాతక మేమేని చేయఁ ♦ బాల్పడఁడు గదా. ౪3౪

క. ధనికుఁడు దరిద్రుఁ డేయఘ,మును జేయనివాఁడు రానుమ్మార్తి నిహతుఁడై
తనప్రాణంబులఁ గోల్పోయెనె యిట్టి యఘంబుఁ జేయుఁ నెటురాఘవుఁడున్.

క. పరదారను గోరఁడు కద, ధరణీశ సుతుండు చెప్పుచు ♦ తల్లీ! వేదో
త్కరశాఖాధ్యాయిని వే, మరణము నొందించువాని ♦ మాడ్కి రఘువరున్.

* భరతంప్రతి త్వం రాజాన స్మృతవాన్ కింతు రామమేవ స్మరన్ స్వర్గ మగాత్-అను
వ్యాఖ్యననుసరించి యీపద్యపూర్వాత్థము వ్రాయఁబడినది.

తే. దండకారణ్యమున కేల ♦ తండ్రి పంపె ?

ననుచు వెతఁ గుంది యడిగిన ♦ నామె చపల

చిత్తగావున మును రాజుఁజేరి వరము

లడుగుతటి నున్న వృత్తినే ♦ యాశ్రయించి. ౪౫౪

2621

క. తనకృత్య మెల్లఁ జెప్పంగను దలఁచుచు నున్న దున్న ♦ కరణి వచింపం

బనిఁ బూని పలికె నిట్లని, తనయుండు మహాత్ముఁ డట్లు ♦ తనుఁ బ్రశ్నింపన్.

తే. తాను బండితురాలని ♦ తలఁచుచుండు

గావునన్ మూఢురాలును ♦ గాన సంత

నమునఁ గై కేయి చెప్పె నీసరణి రాముఁ

డే మహీనురువి త్తంబుఁజేసి గొనఁడు. ౪౫౫

2623

సీ. ధనికునింగాని నిన్సునిగాని యేపాపమును జేయనట్టి యే ♦ మనుజుఁగాని

హింసింప లే దాతఁ ♦ డెవరి భార్యను గాని కనులారఁ గనుఁగొనఁగాఁ దలంప

లేదు; కుమారకా! ♦ భూదయితుఁడు నీదు తండ్రి రాఘవునకుఁధాత్రి నొనఁగి

యభిషేకమును జేయ ♦ నాదృతి నుండుట విని నీకురాజ్యమిచ్చునియు, రాము

ఆ. వనికేఁ బంపుమనియు ♦ వరముల నీరెంటి, వేడితిని బ్రతిజ్ఞ ♦ వెలయఁ జేయు

తనదువృత్తిఁ బూని ♦ ధాత్రిశుఁ డట్లె నే, నడిగినట్లు చేసె¹ ననుఁగుఁగుట్ట !.

చ. జనకుని యాజ్ఞఁ బూని రఘుఁసత్తముఁ డింతిని గూడి తమ్ముతో

వనములకేగ సద్యశము ♦ భాసిల నొప్పు మహీశ్వరుండు రా

మునిఁ బ్రియపుత్రుఁ గానక సముద్రముతో² సరివచ్చు దుఃఖముం

గని యట మగ్నుఁడై మృతిని ♦ గాంచె. దపించుచు రామునెన్నుచున్. ౪౫౬

ఆ. నీవు నిఖిలరాజునీతుల నెఱిగిన, వాఁడవౌటఁ గొనుము ♦ పార్థివత్వ

మిపుడె నీకయి కదయే నిదంతయు నిట్లు, చేసితిని గుమార! ట్టితిని గొనుము.

క. తనయా! శోకింపకుమా, మనమున సంతాపమంది ♦ మ్రాన్పడకుమ నీ

వును ధైర్య మూనుమా! ప, తన మిది వశమయ్యె నీకుఁ ♦ దనకుం దా నే.

క. నిరుపద్రవ మీరాజ్యము, కరగతమయ్యె నిట నీకుఁ ♦ గాన వసిష్ఠా

ద్యురుమానుల శాస్త్రజ్ఞులఁ, బరమాదృతిఁ బిల్వఁ బంచి ♦ వారియనుమతిన్.

క. జనకున కదీనసత్విన, కనువగు శాస్త్రప్రకార ♦ మతివేగమ నీ

వొనరిచి సంస్కారములఁ, దనయా! యభిషేకమొందఁదగు మోదమునన్.

డెబ్బదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

23 - వ సర్గము.

భరతుఁడు కైక నాక్షేపించుట. ఛఛఛఛ

క. జనకుని మరణము భ్రాతల, వనవాసము విన్నయంత ♦ భరతుఁడు దుఃఖం

1 అనుఁగుఁగుట్ట-ఇది కైక కప్పటియత్సాహముఁ దెలుపునట్లుంచఁబడియె.

- బునఁ దపియించుచుఁ బల్కెను, జనకునిఁ దత్సముని రామఁచంద్రుని నన్నఁ.
- క. విడనాడి దూరగతభా, గుండనయి శోకించునాకు ఁ నూహింపఁగ నీ
పుడమి యిఁక నేమిపనికో, తడయక విభుఁ జంపి రాముఁదాపసిగాఁగఁ. ౨౪
- సీ. ఒనరించితివె దుగిఖమున మీఁది దుగిఖమ్ముఁ గల్గించితివె పుండుఁకలఁచుచుండ
లవణంబునుం జల్లిఁన వడుపునను నీవు మాయన్వయము పేరుఁమాపఁబ్రళయ
కాలోత్థితంబగు ఁ కడుదుష్టశక్తియ ట్లరుగుదెంచితివె నా ఁ యయ్య నిన్నుఁ
గౌఁగిటనిడె నగ్నిఁగౌఁగిలించుకొనిన కరణి; నేమియు నెఱుంఁగఁడుమహీశుఁ
డోపాపదర్శిని! ఁ యుర్వీశుఁ జంపితే కులపాంసనీ! నాదుఁకులము నిట్టి
- ఆ. గతిని బొందఁజేసి ఁ కడుమోహమున నిందు
సుఖమె లేకయుండుఁచొప్పు వెదకి
యట్లు చేసితివె ధఁరాధీశుఁ డతియశుఁ
డధికనత్యసంధుఁడౌ నతండు. ౫౪ 2632
- క. నినుఁ బెండ్లియాడి కద మృతిఁ, గనియెన్ దుగిఖమునఁబొగిలిఁకందుచువినునా
జనకుండు ధర్మవత్సలుఁ, డనుపమగుణుఁ జంపి తేల ఁ యతనిం బూన్కిఁ. ౬ ॥
- క. ఏటికి రామునిఁ బురముం, దాఁటించితి వడవినుండు ఁ తాపసిగా ని
ట్టేటికిఁ జేసితి వకదుణ, నోటక్కరి! తల్లి వగుచు ఁ నొగి నీవిచటఁ. ౭ 2634
- తే. బ్రదికి యుండఁటఁ గౌసల్య ఁ పరమనియత
యైన యాసుమిత్రయు సుతాఁత్యంతశోక
ములను గుందుట బ్రదుకరు ఁ దలఁప నొక్క
వేళ బ్రతికిన వెతల జీవింతు వారు. ౮ 2635
- క. గురువృత్తివేత్త, యార్ద్యం, డురుధర్మవిదుండు రాముఁ ఁ డొక్క తెఱఁగునన్
బరికించి తల్లియందె, క్కరణిన్ వర్తిల్లునట్లుఁగా నీయందున్. ౯౪ 2636
- క. అనుపమశుశ్రూషావృత్తిని బూనియె నడచుఁగాదె ఁ తెలియదె నీకున్
విను ముందుగ రాఁదగు న,య్యనర్థముల నెఱుఁగునట్టిఁదయి గుణమణియై.
- క. అలరెడు నాపెదతల్లియు, నలఘులనద్ధర్మమూని ఁ యత్యాదృతిచే
జెలియలివలె నినుఁ గనుఁ గద, తెలియదె నీ కి విధము మఁదిన్ దుష్టనతీ!
- ఆ. అట్టి న్యాయబుద్ధి ఁ కాత్మజుండగు బుద్ధి,మంతు రానుచంద్రు ఁ మానివృత్తి
వల్కలములఁ గట్టిఁవనినుండఁ బంపి పా,పాత్మురాల! శోకఁమండవెట్లు. ౧౦
- ఉ. రాముఁ డపాపదర్శనుఁడు ఁ రమ్యయశోధనుఁ డాత్మవేత్త యీ
భూమిని శూరవర్యుఁడయి ఁ పొల్చెడువాఁడుగదా తలంప కి
వామహితాత్ముఁ జీరవసఁనాంగునిగా నొనరించి పంపితే
యేమి సుహేతు విందులకు ఁ నింపుగ నీమదిఁ దోఁచె? నక్కటా! ౧౧ 2
- తే. ఏమిఫల మబ్బె దీన నీకిపుడు రాను
చంద్రునెడ నెప్పు నేనెట్టిసరణి నడచు

వాఁడనో లుబ్ధవౌటఁ బాపమతి! నీకుఁ

దెలిసియే యుండదని మదిఁ దలఁచువాఁడ. ౧౨౪

2641

క. కనుక నె రాజ్యము నాకుం, దనివారఁగఁ గల్గుటకు మనంబునఁ దలపో
యని నీవు పూనుకొంటివి, ఘనమైన యనర్థమునకుఁ దగడు నింకయమత్తి!.

*క. పురుషవ్యాఘ్రుల వారిరువురనుం జూడకయె భూమిఁబూనుదుఁ దాల్చు
వరశక్తి యెద్ది గల్గుటఁ, దరమే పాలింప నాకు దర్శవిహీనా! ౧౪ 2643

ఆ. ఒక్కనాకె యాశ్రయముఁడు కాఁడతండు మహాబలుండు; భూతలాధిపుండు
మేరు వాత్సవనముఁ దగోరికచే నాశ్రయించునట్లు లాశ్రయించు రాము.

క. బలవంతుఁడౌట రాముం, డిలాధిపునకై న నాశ్రయింపందగు వాఁ
డలఘుభరంబును మోవం, గల వృషభము పూనిమోయఁగల భారంబున్.

తే. తరుణవత్సంబులై మోపఁ దలఁచినట్లు
ప్రబలుఁడౌ రాజుచేఁ దాల్చఁబడిన రాజ్య
భారమును దీని నేశక్తి దాల్చుడనగు
నేను భరియింపఁగలను? నీవే వచింపు. ౧౬

2646

†నీ. గ్రహణధారణముఖాంఘ్రప్రయుక్తంబగుమతిబలంబుననుసామముమొదలగు
చతురుపాయంబుల ద్భూపతితనయుండ నౌటను భూపాల నాదికముల
యందు నాకొక వేశనలరు సామర్థ్యంబు గలిగినఁ గొడుకునందలిప్రమోద
మున నిమ్మహానర్థమును జేసినట్టి నీవాంఛితమును నే సఫలముగాఁగఁ

తే. జేయనీయను వ్యర్థంబె చేయువాఁడ
జననిపైఁ బోలె శ్రీరామచంద్రునకును
భక్తిపూర్వకదృష్టి నీపైఁ జెలంగ
దేని పాపమనీషను దబూను నిన్ను. ౧౭౪

2647

తే. విడువఁ గోరిక గలిగి యెప్పుడు చెలంగు
నతఁడు నీయందు నునిచిన దయాదరమును
బట్టి విడువంగఁ జాలక యిట్టులున్న
వాఁడనో పాపదర్శినీ! పాపచిత్త! ౧౮

2648

క. అరయఁగ నజ్ఞనవర్ణిత, చరితము విడనాడి తీవు సరగున నస్త
ద్వరవంశపూర్వవిలస, ద్ధరణీశవినిందితాత్మ తగ నెటు లబ్ధిన్. ౧౮౪ 2649

క. మాయీకులమున జ్యేష్ఠుని, కే యర్హము రాజ్య మిద్ది యెప్పు డతనికే
చేయుదురభిషేకంబటు, లే యాచారమగు నతని యెల్ల సహజుల్. ౧౮౫

* అహంహి పురుషవ్యాఘ్రా వపశ్యన్ రామలక్ష్మణౌ, కేశశక్తిప్రభావేన రాజ్యం రక్షితు
మత్సహే=అని మూలము. † అథవా మే భవే చ్ఛక్తి ర్యోగై శ్చుద్ధిబలేనవా-అనిమూలము. వ్యా
ఖ్యికర్తృ వ్రాసినయర్థము ననుసరించి యిది వ్రాయఁబడినదని యెఱుఁగఁదగు.

వాఁడనో లుబ్ధవౌటఁ బాపమతి! నీకుఁ

దెలిసియే యుండదని మదిఁ దలఁచువాఁడ. ౧౨౪

2641

క. కనుక నె రాజ్యము నాకుం, దనివారఁగఁ గల్గుటకు మనరబునఁ దలపో
యని సీవు పూనుకొంటివి, ఘనమైన యనర్థమునకుఁ ద గడు నింద్యమతి!.

*క. పురుషవ్యాఘ్రుల వారిరువురనుం జూడకయె భూమిఁబూనుదుఁ దాల్పన్
వరశక్తి యెద్ది గల్గుటఁ, దరమే పాలింప నాకు దధర్మవిహీనా!.. ౧౪ 2643

ఆ. ఒక్కనాకె యాశ్రయముఁడు కాఁడతండు మహాబలుండు; భూతలాధిపుండు
మేరు వాత్సవనముఁ ద గోరికచే నాశ్రయించునట్లు లాశ్రయించు రాము.

క. బలవంతుఁడౌట రాముం, డిలాధిపునకై న నాశ్రయింపందగు వాఁ
డలఘుభరంబును మోవం, గల వృషభము పూనిమోయఁగల భారంబున్.

తే. తరుణవత్సంబులై మోపఁ దలఁచినట్లు
ప్రబలుఁడౌ రాజుచేఁ దాల్పఁబడిన రాజ్య
భారమును దీని నేశక్తి ద బాలుఁడనగు
నేను భరియింపఁగలను? నీవే వచింపు. ౧౫

2646

†సీ. గ్రహణధారణముఖాంగప్రయుక్తంబగుమతిబలంబుననుసామముమొదలగు
చతురుపాయంబుల దక్షాపతితనయుండ నౌటను భూపాల ద నాదికముల
యందు నాకొక వేళనలరు సామర్థ్యంబు గలిగినఁ గొడుకునందలిప్రమోద
మున నిమ్మహానర్థమును జేసినట్టి నీవాంఛితమును నే సఫలముగాఁగఁ

తే. జేయనీయను వ్యర్థంబె చేయువాఁడ
జననిపైఁ బోలె శ్రీరామచంద్రునకును
భక్తిపూర్వకదృష్టి నీపైఁ జెలంగ
దేని పాపమనీషను ద బూను నిన్ను. ౧౬౪

2647

తే. విడువఁ గోరిక గలిగి యెప్పుడు చెలంగు
నతఁడు నీయందు నునిచిన ద యాదరమును
బట్టి విడువంగఁ జాలక ద యిట్టులున్న
వాఁడనో పాపదర్శినీ! ద పాపచిత్త!.. ౧౬

2648

క. అరయఁగ నజ్ఞనవర్ణిత, చరితము విడనాడి తీవు ద సరగున నన్న
ద్వరవంశపూర్వవిలస, ధరణీశవినిందితాత్మ ద తగ నెటు లబ్బెన్. ౧౬౪ 2649

క. మాయీకులమున జ్యేష్ఠుని, కే యర్హము రాజ్య మిద్ది ద యెప్పు డతనికే
చేయుదురభిషేకంబటు, లే యాచారమగు నతని ద యెల్ల సహజుల్. ౧౬౫

* అహంహి పురుషవ్యాఘ్రా వపశ్యన్ రామలక్ష్మణౌ, కేవలశక్తిప్రభావేన రాజ్యం రక్షితు
ముత్సహే-అని మూలము. † అథవా మే భవే చ్చక్తి ర్యోగై శ్శుద్ధిబలేనవా-అనిమూలము. వ్యా
ఖ్యిక ర్త వ్రాసినయర్థము ననుసరించి యిది వ్రాయఁబడినదని యెఱుఁగఁదగు.

క. అనువర్తింతురు జ్యేష్ఠుని, మనమెఱిగి సమాహితాత్మ ♦ మండితులగుచున్
జననింద్యచిత్తురాలా!, మనుజేశ్వర ధర్మ మొక్క♦మాటును మదిలోన్.

సీ. పరికించునట్టి స్వభావమే లేకుండునట్టి దానవనియు ♦ నఖిలరాజ
వరులకనాదిగా ♦ వచ్చు ననుల్లంఘ్య మగు సదాచారమిట్లనియు నెఱుంగ
నట్టి దానవనియు ♦ నాత్మకు నాకిప్పు తోచుచున్నది శ్రద్ధతోఁ దలంప
జ్యేష్ఠుడే రాజ్యాభిషిక్తుడై వెలయును గద యిద్ది సమమెయాత్మవిభులకు

తే. నందఱకు నందు విఖ్యాతి ♦ నలరుచున్న
యట్టి యిత్వోకుకులజులై ♦ యమరు రాజు
లకు విశేషించి యిద్ది యిలం జెలంగుఁ
గాదె వీరల చరితవిఖ్యాతమె కద. ౨౨

2652

సీ. ధర్మంబె తమకు సంతతరక్షణంబుగా గ్రహించి వంశపరంపరాగ
తమగు చరిత్రంబుఁద్యజియింపకయె యాచరించువారలు కదయంచితముగ
నట్టివారలకు సదాచారగర్వము నీవు వచ్చుటఁజేసి ♦ పోవసాగె
గద యస్త్వనన్వయక్రమమిటులుండంగ నీవుపుట్టిన యింటి ♦ భూవిభులును
తే. జ్యేష్ఠతనయునకే యభిషేకకృత్య

మొనరిచెడువారు మహితాత్ము ♦ లురుతరయశు
లట్టివారి వంశంబునఁ ♦ బుట్టినట్టి
నీకు నిటు లేల నింద్యమానీష గలిగె. ౨౪

2653

సీ. పాపనిశ్చయరాలనై పరగెడు నీదు వాంఛితమేను దీర్పంగఁ దలంప
బ్రాణాంతకరమగు ♦ వ్యసనమ్ము నీవు నా కిట్లు గల్గఁ జేయ ♦ నెంచి దాని
మొదలు పెట్టితివి నీమదిఁ గలదానిని జేయకుండుటె కాక ♦ పాయకిపుడ
నీకు వనిష్టంబునేఁ జేయఁ బూనెద నిదిగొ యిప్పుడె చని ♦ యెందునున్న

తే. స్వజనహితుఁ బాపరహితుని ♦ భ్రాతరాము

నడవినుండి మరల్చెద ♦ నట్లు తెచ్చి

దీప్తతేజున కతనికి ♦ ¹ స్తిమితమతిని

దానభూతుడనై యుందుఁ ♦ దత్పరతను. ౨౭

2654

చ అనుచు మహాత్ముడౌ భరతుఁ ♦ డాజనయిత్రిని నప్రియోక్తులన్
మనమగులంగఁ బల్కి వగ ♦ మానసమంతయు వ్రయ్యలింప న
య్యనఘుని రామునిం దలఁచి ♦ యద్రిగుహందగు సింహమట్లు లా
ర్చినద మొప్పు నేడ్చె రఘురామునినే స్మరియించుచుం గడున్. ౨౮ 2655

డెబ్బదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 స్తిమితమతిని=నిశ్చలమనస్సుతో. 'సుస్థితేనాంతరాత్మనా' అనిమూలము.

౭౪ - వ సర్గము.

—ఊఊ భరతుడు కైకను నిందించుట. ఊఊ—

క. భరతుండిటు జనయిత్రిని, బరుపేతరభాషణములఁ బలికి యిసీ! యం
చురుతరరోషము పైకొన, నురలం గై కేయిఁ జూచి ధ మది త త్తటిలన్. ౧

సీ. ఓదుష్టచారిణీ! ధ యోక్తూరమతి! సమంచితధర్మమున్ విడిచితివిగాన
నీతల్లి విధమున ధ నీవు ¹రాజ్యభ్రష్టురాలవు గమ్ము నీవేళ నన్నుఁ
జచ్చినవానిఁగా ధ స్వాంతంబునం దెంచి యేడ్చుచుండుము పృథివీశ్వరునకు
మరణంబు శ్రీరఘువరునకు ననవాసమును సమాసముగఁ జేసిన కఠోర

తే. హృదయవు గదా ధరాధీశుఁడేని పరమ
ధార్మికుఁడు రాముఁడే రవంతయును నిన్ను
నిందచేసిరె? వినుమిఁక ధ నీవె యీకు
లము నశింపఁగఁ జేసితి ధ విమతబుద్ధి!. ౩౪

2657

చ. కనుక నె భ్రూణహత్యయును ధ గాఢతరాఘముఁ జేసినంతజా
ఘనతరపాతకంబు నినుఁ ధ గాఢియపెట్టెడుఁ గాన నారకం
బునకె చనంగ నీకుఁ దగుఁ ధ బూజ్యము భర్తృసమానలోకమున్
గనుఁగొనఁ జాలవింక నది ధ గల్గదు నీకెటుభంగిఁ జూచినన్. ౪

265

తే. ఘోరకర్మంబునకుఁ బూని ధ యారఘువరుఁ
గానకుం బంపునంత యఘంబుఁ జేసి
తీర్చితివిగద! కై కేయి! ధ దీనివలన
నపకృతియు నాకెయయ్యె నేమంటివేని. ౪౪

2659

తే. సర్వలోకప్రియుండగు ధ సరసమతిని, భ్రాతనెడఁబాసి యాతని ధ ప్రాపులేమి
భయము నాకును గల్గె నీవలననైన, ఫలమిదే గాని రాజ్యలాభంబు గాదు.

క. నినుఁ బట్టి తండ్రి మృత్యువుఁ, గనియెన్ రాముండు చనియెఁగదానకు; నాకున్
జననిందితమగు నయశము, జననీ! నీవలన నిపుడు ధ సంప్రాప్తించెన్. ౬ 2661

తే. తల్లిరూపంబునన్ నాకు ధ దాపరించి, నట్టి యోశత్రువా! క్రూరమైనబుద్ధి
గల్గి దుర్వృత్తి యమరంగఁ ధ గాంతుఁ జంపి, నట్టి పాపమతీ! యింకనైన నీవు.

క. నాతోడఁ బలుకవలదిట, నీతటి రాజ్యైకకాంక్ష ధ యెసఁగెగదా నీ
చేతస్సన నామాటను, నీతనయుండనంచుఁ దలఁస ధ నీకుఁ జనదునూ!.. ౭

క. కులదూషిణివై తగు నీ, వలనం గౌసల్య వెతలఁబడియె నుమిత్రా
లలనయుఁ దక్కిననాజన, నులు ముఖముఁ గనిరి నేనునుం గనినాడన్. ౮

సీ. ధర్మముఖ్యుండయి ధ తగి మతిమంతుఁడౌ కేకయభూపతికిన్ జనించి,
నట్టిదానవు గావు ధ నెట్టన నచ్చటఁ బట్టి తత్కులమును ధ బూదిచేయ

1 రాజ్యాదభింశస్వ-అనిమూలము. నీతల్లివలె నీవు నడవులపాలు కష్టనిభావము.

నెంచిన రాక్షసి ♦ వీవు నిశ్చయ మిద్ది కావున సత్యసంకల్పు రాము
నడవికిఁ బంపితి♦వా దుఃఖమున నాదు జనకునిఁ బరలోక♦మునకు సాగ

తే. నంపితివి నీవుఁ బాపకాఁర్యంబె ముఖ్య

మద్ది యొనరించినందుల♦కై న ఫలము

నాకుఁ బ్రాప్తిం చె నేను జ♦నకునిఁ జంపు

కొని సహోదరులెడఁబాయ ♦ జనులు దిట్ట. ౧౦౫

2665

క. జనవితతి కప్రియుఁడనై, తిని నీవో యఘముఁ జేసి ♦ తీరెడు భావం

బున నొప్పుదానవౌటను, జనుదువు నరకమునకెన్ని ♦ సరణులఁ గనినన్. ౧౧౫

తే. ధర్మమతికిఁ గౌసల్యకుఁ ♦ దనయవిరహ

మును గలుగఁజేసి యేలోక♦మును గనెదవొ

దుష్టురాలా! సమస్తబంధువుల కాశ్ర

యుఁడని పరిశుద్ధసద్వర్త♦నుఁడని రాము. ౧౨౫

2667

క. కనఁ జాల వేమొకో జ్యేష్ఠుని నాకుం దండ్రోవోలె ♦ శుభదుండని నీ

మనమున నొకమాత్రై నను; బెనుపాపమె నీదు చిత్త♦వృత్తియగుఁ జూచి! ౧౩

సీ. తనయుండు జననివ♦క్రగళనక్షకుక్షిపాదంబులను నాసి♦కాదులై న

ప్రత్యంగములను సంభవమందుటయెగాక ప్రత్యగాత్మకు సదా♦వాసమునయి

యనురాగసంస్థాన♦మునగు హృదయముననుండియుఁ బుట్టిన ♦ ట్టాప్పువాఁడు

కనుకనే యందఱి♦కంటెను దల్లికిఁ దనయుండు ప్రియతముం ♦ డనఁగఁబరఁగు

తే. బంధువుల్ ప్రియులగుదురు ♦ బహుళధర్మ

ముల నెఱిగి దేవతల సత్కృ♦తులను బడసి

ఖ్యాతిగను కామధేను వొ♦క్కపుడు మున్ను

వృషభయుగళంబుఁ గాంచెను ♦ బృథివియందు. ౧౪౫

2669

క. శనకులమున జనియించుటఁ, దనయులునై హలము మోసి♦ధరదున్నుచు మూ

ర్చను బొందియున్నవానిని, గనె నవి మధ్యాహ్నము దను♦కన్ హలభరమున్.

ఆ. మోసి దున్ని బడలి ♦ మూర్ఛిల్లుటం గాంచి

పుత్రదుఃఖమునను ♦ బొగిలి బాష్ప

జలసమాకులాక్షి ♦ జలజాతయగుచు రో

దనము చేసె నట్టి ♦ తరుణమందు. ౧౬

2671

క. దానికిఁ గ్రిందుగ విబుధవి, తానాధిపుఁ డింద్రుఁ డెటకొ ♦ తాఁ జనుచుండం

గా నతని తనువుసోకెను, దానికనుల నీళ్లు బిందు♦తతిగా నంతన్. ౧౬౫ 2672

క. సురుచిరగంధములై యీ, కరణిం దద్యాష్పసలిల♦కణములు పడఁగా

సురపతి పావనసురభియె, కరమున్ దుఃఖించె ననుచు ♦ గ్రహియించె మదిన్.

- సీ. నాలుగుప్రక్కల ♦ నాకాధిపతిచూచి యాకసంబున దీనఁద్రై కరంబు
వెతలఁగుందుచుఁ బలువిధముల నేడ్చుచు నున్నయాసురభిని ♦ నొకటఁగాంచి
వజ్రపాణియగుచు ♦ వాసవుఁ డార్తినిఁ గుందు యశస్వినిఁ ♦ గోర్కె లొసఁగు
నాకానుధేనువు ♦ నవ్విధినుండంగ నుద్విగ్నుడై కరఁయుగము మోడ్చి
- తే. పలికె నీరీతి మావారివలన నీకుఁ, బెనుభయము గల్గలేదుగా ♦ వెతలఁబడియె
దేల? నీవిట్టులందఱి ♦ మేలు కోరు,దానవుగదా వచింపుమా! ♦ మానకింక.
- క. అని మతిమంతుఁడు సురపతి, యనుకంపం బల్కినట్టి ♦ యప్పులుకులకుఁ
మనమలర వాగ్విశారదుఁ, డనఁదగు నింద్రునకు ధీరఁద్రై యా వనియె.
- క. అనఘా! యిట్టి యమంగళ, మనునది లేకుండుఁగాక ♦ యసురసమూహం
బున నెవరివలనను భయ, మనునదియే కల్గదెప్పుడైన ను రేశా. ౨౨౪
- క. తనయులు కష్టావస్థం, గనుచుండుట ధరణియందుఁ ♦ గాంచితి దానం
గనియెద శోకము తెలిపెద, వినుమా కర్షకుఁడు పూన్కి ♦ వివిధవిధములన్.
- క. వీడించుచుండఁగాఁ బై, వేడివెలుఁగు నాతపము ♦ వెలయఁగ దానన్
వాడి కృశించుచు వెతలం, గూడిన నాయీ కుమారకులకు వగచెదన్. ౨౪
- క. ఈయిద్దఱు పుట్టిరి నా,కాయమ్మననుండి యట్లు ♦ కావున బరువున్
మోయఁగఁ జాలక వీడితు,లై యార్తిని బొగులుచుంట ♦ కాత్మఁ దపింతున్.
- క. తనయునకు సమముగాఁ బ్రియుఁ, డనఁదగువాఁడెవ్వఁడు గలఁ ♦ డవనినిజంబం
చును బల్కెఁ; బెక్కువేలగు, తనయులు లోకముననిండఁదాఁ గనియందున్.
- తే. కొడుకు లిద్దఱు కష్టముల్ ♦ గుడుచువార
లని తపించుచు నేడ్చు నయ్యాపుచర్యఁ
గాంచఁగాఁ బుత్రకునికంటె ♦ నెంచ నధికుఁ
డితరుఁడెవ్వఁడు లేడిని ♦ యింద్రుఁ డెరిచె. ౨౬ 2681
- సీ. అసమశీలంబున ♦ నలరి నమ్మద్ధిచేఁ దనరి శాశ్వత సుగుణనికరమున
నొప్పి సృజింపంగ ♦ నూహించినంతనె యద్దానిఁ జేయు శక్తితిశయమున
నమరిన యా నిర్జఞ్గారాధితధేనువు భామినీపురుషస్వ ♦ భావమైన
వ్యాపారమున జగదావ్యాపారమును గోరి వేనవేలుగఁ దాను ♦ సూనులఁగని
- తే. ఫరఁగునది యయ్య నాత్మజఽద్యయము వెతఁ
బడుటఁగని యేడ్చుచున్నదే ♦ పరమసుగుణ
ఖనియయిన రామచంద్రు నొక్కసుతుఁ గనిన
యట్టి కాసల్యసుతుఁ బాసి ♦ యడలకున్నె? ౨౮ 2682
- క. ఇది చెప్పవలెనె వేలుగ, సుదతీమణి నామె విగతఁసుత నొనరిచితి
వదయతఁ గావునఁ గైకా!, యిది వినుమా! వెతలఁగందుఁవిహపరములలోన్.

క. నాయన్నను రాముని నా, నాయన నీరీతిఁ బూజనములఁ దనుపుచున్

వే యశము వర్ధిలంగాఁ, జేయుదు నే నింకమీఁద ధిన్ధిమిది సుమీ! 30

క. ¹విను పూజావిధిఁ జెప్పెద, వనికిం జని రాము మహితబలుఁ గౌసల్యా
తనయునిఁ దోడ్తెచ్చెన నా,తని మాటుగ మునినిషేవితము వనిఁ జొత్తున్.

తే. పాపసంకల్పురాల! యీ ధి పౌరులెల్ల
నశ్రుకంఠంబులన్ నన్ను ధి నార్తిఁ జూడ
నిట్లు నీవొనరించిన ధి యిస్తుహాఘ
మును భరించుచు నుండంగలనె పురమున. 31

2686

తే. అగ్నియందైనఁ బడు దండధికాటవికిని
జను మటులు కాకయున్న గొంతునకుఁ ద్రాడుఁ
గట్టుకొని మృతిఁ బొందు మింక నివి తప్ప
వేటు గతిలేదు చూడఁ బాపివగు నీకు. 33

2687

క. నేనో సత్యపరాక్రముఁడౌ నాయన్నరఘురాముఁ ధి డవనిం బొందం
గా నవగతపాపుడనై, నానిశ్చయసిద్ధినిన్ మనంబునఁ గాంతున్. 34 2688

చ. అని వచియించి యాతఁడు మహాత్తరకోపమునొంది యూర్పులన్
ఘనముగఁ బుచ్చుచున్ భుజగధకల్పుఁడుగాఁ గనుపట్టి యంతటన్
వనమునఁ దోనురాంకుశవిధాధితమై ఘనగర్తపాతముం
గను గజమట్లు నేలఁబడి ధి త్కౌపతిపుత్రుఁడు రక్తనేత్రుఁడై. 35 2689

తే. అంబరమువీడ నాభరణంబులెల్ల, నవనిపైఁ బడ నుత్సవమైన వెనుక
క్షమను ద్రెల్లెడు నింద్రధ్వజంబురీతి, నవనినుండఁ బరంతపుఁడౌ భరతుఁడు.

డెబ్బదినాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

౩౫ - వ సర్గము.

భరతశత్రుఘ్నులు కౌసల్యను జూడఁబోవుట.

శా. ఎంతోసేపటి కెట్లా తెల్విఁగని యింకేనుందునం చశ్రుసం
క్రాంతాక్షుండయి వీర్యవంతుఁడగు నాత్మనాథపుత్రుండు న
త్యంతంబున్ వెతఁబొంది ²దీనయగుచుం ధి దానున్న కైకన్ గ్రుధా
స్వాంతుండై కని ³మంత్రులెల్ల విసఁగాఁ ధి బల్కెన్ గఱోరోక్తులన్. ౧౫
ఉ. కోరఁగలేదు రాజ్యమును ధి గోర్కినొకప్పుడు, నేను రాజ్యముం
జేరఁగ యోజనల్ జననిఁచెంత నొకప్పుడు సేయలేదు త

1 విను పూజావిధిఁ జెప్పెద - అనునది 'భ్రాతురపచితిమాహ'అను వ్యాఖ్యకుఁ దెనుఁగని యెఱుఁగవలయు. 2 దీనా ముద్వీత్య మాతరమ్-అని మూలము. 3 భరతాగమనమును విని యచ్చటికి సుమంత్రుడును వచ్చినట్లు వ్యాఖ్యానాభిప్రాయమని తెలియఁదగు.

దూరమణుండు రాజ్యరమ్యః † బొందెడు నట్లుగ నన్నఁ జేయఁగా
సారవిచారమేకరణిసల్పెనొ దాని నెఱుంగ నేమియున్. ౨

2692

చ. అనుజనితోడ దూరమగు † నట్టి యొకానొక దేశమందు నుం
టను దమరే యెఱుంగుదురటన్ వసియించుటయే మహాత్ముఁడై
తనరెడు రామచంద్రునకు † దారుణకాననవాస మబ్బుటల్
మనమున నేనెఱుంగ నొక † మాటును నిశ్చయ మిద్ది చెప్పెదన్. 3

2693

క. సీతకు లక్ష్మణునకు నే, రీతిగ వనవాసమబ్బె † రీతిం దానిన్
జేతస్సన నేఁ దెలియను, సీతల్లియె కారణమగు † నిన్నిటి కిచటన్. ౪

2694

చ. అని మహితాత్ముఁడౌ భరతుఁ † డార్తి విలాపముచేయుచుండఁ ద
త్సవమును రాముమాత విని † సాధ్వీ సుమిత్రను గాంచి యిట్లనున్;
వినుమదె క్రూరకృత్యమును † వింతగఁ జేసిన కై కవుత్తు ని
స్వనమును, వచ్చినాడతఁడు † వాఁడు తలంపఁగ దీర్ఘదర్శియా! ౫

2695

క. కనుఁగొనఁ గోరెద నాతని, ననుచున్ వ్యథ వన్నె మాటి † యతిమలినాంగం
బునఁ జిక్కియున్నరాముని, జనని సుమిత్రకును జెప్పి † చయ్యన ¹వడఁకెన్.

తే. వడవడవణంకుచున్ దన † స్వాంత మట్టె
సొమ్మసిల్లఁగఁ దాఁ బయ † నమ్ము చేసె
నపుడు శత్రుఘ్నుతోడ రా † మానుజుండు
చనియెఁ గౌసల్యయింటికి † సత్వరముగ. ౬

2697

సీ. భరతశత్రుఘ్నులు † పరమదుఃఖార్తయై షీతిపై నిఁ బడి నప్ట † చేతనయయి
విలపించు నమ్మన † స్విని నార్యఁ గౌసల్యఁ గని చేరఁబోయి దుః † ఖమునఁగుంది
యేడ్చుచు నాభ్రాత † లిద్దఱు కౌఁగిటఁ బొదిగి రా కౌసల్య † పొగులుచుండి
భరతుని గని యిట్లు † పల్కె రాజ్యముఁగోరితత్ప్రాప్తికై మదిఁ † దాపమొందు

ఆ. నీకు రాజ్యమిదిగొ † నిష్కంటకంజయి, కై కదై న క్రూర † కర్మమునను
శీఘ్రకాలముననె † సిద్ధించె నక్కటా!, క్రూరకృత్యము గనఁ † గోరు కై క.

క. శ్రీరాముని నాప్రియసుతుఁ, జీరాంబరముల ధరింపఁ † జేసి యెలమితోఁ
గ్రూరారణ్యములం దగఁ, జేరం జేసె నిఁక ఫలము † చెప్పుమ దానన్.

క. ఈపనిచేయకయుండియు, నీపగిదిన్ రాజ్యమొంద † నేల దగదొ? న
న్నేపగిదినై న నటవికి, ²వే పంపం దగును నృపత † వెలయుటకతనన్. ౧౨౫

క. కనకమయాంగుఁడు సుయశం, బునఁ దనరెడు నాసుతుండు † పొదలు నెచటన
వ్యనికిన్ ననుఁ బంపందగు, విను నేనె సుమిత్రుఁ † గూడి † వెడలెద వనికిన్.

1 వేపమానా-అనిమాలము. రామవిషయకదుఃఖమునను, కై కవలనిభయమునను, ముందేమి
భరతునివలనఁ జేటు వాటిల్లునో యనువిచారమునను వడఁకెనని భావము. 2 వే-వేగ-అనునివి ద్రు
దాంతములు గావని యెఱుంగఁదగు. ఇప్పటివారిలోఁ గొందఱు ద్రుతాంతము లనుచున్నారు.

*తే. దశరథేశుని యగ్నిహోత్రములఁ దనువు
వారక గ్రహించి సుఖముగఁ ♦ జేరఁబోదుఁ
దనయుఁ డున్నట్టి చోటికిఁ ♦ దడయ కిప్పుడే
యనుచు భరతునకధిపు దేహంబునందు. ౧౪

270

క. ఏమే నధికారము లే, దేమాడ్కిం గనిన నంచు ♦ నీయర్థమ్మున్
దా మనసులోనఁ దలంచుచు, నీమాడ్కిం బల్కి మఱియు ♦ నిట్లని పల్కెన్.

క. పురుషవ్యాఘ్రము రాముం, డరణ్యముల నెందుఁ దపము ♦ నతినిష్ఠం జే
యు రతిఁ గని యున్నవాడో, భరతా! నీవై నఁ జేర్చు ♦ వని నద్దానిన్. ౧౫

క. వితతంబై ధాన్యసమం, చితమై హస్త్యశ్వరథవిచిత్రతరంబై
యతిశయమగు నీరాజ్యము, హతముగఁ గై కేయి నీకు ♦ నిప్పించేఁ జూపి!.

మ. అని యీలాటి కఠోరవాక్యతతి నాఁదూసంబునన్ దూఱఁగా
విని యేపాపమెఱుంగకుండుటను వే♦వే దుఃఖివార్తావళిన్
వినుటన్ దుఃఖితుడై న వాడగుట ను♦వృత్తవృణాగ్రంబు ¹సూ
చిని నొక్కంబడినట్టు లప్పలుకులన్ ♦ జితమ్ము శోషిల్లఁగన్. ౧౬

2706

క. మనమున నేమియుఁ దోఁపమిఁ, జని యల కౌసల్యపాద♦సరసిజములపై
వనటం బొందుచుఁ బడి ²చేతన తప్పుట నల్లె యుండి ♦ తనకుం దానే.

తే. తెలివి వచ్చుటచే నంతఁ ♦ దెప్పితిల్లి
బహువిధంబుల నేడ్చు న♦ప్పావనమతిఁ
గాంచి కై మోడ్చు నుదుటఁ గీ♦లించి యార్తిఁ
బలికె నిట్లని తల్లితో ♦ వ్యసనపడుచు. ౧౭

2708

తే. ఆర్య! రామునియందు నా♦కధికభక్తి
ప్రీతియును గల్గుటెఱుంగవే ♦ యీతఱి నభి
షేకమును నేనెఱుంగనేఁ ♦ జేయనేమి
పాపము నిఁకేల నిందించె ♦ దీ పగిదిని. ౨౦

2709

~*~ భరతుఁడు శపథములు చేయుట. ~*~

చ. వనమునకున్ రఘూత్తముఁడు ♦ పండితవర్చుఁడు సత్యసంధతం
దనరెడువాఁడు పోవఁగ నె♦దన్ దగ నెవ్వఁడు సమ్మతించెనో
జనని! యతండు దేశికుని ♦ నన్నిధి నద్విధి నేర్చినట్టి బు
ద్ధిని దగువాఁడు గాక కుమ♦తిం దగువాఁ డగుఁగాక యెప్పుడున్. ౨౧

2710

* ఇందు నగ్నిహోత్రము పెద్దభార్య యధీనమున నుండఁదగినది. భరతునితోఁ గౌసల్య సంస్కారముకూడ నీవు తండ్రికిఁ జేయఁగూడదని చెప్పుట కైకసంబంధముచే భరతుఁడుగూడఁ బాపాత్ముడే యగునని నూచించుట కని తెలియనగు. 1 నూచిని=నూదితో. 2 చేతన (ఇది యాకా రాంతస్త్రీలింగము)=తెలివి.

సీ. ఎవఁడు రాముఁడు పనికేగ నమ్మతి నొందె నాతఁడెంతయు నీచజాతులకును
సేవకుండును; సరసీరుహమిత్రున కభిముఖుఁడై మూత్రమటు పురీష
మును విడిచినవాఁడు; ¹దనపదంబుననావు నిదురించుచుండఁదన్ని నదురాత్ముఁ
డునగుఁ గాక; యెవండుమనమున రాముని వనవాసమునకాన్యతనిగనునతఁ

తే. డాత్మభృత్యునిచే బెద్దదైన పనిని
జక్కజేయించుకొని భృతి సరిగ నియ్య
కతని కష్టంబు వ్యర్థమానట్లు చేయు
భర్తకగు పాపముం బొందు బల్కులేల. ౨౩

2711

సీ. మనుజులనెల్లను దన పుత్రకులభంగి మనుచు పతికి ద్రోహమును నొనరుచు
వానికిఁ గల్గు పాపము గల్గుగాక; షడ్భాగము కప్పముఁదాఁ గొని మను
జులఁ గావకుండు రాజునకుఁ గల్గెడునట్టి యఘము గల్గుంగాక; యజ్ఞమందు
సాధువ్రతోపవాసములఁ జేసెడు ఋత్విజులకు దక్షిణ లియ్యఁగలనటంచు

తే. శపథమును జేసి కార్యంబు జరిగిన తరు
వాత లేదని చెప్పెడు వానికొదవు
నఘము గలుగును గాక; యోయంబ! రాముఁ
డడవి కేగుట కెంచిన యతని కిప్పుడ. ౨౬

2712

క. కరిహయరథ సంకులమై, శరవితతుల నాకులమగు సమరంబున నే
పురుషుండు వీరధర్మ, స్ఫురణము విడి పాటునతనిఁ బోలు నితఁడు నూ!

మ. మతిమంతుండగు దేశికుండు వరసూక్ష్మస్ఫారతాత్పర్యసం
యుతవేదాంతరహస్యశాస్త్రము శ్రమంబొప్పంగ బోధింప నిం
దితచి త్తంబున దానిమానెడు కుబుద్ధింబోలు, నేవాఁడు రా
ట్సుతుఁ డిప్పట్టునఁ గానకుం జనఁ దలంచు వాఁడు నిక్కంబుగఁ. ౨౮

సీ. ఎవఁడు రాముఁడు పనికేగఁదలంచునోయతనికిఁబృథులబాహ్వంసుఁడగుచు
జంద్రార్కతుల్యతేజస్కుఁడై రాజ్యంబు గైకొని పేరొలగమున యందు
సింహాసనంబునఁ జేరిన శ్రీరామచంద్రుని గను నదృష్టంబు గలుగ
కుండునుగాక; యెవ్వండుపాయసమును మఱితిలాన్నముఛాగమాంసగుడము

తే. లను బితరులకు దేవతలకు నతిథుల
కును సమర్పణముం జేయఁగోరకె తను
వ్యర్థముగ నిర్దయుండయి వరుసఁ దినెడు
వానికిం గల్గునట్టి పాపంబు గలుగు. ౨౯

2715

క. తలిదండ్రులు లోనగు పెద్దల నవమానించినట్టి దారుణపాపం
బులఁ బొందు రామునిం గానలకేగఁ దలంచునట్టి నరుఁడు జననిరో! 30

సీసమాలిక:—

అడవికి రాఘవుం ♦ డరుగుట కెవ్వఁడు సమ్మతించునొ యట్టి ♦ జనుఁడు ధేను
వులఁ బాదమునఁ దన్ను ♦ బుద్ధిహీనునివంటివాఁడును; దానయి ♦ స్వగురువులను
నిందఁ జేసినయట్టి ♦ నీచసముండును, ¹స్నిగ్ధులకుం జెడ్డ ♦ చేయఁ దలఁచి [న
నట్టివాఁడునగుఁగా; ♦ కంబరొ! మఱియునుదనతోడఁ బ్రియపుత్రుఁ ♦ డనునయము
విశ్వాసమున నొక్క ♦ విషమాపవాదంబు నేకతంబునఁ జెప్ప ♦ నేర్పడంగ
దానిని వెలిపుచ్చు ♦ దారుణకర్తునివంటివాఁడగు; మఱి ♦ పరులుచేయు
నుపకారమునకుఁ బ్ర ♦ త్యుపకృతి నొనరింప నట్టివాఁడును; బరు ♦ లరసి చేయు
నుపకృతి మఱచిన ♦ యరుపాపి సముండును; సజ్జనవర్జిత ♦ జనునివంటి
వాఁడును; దుర్మతిఁ ♦ బడసిన యట్టిఁడౌ మనుజుసముండును; ♦ ఘనతరాఘ
మాచరించియు దాని ♦ కయిన ప్రాయశ్చిత్తమును జేసికొనక, సి ♦ గ్గును దృఙ్చించి
చరియించు నరునకు ♦ సముండును నయి, యెల్లవారిచే ద్వేషింపఁ ♦ బడినవాఁడు
నగు; మఱియును స్వగే ♦ హమునఁ బుత్రకళత్ర భృత్యయుతుండయి ♦ ప్రీతినిడక
తాను మాత్రమె సమృ ♦ ధ్ధంబగు నన్నంబుఁదినునొయవానికె ♦ గనఁదగునఘ
మొందు; సద్వంశంబు ♦ నందుఁ బుట్టిన కన్యకను బెండ్లియాడక ♦ ఘనతరాగ్ని
హోత్రాదిధర్మకా ♦ ర్యోన్నతి మానుచు ననపత్న్యఁడయి మృతుం ♦ డగునుగాక;
మఱియును భూమిజా ♦ మండితుండౌ రాముఁ డడవికిఁబోవంగ ♦ నాత్మనెవ్వఁ
డాదృతిఁ గనునట్టిఁ ♦ డల్పాయువును బొంది కడుదుగిళుతుండయి ♦ కాంతయందు
సంతతిం బడయఁగాఁ ♦ జాలకుండును గాక; పార్థివు వనితను ♦ బాలు వృద్ధు
నెవ్వనిఁ జంపిన ♦ నే పాపమొదవునో నేవకుఁ బోషింప ♦ కే విడిచిన [ను
నేయఘమంటునో ♦ యాయఘమ్మునుబొందుఁ గాక; మాంసము లత్తు ♦ కను, విషము
మద్యలోహాదిన ♦ మస్త దుర్వస్తువులను నమ్మి యాద్రవ్య ♦ మునఁ గుటుంబ
పోషణమును జేయు ♦ భూరిపాపాత్ముని వంటివాఁడగుఁగాక; ♦ పగతురదగు
పక్షిమ్మునం గడు ♦ భయదయుద్ధముచెల్ల భయపడి తానొగి ♦ బాలునపుడు
చంపంగఁ బడుఁగాక; ♦ సారహీనంబగు తలపుట్టెఁ గరమునఁ ♦ దాల్చి మలిన
జీర్ణవస్త్రముఁ గట్టి ♦ షీతిపయి నున్నత్తువలె బిచ్చమెత్తుచు ♦ నెలమి దూల
సంచరించును గాక; ♦ సారాయిఁ ద్రావుచుఁ గామాదులకుఁ జిక్కి ♦ కాంతలందు
సతతంబు లోలుఁడై ♦ సాధ్వసమ్మతమగు జూదమాడుచుఁ బరి ♦ శుద్ధవృత్తి
హీనుఁడై చనుఁగాక; ♦ మానితధర్మంబునను మది నిలుపక ♦ యనుదినంబు
ధర్మంబుఁ జేయుచుఁ ♦ దగిన ప్రతిగ్రహీతలకు నీయక యపా ♦ త్రులకు భూరి
దానమ్ము చేయుచుఁ ♦ దానుండువాఁడగుఁ గాక; శ్రీరాముండు ♦ కానకేగ

1 స్నిగ్ధులు=మిత్రులు. ఈస్నిగ్ధశబ్దమే యిపుడు స్నేహితుఁ డనుపేరఁ బరఁగుచున్నది.
దీనిని సాధించుటకుఁ గ్రొత్తపాణిని ధరణిఁ బుట్టవలయునేమో.

సమృతించినవాని ♦ సకలవిత్తంబులు చిరసమార్జితములు ♦ చిత్తతృప్తి
కరములు చోరుల ♦ కరగతములు నగుఁగాక; సూర్యోదయఁకాలమందు
నస్తమించెడు తఱి ♦ నాదృతి నిద్రించు నట్టివానికిఁ గల్గు ♦ నఘము గలుగుఁ
గాక; గేహంబులు ♦ గాల్చినవానికి గురుకళత్రంబును ♦ గూడువాని,
కత్యంతమిత్రుని ♦ కపకృతి జేసిన వానికిఁ, గలుగు పాపంబు గలుగుఁ
గాక; దేవతలకుఁ ♦ గడుభక్తిఁ బితరుల కంబకుఁ దండ్రీకి ♦ నరసి సేవఁ

ఆ. జేయనట్టి జనున ♦ కే యఘమబ్బునో, దానిఁ బొందుఁగాక; ♦ తాను వేగ
సాధుజనులచేత ♦ సంత్యజింపంబడుఁ, గాక; సాధువినుతిఁ ♦ గనక యతఁడు.

క. సుమతులు చేసెడు సత్కర్మములకు దూరుండు నగుచు ♦ మహి నుండుంగా
క; మఱియు దీర్ఘ భుజుండయి, సుమహితవత్సుఁడగురాముఁశుభ గుణనిలయున్.

క. వనికిం బంపఁగ సమృతిఁ, గనునో యవ్వఁడు తనను ♦ గనుతల్లికి సే
వను మాని యధర్మంబును, గనుచుండుంగాక పృథ్విఁ ♦ గడుదూష్యుండై.

చ. తనయులఁ బెక్కురం గనుచు ♦ ద్రవ్య మొకించుక లేకయే జ్వరా
దినిఖిలరోగయుక్తుఁడయి ♦ తెల్లముగా సతతంబు దుఃఖముం
గనుచుఁ గృశించుఁగాక; మఱి ♦ కమ్రమహాసనమందునుండి త
న్గనులను బైకి నెత్తికని ♦ గాఢనుతుల్ దగఁ జేసి దీనతం
గనుచును వేడుయాచకుల ♦ కాంక్షల వ్యర్థముచేసి నట్టిఁడౌ. ౫౦ 2720

చ. అనిశ మధర్మమార్గమున ♦ యందుఁ జెలంగుచు దుష్టుఁడౌచు వం
చనమున నొప్పి శీలమును ♦ జయ్యనఁ బాసి నృపాలభీతితో
మనము వగం గనం బ్రదుకు ♦ మర్త్యునితో సముఁడౌ; రఘూద్వహున్
వని కనుపంగ నెంచునొ యెవండు నిజంబుగ నాతఁ డంబరో!. ౫౧ 2721

క. అతివ ఋతుస్నాత పతి, వ్రత ఋతునియమముల నెన్ని ♦ పచ్చి నిలువ దు
ర్మతి నెవఁడు కలయికం ద, తృప్తిఁ దప్పఁడౌ యమృతుష్యః సముఁడౌ నితఁడున్.

ఆ. ధర్మనిరతి మాని ♦ తా మూఢుడై ధర్మ
పత్ని మాని యెరునిఁపత్నిఁ గూడు
నట్టి వాఁడె యగు మహాత్ముఁడు రాముఁడు
వనికిఁ బోవఁ బ్రీతిఁ ♦ బరఁగునతఁడు. ౫౩ 2723

తే. నష్టసంతానుఁడౌ విప్రుఁనకును గలుగు
పాపముం బొందు శ్రీరాముఁవననివాస
మునకు సమృతి నొందినఁమనుజుఁ; డమల
పానయోగ్యజలంబులఁ ♦ బాడుచేయ. ౫౪ 2724

క. ఒరులకు విషముం బెట్టఁగ, నురుతరపాప మెది యబ్బు ♦ నొగిదానింబొం
దు; రఘూద్వహుండు వనముల, కరుగులకున్ సమృతించుఁనట్టి కుమరియున్.

క. కలుషేంద్రియఁడై సద్వి, ప్రులకుం జేయుటకుఁ దగినఁ పూజఁ జెఱచును
జ్వలపాపియగును బదిదిన, ములు వెళ్లని దూడయావుఁ మోదము తనరన్.

ఆ. పట్టి పాలు పిదుకు ఁ పాపాత్ముఁడౌ; నంబ!

తన గృహంబునందుఁ ఁ ద్రాఁగఁ దగిన

జలములుండి దప్పిఁ ఁ గలవిలపడువాని

కిడక మోసపుచ్చు ఁ జడుఁడగుఁ జుమి!. ౫౭

2727

క. ఇరువురు వాదించెడు తఱి, సరిగాఁ దత్కలహమార్పు ఁ శక్తి గలిగి య
త్తురుణమున దానిఁ దీర్చని, పురుషుఁడు పొందెడునఘంబుఁ బొందెడుఁ జుమ్మి!.

క. అని పలికి రాజపుత్రుఁడు, తనయుని నెడఁబాసి పతిని ఁ దాఁ బాసి తగన్
వనటం గుందెడు కౌసల్యను దేర్చుచునే మహార్తి ఁ నవనిం బడియెన్. ౫౯

ఆ. ఆతఁ డిట్లు దుస్సహములగు శపథంబు

లాడుచున్ మహార్తి ఁ నలజడిఁబడి

చేతనంబులేక ఁ క్షీణితుండఁ గౌసల్య

భరతుఁ గాంచి యిట్లు ఁ పలికె నపుడు. ౬౦

2730

క. భరతా! శపథంబుల నీ, కరణిన్ నీవొనరుపంగఁ ఁ గనుచుండిన నా
కురుతర మయ్యెను దుఃఖి, మ్మరిగెడు ప్రాణముల నిల్పి ఁ యలరెద వీవున్. ౬౧

తే. భాగ్యవశమున నీదగు ఁ స్వాంత మిప్పు

డన్న నే యనువ ర్తించుఁ నట్టి సాధు

ధర్మముననుండి చంచలఁతం బొరయదు

సత్యశపథుండవీవు లఁక్షణుని భంగి. ౬౧౫

2732

క. కనుకన్ సత్పురుషులకగు, ఘనలోకము నొందఁగలవు ఁ గాదిలిపుత్రా!
యని పలికి భ్రాతృవత్సలుఁ, దనయు మహాబాహు నంకఁతలమునఁ జేర్చెన్.

తే. అంకమునఁ జేర్చి కౌఁగిట ఁ నదిమి పరమ

దుఃఖమొందుచు నేడ్చె నాఁతోయజాక్షి;

యిట్లు శపథంబులాడుచు ఁ నెంతొ శోక

మునఁ దపించుచు నేడ్చు నాఁఘనమతి కట. ౬౩౫

2734

తే. శోకసంరోధమున మూర్ఛ ఁ నాకరణిని

గనుటవలనను జిత్తంబు ఁ కలఁతనొందె

నతఁడు పలవించి స్పృహతప్పి ఁ యాత్మశక్తిఁ

బోవ క్షీణిఁబడి వగఁ గుందఁబోయె రాత్రి. ౬౫

2735

డెబ్బదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౬ - వ సర్గము.

—ఁఖఁఖ భరతుఁడు తండ్రికి సంస్కారము చేయుట. ఁఖఁఖ—

*క. పలికెడు వారలలో నే, రప్పలవడ శుభవాక్యములను ♦ బలుకు వసిష్ఠుం
డల భరతు శోకతాపంబులఁ బొగిలెడు వానిఁ గాంచి ♦ పూజ్యభణితులన్.

చ. పలికె మహాయశా! మనుజుఁ పాలకపుత్ర! నితాంతచింతచే

¹బాలుపడనేల చాలు నిటుఁపోలునె, దుఃఖముఁ బాయవయ్య మం
గళ మగుఁగాక నీకు; నృపఁకాంతుఁడు స్వర్గముఁ జేరుదేన ని
ర్మలతరతత్త్రియావితతి ♦ మానితరీతిని జేయు మీవిఁకన్. ౨

2737

చ. అనియె సమస్తధర్మవిదుఁడౌ భరతుండు వసిష్ఠుపల్కులన్
విని మది ధైర్యమొంది పృథివీపతి కంతటఁ బ్రేతకృత్యముల్
మునివరు నాజ్ఞఁ జేసె; నృపఁముఖ్యుని సంతట నూనెతోట్టెనుం
చినకతనన్ యథాస్థితిని ♦ జెందినవానిని నెత్తి భూమిపై. ౩

2738

చ. ఉనిచిరి నూనెనుంచుటనె ♦ యొప్పుగఁ బచ్చనిచాయ మోముతోఁ
గనఁబడి దేహభాగములు ♦ గాటియ నొందకయుంట నిద్రవో
యినగతినుండఁగా నతని ♦ నెంతయు రత్నము లొప్పు పాన్పునం
దునిచిరి భృత్యు; లాజనకు ♦ నొయ్యనఁ గాంచి నితాంతచింతచేన్. ౪

2739

చ. భరతుఁడు దుస్సహార్థిఁ గని ♦ పల్కెను రోదనవాక్కులొప్పు భూ
వర పరదేశముం గనఁగఁ ♦ బంపిన నే నటనుండి యిప్పురీ
వరమును జేరకుండఁగనె ♦ భావుకధర్మవిదున్ రఘూత్తమున్
గురుబలశాలి లక్ష్మణుని ♦ గూడ వనంబుల కంపి యివ్వీధిన్. ౬

2740

క. మరపురి కేగఁగ నీవును, గరణీయంబంచు పూను ♦ కారణమేమో
ధరణీశా! శుభకార్యము, లరతిం గను పురుషసింహు ♦ లలితమనస్కున్. ౭

2741

తే. రామచంద్రుని విడిచి నిర్భరవిచార
మగ్నులమయి తపించెడి ♦ మమ్మునెల్ల
విడిచి యెటుపోయితివి? తండ్రి ♦ విశ్వపతివి
గాఁ జెలంగెడి నీవు స్వర్గమున కరుగ. ౮

2742

క. వనములకున్ శ్రీరాముఁడు, చన యోగక్షేమములను ♦ సంతత మిప్పు
త్తనమునఁ గనుఁగొనువార లి,క నెవ్వరున్నారు? సిన్నుఁ ♦ గానమి నిచటన్.

క. ధరణి యిది విధవయై యే, కరణిని రంజిలక చూడఁగఁదగ, దీపూ
ర్వరమును శశిఁ బాసినరా, తిరివలె నినుఁ బాసియున్నది యనుచుఁ దోచెన్.

క. అని విలపించుచు దీనతఁ, గను మనమున నున్న భరతుఁ ♦ గని పల్కె మహా

* ఉవాచ పదతాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠ శ్రేష్ఠవా గృషిః-అనిమూలము. 1 పాలుపడనేల=తలుఁ

గనేల అనియర్థము.

మునియశా వసిష్ఠః డిట్లని, ఘనబాహూ! యిపుడు రాజకాంతునకీర్తున్. ౧౦

తే. ప్రేతకార్యంబు లెవ్వెవ్వి ♦ విధిహితముగఁ

జేయఁగాఁ దగునో వానిఁ ♦ జింతమాని

త్వరగ నేమఱకయ చేయఁ ♦ దలఁపు మనిన

నట్లె యని వానిఁ బాటించి ♦ యాతఁ డంత. ౧౧౫

2746

సీ. వేగంబు మీఱ బుత్విక్పురోహితులనాచార్యులఁ గృత్యముల్ ♦ జరపుఁడంచుఁ

ద్వరపెట్టె రాజసాధంబున లోపల శవముంట వెలుపలి ♦ స్థలమునకును

దెచ్చి యుంపంబడు ♦ దివ్యాగ్నిహోత్రమ్ములను గార్హ పత్యాదులను బురోహి

తులును బుత్విజులును ♦ విలసిల్లు విధిరీతిఁ గొని తెచ్చి రంతఁ జేతనములేని

తే. భూమిపాలకు సేవకుల్ ♦ పూన్కి శిబిక

యందు నునిచి మనస్సులు ♦ కొందలపడ

బాష్పకంతంబులొప్పు నెప్పటివిధంబు

గాక యేడ్చుచు మోసిరి ♦ కడుఁ బడలుచు. ౧౧౬

2747

క. జనులొగి రాజతనుమములఁ, గనకపుఁ బుష్పముల వివిధఁకమ్రాంబరరా

జిని జల్లుచుఁ ద్రోవల భూపుని ముందుగ నగలుమిగులఁబోయిరిమఱియున్.

సీ. కొందఱారీతిని ♦ జందనాగరుచూర్ణముల గుగ్గిలమును సరళమనఁబడు

నట్టి ధూపముఁ బద్మకాహ్వయపరిమళ దారువు మఱి దేవదారువులను

జల్లుచు నడిచిరచ్చతరంబులౌ ధూపనద్వస్తువులఁ జాల ♦ జనులు కొంద

ఱల్లనఁ జల్లుచు ♦ నరిగి; రచ్చటికేగినతఱి బుత్విజులు భూనాథు తనువు

ఆ. శిబికనుండి యెత్తి ♦ చితిపయిని బరుండఁ, బెట్టి రంత భరతుఁ ♦ డుట్టిపడెడు

చింతఁ బూని రాజశేఖరునకును ద్రే,తాగ్ను లిచ్చె వారి ♦ యనుమతిఁగొని.

క. జనకున కిట్లగుల నిచ్చినఁ బైతృకమేధమను విశేషంబుల నా

ఘనులు జపించిరి సామగు, లనూనవిధి గానములను ♦ నట సల్పి రొగిన్. ౧౧౭

చ. సరగున వృద్ధులై న పరిచారకులెల్లను జట్టురాఁగ నా

ధరణిపు భార్య లర్హవిధిఁ ♦ దారుపురిన్ విడనాడి వాహనో

త్కరముల నట్లె చారుశిబికంబుల నచ్చటికేగి రంత దు

ర్భరమగు చింతఁ బూను నృపుపత్నులు బుత్విజులక్కుమారుఁడున్. ౧౧౮

అ. అఖిలయాగములను ♦ నగ్నిచయనమును, జేసినట్టి నృపతి ♦ శేఖరునకు

నప్రదక్షిణముల ♦ నపుడు ప్రదక్షిణముల నొనర్చి; రంత ♦ వెలఁదు లెల్ల.

చ. మునుకొని క్రొంచిరీతి నృపముఖ్యుఁ జితాస్థితుఁ గాంచి జాలినే

డ్చినఁ బెనునాద మొక్కమొగి ♦ జేరువనుండినవారికెల్లనున్

వినఁబడె నిట్టులేడ్చుచును ♦ వేయివిధంబుల వాహనాళిపైఁ

జని సరయాతటంబునను ♦ స్నానముచేయఁగ నిల్చి రాత్తలై. ౨౨

2753

క. నరవరు పత్నులు మంత్రులుఁ, బురోహితుల్ భరతుఁ గూడి ♦ భూపతికార్తి
స్ఫురణమున నుదకదానము, సరిగా నొనరించి వగలఁ ♦ జాలఁ బొగులుచున్.

తే. పట్టణముఁ జేరి కన్నులు ♦ బొప్పూర్ణ
ములుగ నుండఁగ నేడ్చుచు ♦ నిలఁ బరుండు.
చును దళాహము లాశౌచమున గడపిరి
పనుల వేనిని జేయక ♦ వగలు మిగుల. ౨౩

2755

దెబ్బదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

22 - వ సర్గము.

— ఓఓ ఓ భరతుఁడు శ్రాద్ధములఁ జేయుట. ఓఓఓ —

సీ. అంతటఁ బదునొకండ్లవ దిన మరుదేరఁ బుణ్యాహవాచనంబుల నొనర్చి
నాఁ డొసర్పఁగ దగిలిన పనుల నొనరించి యాశౌచముం దీర్చియవల ద్వాద
శాహస్సుసం జేయఁనైన పొడశమాసికముల నెల్లను యథాక్రమముగాఁగ
నొనరించి భూమినుక్తోత్తములకు రత్నముల ధనంబుల నన్నమును నమూల్య

ఆ. పస్త్రములను మేటివస్తువులను, మేక, గుంపు, రజతరాశి ♦ గోశతముల
దానజనుల నుతియు ♦ దాసీజనంబుల, వాహనాలయముల ♦ వసున నిచ్చెన్.

క. జనకుని గుఱించి భరతుం, డనూనవిధి వలసినట్టు ♦ లవనీనురులొ
య్యనఁ దృప్తి నొంద నిచ్చెను, దనివిం గని వాకు పోవఁ ♦ దా నామీదన్.

క. పదుమూడవదినసంబున, నుదయంబున నస్థిజాల ♦ మొగి గ్రహియింపం
గఁ దగం దత్స్థానమునకు, మది తల్లడ మంద వచ్చె ♦ మానియుతుండై. ౪

క. చనుదెంచి శోకమున మూర్ఛను గని యటు తెప్పిరిల్లి ♦ చాలస్వనంబున్
వినఁబడ నేడ్చెను; మతియున్, జనకుని చితిఁ జేరి దుఃఖిసరణిం బలికెన్.

క. జనకా! నను నెవ్వరి కీ, వనునయమున నప్పగించి ♦ యరుగవలయునో
ఘనుఁ డన్న యతఁడు చనియెన్, వని కీవును నన్ను శూన్యవసుధ విడిచి తే.

తే. విను మనాథకుఁ గౌసల్యకును గతియగు
నట్టి రాముని నడవికి ♦ నంపితివు
తనయునిం బాసి దిక్కులేని నెలఁతవిడి
యెందుఁ బోయితివో తండ్రి ♦ యిపుడు నీవు. 24

క. అని తండ్రిశరీరము కాల్చినదయి యెట్టనయి భూతియై దగి దగ్ధ
స్థినికరముల నొప్పిన స్థలమును గని బిగ్గఱఁగ నేడ్చె ♦ మోము కలంగన్.

తే. అంతఁ జితిఁ గని దీనుడై ♦ యతఁడు రోద
నంబు చేయుచుఁ దంతుసంతతిని బైకి

నెత్తబడుతటి సడలుట ♦ నింద్రధ్వజము

ధరణిఁ బడునట్లు పడియెను ♦ ధైర్యమెడల. ౯౪

2763

ఉ. ఆతనిపాటుఁ జూచి సుకృతాంతమునం బడు నయ్యయాతివి

ఖ్యాతునిఁ ¹బుత్రికాతనయులై న మునీశులు లేవనెత్తు న

ట్లాతటి జ్ఞాతులందఱును ♦ నాతని లేపఁగఁ జెంతఁజేరి; రా

భూతలనాధపుత్రకుఁడు ♦ పొక్కుచు నేలను వ్రాలఁగాంచుచున్. ౧౦౪ 2764

² తే. ధైర్యమొప్పు శత్రుఘ్నుఁ డింతవఱకుండి

యన్నశోకంబునం బ్రుంగి ♦ యట్లుపడుటఁ

గని మహీశునిఁ దలపోసికొనుచుఁ బరవ

శత్రుమున భూమిఁ బడియె, విసంజ్ఞఁ డగుచు. ౧౦౫

2765

క. భరతుని తమ్ముఁడు జనకుని, యరుదగు సద్గుణగణంబు ♦ నవయవముల సం
స్కరియించుచు నున్నత్తుని, కరణిన్ దుగ్ధిఖమునఁ బల్కెఁ ♦ గళవళపడుచున్.

సీ. అక్షోభ్యమై మంథఁరాంగంబునం బుట్టి కైకయన్ దుర్గాహఁకలితమగుచు
వరదానజలముల ♦ వర్ధిలి లోతును గల దుగ్ధిభూరిసాగరము మమ్ము [డు
ముంచెఁ;దండ్రీ! యెప్పుఁముదమునలానించుసుకుమారుఁడును బాలుఁడకుటిలుం
నగు భరతుఁడు చాల ♦ వగఁ గుంది యేడ్వంగ నాతని విడిచి నీ ♦ వరిగితివెట

ఆ. కయ్య! భోజ్యపానఁకాంబరాభరణాది, వస్తువులను మీకు ♦ వలయుజాని
లలి గ్రహింపుఁడనుచు ♦ బలవంతపెట్టి చే,కొనఁగఁ జేయుదీవుఁకొడ్కిమమ్ము.

క. జనకా! యిఁక నెవ్వరు మ, మ్మనునయమున నట్లు చేయ ♦ నద్దులు! ధర్మ
జ్ఞుని మహితాత్ముని నిను విడిచిన యీధర పగుల కీట్లు ♦ స్థిరతం గనునే! ౧౦౬

ఆ. కనుక నిద్రి ప్రళయఁకాలంబునం గూడఁ, బగుల కుండునేమొ; పరమపదముఁ
దండ్రీ పొంద నన్న ♦ దారుణాటవి కేగ, "నేమి బ్రతుకశక్తి ♦ యింక నాకు.

క. కనుక హుతాశనుఁ జొచ్చెద, జనకభ్రాతలను మాని ♦ సమధికలక్ష్మీం
గన క్షౌక్యుకుసుపాలిత, మనఁబడు నీపురము శూన్యమై యిట్లుండన్. ౧౦౭

క. నేనంతమాత్ర మియ్యెడ, దీనిం జొరఁబూన ననుచు ♦ దీనతనేడ్చెన్.
భూనాథతనయు లిద్దఱు, మానక పలవింపఁ గాంచి ♦ మనసులు కలఁగన్.

ఆ. వారనా పోనుకొని వచ్చిన, వారందఱు మరల దుగ్ధివాద్ధి ముగిఁగి రీ
తిరున పోదకు లిప్పురు, భూరితరా ర్తిం దపించి ♦ పొంగెడు వగచేన్. ౧౦౮

క. పలవించుచుఁ గడునాల్గిని, నలసి ధరంబడిరి కొమ్ము ♦ లల్లన విలుగన్

1 దాహిత్రమృతయో యన్-అనిమూలము. ఋషయః దాహిత్రభూతాః-అని వ్యాఖ్య.
దీని ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది. 2 భరతపతనావధిశత్రుఘ్నస్య ధైర్యం స్థితం-అని వ్యాఖ్య.
3 కిం మే జీవితసామర్థ్యమ్-అనిమూలము.

క. అంతఃపురమునఁ గల జన, సంతతినిం జూచి పలికె ♦ సక్రోధుండై
యింతటి దుఃఖం బిపుడె, యింతివలనఁ గల్గె నన్ను ♦ కిటు జనకునకున్. ౧౦౪

క. ఆయింతి క్రూరకృత్యము, నీయూ? జేసె గాన ♦ నిద్రానికిఁ గా
నే యలఘుఫలము తుల్యమొ, నీ నందంబుండుఁగాక; ♦ హితముగదానిన్.

క. అని పలికి యతఁడు నెచ్చెలు,లను గట్టి యా కుబ్జుఁ గాంచి ♦ లలన యనక దా
నిని బలవంతముగా బట్టిన నిల్లు ధ్వజున నార్భు ♦ టించెం బెలుచున్. ౧౦౫

తే. దాని చెలికజ్జెలఁద అతండు క్రుద్ధుఁ
డగుటఁ గనుఁగొని నంత వ్రలగుచు దిక్కు
తోచకెల్లెడలకు బాటి; ♦ ధాచెలులపు
డతర లలనలతో బల్కి ♦ లోకల్ప. ౧౩౪

2792

క. ఇతఁ డారంభించిన యీ, జూరఁగ మనల నెల్లఁ గడువడి నిశ్చే
షత నొక ముగలఁడి గతి యేమొకొ రాము తల్లిగల దానధ్వజ.
సదాన్యనఁ కీర్తిని భర్తవితతి ♦ నానందంబు
తల్లినీ, నొక త మపుడామె నొకటి గావన్. ౧౩౫

న లేకు ధాచెలఁదను
క్రుద్ధుల యెల్లఁ బనితలుండ
డాలఁడు కడుదానధ్వజ

అ. వెలసి; రక్త సలిలముల నొకటి వయి. ౧౩౬

2795

వాఱుకనులతో నభవ్య నగు బట్టి
ములను బలుకు రాముఁ డవ్వ నుచు
దగినపనుల జరపఁ ప్రచునుండంగ

గీ. ౧౩౭

2796

అ. యీ భూస్థలి నగదు నందు ♦ మునుకొని రాలెన్
షణవిత్తుల నలరెడు నారాజసాధ ♦ మానమయమునన్. ౧౩౮

ములఁ నెలయు శార

క. అపరక్రియలందీ య్యతివ నిట్లు
న్న పరిసరమునకు నున్వయి డాతఁ
నెచ్చెఁ గై క. ౧౩౯

2798

1 ఉత్తయుగ వ
ప్రశస్త్యభావః-అని.
మధ్యే శాస్త్రవిహితం
మాత్రం కృత మిత్యన
జన మృతులు.
అ. యీ భూస్థలి నగదు నందు ♦ మునుకొని రాలెన్
షణవిత్తుల నలరెడు నారాజసాధ ♦ మానమయమునన్. ౧౩౮
అ. యీ భూస్థలి నగదు నందు ♦ మునుకొని రాలెన్
షణవిత్తుల నలరెడు నారాజసాధ ♦ మానమయమునన్. ౧౩౮
అ. యీ భూస్థలి నగదు నందు ♦ మునుకొని రాలెన్
షణవిత్తుల నలరెడు నారాజసాధ ♦ మానమయమునన్. ౧౩౮

- చ. వనితలఁ జంపరాదు తనము ♦ స్వల్పఁ జేయుము చిత్తమిల్ల
ననుజ! సమస్తధర్మవిదుఁడౌ యీరాముఁడు నేను నల్లఁ జూ
పిన విని మాతృహంతనని ♦ ప్రీతిఁ గడంగఁగ ననఁ దిట్టు న
య్యనఘుఁడు తిట్టఁడేనియుఁ యి ♦ ఘను దుష్టును గైక నోర్తునే. 2801
- క. నేనే చంపుదు నెపుడో, కానకా ♦ బూనవయ్య ♦ గాదిలి యనుజా!
చానను గుఱునామూలము, గా నె నెడు కుబ్జ విగు ♦ గానే లనెదో?. 2802
- క. ఈమంధరఁ జంపితి మని, రాముని తీరిగినను ధర్మ ♦ రాశినెఱుఁగుటకా
దా మానినిఁ జంపితి నని, యే మనలఁ దిరస్కరించు ♦ గైకఁ బలుకఁడు నూ. 2803
- చ. అన విని ¹లక్ష్మణానుజని యాతని భావల నాలకిం? యె
య్యనఁ గ్రుధమాని వే విడిచె ♦ నయ్యతివకా భయ మిందియున్న య
వ్వనితయుఁ గైకపాదముల ♦ పైఁ బడి యార్తిని బొక్కి యేడ్చెఁ జ
య్యనఁ గడునూర్పులకా విడిచి ♦ యాకా ప బాలియుఁ గలుగకా. 2804
- ఆ. అట్లతండ చిత్తము విడ వ వినంట్లు
యగుచు, వలె యార్తి దెసలఁ
గనెడు క్రొత్తది ♦ బల గుండెడు కుబ్జు
గైక యూటకొచ్చె ♦ గరవమున. 2805

శ్రీరామునిమిదవ సర్గము సంపూర్ణ

28 - వ సర్గము.

- అంతట యీరామునియొద్దకుఁ బోవ మార్గములు చక్కఁజేయ న
సీ. అంతటఁ బదునాలు ♦ గవ దివసంబునఁ బ్రాప్తున గాజును ♦
భద్రునిగాఁ జేయవలసిన యధికారమునఁ బొల్పు వారె
గనుఁగొనఁగా వచ్చి ♦ మనకెల్లరకు గురువఁడైన దశరథ ♦
చంద్రుండు శ్రీరామచంద్రుని జ్యేష్ఠుని ఘనబలుండగు ల
తే. నందు నుండంగఁ బనిపి తా ♦ నరిగె స్వర్గ
మునకు; రాజకుమారకా! ♦ ఘనయశుండ
వయిన సీవిప్రు భూపతి ♦ వగుము మాకుఁ,
బ్రభువు లేకుండఁ గూడ దీవసుధ యెపుడు
క. దైవవశంబున రాజ్యం, ²బీవతి కి దనాయకబు ♦ యెని ర్తి. 2787
గావింప దీజనప్రజ, మేవిధి నపరాధలేశ ♦ మేమి త్తా. 3
క. నియభిషేకంబున కిపు, డేయే వస్తువులు వలయు ♦ పల్లక వాగిభతుఁడై

శ్రీరాముని
చందనమలంది
ను దూర్పు
తములను
రజవం
నదా! ౮
తయిదియెయి
యెని ర్తి. ౯ 2787
త్తా. 3
పల్లక వాగిభతుఁడై

2809

2815

యనుజన్ము

- క. పనువుడు కొందలు మనవెంట నెవ్వరు కయని యడంచుచు వగ నె
మ్మనమున; రామునివిషయంబున భక్తినురాగమును బూని పలుకుచున్.
- క. తనరెడు భరతుని శుభవచ, నుని గని ననివాదులెల్ల ♦ నూత్నోత్సాహం
బునఁ బల్కి రట్లు జ్యేష్ఠుని, మని పోయెను నృపుని ♦ నుమతం జేయన్.
- క. భరతా! మనమునఁ గోరితి, వరంబుగ నిట్టిండదౌట ♦ నసయము ¹పద్మా
కరయగు శ్రీ దేవియు ని, న్నరయు మనివసిండుఁగాక ♦ యని రాపిదపన్. ౧౫
- సీ. రామునిఁ గొనివచ్చి ♦ రాజ్యంబునంగెకవను విషయంబున ♦ నాభరతుడు
పల్కిన యాశుభవాక్యముల్ విని యాచ్యుతా మంత్రులెంతయునలరి రంత
వారికన్నులనుండి ♦ పరమనంతోషాత్మజలములు దొరికె నాసచివముఖ్యు
లాతఁడు చెప్పినయవల దుగిఖము మాని పల్కి; గో పూరుషవర్య! నీదు
- తే. నాజ్ఞచొప్పున నృపభక్తులైన భృత్యు
లెల్ల మార్గము రక్షింప ♦ నెందు ధోవ
లరసి చక్కఁగ నుంగ నియ్యదనునంద
దిట్టపటచితి మోగ మదిం జెలంగె. ౧౬

2823

బృహద్రామాయణము సంపూర్ణము.

౧౦ - వ సర్గము.

అథా వనమార్గమున జక్కఁబడుచుట. అథా-

౧. తదనంతరంబున ♦ ధరణిభాగస్వభావముల నెఱింగిన ♦ ప్రజలు, కూప
వాపీజలంబులఁ ♦ బడయంగఁదగుసూత్రముల నేయుతంతువా యులును, స్వీయ
కార్యమా మార్గరక్షణము చేయంగను వలతులౌ శూరులు ♦ వసుధఁ ద్రవ్వ
వారలు, యంత్రజీవనులును భృతిజీవనులు శిల్పు లధ్యక్షకులగు రాజ
తే. పురుషు లోడలు నడువంగఁ ♦ బూనఁదగిన
యంత్రములుచేయ నేర్పరులైనవారు
²వర్ధకులు మార్గరక్షణపరులు నృక్ష
ములను దెగఁగొట్టువారును ♦ ముందు చనిరి. ౨
- తే. బావులం ద్రవ్వవారును ♦ వైణకార్య
తత్పరులు సున్నమును బూయఁ ♦ దగినవారు
తక్కువనులందు నేర్పునఁ ♦ దగినవారు
చనిరి ముందుగ మార్గముల్ ♦ చక్కఁజేయ. 3

2824

2825

¹ పద్మాశ్రీ రుపతిష్ఠతామ్-అని మూలము. 'పద్మా=పద్మాలయా' యని వ్యాఖ్య. ² వర్ధకులు=
ద్రంగులు.

క. జను లవ్వారలు లెక్కెం, పను శక్యముగాక రామభద్రునిఁ గను వే
డ్కను వెలసి ¹రతని కానన, మునకై పోవుతఱిఁ బర్వమునఁ గంధివలెన్. ౪

సీ. మార్గముల్ సరిచేయ ♦ మంచి నేర్పును గల్గువారలెల్లను దమభాగములను
నిర్ణయించుకొనుచు ♦ నియతిచేఁ బరికరములను గైకొని చనిరెలమి ముందు;
వారు మార్గమ్మున ♦ ఘోరమ్ముగా నడ్డపడియుండు కొమ్మల ♦ వల్లులఁ దగ
గుల్మంబులను శూన్యభుజముల తాల నికను బెక్కుపృక్షంబులను గురార

తే. ధారలం ద్రుంచి పోవంగఁ ♦ దగనిపట్ల
నేర్పఱిచిరి మార్గంబుల ♦ నేగి కొంద
తెందుఁ జెట్లు లేకుండునొ ♦ యందు వానిఁ
జక్కఁగా నాటి కై చేసి ♦ రొక్కమొగిని. ౬౫

2827

సీ. అందందు దారుల ♦ కడ్డంబుగానున్న చెట్లు మున్నగువానిఁ ♦ జెలఁగి తీవ్ర
తమకురారముల అంపములఁ బాటలఁగొనిత్రుంచిరి; కొందఱం దుఁబలాఘ్య
లగువారు బలముగా ♦ నగపడు నవురుగంటలను గొలిచి, పోవ ♦ నలవిగాని
విషమస్థలంబుల ♦ విమలరీతులఁ జక్కపఱిచిరి కొందఱు ♦ ²పద్ధతికిని

తే. నడ్డముగనున్న బావుల ♦ నతివిశా
రంధ్రముల మృత్తికం గ్రోసి ♦ రఁ మార్గ
ములను జేసిరి; నిమ్నభీష్మముల సమాన
తలములుగఁ జేసి కై నేఁగి ♦ రలఘుగతుల. ౯

2828

క. సేనలు దాఁటుట కనువుగ, వే నదులకు వంతెనలను ♦ వెలయించిరి రా
ట్నానుఁడు వచ్చెడు త్రోవను, జానుగఁ బాషాణములరజంబుగఁబూన్కిన్.

క. ఒనరించి జలములూఱుట, గనుపట్టెడు చోటులందుఁ ♦ గడఁగి జలము పో
వను జేయఁ ద్రవ్వెరంతట, జను లవ్వారలొగి నల్పజల³నిమ్నగలన్. ౧౦

ఆ. అచిరకాలముననె ♦ యధికజలంబులు, గలుగఁ గట్టలను దగంగఁ గట్టి
దిగుట కనువుగాఁగ ♦ సొగనుగ రేవులు, మెట్లు గలిగి కడలి ♦ మించఁ జేసి.

సీ. వెలయించి యంతట ♦ సలిలంబులే లేని స్థలముల నరులకు ♦ సామజముల
కశ్యాదులకుఁ ద్రావ ♦ ననువగు తీరున నడబావులం ద్రవ్వె ♦ బడలివచ్చి
సలిలంబులం ద్రావి ♦ శ్రమవాయునట్లుగ విశ్రమించుటకయి ♦ వేదికలను
నిర్మించి; రంతట ♦ నిఖిల సేనలు వచ్చుఁ ద్రోవల నున్నంబుతోడ తాలఁ

తే. బఱచి గట్టనచేసి, రంభన్ను లెపుడు
పాటుచుండుట వృక్షముల్ ♦ బహుశకుసుమ
యుతములై యప్పుడొప్పారె; ♦ బతగములును
బలసి కూయుచునుండెను ♦ లలితరీతి. ౧౨౫

2832

1 అతనికాననము=ఆరాముఁడుండువనము. 2 పద్ధతి=మార్గము. 3 నిమ్నగలు=నదులు.

- క. అందందు; నంత వారలు, క్రందుగఁ గేతనములెత్తి ♦ కడురమ్యంబౌ
చందనసలిలముఁ జల్లిర, మందానందవములగు సుమంబులను దమిన్. ౧౩౫
- క. వారలు మార్గంబున నీ, తీరునఁ గై సేసియుంట ♦ దేవపథముల
ట్లారమ్యమార్గములు తగి, యాహూధ రుచిన్ వెలింగె; ♦ నంతట నొకచోన్.
- సీ. శిబిరాదులం గట్టఁ ♦ జెచ్చెఱఁ బంపిన వారెల్లరుం గూడి ♦ వన్యరుచిర
ఫలసంయుతస్థలంబుల మహాత్ముడగు భరతున కింపుగాఁ ♦ బరఁగునట్లు
తమయంతనే ప్రకాశము నొందునట్లుగ బంగరుకలశముల్ ♦ పడగగములు
వెలయునట్లుగ నేర్పు ♦ లలవడ నిర్మించి వాస్తుశాస్త్రమెఱుంగువారు శుభద
తే. ములగు నక్షత్రములయందు ♦ లలితగాను
లందు భరతుండు దిగుటకై ♦ యత్నములగు
శిబిరములఁ గట్టి యందు నుంచిన; సుస్త
పరికరంబులతో నవ్వి ♦ పరఁగునట్లు. ౧౩౬ 2835
- సీ. రమణీయసికతాతలములచే విలసిల్లి యరిగి సమావృతి ♦ భాసురముగఁ
దగి యింద్రకీల భూధరము నాఁ దగియి యలగారెనందువీధులుచెలంగెఁ
బ్రాసాదపంక్తులు ♦ ప్రబలియుండెను సుధాకలితమ్ములైన ప్రాకారములును
ప్రబలియుండెను; నెఱిఁబడగలు వెలయు రాజవీధులు నుంసరములుగాఁగ
తే. నలరె నేడు నిలుపులమేడలు మహానీ
తము లగుటచేత నాకాశతలము నొరఁచు
చున్నరీతిఁ గనంబడి ♦ యొగిఁ దువలను
బతులుండెడు గూండ్లచేఁ ♦ బ్రబలుచుండె. ౧౩౭ 2836
- క. ఈకరణి నవ్వి వెలయుట, నాకేశుని దివ్యసత్తనమునకు సమతన్
వే కాంచి వెలసె; మఱియును, శ్రీకలితమ్ములైన చెట్లచే విలసిలుచున్. ౨౦
- క. వనవితతుల భాసిలి చల్లని జలముల నొప్పియుంట ♦ లలితములగుచున్
బెను ¹రుషములఁ దగు గంగా, ధునివర్యంకంబు నింపుతో నవి తనరెన్.
- క. చుక్కలగుమితో శశితో, నెక్కరణి దివంబు వెలయు ♦ నెంతో కుశలులౌ
చక్కని శిల్పులు గట్టుట, నక్కడి యాభరతు త్రోవ ♦ యలరారె గడున్.
- ఎనుబదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౧ - వ సర్గము.

— భరతుండు శోకించుట. —

- క. అరుదుగ రామునిఁ దోడ్కొని, యరుదెంచెడు సభ్యుగయము ♦ నారంభింపం
బరఁగెడు నాయపరనిశన్, ²వరరాజ్ఞిపుణులనుచున్ ♦ వందిజనంబుల్. ౫

1 రుషములు=చేపలు. 2 తుష్టువు రావ్విగిశేషజ్ఞాని మూలము.

తే. మాగధులు సుఖశ్రేణి సమ్మానితంబు

లైన స్తవముల భరతుని ♦ నలరి పొగడి

రంత జామును దెలిపెడు ♦ నట్టి భేరి

¹స్వర్ణదండాభిహతమయి ♦ సగళ మ్రో

2841

క. జనములు వేలకొలందిని, ఘనమంతంబున గాత్రి ♦ కాహళముఖవా

ద్యనికరముల వాయించిరి, ఘనమంతంబున గాత్రి యభ్రతలమందలరెన్. ౨

క. నురపథ మంతట వ్యాపించి రుగ్మంబున గాత్రి యభ్రతలమందలరెన్. ౩

బురపురంబు బొక్కెడు నృపసుతు, భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్.

క. భరతుండంతట మేల్కని, యరుదను ధర్మమునకు ♦ సవనికి నేనీ

శ్వరుడంగ ను మహిళుని, భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. 3౪

క. ధర్మని నద్దానిని మానినీ, యరుదను ధర్మమునకు ♦ సవనికి నేనీ

బున కెంత యపకృతిం శ్రీ, భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౩౫

క. జనకుడు దుగ్ధశతంబులను, గానన చనియె ♦ గాలవశుండై

విను మహితుడైన ధర్మమును గురించి ధర్మమునకు ♦ సవనికి నేనీ

ఆ. ధర్మమునకు వెనుక ♦ జనయె ధర్మమునకు ♦ సవనికి నేనీ

యున్న దట్టి దిప్పడుదాట ములుగ గానన చనియె ♦ గాలవశుండై

క. చలియించుచున్న దేమని, భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్.

నిలుచునొ యాశ్రీ రామమునకు ♦ సవనికి నేనీ

క. జననియు ధర్మము మాత్రమే, భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్.

తిని బంపె ననుచు భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౩౬

క. భరతుని గని దీపక, భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్.

భరతుం డిటు విడిచి భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౩౭

క. మునివగుడనె భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్.

బును రమ్యము భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౩౮

తే. తా బ్రహ్మచారి, భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్.

దేవసభవ భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౩౯

తనరు దాని భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౪౦

భర్తమయి భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౪౧

క. అదియు భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౪౨

త్రిదశవ భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౪౩

క. శ్రనున భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౪౪

తమ భరతుని యుదూట్లు ♦ వాఱుజేసెన్. ౪౫

2852

క. రాజాంతరంగభృత్యుల, నోజక శత్రుస్సూచ గీర్తియుతునిక భరతుక
దేజస్వి¹ యథాజిత్తును, రాజస్యతినిక సుమంత్ర రమ్యగుణనిధి. ౧

తే. మతియు రాజ్యమునకును
వార లెవ్వరు గలరొ య
నిటకుఁ దోడ్పొని రండు
నాజ్ఞ సేసెను వారు తదా

క. చని చెప్పుగ మునియూన
హనముల రథగజములము

చ. భరతుఁడు రాగ నా
త్కరములు వోలె నా
బరిముద మొందజేయు
భరతుఁడు తమ్ముని గలిసి

మ. పెనుమత్స్యంబులు నీటియేను
గననట్లాప్పు జలంబులం బర
తను జెల్వారుచు సైకతంబు
బన రాట్పుత్రముఖాన్వితంబు
తనరారెక సభ హర్షరీతిగ న

ఎనుబదియొకట

యనుచు

28

దమకుఁ దగిన చందంబున వా
వచ్చుచు నుండఁగలిగె గురురవమచట

కాంచి శచీపతిక సురొ

ని మున్ను సన్నుతిం

ంబుల సన్నులించి రా

భవనంబుఁ జేరె చాక. ౧౫ 28!

బెంపారఁ జాంచల్యముం

స్థమరత్నాభిచే

ప్రాంత² రాజ్యధికం

స్థానయు కంబునై

క్రకాశం నక. ౧౬

ప్రార్థనము.

235

భరతుడు పోయెనో నూడి

తే. ఆర్యజనగణపూర్ణమై యలరు నా
భను మతివిలాసుడౌ రాజతనయుడు
శుక్రముఖభేచరావళి సొంపగు నిశ
బూర్ణ శశి కనుతీరునఁ బూని చూచె.

న. అలరెడు నాసనంబుల యథార్థముగా నువవిష్టు
ర్యుల వసనాంగరాగముల యొప్పుగు కాంతులచేత
జెలఁగెను సత్సభాస్థలము చిత్తములెంతయు బల్లవింప
డ్కులఁదగు పండితోత్తములు క్రందుగనుండిరి చూచు
అప్పుడాసభ విలసిల్లె నమలరీతి
శరత్కాలమున నిశాకాంతుఁ గలిసి

2860

24

విజయాఖ్య

1 యథాజిత్తును-ఈపేరు విజయా సమంత్ర కి మాటు పేరు. "య
త్ర జో నామాంతరమ్" అని వ్యాఖ్య. 2 రాజధృతము-రాజాధిపతియగుడు

వేలయు రాతిరి వోలెను ♦ విదవ్విగ్ర్య
భూషితంబౌట నెంతయు ♦ బాలుచు టకుదె. 3

2862

చ. ధరణి సమ స్తధర్మముల ♦ తత్త్వమెఱి
డుగుసభఁ గాంచి సర్వజను ♦ లొప్పు
భరతునిఁ గాంచి హరితర వాక్కుల
నిరతము సత్యధర్మమును ♦ నిర్మలరీతి

హృదయ హితుం
చంది చక్కఁగా
నాయనా!
చుచున్. ౪౫

2863

చ. జనముల నెల్ల నెంతయును ♦ సంతస ము
జనకుఁడు ¹విత్తధాన్యముల ♦ జానుగ
బున నిడి స్వర్గముం గనఁగఁబోయెను
జనకునిరీతి సత్పురుష ♦ సంతతపాలి

మన్న నీ
నీ వశం
రాముఁడున్
గీ.

2864

తే. ఉదితుఁడౌ చందురుఁడు రుచి నొప్పు
బాయకుండెడు లాగున ♦ నాయన
నాజ్ఞ మీఱక యడవుల ♦ కరిగె;
కంటకంబయి నుఖిదక్షఁ ♦ క్రాలుదీ

2865

క. జనకుం డన్నయు నొసఁగిరి, ఘన
కను ననుభవింపుమీ, ముద, ము

పట్టు కావున నీవిం
మగ్గును ²ముదితహితుఁడవై.

సీ. ఉత్తరంబు నున్న ♦ యుర్వీశు
దక్షిణంబుల నున్న ♦ ధాత్రీత
సాగరద్వీపవా ♦ స్తవ్యతా రా
గానుక లిత్తురు ♦ గాక; యం

రాజులు ♦ కీ. మూర్ఖు
పరాంతదేశన్థి ♦ యవను
ది నీకున్ మణులను
మందు మానీశ వాక్యము విని

తే. దుగిఖము మున్గి ⁴ధర్మవి
జ్యేష్ఠునకు భక్తచే సేవ
నన్న ధర్మంబుఁ గోరుచ
సంస్కరించెను దన?

2867

⁵మ. కలహంసస్వరవ
జ్వలమా హా
దలపోయ ను

గ్రాలంగ నాతండు ను
రాజ్యశ్రీనుఖంబుల్ మదిం
ధర్మంబునే యెంచి వా

1 భవధాన్యము
ననుసరించి వ్రాయఁ
వ్యాఖ్య. 4 ధర్మకా
యెనని యెఱుంగు
జగత్తే చ పురోహి
దిమిడియఁబడియె

తుఁడవై - ఇది 'ముదితహత్యః' అనుమూలము
మూలము. 'అపరాంతదేశవాసిన్' యవనాః' అని
కి వ్యాఖ్య ననుసరించి యిట్లర్థము వ్రాయఁబడి
చా కలహంసస్వరో యువా, విలలాప సభామధ్య
వ్యాఖ్యాత వ్రాసినయర్థము సంగ్రహించి యిం

క్కులు దుఃఖింబునఁ దొట్టుపాటుఁ గనఁగాఁ గోర్కిఁ రఘూత్తంసునిఁ
దలఁచెన్ వెంట నె యేడ్చి బిగ్గఱ నభాఁస్థానాంతరాళయనన్. ౯౪ 2868

తే. ఇట్లు విలపించి యాపురోహితుని దూఱి

2312

¹ బ్రహ్మచర్యవ్రతం బూని ధ్రువ్వావిద్య
నభ్యసించి స్నాతకకర్తమంది శ్రుశ్రుల
యర్థము నెఱింగి తద్రీతి ధ ననుసరించి. ౧౦౪

2869

క. తనరెడు రాముని రాజ్యం, బును శాస్త్రవశంబునందూఁ బోలుచు ననుం బో
లినవాఁ డెవఁడు హరించును? ఘనుఁడౌ దశరథుని కశ్శిగల్గినవాఁడేన్. ౧౧

*సీ. రామునికిం దగు ధాన్యంబును హరించునే; రాముఁ డడవికి ధ నేగినపుడె
మృతి నొందె నాతండ్రిఁడతని కుఱిని బుట్టినట్టివాఁ డెట్లు రాజ్యంబుఁగోరు?
నీరాజ్య మతనిదే ధ యేనును రాముని వాఁడనే యిట్లు యూ ధ వరుసయందు
ధర్మమునే చెప్పఁదగువాఁ ధ వీవోగి జ్యేష్ఠుండు సద్గుణశ్రేష్ఠుఁ డఖిల

తే. ధర్మవేత్త దిలీపభూధవ న సుముల

234592

సాటి యగువాఁడునై యిట్లు ధ నకలనుగుణ
మండితుఁడగు కామత్ సక్కుఁ ధ య రాముఁ
డవనిఁ బొందఁగఁ దగుదాఁ ధ యుట్టు లిపుడు. ౧౩

SE 5

2871

క. వినుఁడీ నార్యజుష్టం, బును స్వర్గసుఖైకనాశమునను సఘము దీ
నిని జేయుదునే నీకుల,మును ధ యవఁగఁ బుట్టినట్లు ధ బాధఁ దలఁపనౌ. ౧౪

*సీ. నాతల్లియుం జేసిఁన గురుపాతఁ ధ యును నే న్నొల్ల నిచ్చుట ధ నిలిచియే, చౌ
రంగరానట్టి యధర్మమునందున్న యిన్నకుఁ గై మోడ్చి ధ యాదరమున
వందనంబులు చేయుఁవాఁడ; నేరాము నేయనుసరించుచున్నందుఁ ధ మనుజుసంహఁ
డై నరాముఁడెభూపుఁదగుముఁడులోకంబులనుగూఁ ధ లింపఁగనుదగునతఁ

తే. డనియె; ధర్మసమేతమై ధ యలరు నతని

పలుకు విని సభ్యులెల్ల మిఁక్కిలి ముదంబు
నంది రామునిహాళబుద్ధు ధ లగుచు బా
ములను విడిచిరి; భరతుఁ డిర్మిలి వచిం

2873

క. వనినుండి పూజ్యుఁడౌ రాముని మరలిచి
రనయేని యార్యు లక్ష్యునిని గూడి ధ

నుకొని తేనె

సింఠుఁ జూడీ!

¹ బ్రహ్మచర్యంబూని యను నీమొదలగు విశేషః
రాజ్యమును బాలింప రాముఁడే యర్హుఁడుగాని ధర్మము
బూనునా యనునభిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యనియ్య
మైన “కథం దశరథా జ్ఞతః” అనుదాని వ్యాఖ్యలోనిభాషః
నని యెఱుంగఁదగు.

నెప్పుట సుఖిగాదనియు,
వాఁ డద్దాని హరింపఁ
ఈసద్యమునకు మూల
ంచి యిది వ్రాయఁబడియె

చ. సగసుగుణప్రవర్తన
పురుగుల ముందు
పురిని దోడితెచ్చ
ద్వరగ నొనర్చెద

1 తే. మునుపె వెట్టికి
పడి భృతిం బుచ్చ
జక్కఁ బెట్టి కా
బంపినాడ నావ

క. అని యివ్వెది ధ
ర్విని జెప్పనొప్పు

తే. మంత్రకోవిదుడై
చెంత నిలుచున్
నాదు ననుమాతి
కావలయునని

క. బలముం దోడ్
డల ధర్మమి

క. తన యిష్టమున
విని యాప్రజ

క. భరతుండు తా
గరమాజ్ఞ ని

చ. పురిఁగల నద
భరతునితో
గ రమ
త్వరపడియె

తే. భటులఁ గు
సిద్ధముగ
డట్లు బలమె
గురుని

చ. అరచుం
ద్వరపడి

1 వ్యక్త

కథా' అని

